יעקב יהודה סרנה

£10.10.0

(1315)

19-1

David Bueno de Mesquita

1st ed

2nd with etymology by Salomon

MORE NEBUCHIM.

SIVE LIBER

DOCTOR PERPLEXORUM

AUCTORE

R. MOSE MAJEMONIDE

ARABICO IDIOMATE CONSCRIPTUS,

A

R. SAMUELE ABBEN THIBBONE

IN LINGUAM HEBRAEAM TRANSLATUS,

NOVIS COMMENTARIS

UNO

R. MOSIS NARBONNENSIS,

EX ANTIQUISSIMIS MANUSCRIPTIS DEPROMTO;

ALTERO ANONYMI CUJUSDAM, SUB NOMINE

GIBEATH HAMORE

ADAUCTUS,

NUNC IN LUCEM EDITUS CURA ET IMPENSIS

ISAACI EUCHELI.

BEROLINI,

OFFICINA SCHOLAE LIBERAE JUDAICAE

MDCCXCI.

1791

ספר

מורה נבוכים

להרב הגדול החוקר האלהי החכם הכולל רבנו

משה בן מימון

זצ"ל

עם שני פירושים נכבדות מדובר בם

המה

פירוש הרב החוקר המקובל החכם הפילוסוף

משה נורבוני

ופירוש

גבעת המורה

ברלין

בדפוס חברת חנוך נערים

ה' תקנ"א

הקדמת החכם הנורבוני

אמר משה ב"ר מאיר ב"ר משה בן אבא מארי בן מר דוד הנרבוני

למה שהיתה שלימות הנפש אמנם הוא בשלימות המדות ומעלות שכליות , והיו המעלות השכליות מבוארות בחכמות , ומעלות המדות בחכמה המדינית , והיתה התורה האלהית רומזת אל מעלות השכליות , וביחוד אל המושכלות הנתלות באלהים ית' , ומלאכיו ומעשה מרכבה בכלל , ויחסי הנמצאות השפלות והוא המתואר במעשה בראשית והשפעתם מאתו , ומדרגותם וסדרם וידיעתו והשגחתו והנהגתו ית' להם , ומדותיו ותאריו , כלומר דרכי השם , ר"ל מעשיו במציאות , והנבואה ואמתתה ומדרגותה , והצלחת הנפש ותכליתה , ותכלית הנמצאות כלם ושלמותם · והנה היא (ר"ל התורה) מבארת מעלת המדות ומארכת בהם , כי החלק הראשון על אמתתו מיוחד לחכמים , ואם ככר יכללו להמון באופן מה כפי הדמיון ההמוני · אמנם החלק השני המיוחד ומיוסד להמון עד שיוכרחו בו , והוא נאות וטבעי לחכמים השלמים , יתחייב שיהי' שלימות הנפש בתורה האלהית , גם עמידת משכנה אמנם הוא בה , רק שיראה כאלו יש שם מחלוקת בין החכמה והתורה , למה שהיו אופני ציור האמתיות מתחלפים בין מה שיובן להמון , ובין מה שיובן לחכמים יחידי הסגולות · והתורה אמנם ייוחדה להמון , כי הם הרבים , והם אשר אליהם נתנה ראשונה ; ולזה ימשך מזה בלבול לחכם המעיין בתורה שיהיה נבוך ובכאב אנוש , ולהסיר את המבוכה הזאת ולרפאות זאת המחלה ולהאיר עיני החכמים בא מאור הגולה הפלוסוף האלהי הרמב"ם ז"ל וחבר הספר האלהי הזה , ויסד שמו נגזר מן תורה עד שיחדהו בהראותו בו מי שידבר עמו וחזק בו , וקראהו מורה הנבוכים כמו שביאר הוא בפתיחה · ולמה שראינו אנחנו מעלת הספר ויקרתו , כאלו הוא נר מאיר כל מחשך , עד כאלו הוא צורת התורה באמת , הנאמר עליה תורת ה' תמימה משיבת נפש ליסודה והתחלתה . כי היא תכלית לשלמות הנפש בשני החלקים הנזכרים במדות ובדבריות , וראינו כי רוב תועלות הספר , ובפרט היקרים ממנו והנפלאים כאלו נפקדו ממנו , למה שנפקדו ממנו החכמים בעונותינו לרוב התרשלות ומעוט ההשתדלות · וזה לבזיון החכמה בין האומה , ובזיון אנשיה ובעליה להתפשטות הסכלות , ולהעדר האמת , ומצורף לזה אורך הגלות ותקפו ותכיפת הצרות וקשיין · העירני רוח נדיבה להרחיב ולמלאות נקבי המשכיות ולפרש הספר הנפלא הזה האלהי · גם בקצת מקומות , אעיר על מה שבא עליו מן המחלוקות , היתה השנה בזה המשך המחבר אחר דעת בן-סיני ודבריו , והוא אשר כבר ישיגוהו התפישות , אך לא האריך בזה , כי אין זה מוטל עלי במה שהוא פירוש , והכל כפי מה שאראה בתועלתו , ולנוה שהי' המאמר בזה דברו בו עם מי שהתפלסף , והיה הפי' אמנם הוא מה שבכח המאמר להוציאו לפועל , לא מה שבא בו בפועל , אלא שהוא יקשר למי שלא ראה המאמרים אשר יצטרכו להגיע לפני הספר ההוא , הלכנו בזה דרכו והרחבנו ובארנו דבריו אל הפלוסוף , ולנאות ליו ולכל מי שיתעוקק לו , אך לא לבלתי ראוי , כי האין ראוי לא יורו בדבור לשום אדם והוא פועל בחיריי , גם לא יאות להלוק על הכוונה האלהית הרבנית המושלת על הכל , וצריך לחלוק כבוד לרב ולקיים מצותו ולבלתי עבור על השבעתו · ואם באמת רוב סודותיו כבר נודעו לנו מספרי החכמות הכוללים למה שהעמידוהו עליו · אלא שהוא המשלים , והוא העירנו ראשונה , וראוי לישא פנים לשבה המקדימה , כ"ש כשהיתה מעת הנערות , כי מנעורי גדלני אבי עליו · ולזה אין כונתי בזה לבאר רק מה שבא מעומק הלשון , מבלי האריך בביאור מה שבא בו מעניני החכמות , ומבלי גלוי פנים בהעמיק להרחיב סודותיו כי אין זה מטבעם · גם כי כבר כללתי רוב באורם בספרי החכמות הבלתי משועבדים לזה , מהם בפירושי לספר הכונות , מהם בפירושי לאיגרת אפשרות הדבקות ופי' לחי בן יקטן : ואם לא אמלט מדבריו לבלתי אעיר על סודותיו ומצפוניו , כי טבע החריצות יכרחני לזה , אך באופן ראוי ובשיעור ראוי עד שיוחד למי שראוי , ואם ראוי כבר אמתנוהו בגלוי · ואחרי הודיעי כונתי ומה שצריך להקדימו , ושאלת העזר מאת הראשון ית' ראשונה נתחיל באשר התחיל ·

הקדמת החכם בעל גבעת המורה

אמר המבאר

להיות תכלית פעולות האדם בבחינת היותו בעל רצון ובחירה, היא ההצלחה האנושית, וההצלחה האנושית נמשכת בהכרח אחר קנין השלימות, הנה לזה מהראוי שנחקור מה הוא ענין קנין השלימות הנזכר? ומה הם האמצעיים אשר על ידם יתכן שנגיע אליו? ונאמר: שלימות כל נמצא בכלל היא יציאת מה שבו בכח אל הפעל, כמו שלימת האילן על דרך משל היא עשות פרי, ושלימות האדם היא ההשכלה, וכיוצא בזה. והנה נראה האדם נבדל בזה הרבה מיתר הבעלי חיים זולתו, והוא, שלכל מין מיוחד מהבעלי חיים הנזכרים, פעולה מיוחדת בהכרח, מצד היותו מהמין הנזכר, כמו שלימות התנשמת על דרך משל לחפור בארץ, ושלימות העכבים לארוג וכיוצא בזה; ועוד שלימות כל מין מהבעלי חיים הנזכרים איננו נקנה אליו על ידי הלמוד והרגל, אבל הוא נמצא בו מתחלת הויתו, ואי אפשר גם כן שנשלול ממנו הפעולה המיוחדת אליו, או שנקנה לו פעולה אחרת על ידי הלמוד והרגל. לא כן האדם, ר"ל שאין לו פעולה מיוחדת מוטבעת בו מתחלת היותו, אבל הוא מוכן בטבעו לפעולות רבות מתחלפות, והם בו בתחלת הויתו בכח לבד, ויצאו אל הפעל מעט מעט, ולפי הזדמנות הסבות. ולזה תהיה שלימות האדם נקנה אליו על ידי למוד והרגל, לא מוטבעת בו כמו שהוא ביתר הבעלי חיים. והנה מצאנו היות האדם מוכן בטבעו לקנין מינים רבים מהשלימות, או היות האדם בעל כחות רבות (כל הכנה לשלימות מה יקרא כח), כגון כח ההרגשה, הדמיון, הזכרון, והשכל (פֿרשטאנד), והתבונה (פֿרנונֿפֿט) וכיוצא בזה. ולזה הוא מהראוי שישים האדם כל מגמתו בהוצאת הכחות הנזכרות אל הפעל, וזה יהיה בהשתדלו במיני החכמות המתחלפות, כי עם היות כל הכחות הנזכרות מצטרכות לכל מין חכמה שתהיה, עם כל זה נשתמש במין חכמה מיוחדת גם כן בכח מיוחד מזולתו, וכמו שיתבאר עוד. כי כמו שחוק חלוק ההתעסקות (פֿרטיילונג דער געשעֿפֿטי) הוא יסוד חכמת הנהגת המדינה (פאליטיק), ר"ל שלא להניח כל אחד מאנשי המדינה מכין צרכיו בעצמו, מתקן מזונו, אורג בגדו, ובונה ביתו, וכיוצא בזה, אבל צריך שיוחד כל אחד מהם בעסק מיוחד, ומזה ימשך שלימות כל מלאכה מהנזכרות, להיות כל איש מיוחד מוכן בטבעו גם כן למלאכה מיוחדת, ומרוב השקידה על מלאכה אחת, אפשר שיגיע למדריגה גדולה מהשלימות בה, מה שלא היה בלתי אפשר זולת זה; כן הוא הענין באדם אחד בעצמו הנמשל לעיר קטנה, שצריך שיהיה כל כח ממנו מיוחד לפעולה מיוחדת, ואז אפשר שיגיע בה למדריגה גדולה מהשלימות, על דרך משל כח הדמיון צריך שיהיה מיוחד למלאכת הציור, הנגון, וכיוצא בזה, והתבונה צריך שתהיה מיוחדת אל ההגיון. והשכל בצרוף התבונה צריך שיתיחדו בחכמת השעור והפילוסו"פיאה הכוללת, לא שירצה האדם להתפלסף בציורים דמיוניים, או לנתח עונג הנגון בשכל וכיוצא בזה. ואולם ראוי שתדע כי כל מיני החכמות המתחלפות יש להם ענין בו ישתתפו, וענין בו יתחלפו זו מזו, ואולם הענין אשר בו ישתתפו כלם, הוא היותן נאותות ומסכימות לחקי השכל והתבונה בכלל, והוא מה שתקרא צורת החכמות. והענין אשר בו יובדלו זו מזו, הוא היות נושא כל אחת מהן נבדל מנושא זולתה מהחכמות ר"ל בבחינת חומר החכמות, על דרך משל חכמת השעור וחכמת הטבע משתתפות בהיות שתיהן מסכימות בהכרח לדרכי השכל והתבונה בכלל, ר"ל שבכל

משפט

משפט מהן צריך שיהיה נשוא המשפט בלתי סותר נושאו, וגם לא נניח דבר מזולת סבה מספקת, וכיוצא בזה, ואולם הנה נבדלות זו מזו, בהיות נושא חכמת השעור הכמה (קוואנטיטעט) מופשט מהאיכות · ונושא חכמת הטבע, האיכות (קוואליטעט) מורכב מהכמה, וכן בכלם · והנה ימצאו שני מיני חכמות שנושאיהם ר"ל הצורה היא צורת יתר החכמות, והן חכמת ההגיון (לאגיק), וחכמת מה שאחר הטבע (מעטאפיזיק) · ואולם יבדלו זו מזו במה שההגיון היא צורה שוללית, וחכמת מה שאחר הטבע היא צורה מחייבת · כי הנה חכמת ההגיון תקיש לבד בין ציור הנושא והנשוא בכל משפט, וכאשר יהיו הציורים הנזכרים מסכימים, תגביל על ידי זה היות המשפט חיוביי, וכאשר יהיו סותרים זה את זה, תגביל היותו שוללי, אבל לא תוסיף מעצמה ציור על הנזכרים · ואולם חכמה זו שאחר הטבע תחקור אחר הציורים השכליים, ר"ל אחר הצורות הכוללים המוטבעות בעצם השכל ביחס אל כל נושא בכלל (פראגטעלענגדעגטעללע פֿארמען), ואחרי תנאי השמוש בהם (דיא בדינגונגן איהרעס געברויכס), בנוי לקשור על ידם ציורי הנושא והנשוא המונחים, על דרך משל זה המשפט : נושא מיוחד א הוא סבת נושא אחר מיוחד ב, איננו נמשך אחר חק הסתירה (דאס געזעץ דעס ווידערשפרוכס) לבד, כי עם היות ב בלתי סותר א, עם כל זה לא יתחייב היות א סבת ב · מבואר בזה כי זולת הציורים המונחים א · ב, יתחייב שיהיה נכלל ציור מושכל ר"ל ציור הסבה, על ידו נקשור שני הציורים המונחים למשפט אחד · וכן בכל כיוצא בזה, ומזה יתבאר גודל מעלת חכמת מה שאחר הטבע על זולתה מהחכמות, להגדר מציאות שום חכמה זולתה, ולחייוב מציאותה בעצמה, מצד היות הצורה זולת החומר עיקר החכמות, והיותם ענין אחד בעצמו בחכמת מה שאחר הטבע · ולזה לא תהיה חכמת מה שאחר הטבע לקוחה מהבחינה (אויס ערפֿאהרונג) כמו שהוא הענין בחכמת הטבע וזולתה, אבל נהפוך הוא ר"ל שאין מקום לבחינה מזולת קדימת מציאות עקרי מה שאחר הטבע · והנני מבאר זה במשל · זה המשפט : האש הוא מחמם (הגשמים הקרובים אליו), כולל בעצמו ציור הסבה, ואלו לא היה הציור הנזכר מוטבע בשכל, לא היה באפשר שנשפט זה המשפט מוכרח, כי אף אם השגנו אלף פעמים האש ואחריו בזמן חום הגשמים, לא היה נמשך מזה היות האש מחמם הגשמים בהכרח, ולא היה הנודע לנו מהבחינה זולת מה שהשגנו, ר"ל שמציאות החום בגשמים נמשך בזמן אחר מציאות האש, וכבר היה באפשר שנצייר בדעתנו שלפעמים יהיה האש נמצא, ועם כל זה לא יהיה חום הגשמים נמשך אחריו בזמן · ואולם להיות כפי מה שבארנו, ציור הסבה מוטבע בשכל קודם הבחינה, מצד היותו צורת המשפטים התנאיים (דער היפאטעטישן אורטײלן) ר"ל באשר נניח א בבחירתנו, יתחייב שנניח ב בהכרח, יהיו א · ב, מה שיהיו (מפני שחכמת ההגיון תשים בחינתה בצורות המשפטים לבד, ר"ל בהגבלת דרכי הקשור בין הנושא (סוביעקט) והנשוא (פרעדיקאט) מופשטות מחמריהם (הנושא והנשוא המיוחדים), הנה לזה יהיו דרכי הקשור הנזכרים כוללים כל מין נושא ונשוא שיהיה · ולזה יהיה המשפט הנזכר : האש מחמם הגשמים הקרובים אליו, עם היות חומר המשפט, ר"ל הנושא והנשוא (האש, וחום הגשמים) דברים מיוחדים לקוחים מהבחינה, משפט כולל מוכרח · ואולם הוא מבואר, שעם היות צורת זה המשפט התנאיי, לקוחה מחכמת ההגיון, אפשריית בעצמה, עם כל זה לא תורה לנו החכמה הנזכרת אפשרות קשור הצורה בחומר, והתנאים אשר על ידם יהיו נאותים אל הקשור הנזכר · ולזה תחקור חכמת מה שאחר הטבע על אפשרות המשפט הנזכר, ודרכי השמוש בו בדברים הנמצאים בפעל בכלל, לא בבחינת היותם דברים נמצאים בפעל ביחוד (מפני היות זה נושא חכמת הטבע ולא מה שאחר הטבע), והורה לנו היות כל זה נמשך בהכרח מטבע השכל ודרכי שמושו · מזה יתבאר שעם היות חכמת הטבע קודמת בזמן לחכמת מה שאחר הטבע, עם כל זה חכמת מה שאחר הטבע קודמת לחכמת הטבע בטבע, ושאם נצייר בדעתנו בטול חכמת מה שאחר הטבע, לא יהיה מקום לטבע ולא לחכמת הטבע, ובכלל לא ישאר מקום לשום חכמה בעולם, ויהיה מותר האדם על הבהמה אין · ואלה

הדברים

הדברים עמוקים מאוד יתבארו במקומותם , בהמשך באור הספר הנכבד הזה , ואולם די בזה לפי הכוונה · ומה שיחייב עוד עולם יקרת החכמה הנזכרת ומעלתה על כל החכמות זולתה , הוא היותה מורה לנו דרך מופת חותך על מציאות העלם השלם לבלתי תכלית , ומה שראוי שנחייב אליו או נשלול ממנו · ולהיות הספר הנכבד הזה אשר כשמו כן הוא מורה הנבוכים כולל בעצמו עקרי חכמת מה שאחר הטבע ולמודיה הראשיים , והנמשך ממנה , דרכים מופתיים על מציאות השם , אחדותו , והרחקת הגשמות ממנו , ובכלל מה שצריך שיאמין בו , או שיורחק משלימותו , והוא מבאר לנו ענין הנבואה , וכידוע ספריה , ומראה לנו היות הדת האלהיית בלתי סותרת אל השכל האנושיי כמו שחשבו הפתאים אבל משלים חסרונו לבד ויבואו בכלל דבריו זולת זה ענינים גדולי התועלת מיתר החכמות , מחכמת הטבע , התכונה , וכיוצא בהם , ובפרט מחכמת הנפש וכחותיה , כל זה לא כפי סדר למוד החכמות הנזכרות , כי אין כוונת הרב המחבר ז"ל להעתיק ספרי החכמות הנה , כמו שבאר הוא ז"ל בעצמו , אבל כפי מה שימשך אחר טבע הענין בכל מקום , באופן שכאשר יתבארו דבריו כפי הנאות לכוונתו , ויתרחב המאמר במקום שקצר הוא ז"ל , ויושלם חסרון החכמות בזמנו , בערך מה שהם בזמנינו זה , נמצא זה החבור , אוצר כולל בעצמו , החכמות היקרות , והידיעות הנכבדות , המדריכים את האדם לשלימותו · הנה לזה מהראוי שנחזיק טובה להרב המחבר ז"ל , אשר השאיר אחריו ברכה לחיותנו כיום הזה , אחרי אשר היינו באורך הגלות הזה , חרפה לשכנינו , לעג וקלס לסביבותינו , ואבדה חכמת חכמינו , ובינת נבונים נסתרה , האיר הרב ז"ל את עינינו במאמר הנכבד הזה · ובפרט היות החבור הנזכר בודד במציאותו , כי לא נעשה כמוהו לפני זמן הרב המחבר ז"ל ואחריו · ואולם יתבונן המעיין כי עם היות שזכינו לחבור הנזכר זה כמה מאות שנה , עם כל זה עדיין לא זכינו לאורו , חשכו הרואות בארובות , ותכהינה עינינו מראות , באור הבהיר הזורח ממנו , והוא לכמה סבות , האחד , להיות שהמחבר ז"ל קצר במקום שראוי להאריך כי כפי מה שיבאר הוא ז"ל בעצמו לא חבר זה המאמר כי אם למי שהתפלסף והשכיל בחכמות , ולזה יהיו דבריו ליתר המון המעיינים כדברי הספר החתום · שנית לחסרון החכמות בזמנו בערך מה שהם בזמנינו זה , ובפרט חכמת הטבע בכלל , והחלק ממנה אשר הוא יסוד חכמת התכונה ר"ל ציור בנין העולם וסדור חלקיו זה עם זה בפרט , כמו שיראה המעיין בפירושי למקומות כאלה · שלישית לחסרון הסדר כי עם היות שעשה זה לכוונה מיוחדת , הנה נפסדה עלינו בזה הכוונה הראשיית , ר"ל הבנת דעתו בהשקפה אחת מזולת שיהיה שם מקום לספק כלל · ועם היות כי קמו אחריו איזה מפרשים , והשתדלו להשלים כל זה , הנה בעיניו יראה המשכיל וישפוט אם הגיעו אל הכוונה בזה , אם לא ; אי לזאת קנוא קנאתי לכבוד הרב המחבר ז"ל , ואשים על לבי לבאר הספר הנכבד הזה מחדש , להאריך במקום שקצר הוא ז"ל , ולבאר במופת כל משפט הנמצא מזולת מופת בזה המאמר , ולהעיר המעיין בכל מקום על ההקש בין דיעות ארס"טו והנמשכים אחריו , ודיעות בחירי פלסופי זמנינו · אל נא אשא פני איש , ואל אדם לא אכנה , כמאמר החכם : אהוב סוקראטוס , אהוב אפלטון , והאמת אהוב משניהם · וראוי שתדע , קורא משכיל ! כי אין התכלית כוונתנו בהשגת האמת , ידיעת איזה משפטים כוללים , נמשכים אחר חקות השכל , ומסכימים למורת ההשגה בכלל , אבל באמת תכלית כוונתנו בזה היא השגת הדרכים אשר בהם נגיע אל המשפטים הנזכרים , כי להיות כפי המוסכם תכלית כוונתנו , השגת השלימות , והשגת השלימות לא תגיע , זולת בהוצאת מה שבכח אל הפעל , וזה לא יגיע כי אם בפעולה ולא בקבלת פעולה , והנה אין בידיעת איזה משפט ואמונתו , שום פעולה , אבל בידיעת הדרכים אשר בם נגיע אליו , ולזה אין יתרון למאמין משפט אמת כפי מה שהוא , על מאמין הפכו , בבחינת הענין בעצמו · והמשל בזה בבחינת הענין בעצמו , אין יתרון למאמין היות הארץ כדוריית על המאמין היותה שטוחה , מפני היות שתי האמונות אפשריות בשוה , אין יתרון לאחת מהנה על זולתה · ואולם היתרון הוא היות המשפט הראשון

נמשך אחרי חקי התנועה הגלגליים, והוא בעבור זה נקשר עם משפטים אחרים, והיות השגת הקשר בין המשפטים, עלם פעולת השכל. ואולם המשפט האחד עם היותו אפשריי בעצמו, עכ״ז איננו מפעולות השכל, היותו בלתי נקשר עם משפטים אחרים, ולזה הוא באפשר שידע איש אחד כל המשפטים הנמצאים בספרי החכמות, מבלתי שיגיע לקנין שום שלימות בעבור זה, ואיש אחר ידע משפטים מועטים, אבל במופתיהם ר״ל בקשורם עם משפטים אחרים, יגיע מדריגת השלימות כפי מדריגת השגתם בקשור המשפטים הנזכר. ולזה אין ראוי שתהיה כוונתך בהשגת האמת, ידיעת המשפטים המוסכמים לאמת בספרי החכמות אבל ידיעת הדרכים, אשר בם הגיעו אליהם ממציאיהם, ובזה תהיה בעצמך ממציא בבחינת מה, והדברים עתיקים יתבארו במקום אחר בע״ה. והן מה שרציתי להקדים מתכלית השגת האמת ודרכי השגתו בכלל, ותכלית כוונתי ודרכי בבאור הספר הנכבד הנזכר.

ואולם קודם שאתחיל בבאור דברי הרב ז״ל, ראיתי להקדים בכאן ספור קורות הפילסו״פיא מזמן התחלתה עד זמנינו זה, למען דעת כל קורא משכיל כי לא מלבי היתה זאת, אם אמרתי היות החכמות בזמן ארס״טו חסרות בבחינת מה שהנה בזמן הרב ז״ל כמו שהעיד על זה הרב המחבר בעצמו ושכמו כן היתה בזמן הרב ז״ל חסירות בבחינת מה שהנה בזמנינו זה. וכי בצדק כל אמרי פי:

קורא משכיל אהובי
תדע שמי ושם אבי
בהתבוננך במלת שבי

מפתח

קורות הפלוסופיאה

התהלת הפלוסופיאה כמו התחלת כל דבר בכלל, נעלם מאתנו ובמחשכים קדמונים בחושך טמון. ועם כל זה ידענו בברור מעדות מחברים שונים, שפלוסופי יון ופעניציאה הקדמונים הניחו ליסודות חכמת הטבע, הרקות, העצמים הפרדיים (אטאמן), וכח הכובד. אם שהגיעו לזה על ידי בחינות הטבע המדוייקות (ידורך גנויאי באבאכטונגן דער נאטור), או זולת זה. אחרי כן נתחדשו בזה דעות שונות. ואולם עם היותם דעות שונות, עם כל זה נראה בכלם רשמי (שפורן) יסודות הקדמונים שזכרנו (עם היות שערבו אותם בדעות עצמם) וזה מורה על היות התחלה אחת לכלם, כמו שממקור אחד בעצמו הרבה נחלים ישטופו. קדמוני מאמיני העצמיים הפרדיים, האמינו גם כן, שהיסודות הנזכרים חיים עומדים בעצמם קודם הרכבתם לגשם אחד, וכמו כן אחר פרוד ההרכבה הנזכרת. יען כי ראו הכרח הנחת שני מיני התחלות פעולות הגשמים. ר"ל כח פועל, וכח מתנגד אל הפעולה (ווי"ס פינער"ציא) כי עם היות הכח הראשון פנימי, עומד בעצמו, עם כל זה אי אפשר שיראה פעולתו בגשמים זולת מציאות הכח השני. וכן אי אפשר מציאות השני זולת מציאות הראשון. אחרי כן נתחדשה דעת אחרת בזה, אם שהיתה כוונת ממציאיה למעט מספר ההתחלות כפי מה שאפשר (כפי מה שהוא נאות אל השכל) או זולת זה. והדעת הנזכרת היא היות התחלה אחת לגשמים, והיא כח ההתנגדות אל הפעולה לבד, וסיבת ההויה וההפסד, ר"ל קבוץ העצמים הפרדיים הנזכרים לגשם אחד ופרודם, נמשך אחר המקרה. ואחרים האמינו בהפך ר"ל היות סבות ההויה וההפסד כחות עומדות בעצמן מופשטות מהחומר. אחרי כן קמו אחרים ואמרו ששתי הכתות הראשונות לא צדקו יחדיו, כי באמת אין במציאות וכמו כן בידיעתנו דבר קיים עומד זמן מה, עד שנוכל לומר עליו כי הוא זה, אבל הכל משתנה תמיד כענין דור הולך ודור בא, וזרח השמש ובא השמש וכיוצא בזה. ולזה אין שם ג"כ אות אמת כולל (עס גיבט קיינן אללגעמיינן קאראקטר דער וואהרהייט) אבל האמת הוא נמצא בבחינת המשיג המיוחד לבד (דיא וואהרהייט איזט בלאס סוביעקטיף) ואחרים האמינו הפך זה, והוא היות כל נמצא נצחיי ובלתי משתנה כלל.

אחרי כן קם סאקראטעס, איש זך השכל, בעל מדות ישרות, ומהיר מאוד בהראות האמת והשקר בדיעות לעין כל. עודנו נער השתדל בחכמת הטבע, ואולם אחרי ראותו דיעות מי שקדמוהו בזה לא לבד סותרות זו את זו, אבל גם כן בלתי עומדות בעצמן, באופן שהנשען עליהם, הוא כנשען על משענת הקנה הרצוץ, הודה ולא בוש חסרון ידיעתו בזה, והשתדל בכל עוז להראות הטעה פלסופי זמנו בזה (בהתפארם בידיעה מוחלטת) לעין כל. ולזה אחרי אשר נחלט במשפט האורים (ארקל) היותו היותר חכם מכל אנשי דורו, אמר שהיותר חכם הוא לבד היודע מה שלא ידע זולתו, אבל הוא באמת בלתי יודע דבר זולת שהוא בלתי יודע דבר. אחרי אשר בנערותו השתדל בחנם בחקירה אחר כנות הדברים, ושמע שהחכם אנאקסא־גאראס גלה דעתו, היות שכל עליון כנת כל המציאות, ישרה בעיניו הדעה הנזכרת, והשתדל בכל עוז בקריאת ספרי החכם הנזכרת, בחשבו שעל ידי זה יגיע בקלות להשגת התחלות הטבע, ויסורו הספיקות שנתעוררו בנפשו בבחינת שלימות המציאות. ואולם מה מאוד נשתומם בראותו, שאנאקסאגאראס הנזכר מניח סבות פעולות הטבע איזה כחות מימיות

אורייות

אויריות וכיוצא בזה , ועוד כתאוס ההתלה אשר הניח בעצמו ר"ל השכל העליון הנזכר · וילעג על זה סאקראטעס לפי דרכו , וישא משלו ויאמר : כי דרך באור פעולות הטבע לפי דעת אנאקסאגא"ראס נדמה בעיניו , כאלו באר איש סבת פעולות סאק"ראטעס על זה הדרך ; סבת פעולות סאק"ראטעס המיוחדת היא התהלה אחת שכליית , וכאשר ירצה לבאר איך הגיע סוקראטעס להיות נדון מאנשי אטו"נע לשבת בבית הסהר , יאמר כי סבת זה היא היות גוף סאקראטעס מורכב מבשר ועצמות וגידים , והיות טבע חלקי הבשר (אוטקן) להתקבץ ולהתפשט , להיות העצמות בעלי איברים מתחלפים , ולזה היה גוף סאקראטעס נאות אל התנועה והמנוחה · ועל זה אמר סאקראטעס , עם היות שמזולת בשר ועצמות הייתי בלתי נאות אל התנועה , עם כל זה אין מציאותם מחייבת התנועה או המנוחה המיוחדת (כי כבר היה אפשר שיברח מבית הסוהר כמו שבאמת השיאוהו תלמידיו לזה) ולזה תהיה בהכרח סבת התנועה או המנוחה המיוחדת דבר זולת בנין גופי (השכל המורה יושר הפעולה) · וכאשר התבונן בזה סאקראטעס , שם על לבו להניח החקירה בחכמת מה שאחר הטבע (חכמת התחלות הטבע) ולהשתדל בחכמת המדות לבד · ובאמת הגדיל לעשות בזה , והועיל לבני אדם בין בלימודיו בין בפעולותיו הטובות , עד אשר יצא שמו בכל הארץ · ואולם אפלט"ון ותלמידיו , כאשר התבוננו בגודל התועלת המגיע מהכרת המדות , שמו על לבם להשתדל בזה החלק מהפלסו"פיאה · תכלית עיונם היה , יופי ושלימות המציאות , וחקי הטבע הבלתי משתנים , וסדור הפעולות הנבחריות לפי החקים הנזכרים , כי על ידי זה לבד לפי דעתם אפשר שתגיע הנפש אל השלימות שהיתה לה קודם התחברה בגוף האדם · ותחת אשר אחרים שמו עיונם , בעצמים הפרדיים , ובתנועה וכיוצא בזה , רצה אפלט"ון שנעלה בעיוננו מהמוחשות אל המושכלות לבד , ובאר היות המוחשות בלתי נמצאות בעצמן , אבל הן ציורי המושכלות הנמצאות בעצמן בפעל לבד ·

קרוב לזמן הנזכר נתחדשה באיטאלי"יאה כת הפיטא=גאריים (על שם רבם פיטגאארסא) הם קבלו מרבם סדר תנועת כוכבי הנבוכה האמיתי , כמו שנתבאר במופתים בזמננו זה , ר"ל היות הארץ מתנועעת על קוטרה וגומרת הקפתה בזמן עשרים וארבעה שעות , וכמו כן היא מתנועעת סביב השמש וגומרת הקפתה במשך זמן שנה אחת · וכן היתה דעתם בענין הכוכבים הזנביים (קאמעטן) נאות לדעת האחרונים בזה · ומדעותיהם עוד , היות כל כוכב עולם שלם , כולל בעצמו כל מה שהוא נמצא בכדור הארץ , ובמים אשר מתחת לארץ · וביחוד , היות יושבי הירח יותר גדולים ויפים מיושבי ארצנו · ואל זו הדעת כיוון פיטאגא"ראס בשלימות ערך הגלגלים (פאלקאמענהייט דער הארמאניע דער שפעהרן) אשר זכר בספריו · והנני מוסיף באור בזה · ידוע כי מיתרי כלי הנגון (דיא זייטן איינט מוזיקאליטן אינסטרומענטס) צריך שתהיינה מתחלפות בארכן , בכדי שיגיעו מהן קולות מתחלפות , כי כאשר יהיה המיתר האחד יותר ארוך מזולתו , יהיה או הקול המגיע ממנה יותר נמוך (טיפער) מהקול הנמשך מזולתו , וכמו כן בהיפוך , וכפי ערך הגודל במיתרי כלי הנגון , יהיה גם כן ערך הקולות המגיעות מהן · ואולם שעור הערך הנזכר הוא לפי מה שנתבאר בחכמת הטבע , בלתי ערך השווי , על דרך משל שכאשר יהיה מיתר האחת כפל מיתר האחרת יהיה גם כן הקול המגיע מהמיתר האחד כפל נמוך מהקול המגיע מהאחר ; אבל ערך הקולות הוא שוה לערך מרובעי האורכים , ולזה יהיה במשלנו הקול המגיע מהמיתר האחת ארבעה פעמים נמוך מהקול המגיע מהאחר וכן לעולם · ולזה כאשר יהיה המיתר האחד כפל באורך המיתר האחר ונרצה עם כל זה שיתנו קולות שוות אזי בהכרח שיהיה כח משיכת הראשונה ארבעה פעמים בכח משיכת השנית · ובכלל כאשר נרצה שהמיתר היותר ארוך יתן קול שוה לקול המיתר היותר קצר , אזי בהכרח שיהיה ערך משיכת הראשונה אל משיכת השנית , כערך מרובע אורך הראשונה אל מרובע אורך השנית · והנה כבר נתבאר במופת היות

זה

זה הערך בעצמו נמצא בתנועות כוכבי לכת, ר"ל שערך כח משיכת השמש בכוכב אחד אל כח משיכתה בכוכב השני הוא כערך מרובע רוחק השני אל מרובע רוחק הראשון · ולזה אם נדמה מיתרים מגיעים מהשמש אל כל אחד מכוכבי לכת הנזכרים, אזי בסברה שיתנו קולות שוות, בתנאי שיהיה כח המשיכה בכל אחד מהם כמו שהוא עתה באמת בכל אחד מהכוכבים הנזכרים, ועל ידי זה יובן ענין שלימות ערך הגלגלים שזכר פיתא"גאראס · וזולת זה האמין פיתא"גאראס מציאות ארץ אחרת נכח ארצנו · וכן מציאות גשמים המקופים את כדור השמש זולת הנראים לנו מכדור הארץ · וזה הוא מה שהביא אריסטוטלום לצעוק חמס על החכם הנזכר, באמרו שתחת היותו מסכים הפלסופיאה אל המציאות, הוא בהפך משתדל להסכים המציאות אל הפלסופיאה · ואולם אלו התבונן ארסטוט"לום בתכונת המציאות ופעולות הטבע, וכמו כן אלו השיג דעת החכם הנזכר כראוי, בוודאי שלא הוציא מפיו משפט מעוקל כזה ·

בעת ההיא היתה חכמת ההנדסה (גיאומעטריאה) נכבדת מאוד · וזו היתה הסבה שהגיע פיתא"גאראס והנמשכים אחריו להשגת אמתת תכונת המציאות וחקי הטבע, כפי מה שמצאום האחרונים בעזר החכמה הנזכרת · ואולם זו החכמה בעצמה היתה גם כן הסבה שהניעה החכמים הראשונים הנזכרים להשתדל בבאור סודות הטבע על ידי איזה ציורים בדויים באופן שהיחס אשר בינם ובין המתבאר על ידם הוא מדומה לבד, לא נמצא בפעל · כגון באור סבת מספר החמשה בכוכבי הנבוכה, על ידי מספר החמשה בתמונות הישרות (רעגולערי פיגורן) וכיוצא בזה · ולהיות נושאי חכמת ההנדסה (דיא אביעקטי דער מאטעמאטיק) בלתי דברים נמצאים בפעל אבל בשכל לבד, הנה לזה אי אפשר שישיג שום אדם חיוב הסכמת המציאות בפעל אל הציורים הנזכרים · וזהו גם כן מה שאמר החכם בא"קאן: חכמת השעור (החשבון וההנדסה) הגביל חכמת הטבע, אבל לא תוליד אותה · הפלסופ"יאה שהגיעה אלינו מאריסטוט"לום מורה לנו בבאור, שהשכל היותר שלם שאפשר, כאשר יהיה משולל האמצעיים הנצרכים אל החקירה בפעולות הטבע, עם היות שאפשר שימציא חדשות ונפלאות בחכמת הדבור (דיאלעקטיק) וחכמת מה שאחר הטבע (מעטאפיזיק) עם כל זה תהיה השגתו בחכמת הטבע מוגבלת מאוד בהכרח · ולזה עם היות שהחכם הנזכר הגדיל לעשות מכל אשר קדם לו בגדריו ומחלקותיו (מיט זיינן דעפיניציאנן אונד איינטיילונגן) עם כל זה היו דבריו כדברי הספר החתום · ספרו בחכמת ספור הטבע (נאטור געשיכטע) הוא היותר שלם במינו · וזה היה לסבת מה שאלכסנדר מוקדון נטה אליו חסד, והוציא הון רב על כל המצטרך אל החקירה בזה · (לפי עדות החכם פלינ"יום כתב אריסטוט"לים חמש מאות ספרים בחכמה זו, וכמה אלפים מבני אדם בארץ יון ואס"יעה בלווי אלכסנדר היו בעזרו) ואולם ספרו בחכמת הטבע עם היותו נכבד בבחינת דקדוק העיונים הכוללים, עם כל זה אין הנמשך מהם מסכים תמיד אל האמת · ומזה המין היא אמונתו היות גשם השמים (הנקרא אצלו גשם חמישי) בלתי הווה ולא נפסד · והיות הכוכבים קבועים בגלגלים המתנועעים סביב הארץ · שקרות זה נתבאר אצל האחרונים על ידי מופתי גאליל"עאום ובחינות טיח"א ברא"הע · ואולם דבריו בצורות הטבעיות ואיכיות הנמצאות כאשר יתבארו על נכון אפשר שיסכימו אל הפלסופיאה האמתית · כמו שיראה הקורא המשכיל בבאורי לדברי הרב ז"ל ·

אחרי בטול ממשלת רומי ונפול במלכותה המון עמים כהמון מים רבים, נפלה גם כן עטרת ראש הפלסופי"אה והורד גאונה וכמעט שנשתכחה כמת מלב · ואולם אחרי כן בהשגחה אלהיית מצאה הפלסופיאה מקלט אצל הערביים בארץ ספרד במצרים ובאפריקא בכל חוף הים הגדול (אן דער קיסטי דעס מיטעללענדישן מעערס) ועל ידם הגיעו אלינו ספרי הקדמונים · וכמו כן דברים רבים שחדשו הם בעצמם (עם היות גם כן שהרבה מזה נאבד מאתנו בחורבן ממשלתם) באופן שמה שהגיע אלינו מהם הגדיל ועשה פרי אצלינו גם כן · וביחוד על טוב יזכר שם הקא"ליף (מושל הערביים) אל מאי"מן שלאהבתו חכמת התכונה

הוציא

הוציא הון רב על בנין בתים נאותים אל הבחינה בחכמה זו (אבסערוואטאריאה) וזולת זה ממה שהוא נצרך לחכמה הנזכרת ׃ ומתוכני זמנו קבלנו שעור מעלה אחת מעגול המשוה בכדור הארץ (ועל ידי זה ידענו גם כן שעור הקף כל כדור הארץ) ׃ ואולם הערביים הנזכרים וכמו כן הנולדים בחלק אירופה נמשכו בעיוניהם זמן רב אחרי דיעות אריסטוטלים וחשבו החולק עליו כחולק על דבר שאין ספק באמתתו, וזו היתה הסבה במה שנתאחרה הפלוסופיאה להגיע אל שלימותה ׃

במאה הי"ג לחשבון הנוצרים מצאו החוקרים טבע הזכוכית הגבוה והשגולה (דיא נאטור אייגנס קאנוועקסן אונד קאנקאפין גלאז) ר"ל שנצוצי האור הנופלים על הראשונה נשברות בעברם ומתאחדות בנקודה אחת לפניה, והנופלות על השנית חוזרות לאחור ומתאחדות בנקודה אחת מאחריה ׃ וקרוב לשלש מאות שנה אחרי זה, מצאו ב"כ כלי הטעלעסקופ על ידי הרכבת שני מיני הזכוכית הנזכרות ׃ באופן שעל ידי זה הגיעו אחרי כן להשגת חדשות בחכמת התכונה ׃ במאה הי"ד מצאו גם כן טבע האבן המאגנעט (היותו פונה תמיד אל הקוטבים) הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה ׃ ועל ידי זה נתגלה לנו העולם החדש ׃ ובאותו הזמן בעצמו נתחדשה מלאכת הדפוס (דיא בוכדרוקר קונסט) וכל אלה היו סבות התפשטות החכמות והגעתם אל שלימותם ׃

במאה החמשה עשר השתדל החכם פייר"באכיום ותלמידו רעגיאמאנ"טאנוס וזולתם בחכמת התכונה ביחוד . ואחריהם בשנת 1473 קם החכם קאפערני"קוס בעיר טאה"רן במדינת פרוס"יא ׃ כאשר התבונן החכם הנזכר בתמונת, סדר, ותנועת גשמי העולם לפי דעת בטלמ"יוס, מצא כל זה מסולל הערך והסכמת החלקים כענין ציור המורכב מאיברי בעלי חיים שונים ׃ ולזה שם על לבו לחקור בספרי הקדמונים אולי ימצא דרך יותר נאות אל השכל בבאור כל זה, ואחרי החפוש מצא כי ציצע"רא בספר הרביעי משאלות אמר כי החכם ניצע"טאס סירא"קוזאה האמין היות הארץ בכל יום סובבת על קוטרה, ולזה יראה לנו אנחנו יושבי הארץ, כאלו השמים וכל צבאם סובבים אותנו במשך הזמן הנזכר ׃ וכן מצא קאפער"ניקוס אצל החכם פלוט"ארכוס איך פילאלא"וס מתלמידי פיטא"גורס האמין היות הארץ מקפת גם כן את השמש במשך זמן שנה אחת ׃ וכאשר התבונן קאפערני"קוס בזה מצא היות הדיעות הנזכרות מסכימות אל השכל, והיות ציור בנין העולם כפי הנזכר מספיק לבאר על ידו בדרך פשוט סדר וערך חלקיו זה עם זה ׃ ואולם לא רצה לגלות דעתו זו אז, ולהגיד חדשות אשר לא נשמעו עד הנה בכל הארץ ובכל הגויים, ולזה עם היות שנשלמה שטתו בשנת 1500 לא רצה להוציאה לאורה בדפוס עד קרוב למותו בשנת 1543 ׃

אחרי אשר נוסדה שטת קופערניקוס בציור בנין העולם באופן שאפשר שיתבאר על ידה כל הנראה לנו בתנועות הגשמים השמימיים בתכלית הדיוק, השתדל עוד החכם הנזכר והנמשכים אחריו לסלק כל ספק שאפשר שיעוררו נגדו החולקים עליו הנמשכים אחר דעת ארסטו, וביחוד מאמרם היות הארץ מרכז העולם בהכרח בעבור שאנו רואים כל גשם נופל על כדור הארץ בכובדו, ועל זה השיב קאפערניקוס באמרו „שאין כח הכובד מיוחד לכדור הארץ מזולתו, אבל הוא נמצא גם כן לשמש, לירח, ולכוכבים בכלל, ר"ל שחלקי כל אחד מהם נמשכים זה מזה על ידי כח הכובד הנזכר, וזו היא הסבה בהיותם שומרים תמונתם הכדוריית, עם היותם בעלי תנועות מתחלפות ״ וכן השתדל עוד לסלק הספק שעוררו החולקים עליו באמרם שתנועת הארץ על קוטרה בתכלית המהירות מהמערב אל המזרח לפי שטת קאפערניקוס, מהראוי שתהיה מורגשת אל החוש, ושהאבן על דרך משל הנופל מראש המגדל הגבוה לא יפול אצל רגליו אבל ברוחק מה לצד המערב, להיות שבזמן הנפילה התנועע המגדל בתנועת הארץ לצד המזרח ׃ ועל זה השיב קאפערניקוס „ במשל הספינה העוברת בים במהירות גדול, ועם כל זה האבן הנופל מראש התורן מגיע סמוך לרגליו, עם היות שבזמן הנפילה התנועע התורן בתנועת הספינה מהמקום שהיה בו בתחלת הנפילה ״ ׃ ועם היות זה הנסיון

אמיתי כאשר נתבונן עליו בעיון גם , עם כל זה אחרי דקדוק העיון נמצאהו בלתי מסכים אל כאמת כמו שקרה זה אל החכם טיחא ברא"הע , וזה מה שהביא החכם הנזכר לחלוק על דעת קאפער"ניקוס ולהמציא שטה מיוחדת אמצעית בין שטת בטלמי"וס ושטת קופערני"קוס והיא היות הארץ נחה (וזהו המסכים לשטת בטלמי"וס) והיות כוכבי הנבוכה בלתי מקיפים סביב הארץ , אבל סביב השמש (וזהו המסכים לשיטת קאפערני"קוס) והיות השמש נחברת כוכבי הנבוכה המקיפים סביבה מקפת את הארץ · ועם היות ששטת החכם הנזכר לא מצאה חן בעיני החוקרים כשטת קאפערניקוס , (להיות קשה לצייר אל השכל היות כדור השמש והכוכבים מקיפים סביב הארץ , עם היותם גדולים ממנה אלף אלפים פעמים) עם כל זה הועיל החכם הנזכר בדקות עיונו ודקדוק בחינותיו , לשלימות חכמת התכונה · הוא היה הראשון שהרגיש בשבירת נגוהות האור בעברם דרך האויר · הוא הגביל מקומות כוכבים קיימים רבים בדיוק · והראה במופת היות הכוכבים הזנביים מתרחקים הרבה למעלה מהירח , כמו שהוא מבואר מקוטן זווית שינוי מראה (פאראלאקטי) שלהם , הפך מה שהאמינו אנשי זמנו , ומצא שינוי הירח (וואריאציא לונע) , באופן שיצא שמו בין התוכניים ·

בתחלת המאה הי"ז , קמו גאלילע"וס וקעפלע"רוס והשתדלו לחזק שטת קאפערניקוס ולהשלים הנחסר בה · הראשון גלה דברים רבים בבחינתו בצבא השמים , בעזר הכלי מחזה (טעלעסקאפ) והשני הגביל אמתת תמונת עגולת כוכבי הנבוכה (היותה קו אחד עקום הנקרא אצל המהנדסים עליפ"סע) ושלימות ערך תנועות צבא השמים (היות ערך מרובע זמן הקפתם , כערך מעוקב מרחקיהם מהשמש) :

ואולם קעפלע"רוס לא הספיק לעצמו במה שנתבאר אצלו במופתים חותכים על ידי חכמת ההנדסה , אבל גם כן נמשך אחרי כת הפיטו"גאריים והפלא"טוניים בהשתדלו לבאר איזה ספיקות המתרגשת על ידי סגולות המספרים · וזה מה שלא ישר בעיני החכם טיחא ברא"הע , כמו שגלה דעתו בזה במכתבו אל קעפלע"רוס · אחרי כן מצא החכם הנזכר היות כח הכובד משותף לכל הגשמים , והיותו נמצא בין הארץ והירח ר"ל היות כל אחד מהם נמשך בכובדו לזולתו , והיות מרכז הכובד המשותף לשניהם (דער בידן געמיינשאפטליכע שווער פונקט) נקודה אחת בין שניהם , והיות הנקודה הנזכרת יותר קרובה אל הארץ ממה שהיא אל הירח , בערך מה שגודל הארץ עודף על גודל הירח · ושלולי תנועת הרחוק מהמרכז (צענטריפוגא) היו נופלים זה על זה בנקודה הנזכרת · והוסיף על זה באמרו שסבת עליית הימים וירידתם (עבבע אונד פלוהט) איננה דבר זולת כובד הירח · באותו הזמן בעצמו , מצא גם כן גאלילע"וס חדשות בעזר הכלי מחזה (טעלעסקופ) , ומהן , היות נוגה מקפת את השמש (הפך מה שהאמינו לפני זמנו) והיות השמש סובבת על קוטרה , וזה נתבאר לו על ידי בחינתו בשינוי מצב כתמי השמש · ואחרי אשר גלה בירח בעזר הכלי הנזכר , הרים ועמקים ואורים עם נהרים וכן בשמש כתמים שונים נודע בברור היות הגשמים השמיימיים קרובים בטבעם אל כדור ארצנו , הפך דעת ארסטו והנמשכים אחריו · החכם הנזכר היה גם כן הראשון (אחר זמן ארכי"מעדעס) שהשתדל לבאר חקות התנועה (שהם מפתח סודות הטבע) על ידי מופתים הנדסיים , טבע התנועה השוה , הממהרת והמאחרת בשוה , והמורכבת משניהם · הוא היה הראשון שהראה במופת היות המרחקים הנרשמים על ידי נפילת הכבדים , בערך מרובעי הזמנים מתחלת נפילתם , והיות הדבר הנשלך בקו אחד זולת הקו הנצב על כדור הארץ , רושם בעברו הקו העקום הנקרא אצל המהנדסים (פארא"באלים) · הוא מצא גם כן כובד האויר , וערכו אל כובד המים , ועל ידי זה פנה דרך חדש אל החקירה בחכמת הטבע ·

ההבם הנעלה באק"א דע ווערולא"מיאה חי ג"כ בזמן ההוא · עודנו נער בן שש עשרה שנה , הרגיש בחסרון חכמת הטבע לפי יסודות ארס"טו · ולזה שם על לבו לבנות עיוניו על יסודות חזקות לקוחות מהבחינה והנסיון · הוא היה אומר ; חכמת הטבע דומה למגדל עומד בארץ וראשו מגיע השמימה ,

יסודות

יסודות המגדל צריך שיהיו נלקחות מספור הטבע (היסטאריעה נאטוראליס) ר״ל גוף הבנין, חכמת הטבע ביחוד, המבאר לנו הקהלות וכחות הטבע, ולמעלה מזה חכמת מה שאחר הטבע המשתדלת בבאור סבות הצוריות והתכליתיות (קאוזע פארמאליס עט פינאליס) ואולם ראש המגדל והוא כל אשר יעשה האלהים מראש ועד סוף אי אפשר לשום אדם להשיג. הפלסופים המשתדלים לבאר פעולות הטבע על ידי איזה ציורים מופשטים (אבסטראקטע בגריפע) מזולת בחינת המציאות, נדמו בעינינו אל הנפילים (גיגאנטעם) שכמו שספרו לנו המשוררים (פאעטן) הקימו הר אס״א על הר פעל״יאן, ועל הר אס״א הקימו הר אלימ״פוס בכדי לעלות על ידם השמימה ולעשות להם שם בארץ. וכמו שהמשתדל להקים בנין גדול, בכח זרועותיו לבד, מזולת ההשתמשות בכלים ואמצעיים הנאותים לזה, יהיה לשחוק בעיני כל רואיו, כן הדבר זה. ולזה היה מאשים גם כן ארס״טו, באמרו שזה החכם השתדל להסכים חכמת הטבע אל חכמת ההגיון, מה שהיה ראוי שיעשה הפך זה. אחרי כן השתדל החכם הנזכר בחבור ספר אחד קראהו בנין חדש (ארגאנום נאוום) והיתה תכלית כוונתו בזה הפך כוונת ארסטו, כי תחת אשר ארסטו למד בני אדם דעת ההגיון (לאגיק) ובאור פעולות הטבע על ידי הקשה מהקודם אל המאוחר (אפריארי) מזולת בחינה בטבע הדברים הנמצאים בפעל, ר״ל הוא בחבור הנזכר ללמד את בני אדם דעת בבאור פעולות הטבע בחפוש (דורך אינדוקציאן) מהמאוחר אל הקודם (אפאסטעריארי). גם זולתו מהחוקרים תפסו הדרך הנזכר, ועם זה השתדלו גם כן לחבר הפלסופיאה עם ההנדסה, ולא הספיקו לעצמם בבאור פעולות הטבע לבד על הדרך הנזכר, בכל השתדלו גם כן להגביל הפעולות הנזכרות במדה, במשקל, ובמשורה לפי מופתי ההנדסה. תלמידי גאלל״י לעאום המציאו כלי מדידת כובד האויר (בארא מעטר) וכמו כן כלי מריק האויר (לופט פומפי) ודברים אחרים זולת זה. אחרי כן קם החכם קארטעזי״וס, בתחלת עיונו, הניח ליסוד שאי אפשר שנגיע אל השגת

ברורה, מזולת שנטיל ספק מקודם בכל מה שידענו עד הנה. וזולת זה הראה במופת איך שמציור העולם השלם לבלתי תכלית, ימשך בהכרח היותו נמצא בפעל. ואחרי אשר מצא על הדרך שזכרנו הסבה הראשונה לכל הדברים, השתדל לבאר גם כן חיוב המשך הפעולות מהסבה הנזכרת, ואמר שזהו הדרך היותר נכון בחקירה, ר״ל מהסבות אל המסובבות. ואולם הסבות התכליתיות לא מצאו חן בעיניו. ראיית מציאות הדברים הגשמיים אלו (הפך דעת האידעאליס״טן) היא מפני שאם יהיה להם מציאות בנפש לבד, ועם כל זה נדמה היות להם מציאות חוץ לנפש, לא יהיה הבורא אותנו על זה התאר, אל אמת. וזה סותר היותו העולם השלם לבלתי תכלית. עצם החומר אצלו הוא היותו בעל רוחק (אויסגעדעהנט) לבד, מפני שזהו הנשאר לבד אחר הפשטת המקרים (כגון החום והקור הכובד והקלות הקושי והרכות) מהגשם. ומזה ימשך אצלו היות מציאות הרקות נמנע. התנועה אצלו בלתי נמצאות בהחלט (אבסאלוט) אבל ביחס לבד (רעלאטיו) ולזה יאמר גם כן היות כמות התנועה (דיא קוואנטיטעט דער בעוועגונג) בעולם בלתי מקבל שינוי כלל. וזה נמשך מטבע סבתו ר״ל העלם השלם לבלתי תכלית שכמו שאין בעצמו שינוי כלל, כמו כן אין בפעולותיו שינוי. ומטבע העלם הנזכר ימשך אצלו גם כן, היות כל גשם מצד עצמו נשאר כפי מה שהוא בתנועה או במנוחה, והיותו שומר תמונתו תמיד, אם לא שתהיה שם סבה אחת חולה לו המשנה אותו. וזהו אצלו חוק הטבע הראשון. והיות כל תנועה בקו ישר, מזולת נטייה הוא החוק השני. והחוק השלישי הוא שכאשר יפגוש הגשם בתנועתו בגשם אחר, ויהיה כח הראשון על התנועה פחות מכח השני על מניעת התנועה, אזי ישוב הגשם הראשון לאחור (בשעור התנועה המסחר לו), ואולם אם יהיה כח הראשון עודף על כח השני, אזי יניע את השני בתנועתו, ויפסיד אז מכחו כשעור מה שקבל השני. סבת קושי הגשמים אלו היא מנוחת חלקיהם זה אצל זה. וסבת הנזילה (פליסיגקייט) היא אצלו תנועת החלקים הנזכרים.

אחר

אחר אשר הניח היסודות הנזכרות, השתדל לבאר איך נתהוה העולם בחיוב על ידי חקי הטבע הנזכרים. כמו שכל זה נמצא בספרו יסודות הפלוסופיאה. ואולם חסרון שטת החכם הנזכר הוא מבואר מאוד. כי אחר שהניח ליסוד מציאו' העולם השלם לבלתי תכלית, הנמשך בהכרח ממציאות ציורו בשכלנו, היה מהראוי שישתדל בבאור איך היתה מציאות זה העולם סבת מציאות כל מה שזולתו. אבל לא כן יעשה החכם הנזכר, בהיותו משתדל בבאור סבת מציאות כל דבר על ידי חקי התנועה המחוייבים, ולזה שטתו מורכבת מציורים מושכלים או דמיוניים, ומציורים נלקחים מהבחינה, מזולת קשור בין שני מיני הציורים הנזכרים, ולזה יפה עשו החכמים הבאים אחריו בבקשם דרך אחר היותר נאות אל הכרת סבות פעולות הטבע.

החכם האנגליי נעוו"טאן, כאשר הרגיש בחסרון שטת קארטעזי"וס, שם על לבו לעזוב הציורים המושכליים מכל וכל, ושלא להניח ליסוד בחקירתו בחכמת הטבע זולתי הציורים הנלקחים מהבחינה בדברים הנמצאים בפעל לבד. וזה דרכו בזה. הוא מתבונן תחלה בפעולות הטבע המיוחדות. ומפשיט בדעתו הכולל מהמיוחד. אחרי כן הוא מרחיב הכולל חוץ לגבול הבחינה (ער דעהנט דאס אללגעמיינע איבער דיא גרענצן דער בעאבאכטונג אויס) וממשיך מזה המיוחד הבלתי נודע מהבחינה. המשל בזה אחרי אשר הרגיש החכם הנזכר בבחינתו היות כל גשם נופל בכבדו לארץ. וחקר גם כן על דרך הפעולה הנזכרת ומצא היות כח הכובד הנזכר מורכב מן ערך כמות הגשם, וערך הפוך מרובע מרחקו מהארץ. גזר היות זו הפעולה בלתי מיוחדת אל הגשמים ביחס אל כדור הארץ, אבל גם כן אל כל הגשמים בכלל ביחס זה אל זה. והיותה נמצאת גם כן בירח ביחס אל הארץ. וכן בארץ ויתר כוכבי הנבוכה ביחס אל השמש, והיות דרך הפעולה הנזכרת גם כן משותף לכלם, ומזה המשיך אמתת הגבלת תמונת הארץ, תמונת מסלול כוכבי הנבוכה, וזמני הקפותיהם בדיוק, באופן שכאשר אחרי כן השתדלו התוכניים להגביל תמונת הארץ מצד הבחינה, מצאו הבחינה מסכמת לשטת החכם הנזכר ובזה נודע

היות השטה הנזכרת אמתיית, ושכל הנמשך ממנה הוא צודק כמו כן במה שאי אפשר שיתברר מהבחינה (כגון הגבלת מסלולי כוכבי הנבוכה שזכרנו). באופן שכאשר נקיש בין חכמת הטבע לפי דיעות ארס"טו, וחכמות התכונה לפי שטת בטל"מיוס, ובין החכמות הנזכרות כמו שהם בזמנינו זה לפי שטת נעווטאן. יתבאר לנו גודל ההבדל ביניהם, ומעלת האחרונים על הראשונים. וזה עלוי רב. כי עם היות שהחכמים הראשונים השתדלו גם כן בבאור סבת כל הנראה לנו בשמים ממעל ובארץ מתחת, עם כל זה היה דרך פעולות הסבות הנזכרות נעלם מהם, ולזה יקראו בפי האחרונים, סבות נעלמות (קאווזע אקקולטא) ואולם החכם נעווטן השתדל בהפך זה, ר"ל לא לבאר איכות הכחות הפועלות, אבל לבאר דרכי הפעולות לבד. והמשל בזה אם נשאל ארס"טו, מה היא הסבה בהיות כל גשם נופל לארץ בטבעו? יענה לפי דרכו היות סבת זה כח הכובד המיוחד אל כל גשם, והנה יתבונן המשכיל כי על ידי תשובה זו לא ידענו יותר ממה שידענו זולתה, אחרי אשר לא באר לנו ארסטו מהות הכח הנזכר בעצמו, ודרך פעולתו, אבל פעולתו לבד. ואולם כאשר נשאל נעוו"טן על זה יענה, סבת כובד הגשמיים ר"ל כח הפועל זה, נעלם ממני, אבל מה שידעתי בברור הוא היות הכובד משותף לכל הגשמים ביחס זה אל זה, והיותו נמצא גם כן בירח ביחס אל כדור הארץ (ר"ל היות הירח נופלת בכובדה אל כדור הארץ בנגב) ולולי היות לה גם כן תנועה אופק"יית (האריזאנטאלי בעוועגונג) בכל נקודה ממגבה היתה באמת נופלת על כדור הארץ, אבל עתה תנועתה מורכבת מהתנועה הנלכת למרכז הארץ, והתנועה האופקיית בקו הנוגע במסלולה (דיא טאנגענטע איהרר באהנע) ולזה בהכרח שתקיף את הארץ בתנועתה, ושלפי שנוי הערך בין שני מיני התנועות הנזכרות, פעם תתקרב אל כדור הארץ ופעם תתרחק ממנו, ושיהיה זמן הקפתה כערך מרחקה מהארץ. ושכן הוא הענין בארץ ויתר כוכבי הנבוכה ביחס אל השמש. וכן אם נשאל ארס"טו, מה היא סבת עכול המזון בהסטומכא, יענה היות סבת זה

כח

כח המעכל · ואולם אחדי אשר לא הגיד לנו מה הוא ענין הכח הנזכר בעצמו , ובאיזה דרך תגיע ממנו פעולת העכול , לא הועיל לנו כלום בתשובתו · אבל כניוטון יענה על זה ; כי ענין הכחות הפועלות נעלם ממני בהחלט , אבל מה שידעתי הוא דרך פעולותיהם לבד · ומבנין האסטרונומיא וחבור חלקיו יבאר לנו דרך הפעולה המיוחדת שזכרנו כפי הנאות אל חקי הטבע הכוללים , וכן בכל כיוצא בזה · ועם היות שבעלמיום לא רצה להכנים עצמו בבאור סבת הנראה לנו בתנועת צבא השמים , אבל השתדל בהגבלת דרכי התנועה לבד · עם כל זה לא באר לנו היות התנועות המיוחדות מסכימות לחקי הטבע ודרכי התנועה בכלל , אחרי אשר לשטת החכם הנזכר לא נוכל לתת עלה היות תנועת זה הכוכב מהירה ותנועת זה האחר מאוחרת · והיות זה הכוכב בעצמו פעם ממהר ופעם מאחר בתנועתו , וזה מה שהכריח בטלמיום להניח גלגלי יוצאי מרכז (עקסצענטריש) וגלגלי הקפה (עפיציקלן) וכל זה מה שהוא בלתי נאות אל דרכי השכל וחקי הטבע הכוללים · ואולם לפי שטת נעווטן נדע היות תנועת כוכבי הנבוכה מורכבת מהתנועה אל המרכז (צענטריפעטא) והתנועה מן המרכז (צענטריפוגא) והיות ערך מהירות התנועה הראשונה , בערך הפוך מרובע מרחק הגשם המתנועע מהגשם אשר סביבו יתנועע · ועל ידי זה נוכל לתת עלה לשעור מהירות תנועת כל אחד מהכוכבים בערך מהירות זולתו , וכמו כן לשעור מהירות הכוכב האחד בעצמו בכל נקודה מיוחדת ממסלולו · באופן שלשטה זו יפלו הספיקות שהעיר הרב המחבר ז"ל (חלק שני פרק ארבעה ועשרים) על שטת בטלמ"יום לפי יסודות ארס"טו · אחרי אשר הגענו להשגת סדר וערך שלם בציור העולם והרכבת חלקיו , כמו שנתבאר כל זה היטיב בספרי חכמי הטבע והתוכניים האחרונים ·

באותו הזמן בעצמו יצא לאור העולם החכם לייב"ניץ איש אשר רוח בו , בעל שכל זך , ומדות ישרות , ואשר הגדיל לעשות בחכמת הפלסו"פיאה ביחוד , מכל אשר היו לפניו · החכם הנזכר לא הספיק לעצמו בבאור חוקות הטבע ודרכי פעולות הגשמים לבד , אבל השתדל גם כן בבאור מהות הסבות והכחות הפועלות , ראשית דבר התבונן החכם הנזכר , היות איכיות הדברים המושגות אל החוש , בלתי נמצאות בדברים הנזכרים בפעל חוץ לנפש המשיג אבל הם יחסים או פעולות מגיעות מהנעלם המושג אל נפש המשיג · והמשל בזה לובן השלג איננו איכות נמצא בעצם השלג חוץ לנפש המשיג , אבל הוא נמשך מפעולות עצם אחד הבלתי נודע לנו בכח ראותינו לבד , והנמצא חוץ לכח הנזכר הוא דבר מורכב מחלקים בעלי תנועה מיוחדת , ואולם בעבור קוטן החלקים הנזכרים אי אפשר שנשיג פעולת כל אחד מהם בעצמו אבל נשיג פעולה מורכבת מכלם לבד , וכן תנועת כל אחד מהחלקים הנזכרים איננה גם כן נמצאת בפעל , אבל היא נמשכת גם כן מפעולות אחרות יותר פנימיות הבלתי נודעות לנו לקוצר גבול השגתנו , ולהיות כל מורכב בהכרח שיהיה מורכב מחלקים פשוטים · הנה לזה הניח החכם הנזכר מציאות עצמים פשוטים (איינפאכע וועזן) או אחדיים (אמאדין) בפעל חוץ לנפש · והיות העצמים הנזכרים בעלי כחות פועלות , ושמהרכבת העצמים הנזכרים יתהוה כל גשם · והיות כח כל גשם ופעולתו איננו דבר נמצא בעצמו , כפי מה שיראה אל החוש , אבל הוא תוצאה (דאס רעזולטאט) מפעולות האחדים הנזכרים אשר מהם הורכב הגשם זה בזה והתפעלם זה מזה לבד · ולהיות שאין לנו ציור משום כח פנימי זולתי מכח השגתנו (אונזרי פארשטעללונגם קראפט) לבד , הנה לזה גדר החכם הנזכר היות האחדים הנזכרים בעלי כח השגה , והיות כל אחד מהם משיג העולם בכללו ר"ל כל מה שהוא אפשר המציאות על דרך מה שאמר קהלת כל אשר יעשה האלהים מראש ועד סוף · אבל להיות כח כל אחד מהם מוגבל , אי אפשר שישיג כל זה בבאור , אבל בהכרח שיהיה קצת זה ידוע לו בבאור , וקצתו יעלם ממנו , ושיהיה ההבדל ביניהם לפי ההבדל שבין השגת כל אחד מהם בבאור , והדברים עתיקים אי אפשר שארחיב בזה המאמר יותר · יסודות החכם הנזכר הם שני אלה · האחד הוא יסוד הסתירה (דער זאץ דעס ווידערשפרוכס) והוא יסוד האמתיות הנצחיות

דער

(דער צווייטע ווארהייט) · והשני הוא יסוד העלה המספקת (דער זאץ דעס צוריכענדען גרונדעס) ומזה היסוד נמשך אצלו חוק הבלתי נבדלים (לעקס אינדיסצערנאביליום) והוא שאי אפשר שימצאו שני דברים דומים מכל וכל, וכן נמשך אצלו מציור העולם השלם לבלתי תכלית בצרוף החוק הנזכר, היות זה העולם הנמצא בפעל, היותר שלם שאפשר שיהיה נמצא, וזולת זה הרבה · רוב הפלוסופים הבאים אחריו, ובראשם החכם וואלף (עם היות שלא יכלו לירד לסוף דעתו) הלכו בדרכיו · וביחוד החכם השלם מהו"רר משה מדעסוי ז"ל, צלל במים אדירים שטת החכם הנזכר, והוציא פנינים מקרקע הים, באופן שכמעט שהגיעה הפלוסופיאה העיונית לתכלית שלימותה בזמנינו זה ·

אבל עתה העיר רוח איש חד השכל קאנ"ט מעיר קעניגסבערג במדינת פרוסיא, לדרוש ולתור אחר יסודות החכמה הנזכרת, ואחרי העיון העמוק מצא החכם הנזכר היות יסודות הפלוסופיאה הטועות מתחלת זמן מציאותה · להיות העצם והמקרה (סובסטאנץ אונד אקצידענץ), הסבה והמסובב, האחדות והרבוי, המציאות בפעל, המחוייב, והאפשר וזולת זה מנושאי הפלוסופיאה, צורים הגיוניים (לאגיקאלישע פארמען) לבד, ושלזה אין מהראוי שנייחס אותם לשום דבר נמצא, קודם שנשיג ציור הדבר ההוא, שאם לא כן אנחנו מייחסים אותם ללא דבר, ר"ל שאנו מדמים הצורות ההגיוניות כאלו היו בעצמם דברים נמצאים בפעל עם היותם באמת דרכי פעולות השכל לבד · ולא די בזה גם כן שיגיע לנו ציור מהדבר אשר ייוחסו אליו, אבל צריך שיהיה בדבר ההוא סימן מובהק (שעמא), בו נכיר היות הצורה ההגיונית המיוחדת ראויה שתיוחס אליו · והנה הדברים הנמצאים בפעל בבחינתנו הם המוחשות לבד, ולזה ראוי שנבקש סבת כל מוחש במוחש אחר זולתו כי כבר אפשר שנשיג הסימן המורה לנו על היות המושג האחד סבת מושג זולתו, אבל לא שנבקש סבת המוחש, בדבר בלתי מוחש, ר"ל בדבר מושכל, להיות המושכל איננו נשוא ההשגה (אביעקט דער פארשטעללונג) אבל צורתה לבד, וכן הוא הענין ביתר ציורי הפלוסופיאה, והדברים עמוקים כמו שיראה הקורא בספרי החכם המחבר ·

ואני הכותב, אחרי אשר בינותי בספרים ועיינתי בחכמת הפלוסופיאה כיד ה' הטובה עלי, מצאתי היות נשואי הפלוסופיאה יסודות המוחשות, לא המוחשות בעצמן, ואנחנו מייחסים הצורות ההגיוניות אל המוחשות לא מצד עצמם אבל מצד יסודותיהם לבד, והם החלקים הקטנים לבלתי תכלית אשר הורכבו מהם, שהם בעצמם מושגי השכל, עם היותם יסודות מושגי החוש · ודעת החכם לייבניץ לפי דעתי היא זו הדעת בעצמה, המוחשות בטבעם מקבלות החלוקה לבלתי תכלית, להיות צורות השגתם הזמן והמרחק המקבלות החלוקה לבלתי תכלית · אולם יסודות המוחשות כפי מה שיציירם השכל, מופשטות מהזמן והמרחק, הם האחדים שזכר הבלתי מקבלים החלוקה, והנה השכל אי אפשר שישיג שום ערך ויחס בין המוחשות, להיות המוחשות בלתי נשואי השגתו, אבל הוא משיג הערך והיחס הנזכר בין יסודות המוחשות, והם האחדים הנזכרים לבד, ואולם הדמיון לפי דרכו אי אפשר שישיג האחדים הנזכרים, ולזה יהיה אצלו הערך והיחס הנזכר נמצא בין המוחשות עצמם שהם נשואי השגתו, ובזה הדרך נשמרתי מהצד האחד, מיחס צורות ההשגה אל המוחשות, להיותם בלתי נשואי השכל, ומהצד השני נשמרתי גם כן מייחס אותן ללא דבר ולדמות צורות השכל בעצמן נשואי השגתו, ובזה נשארו יסודות הפלוסופיאה כראוי מוצק חזקים, כמו שבארתי כל זה בספרי, הפילוסופי"אה הכוללת (איבער דיא טראנסצענדענטאל פילאזאפיעה) שכבר יצא לאור בלשון גרמאנ"יאה · וזהו שעור מה שרציתי להקדים מספור קורות הפלוסופיאה, ובזה די למשכיל ·

ספר

המורה נבוכים

עם

פירוש הנרבוני וגבעת המורה

חלק ראשון

[illegible]

[illegible]

בורא ביהודא כי זה שנים רבים מלאתי את לבבי לעסוק בספרי חכמה ולאסוף אחת את אשר מצאתי בם לתועלת משכילי בני עמינו ולתתם לפניהם בלשוננו הקודש כאשר לא יחי, יען מצאתי בדור הזה רבים מחכמי התורה אשר יבקשו גם לקחת יד בהחכמה, ולא עלתה בידם, מחוסר הספרים אשר יבקשו בם די רוות נפשם · והנה ידעתי גם ידעתי שיש בידינו ספר עיוני לא יעדכנו כתם ופז, והוא ספר המורה לאור ישראל הרב הרמב"ם זצ"ל, אשר רב טוב לבית ישראל צפון בו, כולל חכמת האלהית הישראלית · מורה גם ירוה הנפש המשתוקקת לחכמה, וכל חכם לב מעיין ישיתהו · הוא האיש אשר אמרו עליו ממשה ועד משה לא קם כמשה, מדריך את עמו בדרכי האמת והאמונה, עליו כתב הרב הנורבוני ז"ל (סוף פ' ג"ט ח"א) „כל זה לפי עומק חכמתו וכוונתו להישרת אומתינו אל האמת יתברך מי שחמל על עמו והנן בהמציא מורה האמתות כמוהו“ · אבל מצאתיו עד הנה בלתי נכון למעיינים, כי פנים הספר הנעתק מלשון ערבי ע"י ר' שמואל אבן תבון, הוא בלשון קשי ההבנה מאד, ובא עליו עוד חסרון ידיעת האנשים אשר הביאוהו לבית הדפוס מקדם אשר לא הבינו מאומה מעניינו, ונשחת ברובו ע"י הטעיות אשר הניחו בו, והפסיקו במקום החבור, וחברו במקום ההפסק, ועי"ז קשתה קריאתו מאד מאד על החכם המבין דבר מתוך דבר, אף כי על המתחילים בעיון ; והפירושים אשר שמו המחברים הראשונים סביבו, היו על פי רוב ללא הועיל, כי האריכו בדברים קלי ההבנה וקצרו במקומות קשות · והנה אנה האלהים לפני איש אחד חכם חוקר ומשכיל מאוד מבין את דברי הספר הזה על בוריו, והוא שם לפני איזה קונטרסים מפירוש גבעת המורה, ובררתי בם אל העיון שמחתי כעל כל הון בראותי כי זה האיש אשר הניחו לו הקדמונים מקום להתגדר, כי אותו מצאתי לבדו בחור מעם לפרש דברי הרב זצ"ל, וכן מצאוהו אנשים שלמים אשר בגילי, וככה ימצאוהו חכמי ישראל בקראם את דבריו הנעימים ·

עודני עמל להוציא את מחשבתי להדפיס את ס' המורה עם הפירוש הנכבד הזה מן הכח אל הפעל, ויוסף ה' חסדו עלי בהקרות לפני כתיבת יד מהחכם המפורסם ר' **משה נורבוני** אשר נשלמה בשנת חמשת אלפים וקכ"ב ליצירה, זה ארבע מאות ותשעה ועשרים שנה, והיא היתה גנוזה עד עתה בגנזי ספרים אשר לנכבדי עיר ווינא, ונודע בשערים יקר ותפארת החכם הזה · ומדי קראי בו ומצאתיו יורד לעומק העיון, ומבאר דברי הרב בטוב טעם ודעת בחקירה עיונית · ואם איננו קל ההבנה כדברי גבעת המורה, עם כל זה דבריו נאמרים באמת וצדק מיוסדים ביראת אל ובבחינת התורה הקדושה והורה בו נכבדות בחכמת הקבלה והפליסופיאה ; אז אמרתי אעשה למען עמי בית ישראל ואוציא לאור גם דברי החכם הזה, להיות לפניהם לפתח הכמה · בחבור הזה ישכילו וידעו את כבוד ה' הנשגב מעל כל רעיון ויתחזקו את לבם באמונת תורתנו הקדושה ודברי הכמינו האמתיים ; אשרי חלקם !

והנה ברוך אלהים אשר הפליא חסדו את עבדו, ויאמצני להוציא לאור החלק הראשון הזה כאשר היה עם לבבי טרם היותו, נאה ומתוקן כחפץ המשכילים, לא חסתי על הוצאה והדפסתיו בכל יתר שאת ועוז, עמדתי על ההגהה, ושנותי על פנים הספר לנקדו היטב בהפסק וחבור הטעמים כאשר יאות · זכרה לי אלוה לטובה !

ברלין בחדש כסליו תקנ"א לפ"ק ·

איצק אייכל

תיקוני הטעות

(פנ' מורה על פנים הספר / נור' מורה על פי' הנרבוני / ג"ה על פי' גבעת המורה)

		עמוד	שורה	תחת	קרא
במפתח הס'	ד		ב	רכים פיטגאארסא	רכס פיטאגוראס
		שם	טו	בקפין	בקפרין
		יא	שם	מזלות	מזולת
		יד	ב	מהכמיכבה	מהכמיכה
	דף	טז	ד	סובסטאנן	סובסטאנץ
ג"ה	א	א	א	עלי	על
נור'	ג	א	יב	סה או	סהוא
פנ'	ד	א	ב	לאה דממנו	לאחד ממנו
ג"ה	ו	א	יב	תכלית	בתכלית
פנ'	שם	ב	כ	כיונתך	כוונתך
פנ'	ח	א	כד	מת	מה
פנ'	יא	ב	כב	יתיר סימן ההפסק	אחר תיבת נמנע
ג"ה	יד	א	א	בסכלו	בשכלו
ג"ה	יח	ב	יז	בכוברס	בכוכדס
ג"ה	שם	שם	כה	הכוכבד	הכוכד
ג"ה	יט	א	ח	הליר	הליור
פנ'	כט	ב	ז	הרמיוגות	הדמיונות
פנ'	לג	א	ז	השהגתו	השגחתו
פנ'	לה	ב	יוד	יתעהל	יתעלה
פנ'	לז	ב	כא	גפסד	נפסד
פנ'	מ	א	ג	מז	מן
נור'	מ	ב	א	יסכי	יסכיל
נור'	מא	ב	ב	בעיוו	בענינו
פנ'	מב	ב	ט	תמשל	המשל
ג"ה	מה	א	ב	תתארים	התארים
פנ'	מו	ב	יג	חזק	הזק
פנ'	מז	ב	ב		נעדר ממנו פעם
נור'	כד	ב	א	העטלן	העטלף
פנ'	נה	א	כז	ווהה	והיה
פנ'	נה	ב	יל	תהם	ההם
שם	שם	שם	טו	משתוף	משתף
שם	נו	א	יד	ההו	ההוא
שם	נז	א	כח	מכניס	מכנים

פתיחה

אמר

שמואל בן ר' יהודא ן' תבון ז"ל, כתב הרב המחבר לתלמידו התלמיד החשוב ר' יוסף ש"ן ב"ר יהודא נ"ע · הנה מאז באת אלי, ובוונת מקצות הארץ לקרות לפני ; גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה, ולמה שראיתי בשיריך מחוזק התשוקה לדברים העיונים · והיה זה אחר הגיע אלי כתביך וחרוזיך מן האסכנדריא קודם שאבחן ציורך · והייתי אומר אולי תשוקתו

מי עמד בסוד ה' וירא וישמע את דברו, מי הקשיב דברו וישמע, תחלת דבר אדני בהושע ·

עם ה' אלהי! ביחוד השם ית'. אשר אין אמיתות לאחדותו אלא בהרחקת הגשמות, ולמה שהיו סתרי התורה הם אשר התבארו במופת ליודעים; כי התורה המיוחדת אל היודעים היא החכמה, ראוי לכל חכם שישא פניו לתורתו הראשונה שהיא המשותפת לכל, ר"ל תורת ה' תמימה לבלתי יגלה סתריה ובלתי יחלוק על כונתה, אשר שנה האמיתות המיוחדות בהשגתו בעלמות מן ההמון, אמר סוד ה' ליראיו, ר"ל הסודות אשר הם על אמיתת השם ראוי שיוחדו ליראיו · וכבר ביאר האלהי ע"ה כי ראוי ללכת בעקבות תורתינו האלהית להסתיר מה שהסתירה, כי אי אפשר לחלוק עליה, כמו שאמר אחד מן האלהיים, מי שמגלה סוד האלוה ימיתהו הטבע האלהי, ר"ל טבע הכמאלות הקוצר קנתו בקלתו המאחז והמכינו יחייב זה, כי רוצה בסדור הכמאלות ובגלוי הסתרים, יבלבל הסדור

גבעת המורה

הנה כו' · ר"ל מעת שבאת אלי ונלית עלי ידי זה כוונתך לבוא מקצות הארץ לקרות לפני : לרוב זריזותך על הדרישה · (וועגן דיינר גשיקליכקייט אין נאכפארשן) : ולמה שראיתי בשיריך מחוזק התשוקה לדברים העיוניים · (אונד וייל איך אויס דיינן גדיכטן, אין דיר איינע גראסע בגירדע נאך דען שפעקולאטיפן דינגן באמערקט האבע) · ידוע כי בשני סמנים נוכל להכיר איש אשר רוח בו (איינן מאן דער טאלענט האט) מזולתו ; האחד הוא, רוב הזריזות בדרישה אחר איזה חכמה או מלאכת מחשבת, שנית חוזק התשוקה לזה : והוא כי כאשר יתעסקו יחד איש אשר רוח בו וזולתו באיזה חכמה או מלאכה, נרגיש זה ההבדל ביניהם, במה שזה האחרון ילמוד זו החכמה או המלאכה ממי שקדמוהו בה, ולא יוסיף עליה, ולא ימשיך ממנה תולדות חדשות (ער ווירד דרויס קיינע נייע פאלגן ציהן), ובכלל לא ישנה דבר · ואולם הראשון לא יסתפק בזה, אבל ישתדל להמציא אמתיות חדשות, או לפחות להשלים חסרון מי שקדמוהו, באופן שעם היות שהוא לומד החכמה או המלאכה מזולתו, הוא עם זה ממציא בבחינת מה · והנה אפשר שנכיר זה באדם מיד בתחלת למודו החכמה או המלאכה ההיא, והוא להיות כי השמלאה (דאס ערפינדן) אי אפשר שתהיה נתלית מהמקרה לבד על ידי החפוש בדברים מבלתי סדר וחוק נאות לזה (אהני אורדנונג אונד שיקליכע אנשטאלט) כמשא באפוסה, ואי אפשר גם כן שיהיה זה הסדר והחוק הנאות הנזכר ידוע בבאור (דייטליך) קודם הפעולה הנמשכת ממנו ר"ל קודם המצאת הדבר המבוקש, מפני שזה יחייב היות הדבר נמצא קודם מציאתו, הנה לזה בהכרח שיהיה זה מורגש לבד, וזו ההרגשה היא בעצמה הרוח שזכרנו והאיש אשר היא נמצאת בו קודם התחילו באיזה חכמה או מלאכה הוא הממציא חדשות בחכמה או מלאכה ההיא אבל לא זולתו · וזה אפשר שיושג באדם על ידי הדרך המיוחד שהוא בוחר בתחלת למודו, וגם כן על ידי חוזק התשוקה אל הלמוד ההוא, להיות זה סימן מובהק שהוא מרגיש במה שהשיג כבר, מה שאפשר שישיג בעתיד, ובזה נתבארו דברי הרב ז"ל, במה שאמר שגדלה מעלת התלמיד החשוב בעיניו ושנקשרה אהבתו בו מצד שני הסמנים שהשיג בו · ר"ל רוב זריזותו על הדרישה במה שהוא תופס הדרך והחוק המיוחד אל הדרישה הנזכרת, כאלו כבר ידע שרק על ידי זה ימצא מבוקשתו, לא זולת · וגם כן לחוזק תשוקתו לדברים העיוניים, שזה מורה על היותו מרגיש כבר בבחינת מה, מה שאפשר שימציא בעתיד ושמח בו : קודם שאבחן ציורך · (עהי איך וויר פאן דיר איינן ריכטיגן בגריף מאכן קאנטע) : והייתי אומר כו' · ר"ל ועם כל זה הייתי אומר כו' :

הסדור ויאבד המסודר · והנה יתחייב מהמסודר ההכרתה · אמנם חשב הרב כי אין מכלל הסתרים, הפשטות הגשמות, ואמר בפרק ל"ה מן החלק הראשון, כי הרחקת ההגשמה ראוי שישותף בה ההמון והסגולתי, ואם יובדל הלמוד ההמוני מן הלמוד הסגולי ; ובנה דוב ספרו על באור זה, והתחיל בפרקין בביאור אמתת הצלם, כי המובן ממנו כולל ההגשמה להמון וכאלו שאר הענינים הגשמיים חלק לו או משיגים לו · וכן בכתב אשר שלח אל התלמיד הצלם התשוב : עורר אל ההקדמה אשר יתן לפלוסופים, כי בה יתבאר מבוקשנו, ר"ל מציאות השם ואחדותו, והרחקת הגשמות, וההקדמה אשר יתנה מתנה, היא קדמות העולם, ר"ל הבריאה הנצחית וההנעה תמיד · וזהו אשר כוון אליו באומרו הנה, ושאגיד לך אלו הכוונות אשר למדברים, ואם הדרכים ההם מופתיים, ואם לאו, מאיזה מלאכה הם · יראה לזה כי ראיותיהם על חדוש העולם אינם מדקות · גם אין דרך אל באור שלשה דרושים היקרים כאל ית', אלא מן הפועל המיוחד לו, והיא התנועה תמיד המתמיע ממנו, וכבר ביאר כי הוא אמנם העירהו על זה החבור מפני שהתחברות ההם שקדמוהו עמו, והוא אמרו העירוני החבורים ההם · והבן אמרו שכם אשים אקרא ההמוניות, וקולי הדמיונות אל בני אדם ההמון · ושית לבך לדעתו · ואין הכונה במאמר הזה להבינם כולם להמון, ולא למתחילים בעיון ולא ללמד מי שלא עיין רק בחכמות התורה · ולפי שחכמות התורה כוללת כל חכמה · שיתבאר בה מציאות הש"י ואחדותו, והרחקת הגשמיות וסתרי הטבע והאלהות, ומכלל מעשה בראשית ומעשה מרכבה · הנה מי שעיין בחכמת התורה כבר יוכל במאמר הזה להבינו בלי מחליו, בשביל זה פירש מה הכרנה אבלו הנה בחכמות התורה, ואמר ר"ל תלמודה · עוד ביאר מה הסבה שהצטרך לקצר מאמרו בזה התנאי, והוא ביאור ר"ל תלמודה · וכי הסבה היא עם

תשוקתו גדולה מהשגתו ? וכאשר קראת עמי מה שקראת מחכמת התכונה ומה שקדם לך ממה שא"א מבלעדי הצעה להם מן החכמות הלמודיות, הוספתי בך שמחה לטוב שכלך ומהירת ציורך ; וראיתי תשוקתך להכמות הלמודיות עצומה והנחתיך להתלמד בהם לדעתי מה אחריתך · וכאשר קראת עמי מה שקראת ממלאכת ההגיון, נקשרה תוחלתי בך וראיתיך ראוי לגלות לך סודות ספרי הנבואה, עד שתשקיף מהם על מה שצריך שישקיפו עליו השלמים, והחלותי לרמוז לך ברמיזות, וראיתיך מבקש ממני תוספות ביאור ומוצר בי לבאר לך דברים מן הענינים האלהיים, ושאגיד לך אלו הכוונות אשר בהם כוונת המדברים, ואם הדרכים ההם מופתיים ואם לא ? מאי זו מלאכה הם ? וראיתיך ידע מעט ממנו מאשר למדת מזולתי, ואתה נבוך, כבר דפקך הבהלה, ונפשך החשובה תבקש ממך למצוא דברי חפץ ; ולא סרתי לרחותך מזה ולצוותך לקחת הדברים על הסדר, כוונה ממני שיתאמת לך האמת כדרכיו, לא שיפול האמת במקרה, ולא נמנעתי כל ימי התחברך עמי בשהוזכר פסוק או דבר מדברי רבותינו שיש בו הערה על ענין זר לבארו לך · וכאשר גזר השם בפרידה ופנית אל אשר פנית, העירוני החבורים ההם אל הסכמה כבר שקטה, ועוררתני

גבעת המורה

(דאך דמאכטי איך) : מחכמת התכונה ומה שקדם לך כו' · ר"ל שקראת עמי מה שקראת מחכמת התכונה (אסטראנאמיא) ולא זה ממה שא"א אפשר מבלעדי הצעה להם מן החכמות הלמודיות שהם חכמת המספר והמדידה, כגון חכמת המיכא"ניק ר"ל תנועת הדברים הכבדים בבא פתות או בזמן קצר ממה שהיה זולת זה · הידרא"וליק, והוא תנועת המים למעלה מגובה מקורם הפך טבעם וזולת זה : והנחתיך להתלמד בהם לדעתי מה אחריתך · ר"ל שהנחתיך להתלמד בחכמות הלמודיות בכל אות נפשך, עם היות שאין החכמות הנזכרות תכלית שלמות האדם ; להיות שידעתי מה שיהיה אחריתך, ר"ל שהחכמות הנזכרות עם היות שאינם תכלית שלמות האדם האחרון, עם כל זה ירגילו השכל בדרך המופת · ולזה זולת התועלת הכללי אמצעי המגיע מהם (אויסער דעם אגאיטלבארן נוטצן) יגיע מהם גם כן תועלת אמצעי בדרישת חכמת האלהות אשר היא התכלית האחרון : ממלאכת ההגיון (דיא לאגיק) : כוונת המדברים, (דיא איינונגן דער דיאלעקטיקער) : דפקתך הבהלה · היא הרגשה פנימית מורכבת מחוזק התשוקה לאיזה דבר, והיראה ממניעת השגתו : ולא נמנעתי כו' · ר"ל ועם כל זה לא נמנעתי כו' ; העירוני החבורים ההם אל הסכמה כבר שקטה (דער אנטשלוס, דען איך לאנגע בראכטי איך לו איינם ענטשלוס דען איך פאהעצר

ויעוררתני פרידתך להניח המאמר הזה אשר חברתיו לך ולדומים לך , ואם הם מעט , ושמתיו פרקים מפורדים , וכל מה שיכתב ממנו הוא יגיעך ראשון באשר תהיה , ואתה שלום :

אמר שמואל בן יהודה ן' תבון ז"ל , אמר הרב המחבר : הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי : אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם : הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתו :

המאמר הזה עניינו הראשון לבאר ענייני שמות באו בספרי הנבואה · מהשמות ההם

מה שבארנוהו , ואמר כי ענין המאמר הזה וכל מה שהוא ממינו חכמת התורה על האמת כמו שאמר ית' ואמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · והניקוהו פשטי התורה ומה שילך בדרכו · והוא מה שלא בר היותו מבין מדעתו , או הבינהו זולתו מהמון סכלי המתחכמים , ומענייני השמות ההם ונשאר במבוכה ובהלה , אם שימשוך אל שכלו האמתי , ושישליך מה שידעהו מהשמות ההם אשר אינם רק דמיונות , ויחשב שהוא השליך פינות התורה או שישאר עם מה שהבינהו מהם או פחשב להבינו , ולא ימשך עם שכלו הניוני המשקיף האמת , אך ישליכהו אחרי גוו , ויטה ממנו אל הענינים לאחור ולא לפנים , ויחשוב עם זה וכו' , שמעשה בראשית הוא חכמת הטבע , ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות · וכשהפועל מתוך יקרא מלאכותי כנגר שהוא חוץ מן הענין המתפעל אל קבול צורת הארון , וכשהפועל

שמות

גבעת המורה

פארהער האבי פאהרן (אמן) ר"ל שהתחברך עמי עוררה אותי למלאות בקשתך , ואולם כל ימי התחברך עמי הייתי יכול לעשות זה על ידי הדבור פה אל פה , ולא הייתי צריך לחבר המאמר הזה , אבל פרידתך ממני עוררתני לחבר כו' :

שמות באו בספרי הנבואה · השם בהבנתו המורחבת (אין ווייטער ערוויטערטן בדייטונג) כולל שם העצם (סובסטאנטיפום) והוא השם המורה על ענין מובן בעצמו מבלי יחוסו לזולתו · שם התאר או המקרה והפעולה · והוא השם המורה על ענין בלתי מובן בעצמו אבל הוא המובן מצד היותו הנבלת נושא אחד · (אין זאגבערן ער דיא בשטיממונג איינס סוביעקטס איזט) והוא אם שיהיה חלק עצם הנושא (אייני וועזענטליכע בשטיממונג) או שיהיה תאר נמשך בחיוב מגדר עצם הנושא (אייני איינענשאפט) או שיהיה מקרה בלתי נמשך בחיוב אבל הוא אפשר לבד בנושא ההוא (אייני צופעלליגע בשטיממונג) · והמשל בזה : גדר האדם הוא חי מדבר · וכאשר נאמר האדם הוא חי , האדם הוא מדבר , או אדם חי , אדם מדבר , תהיינה מלות חי , מדבר , שמות תאר העצם , מצד היותן מורות על חלקי גדר העצם · ואולם אם נאמר האדם הוא מדיני (געזעלשאפטליך) תהיה מלת מדיני בלתי מורה על חלק העצם , מפני שאין היות האדם מדיני נכנס בגדר העצם , אבל היא מורה על ענין אחר נמשך בחיוב מגדר עצם האדם , ואולם אם נאמר האדם הוא כותב או משורר וכיוצא בזה , תהיינה מלות כותב , משורר כו' בלתי מורות על חלקי גדר עצם האדם , ולא על ענינים נמשכים בחיוב מגדר העצם , אבל על ענינים אפשריים לבד בעצם האדם , כי אין זה מחוייב שיהיה האדם מצד היותו אדם כותב או משורר , אבל אפשר לבד · והנה הוא אפשר שנצייר בדעתנו הענין אשר הוא חלק עצם הנושא , או הנמשך בחיוב מגדר העצם , או האפשר בעצם , בבחינת יחוסו על העצם יחס הנשוא אל הנושא , או שנצייר אותו כאלו היה ענין עומד בעצמו · באופן הראשון תהיה המלה המורה עליו שם התאר או המקרה או הפעולה (אדיעקטיפום , אדווערביום , ווערבום) , ואולם באופן השני , תהיה המלה שם עצם מופשט או הגיוני לבד (נאמן אבסטראקטום , לאגיקום) והמשל בזה במלות חי , מדיני , כותב , סוכרתי , תהיה מלת חי תאר העצם , מדיני גם כן תאר העצם , לא מצד היותו נכנס בגדר העצם , אבל מצד היותו נמשך ממנו בחיוב ; ואולם כותב , אם דעתנו בזה שהאדם הוא אפשר שיכתוב , הוא שם המקרה , ואולם אם דעתנו בזה שהוא כותב בפעל , יהיה זה שם הפעולה · אבל החיות , הכתיבה , וכיוצא בזה , הם שמות עצמיים מופשטים או הגיוניים לבד , מפני הייותם בלתי נמצאות בעצמם חוץ לנושאיהם , אבל השכל לבד מפשיט אותם מנושאיהם ומציירם כאלו היו ענינים נמצאים בעצמם · מכל מה שזכרתי יתבאר כי השם בהבנתו המורחבת כולל בעצמו כל מלות הלשון , זולת המלות שקראו המדקדקים מלות הטעם או החבור , מפני היות כל

וכשהפועל בשנים יקרא טבעי / כי יפעלהו הטבע והכח המצייר אשר בזרע להשלים צורת העובר ותמונתו :/ ולזה נקרא חכמת הטבע מעשה בראשית · ר"ל כמלאות מתחדשות בהתחלה / היא בעצמותם בהישרת הטבע בלתי השכלי · הנה אמרנו מעשה בראשית נרצה בו מעשה נעשה בבראשית ובהתחלה / היא בעצם ההוא ובאשר ההתחלה היא בו / במה שהיא תקנה לו התנועה אשר בו מציאותו / והוא נבדל ממנו במה שאינו כח מתפשט בו :

שמות משתתפים · ויקחום הפתאים כפי קצת העניינים אשר יאמר עליהם השם ההוא המשתתף : ומהם מושאלים / ויקחום ג"כ כפי העניין הראשון אשר הושאלו ממנו · ומהם מסופקים / פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה / ופעם יחשב בהם שהם משתתפים · ואין הכונה במאמר הזה להבינם כולם להמון :

גבעת המורה

המלות וזולת הנזכרות / מורות אם על ענינים עומדים בעצמם / או על נשואיהם (איהרי פרעדיקאטע) או על הנשואים הנזכרים / אבל לא בבחינת היותם נשואים / כי אם בבחינת היותם נחשבים בעצמם נושאים לאחרים או מקרים וזולתם · ואולם ראיתי להקדים זה כדי להוציא הספק מלב המעיין בדברי הרב ז"ל / שהוא מכניס בכלל השמות שיבאר ג"כ פעולות ומקרים / כגון ראה ושבע ותוה / ילד / יפיפה / קימה וכיוצא בזה · כי כפי מה שבארתי באמת / כל מלות הלשון הם שמות להיותן מורות על ענינים מיוחדים בבחינת היותם נשואי השכל / וזולת מלות החבור הבלתי מורות על ענינים מיוחדים / אבל על יחוסים מושכלים בין ענינים מיוחדים / והם מורות השכל ביחס אל הענינים הנזכרים · (באראן דעם פערשטאנדע אדער ארען דיא דינגע אין בעציהונג אויף איינאנדער צו דענקען) כגון עם / אל / מן / וכיוצא בזה : שמות משתתפים · כאשר יהיה תאר או מקרה אחד משותף לעצמים מתחלפים אזי נשתמש גם כן (לקוצר הלשון) בשם משותף לשניהם / ומהמשך המאמר והתקשרו נוכל לידע ולהכיר אם השם הנזכר מורה על העצם האחד או על זולתו במקום המונח / ולהיות זה מחייב הכרת העצמים הנזכרים בהגבלותיהם המיוחדות וידיעת דרכי ההקש בין ההגבלות הנזכרות בכדי להכיר על ידם אם הם נאותות ומסכימות זו עם זו או לא / הנה לזה אי אפשר שיגיעו אליו זולת האנשים אשר השתדלו בחכמות / ואולם המון הפתאים לא יקחו השם המשותף הנזכר בכל מקום לפי ענינו / אבל יקחו אותו תמיד לפי הענין הנודע אליהם בקלות / ולזה נהכרח גם כן שיפולו משפט מעוקל על העצם המונח : ומהם מושאלים · כאשר לא יהיה תאר או מקרה אחד משותף לעצמים מתחלפים / אבל יהיה יחס וערך אחד (בעציהונג אדער פערהעלטניס) משותף לשניהם / ויהיה העצם האחד בלתי נודע אלינו זולתי מצד היות לו היחס והערך ההוא / אז נשתמש בשם מושאל מהעצם האחד הנודע אלינו לא לבד מצד היחס והערך הנזכר / אבל גם כן מצד איזה תאר או מקרה מיוחדת בו והנני מבאר זה במשלים · צלם הוא כמו שיבאר הרב ז"ל שם משותף מפני שהוא מורה על עצמים מתחלפים / ר"ל על הצורה הטבעית המושגת בשכל / ועל התמונה המושגת בחוש · ולהיות שני העצמים הנזכרים משותפים בהיות שניהם ענין אשר בו יוכר העצם ויובדל מכל מה שזולתו / הנה לזה נשתמש גם כן בשם משותף לשניהם · ואולם מלות עלה או ירד / אינן שמות משתתפים / להעדר תאר או מקרה משותף להגבלת המקום והגבלת המדרגה / אבל להיות היחס שבין העליון והתחתון במדרגה הוא בעצמו היחס שבין העליון והתחתון במקום ר"ל להיות היחס הראשון נודע וניכר על ידי היחס השני / הנה לזה נורה על היחס הראשון בשם מושאל מהיחס השני המושג בעצמו / וכן בכל כיוצא בזה · ואולם הפתאים יקחו השם הנזכר תמיד כפי הענין אשר הושאל ממנו / וזה להיותם בלתי משיגים ההבדל שבין האות המורה על ענין אחד ובין הענין אשר יורה עליו : ומהם מסופקים · כאשר יהיה הבדל בצורת ההשגה בין שנקח אותה בבחינת המשיג (סובייעקטיף) או בבחינת המושג (אביעקטיף) אזי יהיה השם המורה על ההשגה הנזכרת מסופק / כי אם נקח ההשגה הנזכרה בבחינת המשיג יהיה השם מוסכם לדבר מיוחד / להיות העצם המשיג בלתי מרגיש ההבדל שבין ההשגה בבחינת המשיג וההשגה בבחינת המושג בעצמו · ואולם אם נקח ההשגה כפי מה שהיא בבחינת המושג בעצמו / אזי יהיה השם משותף אל צורת ההשגה בבחינת המשיג וצורת ההשגה בבחינת המושג / והמשל בזה אליפז אשר תמונה לנגד עיני על הצורה המושגת בדמיונו בחלום או במראה / הנה שם תמונה הוא

מספק

להמון / ולא למתחילים בעיון ולא ללמד מי שלא יעיין רק בחכמת התורה ר"ל תלמודה : כי ענין המאמר הזה כלו וכל מה שהוא ממנו הוא חכמת התורה על האמת : אבל כוונת המאמר הזה להעיר איש בעל דת שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמונתו אמיתת תורתינו והוא שלם בדתו ובמדותיו ועיין בחכמת הפילוסופים וידע ענייניהם ומשכו השכל האנושי להשכינו במשכנו · והציקוהו פשטי התורה ומה שלא סר היותו מבין מדעתו או הבינהו זולתו מענייני השמות ההם המשתתפים או המושאלים או המסופקים / ונשאר במבוכה ובהלה ; אם שימשך אחרי שכלו וישליך מה שידעהו מהשמות ההם ויחשוב שהוא השליך פינות התורה / או שישאר עם מה שהבינו מהם ולא ימשך אחר שכלו / אף ישליכהו

כן י קרא מעשה מרכבה · כי הסוס הפלא לרוכב ואין הרוכב הנפרד מפלא לסוס · ודע כי הענינים הטבעים ג"כ / אי אפשר לגלותם בלמוד קצת התחלותיהם על מה שהם כבירור · וכבר ידעת אמרם ז"ל / ולא במעשה בראשית בשנים · ביאר בכאן כי בראשית ירצה לומר התחלה · וכי ספור מעשה בראשית ירמוז בו ביאור קצת ההתחלות שהן החומר והצורה וההעדר / והם ג"כ סודות ויסודות החכמה האלהית / כי חכמת הטבע והאלהות כבר ישתתפו על חקירת ההתחלות הטבעיות / אלא שחכמת הטבע תחקור בהן מצד שהן התחלות טבעי / וחכמת האלהות שהן התחלות לנמצא ונשלים מהותם · ויש מי שלא יגיע למדרגה / שיאיר חשכו כה כברק / שהוא מעלת הנבואה ר"ל הדבוק בשכל הפועל · אבל כגשם טהור זך והוא המופת / ובכללו העיון / אבל יציץ ויעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת / שהוא בעל לטישה והפכה / אבל מתהפך / לכן אמר וישכן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור דרך עץ החיים · כי במחשבה ושכל יקח מעץ החיים גם ישלח ידו אם יזכה / אלא

גבעת המורה

מסופק / כי אם נקח השגת הצורה הנזכרת בבחינת המשיג / יהיה זה השם מוסכם אל הצורה המושגת בחוש / מפני שהמשיג מדמה הצורה המושגת בדמיונו / מושגת בחוש · ר"ל שהוא מדמה סבת התחדשות הצורה לא בעצמו אבל בדבר נמצא חוצה לו · ואולם אם נקח ההשגה כפי מה שהיא בעצמה בבחינת המושג / אוי יהיה זה השם מסופק / אם כוונת אליהו בזה על הצורה הנדמית לו בעת החלום מושגת בחוש / ויהיה זה השם מוסכם אל הצורה המושגת בחוש / או כוונתו על הצורה הנזכרת לפי בחינתו בה בעת הקיצו / ויהיה כפי זה שם תמונה משותף אל הצורה המושגת בחוש / והצורה הדמיוניית · וכן בכל כיוצא בזה · ולא ללמד מי שלא יעיין רק בחכמה התורה ר"ל תלמודה כו' · ר"ל שאין כוונתו ללמד מי שלא ישים השתדלותו זולת לידיעת חקי ומשפטי התורה מולת ידיעת עלותיהם ר"ל בתלמוד התורה לבד (דיא וויסנשאפט דער געזעצי) כי ענין המאמר כו' הוא חכמת התורה על האמת (דיא וויסנשאפט דער געזעצגעבונג) ולזה עם היות שאמר שאין כוונתו ללמד מי שלא יעיין רק בחכמת התורה / אי אפשר שתהיה דעתו בזה על חכמת התורה בהבנה המוגבלת להיות ענין זה המאמר כו' · אבל דעתו בזה על חכמת התורה בהבנה המורחבה ר"ל תלמודה וכמו שנתבאר : אבל כוונת המאמר הזה כו' · להעיר איש בעל דת כו' · כי אם איננו בעל דת או שלא הורגלה הדת בנפשו בוודאי שיהיה נמשך לפי טבעו אחר שכלו לבד : ועלתה באמונתו אמתת תורתנו · כי כל דת זולת תורתנו היא באמת מתנגדת אל השכל · ולזה הראשון לא יצטרך להערת הרב ז"ל / והשני לא יחוש אליה / ואולם כאשר יהיה בעל הדת האמיתיית יצטרך אל הערת הרב ז"ל להבחין בין כוונת התורה האמתיית / וכוונת התורה הנראית לנו על דרך דברה תורה כלשון בני אדם · ולאיש כזה תועיל גם כן הערת הרב ז"ל : ועיין בחכמת הפלסופיא · כי זולת זה אי אפשר שיבחין בין מה שהוא מסכים או בלתי מסכים אל השכל : והציקוהו פשטי התורה ומה שלא סר כו' · ר"ל כי מצד אחד פשטי התורה לפי הנראה בלתי מסכימים אל הפלסופיא, ומצד השני האיש הנזכר גם כן לא סר היותו מבין מדעתו או הבינוהו זולתו מעניני השמות כו' / ושצריך שיוקחו בכל מקום לפי ענינו / אבל לכוונה זו אין די שידע בדרך כלל מציאות שמות משתתפים מושאלים ומסופקים בלשון / אבל צריך שידע גם כן כל הענינים אשר יאמר עליהם השם המשתתף המושאל או המסופק המונח / וזה מחייב זולת העיון בחכמת הפלסופיא גם כן ידיעת דרכי הלשון ושמושו · ולזה בהכרח שיסתר האיש

אלא שאין ההגלה עומדת תמיד לספת ההיולי המתהפך ללהט · ובעבור זה כשכיון כל חכם יודע על דרך מופת אלהי , יודע הנמצא , כמוהו נמצא · רצונו כטבע לדת , אך לא כבהמה הנמשכת לרצונה ; אבל כבעל חיות , ללמד דבר מזה הענין לא ידבר כי אם במשלים וחידות , יען יוכנו כפי טבע המבין · כי אלו המכונים והיודעים נמשכים אחר הענין הזה ברצון אלהי , כמו שמושכים הענינים הטבעיים ; כי הרצון האלהי גזר סדר המציאות והתמדתו הענינים הטבעים והצורות והמצות , ומה שמביא אל תקון הקבוץ , כלם כתנו מרועה אחד ·

הלא תראה כי השם ית' כשרצה לתתנו שלימים ולתקן עניני המוניכו בתורתינו המעשיית , אשר היא התכלית המכוון בתורה , בעצם אשר לא יתכן אלא אחר דעות שכליות , התחלתם השגתו ית' כפי יכולתנו במצומד הר

ישליכהו אחרי גוו ויטה מעליו · ויראה עם זה שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו , וישאר עם המחשבות ההם הדמיוניות , והוא מפנירם בפחד וכובד ולא יסור מהיות בכאב לב ומבוכה גדולה · ובכלל המאמר הזה מוונה שני' , והוא ביאור משלים סתומים מאד שבאו בספרי הנביאים ולא פורש שהם משל , אבל יראה לסכל ולנבהל שהם כפשוטיהם ואין תוך בהם · וכשיתבונן בהם היודע בהם באמת ויקחם על פשוטיהם תתחדש לו גם כן מבוכה גדולה · וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל , ימלט וינצל מן המבוכה ההיא ; ולזה נקרא המאמר הזה מורה הנבוכים · ואיני אומר כי המאמר הזה דוחה לכל ספק למי שיבינהו ; אבל אומר שהוא דוחה לרוב הספקות הגדולות שבהם · ולא יבקש ממני המשכיל ולא ייחל שאני כשאזכור עניין מן העניינים שאשלימהו , או כשאתחיל לבאר ענין משל מן המשלים שאשלים כל מה שנאמר במשל ההוא ; זה אי אפשר למשכיל לעשותו בלשונו למי שמדבר עמו פנים בפנים , כל שכן שיחברהו בספר שלא ישוב מטרה לכל סכל (יחשב שהוא חכם) יורה חצי סכלותו נגדו · וכבר בארנו בחבורינו התלמודיים כללים מזה הענין והעירונו על עניינים רבים , וזכרנו בהם שמעשה בראשית הוא חכמת הטבע , ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות : ובארנו אמרם ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו מוסרים לו ראשי פרקים , אם כן לא תבקש ממני הנה זולת ראשי פרקים · ואפי' הראשים ההם אינם במאמר הזה מסודרים ולא זה אחר זה אבל מפוזרים ומעורבים בעניינים אחרים ממה שנבקש לבארו ; כי כוונתי שיהיו האמתיות מושקפות ממנו ואחר יעלמו עד שלא תחלוק על הכוונה האלהית (אשר אין ראוי לחלוק עליה) אשר שמה האמתיות המיוחדות בהשגתו , נעלמות מהמון העם , אמר סוד ה' ליראיו ; ודע כי העניינים הטבעיים גם כן אין ראוי לגלותם בלמד קצת התחלותיהם כפי מה שהם עליו בביאור · וכבר ידעת אמרם ז"ל ולא במעשה בראשית בשנים · ואילו באר שום אדם העניינים ההם כלם בספר יהיה כאלו דרשם לאלפים מבני אדם ; ולזה הביאו העניינים ההם גם כן בספרי הנבואה במשלים ודברו בהם ר"זל בחידות ומשלים להמשך אחר דרך ספרי הקדש בעבור שהם עניינים בינהם ובין החכמה האלהית קורבה גדולה והם ג"כ סודות מסודות החכמה האלהית

ולא

גבעת המורה

האיש הנזכר במבוכה ובהלה גדולה , אם שימשך אחר שכלו לבד , וישליך מה שידעהו מהשמות ההם , להיותו בלתי מסיג להם כוונה מסכמת אל השכל , ויחשוב בזה שהוא השליך פנות התורה , או שישאר עם מה שהבינו מהם , עם היות זה מתנגד אל השכל , ויראה עם זה גם כן שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו , להיות עקר מונח אצלו שדת האמתית והשכל מרועה אחד נתנו , ולזה צריך שיהיו מסכימים בתכלית · ודע כי הענינים הטבעיים גם כן כו' · בעבור שהם ענינים ביניהם ובין החכמה האלהיית קורבה גדולה כו' : ראיתי לבאר בכאן גדר החכמות הנזכרות וערכם זו אל זו · דע כי צורות השכל (ריא פארמען דעס פערשטאנדעס) הם התחלות חכמת הטבע , מה

שאחר

ולא תחשוב שהסודות והעצמות ההם ידועות עד תכליתם ואחריתם לאחד ממנו; לא כן, אבל פעם יוצין לנו האמת עד שנחשבהו יום ואחר כן יעלימוהו הטבעים והמנהגים עד שנשוב בליל השוך קרוב למה שהיינו תחלה, ונהיה כמי שיברק עליו הברק פעם אחר פעם והוא בליל חזק החשך. והנה יש ממנו מי שיברק לו

הברק

הר סיני, ובפרט בראשית הדברות, אשר לא יתכן זה אלא בחכמה האלהית, ולא תגיע החכמה האלהית אלא אחר חכמת הטבע. כי חכמת הטבע פתיחה לזה כאשר אמרנו, ולכן שם פתיחת ספרו ית' במעשה בראשית שהיא חכמת הטבע. כבר העירוך על היות אלו הענינים סתומים, אמרו לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים, ואם היה נראה בו מה שיכיכהו הנער בבית רבו, כפי מה שידרשוהו הדרשן העני. לא היה אומר סתם לך הכתוב מה מאד הפליג לדקדק.

אמנם

גבעת המורה

שאחר הטבע, האלהות, אבל בבחינות מתחלפות. כי חכמת הטבע תחקור אחר קשור הדברים הנמצאים בפעל ביחס הנושא והנשוא, הסבה והמסובב וכיוצא בזה: מפני כי כל זמן שלא ישיג השכל קשור הדברים בצורה הגיונית (דיא פערקניפפונג דער דינגי דורך איינע איגיני פארם) אי אפשר שישפוט על היות הדברים נמצאים בפעל, מפני היות קשור הדברים בצורה דמיונית לבד בלתי מוגבל בעצמו ולזה הוא מקריי לבד, ולזה איננו נמצא בפעל חוץ לנפש המשיג, אבל קשור הדברים בצורה שכליית הוא מוגבל ביחס אל הדברים הנזכרים. כי פעולת הדמיון היא קבוץ רבוי המוחשות בזמן ובמקום. ר"ל כי הדמיון אי אפשר שיקבץ מוחשות רבות בהשגה אחת אם לא על ידי ציור האחד מהם קודם והאחר מאוחר בזמן, אבל הוא בלתי מגביל איזה מהדברים הקודם, ואיזה מהם המאוחר בזמן. ואולם השכל שופט היות האחד מהדברים הקודם, והאחר הנמשך אחריו בזמן תמיד. ועל ידי זה נדע בברור היות הקשור הנזכר נמצא בפעל (מצד היותו מוגבל מסבת המושג) חוץ לנפש המשיג. והמשל בזה כאשר ישיג החוש או הדמיון האש ואחריו בזמן חום האבן. אי אפשר שנדע אם האש והאבן ההם נמצאים בפעל חוץ לנפש המשיג, או שהם נמצאים בדמיונו לבד. ואולם כאשר ישפוט השכל על היות האש מחמם את האבן (היות האש סבת חום האבן) ר"ל שבהכרח שתקדם מציאות האש, ותמשך אחריה מציאות חום האבן, אבל לא בהיפוך, אזי נדע בברור היות הדברים הנזכרים נמצאים בפעל. מצד היות זה הקשור הבלתי מוגבל מצד המשיג, מוגבל מצד המושג חוץ לנפש המשיג. והנה חכמת הטבע תחקור אחר קשור הסבה בכל הדברים הנמצאים בפעל, ולזה היא חכמת השמוש בצורות ההגיוניות הנזכרות (דיא ווינסענשאפטן דער אנווענדונג דיזר לאגישן פארמן): ואולם חכמת מה שאחר הטבע, איננה חכמת השמוש בצורות ההגיוניות הנזכרות בדברים מיוחדים נמצאים בפעל, אבל היא חכמת תנאי השמוש הנזכר בכלל (דיא ווינסענשאפט פאן דען בדינגונגן דיזס גברויכס אים אלגעמיינן). וזה המשפט האש מחמם (סבת חום) האבן על דרך משל, הוא חכמת הטבע, מפני היותו מגביל השמוש בצורה ההגיוניית (צורת הסבה) על ידי הדברים המיוחדים הנזכרים (האש והאבן). ואולם זה המשפט, הסבה צריך שתקדים אל המסובב בזמן, הוא מחכמת מה שאחר הטבע, מפני היותו מגביל תנאי השמוש בצורת הסבה על ידי הקדימה והאחור בזמן, ולזה אין נושא המשפט דברים מיוחדים (האש והאבן) אבל כל מה שימצא לו סדר מוגבל בענין קדימה והאחור בזמן:. אמנם חכמת האלהות לא תחקור אחר השמוש בצורות ההגיוניות הנזכרות, ולא בתנאי השמוש הנזכר, אבל תשים הצורות הנזכרות בעצמם נשואי ההשגה (זיא מאכט דיזי פארמן זעלבסט צו אביעקטן דער ערקענטניס) ותחקור אחר משיגיהן (אונד אונטערזוכט איהרע אטריבוטי) מבואר מזה היות לשלש החכמות הנזכרות נושא אחד בעצמו, ר"ל הצורות השכליות או ההגיוניות, אבל בבחינת מתחלפות (אין פערשידענן בטראכט) להיות הצורות הנזכרות בחכמת האלהות, עצמים נמצאים בפעל, ובחכמת מה שאחר הטבע הם לבד צורות לעצמים נמצאים בפעל בכלל. ואולם בחכמת הטבע הם צורות לעצמים נמצאים בפעל ביחוד, ובזה נתבארו דברי הרב ז"ל.

ואחר כן יעלימוהו הטבעיים והמנהגים כו'. (דיא טעמפעראמענטי אונד געבנסארטן): והנה יש ממנו כו'.

במעט

הברק פעם אחר פעם במעט ההפרש ביניהם עד כאלו הוא באור תדיר לא יסור וישוב הלילה אצלו כיום ; וזאת היא מדרגת גדול הנביאים אשר נאמר לו : ואתה פה עמוד עמדי , ונאמר בו : כי קרן עור פניו · ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפרש רב והיא מדרגת רוב הנביאים · ומהם מי שיבריק לו פעם אחת בלילה כלו והיא מדרגת מי שנאמר בהם ויתנבאו ולא יספו · ומהם מי שיהיה בין בריקה לבריקה הפרשים רבים או מעטים · ויש מי שלא יגיע למדרגת שיאור חשכו בו בברק , אבל בגשם טהור זך , או כיוצא בו מן האבנים וזולתם אשר יאירו במחשכי הלילה · ואפילו האור ההוא הקטן אשר יזריח עלינו ג"כ אינו תדיר , אבל יציץ ויעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת , וכפי אלו העניינים יתחלפו מדרגות השלמים · אמנם אשר לא ראו אור כלל אפי' יום אחד אבל הם בלילה יגששו והם אשר נאמר בהם , לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו , ונעלם מהם האמת כולו עם חוזק הראותו כמו שנאמר בהם · ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ; והם המון העם אין מבוא לזכרם הנה בזה המאמר : ודע כי כשירצה אחד מן השלמים כפי מדרגת שלמותו , לזכור דבר ממה שהבין מאלו הסודות אם בפיו או בקולמוסו , לא יוכל לבאר אפילו מעט השיעור אשר השיגוהו באור שלם כסדר , כמו שיעשה בשאר החכמות שלימודם מפורסם ; אבל ישיגהו בלמדו לזולתו מה שמצאהו בלמודו לעצמו , ר"ל מהיות העניין מתראה מציץ ואחר יתעלם , כאלו טבע העניין הזה הרב ממנו והמעט כן הוא · ובעבור זה כשכיון כל חכם גדול אלהי רבני בעל אמת ללמד דבר מזה העניין לא ידבר בו כי אם במשלים וחידות , והרבו המשלים ושמום מתחלפים במין ואף בסוג , ושמו ברובם הענין המכוון להבינו בראש המשל או באמצעתו או בסופו , כשלא ימצא משל שוה לעניין המכוון מראשו ועד סופו · והושם הענין אשר יכוון ללמדו למי שילמדהו ואם הוא ענין אחר בעצמו מפוזר במשלים מרוחקים · ויותר עמוק מזה היות המשל האחד בעצמו משל לעניינים רבים · ישוה ראש המשל עניין אחד · וישוה אחריתו עניין אחר · ופעם יהיה כלו משל לשני עניינים קרובים במין החכמה ההיא , עד שמי שירצה ללמד בלתי המשל וחידות , יבא בדבריו מן העומק וההעברה , מה שיעמוד במקום המשל והדבור בחידות · כאלו החכמים והיודעים נמשכים אחר הענין הזה ברצון האלהי , כמו שימשכום ענייניהם הטבעיים · הלא תראה כי השם ית' כשרצה להשלימנו ולתקן ענייני המונינו בתורתיו המעשיות אשר לא יתכן זה אלא אחר דיעות שכליות , תחילתם השגתו יתברך כפי יכולתינו אשר לא יתכן אלא בחכמת האלהות · ולא תגיע החכמה האלהית ההיא אלא אחר חכמת הטבע ; כי חכמת הטבע מצרנית לחכמת האלהות , וקודמת לה בזמן הלמוד כמו שהתבאר למי שעיין בזה · ולזה שם פתיחת ספרו ית' במעשה בראשית אשר הוא חכמת הטבע כמו שבארנו · ולעוצם העניין ויקרתו והיות יכולתינו קצרה מהשיג עוצם העניינים כפי מה שהם , הגיד לנו העניינים העמוקים ההם אשר הביא ההכרח החכמה האלהית , להגידם לנו במשלים וחידות ובדברים סתומים מאד כמו שארז"ל להגיד כח מעשה בראשית , לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים וכו' · וכבר העירוך על היות אלו העניינים הנזכרים סודות סתומות · וכבר ידעת מאמר שלמה : רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו · ושם הדברים בכל זה

בשמות

גבעת המורה

במעט הפרש כו' · הפרש רב כו' · הפרשים רבים או מעטים · מתחלה אמר הרב ז"ל שאפשר שיהיה ההפרש בין ברק וברק עם היותו ממין אחד מעט או רב בבחינת זמן התמדתו , ואחר כן אמר שאפשר שיהיו ההפרשים הנזכרים בזמן אחד בעצמו ממינים רבים או מעטים : עד שמי שירצה ללמד בלתי המשל וחידות יבא בדבריו מן העומק וההעברה כו'

בשמות המשתתפים בעבור שיבינם ההמון על ענין כשיעור הבנתם וחולשת ציורם · ויקחם השלם שכבר ידע על ענין אחר · וכבר יעדנו בפירוש המשנה שאנחנו נבאר עניינים זרים בספר הנבואה וספר ההשואה והוא ספר יעדנו שנבאר בו כפיקות הדרשות כולם אשר הנראה מהם מרוחק מאד מן האמת יוצא מדרך המושכל והם כולם משלים · וכאשר התחלתי זה שנים רבים בספרים ההם וחברתי מהם מעט · לא ישר בעינינו מה שנכנסנו בבאורו על הדרך ההיא ; מפני שראינו שאם נעמד על ההמשל והעלם למה שצריך העלמתו לא נהיה יוצאים מן הדרך הראשון ונהי מחליפים איש באיש ממין אחד · ואם נבאר מה שצריך לבארו יהיה זה השתדלותינו בלתי נאות בהמון העם · ואנחנו אמנם השתדלנו לבאר ענייני הדרשות וגלויי הנבואה להמון · וראינו עוד שהדרשות ההם אם יעיין בם סכל מהמון הרבנים לא יקשה עליו מהם מאומה · כי לא ירחיק הסכל הנמהר הערום מן ידיעת טבע המציאות הנמנעות · ואם יעיין בם שלם חשוב לא ימלט מאחד משני דברים · אם שיקחם כמשמעם ויחשוב רע באומר ויחשבהו לסכל ואין בזה סתירה ליסודי האמונה · או שישים להם תוך · וכבר נצל , ויחשוב טוב על האומר · יתבאר לו התוך שבמאמר ההוא או לא יתבאר · ואמנם ענין הנבואה ובאור מעלותיה ופירוש משלי ספריה יתבאר בזה המאמר בדרך אחר מן הביאור · ומפני אלו העניינים הנחתי מחבר שני הספרים ההם כפי מה שהיו · והספיק לי מזכרון יסודות האמונה וכללי האמיתות בקיצור ורמזים קרובים לבאור עם מה שזכרתיו בחבור הגדול משנה תורה ; אבל המאמר הזה דברי בו עם מי שנתפלסף · כמו שזכרתי , וידע הכמות אמתיות · והוא מאמין לדברים התוריים · נבוך בעניניהם אשר ערבבוהו בהם השמות המסופקים והמושאלים · והנה נביא פרקים בזה המאמר שלא יהיה בהם זכרון שם משתתף · אבל יהיה הפרק הצעה לזולתו · או יהיה הפרק ההוא מעורר על עניין מענייני שם משתתף · איני רוצה לגלות זכרון השם ההוא במקום ההוא · או יהיה הפרק ההוא מפרש משל מהמשלים או מעורר על עניין אחר שהוא משל · או יהיה הפרק כולל עניינים זרים ,שמאמינים בהם הפך האמת מפני שיתוף השמות · או מפני שאת המשל במקום הנמשל · או שאת הנמשל במקום המשל · ואחר שזכרתי המשלים נקדים הקדמה · והיא זאת :

דע כי מפתח הבנת כל מה שאמרוהו · הנביאים ז"ל וידיעת אמתתו · הוא הבנת המשלים ועניניהם ופירוש מלותיהם · כבר ידעת אמרו : וביד הנביאים אדמה · וידעת אמרו : חוד חידה ומשול משל · וידעת כי מרוב עשות הנביאים המשלים אמר הנביא : המה אומרים הלא ממשיל משלים הוא · וכבר ידעת מה שפתח בו שלמה : להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם · ואמרו במדרש : למה היו דברי תורה דומים עד שלא עמד שלמה , לבאר שהיו מימיו עמוקים וצוננים ולא היה אדם יכול לשתות מהן ; מה עשה פקח אחד , ספק חבל בחבל ומשיחה במשיחה ודלה ושתה · כך היה שלמה יורד ממשל למשל , ומדבר לדבר עד שעמד על בוריה של תורה , זהו דברם · ואיני רואה שאחד משלימי הדיעות יחשוב כי דברי תורה הרמוז אליהם הנה אשר הערים בהבנתם בהבין ענייני המשלים , הם משפטי עשיית סוכה ולולב ודין ארבעה שומרים וכל הדומה להם ; אבל הכוונה היא הבנת העמוקות והסתומות בלא ספק · ושם נאמר , רבנן אמרי זה שמאבד סלע או מרגלית בתוך ביתו עד שהוא מדליק פתילה בכאיסר מוצא את המרגלית ; כך המשל הזה אינו כלום , וע"י המשל אתה רואה את דברי תורה זה הוא דברם ג"כ · והתבונן באורם ז"ל , כי תוכות דברי תורה הם

המרגליות

גבעת המורה

כו' · (דונקלהייט אונד אונאייגנטליכקייט דעס אויסדרוקס) : ספר ההשואה · נקרא כן בעבור שבו השתדל הרב ז"ל

אמנם דמיון המין הראשון ממשלי הנבואה / אמרו והנה סלם / יורה על השתלשלות הנמצאות וסדר

המרגליות ・ ופשוטו של כל משל אינו כלום ・ ודמותם הסתר העניין הנמשל בפשוטו של משל ・ כמי שנפלה לו מרגלית בביתו והוא בבית אפל בלום ・ ויש בו כלים רבים והנה המרגלית בבית אפל אלא שהוא לא יראנה ולא ידע בה וכאילו יצאה מרשותו ・ כי נמנעה ממנו תועלתה עד שידליק הנר ・ כמו שזכה אשר דומה לו הבנת עניין המשל ・ אמר החכם : תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו : ושמע באור הענין הזה אשר זכרו כי משכיות הם הגופות המפותחים בפתוחים משובכים ר״ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים ・ ונקראו כן מפני שיעבור בם הראות ・ ותרגם וישקף ואיסתכי ・ ואמר כי משל תפוח זהב בשבכת כסף דקת הנקבים מאד הוא הדבר הדבור על אופניו : וראה מה נפלא זה המשל בתאר המשל המתוקן ・ וזה שהוא אומר שהדבר שהוא בעל שני פנים ר״ל שיש לו נגלה ונסתר צריך שיהיה נגלהו טוב ככסף וצריך שיהיה תוכו טוב מנגלהו עד שיהיה תוכו בערך אל גילויו כזהב אצל הכסף וצריך שיהיה בגלויו מה שיורה המתבונן על מה שבתוכו כמו זה התפוח של זהב אשר כסוהו בשבכת כסף דקת העינים מאד ・ וכשיראה מרחוק או מבלתי התבוננות יחשוב הרואה בו שהוא תפוח של כסף ・ וכשיסתכל איש חד הראות השתכלות טובה יתבאר לו מה שבתוכו וידע שהוא זהב ・ וכן הם משלי הנביאים ע״ה ・ נגליהם חכמה מועילה בדברים רבים ・ מכללם תיקון ענייני הקבוצים האנושיים כמו שיראה מגלויי משליהם ・ ומה שירמיה להם מן הדברים ・ ותוכם הכמה מועלת בהאמנת האמת על אמיתתם ・ ודע כי משלי הנבואה יש בהם שתי דרכים ・ מהם משלים ・ שכל מלה שבמשל ההוא יש בה ענין ・ ומהם מה שיהיה כל המשל מגיד על כל העניין ההוא הנמשל ・ ויבאו במשל ההוא דברים רבים מאד אין כל מלה מהם מוספת עניין בעניין ההוא הנמשל ・ אבל הם ליפות המשל וסדר הדברים בו ・ או להפליג בהסתיר העניין הנמשל ・ וימשכו הדברים כפי כל מה שראוי בגלויו של המשל ההוא ・ והבן זה מאד :

אמנם דמיון המין הראשון מן משלי הנבואה אמרו : והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ・ כי

גבעת המורה

ר״ל להראות השוואת התורה ומאמרי רז״ל עם השכל האנושיי : והנה סלם מוצב ארצה כו׳ ・ באור המשל הנזכר לפי דעתי הוא זה ・ השכל האנושי אפשר שישתמש בשני דרכים מתנגדים זה לזה ・ והוא אם שיעלה מהמיוחד אל הכולל ・ או שירד מהכולל אל המיוחד ・ הדרך הראשון הוא דרך ההפשטה (דער וועג דער אבשטראקציאן) ・ והדרך השני הוא דרך ההגבלה (דער וועג דער בעשטיממונג) ・ והמשל בזה ・ השכל אפשר שישיג ראשונה ציור משלש נצב הזוית מערך מונח בין הצלעות (איין רעכט ווינקליכטעס דרייעק מיט בעשטיממטען פערהעלטניס צווישען דען קאטעטען) ואחר כן יפשיט אותו מהערך המונח הנזכר ר״ל שיצייר אותו בלתי מוגבל בבחינת הערך הנזכר ・ ועל ידי זה יגיע לציור כולל מהראשון ר״ל לציור משולש נצב הזוית ・ אחר כן יפשיט גם כן הגבלת הזוית הנזכרת ・ ועל ידי זה יגיע לציור יותר כולל ר״ל לציור המשולש בכלל ・ אחר כן יפשיט גם כן הגבלת שלשת הצלעות ・ ועל ידי זה יגיע לציור יותר כולל ר״ל לציור התמונה בכלל ・ וכן תמיד ・ או שיהיה הענין בהיפוך ר״ל שמתחילה ישיג השכל אפשרות ציור התמונה בכלל (דיא אנגעמיינע פיגור איבערהויפט) אחר כן יגביל הציור הנזכר בשלשת הצלעות ועל ידי זה יגיע לציור מיוחד מן הראשון ・ ר״ל לציור המשלש ・ אחר כן יגביל גם כן המשלש בזוית הנצבת ・ ועל ידי זה יגיע לציור יותר מיוחד ר״ל לציור משלש נצב הזוית ・ אחר כן יגביל המשלש הנצב הזוית גם כן בבחינת ערך הצלעות ויגיע על ידי זה לציור יותר מיוחד וכן תמיד ・ והולם הוא מבואר כי להיות שכל האנושיי מוגבל בהשגתו ・ הנה לזה אי אפשר שיגיע בהפשטתו או בהגבלתו לבלתי בעל תכלית ・ אבל בשניהם בהכרח שיעמוד על גבולו ・

אמרו סולם יורה על ענין אחד · ואמרו מוצב ארצה יורה על ענין שני · ואמרו וראשו מגיע השמימה יורה על עניין שלישי · ואמרו והנה מלאכי אלהים יורה על ענין רביעי · ואמרו עולים יורה על עניין חמישי · ואמרו יורדים יורה על עניין ששי · ואמרו והנה ה׳ נצב עליו יורה על עניין שביעי · הנה כל מלה שבאה בזה המשל היא לעניין מוסיף בכלל הנמשל · ואמנם דמיון המין הב׳ ממשלי הנבואה · אמרו ; כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב עובר בשוק אצל פינה ודרך ביתה יצעד בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב הומיה היא וסוררת וגו׳ פעם בחוץ פעם ברחובות והחזיקה בו וגו׳ זבחי שלמים עלי וגו׳ על כן יצאתי לקראתך וגו׳ מרבדים רבדתי נפתי משכבי לכה נרוה דודים וגו׳ כי אין האיש בביתו וגו׳ צרור הכסף וגו׳ הטתו ברוב לקחה וגו׳ · והעולה בידינו מזה הכלל היא האזהרה מהמשך אחר התאוות הגופניות והנאותיהם · ודמה החומר אשר הוא סבת אלו התאוות הגשמיות כולם באשה זונה והיא אשת איש גם כן · ועל זה המשל בנה ספרו כלו והנה אבאר בפרקים מזה המאמר חכמתו בדמות החומר באשת איש זונה · ונבאר איך חתם ספרו זה בשבחי האשה כשלא תזנה · אבל מספקת לה בתקון ביתה ועניין בעלה · וכל אלה

וסדר חלקיו · ואמרו מוצב ארצה יורה על עולם היסודות · שהוא כל מה שבתוך גלגל הירח · ואמרו מגיע השמימה יורה על עולם הגלגלים · והנה מלאכי אלהים יורה על עולם השכלים הנבדלים · ואמרו עולים יורה על כי הם עלות · ויורדים עלולים בצרוף · ואמרו והנה ה׳ נצב עליו יורה על ענין שביעי · כי הוא ית׳ הסבה הראשונה · והוא על הסולם נבדל מכל גשם לא בו היפך מאמר הכופרים · ומגדל וראשו בשמים · והנה פרשתי זה · ואם הוא מובן לרוב המעיינים · למה שאין במאמרו מלה מורה על באורו · גם כי ראינו הרב בעצמו יפרש זולת זה בעתיד · אבל מה שראוי שיובן בזה המקום הוא מה שבארנוהו :

המונעים

גבעת המורה

ושיגיע בהכרח בהפשטתו אל ציור אחד פשוט בערכו באופן שאי אפשר שיגיע אל יותר פשוט ממנו · וכמו כן יגיע בהגבלתו אל ציור אחד המיוחד בתכלית בבחינתו (אגיוואדא דעטערמינאטוס) באופן שאי אפשר שיגיע ליותר מיוחד ממנו · עם היות השכל הבלתי בעל תכלית מגיע בשניה״ד לבלתי תכלית · והנה סלם הנזכר בכאן מורה לפי דעתי על קשור האמתיות (דאס צואמן הענגן דער וואהרהייטן) אם בבחינת הציורים הנזכרים בעצמם · כי אי אפשר שנגיע אל הכולל כי אם על ידי המיוחד · וכמו כן בהיפוך · ואם בבחינת משיגיהם (אין בטראכט איהרר אטריבוטי) כי משיג הכולל בהכרח שיהיה גם כן משיג המיוחד · ומשיג המיוחד הוא אפשרי לפחות בכולל · והמשל בזה משיג המשלש בכלל הוא היות קבוץ שלש זוויותיו שוה לשתי נצבות · והוא בהכרח גם כן משיג המשלש המיוחד כגון משלש נצב הזווית על דרך משל · וכן משיג המשלש נצב הזווית שהוא היות מרובע האלכסון (דאס קוואדראט דער היפאטענוזי) שוה לקבוץ מרובעי שתי הצלעות הוא לפחות אפשר במשלש בכלל · כי אם היה בלתי אפשר במשלש בכלל היה גם כן בלתי אפשר במשלש נצב הזווית · וכן בכל כיוצא בזה · ולזה יהיה הסלם הנזכר רומז לקשור האמתיות : מוצב ארצה רומז לענין שני · ר״ל שהסלם הנזכר הוא מוגבל מהצד האחד על ידי ההשגות החושיות המיוחדות בתכלית · באופן שאין שם מדרגה למטה מהן : וראשו מגיע השמימה מורה על ענין שלישי · ר״ל היות הסלם הנזכר מוגבל מהצד השני על ידי ציורים כוללים בתכלית (בבחינת השגתנו) באופן שאי אפשר שנגע ליותר כוללים מהם · מלאכי אלהים מורה על ענין רביעי · ר״ל עצמים משכילים המשתמשים בסלם הנזכר · עולים מורה על ענין חמישי · ר״ל דרך ההפשטה שבו הם עולים תמיד מהמיוחד אל הכולל · יורדים מורה על ענין ששי · ר״ל דרך ההגבלה · שבו הם יורדים תמיד מהכולל אל המיוחד : והנה ה׳ נצב עליו מורה על ענין שביעי · ר״ל כי השכל המוגבל בהכרח שיגיע באחרונה לציור שכל בלתי בעל תכלית · על ידי הפשט ציור ההגבלה מעצמו · וכמו שיתבאר עוד במקום הנאות לו · ודמה החומר כו׳ · והיא גם כן אשת איש · ר״ל כי החומר הוא מתחלת הבריאה

מחובר

שבארנוהו : כי חומר האדם הקרוב / הוא חומר שאר ב"ח / כאברי האדם שהם חומרו הקרוב / כ"ש המתדמה החלקים בעצם ובבשר והליחות / כל שכן הרחוק שהם היסודות / כ"ש אשר בכח שהוא החומר הראשון · והשמר מקור

המונעים אשר ימנעו את האדם משלימותו האחרון / וכל חסרון שיגיע לאדם וכל מרי / אמנם ישיגהו מצד החומר שלו לבד כמו שאבאר בזה המאמר · וזה הכלל הוא המובן מכל זה המשל ר"ל שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד / ר"ל החומר שלו כי חומר האדם הקרוב הוא חומר שאר בעלי חיים הקרוב · ואחר שבארתי לך זה וגליתי לך סוד זה המשל לא תקוה למצוא כל ענייני המשל בנמשל · כשתאמר מה תחת אמרו זבחי שלמים עלי וגו' ? ואי זה עניין יורה אמרו מרבדים רבדתי ערשי ? ואי זה עניין הוסיף בזה הכלל אמרו כי אין האיש בביתו ? וכן שאר מה שבא בזאת הפרשה · כי זה כולו המשך הדברים כפי פשוטו על משל · כי אלו העניינים אשר זכר הם מין עניין הזונים · וכן אלו הדברים וכיוצא בהם הם מין דברי הזונים קצתם לקצתם / והבן זה ממני מאוד כי הוא שורש גדול ועצום במה שארצה לבארו · וכשתמצא בפרק מפרקי זה המאמר שבארתי עניין משל מן המשלים / והעירותיך על כלל הנמשל מה הוא / לא תבקש כל חלקי העניינים אשר באו במשל ההוא ותרצה שתמצא להם דבר נאות בדבר הנמשל · כי זה יוציאך לאחד משני עניינים · או שיטך מן הענין המכוון במשל · או יטריחך לפרש עניינים אין פירוש להם ולא הושמו בו לפרשם · ותגיע מזאת ההטרחה לכמו זאת ההזיה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה / להיות כל אחת מהם רוצה שימצא עניינים למאמרים לא כוון בהם אומרם דבר ממה שירצוהו / אבל תהיה לעולם כוונתך ברוב המשלים ידיעת הכלל / שידיעתו היא המכוונת / ויספיק לך בקצת הדברים שתבין מדברי כי העניין הפלוני משל ואם לא אבאר דבר יותר / שאתה כשתדע שהוא משל / יתבאר לך מיד לאי זה דבר הוא משל / ויהיה אמרי שהוא משל כמי שהסיר הדבר המבדיל בין הראות והנראה ·

צואת זה המאמר · כשתרצה להעלות בידך כל מה שכללו פרקי זה המאמר עד שלא יחסר לך ממנו דבר / השיב פרקיו זה על זה / ולא תהי' כונתך מן הפרק הבנת כלל עניינו לבד / לא להעלות בידך גם כן עניין כל מלה שבאה בכלל הדברים ואע"פ שלא תהיה מעניין הפרק · כי המאמר הזה לא נפלו בו הדברים כאשר נזדמן / אלא בדקדוק גדול ובשקידה רבה והשמר מלחסר באור ספק · ולא נאמר בו דבר בזולת מקומו אלא לבאר עניין במקומו / ולא תרדפהו בזממיך / שתזיקני ולא תועיל עצמך ; אבל צריך לך שתלמוד כל מה שצריך ללמדו / ועיין בו תדיר והוא יבאר לך הגדולות שבספקות הדת אשר יסופקו על כל משכיל · ואני משביע באלהי יתברך כל מי שיקרא מאמרי זה שלא יפרש ממנו אפילו דבר אחד / ולא יבאר ממנו לזולתו / אלא מה שהוא מבואר מפורש בדברי מי שקדמני מחכמי תורתינו הידועי' · אמנם מה שיבין ממנו ממה שלא אמרו זולתי מחכמינו לא יבארהו לזולתו / ולא יהרוס ויקפוץ עצמו להשיב על דברי / שאיפשר שיהי' מה שהבינו מדברי חילוף מה שרציתיו / ויזיקני גמול תחת רצותי להועילו ויהי' משלם רעה תחת טובה · אבל יתבונן

בו

גבעת המורה

מחובר אל השכל / והיתה תכלית הכוונה האלהיית בזה שיהיה השכל פועל כדמיון האיש / והחומר מקבל פעולתו כדמיון האשה / ושתהיה סבת התפעלות החומר צורת השכל לבד / לא דבר אחר זולתו / ולזה כאשר יהיה החומר נוטה אחר התאוות ר"ל שתהיה התפעלו דבר אחד זולתו ולא צורת השכל לבד / יהיה או כדמיון אשת איש הזונה : כי חומר האדם הקרוב וגו' · ר"ל חומר האדם קודם שיהיה חומר האדם על ידי השינוי המיוחד הוא בעצמו

בו כל מי שיבא לידו ואם ירפא לו מדוה לבבו · ואפילו בענין אחד מכל מה שיספק · יודה השם ויספיק לו מה שהבין · ואם לא ימצא בו דבר שיועילהו בשום צד יחשבהו כאלו לא חובר · ואם יראה לו בו שום הפסד כפי מחשבתו · יפרשהו וידין אותו לכף זכות · ואפילו בפירוש רחוק · כמו שחוייב עלינו בחק המונינו · כל שכן בחק ידוענו וחכמי תורתינו המשתדלים להועילנו באמת כפי השגתם: ואני יודע כי כל מתחיל מבני אדם שאין לו מאומה מן העיון יקבל תועלת בקצת פרקי זה המאמר · אמנם השלם מן האנשים בעל הדת הנבוך כמו שזכרתי · הוא יקבל תועלת בכל פרקיו · מה מאד ישמח בהם ויערבו לו לשמעם · ואמנם המבולבלים שמוחם מזוהם בדעות שאינם אמיתיות · ובדרכים המטעים · ויחשבום חכמות אמיתיות · ויחשבו שהם בעלי עיון · ואין ידיעה להם כלל בדבר שיקרא חכמה על דרך האמת · הם יברחו מפרקים רבים ממנו · ומה מאד יקשו עליהם · מפני שאינם משיגים להם ענין · ובעבור שמתבאר מהם ג"כ פסלות דברים מזויפים אשר בידיהם אשר הם סגולתם וממונם המוכן לצרותיהם · והשם יתברך יודע שאני לא כרתי היותי מתירא הרבה מאד להבר הדברים אשר ארצה להברם בזה המאמר מפני שהם עניינים נסתרים · לא חבר כלל בהם ספר זולתי זה באומתנו בזמן הגלות הזה · ואיך אתחיל אני עתה ואחבר בהם ? אבל נשענתי על שתי הקדמות · האחת מהם אמרם בכמו זה הענין · עת לעשות לה' הפרו תורתך : והשנית אמרם · וכל מעשיך יהיו לשם שמים : ועל שתי הקדמות אלה נשענתי במה שחברתי בקצת פרקי זה המאמר · סוף דבר אני האיש אשר כשיציקהו העניין ויצר לו הדרך ולא ימצא תחבולה ללמד האמת שבא עליו מופת אלא בשיאות לאחד מעולה ולא יאות לעשרת אלפים סכלים · אני בוחר לאמרו לעצמו · ולא ארגיש בגנות ההמון הרב ההוא · וארצה להציל המעולה האחד ההוא ממה שנשקע בו ואורה מבוכתו עד שישלם וירפא :

הקדמה · סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים · אחת משבע סבות :

הסבה הראשונה · הוא שיהיה המחבר ממי שקבץ דברי אנשים ולהם דעות מתחלפות וחסר הבעלים ולא ייחס כל מאמר לאומרו · וימצא בחבור ההוא סתירה או הפך · להיות אחת מב' הגזירות דעת איש אחד · והגזרה האחרת דעת איש אחר · והסבה השנית · היות לבעל הספר ההוא דעת ואחר כן שב ממנו ונכתבו מאמריו הראשון והשני : והסבה השלישית · היות המאמרים ההם אינם כולם כפי פשוטם אבל יהיה קצתם כפשוטם וקצתם משל ויהיה לו תוך · או יהיו שתי הגזרות יחד הסותרות זו את זו לפי הנראה משלים וכשיובנו כפי פשוטיהם יהיו סותרות זו את זו · או זו הפך זו · והסבה הרביעית · שיהיה שם בעניין תנאי שלא פורש במקומו להכרח · או יהיו שני הנושאים מתחלפים ולא התבאר אחד מהם במקומו ותראה סתירה

ברבר

גבעת המורה

בעצמו חומר שאר בעלי חיים הקרוב שהם ארבעה היסודות : הקדמה סבות הסתירה או ההפך כו' · הסתירה הוא קבוץ החיוב והשלילה בנושא אחד , על דרך משל · זה הנושא הוא א וזה הנושא איננו א (ווידערשפרוך) · ואולם ההפך הוא קבוץ שני חיובים נבדלים בנושא אחד · על דרך מש' זה הנושא הוא א וזה הנושא הוא ב (אויס-שליסונג) · ואולם הוא מבואר שגם ההפך אפשר שישוב סתירה (דיא אויסשליסונג קאן אויך איין ווידערשפרוך רעדוצירט ווערדן) להיות בהכרח א איננו ב שאם לא כן לא יהיה בכאן הפך , הנה לזה כאשר אומר זה הנושא הוא א והוא גם כן ב יהיה כאלו אמרתי : זה הנושא הוא א , והוא גם כן איננו א והוא מבואר :

והשנה

מקור · עת לעשות לה' הפרו תורתיך , באורו לולי חברו האמתי · כבר היתה התורה האמתית נופלת בידיעות מזוהמות , ובהאמתת ענינים גשמיים בלולות ברוחניים , ודי

ודי הערה · והסבה החמשית הכרח הלמוד וההבנה , והוא שיהי' שם ענין סתום קשה לציירו · יצטרך להבינו , או ללוקחו הקדמה לבאר ענין קל הציור , אשר הענין ההוא קל הציור צריך שיוקדם בלמוד על הראשון ההוא הסתום בדקדוק אמתתו , להיות ההתחלה לעולם בקל · ויצטרך המלמד שיקל בהבנת הענין ההוא הראשון הסתום , מצד שיזכור בה כדי לבאר הענין קל הציור בהעברה על איזה דרך שיזדמן · ובעיון גם ולא ידקדק באמתתו , אבל יונח כפי דמיון השומע , עד שיובן מה שירצה בו עתה , ולהביאו באמצעות נוהבנת הענין הקל הציור · ואחר ידקדק הענין ההוא הסתום הראשון , ותתבאר אמתתו במקום הראוי לו · וזה כענין הסוג , והוא שלקח בבאורו מאמר העצם בעיון , גם אשר הסוג והמין ילקח אח"כ בביאור אמתת העצם , וידקדקו עניני המאמר אח"כ

בדבר ואין שם סתירה : והסבה החמישית , צורך הלימוד וההבנה , והוא שיהיה עניין סתום קשה לציירו יצטרך לזכרו או ללקחו הקדמה בביאור ענין קל הציור , צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא להיות ההתחלה לעולם בקל ויצטרך המלמד שיקל בהבנת העניין ההוא הראשון על אי זה דרך שיזדמן ובעיון גם ולא ידקדק באמתתו , אבל יונח כפי דמיון השומע עד שיובן מה שירצה בו עתה להבינו , ואחר כן ידוקדק בעיון העניין הסתום ההוא ויתבאר אמתתו במקום הנאות לו : והסבה הששית , התעלמות הסתירה והיותה בלתי מתבארת אלא אחר הקדמות רבות , וכל מה שיצטרך להראותה אל הקדמות יותר היא יותר נעלמת , ויעלם זה מן המחבר ויחשוב ששתי הגזרות הראשונות אין סתירה ביניהם , וכשתלקח כל גזירה מהם ותחובר אליה הקדמה צודקת ויולד מהם מה שיתחייב · וכן יעשה בכל תולדה , תחובר אליה הקדמה צודקת ויולד מה שיתחייב יגיע העניין אחר הקשות רבות אל סתירה בין שתי התולדות האחרונות , או הפך · וכמו זה הוא שיעלם מן החכמים המחברים · אך כשיהיו שתי הקדמות הראשונות נראות הסתירה אלא ששכח הראשונה כשכתב האחרת במקום אחר מן החבור , זאת היא פחיתות גדולה מאד ולא ימנה זה בכלל מי שיבחנו דבריו : והסבה השביעית , צורך הדברים בעניינים עמוקים מאד יצטרך להעלים קצת ענייהם ולגלות קצתם , ופעמים יביא הצורך כפי האמירה , אחת להמשך

הדברים

גבעת המורה

והסבה החמשית כו' · המשל בזה בחכמת הטבע אנו מניחים שני מיני תנועות , האחת היא התנועה בעצם (אייני רעעלע בוועגונג) והשנית התנועה ביחס (אייני בעציהונגס בוועגונג) כגון אם יצא האדם ויתרחק מהבית אשר היה בו , נאמר שהתנועע האדם בעצם , ושהתנועעה הבית ביחס אל האדם לבד בבחינת היותו קודם זה קרוב אל האדם , ועתה נתרחק הימנו , וזו ההנחה היא הכרחיית להבנת חקי התנועה והמתחייב מהן , ואולם בחכמת מה שאחר הטבע אנחנו מניחים (כפי מה שהוא באמת) היות כל תנועה ביחס לבד , ושאין שם תנועה בעצם כלל , ושמה שיראה לנו תנועה או מנוחה בעצם הוא גם כן ביחס אל דבר שלישי לבד וכן לעולם · נניח שני ספינות בתוך הים , ונניח עוד שתתרחק הספינה האחת מהחוף אל תוך הים , הנה לפי ראות עינינו נשפוט שהספינה הנזכרת התנועעה בעצם , ושהספינה הנשארת בתוך הים נחה בעצם , והתנועעה ביחס אל הספינה שהתנועעה בעצם לבד , ואולם סבת זה המשפט הוא זה , כי הספינה האחת לא התנועעה בבחינת הספינה השנית לבד , אבל גם כן בבחינת חוף הים , אבל הספינה השנית התנועעה בבחינת הספינה הראשונה לבד , ר"ל שנתרחקה הימנה , אבל לא בבחינת חוף הים , מפני שנשארה אצלו כמו שהיתה קודם לזה · ואולם אחר ההתבוננות נמצא כי כמו שהספינה האחת התנועעה ביחס אל הספינה האחרת , כן התנועעה הספינה השנית עם חוף הים וכל הנמצא בו ביחס אל הספינה הראשונה לבד , ושאין לנו ציור כלל מהתנועעה בעצם , והנה בחכמת הטבע לא דקדקנו בזה , אבל הנחנו ציור התנועה לפי דמיון השומע לבד , עד שיובן מה שנרצה להבין עתה , ואמרנו היות שם תנועה בעצם , ואולם בחכמת מה שאחר הטבע , אנחנו מדקדקים בזה יותר ולזה אמרנו שאין שם תנועה בעצם כלל , וזה נראה סותר המאמר הקודם , אבל באמת איננו סותר כפי מה שבארנו , ויתר הסבות מבוארות מעצמם :

ככר

הדברים בה, כפי הנחת הקדמה אחת · ויביא הכרח הצורך במקום אחר להמשך הדברים בה לפי הקדמה סותרות לראשונה · וצריך שלא ירגישו ההמון בשום פנים במקום הסתירה ביניהם, ושיעשה המדבר תחבולה להעלים אותו בכל צד : אמנם הסתירה הנמצאת במשנה ובריתות היא כפי הסברה הראשונה · כמו שתמצאם אומרים תמיד קשיא רישא אסיפא, ותהיה התשובה: רישא רבי פלוני וסיפא רבי פלוני · וכן תמצאם יאמרו ראה רבי דבריו של רבי פלוני וסתם לן כותיה וראה דבריו של רבי פלוני בכך וכך סתם לן כוותיה : והרבה תמצאם אומרים סתמא מני, רבי פלוני היא, מתני' מני, רבי פלוני היא, וזה הרבה מלספור : ואמנם הסתירה או החילוף הנמצא בתלמוד הוא לפי הסברה הראשונה והשניה כמו שתמצאם תמיד אומרים בכך וכך סבר לה כרבי פלוני ובכך וכך סבר לה כרבי פלוני · ויאמרו גם כן סבר לה כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא ויאמרו, תרי אמוראי נינהו ואליבא דרבי פלוני · וזה המין כולו הוא נוהג מנהג הסיבה הראשונה : ואמנם כפי הסברה השנית הוא אומרם בביאור, הדר ביה רבא מההיא · ויחקר אי זה משני המאמרים הוא המאוחר · וכן אמרם מהדורא קמא דרב אשי אמר לן כך וכך · ומהדורא בתרא אמר לן כך וכך · ואמנם הסתירה או ההפך הנראה בפשוטו של ענין בקצת מקומות מספרי הנבואה כולם, הוא כפי הסבה השלישית והרביעית, ואל זה העניין הובאה ההקדמה הזאת כולה · וכבר ידעת רוב אמרם ז"ל כתוב אחד אומר כך וכך וכתוב אחר אומר כך וכך ומבארים הראות הסתירה · ואח"כ יבארו שהעניין חסר תנאי או מתחלף הנושא, כאמרם : שלמה לא דייך שדבריך סותרין דברי אביך אלא שהן סותרין זה את זה וכו' · וכן הרבה בדברי רבותינו ז"ל · אבל רוב מה שדברו בו, הוא במאמרי הנבואה הנתלים בדינים או במוסר דרך ארץ · ואנחנו אמנם היה דעתנו להעיר על הפסוקים שבהם סתירה בנראה בדעות ובאמונות · והנה אבאר מזה קצת בקצת פרקי זה המאמר כי זה העניין גם כן מסתרי תורה · ואמנם אם תמצא בספרי הנביאים סתירה לפי הסברה השביעית יש בו מקום עיון וחקירה, וצריך שלא יגזור אדם בזה בשקול הדעת ובסברה מבלתי אזון וחקור : ואמנם החלוף הנמצא בדברי הפילוסופים האמתיים מהם הוא כפי הסברה החמישית · ואמנם הסתירה אשר תמצא ברוב ספרי המחברים והמפרשים בלתי מה שזכרנו היא לפי סברה השישית · וכן תמצא במדרשות והגדות סתירה רבה לפי זאת הסבה, ולזה אמרו אין מקשין בהגדה · ונמצא בהם גם כן סתירה לפי הסבה השביעית · ואמנם אשר ימצא במאמר הזה מן החלוף הוא לפי הסבה החמישית והסבה השביעית · ודע זה והבן אמתתו והכרהו מאד שלא תתערב בקצת פרקיו :

ואחר אלו ההקדמות אתחיל בזכרון השמות אשר צריך להעיר אמתת ענינם המכוון בכל מקום כפי עניינו · ויהיה זה מפתח להכנס במקומות סוגרו עליהם השערים · וכשיפתחו השערים ההם ויכנס אדם

במקומות

אח"כ בחכמה האלהית · ראה ר' מחבר המשנה דברי שלר' פלוני בכך וסתם לן כותי' · ואמר הבעלים והמה מתנאי הסתירה וההפוך שיהיה נושא לגזירות אחד · ובכאן נושא השתי גזירות מתחלפים, ואף כי הם חלקיות ונמצאם סותרים, למה שאין מהמאמרים אחד שיכלול האמת ולא השקר, וכאלו האמת וסותרו, כלומר שהוא סותר האמת והוא השקר, מיוחס אל כל אחד מהרבנים · ובכל החיוב והשלילה, ולולי זה הנה לא תחלוט כזה סתירה, אחר שאמר בכאן סתם לן כותי' ובכאן סתם לן כותי' · ויש מקום עיון וחקירה, שהנביאים יניחו סותרים כפי הדרוש, אשר יתעסקו בו בשביל העומק, והמשל. ולא כמו אלהים, כל אשר חפץ, לאיש כמוך רשעך, ולא יוכל ה' עוד לתת, כי בושתי לשאול מן המלך, ומאמר בני הנביאים, כי נשאו ה', לא ייטיב ה' ולא ירע, וזהו מאמר רבני, והמודק, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, בראשית ברא, בורא שמים ונוטיהם, ונושכתם, השכם ושלוח, לאמר לתת לאיש כדרכיו · ויורו למלך יאשיהו, כי לא יראני האדם · וארא את ה', ופני לא יראו, ותמונת ה' יביט, הלמתים תעשה פלא, יחיו מתיך, ורבים עד אין מספר, והכונה המשל · ודע כי אני כבר שמתי כסותרים, מה שיתחלפו בו

האומרים

האומרים כי דברי הנביאים, דבר ה' הוא · פתחו שערים בשתוף השמות, ויבא גוי שלם שומר האמתות, וכוונה לזה בהתחלה הראשונה ·

במקומות ההם ינוחו בהם הנפשות ויהנו העינים וינפשו הגופות מעמלם ומיגיעם ·

אמר שמואל בן יהודה ן' תבון ז"ל אמר הרב המחבר זצוק"ל : פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים ·

שיר מרובע ופשוט שחבר הרב ז"ל

דעי הולך   לנחות דרך   ישר לסלול   את מסלולה :
הוי כל תועה   בשדה תורה   סורה ודרוך   יד מעגלה :
טמא וכסיל   לא יעבור בה   דרך קדש   יקרא לה :

מורה נבוכים

צלם, כבר חשבו בני אדם, כי צלם בלשון העברי יורה על תמונת הדבר ותארו, והביא זה אל הגשמה גמורה, לאמרו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו; וחשבו שהשם על צורת אדם ר"ל תמונתו ותארו, והתחייבה להם ההגשמה הגמורה, והאמינו בה, וראו שהם אם יפרדו מזאת האמונה יכזיבו הכתוב; וגם ישימו השם נעדר, אם לא יהיה גוף בעל פנים ויד כמותם בתמונה ובתאר, אלא שהוא יותר גדול ויותר בהיר לפי סברתם, והחמר שלו ג"כ אינו דם ובשר · זה תכלית מה שחשבוהו רוממות בחק השם, אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות, והעמיד האחדות האמיתית, (אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות) הנה תדע המופת על כל זה מזה המאמר (פרק מ"ו חלק א'), אבל הערתנו הנה בזה הפרק, היא לבאר ענין צלם ודמות · ואומר, כי הצורה המפורסמת אצל ההמון, אשר היא תמונת הדבר ותארו, שמה המיוחד בה בלשון עברי תאר · אמר: יפה תאר ויפה מראה, מה תארו כתאר בני המלך; ונאמר בצורה המלאכיית, יתארהו בשרד ובמחוגה יתארהו, וזהו שם שלא יפול על השי' כלל חלילה וחס · אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית, ר"ל

נורבוני

פרק ראשון צלם, התחיל בזה, כי הוא התכלית וראשית המחשבה אחרית העשה, והוא כולל כל חלקי ההגשמה, גם כי אדון הנביאים התחיל בו במעשה בראשית, הענין אשר בו נתיצלם הדבר, כי המאמר אינו כמלת צלם, והיה הגמלא ההוא לא זולתו כענין במאמר שהוא משותף, היות המבוקש מהם ענינים, והוא הורדת הרוחניות · ולזה

גבעת המורה

פרק ראשון צלם · כבר חשבו כו' · אמר המבאר קודם שאתחיל בבאור שתוף או ספוק שמות תמונה, תאר ותבנית לפי דעת הרב המחבר ז"ל ראיתי לבאר ענין השמות האלו בדרך כלל · ואומר כי עם היות שלפי דעת הרב המחבר ז"ל אין הבדל בין תמונה ותאר בדרך כלל, הנה לדעתי ימצא הבדל ביניהם · והוא כי התמונה הוא ציור איזה דבר היובי (דיא פארשטעללונג פאן עטוואס פאזיטיפען) · ואולם תאר הוא ציור איזה דבר שוללי (דיא פארשטעללונג פאן עטוואס נעגאטיפען) עם היות הציור בעצמו לעולם חיובי (אב שאהן דיא פארשטעללונג אן זיך בעטראכטעט איממער עטוואס פאזיטיפעס איזט) · ר"ל שאיננו מורה על דבר נמצא בפעל חוץ לנפש המשיג, אבל הוא מורה על מין הגבלת הדבר הנמצא בפעל לבד (דיא ארט דער איינשרענקונג) ובלשון לע"ז תהיה מלת ביור נאותה אל מלת תמונה ומלת רואריס נאותה למלת תאר · ולזה יהיה כל עצם גשמי (יעדער קערפערליכע וועזען) בעל תמונה ותאר כאחד, בעל תמונה מצד איכיות מיוחדות מוחשות בו, ובעל תאר מצד הגבלת האיכיות הנזכרות, ואולם צלם איננו בעל תמונה, אבל בעל תאר לבד · ואולם שם תבנית מורה על בנין איזה דבר ר"ל סדור חלקיו והרכבתם באופן מיוחד, ולזה לא יאות השם הנזכר אל עצם פשוט בבחינת השגתינו, אבל אל עצם מורכב לבד · ההגשמה הגמורה · ההגשמה הגמורה היא איכות הדבר המושג אל החוש, ואולם ההגשמה הבלתי גמורה היא איכות הדבר המושג בשכל בבחינת היות האיכות הנזכרת מוגבלת, כי שלילות ההגשמה בהחלט, יחייב שלילות הגבול בהחלט · ולזה אמר הרב ז"ל כי מה שחשבו אנשים היות צלם בלשון העברי מורה על תמונת הדבר ותארו חייב ההגשמה הגמורה, להיות מלת תמונה כפי מה שבארתי מורה על איכות גשמיות מושגות בחוש, ומלת תאר מורה על גבול איכות הנזכרת: וגם ישימו השם נעדר כו' · מצד שההמון לא יציירו עצם נמצא בפעל אלא המוחש לבד; אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית כו' · ר"ל צלם הוא מה שנקרא עצם בלשון הפלסופים (דאס וועזען) והוא הציור העקרי (אורבגריף) המושג אל השכל מאיזה דבר, באופן שכל יתר משיגי הדבר הנזכר בלתי מוסיפים על הציור הנזכר, אבל מתחייבים ממנו לבד · וזה יהיה אם בדרך קשור (סינטעטיש) או בדרך התר (אנאליטיש) והמשל בזה: הציור העקרי המושג אל השכל מהמשלש הוא מרחק

ר"ל על העניין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא, והוא אמתתו, מאשר הוא הנמצא ההוא אשר העניין ההוא באדם, הוא אשר בעבורו תהיה ההשגה האנושית · ומפני ההשגה הזאת השכלית נאמר בו, בצלם אלהים ברא אותו · ולכן נאמר, צלמם תבזה, כי הבזיון דבק בנפש אשר היא הצורה המינית, לא לתכונת האיברים ותארם · וכן אומר, כי הסבה בקריאת הצלמים צלמים ; היות המבוקש מהם עניינם הנחשב, לא תמונתם ותארם · וכן אומרו, בצלמי טחוריכם, כי היה הנרצה מהם עניין דחות היזק הטחורים לא תאר הטחורים · ואם אי אפשר מבלתי היות צלמי טחוריכם וצלמים נקראים כן מפני התמונה והתאר, יהיה אם כן צלם שם משתתף או מסתפק, יאמר על הצורה המינית, ועל הצורה המלאכיית, ועל כיוצא בה מתכונת הגשמים הטבעיים ותארם · ויהיה הנרצה באמרו נעשה אדם בצלמנו, הצורה המינית אשר היא ההשגה השכלית, לא התמונה והתאר · הנה כבר בארנו לך ההפרש בין צלם ותאר ובארנו עניין צלם · אמנם דמות הוא

עם

גבעת המורה

מרחק מוגבל משלשה צלעות, וזהו עצם המשלש · ומזה יתחייב היות המשלש גם כן בעל שלשה זויות · והנה ציור השלשה זויות איננו נכנס בגדר המשולש, כי כבר נשלם הגדר במאמרנו שהמשלש היא מרחק מוגבל משלשה צלעות, כי בזה יוכר המשלש ויובדל מכל מה שזולתו, אבל הוא מתחייב מגדר המשלש לבד, כי בהשקפה ראשונה נמצא שאי אפשר שנשיג ציור המשלש מבלי שנקשור עמו ציור השלשה זויות, וזה המשפט יקרא אצל ההגיוניים (בייא דען זאגיקרן) מושכל ראשון (אקסיאמא) · ואולם אם נאמר המשלש הוא בעל מרחק, אין דעתנו בזה שציור המרחק הוא נקשר בשכלינו עם ציור המשלש, אבל דעתנו היות ציור המרחק נכלל בציור המשלש, כי אם נתיר ציור המשלש לחלקיו אשר מהם הורכב נמצא אחד מחלקיו ציור המרחק, כי כל מרחק מוגבל באופן מיוחד (במשלנו משלשה צלעות) לא ימלט מהיותו מרחק בהחלט, וזה המשפט יקרא אצל ההגיוניים, משפט האחד בעצמו (איין אידענטישער זאץ) · וכן בכל כיוצא בזה · והנה כבר אפשר שימציא השכל הציור העקריי הנזכר מעצמו, ואחר כן יוציאהו אל הפעל חוצה לו, כמו שהוא הענין במשל המשלש שזכרתי וזהו הדרך מהקודם אל המאוחר, ואפשר שיהיה גם כן בהיפוך ר"ל שיהיה הדבר כבר נמצא בפעל חוץ לשכל, וישיג השכל גדרו · והמשל בזה אם נאמר גדר הגשם הוא ציור מורכב מההתפשטות (אויסדעהנונג) וההתנגדות אל הפעולה (ווידערשטאנד, טרעגהייט) · הנה הגשם הזה כבר נמצא בפעל חוץ לשכל, קודם שישיג השכל גדרו · וכן בכל כיוצא בזה · ואולם ראוי שתתבונן כי זה ההבדל בין דרך ההשגה מהקודם אל המאוחר, או מהמאוחר אל הקודם והוא נאות בבחינת השגת שכל בעל תכלית לבד, להיות מציאות הדברים בלתי נמשכת אחר השגתו, אבל בהיפוך ר"ל השגתו נמשכת אחר מציאות הדברים בפעל, אבל בבחינת השגת השכל הבלתי בעל תכלית, ישובו שניהם לדרך אחד, מצד היות מציאות הדברים נמשכים לעולם אחר השגתו · והנה הוא מבואר, כי כל שכל אי אפשר שישיג זולת עצמו או נושאיו שהם כל המושכלות זולתו, ולזה אי אפשר שישיג עצם נמצא בפעל חוצה לו, אם לא שיהיה העצם הנזכר גם כן שכל, ושיובדל ממנו במדרגת ההשכלה לבד, רצוני לומר שהשכל בלתי בעל תכלית, אפשר שיצייר שכל נמצא בפעל חוצה לו בהיותו מצייר עצמו בדרך מוגבל, וכן השכל הבעל תכלית אפשר שיצייר מציאות שכל בלתי בעל תכלית בהיותו מצייר עצמו בשלילת הגבול · ואולם להיות הכמות בלתי נכנס בגדר העצם, הנה לזה יהיה עצם השכל הבלתי בעל תכלית והבעל תכלית אחד בעינו ולא יובדלו זה מזה כי אם במדרגה · וזה הוא באור ענין בצלם אלהים עשה את האדם לפי דעת הרב המחבר ז"ל : היות המבוקש מהם עניינם הנחשב כו' · ר"ל כי המבוקש בעשיית הצלמים הנזכרים הוא עניינם הנחשב שהוא כח דוחה היזק או הבאת תועלת, וזה הכח הוא ענין מושכל או מדומה, והוא הנקרא צלם ולא התמונה והתאר המושג אל החוש : ואם אי אפשר כו' · ר"ל שאם יחשוב אדם שאי אפשר מבלתי היות צלמי טחוריכם וצלמים בכלל נקראים כן מפני התמונה והתאר שלקבלת כח מיוחד יצטרך גם כן בהכרח צורה מיוחדת, יהיה על כל פנים צלם שם משתתף או מסתפק כו', כבר בארתי זה בפתיחתי לבאור זה הספר ·

פרק

שם מן היונה והוא ג"כ דמיון בענין, כאמרו דמיתי לקאת מדבר, לא שדמה לכנפיה ונוצתה, אבל דמה אבלו לאבלה · וכן כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו, דמיון בענין היופי · חמת למו כדמות חמת נחש, דמיונו כאריה, כלם דמיון בעניין, לא בתמונה ובתאר · וכן נאמר דמות הכסא, דמות כסא דמיון עניין ההתנשאות והרוממות, לא בריבועו ועביו ואריכות רגליו, כמו שיחשבו הענין · וכן דמות החיות, וכאשר ייוחד האדם בעניין שהוא זר בו מאוד, מה שאין כן בדבר מן הנמצאות מתחת גלגל הירח, והוא ההשגה השכלית אשר לא ישתמש בו חוש ולא פעולת גוף ולא יד ולא רגל, דמה אותה בהשגת הבורא אשר איננה בכלי, ואם איננו דמיון באמת, אבל לנראה מן הדעת תחלה · ונאמר באדם מפני זה העניין, ר"ל מפני השכל האלהי המדובק בו, שהוא בצלם אלהים ובדמותו, לא שהשם יתברך גוף שיהיה בעל תמונה ;

פרק שני

הקשה לי איש חכם, זה לו שנים · קושיה גדולה, צריך להתבונן בקושיה ובתשובותינו בפירוקה · וקודם שאזכור הקושיא ופירוקה, אומר : כי כבר ידע כל עברי כי שם אלהים משתתף לשם ולמלאכים ולשופטים מנהיגי המדינות · (פרק ו' חלק ג') וכבר ביאר אונקלוס הגר ע"ה והאמת מה שבארו, כי אמרו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, רוצה בו העניין האחרון, אמר, ותהון כרברביא · ואחר הצעת שתוף זה השם, נתחיל בזכרון זאת הקושיא · אמר המקשה, יראה מפשוטו של כתוב כי הכוונה הראשונה באדם שיהיה כשאר בעלי חיים שאין שכל לו ולא מחשבה, ולא יבדיל בין הטוב ובין הרע, וכאשר המרה הביא לו מריו זה השלמות הגדול המיוחד באדם, והיא שתהיה לו זאת ההכרה הנמצאת בנו, אשר היא הנכבדת מן העניינים הנמצאים בנו, ובו נתעצם · וזה הפלא שיהיה עונשו על מריו תת לו שלמות שלא היה לו והוא השכל, ואין זה אלא כדבר מי שאמר כי איש מן האנשים מרה והפליג בעול ולפיכך שינו ברייתו לטוב, והושם כוכב בשמים · זאת היתה כוונת הקושיא ועניינה ואע"פ שלא היתה בזה הלשון · ושמע עניני תשובתינו · אמרנו, אתה האיש המעיין! בתחלת רעיוניו וזמומיו, ומי שיחשוב שיבין ספר שהוא הישרת הראשונים והאחרונים, בעברו עליו בקצת עתות הפנאי מן השתיה והמשגל, כעברו על ספר מספרי דברי הימים או שיר מן השירים, התיישב והסתכל כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחלת המחשבה ; אבל כמו שיתבאר עם ההתבוננות לזה הדבר, וזה כי השכל אשר השפיע הבורא על האדם, והוא שלמותו האחרון הוא אשר הגיע לאדם קודם מרותו, ובשבילו נאמר וצוה בו שהוא בצלם אלהים ובדמותו, ובגללו דבר אתו וצוה אותו כמו שאמר : ויצו ה' אלהים, ולא תהיה הצואה לבהמות, ולא למי שאין לו שכל, ובשכל יבדיל האדם בין האמת והשקר,

גבעת המורה

פרק שני הקשה לי איש חכם זה לו שנים · ר"ל כבר עברו איזה שנים מעת שקרה זה (עם זינד דעם איניגי יאהרי) : ובשבילו נאמר וצוה בו כו' · ר"ל בשביל השכל נאמר באדם נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו' ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו' · ובשביל השכל גם כן צוה בו שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם : ולא תהיה הצוואה לבהמות ולא למי שאין לו שכל כו' : כי הצוואה היא גלוי רצון המצוה למי שאליו מצוה בצרוף הכרת קיום הצווי, והמשל בזה כאשר יצוה ראובן אל שמעון שיעשה

וזה היה נמצא בו על שלמותו ותמותו, אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות, כי לא יאמר השמים כדוריים נאה, ולא הארץ שטוחה מגונה, אבל יאמר אמת שקר. וכן בלשונינו יאמר על הקושט ועל הבטל, אמת ושקר, ועל הנאה והמגונה, טוב ורע. ובשכל ידע האדם האמת מן השקר. וזה יהיה בעניינים המושכלים..

גבעת המורה

דבר מה, הנה הוא מוכרח שישיג שמעון רצון ראובן שיעשה הדבר הנזכר, וזולת זה ישיג שמעון ההכרח שמביא אותו למלאות רצון ראובן בזה, והוא אם שיש בכח ראובן שיכוף את שמעון לזה, או שיש בכח שמעון להשיג יותר הפעולה ההיא מצד עצמה מועלת בחינת התועלת או ההפסד המגיע אליו מעשיית הפעולה והנחתה · וזה אי אפשר שיהיה כי אם באמצעות השכל : במפורסמות · דע כי הטוב האמיתי הוא קנין השלימות ר"ל יציאת מה שבכח אל הפעל, והרע האמיתי הוא הפך זה ר"ל העדר יציאת מה שבכח אל הפעל · וזהו הטוב והרע מצד עצמו · וכמו כן כל מה שהוא סבת קנין שלימות דבר זולתו הוא טוב ביחס אל הדבר ההוא, ומה שהוא סבת העדר קנין הנזכר הוא רע ביחס אל הדבר ההוא, וזהו הטוב והרע ביחס (בציהונגסווייזע) והמשל בזה מציאות האדם ר"ל בעצם חי מדבר ויציאת כחותיו אל הפעל, הוא טוב אל האדם מצד עצמו, ר"ל להיות עצם האדם אפשר שיהיה נמצא, ואפשר שלא יהיה נמצא בפעל, וכאשר יהיה נמצא בפעל יהיה זה טוב, וכאשר לא יהיה נמצא בפעל יהיה זה רע בבחינת עצם האדם, ואולם המזון שנאות אל האדם ויתר צרכי עמידתו, הם טוב, ושלילתם רע ביחס אל מציאות האדם בפעל, לא בעצם · והנני מרחיב בזה הבאור · כבר נודע מאמר הפלוסופים, היות כל נמצא בפעל גם כן אפשר בהכרח, אבל לא בהיפוך ר"ל היות כל אפשר גם כן נמצא בפעל בהכרח · ואולם כבר בארתי בספרי הפילוסופיאה הכוללת (דיא טראנסצענדענטאלע פילאזאפיע) היות זה המאמר צודק בבחינת הדבר בעצמו לבד, לא בבחינת השגתנו · כי בבחינת השגתנו יתחייב היות כל אפשר גם כן נמצא בפעל בהכרח, כמו שכל נמצא בפעל הוא אפשר בהכרח · ר"ל לכשנשיג אפשרות הדבר בפעל, יצטרך שיהיה נמצא בפעל בהכרח, ולולי זה שהיה אפשרות הדבר מסופקת, ויהיה באפשר אצלינו שנשיג אפשרות הדבר, אבל לא נשיג אפשרות הדבר בפעל · והנני מבאר זה במשלים · עצם המשלש שוה הצלעות ר"ל גדרו הוא מרחק מוגבל משלשה קוים שוים · והנה כבר יראה כי אפשרות משלש שוה הצלעות קודמת אל מציאותו, וזה יהיה סותר מה שהנחתי ר"ל היות כל אפשר גם כן נמצא בפעל בהכרח · ואולם אחר העיון נמצא שאין הענין כן · מפני שאפשרות משלש שוה הצלעות הקודמת אל מציאותו בפעל, היא אפשרות שוללית לבד לא מחייבת (איינע נעגאטיווע אבער ניכט פאזיטיווע מעגליכקייט) כי לא נראה במאמר היות משלש שוה הצלעות אפשר זולת היות ציור משלש שוה הצלעות בלתי סותר עצמו, להיות שווי הצלעות בלתי סותר מספר השלשה, ולזה יהיה מאמר היות משלש שוה הצלעות אפשר, כמאמר היות משלש שוה הצלעות בלתי בלתי אפשר · אבל עדיין לא השגנו היותו אפשר בחיוב · ואולם אחרי אשר הורה לנו אקלידוס בראשון לראשון, דרך בנין (דיא קאנסטרוקציאן) משלש שוה הצלעות על ידי שתי עגולות שוות שכל אחת מהן עוברת על מרכז זולתה, ידענו היות ציור המשלש שוה הצלעות לא לבד בלתי בלתי אפשר, ר"ל אפשר בשלילה, אבל ג"כ אפשר בחיוב, מפני שלפי הדרך הנזכר תהיה אפשרותו הכרחיית · והנה אחרי אשר השגנו ציור המשלש שוה הצלעות על הדרך הנזכר, כבר הוא בשכלנו נמצא בפעל בהכרח · וכן עצם האדם או גדרו הוא חי מדבר, ועם היות שאין החיות סותר אל הדבור, עם כל זה יהיה האדם מצד ההקש בין החיות והדבור, אפשר בשלילה לבד, ר"ל בלתי בלתי אפשר, אבל לא אפשר בחיוב, כי כבר אפשר שיהיה החיות סותר אל הדבור, וכמו כן שיהיה שווי הצלעות סותר אל מספר השלשה, עם היות שלא נרגיש הסתירה, אבל אחרי אשר השגנו מציאות האדם בפעל, ידענו היותו גם כן אפשר בהכרח, מפני כי הסותר עצמו אי אפשר שיהיה נמצא בפעל, וכן בכל כיוצא בזה · מבואר מזה שמציאות הדבר בפעל הוא מוכרח מעצמו, ר"ל בבחינת היות בכל עצם אפשר בחיוב · ואולם עמידת מציאותו (ווייטער דויער) בזמן, איננו מוכרח מעצמו, אבל מציאותו בעתה לבד (אין איינעם אויגען בליק) ולזה יהיה מזון בעל חי ויתר צרכי גופו טוב, אבל לא בבחינת עצמו כי אם בבחינת עמידתו זמן מה, ר"ל שאיננו טוב בהחלט

אבסאלוט

המושכלים כלם · וכאשר היה על שלמות עניניו ותמם · והוא עם מחשבתו ומושכליו אשר נאמר בו בעבורם ותחסרהו מעט מאלהים · לא היה לו כח להשתמש במפורסמות בשום פנים ולא להשיגם · עד שאפילו הגלוי שבמפורסמות בגנות · והוא גלוי הערוה לא היה זה מגונה אצלו · ולא השיג גנותו · וכאשר מרה ונטה אל

תאוותיו

גבעת המורה

(אבסאלוט) אבל ביחס לבד · ויהיה מאמרנו : האדם צריך שיוציא מה שבו בכח אל הפעל · מוחלט (קאטעגאריש) ר"ל בבחינת היותו אדם · ואולם מאמרנו : האדם צריך שיכין מזונו ויתר צרכי גופו · הוא תנאיי (היפאטעטיש) לבד · ר"ל אם ירצה להאריך זמן עמידתו כפי האפשר · וכן בכל כיוצא בזה · ואולם ראוי שתדע שלהיות עצם האדם ר"ל כחו · עם היותו תמיד מוגבל בפעל · הוא עם כל זה בלתי מוגבל בכח · ר"ל שאפשר הוא שישיג האדם תמיד שלימות יותר ממה שכבר השיג · ושעצם האדם מתקרב תמיד לתכלית שלימותו · עם היותו בלתי מגיע אליה לעולם :· הנה לזה ישוב גם כן המשפט התנאיי שזכרתי · משפט מוחלט · ר"ל שהאדם צריך שישתדל בצרכי עמידתו כפי האפשר · ואולם הגבלת צרכי עמידתו הנזכרים באיכותם ובכמותם · אי אפשר שתהיה זולתי בשכל לבד · מפני היות מטבע השכל להשיג ערך ויחס הדברים זה אל זה · אבל הדמיון הוא בלתי משיג ערך ויחס עצמיי בין הדברים · אבל יחס מקריי לבד · ר"ל שהוא מדמה הדברים הנקשרים יחד בזמן או במקום לבד · כאלו היו נקשרים יחד בטבע · ומזה נגיע להשגת המפורסמות ר"ל ענינים בלתי טובים או רעים מצד עצמם · אבל מצד היות להם יחס טבעיי עם הדברים שהם טובים או רעים מצד עצמם · אבל אנחנו מדמים אותם כאלו היו טובים או רעים מצד עצמם מזולת היחס הנזכר · והמשל בזה אהבת הממון וכן אהבת הכבוד נמשכים מפעולת הדמיון שזכרתי · מפני היות הממון בלתי טוב מצד עצמו · אבל מצד הייותו אמצעי לקנין המזונות ויתר צרכי הגוף לבד · והנה אלו היה האדם מתנהג בשכל לבד · בוודאי שלא היה מאסף ממון כי אם בערך הנאות אל התכלית המכוון בו · ולא היה מגיע לעולם לאהבת הממון מצד עצמו · ואולם אחרי אשר הורגל האדם באהבת הממון מצד היותו אמצעי אל התכלית המכוון בו · שהוא הטוב בעצמו · ונקשרו הדברים בדמיונו זמן מה · שב אצלו הממון כאלו לא היה אמצעי לתכלית זולתו לבד · אבל היה בעצמו התכלית המכוון · ולזה הוא נשקע באהבת הממון מצד עצמו · אוהב כסף לא ישבע כסף · והוא מקמץ בהוצאת הממון על הדברים הנצרכים · הפך התכלית המכוון אצל השכל · וכמו כן הכבוד איננו טוב מצד עצמו · כי מה יתן ומה יוסף אמונת זולתי היותי בעל מעלה או בעל חסרון · ושיגלה זה על ידי איזה סימנים מורגשים · ולזה אי אפשר שיגיע האדם בשכלו לאהבת הכבוד מצד עצמו · אבל מצד היותו אמצעי להשגת הטוב המגיע ממנו · שכאשר יהיה האדם נכבד בעיני זולתו · ר"ל שיאמינו היותו בעל מעלות שכליות או בעל מעלות המדות · ובכלל היות מציאותו מועלת לזולתו · ישתדל גם כן כל מי שזולתו להועיל לו · וזהו התכלית המבוקש ממנו · ואולם אחרי אשר נקשרו הכבוד והתועלת המגיע ממנו בדמיונו · הוא מדמה היות הכבוד דבר טוב בעצמו · והוא משתדל אליו בכל יכלתו · עם היותו מזיק אליו באמת · ולזה נראה האדם בתאוה גדולה עם היותו משיג נעימות הדברים המורגשים · ונמשך אחריהם · עם כל זה הוא בלתי משיג מעלת הממון והכבוד · להיותם משוללי הנעימות מצד עצמם · והיות שכלו בלתי נשלם בכדי שישיג התועלת המגיע באמצעותם · וכן גלוי הערוה איננו גם כן רע מצד עצמו · אבל מצד איזה יחס בינו ובין איזה דבר רע מצד עצמו — ואי אפשר שאכנים עצמי בבאור יותר מזה השעור · אבל בזה די למבין : וכאשר מרה כו' · ר"ל שאחרי התגברות השגת היחס המקרי הדמיוניי · נמשך חלשת השגת היחס הטבעיי והשכליי · (יותר עמוק מהקודם) דע כי באמת אין מפעולות השכל הגבלה ערך האמצעיים אל התכלית המבוקש לבד · אבל הגבלת התכלית בעצמו · ולזה כל זמן שיהיה לפעולה מונחת מניע (מאטיף) חיצוני · איננה טובה בהחלט · אבל צריך שיהיה לה מניע פנימי · ר"ל שלא יהיה השכל הסבה הצוריית לבד · אבל גם כן הסבה הפועלת והתכליית · וזה יהיה בבחינתנו כל חק פעולה (מאקסימא) אם הוא באפשר שישוב חק כולל כל בעל שכל או לא · כי באופן הראשון יהיה השכל בעצמו מצד צורתו · הסבה הפועלת · אבל לא באופן האחרון · והנה היתה הכוונה באדם מצד היותו אדם ר"ל בעל שכל · שישתמש בשכל לבד · לא לבד

בהגבלת

פרק שני ולזה שאמר והייתם כאלהים ידעי טוב ורע, ירצה, כמו השופטים, כי משפטי התורות מן המגונה והנאה, לא נתלו במושכלות בעצמם, כדי שיאמר בעבור זה שקר ואמת, או משיגי שקר ואמת, ואין בהכרחי טוב ורע כלל, כי אם שקר ואמת. ירצה, כי ההכרחי וכן המושכלות בעצמם, יאמר אין אנחנו סבתם, אין בם טוב ורע, אשר הוא המגונה והנאה; אבל שקר שהמושכלות הם במושכלים בחלוף מזה שהם במפורסמות, ואמת, כשיסכים ליודעו או התורה עליהם, עם מציאותם בעצמם. וכאשר גדלה תאותו, הצטרך אל העמל והטורח, ירצה כי ההכרחי יספיק מאד, ואמר דוד מבאר לזה הענין, אדם ביקר בל ילין, לינה אחת שינה פנותו אל התאות הגשמיות, כי תאוה הוא לעינים. והנאת חושיו הגשמיות, כי טוב העץ למאכל, הנה זה לא מצד הנפש התיונית לא האלהית, על כן אמר נמשל כבהמות נדמו. ישתבח בעל הרצון אשר לא תושג תכלית כונתו וחכמתו בבריאה האנושית, שבראנו מורכב מהפכים, משתתף בין העולם המושכל והמורגש, עד שיתחייב שישיגנו זה ה׳ ית׳, הרוצה בטבע המציאות להדמות בו, ומסתפק זה אליו, והוא תכלית יכולת האלוה, ר״ל להמציא המשתתף בקשר שיתאחד בו, כי מתתו הם יונקים נאלנו הם סבים.

תאוותיו הדמיוניות והנאות חושיו הגשמיות, כמו שאמר כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים, נענש בששולל ההשגה ההיא השכלית, ומפני זה מרה במצוה אשר בעבור שכלו צוה בה, והגיע לו השגת המפורסמות ונשקע בהתגנות ובהתנאות, ואז ידע שיעור מה שאבד לו, ומה שהופשט ממנו, ובאיזה עניין ישב; ולזה נאמר, והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, ולא אמר יודעי שקר ואמת, או משיגי שקר ואמת, ואין בהכרחי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת; והתבונן אמרו, ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם, לא אמר ותפקחנה עיני שניהם ויראו, כי אשר ראו קודם הוא אשר ראו אחרי כן, לא היו שם סנוורים על העין שהוסרו, אבל נתחדש בו עניין אחר, שגינה בו מה שלא היה מגנהו קודם; ודע כי זאת המלה ר״ל פקח לא תפול בשום פנים, אלא על עניין גלות ידיעה, לא ראות חוש יתחדש, ויפקח אלהים את עיניה, אז תפקחנה עיני עורים, פקוח אזנים ולא ישמע, כאמרו אשר עינים להם לראות ולא ראו; אבל אמרו על אדם, משנה פניו ותשלחהו, פירושו וביאורו כאשר שנה מגמת פניו שולחה, כי פנים שם נגזר מן פנה, כי האדם בפניו יכוין לדבר אשר ירצה כוונתו, ואמר כאשר שנה פנותו וכונו אל הדבר אשר קדם לו הצווי שלא יכוין אליו, שולח מגן עדן, וזהו העונש הדומה למיני מדה כנגד מדה, הוא הותר לאכול מן הנעימות, ולהנות בנחת ובבטחה, וכאשר גדלה תאוותו ורדף אחר הנאותיו ודמיוניו, כמו שאמרנו, ואכל מה שהוזהר מאכלו נמנע, ממנו הכל והתחייב לאכול הפחות שבמאכל אשר לא היה לו מקודם מזון, ואף גם זאת אחר העמל והטורח, כמו שאמר, וקוץ ודרדר תצמיח לך וגומר, בזעת אפך וגו׳, ובאר ואמר, וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, והשוהו כבהמות במזוניו, ורוב ענייניו, כמו שאמר, ואכלת את עשב השדה, ואמר מבאר לזה הענין, אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו, ישתבח בעל הרצון אשר לא תושג תכלית כוונתו וחכמתו:

פרק שלישי

תמונה, תבנית. יחשב שעניין תמונה ותבנית בלשון העברית אחד, ואינו כן. וזה, כי תבנית שם נגזר

גבעת המורה

בהנהגת האמצעיים המביאים אל התכלית, אבל גם כן בהנהגת התכלית בעצמו, ואולם אחרי אשר אכל האדם מעץ הדעת טוב ורע, נטה מזה הדרך, והוא משתמש בשכלו בהנהגת האמצעיים לבד, אבל התכלית אצלו הוא לעולם דבר חוץ לשכל. והדברים עמוקים. אבל בזה די לבאור דברי הרב המחבר ז״ל:

פרק שלישי. יחשב כו׳. כבר בארתי בפתיחתי ההבדל שבין תמונה ותבנית בדרך כלל. והוא שתבנית יאמר

נגזר מן בנה ועניינו בניין הדבר ותכונתו, ר״ל תארו בריבוע והעיגול והשילוש, וזולתם מן התארים · אמר, את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, ואמר, כתבניתם אשר אתה מראה בהר · תבנית כל צפור, תבנית יד, תבנית האולם · כל זה תאר · ולזה לא הפיל לשון העברים אלו המלות בתארים נתלים באלהים בשום פנים · אמנם תמונה הוא שם נופל על שלשה עניינים בספוק · וזה שהוא יאמר על צורת הדבר המושגת בחושים חוץ לשכל, ר״ל תארו, והוא אמרו, ועשיתם פסל תמונת כל סמל, כי לא ראיתם כל תמונה · ויאמר על הצורה הדמיונית, הנמצאת בדמיון באיש אחד העלמו מן החושים והוא אמרו בשעיפים מחזיונות לילה וגו׳ · וסוף הדבר, יעמד ולא אכיר מראהו, תמונה לנגד עיני · ר״ל הדמיון לנגד עיני בשינה · ויאמר על ענין האמיתי המושג בשכל, ולפי זה הענין השלישי יאמר:

פרק שלישי

ויאמר על האמת, ירצה העצמות, אשר הוא אמתת הנאצל כאמת ·

כרק

גבעת המורה

יאמר מצלם ומורכב בבחינת סדר וערך החלקים אשר מהם הורכב זה אל זה, כגון תבנית צפור, תבנית יד, תבנית אולם וכיוצא בזה · ואולם תמונה יאמר מהציור החיוני המגיע אלינו מצלם פשוט, או מצלם מורכב, כאשר יהיה סדר וערך החלקים אשר מהם מורכב בלתי מושג אל החוש כגון ועשיתם פסל תמונת כל סמל, כי סמל הוא שם הכוכב, שהוא בלתי מורכב מחלקים דיחם אל החוש · וכן כי לא ראיתם כל תמונה, לאות הענין ר״ל שאפילו תמונה שהוא דבר מושג אל החוש בכלל לפי הנראה בראשונה, עם היותו מושג בלתי מורכב מחלקים לא ראיתם, כל שכן תבנית ותאר: ענין האמתי המושג בשכל · ר״ל הציור המושג בשכל בבחינת היותו דבר וזולת המצוייר הנמצא בפעל חוץ לשכל · ובזה יסור הספק אשר העירו המפרשים על דברי הרב המחבר ז״ל, במה שאמר בכאן ותמונת ה׳ יביט, ענינו ופירושו ואמתת השם ישיג · ובפרק ל״ו מראשון אמר בבאור מאמר: ופני לא יראו ואמתת מציאותי כפי מה שהיא לא תושג כי בכאן ירמוז על אמתת השם בבחינת ההשגה, וגם בפרק ל״ו ירמוז על אמתת השם בבחינת המציאות בפעל, כמו שהוא מבואר למי שידקדק היטיב בדברי הרב ז״ל · והנני אוסיף בזה באור · ידוע שיש שני מיני ציורים מושכלים, ר״ל ציור נשלם, וציור בלתי נשלם · והמשל בזה ציור העגולה הוא נשלם על ידי ציור קו אחד ישר הנח בקצהו האחד בנקודה מונחת, ומתנועע בקצהו השני, באופן שהוא רושם העגולה סביב הנקודה הנזכרת · כי תנאי ציור העגולה הוא שכל הקווים שאפשר שימשכו מנקודה מונחת אל העגולה יהיו שווים זה לזה, ועל ידי ציור קו ישר המתנועע על הדרך הנזכר נשלם התנאי האמור · ואולם לפעמים יתחייב מצלם התנאי שלא יהיה נשלם לעולם, עם הייותנו יודעים דרך השלמתו, והמשל בזה ציור חרוזת (רייהע) מספרים בלתי בעלת תכלית, שכל מספר מהם הוא שני הקודם אליו כגון א · שני, רביעי, שמינית, וכן לבלתי תכלית · הנה בכאן אנחנו יודעים באמת הדרך המיוחד להשלמת התנאי הנזכר ר״ל שכל מספר אשר נוסיף יהיה שני הקודם אליו, ועם כל זה אי אפשר שנגיע להשלמתו לעולם, מצד הייותנו בעלי תכלית בהכרח · ועם זה יהיה הציור אמתי בעצמו · באופן שנוכל להקיש בינו, ובין ציור אחר נשלם, עד שנדע היות קבוץ חרוזת מספרים כאלו שווה למספר שנים, כמו שנתבאר במופת בחכמת המספר (אריטמעטיק) · וכן הוא בענין השני קווים שזכר הרב ז״ל בפרק ל״ו מראשון כמו שנתבאר בחכמת ההנדסה העליונה (דיא העהרע געאמעטריע) · והנה ציור השם יתברך ר״ל הצלם השלם לבלתי תכלית, הוא מגיע אלינו מציור עצמינו, כי בצלם אלהים עשה את האדם, וציור האדם בשלילות הגבול, הוא ציור הצלם הנזכר · ואולם הציור הנזכר הוא דבר זולת הצלם הנזכר כפי מה שהוא נמצא בפעל חוץ לשכל, אבל עם כל זה הציור אמתי בעצמו, מפני היותנו יודעים דרך ההגעה מהציור הנזכר אל הצלם הנמצא בפעל חוץ לשכל, ר״ל על ידי תוספת שלימות תמיד על שלימותנו, על דרך מאמרם ז״ל תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים

פרק רביעי ועל זאת ההשאלה נאמר ויחזו את האלהים וגו' , ירצה כי ההשגה המסופרת עליהם בזה המאמר , היא כהשגה השכלית , כמו שיבאר בפרק המתדבק אל זה ·

פרק חמישי בענינים עמוקים ואחד זה מספר הגלגלים והעגלים כשירצה לבאר שתי שאלות כפלאות , האחת למה היו הכוכבים הנבוכים אל מה שהוא יותר קרוב מהם אל גלגל המזלות יתנועע תנועות

יאמר בו יתעלה תמונה · אמר ותמונת ה׳ יביט , עניינו ופירושו , ואמתת השם ישיג :

פרק רביעי

ראה , הביט , חזה , דע כי ראה והביט וחזה , שלשה המלות האלה נופלות על ראות העין · והושאלו שלשתם להשגת השכל · אמנם זה בראה מפורסם אצל ההמון , אמרו , וירא והנה באר בשדה , וזה ראות עין · ואמר , ולבי ראה הרבה חכמה ודעת , וזה השגה שכלית · ולפי זאת ההשאלה הוא כל לשון ראיה שבאה בבורא יתברך · באמרו , ראיתי את ה׳ , וירא אליו ה׳ , וירא אלהים כי טוב , הראני נא את כבודך , ויראו את אלהי ישראל , כל זה השגה שכלית ; לא ראות עין ממש בשום פנים , כי לא ישיגו העינים רק גוף , ובצדו קצת מקריו גם כן , כלומר מראת הגוף ותארו , וכיוצא בהם · וכן הוא יתברך לא ישיג בכלי , כמו שיתבאר · וכן הביט נופל על ההבטה בעין לדבר · אל תביט אחריך , ותבט אשתו מאחריו , ונבט לארץ · והושאל אל הבטת השכל והשקפתו , על התבוננות הדבר עד שישיגהו ; והוא אמרו , לא הביט און ביעקב , כי האון לא יראה בעין ; וכן אמרו , והביטו אחרי משה · אמרו חכמים ז״ל שבו עוד זה העניין , ושהוא הגדה על היותם מדקדקים אחר פעולותיו ומאמריו ומסתכלים בהם · ובזה העניין אמרו , הבט נא השמימה , כי זה במראה הנבואה · ועל זאת ההשאלה הוא כל לשון הבטה שבאה בשם יתברך , מהביט אל האלהים , ותמונת ה׳ יביט , והביט אל עמל לא תוכל · וכן חזה , נופל על ראות העין , ותחז בציון עינינו · והושאל להשגת הלב , אשר חזה על יהודה וירושלים , היה דבר ה׳ אל אברם במחזה · ועל זאת ההשאלה נאמר , ויחזו את האלהים , ורפהו :

פרק חמישי

באשר החל ראש הפילוסופים לחקור ולעשות מופתים בעניינים עמוקים מאד · אמר מתנצל דבר , זה עניינו : שאין ראוי למעיין בספריו שייחסהו במה שיחקר עליו לעזות , או היותו משתבח ומתפאר והורס לדבר במה שאין ידיעה לו בו , אבל ראוי לו שייחסהו לזריזות והשתדלות בהמציא והעמיד אמונות אמיתיות בפי

גבעת המורה

אלפים בליון , רמזו בזה אל השלמת הליור הבלתי בעל תכלית · עם היות שנאמת להיותנו בעלי תכלית אי אפשר שנגיע להשלמתו לעולם והבן זה ·

פרק רביעי · לא ישיג בכלי כו׳ ר״ל בכלי החוש (אורגאנום) לא הביט און ביעקב · ר״ל הוא מעלים עין בבחינת האון ביעקב (ער זיהט דורך דיא פינגר) : להשגת הלב · השגת הלב אצל הרב ז״ל היא פחותה מהשגת השכל , השגת הלב תקרא בלשון גער״מאניא (וואהרנעהמאן) · והשגת השכלי (פערשטעהן , בגרייפן) · ולזה נאמר ויחזו את האלהים ר״ל שהגיעה להם השגה בלתי שלימה (איין פראוהררנר בגריף) ·

פרק חמישי · ראש הפלסופים · ארים״טוטלים : מחובר למה שיורה עליו הנראה כו׳ , ר״ל ויסתר משה פניו וגו׳ · יש לו שני פירושים , האחד נראה , והאחד נסתר ; הפירוש הנראה הוא שהסתיר

כפי יכולת האדם ; כן נאמר אנחנו · כי צריך לאדם שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה / בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות · ויזקק מדותיו זקוק רב / וימית תאוותיו ותשוקותיו הדמיוניות · וכאשר יבין הקדמות אמיתיות וידעם / וידע דרכי ההקש ועשות המופת / וידע אופני השמירה מהטעות השכל / אז יקדים לחקירה בזה הענין / ולא יגזור בתחלת דעת שיעלה בלבו / ולא ישלח מחשבותיו תחלה וישליטם להשגת הבורא ; אבל יבוש וימנע ויעמד · עד שיעלה ראשון · ועל זה נאמר / ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים / מחובר למה שיורה עליו הנראה / מפחדו להסתכל באור הנראה / לא שהשם ישתהו הצינים יתעלה מכל חסרון עילוי רב ושובח לו ע"ה הדבר הזה · והשפיע עליו האל יתעלה מטובו מה שחייב לו / שנאמר בו / ותמונת ה' יביט · וזכרו החכמים ז"ל / כי זה גמול להסתירו פניו תחלה מהביט אל האלהים ; אמנם אצילי בני ישראל הם הרסו ושלחו מחשבתם והשיגו / אבל השגה בלתי שלימה / ולזה אמר עליהם / ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגומר / ולא אמר / ויראו את אלהי ישראל לבד / כי כלל המאמר איננו רק לדקדק עליהם ראייתם / לא לתאר איך ראו · ואמנם דקדק עליהם תוכן השגתם / אשר כללה מן הגשמות מה שכללה ; חייב זה הרסם קודם שלימותם / והתחייבו כלייה / ויעתר להם ע"ה / והאריך השם להם עד שנשרפו בתבערה / ונשרף נדב ואביהוא באהל מועד / לפי מה שבאה בו הקבלה האמתית · ואם היה זה בדינם / כ"ש בדינינו אנחנו הפחותים ואשר למטה ממנו ; שצריך לכל אחד ממנו שיכוין ויתעסק בהשלמת ההצעות והבנת ההקדמות המטהרות להשגה מטומאתה שהיא הטעיות / ואז יבא להביט אל המחנה הקדוש האלהי / כאשר אמר / וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרוץ בהם ה' · וכבר צוה שלמה ע"ה בשמירה הרבה כשישתדל האדם להגיע לזאת המדרגה / ואמר ממשיל ומזהיר / שמור רגליך באשר תלך אל בית האלהים · ואשוב להשלים מה שנכנסנו לבארו / ואומר / שאצילי בני ישראל עם המכשולים שאירעו להם בהשגתם נתבלבלו גם כן מפני פעולותיהם

ונטו

תנועות רבות / והדקוק תנועות מועטות / ואם הגלגל הראשון בלתי מתנועע אלא תנועה אחת · והשאלה השנית לאיזה עלה היה בגלגל הראשון כוכבים רבים / והוא אחד / ובשאר הגלגלים לא ימצאו בהם כי אם כוכב אחד / ואם הוא בעל גלגלים · והתגלגל בזה ובאר כי הוא פועל נפשיי / למה שהיו הגלגלים בעלי נפש / והסבות מסודרות לשם / וכבר פרשנו ענינם בספר ההוא / גם בפירושנו לחי בן יוקטן / גם במה שיבוא נדבר בו בע"ה · ויזכך מדותיו זכוך רב / הוא אמרו וכבסו שמלותם / וימית תאותיו ותשוקותיו הדמיוניות · הוא אמרו אל תגשו אל אשה · וכאשר יבין הקדמות אמתיות וידעם / והם הגזירות וידע דרכי ההקש ועשות המופת / והוא הדבר המורכב / ותנאי ואופני השמירה מהטעות השכל / ואלה השלשה יכללם מה שאמר שירגיל עצמו בחכמות ובדיעות / ועל

גבעת המורה

שהסתיר משה פניו הגשמיים מפחדו להסתכל באור הנראה הגשמיי / והפירוש הנסתר הוא שהסתיר משה פנותו השכליי ר"ל כוונתו להשיג (כי האדם בפניו יכוון אל הדבר אשר ירצה כמו שבאר הרב ז"ל פרק ב') · ומנע עצמו מזה עד שנשלמו לו ההכנות הנצרכות שזכר הרב ז"ל · ולזה אמר שמחובר אל הפירוש הנסתר שזכר / אין מקרא יוצא מידי פשוטו / והפירוש הנגלה גם כן אמתיי : מה שחייב לו · ר"ל שמה שהשפיע השם מטובו על משה לא היה דבר נמשך אחר הרצון המשולח / אבל אחר רצון השם ית' שהוא תמיד נאות אל חקי הטבע להיות חקי הטבע בעצמם נמשכים אחר רצונו ית' · ולזה אחרי אשר נשלם משה בהכנות המצטרכות אל ההשגה הנזכרת / הגיעה אליו ההשגה הנזכרת בתורת חיוב מחקי הטבע : כי כלל המאמר כו' · ר"ל כלל המאמר אם ילקח לפי פשוטו הוא לדקדק עליהם ראייתם / שאצילי בני ישראל אשר לא נסו בזה / ראו את ה' אלהי ישראל / לא לתאר איך ראו ; אבל באמת כאשר ילקח המאמר לפי הכוונה הנסתרת / דקדק עליהם תוכן השגתם · חייב זה הרסם קודם שלימותם ·

ר"ל

ועל זה אמר, והיו נכונים לשלשת ימים · בזה הפרק לא ביאר אך יקדים לחקור בזה הענין, ר"ל אכיות האלהות ולא יגזור, כלומר כשיהיה לו השגה בלתי שלימה, ירצה מה שבאר למשה אשר כללה מן הנשמות מה שכללה חייב זה ההרס קודם שלימותם, ירצה שלא דקדק איך ראו, כי לא ראוהו יושב על כסא וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו, אבל דקדק עליהם תוכן השגתם, וראו תחת רגליו מיד החומר הראשון, בלי אמצעי בתכלית, או שנתפלסף בימים ההם · ויעתר, והאריך פן יפרוץ בם, כמו שאמר שלא יהרסו לדבר בזה הענין · אין היזק בזה, כי זה הוא חנן ממנו ית', אלא שהוא יקדר במדרגה שישתדל עמו לעלותה ·

פרק

ונטו לענינים הגופיים להשתבש ההשגה ; ולזה אמר, ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו · אמנם סוף המאמר והוא אמרו, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגומר הנה התבאר (פרק ד' חלק ג': ובפרק כ"ח מזה החלק) בקצת פרקי זה המאמר · והכוונה כולה אשר כוננה היא שכל ראיה או חזיה או הבטה שבאה בזה הענין, היא השגה שכלית לא ראות עין, שאיננו יתב' נמצא שישיגוהו העינים · ואם לא ירצה אחד מן המקצרים להגיע לזאת המדרגה אשר נשתדל עמו לעלותה, ישיגם אלו המלות כולם אשר באו בזה הענין מורות על השגות חושיות לאורים ברואים אם מלאכים או זולתם, אין היזק בזה :

פרק ששי

איש ואשה, שני שמות, הונחו תחילה לזכר ולנקבה מבני אדם, ואחרי כן הושאלו לכל זכר ונקבה משאר מיני בעלי חיים · אמר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו · כאלו אמר זכר ונקבה : ואח"כ הושאל שם אשה לכל ענין מוכן ומזומן להתחבר לענין אחד · אמר חמש הידיעות תהיינה חוברות אשה אל אחותה · כבר התבאר לך כי אחות ואח · יאמרו ג"כ בשיתוף מצד ההשאלה באיש ואשה :

פרק שביעי

ילד, הענין המובן מזאת המלה ידוע · והוא הלידה · וילדו לו בנים · ואחר הושאלה זאת המלה להמצאת הדברים הטבעיים, בטרם הרים יולדו · והושאלה גם כן לענין הצמחת הארץ מה שתצמיחה, דמות לידה, אמר והולידה והצמיחה : והושאלה עוד לחדושי הזמן, כאלו הם עניינים יולדו, כי לא תדע מה ילד יום · והושאלה עוד לחדושי המחשבות ומה שיחייבוהו מן הדעות והסברות, כמו שאמר וילד שקר · וממנו באמור, ובילדי נכרים יספיקו · יספיק להם בדעותם · כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ע"ה בפירוש זה, ובנימוסי

עממיא

גבעת המורה

ר"ל שמה שהרסו אל ההשגה קודם שלימותם, חייב אבדון ההשגה השית · ונטו לענינים הגופיים כו' · דע כי שלימות האדם המסכים לעולם אחר שלימות ציור השם ית' אל"ו, כי כל אשר יתקרב האדם על ידי קנין השלימות אל הציור הנזכר יהיה יותר שלם, להיות ציור השם באמת איננו דבר זולת ציור האדם בשלימות בלתי בעל תכלית, ולזה כאשר יהיה הציור הנזכר בלתי שלם, יהיה גם כן האדם המשתדל להתדמות אליו כפי מה שאפשר, בלתי שלם — · אין היזק בזה · ר"ל כי מי שיקח אלו המלות לפי פשוטם על השגות חושיות כו', עם היות שלא הגיע בזה אל אמתת הכוונה הנספרת, עם כל זה הוא מתרחק על ידי זה מאמונת ההגשמה :

פרק ששי · איש כו' · רומז בזה על איש ואשה הנזכרים במעשה בראשית שהוא משל הצורה והחומר שזכרו הפלסופים וכמו שיבא עוד ·

פרק שביעי · ובילדי נכרים כו' · הדיעות והאמונות המגיעות אל האדם מזולתו, הם באמת ילדי נכרים, ר"ל שהם ילדי ממליא הדיעות הנזכרות לא ילדי המקבל ממנו · אבל כאשר יתבונן המקבל

שממיא אליך : ועל זה העניין מי שלמדו איש עניין אחד והועילהו דעת, כאלו הולידו האיש ההוא, באשר הוא בעל הדעת ההוא . ובזה העניין נקראו תלמידי הנביאים, בני הנביאים, כמו שאבאר בשיתוף שם בן :

ובזאת ההשאלה נאמר באדם, ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו · וכבר קדם לך (בפרק א') עניין צלם אדם ודמותו מה הוא, וכל מי שקדמו לו מן הבנים לא הגיע עליהם הצורה האנושית באמת, אשר היא צלם אדם ודמותו הנאמר עליה בצלם אלהים ובדמותו ; אמנם שת כאשר למדהו והבינהו, ונמצא שלם השלימות האנושי, אמר בו ויולד בדמותו בצלמו · וכבר ידעת כי כל מי שלא הגיע לו זאת הצורה אשר ביארנו ענינה, הוא איננו איש אבל בהמה על צורת איש ותבניתו, אבל יש לו יכולת על מיני ההיזק והדוש הרעות, מה שאין כן לשאר ב"ח, כי השכל והמחשבה שהיו מוכנים לו להגעת השלמות אשר לא הגיע, ישתמש בהם במיני התחבולות המביאות לרע, והוליד הנזקים כאלו הוא דבר ידמה לאדם או יחקהו · וכן היו בני אדם הקודמים לשת · ואמרו במדרש, כל אותן ק"ל שנה שהיה אדם נזוף בהם היה מוליד רוחות, ר"ל שדים, וכאשר רצהו השם, הוליד בדמותו כצלמו · והוא אמרו, ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו :

פרק שביעי כמו שאמר בשתוף שם בן, הוא אמרו מי שקדמוהו לו מוכנים או יחקהו, הוא אמרו שדים . גם כי יולידו הנזקים וכשרצהו השם הוליד בצלמו והוציא אל הפועל ·

פרק

פרק שמיני

מקום · זה השם עיקרי הנחתו למקום המיוחד ולכולל · ואחר כן הרחיבו הלשון ושמהו שם למעלת האיש וערכו · ר"ל לשלמותו בעניין אחד, עד שיאמר פלוני במקום פלוני בעניין הפלוני · וכבר ידעת רוב

עשות

גבעת המורה

המקבל בדיעות הנוכרות, ויסיג בשכלי הדרך אשר הלך בה זה הממציא הראשון עד שהגיע אל הדעות הנזכרות, ישוב או המקבל בעצמו ממציא בבחינת מה, ובזה יסיר מהדעות הנזכרות חרפת ילדי נכרים · ידוע שלהמצאת איזה תולדה חדשה (איינע נייע פאָרטגאַנג) מהקדמת לודקות, יצטרכו שתי כחות · האחת היא כח השכל (דער פֿער שטאַנד) והשנית היא כח השופט (דיא אורטיילס קראַפֿט) כי כל מופת הוא מורכב משלשה גזרות (יעדי דעמאָנסטראַציאָן בשטעהט אויס דרייא זעטצן) ר"ל הגזירה העליונה, (דער אבער זאַטץ) והגזירה התחתונה (דער אונטער זאַטץ) והגזירה הנולדת משתיהם (דער שלוס זאַטץ) · הגזירה העליונה היא מפעולת השכל, והגזירה התחתונה מפעולת הכח השופט, והמרכבתם תתחדש התולדה · והמשל בזה זה המשפט : כל עצם גשמיי הוא מוגבל, הוא מפעולת השכל, מפני שהוא נמשך אחר ציור הגשם בשכל · ואולם זה המשפט : כדור הארץ הוא עצם גשמיי, הוא מפעולת כח השופט · ומהרכבת שניהם תתחדש התולדה : כדור הארץ הוא מוגבל · והנה חבור שתי הכחות הנזכרות להמצאת איזה תולדה הוא דומה אל חבור הזכר והנקבה בעסק ההולדה · ונסכרת שתהיה התולדה בצלם ובדמות האב, ר"ל שאי אפשר שיוליד הכח השופט זה המשפט החדש (נמשלמ) כדור הארץ הוא מתגלגל, אם לא שישיג בכדור הארץ סימני ציור הגשם בשכל (התפשטות וההתנגדות אל התנועה) ולזה אמר באדם הרומז אל השכל ויולד בדמותו כצלמו אחרי אשר רצהו השם · ואולם קודם זה היה מוליד רוחות, ר"ל שלא נתחבר השכל עם הכח השופט, ולא היו ציוריו אז בעלי מציאות אמתיי · והדברים עתיקים ·

פרק שמיני · למקום המיוחד ולכולל · המקום המיוחד, הוא המקום המיוחד לעצם מיוחד, והכולל הוא המקום המשותף לעצמים מתחלפים · המשל בזה, העיר הוא מקום משותף לכל הבתים אשר בה, והבית הוא גם כן מקום משותף לכל הנמצא בה · ולזה כבר אפשר שנאמר על שני עצמים שהם

נמקום

פרק שמיני הנה מקום אתי / מעלת עיון והשקפת שכל · והוא הגדלה באמרו ונצבת על הצור כמו שיתבאר שם ·

עשורת בעלי הלשון זה / כאמרם / ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה · ואמרם ועדין מחלוקת במקומה עומדת · ר״ל במדרגתה · ועל זה הצד מן ההשאלה

חון

נאמר / ברוך כבוד ה׳ ממקומו / ר״ל כפי מעלתו ועוצם חלקו במציאות · וכן כל זכרון מקום שבא באלהים · אמנם הכוונה בו מדרגת מציאותו יתעלה אשר אין ערך לה ולא דומה / כמו שיעמוד עליו המופת אחר זה : ודע כי כל שם שנבאר שתופו בזה המאמר / אין הכוונה ממנו להעיר על מה שנזכרהו בפרק ההוא לבד / אבל אנחנו נפתח שער ונעירך על ענייני השם ההוא המועילים לפי ענייננו · לא לפי עניין מי שידבר בשפת בעלי לשון מן הלשונות / ואתה תתבונן בספרי הנבואה וזולתם מחבורי בעלי החכמה ותבין השמות המשתמשים בהם כולם · ותבין כל שם משתתף כפי עניין מענייניו הנאות בו כפי המאמר ההוא · וזה הדבר ממנו הוא מפתח זה המאמר וזולתו · והמשל עליו מה שבארנוהו הנה מעניין מקום / באמרו / ברוך כבוד ה׳ ממקומו / שאתה תדע כי זה העניין בעצמו הוא עניין מקום · כאמרו הנה מקום אתי / מדרגת עיון והשקפת שכל / לא השקפת עין / מצורף אל המקום הרמוז אליו מן ההר אשר בו היה ההתבודדות והשגת השלמות ·

פרק תשיעי

כסא / עקר הנדתו בלשון ידוע · ובעבור שהכסא אמנם ישבו עליו בעלי הגדולה והעוצם כמלכים / והיה הכסא דבר נמצא מורה על גדולת הראוי לו ומעלתו ועוצם עניינו / נקרא המקדש כסא / להוראתו על עוצם מי שנגלה בו והשכין אורו וכבודו עליו / אמר / כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו · ומפני זה העניין נקראו השמים כסא / להוראתם אצל מי שידעם ויתבונן בהם עוצם ממציאם ומניעם ומנהיג העולם השפל בהשפעת טובה · ואמר / כה אמר ה׳ השמים כסאי והארץ הדום רגלי · יאמר הם יורו על מציאותי ועצמותי ויכולתי / כהוראת הכסא שהוא מוכן לגדול שהוא ראוי לו · וזהו אשר צריך שיאמינוהו המאמינים / לא שיש גשם שינשא הבורא עליו יתברך עלוי רב / כי הנה יתבאר לך במופתים שהוא יתברך אינו גוף / ואיך יהיה לו מקום או משכן על גוף · ואמנם העניין הוא מה שהעירותי עליו / כי כל מקום נשאו האלהים ויחדו באורו וזהרו במקדש

או

גבעת המורה

במקום אחד / ושהם באותו הזמן בעצמו במקומות מתחלפים / להיות המקום ציור יחסיי (איין רעלאטיפער בגריף) · על דרך משל : ראובן ושמעון הדרים בעיר אחת ובבתים מתחלפים / הם במקום אחד ביחס אל העיר השומרת מלכה תמיד ביחס אל כל מה שהוא חוצה לה / והם באותו הזמן בעצמו במקומות מתחלפים / ביחס אל הבתים אשר ידורו בהנה · ונבחינה עוד אפשר גם כן שיהיה עלם מה נח / ר״ל שומר מקומו / ומתנועע ר״ל מחליף מקומו בזמן אחד בעצמו · המשל בזה : וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו׳ / עם היות שהתנועע בלי ספק ממקום למקום בארץ ההיא : ממלא מקום אבותיו כו׳ · ר״ל שיחוסו אל זולתו / הוא בעצמו יחוס אבותיו אל זולתם בחכמה וביראה : מחלוקת במקומה עומדת כו׳ · להיות כל תנועה הוא שינוי / עם היות שאין כל שינוי תנועה / עם כל זה ישתמשו בעלי הלשון במלות התנועה להורות על השינוי בכלל / ובמלות המנוחה (ההשארה במקום) להורות על היות הדבר בלתי משתנה : לא לפי עניין כו׳ · ר״ל שאין כוונתו בזה החבור שתוף השמות בכלל / ושיזכור כל ההוראות המיוחדות לשם מיוחד כמו שיעשו המחברים בחכמת הלשון / אבל כוונתו לבאר הוראות כל שם המתיחסות לחכמת האלהות לבד ·

פרק

או השמים, נקרא כסא; אבל מה שהרחיב בו הלשון באמרו כי יד על כס יה, הוא תואר עצמותו וגדולתו, אשר אין צריך שיחשב דבר חוץ מעצמו; ולא נברא מנבראיו עד שיהיה יתברך נמצא בלתי כסא ונמצא עם כסא זאת כפירה בלי ספק · וכבר פירש ואמר, אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור, תורה שהוא דבר בלתי נפרד ממנו ולזה ירצה בכסא הנה ובכל מה שרומה לו, גדולתו ועצמותו אשר אינם דבר יוצא מעצמו כמו שיתבאר בקצת פרקי זה המאמר ·

פרק תשיעי אבל מה שהרחיב בו הלשון באמרו כי יד על כס יה וכו' · הוא תאר עצמותו וגדולתו אשר אין צריך בשום פנים שידמה המעיין שיהא דבר חוץ מעצמו · וכל שהוא תאר נוסף · ולא נברא מנבראיו · עד שיהיה ית' נמצא בלתי כסא · ונמצא עם כסא · זאת כפירה בלי ספק · רצה בזה לאמת דור דור עם המשותף לו ית' · פי' ר"ל מלחמה בעמלק מדור דור למי שמחייב לו תואר נוסף · או משתפו עם נברא מנבראיו יצא משפט מעוקל · וזהו עמלק · ר"ל לאמת דבר נוסף ואם יהיה תואר נוסף רוחני · כי הוא יתעלה אחד פשוט · ולולי זה לא היה מחייב המציאות · וזה אחד מן הפרקים כיון בו לבאר שתוף שם לא זכרו · ואני זכרתיו · והבן מה שרמזנו אליו ·

פרק

פרק עשירי

ירד, עלה · כבר קדם לנו שאנחנו כשנזכור בזה המאמר שם מאלו השמות המשתתפים · אין דעתנו שנזכור כל עניין שיאמר עליו השם ההוא · כי אין זה המאמר בלשון; אבל נזכיר מן העניינים ההם, מה שאנחנו צריכים לו בענינינו, לא דבר אחר · ומזה ירד ועלה: הירידה והעליה, שני שמות מונהגים בלשון העברי, ועניינם ידוע · כי כשיעתק הגוף ממקום אל מקום שפל ממנו יאמר ירד, וכשיעתק ממקום אל מקום גבוה ממנו יאמר עלה · ואחר כן הושאלו שני השמות האלה לגדולה ולעוצם · עד כשתשפל מעלת האיש יאמר ירד · וכשתגבה מעלתו בגדולה יאמר עלה: אמר השם יתעלה, הגר אשר בקרבך יעלה עליך וגומ' · ואתה תרד וגומ' · ואמר, ונתנך ה' עליון על גויי הארץ: ואמר, ויגדל אלהים את שלמה למעלה · וכבר ידעת רוב עשותם ז"ל מעלין בקודש ולא מורידין: ועל זה הצד עוד יעשה בירידת העיון, והיות האיש פונה במחשבתו אל עניין פחות מאד, יאמר שירד: וכן כשיפנה במחשבתו אל עניין מעולה ונכבד, יאמר עלה · וכאשר היינו המון האנשים למטה שבתחתיית במקום, ובמעלת המציאה, בערך לסובב והוא יתעלה

במעלה

גבעת המורה

פרק תשיעי · אשר אין צריך שיחשב דבר חוץ מעצמו כו' · זה יתבאר להבא בפרקי הרחקת התארים ·

פרק עשירי · כי אין זה המאמר בלשון · ר"ל שלא נתחבר זה הספר ללמד בני אדם דעת חכמת הלשון בכלל (דאס איזט קיין ווערק איבער דיא שפראכי) · הירידה והעליה כו' · אמר המבאר ·

עם היות הגבוה והשפל ציורים יחסיים, והגבוה הוא גבוה בערך אל השפל, וכמו כן השפל הוא שפל בערך אל הגבוה ממנו ולזה אפשר שיהיה הגבוה שפל בערך אל הגבוה, וכן השפל גבוה בערך אל השפל ממנו, הנה עם כל זה בהכרח שיהיו נושאיהם ציורים מוחלטים נבדלים זה מזה, ולולי זה לא היינו משתמשים על הוראתם בשני שמות מתחלפים, להיות היחס בכל אחד מהם יחוס אחד בעצמו · כמו שנאמר על דרך משל: א הוא דומה אל ב או נבדל הימנו, וכמו כן ב הוא דומה אל א או נבדל הימנו, הנה אנחנו משתמשים במלת דומה או נבדל להורות על יחוס כל אחד מהעצמים הנזכרים אל זולתו, להיות לשניהם יחוס אחד בעצמו, ואולם במלת גבוה ושפל, ימין ושמאל, וכיוצא בהנה, נשתמש להורות בהן על יחס מתחלף בין העצמים שהם נושאיהם · וכאשר נחקור על שורש זו ההתחלפות ביחס נמצא היותו התחלפות בחלק, רצוני לומר התחלפות במעלה וחשיבות העצמים בערכם זה אחר זה; כי מקום העצמים הנכבדים (השמים וכל צבאם) יקרא גבוה, ומקום העצמים

הפחותים

פרק עשירי יבונה · הענין הנה בירידה · ר"ל שיתחבר ספרי הנביאים ירידת המוכה אשר יחייבה הרצון הקדום · וכמו שכתוב בספרו של אדם הראשון לפקידת המעשים · ויסמנה זה בירידה והבן זה :
פרק

במעלה שבעליונים · לפי אמיתת מציאות וגדולת עצמיה (לא עליונות מקום) ורצה יתעלה במה שרצה · הגיע חכמה ממנו והשפעת נבואה על קצתנו · קרא שבות הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום ; ירידה ; וקרא התלות עניין הנבואה ההיא מן האיש או סור השכינה מן המקום · עליה · וכל ירידה ועלייה שתמצאם מיוחסות לבורא יתעלה · אמנם הרצון בהם זה העניין · וכן כשתרד מכה באומה או באקלים כפי רצונו הקדום · אשר יקדימו ספרי הנבואה קודם ספר המכה ההיא · לספר שהשם פקד מעשיהם ואחר כן הוריד בהם העונש · יכנה העניין הזה גם כן בירידה · להיות האדם שפל ונבזה שיפקדו מעשיו ויענש עליהם לולי הרצון · וכבר התבאר זה בספרי הנבואה · ואמר · מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו · רומז על זה העניין · ולזה כנה זה העניין בירידה · אמר · הבה נרדה ונבלה שם שפתם · וירד ה' לראות · ארדה נא ואראה · והעניין כולו · בא העונש באנשי השפל : ואמנם העניין הראשון · ר"ל עניין הנבואה והכבוד הרבה · וירדתי ודברתי עמך שם · וירד ה' על הר סיני · וירד ה' לעיני כל העם · ויעל מעליו אלהים · ויעל אלהים מעל אברהם · אבל אמרו ומשה עלה אל אלהים · הוא מן העניין השלישי · מצורף אל היותו גם כן עולה אל ראש ההר אשר ירד עליו האור הנברא · לא שהשם יתעלה יש לו מקום יעלה אליו העולה או ירד ממנו יתברך מדמיוני הסכלים עלוי גדול :

פרק אחד עשר

ישיבה · תחלת הנחת זה השם בלשוננו לישיבת האדם על המקום · ועלי הכהן יושב על הכסא · ומאשר היה האדם היושב נח עומד על השלם שבעניני עמידתו ומנוחתו · הושאלה זאת המלה · לכל עניין עומד נח שלא נשתנה · אמר ביעוד ירושלים בעמידה ובקימות · והיא במעלה העליונה · וראמה וישבה תחתיה · ואמר · מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה · ענינו מעמידה ומקימה · ומזה העניין האחרון נאמר עליו יתעלה · אתה ה' לעולם תשב · היושבי בשמים · יושב בשמים · הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי ולא שנוי עצם · ואין לו שום ענין זולת עצמו שישתנה בו · ולא ישתנה יחסו לזולתו · כי אין יחס בינו

המורה גבעת

כפתותים (הארץ וכל אשר עליה) יקרא שפל · וכן הזרוע הקוקה יקרא ימין · והזרוע החלושה יקרא שמאל · וכפי יחס יקר העצמים אל העצמים הנזכרים נכנה גם כן יחם העצמים הראשונים זה אל זה · כי הדבר הקרוב יותר אל השמים יקרא גבוה בערך אל הקרוב יותר אל הארץ · וזה השני יקרא שפל בערך אל הראשון · וכן הוא בענין ימין ושמאל וכל כיוצא בזה · מזה יתבאר · היות באמת הגבוה והשפל · ולזה גם כן הירידה והעלייה שמות מוכחים בקהלה לגדולה ולשפלות · ומזה הושאלו להורות על המקום · הפך דעת הרב המחבר ז"ל : ורצה יתעלה במה שרצה כו' · להיות שנסכרת הוא שנייחס אל השם יתעלה פעולת הרצון מזולת שנייחס אליו הרצון בעצמו · והלזה נאמר : שהוא רוצה לא ברצון · הנה לזה אי אפשר שנאמר עליו שרצה ברצון · אבל בענין נעלם ממנו שהוא אצלו כנת הרצייה · כמו שאצלינו הרצון הוא סבת הרצייה · וזה הענין איננו דבר זולת עצמו יתברך הנעלם ממנו · הנה לזה אמר הרב ז"ל · ורצה במה שרצה :

פרק אחד עשר · לא שנוי עצם כו' · דע כי עצם כל דבר הוא בלתי משתנה · כי העצם הוא אפשרות הדבר

בינו ובין זולתו שישתנה בו היחס ההוא, כמו שיתבאר (פרק ל"ה חלק א') ובזה ישלם היותו בלתי משתנה כלל ולא בשום פנים כמו שבאר ואמר, אני ה' לא שניתי, אין בו שינוי כל עיקר. ועל זה הענין יכונה בישיבה באשר נוכרה לו יתעלה, ואמנם תיוחס אל השמים ברוב המקומות, להיות השמים הם אשר אין שינוי בהם ולא התחלפות, ר"ל שלא ישתנו אישיהם כאשר ישתנו אישי הווי הארץ והפסדיה. וכן כשיוחס ה' יתעלה היחס ההוא הנאמר בשיתוף למיני הנמצאות ההוות הנפסדות, יאמר עליו גם כן יושב. כי המינים ההם תמידים מסודרים עומדי המציאה כמציאות אישי השמים, אמר היושב על חוג הארץ, המתמיד הקים על סבוב הארץ, ר"ל הללתה, רומז לעניינים ההוים בחללה. ואמר ה' למבול ישב, ר"ל שעם השתנות עניני הארץ והפסדם, לא יהיה אצלו יתברך שינוי יחס; אבל היחס ההוא שיש לו אל כל אחד מן העניינים ההם, והם הווים או נפסדים, יחס אחד קיים עומד, כי היחס ההוא למיני הנמצאות, לא לאישיהם. והתבונן כי כל לשון ישיבה שתמצאת להשם יתברך תמצאה בזה הענין:

פרק יא ה' למבול ישב, ר"ל שעם השתנות עניני הארץ והפסדה, הגזרה עליו המבול לא יהי' לו ית' שנוי. כי היחס הוא למיני הנמצאות, ר"ל לצורות המשותפות לא לאישיהם, כי הם משתנים. ואיש אחד יתקיים עליו המין האנושי כמו שיתקיים המין האנושי באיש אחד, ואם יקרא מין.

פרק

פרק שנים עשר

קימה, שם משתתף. ואחד מענייני הקימה שהיא כנגד הישיבה. ולא קם ולא זע ממנו. ובו עוד עניין קיום הדבר ואמיתתו. יקם ה' את דברו. ויקם משדי עפרון, וקם הבית אשר בעיר, וקמה בידך ממלכת ישראל

גבעת המורה

הדבר, ר"ל ציורו לפי גדרו לבד. ואמנם אפשרות הדבר הוא בלתי משתנה, להיות האפשר נשאר לעולם אפשר יהיה נמצא או בלתי נמצא בפעל. ולזה לא יפול השינוי בעצם זולת בבחינת יחוסו אל המציאות בפעל, והמשל בזה: ראובן שהיה חי ואחר כן מת נשתנה בבחינת יחוסו התחלה אל המציאות ואחר כן אל ההעדר שהוא מתנגד אל המציאות, אבל לא נשתנה בעצמו ר"ל בבחינת אפשרותו, כי ציור ראובן נשאר אפשר כמו שהיה. ולזה אי אפשר שיקבל שינוי זולת עצם מוגבל, להיות המציאות בפעל בלתי נכנס בגדר העצם ההוא, ולזה אפשר שישתנה יחוס העצם הנזכר אל המציאות בפעל; לא כן העצם הבלתי בעל תכלית יתברך, להיות אצלו המציאות בפעל נכנס בגדר העצם, וכבר בארנו שגדר העצם ר"ל אפשרותו בלתי משתנה לעולם. ולזה אמר הרב ז"ל כי השם ית' אי אפשר שישתנה שינוי עצם, להיות גם בן כל עצם זולתו אי אפשר שישתנה שינוי עצם, ר"ל שישוב האפשר בלתי אפשר. ואי אפשר שישתנה גם כן ביחס אל זולתו ר"ל אל המציאות בפעל כמו שיקרה לכל עצם זולתו, מפני שאין לעצם הבלתי בעל התכלית מציאות זולת עצמו. אבל המציאות בפעל נכנס אצלו בגדר העצם כמו שבארנו: ר"ל שלא ישתנו אישיהם כו'. אמר שלא ישתנו אישיהם להיות בקיום מיניהם. אין להם יתרון על מיני נמצאי הארץ שהם גם כן בלתי משתנים. וראוי שתדע קורא משכיל! שבאמת כפי מה שנתבאר אצל חכמי הטבע והתוכניים האחרונים, גם אישי השמים משתנים כענין אישי הארץ סובר הרב ז"ל. להיות באמת חמר גשמי השמים איננו גשם חמישי כמו שחשבו אריסטוט"לים, אבל הוא בעצמו חמר הארץ, ולא לבד שמצאו האחרונים כוכבי נבוכה חדשים אשר לא נודעו עד הנה בזמן הרב ז"ל (חמשה משרתי שבתי וארבעה משרתי צדק) אבל גם כן קרוב לזמנינו זה נתגלה אל האחרונים כוכב חדש (משרת שבתי החמשי) וכן מצאו החוקרים הנזכרים כוכבים קיימים חדשים לא שערום הראשונים, וכמו כן כוכבים אחרים שנודעו אצל הראשונים שנעלמו מעינינו עד אשר לא נודע מקומם איה. מכל זה יתבאר היות דעת אריס"טו בזה בלתי אמתית, להיות חכמת התכונה לא נשלמה בזמנו כמו שהיא בזמנינו זה, ועם כל זה יהיה פירוש הכתובים לפי דעת הרב ז"ל מסכים אל המציאות, על דרך דברה תורה בלשון בני אדם. והנה ההמון ירגישו תמיד שינוי גשמי הארץ, אבל לא ירגישו בשינוי גשמי השמים להיות שיצטרך לזה בחינות רבות והתבוננות עמוקים כמו שהוא מבואר למי שמעיין בזה.

פרק

פרק יג יתקיימו סבותיו כלומר הסבות אשר הוא סבתם · והם מסובבים והם סבות למה שיתחדש · ‏ פרק

ישראל · ובזה הענין נאמר כל לשון קימה שבאה בשם יתברך · עתה אקום יאמר ה׳ · ירצה בו · עתה אקיים דברי ויעודי לטוב ולרע · אתה תקום תרחם ציון · תקיים מה שיעדתה בו לרחם עליה · ומפני שהמכבים לעשות דבר יתעורר לעשותו בקימה · נאמר לכל מי שיתעורר לאיזה ענין שהוא קם · כי הקים בני את עבדי עלי · והושאל זה הענין לעבור גזרת האל על עם שהתחייבו העונש לאבדם · וקמתי על בית ירבעם · וקם על בית מרעים · ואיפשר שיהי׳ אמרו עתה אקום מזה העניין · וכן תקום תרחם ציון · כלומר תקום על אויביה · ומזה העניין באו פסוקים הרבה לא שיש לו קימה או ישיבה חלילה לו · מהם אמרו ע״ה · אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה · כי עמד יבא פעמים בעניין קם :

פרק שלשה עשר

עמידה · שם משתתף יהיה בעניין עמידת האדם וקימתו · בעמדו לפני פרעה · אם יעמוד משה ושמואל · והוא עומד עליהם · ויהיה בעניין ההמנע וההפסק · כי עמדו לא ענו עוד · ותעמד מלדת · ויהיה בעניין הקיום וההשאר · למען יעמדו ימים רבים · ויכלת עמד · עמד טעמו בו · התקיים ונשאר ולא נשתנה · וצדקתו עומדת לעד · קיימת ונשארת · וכל עמידה שבאה באל יתברך היא מזה העניין האחרון · ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים · יתקיימו סבותיו · כלומר מסובביו · והנה יתבאר זה בזכרי שתוף רגל (בפרק כ״ח חלק א׳) ומזה העניין אמר אל משה יתברך · ואתה פה עמוד עמדי · אנכי עומד בין ה׳ וביניכם :

פרק ארבעה עשר

אדם · שתוף אדם הוא שם אדם הראשון כמו שבא בכתוב · שהוא נגזר מאדמה · ויהיה שם המין לא ידון רוחי באדם · ומי יודע רוח בני האדם · ומותר האדם מן הבהמה אין · ויהיה שם להמון כלומר לפחותים מבלתי ...

גבעת המורה

פרק שלשה עשר יתקיימו סבותיו כלומר מסובביו · ידוע הוא שלכל פעול יצטרכו ארבעה סבות (יענדע ענטשטאנדני זעלט פירערליא אורזאכן פאראויס) והם החמר הצורה · הפועל והתכלית (מאטעריע · פארם · ; ווירקענדי אורזאכי · אונד ענדצוועק) · וכאשר יהיה הפועל בעל תכלית · על דרך משל האדם · יהיו ארבעה הסבות המזכרות נבדלות זו מזו · להיות האדם ממציא הצורה לבד · אבל החמר הוא נמצא חוצה לו · וכמו כן הפועל ר״ל עצמו הוא נמצא מסבת זולתו (כי אי אפשר שימציא האדם עצמו) קודם מציאות הפעול וחוצה לו · והתכלית (יחס הפעול אל הפועל) הוא גם כן נמצא קודם מציאות הפעול וחוצה לו · המשל בזה למציאות מורה השעות (איינר אוהרי) יצטרכו ארבעה סבות · החמר ר״ל העץ או המתכת הנמצא כבר קודם מציאות הכלי הנזכר · הפועל ר״ל האומן הנמצא גם כן קודם מציאות הכלי הנזכר וחוצה לו · והתכלית שהיא תועלת הוראת השעות שהוא גם כן חוץ לכלי הנזכר · ואולם הפועל הבלתי בעל תכלית יתברך · הוא בעצמו הצורה הפועל והתכלית · כמו שנתבאר (פרק ס״ט חלק ראשון) ולזה יהיה התכלית אלו · מציאות הפעול לבד · כי רצונו לבד מחייב הפעולה · ומציאות הפעול איננו חוץ למציאות סבותיו · ולזה אמר הרב ז״ל : ועמדו רגליו כו׳ · יתקיימו סבותיו (ר״ל מה שהן אלו יתברך סבות הפעול) כלומר מסובביו (הפעול עצמו שאיננו נמצא חוץ לסבות הנזכרות) :

מבלתי המיוחדים · גם בני אדם גם בני איש · ומזה הענין השלישי · ויראו בני האלהים את בנות האדם · אכן כאדם תמותון ·

פרק יד ויהיה שם המין לא ידון רוחי באדם / ונגלה בה"א הידיעה, והאדם ידע · ושם העלם לא נודע בה"א / והאל יודע ·

פרק

פרק חמשה עשר

נצב או יצב · ואע"פ שנשתנו שני השרשים הענין אחד · כמו שידעת בכל שמושיהם / וזה השם משתתף : פעמים יהיה בענין הקימה וההתיצבות · ותתצב אחותו מרחוק / יתיצבו מלכי ארץ / יצאו נצבים · ויהיה בענין הקיום וההתמדה : דברך נצב בשמים / כלומר קיים עומד · וכל מה שבא מזה השם בחק הבורא

הוא

גבעת המורה

פרק ארבעה עשר ויראו בני האלהים וגו' · אמר המבאר · להיות ספור מעשה בראשית איננו ספור קורות מיוחדות לאנשים מיוחדים · אבל הוא ספור קורות מתחייבות מטבע האדם בכלל / כמו שכבר גלה דעתו בזה הרב המחבר ז"ל / הנה לזה ראיתי לבאר זה הכתוב על הדרך הנזכר · ידוע הוא שבכל קבוץ אנושיי ימצאו שתי כתות אנשים ר"ל החשובים (Adeliche) / והפחותים (Gemeine) · והנה כאשר נחקור על סבת זה ר"ל איך הגיעו אל החלוקה וההגבלה הנזכרת / נמצא שזה קרה על הדרך הזה · האנשים בטבעם מתחלפים זה מזה בחוזק וחולשה / בחכמה וסכלות וכיוצא בזה · ולזה היותר חזקים והיותר חכמים מזולתם / יתעצמו בהכרח על היותר חלושים מהם בבחינות הנזכרות / ויכבישום לעבדים / וישתמשו בהם לתועלת עצמם / כמו שישתמשו בני אדם בכלל עם הבהמות והחיות / ומזה נתחדשה החלוקה הטבעיית בין החשובים והפחותים שזכרנו · והנה בודאי שהאנשים החשובים שזכרנו ישתדלו בהשאיר בחשיבות הנזכרת על ידי הבדלם מהפחותים / והקשיר אישיהם זה עם זה בקשר אמיץ · ובזה ישובו גם כן תולדותיהם כיוצא בהם / ר"ל חשובים · ואולם הבאים אחריהם / להיות שקבלו זו החשיבות מאבותיהם / לא ישתדלו בהוצאת כחותיהם אל הפועל ר"ל בקנין החשיבות הטבעיי / אבל יספיק להם קנין החשיבות ההסכמיי שזכרנו / ולהיות אישיהם נקשרים זה עם זה בקשר אמיץ / ונבדלים מיתר המון האנשים / הנה לזה יהיו גם כן תולדותיהם כיוצא בהם / ר"ל פחותים בטבעם עם היותם חשובים מצד ירושת אבותיהם / ובמשך הזמן הנזכר ירגישו גם כן המין האנשים זולתם בסבת החשיבות והפחיתות הטבעיי / והיות זה נמשך אחר הזריזות או העצלות בהוצאת כחותיהם אל הפועל / ולזה ישתדלו בהוצאת כחותיהם אל הפועל כפי האפשר / ואחרי אשר תרגיש כת החשובים במדריגת חולשתה וחוזק כת הכת האחרת / הנה הוא בהכרח שינטלו חק ההבדל שזכרנו / ושישובו להתחבר עם הכת האחרת מעט מעט · וזהו שעור הכתוב : ויראו בני האלהים (השופטים ומנהיגי המדינות) את בנות האדם (הפחותים מצד ההסכמה) כי טובות הנה / ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו ומזה נמשך הנפילים היו בארץ וגו' · ר"ל שהולידו גבורים : אכן כאדם תמותון . ידוע הוא כי לפי דעת הרב הנמשך אחרי אריס"טו / השארת הנפש הוא נמשך אחרי הוצאת השכל אל הפועל / ולזה היא מיוחדת אל השלימים לבד / לא אל הפחותים הבלתי משתדלים בזה · ולזה אמר אכן כאדם תמותון / ר"ל המיתה הנצחיית ·

פרק חמשה עשר נצב או יצב · הם שני שרשים בלשון העברי המורות על ענין אחד בעצמו · המשל בזה הנה אנכי נצב על העין / נו"ן נצב שמושיית מורה על היות המלה מבנין נפעל · ואולם דגש הצדי"ק מורה על חסרון נו"ן השרשיית / להיות שורש המלה נצב · אבל במאמר יתיצבו מלכי ארץ / מלת יתיצבו היא מבנין התפעל ושרשה יצב : כלומר על הסולם / הרב ז"ל בא להוציא בזה מלב המעיין שלא יחשוב מלת עליו ר"ל על יעקב הנזכר בראש הספור / אבל הוא רומז על הסלם כו' · כבר בארתי בהקדמתי היות הסלם הנזכר / משל לקשור הנמצאות על דרך סבה ומסובב / ושהוא מההכרח אחרי אשר ישיג האדם השתלשלות

האמור

הוא מורה העניין · והנה ה' נצב עליו (קיום עומד עליו · כלומר על הסולם · אשר קצהו הראשון בשמים וקצהו האחרון בארץ · ובו יעלה כל מי שיעלה · עד שישיג מי שעליו בהכרח · אחר שהוא עומד קיים על

ראש

גבעת המורה

האמור , שיגיע באחרונה להשגת השם להיותו הסבה הראשונה · ואולם ראוי שתדע שיש בכאן הבדל בין השגת הסבות האמצעיות , והשגת הסבה הראשונה ר"ל המוחלטת · והוא כבר נתבאר בחכמת בקור השכל (קריטיק דער פערנונפט) היות שני מיני ציורים מושכלים · המין האחד הוא ציור מגביל נושא ההשגה (המושג) חוץ לשכל (איין קאנסטיטוטיפער בגריף) · והמין השני הוא ציור מגביל נושא ההשגה לבד (רעגולאטיפער בגריף) ר"ל שהוא מורה לנו דרך הגעתנו אל הדבר המושג עם היות שאי אפשר שנגיע אליו לעולם . המין הראשון הוא מיוחס אל השכל (פערשטאנד) והמין השני מיוחס אל הבינה (פערנונפט) · ומבואר עוד היות לשכל שני מיני פעולות , ר"ל המחשבה (דאס דענקן) , וההכרה (דאס ערקענען) כי צורת הציור המושג , היא מפעולות המחשבה , ואולם תנאי חומר הציור המושג לקבלת הצורה הנזכרת , היא מפעולת ההכרה , והנני מבאר זה במשלים · השכל מוציא מעצמו זה המשפט : האש הוא סבת התכת השעוה · ר"ל כאשר נניח האש נמצא , יתחייב ממנו בהכרח התכת השעוה (כמרחק הנאות) · הנה ציור הסבה בכאן הוא חוק השכל הכולל , ר"ל שאם נניח דבר אחד נמצא , ימשך ממנו דבר אחר בהכרח , וזה הכולל הוא צורת המשפט הנזכר · ואולם יחס זה החוק אל דברים מיוחדים ר"ל האש והשעוה , הוא חומר המשפט הנזכר , והנה תפול בכאן השאלה במה זה יכיר השכל היות זה החומר המיוחד (במשלנו האש והשעוה) נאות לזו הצורה המיוחדת (צורת הסבה) אחרי היות הצורה מצד עצמה נאותה לכל חומר שיזדמן ר"ל ליחוס כל שני דברים זה אל זה , ומההכרח הוא שישיג השכל יחוס אחד מוחש בין הדברים המיוחדים הנזכרים , באופן שזה היחוס המוחש יהיה סימן מובהק אל היות הדברים הנזכרים נאותים לקבלת היחוס המושכל ר"ל צורת הסבה · ואולם כל זמן שיהיה זה היחוס המוחש ממין המושגות מהמאוחר אל הקודם (אפאסטעריארי) אי אפשר שיהיה סימן אל היחוס המושכל שזכרנו , מפני היותו בלתי אפשר שיקשור השכל חוק כלל שהוא מפעולת עצמו , ביחס אחד תולה לו , כגון במשלנו הוא בלתי אפשר שיגביל השכל חוק הסבה על זה הדרך : כאשר יהיה הדבר האחד לבן , והאחר שחור , אז יתחייב מהנחת מציאות הדבר הלבן , הנחת מציאות הדבר השחור , ושיהיה כפי זה יחוס הלבן אל השחור , סימן יחוס הסבה אל המסובב , מפני היות יחס הסבה אל המסובב אפשרי בשכל קודם מציאות הדבר הלבן והשחור הנזכר , ואולם יחס הלבן אל השחור , הוא בלתי אפשרי קודם מציאות הלבן והשחור בפעל חוץ לשכל · וכן בכל כיוצא בזה : ולזה הוא מההכרח שיהיה זה היחס המוחש ממין המושגות מהקודם אל המאוחר , ועם כל זה בהכרח שיהיה זה היחס מוחש , לא מושכל , מפני שאם יהיה מושכל אי אפשר שיהיה או סימן ליחוס אחר מושכל , מפני היותו מצטרך בעצמו לסימן , וכאשר נניח גם כן זה הסימן מושכל ילך הענין לבלתי בעל תכלית , ולזה הוא מבואר שצריך שיהיה זה היחוס מוחש , ועם כל זה צריך שיהיה ממין המושגות מהקודם אל המאוחר · והנה כאשר נחקור איזה יחס מוחש הוא ממין ההשגות מהקודם אל המאוחר , נמצא היותו יחס הזמן והמקום · כי להיות הזמן והמקום תנאי כל מוחש בכלל (בדינגונגען אללער זינליכקייט איבערהויפט) הנה לזה בהכרח שיהיו נמצאים בכח המשיג קודם מציאות המושג המוחש , ועם כל זה הם מוחשים בעצמם · ומזה יצא לנו דרך היותו היחוס המוחש סימן אל היחוס המושכל · כגון במשלנו היחוס המושכל בין האש והשעוה הוא זה , כאשר נניח מציאות האש , ימשך ממנו בהכרח התכת השעוה · ואולם סימן היות זה היחוס המושכל נמצא בין האש והשעוה הוא יחוס אחר מוחש , ר"ל יחוס זמניי · והוא כאשר ישיג כח השופט הכרח מציאות האש ואחריו בזמן התכת השעוה , אבל לא בהיפוך , אז ישפוט היות האש , סבת התכת השעוה , לא זולת זה · והנה הוא מבואר , כי לולי פעולת השכל הנזכרת ר"ל נתינת הצורה אל הדבר המושג על הדרך שזכרנו , לא היה באפשר שנבדיל בין הדברים הנמצאים בפעל , והדברים הנמצאים בדמיון לבד · כי אם היה במשלנו אפשר שלפעמים תקדם מציאות האש אל התכת השעוה , ולפעמים תקדם התכת השעוה אל מציאות האש , הנה כאשר השגנו אז מציאות

האש

ראש הסולם · ומבואר הוא שאמרו הנה ה׳ נצב עליו · הוא כפי זה המשל הנשוא · ומלאכי אלהים עולים · הם הנביאים · שנאמר בהם בפירוש וישלח מלאך · ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הבוכים · ומה טוב אמרו עולים ויורדים בו · העלייה קודם הירידה · כי אחר העלייה וההגעה אל מעלות ידועות מן הסולם · תהיה הירידה
במורה

גבעת המורה

האש ואחריו בזמן התכת השעוה , לא היינו יודעים אז אם הדברים הנזכרים נמצאים בפעל , או בדמיון לבד , להיות הזמן גם כן צורת הדברים הנמצאים בדמיון , ר״ל שבהכרח שיהי׳ האחד קודם , והאחר נמשך אחריו בזמן · ואולם על ידי יחוס השכל שזכרנו , ר״ל יחס הסבה , ידענו היות מציאות האש קודם , והתכת השעוה נמשך אחריו בזמן בהכרח · ובזה ידענו היות הדברים הנזכרים נמצאים בפעל , מפני שאלו היו נמצאים בדמיון לבד , לא היתה אז מציאות האש קודמת להתכת השעוה בהכרח , אבל אפשריית לבד · מזה יתבאר כי לולי יחוס השכל , לא היתה בכאן מחשבה (עס ווערדי היר קיין דענקן) אבל עולם על רוח לבד · וכמו כן לולי יחוס המוחש , היתה בכאן מחשבה , אבל לא היתה בכאן הכרה (עס ווערדי היר קיין ערקענגן) מפני שהיה אז הענין מסופק אם חוק השכל הנזכר אפשר שיהיה צורה לאיזה מושג או לא , אבל בקבוץ שניהם תושלם פעולת ההשגה · ואולם פעולת הבינה איננה נתינת הצורות ר״ל קשור המוחשות ביחס אחד מושכל , אבל השלמתם (איהרי אבסאלוט אחכונג) ר״ל קשור הצורות הנזכרות זו עם זו לבלתי בעל תכלית · מפני כי הבינה לא תספיק בציור תנאי ישות המושג (דער בדינגונג דער רעאליטעט דעס אביעקטס) כמו שיעשה השכל , אבל תחקור אחר תנאי התנאי הנזכר , וכן לבלתי תכלית · ולזה לבאור התכת השעוה במשלנו , לא תספיק הבינה בהשגת האש סבת התכת השעוה , אבל תחקור עוד אחר סבת מציאות האש , וסבת מציאות הסבה הנזכרת , וכן לבלתי תכלית · ולזה לבאור מציאות דבר אחד מסובב (במשלנו התכת השעוה) בהכרח שתצייר הבינה לא לבד מציאות הסבה הבלתי אמצעית (דער אונמיטטלבארן אורזאכי) אבל גם כן מציאות כל הסבות האמצעיות לבלתי תכלית · ואולם ציור הבלתי בעל תכלית הנזכר , איננו מגביל המושג חוץ לשכל , מפני היות בכאן סתירה , להיות כפי מה שבארנו , הנמשך המוגבל בזמן , הוא סימן הסבה · ולזה כאשר נניח למציאות דבר אחד (במשלנו התכת השעוה) מציאות סבות במספר בלתי בעל תכלית , יתחייב בהכרח , שנניח גם כן זמן בלתי בעל תכלית קודם מציאות הדבר הנזכר · וזה מאמר סותר עצמו , להיות מטבע הזמן הבלתי בעל תכלית הוא שלא ישלם לעולם , והנה בכאן אנו מניחים שכבר נשלם הזמן הבלתי בעל תכלית קודם מציאות הדבר הנזכר , שאם לא נשלם הזמן , לא נשלמו גם כן הסבות המצטרכות למציאות הדבר הנזכר , ואולם אחרי אשר הנחנו שכבר נשלם הזמן , אי אפשר שנניח היות בלתי בעל תכלית · מזה נתבאר שציור בלתי בעל תכלית הנזכר , איננו ציור מגביל המושג (איזט ניכט איין דאס אביעקט בעשטימענדר בגריף) · אבל הוא מגביל המשיג לבד , ר״ל הוא מורה אל העצם המשיג דרך ההגעה אל הדבר המושג (איין רעגולאטיבר בגריף) והוא שיחקור תמיד אחרי סבת הסבה הנמצאת כבר , עם היות שאי אפשר שיגיע לעולם למציאת כל הסבות , ר״ל למציאות עלה שהוא סבה מוחלטת כפי מה שבארנו · והדברים עמוקים , לא אוכל להאריך בזה יותר , אבל במה שבארתי די לחכם ומבין מדעתו : ומבואר הוא כו׳ · אחרי אשר באר הרב ז״ל היות נצב שם משתתף , והיות הוראתו האחת הקיום וההתמדה , ושמאמר והנה ה׳ נצב עליו באורו קיים עומד כו׳ אמר שהוא מבואר , שזולת ההוראה השכלית הנזכרת הנאותה אל הנמשל , תהיה גם כן ההוראה האחרת הגשמית ר״ל הקימה וההתיצבות נאותה בכאן , לא כפי הנמשל , אבל כפי המשל הנשוא · ושזה מלת נצב נאותה בכאן בין שנקח אותה שכליית כפי הנמשל , או גשמיית כפי המשל · והמפרשים אשר קדמוני לא הבינו דרך הרב בזה : כי אחר העלייה כו׳ · ידוע הוא היות צורת הפעולות הנאותות אל השכל צריך שיהיו גם כן סבת הפעולות הנזכרות בהכרח · כי כל זמן שתהיה סבת הפעולות הנזכרות , דבר אחד חוץ לשכל , אי אפשר שתהיינה הפעולות נאותות אל השכל כי אם במקרה לבד , והמשל בזה כאשר ישים האדם על לבו שלא ירע לזולתו , בעבור פחדו שלא ירע זולתו לעצמו · הנה תהיה הפעולה הנזכרת נאותה אל השכל במקרה לבד , ר״ל שקרה היותו מפחד מזולתו , ובהסתלק הפחד הנזכר ,

תסתלק

במה שפגש מן הענין להנהגת אנשי הארץ ולמורם , אשר בעבור זה , כנה בירידה כמו שביארנו (בפרק י' מזה החלק) · ואשוב על ענייננו , כי נצב עליו מתמיד קיים נשאר , לא שהוא התייצבות גשם · ומזה הענין , ונצבת על הצור : כבר התבאר כי נצב ועמד ענינם אחד בזה הענין · וכבר אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב :

פרק ששה עשר

צור · שם משתתף , הוא שם ההר , והכית בצור , והוא שם אבן קשה · חרבות צורים , והוא שם המקור אשר יחצבו ממנו אבני המקורות , הביטו אל צור חוצבתם וכו' · ואחר כן הושאל מזה הענין האחרון זה השם לשורש ·

גבעת המורה

תסתלק גם כן הפעולה הנזכרת · ואולם כאשר יתבונן האדם בצורת השכל ביחוס אל פעולות הרצון (דיא פארם דעס פערשטאנדעס אין בעציהונג אויף דען ווילן) ימצא היות זה המשפט : שארצה להרע לזולתי , כל זמן שלא אפחד שירע זולתי לי , מותר את עצמו · מפני שכל משפט שכליי הוא כולל בהכרח , ולזה בהכרח שיהיה גם כן זה המשפט כולל על זה הדרך : שארצה שכל אדם ירע לזולתו בעבור תועלת עצמו · וזה בלתי אפשר כי איך יתכן שארצה שירע זולתי לי בעבור תועלת עצמו · ומזה יתבאר היות הפעולות נאותות אל השכל , לא מצד הבחינה בתועלת המגיע מהם , אבל מצד הבחינה בצורת הפעולות המוכרות לבד , וזהו יסוד חכמת המדות (עטיק) : ולזה הוא מההכרח שיהיו החכמים מנהיגי המדינות , מניחי החקים , כפי הנאות אל השכל , עולים תחלה בעיונם עד שיגיעו משפטים כוללים שכליים הנאותים לצורת השכל , מזולת הבחינה בפעולות שהם נושאיהם · ואחר כן יורדים להנהגת בנ"א · ר"ל לקשר צורות הפעולות הנזכרות , בפעולות עצמן שהם נושאיהם · ואולם אם נניח היות המשפטים הכוללים המוכרים מופשטים מהבחינה בפעולות עצמן , ובתועלת המגיע מהן , היה מתחייב שיהיה הענין בהיפוך · ר"ל שיהיו החכמים מניחי החקים המוכרים , יורדים תחלה אל הבחינה בפעולות עצמן ובתועלת המגיע מהן , ואחר כן עולים על ידי ההפשטה (דורך דיא אבסטראקציאן) אל המשפטים הכוללים הנזכרים , כמו שהוא הענין בכל חכמה שדרך העיון בה הוא מהמאוחר אל הקודם · המשל בזה חכמי הטבע המציאו משפטים כוללים כל הגשמים כמו זה המשפט · כל גשם נופל בכובדו על גשם זולתו · והנה הגיעו לזה המשפט על זה הדרך · מתחלה מצאו מצד הבחינה היות האבן , העץ , והמתכת נופלים לארץ בכובדם · אחר כן מצאו מצד הנסיון (עקספעריאמענט) היות גם כן הגשמים הנקראים אצל חכמי הטבע הקדמונים , גשמים קלים , מפלים בכובדם לארץ , אחרי אשר מצאו שגם הקיטור והעשן וכיוצא באלה נופלים בכובדם לארץ כאשר יהיו נסגרים במקום ריק מהאויר , אחרי כן מצאו גם כן שלפעמים הגשמים הכבידים בעצמם גם כן עולים למעלה , כגון המים העולים מעצמם בקנים הדקים מאד (אין דען האאר רעהרען) וכיוצא בזה · ומזה הגיעו אל המשפט הכולל שזכרנו , ר"ל שאין הכובד מיוחד אל העץ , האבן , המתכת , וכיוצא בהם ביחוס אל כדור הארץ לבד , אבל הוא משותף אל כל הגשמים ביחוס זה אל זה · ואולם יתבונן המשכיל , היות דרך העיון הנזכר ר"ל מהמאוחר אל הקודם , בלתי מספיק אל השכל , כי כבר אפשר שיפול ספק אם המשפט המונח כולל לפי הדרך הנזכר , באמת כולל , או לא · כגון במשל הנזכר עם היות שהשגנו מציאות הכובד בעץ , אבן , מתכות וכיוצא בהם ביחוס אל כדור הארץ , וכמו כן במים ביחוס אל קנה ומזכוכית וכו' · עם כל זה כבר אפשר שישאר בכאן ספק אולי ימצאו גשמים זולת הנזכרים משוללי הכובד ביחוס זה אל זה · ואולם בחכמת הטבע בהכרח שנספיק לעצמינו בזה הדרך , בעבור שאין לנו דרך טוב ממנו בחכמה הנזכרת · לא כן בחכמת מה שאחר הטבע , והמדות וכיוצא בהן , שהתחלותיהן מיוסדות בשכל עצמו , לא בדבר אחר זולתו · ולזה בהכרח שנתפוס בכאן הדרך האחר היותר שלם מהקודם ושנהיה עולים תחלה , לחקור אחר המיוסד בטבע השכל עצמו , ר"ל על צורת הדברים , מזולת הבחינה בנושאיהם · ואחר כן יורדים אל החקירה בשמוש בצורות הנזכרות , ר"ל בנושאים הנאותים להן ·

פרק

לשורש כל דבר והתחלתו · ולזה אמר אחר אמרו · הביטו אל צור חוצבתם וכו' הביטו אל אברהם אביכם וכו' · כאלו באר שהצור שחוצבתם ממנו הוא אברהם אביכם · ע"כ לכו בדרכיו והאמינו בתורתו והתנהגו במדותיו · כי טבע המקור ראוי שיהיה נמצא במה שיחצב ממנו · ולפי זה הענין האחרון נקרא השם יתעלה צור: כי הוא ההתחלה והסבה הפועלת לכל אשר זולתו · ונאמר הצור תמים פעלו · צור ילדך תשי · צורם מכרם · ואין צור כאלהינו · צור העלמים · ונצבת על הצור · השען ועמוד על ההתבוננות היותו יתעלה ההתחלה שהוא המבוא אשר יגיע ממנו אליו · כמו שבארנו (בפרק ח') באמרו הנה מקום אתי :

פרק שבעה עשר

לא תחשוב כי ההכמה האלהית לבד היא הנמנעת מן ההמון · אבל רוב הכמות הטבע · וכבר נכפל (עיין בהקדמת הספר) לך אמרנו · ולא במעשה בראשית בשנים · ואין זה אצל בעלי התורה לבד · אבל גם אצל הפילוסופים · וחכמי האומות מקדם היו מסתירין הדברים בהתחלות ומדברים בהם בחידות · ואפלטון ומי שקדם לו · היה קורא החומר הנקבה והצורה הזכר · ואתה יודע כי התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה · החומר והצורה וההעדר המיוחד · אשר הוא מחובר לחומר לעולם · ולולי התהברות ההעדר להומר

לא

נרבוני

פרק טז השען ועמוד על ההתבוננות היות הש"ית ההתחלה · כי ההשגה בשהוא התחלה הוא המבוא אשר תגיע ממנו אליו כי תדע שהוא התחלה למציאות על דרך שכל משכיל ומושכל · וטבע המקור ראוי שיהי' נמצא במה שיחצב ממנו · הנה הוא מטבע הנמצא · ואלו לא היה התחלתם · ואלה בשיג השם בהשגת הנמצאות · אחר שידעת כי הוא התחלתם · כי תדע שהוא יתעלה הוא המציאות המשובח אשר לנמצאות בציורו ית' · והן זורחות מאמתו · כי שמש ומגן ה' מזריח המראות ומשים אותם מושכלות · כמו השמש בבית המראים והראותם בפועל · ומזה שרמז באמרו · הנה מקום אתי · ית' בורא העולם כגודל עצמותו ·

פרק יז וחכמי האומות מקדם היו מסתירים הדברים בהתחלות הנמצאות המשתנות · הנה התורה תתחייב שתלך בזה הצפון יותר · ועל זה אמר מוקדם · ואפלטון ומי שקדמו היה קורא החומר נקבה והצורה זכר · כי החומר ישתוקק אל הצורה להשלים המציאות · ואתה יודע כי התחלות הנמצאות שלש · החומר המנשא להפסדות · והצורה על שהיא חלק העצם · וההעדר המיוחד הקודם לצורה המתהוה · אשר הוא מחובר לחומר לעולם · למי שהוא בבחינת עצמו כעדר הצורות · לכן בהתלבשו צורה ישא בו העדר המקבלת לה העתידה לבוא

גבעת המורה

פרק ששה עשר כי הוא ההתחלה כו' · שהוא המבוא אשר תגיע ממנו אליו כו' · כבר בארתי כי ציור הש"י · ר"ל ציור הצלם השלם לבלתי תכלית · איננו ציור מגביל הנשוא (קאנסטיטוטיף) אבל הוא ציור מגביל נושא ההשגה לבד (רעגולאטיף) ולזה הוא בלתי מורה לנו מהיות העצם הנזכר · אבל הדרך או המבוא אשר נגיע ממנו אליו לבד · המשל בזה ציור קבוץ כל המספרים האפשריים (דער בגריף פאן דער זאמא אללער מעגליכן צאהלן) איננו ציור מוגבל מצד הנושא · ר"ל קבוץ כל המספרים האפשריים איננו מספר מוגבל · מפני שאם היה מספר מוגבל יתחייב שנחבר אותו ליתר המספרים · ומזה ימשך היות קבוץ כל המספרים · בלתי קבוץ כל המספרים · וזה מאמר סותר עצמו · אבל הציור הנזכר הוא מוגבל מצד נושא ההשגה לבד · ר"ל שהשכל משיג הדרך הנאות להגיע אל הציור הנזכר · והוא על ידי תוספות מספר האחד · לכל מספר הקודם אליו · וכן הוא הענין בכל ציור עצם בלתי בעל תכלית · וזהו מה שאמר הרב ז"ל : ונצבת על הצור התבונן כו' · כי הוא המבוא אשר ממנו תגיע אליו · והבן ·

פרק שבעה עשר היו מסתירים הדברים בהתחלות · ר"ל שהיו מסתירים הדברים בענין התחלות הנמצאות (זיא שפראכן פאן דען פרינציפיען אויף איינע פרדעקטי ארט) : החומר והצורה וההעדר כו' · דע כי החומר והצורה וההעדר הם בלתי נמצאים בפעל · נפרדים זה מזה · אבל הם ציורים מופשטים

לא הגיעה אליו הצורה, ובזה הצד היה ההעדר מן ההתחלות · ועם הגיע הצורה · יסור ההעדר ההוא · כלומר

לבוא אחריה · ולולי התחברות העדר לחומר לא תגיע אליו הצורה, כי הנמצא השלם בעצמו לא יתהוה, ובזה הצד היה ההעדר מן ההתחלות · ר"ל במקרה ישלה בו הצורה, לא שיהיה חלק עצם · ולפי שהיה ההעדר המיוחד נמשך להעדר הכולל, אשר לחומר הראשון מכל הצורות, אשר בשבילו העדר כל צורה שילבש, כמה ההעדר בכלל בשם הפטן ובשם ההשחתה · אשר קראה מרע"ה בעת ספרו יתקי הנמצאות קצתם אל קצתם ·

פרק

גבעת המורה

אופשטים מהגשם הכולל שלשתן · כי להיות כל גשם משתנה תמיד, ר"ל שהוא עלם נושא מקרים מתחלפים בבא זה אחר סור זה, הנה לזה נקרא העצם הנושא למקרים הנזכרים חומר, והמקרים הנזכרים בבחינת היות שבשם כח נמצא בגשם עצמו לא בדבר אחר חולה לו, יקראו צורה (כי כאשר תהיה שבשם כח נמצא בגשם אחר חוץ לנושאם יקראו או מקרים שתם) · ונדבר תחלה מהחומר והצורה · החומר הוא נושא השינויים לבד, מזולת שיהיה פועל אותם · ולהיותו נשאר בכל שינויי הגשם אחד בעצמו, הנה לזה הוא בלתי משתנה בעצמו · וכן הצורה שלא תשאר לעולם בגשם, אבל תסור ותבוא צורה אחרת תחתיה, עם כל זה בעצמה בלתי משתנה · והמשל בזה כאשר ינוח ראובן בבית, ואחריו שמעון, ואחריו לוי וכו' · הנה יהיה הבית או בלתי משתנה להיותו נשאר לעולם אחד בעצמו · וכן ראובן שמעון ולוי לא נשתנו בעצמם אבל הגיעו אל הבית בבא זה אחר סור זה · וכן בכל כיוצא בזה · אבל הגשם המחובר מחומר וצורה הוא משתנה, מצד התחלפות הצורות בחומר אחד בעצמו · ולהיות הצורה כח פועל בגשם, והחומר מקבל פעולתו לבד, הנה לזה בהכרח שיהיו לשם התחלות שונות (פרטידני פרינציפיען) · ולהיות כל הצורות דומות זו לזו בענין היותם כחות פועלות, ולא לבד היותם כחות פועלות בכלל, אבל הן גם כן פועלות לתכליתים מיוחדים, והתכליתים המיוחדים הנזכרים, מסכימים לתכלית אחד כולל, והוא מציאות זה העולם על הדרך היותר טוב שאפשר, הנה לזה יראה היות לכלן התחלה אחת בעצמה, והיותן מתחלפות לא בעצמן, אבל בעבור התחלף הכנת החומרים אשר הם נושאיהם · וזו ההתחלה נקראת אצל הפלסופים המשאיים. (דיא פעריפאטעטיקר) השכל הפועל · כי פעולות הצורות לפי הסבה התכליתית יורו על היות התחלתן שכל · ואולם ראוי שנשאל בכאן · מדוע יקבל החומר עם היותו אחד בעצמו צורות מתחלפות בבא זה אחר סור זה, עם היות התחלת הצורות גם כן אחת בעצמה · והנה בהכרח שנניח דבר אחד סבת ההתחלפות הנזכר, והוא כח אחד מחובר לחומר, המשתדל תמיד להעדיר הצורה הנמצאת בו · ולהיות הכח הנזכר מתנגד לפעולת השכל הפועל המשתדל תמיד להמציא הצורה בחומר, הנה לזה בהכרח שיהיה החומר מקבל פעולת שניהם יחד, ואולם להיות זה בלתי אפשר, ר"ל שאי אפשר שיהיה החומר מקבל, ובלתי מקביל צורה בזמן אחד בעצמו, הנה לזה בהכרח שיהיה החומר מקבל פעולות שתי הכחות הנזכרות לא בזמן אחד בעצמו, אבל בזה אחר זה · ושאחרי אשר קבל החומר צורה אחת על ידי פעולת השכל הפועל · יפשיט הצורה הנזכרת על ידי פעולת הכח המעדיר (ההעדר) הנזכר · ושאחרי כן לא תשוב הצורה הנזכרת בעצמה אבל צורה אחרת (להיות הצורה הראשונה מכינה את החומר לקבלת זו הצורה השנייה) וכן לעולם · והנה זה ההעדר המושג בכל גשם נמצא, הוא מיוחד לעולם ר"ל שאיננו העדר מוחלט, אבל ביחוס אל צורה מיוחדת לבד, כי אלו היה העדר מוחלט, היה נפסק המציאות, ונתבטל הטבע, באופן שהיה מצטרך או לבריאה חדשה, אבל באמת אין הענין כן · להיות באמת העדר הצורה האחר, מציאת הצורה האחרת · והמשל בזה תדמה בדעתך גרעיני חול מקובצים יחד אל תמונת משולש, אחרי כן תסדר החול הנזכר על תמונת מרובע, הנה מציאות תמונת המרובע, הוא נמשכת אחר הפסד תמונת המשולש · ואם תשאל ותאמר והלא לא נתהוה המרובע תיכף בהפסד המשולש, אבל תמונה אחרת, ואחריה תמונה אחרת עד שנתהוה המרובע הנזכר · על זה אשיב שמה שהנחתי במשל הנזכר המשך תמונת המרובע תיכף אחר תמונת המשלש, לא היה אלא בעבור היות התמונות הנזכרות ידועות לנו ביותר, ואולם באמת אחר הפסד תמונת המשולש נמצאת תמונה אחרת (תהיה מה שתהיה) מזולת הפסק ביניהן · וזהו מה שרצינו לבאר: ובזה הצד היה ההעדר כו' ·

ר"ל

כלומר העדר הצורה ההיא המגעת, ויחובר אליו העדר אחר · וכן לעולם כמו שהתבאר בחכמת הטבע · ואם הם אשר אין הפסד עליהם בביאור, היו שואלים השמות ולוקחים הרמיונים בלמוד, כ"ש שראוי לנו אנחנו קהל בעלי הדת שלא נבאר דבר, שיקשה על ההמון להבינו, או תדמה להם אמתת הענין תלוף הענין שנרצה בו · ודע זה ג"כ:

פרק שמונה עשר

קרב נגש · נגע · אלו השלשה שמות כלומר קריבה, ונגיעה, ונגישה · יהיו פעמים לענין המגע והקרוב במקום, ופעמים יהיו לענין הדבק המדע בידוע, וכאלו ידמה לקרב גשם לגשם · אמנם ענין קריבה הראשון, והוא הקריבה במקום, כאשר קרב אל המחנה · ופרעה הקריב, והנגיעה ענינה הראשון נגיעת גשם בגשם · ותגע לרגליו · ויגע על פי · וענין נגישת הראשון בא איש אל איש והתנועעו אליו, ויגש אליו יהודה: וענין אלו שלשה השמות השני, הוא הדבק מדע ונגיעת השגה לא השגת מקום · אמר מן הנגיעה בענין הדבק המדע, כי נגע אל השמים משפטה · ונאמר מן הקריבה והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, כאלו אמר תודיעוני אותו, הנה כבר נעשה בהודעה הידוע · ונאמר מן הנגישה, ויגש אברהם ויאמר, והוא היה בענין הנבואה והתרדמה הנבואית, כמו שיתבאר (חלק א' פרק כ"א · חלק ב' פרק מ"א) מן יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו · וכל לשון קריבה או נגישה אשר תמצאנה שבאה בספרי הנבואה בין הש"י ובין נברא מנבראיו, הוא כולו מזה הענין האחרון, כי השם יתעלה אינו גשם, כמו שיבא עליו המופת בזה המאמר · ולא הוא יתברך יגש ולא יקרב לדבר, ולא דבר מן הדברים יקרב לו, או יגע בו יתעלה; כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום, ותבטל כל קריבה ונגיעה או רחיקה או הדבק או התפרד או משוש או סמיכות · ואיני חושב עליך שיסתפק לך אמרו, קרוב ה' לכל קוראיו, קרבת אלהים יחפצון, קרבת אלהים לי טוב, שאלו כולם קריבת מדע, כלומר השגה מדעית, לא קריבת מקום · וכן אמרו קרובים אליו, קרב אתה ושמע, ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו; אלא אם תרצה שתשים מה שנאמר במשה ונגש, שהוא יתקרב למקום מן ההר אשר שכן עליו האור, כלומר כבוד ה', תוכל זה · אבל ההזיק בעיקר, כי אין הפרש בין היות האיש במרכז הארץ, או בעליון שבגלגל התשיעי (אילו היה אפשר) שהוא לא ירחק מן השם הנה, ולא יקרב לו שם; אבל הקריבה (פרק נ"ד חלק א') אליו יתעלה בהשגתו, והרחוק ממנו למי שיסכילהו · וימצאו בקרוב וברחוק מזה הצד מעלות רבות מאד זו למעלה מזו · והנה אבאר בפרק מפרקי זה המאמר (בפרק כ' חלק א') איך הוא היתרון בהשגה · אמנם אמרו, גע בהרים ויעשנו, רוצה בו הגע דברך בהם על צד המשל, כמו שאמר וגע אל עצמו, כלומר

גבעת המורה

ר"ל שעם היות שאין ההעדר כח פועל בעצמו, עם כל זה להיותו מעדיר הצורה הקודמת הוא בבחינת מה סבה להגעת הצורה הנמשכת ·

פרק שמונה עשר כי נגע אל השמים כו' · ר"ל שהשם השיג המשפט הבאות אליה כפי מעשיה: ויגש אברהם · ר"ל שהגיע להשגה הנבואיית · בעליון שבגלגל התשיעי · בנקודה העליונה שבגלגל התשיעי · התוכניים הקדמונים מניחים תשעה גלגלים זה למעלה מזה · ר"ל שבע גלגלי כוכבי הלכת, וגלגל הכוכבים הקיימים, וגלגל היומי והוא גלגל התשיעי הנזכר: איך הוא היתרון בהשגה · ר"ל שהוא בתוספת שלילות לעולם, להיות ציור השם יתעלה אצלינו, הוא בלתי מגביל ההשגה בבחינה המושג, אבל בבחינת המשיג לבד כמו שבארתי למעלה ·

פרק

כלומר הביא מכתך בו · וכן הגיעה · ומה ששמשו ממנו בלשון · תפרשנה בכל מקום כפי עניינו · כי פעם ירצה בו נגיעת גשם בגשם · ופעם הדבקות מדע והשגת ענין אחר · כאלו המגיע הבה אשר לא היה משיגו קודם · כבר קרב לדבר שהיה רחוק ממנו והבן זה ·

פרק תשעה עשר

מלא · זה השם משתתף · יעשוהו בעלי הלשון בגשם שיבא בגשם וימלאהו · ותמלא כדה · מלא העומר לאחד · וזה הרבה · ויעשה הדבר בעניין תם זמן אחד משוער והשלמתו · וימלאו ימיה ללדת · וימלאו לו ארבעים יום · ויעשה בעניין השלימות בהשיבות והתכלית בה · ומלא ברכה ה׳ · ומלא אותם חכמת לב · וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת · ומזה העניין מלא כל הארץ כבודו (בפרק כ״ד מזה החלק) עניינו כל הארץ תעיד על שלימותו · כלומר תורה עליו · וכן אמרו וכבוד ה׳ מלא את המשכן · וכל לשון מליאה שתמצא מיוחסת לשם היא מזה העניין · לא שיש לו גוף ימלא מקום · אלא אם תרצה שתשים כבוד ה׳ האור הנברא אשר יקרא כבוד בכל מקום · והוא אשר מלא את המשכן · אין הזק בזה :

פרק יט ומזה הענין מלא כל הארץ כבודו · ירצה מלא כבודו כל הארץ · עניני כל הארץ תעיד על עליונות כבודו · ר״ל עצמותו · כלומר תורה עליו · אלא אם תרצה תשים כבוד ה׳ האור הנברא אשר יקרא כבוד בכל מקום · והוא אשר מלא את המשכן · אין הזק בזה · בכאן ביאר הרב דעתו בשכינה · והוא אור נברא נמצא חוץ לנפש מאת הנביא · וכנה בקול נברא · וזהו דעתו על פי אונקלוס ובהוסיפו המאורך שהוא שכינה · אך בהוסיפו אימרת כבר יהיה בנפש הנביא ·

פרק

פרק עשרים

רם · הוא שם משתתף לעניין רוממות המקום · ועניין רוממות המעלה כלומר הגדולה והכבוד והיקר · אמר · ותרם התיבה מעל הארץ · וזה מן העניין האחד · ואמר הרימותי בחור מעם · יען אשר הרימותיך מתוך העפר · יען הרימותיך מתוך העם · מן העניין השני · וכל מלת הרמה שתבא בבאור יתברך היא מזה העניין השני · רומה על שמים אלהים · וכן נשא יהיה בעניין רוממות מקום ובעניין רוממות המדרגה ויתרון החלק · וישאו את שברם על חמוריהם מן העניין הראשון · וכמוהו הרבה בעניין המשא וההעתקה · מפני שהיא נשיאה במקום · ומעניין השני ותנשא מלכותו · ויטלם וינשאם · ומדוע תתנשאו · וכל לשון נשיאת שבאת מיוחסת לבורא יתברך היא מזה הענין האחרון · הנשא שופט הארץ · כה אמר רם ונשא · גדולת מדרגה ומעלה ורוממות לא עליונות מקום · ואולי יקשה עליך אמרי גדולת מדרגה ומעלה ורוממות · ותאמר איך

גבעת המורה

פרק תשעה עשר ומלא ברכת ה׳ · שלם בברכת ה׳ · (פאָלקאָממען דורך דען זעגען גאָטטעס) : ומלא אותם · השלים אותם בחכמה : מלא כל הארץ כו׳ · ר״ל שהשלימות המציאות תורה על שלימותו יתעלה : מלא את המשכן · ר״ל שנתגלה שלימותו על ידי המשכן והנפלאות הנראות בו ·

פרק עשרים ויתרון החלק · ר״ל היתרון המגיע לאדם אחד על זולתו ממינו · במה שהוא מקבל חלק יותר על מה שיקבל זולתו ממינו : גדולת מדרגה ומעלה ורוממות · המפרשים אשר קדמוני לא השיגו ענין שלשת התארים הנזכרים · ולא הבינו גם כן דרך הרב ז״ל במה שאמר ואולי יקשה עליך כו׳ · והנני מבאר זה כיד ה׳ הטובה עלי · כאשר יהיה התועלת הנמשכת מדברים מתחלפים אחת בעצמה · אבל שתהיה

מדרגת

איך תשיבם עניינים רבים מעניין אחד ? הנה יתבאר לך אחר זה (חלק א' פרק נ"ח) שהבורא יתברך אצל המשיגים השלמים לא יתואר בתארים רבים, ושאלו התארים כולם הרבים המורים על העוצם והגדולה והיכולת והשלימות והטוב וזולתה, כולם ישובו לענין אחד, והענין ההוא הוא עצמו לא דבר יוצא חוץ לעצם · והנה יביאוך פרקים בשמות ובתארים · ואמנם הכוונה בזה הפרק כי רם ונשא אין עניינו המובן ממנו עליונות מקום, אבל עליונות מעלה :

פרק כא ולפי זאת ההשאלה הוא אלא אמרו ויעבור ה' על פניו, ויהי' הכנוי בפניו שב אליו יתברך, וכאילו אמר שהשם העבירו, תמורת כנוי שהיה משתדל להשיגו אל קריאת המדות ה', והשיג פעולותיו שהם עלוליו במה הם עלולות ממנו לא במה הם נמצאות ממנו כו', כי הוא התואר המיוחד לו יתברך · ולכן אמר ה' ה' הכל שכלי · ואז ישים המחובר יקרא דה'.

פרק אחד ועשרים

עבר, עניינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום, ועקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר, והוא עבר לפניהם, עבור לפני העם, וזה הרבה · ואחר כן הושאל להמשך הקולות באויר, ויעבירו קול במחנה, אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' · ואחר כן הושאל לביאת האור והשכינה אשר יראוהו הנביאים במראה הנבואה · אמר, והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה · והיה זה במראה הנבואה, כי תחלת הספור אמר, ותרדמה נפלה על אברם · ולפי זאת ההשאה נאמר, ועברתי בארץ מצרים וגזמר וכל מה שירמה לו · וכבר הושאל עוד לכל מי שיעשה מעשה אחד ויפליג בו ויעבור גבולו,

גבעת המורה

מדריגת המעלה (במותה) בכל אחד מהדברים הנזכרים, אז יהיה שם גודל מדריגה (גרעסטי דעס גראדס) · ואולם כאשר תהיינה המעלות הנמצאות ממינים מתחלפים, אז אפשר שתהיה שם מעלה למעלת האחת על המעלות האחרות (פארצוג) · אבל כאשר יהיה הדבר חשוב (אכטונגס ווירדיג) מצד עצמו, מזולת בחינת המעלה המגעת ממנו, אז תהיה שם רוממות · והמשל בזה : אבן יקרה כגון הספיר ממשקל שני ליטרות יש לה גודל מדריגה על אחרת ממינה ממשקל ליטרא אחת · ואולם אבן הספיר יש לה מעלה על אבן הבנין לא במדריגה לבד, אבל במין · ואולם המשך אחר חקי השכל יש לו חשיבות אל האדם מצד היותו בעלי שכל, יגיע מזה תועלת או לא · והנה השם יתעלה הוא בעל גודל מדריגה ומעלה ורוממות יחד ביחס אל הברואים · והוא כי כל מדריגה מהשלימות שתמצא אצל אחד מהברואים תמצא אצלו מדריגה גדולה מזו, וזהו גודל מדריגה · ואולם להיותו מקור כל השלימות האפשריות, הנה לזה ימצאו אצלו שלמיות ממינים יותר מעולים ממה שימצאו אצל הברואים, וזהו מעלה · ולהיותו גם כן מקור כל חשיבות להיותו שכל בלתי בעל תכלית, הנה לזה תיוחס אצלו גם כן הרוממות (אכטונג) בהחלט · ואולם כל התארים הנזכרים ישובו בו לענין אחד בעצמו וכמו שיתבאר עוד ·

פרק אחד ועשרים להמשך הקולות באויר · ידוע שסבת הקול היא תנועה רתתית (איינע ציטטערנדע בוועגונג) מתחדשת באויר · ואולם הקול עצמו איננו התנועה אבל הרגשה בנפש · ולזה אי אפשר שתיוחס התנועה אל הקול מצד עצמו בבחינת היותו הרגשה בנפש, אבל תיוחס אל סבתו בעולם והראשונה ומזה תושאל אל המסובב ממנה ר"ל הקול עצמו : ועברתי בארץ מצרים כו' · ר"ל שנראה אז השם במראה הנבואה : ויעבור כו' · ר"ל שמלת ויעבור כוללת שתי ההוראות הנזכרות : עבירת הגבול, וחטא הכוונה · הנה בכאן רמז הרב ז"ל על עיון אחד פלוסופי עמוק מאוד · והנני מבאר אותו בתכלית הקצור · כבר בארתי שיש שני מיני ציורים מושכלים, ר"ל ציור מגביל ההשגה בבחינת המושג (איין קאנסטיטוטיפער בגריף) וציור מגביל ההשגה בבחינת המושג

אמר ׳ וכנגד עברו יין ׳ וכבר הושאל עוד למי שיחטיא כוונה אחת ויכוין כונה אחרת ותכלית אחרת ׳ והוא יהיה ההצי להעבירו ׳ ולפי זאת ההשאלה הוא אצלי אמרו ׳ ויעבור ה׳ על פניו ויהיה הכנוי בפניו שב לו יתעלה ׳ וכן שמוהו רבותינו כי פניו זה שב לו יתעלה ׳ ואם זכרו זה בכלל הגדות אין זה מקומם ׳ אבל הוא הזוק מעט לדעתנו ׳ ויהיה פניו כנוי להקדוש ברוך הוא ׳ ובאור זה כפי מי שיראה לי ׳ שמשה ע״ה בקש השגה אחת ׳ והיא אשר כנה אותה בראיית פנים ׳ באמרו ופני לא יראו ׳ ויעדהו בהשגה למטה ממה שבקש ׳ והוא אשר כנה אותה בראיית אחור ׳ באמרו וראית את אחורי ׳ (פרק ל״ח חלק א׳) וכבר העירונו על זה הענין במשנה תורה ׳ ואמר הנה ׳ כי ה׳ יתעלה העלים ממנו ההשגה ההיא המכונה בראיית פנים והעבירו לענין אחר ׳ כלומר לידיעות הפעולות המיוחסות לו יתעלה ׳ שיחשב בהם שהם תארים רבים כמו שאבאר (בפרק כ״ד חלק א׳) ואמרי העלים ממנו ׳ ארצה בו ׳ כי זאת ההשגה נעלמת נמנעת בטבעה ׳ ושכל אדם שלם עם הדבק שכלו במה שבטבעו שישיג ׳ ויבקש השגה אחרת אחריה ׳ תשתבש השגתו או ימות ׳ כמו שאבאר בפרק מפרקי זה המאמר ׳ (פרק ל״ב חלק א׳) אלא אם ילוה אליו עזר אלהי ׳ במה שאמר ׳ ושכתי כפי עליך עד עברי ׳ אבל התרגום נהג מנהגו באלו הענינים ׳ וזה ׳ כי כל דבר שימצאהו מיוחס אל הבורא וישיגהו גשמות או משיגי ההגשמה יחשבהו בחסרון המצטרף ׳ וישים היחס ההוא לענין אחר מצטרף לבורא מחוסר ׳ אמר באמרו ׳ והנה ה׳ נצב עליו ׳ יקרא דה׳ מעתד עלוהי ׳ ואמר באמרו יצף ה׳ ביני ובינך ׳ יסך מימרא דה׳ ׳ ועל זה המשיך פירושו ע״ה ׳ וכן עשה באמרו ׳ ויעבור ה׳ על פניו ויקרא ׳ ואעבר ה׳ שכינתיה על אפוהי וקרא ׳ והנה יהיה הדבר אשר עבר אצלו נברא בלא ספק ׳ ושם כינוי הנסתר בפניו שב אל משה רבינו ויהיה פירוש על פניו ׳ לפניו ׳ כמו ותעבור המנחה על פניו ׳ וזה גם כן פירוש יפה וטוב ׳ וממה שמחזק פירוש אנקלוס מאמר הכתוב ׳ בעבור כבודי ׳ כבר ביאר כי הדבר העובר הוא דבר מיוחס לו יתברך ׳ לא עצמו יתפאר שמו ׳ ועל הכבור ההוא אמר ׳ עד עברי ׳ ויעבור ה׳ על פניו וכו׳ ׳ ואם אי אפשר מבלתי השוב מצטרף מחוסר ׳ כמו שיעשה אנקלוס תמיד ׳ פעם ישים המחוסר ההוא יקרא ׳ ופעם ישימהו מימרא ׳ ופעם ישימהו שכינה ׳ כפי ענין כל מקום ; הנה אנחנו גם כן נשים המצטרף המחוסר הנה ׳ קול ׳ ויהיה הענין ויעבור קול ה׳ על פניו ויקרא ׳ וכבר ביארנו השאלת הלשון לקול ׳ עברה ׳ ויעבירו קול במחנה ׳ ויהיה הקול ההוא אשר קרא ׳ ולא תרחיק היות הקריאה מיוחסת לקול ׳ כי באלו המלות בעצמם בא הספור על דבורו יתברך למשה ׳ אמר וישמע את הקול מדבר אליו ׳ וכמו שיחס הדבור לקול ׳ כן יחס הנה הקריאה לקול ׳ וכבר בא כמו זה בביאור ׳ כלומר יחס האמירה והקריאה לקול ׳ אמר קול אומר קרא ואמר מה אקרא ׳ ויהיה

הפירוש

גבעת המורה

לבד (רעגולאטיפר בגריף) והוא הציור המורה לבד דרך הגעת השכל אל הדבר המושג ׳ לא הדבר המושג בעצמו ׳ והנה מטבע שכל האדם להיותו מוגבל שיטעה בזה ׳ ושידמה היות הציור המגביל ההשגה בבחינת המשיג לבד ׳ מגביל גם כן ההשגה בבחינת המושג ׳ ושיצייר דבר אחד נמצא בפעל חוץ לשכל ׳ מה שבאמת נמצא בשכל לבד ׳ ואולם אחר ההתבוננות ישיג השכל מקום הטעות ׳ והוא היותו באמת עובר גבול טבעו ׳ ציור כזה יקרא אצל האחרונים ציור עובר הגבול (איין טראנסצענדענטער בגריף) ומזה הענין הוא ויעבור ה׳ על פניו ׳ ר״ל שהשיג משה היותו עובר גבול השכל בהשגת השם יתעלה — ואולם ההוראה השנית באר הרב ז״ל בעצמו : ואמרי העלים ממנו כו׳ ׳ ר״ל כי זאת ההשגה נעלמת בטבעה ׳ ולזה היוחס ההעלמה אל השם יתעלה להיותו מסדר הטבע : בחסרון המצטרף ׳ ר״ל שחסר דבר אחד מצטרף אל השם אליו ייוחס הענין ההוא :

פרק

הפירוש לפי זה הענין כן · ויעבור קול ה׳ על פניו ויקרא ה׳ ה׳ אל רחום וחנון, והגדה כפל ה׳ ה׳ לקריאה, כי הוא יתברך הנקרא, כמו משה משה, אברהם אברהם, וזהו גם כן פירוש נאות מאד · ולא תרחיק היות זה הענין העמוק הרחוק להשיגו סובל פירושים רבים, כי זה לא יזיק במה שאנחנו בו · ועליך לבחור אי זו מן האמונות שתרצה, אם שיהיה המעמד הגדול ההוא כולו מראה נבואה בלא ספק, והתשתדלות כולו השגות שכליות אשר בקש ואשר נמנע ממנו, ואשר השיג הכל שכלי, אין חוש בו, כמו שביארנו תחלה ; או היה עם עם זה השגת חוש ראות, אבל לדבר נברא בראייתו יגיע שלמות ההשגה השכלית, כמו שפירש אנקלוס זה, אם לא היתה ההשגה המראית היא גם כן במראה הנבואה, כמו שבא באברהם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר ; או שיהיה עם זה השגת חוש אזן גם כן ; ויהיה הקול הוא אשר עבר על פניו אשר הוא נברא גם כן בלא ספק · בחר אי זה מן הדעות שתרצם, כי הכוונה כולה שלא תאמין אמרו הנה, ויעבור ה׳ כמו עבור לפני העם · כי השם יתעלה אינו גוף, ולא תפשר עליו התנועה, ולא אפשר שיאמר שהוא עבר לפי ההנחה הראשונה בלשון :

הש׳ · או יהיה שם עם זה השגת חוש הראות, אבל לדבר נברא בראייתו יגיע שלימות ההשגה השכלית · כמו שפי׳ אנקלוס, ויראה באמונו שכינתי׳, הנה הוכיח החכם לאמר בכאן כי השכינה מוחשת לחוש הראות והוא האור הנברא ונגלה תוספת הראות הוא אף לעצם הנביא, מלבד הראות לעם, כשאמר בראייתו יגיע שלימות ההשגה השכלית, כי כשנפש הנביא תעלה למעלה העליונה עד יאצל ממרום האור ההוא בעמדו עם עולם האורה, ויעמוד לו דמות לאות קצר ומחקה כללי הנמצאות ועלויים עד יתדבק ברוחניים, וכבר אמר אברהם אבינו בספר היצירה, וכולם קשורות זו בזו כשלהבת קשורה בגחלת · ואין לך ללכת בעקבות המתפלספים, המתנאים לאמר, כי אין זה אלא בנפש הנביא, כי הלא באר עוד ואמר זה, אם לא היתה ההשגה המראית היא במראה הנבואה כמו שבא באברהם · וזה דעת אמרת תדשו עתה בזה המקום · אמנם דעת הרב כי אור נברא היה נראה בלא ספק נקרא כבוד, והוא אשר יקראהו אונקלוס שכינה · ובאגרת הסודות אשר שלח הרב לתלמידו בהשבעה שלא יגלהו לזולתו, העריס התלמיד החשוב להשפיע, בלי עבור על שבועת הרב, וזה לשונו : הדבור שמוזק למשה רבינו ע״ה בודאי שקול נברא הוא כמוצא מן הטבע, ורבים אמרו שלא היה שם לא קול ולא דבור גוף, אלא שכלם גוף״עה אותות ידיעות העליונות, ומבינה ושומעת על דרך דבוק האמנות, שהוא הגיון הדיעות, מה שאין אנחנו יכולים לידע איך · ואילו לא שנה הכתוב וישמע את הקול מדבר אליו, הייתי מודה בכך · ועוד שפרשת לוחות שניות אינה הולכת כן, הילכך אין לומר אלא שקול ברוך היה · ויתכן שמוך הענן היה יוצא, וכן ראוי שלא נגלה אליו אלא בענן, כמו שמפורש בפ׳ כי תשא עכ״ל · ומזה תבין אומרו, או שיהיה שם עם זה השגת חוש האוזן ג״כ, לא שיהי׳ בנפש הנביא · ואם כבר יכללהו הקול והמראה במקומות רבים ·

פרק שנים ועשרים

בא, הביאה בלשון העברי מונחת לביאת בעלי חיים, כלומר בואו אל מקום אחד או אל איש אחר · אמר, בא אחיך במרמה · והיא גם כן מונחת להכנס בעלי חיים במקום אחד · אמר, ויבא יוסף הביתה, כי תבואו אל הארץ · והושאל זה השם למבוא הענין שאינו גוף כלל, כי יבא דברך וכבדנוך, מאשר יבאו עליך ; עד שהושאל לקצת ההעדרים, ויבא רע, ויבא אופל ; ולפי זאת השאלה אשר הושאל למה שאינו גשם כלל, הושאל גם כן לבורא יתברך, אם לבא דבתו או לבא שכינתו · ולפי זאת ההשאלה נאמר, הנה אנכי בא אליך בעב הענן · כי ה׳ אלהי ישראל בא בו, וכל מה שידמה לזה, ענינו בא השכינה · ובא ה׳ אלהי, יבא דברו, כלומר : קיום יעדיו אשר יעד בהם על יד נביאיו · והוא אמרו, כל קדושים עמך, כאלו אמר, ובא דבר ה׳ אלהי, ע״י כל קדושים עמך מדברים לישראל :

פ"ק כג ואמר אלך ואשובה · הענין העלות השכינה מעלינו אשר היתה בתוכנו · אשר נימשך אחר העלותה העדר ההשגחה בנו · כי לכבוד הנביאים היתה · וסרה בסורם · ובסורה סרה ההשגחה · כי לא יעשה ה' אלהים דבר · כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · וזה פרי המשפט · פי' וזהו מאמר כנביא · בהיותכם עם ה' · ה' עמכם · והנביאים גם כן הממשיכים והמגיעים סבת השופעות · ובהעלות הדבקים בו יתברך יעלה השופעות · ובהעלותו תעלה ההשגחה · כי אין מי ממשיך מן המלאך העליון ·

פרק כד אמר משה זה מבואר ·

פרק שלשה ועשרים

יצא , היציאה כנגד הביאה · נעשה זה השם ביציאת גשם ממקום שהיה נח בו למקום אחר · יהיה הגשם בעל חיים או זולת בעל חיים , הם יצאו את העיר · כי תצא אש · והושאל להראות עניין שאינו גוף · הדבר יצא מפי המלך · כי יצא דבר המלכה על כל הנשים · ר"ל עבור המצוה · כי מציון תצא תורה · וכן השמש יצא על הארץ · כלומר הראות האור · ולפי זאת ההשאלה היא כל לשון יציאה שבאה מיוחסת לו יתעלה · הנה ה' יוצא ממקומו · יראה דברו הנסתר עתה ממנו · כלומר : התחדש מה שנתחדש אחר שלא היה ; כי כל מתחדש מאתו יתעלה ייוחס לדברו · בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם · דמות בפעולות הבאות מאת המלכים אשר כליהם בהעביר רצוניהם הדבר · והוא יתברך בלתי צריך לכלי יעשה בו · אבל פעולתו ברצונו לבד · ואין לו דבור גם כן בשום פנים כמו שיתבאר · וכאשר הושאלה להראות פעולה מפעולותיו יציאה · כמו שביארנו באמרו הנה ה' יוצא ממקומו · הושאלה להעלות הפעולה ההיא כפי הרצון גם כן שיבה · ואמר , אלך אשובה אל מקומי · הענין העלות השכינה אשר היתה בתוכינו מעלינו · אשר נמשך אחריה העדר ההשגחה בנו · כמו שאמר מיעד רע · והסתרתי פני מהם והיה לאכול ; כי כשנעדרה ההשגחה הופקר · ונשאר מטרה לכל מה שאפשר שיבא ויקרה · ויהיה טובו ורעתו כפי המקרה · ומה קשה זה היעור ! ובעבורו כנה באמרו אלך אשובה אל מקומי :

פרק ארבעה ועשרים

הלך , ההליכה גם כן מכלל השמות המונחים לתנועות מיוחדות מתנועות בעלי חיים , ויעקב הלך לדרכו , וזה הרבה · וכבר הושאל זה השם להמשך הגופות אשר הם יותר דקות מגופות בעלי חיים , והמים היו הלוך וחסור · ותהלך אש ארצה · ואחר כן הושאל להתפשט ענין אחר והראותו ואם אינו גוף כלל , אמר , קולה כנחש ילך · וכן אמרו , קול ה' אלהים מתהלך בגן · הקול הוא הנאמר עליו שהוא היה מתהלך בגן · ולפי זאת ההשאלה הוא כל לשון הליכה שבאה בבורא יתברך · כלומר שהיא הושאלה למה שאינו גוף , אם להתפשט העניין , או לסור ההשגחה , אשר דומה לו בבלתי ב"ח סור מן הדבר , אשר יהיה בב"ח בהליכה ; וכמו שכנה הסתלק ההשגחה בהסתרת פנים , באמרו , ואנכי הסתר אסתיר פני , כן כנה אותו בהליכה , אשר

גבעת המורה

פרק שלשה ועשרים עבור המצוה · ר"ל שיתגלה לכל הנשים שעברה המלכה על מצות המלך : ואין לו דבור כו' · ר"ל גלות ציורי הנפש לזולתו על ידי כלי הדבור · כי כשנעדרה ההשגחה כו' · להיות כפי מה שיבאר הרב ז"ל ההשגחה נמשכת אחר השכל , והשכל הוא כנגד המקרה , אבל בהסתלק פעולת השכל תסתלק ההשגחה , וישאר האדם מטרה אל המקרה :

פרק ארבעה ועשרים · יותר דקות כו' · ר"ל יותר פשוטות :

פרק

אשר הוא בעניין סור מן הדבר ׃ אמר ، אלכה ואשובה אל מקומי ׃ אמנם אמרו ، ויחר אף ה' בם וילך ، יש בו שני העניינים יחד ، כלומר ענין הסתלק ההשגחה המכונה בהליכה ، ועניין התפשט הדבר והגלתו והראותו ، כלומר החרון אף אשר הלך ונמשך אליהם ולזה שבה מצורעת כשלג ׃ וכן הושאל לשון ההליכה להנהגה במנהגים השובים ، מבלתי הנעת גוף כלל ׃ אמר ، והלכת בדרכיו ، אחר ה' תלכו לכו ונלכה באור ה' ׃

פרק כה גם זה מבואר מעצמו ואינו צריך באור ׃

פרק כו דברה תורה כלשון בני אדם ، פי' הוא למטה כפי דמיון ההמוני והסבה ، כי תיוחד עליהם ׃ ואם כבר תכלול המגולות הנה בשניות ، וכמו שהוא צריך לאכילה ושתיה להחליף מה שיותך ، כי המזונות הם להשגיר הנקבים ולהחליף מה שנתך מן הלחות השרשי ، אשר סבתו החום הטבעי העומד בו ، כענין בשלהבת המכלה לשמן אשר הוא סבתם באחרית הפתילה ׃ וכבר התניתי לבלתי כוון בזה ، פי' אם לא ביאור ההכרחי ליודעי האמתות ׃ אמנם הרחבתי הגדר בזה כי ראיתי מן העיון כבר להדריך האדם לבלתי יאכל עד שירעב ، ואם תרעב לא יאמר לך ، כי הוא ממלאכת הרפואה ، ודברין ברפואת הנפש ׃ פרק

פרק חמשה ועשרים

שכן ، ידוע כי עניין זאת המלה היא התמדת העומד במקום אחד ، והוא שוכן באלוני ממרא ، ויהי בשכון ישראל ، וזהו הידוע המפורסם ׃ ועניין השכינה במקום הוא התמדת העומד במקום אחד ، כי באריכות עמידת ב"ה במקום כולל או מיוחד ، יאמר בו שהוא שכן במקום ההוא ، ואע"פ שהיה מתנועע בו בלא ספק ، והוא שוכן כאלוני ממרא ، ויהי בשכון ישראל ׃ והושאל זה למה שאינו ב"ח אבל לכל עניין שהתיישב ושקד על דבר אחד ، יאמר בו ג"כ לשון שכינה ؛ ואע"פ שלא היה הדבר אשר שקד עליו עניין ההוא מקום ، ולא היה העניין ההוא גם כן ב"ח ، אמר ، תשכון עליו ענגה ، ואין ספק כי העננה אינה ב"ח ׃ ולא היום גוף כלל ، אבל הוא חלק זמן ׃ ולפי זאת ההשאלה הושאל לבורא יתעלה ، כלומר להתמדת שכינתו או השגחתו באי זה מקום שהתמידה בו השכינה ، או לכל דבר שהתמידה בו השגחה ، ונאמר ، וישכון כבוד ה' ، ושכנתי בתוך בני ישראל ، ורצון שוכני סנה ׃ וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא יתברך، הוא בעניין התמדת שכינתו ، כלומר אורו הנברא במקום ، או התמדת ההשגחה בדבר אחד ׃ כל מקום כפי עניינו ׃

פרק ששה ועשרים

כבר ידעת אמרתם (פרק ל"ג ופרק מ"ו מזה החלק) הכוללות למיני הפירושים כולם התלויים בזה העניין ، והוא אמרם ، דברה תורה כלשון בני אדם ׃ עניין זה ، כי כל מה שאיפשר לבני אדם כולם ، הבנתו וציירו בתחלת המחשבה ، הוא אשר שם ראוי לבורא יתעלה ׃ ולזה יתואר בתארים מורים על הגשמות להורות עליו שהוא יתעלה נמצא ، כי לא ישיגו ההמון בתחילת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד ، ומה שאינו גשם או נמצא בגשם אינו נמצא אצלם ׃ וכן כל מה שהוא שלמות אצלנו ، ייוחס לו יתעלה להורות עליו שהוא שלם במיני השלמיות כלם ، ואין עמו חסרון או העדר כלל ׃ וכל מה שישיגו ההמון שהוא חסרון או

העדר

גבעת המורה

פרק חמשה ועשרים במקום כולל כו' ׃ כבר באר׳תי (פרק שמיני) מה הוא ענין מקום הכולל והמיוחד ، עיין שם ׃

פרק

העדר לא יתואר בו ; ולזה לא יתואר באכילה ושתייה ולא בשינה ולא בחולי ולא בחמס ולא במה שידומה לזה · וכל מה שיחשוב ההמון שהוא שלימות יתואר בו · ואע"פ שהדבר ההוא אמנם הוא שלימות בערך אלינו · אבל בערך אליו יתעלה אלו אשר נחשבם כלם שלמיות הם תכלית החסרון · אמנם אלו ידמו העדר השלמות ההוא האנושי ממנו יתעלה היה זה אצלם חסרון בחקו · ואתה יודע כי התנועה היא משלמיות בעלי חיים והכרחית לו בהשלמתו · וכמו שהוא צריך לאכילה ושתייה להחליף מה שיותך · כן הוא צריך לתנועה לכוין אל הטוב לו והמורגל · ולברוח מן הרע לו ומה שהוא כנגדו · ואין הפרש בין שיתואר יתעלה באכילה ובשתייה או שיתואר בתנועה ; אבל לפי לשון בני אדם כלומר הדמיון ההמוני היו האכילה והשתייה אצלם חסרון בחק הבורא · והתנועה איננה חסרון בחקו · ואע"פ שהתנועה אמנם הצריך אליה החסרון · וכבר התבאר במופת (הקדמה י"ז חלק ב') כי כל מתנועע בעל גשם מתחלק בלא ספק · והנה יתבאר אחר זה היותו יתעלה בלתי בעל גשם ולא תמצא לו תנועה · לא יתואר גם כן במנוחה · כי לא יתואר במנוחה אלא מי שדרכו להתנועע · וכל אלו השמות המורים על מיני תנועות בעלי חיים כולם יתואר בהם יתעלה על הדרך שאמרנו · כמו שיתואר בחיים · כי התנועה מקרה דבק לבעלי חיים ; ואין ספק כי בהסתלק הגשמות יסתלקו כל אלו · כלומר ירד ועלה והלך ונצב ועמד וסבב וישב ושכן ויצא ובא ועבר וכל מה שדומה לזה · וזה הענין האריכה בו יתרון אלא מפני שהרגילוהו דעות ההמון כן · צריך לבארו לאשר לקחו עצמם בשלמות האנושי · ולהסיר מהם אלו המחשבות המתחילות משני הנערות אליהם במעט הרחבה כמו שעשינו :

פרק שבעה ועשרים

אנקלוס הגר שלם מאד בלשון העברית והארמית · וכבר שם השתדלותו בסלוק ההגשמה ; וכל תואר יתארהו הכתוב שיביא אל הגשמות יפרשהו כפי ענינו · וכל מה שימצאהו מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה · ישים ענייני התנועה הגלות והראות אור נברא · כלומר שכינה · או השגחה ; והנה תרגם ירד ה' · יתגלי ה' · וירד ה' ואתגלא ה' · ולא אמר ונחת ה' · ארדה נא ואראה · אתגלא כען ואחזה , וזה נמשך בפירושו · אלא שהוא תרגם אנכי ארד עמך מצרים , אנא אחות עמך למצרים · וזה דבר מופלא מאד יורה על שלימות זה האדון וטוב פירושו והבנתו הדברים כפי מה שהם · ופתח לנו בזה התרגום ענין גדול מעניני הנבואה ; והוא כי תחילת זה הספור אמר · ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכו' אנכי ארד עמך מצרימה וכו' · וכאשר כלל תחלת המאמר היותו במראות הלילה · לא הרחיק אונקלוס שיספר המאמר אשר נאמר במראות הלילה בלשונו · והוא ספור האמת · כי זה ספור מה שנאמר לו · לא ספור ענין שקרה · כמו וירד ה' על הר סיני · אשר הוא ספור מה שהתחדש בדברים הנמצאים · ולזה כנה אותו בהראות · והרחיק ממנו מה שיורה על מציאות התנועה

והדברים

גבעת המורה

פרק ששה ועשרים כי התנועה מקרה דבק לבע"ח · ר"ל התנועה הרצוניית :

פרק שבעה ועשרים כי זה ספור מה שנאמר לו ; ר"ל שהוא ספור מה שנדמה לו בחלום שנאמר לו ,

ולו

והדברים הדמיונים · כלומר סיפור מה שנאמר לו הניחו כאשר היה · וזה מופלא ׃ ומכאן תתעורר כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בו בחלום או במראות הלילה · ובין מה שיאמר בו במחזה ובמראה · ובין מה שיאמר בו סתם · ויהי דבר ה׳ אלי לאמר · או ויאמר ה׳ אלי לאמר ׃ ואיפשר עוד אצלי כי אונקלוס פירש אלהים הנאמר הנה · מלאך ; ולזה לא הרחיק שיאמר אנא אחות עמך למצרים · ולא תרחיק האמינו אלהים הנה מלאך והוא יאמר לו · אנכי האל אלהי אביך ; כי זה המאמר יהיה בזה הלשון על ידי המלאך גם כן ׃ הלא תראוהו אומר · ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני · ובסוף ספור דבריו עמו אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר · ואין ספק כי יעקב נדר לאל ולא למלאך · אבל זה נמשך בדברי הנביאים כלומר ספור הדברים אשר יאמרם המלאך בעבור השם בלשון דבור השם להם · והם כולם בהסרון המצטרף כאילו אמר · אנכי שלוח אלהי אביך · אנכי שלוח האל הנגלה עליך בבית אל · וכיוצא בזה · והנה יבואו בנבואה ומעלותיה ובמלאכים דברים רבים כפי כונת זה המאמר ;

פרק כז והדברים הדמיונים · כלומר ספור מה שנאמר לו במראות הלילה ביחוד אל המדמה · הניחו כאשר היה · כי הכח הנשמי כבר ינגדים הרוחני · והיכנו ספור מה שאירע · שיורה על שהענין כמצא חוץ לנפש כן · וזה מופלא ׃ ולזה לא הרחיק שיאמר בו אכא איחות אף אם יארע כן · אחר שהמדבר מלאך · ומלאך כבר נאמר על המדמה ׃

פרק כח ואמנם אמרו · ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר · פי אונקלוס כמו שידעת שהוא שם כנוי רגליו · שב על הכסא · יאמר ותחות כורסיה יקריה והבן זה והפלא וכו׳ ׃ לא ראיתי אחד מן החכמים מאשר הגיע דבריהם אלי או שדברתי מזה הענין שיעמוד על אמתת זה · ורובם כונו לומר שהוא טעות כפל כגרסא או כנוסחא · וכי ראוי שיאמר תחות הכסא · הכבוד ׃ ולא הועילו דבר · כי הכבוד שיוחס אליו ית׳ כאמרו יקרי׳ ׃ גם בהיותי בעיר ההוללה טוליטולא · תפארת ישראל · דברתי על זה עם החכם הזקן דון יוסף בכנוי אבובקר ׃ וראיתיו נבוך עליו · כי הוכרח להודות · כי אשר יכוין רגליו איננו הכסא · כי הרגל לזולתו ייוחס ׃ והאמת הוא מה שעמדתי עליו אחר דקדוק רב ׃ והוא שאמרו שם כנוי רגליו שב על הכסא · לא

ירצה

פרק שמונה ועשרים

רגל · שם משתתף הוא שם לרגל בעלי חיים · רגל תחת רגל · ויפול גם כן בעניין ההמשך אחר הדבר · צא אתה וכל העם אשר ברגליך · עניינו הנמשכים אחריך · ויפול גם כן בעניין הסבה · ויברך ה׳ אותך לרגלי · בסבתי · כלומר בגללי · כי הענין אשר הוא בגלל דבר אחר · הדבר ההוא סבה לעניין ההוא · וזה נעשה הרבה · לרגל המלאכה ולרגל הילדים · אם כן אמרו · ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים · ר״ל קיום סבותיו · כלומר הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך סבתם · כלומר עושם · ואל זה הפירוש נטה יונתן בן עוזיאל ע״ה · אמר · ואיתגלי בגבורתיא ביומא ההוא על טורא דזיתיא · וכן יתרגם כל מעשה מגע והעתק גבורתיה · מפני שהרצון בכלם הפעולות הבאות ברצונו · אמנם אמרו · ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר · פירש אנקלוס בו כמו שידעת שהוא שם כנוי רגליו שב אל הכסא · ואמר ותחות כורסית יקריה והבן · והפלא אנקלוס מהרחקת ההגשמה וכל המביא אליה · ואפילו בדרך רחוק · שהוא לא אמר

ותחות

גבעת המורה

ואז נדמה לו שקרה זה בפעל ׃ כי יש הפרש כו׳ · ר״ל כהם מדריגות מתחלפות בשלימות · ושכל אשר תהיה המדריגה יותר שלימה · נצטרך יותר בבאורנו המלות אשר באו בה · להרחקת הגשמות ׃

פרק שמנה ועשרים בענין הסבה · ר״ל שרגל יקראו האמצעיים בבחינת היותם נאותים אל הסבה התכליתית · להיות באמת התכלית קודם במחשבה אל האמצעיים · הוא ביחסם · כיחס הגוף

לא

ירצה בו שבעל הקנין הוא הכסא · כי לקדוש ישראל מלכנו ·
אבל ירצה בו שהוא שם הרגל המכוונה אל הנסתר המיוחס
אליו · שב אל הכסא , ר"ל שהכסא הוא המכוונה לנסתר ,
והנסתר הוא הכבוד · והנסתר הוא הנמלא הראשון לא
שהרגל מאמתתו ית' , או חלק ממנו · ואמרו ותחות
כורסיה יקריה · הוא שהרגל יקרא כסא , ויחסו אל כבוד
האל , לא אל בראשונה · והפלא מהרחקת אנקלוס
ההגשמה , ופי' הרגל כסא , גם הרחיק כל המביא שיה ,
ואפילו בדרך רחוק · שאם פירושו הרגל כסא · אף הכסא
לא יחסו אליו ית' , אבל אל כבודו שהוא לא אמר וכו' ·
כי החומר כמו שידעת מקבל לעולם לצורות ולמקרים ,
מתפעל ונושא האפשרות בבחינת טבעו , במה הוא היולי ,
ואין פעולה לו אלא במקרה מצד הצורה אשר בו , כמו
שהצורה פועלת לעולם בעצמה , מתפעלת במקרה מצד
היותה בחומר , כי נשתנה המורכב , ומשתנה היא מצדו ,
נעדר הצורות כלם , על שהן חלק מאמתת מהותו וטבעו
והוא מחדשו כנוח עליהם הרוח , כמו שיאמר בכאר
שנשקתה תומן ·

פרק

ותחות כורסיה ; שאם היה מיחס הכסא לו על העניין המובן תחילה , היה מתחייב היותו נסמך אל גשם והתחייב הגשמות · ויחס הכסא ליקריה כלומר לשכינה אשר הוא אור נברא · וכן אמר בתרגום כי יד על כס יה , מן קדם אלהא דשכינתיה על כורסיה יקריה · וכן תמצא על לשון כל העם כסא הכבוד · וכבר יצאנו מעניין הפרק לדבר שיתבאר בפרקים אחרים ואשוב אל עניין הפרק · אמנם פירוש אנקלוס כבר ידעתו , אלא שתכלית דברו הרחיק ההגשמה · ולא ביאר לנו אי זה דבר השיגו , ולא אי זה דבר נרצה בזה המשל · וכן בכל מקום לא יכנים עצמו בזה העניין , אך להרחיק הגשמות לבד ; כי הרחקת ההגשמה דבר מופתי הכרחי באמונה ויגזור בו ויאמר כפי הצריך לזה , אבל ביאר עניין המשל הוא עניין מסופק , איפשר שתהיה בו זאת הכונה או דבר אחר , והם עוד דברים נסתרים מאד , ואין מיסוד האמונה הבנתם · ולא השגתם קלה על ההמון · ולזה לא הכנים עצמו בזה הענין · אבל אנחנו כפי עניין המאמר אי איפשר מבלתי שנפרש בו דבר · ואומר , כי אמרו ותחת רגליו רוצה בו מסבתו ובגללו כמו שבארנו · ואשר השיגוהו הוא אמתת החומר הראשון , אשר היה מאתו יתעלה והוא סבת מציאותו · והסתכל אמרו כמעשה לבנת הספיר · ואו היתה הכוונה המראה היה אומר כלבנת הספיר · והוסיף מעשה , כי החומר כמו שידעת (פרק ח' חלק ג') מקבל לעולם מתפעל לפי בחינת טבעו ואין פעולה לו כי אם במקרה , כמו שהצורה פועלת לעולם בעצמה מתפעלת במקרה , כמו שהתבאר בספרים הטבעיים , ולזה אמר עליו כמעשה · ואמנם לבנת הספיר , הוא לשון על הזוהר לא על המראה הלבן , כי לובן הספיר אינו מראה לבן , אבל זוהר לבד והזוהר אינו מראה כמו שהתבאר בספרים הטבעיים · שאלו היה מראה לא היה מראה המראים כולם מאחריו ומקבלם ; אך כאשר היה הגשם המזהיר נעדר המראים כולם , יקבל מפני זה המראים כולם זה אחר זה · וזה כדמות

החומר

גבעת המורה

אל הרגל · ולזה יהיה פירוש ועמדו רגליו וגו' · ר"ל שהאמצעיים יגיעו אז אל התכלית המבוקש · מסבתו ובגללו · להיות החומר תנאי פעולות השכל , ואין פעולה לו כי אם במקרה , כי כאשר יפעל גשם בגשם אחר לפי חקי התנועה , ר"ל שיתן לו חלק מתנועת עצמו , הנה באמת תהיה זו הפעולה במקרה לבד , להיות גם הגשם הראשון איננו בעל תנועה מעצמו , אבל קבל אותה גם כן מזולתו , וכן לעולם · ואולם הצורה היא בהיפוך ר"ל פועלת בעצם ומתפעלת במקרה · המשל בזה כחות הנפש פועלות בעצם , ואולם כאשר תחלש פעולתם או תסתלק כגון בעת השינה וכיוצא בזה , יהיה זה במקרה , מהעדר הכנת החומר · אבל זוהר (דורכזיכטיגקייט) שאלו היה מראה כו' · דע כי כאשר יהיו כל גלגלי האור עוברות דרך איזה גשם · אז יקרא גשם מזהיר (אין דורכזיכטיגר קערפער) ואולם כאשר לא יעברו הגלגלות דרך הגשם , אבל יפלו עליו לבד ומשם יחזרו אל עין הרואה , אז יקרא גשם בלתי מזהיר (אין אונדורכזיכטיגר קערפער) והנה הוא מבואר שהגשם הבלתי מזהיר הוא

נראה

החומר הראשון אשר הוא בבחינת אמותתו נעדר הצורות כולם ׳ ולזה הוא מקבל הצורות כולם זו אחר זו והייתה השגתם אם כן החומר הראשון ׃ ויהסו לשם להיותו ראש בריאותיו המחייב ההויה וההפסד והוא מחדשו ׃ והנה יבאו בזה העניין גם כן דברים ׃ ודע שאתה צריך לכמו זה הפירוש ׳ ואפילו לפירוש אנקלוס אשר אמר ׳ ותחות כורסיה יקריה ׳ כלומר כי החומר הראשון הוא גם כן באמת תחת השמים הנקראים כסא כמו שקדם ׃ ולא העידני אל זה הפירוש המופלא והמוציא זה העניין אלא דבר מצאתי לרבי אליעזר בן הורקנוס תשמעגו בקצת פרקי זה המאמר (פרק כ״ו חלק ב׳) והכוונה כולה מכל משכיל ׳ הרחקת התגשמה מהבורא יתעלה ׃ והשים ההשגות ההם כולם שכליות ולא חושיות והבן זה והתבונן בו ׃

פרק כט ומרה האדם רצון השם ׳ והנה כעלבון והמרי שב אל האדם ׳ והלב אל השם שהוא הרצון ׃

פרק

פרק תשעה ועשרים

עצב ׳ שם משתתף הוא שם הכאב והחיל ׳ בעצב תלדי בנים ׃ והוא שם הכעס ׳ ולא עצבו אביו מימיו ׳ ולא הכעסו ׃ כי נעצב אל דוד ׳ כעס בעבורו ׃ והוא שם המרי ׃ מרו ועצבו את רוח קדשו ׳ יעציבוהו בישימון ׳ אם דרך עוצב בי ׳ כל היום דברי יעצבו ׃ ולפי העניין השני או השלישי נאמר ויתעצב אל לבו ׃ אמנם כפי העניין השני פירושו כי השם כעס עליהם לרוע מעלליהם ׃ ואמנם אמרו אל לבו ׳ וכן אמרו בעניין נח ויאמר ה׳ אל לבו ׳ שמע עניינו ׃ והוא כי העניין אשר יאמר בעבורו באדם שהוא אטר בלבו ׳ או אמר אל לבו ׳ הוא העניין אשר יהגהו ולא יאמרהו לזולתו ׃ וכן כל עניין שרצהו השם ולא אמרו לנביא בעת ההיא אשר עבר בו המעשה ההוא כפי הרצון ׳ יאמר עליו ויאמר ה׳ אל לבו ׳ להדמות בעניין ההוא האנושי ׳ על המשך דברה תורה כלשון בני אדם ׳ וזה מבואר נגלה ׃ ומפני שמרי דור המבול לא התבאר בתורה שליחות שליח להם בעת ההיא ׳ ולא הזהירם ׳ ולא יעדם במות ׳ נאמר בעבורם כי ה׳ כעס עליהם בלבו ׃ וכן כשהיה רצונו בשלא יהיה עוד מבול ׃ לא אמר לנביא לך והגד להם זה ; ולזה נאמר אל לבו ׃ אבל פירוש ויתעצב אל לבו ׃ כפי העניין הג׳ יהיה פירוש המרות האדם רצון ה׳ כי לב ג״כ יקרא הרצון ׳ כמו שאבאר (פרק ל״ט חלק א׳) בשתוף שם לב ׃

פרק שלשים

אכל ׳ זאת המלה הנחתה הראשונה בלשון ללקיחת בעלי חיים מה שיקחוהו מן המזון ׳ וזה מה שאין צריך אליו משל ׃ ואחרי כן ראה הלשון באכילה שני ענינים ׃ העניין האחד הוא אבדת הדבר הנאכל כלומר הפסד צורתו תחילה ׃ והעניין האחר צמיחת הבעלי חיים במה שיקחוהו מן המזון והתמדת עמידתן

בו

גבעת המורה

גראה לבד בעל מראה (קאָלעהר) כפי מראה נצוצי האורה אשר קבל ׳ ולהיותו מקבל נצוצי האורה המגיעים על פניו ׳ אי אפשר שיקבל הנצוצות המגיעים מאחריו ׳ ושיהיה מראה הגשמים הנמצאים מאחריו ׃ ואולם הגשם המזהיר (לדקות חלקיו וחוור הריקות ביניהם ׳ הוא בלתי מקבל נצוצי האורה המגיעים על פניו ׳ ולזה הוא מניח מקום אל הנצוצות המגיעות מאחוריו לעבור עד עין הרואה ׳ ומראה הדברים אשר מאחריו ׃

פרק שלשים העניין האחד ט׳ ׃ הראשון יקרא בלשון גירמאני״א (פרעססהרן) והשני (געהרין) ׃

פרק ל ובקצת הנוסחאות תורה, כי המיוחדת אצל היודעים היא החכמה. וראה איך פירש כל מלה בזה הפסוק, בענין החכמה והלמוד. והבן זה כי היא הישועה אשר נצטרך אליה, ואינו רחוק אצלי שהישועה הגשמית תהיה כלי לרוחנית, ואחרית ספר דע אל יעיד על זה, אך אפשרותם להעדר ההכנה, והזמן יגלה המצפונים, כי אין שום משכון אחר ימים אלף ומאתים ותשעים, לבד שאם כל הזה נפסד, הוא ג"כ כל נפסד הזה. תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה. וכזה יהיה כבוד ה' לעולם, ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ואיך שתהיה לכל תכלה ראיתי קץ. ואין לאורך הגלות התפשטות בלתי מוגבל, וכאשר יעיין הכל יורה קצתו על קצתו, והדבור בזה יתרון.

פרק לא בזה הפרק התחיל לרמוז על מעמד הר סיני, והגבול שזכר שים לשכל האנושי, רמז על אשר צוה לו הא"ל ית' למשה, והגבלת את ההר והסבה

בו והתמדת מציאות; ותקון כחות הגוף כולם בו. ולפי העניין האחר הושאל לשון אכילה לכל אבידה והפסד; ובכלל לכל השמט צורה, ואכלה אתכם ארץ אויביכם, ארץ אוכלת יושביה, חרב תאכלו, תאכל הרב, ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה, אש אוכלה הוא, כלומר יאבד המורים בו כאבוד האש למה שישלוט עליו, וזה הרבה. ולפי העניין האחרון הושאל לשון אכילה להכמה וללמוד, ובכלל להשגת השכליות אשר יתמיד בהם השארות הצורה האנושית על השלם שבעניינים, כהתמדת הגוף במזון על הטוב שבעניינים, לכו שברו ואכולו, שמעו שמוע אלי ואכלו טוב, אכול דבש הרבות לא טוב, אכול בני דבש כי טוב ונופת מתוק לחכך כן דעה חכמה לנפשך. וזה נעשה גם כן הרבה בדברי רז"ל, כלומר שמבנים ההכמה באכילה, תא אכלו בשרא שמנה בידה רבא. ואמרו כל אכילה ושתייה האמורה בספר זה אינה אלא חכמה, ובקצת הנוסחאות תורה. וכן הרבו קראם ההכמה מים, הוי כל צמא לכו למים. ומאשר נעשה זה הרבה בלשון ונגלה עד ששב כאלו הוא ההנחה הראשונה, נעשה גם כן לשון הרעב והצמא בהעדר ההכמה וההשגה. והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה', צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וזה הרבה. ותרגם יונתן בן עוזיאל ע"ה ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה, ותקבלון אולפן הדת בהדוא מבחירי צדקיא. והשתכל פירושו מים שהוא חכמה שתגיע בימים ההם ושם מעייני כמו מעיני העדה, כלומר הראשים והם החכמים. ואמרו מבחירי צדיקיא, כי הצדק היא הישועה האמיתית. וראה איך פירש כל מלה בזה הפסוק לעניין החכמה והלימוד והבן זה.

פרק אחד ושלשים

דע כי לשכל האנושי השגות בכוחו וטבעו שישיגם ובמציאה נמצאות, ועניינים אין בטבעו שישיגם בשום פנים ולא בסבה; אבל שערי השגתם נעולים בפניו. ובמציאות דברים ישיג מהן עניין, ויסכל עניינים, ואין בהיותו משיג מתחייב שישיג כל דבר, כמו שלחושים השגות, ולא ישיגום על אי זה מרחק שיזדמן, וכן שאר הכחות הגופניות, שהאיש על דרך משל, אף על פי שהוא יכול לשאת שני ככרים, אינו יכול לשאת עשרה. ויתרון אישי המין זה על זה באלו ההשגות החושיות ושאר הכחות הגופניות נגלה מבואר לכל אדם, אלא שיש לו גבול. ואין העניין הולך אל אי זה מרחק שיזדמן ואי זה שיעור שיקרה. וכן הדין בעצמו בהשגות השכליות האנושיות; יש יתרון לאישי המין זה על זה בהם יתרון רב. וזה גם כן מבואר נגלה מאד לבעלי החכמה, עד שענין אחד יוציאהו איש מעיונו בעצמו, ואיש אחר לא יוכל להבין הענין ההוא לעולם, ואפילו למדוהו לו בכל לשון ובכל משל ובזמן ארוך לא יגיע שכלו אליו בשום פנים, אך תקצר יד שכלו להבינו. וזה היתרון גם כן אינו ללא תכלה, אבל לשכל האנושי גבול בלא ספק יעמד אצלו, עד שיש דברים שיתבאר לאדם המנע

השגתם

השגתם · ולא ימצא נפשו משתוקקת לידיעתם לשערו בהמנע זה ; ושאין פתח שיכנס ממנו להגיע אל זה , כסכלנו מספר ככבי השמים ואם הם זוג או נפרד · וכסכלנו מספר מיני בעלי החיים והמוקורים והצמחים ומורה שידומה לזה · ויש דברים ימצא האדם תשוקתו להשגתם עצומה · והתגברות השכל לבקש אמתתם ולחפשה נמצא בכל אומה כת מעיינת מבני אדם · ובכל זמן · ובדברים ההם ירבו הדעות ותפול המחלוקת בין המעיינים ויתחדשו הספקות מפני התלות השכל בהשגת הדברים ההם · כלומר התשוקה אליהם · והיות כל אחד חושב שהוא מצא דרך ידע בה אמתת הדבר , ואין בכח השכל האנושי שיביא על הדבר ההוא מופת , כי כל דבר שנודעה אמתתו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה , לא מסכל יחלוק המחלוקת אשר תקרא המופתית , כמו שתמצא אנשים חלקו בכדוריות הארץ והיות הגלגל עגול וכיוצא בזה · ואלו אין מבא להם בזה הענין : ואלו הענינים אשר נפל בהם זה הבלבול הרבה מאד , בעניינים האלהיים , ומעט בעניינים הטבעיים , ונעדרים בעניינים הלימודיים · אמר אלכסנדר הפרדוסי כי סבות המחלוקת בעניינים שלש · אחד מהם , אהבת הרשות והנצוח , המונעים האדם מהשגת האמת כפי מה שהוא · והשנית , דקות הענין המושג בעצמו ועומקו וקשי השגתו · והשלישית , סכלות המשיג וקוצר יד שכלו מהשיג מה שאיפשר השגתו , כן זכר אלכסנדר · ובזמנינו סבה רביעית לא זכרה , שלא היתה אצלם , והוא ההרגל והלימוד ; כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו · עד שאתה תראה אנשי הכפר כפי מה שהם ממעוט רחיצת ראשם וגופם , והעדר ההנאות וצוק הפרנסה , ימאסו המדינות ולא יהנו בהנאותם · ויבחרו העניינים הרעים המורגלים , על העניינים הטובים שאינם מורגלים , ולא תנוח דעתם לשכינת ההיכלות , ולא ללבישת המשי , ולא להתעדן במרחץ ובשמנים ובסמנין ; כן יתחדש לאדם בדעות אשר הורגל בהם וגדל עליהם , מן האהבה והשמירה להם ולהתרחק מזולתם · ולפי זאת הסבה גם כן ימנע האדם מהשיג האמת ויטה אל מורגליו , כמו שקרה להמון בהגשמה ובעניינים רבים אלהיים , כמו שנבאר ·
כל

והסבה הרביעית שאמר שלא היתה אצל אלכסנדר וסיעתו , שלא היה אצלם תורה רקדת , וזה רמז באמרו הלין ונפגע , כי אין פגיעה גדולה מהמנהג · וזה הפרק ככלו איננו הקדימו והליעו למה שיבא אחריו · כי הד' חלוקות רמוז לד' שנכנסו בפרדס · והם אשר שיהם יחלקו המעיינים · וקוצר יד השכל מהשיג מה שאפשר השגתו , רמוז להלין ומות , וכבר רמזנו על זה בפתיחתנו לפי' הכוונות ודי בזה ·
פרק

גבעת המורה

פרק אחד ושלשים ימצא האדם תשוקתו כו' · כבר באהתי מליאות דברים שסכל האדם משתוקק להשגתם , עם היות שאי אפשר שישיגם לעולם · והם הדברים שליורם בלתי מגביל בבחינת המושג , אבל בבחינת המשיג לבד · ולזה אפשר שיפול בכאן מחלוקת , להיות הכת האחת מדמה היות הליור הנזכר גם כן מגביל בבחינת המושג , כמו שקרה זה בזמנינו בענין ליורי מה שאחר הטבע · שלא היתה אללם · ר"ל אצל היוונים עם אלכסנדר החכם הנזכר · כי עם היות שהיה אצל היוונים גם כן דת ודיעות מורגלות בענין האלהות כמו שנראה מספר ספורי האלהות (מיטאלאגיע) שלהם , הנה הם בעלמם לא האמינו באמתת הספורים הנזכרים על פשוטם לרחקם מהשכל , אבל חשבום למשלים הסתירו בהם סודות חכמת הטבע וכיולא בזה , כמו שיורה על זה שם (מיטאלאגיע) ר"ל למוד המשלים (פאבעללעהרע) ולזה גם כן הקימו בתי מדרשות החכמה גם למדו את בני האדם דעת כל מה שידיעתו מועלת , עם היותו סותר פשוטי הספורים הנזכרים · וכאשר הרגיש אחד מהם היות זולתו מאמין בפשוטי הספורים הנזכרים , הורה אותו הדרך הישרה , או גער בו וילעג ואין מכלים ; לא כן הדבר בזמנינו זה שנגברה יד המורגל כל כך , עד שאי אפשר שישיג האדם האמת כפי מה שהוא · והמשכיל בעת ההיא ידום :

כל זה מפני ההרגל הגדול עד כתובים שהתישב להרגילם ודהאמין בהם יורו פשוטיהם על התגשמה ועל דמיונים אין אמיתות להם · אבל נאמרו על צד המשל והחידה · והיה זה לסבות שאני עתיד לזכרם · ולא תחשוב כי זה שאמרנוהו מקצור יד השכל האנושי והיות לו גבול יעמד אצלו · הוא מאמר נאמר כפי התורה לבד · אבל הוא ענין כבר אמרוהו הפילוסופים גם כן · והשיגוהו השגה אמיתית · מבלתי נטות אל דעת ואל סברא · והוא דבר אמתי אין ספק בו · אלא למי שיסכל הדברים שכבר בא עליהם המופת · וזה הפרק אמנם הקדמנוהו הצעה למה שיבא אחריו :

פרק שנים ושלשים

דע אתה המעיין במאמרי זה · שהנה יקרה בהשגות השכליות מפני שהן נתלות בחומר · דבר ידמה למה שיקרה להשגות החושיות · והוא שאתה כשתעיין בעיניך תשיג מה שבכח ראותך שתשיגהו · וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו · או תסתכל בכתיבה דקה או פתוח דק שאין בכחך להשיגו · ותכריח ראותך לאמתו · לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו

גבעת המורה

פרק שנים ושלשים מפני שהן נתלות בחומר · כבר נודע מהבחינה היות הנפש נקשרת עם הגוף בדרך נפלא מאוד , ר"ל שאי אפשר שיתחדש שינוי בנפש (ציור מוחש או מושכל) מזולת שיתחדש גם כן שינוי מתייחס אליו בגוף (מעמד מוגבל מתחדש מהתנועה) כמו שהוא הענין גם כן בהיפוך , ר"ל שאי אפשר שיתחדש שינוי בגוף האדם (תנועה מיוחדת) מזולת שיתחדש שינוי מתייחס אליו בנפש · המשל בזה , לכשיתחדש ציור העלה הירוק בנפשי , הוא מההכרח שיפלו נגוהי האור (דיא ליכטשטראהלען) אל העלה הנזכר , ומשם יחזרו לאחור ויעברו בבבת עיני דרך הליחה המימיית , האבניית , והבדולחיית , (דורך דיא וועסריגע , קריסטאללענע אונד גלעזערנע פייכטיגקייט) ויהיו נשברות בליחות הנזכרות , באופן שאחרי כן יתאחדו בנקודה אחת בעור הרשתי (אין דער נעץ הויט) מאחורי העין · ולהיות עור הרשתי הנזכר נארג מעצבים (נערפען) המגיעים לשם ממקום מגואם שהוא המוח , הנה לזה תהיה התנועה המתחדשת בעור הנזכר על ידי נגוהי האור , מגעת עד המוח שהוא מקום ההרגשה · ולהיות התנועה הנזכרת מוגבלת תהיה גם כן ההרגשה המגיעה ממנה מוגבלת באופן מיוחד ר"ל הרגשת העלה הירוק , וכן בכל כיוצא בזה · מזה יתבאר כי לולי שנתחדשה התנועה המיוחדת בכלי הראות , לא נתחדשה גם כן ההרגשה המיוחדת בנפש · וכן תנאי הרגשת איזה קול מיוחד , הוא גם כן תנועה רעדיית מיוחדת באויר מגעת דרך עצבי האוזן עד המוח שהוא מקום ההרגשה , וכמו כן הוא הענין ביתר המוחשות · והנה ההשגות השכליות עם היותם בלתי נתלות בחומר מזולת אמצעות , ר"ל שאי אפשר שתהיה תנועה מתחדשת בגוף מתייחסת אל השג אחד שכליי , מפני כי התנועה אי אפשר שתתחדש כי אם בזמן , ולזה אי אפשר שימצאו תנועות מתחלפות , אם לא בזמנים מתחלפים , ואולם ההשג השכלי הוא מתחדש מזולת זמן , ר"ל בעתה (אין איינעם צייטפונקט) על דרך משל , זה המשפט : הלבן איננו שחור , כולל בעצמו שתי הרגשות ר"ל הלבן והשחור , וציור אחד מושכל ר"ל ציור ההבדל בין הלבן והשחור , והנה שתי ההרגשות הנזכרות אי אפשר שיתחדשו בחוש או בדמיון כי אם בזה אחר זה , ר"ל בזמנים מתחלפים , ואולם ההשג ביניהם , ר"ל היות הלבן בלתי השחור , אי אפשר שיתחדש כי אם בעתה , באופן שעל ידו יתקבצו ההרגשות המתחלפות בציור אחד שכליי · הנה עם כל זה פעולות השכל בבחינת מה נתלות בחומר , ר"ל באמצעות ההרגשות הנתלות בחומר מזולת אמצעות , ולזה בהכרח שיקרה בהשגות השכליות דבר ידמה למה שיקרה בהשגות החושיות כו' · פתוח דק (איינע פיינע צייכנונג) · ותכריח ראותך לאמתו · ר"ל שתכריח כח ראותך

עליו לבד · אבל יחלש ג"כ על מה שבכחך שתשיגהו · ויחלש ראותך ולא תראה מה שהיית יכול להשיג קודם הפלגת ההבטה וההטרחה · וכן ימצא כל מעיין בחכמה מן החכמות ענינו בעניין המחשבה · כי אם ירבה המחשבה ויטרח כל רעיוניו יבהל · ולא יבין אז אפילו מה שדרכו להבינו ; כי עניין הכחות הגופיות כולם בזה הענין עניין אחד : וכיוצא בזה יקרה לך בהשגות השכליות · והוא שאתה אם תעמד על הספק ולא תגות נפשך להאמין כי יש מופת במה שאין עליו מופת · ולא תתחיל לדחות ולגזור בהכזיב מה שלא בא מופת על כותרו · ולא תשתדל להשיג מה שלא תוכל להשיגו עם זה · כבר הגעת אל השלמות האנושי · ותהיה במדרגת ר' עקיבא ע"ה אשר נכנס בשלום ויצא בשלום · בעיונו באלו העניינים האלוהיים · ואם תשתדל להשיג למעלה מהשגתך · או תתהיל להכזיב העניינים אשר לא בא מופת על סותרם · או שהם אפשריים ואפילו באפשר רחוק · תטע כאלישע אחר · ואינו צלא תהיה שלם לבד · אבל תשוב יותר חסר מכל חסר · ותתחדש לך אז תגבורות הדמיונים ונטות אחר החסרונות והמדות המגונות והרעות לטרידת השכל ולהכבות אורו ; כמו שיתחדש בראות מן הדמיונים המכובים מינים רבים עם חולשת כח הרואה בחולים · וכאשר יפצרו בעיון לדברים המאירים או לדברים הדקים · ובזה הענין נאמר ל דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו · וכן הביאוהו משל על אלישע אחר · ומה נפלא זה המשל שהוא דמה החכמה במאכל כמו שאמרנו · וזכר הערב שבמזונות והוא הדבש · והדבש בטבעו כשירבו ממנו יעורר האיסטומכה ויבא הקיא · וכאלו אמר שטבע זאת ההשגה עם גדולתם ועצמתם ומה שבה מן השלימות אם לא יעמדו בה אצל גבולה וילכו בה בשמירה

יהפך

פרק לב והוא שאתה אם תעמוד על הספק , והוא הרמוז בכונה השנית , נכנס בשלום ויצא בשלום , כמו שנכנס ר' עקיבה · ונטות אחרי החסרונות , כמו שקרה לאלישע אחר שלא חס על כבוד קונו , כי שלא שכלו של זה שאין מטבעו , לאהבת הרשות והכנות , והזיק שכלו הנקנה , וצורתו האמתית השתבש , כמו שיתשכו המתרפאים והפתאים , שהם המון המושכים

גבעת המורה

ראותך להשיג אמתתו בנאור (רמפאן איינע דייטליכע פארשטעללונג צו בקאמען) · יחלש גם כן כו' · סבת זה בהשגות החושיות מבוארת על זה הדרך : ידועה הוא שמקבלי ההרגשה הוא שיהיו עלבי כלי ההרגשה מתפשטות בשעור מוגבל (עם איהם איינע ברינגונג דעם עמפפינדענס , דאס דיא נערפען דער ארגאנן איינן בשטיאטן גראד פאן שפאננונג המבן איסן) · והנה על ידי הטרחה בעיון על רוחק גדול מהראוי , או בכתיבה דקה וכיוצא בזה , יתפשטו עלבי העין יותר מהראוי , אל ההרגשה בכלל , ולזה לא יחלש הראות לבד בבחינת ההרגשות הנזכרות , אבל גם כן בבחינת כל הרגשה בכלל · יבהל (ער ווירד פערווירט) · תעמוד על הספק · ר"ל שתשאר עם האמונה בדבר מסופק , שהוא מסופק · גלא תוגה נפשך · (אונד ווירד זיך צו לבשט ניכט הינטער= געהן) · ולגזור (אונד פאוויטיף זיין) · מה שלא בא מופת על סותרו · ר"ל שתכזיב אמונה אחת , עם היות שלא בא מופת על אמתת סותרה · על דרך משל שתכזיב אמונת חדוש העולם , עם היות שעדיין לא בא מופת על קדמות העולם כמו שיתבאר בחלק שני : במדרגת רבי עקיבא כו' · רומז למאמרם ז"ל ארבעה נכנסו לפרדס כו' · שהוא לפי דעת הרב ז"ל שנכנסו לעיין בחכמת האלהות : כמו שיתחדש בראות כו' · כבר בארתי היות שלימות החוש תלוי בשלימות כלי החוש , כגון שלימות הראות נתלה משלימות העין , ר"ל בריאות מוג ליחות העין , ושעור התפשטות עלביו · והולם כבר הוא אפשר שלספק איזה חולי , לא לבד שישתנה מוג הליחות הנזכרות , אבל גם כן התפשטות העלבים (דיא שפאננונג דער נערפען) באופן שתחת היות ההתפשטות הנזכר במעמד הבריאות תמיד נאות אל המוחש החלוניי , ומתחדש משנתו , שתחדש התפשטות נאות למוחש מיוחד , מזולת שיהיה המוחש הנזכר סבת ההתפשטות הנזכר , ולזה בהכרח שיראה הנגוע בחולי האמור דברים בלתי נמצאים

יהפך לחכרון , כאוכל הדבש אשר אם יאכל בשעור זון ויערב לו , ואם יוסיף יאבד הכל ; לא אמר פן תשבענו וקצת בו אלא אמר והקאתו · ואל זה הענין ג"כ רמז באמרו אכול דבש הרבות לא טוב וגו' · ואליו רמז באמרו ואל תתחכם יותר למה תשומם · ואל זה רמז באמרו שמור רגליך באשר תלך אל בית האלהים · ואל זה הענין רמז דוד באמרו לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני · ואל זה הענין כוונו באמרם במופלא ממך אל תדרוש , ובמכוסה ממך אל תחקור , במה שהורשית התבונן , ואין לך עסק בנסתרות , רצו לומר , שאתה לא תשלח שכלך אלא במה שאפשר האדם להשיגו , אבל העניין אשר אין בטבע האדם להשיגו , העסק בו מזיק מאד כמו שביארנו · ואל זה כונו באמרם , כל המסתכל בארבעה דברים וכו' והשלימו זה המאמר באמרם , כל שלא חס על כבוד קונו , רמז למה שביארנוהו שלא יהרוס האדם לעיין בדמיונים המופסדים , וכשיתחדשו לו הספקות או לא ימצא מופת על העניין המבוקש לא יניחהו וישליכהו ויתהיל להכזיבו , אבל יתיצב ויחוס על כבוד קונו וימנע ויעמוד , וזה העניין כבר התבאר · ואין הרצון באלו הכתובים אשר אמרום הנביאים והחכמים ז"ל לסתום שער העיון לגמרי ולבטל השכל מהשיג מה שאיפשר להשיגו , כמו שיחשבו הפתאי' והמתרשלים אשר ייטב להם שישימו הסרונם ופתיותם , שלימות וחכמה , ושלמות זולתם וחכמתם , חסרון ויציאה מן הדת · שמים הושך לאור ואור לחושך , אבל כוונה כולה להגיד שיש לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו · ולא תדקדק

מלות

גבעת המורה

נמצאים בכל חוץ לבלי החוש : שאתה לא תשלח שכלך כו' · כבר באַרתי היות הציורים המגבילים ההשגה בבחינת הנושא , לא בבחינת הנשוא (סוביעקטיף אבר ניכט אביעקטיף) מורים לנו דרך השגת דבר אחד · מזולת שאפשר שנגיע על ידי זה אל השגת הדבר הוא עצמו · והנה כבר אפשר (כמו שנאמת קרה זה במעט לכל הפלוסופים אשר קדמונו) שיטעה השכל בזה , ושיחליף דרך ההשגה , בההשגה עצמה . ולזה צריך שמירה רבה קודם הכניסה בעיון , והגבלת טבע ההשגה המבוקשת , אם הוא באפשר שנגיע בה לדבר אחד מושג נשוא השכל , או הוא בלתי אפשר שנגיע לזה , עם היות שנשיג הדרך הנאות להגעתו : שיש לשכל האנושי גבול כו' · ר"ל שיש לשכל האנושיי בכלל להיותו תמיד לא בעל תכלית גבול מצד עצמו מזולת בחינת נושא ההשגה המיוחד · לא כמו שיחשבו הפתאים והמתרשלים , היות גבול שכלם המיוחד , גם כן גבול שכל האנושי בכלל · ולא תדקדק כו' · הישרה אל הענין המכוון לא אמתת מה מהות השכל · ידוע הוא היות לשכל שני מיני פעולות · והם המחשבה (דאס דענקן) , וההכרה (דאס ערקענן) · המחשבה תגביל תנאי המושג (דיא בדינגונגן דעס אביעקטס) לבד , ר"ל צורתו , באופן שהשכל נמשך בזה אחר חוק הסתירה לבד , ר"ל כי כאשר ישיג השכל היות תנאי המושג בלתי סותרות זו את זו , ישפוט על היות המושג אפשר · ואולם עדיין ישאר הספק עם היות המושג אפשר מצד צורתו , אם הוא אפשר גם כן מצד חמרו , ר"ל עם היות הצורה אפשרייה בבחינת עצמה , עם כל זה ישאר הספק אם היא אפשרייה בנושא אחד מוחש , ולזה ישתדל השכל לא לבד בציור תנאי המושג , אבל גם כן בהמצאת נושא אחד מוחש נאות אל התנאים הנזכרים , וזהו מה שנקרא אצל הפלוסופים : בנין הציור (קאנסטרוקציאהן) ועי"ז ישוב הציור לא לבד אפשר מצד עצמו , אבל ג"כ מצד נושאו , ר"ל שישוב ציור נושא מיוחד (דער בגריף א יענעם אביעקטס) וזו היא פעולת ההכרה · והנה בבחינת פעולת המחשבה שהיא פעולת השכל מצד עצמו , מזולת התקשרו בפעולת החוש שהיא ההכרה , השכל באמת הוא בלתי מוגבל , להיות אצלו ציור קבוץ כל מיני תנאים הבלתי סותרים זה את זה , ציור אפשר , לא כן הוא הענין בבחינת פעולת ההכרה , ר"ל שכבר הוא אפשר שיהיה ציור אחד אפשר מצד עצמו , ועם כל זה יהיה בלתי אפשר בבחינת נושאו , ר"ל שאי אפשר שימצא נושא מוחש נאות אל הציור הנזכר · ובבחינה זו בהכרח שיהיה השכל מוגבל · המשל בזה , ציור המשולש שוה הצלעות הוא אפשר מצד עצמו , ר"ל שאין תנאי שווי הצלעות , סותר תנאי המשולש · ואולם כל זמן שלא ימצא השכל הדרך

המוכרח

מלורת נאמרו בשכל בזה הפרק וזולתו , כי הכוונה הקושכים , להיות חכמי ישראל , והם מכנולות שכליים :
הישרה אל העניין המכוון לא אמתת מהות השכל · פרק לג וזאת היא הסיבה כדברה תורה כלשון בני אדם
ולדקדוק זה פרקים אחרים :

פרק שלשה ושלשים

דע כי ההתחלה בזאת ההכמה מזקת מאד , ר"ל החכמה האלהית · וכן ביאור ענייני משלי הנבואה וההערה על השאלות הנעשות בספור אשר ספרי הנביאים מלאים מהם , אבל צריך לחנך הקטנים ולישב קצרי התבונה כפי שיעור השגתם · ומי שיראה שלם בשכל , מזומן לזאת המדרגה העליונה , ר"ל מדרגת העיון המופתי וההוראות השכליות האמיתיות , יעלוהו מעט מעט עד שיגיע אל שלמותו , אם ממעורר שיעירהו , או מעצמו · אמנם כשיתחיל בזאת ההכמה האלהית , לא יתחדש לו בלבול לבד באמונות אבל בטול לגמרי · ואין המשל בו אצלי , אלא כמו שיזון הנער היונק בלחם החטה והבשר ושתיית היין שהוא ימיתהו בלא ספק , לא שאלו המזונות רעים בלתי טבעיים לאדם ; אבל לחולשת לוקחם לעכלם עד שיגיע לקבל התועלת בהם , כן אלו הדעות האמתיות לא העלימום , ודברו בהם בחידות , ולא עשה כל אדם חכם תחבולה ללמדם בבלתי באור בכל צד מן התחבולות מפני היות בהם דבר רע נסתר , או מפני היותם סותרים ליסודות התורה , כמו שיחשבו הפתאים אשר חשבו שהשיגו למדרגת העיון ; אבל העלימום לקצור השכל בתחלה לקבלם , וגלו בהם מעט שילמדם השלם · ולזה נקראו סודות וסתרי תורה כמו שנבאר · וזאת היא הסבה בדברה תורה בלשון בני אדם , כמו שביארנו (פרק כ"ו ומ"ז מזה) להיותה מוכנת להתחיל בה וללמוד אותה הנערים והנשים וכל העם , ואין ביכלתם להבין הדברים כפי אמתתם · ולזה הספיקה עמהם הקבלה בכל עניין
אמתי

גבעת המורה

המוכרח להמלאת התמונה הנזכרת (כמו שהורה לנו איקליעד"ס בראשון לראשון) ישאר העניין מסופק , אם הוא אפשר במוחש נאות אליו (ההקפסטוה) או לא , ואולם אחרי אשר הורה לנו איקליעד"ס בראשון לראשון דרך המלאת התמונה הנזכרת על ידי בנין (קאנסטרוקציאן) שתי עגולות שוות שכל אחת מהן נופלת במרכז זולתה , ידענו בברור היות התמונה הנזכרת לא לבד אפשריית בעצמה · ובבחינת היות תנאיה בלתי סותרות זו את זו , אבל גם כן בבחינת מוחשה , ר"ל שידענו המוחש הנאות לקבלת הציור הנזכר , ואולם ציור גשם מעושר שוה (רעגעלמעססיגער) ר"ל גשם מוגבל עשרה שטחים שוים זה לזה , עם היותו אפשר בבחינת צורתו , מפני שאין תנאי היות השטחים שוים סותר תנאי היותם במספר עשרה , עם כל זה הוא בלתי אפשר בבחינת הנושא המוחש , ר"ל שאי אפשר שימלא גשם מוגבל מעשרה שטחים שוים , ולזה עם היות פעולת המחשבה בלתי מוגבלת בעצמה , עם כל זה תהיה פעולת ההכרה מוגבלת בהכרח , וכן בכל כיוצא בזה · ולזה אמר הרב ז"ל · ולא תדקדק מלות נאמרו בשכל בזה הפרק וזולתו · ר"ל שלא ידקדק המעיין במה שאמר הרב ז"ל שיש לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו בהכרח , ויקשה על זה , כי השכל באמת מצד עצמו אין לו גבול כמו שבארתי · כי הכוונה הישרה אל העניין המכוון · ר"ל שכוונת הרב בכלל , הישרה אל העניין המכוון (דיא אנוויזונג צו עטוואס בעזאנדערס) ר"ל תנאי הציור השכליי ביחס אל המלאת הנושא הנאות לזה , מוגבל בהכרח , ה"ל ציור אפשרות התנאים הנזכרים מצד עצמם , מזולת הבחינה אם ימצא נושא נאות להם , או לא , כי בבחינה זו השכל באמת הוא בלתי מוגבל · והמפרשים אשר קדמוני לא ירדו לעומק העיון הנזכר , וילכו ארחות עקלקלות :
פרק שלשה ושלשים ההתחלה בזאת החכמה כו' · ר"ל שיתחיל האדם למודו בחכמת האלהות , מזולת
שיכין

אדם • כי אליהם נתנה, וכה התחילו הנערים וכלהפס, מורשה קהלת יעקב • וכבר הקדים ראשונה ואמר, כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים • וכבר ביאר קרבאתה ושמע, כפי אמתת מהותו, ואת תדבר אלינו, כפי דמיונינו, והתישו כחו ככקבה בגרוף אלהם •

פרק

אמתי, שהאמנתו נבהרת • ובבל ציור נדה שיישיר השכל אל מציאותו לא על אמתת מהותו • וכשיהיה האיש שלם, ונמסרו לו סתרי תורה אם מזולתו או מעצמו כשיעוררוהו קצתם אל קצתם, יגיע למדרגה שיאמין בדעות האמתיות ההם בדרכי האמונה האמיתית, אם במופת במה שאיפשר בו מופת, או בטענות החזקות במה שאיפשר בו זה • וכן יצייר הענינים ההם אשר היו לו דמיונות ומשלים באמתותיהם, ויבין מהותם • וכבר נזכר פעמים רבות במאמרנו אמרם ולא במרכבה ביחיד אלא א״כ היה חכם ומבין מדעתו, ואז מוסרים לו ראשי פרקים • ובעבור זה אין צריך להתחיל עם אדם בזה הענין אלא כשיעור שכלו • ובשני התנאים האלה: האחד מהם היותו חכם כלומר שעלו בידו החכמות אשר ילקחו מהם הקדמות העיון, והשני שיהיה מבין משכיל זך הטבע ירגיש בענין במעט רמז, והוא ענין אמרם מבין מדעתו • והנה אבאר לך הסבות במנוע למוד ההמון בדרכי העיון האמתי, והתחיל עמהם בציור מהות הענינים כפי מה שהם עליו, והיות זה ענין ראוי הכרחי שלא יהיה אלא אם כן אביאהו בפרק שאחר זה ואומר:

פרק ארבעה ושלשים

הסבות המונעות לפתוח הלמוד באלהיות ולהעיר על מה שראוי להעיר עליו ולהראות להמון, חמש סבות •

הסבה הראשונה: קושי הענין בעצמו ודקותו ועמקו, אמר רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו • ונאמר, והחכמה מאין תמצא, ואין ראוי שיתחילו לו בלמוד בקשה ובעמוק להבין • ומן המשלים הגלויים בתורתינו דמות החכמה במים, ובארו עליהם השלום למשל הזה ענינים, מכללם כי אשר ידע לשחות יוציא פנינים מקרקע הים, ומי שיסכיל השחיה יצלול, ולזה לא יכניס עצמו לשחות אלא מי שהרגיל בלמודה:

הסבה

גבעת המורה

שיכין עצמו לזה תחלה על ידי למוד יתר החכמות: כשיעוררוהו קצתם אל קצתם • ר״ל שקלת הדיעות הנזכרות בנמצאות בספרי הנביאים מזולת משל וחידה, אבל בקבלית הבאור, יעוררוהו על היות הידיעות הנראות סותרות להן משל לבד על דרך דברה תורה כלשון בני אדם: שלא יהיה אלא אם כן כו׳ • (וועלכע אבר ערשט איין מאנגדן אבטניט געשעהן ווירד):

פרק ארבעה ושלשים רחוק מה שהיה • ר״ל העיון בהתחלת מציאות הדברים הוא רחוק משכל האנושי ועמוק עמוק מי ימצאנו: והחכמה מאין תמצא • אמר כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו, והחכמה מאין תמצא, ואי זה מקום בינה • ר״ל שהכסף והזהב נמצאים בהררים מיוחדים הנכרים על ידי סימנים מיוחדים, באופן שאפשר שנדע בבירור שנמצא המתכות (אנטאנץ) הנזכרות, אם נחפור אחריהן במקומות המיוחדות להן, אבל החכמה מאין תמצא וגו׳ ר״ל אם נרצה לחקור אחרי נושא חכמה מיוחדת, לא ידענו מקומו איה, ומה הם הסימנים (קריטעריען) המורים לנו מקום מוצאו: ומי שיסכל השחייה יצלול • ר״ל שאין הענין בכאן כמו שהוא בכל עסק ומניי (איין גייטליכע געשעפט) שלפעמים נרויח ולפעמים נפסיד על ידו, ולפעמים לא נרויח ולא נפסיד, אבל נאמר על הענין שהיינו קודם העסק הנזכר, אבל בכאן מהכרח הוא שנרויח או נפסיד, מפני שכל משפט בהכרח שיהיה אם אמת אם שקר, אין שם אמצעי

בין

הסבה השנית: קצור דעות האנשים כלם בתחלתם, וזה, כי האדם לא נתן לו שלמותו האחרון בתחלה, אבל השלמות בו בכח, והוא בתחלתו נעדר הפועל ההוא, ועיר פרא אדם יולד, ואין כל איש שיש לו דבר אחד בכח ראוי בהכרח שיצא הדבר ההוא אל הפועל, אבל איפשר שישאר על חסרונו, אם למונעים, אם למיעוט למוד במה שיוציא הכח ההוא אל הפועל. ובביאור אמר, לא רבים יחכמו, ואז"ל ראיתי בני עליה והם מועטים; כי המונעים מן השלמיות רבים, והמטרידים מנועה רבים, ומתי תמצא ההזמנה השלימה והפנאי ללמוד מה שצריך ללמוד, עד שיצא מה שבאיש ההוא בכח אל הפועל. והסבה השלישית: אורך ההצעות, כי לאדם בטבעו תאוה לבקשת התכליות, והרבה פעמים יכבד עליו ויניח ההצעות. ודע שאלו היה האדם מגיע אל אחת מן התכליות מבלתי הצעות הקודמות לה, לא היו הצעות, אבל היו טרדות ומותרים גמורים. וכל איש אפילו הפתי שבאנשים כשתעירהו כמו שמעירים הישן, ותאמר לו: הלא תכסוף עתה לידיעת אלו השמים כמה מספרם ואיך תכונתם ומה יש בהם, ומה הם המלאכים, ואיך נברא העולם כלו, ומה תכליתו לפי סדורו קצתו עם קצתו, ומה היא הנפש, ואיך התחדשה בגוף, ואם נפש האדם תפרד, ואם תפרד איך תפרד, ובמה זה ואל מה זה, ומה שידומה לאלו החקירות; הוא יאמר לך כן בלא ספק, ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף טבעי, אלא שהוא ירצה להניח הכוסף הזה ולהגיע לידיעת כל זה בדבור אחד או שני דברים שתאמרם לו לבד. אלא שאתה אלו הטרחתו שיבטל עסקיו שבוע מן הזמן עד שיבין כל זה לא יעשה, אבל יספיק לו בדמיונים מכזבים תנוח דעתו עליהם, וימאס שיאמר לו שיש שם דבר צריך אל הקדמות רבות ואורך זמן בדרישה. ואתה תדע כי אלו הענינים נקשרים קצתם בקצתם, והוא שאין במציאות זולתי השם יתברך ומעשיו כלם והם כל מה שכללה אותו המציאה בלעדיו, ואין דרך להשיגו אלא ממעשיו, והם המורים על מציאותו; ועל מה שצריך שיאמין בו רוצה לומר מה שיחויב לו או ישולל ממנו יתברך, יתחייב אם כן בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו עד שנקח מכל מין ומין הקדמות אמתיות צודקות, יועילונו בבקשתנו

גבעת המורה

בין המוכרים : לא רבים יחכמו · ר"ל שאפילו מהמוכנים לזה לא רבים יחכמו / מלבד המועטים והמטרידים : ומה תכליתו לפי סדורו קצתו עם קצתו · אמר זה הרב ז"ל בדקדוק גדול · להיות התכלית הוא משני מינים · והוא אם תכלית פנימי / ר"ל תכלית מציאות הדבר בעצמו / מזולת יחוסו אל זולתו / או תכלית חצוני והוא המגיע מיחס הדבר אל זולתו . והנה תכלית הפנימי לכל נמצא / אינינו דבר זולת המציאות לבד / ולזה אי אפשר שתפול החקירה על מהות התכלית הנזכר · על דרך משל / אם ישאל השואל : מה תכלית מציאות העולם בכללו ? נשיב לו שתכלית המציאות הוא המציאות / לא זולת זה · ואולם מקום החקירה הוא בציור התכלית החצוניי לבד / על דרך משל תכלית מציאות העין הוא הראות / ולזה לא היה העין נמצא בכלל / אבל הוא נמצא על אופן מיוחד ואולתו היה הראות בלתי אפשר / ותכלית מציאות הראות הוא מציאות החי / וכן כל כיוצא בזה · ולזה לא אמר הרב ז"ל מה תכלית מציאות העולם בכללו / מפני שאין כאן מקום חקירה כלל / אבל הוסיף על זה לפי סדורו קצתו עם קצתו · ומה היא הנפש כו' · ר"ל אם היא דבר עומד בעצמו (איין פיר זיך בעשטעהנדעס דינג) או מקרה דבר העומד בעצמו (דיא צופעלליגקייט איינעס פיר זיך בעשטעהנדען דינגעס) · ואיך התחדשה בגוף · ר"ל אם היתה קשורה בגוף תמיד רק שנגלה לאור בעת מיוחדת / או שהשפיעה אליו מחוץ : ואם נפש האדם תפרד · כי כבר חשבו רבים מהפלוסופים שנפש האדם אי אפשר שתפרד מהגוף / ועם היות שנמות האדם תעלם פעולת הנפש בגוף / עם כל זה תשאר קשורה עמו תמיד / רק שתשתנה פעולתה בענינו

פרק לד אלא שנתחייב בציור השלם בגדרים העצמיים בידיעת האמת ובהאמין במה שנרצה להאמין בו במופת בידיעת האמת, ר"ל מציאות המורכב והנפרד, כי לא יקנה המופת הנגדר בעצם, ואם כבר יגיע ממנו במופתים המוחלטים, והוא אשר יקרא מופתי משתנה במוכב, כמו שנאמר למה ירעם, לפי שהאש עבה בעבים, ואמר הרעם הוא קול הכבות האש בעבים · אמר אם כהה הברזל והוא לא פנים קלקל, אם הברזל נכהה ואיננו מחודד הפנים, אי אפשר שיגבר חיילים, ככה תכלית הכשרון בהצעות, היא החכמה · ואי אפשר שתגיע בזולתם ופי' אמתת הנדיק מהו, ואמר כי השלם הזריז שיתן ימינו לחכמה, וכבר רמזנו בפתיחתנו לפי' הכוונות, כי

בבקשתנו האלהיות · וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות התשבורת · יורה לנו על עניינים נרחיקם ממנו ית' · ותורנו הרחקתם על הרבה עניינים · אמנם עניינו התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית · איני רואה שתספק בהיותם דברים הכרחיים בהשיג ערך העולם להנהגת השם איך היא על האמת · לא כפי הרמיונות · ויש עניינים רבים עיוניים · ואף על פי שלא ילקחו מהם הקדמות לזאת החכמה · אלא שהם ירגילו השכל ויקנוהו קניין עשות המופת וידיעת האמת בעניינים העצמיים לו · ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעת המעיינים מהסתפקות העניינים המקריים בעצמיים · ומה שיתחדש בעבור זה מהפסד הדעות · מחובר אל ציור העניינים ההם כפי מה שהם עליו גם כן · ואם לא יהיו שרש לחכמה האלהית · ואינם נמלטים מתועלות אחרות בעניינים מקדים לחכמה ההיא · אי איפשר אם כן בהכרח · למי שירצה השלמות האנושי · מבלתי התלמד תחלה במלאכת ההגיון ואחר כן בלימודיות על הסדר · ואחר כן בטבעיות · ואחר כן באלוהיות · וכבר מצאנו רבים ילאה שכלם בקצת אלו החכמות · וגם אם לא יקצר שכלם איפשר שיפסיק בהם המות, והם בקצת ההצעות · ואלו לא נתן לנו דעת על צד הקבלה בשום פנים · ולא הישירונו אל דבר במשל · אלא שנתחייב בציור השלם בגדרים העצמיים · ובהאמין במה שירצה להאמין בו במופת · וזה אי אפשר אלא אחר ההצעות הארוכות · הנה זה מביא זה למות רוב האנשים והם לא ידעו היש אלוה בעולם או אין אלוה ; כל שכן שיחויב לו דבר או ירוחק ממנו חסרון · ולא היה נצול מזה המות אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה · אמנם האחרים ההם השרידים אשר ה' קורא · לא יתכן להם השלמות אשר הוא התכלית אלא אחר ההצעות · וכבר באר שלמה כי הצורך להצעות הכרחי · ושאי איפשר להגיע על החכמה האמיתית אלא אחר הרגל · אמר אם כהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחיילים יגבר ויתרון הכשר חכמה · ואמר · שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך · ויש הנה הכרח אחר ללמוד ולדעת ההוצעות · וזה כי האדם יתחדש לו

גבעת המורה

שינוי הגוף : מטבע המנין כו' · ידוע הוא שיש דברים מושגים אל השכל, ובלתי מושגים אל הדמיון, וכמו כן בהיפוך · וזה יודע לנו מצד בחינתנו בטבע המנין וסגולות צורות התשבורת וכמו שיתבאר עוד : מהסתפקות העניינים המקריים בעצמיים · המשל בזה לקווי המאורות (דיא פינסטערניססע) הם מקריים לבד, להיותם שינויים בלתי נופלים במאורות עצמן, אבל ביחס אשר בינם ובין עין הרואה לבד · והנה מי שלא ידע כלום מחכמת התכונה יחשוב השינויים הנזכרים המקריים עצמיים : מחובר אל ציור העניינים כו' · ר"ל נוסף על התועלת המגיע בהצעות החכמות הנזכרות לחכמת האלהות, הנה יגיע מהם תועלת גם מצד עצמן, והוא שעל ידן נצייר העניינים שהם נושאי החכמות הנזכרות כפי מה שהם עליו באמת, לא כפי הדמיונות : בלמודיות (אמטעמאטיק) בציור השלם (דורך איין ערקלערטען בגריף) · אם קהה הברזל וגו' · כמו שאם קהה הברזל (עם ווארדע שטומפף) מצד עצמו בארך הזמן, והוא גם כן לא פנים קלקל, ר"ל לא נתחדד, ועם כל זה חיילים יגבר ר"ל פעולות חזקות, וזהו בלתי אפשר · כן הוא יתרון הכשר חכמה, ר"ל ההכנה אליה, ההכנות הטבעיות

לו ספקות רבות בעת הדרישה מהרה, ויבין גם כן הקושיות במהרה, ר"ל סתירת מאמר מן המאמרים, כי זה כדמיות סתירת הבניין; אמנם קיום המאמרים והתיר הספקות, לא יתכן אלא בהקדמות רבות ילקחו מן ההצעות ההם, ויהיה המעיין מבלתי הצעה, כמי שילך על רגליו להגיע למקום, ונפל ברגלו בבור עמוק, שאין תחבולה לו לצאת ממנו עד שימות, ואלו הסר ההליכה ועמד במקומו היה יותר ראוי לו. וכבר הטיב שלמה במשלי מאמריו בתאר עניני העצלים ועצלותם, והכל משל לעצלה מבקשת החכמה. ואמר בכוסף הכוסף לדעת התכליות, ולא ישתדל להבין ההצעות המגיעות לתכליות ההם, אבל יתאוה לבד, אמר, תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות, כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשך; יאמר כי הסבה בהיות תשוקתו ממיתה אותו שהוא לא ישתדל במה שניח התשוקה ההיא, אבל ירבה תאוותו לא זולת זה, ויקוה למה שאין כלי אצלו להגיע אליו. ואלו הניח ההשוקה ההיא היה יותר טוב לו, והתבונן סוף המשל איך באר על תחלתו, באמרו, וצדיק יתן ולא יחשך, ואין צדיק כנגד עצל אלא כפי מה שבארנוהו, שהוא אומר שהצדיק בבני אדם הוא אשר יתן לכל דבר חוקו, כלומר זמנו כולו לדרישה, ולא ימנע מזמנו דבר לזולת זה. כאלו יאמר, וצדיק יתן ימיו לחכמה ולא יחשך מהן, דומה לאומרו אל תתן לנשים חילך. ורוב החכמים, ר"ל המפורסמים בחכמה נגועים בזה החולי, ר"ל בקשת התכליות, ולדבר בהם מבלתי עיון בהצעותיהם, ומהם מי שיגיע בו הסכלות, או בקשת השררה, שיגנה ההצעות ההם אשר הוא מקצר להשיגם או מתרשל לבקשם, וישתדל להראות שהם מזיקות או בלתי מועילות, והאמת עם ההשתכלות מבואר. והסבה הרביעית: ההכנות הטבעיות, וזה שכבר התבאר במופת, כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות, ואי אפשר היות דבריות אמתיות ר"ל המושכלות שלמות, אלא לאיש מלומד המדות בעל נחת וישוב. ויש אנשים רבים שיש להם מתחלת הבריאה תכונה מזגית, אי אפשר עמה שלמות בשום פנים, כמי שלבו חם מאד וחזק בטבעו שהוא אינו נצול מן הכעס, ואפילו הרגיל עצמו הרגל גדול. וכמי שמזג הבצים ממנו חם ולח והם חזקות הבנין, וכיסי הזרע מרבים להוליד הזרע, כי זה רחוק שיהיה ירא חטא ואפילו הרגיל עצמו בתכלית הרגל גדול. וכן תמצא מבני אדם אנשים בעלי קלות והמיה, ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסדורות, יורו על הפסד הרכבה ורוע מזג, אי אפשר שיפורש, ואלו לא יראה להם הבנה שלמה לעולם. וההשתדלות עמם בזה הענין שטות גמורה מן המשתדל, כי זאת החכמה כמו שידעת אינה חכמת הרפואות ולא חכמת תשבורת, ואין כל אחד מוכן;

כי כל מה שאמרנו באלו הפרקים, רמז על מעמד הר סיני, אשר בו היה מדרגת העיון. וכפי' אפשרות הדבקות כללנו מעמד הר סיני כולו על דרך הרב. והסבה הראשונה והשנית אלו הם קולות וברקים ואורך הפלגות ידמה כענן כבד על ההר, והר סיני עשן כלו עד שתדעך השלהבת, והעסק בצרכי הגופות, והאשה והבנים יספר בעיני כל אדם, וקול שופר. כי כל דבר שיושג במראה הנבואה, אמנם הוא משל לענין אחר. אמנם מה שאמר ממזג האשכים הנה הלא, רמז מה שבא שם מסיפור פרישת, השלשה ושהוא רומז על ההמנע מן הגשמיות, השלשה ימים ההם אשר ביארנום.

פרק

גבעת המורה

הטבעיות (דיא נאטירליכע אנלאגען). תכונה מזגית (איינע טעמפעראמענט באשאפענהייט). והמיה (אונרוהע). אינה חכמת הרפואות ולא חכמת תשבורת. ר"ל שחכמת הרפואות יסודה הנסיון והבחינה, ולזה אפשר לתקן טעות העיון בה על ידי הנסיון והבחינה, ואולם חכמת התשבורת עם היות יסודה העיון מהקודם אל המאוחר (אפריארי) לבד, עם כל זה אי אפשר שיפול בה טעות מזה הצד בעצמו. אבל חכמת האלהות

מוכן לה מן הפנים אשר אמרנו · ואי איפשר מבלתי הקדמת הצעת המדות הטובות · עד שישוב האדם בתכלית היושר והשלמות · כי תועבת ה׳ נלוז ואת ישרים סודו · ולזה רחקו למדה לבחורים · וגם אי איפשר להם לקבלה · לרתיחת טבעיהם וטרדת דעותיהם בשלהבת הגדול והצמיחה · עד שתעדר השלהבת ההיא המערבבת , ויהיה להם הנחת והישוב · ויכנעו לבותם ויענו מצד המזג · ואז יעלו עצמם לזאת המדרגה והיא השגתו יתברך · ר״ל החכמה האלהית · המכונה במעשה מרכבה · אמר · קרוב ה׳ לנשברי לב · ואמר · מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח וגו׳ · ולזה אמרו בתלמוד על אמרם מוסרים לו ראשי פרקים · אמרו · אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבו · ודכונה בזה הענוה וההכנעה ויראת חטא רבה מחובר אל ההכמה · ושם נאמר · אין מוסרים סתרי תורה אלא ליועץ וחכם חרשים ונבון לחש · ואלו דברים אי איפשר בהם מבלתי הכנה טבעית · הלא תדע כי יש מבני אדם מי שהוא חלוש העצה מאד · אף על פי שהוא המבין שבאנשים · ומהם מי שיש לו עצה נכונה וטוב הנהגה בדברים הצריכים לסדור בני אדם ולרעותם · והוא הנקרא יועץ · אלא שהוא לא יבין מושכל · אף על פי שהוא קרוב למושכלים הראשונים · אבל הוא סכל מאד ואין תחבולה עמו · למה זה מחיר ביד כסיל · לקנות חכמה ולב אין ? ומן האנשים מי שהוא נבון זך בטבע יכול להעלים עניינים בלשון קצר ומתוקן · והוא אשר יקרא נבון לחש · אלא שהוא לא התעסק ולא הגיעו לו חכמות · ואשר עלו בידו החכמות בפעל · הוא הנקרא חכם חרשים · אמרו · כיון שמדבר נעשו הכל כחרשים · והתבונן איך התנו בספריהם שלמות האיש בהנהגות המדיניות · ובחכמות העיוניות · עם זכות טבע והבנה · וטוב ספור הדברים · להודיע העניינים ברמיזות · · ואז מוסרין לו סתרי תורה · ושם נאמר , אמר ליה רבי יוחנן לר׳ אלעזר תא ואגמרך מעשה מרכבה · אמר ליה אכתי לא קשאי · ירוצה לומר לא זקנתי · ועד עתה אני מוצא רתיחת טבע והמיית הנערות · ראה איך התנו השנים עוד מחובר אל המעלות הטובות ההם · ואיך איפשר עם זה להכניס אדם באלו העניינים המון העם טף ונשים · והסבה החמישית : העסק בצרכי הגופות אשר הם השלמות הראשון · ובלבד אם יחובר אליהם העסק באשה ובבנים · כל שכן אם יחובר לזה בקשת מותרי המחיה שהם טבע חזק כפי המדות והמנהגים הרעים · שאפי׳ האדם השלם כמו שזכרנו · כשירבו עסקיו באלו הדברים הצריכים וכל שכן שאינם צריכים · ותגדל תשוקתו אליהם · יחלשו תשוקותיו העיוניות וישתקעו · ויהיה בקשו אליהם בהפסק ורפיון ומיעוט השגחה · ולא ישיג מה שבכחו להשיג · או ישיג השגה מבולבלת מעורבת מן ההשגה והקצור · ולפי אלו הסבות היו אלו העניינים

נאותים

גבעת המורה

יבודה עיון השכל עלמו , והפסד היפול בה הטעות , כאשר לא יהיה השכל מוכן לזה · ויעונו מצד המזג (זיא ווערדן פראנגט דעם טעמפעראמענטס געמעט ווערדן) · חלוש העצה כו׳ · היועץ הוא בעל שכל מעשיי (איין פראקטישער פערשטאנד · באנשאנס) והוא משיג ערך הדברים זה אל זה בעניין גם , הנאות אל ההסתעפות המעשיי (נאך פראקטישן גברויכע) · ואולם שכל המבין , הוא על הרוב למודיי (טהעארעטיש) ולזה הוא משיג הערך היותר דק בין הדברים , אבל לא הערך הנאות אל ההסתעפות הנזכר , ובזה יבדלו האנשים זה מזה · זך בטבע (פיין פאן נאטור) וטוב ספור הדברים (איינן גוטן פארטראג) · איך התנו השנים · ר״ל שצריך שיבוא השנים גם כן : ומעוט השגחה · (אונד ווענינ אויפמערקזאמקייט) : השגה מבולבלת (איינע פרווארי׳ ערקענטניס) :

פרק

צאותים מאד ביחידי סגולה לא בהמון · ולזה יעלימו מן המתחיל · וימנע מהתעסק בהם מי שאינו ראוי להם · כמו שימנע הנער הקטן מלקיחת המזונות העבים ומנשוא המשקלים :

פרק חמשה ושלשים

לא תחשוב כי כל מה שהצענוהו באלו הפרקים הקודמים · מגדולת הדבר והסתרו · ורוחק השגתו · והיותו נמנע מן ההמון · שהרחק ההגשמה והרחקת ההפעליות נכנסת בזה · אינו כן ; אבל כמו שצריך שיתפשט בהמון ויחנכו הנערים · על שהשם יתברך אחד · ואין צריך שיעבד אלתו · כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל · בדבר מן הדברים · ואין מציאתו במציאותם · ולא חייו כדמות חיי החי · ולא חכמתו כדמות הכמת מי שיש לו מהם הכמה ושאין החלוף בינו וביניהם ברב ובמעט לבד · אבל במין המציאה ; ר"ל שצריך ליישב לכל · שאין חכמתינו וחכמתו או יכולתנו ויכלתו מתחלפים ברב ובמעט ובחזק ובחלוש ומה שדומה לזה · כי החזק והחלוש מתדמים במין בהכרח · ויקבצם גדר אחד · וכן כל ערך אמנם · יהיה בין שני הדברים תחת מין אחד · כבר התבאר זה גם כן בחכמות הטבעיות · אבל כל מה שיערך אליו יתעלה נבדל מתארינו מכל צד עד שלא יקבצם גדר כלל · וכן מציאותו ומציאות זולתו אמנם · יאמר עליה מציאות בהשתתף השם כמו שאבאר · וזה השיעור יספיק לקטנים ולהמון בישוב דעותיהם · שיש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון · ולזה לא ישיגהו ההפעלות כלל · אמנם הדברים בתארים ; ואיך ירוחקו ממנו ומה ענין התארים המיוחסים לו · וכן הדברים בבריאתו מה שבראו · ובתאר הנהגתו לעולם · ואיך השגחתו בזולתו וענין רצונו והשגתו וידיעתו בכל מה שידעהו · וכן ענין הנבואה · ואיך הם מעלותיה · ומה ענין שמותיו המורים על אחד · ואם הם שמות רבים · אלו כלם עניינים עמוקים · והם סתרי תורה באמת · והם הסודות אשר יזכרו בספרי הנביאים תדיר ובדברי רז"ל · ואלו הם הדברים אשר אין צריך לדבר בהם אלא בראשי הפרקים כמו שזכרו · ועם האיש המתואר גם כן · אמנם הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם · הוא ענין שראוי לבארו לכל אדם כפי מה שהוא · למסרו בקבלה לקטנים ולנשים ולסכלים ולחסרי השכל · כמו שימסר להם שהוא אחד ושהוא קדמון ושלא יעבד זולתו · כי אין יחוד כי אם בהסרת

הגשמות

פרק לה בזה הפרק העיר לבאר במוחלט שלילת ההגשמה ומשיגה · והוא מה שלא יראוהו הפלוסופים כן · והוא אמנם התיר זה · כי הוא המכוון הראשון בספרו , ולולי זה לא יוחלט עליו שם המורה ; כי בזה נבדל מזולתו בזמן העובר · ואמנם החכם אבן רש"ד אמר , כי אין ראוי לומר להמון שאיננו גשם כי יבטל מציאותו אצלם · גם איננו ראוי לומר כי הוא גשם , כי הוא תלוף האמת , אבל ראוי ונבחר , היותר נכבד ממיני הגשם , ושנאמר כי הוא אור כי מולם אותם מאמונת ההגשמה , ויהיה נמצא אצלם ונכבד שבנמצאים עד שיבלבל זה מן הנדק , כמו שהאור סבת מציאות הגוונים בפעל , וסבת ראותינו אותם · כן האל ית' סבת הנמצאות כולם וסבת השכלתם · ומאד המריץ באמרו והורה עמו' סרי' ·

פרק

גבעת המורה

פרק חמשה ושלשים ההפעליות · (ליידנשאפטן) · תכונות נפשיות נבחינת היות הנפש בלתי פועלת , אבל מקבלת הפעולה מזולתה · כגון הכעס · העצבות וכיוצא בזה : ושאין החלוף כו' · (דיזע פרשידנהייט איזט ניכט בלאס דעם גראדע · זאנדרן דער ארט נאך) : ויקבצם גדר אחד · ר"ל גדר אחד משותף להם · ערך (פרהעלטניס) : ועם האיש המתואר · ר"ל · יועץ · חכם חרשים · ונבון לחש :

פנים

פרק לו ובן לשתעבור על כל מה שיש מזה הענין בכל הספרים תמלאהו · ורבים שאלו על אמרו ויחר אף ה׳ בם וילך · ואם הם לא הבדילו בין הנבואה המושכלת לנדונה , ככר הנשיאו הרוחני · ואמרו

הגשמות ; כי הגשם אינו אחד אבל מורכב מחומר וצורה שנים בגדר , והוא ג״כ מתחלק מקבל החלוקה וכשיקבלו זה ויוגדלו עליו , ויתבלבלו בכתבי ספרי הנביאים יבואר להם ענינם ויפורשו להם ראשון ראשון , ויעירו אותם על שתוף השמות והשאלותיהם , אשר כלל אותם זה המאמר , עד שתהיה אמתת האמונה באחדות השם ובהאמין ספרי הנביאים אמונה שלמה בידם · ומי שיקצר שכלו להבין פרושי הפסוקים והבנת השווי בשם עם ההתחלפות בעניין , יאמר לו שזה הפסוק פירושו מובן להכמים , אבל אתה דע כי יודע ע״ד ה״י אינו גוף ולא יתפעל , כי ההתפעלות שנוי והוא יתעלה לא ישיגהו שינוי , ולא ידמה דבר מכל מה שזולתו , ולא יקבצהו עם דבר מהם גדר מן הגדרים כלל , ושדבר הנבואה אמת , ויש לו פירוש ויעמדו עמו על זה השיעור · ואין צריך שתתיישב דעת אדם על אמונת הגשמה או על אמונת מושיג ממשיגי הגשמים , כמו שאין צריך שיתיישב על אמונת העדר האלוה או השתוף אליו או עבודת זולתו :

פרק ששה ושלשים

הנה אבאר לך בדברי בתארים , על אי זה צד יאמר כי הבורא ירצה לו הדבר הפלוני או יכעיסהו ויקציפהו · אשר בעניין ההוא יאמר באישים מבני אדם , כי השם רצה אותם , או כעס עליהם , או קצף עליהם · ואין זה העניין כוונת זה הפרק , אבל כוונתו מה שאומר בו · דע שאתה כשתסתכל בכל התורה ובכל ספרי הנביאים , לא תמצא לשון חרון אף , ולא לשון כעס , ולא לשון קנאה , אלא בע״ז לבד , ולא תמצא שיקרא אויב ה׳ , או צר , או שונא , אלא עע״ז לבד · אמר ועבדתם אלהים אחרים וכו׳ וחרה אף ה׳ בכם , פן יחרה אף ה׳ , להכעיסו במעשה ידיכם , הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם , כי אל קנא וכו׳ פורוע הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר , מכעס בניו ובנותיו כי אש קדחה באפי , נוקם הוא לצריו ומשלם הוא לאויביו ומשלם לשנאיו , עד הורישו את אויביו , אשר שנא ה׳ אלהיך , כי כל תועבת ה׳ אשר שנא , וזה הרבה משיסופה ; אלא כאשר תעבור על כל מה שיש מזה העניין בכל הספרים תמצאהו · ואמנם עשו ספרי הנבואה זה

גבעת המורה

שנים בגדר · הם שנים לא מצד המספר לבד , על דרך משל שני אנשים , אבל מצד הגדר כגון הנפש והגוף וכיוצא בזה : ויתבלבלו בכתבי ספרי הנביאים · המורים לפי פשוטם על היותו יתעלה גשם ובעל הפעליות : והבנת השווי בשם כו׳ · ר״ל שאפשר שימצא שם משותף לענינים מתחלפים : משיג ממשיגי הגשמים : (איינר דער קערפערליכען אטריבוטען) : השתוף אליו · רבוי אלהות :

פרק ששה ושלשים כי מי שיאמין כו׳ · המשל הראשון שזכר הרב ז״ל , הוא משל אל הנטייה מהאמת המקריי , אחרי אשר באמת הוא אפשר שיהיה ראובן עומד בעת אשר היה יושב בו (תחת היותו יושב בו) · רק שקרה כן שהיה ראובן יושב באמת בעת ההיא · והמשל השני הוא משל אל הנטייה מהאמת בסדר ויחס טבעיי בין הנמצאות , שהאש תחת האויר , שהמים תחת הארץ וכיוצא בזה · והמשל השלישי הוא משל אל הנטייה מהאמת לא לבד בסדר ויחס טבעיי בין הנמצאות , אבל בתכונת הנמצאות בעצמם , שהשמש מן האש , והגלגל חצי כדור וכיוצא בזה · ומשל הרביעי הוא משל אל הנטייה מהאמת הבלתי נמשך אחר הנסיון והבחינה אבל מחויב מעצמו (איינע נאטוועדיגע וואהרהייט) · והוא כאשר יהיה נשוא המשפט סותר נושאו , כגון מי שיאמין שהמלאכים

זה החזוק הגדול לחיות זה דעת בטל, נתלה בו יתברך כלומר עובד עובד ע"ז. כי מי שיאמין שראובן עומד בעת אשר היה בו יושב, אין נטייתו מן האמת, כנטיית מי שיאמין שהאש תחת האויר או שהמים תחת הארץ או שהארץ שטוחה וכיוצא בזה. ואין נטיית זה השני מן האמת, כנטיית מי שיאמין שהשמש מן האש או שהגלגל חצי כדור וכיוצא בו. ואין נטיית זה השלישי מן האמת, כנטיית מי שהאמין שהמלאכים יאכלו וישתו וכיוצא בזה. ואין נטיית זה הרביעי מן האמת, כנטיית מי שהאמין חוב עבודת דבר זולת השם; שכל אשר תהיה הסכלות והכפירה נתלית בעניין גדול, ר"ל במי שיש לו מדרגה חזקה במציאה, היא יותר גדולה מהתלותה במי שיש לו מדרגה למטה ממנו. ור"ל בכפירה האמנת הדבר בחלוף מה שהוא ור"ל בסכלות סכלות מה שאיפשר ידיעתו, שאין סכלות מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה, או סכל כדוריות השמש, בסכלות מי שסכל אם השם נמצא או אין לעולם אלוה; ולא כפירת מי שחשב מחודד האיצטוונה חצייה או שהשמש עגולה, ככפירת מי שחשב כי השם יותר מאחד. ואתה יודע כי כל מי שעובד עבודה זרה לא יעבדה על דעת שאין אלוה בלעדיה, ולא דמה מעולם כלל מן העוברים, ולא ידמה מן הבאים שהצורה אשר יעשה מן המתכות או מן האבנים והעצים, שהצורה ההיא הוא אשר בראה השמים והארץ והיא הנהיגם; אבל אמנם יעבדוה על צד שהיא דמיון לדבר שהוא אמצעי בינם ובין האלוה יתברך כמו שבאר ואמר, מי לא ייראך מלך הגוים וכו', ואמר, ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי וכו', רומז אל הסבה הראשונה אצלם. וכבר ביארנו זה בחבורינו הגדול, וזה ממה שלא יחלוק בו אחד מבעלי תורתנו, אלא שהכופרים ההם עם היותם מאמינים מציאות הבורא, אחר שנתליה כפירתם בחק שהוא לבורא יתעלה לבד, ר"ל העבודה וההגדלה כמו שנאמר, ועבדתם את ה' וגו' בעבור שתתקיים מציאותו באמונת ההמון, וחשבו החוק ההוא לזולתו, ויהיה זה מביא להעדר מציאותו יתעלה, מהאמנת ההמון, כי לא ישיג ההמון אלא מעשי העבודות, לא ענייניהם ולא אמתת הנעבד בהם, חייבם הדבר ההוא המות, כמו שאמר הפסוק, לא תחיה כל נשמה. ובאר העלה והיא הסרת הדעת הזה הבטל שלא יפסד בו זולתם, כמו שאמר ולא ילמדו אתכם, קראם אויבים ושונאים וצרים; ואמר שהעושה זה מקנא ומכעים ומעלה

חמה

ואמרו חרה אפי בך ובשני רעיך, כי חשבו שהשם יפעל בלי אמצעיים ואיך יפעל הנבדל, בגשמי המשתנה בעצמותו בלי אמצעי. וכבר התבאר המנע זה במה שאחר הטבע. והנה אמרו, ואתם עשו ספרי הנבואה זה החזוק הגדול. כי הסכימו על זה לתכלית משובח, ומאד הטיב בגדרו הכפירה, במאמר פוסק שהוא חלוף המציאות, והאמנת הדבר בחלוף מה שהוא. והנה אמרו לא עניניהם. וכזה היה הטעות הראשונה. ודע אמרו. ודע שאתה כשתאמין ההגשמה. והנה אמרו, כי תדע שאין התכללות א"כ למי שלא יקבל מן הפלוסופים האלקיים, כי הם אמצעיים בין הנביאים ובין העם:

פרק

גבעת המורה

שהמלאכים יאכלו וישתו. כי גדר המלאך הוא כח שכליי. והוא ציור סותר ציור החומר, והאכילה והשתייה הם המשיגי החומר. (הנך רואה קורא משכיל כי בדקדוק גדול הגביל הרב ז"ל מדריגות הנטייה מן האמת על הדרך שבארתי, אבל מה שישאר קשה הוא מה שכלל הרב ז"ל בחלוקה השנייה משל אמונת היות הארץ שטוחה, כי לפי מה שבארתי היה מהראוי שיכלול זה בחלוקה השלישית —) והמשל החמשי הוא אשר אל הנטייה מהאמת מה שהוא יסוד כל אמת ר"ל ענין השם יתעלה ומשיגו, שהיא חזקה במציאה. (אין האהער גראד דער רעאליטעט), מדת מחודד האיצטוונה (דען אינהאלט איינס קעגילס). מחודד האיצטוונה חצייה. ר"ל שהמחודד האיצטוונה (דער קעגיל) הוא חצי האיצטוונה (דיא העלפטי דעס צילינדרס) כי באמת מחודד האיצטוונה הוא שליש האיצטוונה, לא עניניהם. המכוון בעבודות הנזכרות:

פרק

פרק לז כבר התבאר לך כי שמיעת הקול מבלתי אמצעיות מלאך יכונה עליו פנים בפנים · ירצה כי הפנים בכלל, כאומרים על שמע הקול ההוא · אם שמע דברים ומבלתי חידות לגמרי כביכול עליון, ואם קול

החמה · ואיך יהיה ענין מי שנתלה כפירתו בעצמו יתברך והאמינו בחלוף מה שהוא, ר"ל שלא יאמין מציאותו או יאמינהו שנים או יאמינהו גשם בעל הפעליות או ייחס לו אי זה חסרון שיהיה, כי זה בלא ספק יותר רע מעובד עבודה זרה על שהיא אמצעית או מטיבה או מריעה לפי מחשבתו · ודע שאתה כשתאמין הגשמה או ענין מעניני הגשם, שאתה מקנא ומכעיס וקודח אש והמות ושונא ואויב וצר יותר קשה מעובדי ע"ז מאד · ואם יעלה ברעתך שבאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסכלותו וקוצר השגתו, כן ראוי שתאמין בעובד עבודת זרה שהוא לא יעבוד אלא לסכלות או מפני שגדל על זה מנהג אבותיו בידיו · ואם תאמר שפשוטי הכתובים ישליכום בזה הספק, כן תדע שעובד עבודה זרה אמנם הביאוהו לעבודתה דמיונים וציורים הסרים, אין התנצלות אם כן למי שלא יקבל מן המאמתים המעיינים אם יהיה מקצר מן העיון, שאני לא אחשב לכופר מי שלא יביא מופת על הרחקת הגשמות, אבל אחשוב לכופר מי שלא יאמין הרחקתה · וכל שכן במצוא פי' אנקלוס ופירוש יונתן ע"ה עליו השלום ירחקו מן ההגשמה כל מה שאיפשר · וזאת היתה כוונת זה הפרק :

פרק שבעה ושלשים

פנים שם משתתף ורוב שתופו על צד ההשאלה, היא שם הפנים מכל חי, ונהפכו כל פנים לירקון, מדוע פניכם רעים, וזה הרבה · והוא שם הכעס, ופניה לא היו לה עוד · ולפ"ז הענין נעשה הרבה בעניין כעס השם וקצפו, פני ה' חלקם, פני ה' בעושי רע, פני ילכו והניחותי לך, ושמתי אני את פני, וזה הרבה · והוא גם כן שם מציאות האיש ומעמדו, על פני כל אחיו נפל, ועל פני כל העם אכבד, ענינו במציאותם · אם לא על פניך יברכך, בהיותך ובמציאותיך · ולפי זה העניין נאמר, ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כלומר מציאות במציאות מבלתי אמצעי, כמו שנאמר, לכה נתראה פנים · וכמו שאמר, פנים בפנים דבר ה' עמכם · ובאר במקום אחר ואמר, קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול · וכנה אותו פנים בפנים, כן אמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כנוי על אומרו בעניין ספור הדברים, וישמע את הקול מדבר אליו · הנה כבר התבאר לך כי שמיעת הקול מבלתי אמצעות מלאך יכנה עליו פנים בפנים, ומזה העניין, ופני לא יראו, אמתת מציאותי כמות שהיא לא תושג · ופנים גם כן הוא כלי מקום שענינו לפניך או בין ידיך, והרבה מה שנעשה כפי זה העניין בבורא ית' לפני ה' · ולפי זה העניין גם כן הוא, ופני לא יראו כפירוש אנקלוס, אמר, ודקדמי לא יתחזון, רומז שיש נבראות גם כן עצומות אי איפשר לאדם להשיגם כפי מה שהם, והם הדעות הנפרדות ויחסם לשם שהם לפניו ובין ידיו תדיר להחזק ההשגחה בהם תמיד · ואמנם הדבר המושג אצלו ר"ל אצל אנקלוס על האמת, הם עניינים אשר הם למטה מאלו במדרגת המציאות, ר"ל עצם החומר והצורה · ועליהם נאמר ותחזה ית דבתראי, כלומר הנמצאות, אשר כאלו אני נוטה מהם ומשליכם.

גבעת המורה

פרק שבעה ושלשים מציאות האיש ומעמדו (געגענוואַרט) · ודבר ה' אל משה פנים אל פנים (אונמיטלבאַר) · כלי מקום (איינע בעטיטעלונג דעס אָרטעס) · הקודר והשגחה (אַנזעהן) :

פרק

ומשליכם אחרי, על דרך משל לרחקם ממציאותו יתעלה · והנה תשמע פירושו (פ״ק כ״ד חזה החלק) במה שבקש משה רבינו עליו השלום · ופנים, גם כן הוא כלי הזמן בענין קודם, לפנים בישראל, לפנים הארץ יסדת · ופנים, גם כן שם ההדר והתשגחה, לא תשא פני דל, ונשוא פנים, אשר לא ישא פנים וכו׳, וזה הרבה · ולפי זה העניין גם כן נאמר, ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום, ר״ל ללוות השגחתו אלינו :

קו׳ כבראה אצל כל ישראל · וכבר פרשנו זה בפירושנו לחי בן יקטן בשלימות :

פרק לח ונתחייב מרצונו · כי רצונו הוא דעתו שהוא עצמו :

פרק

פרק שמונה ושלשים

אחור שם משותף הוא שם הגב, אחורי המשכן, ותצא החנית מאחריו · והוא גם כן כלי הזמן בעניין אחר, ואחריו לא קם כמוהו, אחר הדברים האלה, וזה הרבה · ויהיה בעניין ההמשך, אחר הדבר · ולכת בדרכי מדות איש אחר, אחרי ה׳ אלהיכם תלכו, אחרי ה׳ ילכו, ר״ל המשך אחר רצונו, ולכת בדרכי פעולותיו, ולהתנהג במדותיו, הלך אחרי צו · ולפי זה העניין נאמר, וראית את אחורי (פרק כ״א חזה : ועיין בפרק נ׳ חזה החלק) תשיג מה שנמשך אחרי ונתדמה לי ונתחייב מרצוני, כלומר בריאותי כלם כמו שאבאר בקצת פרקי זה המאמר :

פרק תשעה ושלשים

לב, שם משתתף הוא שם האבר אשר בו התחלת החי, כל בעל לב, ויתקעם בלב אבשלום, וכאשר היה זה האבר באמצע הגוף, הושאל לאמצע כל דבר, עד לב השמים, לבת אש · והוא שם המחשבה גם כן, לא לבי הלך, רוצה לומר, הייתי נמצא במחשבתי כשאירע כך וכך · ומזה העניין, ולא תתורו אחרי לבבכם, ר״ל רדיפת מחשבותיכם · אשר לבבו פונה היום, מחשבתו סרה · והוא שם העצה, כל שארית ישראל לב אחד להמליך את דוד, כלומר על עצה אחת · וכן אמרו ואוילים בחסר לב ימותו, כלומר בחסרון עצה · וכן אמרו לא יחרף לבבי מימי, ענייננו לא תטה עצתי מזה הענין, כי ראש הדברים בצדקתי החזקתי ולא ארפא לא יחרף לבבי מימי · ומעניין יחרף אצלי, אמרו שפחה נחרפת לאיש, דומה לערבי כלומר מנחרפה רוצים בה נוטה מקניין העבדות לקניין האישות, והוא שם הרצון · ונתתי לכם רועים כלבי, היש את לבבך ישר כאשר עם לבבי, כלומר רצונך ביושר כרצוני · וכבר הושאל לבורא לפי זה העניין, כאשר בלבבי ובנפשי יעשה, ענייננו יעשה כפי רצוני, והיו עיני ולבי שם כל הימים, השגחתי ורצוני, והוא שם השכל · ואיש נבוב ילבב, כלומר ישכיל · וכן לב חכם לימינו, שכלו בעניינים השלמים, וזה הרבה · ולפי זה הענין הושאל לשם בכל מקום, ר״ל שהוא מורה על השכל ; אלא הזר שהוא מורה על הרצון, כל מקום כפי ענינו · וכן והשבות אל לבבך, ולא ישיב אל לבבו, וכל מה שדומה לו, כולו בחינת שכל, כמו שאמר, ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת, כמו אתה הראית לדעת · אמנם מאמר ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך, פירושו אצלי בכל כחות לבך, כלומר

כחות

פרק לט והענין שתשים תכלית פעולתיך כלם השגתו, כי זהו תכלית מציאותו, לא להצריך כחותיו:

פרק מ מי הוא אשר ידע סדר רצון השם. כי מלת תכן כוללת הידיעה והסדור והעצה, רמז להנהגה, והוא פי' נפלא:

פרק מא חיים אשר עשה לנו הנפש הזאת, והיא המדברת, כי היא נוגעת מן השכל·

פרק

כחות הגוף כלם · כי ההתחלה הכל מן הלב · וענין שתשים תכלית פעולותיך כלם השגתו כמו שבארנו בפירוש המשנה ובמשנה תורה:

פרק ארבעים

רוח, שם משתתף, הוא שם האויר כלומר יסוד אחד מארבעה היסודות, ורוח אלהים מרחפת· והוא גם כן שם הרוח המנשבת, ורוח הקדים נשא את הארבה, רוח ים, וזה הרבה · והוא גם כן שם הרוח החיונית, רוח הולך ולא ישוב, אשר בו רוח חיים · והוא גם כן שם הדבר הנשאר מן האדם אחר המות אשר לא ישיגהו ההפסד, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והוא גם כן השפע השכלי האלהי אשר ישפיע על הנביאים ויתנבאו בו, כמו שנבאר לך בדברנו בנבואה, במה שראוי שיוזכר בזה המאמר, ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, ויהי כנוח עליהם הרוח, רוח ה' דבר בי, וזה הרבה. והוא גם כן שם הכונה והרצון, כל רוחו יוציא כסיל, כוונתו ורצונו · וכמוהו ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע, יאמר יתפרדו כוונותיו והנהגתו התעלם · וכמוהו מי תכן את רוח ה' ואיש עצתו יודיענו, יאמר מי הוא אשר ידע סדר רצונו או ישיג הנהגתו למציאה איך היא, ויודיענו אותה, כמו שנבאר בפרקים (עיין בפרק כ' מהחלק הג') יבאו בהנהגה. הנה כל רוח מיוחס לשם הוא לפי הענין החמשי, וקצתה לפי הענין האחרון אשר הוא הרצון כמו שבארנו, יפורש בכל מקום כפי מה שיורו עליו הדברים ההם:

פרק אחד וארבעים

נפש, שם משותף הוא שם הנפש החיה הכוללת לכל מרגיש, אשר בו נפש חיה · והוא גם כן שם הדם · לא תאכל הנפש עם הבשר · והוא גם כן שם הנפש המדברת, כלומר צורת האדם, חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת · והוא שם הדבר הנשאר מן האדם אחר המות, והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. והוא שם הרצון, לאסור שריו בנפשו, כלומר ברצונו · וכמוהו אל תתנני בנפש צרי, כלומר אל תסגירני ברצונם · וכמוהו אצלי, אם יש את נפשכם לקבור את מתי, כלומר אם יש ברעתכם וברצונכם. וכמוהו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה, ענינו אין רצון לי בהם, כלומר לא ארצה להעמידם. וכן כל זכר נפש שבא מיוחס אליו יתעלה הוא בעניין הרצון, כמו שקדם לנו באמרו, כאשר בלבבי ובנפשי

יעשה

גבעת המורה

פרק ארבעים הרוח החיונית, כח ההרגשה, והתנועה הרצונית (עמפפינדונגס אונד ווילקיהרליכר בוועגונגס קראפט) · הנשאר מן האדם אחר המות · השכל הנקנה · השפע השכליי, השכל הנאצל:

פרק אחד וארבעים הנפש המדברת (פֿערשטאנדס פֿעהיגקייט) · והנותר בבשר ונלחם · במקום מבשר ומלחם · וכן אם מעט נשאר בשנים, קצת משנים:

פרק

יעשה / כלומר ברצונו ובדעתו / ולפי זה הענין יהיה פי' ותקצר נפשו בעמל ישראל / ר' פסק רצונו מענות ישראל / וזה הפסוק לא תרגמו יונתן ב"ע כלל / שהוא הבינו לפי הענין הראשון ופגשו ממנו הפלות וגמנע לפרשו · אמנם כשיובן מורה הענין האחרון יהיה הפירוש מבואר מאד / שהמאמר קדם שהשגחתו יתעלה הניחה אותם עד שמתו / וצעקו לבקש תשועה ולא הושיעם · וכשהפליגו בתשובה / ועצם דלותם / וגבר האויב עליהם / רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם · ודעהו שהוא מופלג / והתירה הבי"ת באמרו בעמל ישראל / מקום מ"ם / וכאלו אמר מעמל ישראל · וכבר מנו מורה בעלי הלשון הרבה / ותמורה בבשר ובלחם וכן אם מעט נשאר בשנים / וזה הרבה :

פרק מב שאלן אמר יו"ת והוא בשגגות / והפלא באליהו זה פגעם שהיה כבן / איך טמא עצמו · ואתשוב שידע שיחייהו והעומד לחיות הנה כתי · ברוך ה' אשר נתן ביד עבדיו להמית ולהחיות · ויהיו הם קוברים איש ויגוסו ומכי המלחמה · ועבדי השם לעולם יחיו / כי הם אפי' במיתתן קרויין חיים · כי הדעות האמתיות הנשארות קרויים חיים / והנפסדות קרויים מתים · ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לעת קץ / כי תמלא הארץ דעת את ה' / גם כי ישית חק ויזכור עת חליפתו · וכבר אמר תשלח רוחך יבראון ותחדש וכו' / אתשוב שאמר זה על האישים וברוך היודע :

פרק

פרק שנים וארבעים

חי / שם הצומח המרגיש כל רמש אשר הוא חי · והוא שם הרפואה מן החלי החזק מאד / ויחי מחליו / במהנה עד חיותם / וכן בשר חי · וכן המות שם המיתה ושם החלי החזק / וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן / כלומר חזק חליו · ולזה באר בבן הצרפית ויהיו חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה · שאלו אמר וימת היה סובל שיהיה חולי חזק קרוב למות כנבל בשמעו את הדברים · ואמרו קצת האנדלוסין כי נתבטלה נשימתו עד שלא הושגה לו נשימה כלל / כמו שיקרה לקצת חולי חלי השתוק / ובהחנק הרחם עד שלא יודע אם הוא מת או חי ויתמיד זה הספק יום או או יומים · וכבר הרבו ג"כ לעשות זה השם בענין קנות החכמה / ויהיו חיים לנפשך / כי מוצאי מוצא חיים / חיים הם למוצאיהם / וזה הרבה · ולפי זה נקראו הדעות האמתיות חיים והדעות המופסדות מות · אמר ית' ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת המות וכו' · כבר באר כי הטוב הוא החיים והרע הוא מות ופרשם · וכן אפרש באמרו יתעלה / למען תחיון / כפי מה שבא הפירוש המקובל באמרו / למען ייטב לך וכו' / ולהתפשט זאת ההשאלה בלשון אמרו רז"ל צדיקים אפי' במיתתן קרואים חיים ורשעים אפילו בחייהם קרואים מתים ודע זה ·

פרק שלשה וארבעים

כנף / שם משותף ורב שתופו מצד ההשאלה · הנהתו הראשונה לכנפי בעלי חיים הפורחים / כל צפור כל כנף / כל צפור כנף אשר תעוף בשמים · ואחרי כן הושאל לכנפות הבגדים וזויותיהם / על ארבע כנפות כסותך · ואח"כ הושאל לקצוות המיושב מן הארץ ופאותיה הרחוקות ממקומותינו / לאחוז בכנפות הארץ

גבעת המורה

פרק שנים וארבעים הלי השתוק · (דער שלאג) / ונסחנק הרחם (אין דען אוטטרקרעמפפען) :

פרק מג אמר: משה זה מבואר:

פרק מד עיני ה' המה משוטטות וכו' השגחתו כוללת ‧ ואני חושב כי העינים השבעה המקיפים רמז לשבעה משרתים. וזה מסכים עם ההשגחה ‧ ובאמת כי הכוכבים נראים כעינים, כי כל הרגשה הפעלות ‧ כי הוא קבול דמות המוחש:

פרק

הארץ, מכנף הארץ זמירות. ואמר אבן גנא"ח שהוא יבא גם כן בעניין ההסתר דומה לערבי, אשר יאמרו כנפת אלשי בעניין הסתרתו ‧ ואמר בפירוש ולא יכנף עוד מוריך, ולא יסתר ממך מוריך ולא יתעלם. וזה פירוש נאה. וממני אצלי ולא יגלה כנף אביו, לא יגלה סתר אביו. וכן ופרשת כנפיך על אמתך, פירושו אצלי, פרוש כהרך על אמתך. ולפי זה העניין אצלי הושאל כנף לבורא ית' וכן למלאכים; כי המלאכים אינם בעלי גופות לפי דעתינו כמו שאבאר. ואמרו אשר באת לחסות תחת כנפיו, פירושו אשר באת לחסות תחת סתרו וכן כל כנף שבא במלאכים עניינו הסתר. הלא התבונן אמרו בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו, כלומר שסבת מציאותו ר"ל המלאך, נסתרת נעלמת מאד והיא פניו. וכן הדברים אשר הוא סבתם ר"ל המלאך אשר הם רגליו כמו שביארתי (פרק כ"ח מזה) בשתוף רגל, הם גם כן נעלמים, כי פעולות השכלי' נעלמים, לא יתבאר עניינם אלא אחר למוד. וזה לשתי סבות מצדם ומצדנו, ר"ל חולשת השגתנו וקשי השגת הנפרד מצד אמתתו. ואמנם אמרו, ובשתים יעופף, הנני עתיד לבאר בפרק (פרק מ"ט מזה החלק) בפני עצמו למה יחסו תנועות העופפות למלאכים:

פרק ארבעה וארבעים

עין, שם המשתף, הוא שם עין המים, על עין המים במדבר ‧ והוא שם העין הרואה, עין תחת עין. והוא שם ההשגחה אמר על ירמיהו קחנו ועיניך שים עליו, עניינו שים השגחתך עליו ‧ ולפי זאת ההשאלה נאמר בחק הבורא בכל מקום, והיו עיני ולבי שם כל הימים, השגחתי וכוונתי, כמו שהקדמנו תמיד ‧ עיני ה' אלהיך בה, השגחתו בה, עיני ה' המה משוטטות, השגחתו כוללת בכל מה שבארץ גם כן, כמו שיוזכר בפרקים יבואו בהשגחה ‧ אמנם כשיתחבר בעינים מלת ראיה או חזיה, כמו פקח עיניך וראה, עיניו יחזו יהיה עניין כלם ההשגה השכלית לא השגה הרגשית ‧ כי כל הרגשה הפעלות כמו שידעת והוא יתעלה פועל לא מתפעל כמו שאבאר:

פרק חמשה וארבעים

שמע, מלה משותפת תהיה בעניין שמע האזן, ותהיה בעניין הקבול ‧ אמנם בעניין השמע, לא ישמע על פיך ‧ והקול נשמע בית פרעה, וזה הרבה ‧ וכמהו ברבוי גם כן שמע בעניין הקבול, ולא

שמעו

גבעת המורה

פרק שלשה וארבעים ולא יגלה כנף אביו (דיא בלעטע) ופרשת כנפיך (דיין זוים): הנפרד, ר"ל השכל הנפרד מהחומר:

פרק ארבעה וארבעים כי כל הרגשה הפעלות כו'. מבואר הוא שכל הרגשה איננה דבר רצוני, אבל הכרחיי, כי כאשר יהיה הדבר הנראה על דרך משל על רוחק הנאות אל הראות, בהכרח שיהיה נראה או, וכמו כן הוא העניין ביתר ההרגשות, בכלם הנפש מקבלת הפעולה מנושא אחד חצוני,

שמעו אל משה, אם ישמעו ויעבדו, ולבם הנשמע · אשר לא ישמע את דבריך · ויהיה בעניין הידיעה גוי אשר לא תשמע לשונו, פי' לא תדע דברו · וכל מלת שמיעה שבאה בחק הש"י אם יראה מפשוטו של כתוב שהוא מהעניין הראשון הוא כפור על ההשגה והוא מהעניין השלישי וישמע ה', בשמוע את תלונותיכם, כל זה השגת מדע · ואם נראה מפשוטו של כתוב שהוא מן העניין השני הוא ספור על ענותו יתעלה לצעקת הצועק למלאות שאלתו, או לא יענה לצעקתו ולא ימלא שאלתו : שמוע אשמע צעקתו, ושמעתי כי חנון אני, הט אזנך ושמע, ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם, גם כי תרבו תפלה אינני שומע, כי אינני שומע אותך, וזה הרבה · והנה יבואך באלו ההשאלות והדמיונות מה שירוה צמאך ויבאר ספקך ויתבאר לך ענייניהם כולם עד שלא תספק בדבר מהם ·

פרק מה הוא ספור על ענותו ית' לצעקת הצועק כי כבמנא, כלומר חקק גלות קנינו לקנינו :

פרק

פרק ששה וארבעים

כבר זכרני בקצת פרקי זה המאמר, כי הבדל גדול יש בין ההישרה למציאות הדבר, ובין אמתת מהותו ועצמו ; כי ההישרה למציאות הדבר תהיה אפי' במקריו ואפי' בפעולותיו ואפי' ביחסים רחוקים מאד ממנו בינו ובין זולתו : והמשל בזה שאתה או תרצה שתודיע מלך איקלי' אחד לאדם מבני ארצו אשר לא ידעהו יהיה תודיעך אותו והערתך על מציאותו בדרכים רבים מהם, שתאמר לו הוא האיש הארוך הלבן במראהו בעל השיבה, כבר הודעתו במקריו, או תאמר הוא אשר תראה כביביו המון רבה מבני אדם רוכבים ורגלים וחרבות שלופות סביביו ונסים נשואים על ראשו והצוצרות יתקעו לפניו, או הוא אשר ישכון בהיכל בארץ הפלונית מזה האיקלים, או הוא אשר צוה בבניין זאת החומה או בעשות זה הגשר, וכיוצא בזה מפעולותיו ויחסיו לזולתו : ואיפשר שתורה על מציאותו בעניינים הם יותר נעלמים מאלו, כמו שישאלך שואל, היש לארץ הזאת מלך ? תאמר לו כן, יש לה בלא ספק · ומה המופת על זה ? תאמר לו היות זה השולחני כאשר תראה איש חלוש צעיר הגוף, לפניו זה ההמון הרב מן הזהובים · וזה האיש האחר עצום הגוף החזק העני עומד לפניו, ישאל ממנו שיעשה לו צדקה במשקל שעורה ולא יעשה, אבל יגער בו ויד חהו מעליו בדבריו ; ולולי פחד המלך היה מתחיל בהריגתו או בדחותו ולקחת מה שבידו מן הממון, וזאת ראיה על היות זאת המדינה בעלת מלך · הנה כבר הורית על מציאותו בסדור ענייני המדינה אשר סבתו פחד המלך ויראת ייסוריו · ואין בדבר בכל מה שהמשלנו בו, מה שיורה על עצם המלך ואמתת עצמותו מצד היותו מלך ; כן קרה בהודעת הבורא יתעלה להמון בכל ספרי הנביאים ובתורה, כי כאשר הביא הצורך להישירם כולם למציאותו יתעלה ושיש לו השלימות כולם ר"ל שאינו נמצא לבד כמו שהארץ נמצאת והשמים נמצאים,

אבל

גבעת המורה

לא פועלת בעצמה · והוא יתעלה פועל לא מתפעל, ר"ל הוא ממציא הדברים נלוים אל הציורים המושכלים בעצמו, אבל לא בהיפוך שתהיה מציאות הדברים סבת הציורים המושכלים בעצמו כמו שהוא הענין בהשגת האדם :

פרק ששה וארבעים בין ההישרה למציאות הדבר, ובין אמתת מהותו ועצמו · (צווישן דער אנלייטונג צור עקסיסטענץ איינס דינגס, אונד דאס וואהרי וועזן דעסזעלבן) · כי התוארים הם

כתות

אבל נמצא חי חכם יכול פועל · ושאר מה שצריך שנאמינו במציאותו כאשר יתבאר אחר זה · הוישרו דעות בני אדם שהוא נמצא בדמיון הגשמות · ושהוא חי בדמיון התנועה כי לא יראו ההמון דבר חזק המציאה אמתי אין ספק בו כי אם הגשם . וכל מה שאינו גשם אבל הוא בגשם הוא נמצא אצלם · אבל הוא חסר המציאות מן הגשם לחצטרכו במציאותו אל גשם · אמנם מה שאינו גשם ולא בגשם אינו דבר נמצא בשום פנים בתחלת ציור האדם ובפרט אצל הדמיון · וכן לא יציירו ההמון מעניין החיים זולת התנועה · ומה שאינו מתנועע תנועה רצונית מקומית אינו חי · אף על פי שהתנועה אינה מעצם החי אבל מקרה דבק בו · וכן ההשגה הנודעת אצלנו הוא בחושים · ר"ל השמע והראות · וכן לא נדע ולא נצייר העתק העניין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר · אלא בדבור והוא הקול אשר יחתכוהו השפה והלשון ושאר כלי הדבור . וכאשר הישרו דעותינו ג"כ להיותו יתעלה משיג ושיגיעו עניינים ממנו לנביאים להגיעם אלינו · תארוהו לנו שהוא ישמע ויראה עניינו שהוא משיג אלו הדברים הנראים והנשמעים וידעם · ותארוהו לנו שהוא מדבר · עניינו שיגיעו ענינים ממנו יתעלה לנביאים · וזהו ענין הנבואה · והנה יתבאר זה תכלית ביאור · וכאשר לא נשכיל מהמציאנו זולתנו אלא בשנעשהו בנגיעה תארוהו שהוא פועל . וכן כאשר לא ישיגו ההמון דבר חי אלא בעל נפש · תארוהו לנו גם כן שהוא בעל נפש . ואף על פי ששם נפש משותף כמו שיתבאר (פרק מ"א מזה המאמר) והעניין שהוא חי · וכאשר לא יושגו אלו הפעולות כלם בנו · אלא בכלים גשמיים הושאלו לו אלו הכלים כולם אשר בהם תהיה התנועה המקומית · ר"ל הרגלים וכפותם והכלים אשר יהיה בהם השמע והראות והריח · והם האזן והעין והאף · והכלים אשר בהם יהיה הדבור וחומר הדבור · והם השפה והלשון והקול · והכלים אשר בהם יעשה העושה מכנו מה שיעשהו והם הידים והאצבעות והכף והזרוע · ובאור זה כולו שהוא יתעלה מכל חסרון · הושאלו לו הכלים הגשמיים להורות בהם על פעולותיו · והושאלו לו הפעולות ההם להורות בהם על שלמות אחד אינו עצם הפעולה ההיא · והמשל בו שהנה הושאלו לו העין האזן והיד והפה והלשון להורות בהם על הראות והשמע והפעולה והדבור · והושאלו לו הראות והשמע לראיה על ההשגה בכלל · ולזה תמצא לשון העברי תעשה השגת חוש אחד במקום השגת חוש אחר · אמר ראו דבר ה' כמו שמעו דבר ה' כי המכוון השיגו ענין דברו · כן ראה ריח בני כאלו אמר הריח ריח בני · כי המכוון השגת ריחו · ולפי זה נאמר · וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים · עם היות המאמר ההוא ג"כ מראה נבואה כמו שהוא ידוע ומפורסם באומה · והושאלו לו יתעלה הפעולה והדבור להורות על שפע השופע מאתו כמו שיתבאר (פרק י"ח ח"ב) · הנה כל כלי גשמי שתמצאהו בכל ספרי הנבואה הוא אם כלי תנועה מקומית להורות על החיים · או כלי הרגשה להורות על ההשגה או כלי המשוש להורות על הפעולה · או כלי הדבור להורות על השפעת השכליים על הנביאים · כמו שיתבאר . הנה היתה היישרת ההערות ההם כולם ליישב לנו · שיש נמצא חי פועל לכל מה שזולתו משיג לפעלו גם כן · והנה נבאר כשנתחיל בהרחקת התארים · איך ישוב זה כולו לענין אחד והוא עצמו יתעלה לבד . כי אין כוונת זה הפרק אלא לבאר עניין אלו הכלים הגשמיים המיוחסים לו יתעלה מכל חסרון · ושהם כולם להורות על פעולות הכלים ההם · אשר הפעולות ההם שלימות אצלנו בעבור שנורה על היותו שלם בכל מיני השלמיות כמו שהעירונו (פרק כ"ו ול"ג מזה) באמרם דברה תורה כלשון בני אדם · אמנם כלי התנועה המקומית המיוחסים לו ית' באמרו · הדום רגלי · את מקום כפות רגלי · ואמנם כלי המשוש המיוחסים לו ית' באמרו · יד ה' · באצבע אלהים · מעשה אצבעותיך · ותשת עלי כפך · וזרוע ה' · ימינך ה' · ואמנם כלי הדבור המיוחסים לו · פי ה' דבר · ויפתח שפתיו עמך · קול ה' בכח · ולשונו כאש אוכלת · ואמנם כלי

ההרגשה

ההרגשה המיוחסים לו · עיניו יחזו · עפעפיו יבחנו · עיני ה׳ משוטטות · הטה אלהי אזנך ושמע · כי אש קדחתם באפי · ולא הושאלו לו מן האברים הפנימיים כי אם הלב · להיותו שם משותף · והוא שם השכל גם כן (כמו שהתבאר בפרק ל״ט מזה) והוא התחלת חיי ב״ח · כי אמרו · המו מעי לו · המון מעיך · רוצה בו גם כן הלב · כי מעי שם יאמר בכלל ובפרט · הוא שם הדקים בפרט ושם כל אבר פנימי בכלל · ויהיה גם כן שם הלב · והראיה עליו · אמרו ותורתך בתוך מעי · דומה לאמרו בתוך לבי · ולזה אמר בזה הפסוק המו מעי · המון מעיך · ולשון הומה אמנם בא בלב משאר האיברים · הומה לי לבי · וכן לא הושאלו לו הכתף להיותו כלי ההעתקה במפורסם · ושהוא גם כן יגע בו הדבר הנעתק · וכל שכן שלא יושאלו לו כלי המזון (כמו שמבואר בפרק כ״ו מזה) · כי אלו גלויי החסרון בתחלת המחשבה ומשפט הכלים כולם באמת אחד הנראה מהם · והפנימי · כולם כלים לפעולות הנפש המתחלפות · מהם כלים לצורך עמידת האיש זמן · כאברים הפנימיים כולם · ומהם כלים לצורך עמידת המין ככלי ההולדה · ומהם כלים לתקן עניין האיש ושלמות פעולותיו כידים והרגלים והעינים · כלם לשלמות התנועה והמעשה וההשגה · אמנם צורך התנועה לבעלי החיים · הוא לכוין אל הנאות ולברוח ממה שהוא כנגדו · ואמנם צורך החושים · הוא להכיר מה שהוא כנגדו ומה שהוא נאות לו · וצורך האדם לפעולות המלאכותיות להזמנת מזונו ולבושו ודירתו מפני שהוא מחויב לטבעו · ר״ל שהוא צריך להזמין מה שיאות לו · והנה ימצאו קצת המלאכות גם כן לקצת ב״ח לצרכן למלאכת ההיא · ואיני רואה שום אדם יסופק לו שהבורא יתברך בלתי צריך לדבר יתמיד מציאותו ולא יתקן עניינו · א״כ אין כלי לו · כלומר שהוא אינו גוף · ואמנם פעולותיו בעצמו לא בכלים · והכחות באין ספק מכלל הכלים · אם כן אינו בעל כח · כלומר שיהיה בו עניין זולת עצמו בו יעשה או ידע או ירצה ; כי התארים הם כחות שנו בהם השם לא זולת זה · ואין זה כוונת הפרק · וכבר אמרו ז״ל מאמר כולל דוחה לכל מה שמראים אותן התארים ההם הגשמיים כולם אשר יזכרום הנביאים · והוא מאמר יורה לך שהחכמים ז״ל לא עלה בדעתם ההגשמה כלל · ולא היה אצלם עניין ישבש או יספק שום אדם · ולזה תמצאם בכל התלמוד והמדרשות נמשכים כפי פשוטי דברי הנבואה לדעתם · כי דבר זה בטוח הוא בו מן הספק ואין פחד עליו מטעות בו בשום פנים · אבל הכל על צד המשל · והורות השכל לנמצא · וכאשר התודע המשל שהוא יתעלה המשל במלך יצוה ויזהיר ויענוש ויתן שכר טוב לאנשי ארצו · ויש לו עבדים ושמשים יודיעו מצוותיו לעשותם ועושים לו מה שירצה לעשותו · הלכו הם גם כן · כלומר יעשו החכמים על זה המשל בכל מקום · וידברו לפי מה שיתחייב מזה המשל מן הדבור והמענה וההזהרה בעניין · ומה שינהג זה המנהג מפעולות המלכים · ובזה כולו הם בטוחים שלא יספק זה ולא יבלבל · והמאמר ההוא הכולל אשר רמזנו אליו הוא אמרם בבראשית

פרק מו והכוחות כאין ספק מכלל הכלים · תפעל בהם הנפש אן הצורה ·

כי התוארים אמנם הם כחות · שנו המדברים בהם השם · כי קראום תארים לא זולת זה · אמרם בבראשית רבה (שהיא אגדה של ארץ ישראל) גדול כחן של נביאים שמדמים הצורה ליוצרה · שנאמר · ועל הרקיע דמות כסא · ועל הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · מי שראיתי עיניו מן המעיינים בספר הזה · ראיתי שני מדמים הצורה ליוצרה · כי ידמה הנכבד לצורה אנושית · ולפי דמיונם היה להם לומר כזה המאמר הכולל · שמדמים היוצר לצורה · לא צורה ליוצרה · ואיני בפלא מהם · כי לא העמיקו לעמוד על כונת המחבר · ואני אבאר לך עתה כונתו · רמב״ם ז״ל ביאר בפ׳ מ״ט · כי המלאך ייוחס לו הכנף · ולשם יתברך הצורה האנושית · להורות יתרון הש״י על מלאכיו · והכנפיים כלי מהירות ההליכה · וראוי שיוחדו לשלוחים · ולא ייוחדו לש״י · כי הם מצווים לא מצוים · והנה אמרו · הנה דמות כמראה אדם · ירצה בו דמות כמראה הש״י · הנה אמנם מדמים הצורה ליוצרה · ירצה שהם מדמים המורה אשר בנפש הנביא אשר הוא חקוי גשמי

גשמי למלאך · ליוצרו ית' · ונאמר ועל דמות הכסא דמות צורה כמראה אדם · וכבר ביארו · כי הצורות כלם אשר ישיגום הנביאים במראה הנבואה · הם צורות נבראות · השם בראם בנפש הנביא · והוא האמת · כי כל צורה מדומה בדמיון היא ברואה שנאמר שר צבא ה' עתה באתי · עבד עובדא בלילה · במעגל קטן · וצריך שיהיה גדול הרבה מאד · וצריך שיהיה בעשרה בלילה · וצריך שיהיה ביום · ורב גובריה הוא גדול כחו · כלומר גדול כחו שישים עצמו לנסות כך ·

פרק

רבה · גדול כחן של נביאים שדמו מדמים הצורה ליוצרה שנאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם · כבר בארו כי אלו הצורות כולם אשר ישיגום הנביאים כולם במראה הנבואה · הם צורות נבראות · הש"י בוראם · והוא האמת · כי כל צורה מדומה היא ברואה · ומה נפלא מאמרם גדול כחם · כאלו הראו על עצמם עליהם השלום שהעניין ההוא קשה עליהם · כי כן יאמרו לעולם כשיקשה עליהם מאמר שנאמר או פעל שנפעל ויש בנראהו גנות כמו שאמרו ר' פלוני עבד עובדה במקום ביחודי בלילה · אמר רב פלוני כמה רב גנובריה דעביד ביחודאה · ורב גוברי"ה הוא גדול כחו · וכאלו הם אומרים מה גדול מה שהוצרכו הנביאים לעשותו · בהיותם מורים על עצמו ית' בעניינים הנבראים אשר בראם ודבן זה מאד · כבר פירשו ובארו על עצמם הנקותם מהאמנת הגשמות · ושכל צורה והבונת שיראו במראה הנבואה הם עניינים נבראים · אמנם דמו את הצורה ליוצרה כמו שאמרו רז"ל ומי שירצה להשב רע עליהם אחר אלו המאמרים על צד הרע ולחסר מי שלא נראה ולא נודע ענייננו אין היזק עליהם וכדונם לברכה בזה :

פרק שבעה וארבעים

כבר זכרנו (בפרק כ"ו ומ"ו מזה) פעמים · כי כל מה שידמהו ההמון חסרון · או אי אפשר לציירו בחק השם יתעלה לא השאילוהו ספרי הנבואה לו יתעלה · ואף על פי שמשפטו משפט הדברים אשר הושאלו לו ; מפני שאותם שיתואר בהם ידמו קצת שלמיות · או אפשר לדמותם · וצריך לפי ההנחה הזאת שנבאר למה הושאלו לו יתעלה השמע והראות והריח · ולא הושאלו לו הטעם והמשוש · ומשפט רוממותו יתעלה מן ההושים החמשה אחד · והחושים כולם חסרון בבחינת ההשגה · ואפילו למי שלא ישיג אלא בהם להיותם

מתפעלים

גבעת המורה

כחות שינו כהם השם · ר"ל שהינו שם תארים בשם כחות ונסיפוך · כל צורה מדומה היא ברואה כו' · מבואר הוא בחכמת הנפש (פזיכאלאגיע) היות כל ציורי הנפש נקשרים זה בזה · ר"ל שכבר תמצא לכל אחד מהם עלה (איין גרונד) להיותו נמשך אחר הקודם אליו ; ונקנה כאשר תשיג הנפש עלת קשור הציורים זה בזה · תשפוט בהכרח על היות כל ציור מהם נמשך לפי חקי הטבע מהציור הקודם אליו · וכן לכלתי תכליה · ואולם כאשר יעלם הקשור הנזכר מהנפש · אז הוא בהכרח שתדמה הציור המתחדש בלתי נמשך לפי חקי הטבע מהציור הקודם אליו · אבל נברא · ר"ל נמצא על דרך פלא חוץ לחקות הטבע הידועים · ובזה נתבאר מה שאמר הרב ז"ל כי כל צורה מדומה היא ברואה · גדול כחם (ויא האבן פיל גוואגט) · הגנות בנראה מהמאמר הוא זה · כי בתחלה האדם מדמה צלם השם יתעלה בצורת אדם · כמו שאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם · ואחרי כן הוא מדמה האדם בצורת השם יתעלה כמו שאמר בצלם אלהים עשה את האדם · וזהו מה שנקרא אצל ההגיוניים גדר ענולי (איין צירקעל אים ערקלעהרן) · והבן :

פרק שבעה וארבעים ואפילו למי שלא ישיג אלא בהם · ר"ל אפילו בעלי חיים שאינם מדברים החושים כלם חסרון בבחינת ההשגה · וכל שכן למי שיש לו יכולת על השגה יותר שלימה

החושים

מתפעלים מתפסקים כואבים כשאר הכלים · ועניין אמרנו שהוא ית׳ רואה כלומר ישיג הנראים , ושומע כלומר ישיג הנשמעים · וכן היה יכול לתארו בטעם ובמשוש ויפורש בו שהוא ישיג הנטעמים והממוששים , כי משפט השגתם כולם אחד · ואם תשולל ממנו השגת אחד מהם תתחייב שלילת השגתם כולם , ר״ל החמשה חושים · ואם תתחייב לו השגת אחד מהם ר״ל השגת מה שישיגהו חוש מהם , יתחייב שישיג כל מושגיהם החמשה ומצאנו ספרינו אמרו וירא ה׳ , וישמע ה׳ , וירח ה׳ · ולא אמרו ויטעם ה׳ , וימשש ה׳ · ונאמר שעלת כל מה שהתיישב בדמיון כל אדם שהשם לא יפגש הגשמים פגישת גשם לגשם , שהרי אף בעיניהם לא יראוהו , ושני החושים האלה ר״ל הטעם והמשוש , לא ישיגו מורגשיהם עד שימששום ; אמנם חוש הראות והשמע והריח ישיגו מורגשיהם ואע״פ שהעצמים ההם הנושאים לאיכיות ההם רחוקים מהם , על כן היה נאות ליחסם לשם בדמיון ההמון · ועוד כי העניין והכונה בהשאלת אלה החושים לו ית׳ להורות על השיגו פעולותינו , והשמע והראות מספיק בזה ר״ל שישיג בו כל מה שיעשה זולתו · אז יאמר אותו כמו שאמרו על צד ההזהרה והמניעה בכלל ההוכחה , דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת · ואתה יודע על דרך האמת כי משפט הכל משפט אחד , וכי בצד שירוחק ממנו השגת המשוש והטעם , בצד ההוא בעצמו ירוחקו הראות והשמע והריח , כי הכל השגות גשמיות והפעליות ועניינים משתנים ; אלא שקצתם יראה חסרונו מיד , וקצתם יחשב בהם שלמות , כמו שיראה חסרון הרעיון והדמיון , ולא נראה חסרון ההשתכלות וההתבוננות , ולא הושאל לו רעיון אשר הוא הדמיון והושאלו לו מחשבה ותבונה , אשר הם ההשתכלות וההתבוננות , ונאמר אשר חשב ה׳ , ובתבונתו נטה שמים , והנה הגיע בהשגות הפנימיות גם כן כמו שאירע בהשגות החושיות הנראות , מהיותם קצתם מושאלים וקצתם לא הושאלו , וכל זה כלשון בני אדם , מה שחשבו שיושג בו שלימות יתארוהו בו , ומה שהוא נראה החסרון לא תארוהו בו · ועל דרך האמת אין תואר עצמי אמתי ראוי לו מוסף על עצמו כמו שיבא עליו המופת :

פרק מז לא ישיגו מורגשיהם עד שימששום אמנם ברש״ד כדברו בהכרת האמצעי שאיננו רחוק שימצא בו האויר . כענין המים הנשארים על האצבע אחר טובלו במים . אלא שלא יורגש לדקות האויר , ואם המישוש אינו רוחני כל כך , דק כך , כל שכן שיצטרך לממוצע בין ההיולני והרוחני .
פרק

פרק שמונה וארבעים

כל מה שבא מעניין השמע מיוחס לאל יתעלה תמצא אנקלוס הגר נשמר ממנו ופירש עניינו בהגיע המאמר ההוא

גבעת המורה

החושים חסרון לא לבד בבחינת עצמם , אבל גם כן בבחינת ההשגה היותר שלימה · להיותם מתפעלים , ר״ל מקבלים פעולה מהדברים החצוניים : מתפסקים , במות הבעל חי : כואבים מסבת החולי : שהרי אף בעיניהם לא יראוהו , וכל שכן שאי אפשר שיציירו היותו פוגש הגשמים מזולת אמצעי : על כן היה נאות ליחסם אל השם , כי עם היותו בלתי נראה כבר הוא אפשר שיהיה רואה כל מה שזולתו : החסרון הרעיון והדמיון הם כח אחד בעצמו · והוא כי כאשר יקדם ציור מוחש בנפש , מזולת מציאות הדבר חוץ לנפש , אבל במציאות דבר דומה בבחינת מה אל נושא המוחש הנזכר , יהיה זה דמיון · ואולם כאשר לא יהיה הדבר המוחש בעצמו נמצא חוץ לנפש , ולא דבר אחר דומה לו (בבחינת השגתינו) אזי יקרא רעיון : ההשתכלות וההתבוננות · (דאס דענקן אונד איברלעגן)
פרק

פרק מה לא אדע להם כונה בזה. הלא אמרתי לך בזולת זה המקום כי אין להמלט מן הקבלה בקצת דברי הנביאים והחכמים, למה שהיתה הפילוסופיא קדומה בזמנם. גם כי תורתינו הקדושה האלהית

ההוא אליו יתעלה, כלומר שהוא השיגהו • ואם היה בכלל הצעקה והתפלה יפרש עניינו, שהוא קבל, או לא קבל, ויאמר לעולם בתרגום, שמע ה׳, שמיע קדם ה׳ • ובעניין הצעקה תרגם, שמע אשמע צעקתו, קבלא אקבל • וזה נמשך בפירושו לא נטה מזה במקום מן המקומות • אמנם מה שבא מן הראיה מיוחס אליו יתעלה, פירש אנקלוס בו פירושים מופלאים לא התבאר לי כוונתו ודעתו • והוא כי במקומות יפרש וירא ה׳ וחזא ה׳, ובמקומות יפרשהו וגלי קדם ה׳ • אמנם פירשו וחזא ה׳, היא ראיה מבוארה על היות חזא גם כן בלשון הארמי משותף, ושהוא מורה על עניין השגת השכל, כאשר יורה על השגת החוש • ואני תמה אחר שהעניין כן אצלו, על מה ברח מן הקצת ופירשו, וגלי קדם ה׳ ? וכאשר השתכלתי במה שמצאתיו מנוסחאות התרגום עם מה ששמעתיו בעת הלמוד, ראיתיו כשימצא הראיה מחוברת בעול וחזק וחמס יפרשוהו, וגלי קדם ה׳, ואין ספק שמלת חזא בלשון ההוא גוזרת ההשגה וידיעת הדבר המושג כפי מה שהושג ; ולזה כשמצא הראיה נתלת בעול לא יאמר וחזא, אבל וגלי קדם ה׳ • והנה מצאתי כל ראיה מיוחסת לאל בכל התורה פירשה וחזא זולת אלו אשר אספר לך, כי ראה השם את עניי, ארי גלי קדם ה׳ עולבני • כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך, ארי גלי קדמי, עם היות המדבר מלאך לא יחס לו ההשגה המורה על ישוב העניין, להיותו עול • וירא אלהים את בני ישראל, וגלי קדם ה׳ שיעבודא דבני ישראל • ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים, מיגלא גלי קדמי ית שעבודא דעמי • וגם ראיתי את הלחץ, גלי קדמי ית דחקא • וכי ראה את עניי, ארי גלי קדמוהי שעבודהון • ראיתי את העם הזה, גלי קדמי עמא הדין ; שעניינו ראיתי מריים כמו וירא אלהים את בני ישראל, אשר עניינו ראה את עניים ועמלם • וירא ה׳ וינאץ, וגלי קדם ה׳ • כי יראה כי אזלת יד, ארי גלי קדמוהי • וזה ג״כ עניין עול להם והתגברות שונא, וזה כולו היה נמשך ונראה בו, והבט אל עמל לא תוכל • זלוה כל שעבוד וכל מרי יתרגמוהו, גלי קדמוהי • או גלי קדמי, אבל נפסד עלי זה הפירוש הטוב הנאה אשר אין ספק בו בג׳ מקומות, היה מחקם לפי זאת הסברא שיפרשם, וגלי קדם ה׳ ; ואני מוצא אותם בנוסחאות, וחזא ה׳ • והם אלו, וירא ה׳ כי רבה רעת האדם, וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה, וירא ה׳ כי שנואה לאה • והקרוב אצלי שיהיה זה טעות שנפל בנוסחאות, שאין אצלינו כתיבת אנקלוס בזה, עד שנאמר שמא יש לו בזה פירוש, האמנם פרשו אלהים יראה לו השה, קדם ה׳ גלי אימרא, שלא יביא זה להשוב שהשם עתיד לבקשו ולהמציאו • או הוא גם כן מנוגה בלשון ההוא התלות השגתו באחר מבעלי חיים בלתי מדברים, וצריך שיבוקש הרבה בדקדוק הנסחאות בזה • ואם תמצא אלו המקומות כמו שזכרנו לא אדע להם כוונה בזה :

פרק תשעה וארבעים

המלאכים גם כן אינם בעלי גשמים אבל הם שכלים נבדלים מהחומר, אמנם הם עשויים והשם בראם •

גבעת המורה

פרק שמנה וארבעים וזה כלו נמשך ונראה בו : והבט אל עמל לא תוכל • ר״ל שבכל הכתובים הנזכרים שתרגם אונקלוס וגלי קדם ה׳, נמשך בזה אחר העקר המונח : והבט אל עמל לא תוכל :

כמו שיתבאר. ובבראשית רבה אמרו, להט החרב המתהפכת על שם משרתיו אש לוהט, המתהפכת שהם מתהפכים, פעמים אנשים, פעמים נשים, פעמים רוחות, פעמים מלאכים. הנה כבר בארו בזה המאמר שהם אינם בעלי חומר ואין להם תכונה קיימת גשמית חוץ לשכל, אבל הכל במראה הנבואה, ולפי פעל הכח המדמה כמו שיזכר בענין אמתת הנבואה. ואמנם אמרם פעמים נשים, כי הנביאים גם כן כבר ראו המלאכים במראה הנבואה צורת נשים, רומז על מאמר זכריה והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם וכו', וכבר ידעת כי השגת הנקי מן החומר, הערום מן הגשמות לגמרי, כבדה מאד על האדם, אלא אחר למוד רב; ובלבד למי שלא יבדיל בין המושכל והמדומה, ורב השענו על השגת הדמיון לבד, ויהיה כל מדומה אצלו נמצא, או אפשר המציאה, ומה שלא יפול ברשת הדמיון אצלו נעדר ונמנע המציאה; כי אלו האנשים (והם רוב המעיינים) לא יתאמת להם ענין לעולם, ולא יתבאר להם ספק. ולכובד זה גם כן הביאו ספרי הנבואה דברים שיראה מפשוטיהם גשמות המלאכים ותנועותיהם והיותם צורת האדם והיותם מצווים מהשם, והם עושי דברו, ועושים מה שירצה במצותו, כל זה להיישיר השכל אל מציאותם. ושהם חיים שלמים שמו שבארנו (בפרק מ"ו) בחק האל, אלא שאם יעמוד אדם בהם על זה הדמיון, היתה דומה אמתתם ועצמם עצם השם בדמיון ההמון, שגם כן נאמר בבורא דברים יראה פשוטם שהוא גוף חי מתנועע על צורת אדם. והישר השכל אל היות מעלת מציאותם למטה ממעלת האלוה בערכו בצורותיהם דבר מצורת בעלי חיים אשר אינם מדברים, עד שיהיה המובן ממציאות הבורא יותר שלם ממציאותם, כמו שהאדם יותר שלם מבעלי חיים שאינם מדברים. ולא תחובר להם צורת בעלי חיים שאינם מדברים בשום פנים, אלא הכנפים, כי לא יצוייר עופפות מבלתי כנפים; כמו שלא תצוייר הליכה מבלתי רגלים, כי אלו הכחות לא תצוייר מציאותם אלא באלו הנושאים בהכרח. ונבחרה תנועת העופפות, להורות על היותם חיים, מפני שהיא השלמה שבתנועות בעלי חיים שאינם מדברים המקומיות והנכבדת שבהן. והאדם יחשבה שלמות גמורה, עד שהאדם יתאוה שיעוף כדי שיקל עליו לברוח מכל מה שיזיקוהו, ויכוון אל מה שיאות לו במהירות ואם רחק, ועל כן יחסו להם זאת התנועה. ועוד כי העוף יראה ואחר כן ירחק בזמן מועט, ואלו כולם עניינים צריך שתאמינם במלאכים כמו שיתבאר אחד זה. ולא יחסו זה השלמות המדומה ר"ל תנועת העופפות לשם בשום פנים, להיותה התנועה בעל חיים בלתי מדבר. ולא תטעה באמרו, וירכב על כרוב ויעוף, כי הכרוב הוא אשר עף. והכוונה במשל ההוא מהירות בא העניין ההוא, כמו שנאמר הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים, ר"ל מהירות רדת זאת המכה בהם. ולא יטעך גם כן מה שתמצא ביחזקאל לבד, בפני שור,

האלהית למעלה מן החקירה הפילוסופית. ואני אומר לך זה באמיתות, לא על דרך ההרחות, והשקים יודע.

פרק מט אבל זה הכל במראה הנבואה. ולפי פועל הכח המדמה, ולפי הענין אשר ייוחס למלאך כפי הנושא אשר עליו ייחד נבואתו. והפעולות אשר יראה שיפעלם המלאך כפי עתו. כי כל נביא רוב נבואותיו כפי העת, אשר הוא בו לקרבם מן הפועל, וטוטטות נפשו עליהם, כאשר תראה כי נבואות ישעי' כלם הם על סנחריב, ואם על גלות בבל, ואם על שובם לארץ בבית שני, וכיוצא באלו כלם, ולזרז האדם להנצל מרשת הדמיון, הטיח דברים כנגד המון המעיינים, ואמר כי אלו האנשים והם רוב המעיינים. וכן הוא האמת:

פרק

ופני אריה , ופני נשר , וכף רגל עגל , כי יש לזה כולו פי' אחר תשמעהו (פרק א' חלק ג') . ועוד שהוא אמנם לא תאר אלא החיות . והנה יתבארו אלה העניינים ברמיזות מספיקות בהערה , אמנם תנועת העופפות נמצאת בכתוב בכל מקום , ולא יצוייר כי אם בכנפים , ויוחסו להם הכנפים להישיר לענין מציאותם , לא לאמתת מהותם . ודע כי כל מתנועע תנועה ממהרת מאד יתואר בעופפות , להורות על מהירות התנועה , אמר כאשר ידאה הנשר , כי הנשר יותר ממהר העופפות והמרוצה מכל העוף , ולזה ימשיל בו . ודע עוד כי הכנפים הם סבת העופפות , ולזה יהיו הכנפים אשר יראו על מספר סבות תנועת המתנועע , ואין זה כוונת זה הפרק .

פרק חמישים

דע אתה המעיין במאמרי זה כי האמנה איננה העניין הנאמר בפה , אבל העניין המצוייר בנפש , כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיצוייר · ואם יספיק לך מן הדעות האמתיות או הנחשבות אמתתם אצלך בשתספרם

פרק נ בנערותי בלומדי החכמה , ראיתי מי שגדל עליה והזקין בקריאתה ולמודה בעיר מושבי עיר פארפינאן , ועמו המון רב מן התלמידים מלעיגים ומבזים אחד מן הדורשים שדרש בענין האמונה , ואמר בדברו שהאמונה מונה אמתית ואמונה בלתי אמתית · ואמר החכם ההוא בעיניו , כי חלילה חלילה , שהאמונה לא תאמר אלא על האמונה האמתית , והסכימו עמו תלמידיו שותים מימיו , עד שאמר שהי' ראוי לנדות הדורש ההוא , אם לא לחסרון דעתו . והדורש ההוא ואם הוא משכילי נפשי , הסקר יותר סכולי , וראיתיו נרדף והאמת נעדרת , ולאהבת האמת טענתי טענתו והחזקתי בו , ולעגתי על החולקים עליו , והזכיר להם זה הפרק והגדר אשר גדר בה החכם הזה האמונה , וכי היא אמונה כל עוד שיחשוב המאמין שהוא כן חוץ לנפש . וכפרו זה , ולא הודו שהרב כיון לומר זה , עד שהכרחתים והבינותי הדבר לקצתם , והסכימו עמי לפרש מאמרו , ואם אחשוב שהוא כמבואר בנפשו , הוא מתחיל בתארים ורומז ענין האמונה , מה ענינה באמת , והיא אשר ראוי להחזיק בה החכם באמונתו , ואמר : דע אתה המעיין במאמר הזה . כי האמונה אינה ענין המאמר , כי נוכל לומר דבר ולהאמין חלופו , אבל האמונה בכלל הוא הענין המצויר בנפש , כשיתחבר עם זה שיאמין בו שהוא כן חוץ לנפש כמו שיצויר . וזהו אמתת האמונה . ר"ל שיאמין שהמצויר בנפשו , יסכים עם המציאות חוץ לנפש , ואם יסכים תהי' אמונתו צודקת , ואם לא יסכים אמונתו כוזבת . ואם היא אמונה בגדרה ואמתתה , כמו האמתות מצד מהות האמונה ועצמותה , כי הצדק איננו נותן מהות האמונה , כי הציור והאמנת ההסכמה היא המשימה אותה אמונה , אבל הצדק והכזב יתן שתהי' האמונה אמתית או כוזבת , כמו שהחומר ההכרחי , הכרחי יצדק או יכזב , כי אין אדם אחד חי , הוא מחומר ההכרחי , כמו אמרנו כל אדם חי , והחיוב או השלילה יתנו הצדק או הכזב לא החומר , כי יחס הנשוא אל הנושא הוא מחומר החיוב יצדק או יכזב , וכן האבן אל האדם מחומר הנמנע , ככה הצדק והכזב יתנו האמונה וכזבה , לא אמתת האמונה , כי זה מצד האמינו שהמצויר בנפשו יסכים עם המציאות . ולכן אמר אם יספיק לך מהדיעות האמתיות , או הנחשבות אמתתם אצלך כשתספרם וכו' . הנה ביאר כי כוונתו לגדור האמונה , לא

גבעת המורה

פרק תשעה וארבעים ועוד שהוא אמנם לא תאר אלא החיות · לפי דעת הרב ז"ל החיות שראה יחזקאל במראה הנבואה הם הגלגלים ולא המלאכים , שהם הכרובים : על מספר סבות תנועת המתנועע · ר"ל שארבעה כנפי החיות רומז אל ארבעה סבות תנועות הגלגל · ר"ל כדוריתו , נפשו , שכלו , ושכל החושקו · וכמו שיבא עוד (חלק שלישי) :

פרק חמישים כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיצוייר · דע כי המשפטים האמתיים הם משני מינים , ר"ל אם שתהיה סבת היותם אמתיים בעצמם , להיות נשוא המשפט נכלל בנושאו , ולזה בהכרח שיתחייב נשוא המשפט , או שיהיה סותר נשוא המשפט נכלל בנושאו , ולזה בהכרח שישולל נשוא המשפט מנושאו , בבחינת המושג מצד עצמו ביחס אל ההשגה בכלל , יהיה המשיג מי שיהיה · המשל בזה זה המשפט : המשולש ר"ל מרחק מוגבל

בשתספרם במאמר מבלתי שתציירם ותאמין בהם, כל שכן כשתבקש מהם האמת הוא קל מאד, כמו שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות לא יציירו להם ענין בשום פנים; אבל אם מלאך לבך לעלות לזאת המדרגה העליונה מדרגת העיון, ושיתאמת לך שהשם אחד האחדות

לא לנדור האמתות מהכוונת בחלוף, כמו שחשבו אלה וכיון שנהגו. וזה כמאמר הנוצרים, הוא אחד אבל הוא שלשה, והשלשה אחד בעצמו במציאות, וזה נמנע, אם לא שנדקו שני הסותרים. ואנו שאומרים שכל ומשכיל ומושכל בא"ל יתב', והשכל אחד, אין אנו אומרים שכל ומשכיל שהם אלו השלשה דברים והשלשה אחד. אבל כאמרו שהדבר אחד בעצמו נקרא באלו שלשה השמות, והוא

גבעת המורה

מוגבל משלשה צלעות, הוא מרחק מוגבל, הוא משפט מחוייב בבחינת עצמו, ר"ל בבחינת יחס נשוא המשפט (מרחק מוגבל) אל נושאו (מרחק מוגבל משלשה צלעות) והיות נשוא המשפט כבר נכלל בנושאו, להיות המרחק המוגבל משלשה צלעות, בהכרח שיהיה מרחק מוגבל בכלל. וכמו כן זה המשפט: הגשם איננו בלתי מוגבל (אונאיינגשרענקט) הוא משפט שולל בבחינת עצמו, להיות גדר הגשם כולל בעצמו היותו מוגבל, והנה יסוד אלה המשפטים הוא חק הסתירה (דער זאטץ דעס ווידערשפרוכס) ר"ל שאי אפשר שיהיה נושא אחד, בעל נשואים סותרים, או שיצוייר דבר אחד שנשואו סותר את נושאו, ולזה יקראו גם כן המשפטים הנזכרים משפטי ההתרה (אנאליטישע זעטצע) להיות אמתתם ר"ל יחס נשואיהם אל נושאיהם מבואר על ידי התרת נושאיהם לחלקיהם העצמיים, כגון במשל הראשון, אמתת המשפט: המשולש הוא מרחק מוגבל, הוא מבואר על ידי התרת נושא המשפט ר"ל גדר המשולש, שהוא מרחק מוגבל משלש צלעות, כי או נראה היות נשואו, מרחק מוגבל, כי כל מרחק מוגבל באופן מיוחד, בהכרח שיהיה מוגבל בכלל. ולזה בהכרח שיהיה זה המשפט אמתי ביחס אל ההשגה בכלל, יהיה המשיג מי שיהיה. או שתהיה סבת היות המשפטים אמתיים, לא בעצמם, ר"ל מצד היות נשוא המשפט נכלל או סותרו בגדר נושאו, אבל ביחס אל כח משיג מיוחד לבד, על דרך משל שכל האדם, וכיוצא בזה. כגון זה המשפט: הקו הישר, היא הקו היותר קצר בין שתי נקודות מונחות, איננו מיוסד על חק הסתירה, מפני שאין סותר הנשוא ר"ל שלא יהיה הקו היותר קצר, סותר הנושא, ושאי אפשר שיהיה בשביל זה, קו ישר. מפני שאין זו הסגולה (היותו היותר קצר) נכנסת בגדר הקו הישר (הקו שחלקיו דומים לכלו בנטייתם). ולזה עם היות זה המשפט אמתי, ושאי אפשר שנצייר קו אחד ישר, אם לא שנצייר אותו היותו היותר קצר שאפשר, הנה יהיה זה בערך אל שכל האדם לבד, לא בערך אל כל שכל בכלל, להיות הנשוא בלתי נכנס בגדר הנושא, ולזה כבר אפשר שנדמה מציאות שכל אחד, שיהיה אצלו ציור הקו הישר, בלתי נקשר בציור התנאי היותו היותר קצר בין שתי נקודות מונחות. ולזה יהיה יסוד המשפטים הנזכרים, חק הקשור בכלל (איינע סינטעזיס איבערהויפט) ר"ל שציור נשוא מוגבל (נון בגריף איינעס בשטיאטן אביעקטס) בהכרח שיהיה בכאן קשור נשואו עם נושאו בכלל, כי כאשר לא יהיה בכאן שום קשור, אי אפשר שייחס השכל נשואו עם נושאו, ושימשך מזה איזה תולדה מוכרחת (אונד דאס ער דרויס איינע נאטהווענדיגע פאלגע ציהען קאן) אבל לא שיהיה נושא מיוחד נקשר עם נשוא מיוחד. ומשפטים כאלה יקראו משפטי הקשור (סינטעטישע זעטצע). והנה משפטי הסתירה אינם נכנסים בגדר האמונה כלל, מפני שאי אפשר שיצויירו באופן אחר, ולזה לא יצדק מאמרי: אני מאמין היות המשולש בעל מרחק מוגבל, מפני שאין הציור הנזכר מיוחד אלי, אבל לכל משיג בעל שכל בכלל. ואולם משפטי הקשור הם הנכנסים בגדר האמונה האמתיית, על דרך משל: אני מאמין היות הקו הישר, היותר קצר בין שתי נקודות מונחות, מפני היותי מאמין היות זה הציור המושג אצלי, בלתי מיוחד אלי אבל אל כל משיג [3] בכלל, ר"ל שתהיה בכאן סתירה אם לא יהיה הקו הישר, היותר קצר שאפשר, עם היות שאינני משיג מקום הסתירה בכאן. אבל עם כל זה בהכרח שתהיה בכאן סתירה, מפני כי זולת זה, לא היה

היה

האחדות האמתית, עד שלא תמצא לו הרכבה כלל, ואין לחשוב בו שום חלק בשום פנים; דע שאין לו יתעלה תאר עצמי בשום פנים ולא בשום ענין. וכמו שנמנע היותו גשם כן נמנע היותו בעל תאר עצמי. אמנם מי שהאמין שהוא אחד בעל תארים רבים. כבר אמר שהוא אחד במלתו, והאמינו רבים במחשבתו וזה כמאמר רבים מהנוצרים הוא אחד אבל הוא שלשה והשלשה אחד. כן מאמר האומר הוא אחד אבל הוא בעל תארים רבים, והוא ותאריו אחד, עם הסתלק הגשמות והאמנת הפשיטות הגמורה. כאלו כוונתינו וחפושנו, איך נאמר לא איך נאמין, ואין אמונה לא אחר הציור; כי האמונה היא ההאמנה במה שיצוייר שהוא חוץ לשכל, כפי מה שיצוייר בשכל. ואם יתיה עם זאת האמונה שאי אפשר חילוף זאת האמונה בשום פנים ולא ימצא בשכל מקום דחייה לאמונה ההיא, ולא לשער אפשרות חלופה תהיה אמתית. וכשתפשיט מעליך התאוות והמנהגים, ותהיה בעל תבונה, ותתבונן מה שאומר אותו באלו הפרקים הבאים, בהרחקת התארים, יתאמת לך מה שאמרנו בהכרח. ותהיה אז מי שיצייר יחוד השם, לא מי שיאמר אותו בפיו ולא יצייר לו ענין. ויהיה מכת הנאמר עליהם, קרוב אתה בפיהם ורחוק אתה מכליותיהם, אבל צריך שיהיה האדם מכת מי שיצייר האמת וישיגהו. ואם לא ידבר בו כמו שצוו החשובים, ונאמר להם, אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה:

והוא עצמותו המופשט גלוי לעצמותו הנקי, כי ישפט עצמו מצד שעצמו מושכל לעצמו, ואמתתו הוא השכלתו, וזאת היא אחדותו האמתית. והנה יתבאר זה יותר בעתיד. וצריך שיהי האדם מכת מי שצייר האמת וישיגהו, ואם לא ידבר בו כמו שצוו החשובים אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה, כי הדבור הכינויי הוא הנראה אצל הפ"י כשיסכים עם המליצות. כי הוא אמת ית'.

פרק אחד וחמשים

במציאה ענינים רבים מבוארים גלויים, מהם מושכלים ראשונים ומורגשים, ומהם מה שהם קרובים לאלו, עד

גבעת המורה

היה זה המשפט מוכרח כולל כל עצם משיג והבן: שאין לו יתעלה תאר עצמי, כל תאר עצמי הוא בלתי נכנס בגדר העצם, אבל מתחייב מגדר העצם לבד, המשל בזה גדר המשולש הוא מרחק מוגבל משלשה קוים המרחק וכן כל אחד מהקוים הנזכרים איננו תאר המשולש, אבל חלק עצם (קײנע אײגנשאפט זאנדרן אײנע װעזענטליכע בעשטימונג). ואולם שלשה זויות המשולש אינם חלק עצם, מצד היותם בלתי נכנסים בגדר עצם המשולש, אבל תאר לבד, להיותם נמשכים מגדר עצם המשולש בהכרח. והנה אם היה לשם יתעלה תאר, בהכרח שהיה זה התאר בלתי נכנס בגדר עצם השם יתעלה (כמשפט כל תאר) אבל מתחייב ממנו לבד. ומזה היה נמשך מה שהוא סותר גדר עצם השם יתעלה, ר"ל עצם השלם לבלתי בעל תכלית, שהוא עצם כולל כל מיני הישיות (רעאליטעטן) כי התאר היה או ישות אחת בלתי נכנסת בגדר השם יתעלה:

פרק אחד והחמשים מושכלים ראשונים. הם התארים המתחייבים ליור העצם, מזולת אמצעי, והם משני מינים. אם שהם מתחייבים מגדר העצם (אנאליטישע גרונדזעטצע) או מבנין ליור העצם (אויס דער קאנסטרוקציאן דעס בעגריפפס) גם כן מזולת אמצעי (סינטעטישע גרונדזעטצע). משל המין הראשון הוא: הכל הוא גדול מהחלק. כי גדר הגדול (דעס גרעסער זײן) הוא היות חלק ממנו שוה לכלל זולתו. ולזה אם נאמר: דבר אחד א הוא גדול מדבר אחר ב דעתנו בזה היות ב שוה לחלק א. ולזה יהיה מאמרנו: א הוא גדול מן ב דומה למאמרנו: א גדול מן חלק א. והוא מבואר. משל המין השני הוא: הקו הישר הוא הקו היותר קצר בין שתי נקודות מונחות. כי כאשר נרצה לבנות בדמיוננו (קאנסטרואירן אין דער אײנבילדונגס

עד שאפי׳ הונח האדם כמו שהוא, לא יצטרך עליהם מופת, במציאות התנועה, ומציאות היכולות לאדם והגלות ההויה וההפסד, וטבעי הדברים הנראים לחוש, כחום האש, וקר המים, וכיוצא באלו דברים רבים. אמנם כאשר יצאו דעות זרות, אם מטועה, או ממי שכיון זה לענין זר, והלך בדעות ההם כנגד טבע הנמצא, והרחיק המורגש, או רצה שיביא לחשב מציאות מה שאינו נמצא, הוצרכו אנשי החכמה להעמיד הדברים ההם הגלויים, ולבטל מציאות הדברים ההם הנחשבים, כמו שנמצא אריסטו, יקיים התנועה בעבור שהורחקה, ויביא מופת על ביטול החלק שאינו מתחלק בעבור שקיימו מציאותו. ומזה הכת הוא הרחקת התארים העצמיים מהבורא יתברך. וזה כי הענין מושכל ראשון, והוא שהתואר בלתי עצם המתואר ושהוא ענין נוסף לעצם ואם כן הוא מקרה. ואם היה התואר ההוא עצם המתואר יהיה התואר כפל במאמר לבד, כאלו תאמר שהאדם הוא האדם, או יהיה פירוש שם כאלו תאמר האדם הוא החי המדבר כי החי המדבר הוא עצם האדם ואמתתו, ואין שם ענין שלישי זולת החי והמדבר הוא האדם, והוא המתואר בחיים ובדבור. אבל ענין זה התואר פירוש שם לא זולת זה. כאלו תאמר שהדבר אשר שמו אדם הוא הדבר המורכב מן החיים והדבור. הנה כבר התבאר כי התואר לא ימלט מאחד משני דברים, אם שיהיה הוא עצם המתואר ויהיה פי׳ שם, ואנחנו לא נמנע זה בחק השם מזה הצד אבל מצד אחר כמו שיתבאר (בפרק שלאחר זה). ואם יהיה התואר בלתי המתואר

פרק נא אמרו ויביא מופת על ביטול החלק, ירצה על מציאות החלק שאינו מתחלק. קראוהו המדברים העצם הפרידי, ר״ל נפרד בעצמו, וזה בשפי משמע הטבעי ומי שכוהו על השד אחזהו שד. עוד אמר ואנחנו לא נמנע זה בחק הש״י מזה הצד, ירצה אחר שיהי׳ התואר הוא עצם המתואר. אבל מצד אחר והוא שיהי׳ בעל רחקים. עוד אמר, אם שיהי׳ התואר בלתי המתואר, אבל הוא ענין מוסף על המתואר, וזה יביא להיות התאר ההוא מקרה לעצם ההוא, כן כאשר יהיה תואר, כי התאר ההוא מקרה, כאשר ביאר הרב, וחייב עוד שיהי׳ הנושא גשם ואמר כי הסוג לא ימצא בעת מן העתים רק מן הפועל, ר״ל מהטבע אשר יקרא ההבדל והצורה, וכל מורכב משני אלו הטבעים, הנה הוא הוה נפסד, וההבדל גם כן מתאר מציאות הסוג. הנה חבור כל אחד משניהם לחבירו, הוא תנאי במציאות האחר, ולו בהכרח עלה, היא אשר הקנית לו המציאות כשחברה התנאי בנתנה בו, ואולם ג״כ שורש, שהמקבל באמתות הוא מה שיהי׳ כחיי לכך. ואם היה פעול הוא במקרה, והמקובל הוא מה שיהי׳ פועל, ואם היה כח היה במקרה. ולכן אם נמצא הנה מקבל בפועל ומקובל בפועל, הנה כל אחד משניהם עומד בעצמותו, והמקובל הוא עומד בעצמותו אבל המקבל, הוא גשם בהכרח, כי הקבלה אמנם תמצא ראשונה לגשם, לא כי שיש בה כי המקרים לא יתוארו בקבלה, ולא הצורות ולא השטח ולא הקו והנקודה, ולא בכלל מה שלא יחלק, ואולם פועל אינו גשם כבר עבר המופת עליו, ואולם מקבל אינו גשם ולא בגשם, שקר. כי כאשר היה המורכב ממתואר ותואר נוסף על העצמות, היה הוא הוה נפסד, והוא גשם בהכרח. ואם היה המורכב מהמתואר ותואר נוסף על העצמות, מבלתי שיהי׳ בו כח בעצם, ולא כח באותו התואר, כמו שיאמרו הקודמים בגרם השמימי, הנה בהכרח שיהיה גשם ובעל כמה, לפי שאם סולק מהות העצמות הנושא לתואר, סולק ממנו שיהיה מקבל מוחש ובעל כמה, וכן תסולק השגות הקוש מאותו התואר, וישובו התואר והמתואר כל שניהם שכל, וישובו אל ענין אחד פשוט. לפי שהשכל והמושכל כבר נראה מענין שניהם, שהם ענין אחד, אחר שהרכבו בשניהם במקרה, ר״ל מצד הנושא. ובכלל הנחת האנשים עצמות ותוארים נוספים על העצמות, אינו דבר יותר מהנחתם גשם ומקרים נשואים

גבעת המורה

אייגענדרונגס קראפט) ליור הקו הישר, בהכרח שנמצאהו או היותר קצר בין שתי נקודות מונחות: ממי שכוון זה לענין זר. ר״ל שהשתדל בהניח הידיעות הורות האלה בכוונה, כדי שיתחייב מהם מה שירצה שיאמינו ההמון, עם היותו יודע בשקרות הידיעות הנזכרות: בעבור שהורחקה. ר״ל שהכחישו אותה: החלק שאינו מתחלק, עיין בסוף חלק ראשון בהקדמות המדברים. פירוש שם. (איינע וואָרט ערקלעהרונג) ר״ל שאין זה משפט מורכב

נרבוני

נשואים בו . והם לא ישארו לפי שהם כאשר סלקו הכמות אשר הוא הגשמית , סולק שיהיה בעמו ענין מוחש . ולא יהיה שם לא נושא ולא נשוא . ואם שמו הנושא והנשוא נבדלים מן החומר והגשם , חויב שיהיה משכיל ומושכל וזהו האחד הפשוט האמתי . עוד אמר ולא בשלילת שם המקרה מתארי הבורא . ירצו באומרם חכם לעצמו , שירצו בו תאר עצמי הוא מאמתתו ומהותו נוסף על עצמותו , כו ידע מה שידע ישולל ענינו , כי כל ענין מוסף על העצם הוא משיג אותו בלתי משלים אמתתו , וזהו ענין המקרה . הנה אם ירצו באומרם חכם לעצמו , שמעצמו הוא שיהי' יודע , ושכו ענין עצמי הוא מאמתתו ומהותו ויבדילהו בזה מן המקרה . וירצו בזה ג"כ , שהוא נוסף על עצמותו . הנה לא שללו ענין המקרה . ואם לא ירצו זה , הנה לא יהיה תואר אבל עצם המתואר ואין אז דעתם . והנה אשלים באור זה במה שיבוא בע"ה .

פרק

מורה נבוכים

המתואר אבל הוא עניין מוסף על המתואר , זה יביא להיות התואר ההוא מקרה לעצם ההוא ולא בשלילת שם המקרה מתארי הבורא ישולל עניינו , כי כל עניין מוסף על העצם הוא משיג אותו בלתי משלים אמתתו . וזהו עניין המקרה מחובר אל מה שיתחייב , מהיות דברים רבים קדומים אם יהיה התארים רבים ; ואין האחדות כלל אלא בהאמין עצם אחד פשוט , אין הרכבה בו ולא רבוי עניינים אבל עניין אחד מאי זה צד שתביט בו ובאי זו בחינה שתבחנה תמצאהו אחד , ולא יחלק לשני עניינים בשום פנים ולא בשום סבה ; ולא ימצא בו רבוי לא חוץ לשכל ולא בשכל , כמו שיבא עליו המופת בזה המאמר . וכבר הגיע המאמר באנשים מבעלי העיון , באמרם , כי תאריו יתעלה אינם עצמו ולא דבר יוצא מעצמו . וזה כמאמר אחרים , העניינים בזה העניינים הכללים אינם נמצאים ולא נעדרים . וכמאמר אחרים , העצם הפרדי אינו במקום אבל יטריד הגבול , והאדם אין לו פעל כלל אבל יש לו הקניה . ואלו הדברים יאמרו לבד והם נמצאים במלות ולא

גבעת המורה

מורכב מנושא ונשוא , מפני שאין לנושא ציור אחר זולת הנשוא . ולזה הוא נושא במאמר לבד : משיג אותו : מתחייב ממנו : בלתי משלים אמתתו . בלתי נכנס בגדרו : מחובר אל כו' . ר"ל עוד עלה אחרת להרחקת התארים : העניינים הכלליים אינם נמצאים ולא נעדרים . העניינים הכללים הם הציורים הכוללים (אלגמיינע בגריפע) ר"ל ציורי המינים והסוגים . ולהיות כל נמצא הוא דבר מיוחד (איין בעזאנדרס דינג . אינדיווידואום) הנה לזה אי אפשר שנאמר שהעניינים הכוללים נמצאים . ואולם אי אפשר גם כן שנאמר שהם נעדרים בהחלט . כי אי אפשר שיגיע מהנעדר ציור חיובי בשכל . ולזה אמרו העניינים הכוללים אינם נמצאים ולא נעדרים . וזהו מאמר סותר את עצמו . אבל אמתת הענין הוא זה . העניינים הכוללים אינם נמצאים כוללים חוץ לשכל , אבל בשכל לבד . ר"ל השכל מקיש בין דברים רבים מיוחדים , ומפשיט הציור המשותף לכלם , מהציורים המיוחדים לכל אחד מהם . ועל ידי זה שב הציור המשותף הנזכר , ענין כולל : העצם הפרדי אינו במקום , אבל יטריד הגבול . להיות שאי אפשר שנצייר מורכב מזולת שנניח מציאות העצמים הפשוטים אשר מהם הורכב , הנה לזה הניחו מציאות עצמים פרדיים . ואולם להיות המרחק (דער רוים) מקבל החלוקה לבלתי תכלית , הנה לזה אי אפשר שנאמר העצם הפרדיי הוא במקום , שאם היה הענין כן היה מקבל החלוקה , ולא היה אז עצם פשוט , וזה סותר מה שהנחנו . ואולם אי אפשר שנאמר גם כן שאיננו בעל מרחק , מפני שאם היה כן , היה אז העצם הפרדיי נקודה הנדסיית (איין מאטהעמאטישער פונקט) ולא היה באפשר שיהיה המורכב מעצמיים פרדיים כאלה בעל מרחק . כמו שאם הקבץ בדעתך אלף נקודות לא יתהוה מהם מרחק לעולם . ולזה אמרו שבהכרח העצם הפרדיי מטריד הגבול ר"ל שהוא נמצא חוץ לגבול העצם הפרדיי האחר , וזה גם כן מאמר סותר את עצמו . ואולם האמת הוא שהמקום והמרחק אינם משיגי הדברים כמו שהם בעצמם (נאומענאן) אבל הם משיגי מוחשיהם , ר"ל משיגי הציורים המגיעים לנו מהם לבד (פענאמען) ולזה המוחש הוא תמיד בעל מקום ומרחק , ומקבל החלוקה לבלתי תכלית , עם היות הדבר עצמו , בלתי נמצא במקום ומרחק ובלתי מקבל החלוקה : והאדם אין לו פעל כלל אבל יש לו הקנייה . כאשר נתבונן בפעולות האדם נמצא שכל פעולה מהם מסובבת מפעולה אחרת

הקודמת

ולא בדעות כל שכן שתהיה להם מציאה חוץ לשכל· אבל הם׳ כמו שידעת וידע כל מי שלא יטעה עצמו׳ ישמרו ברוב הדברים במאמרים שמשתדל אומרם לשמרם ברוב דברים ובהמשלים מוטעים ולאמתם בצעקות ובהוצאות רבות והרחקות ובפנים רבים מורכבים ממחלוקת נצוח והטעאה · וכשישוב אומרם ומעמידם באלו הדברים עם נפשו לאמונתו לא ימצא דבר׳ זולתי הבלבול וקצרת יד השכל׳ שהוא ישתדל להמציא מה שאינו נמצא׳ ולברוא אמצעי בין שני הפכים׳ אין אמצעי ביניהם כלל׳ היש בין הנמצא ושאינו נמצא אמצעי׳ או בין היות שני הדברים האחד מהם הוא האחר׳ או הוא זולתו אמצעי· ואמנם הצריך לזה מה שאמרנו משמירת הדמיונות׳ והיות המצוייר תמיד מכל הגשמים הנמצאים שהם עצם אחד מן העצמים׳ וכל עצם מהם בעל תארים בהכרח׳ ולא נמצא לעולם עצם גשם מופשט במציאותו מבלתי תואר׳ ונמשך אחר זה הדמיון· וחשבו שהוא יתעלה כן מורכב מעניינים חלוקים רבים עצמיים והעניינים המוספים על העצם· ואנשים נמשכו אחר הדמוי והאמינוהו גשם בעל תארים· ואנשים סרו מזה הדרך והרחיקו הגשם והשאירו התארים· כל זה הביא אליו רדיפת פשוטי ספרי התורה כמו שאבאר בפרקים יבאו בזה העניין :

פרק שנים וחמשים

כל מתואר שיחוייב לו תאר ויאמר שהוא כך וכך׳ לא ימלט התאר ההוא מהיותו מאחד מאלו החלקים החמשה· החלק הראשון : שיתואר הדבר בגדרו׳ כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר וזה התאר הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו· כבר בארנו (בפרק שלפני זה) שהוא פירוש שם לא דבר אחר· וזה המין מן התאר מרוחק מן האל יתברך אצל כל אדם׳ שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם סבת מציאותו ויוגבל בהם· ולזה הוא מפורסם אצל כל אחד מן המעיינים המדברים למה שיאמרוהו

פרק נב ולזה הוא מפורסם אצל כל אחד מהמעיינים המדברים למה שאמרוהו׳ כי השם לא יגדר זה אמת על שיהי׳ גדר אמתי׳ אבל כספוק

גבעת המורה

שקודמת אליה וכן לבלתי תכלית · אבל לא נמצא לעולם שיתחיל האדם פעולה אחת מזולת שתהיה נמשכת מפעולה קודמת אליה · על דרך משל כל שינוי בגוף האדם׳ הוא נמשך אחר התנועה׳ וכל תנועה תקדם לה תנועה בהכרח׳ וכן לבלתי הכלית · וכמו כן כל ציור בנפש האדם הוא מסובב מציור הקודם אליו׳ וכן לבלתי תכלית׳ מזה מבואר שהאדם אין לו פעל כלל׳ ר״ל שאיננו בעצמו סבת פעולה אחת׳ הבלתי נמשכת בהכרח מפעולה קודמת אליה · ועם כל זה נראה היות האדם לומד איזה מלאכת מחשבה ומוציא על ידי זה פעולה שלא היה יכול על זה קודם זה׳ ולזה אמרו שעם היות שהאדם אין לו פעל כלל׳ עם כל זה יש לו הקנייה (איינע פערטיגקייט) ר״ל שעל ידי ההשתדלות בפעולה אחת זמן רב׳ מגיע לבסוף אל היכולת עליה · וזה גם כן מאמר סותר את עצמו · כי באמת ההשתדלות הנזכר איננו זולת פעולות קודמות שהם תנאי הפעולה המבוקשת · ואולם הספק הנזכר יתבאר במקום אחר ואין כאן מקומו · ובהוצאות רבות · (איט פילען אויסשווייפונגן) · ממחלוקת נצוח והטעאה · (סאפיסטיריא) · בין היות שני הדברים האחד מהם הוא האחר או זולתו · ר״ל שבהכרח שנאמר א הוא ב או א איננו ב ושני המשפטים הנזכרים סותרים זה את זה׳ ואי אפשר שנמצא ביניהם אמצעי : משמירת הדמיונות · ר״ל שבעבור שמירת הדמיונות שהגיעו להם מהשגת הגשמים׳ הצטרכו להנחת הדיעות הנזכרות :

פרק שנים וחמשים שיתואר הדבר בגדרו · ר״ל שיהיה הגדר (דעפיניציא) התאר׳ והנגדר (דעפיניטום)׳ המתואר : שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות · כל מה שהוא אפשר מחייב בהכרח

כבר ימצא . ואמר אכ"ר , ואולם מאמרם כי השם לא יגדר , וזה שהראשון לא יעבור שישתתף בסוג ויפרד ממנו בהבדל , הנה אם רצו הסוג הנאמר כן בהסכמה הנה אמת , וכן ההבדל הנאמר בהסכמה , לפי שכל אשר תארו כן הנהו מורכב מצורה כוללת ומיוחדת , וזה כאשר ימצא לו הגדר . ואולם אם רצו בסוג , הסוג הנאמר בשתוף , ר"ל בקדימה ואיחור , כאשר יהי' לו סוג הוא הנמצא דרך משל . או הדבר או העצמות , ובזה יהיה לו גדר מזה המין מן הגדרים ; כי דמיוני אלו הגדרים נעשים בחכמות , כמו שנאמר בגדר הנפש שהוא שלימות ראשון לגשם טבעי כליי . וכמו אשר נאמר בגדר העצם שהוא הנמצא לא בנושא . והחלק הד' מן התארים הוא שיתואר ביחוסו לזולתו , ירצה בו יחס העצם אל הזמן ואל המקום , או אל דבר יצטרף בו צרוף מה והתיחסות מה . והוא אמרו כמו שיוחס לזמן או למקום ; ואמרו וזה המין מן התארים לא יחייב רבוי , ירצה כי הוא ממאמר ההצטרפות , והצרוף הוא ענין שכלי לא ענין נוסף , על שאיננו ממאמרות הנמצאות אם לא בשכל , כמו שהתבאר בחכמת האלהית . ואמרו כי הזמן מקרה דבק לתנועה ,
כשיכשו

כי השם לא יגדר . והחלק השני : שיתואר הדבר בחלק גדרו כמו שיתואר האדם בחיות או בדבור , וזהו ענינו החיוב , שאנחנו כשנאמר כל איש מדבר אמנם ענינו כי כל מי שימצא לו האנושות ימצא בו הדבור . וזה המין מן התארים מרוחק מן הבורא יתעלה אצל כל אדם , שאם היה לו חלק מהות תהיה מהותו מורכבת , ושקרות זה החלק בחקו כשקרות אשר לפניו . והחלק השלישי : שיתואר דבר בענין יוצא מאמתתו ועצמו , עד שיהיה הענין ההוא איננו ממה שנשלם בו העצם ויתקיים , ויהיה הענין ההוא אם כן איכות אחת בו , והאיכות והוא הסוג העליון מקרה מן המקרים , ואם היה נמצא לו ית' תאר מזה החלק , היה הוא יתעלה נושא המקרים ויספיק בו רוחק מאמתתו ועצמו , ר"ל שיהיה בעל איכות . והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך , ואין ענין אמרם לא יתאיך , אלא שאינו בעל איכות . וכל תאר שיחוייב לעצם אחד חיוב עצמי הוא אם מקיים לעצם , והוא הוא , או איכות לעצם ההוא . וסוגי האיכות ארבעה כמו שידעת . ואני אמשיל לך משל על דרך התואר מכל סוג מהם , שיתבאר לך המנע מציאות זה המין מן המתארים לשם יתעלה . המשל הראשון : בהתארך האדם בטבע מטבעי העיוניים או המדות או התכונות אשר ימצאו לו באשר הוא בעל נפש . כאמרך פלוני הנגר או הנזהר מחטא או החולה . ואין הבדל בין אמרך הנגר , או אמרך החכם , או הרופא , הכל תכונה בנפש . ואין הבדל בין אמרך הנזהר מחטא , או אמרך הרחמן ; כי כל מלאכה וכל חכמה וכל מדה חזקה היא תכונה בנפש . וזה כלו מבואר למי שהשתדל במלאכת ההגיון השתדלות מעט . והמשל השני : בהתארך הדבר בכח טבעי בו או לא כח טבעי , כאמרך הרך והקשה . ואין הבדל בין אמרך הרך והקשה ובין אמרך החזק והחלש , הכל הכנות טבעיות . והמשל השלישי : בהתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות , כאמרך פלוני הכעסן או הקוצף או הפחדן או הרחמן , כשלא יתחזקו המדות . ומזה הסוג תארך הדבר במראה ובטעם ובריח ובחום ובקור וביובש

גבעת המורה

דברים אחרים אפשריים שהם עלות אפשרותו , המשל בזה המשולש הוא אפשר , וגדרו הוא : מרחק מוגבל משלשה קוים , וזה מחייב היות המרחק . וכן הקוים אפשריים בעצמם , וזולת זה היה המשולש ר"ל המקובץ מהמחברים בלתי אפשר . וזהו הענין בכל מה שיש לו סבות קודמות ; אבל השם יתעלה בהכרח שיהיה אפשר מצד עצמו , מפני שאין אפשרתו נתלית מאפשרות זולתו , אבל בהיפוך , אפשרות זולתו נתלית מאפשרותו : והאיכות והוא הסוג העליון . ר"ל האיכות בכלל מזולת שיוגבל מין האיכות הנזכר : אם מקיים לעצם . (מיינע וועזענטליכע בעשטימונג) או איכות (איגענשאפט , בעשאפענהייט) . המשל הראשון בהארך האדם כו' . ר"ל בהארך וכן
בקניינים

וביובש ובלהות · והמשל הרביעי : בתארך הדבר במה
שישיגהו מצד הכמות באשר הוא כמות ׳ כאמרך
הארוך והקצר והמעוות והישר ומה שדומה לזה ·
וכשתסתכל בכל אלו התארים והדומים להם ׳ תמצאם
נמנעים בחק הבורא ׳ שאינו בעל כמות שתשיגהו איכות המשגת הכמות באשר הוא כמות ׳ ואינו מתפעל
שתשיגהו איכות ההפעליות ׳ ואין לו ההכנות שישיגהו הכח וכיוצא בו · ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו
תכונות וישיגוהו הקניינים ׳ כענוה וכבשת וכיוצא בהם ׳ ולא מה שישיג הבעל הנפש באשר הוא בעל נפש,
הבריאות והחולי · הנה כבר התבאר לך כי כל תאר שישוב לסוג האיכות העליון לא ימצא לו יתעלה ·
הנה אלו שלשה חלקים מן התארים ׳ והם מה שיורה על מהות ׳ או על חלק מהות ׳ או על איכות אחרת
נמצאת במהות ׳ כבר התבאר המנעה בחקו יתעלה ׳ מפני שהם כולם מורים על ההרכבה אשר נבאר במופת
(פרק נ׳ חלק ב׳) המנעה בחק הבורא ׳ ולזה נאמר שהוא אחד גמור · והחלק הרביעי מן התארים הוא שיתואר
הדבר ביחוסו לזולתו ׳ כמו שייוחס לזמן או למקום או לאיש אחר ׳ כתארך ראובן שהוא אבי פלוני או שותף
פלוני או שוכן במקום הפלוני או אשר היה בזמן הפלוני ׳ וזה המין מן התארים לא יחייב רבוי ולא שנוי בעצם
המתואר ׳ כי זה ראובן הנרמז אליו הוא שותף שמעון ואבי חנוך ואדון לוי וריע יהודה ושוכן בבית אשר הוא
כך ׳ והוא אשר נולד בשנת כך · ואילו ענייני היחס אינם עצמו ולא דבר בעצמו כאיכויות · ויראה בתחלת
המחשבה שיהיה נכון שיתואר הבורא יתעלה בזה המין מן התארים ׳ אמנם עם ההתאמתות ודקדוק העיון
יתבאר המנע זה · אמנם שהשם יתעלה אין יחס בינו ובין הזמן והמקום ׳ זה מבואר (בפרק י״ג חלק ב׳) ׳ כי הזמן
מקרה דבק לתנועה כשיביטו בה ענין הקדימה והאחור ותהיה נספרת ׳ כמו שהתבאר במקומות הנפרדים
לזה הענין ׳ והתנועה ממשיגי הגשמים ׳ והבורא יתעלה אינו גשם ואין יחס בינו ובין הזמן ׳ וכן אין יחס בינו
ובין המקום · ואמנם מקום החקירה והעיון היש בינו יתעלה ובין דבר מברואיו מן העצמים קצת יחס אמרתי
שיתואר בו ׳ אמנם שאין הצטרפות בינו ובין דבר מברואיו ׳ זה מבואר בתחלת עיון ; כי מסגולות שני המצטרפים
ההתהפך בשווי ׳ והוא יתעלה מחויב המציאה ׳ ומה שזולתו אפשר המציאה כמו שנבאר ׳ אין הצטרפות
אם כן אמנם שיהיה ביניהם קצת יחס · והוא דבר שיחשב בו שאיפשר ואינו כן ׳ שאי איפשר שיצוייר יחס בין
בין השכל והמראה ׳ ושניהם תכללם מציאה אחת בדעתנו , ואיך יצוייר יחס בין מי שאין בינו ובין מה שזולתו
עניין שיכללם בשום פנים ׳ כי המציאה אמנם תאמר אצלנו עליו יתעלה ועל זולתו בשתוף גמור ; אם כן
אין יחס בשום פנים באמת בינו ובין דבר מברואיו ׳ כי היחס אמנם ימצא לעולם בין שני דברים שתחת מין אחד
קרוב

כשיביטו בה ענין הקדימה והאיחור ותהיה נספרת · בזה
כלל הרב אמתת הזמן ומהותו וירצה , כי בהחלק התנועה
בה תאר נוסף · והכנסה תחת המספר , יתחדש הזמן ,
כי יהיו הקודם והמתאחר אשר בה · המוסך המציאות ,
ספוק

גבעת המורה

בקניים (פערטיגקייטן) · המשל השני הוא משל לתאר · ההכנות (פעהיגקייטן , אנלאגען) · כשיביטו בה
ענין הקדימה והאחור (ווען מאן דאביי דאס פארהערגעהן אונד דאס פאלגען אים בעטראכט ניהט) : ותהיה
נספרת · ר״ל שלא נחשוב התנועה כאלו היתה ציור אחד פשוט , אבל נחשוב אותה ציור מורכב ממה שממנו
יתנועע , ומה שאליו יתנועע · הצטרפות (פערהעלטניס) : ההתהפך בשווי , ר״ל שאפשר שנחליף המצטרפים
זה עם זה , ועם כל זה ישאר ההצטרפות הנוכר , על דרך משל האדון והעבד הם מצטרפים זה עם זה , והנה
הוא אפשר שישוב האדון עבד והעבד אדון , ועם כל זה ישאר ההצטרפות כמו שהיה : יחס (אייגע בציהונג)
מליאה

שאין יחס ביניהם בשום פנים ולא בתחלת הדעת המשותף ואע"פ שיעלו לסוג אחר · והמשל בו שאין ספק לשום אדם שאין יחס בין המאה אמות ובין החום אשר בפלפל , כי זה מסוג האיכות וזה מסוג הכמות · ואין יחס גם כן בין החכמה ובין המתיקות , או בין הענוה והמרירות · ואע"פ שכל אלו תחת סוג האיכות העליון , יהיה יחס בינו ית' ובין דבר מברואיו עם ההפרש הגדול באמיתת המציאות אשר אין הפרש יותר רחוק ממנו · ואלו היה ביניהם יחס היה מתחייב שישיגהו מקרה היחס , ואע"פ שאין זה מקרה בעצמו ית' , לא שהוא בכלל קצת מקרה חנה לא תנצל בחיוב תאר לו ואפילו מצד היחס על האמת , אלא שהוא הראוי שבתארים אשר צריך שיקלו בתאר הבורא בו מפני שלא יתחייב רבוי הקדמות , ולא יחייב שנוי בעצמו ית' בהשתנות המיוחסים · והחלק החמישי מתארי החיוב הוא שיתואר הדבר בפעולתו , ואיני רוצה בפעולתו קניין המלאכה אשר בו , כאמרך הנגר הצייר או הנפח , כי הם ממין האיכות כמו שזכרנו ; אבל ארצה בפעולתו הפעולה אשר פעלה , כאמרך ראובן הוא אשר חרש זה הדלת ובנה זו החומה וארג זה הבגד · וזה המין מן התארים רחוק מעצם המיוחס ולזה ראוי שיתואר בהם הבורא ית' · אחר אשר תדע שאלו הפעולות המתחלפות לא יתחייב שיעשו בעניינים מתחלפים בעצם הפועל כמו שיתבאר · אבל כל פעולותיו ית' המתחלפות כולם בעצמו לא בעניין מוסף על עצמו כמו שבארנו · ויהיה ביאור מה שבזרת הפרש שהוא ית' אחד מכל הצדדים אין רבוי בו ולא עניין מוסף על העצם · ושהתארים חלוקי העניינים הרבים הנמצאים בספרים המורים עליו ית' הם מצד רבוי פעולותיו לא מפני רבוי בעצמו · וקצתם להורות על שלמותו כפי מה שנחשבהו שלמות כמו שבארנו (כפי כ"י מ"ו ומ"ת מזה החלק) · ואמנם אם אפשר שיהיה העצם האחד הפשוט אשר אין רבוי בו עושה מעשים מתחלפים ? הנה יתבאר לך אחר זה במשלים :

פרק שלשה וחמשים

אשר הביא המאמינים מציאות התארים לבורא להאמין בהן , קרוב לאשר הביא מאמיני ההגשמה להאמין בה · וזה , כי מאמין ההגשמה לא הביאוהו אליה עיון שכלי , אבל נמשך אחר פשוטי הכתוב · וכן העניין בתארים , כאשר נמצאו ספרי הנביאים וספרי התורה שתארוהו ית' בתארים , לקחו העניין על פשוטו והאמינוהו בעל תארים · וכאלו הם רוממוהו מן הגשמות ולא רוממוהו מענייני הגשמות , והם המקרים ר"ל התכונות הנפשיות , אשר הם כולם איכויות · וכל תאר שיחשוב מאמין התארים שהוא עצמיי לבורא ית' אתה תמצא עניינו עניין האיכות , אף על פי שלא יבארהו בו , רומה במה שנהגוהו מענייני כל גשם בעל נפש חית . ועל הכל נאמר דברה תורה בלשון בני אדם · אמנם הכוונה בכולם לתארו בשלמות , לא בעצם העניין ההוא אשר הוא שלמות לבעלי הנפש מן הנבראות , ורבים תארי פעולותיו המתחלפות , ולא בהתחלף הפעולות יתחלפו העניינים הנמצאים בפועל . ואני אמשל לך משל בזה מן העניינים הנמצאים אתנו . ר"ל שיהיה הפועל אחד ויתחייבו ממנו פעולות מתחלפות , ואף על פי שלא יהיה בעל רצון , כל שכן אם היה

פועל

גבעת המורה

מליאה אחת · ר"ל סמליאת סניקס מקריים : הדעת המסופק (דער גאייגע פרשטאנד) : צריך שיקלו (איטן נוגאסן , ניכט זאת גגויא גגמאאן ווערדן) : רבוי הקדמות · דברים רבים קדמונים :

פרק

פועל ברצון, והמשל בו האש תתיך קצת הדברים ותקפיא קצתם, תבשל ותקרר ותלבין ותשחיר. ואלו יתאר האדם האש בשהיא המלבנת והמשחרת והשורפת והמבשלת והמקפיאה והמתיכה, היה אומר אמת, והי' מי שלא ידע טבע האש חושב שיש בה ששה ענינים מתחלפים, ענין בו ישחיר, וענין אחר בו ילבין, וענין שלישי בו יבשל, וענין רביעי בו ישרף, וענין חמישי בו יתיך, וענין ששי בו יקפיא, ואלו כלם פעולות זו הפך זו אין ענין פעולה מהם ענין האחרת; אמנם אשר ידע טבע האש ידע שבאיכות אחת פועלת תפעל כל אלו הפעולות, והוא החום. ואם הוא זה נמצא במה שנעשה בטבע, כל שכן בחק הפועל ברצון, וכל שכן בחקו ית' אשר התעלה על כל ספור, כאשר השגנו ממנו יחסים מתחלפים הענינים, כי ענין החכמה בלתי ענין היכולת בנו, וענין היכולת בלתי ענין הרצון, איך נתחייב מזה שיהיו בו ענינים מתחלפים עצמיים לו, עד שיהיה בו ענין בו ידע, וענין בו ירצה, וענין בו יוכל, כי זה הוא ענין התארים אשר יאמרו אותם. והנה יבאר קצתם בזה וימנה הענינים המוספים על העצם, וקצתם לא יבאר בזה אלא שהוא יבאר באמונה ואם לא יפרש אותם בדבר מובן כמאמר קצתם, יכול לעצמו, חכם לעצמו, חי רוצה לעצמו. ואני אמשול לך בכח המדבר הנמצא באדם, שהוא כח אחד אין רבוי בו ובו ידע החכמות והמלאכות, ובו בעצמו יתפור ויגר ויארג ויבנה וילמוד וידע התשבורת וינהיג המדינה. ואלו הפעולות מתחלפות מחוייבות מכח אחד פשוט אין רבוי בו, והפעולות המתחלפות ההם רבות מאד כמעט שאין תכלית למספרם, ר"ל מספר הפעולות אשר יוציאם הכח המדבר; ואין רחוק אם כן בחק הבורא יתעלה שיהיו אלו הפעולות המתחלפות באות מעצם אחד פשוט אין רבוי בו ולא ענין מוסף כלל. ויהיה כל התואר נמצא בספרי האלהים ית' הוא תאר פעולתו לא תואר עצמו או מורה על שלמות מוחלט, לא שיש לו עצם מורכב

שלם ר"ל והיופי היותר תמים, אחר שכל שלימות יכות אפשר לו הוא נמצא לו, והוא מגיע לאותו השלימות עם הבטחה מאפסות הקסדון והחסרון. והשלמות הנמצאות לו למעלה מכל שלימות, ואהבתו וחשקו לאותו השלימות למעלה מכל אהבה, ועריבותו למעלה מכל עריבות, והוא יותר גדול, אלא שאי אפשר מבלתי הרחקה בהשאלה כמו שנשאיל לו תיבת הרוצה והבוחר והפועל ואם גוזרנו מרחק רצונו מרצוננו ויכולתו מיכולתנו וידיעתנו. ולולי יהיה ערבות אלא בתאות המאכל והמשגל, היה ענין החזירים והחמורים יותר נכבד מענין המלאכים, ר"ל בהתחלות המופשטות מהחומר, שאין להם ערבות אלא בשמחה במה שישיגו היופי והשלימות הראשון, אשר לא יראו מקורו. ומכל אשר לראשון למעלה מן המלאכים, כי הוא עשה והם עלולים והוא הטוב אשר אין בו חסרון והוא האמת הגמור כי הוא נמצא בעצמו. והאמת הוא המציאות והשם יתברך הוא הנמצא הראשון, א"כ הוא האמת הראשון והוא הטוב הגמור, והוא החשוק יחשקהו זולתו או לא יחשקהו, כמו שהאל משכיל ומושכל ישכילהו זולתו או לא ישכילהו. וכל אלו הענינים שוים אל עצמותו ואל השגתו לעצמותו. והשכילו עצמותו הוא ענין עצמותו, כי הוא שכל נקי מופשט וישוב השכל ענין אחד והוא השכל. ואין קריאתנו שכל הוא מורה על ענין שולל ואלא כי הוא השם ביותר מיוחד בעצמותו מכל הפילוסופים המסכימים בחלוף מה שראה אפלטון שהשכל בלתי ההתחלה הראשונה, ושהוא לא יתואר בשהוא שכל. כי השכל הוא השם המורה עליו באמת מכל הפילוסופים, כמו שיורה עליו השם המפורש אצלנו. והנה יורה ג"כ על השפעת הפעולות ממנו אחר שהשכל אמנם ישכיל הנמצא, ויגיע בהשכילו ית' והבן זה.

פרק נג ואמרו אם לא יפרש אותו במאמר מובן במאמר קצתם, יכול לעצמו חכם לעצמו

גבעת המורה

פרק שלשה וחמשים מורה על שלמות מוחלט. ר"ל על שלמות בכלל, לא על השלמות המיוחד לתאר המוכר. אבל יביטו השינוי לנרואיו, וזה סותר מה שהניחו היות התארים הנזכרים עצמיים. השכל העולה מהנזכרים הוא שהשם יתעלה אין לו גדר כלל. ר"ל שאין הציור המגיע לנו ממנו

לעצמו · כבר אתה רואה / כי הרב אמר על אלה שלא פירשו מאמרם כדבר מובן · אמנם כשתחפש כל מאמר הרב בספרו עליהם ותבין כל חלקיהם / תדע כי המובן אצל הרב מזה במאמר הוא מה שעמדתי עליו אחר חקירה רבה וזמן ארוך , והוא כי אמרו חכם לעצמו / אינו רוצה לומר יודע עצמו / אבל שמעצמו הוא שיהי' יודע , ר"ל שבו עניין עצמי הוא מאמתתו ומהותו נוסף על עצמותו · פי' תאריו אינם עצמו ולא דבר יוצא מעצמו , בו ידע מה שידע . וכן רוצה לעצמו אינו רוצה לומר שירצה עצמו אבל שמעצמו שהוא רוצה · ומן השקר שיהיה הבורא נעדר ממנו . וכן מעצמו שיהיה חי ויכול · ואמרו מן העצם בעל התארים ירצה העצמיים . עוד אמר אמנם תאריו העצמיים לו ית' אינם מפעולותיו . שאי אפשר שיחשוב שהבורא ברא עצמו , אבל היותו בורא הוא בורא לזולתו ולא לעצמו · ולכן לא יהי' תואר עצמיי לו . לפי שהוא מכלל פעולותיו וזהו אמרו והם כתארים ההם . ואמרו שאלו הענינים שונים ושלימיות אשר מן השקר שיהיה הבורא נעדר מהם מאומה . ואי אפשר שיהיו מכלל פעולותיו , ירצה כענין הבורא ר"ל שהוא מכלל פעולותיו כבורא / אבל בבחינת עצמו , וזהו ביאור דעתם · והחכם ביאר במופת שאלו הד' ג"כ אינם בבחינת עצמו . אבל בבחינתו הפעולות ושמשפט אלו הד' כמשפט מלת הבורא אשר יודהו , הסבה שאינה תואר עצמותי . אך כפי

מורכב מעניינים מתחלפים / שלא בהיותם בלתי מתירים מלת ההרכבה / יבטל ענינים מן העצם בעל התארים / אלא שהנה מקום הספק אשר הביאם לזה / והוא זה שאבארהו לך . והוא שאלו אשר האמינו בתארים / לא האמינום מפני רוב הפעולות / אבל יאמרו אמרת כי העצם האחד יפעל פעולתו מתחלפות / אמנם התוארים העצמיים לו יתעלה אינם מפעולותיו . שאי איפשר שיחשב כי הבורא ברא עצמו . והם בתארים ההם אשר קראו אותם עצמיים חלוקים ר"ל במספרם / כי הכל נמשכים אחרי הכתוב מן הכתובים . ואומר לך מה שהכל מסכימים עליו ויחשבו שהוא מושכל ושלא ימשכו בו אחר דברי נביא / והם ארבעה תארים / חי / יכול / חכם / רוצה . ואמרו שאלו עניינים שונים ושלמויות אשר מן השקר שיהיה הבורא נעדר מהם מאומה / ואי אפשר שיהיו אלו מכלל פעולותיו / וזה ביאור דעתם . ואשר תדעהו כי עניין החכמה בו ית

גבעת המורה

ממנו / ציור מגביל ההשגה בבחינת הנשוא (קאנסטיטוטיף) אבל הוא מגביל ההשגה בבחינת הנושא לבד (רעגולאטיף) כמו שבארתי זה פעמים · כי ציור השם יתעלה לפי גדר הפלוסופים והוא עלת העולם לבלתי תכלית (אין אונענדליך פאללקאמנע וועזען) הוא מסופק אם הוא אפשר או לא . כי עם היות שאין הציור הנזכר סותר את עצמו לפי השגתינו / ר"ל שהוא אפשר שנצייר בדעתנו ציור מורכב מכל מיני הישות שאפשר / מפני כי הסתירה הוא קבוץ הישות והעדר (איינע רעאליטעט אונד איהרע ענטגעגען געזעטצע נעגאציאן) המתנגד אליו . ואולם אין ישות מתנגד אל הישות (רעאליטעטן קענן זיך ניכט איינאנדר ווידערשפרעכן) עם כל זה כבר הוא אפשר שיהיו הישות המתחלפות סותרות זו את זו בנושא (זיא קעננן זיך אים אביעקטע ווידערשפרעכן) . המשל בזה שתי תנועות המתנגדות זו לזו בנטייתם (אין איהרר ריכטונג) הם שניהם ישות (כי אין התנועה לצד המערב / העדר התנועה לצד המזרח לבד / אבל תנועה נבדלת מהראשונה) ועם כל זה הם סותרות זו את זו בנושא אחד / ר"ל שאי אפשר שיתנועע הגשם האחד בעצמו לשתי רוחות מתחלפות באותה העת בעצמה · ולזה יהיה גם כן ציור קבוץ כל מיני הישות מסופק בעצמו (פראבלעמאטיש) ולהיות שאין לשם יתעלה גדר / אי אפשר גם כן שיהיה לו חלק גדר / או דבר מתחייב מהגדר (תאר) או הצטרפות ויחס בינו ובין זולתו / מפני היות ההצטרפות והיחס נודע על ידי הגדר . ואולם הפעולות אפשר שייוחסו אליו על זה הדרך / שנבקש לכל פעולה סבתה ר"ל פעולה קודמת אליה שהיא תנאי מציאותה / וכן לפעולה הקודמת סבתה / וכן לבלתי תכלית · ועל ידי סדר פעולות במספר בלתי בעל תכלית נגיע באחרונה להשגת הפועל הראשון יתעלה · ואולם הוא מבואר שזה הציור גם כן אינו מגביל ההשגה בבחינת המושג (כי תנאי היותו בלתי בעל תכלית מתנגד לזה) אבל בבחינת המשיג לבד / ר"ל שהוא מורה דרך ההגעה אל העלם המבוקש / וגם כן עלת מניעת ההגעה הנזכרת כאחד —

פרק

ית' הוא כענין החיים , להיות כל משיג עצמו חי וחכם בענין אחד זה כשנרצה בחכמה השגת עצמו והעצם המשיג הוא בעצמו העצם המושג בלי ספק , שאינו לפי דעתנו מורכב משני דברים , דבר ישיג ודבר אחר לא ישיג , כאדם המורכב מנפש משגת וגוף בלתי משיג . וכשירצה באמרנו חכם משיג עצמו יהיו החכמה והחיים ענין אחד , והם לא יביטו זה הענין אבל יביטו השיגו לברואיו . וכן בלא ספק היכולת והרצון אין כל אחד מהם נמצא לבורא בבחינת עצמו

כפי יחסים מתחלפים בינו ובין הפעולים . והוא כממוצע בין בחינת הפעולות ובין בחינת עצמו ר"ל דומה לו . לא שלקח מאמתת ענינו . ואמר ואשר תדעהו עד סוף הפרק . ואמרו להיות כל משיג עצמו חי וחכם בענין אחד , זה ירצה והחכמה ענין במשיג עצמו כשירצה בחכמה , השגת עצמו . והעצם ההוא המשיג , הוא בעצמו העצם המושג כולו , לא כשאר חלק יהיה אות זולת העצם המשיג אבל הוא המשיג והוא המושג והוא ההשגה , כי עצמו הוא המושקף לעצמו , על שהוא הוא המשקפה בעצמו ית' , שאינו לפי דעתנו מורכב משני דברים , דבר ישיג בו יהיה חכם , ודבר אחר לא ישיג בו היה חי , כאדם המורכב מנפש משגת וגוף בלתי משיג . וכשירצה באמרנו חכם משיג עצמו על שעצמו הוא המשיג , יהיה החכמה והחיים ענין אחד והם לא יביטו לזה הענין , אבל יביטו השיגו לברואיו ויהיה זולת עצמו החי . והנה הוא א"כ בבחינת הברואים , ודע זה . וכן בלא ספק היכולת והרצון היכול על הדבר יכול על הפכו . והרוצה אשר שירצה חלופו . הנה אין היכולת והרצון כל אחד מהם נמצא לבורא בבחינת עצמו , שהוא לא יוכל על עצמו , ולא יתואר ברצותו עצמו , כמו שלא יברא עצמו הנה אין זה התואר א"כ בבחינת עצמו . הנה כבר התבאר לך . שאלו התארים הד' אשר חשבו המעתזלה עצמיים , אינם בבחינת עצמו , אבל בבחינת הברואים . ולזה כאמור אכתנו והוא מבואר , אחרי מה שאמרנוהו . ית' המייסיר ! אמר משה לזה היה ענין המדברים לקוח מספריהם הבלתי ידועים אללנו . והרב אמנם הביא כלל סברתם בלתי ראיה ובלתי מה שהניעם אליו . ראיתי להביא הנה מה שהביאו אבן רש"ד בהכלת ההפלה על זה , ושהם סברו בהתחלה הראשונה , שהיא ממציאת בכל דבר , והיא הפועלת לא זולתה . ותארוה בשבעה תארים נוספים על העצמות . והד' אשר הביאם הרב ביחוד וג' זולתם , והוא ממה שישרך בהבנתם ויקיף לך רוב דעותם . ואומר , הענינים אשר הניעו המדברים אל סברתם בהתחלה הראשונה , ואמתת סברתם והגנויות אשר יחייבו להם הם אלו . המדברים סברו בהתחלה הראשונה , שהיא עצמות בלתי גשמות ולא בגשם . חיה יודעת רוצה יכולה מדברת שומעת רואה . ושזאת העצמות היא הפועלת לכל הנמצאות בלי אמצעי . והיודעת גם בידיעה בלתי בעלת תכלית . אחר שהיו הנמצאות בלתי בעלת תכלית וחלקו העלות אשר הנה . ושזאת העצמות החיה היודעת הרוצה השומעת הרואה היכולה המדברת נמצאת עם כל דבר , ובכל דבר רצונם מדבקת גם דביקות מציאות . וזאת ההנחה ישיגוה גנויות . וזה שמה שזה תארו מן הנמצאות הנהו בהכרח משיג הנפש . לפי שהנפש היא מציאות עצמות איכה גשם חיה יודעת יכולה רוצה שומעת רואה מדברת , הנה אלו התחילו התחלת הנמצאות נפש כוללת נפרדת מן החומר. מנגד שלא ישערו . ונזכיר הספקות אשר יחויבו לזאת ההנחה , ויותר נגלה מהם המאמרים בתארים שתהיה הנה עצמות מורכבת קדומה , הנה תהיה הנה הרכבה . והוא חלוף מה שיניחו האלאשעריה משכל הרכבה מחודשת לפי שהיא מקרה . וכל מקרה אצלם מחודש , והניחו עם זה כל הנמצאות פעולות עוברות , ר"ל אפשריות , ולא יראו שהם בסדור והדרגה וזה יקרא חכמה ויקרא האומן חכם , ואשר הספיקו בו על זאת האמונה בזאת ההתחלה , הוא שהם דמו הפעולות הטבעיות בפעולות הרצוניות . ואמרו כל פועל במה שהוא פועל , הנהו מסודר מכוסל רוצה בוחר חי יודע , ושטבע הפועל במה שהוא פועל ישפוט זה , והספיקו בזה באמרו מה שזולת החי הנהו דומם ומת , והמת לא יסודר ממנו פעל , הנהו מה שזולת החי לא יסודר ממנו פועל , וכפרו הפעולות המסודרות מן הענינים הטבעיים וחלקו עם זה שיהי' לדברים החיים אשר בנגלה הפעולות . ואמרו שאלה הפעולות יהיו מחוברות בחי ובנגלה . ואמנם פעלם החי אשר בנעלם . וחייבו להם שלא יהיה בנגלה חיות , לפי שהחיות אמנם יקויים לנגלה מפעולותיו וג"כ הנה מאין מי יתן ואשער , יגיע להם זה המשפט על הנעלם . והדרך אשר הלכו בקיום זה האופן , הוא שיניחו שהמחודש לו מחדש , וזה שרש לא ילך אל בלתי תכלית . וילך הענין בהכרח אל מחדש קדמון וזה אמת . אבל לא יתבאר מזה שזה הקדמון איננו גשם . ולכן יצטרך שיצטרף אל זה שכל גשם איננו קדמון , ושיגוהו ספקות רבות . ולכן נקבל בזה באורם שהעולם מחדש . אחר שכבר אפשר שיאמר שממנו גשם קדמון , אין בו דבר מן המקרים אשר הבאתם ראיה מהם , על שהשמים מחודשים לא מן הכוכבים ולא מזולת זה עם שאתם תניחו מורכב קדום . ואחר שהניחו שהגשם השמימי מהווה , הניחוהו על זולת התאר אשר יובן מן ההויה בנגלה , והוא שיהי' מדבר ובזמן ובמקום בתאר מן התארים , כי אין בנגלה גשם יתהוה מלא גשם . ולא הניחו הפועל כפועל בנגלה . וזה שהפועל אשר בנגלה , אמנם פעלו שישנה הנמצא מתאר אל תאר , לא שישנה ההעדר אל המציאות . אבל ממציאו מה אל

כמצא מה, ומתחלף לו בגשם והנגדר והפסד והפעל. ולכן כאשר קבל להם שהשמים מחודשים, לא ישוער שיתוארו שהוא ראשון במחודשים. ומתאר שלא יהפך ההפך אל הפכו. כי לא ישוב עצם ההעדר מציאות, ולא עצם החום קור. אבל החם ישוב קר. והנגדר הוא אשר ישוב נמצא, ולכן אמרו כת המעתזלה שההעדר עצמות מה. אלא שהם שוו אותו העצמות ערום מתאר המציאות קודם היות העולם. והמאמרים אשר דמו בעבורם שיחויב מהם שלא יהיה דבר מדבר, המאמרים בלתי אמתיים. והיותר מספיק מהם שהם אמרו אם לא יהיה דבר אלא מדבר. הלך הענין אל בלתי תכלית. והתשובה שזה אמנם ימצא ממה שהיה על יושר, לפי שיחויב מציאות מה שאין תכלית בפועל. ואולם בסבוב אינו נמנע, כמו שיהיה מן האויר אש ומן האש אויר אל בלתי תכלית והנושא נצחי. הנה מטעותם בחדוש הכל, הוא שמנה שלא ימנע מן המחודשים הנהו מחודש. אבל הנושא המחודשים לא ימנע מן המחודשים היותו מחודש. ונוקף דבר מה שיחויב להם מן ההפסד. כזאת הראיה כאשר קובלה להם זאת ההקדמה, הוא שהם לא ישלחו המשפט שמה שלא ימנע מן המחודשים בכללה הוא מחודש, על שהוא מחודש מדבר, לא מלא דבר. והם יניחו שהכל מחודש מלא דבר. וג"כ הנה זה הנושא אצל הפלוסופים והוא אשר יקראוהו החומר הראשון לא ימנע מן הגשמות. והגשמות המופשטת אצלם בלתי מחודשת. וההקדמה האומרת שמה שלא ימנע מן המחודשים מחודש אינו אמתי אלא מה שלא מן המחודש אחד בעינו. ואולם מה שלא ימנע מן המחודשים הם אחדים במין אין להם ראשית. ואין יחויב שיהיה הנושא אותם מחודש. ולכן אמר שסיעדו בזה המדברים מן האלשעריה צרפו אל זאת ההקדמה שנית והוא שאי אפשר שימצאו מחודשים אין תכלית להם. ר"ל לא ראשית ולא אחרית וזה אינו מחויב אצל הפלוסופים, וזה הנה נות אשר תחייב הכחת אלה. והכחתם ג"כ שהפועל האחד בנגלה, אשר הוא ההתחלה הראשונה, הוא פועל לכל מה שבעולם מבלי אמצעי. וזה שזאת ההנחה תחלוף מה שיורגש מפעל הדברים קצתם בקצת, ויותר חזק אשר הספיקו בזה, הוא שהפועל בו לו היה פועל היה הענין הולך אל בלתי תכלית. ואמנם היה מחוייב זה לו היה הפועל אמנם הוא פועל מצד אשר הוא פעול. והמניע מניע מצד אשר הוא מתנועע, ואין הענין כן, אבל הפועל אמנם הוא פועל מצד שהוא נמצא בפועל, לפי שהנגדר לא יפעל דבר, ואשר יחויב מזה, הוא שיכלו הפועלים אל פועל בלתי פעול כלל לא שיכלקו הפעולים כמו שחשבו אנשים. ועוד אשר תחייב תולדתם מן הבטל יותר מאשר יתחייב מהקדמותם. אשר גם הלכו בו תולדתם, וזה שאם היתה התחלת הנמצאות, עצמות חיה וידיעה ויכולת ורצון, והיו אלו תוארים נוספים על העצמות, והיתה העצמות בלתי גשמות: הנה אין בין הנפש וזה הנמצא הבדל, אלא שהנפש היא בגשם. וזה הנמצא הוא נפש אינו בגשם. ומה שהיה בזה התאר, הנהו בהכרח מורכב מעצמות ותארים, וכל מורכב הנהו בהכרח צריך אל מורכב אחר. שאי אפשר שימצא דבר מורכב מעצמותו, כמו שאי אפשר שימצא מתהוה מעצמותו, לפי שההויה אשר היא בפועל המהווה, אינו דבר זולת הרכבת המתהוה, והמהווה אינו דבר בלתי המרכיב. ובכלל הנה כמו שלכל פעול פועל, כן לכל מורכב מרכיב פועל לפי שההרכבה תנאי במציאות המורכב. ואי אפשר שיהי' דבר עלה בתנאי המציאות, לפי שהיה מחויב שיהי' הדבר עלת עצמו, ולכן היו המעתזלה בהניחם אלה התוארים בהתחלה הראשונה, שבים אל עצמות לא נוספים עליה על צד אשר ימצאו עליו הרבה מן התארים העצמותיים להרבה מן הנמצאות, כמו היות הדבר נמצא ואחד ונצחי, יותר קרובים אל האמת מן האלשעריה. וסברת הפלוסופים בהתחלה הראשונה היא יותר קרובה מסברת המעתזלה. הנה כבר זכרנו הענינים אשר הביאו המדברים אל כמו זאת הסברא הראשונה והבגויות אשר יחויבו להם. ועוד נזכור כמו זה בסברת הפלוסופים במה שיבוא. והוא ממה שיעמידך כהם על הבנת הקדמותיהם. וממה שהביאם אליהם ומה שישיגם

עצמו שהוא לא יוכל על עצמו ולא יתואר ברצונו עצמו וזה מה שלא יציירהו אדם, אבל אלו התארים אמנם יחשבום בבחינת יחסים מתחלפים בין השם יתעלה ובין ברואיו, וזה שהוא יכול שברא מה שברא ורוצה להמציא הנמצא כפי מה שהמציאו ויודע במה שהמציא. הנה כבר התבאר לך שאילו התארים גם כן אינם בבחינת עצמו אבל בבחינת הברואים. ולזה נאמר אנו קהל המיחדים באמת, כמו שאנחנו לא נאמר שבעצמו ענין מוסף בו ברא השמים וענין אחר בו ברא היסודות וענין שלישי בו ברא השכלים, כן לא נאמר שבו ענין מוסף בו יוכל, וענין אחר בו ירצה, וענין שלישי בו ידע ברואיו, אבל עצמו אחד פשוט ואין ענין נוסף עליו בשום פנים והוא ברא כל מה שברא וידע ולא בענין נוסף כלל. ושאלו התארים המתחלפים אין הפרש בין שיהיו כפי הפעולות או כפי היחסים המתחלפים בינו ובין הפעולות. וכפי מה שבארנוהו ג"כ מאמיתת היחס ושהוא כפי מחשבת בני אדם, וזה הוא אשר צריך שיאמן בהם בתארים הנזכרים

הנזכרים בספרי הנביאים ׳ או שיאמן בקצתם שהם תארים ׳ יורו בהם על השלמות על צד הדמיון בשלימותינו המובנות אצלינו כמו שנבאר :

פרק ארבעה וחמשים

דע כי אדון החכמים משה רבינו ע״ה בקש שתי בקשות ׳ ובאתהו התשובה על שתי הבקשות ׳ הבקשה האחת ׳ היא בקשו ממנו יתעלה שיודיעהו עצמו ואמתתו ׳ והבקשה השנית והיא אשר בקש תחלה שיודיעהו תאריו ; והשיבו ית׳ על שתי השאלות בשיעד לו בהודיעו אותו תאריו כולם ושהם פעולותיו ׳ והודיעו כי עצמו לא יושג לפי מה שהוא ׳ אלא שהוא העירו על מקום עיון ישיג ממנו תכלית מה שאיפשר לאדם שישיגהו ׳ ואשר השיגו ע״ה לא השיגו אדם לפניו ולא לאחריו . אמנם בקשתו ידיעת תאריו הוא אומרו ׳ הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך . והסתכל מה שנכנס תחת זה המאמר מענינים נפלאים ׳ אומרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך ׳ מורה על היותו יתעלה נודע בתאריו ׳ כי כשידע הדרכים ידעהו ; ואומרו למען אמצא חן בעיניך ׳ מורה על שמי שידע הבורא הוא אשר ימצא חן בעיניו ׳ לא מי שיצום ויתפלל לבד ׳ אבל כל מי שידעהו (עיין בפרק י״ח מזה החלק) הוא הנרצה המקורב ׳ ומי שסכלו הוא הנקצף בו המרוחק . וכפי שיעור החכמה והסכלות יהיה הרצון והקצף והקרוב והרחוק . וכבר יצאנו מכוונת הפרק ואשוב אל העניין ׳ וכאשר בקש ידיעת התארים ובקש מחילה על האומה ונענה במחילתם ובקש אחר כן השגת עצמו יתעלה ׳ והוא אומרו הראני נא את כבודך ׳ נענה על המבוקש הראשון ׳ והוא הודיעני נא את דרכיך ׳ ונאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך ׳ ונאמר לו במענה השאלה השנית לא תוכל לראות פני וכו׳ . אמנם אמרו כל טובי ׳ הוא רמז להראות אותו הנמצאות כולם ׳ הנאמר עליהם וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ׳ ר״ל בהראות אותם לו שיבין טבעם והקשרתם קצתם בקצת וידע הנהגתו להם איך היא בכלל ובפרט ׳ ואל זה העניין רמז באומרו בכל ביתי נאמן הוא ׳ כלומר שהוא הבין מציאות עולמי כולו הבנה אמתית קיימת ; כי הדעות שאינם אמתיות לא יתקיימו . אם כן השגת הפעולות ההם הם תאריו יתעלה אשר יודע מצדם . והראיה על זה שהדבר אשר יעדו בהשיגו אותו הם פעליו יתעלה ׳ היות הדבר אשר הודיעו תארי פעולות גמורים ׳ רחום וחנון ארך אפים ורב חסד וכו׳ . הנה כבר התבאר כי הדרכים אשר בקש ידיעתם והודיעו אותם הם הם הפעולות הבאות ממנו יתעלה . והחכמים יקראום מדות ׳ ויאמרו שלש עשר מדות . וזה השם נופל בשמושם על מדות האדם ׳ ארבע מדות בהולכי לבית המדרש ׳ ארבע מדות בנותני צדקה ׳ וזה הרבה . והעניין הנה אינו שהוא בעל מדות ׳ אבל פועל פעולות

דומות

נורבוני

שישיגם מן הגנות ׳ ושהגנות אשר ישיג לפלוסופים הוא במקרה , כי אין בצדיק משובח עד יחסר ויוסר הגנות , כי הוא המעיין נרפש ומקור משחת וצדיק מט לפני רשע . ולא אפשר שימשך כי יתגלה הזנות ויביע ויטהר .

פרק נד בשיעד לו בהודיעו תאריו כלם ושהם פעולותיו , ירצה שיודיעהו הנמצאות כלם ומשפטי הנהגתו , כמו שיודיעהו השפעתו לנמצאות , ודקות הנהגתו והיושר הנמצא בטבע הנמצאות ׳ ואלה הם תאריו , כי יתואר בתארים מחויבים לפעולות , הם דומים לפעולות אשר נפעלם אנחנו , יקרא לזה רחום וחנון וישר לא שיהיו בו התוארים ההם . אבל במה הוא הנמצא

גבעת המורה

פרק ארבעה וחמשים בכל ביתי נאמן הוא כו׳ . האמונה בכאן לפי דעת הרב ז״ל רומזת אל האמיתות ואל החזוק, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן ׳ ויהיה באור בכל ביתי נאמן הוא : בכל מציאותי הוא קיים וחזק, מצד היותו אמתי . אינו שהוא בעל מדות . כי המדות הם קנינים בנפש ומתחזקים מעט מעט ויונחים

מהכח

השלמות היותר משובח ומשיג עצמו, והוא כפנים מהשלמות כלם, יחויב מזה השכלת עצמו והסדור אשר בה, יגיעו השלמיות ממנו על כל הדרכים ההם, לא שיבא אחרים עצמיים, ולא ענינים מוספים על העצם. וזו כונת הרב בזה הפרק והוא הרמוז אליו בפרק הקודם כשגלה בחכמה השגת עצמו. והם יביטו השיגו לברואיו, ולא יביטו כי בהשיג עצמו ישיג ברואיו, לא שישיג השלמיות במה הם השלמיות ההם, אבל במה הם באמתת עצמו. וכשישכיל עצמו ישכיל השלמיות כלם. ודע זה והבינהו ותבין מאמרים רבים מזה הספר, ירמוז גם הרב על זה הפרק אשר כתבו לך. ולמה שהוא עומד שהכל נשען עליו, האריך בזה ובאר ענינו יותר שהגיע לפילוסופים אל זו הסברא.

ואין

דומות לפעולות הבאות מאתנו ממדות. ר"ל מתכונות נפשיות, לא שהוא יתעלה בעל תכונות נפשיות. ואמנם הספיק לו זכרון אלו שלש עשרה מדות, ואף על פי שנבר השיג כל טובו ר"ל כל פעולותיו, כי אלה הם הפעולות הבאות ממנו יתעלה בחק המצאת בני אדם והנהגתם, וזאת היתה אחרית כוונת שאלתו. כי סוף המאמר ואדעך למען אמצא חן בעיניך, וראה כי עמך הגוי הזה, כלומר אשר אני צריך להנהיגם בפעולות אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם. הנה כבר התבאר לך כי הדרכים והמדות אחד והם הפעולות הבאות מאתו יתעלה בעולם, וכל אשר הושגה פעולה מפעולותיו יתואר הוא יתעלה בתאר אשר יבא ממנו הפעל ההוא ונקרא בשם הנגזר מן הפעל ההוא. והמשל בו, כי כשהושגה דקות הנהגתו בהוית עובר בעלי חיים, והמציא כחות בו, ובמי שיגדלהו אחר לדתו שימנעוהו מן המות ומן האבדון וישמרוהו מכל חזק ויעילוהו בשמושיו ההכרחיים, וכיוצא בפעולה הזאת ממנו לא תבא אלא אחר הפעולות והמית רחמים והוא ענין הרחמנות נאמר עליו יתעלה רחום, כמו שאמר כרחם אב על בנים, וא"מר והמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו, לא שהוא יתעלה יפעל ויהמו רחמיו, אלא כפעל ההוא אשר יבא מן האב על הבן אשר הוא נמשך להמלה ורחמנות. והפעולות גמורה יבא ממנו יתעלה בחק חסידיו לא להפעלות ולא לשינוי, וכמו שאנהנו בשתתן דבר למי שאין לו חק עליו יקרא זה בלשוננו חנינה, כמו שאמר חנונו אתם דעים, אשר חנן אלהים, כי חנני אלהים, וזה הרבה. והוא יתעלה ימציא וינהיג מי שאין לו חק עליו, להמציאו והנהיגו לזה נקרא חנון. וכן נמצא בפעולותיו הבאות בבני אדם ממכות גדולות ירדו בקצת אישים להמיתם, או ענין כולל ממית משפחות או איקלימים יכלו הבן ובן הבן ולא יניחו לו מקום זרע ולא נולד, כהשקע מקומות וכרעש וכזועות הממיתים וכתנועות עם על אחרים לאבדם בסייף למחות זכרם, והרבה מאלו הפעולות, אשר לא יבאו מאחד ממנו לאחר אלא מכעס גדול או קנאה עצומה או בקשת גאולת הדם, ונקרא לפי אלו הפעולות קנוא ונוקם ובעל חמה ונוטר, ר"ל כי הפעלות אשר כיוצא בם יבאו ממנו על תכונה נפשית והיא הקנאה, או בקשת גאולת הדם או הנקמה או הכעס יבאו ממנו יתעלה כפי הרחייב הנענשים לא על הפעלות בשום פנים יתעלה מכל חסרון. וכן הפעולות כולם הם פעולות דומה לפעולות הבאות מבני אדם על הפעליות ותכונות נפשיות הם באות מאתו יתעלה, לא מענין מוסף על עצמו כלל. וצריך למנהיג המדינה כשיהיה נביא שידמה באלו התארים ויבואו מאתו אלו הפעולות כשיעור וכפי הדין, לא לרדיפת ההפעלות לבד ולא ישלח רסן הכעס ולא יחזק מדות ההפעליות בו, כי כל הפעלות רע, אבל ישמר מהם כפי כח האדם, ויהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים רחום וחנון, לא לענין הרחמנות וההמלה לבד.

אלא

גבעת המורה

מסכים אל הפעל, וזה מה שלא יצדק בשם יתעלה, אבל בפעולותיו דומות (ויגד אנאלאגים) לפעולות הבאות מאתנו ממדות;

פרק

ואיך ראוי שיובן . ואבדיל החקירה בו בזה שיבוא בע"ה · ואפשר שפינו הוא ע"ה לא המינו אדם לפניו ולא לאחריו . הנה ביארנו בפ' כ"ט ביתרון משה ושלמה על זולתם . ואמרו מורה על היותו ית' נודע בתאריו , כי כשנדע הדרכים נדעהו , אחר שהיו התארים ההם השפעת הנמצאות על צד היותר טוב והיותר משובח , והנהגתם בטבע כאשר אמרנו , וזה מגיע נציורו המשובח אשר הוא עצמו בציור אשר ראה כן ידע התארים כמו שבארנו , ואנחנו נדע הפועל מפעלו המיוחד , לא מי שינוס יתפלל לבד , כי הוא התפעלות דמיוני , והוא אשר בו חיים ההמון , גם החושבים להיות סגולות . ומי יתן ויתעסקו בהם בדורנו זה . וכאשר בקש ידיעת התארים ובקש מחילה ירצה שעל פי התארים ההם , ר"ל מעשיו במציאות ומדרש יגיע המחילה . ולכן סדרם עליהם בנחילתם ובקש אחרי כן בנבואה השגת עצמו . והוא אמרו וכו' והבן אמרו וכל אשר הושגה פעולה מפעולותיו וכו' .

פרק נה כי כל הפעליות יחייבו שנוי . דע כי ההפעלות האמתי הוא פעל הכח אשר בעבור

אלא כפי מה שיהיה ראוי ויהיה בקצת הפעמים · ולקצת האנשים נוטר ונוקם ובעל חמה כפי התחייבם · לא לענין הכעס לבד עד שיצוה בשריפת איש והוא בלתי כועס ולא קוצף עליו ולא מואס בו · אבל כפי מה שיראהו מתחייבו בו ויביט מה שתביא הפעולה הזאת מן התועלת העצומה בעם רב · הלא תסתכל בכתובי התורה כאשר צוה לאבד שבעה עממים ואמר לא תחיה כל נשמה · סמך לו מיד למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותיהם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלהיכם · יאמר לא תחשוב שזו אכזריות או בקשת גאולת הדם · אבל הוא פועל שיגזור אותו הדעת האנושית שיוסר כל מי שיטה מדרך האמת ויורחקו המונעים כלם אשר ימנעו מן השלמות אשר היא השגתו יתעלה · ועם זה כולו צריך שיהיו פעולות הרחמנות והמחילה והחנינה באורך מכנהיגי המדינה יותר הרבה מפעולות העונש · שאלו השלש עשרה מדות כלם מדות רחמים בלתי אחת · והיא פוקד עון אבות על בנים · כי אמרו ונקה לא ינקה ענייני ושרש לא ישרש כאמרו ונקתה לארץ תשב · ודע כי אמרו פוקד עון אבות על בנים אמנם זה בחטא של עבודה זרה לבד לא בחטא אחר · והראיה על זה אמרו בעשרת הדברות על שלשים ועל רבעים לשונאי · ולא יקרא שונא אלא עובד עבודה זרה לבד (כמו שפי' ז"ל בפרק ל"ו מזה) כמו שאמר כל תועבת ה' אשר שנא . ואמנם הספיק לו רבעים כי תכלית מה שאפשר לו לאדם לראות מזרעו הוא דור רביעי · וכשיהרגו אנשי מדינה עובד עבודה זרה יהרגו הזקן ההוא העובד ובנו ובן בנו ובן בן בנו שהוא הולד הרביעי · ובאלו ספר שמכלל מצותיו יתעלה מכלל פעולותיו בלא ספק שיהרג זרע עובדי עבודה זרה אע"פ שהם קטנים בחטא אבותם ואבות אבותם . וזאת המצוה מצאנוה נמשכת בתורה בכל מקום · כמו שצוה בעיר הנדחת החרם אותה ואת כל אשר בה · כל זה למחות הרושם ההוא המביא להפסד הגדול כמו שבארנו . וכבר יצאנו מעניין הפרק אבל ביארנו למה הספיק לו הנה מזכרון פעולותיו וזכרון אלו לבד · והוא כיפני שהוא צריך אליהם בהנהגות המדינות · כי תכלית מעלת האדם ההדמות בו יתעלה כפי היכולת ; כלומר שנדמה פעולתנו כפעולותיו · כמו שבארו בפי' קדושים תהיו · אמרו מה הוא חנון אף אתה היה חנון · מה הוא רחום אף אתה היה רחום . והכונה כולה כי התארים המיוחסים לו יתעלה הם תארי פעולותיו לא שהוא יתעלה בעל איכות .

פרק חמשה וחמשים

כבר קדם לנו במקומות רבים מזה המאמר כי כל מה שמחייב גשמות ראוי בהכרח להרחיקו ממנו יתעלה · וכן כל הפעלות ירוחק ממנו · כי כל הפעליות יחייבו שנוי · ושהפועל לזהפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק · ואלו היה הוא יתעלה מתפעל בשום פנים מאפני ההפעלות היה זולתו עושה בו ומשנה אותו . וכן ראוי

בהכרח

בעבור הכח ההוא, והוא המקבל ההתרשמות כשתנה הדבר מהפך אל הפך. כמו שנוי הדבר מן הלובן אל השחרות. וזה שהכח אשר בו נשתנו הדברים קצתם אל קצת, יקרא הכח המתפעל, וזהו החומר מתפעל הענין בהיולי הראשון, ופעל הכח ההוא ר"ל ההרשם וההשתנות יקרא התפעלות, כמו שנוי הדבר מן הלובן אל השחרות ומן המתיקות אל המרירות. הנה דקדק הרב באמור שכל התפעלות יחייב שנוי, כי ההתפעלות הוא ההשתנות. וההשתנות הוא גבול השנוי כענין בהתנועעות שהוא קבול התנועה. הנה השנוי הוא הגעת השחרות. דרך משל, או סור הלובן והגעת השחרות, וההתפעלות הוא ההרשם וההשתנות כל קבול מהגעת השחרות והעדר הלובן. הנה ההתנועעות מחייב התנועה, וההפעלות יחייב שנוי בענין ההשתנות. ולפי זה גם כן אמר שההתפעלות יחייב שנוי, כי לא יהיה קבול הדבר אם לא יהיה הגעתו. והיה כל שנוי לפניו שנוי. הנה לא יתפעל הדבר ולא יתרשם אם לא נשתנה קודם. ואולם אם הנחנוהו בכל ענייני הנמצאים בעצמותו, ובצירוף אל דבר מה מחוץ בעת התנועה הוא בעינו בעת המנוחה, אי אפשר שיתנועע בעת יותר ראשון מאשר הוא שינוח, ואם לא ינוח ולא יתנועע או יתנועע וינוח יחד. וכל שני הענינים שקר. וזה התבאר בשמיני משמע הטבעי. וזהו אשר כוון הרב בזה המקום. לא שהראשון לו התיחסות מה, ולכן הנחנוהו. ושהוא הכרחי באמתת הכנת ההתפעלות, הנה אמרו וזהו הדבר כבר שער בו כל אדם. וכבר גלה בספרי הנביאים ע"ה בהרחקת הדמוי. רמז כי הנביאים לא יגלו מן הסתרים, אלא מה שהוא נאות לכל, ויש ספק גדול במאמר ישעי' ע"ה ואל מי תדמיוני ואשוה, למה הצטרך להתנות ולקשר בשווי, ואחשוב שרמז על אפשרות התיחסות וסוד ה' ליראיו. ואמנם מאמרו השני ואל מי תדמיון אל אינו מזה המין. כי הוא כאמור על התאר, והעד אמרו ומה דמות תערכו לו. והמתנועע תמור גם כן בהצטרפו, למה שבעבורו התנועע עד שיגיע בפעל. ירצה בזה הנושא בחמרי שהוא הדבר אשר אליו התנועע באנה, דרך משל, ולכן היה הכח מתכלי מציאות התנועה מעורב עם הפעל, כמו שזורה נדרש באמרו שלימות מה שהכח מצד מה שהוא בכח עם היות לו זה השלימות, כמו שבארנוהו בפרושנו לכוונות, ובספרי המכונה פרקי משה.

פרק

בהכרה שירוחק ממנו כל העדר, ושלא יהיה שום שלמות נעדר ממנו פעם אחת ונמצא פעם אחרת. שאם הונח זה היה שלם בכח וכל כח יחובר אליו העדר בהכרח וכל מה שיצא מן הכח אל הפועל אי אפשר לו מבלתי מוציא זולתו נמצא בפועל שיוציאהו. ולזה יתחייב שיהיו שלמויותיו כלם נמצאים בפעל ולא יהיה לו דבר בכח בשום צד. וממה שראוי בהכרח שירוחק ממנו גם כן הדמוי לשום דבר מן הנמצאות. וזה דבר כבר הרגיש בו כל אדם וכבר גלה בספרי הנביאים בהרחקת הדמוי ואמר ואל מי תדמיוני ואשוה, ואמר ואל מי תדמיון אל, ואמר מאין כמוך, וזה הרבה. כללו של דבר, כי כל דבר שמביא לאחד מאלו המינים הארבעה, ראוי בהכרח להרחיקו ממנו במופת המבואר. והוא כל מה שיביא לגשמות, או מה שיביא להפעלות ושנוי, או מה שיביא להעדר כמו שלא יהיה לו דבר בפעל ואחר כן ישוב בפעל, או מה שיביא לדמיון דבר מבריאותיו. ואלו מכלל תועלת חכמת הטבע בידיעת האל, כי כל מי שלא ידע החכמות ההם, לא ידע בחסרון ההפעליות, ולא יבין ענין מה שבכח ומה שבפעל, ולא ידע התחייב ההעדר לכל מה שבכח, ושאשר בכח יותר חסר מן המתנועע ליציאת הכח ההוא לפעל, והמתנועע גם כן חסר בהצטרפו למה שבעבורו התנועע עד שיגיע בפעל; ואם ידע אלו הדברים ולא ידעם במופתיהם, לא ידע הפרטיים המתחייבים מאלו ההקדמות הכלליות חיוב הכרחי, ולזה לא יהיה אצלו מופת במציאות האלוה ולא בהתחייב הרחקת אלו המינים ממנו. ואחר הקדימי זאת ההצעה אתחיל בפרק אחר אבאר בו שקרות מה שיחשבוהו מאמיני התארים העצמיים לו,

ואמנם

גבעת המורה

פרק חמשה וחמשים ושאשר בכח יותר חסר כו', המשל בזה ביצת התרנגולת היא אפרוח בכח לבד וכאשר ישבה התרנגולת על הביצה, שבזה הביצה על ידי זה לא לבד אפרוח בכח (אים ברוטען) אבל מתנועעות ליציאת הכח ההוא אל הפעל, ואולם היא עדיין חסרה בהצטרפה אל מה שבעבורו התנועעה, ר"ל נורק האפרוח ההוא בפעל:

פרק

ואמנם יבינהו מי שקדמה לו הידיעה במלאכת ההגיון ובטבע המציאות.

פרק ששה וחמשים

דע כי ההדמות הוא יחס אחד בין שני דברים, וכל שני דברים שלא ישוער ביניהם יחס, כן לא יצוייר ביניהם דמיון, וכן כל מה שאין דמיון ביניהם אין יחס ביניהם. והמשל בו שלא יאמר זה החום דומה לזה המראה, ולא זה הקול דומה לזאת המתיקות, וזה דבר מבואר בעצמו. וכאשר הסתלק היחס בינינו ובינו ית' ר"ל בינו ובין זולתו, יתחייב הסתלק הדמיון גם כן. ודע כי כל שני דברים שהם תחת מין אחד ר"ל שתהיה מהות שניהם אחת אלא שהם מתחלפים בגודל ובקטנות, או בחוזק ובחולשה או כיוצא בזה הנה שניהם מתדמים בהכרח ואע"פ שהם מתחלפים זה המין מן החלוף. והמשל בו כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה

פרק נו דע הדמות הוא יחס אחד מהדברים. ירצה כי הוא בקשה מה אם השווי ואם הפחות ואם היותר. ואמרו מתדמים ברחקים הג', ירצה שיש לשניהם שלשה רחקים, לא שהכוון בזה שהם בדורים. כי אין זה המכוון כי ענין יותר מכח, אמנם יאמר בין שני דברים אשר יאמר עליהם הענין ההוא בהסכמה, ולא יהיה יותר עד שהסיגו בשווי ועבר עליו ואם היה כן

גבעת המורה

פרק ששה וחמשים ההדמות הוא יחס אחד בין שני דברים כו'. ר"ל שההדמות תחייב בהכרח היות איכות אחת משותפת לשני דברים, המשל בזה אם נאמר: א הוא דומה אל ב בגודל, יתחייב היות הגודל בכלל משותף לשניהם יחד, ר"ל היות שניהם בעלי גודל בכלל (קוואנטיטאס) והיות שעור הגודל המיוחד (קוואנטום) בשניהם אחד בעצמו, וכן בכל כיוצא בזה. ואולם כאשר לא ימצא ענין אחד משותף לשניהם, אזי אי אפשר גם כן שתמצא הדמות בשניהם בענין אחד. וזה מבואר אין ספק בו. ואולם כבר אפשר שנחשוב שעם היות שאי אפשר שתושכל הדמות אם לא כאשר יהיה יחס אחד בין שני הדברים, ר"ל איכות אחת משותפת לשניהם עם כל זה הוא אפשר בהיפוך, ר"ל שתהיה איכות אחת משותפת לשניהם, ושעם זה לא יהיה הדמות ביניהם, ושיהיו משתתפים בסוג עם היותם נבדלים במין, אבל אחר העיון העמוק נראה שאין הענין כן, אבל באמת ההשתתפות ביחס, מחייב גם כן אפשרות ההדמות בהכרח. וכל מה שאין דמיון ביניהם אין יחס ביניהם גם כן. וזה יתבאר על זה הדרך. כל ציור שכליי הוא מורכב מנושא ונשוא. הנושא הוא המקובל אל ההרגשה (וואס דער זינליכקייט געגעבן ווירד), והנשוא הוא הגבלת הנושא המונח בשכל, על דרך משל ציור המשולש הוא מורכב מנושא ונשוא, הנושא הוא המרחק (רוים), והנשוא הוא הגבלת המרחק על ידי שלשה קוים, ובהכרח שיהיה הנושא ציור כולל (איינע אללגעמיינע פארשטעללונג) והנשוא מיוחד בבחינתו כי אם יהיו שניהם בעלי התפשטות שוה (פאן גלייכר אויסדעהנונג) לא יהיה באפשר שיורכב מהם שום ציור שכליי, להעדר עלת (דער גרונד) ההרכבה, כמו שאי אפשר שנצייר בדעתנו על דרך משל, קו מתוק, להיות הקו והמתוק בעלי התפשטות שוה, אבל אפשר שנצייר קו ישר להיות הקו יותר כולל מהישר, אחרי היות גם כן אפשר שיהיה הקו מעוות, ולזה הישר הוא לעולם קו, עם היות שאין הקו לעולם ישר. ולהיות הענין כן, ר"ל שאפשר שנצייר הקו בעצמו מופשט מהגבלת היותו ישר, ואי אפשר שנצייר הישר בעצמו מופשט מהקו, הנה לזה הוא בהכרח שכאשר נרצה לצייר הישר, שנצייר אותו נשוא הקו וזהו עלת הרכבת הציור קו ישר, מה שאינו כן בענין הקו המתוק שזכרתי להיותם בעלי התפשטות שוה בבחינתם זה אל זה, ר"ל שאין אחד מהם יותר כולל או יותר מיוחד מזולתו, ואם ישאל אדם ויאמר שכמו שאפשר שנצייר הקו בעצמו מופשט מהגבלת היותו ישר כן הוא באפשר שנצייר הישר מופשט מהקו, וגם היות שאי אפשר שנצייר אותו בעצמו מופשט מהנושא בכלל, עם כל זה הוא אפשר שנצייר אותו נשוא לנושאים אחרים זולת הקו, כגון שטח ישר גוף ישר וכיוצא בזה. על זה אשוב שגם

בשטח

כן יתחייב הדמיון . ואמרו כן ראוי שיהיה תאריו העצמיים אשר יחשבום בלתי דומים לתארים , ירצה כן ראוי שתאריו העצמיים אשר ראוי שיחשבו בלתי דומים לתארים ·

פרק

השלשה · ואע"פ שזה בתכלית הגודל וזה בתכלית הקטנות ענין מציאות הרחוקים בהם אחד . וכן השמש המתכת השעוה ויסוד האש מתדמים בחום · ואף על פי שהחום ההוא בתכלית החוזק וזה החום בתכלית מן החלושה אלא שעניין דראות זה האיכות בשניהם יחד אחד . וכן היה ראוי שיבין מי שיאמין שיש תארים עצמיים יתואר בהם הבורא ית' והם שהוא נמצא וחי ויכול ויודע וחכם ורוצה · שאין אלו העניינים מיוחסים אליו ואלינו בעניין אחד · ויהיה החלוף בין התארים ההם ובין תארינו בגדול או בשלם או במתמיד או בקיים · עד שיהיה מציאותו יותר קיימת ממציאותינו · וחייו יותר מתמידים מחיינו · ויכולתו יותר גדול מיכולתינו · וחכמתו יותר שלמה מחכמתינו · ורצונו יותר כולל מרצוננו · ויכלול שני העניינים גדר אחד כמו שיחשבו הם ; אין העניין כן בשום פנים כי עניין יותר מכך אמנם יאמר בין שני הדברים אשר יאמר עליהם הענין ההוא בהסכמה · ואם היה כן התחייב בו הדמיון · ולפי דעתם אשר יראו שיש לו תארים עצמיים כמו שהתחייב שיהיה עצמו ית' בלתי דומה לעצמיים כן ראוי שיהיו תאריו העצמיים אשר יחשבום בלתי דומים לתארים · ולא יקבצם גדר אחד ; ולא כן יעשו · אבל יחשבו שיקבצם גדר אחד ושאין דמיון ביניהם . הנה כבר התבאר למי שיבין עניין הדמיון שהוא ית' אמנם יאמר יאמר עליו ועל זולתו נמצא בשתוף גמור . וכן אמנם הותרו החכמה והיכולת והרצון והחיים עליו יתעלה ועל כל בעל חכמה ויכולת ורצון וחיים בהשתתפות גמור אשר אין דמיון עניין ביניהם כלל . ולא תחשוב שהם יאמרו בספוק · כי השמות אשר יאמרו בהסתפק הם אשר יאמרו על שני דברים שביניהם דמיון בעניין אחד · והעניין ההוא מקרה בהם · ואינו מעמיד עצם כל אחד מהם · ואלו הדברים המיוחסים לו יתעלה אינם מקרים אצל אחד מבעלי העיון · ואלו התארים אשר לנו הם כולם מקרים לפי דעת המדברים . ואני תמה מאין נפל

הדמיון

גבעת המורה

בשטח או בגוף הישר אין היושר (דאס גראדע זיין) מקרה השטח או הגוף , אבל הוא מקרה במקרה , ר"ל שהוא מקרה המגבילים את השטח או הגוף , ועל ידי זה הוא מקרה השטח או הגוף עצמו , ולזה הוא באמת מקרה הקו · ולהיות הדמיון בין שני דברים הוא דמיון בענין אחד המשותף לשניהם , הנה לזה כאשר לא יהיה דמיון בין שני דברים , ר"ל שלא יהיה איכות אחת משותפת לשניהם , לא יהיה או גם כן יחס ביניהם , להיות היחס ציור כולל לעולם (הסוג והמין) : אשר יאמר עליהם הענין ההוא בהסכמה · ר"ל שמציאות הענין ההוא באחד מהם מסכים למציאות הענין באחר , ולהיותו נמצא בשניהם על דרך אחד : בשתוף גמור · ר"ל שאין שם ענין כולל המשותף לשניהם : הם כלם מקרים לפי דעת המדברים · אמר לפי דעת המדברים מפני כי לפי דעת הפלסופים (המשאיים) אלו התארים אשר לנו אינם מקרים אבל צורות . ואולם ההבדל שבין המקרים והצורות הוא זה · הצורות הן אם חלקי העצם (וועזענטליכע בעשטאנדטהיילע) או תוארים (אייגנשאפטען) מתחייבים מגדר העצם , ואולם המקרים הם בלתי מתחייבים מגדר העצם , אבל אפשריים בו לבד . והמשל בזה , גדר המשולש הוא מרחק מוגבל משלשה קוים , המרחק וכן כל אחד מהשלשה קוים הם חלקי העצם , ואולם שלשת הזויות אינם חלקי העצם , להיותן בלתי נכנסות בגדר העצם , אבל הן מתחייבות מגדר העצם בהכרח , כי אפשר שנצייר בדמיוננו מרחק מוגבל משלשה צלעות , מבלתי שיהיו לו גם כן שלשה זויות . ואולם היות המשולש גדול או קטן שחור או לבן וכיוצא בזה , ואיננו נכנס בגדר עצם המשולש , ולא מתחייב ממנו בהכרח , אבל אפשר בו לבד , כאשר תמצא שנה אחת חולה לו המגבלת אותו בבחינה הנזכרת . והנה לפי דעת הפלסופים , החכמה , היכולת , והרצון הנמצאים בנו , הם צורות מתחייבות בהכרח מעצם האדם · ואולם לפי דעת המדברים הם מקרים , מצד שלא

ידענו

הדמיון עד שיקבצם גדר אחד · ויהיו נאמרים בהסכמה · כמו שיחשבו זה מופרת הורחק על היות התארים המיוחסים לו אין בין ענייניהם ועניין אלו הנודעים אצלינו שתוף בשום פנים ולא בשום עניין · ואמנם השתוף בשם ולא בדבר אחר · ואחר שהוא כן אין ראוי שתאמין עניינים מוספים על העצם כדמות אלו התארים אשר הם נוספים על עצמינו בעבור שהשתתפו בשם · וזה העניין גדול המעלה אצל היודעים · ושמרהו והבינהו הבנה טובה להיות מזומן למה שארצה להבינך אותו :

פרק נז ידוע כי המציאות מקרה קרה לנמצא · זה קרה לרב להמשכו אחר דבר כן סינא בא"ל שיב"א / ולזה השיגו התפיסה מזה הצד · ואמנם מה שאין סבה למציאותו והוא השם ית', כי זה אמרנו עליו

פרק שבעה וחמשים

בתארים יותר עמוק מן הקודם ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא · ולזה הוא עניין מוסף על מהות הנמצא

גבעת המורה

ידענו גדר עצם האדם / כפי מה שהוא נמצא חוץ לשכל / באופן שנדע איך יתחייבו התארים הנזכרים מגדר עצם האדם · ועם היות שנאמר גדר עצם האדם הוא חי מדבר / אין זה גדר עצם האדם כפי מה שהוא נמצא חוץ לשכל / אבל הוא גדר הציור הנמצא ממנו בשכל · ולזה כל מה שנשיג מעצם האדם הוא מקרה בבחינת עצם האדם הנמצא חוץ לשכל / מפני היותנו בלתי יודעים איך יתחייב זה ממנו / והיותנו בלתי משיגים התארים הנזכרים לפי מציאותם בעצמם חוץ לעצם המשיג / אבל לפי מציאותם בעצם המשיג / ולזה יהיה עצם המשיג סבה מה אל הגבלת ההשגה ; ואלו נשתנה המשיג / בהכרח היה משתנה גם כן המושג / עם היות הענין לפי מציאותו חוץ לעצם המשיג אחד בעצמו / כמו שהוא הענין על דרך משל בכל ההשגות החושיות · השלג איננו לבן בעצמו כפי מציאותו חוץ לעצם המשיג / אבל הוא דבר נעלם מאתנו הפועל (על ידי האור) בכלי ראותנו שינוי מיוחד / ומזה נמשך ציור הלובן בנפש / ואלו נשתנה עין הרואה / היה בהכרח גם כן שישתנה זה השינוי על דרך אחר / וישתנה גם כן בשביל זה הציור המגיע מהשלג בנפש / וכן בכל כיוצא בזה · מזה יתבאר היות לובן השלג וכן יתר המוחשות מקרים ולא תארים / מפני היות הגבלתם בלתי נתלית מהעצם לבד / אבל גם כן מדבר אחד חוץ לעצם המושג / ר"ל מעצם המשיג / וכן הוא הענין בעצמו בכחות הנפש / ר"ל שבהכרח שתמצא בהם הגבלה מה / נמשכת מסבת דרך השגתנו אותם / לא ממציאתם בעצמם חוץ להשגתנו · אתה הראת לדעת כי עם היות שצדק הרב ז"ל במה שהשיב על המדברים המייחסים תארים עצמיים לשם יתעלה ושעם כל זה יכנסו עם תוארי עצמנו בגדר אחד · הנה גם כן לדקו המדברים בחשבם התארים בכלל מקרים וכמו שבארתי והנן · הכלל היוצא מזה הפרק הוא זה · היחס הוא ציור ענין כולל המשותף לדברים מתחלפים / והדמיון אי אפשר שיהיה כי אם בענין אחד כולל המשותף לדברים מתחלפים · ומזה יתחייב בהכרח שכל שני דברים שלא ישוער ביניהם יחס / כן לא יצוייר ביניהם דמיון / וכן כל מה שאין דמיון ביניהם אין יחס ביניהם · והנה המדברים סותרים את עצמם במה שהם מודים בעצמם שאין דמיון בין התוארים המיוחסים אליו יתעלה / והמיוחסים אלינו / ועם כל זה יאמינו שיש יחס בין שני מיני התארים הנזכרים / ושאנחנו משיגים תאריו יתעלה על ידי השגתנו תארי עצמנו · אבל באמת כמו שאין דמיון בין שני מיני התארים / כמו כן אין יחס ביניהם / באופן שיהיה באפשר שיתבאר המין האחד מהתארים על ידי המין השני ׃

פרק שבעה וחמשים / המציאות הוא מקרה קרה לנמצא · כל עצם לפי גדרו הוא אפשרי לבד / ר"ל שאין המציאות נכנס בגדר העצם / ולזה אם נאמר על דרך משל : עצם אחד

עליו ית' שהוא מחויב המציאות, תהיה מציאותו עצמו ואמתתו ועצמו מציאותו. ירצה כי ענין מחויב המציאות אינו ענין נוסף על המציאות חוץ לנפש, אבל מציאותו הוא ענינו, וחיוב מציאותו מחויב מטבעו על שאין לו עלה. וכאלו הושב על סלוק העלה, ר"ל שיהיה מציאותו עלול מזולתו וכאלו מה שקיים לזולתו שלל ממנו, במדרגת אמרנו בנמצא שהוא אחד, וזה האחדות לא יבין בנמצא ענין נוסף על עצמותו חוץ לנפש, כמו מה שיובן מאמרנו

נמצא

הנמצא, זהו הדבר המבואר הראוי לכל מה שלמציאותו סבה שמציאותו ענין נוסף על מהותו. אמנם מי שאין סבה למציאותו, והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתעלה שהוא מחויב המציאות, תהיה מציאותו עצמו ואמתתו ועצמו מציאותו. ואינו עצם קרה לו שימצא, ותהיה מציאותו ענין נוסף עליו, שהוא ראוי המציאה תמיד אין מתחדש עליו ולא מקרה קרה לו; ואם כן הוא נמצא ולא במציאות, וכן חי לא בחיים, ויודע לא במדע, ויכול לא ביכלת, וחכם לא בחכמה, אבל הכל שב אל ענין אחד אין רבוי בו כמו שיתבאר. וממה שצריך

שיודע

גבעת המורה

אנאליטישר זאטץ), כי אין דעתנו בזה היות המציאות אחד מחלקי גדר עצם או נמשך מגדר העצם בהכרח, אבל דעתנו היא היות המציאות נקשר עם העצם הנזכר, ואולם זה הקשור איננו גם כן מחוייב, ולזה לא יהיה משפט הקשור הנזכר, משפט מחוייב בהחלט (אפאדיקטיש), אבל הוא משפט מחוייב בבחינת השגתנו לבד (אסערטאריש) זהו הראוי בכל מה שלמציאותו סבה שמציאותו ענין נוסף על מהותו. ואולם השם יתעלה להיותו מחוייב המציאות, ר"ל להיות גדר השם יתעלה עצם בתכלית השלימות, ר"ל הכולל בעצמו כל מיני הישות, והנה המציאות היא גם כן ישות אחת, ולזה תהיה המציאות נכנסת בגדר עצם השם יתעלה, ויהיה זה המשפט: השם יתעלה הוא נמצא, לא משפט הקשור, אבל משפט ההתר, מפני היות הנשוא (המציאות) נכלל בגדר עצם הנושא (עצם בתכלית השלימות). ועל זה היסוד בנו הפלוסופים האחרונים מופת מציאות השם יתעלה, ובפרט החכם המפורסם מוה"רר משה מדעסוי בספרו הבירור הפלסופי (דיא עווידענץ) כשלים זה המופת על זה הדרך: השם יתעלה הוא אפשר, ולזה יהיה גם כן נמצא בפעל בהכרח. ואולם באור ההקודם הוא זה. גדר השם יתעלה הוא עצם השלם בתכלית השלימות (דאס אללער פאללקאממענסטע וועזען). והנה הציור הנזכר הוא אפשר בהחלט, ר"ל שאי אפשר שיהיה הציור הנזכר בלתי אפשר, מפני שהציור הבלתי אפשר הוא הכולל בעצמו סתירה. ואולם הסתירה היא קבוץ חיוב ושלילת נשוא אחד בנושא אחד בעצמו, ולהיות עצם השם יתעלה כולל כל מיני החיוב ר"ל כל מיני הישות לבד, אבל איננו כולל בעצמו שום שלילה, הנה לזה אי אפשר שיתקבצו בו החיוב והשלילה ביחד בנושא מיוחד. ולזה הוא גם כן בלתי אפשר שיהיה ציור השם יתעלה סותר עצמו, ומזה ימשך היותו אפשר בהחלט. באור הנמשך הוא זה. כל מה שהוא נכנס בגדר העצם, הוא מתחייב מאפשרות העצם בהכרח, המציאות הוא נכנס בגדר עצם השם יתעלה, מפני היות גדר עצם השם יתעלה כולל כל מיני הישות (אללע מעגליכע רעאליטעטן) והמציאות גם כן ישות אחת, ולזה אחרי אשר נתבאר היות גדר עצם השם יתעלה אפשר, יתחייב בהכרח היותו גם כן נמצא בפעל. ואולם כבר הכה החכם קאנט על קדקוד זה המופת וגלה מקום הספק בכל פרטיו כמו שהוא מבואר בספרו בקור השכל (קריטיק דער ריינן פערנונפט) על זה הדרך: כל מיני הישות אפשר שיהיו נקבצים בציור אחד, מזולת שתמצא סתירה ביניהם, ועם כל זה הוא אפשר שתמצא סתירה ביניהם כאשר נניח אותם נקבצים בנושא אחד חוץ לשכל. המשל בזה שתי תנועות מתנגדות הם שניהם ישות, כי אין התנועה לצד המערב שלילת התנועה לצד המזרח לבד, אבל ישות מה זולתה, ועם כל זה שתי מיני הישות הנזכרות סותרות זו את זו בנושא (זיא ווידערשטרעבן איך אים אביעקטע) ר"ל שפעולות שניהם סותרות זו את זו, כי אם יתנועע הגשם לצד המזרח, אי אפשר שיתנועע בעת ההיא בעצמה לצד המערב, וכן בהיפוך. ולזה עם היות ציור העצם השלם לבלתי תכלית אפשר בשכל, עם כל זה הוא אפשר שישוב הציור הנזכר בלתי אפשר בנושא כפי מה שבארנו, והדברים עמוקים —.

האחדות

שידע עוד כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד , כבר התבאר זה בספר הנקרא מה שאחר הטבע , וכמו שהמניין אינו עצם המנויים , כן אין האחדות עצם הדבר המתאחד , כי אלו כולם מקרים מסוג הכמות המתפרק , ישיגו הנמצאות המזומנות לקבל כיוצא באלו המקרים · אמנם המחוייב המציאות הפשוט באמת , אשר לא תשיגהו הרכבה כלל , כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי , כן הוא מן השקר עליו מקרה האחדות , ר"ל כי אין האחדות עניין נוסף על עצמו , אבל הוא אחד לא באחדות . ולא יתבוננו אלו העניינים הדקים כמעט שיבצרו מן השכל במלות הנהוגות , אשר הם הסבה הגדולה בהטעה , כי יצר בנו הדבור מאד מאד בכל לשון עד שלא נצייר העניין ההוא אלא בהקל הדבור · וכאשר השתדלנו להורות על היות האלוה לא הרבה לא יוכל האומר לאמר אלא אחד ואע"פ שהאחד וההרבה ממבדילי

נמצא לכן . ואמנם יובן ממנו ענין הפרדי , והוא העדר החלוק · וכן מחויב המציאות · אמנם יחויב ממחויב המציאות , ענין העדרי שפשטו עצמותו · והוא שיהיה חיוב המציאות בעצמו לא בזולתו . ר"ל שאמרנו מחויב המציאות אינו שאין לו עלה פועלת , אבל הוא תאר חיובי שכלי לא נוסף , מחויב מטבע אין לו עלה כלל , לא פועלת מתוך ולא היא חלק ממנו · וכן אמרנו אפשר המציאות מעצמותו , אי אפשר שיובן ממנו תאר נוסף על העצמות חוץ לנפש , כמו מה שיובן מן האפשר האמתי . ואמנם יובן ממנו שעצמותו גוזר שלא יהיה המציאות מחויב אלא בעלה . והוא יורה על עצמות , כאשר נשללה ממנו עלתו לא יהיה מחויב המציאות לעצמותו · אבל בלתי מחויב

גבעת המורה

האחדות והרבוי כו' . דע אתה המעיין , כי המציאות והאחדות והרבוי וכיוצא באלה הציורים אינם איכות נמצאות בנושא עצמו חוץ לשכל , אבל הם מכלל המאמרות (קאטעגאריען) ר"ל שהם צורות השכל (פֿארמען דעם פֿר-שטאנדס) ביחס אל כל נושא . ולזה אם נניח שכל אחד בעל צורות מתחלפות מהנזכרות , אזי יהיו בהכרח העניינים הנזכרים בלתי מיוחסים אל נושאיהם , ובבחינה זו הם מקרים , מפני היות סבת מציאותם לא בעצם הנושא אותם לבד , אבל גם כן בעצם המשיג וכמו שבארתי זה למעלה . שכמות המתפרק . (קוואנטיטאס דיספארטא) כגון המספר , אבל השטח והגוף הם בעלי כמות מתדבק , מפני היות האחדות בהם רצוניית , (דיא איינהייט דארין איזט ווילקיהרליך) אמה או זרת וכיוצא בזה , אבל אין שם אחדות מוחלטת , כמו שהוא הענין בכמות המתפרק . כי יצר בנו הדבור . להיות השגתנו מתחלת מן החושים , ומגעת על ידי ההפשטה לציורים כוללים מושכלים , הנה לזה היה מההכרח שנורה על הציורים השכליים ומשיגיהם במלות לקוחות מהמוחשות , כגון אם נרצה להורות על דרך משל על כחות הנפש ומשיגיהם ר"ל פעולותיהם , אי אפשר שנעשה זה אם לא במלות לקוחות ממשיגי הגוף , כגון מלת השגה שהיא מורה על הגבלת השכל בנשוא מיוחד , היא לקוחה (מצד הדמיון) מהשגת איזה דבר שרדפנו אחריו . וכמו כן מלת תפיסה המורה על קיום הדבר המושג בשכל לקוחה מתפיסת איזה גוף . וכן מלת צורה ר"ל דרך השגת השכל איזה דבר , היא לקוחה מהצורה הגשמיית . מלת עצם המורה על הציור היסודיי המגיע אלינו מאיזה דבר (דער גרונדבגריף איינס דינגס , דאס וועזן) היא לקוחה מעצם הבעל חי , להיותו יסוד הגוף . וכן מלת תאר המורה על ענין מהחייב מהעצם לקוחה מתאר הגוף , וכיוצא באלה רבות בכל לשון . וזהו בעצמו סבת הטעאה על הרוב . להיותנו מדמים על דרך משל נשוא השכל ר"ל המושג , דבר נמצא חוץ לשכל , כמו שהדבר שרדפנו אחריו והשגנו אותו , הוא באמת נמצא חוצה לנו , עם היות באמת הדבר המושג בפעל איננו נמצא כלל חוץ לעצם המשיג , או שנדמה הצורה על דרך משל , דבר נמצא בעצם המושג שהוא נשוא השכל , כענין תאר המשולש , העגול וכיוצא בהם , עם היות באמת כפי מה שבארתי הצורה בדברי הפלסופים מורה על דרך השגה מיוחדת , שהוא תנאי ההשגה בכלל , והוא נמצא לזה בעצם המשיג לבד , ומתייחס אל ההשגה בכלל , וכן בכל כיוצא בזה . ולזה הוא מהראוי שנדע שאנחנו

משתמשים

מחויב ; ר"ל שלול ממנו חיוב המציאות , ובכלל שהמחויב המציאות ממנו שהוא מחויב בעצמו , וממנו מה שהוא מחויב בעלה אינו מחויב לעצמו . ואלה הנבדלים אינם נבדלים עצמיים , ר"ל חולקים לעצמות ולא מוסיפים על העצמות , ואמנם הם ענינים שלולים וצרופים , ולכן כאשר תבין מן האפשרות ענין שכלי , לא יחויב שיהיה אחד מהם מורכב מזה הצד · ויבא זה בזולת זה המקום וכו' . עוד אמר וכמו שהמנין אינו עצם המנויים , כן אין האחדות עצם הדבר המתאחד , כי אלו כלם מקרים . כבר אתה רואה כי הרב לא הבדיל בין האחד המספרי , אשר ילקח מצד שהוא בפועל , ר"ל המהות , וזה כי המהות אשר הוא כציור לבד , אם נמצא חוץ לנפש ככה , הוא ציור אמתי , אבל אם לא נמצא חוץ לנפש ככה , הוא ציור דמיוני , ר"ל בנפשו , ובין האחד הלקוח

ממבדילי הכמות · ולזה נבין הענין ונגדהו השכל לאמתת הדבר באמרנו אחד לא באחדות כמו שנאמר קדמון להורות על שהוא בלתי מחודש · ובאמרנו קדמון מן ההקל מה שהוא מבואר נגלה כי הקדמון אמנם יאמר למי שישיגהו הזמן אשר הוא מקרה לתנועה הנמשכת אחר הגוף · והוא גם כן משער המצטרף · כי אמרך הקדמון במקרה הזמן כאמרך הארוך והקצר במקרה הקו · וכל מי שלא ישיגהו מקרה הזמן

מצד שהוא נמצא חוץ לנפש , ר"ל ככה אשר יורה על מה שיורה עליו הנמצא וההויות , כמו שלא הבדיל בין הנמצא הנאמר על המוגד , ובין הנמצא הנחלק למאמרות העשרה . ובאמת כי הרב הלך בזה דרך בן סיני , ולא שמר דרך עקבות ארסטו , כמו שהודעתיך . ולאינרון אהבת האמת , אודיעך כי המציאות הוא המהות , כי לא יעמוד המהות כאשר כדמות העדר המציאות . ואמר החכם אב"ר על בן סיני בזה המקום . והפלא מזה האיש , שהוא משתדל לשלול מן העלה הראשונה מה שכל הנמצאות שוללות ממנו , ר"ל שיהי' להם תאר המציאות מקרה נוסף על המהות · אמנם המציאות אשר הוא זולת המהות , הוא אשר בנפש אשר ענינו כענין המוגד פי' אב"ר שבלשון הערבי יאמר על הדבר הנמצא מוגד · וככה האחדות אשר הוא התחלת המספר הוא בנפש , והוא אשר פעלה הנפש כנמצא עצמו . והוא מקרה בו , כי עשתהו אחד כאשר הבינה בו שהוא אם אחד בהתדבקות או אחד בצורה , כענין האישים בעלי הצורות או בגדר והמציאות , והוא הפשוט בסוג , סוג מסוגי המאמרות · והוא מה שלא יחלק בנגדר באותו הסוג , כמו הנקודה שלא תתחלק , או כנגדר לא במציאות כענין במהות הכולל , שלא יחלק במה שנמצא חוץ לנפש , אינו אלא הנמצא בעצמו והאחדות הוא בו ככה . הנה האחדות אשר הוא התחלת המספר הוא בנפשו . וטבעו בלתי טבע הדברים , אשר יאמר עליהם שם האחד · ואמנם האחד הנמצא בעצמו חוץ לנפש וככה , הוא מורה על הדברים כמו שיורה עליהם שם הנמצא ושם ההויות . אמנם הרבוי הנמצא לזה האיש אשר הוא האחד המספרי , אינו זולת המספר עצמו , כי הוא כפילת האחדים , ולהיות שימצא לו , ר"ל לאחד המופשט כל מה שימצא לאישים אשר הוא חוץ לנפש · ר"ל בהשגת גדרה בטבע והרבה כענין באחדים בחמריים . נסתפק הענין על בן סיני , וחשב שהאחד יורה על מקרה בדברים אשר יאמר עליהם שם האחד · ר"ל שהאחדות תאר נוסף על הנמצאים האחדים · וזה המקרה והוא האחדות במנה ונאמר עשרה , בהמנות הדברים החמריים כשיאמר אליהם . ונאמר שהאחדים עשרה כענין בסוסים שהם עשרה , הנה זה הצד מן המציאות לאחד מצד שהוא התחלת המספר , אינו דבר נמצא חוץ לנפש . ואמנם הוא דבר תפעלהו המחשבה בנמצאות מצד הענינים אשר מצינו בם או מקצתם , והנקודה בזה הצד היא יותר קרובה אל המציאות חוץ לנפש · ולזה נאמר בה שהיא אחדות בעלת מצב · א"כ האחד כאשר לוקח הצד שהוא בפועל ר"ל בנפש · הוא טבעו בלתי טבע הדברים אשר יאמר עליהם , שם האחד , והוא נגדר שהוא הדבר הבלתי מתחלק בפנים מן הפנים , וכאשר לוקח מצד חוץ לנפש בנמצאות , ואפי' בפשוט בסוג העצם אשר הוא הראשון לכל מה שימצא לכל הנמצאות מהראשון , ענין בלתי מתחלק כולל ואחד כולל לא עצם · כמו שיאמרו האומרים בצורות ולא מקרה כמו שיחשוב אב"ם · ואמנם הנה

אמר

גבעת המורה

ומשתמשים במלות הנזכרות לא בדקדוק גמור , אבל בהקל הדבור לבד . להיות שאין לנו מלות אחרות המורות על הדבר המכוון בדקדוק . הקדמון אמנם יאמר כו' . ר"ל אם נאמר על השם יתעלה שהוא קדמון , אין דעתנו בזה היותו נמצא בזמן בלתי בעל תכלית , אבל הוא באמת נמצא מזולת זמן , כי הזמן הוא מקרה לתנועה כו' . אבל נאמר עליו יתעלה שהוא קדמון כמו שנאמר על המשולש על דרך משל שהוא קדמון , ר"ל שהוא אפשר במוחלט , ולזה אי אפשר שיצוייר זמן שישוב בו המשולש בלתי אפשר , או אם נאמר זה המשפט : קבוץ זויות המשולש הוא שוה לשתי נצבות , הוא קדמון ; דעתנו בזה שאי אפשר שיצוייר זמן שלא נשיג בו תאר המשולש הנזכר . כן נאמר עליו יתעלה שהוא קדמון , ר"ל שהוא מחוייב המציאות , ושאי אפשר שיצוייר זמן מה שיצוייר

בו

הזמן לא יאמר עליו באמת לא קדמון ולא חדש · כמו שלא יאמר במתיקות לא מעוותת ולא ישרה · ולא יאמר בקול לא מליח ולא תפל · ואלו הדברים אין העלם בהם למי שהרגיל בהבנת הענינים כפי אמתתם · ובהנם בהשגת השכל להם · והפשטתו אותם לא בכללות אשר יורו עליו המלות · וכל מה שתמצאהו בספרים שיתארו השם יתעלה מראשון ואחרון הוא כתארו יתעלה באזן ובעין · הכונה בזה שהוא יתעלה לא ישיגהו שנוי ולא יתחדש לו ענין בשום פנים · לא שהוא יתעלה נופל תחת הזמן · שיהיה קצת הקש בינו ובין זולתו ממה שבזמן ויהיה ראשון ואחרון · ואמנם אלו המלות כלם כלשון בני אדם · כן אמרנו אחד ענינו שהוא אין דמיון לו לא שענין האחדות דבק לעצמו ;

אחר כן ר"ל בהתדבקות או בפרידה · ר"ל בגדר או במראה או במהות · ר"ל בגדר ולא במציאות · ואין כל מה שיושכל הוא נמצא בעצמו חוץ לנפש · והשכל זה המקום כי בו עומק גדול ·

פרק

פרק שמונה וחמשים

יותר עמוק מן הקודם · דע כי תארי השם יתברך בשלילות הוא התואר האמתי · אשר לא ישיגהו דבר מן ההקל · ואין בו הכרון בחק הבורא כלל ולא בשום ענין · אמנם תארו בחיובים יש בו מן השתוף והחסרון

גבעת המורה

בו בלתי נמצא · מפני היות מציאותו מחויבת מעצמו · כמו שבארנו · לא בכללות כו' · ר"ל לא כפי מה שיורו המלות על ענינים כוללים השם יתעלה וזולתו · אבל כפי מה שיורו אחר ההפשטה על הנאות אל השם יתעלה ביחוד ·

פרק שמונה וחמשים התארי השם ית' בשלילות כו' · ידוע הוא היות כל עצם נמצא בפעל מיוחד בהכרח (יעדעס ווירקליכע וועזן איזט איין אינדיווידואום) · והנה לציור עצם המיוחד בתכלית (אמניאמדא דעטערמינאטוס) יצטרך בהכרח הנחת אחד מכל הנשואים האפשריים בעצם הנזכר · או הפכו · (יעדעם פאללשטענדיג בשטיאטן וועזן קאמאט איין יעדר אנגעבליכע פרעדיקאט · אדר זיין געגענטייל צו) והנשואים הנזכרים הם אם ישיות (רעאליטעטן) בעצמם · או העדרי הישיות הנזכרות (נעגאציאנן) · ולהיות ההעדרים אי אפשר שיצויירו בעצמם · הנה לזה לא יצויירו אם לא על ידי הישיות המתנגדים להם · כגון אם תרצה לצייר בדעתך ענין החשך · בהכרח שתצייר בתחלה ענין האור · ותחבר לזה ציור השלילה · ומזה תגיע לציור החשך · וכן אי אפשר שתצייר עניין העוורון והחולי · אם לא שתצייר תחלה ענין הראות והבריאות · ותחבר לזה ציור השלילה · מבואר מזה · שאם תרצה לצייר עצם המיוחד בתכלית · ר"ל הנמצא בפעל · הוא מההכרח שתצייר תחלה כל אחד מהנשואים ר"ל ההגבלות (בשטיממונגן) האפשריים · ושתחייב · או תשלול אותו מהעצם המבוקש · ומזה ימשך שלציור איזה עצם מיוחד בתכלית · יצטרך בהכרח ציור קבוץ כל ההגבלות ר"ל הישיות האפשריות · והוא בעצמו ציור השם יתעלה אצלינו · ר"ל עצם השלם בתכלית · או עצם הכולל כל מיני הישיות · ועל זה יסדו האחרונים מהפילוסופים ציור השם יתעלה ומופת מציאותו כמו שבארתי למעלה · ואולם הוא מבואר שעם היות ציור עצם כולל כל מיני הישיות מספיק לציור איזה עצם מיוחד · עם כל זה הוא בלתי מספיק בבחינת הנחת עצמו נמצא בפעל · כי להנחת עצמו נמצא בפעל נצטרך לשלול ראשונה הישיות הנמשכות מישיות אחרות · שנית נצטרך לשלול גם כן הישיות הסותרות לישיות אחרות · ואולם אחרי אשר נשלול הישיות הנזכרות מהעצם · ישוב העצם הנזכר בלתי מסכים עם הציור הראשי לכל הדברים שזכרנו (פראטאטיפאן) ר"ל ציור השם יתעלה · ומזה ימשך שאין ראוי שנייחס אל השם יתעלה תארים חיוביים ר"ל ציורי ישיות · ולא

קבוץ

פרק נח ואומר כי התאר אינו אשר ייחד המתואר לבד ، ירצה כי ממנו כולל ، וממנו מיוחד · כי התאר הוא מה שיתואר בו הדבר , ויהיה אם מקריי ואם עצמיי ، יהיה כולל או מיוחד . ואחר זאת ההקדמה תאמר שהשם יתברך כבר בא המופת , שהוא מחויב המציאות , אין הרכבה בו ، א"כ מן השקר שיהיה לו תאר חיוב . ירצה כי יהיה מורכב ומתנאי בכתנה ולא יהי' פשוט · גם כי כל מורכב מתנאי לו עלה מחייבת חבור התנאי בכתנה . והמופת הביא אל שמחויב המציאות אין לא עלה פועלת ולא עלה מקבלת . וכאשר הניחו עצמות ותארים , כבר הניחו עלה מקבלת . ואשר יקשה על מי שאומר שהנה עצמות ותארים נוספים על העצמות והם השעריאה ، כי לא יניחו התארים עצמותיים ، כמו שיניחו זה הנוצרים · הוא שיהיה עצמות תנאי במציאות התארים ، והתארים תנאי בשלימות העצמות ، ויהי' המקובץ מזה דבר מחויב המציאות ، ר"ל נמצא אחד אין בו עלה ולא עלול · וזה תשובה ממנו באמת כאשר הונח , שהנה דבר המחויב המציאות בעצמותו ، כי לא נמצא דבר מורכב מעצמותו לפי שרשי הפלסופים · ואם שמו ועובר מקרים קדומים בהנחתם השמים קדומים ، והם עצמות ותארים מבלי פועל בנגלה זולת קשר קדום מקושר קדום . וזה שההרכבה תנאי במציאותו ، ר"ל במציאות הדבר המורכב מעצמותו · ואי אפשר שיהיו החלקים הם פועלים להרכבה ، לפי שההרכבה תנאי במציאותם · ולכן כל חלקי המורכב מהעניינים הטבעים כאשר נפרדו ، לא יהי' השם הנאמר עליהם אלא בשתוף

כיד

וההסרון מה שכבר בארנוהו · וצריך שנבאר לך תחלה איך הם השוללים תארים על צד אחד ، ובאי זה דבר יבדלו מתארי החיוב ، ואחרי כן אבאר לך איך אין לנו דרך בתארו אלא בשוללים לא בזולתם · ואומר כי התאר אינו אשר ייחד המתואר לבד עד שלא ישתתף בתאר ההוא עם זולתו ، אבל התאר יהיה גם כן תאר למתואר ، ואם הוא משתתף בו עם זולתו ולא יהיה בו התייחדות · והמשל בו ، אם ראית איש מרחוק ותשאל ותאמר ، מה זה הנראה ? ויאמר לך בעל חי · זה יהיה תאר בלא ספק לזה הנראה ואף על פי שלא ייחדהו מכל מה שזולתו אלא הגיע בו קצת ייחוד ، והוא שזה הנראה אינו גוף ממין הצמחים ולא ממין המקורים · וכן עד כשיהיה בזה הבית אדם ותדע שבו גוף אחד ، אלא שאתה לא תדע מה הוא ، ותשאל ותאמר ، מה בזה הבית ? ויאמר לך העונה אין בו מחצב ולא צמח · כבר הגעת בו קצת התיחדות ותדע שבו בעל חיים ، ואם לא תדע אי זה בעל חיים הוא ، בזה הצד ישתתפו תארי השלילה לתארי החיוב ، שאי אפשר שלא ייחדו קצת התייחדות ، ואע"פ שלא יהיה בהם מן ההתייחדות אלא הכרת כית שללו מכלל מה שהיינו חושבים אותו בלתי משולל · ואמנם הצד אשר נבדלו בו תארי השלילה מתארי החיוב ، שתארי החיוב אע"פ שלא יחדו ، הם מורים על חלק מכלל הדבר המבוקש ידיעתו אם חלק מעצמו או מקרה ממקריו ، ותארי השלילה לא יודיעונו דבר בשום פנים מן העצם המבוקש ידיעתו מה הוא , אלא אם היה זה במקרה כמו שהמשלנו · ואחר זאת ההקדמה אומר שהשם יתברך כבר בא המופת שהוא מחויב המציאה: אין

ההרכבה

גבעת המורה

קוון כל התארים החיוביים ، ר"ל כל מיני הישיות האפשריים ، אבל מה שראוי שנייחס אליו הם השלילות לבד : אבל התאר יהיה גם כן כו' . להיות התאר בכלל (פרעדיקאט) הוא הענין אשר בו יוכר המתואר ، הנה לזה הוא מההכרח שיהיה התואר נודע לנו גם כן מזולת המתואר . ומזה ימשך היות כל תאר מצד שהוא תאר ענין כללי בהכרח . המשל בזה אם נאמר השלג הוא לבן ، ר"ל שנייחס אל השלג עניין הלובן ، באופן שעל ידי זה יוכר השלג ، בהכרח הוא שנדע מקודם מה הוא ענין הלובן בעצמו ، מצד שכבר השגנוהו בנמצא אחר זולת השלג ، על דרך משל לובן הבילה וכיוצא בזה ، ומזה יתבאר מה שאמר הרב ז"ל ، כי התאר אינו אשר ייחד המתואר לבד עד שלא ישתתף בתאר ההוא זולתו ، אבל התאר יהיה גם כן תאר למתואר ואם הוא משתתף בו עם זולתו ולא יהיה בו התיחדות : אלא אם היה זה במקרה . ר"ל כאשר יהיה באפשר שנגיע לחלוקה שלימה (נו איינר פאללשטענדיגן איינטיילונג) כמו שהוא במשל שזכר הרב ، להיות כל הנמצאים נחלקים למחצב ، צמח ، חי ،

ומדבר

ההרכבה בו, כמו שנעשה עליו מופת, ולא נשיג אלא ישותו לבד לא מהותו; אם כן מן השקר שיהיה לו תאר חיוב מפני שאין לו מהות הוין לישותו ויורה התאר על אחת מהם, כל שכן שתהיה מהותו מורכבת ויורה התאר על שני חלקים, כל שכן שיהיו לו מקרים ויורה התאר גם כן עליהם, וא"כ אין לו תאר חיוב בשום פנים · אמנם תארי השלילה הם אשר צריך שיעשו להישיר השכל למה שצריך שיאמינו בו יתעלה מפני שלא יגיע מצדם רבוי בשום פנים, והם ישירו השכל לתכלית מה שאפשר האדם שישיגהו ממנו יתעלה · והמשל בו, שהנה התבאר לנו במופת חיוב מציאות דבר אחד זולת אלו העצמים המושגים בחושים, ואשר כלל ידיעתם השכל, ואמרנו על זה שהוא נמצא, הענין כי מן השקר העדרו · ואחר כן השגנו שזה הנמצא אינו כמציאות היסודות על דרך משל אשר הם גופות מתים, ואמרנו שהוא חי, הענין שהוא יתברך אינו מת · ואחר כן השגנו שזה הנמצא גם כן אינו כמציאות השמים אשר הם גוף חי, ואמרנו שהוא אינו גוף · ואחר כן השגנו שזה הנמצא אינו כמציאות השכל אשר אינו גשם ולא מת אבל הוא עלול, ואמרנו שהוא יתעלה קדמון הענין אין לו סבה המציאתו, ואחר כן השגנו שזה הנמצא אין מציאותו אשר הוא עצמו מספקת לו שיהיה נמצא בלבד אבל שופעת מאתו מציאות רבות · ואין זה כהשפע החום מן האש ולא כחיוב האור מן השמש אבל השפע ימשיך להם תמיד עמידה וקיום וסדור בהנהגה מתוקנת כמו שנבאר · ואמרנו בו מפני אלו העניינים שהוא יכול וחכם ורוצה, והכונה באלו התארים שאין לואה ולא סכל ולא נבהל או עוזב · ועניין אמרנו לא לואה שמציאותו יש בה די להמצאת דברים אחרים זולתו · ועניין אמרנו ולא סכל שהוא משיג כלומר חי, כי כל משיג חי · ועניין אמרנו לא נבהל ולא עוזב, כי כל אלה הנמצאות הולכות על סדר והנהגה לא נעזבות והוות כאשר יקרה, אלא בהיות כל מה שינהגהו הרוצה בכוונה

כיד ורגל, אשר החלקי' לא יד ולא רגל · עוד אמ', אמנם תארי הרחק' הם אשר צריך שיעשו להישי' השכל למה שצריך שיאמינו בו ית'. כי לא יגיע מצדם רבוי, גם כי ש'ידומו בגדרי' מתחלפי'. והמשל בו, שהנה התבאר לנו במופת וכו' הנה מבואר לך כמו שאמרו ב"ר שהיות העצמות האחת בעלת תארים רבים נרדפים או שלולים או מדומים בגדרים מתחלפים, מבלתי שתהיה אותה העצמות מורכבת ברבוי התארים. הנה זה הענין לא יכחיש מציאותו אחד מן הפלוסופים, כמו היות הדבר נמצא או אחד ו'אפשר או מחויב, כי הדבר האחד בעינו, כאשר נבחן מצד מה שימודר ממנו דבר זולתו, נקרא יכול או פועל. וכאשר נבחן התיחדו אחת משתי הפעולות המקבילות נקרא רוצה. וכאשר נבחן מצד השיגו לפעלו נקרא יודע. וכאשר נבחנה הידיעה מאשר היא השגה וסבה לתנועה נקרא חי. כי החי הוא המשיג המתנועע מעצמותו. ואמנם אשר נמנע מציאות אחד פשוט בעל תארים רבים עומדים מעצמותם, ובפרט אם היו אותם התארים העצמיים נמצאים בפועל. ואמנם אם היו בכח אינו נמנע אצל הפלוסופים שיהיה הדבר אחד בפועל רב בכח, וזהו אצלם ענין חלקי הגדרים עם הנגדר. והנראה לי כי התארים הג' בפועל אצל הנוצרים והעצם אחד, לא שיהיו בכח כמו שאמר ב"ר, ולכן יאמרו שהוא ג' והג' אחד. כי יניחו הג' בפועל כמו שיניחוהו אחד, רק מתאר ותארים, ולכן המשלוהו של הנפש. דמו הפועל הנצחי של הפעול ההוה הנפסד. עוד כבר גלה סוד נפלא ואמר, ואחר כן השגנו, שזה הנמצא אינו מציאותו אשר הוא עצמו מספיק לו שיהיה נמצא בלבד, אבל שופעת מאתו מציאויות רבות. ירצה תמיד במה הוא הנמצא ההוא. כמו שאמר ית' כל הנקרא בשמי, וכאשר לא ישתנה הוא לא ישתנו המושפעים ממנו, כמו שאמר אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. ירצה כי הם מיוחסים אליו במדרגת המינים. ובאמת יחסנו יחס גדול. עוד ביאור ואמר ואין זה כהשפע החום מן האש שהוא מקרי, ולא כחיוב האור מן השמש שהוא טבעי בלא סדור. אבל השפע ימשיך לו תמיד במה הוא הנמצא ההוא עמידה וקיום וסדור בהנהגה מתוקנת

גבעת המורה

ומדבר: מפני שאין לו מהות. ר"ל שאין מהותו מושגת אצלנו: אבל הוא עלול. שיש לו סבה: ואין זה כהשפע החום כו'. ר"ל שאיננו סבה טבעית אל הנמצאות אבל סבה בחיריית שכליית: שלילת העדרו. ר"ל שלילת

מתוקנת. ובכלל באיזה המושכל מהשכל. או יהי' ענינו שלילת העדרו. ירצה באמרנו יכול שנשלול העדר היכולת שהוא הליאות. עוד נשמור שמירה רבה מענין גדול הסכנה. ואמר לא תעשה גם כן אלה השלילות ולא תתירם עליו ית' אלא בפנים אשר ידעת. אמרו כמו שנאמר שכותל לא רואה. כבר ידעת מזה שקראת ממלאכת ההגיון. כי השלילה שני מינים, האחת השלילה המיוחדת כמו שנאמר בלעם אינו רואה והיא השלילה האמתית. והשני השלילה המשולחת. והוא שישלול מן הנושא מה שאין דרכו שימצא בו וכמו הכותל אינו רואה והיא השלילה הכוללת והוא מבואר שאם נתאר השם ית' בשלילה המיוחדת, או נרצה בתארים המחוייבים שלילת העדרם. ונרצה בשלילה, השלילה המיוחדת. הנהו אם נשלול מן הבורא הליאות או הסכלות או השינה לא ינום ולא יישן, הנה נתחייב שיהיה מדרכו שיתואר בם לא שנשלול מהם. לכן ביאר שצריך שנבין בשלילה בו ית' השלילה הכוללת. ואז תהיה שלילה צודקת והוא אמרו ולא תעשה ג"כ באלו השלילות, ולא תשלחם עליו ית' אלא בפנים אשר ידעת, והיא השלילה הכוללות. כי זאת כבר תעשה כי פעמים ישולל מן הדבר מה שאין דרכו שימצא לו כמו שנאמר בכותל לא רואה, לא השלילה המיוחדת שהיא על הפנים ההם. ואם תצדק בשתשלול ממנו החסרונות הנה תכזב כשתגזור שיהיו מדרכו שימצא לו. הנה השלילות עליו ית' כמו שנאמר הנקודה בלתי מתנועעת, אשר אין בה כח על התנועה. או המרכז, ככה באמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ישמרך האל מן השגיאה. ודע זה. ואין זה ג"כ יחס אמתי כי כבר התבאר, כי המניע הראשון הוא כמתנועע על שהוא צורתו, ומניע ונבדל ממנו על שאינו צורה אלא באמצעות המרחקים. ובכלל בלתי מתחלק בהתחלקו, ומצד עצמותו מנהיגם ומתמידם. כבר ידעת כי השכלות שני מינים, שכלות קנייני, והוא הבנת הדבר בחלוף מה שהוא. כאמרנו שהשמש מד' יסודות או אש. ושכלות העדרי כשכלות אמתת השמש מהו. ומזה תבין אמרו אחר

בכוונה ורצון · ואחר כן השגנו כי זה הנמצא אין אחד כמוהו ואמרנו כי הוא אחד · הענין הרחקת הרבוי · הנה כבר התבאר לך כי כל תאר שנתארהו בו · הוא אם תאר פעולה או יהיה עניינו שלילת העדרו אם היתה הכוונה בו השגת עצמו לא פעולתו · ולא תעשה גם כן אלו השלילות ולא תתירם עליו יתע' אלא בפנים אשר כבר ידעת · שפעמים ישולל מהדבר מה שאין דרכו שימצא לו, כמו שנאמר בכותל לא רואה · ואתה האיש המעיין במאמרי זה יודע · כי זה הרקיע והוא גשם מתנועע שכבר ידענו זרתותיו ואמותיו וידענו שיעור חלקים ממנו ורוב תנועותיהם · נלאה שכלנו כל הלאות מהשיג מהותו · עם היותנו יודעים שהוא בעל חומר וצורה בהכרח · אלא שאינו זה החומר אשר בנו · ולזה לא נוכל לתארו · אלא בשמות בלתי מקיימים לא בחיוב המקיים · שאנחנו נאמר כי השמים לא קלים ולא כבדים ולא מתפעלים · ולזה לא יקבלו פעולה · ואינם בעלי טעם ולא בעלי ריח וכיוצא באלו השלילות · כל זה לסכלותינו בחומר ההוא · ואיך יהיה עניין דעותינו כשישתדלו להשיג הנקי מהחומר הפשוט בתכלית הפשיטות המחוייב המציאות אשר אין עלה לו · ולא ישיגהו עניין מוסף על עצמו השלם אשר עניין שלמותו שלילת החסרונות ממנו כמו שבארנו · שאנחנו לא נשיג זולתי ישותו לבד · שיש נמצא לא ידמה לו דבר מכל הנמצאות אשר המציאם ולא ישתתף להם בעניין בשום פנים · ואין רבוי בו ולא לאות להמציא מה שזולתו · ושיחסו לעולם יחס רב החובל לספינה · ואין זה גם כן יחס אמתי ולא דמיון אמתי · אבל הוא להיישיר השכל שהוא יתע' מנהיג הנמצאות · ר"ל שמציאם ומתמידם וישמר סדורם כמו שצריך והנה יתבאר

גבעת המורה

שלילת העדר התאר שנתארהו בו, כגון ענין חכם הוא שלילות העדר הסכלות וכיוצא בזה: שפעמים ישולל מהדבר מה שאין דרכו שימצא בו. ר"ל שאין השלילות הנזכרות שלילות מליאות התארים בפעל לבד, אבל הם שלילות אפשרותם גם כן: ולא מתפעלים. בכח: ולזה לא יקבלו פעולה. בפעל: ושיחסו לעולם יחס רב החובל לספינה. ר"ל שאיננו נפש העולם כמו שחשבו רבים מהפלוסופים הקדמונים ושיהיה לפי זה יחסו אל העולם, יחס הנפש אל הגוף, באופן שיהיה חלק עצמיי מהעולם, אבל הוא נבדל מן העולם, ומציאותו בלתי נתלית

יתבאר זה הענין ביותר רחב משה · ישתבח מי אשר בהשקף הדיעות עצמו תשוב השגתם קצור השגה וידיעה, וכשיעקיפו חיוב פעולותיו מרצונו תשוב ידיעתם סכלות · וכשישתדלו הלשונות להגדילו בתארים, ישוב כל הפלגת דברים לאות וקצור :

פרק תשעה וחמשים

יש לשואל שישאל ויאמר, אחר שאין תחבולה בהשגת אמתת עצמו, והמופת מכריח שהדבר המושג הוא שהוא נמצא לבד, ותארי החיוב כבר נמנעו כמו שבא עליו המופת, באי זה דבר יפול היתרון בין המשיגים, א"כ אשר השיגו משה רבינו ע"ה ושלמה ההוא אשר ישיג האיש האחד מקצרת דורשי החכמה וזה איאפשר בו תוספת ; אבל מן המפורסם אצל בעלי התורה וגם אצל בעלי עיון הפילוסופי כי היתרון בזה הרבה · דע כי הענין כן, ושהיתרון בין המשיגים עצום מאד, כי כמו כל אשר יוסיפו בתארי המתואר יתייחד יותר ויקרב המתאר להשגת אמתתו, כן כל מה שתוסיף בשלילה ממנו יתעלה תקרב אל ההשגה, ותהיה יותר קרוב אליו ממי שלא שלל כלל, מה שכבר התבאר לך במופת שלילתו · ולזה יטרח אדם אחד שנים רבות בהבנת חכמה אחת ואמת הקדמותיה, עד שיקחה אמת, תהיה תולדת החכמה ההיא כלה, שנשלל מהבורא ענין אחד והודיע במופת שהוא שקר שייוחס לו הענין ההוא · ואחד מן המקצרים בעיון לא יתבאר לו זה במופת ויהיה הענין אצלו מסופק, הימצא הענין ההוא לבורא או לא ימצא לו ? ואחד מהשוכי העינים יחייב לו הענין ההוא אשר התבאר שלילתו כמו שאביא המופת שהוא אינו גשם · ואחר יספק ולא ידע אם הוא גשם או לא גשם ? ואחר יגזור שהוא גשם ויקדם פני הבורא בזאת הכוונה · ראה כמה בין שלשה האנשים

מן

נרבוני

אחר ביארו אמתת התארים, מי אשר בהשתדל השכלים לדעת מהותו ירבה סכלות הגדרי. ירצה בו שלא נספית להשיג מהותו בשלימות, ר"ל בשכלו ויחדוהו באופן שהוא מציר עצמו קיימי. כי הרצון והחיוב בלתי מסכימים. וירמוז על הכרעת אחת השתי דעות. כך רצה השם או כך גזרה חכמתו, עד שהמענה באחרונה גוזרת החכמה. ואם רצונו הוא חכמתו באמת. וכשישתדלו הלשונות להגדילו בתארים ישוב כל הפלגת דברים לאות, ר"ל בשלילת החסרונות וקצור בתארי הפעולות. א"כ יתרומם על כל ברכה ותהלה, אשר נתארהו על מה שנשיג מפעולותיו ודע זה.

פרק נט הבן אמרו אשר השיגו משה ושלמה ע"ה הוא אשר השיגו האיש האחד מקצת דורשי החכמה. ולמה הוא רחוק מה שהבינו ר' יהודה חריזי באמר כוונותיו וביאוריו על פרקי זה הספר. כי בזה הפרק ישאל ויספק מה ההבדל בין השגת מר"עה ובין השגת שלמה ע"ה, הפריד בין האחדים והיו לאחדים בידיך. וכדק החכם ר' שמואל אבן תבון על מה שספר עליו

גבעת המורה

נאלית ממציאות העולם : תשוב השגתם קצור כו׳ . ר"ל שהשגתם עצמו יתעלה היא בשלילות שהוא באמת קצור השגה וידיעה, להיות השלילות לא יודיעו דבר מן העצם המבוקש ידיעתו, כמו שכבר נתבאר . ואולם להיות שהשלילות אי אפשר שלא ייחדו קצת התייחדות, לזה אמר הרב ז"ל בדקדוק : תשוב השגתם קצור השגה וידיעה, ולא אמר תשוב השגתם סכלות, שהוא חסרון ידיעה בהחלט . ואולם בענין חיוב בפעולותיו מרצונו אמר: תשוב ידיעתם סכלות, להיות שזה נעלם מאתנו בהחלט : ישוב כל הפלגת דברים לאות וקצור, להיות כמו שנתבאר תארי החיוב בלתי נמלטים מהשתוף והחסרון :

פרק תשעה וחמשים היתרון בזה הרבה . ר"ל טעם היות שאין יתרון בבחינת המושג שאי אפשר שיושג זולת עצם נמצא לבד משולל מכל תארי החיוב אצל משה רבינו ע"ה ושלמה, כמו שהוא אצל איש אחר מקצת דורשי החכמה, עם כל זה ימצא יתרון בבחינת ההשגה, ר"ל דרך ההגעה אל הציור הנזכר, להיות שאין די בבחינה זו שלילת התארים בכלל במאמר לבד, אבל שלילת כל אחד מהם בשכל, ר"ל שנשיג טבע

כל

עליו, תבין אמרו, ויקדם פני הבורא בזאת האמונה, לעג והתלוצצות על הכת ההוא, כי לגנותא דע"ז, וכל הדומה לה שריא. עוד אמר שהשלימיות כלם הם, קנית קניינים, ולא כל קנין ימצא לכל בעל קנין. אמר משה כל ימי נבוכותי בהבנת זה, ולא ראיתי מי שיעמידני עליו, עד שהבנתי וראיתי דבריו נלקחים מדברי ארסטו באות הלמ"ד, כי אמר שם דבר זה ענינו/ ולפי שהראשון כבר אמרנו שהוא שכל, הנה יתחייב שיהיה בתכלית השלימות. הנה לו פעל השכל והוא הציור בהכרח, הנה מה אשר ישכיל כי הציור הפעלות והמצוייר הוא שלימות אותו ההתפעלות ותמימותו כמוחש לחוש, ואם היה ישכיל דבר אחד וישלם בו, הנה אותו הדבר הוא עלה. הנה אינו אם כן בתכלית הקדימה והמעלה, כי אשר ישכילהו הוא קודם עליו בטבע. הנה יתחייב שלא ישכיל אלא עצמו, וכשיהיה זה הפועל מדובק בו, ותמיד, ולא ישיגהו, כשלא ישכיל זולתו חסרון, כי הרבה מההעדרים יותר נכבד מהקניינים. כי זה שלא יראה האדם דבר, הרבה טוב מאשר יראה, הנה אמרו, הנה כבר התבאר לך/ כי כל אשר התבאר לך במופת שלילת דבר אחד ממנו תהיה יותר שלם/ ידמה בשלילה האחרונה והוא על שלא ישכיל דבר אחד על שישלם בו ולא ישיגהו בשלא ישכיל זולתו חסרון/ כי השלימיות כלם הם קנית קניינים. ולא כל קנין ימצא לכל בעל קנין במה שהוא שלם. כי הרבה מההעדרים יותר נכבד מהקניינים, כי זה שלא יראה האדם כמו שיאמר ארסטו/ דבר הרבה טוב מאשר יראה מהענינים המטונפים והאסרים. וככה בהשכלה אללו ית'/ והרבה הפליג להמריץ רבינו משה/ למה החליטו הרבנים כלם בביאור שהבורא לא ישיג מהו אלא הוא כי לא יושג כי אם בשלילה. אמנם השגתו באופן שישיג עצמו, אשר הוא עצמו/ לא יוחד אלא לעצמו/ ואפי לא יראהו/ ושהשגתו הוא הלאות מתכלית השגתו. ר"ל שהשיג לאותנו מתכלית השגתו/ הוא השגתו. כי נדע כי ציורנו אותו מיוחד בעצמו, על שהציור הוא עצמו, ואין מי שישיג הנמצא באופן אשר ישיגהו הוא, ולכן יצא מזה הנה מאמר אלהי נאמר נפלא, אמרו מחקה התורה האלהית כמו שתראה בכוונות: וכל הפלוסופים אומרים נצחנו בנעימותו: והוא אופן הנועם והשבח והאחדות אשר בו ישיג הנמצא כמו שאמר ב"ר, הנה מי יתן ואדע, במה זה יעדיפו השכלים הנפרדים זה על זה, אם לא ביתרון השבח והאחדות: אשר בו
ישיגו

מן ההבדל/ הראשון בלא ספק הוא יותר קרוב אל השם/ והשני רחוק ממנו/ והשלישי יותר רחוק ; כן כשנניח הרביעי התבאר אצלו במופת המנע ההפעליות בחקו יתעלה/ ולראשון אשר הרחיק הגשמות לא התבאר לו, יהיה זה הרביעי בלא ספק יותר קרוב אל השם מן הראשון/ וכן תמיד ; עד אם ימצא איש שיתבאר אצלו במופת המנע דברים רבים ממנו יתעלה הם אצלנו איפשר שימצאו לו או יבואו מאתו ; כל שכן אם נאמין זה מחוייב יהיה האיש ההוא יותר שלם ממנו בלא ספק · הנה כבר התבאר לך כי כל אשר תתבאר לך במופת שלילת דבר אחד ממנו תהיה יותר שלם/ וכל אשר תחייב לו דבר מוסף/ תהיה מדמה ותרחק מידיעת אמתתו/ ובאלו הפנים צריך שיתקרבו להשגתו ובחקירה עד שיודע שקרות כל מה שהוא עליו שקר/ לא שתתחייב לו דבר על צד שהוא עניין מוסף על עצמו/ או שהעניין ההוא שלמות בחקו כאשר תמצאהו שלמות בחקנו/ שהשלמיות כולם קצת קניינים/ ולא כל קניין ימצא לכל בעל קניין · ודע שאתה כשתחייב לו דבר אחד יהיה רחקך ממנו בשני פנים/ האחד להיות כל מה שתחייבהו הוא שלמות לנו/ והשני שהוא אינו בעל דבר אחר אבל עצמו הוא שלמיותיו כמו שבארנו · וכאשר הרגיש כל אדם שאי איפשר להגיע להשגת מה שבכחנו שנשיג כי אם בשלילה/ והשלילה לא תודיע דבר מאמתת העניין אשר נשלל ממנו הדבר אשר נשללהו/ בארו בני אדם כולם העוברים והבאים/ שהבורא יתעלה לא ישיגוהו הדעות ולא ישיג מה הוא אלא הוא/ ושהשגתו הוא הלאות מתכלית השגתו · וכל הפלוסופים אומרים
נצחנו

גבעת המורה

כל אחד מהמאמרים האיכותיים/ והשתוף והחסרון הנמצא בו/ ועל ידי זה נשיג גם כן במופת הכרח שלילתו מהשם יתעלה/ ומזה יהיה באמת היתרון בין המשיגים עצום מאד וכמו שיתבאר : ולא כל קנין ימצא לכל בעל קנין • שלימות כל דבר היא יציאת מה שבו בכח אל הפעל/ ולזה כל מה שאיננו בכח עלם אחד איננו גם כן שלימות
בבחינתו

נצחנו בנעימותו / ונעלם ממנו לחוזק הראותו כמו שיעלם השמש מן העינים החלושים להשיגו / וכבר האריכו בזה במה שאין תועלת לשנותו הנה · והמופלג הנאמר בזה העניין אמרו בתלים / לך דומיה תהלה / פי' השתיקה אצלך הוא השבח · וזה המרצת דברים עצומה מאד בזה העניין / שאנחנו כל דבר שנאמר אותו שנכוון בו הגדולה ושבח נמצא בו מעמים א' בחקו יתעלה ונשקיף בו קצת חסרון / אם כן השתיקה יותר ראויה · וההשתקפות בהשגת השכלים כמו שצוו השלמים ואמרו / אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה · וכבר ידעת אמרתם המפורסמת (אשר מי יתן והיו כל המאמרים כמותה) · ואני אזכרה לך בלשונה / ואע"פ שהיא ידועה / להעירך על ענייניה · אמרו / ההוא דנחית קמיא דרבי חנינה אמר / האל הגדול הגבור והנורא האדיר החזק והאמיץ / אמר ליה סיימתינהו לכלהו שבחי דמרך ? השתא ומה הני תלת האל הגדול הגבור והנורא / אי לאו דאמרינהו משה באוריתא / ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה / אנן לא הוינן אמרינן להון / ואת אמרת כולי האי ? משל למה הדבר דומה / למלך בשר ודם שהיה לו אלפי אלפים דנרי זהב / ומקלסין אותו בשל כסף / והלא גנאי הוא לו ; עד הנה הגיע מאמר זה החסיד · והסתכל תחלה שתקו ומאסו רבוי תארי החיוב / והתבונן איך הראה כי התארים אלו הונחו לשכלנו לבד / לא אמרנום לעולם ולא דברנו בדבר מהם · ואמנם כאשר הצריך הכרח הדבור לבני אדם במה שיתקיים להם מעט ציור / כמו שאמרו דברה תורה בלשון בני אדם / שיתואר להם הבורא בשלמויותיהם / תכליתנו שנעמוד על המאמרים ההם ולא נקרא שמו בהם אלא בקראנו אותם בתורה לבד · אמנם כאשר באו גם כן אנשי כנסת הגדולה והם נביאים וסדרו וכרם בתפלה / תכליתנו שנאמרם לבד · ועקר זה המאמר בארו ששני הכרחים נזדמנו בהתפללנו בהם / האחד מפני

שבאו

ישיגו המלאכות . ונעלם ממנו לחוזק הראותו / כי הוא נראה בכל נמצא · כי האלוה ית' איננו התחלה מניעה לבד · אבל על שהוא צורה ועל שהוא תכלית ולמה שהיה הוא היותר פשוט שבעצמים , והיותר ראשון להם , חויב שיהי' התחלה לכל העצמים , ומדבר להם מצד שהוא יותר פשוט בענין היותר פשוט / בכל מאמר שהוא מטבע אותו הסוג שהוא התחלה . והמשל במציאות שאר מה שבאותו הסוג ובידיעתו ובשעורו , והם האחדים המספורים אחד אחד / ובקולות קולות / ובאיכות איכות . כגוון הלבן , כי בו ידע שאר הגוונים , וישוערו ככה כל אחד מהעצמים , אמנם יודע במה שבו משלמותו העצמות ופשיטותו והכרחיותו ושבחו. וכמו שהלבן המשער לכל הגוונים יפריד הראות , כן העצם המשובח ההוא המשער לכל העצמיות , יפריד כח שכלנו מהשיגו לחוזק הראותו . כי לקחנו מאמתתו מעט , והעדיף עלינו עד

שסכו

גבעת המורה

בבחינתו / עם היותו שלימות בבחינת עצם אחר שהוא בו בכח / ולזה אין שלילות השלימות הנזכר מהעצם הראשון חסרון בחקו / על דרך משל שלילת העופפות מהאדם איננו חסרון בחק האדם / להיות העופפות איננו בכח עצם האדם / כמו שאין שלילת השכל חסרון בחק העוף וכיוצא בזה . מזה מבואר כי השלימות שאפשר שימצאו בעצם אחד / הם קצת קנינים לבד ר"ל אותם שהם בו בכח / ולא כל קנין הנמצא לבעל קנין אחד ר"ל למי שהקנין בו בכח / ימצא לכל בעל קנין אחר / שאין הקנין הנזכר בו בכח . ובזה באר הרב שלילות התארים החיוביים מהשם יתעלה בלתי מחייב חסרון שלימות בו / מפני היות התארים הנזכרים / זולתם היותם באמת מחוברי בחסרון / גם כן שלימות בבחינתנו לבד / להיותם יציאת מה שבנו בכח אל הפעל / אבל לא בבחינת השם יתעלה / מצד שאינם בו בכח / להיות כל מה שבו בפעל / הוא בו בפעל תמיד / ר"ל מתחייב מעצמו : ונעלם ממנו לחוזק כו' . ר"ל שמה שנעלם השם יתעלה ממנו איננו לסבת חסרון האור המגיע ממנו אל השכל / אבל בהיפוך ר"ל לרבוי האור הנזכר / להיות כל עצם זולתו הוא מורכב מהאור והחשך / ר"ל מישות / ובגבול הישות הנזכר / הישות הוא הסוג העליון הכולל כל העצמים האפשריים / והגבול הוא הבדל מין עצם אחד ממין עצם זולתו / המשל

בזה

שבאו בתורה, והשני סדר הנביאים התפלה בהם. ולולא ההכרח הראשון לא זכרנום, ולולא ההכרח השני, לא הסירונום ממקומם ולא התפללנו בהם. ואתה מרבה בתארים. הנה כבר התבאר לך גם כן מאלו הדברים שאין כל מה שתמצאהו מן התארים המיוחסים לשם בספרי הנביאים, ראוי לנו שנתפלל בהם ונאמרם, שהוא לא אמר, אלמלא דאמרינהו משה רבינו לא הוה יכלינן למימרינהו, אלא תנאי אחר ואמר, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה, ואז מותר לנו להתפלל בהם. ולא כמו שעשו הפתאים באמת אשר המריצו בשבחים והאריכו והרבו דברים בתפלות חברום, ומליצות קבצום, להתקרב בהם לבורא לפי מחשבתם יתארו הבורא בהם בתארים, אלו יתואר בהם אחד מבני אדם היה חסרון בחקו. שהם לא הבינו אלו הענינים הגדולים והחשובים הזרים משכלי ההמון, ולקחו הבורא ית' מדרס ללשונותם, ותארוהו וספרוהו בכל מה שיחשבוהו ראוי, והמריצו לשבח בזה עד שיעוררוהו להפעל במחשבתם; וכ"ש אם ימצאו כתוב בדברי נביא בזה יהיה הענין מותר להם שיבאו לכתובים שצריך לפרשם עכ"פ וישיבום לפשוטיהם ויגזרו מהם, ויעשו להם סעיפים ויבנו עליהם מאמרים, וירבה התר זה אצל המשוררים והמליצים ואצל מי שיחשוב שהוא עושה שיר, עד שיחברו דברים קצתם כפירה גמורה. וקצתם יש בהם מן השטות והפסד הדמיון מה שראוי לאדם שישחוק עליו לפי טבעו כשמעו, ויבכהו עם התבוננות איך נאמרו הדברים ההם בחק השי"ת. ולולי חמלתי על חסרון האומרים הייתי מגיד לך מהם מעט עד שתתעורר על מקום החטא בהם, אלא שהם מאמרים חסרונם נראה מאד למי שיבין. וצריך שתתבונן ותאמר, אם היה לשון הרע והוצאת שם רע מרי עצום, כ"ש התרת הלשון בחק השי"ת ותארו בתארים יתעלה מהם, ולא אומר שהם מרי, אבל חרוף וגדוף בשגגה מן ההמון השומעים ומן הפתי ההוא האומרם. אמנם מי שהשיג חסרון המאמרים ההם ויאמרם, הוא אצלי מכלל מי שנאמר בהם, ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם, ונאמר, ולדבר על ה' תועה. ואם תהיה ממי שיחוס על כבוד קונו אין צריך לך שתשמעם בשום פנים, כל שכן שתאמרם, ופל שכן שתעשה במותם. וכבר ידעת שעור אשמת מי שישיח דברים בלפי מעלה, ואין צריך לך בשום פנים שתבנים עצמך לתארי השם בחיוב להגדילו במחשבתך

נרבוני

שהם עיניו לעיני השכל והשיגו. ולבושיה כתלג חור· והנה דרך הכלל׳ (אחרי באר מדברי נעים זמירות, כי השתיקה הוא השבח והרוממה באמת. איך באר מדברי חכמי ישראל המתוארים בחסידות באמת. ואיך התענג בנו אמר ההוא ונהלו מסכים לאמת, ומתיחד עם דבריו מקביל להגעת הראש ואחד המדרשות, וכנגדם רמז אשר מי יתן והיו כל המאמרים כמותו ולא יפגיעו במגיע. והנה ביאר כל חלקי המאמר ביאור כפלא לא יסבול המחלוקת, ולא שלא כיון אמרו רק בענין אחד, והוא אמרו משל למלך שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב שזה בעצמו מורה על התארים, ואם אינם מגונים. והרב הרגיש בזה ודבר דרך שלילה, אמר להורות שאלו אשר הם אצלנו שלמיות אין אצלו ית' מגונים דבר, והשמיט בחכמות המשל שיהיה לו ואמר חכמת זה המשל אשרו דינרי זהב וכל זה כפי עומק חכמתו וכונתו להישרת אומתינו אל האמת, יתב' מי שחמל על עמו וחכן כהמגיה מורה האמתות כמוהו:

פרק

גבעת המורה

בזה: עלם המשולש ר"ל מרחק מוגבל משלשה קוים הוא מורכב מישות כולל כל העצמים ההנדסיים שהוא המרחק, ונגבול מיוחד אל המשולש שהם השלשה קוים, ולזה עם היות שאי אפשר שנצייר הגבול, מבלי שנצייר גם כן הישות שהוא כולל הגבול הנזכר, עם כל זה הגבול הוא באמת העצם המיוחד, אשר על ידו יוכר ויובדל מכל מה שזולתו. ואולם הבורא יתעלה הוא הישות המוחלט מזולת הגבול, ולזה הוא בהכרח שיהיה עצמו נעלם ממנו. בינה זאת:

פרק

באחשבתך · ולא הוצא ממה שסדרוהו אנשי כנסת הגדולה בתפלות ובברכות · ובזה די לפי ההכרח ויותר מדי כמו שאמר רבי חנינה · אמנם שאר מה שבא בספרי הנביאים יקרא בעבור עליו · אבל יאמינו בו מורה שכבר בארנו שהם תארי פעולותיו · או להורות על שלילת העדרים · וזה הענין גם כן לא יפורסם להמון · אבל זה המין מן העיון ראוי ביחידים אשר הגדלת הבורא אצלם אינה שיאמרו מה שאין ראוי אבל שישכילו במה שראוי : ונשוב אל השלמת ההערה על דברי ר' חנינא וחכמותיו · לא אמר · משל למלך שהיו לו אלף אלפים דנרי זהב ומקלסין אותו במאה דנרים · שהיה מורה על זה המשל על ששלמיותיו יתעלה יותר שלמות מאלו השלמות אשר יוחסו לו · רק הם ממינם · ואין הענין כן כמו שבארנו במופת ; אבל חכמת זה המשל הוא אמרו דנרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף · להורות שאלו אשר הם אצלנו שלמויות · אין אצלו ית' ממינם דבר, אלא כולם חסרון בחקו · כמו שבאר ואמר בזה המשל · והלא גנאי הוא לו · הנה כבר הודעתיך שכל מה שתחשבהו מאלו התארים לשלמות · הוא חסרון בחקו יתעלה כשיהיה ממין מה שאצלנו · וכבר היישירנו שלמה לזה הענין במה שבו די ואמר · כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים :

פרק ששים

אני רוצה למשול לך משלים בזה הפרק תוסיף בהם לדעת שראוי להרבות תאריו בשלילות · ותוסיף בהם הרחקה מהאמנת תארי החיוב לו ית' . הנה שאיש אחד התאמת לו שהספינה נמצאת · ולא ידע זה השם על מה הוא נופל אם על עצם אחד או על מקרה ; ואחר כן התבאר לאיש אחר שאינה מקרה ; ואח"כ התבאר לאיש אחר שאינה בעל חי ; ואחר כן התבאר לאחר שאינה מחצב ; ואח"כ התבאר לאחר שאינה צמח מחובר לארץ ; ואחר כן התבאר לאחר שאינה גוף אחד מחובר חבור טבעי ; ואחר כן התבאר לאחר שאינה בעלת צורה שטוחה כקרשים והדלתות ; ואחר כן התבאר לאחר שאינה כדורית ; ואחר כן התבאר לאחר שאינה חדודית ; והתבאר לאחר שאינה עגולה ולא בעלת צלעות שוות ; והתבאר לאחר שאינה מקשה ; הנה הוא מבואר שזה האחרון כמעט שהגיע לציור הספינה כפי מה שהיא באלו התארים השוללים · וכאלו הושוה למי שציירה שהוא גשם מעץ חלול ארוך מחובר מעצים רבים אשר כבר ציירה בתארי החיוב · אמנם הקודמים אשר המשלנו בהם כל אחד מהם יותר רחוק מציור הספינה מאשר אחריו · עד שהראשון במשלנו לא ידע רק השם לבד ; הנה כן יקרבוך תארי השלילה לידיעת השי"ת והשגתו · והשמר מאד שתוסיף שלילת מה שתשלול במופת · לא שתשלול בדבור בלבד · כי כל אשר התבאר לך במופת שלילת דבר שיחשב מציאותו לשם ממנו · תקרב אליו מדרגה בלא ספק : ובאלו הפנים היו אנשים קרובים אליו מאד · ואחרים בתכלית הרוחק לא שיש לשם מקום · ויקרב אליו האדם ויתרחק ממנו במו שיחשבו עורי העינים · והבן זה מאד ודעהו והנה בו שמח : הנה כבר התבאר לך הדרך אשר אם תלך בה תקרב אליו יתעלה ולך בה אם תרצה · אמנם תארו יתעלה במחייבות יש בו סכנה גדולה · כי כבר התבאר שכל מה שנחשבהו שלמות · אפילו אם היה השלמות ההוא נמצא לו · לדעת האומרים בתארים שאינו ממין השלמות אשר נחשבהו · אבל בהשתתף השם יאמר לבד כפי מה

שבארנו

פרק ס ובאלו הפנים היו האנשים קרובים אליו מאד · כמשה ע"ה ושלמה ואחרים וכו' · והבן זה מאד שתבין מה שאני אומר · ודעהו כי הוא רמוז באמרו ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ·
לנגד

אך אמתתה אשר הוא דרכי השלילה , כי אין בהירותם דומה למהות החיוב ׳ והיה בו שגוח ׳ הפיל זאת המלה על זה מה שלא הפיל כדומה לה בכל ספרו , כי לא תחשוב שהקרוב ההוא יצטרך לנבואה , ולא יהיה אפשרי לחכם להגיע אליו , אבל הוא דרך מופת , תשיגו שלמות בחכמתו , וישיגוהו השלמים מהחכמים ׳ ותוכל לראות אמתת פרושי . וכי זה כוונת הרב אם תשתדל באמרו ׳ הנה התבאר לך הדרך אשר אם תלך בה תקרב אליו ית׳ ולך בה אם תרצה .

פרק

שבארנו ׳ הנה בהכרת תצא לעניין השלילה ׳ שאתה אם תאמר יודע במדע אחד ובמדע ההוא שאינו משתנה ולא מהרבה ידע הדברים הרבים המשתנים התדירים להתחדש מבלתי שיתחדש לו מדע וידיעתו בדבר קודם היותו ואחר היותו ׳ נמצא ואחר העדרו מן המציאות ידיעה אחת אין שנוי בה ; הנה כבר גלית שהוא יודע לא במדע כמדענו ׳ וכן יתחייב שהוא נמצא ולא כעניין המציאות בנו ׳ הנה כבר בארת בשוללות בהכרת ולא עמדת על אמתת תאר עצמי ׳ אבל עמדת על הרבוי ׳ והיותך מאמין שהוא עצם אחד יש לו תארים נסכלים שאלו תחשוב לחייבם לו אתה תרחיק מהם הדמיון באלו התארים הידועים אצלנו ואם כן אינם ממינם ׳ וכאלו הוציאך העיון בהיות התארים שאמרת שהאל יתעלה נושא אחד ינשאו עליו קצת נשואים ׳ לא הנושא ההוא כאלו הנושאים ולא הנשואים ההם כאלו הנשואים ׳ ויהית תכלית השגתנו בזאת האמונה השתוף לא דבר אחד ׳ כי כל נושא בעל נשואים בלא ספק ׳ והוא שנים בגדר ואם הוא אחד במציאות כי עניין הנושא בלתי עניין הנשוא עליו ׳ והנה יתבאר לך בפרקים מזה המאמר המופת על המנע ההרכבה בו יתעלה אבל הפשיטות הגמורה בתכלית האחרונה ׳ ואני אומר שהמחייב תארים לאל ית׳ מקצר בהשגתו או משתוף או השיגו בחלוף מה שהוא ׳ אבל אומר הרחיק מציאות השם מאמונתו והוא לא ירגיש ׳ וביאר זה כי המקצר בהשגת אמתת דבר אחד ׳ הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו כמי שישיג מעניין האדם חיובי החיות ולא ישיג חיובי הדבר ׳ והשם יתעלה אין רבוי באמתת מציאותו שיובן ממנו דבר ויוסכל דבר אחר ׳ וכן המשתף לעניין אחר הוא אשר יצייר אמתת עצם אחר כפי מה שהוא ׳ וחייב באמתות ההוא לעצם אחר ׳ ואלו התארים לפי דעת מי שיחשבם אינם עצם האל ׳ אבל ענינים נוספים על העצם ׳ וכן עוד אשר ישיג הדבר בחלוף מה שהוא ׳ אי אפשר

בהכרת

גבעת המורה

פרק ששים שאתה אם תאמר יודע כו׳ . הבדל ידיעתו והשגתו יתעלה מהשגתנו אפשר שיתבאר גם כן על זה הדרך ׳ ידוע הוא שכל השגה מורכבת מחמר וצורה ׳ ר״ל מדבר אחד נקנה אל השכל מהמושג החצוני שהוא נושא ההשגה ׳ וצורת השכל עצמו ׳ ר״ל דרך השגתו הדבר הנקנה ההוא שהוא נשוא ההשגה ׳ ואי אפשר שימצא אצלינו האחד מזולת האחר ׳ כי חמר ההשגה לבד ׳ איננו מפעולת השכל ׳ אבל נקנה אליו מהמושג החצוני ׳ ואולם ההשגה אי אפשר שתהיה זולתי פעולת השכל עצמו ׳ וצורת ההשגה לבד עם היותה באמת מפעולת השכל ׳ עם כל זה אי אפשר שתהיה מושגת בעצמה מזולת שתהיה מיוחסת לנושא מיוחד . ועל ידי זה יגיע לנו לא לבד השגה ׳ אבל גם כן הכרת הנושא המיוחד על ידי צורת השכל הכוללת כמו שבארתי זה בפתיחתי . ואולם השגת השם יתעלה ׳ אין לה נושא נקנה אליו מהמושג החצוני ׳ מפני שאז לא יהיה הוא יתעלה סבת המושג ׳ אבל בהיפוך ר״ל המושג יהיה סבת השגתו ׳ אבל באמת לא לבד צורת ההשגה ׳ אבל גם כן נושאה הוא מפעולתו יתעלה ׳ והנה דרך ההשגה הנזכרת הוא נעלם מאתנו בהחלט ׳ ואין לנו ממנו ציור כלל ׳ ובזה יתבאר הבדל השגתו יתעלה מהשגתנו תכלית ההבדל : ואם הוא אחד במציאות . ר״ל עם היות שאי אפשר שימצא הנושא מזולת הנשואים העצמיים ובהיפוך ועם כל זה השכל משיג כל אחד מהם כאלו היה ענין עומד בעצמו בגדר מיוחד . אבל הרחיק מציאות השם מאמונתו כו׳ . מפני היות ציור השם יתעלה אצלו סותר את עצמו ׳ והוא לא ירגיש

בזה

בהכרה מבלתי שישיג מכתו דבר אחר בזה שהוא ; אמנם מי שיצייר שהטעם כמות איני אומר שהוא צייר הדבר על הלוף מה שהוא · אבל אומר שכל מציאות הטעם ולא ידע זה השם על מה הוא נופל · וזה עיון דק מאד והבינהו · ולפי זה הביאור תדע · כי המקצר בהשגת האלוה והרחוק מידיעתו הוא אשר לא תתבאר לו שלילות עניין מן העניינים אשר התבאר לזולתו שלילתם ממנו ; א״כ כל מי שממעט שלילותיו הוא יותר מקצר ההשגה כמו שבארנו בראש זה הפרק · אמנם אשר יחייב לו תאר לא יודע דבר רק השם לבד · כי הדבר אשר ידמה שנפל עליו זה השם הוא עניין בלתי נמצא · אבל בדוי שקר וכאלו הפיל זה השם על עניין נעדר שאינו במציאות דבר שהוא כן · והמשל בו שאדם שמע בשם הפיל · וידע שהוא בעל חיים · ובקש לדעת צורתו ואמתתו · ואמר לו הטועה או המטעה הוא בעל חיים · בעל רגל אחת · ושלש כנפים · עומד בעמקי הים · גשמו בהיר · ולו פנים רחבים כפני האדם וצורתו ותמונתו · וידבר כאדם · ופעם יעוף באויר ופעם ישוט כדג · ואיני אומר כי זה צייר הפיל בהלוף מה שהוא · ולא שהוא מקצר בהשגת הפיל · אבל אומר שזה הדבר אשר ידמהו בזה התאר בדוי שקר ואין במציאות דבר שהוא כך · אבל זה דבר נעדר קרא לו שם דבר נמצא כעזניה נפלאה · וסוס אדם · וכיוצא בזה מן הצורות הדמיוניות אשר הושם להם זה השם מן הנמצאות אם שם אחד או שם מורכב · וכן העניין הנה בשוה · וזה כי השם ישתבח שמו הוא נמצא בא המופת על מציאותו · שהוא מחוייב שמתחייב מחייוב המציאות הפשיטות הגמורה כמו שאבאר · אמנם היות העצם ההו הפשוט המחוייב המציאות כמו שנאמר בעל תארים ועניינים אחרים ישיגהו הוא דבר בלתי נמצא בשום פנים כמו שהתבאר במופת · וכשנאמר שזה העצם הנקרא אלוה על דרך משל הוא עצם בו עניינים רבים יתואר בהם כבר שמנו זה השם על העדר גמור · והשתכל כמה יש מן הסכנה בחיוב התארים לו · ואשר צריך שיאמן במה שבא מן התוארים בספר התורה או בספר הנביאים שהם כלם להיישר לשלמותו יתעלה לא לדבר אחר או תאר פעולות באורת מאתו כמו שבארנו ;

פרק אחד וששים

כל שמותיו יתעלה הנמצאים בספרים כולם נגזרים מן הפעולות · וזה מה שאין העלם בו אלא שם אחד · והוא · יו״ד ה״א וא״ו ה״א שהוא שם מיוחד לו יתעלה · ולזה נקרא שם המפורש · עניינו שהוא יורה על עצמו יתע׳ הוראה מבוארת אין השתתפות בה · אמנם שאר שמותיו הנכבדים מורים בשתוף להיותם נגזרים מפעולות ימצא כמותם לנו כמו שבארנו עד שהשם המכונה בו יו״ד ה״א וא״ו ה״א הוא גם כן נגזר מן האדנות · דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות · וההפרש בין אמרך אדני בחי״רק הנו״ן ובין אמרך אותו בקמצות הנו״ן כהפרש בין אמרך שָׂרִי אשר עניינו השר שלי ובין אמרך שָׂרַי אשת אברם שבזה הדור וכללות לאחרים · וכבר נאמר למלאך אדני אל נא תעבור · אמנם ביארתי לך זה באדני לבד המכונה בו להיותו

המיוחד

גבעת המורה

בזה : כעזניה נפלאה · הוא שם בדוי לעוף אחד הולך על ארבעה (גריף) / שהוא באמת בלתי נמצא כלל זולת בספורי הבדים (דיכטער) · וסוס אדם · (צענטאורוס) גם כן מהמלאכות הבדים בדמיונם ·

פרק אחד וששים שהשם המכונה בו כו׳ · ר״ל שם אדני שהשם היה מכונה בו · מבוארי הכללות והגזרה · ר״ל שהוא מבואר בהם היותם כוללים השם יתעלה וזולתו / וכן הוא מבואר היותם נגזרים מהפעולות

פרק סא ואפשר שיורה כפי הלשון , אשר אין אתנו היום לא מעט ממנו . וכפי מה שיקרא על ענין חיוב המציאות , כבר ידעת ההיות והמציאות ענין אחד , ר"ל שהאחד הוא סבת מציאות כל האחדים הספורים , וכן גוון הלבן , בו ישוערו כל הגוונים , וידעו בו , כן יש בכל אחד מן העצמים עצם אחד פשוט . בו יודע טבע שאר העצמים שבאותו הסוג ע"כ . והשם ית' הוא המחויב המציאות , הכהו מחויב ההיות וכל נמצא ממנו מגיע . והנה יהוה יורה על שהוא הוה היה יהיה , והוא העצם המחויב המציאות צריך לך שתשתכל . אמרו השתכל איך גלה שאלו השמות הנגזרים כלם נתחדשו אחר חדוש העולם , ואחר מה ברצון בזה נאמר , וזה אות שהם כלם שמות הונחו לפי הפעולות הנמצאות בעולם . אמנם כשתתבונן עצמו נקי ומופשט מכל פעל , והוא הנרצה עד שלא נברא העולם , לא יהיה לו שם נגזר בשום פנים , אלא שם אחד להורות על עצמו . והנה כשתגיע לבני האדם ההשגה אשר היא הישועה האמתית , יסור זה הספק / וראוי היה ר' אליעזר הגדול שיפורש עליו זה הענין השקי הנפלא הגדול .
פרק

המיוחד שבשמות המפורסמים לו יתעלה · אמנם שאר שמותיו · כדיין ושדי וצדיק והנון ורחום ואלהים ; כלם הם מבוארי הכללות והגזרה · אך השם שאותיותיו יו"ד ה"א וי"ו ה"א לא יודע לו גזרה ידועה ולא ישתתף בו זולתו · ואין ספק שזה השם העצום אשר לא ידובר בו כמו שידעת אלא במקדש · וכהני השם המקודשים לבד בברכת כהנים וכהן גדול ביום הצום ; יורה על עניין אחד · אין השתתפות בינו יתעלה ובין זולתו בעניין ההוא · ואפשר שיורה כפי הלשון אשר אין אתנו היום ממנה אלא דבר מועט וכפי מה שיקרא ג"כ עניין **חיוב המציאות** · סוף דבר גדולת זה השם והשמירה מלקרא אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה · מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראת ההיא כמו שאמרו עליו זכרונו לברכה שמי המיוחד לי · אמנם שאר השמות הם כולם מורים על תארים לא על עצם לבד רק על עצם בעל תארים מפני שהם נגזרים · ולזה יביאו להשוב הרבוי ר"ל יביאו לחשוב מציאות תארים · ושיש עצם ועניין נוסף על העצם · כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על עניין ועל נושא לא באר אותו התחבר בו העניין ההוא . וכאשר התבאר במופת כי השם יתעלה אינו נושא התחברות בו עניינים · ידענו שהשמות הנגזרים הם לפי יחס הפעל אליו או לפי החישרה לשלמותו . ולזה היה כועס רבי חנינא מאמרו הגדול הגבור והנורא · לולי שני ההכרחים אשר זכר (בפרק ל"ט מזה) להיות לו מביאים לחשוב תארים עצמיים ר"ל שהם שלמיות נמצאים בו . וכאשר רבו אלו השמות הנגזרים מן הפעולות לשם יתעלה הביאו קצת בני אדם לחשוב שיש לו תארים רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו מהם · ולזה יעד בהגיע לבני אדם השגה שתסיר מהם זה הספק ואמר · ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · ר"ל שכמו הוא אחד · כן יקרא או בשם אחד לבד והוא המורה על העצם לבד ולא שהוא נגזר · ובפרקי רבי אליעזר אמר עד שלא נברא העולם היה
תרוש

גבעת המורה

מהפעולות . לא יודע לו גזרה ידוע . ר"ל שעם היותו באמת גם כן נגזר ממלת הויה המורה על המציאות עם כל זה אין הגזרה הנזכרת ידועה / ר"ל שאין הענין אשר השם הנזכר מורה עליו מוגבל (בשטימט) / להיות המציאות היא אם הגיוניי (לאגיש) אם מוחלט / על דרך משל בזה המשפט : המשולש הוא בעל שלשה זויות . תהיה מלת הוא המורה על המציאות / בלתי מורה על המציאות המוחלט / ר"ל מציאות המשולש חוץ לשכל , אבל הוא מורה על קשור הנושא והנשוא לבד / והמשפט הוא אמת / ואף שלא יהיה המשולש נמצא כלל . ולזה אין המציאות הנרמז עליו במלת הוא בזה המשפט מגביל ענין אחד בנושא החצוניי / אבל הוא מגביל דרך קשור נושא המשפט בנשואו לבד . ואולם אם נאמר המשולש הוא נמצא / דעתנו בזה היות הנושא הנזכר ונשואיו נמצא בפעל חוץ לשכל . ותהיה גם כן בבחינה זו המציאות בלתי ענין מוסף על הציור השכליי / אבל הנחתו (זייענ פאזיטיאן) לבד . ולזה אין המציאות מורה על דבר מוגבל כלל — והמפרשים אשר קדמוני לא ירדו לעומק דעת הרב בזה .
פרק

הקדוש ברוך הוא ושמו בלבד, הסתכל איך גלה שאלו השמות הנגזרים כלם נתחדשו אחר חדוש העולם וזה אמת שהם כולם שמות הונחו לפי הפעולות הנמצאות בעולם. אמנם כשתבחן עצמו נקי מיוחד מופשט מכל פעל לא יהיה לו שם נגזר בשום פנים, אבל שם אחד מיוחד להורות על עצמו. ואין אצלנו שם בלתי נגזר אלא זה והוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א אשר הוא שם המפורש גמור לא תחשוב זולת זה ולא יעלה במחשבתך שגעון כותבי הקמיעות, ומה שתשמעהו מהם או תמצאהו בספריהם המשונים, ומשמות חברום, לא יורו על ענין בשום פנים, ויקראו אותן שמות, ויחשבו שהם צריכים קדושה וטהרה, ושהם יעשו נפלאות; כל אלה הדברים לא

פרק סב כלל אותיותיהם י"ב והיו מכנים בו על מה שהיה בקריאת שם בן ד' אותיות. כמו שנכנה אנחנו באל"ף דל"ת, הפלא מחכמת הרב, איך הבין הדבר מעצמו כמו שהוא, כי נראה מדבריו שלא הגיע אל ספר הבהיר. והסכים עם זה מה שנאמר שם, שם בן י"ב. כי ר' נחוניא בן הקנה אומר שם יברכך ה'. יאר ה'. ישא ה'. שם בן י"ב אותיות ונקודו כן יַפְעֵר יַפְעֵל יִפְעַל. הנה נראה מזה הלד ששם בן י"ב הוא שלשה שמות, כמו שאמר הרב. רק שיראה לי שנתבאר בו כל מה שבא בקריאת שם בן ד' אותיות. כי הוא בכח קרוב כשם בן ד' אותיות. ופעל בשם בן שתים עשרה, ר"ל שמורה על כי הוא ית' היה הוה ויהיה ובכלל המחויב המציאות בשלות. וכי שם בן ד' אותיות בנקודו המיוחד הידוע אצלם, יכלול על כל מה שיתבאר בו שם בן י"ב אותיות, ואמנם שם בן ד'

יאות לאדם שלם לשמעם, כל שכן שיאמינם. ואינו נקרא שם המפורש כלל זולת זה השם בן ארבע אותיות הנכתב אשר לא יקרא כפי אותיותיו. ובפירוש אמרו בספרי, כה תברכו את בני ישראל, כ"ה בלשון הזה, כ"ה בשם המפורש, ושם נאמר במקדש ככתבו, ובמדינה בכינויו. ובתלמוד נאמר כה בשם המפורש, אתה אומר בשם המפורש, או אינו אלא בכינויו תלמוד לומר ושמו את שמי, שמי המיוחד לי. הנה כבר התבאר לך כי שם המפורש הוא זה שם בן ארבע אותיות ושהוא לבדו הוא המורה על העצם מבלתי שתוף ענין אחר ולזה אמרו עליו שמי המיוחד לי. ואני אבאר לך הדבר אשר הביא האנשים למה שיאמינוהו מענין השמות. ואבאר לך עקר זאת השאלה, ואגלה לך מסתרה עד שלא ישאר לך בה ספק אלא אם תרצה להטעות את עצמך, בפרק אחד זה:

פרק שנים וששים

צונו בברכת כהנים, ובה שם ה' ככתבו אשר הוא שם המפורש, ולא היה נודע אל כל אדם איך יהיה הדבור בו ובאי זה תנועה יניע כל אות מאותיותיו או אם ידגש קצת אותיותיו אם היתה אות מקבלת דגשות; אבל אנשי החכמה היו מוסרים אותו זה לזה, ר"ל תאר הדבור בו ולא היו מלמדים אותו לאדם אלא לתלמיד הגון פעם אחת בשבוע. ואני סובר שזה שאמרו שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרים אותו לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע אין זה איך יהיה הדבור בו לבד, לא ללמד גם הענין אשר בעבורו יוחד זה השם ויהיה בו סוד אלהי. עוד גם היה אצלם שם בן שתים עשרה אותיות והוא בקדושה למטה מזה השם בן ארבע אותיות. והקרוב אצלי שלא היה שם אחד אלא שתי שמות או שלשה כלל אותיותיהם שתים עשרה אותיות, והיו מכנים בו בכל מקום שהיה מזדמן להם בקריאתם שם בן ארבע אותיות, כמו שנכנה אנחנו היום באל"ף דל"ת, וזה השם גם כן אשר הוא בן שתים עשרה אותיות, אין ספק שהיה מורה על ענין יותר מיוחד מהוראות אל"ף דל"ת. ולא היה נמנע מעולם מאחד מבני החכמה, אלא כל מי שיבקש ללמדו ילמדוהו, ולא היה כן שם בן ארבע אותיות שלא למדהו מעולם אדם ממי שידעו אלא לבנו ותלמידו פעם אחת

בשבוע. וכאשר היו אנשים פרוצים לומדים זה השם בן שתים עשרה אותיות ומפסידים בו אמונות, כמו שיקרה לכל מי שאינו שלם כשידע שהדבר אינו כמו שהיה מדמה אותו תחלה, הסתירו זה השם גם כן ולא היו מלמדים אותו אלא לצנועים שבכהונה, לברך בו בני אדם במקדש שכבר פסקו מלזכור השם המפורש במקדש גם כן להפסד אנשים. אמרו משמרת שמעון הצדיק בטלו אחיו הכהנים מלברך בשם לא היו מברכים בזה שם בן שתים עשרה אותיות. אמרו בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרים אותו לכל אדם, משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה, והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימות אחיהם הכהנים, אמר רבי טרפון

ד' אותיות כשישנו בקודה בשלשה אופנים ומתחלפים, ישוב בן י"ב אותיות, על שם בן י"ב והם האותיות אחדות בעצמן, והמכונה ואשר בו יכונה, יורה אצלי על ענין אחד בעצמן. כי כל אשר יהיה הענין יותר קצר, יהיה הענין יותר אלקי, כי שם המפרש הוא אצלנו כלות קצר יורה על אמתו ית'. ואתה יודע, כי ההבדל האחרון היא המשלים לאמתת הנגדר, והוא אשר במדרגת המצויר, וכל אשר לפניו הוא הנגדר בכח, וההבדל האחרון הוא הצורה, המבוקש ענינה שמשים אותה מצויירת בפעל, ולכן לא יתחלק כמשפט הצורה. והנה יהי' השם המפורש אצל השכל. א"כ הוא בעצמו האינטוניא (?) הראשונה, אשר הוא השכל הנשוכח (?), האחד המחויב המציאות, המוחלט המשנה כל העצמיות. והתבונן בזה כי לוית חן הם לראשך. דמיון מה שאמר האלהי בכל מי שאינו שלם, כשידע הדבר שאינו כמו שהיה מדמה אותו תחלה שיפסיד אמונתו. אב"ר כפתיחתו לספר השמע, כי המתפלספים והם הבלתי שלמים בחכמה, כשיראו בתורה שאינה מה שחשבוהו ולא עלו במדרגה העליונה מהעיון, עד שישקיפו בתורה מה שראוי שיושקף בו, הרסו ולא הכינו כפשט כטבע היסד הנראה בנמצאות. ושבו יותר חסרים מכל אנשים, עד שבה החכמה גמום על אנשיה, ואל זה הענין בעצמו רמז המחבר בזה המקום. ואמרו, ואמנם אלו השבים אחרים נולמדים קצת חכמה אלהית בהכרח. הנה הרב ביאר בזה בביאור כי דעתו שאין שם בן י"ב מורה על מה שיורה עליו שם המפורש מעצם האל, כמו שאין שם בן מ"ב (כ"א שאין שם אדני) מורה עליו ואם יכונה בו. ואמרו השגת השכל הפועל, ירצה בו שישוב הוא, וישיג הנמצאות באופן אשר ישיגם הוא. וכפירושנו לחי בן יוקטן, האריכנו באמתת ההעתקה ועצמותה. עוד אמר וכבר התבאר בספרים המחוברים לחכמה האלהית, שזאת החכמה אי אפשר לשכחה, ר"ל השגת השכל הפועל. והוא ענין אמרו ותלמודו מתקיים בידו. אבובכר בן אלציג כתב על זה הדרוש באגרת הפטירה, וזה לשונו: אולם החכמה האחרונה אשר הוא הציור השכלי. והוא מציאות השכל האצל, אי אפשר בו השכחה אלא אם יהיה זה יוצא מן הטבע. אבל איזה צד שיהיה, אמנם ימצא זה למוכח האחרון אשר הוא אדם. ואמנם המוכח הראשון הנה לא יתכן זה בו. וזה כי המוכח הראשון הוא בחכמת הצורה, א"כ הוא מוכח נולד והוא כורה מנפש. ועל זה הוא שכל ומושכל בענין אחד, ושאר מה שנאמר בו בספר השכל. ואולם החכמות אי אפשר זה בהם כי המושכל בהם זולת השכל. והיודע זולת הידוע. א"כ אי אפשר בהם ההפשטה. א"כ אי אפשר באחת מן ההנאות ההשגות המתדבקות אלא בהנאה. יהיה ההנאה מונחה הראשון הוא הנמצא ותהיה בו הצורה והוא המצייר. ואין זה בדבר שייוחס אל כמו ההוים הנפסדים אלא בשכל האצל, ועל זה הוא תמידיו עכ"ל. ואומר עוד ואולם זה השכל האצל לפי שהוא אחד מכל צד והוא בתכלית הרוחק מההיולי לא ישיגהו ההפכים, כמו שישיגו הטבע. ולא המעשה אשר מן ההפכים בנפש הבהמות. ולא רושם ההפכים כשכלות אשר תשכיל המושכלות ההיוליים המתרבים. א"כ הוא לעולם אחד ועל ענין אחד בהנאה זכה ושמחה והדר ושגון, והוא המעמיד הענינים כלם. והאל רוצה בו ביותר שלם שיהיה בו מן הרצון. כי הצדיקים שעברו אמרו, כי האפשרות שני מינים מין טבעי ומין אלהי, והטבעי הוא אשר יושג בחכמה. ויכול האדם לעמוד עליו מעצמו. ואמנם המין האלהי, אמנם יושג בעזר אלהי, ועל כן שלח האל הנביא, ונתן הנביאים שיגידו לנו אכתנו בכל בני אדם באפשריות.

גבעת המורה

פרק שנים ושלשים כשידע שהדבר אינו כמו שהיה מדמה אותו תחלה, זו היא סבת הפסד האמונה באמת. כי כאשר ידע המתחיל בעיון שמה שהיה מדמה תחלה אינכו אמת, ואולם לא יגיע עד הנה להשגת האמת כפי מה שהוא בנה הוא מההכרח שיכחיש הדבר מכל וכל. ולזה אין מהראוי שנגלה אל כל מתחיל בעיון, הכללים היוצאים מהפלסופיאה, אבל צריך שנלמד אותו הסקדמות על הסדר מעט מעט, והוא יוציא הכללים

טרפון פעם אחת עליתי אחר אבי אימא לדוכן והטיתי אזני אצל כהן ושמעתי שהבליעו בנעימות אחיהם הכהנים · והיה אצלם גם כן שם בן שתים וארבעים אותיות · וידוע אצל כל בעל ציור שאי איפשר בשום פנים שיהיו שתים וארבעים אותיות מלה אחת : אמנם היו אלו מלות רבות כלל אותיותיהם שתים וארבעים · ואין ספק שהמלות ההם מורות על עניינים בהכרח העניינים ההם יקרבו לאמתת ציור עצמו יתעלה בפנים אשר אמרנו · ואמנם נקראו אלו המלות הרבות האותיות שם להיותם מורים על ענין אחד לבד כשאר השמות המיוחדים · ואמנם רבו המלות ההם להבנת הענין כי הענין האחד איפשר שיובן במלות רבות · והבן זה : ודע שזה הדבר אשר ילומד היה למוד העניינים שמורים עליהם השמות ההם · לא הדבור לבד באותיות הערומות מכל ציור ולא נקרא כלל שם בן ארבעים ושתים אותיות זה ולא שם בן שתים עשרה אותיות שם המפורש · אבל שם המפורש הוא השם המיוחד לו כמו שבארנו · ואמנם אלו השנים האחרים היו מלמדים קצת חכמה אלהית בהכרח · והראיה על היותו מלמד חכמה · אמרם עליו שם בן ארבעים

כאפשריות האלהיות . והיותר מעולה שבמדרגה היא זאת המדרגה אשר הוא ציור האדם עצמו עד שצייר זה השכל עד הנה דבריו . והארכתי בהביא לשונו . יען כי הוא ענין לא ראיתיו בספרים שהגיעו לנו ושם שבו ביאור על ענין העזר האלהי אשר זכרהו רבינו משה בזה הספר . כי ביאר , שזאת החכמה ר"ל ציור הנפרד , לא תושג , ר"ל בחכמה העיונית ולא יוכל האדם לעמוד עליו מעצמו · ר"ל בחקירה מחשבית . אבל המין האלהי יושג בעזר אלהי · ר"ל פתאום בהסתכלות עצמותו אל עצמותו מאהבת האל עליו . לכן יעמד על ענין אחד ובהנאה זכה ואין שם רבוי כי המושכל בעצמו אחד ולא שכחה כי היודע הוא הידוע · ואיננו מושכל על שנשימהו אנחנו מושכל כענין בצורות ההיולניות . אבל היא צורה מופשטת בעצמה ולכן תעמוד החכמה ההיא . כי הוא מטעו בעצמו אחד פשוט צורה שכלית עומדת לנצח . **ושם** בן מ"ב אותיות . אמרו בעלי הקבלה שהוא אב"ג ית"ץ . קר"ע . שט"ן . נג"ד . יכ"ש . בט"ר . צת"ג חק"ב . טנ"ע . יג"ל . פז"ק . שק"ו . צי"ת . ואמרו שהרצון בו אל ברוך גדול יוצר תקיף צדיק קדוש רם עליון שר טוב נגיד נעים גבור דורש יחיד כל שופט פקיד צורף רחום , צור תמים גאה חסיד קרוב רוח , של כדיב עשיר ידוי גומר לומד פודה זוקף קורא שומע קושב ומקשיב נכי ישרי תם . ואלה המעלות המוצאות מהשם ההוא , על שכל אות ממנו מורה על מלה מאלה המלות · לא ידענו כי כן הוא , ככה יוכל מי שירצה להעמיק בו לכוונו עם דברי הרב , ומאד הפליא באמרו ופתי יאמין לכל דבר . **אמר משה** ומה שיראה לעין מפעולת הקמיעין והשמות , איננו מבטל דברי הרב כי הוא במקרה , וזה מפעל הדמיון . וכבר נסה בזמנינו כעת למודנו החכמה אחד מן החכמים הגדולים , כתב קמיע כלל בו לענים והתלונות והתולים ואיתמתי קמעה , נשים תקשינה ללדת , ולא בהן כל הרפואות אחרי כן מניקות הקמיע , היו יולדות . עד יום אחד היו יושבים לפניו גדולי המדינה היא בורגוש , והיו מספרים בענין השמות , והוא היה מהביל הענינים , והם הביאו ראיות רבות לאמתם , והיותר גדולה שבהם היה , מה שנתאמת מענין הקמיע אשר עשאו הוא עצמו · ולוה והביאו לפניו הדבר והראה מה שבו מן השחוק , ונשארו מבוישים עד הגיעו אחרי כן גדול בנפשו . גם ראינו איש מתלוסי השכל , היה מזכיר שם ונועץ מטה או מרצע בירכו ולא היה מזיקו , ולא היה יוצא ממנו דם . ומיד שהייתי מוכחה כי להגישו אלי , הייתי בורח ממנו מרגיש בפרוק התבור . ושם ההוא שמענוהו יחד בעת הנערות מאדם אחד , וזה לחוזק דמיונו וחולשת שכלו · ואלמלי שהיה מכת הנמנע היה נמנע . ואיננו רחוק אצלי , שיצטרך לזה ג"כ היות האותיות נחלקות כשאר הנמצאות השפלות ומיוחדות לפועלים השמימיים , כענין במחנכים והנמחים . וכפי זה יהיה בענם , אבל לא בראשונה כי אם בשנית . אמנם כשיהיה בענם וראשונה והוא שיהיו שם נמצאות רוחניות דקות , בלתי מוחשותי פעולות , והוא אשר ממנו נוח המאמר בצורות כמו שיראה אפלטון . וכשיובנו אל נפש האדם ושיהיו נשמעות אל השבעותיו ודבורו אשר הם היותר נגלה מפעולות הנפש המדברת , עד שיכופם ויכריתם זה אצל רבינו משה ע"ה . מכת הנמנע · וארסטו רמז עליו במאמר הראשון ממה שאחר הטבע . כי אחר מאמרו בשבות , הביא ענין ההרגל והמנהג , ואמר כי רושם ההרגל בנפש ענין חזק מאד . והנה תוכל לראות כחו ואמתתו מענין הדתות , כי יחקה בהם ענין דומה להבלי הזקנות , ולו הנחתו עם ההרגל והמנהג למה שגודל האדם בו מעת נערותו יטב עליו הזמנתו ולא יערב עם שכלו היה לועג עליו . ואמר החכם ב"ר , ואמנם אחר זה (אחר המאמר בשבות) לפי שהתורות ימאו שהשבות לבלתי תכלית . וכל זה יצא מהגעת הצורות , כי חשבו שביסודות חום שמימיי , בו נפשות בוראות למין מין ממיני החי , וכל הפלוסופים הקודמים , הודו באלו הנפשות , רק שקצתם הניחם במוגעות בין הנפשות השמימיות , ואלו אשר באלו הנשמיים . וקצתם אומרים שהם בעצמם יתלו

בגופות, אשר יחוס להדמות אשר ביניהם, וכאשר נפסדו הגופות, שבו אל חמרם הרוחני וגשמיהם הדקים אשר לא יורגשו. וכפי זה יבאו על פשוטם מופת הנביאים, ויהיה רכב אש וסוסי אש סביבות אלישע. כי רבים אשר אתנו מאשר אתם. אבל כבר באר ארסטו במה שאחר הטבע, כי אין שם נותן הצורה ולא נבדל עד שיביאה מחוץ. אבל פועל מוציא מה שבכח אל הפועל, במה שהוא גשם בעל נפש והוא השמים. ולפי דעת ב"ם ורבנו משה הנה השכל הפועל המתן הצורות, ואין שם פועלים רוחניים שלא נדעם. ואין דרך לשמות ההם על האופן הזה.

פרק

ארבעים ושתים אותיות קדוש ומקודש, ואין מוסרים אותו אלא למי שצנוע ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעמיד על מדותיו ודבורו בנחת עם הבריות וכל היודעו וזהיר בו ומשמרו בטהרה אהוב למעלה ונחמד למטה ואימתו מוטלת על הבריות ותלמודו מתקיים בידו ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא, זה כתוב בתלמוד. ומה מאד רחוק מה שיובן מזה המאמר מכונת אמרו, וזה כי הרוב יחשבו שהם אותיות ידובר בהם לא דבר אחד ולא יפורש להם עניין ויגיעו בהם אל אלו העניינים העצומים, וצריך מי שירצה ללמדהו המדות האלו וההזמנה הרבה אשר זכר. ומבואר הוא שזה כולו אינו רק הודעת עניינים אלהיים ומכלל העניינים שהם סתרי תורה כמו שביארנו. וכבר התבאר בספרים המחוברים בחכמה האלהית שזאת החכמה אי אפשר לשכחה ר"ל השגת השכל הפועל והוא עניין אמרו, ותלמודו מתקיים בידו. וכאשר מצאו האנשים הרעים הפתאים אלו הדברים התרחב להם הכזב, והמאמר שיקבצו אי זה אותיות שירצו ויאמר שזה הוא שם יעשה ויפעל כשיכתב או בשיאמר על תאר כך. ואחר כך נכתבו הכזבים ההם אשר בדאם הפתאים הראשונים, ונעתקו הספרים ההם לידי הטובים רכי הלב הפכלים אשר אין אצלם מאזנים ידעו בהם האמת מן השקר, והסתירום ונמצאו בעזבונותם ונחשב בהם שהם אמת, וסוף דבר, פתי יאמין לכל דבר. וכבר יצאנו מעניינו הנכבד ועיוננו הדק אל העיון בבטול שגעון, יראה בטולו לכל מתחיל בעיון, אלא שהביא לזה הכרח זכרנו השמות ועניניהם ומה שהתפרסם אצל ההמון מעניינם ואשוב אל עניינים. כבר העידונו שכל שם שיש לו יתעלה הוא נגזר אלא שם המפורש וצריך שנדבר בזה השם והוא אהיה אשר אהיה בפרק הנפרד, למה שבזה מן העיון הדק אשר אנחנו בו ר"ל הרחקת התארים:

נקדים

גבעת המורה

הכללים המוכרים מעצמו: שזאת החכמה אי אפשר לשכחה כו'. הציורים המורגשים מועדים אל השכחה, מצד היותם מגיעים אל הנפש מהחוץ, ואולי בהסתלק המוחש הפלוני זמן מה, בהכרח הוא שיסתלק גם כן הציור המגיע ממנו בנפש. ואולם הציורים המושכלים הם בלתי מגיעים מהחוץ, אבל הם צורות השכל עצמו ונושאיו הקיימים, ועם היות שלא נשיג מציאותם, אם לא על ידי ההשתמשות בהם בדברים המורגשים, עם כל זה הם נמצאים בשכל תמיד. ואחרי אשר ישיג שכלנו השכל הפועל, הוא בהכרח שיהיו הציורים המוכרים ידועים אצלו תמיד, להיות השכל הפועל לא בלבד משיג צורות הנמצאים, אבל גם כן חמרם, ר"ל נושאיהם אשר אליהם ייוחסו. והבן זה. וכאשר מלאו כו'. אמר החכם רבי משה הנרבוני כי מה שיראה לעם מפעולת הקוסמים והשמות אינו מבטל דברי הרב כי הוא במקרה ומפעל הדמיון כו'. ואנחנו ראינו איש מחלוטי השכל היה מזכיר שם ונועץ מרצע בידכו ולא היה מזיקו כלל ולא היה דם יוצא ממנו, ומיד שהייתי מנסה להגישו אלי לא היה בי כח והייתי מרגיש בפרוק חבור והשם הבוא שמענוהו יחד מעת הנערות, וזה לחוזק דמיונו וחלשת שכלו, ואולי שהיה מכת הנמנע יהיה נמנע. ועל זה השיב החכם רבי שם טוב כי זה דעת נפסד ובטל, כי הדמיון לא יבטל הטבע כו'. ואני אומר כי עם היותי ג"כ נוטה להאמין זה מפעולות בעלי התחבולות (שאמן שפילר) בלטיהם, עם כל זה אינני מאמין היות דעת רבינו משה הנרבוני נפסד ובטל מכל וכל, אבל הוא אפשר שתתגבר פעולות הדמיון בזה השעור.

עם

פרק שלשה ושלשים

נקדים הצעה ונאמר שזה אשר אמרו עליו השלום, ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, איך היתה לענין ההוא ראויה זאת השאלה עד שיבקש במה זה ישיב עליה · אמנם אמרו והם לא יאמינו לי כי יאמרו לא נראה אליך ה' הוא מבואר מאד, שכן ראוי שיאמר לכל מי שיתבאר בנבואה עד שיביא מופת · ועוד אם היה הענין כמו שיראה שהוא שם ידובר בו לבד לא ימלט הדבר מהיות ישראל, כבר ידעו השם ההוא או לא שמעוהו כלל · ואם יהיה נודע אצלם אין טענה לו בהגידו אותו כי ידיעתו בו כידיעתם · ואם היה בלתי נשמע אצלם מה הראיה שזה שם האל אם היה ידיעת שמו ראיה · ועוד שהוא אחר שלמדהו יתעלה זה השם אמר לו לך ואספת את זקני ישראל ושמעו לקולך · ואחר זה ענהו עליו השלום ואמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי · וכבר קדם אמרו יתעלה לו ושמעו לקולך · ואמר לו יתעלה אחר כן מה זה בידך ויאמר מטה · ואשר תדעהו ויבואר לך כל זה הספק הוא מה שאומר לך · כבר ידעת פרסום דעות הצא"בה, בזמנים

פרק סג ואחר זה ענהו ע"ה והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי, כי יאמרו לא נראה אליך ה', וכבר קדם אמרו ית' ושמעו לקולך. והשיב למאמרו השני והן לא יאמינו לי ואמר לו אחרי כן מה זה בידך ויאמר מטה. ועפ' כי שתי שאלות היו ושתי תשובות. האחת מציאות השם יתברך, והשנית היותו ית' שולחו. והוא אמרו ואשר תדעהו. ויבאר לך כל זה הספק הוא מה שאומר לך. והנה באור מה הרמז בעובדי ע"ז. ואמר רבינו לומר האמונות הרוחניות, והורדת הכחות ועשיית הטלסמאות להורדת כחות הכוכבים וזה להאמנה ברוחניות הכוכבים והורדתו ופועלו בנפש העובד. והוא הנקרא דבור הצלם. כענין בשפע השכל הפועל אלינו, ודע זה · ואמר החכם בן רש"ד כי הנה הם מדה שמוכל להוריד כוחות הכוכבים ורוחניותיהם בטלסמאות. הנה לא יתאמת במלאכה. שמוכל להורידו על שישפיע בענין שישפיע. ר"ל שהורידה בצלמים, כשיעור שישפיעו הצלמים או האשרות אחר כן על נפש כיאתם זאומר אני כי מאמר הפלא בן רש"ד בזה, וכי ככה אמרו ירמי' ע"ה. אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות והם הטלסמאות המקבלות הרוחניות, באורות נשברות אשר לא יכילו המים על שישפיעו על נפש הכנים הדורש אליהם. וזה פי' נפלא, עמוד עליו, כמו שהתבאר הנלכו באמרו ואת הנפש אשר עשו בחרן, שהוא כאמר על העיון והלמוד והשלמות הנפש. לא על דרך הגדה ומספור. הפלא מאמרו ולמודהו השם אז מדע שיגיע אליהם יתאמת אצלם מציאות השם. ואם היו ישראל מקובלים מן האבות. נראה שלתוקף הגלות אבדו הכל אלא יחידים סגולות, כמו שאמר שכל בני אדם אלא יחידים והסוד כלו הוא בשמותו המלה בעצמה המורה על המציאות, והוא מלת אהיה הנגזרת על הנמצא. כענין התאר שיורה שהמתואר והתאר אחד, כי מלת אשר להיות מלה קושרת צריך אל תמונה כענין אלד"י ואל"תי בערבי. והוא השם הראשון, והוא המתואר אהיה. והשם השני אשר תארזהו אהיה. והוא הוא בעצמו, וכאלו הוא המתואר הוא התאר בעצמו. והיה הוא ביאור ענין שהוא נמצא לא במציאות, במשך כוה לדעת ב"ם שהמציאות מקרה קרה לנמצא לבד כהתפלה הראשונה אשר מציאותה בעצמה · ולכן היה מציאותו עצמותו. וכבר ידעת כי אבן רשד חולק על זה ואיש

דעת

גבעת המורה

עם היות שהוא רחוק להאמין, כי כבר ידענו מהבחינה והנסיון מחוזק פעולות הדמיון מה שהוא קרוב לזה. ועם היות שאין אנו מרגישים בעצמנו השעור הנזכר, עם כל זה לא ראינו אינו ראיה, ואין לנו כח בעבור זה להכחיש אפשרות הדבר.

פרק שלשה ושלשים הצאב"ה · אומה קדמונית בארץ המזרח, לא נודע זכרה בזמננו זה. ועשיית הטלסמאות. צורות ידועות נעשות בזמנים ידועים ובהיות הככבים במזל ידוע, ועל ידיהם חשבו להוריד רוחניות או כחות הככבים הנזכרים. בשמותו המלה בעצמה המורה על המציאות בענין התאר. ר"ל שהמציאות הוא התאר והוא בעצמו המתואר, להורות על היות המושג ממנו יתעלה המציאות לבד,

ואין

דעת ארסטו. עוד אמר, ובא ביאור הענין ההוא, ופירושו כן, הנמצא אשר הוא נמצא כלומר חיוב המציאות. ירצה כי אחר שמציאותו הוא הנמצא. הנה הוא המחויב המציאות. כי לולא זה יהיה מקרה. וזה כפי שרשנו בענין המציאות ואיך שיהיה צדק כשאמר כלומר חיוב המציאות, וזה אשר יביא אליו המופת וכו', ושם שכלותם לשמו לא לנקרא בשם ההוא, וזה שמורה על פירושו אצלי, ומעיד על אמתתו. כי פרעה אמר כפי' לא ידעתי את ה'. ואנקלוס הגר ע"ה שבא להעלים לפעמים כמו שבא בגלות, לא רצה לספר ששום אדם יכפור במציאות הש"י ואפי' פרעה, וכנה ההתנכרות והכפירה על שמו ית' לא עצמו. ואמר שמה דיי לא איתגלי לי. ודע זה כי הוא אמתי, ואם הוא פי' פרשנוהו בעת נערותינו כשהייתי לומד המורה עם א"א ז"ל, ואני בן י"ג שנה. ואין שם לו ית' בלתי נגזר אלא שם בן ד' אותיות, והוא השם המפורש ונקרא מפורש, כי בו פורש הש"י להיותו בלתי מורה על תאר, אבל על מציאותו לבדו לא על דבר אחר, ובכלל המציאות המוחלט שיהיה תדיר. ר"ל מחויב המציאות. כי אינו נמצא מצד זולתו, והכל מאתו, והוא אינו צריך לזולתו. והבן מה שהגיע אליו המאמר, כי הוא המחויב המציאות, והיותר מחויב במציאות הוא אמתת עצמו. והוא אשר יורה עליו השם המפורש יתברך.

פרק

בזמנים ההם, והיות בני אדם כלם אלא יחידים עובדי עבודה זרה ר"ל האמנת הרוחניות והורדת הכחות ועשיית הטלסמאות (פירוש צורות המדברות): והיה כבר כל מתפאר בזמנים ההם כולם אם שיתפאר שעלה בידו עיון ומופת הורהו שיש אלוה לעולם בכללו כאברהם, או יתפאר שירדה עליו רוחניות כוכב או מלאך וכיוצא בזה; אבל איש שיתפאר בנבואה לאמר שהשם דבר אליו ושלחו לא נשמע זה כלל קודם משה רבינו עליו השלום. ולא יטעך מה שבא באבות מזכרון דבר השם להם והראות אליהם, שאתה לא תמצא העניין ההוא מן הנבואה לקרא לבני אדם או להישיר זולתם, עד שאמר אברהם או יצחק או יעקב או מי שקדמם לבני אדם, אמר לי השם עשו כך, או לא תעשו, או שלחני אליכם, זה לא היה כלל, אבל היה הדבור להם במה שהיה מיוחד להם לא דבר אחר, ר"ל בשלמותם והישירם למה שיעשו, ובשרם למה שיגיע אליו עניין זרעם לא זולת זה. והם היו מישרים בני אדם על דרך עיון ולמוד כמו שהתבאר אצלנו באמרו ואת הנפש אשר עשו בחרן. וכאשר נראה יתעלה אל משה רבינו עליו השלום וצוהו שיקרא לבני אדם, ויגיע עליהם זאת השליחות, אמר תחילת מה שישאלוני שאאמת להם שיש אלוה בעולם נמצא, ואחרי כן אומר שהוא שלחני, מפני שכל בני אדם אז אלא יחידים לא היו מרגישים במציאות השם, ותכלית עיונם לא היה עובר הגלגל וכחותיו ופעולותיו, שהם לא היו נבדלים מן המורגש, ולא הושלמו שלמות שכלי, ולמדהו השם אז מדע שיגיעהו אליהם יאמת אצלם מציאות השם, והוא אהיה אשר אהיה. וזה השם נגזר מן היה והוא המציאות, כי היה מורה על עניין ההויה, ואין הפרש בין אמרך היה או נמצא בלשון העברי. והסוד כלו הוא בשנותו המלה בעצמה המורה על המציאות בעניין התאר, כי מלת אשר סובל זכרון התאר הנדבק בו, שהוא שם חסר צריך אל חבור כעניין אלדיי ואלת'י בערבי. והושם השם הראשון, והוא המתואר אהיה והשם השני אשר תארו בו אהיה והוא הוא בעצמו וכאלו הוא הראה שהמתואר הוא התאר בעצמו. והיה זה באור עניין שהוא נמצא לא במציאות ובא באור העניין ההוא ופירושו כן הנמצא אשר הוא הנמצא כלומר המחוייב המציאות, וזה אשר יביא אליו המופת בהכרה שיש דבר מחוייב המציאות לא נעדר ולא יעדר כמו שאבאר מופתו. וכאשר הודיעהו יתברך הראיות אשר יתקיים בהם מציאותו אצל חכמיהם כי אחר זה בא לך ואספת את זקני ישראל, ויעד לו שהם יבינו מה שהודעתיו לך ויקבלוהו והוא אמרו ושמעו לקולך, השיבו ע"ה ואמר הנה הם יקבלו שיש אלוה נמצא באלו המופתים השכלים, מה תהיה ראייתי שזה האלוה הנמצא שלחני? ואז נתן לו האות. הנה כבר התבאר שעניין אמרו מה שמו אמנם ענינו מי הוא אשר תחשב ששלחך, ואמנם אמרו מה שמו לגדלו ולהדרו

בספור

בספור כאלו אמר שעצמך ואמתתך לא יסכל אותה אדם. ואם אשאל על שמך אי זה דבר הוא הענין אשר יורו עליו בשם • ואמנם הרחיק שיאמר לשם יתעלה שיש מי שיסכל זה הנמצא ושם סכלותם לשמו לא לנקרא בשם ההוא • וכן שם י"ה הוא מענין נצחות המציאה • ושד"י בו גזרה מן די / והמלאכה היתה דיים • והשי"ן בענין אשר כמו שכבר ויהיה ענינו אשר די • הכונה בזה שהוא לא יצטרך במציאות מה שהמציא ולא בהתמידו לזולתם / אבל מציאותו יתעלה מספקת בו • וכן שם חסי"ן נגזר מן הכח / וחסן הוא כאלונים / וכן צור הוא שם משותף כמו שבארנו (בפרק י"ו מזה) הנה כבר התבאר לך שהשמות כלם נגזרים או יאמרו בשתוף כצור ואמת / ואין שם לו יתעלה בלתי נגזר זולתי שם בן ארבע אותיות והוא השם המפורש להיותו בלתי מורה על תאר / אבל על מציאותו לבד לא דבר אחר ובכלל המציאות המוחלט שיחיה תמיד ר"ל מחויב המציאות / והבן מה שהגיע אליו המאמר :

פרק סד וכן כבוד ה' לפעמים רוצים בו האור הנברא. אשר ישכינהו השם במקום באמצעות הנביא הגדול להגדלה על דרך המופת / ולפיכך קרא זה הענין כבוד / ר"ל היותו מורה בטבע על יכולת ממציאו וחכמתו " כאמר מלא כל הארץ כבודו / ר"ל הלולו • דומה לאמרו ותהלתו מלאה הארץ / כי השבח יקרא כבוד. כאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד / והוא חלל גלגל הירח כלו אומר שבח כי יעיד עליו •

פרק

פרק ארבעה וששים

דע כי שם ה' רוצים בו פעמים השם לבד באמרו / לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא / ונוקב שם ה' / וזה הרבה משיספר • ופעמים רוצים בו עצמו יתעלה ואמתתו / כמו ואמרו לי מה שמו • ופעמים רוצים בו דברו יתעלה עד שיהיה אמרנו שם ה' כאלו אמרנו דבר ה' / או מאמר ה' / כמו שאמר כי שמי בקרבו / ענינו דברי בקרבו או מאמרי בקרבו / והענין שהוא כלי לרצוני וחפצי • והנה אבאר הדברים בשתוף מלאך (בפרק ו' חלק ב') וכן כבוד ה' • פעמים רוצים בו האור הנברא אשר ישכינהו השם במקום להגדלה על דרך המופת / וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו / וכבוד ה' מלא את המשכן / ופעמים רוצים בו עצמו יתעלה ואמתתו כמו שאמר / הראני נא את כבודך ובא המענה כי לא יראני האדם וחי • מורה כי הכבוד הנאמר הנה עצמו ואמרו כבודך להגדיל

כמו

גבעת המורה

ואין לו תאר אחר / להיות התארים גבולי המציאות ומציאותו יתעלה היא מזולת גבול : מענין נצחות המציאות • ולזה הוא נתלה בזמן / עם היות הזמן ההוא בלתי בעל תכלית • ואולם שם ההויה הוא מורה על המציאות המוחלט מופשט מהזמן / כמו שנאמר על כל מה שהוא אפשר / שהוא אפשר במוחלט : כצור ואמת • מלת ואמת בכאן אין לה שחר כלל / ולדעתי צריך להיות כצור. והאמת שאין שם לו יתעלה בלתי נגזר זולתי כו' : המציאות המוחלט • שם מוחלט (אבשאלוט) יאמר על שתי פנים • והוא אם שיאמר מוחלט על מה שהוא נודק בכל בחינה ויחס / או מה שהוא נודק בעצמו מזולת בחינה ויחס לזולתו • והנה המציאות בכאן הוא מוחלט משני הפנים / האחד הוא בבחינת היותו מיוחס לכל נמצא מיוחד יהי' איך שיהי' / וה"ב • מצד היותו לקוח מופשט מכל מן נמצא מיוחד / ר"ל היותו מופשט מהגבול אשר על ידו יובדל הנמצא האחד מזולתו • והוא מבואר :

פרק ארבעה וששים ואמרו לי מה שמו • כבר באר הרב ז"ל בפרק הקודם שמה שאמר ואמרו לי מה שמו / רצונו בזה שישאלוהו מופת על ברור מציאותו יתעלה / ולהיות מציאותו הוא עצמו / הנה לזה יהי' גם כן מה שמו השאלה על מהות עצמו : ואמרו כבודך להגדיל • וכן הוא בלשונות החדשים

כשידברו

פרק סה איני רואה אותך אחרי הגיעך לזאת המדרגה אשר הגיע בה מי שדברנו עמו / ואמתך שהוא ית' נמצא לא במציאות, וכמו שקדם בביאור השם המפורש, ואהיה אשר אהיה / והנה אחד לא באחדות, כי אין בו מקרה ולא תאר נוסף / צריך שיבאור לך הרחקת תאר הדבור ממנו, וכ"ש בהסכים כל אומותינו שהתורה ברואה . כי אם יהיה לו דבור התורה דבורו . ואחר שהתורה ברואה / הנה אין לו דבור. והוא אמרו הכוונה בזה שדברו המיוחס לו נברא . ואמנם ייוחס אליו / ואם הוא מרוחק ממנו להיות המאמר ההוא אשר שמעהו מרע"ה השם בראו וחדשו . כמו שברא כל מה שברא והוישרו השכלים שיש מודע אלקי ישיגוהו הנביאים בשכבר דבר עמהם ' ואמר להם עד שנדע שאלה הענינים אשר יגיע אלינו הם מאת השם , לא ממחשבתם ומומם לבד . והתנה מלת לבד , לפי שהנבואה תבא בכח שנפש הנביא תשוטט בו ' כי מי שלא ידרוש לא ישיג . אם

כמו שבארנו באמרו ואמרו לי מה שמו . ופעמים רוצים בכבוד הגדולת האנשים כלם את השם ואף כל מה שזולתו יתי' מגדילהו כי הגדלתו האמתית היא השגת גדולתו / הנה כל מי שהשיג גדולתו ושלמותו כבר הגדילו כשיעור השגתו · והאדם לבד יגדילהו במאמרים להורות על מה שהשיג בשכלו ויפרסם בו לזולתו · ומי שאין השגה לו כדומם כאלו הם מגדילים ג"כ בהיותם מורים בטבעם על יכולת ממציאם וחכמתו ויהיה זה מביא להגדלת הבוחן אותם / ידבר בלשונו או לא ידבר אם הוא מי שאין ראוי עליו הדבור . וכבר הרחיבה לשון העברי בזה עד שהתירו על זה העניין לשון אמירה ויאמרו על מי שאין השגה לו שהוא שבח / ואמר כך כמו שאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוכה · ספר על היותם מחייבות זאת האמונה שהם אשר אמירות אחר אשר בעבורם נודע זה גם כן / ולפיכך קרוא זה העניין כבוד נאמר מלא כל הארץ כבודו / דומה לאמרו ותהלתו מלאה הארץ · כי השבח יקרא כבוד / כבר נאמר תנו לה' אלהיכם כבוד / ונאמר ובהיכלו כולו אומר כבוד · ובא ממנו הרבה / והבן זה השתוף גם כן בכבוד ופרשהו בכל מקום כפי עניינו ותמלט מספקות גדולות :

פרק חמשה וששים

איני רואה אותך אחר הגיעך לזאת המדרגה ואמתך שהוא יתע' נמצא לא במציאות ואחד לא באחדות / צריך שיבואר לך הרחקת תאר הדבור ממנו / וכל שכן בהסכים כל אומתנו שהתורה ברואה / הכוונה בזה שדברו המיוחס לו נברא / ואמנם ייוחס אליו להיות המאמר ההוא אשר שמעו משה רבינו ע"ה השם בראו והדשו כמו שברא כל מה שבראו והדשו · והנה יבואו לך בנבואה דברים רבים (פרק ל"ה ג"ו ח"ב) · ואמנם הכוונה הנה שתארו בדבור כתארו בפעולות כולם הדומות לפעולתנו / והוישרו השכלים כלם שיש מדע אלהי ישיגוהו הנביאים באמרם שהשם דבר עמהם ואמר להם עד שנדע שאלו העניינים אשר יגיעו לנו מאת ה' הם לא ממהשבותם ומומם לבד כמו שיתבאר / וכבר קדם לנו זכרון זה העניין · ואמנם כוונת זה הפרק כי הדבור והאמירה

גבעת המורה

כשידברו עם המלך לא יאמרו אתה נוית וכיוצא בזה, אבל יאמרו מעלתך הרמה גוה כו' · (איהרע מאיעסטעט) · אהר אשר בעבורם נודע זה גם כן . ר"ל שמבנין העצמות והרכבתם כפי הנאות אל התכלית המכוון בהם נודע ה' מי כמוך :

פרק חמשה וששים הרחקת תאר הדבור ממנו . הדבור הוא גלוי כוונת המדבר על ידי כלי הדבור / ולזה אי אפשר שיוחס הדבור אל מי שאין לו כלי הדבור / ר"ל אל מי שאיננו גוף : אמנם

והאמירה מלה משותפת נופלת על הדבור בלשון כאמרו משה ידבר, ויאמר פרעה, ונופלת על העניין המצוייר בשכל מבלתי שידובר בו. אמר, ואמרתי אני בלבי, ודברתי בלבי, ולבך ידבר לך, אמר לבי. ויאמר עשו בלבו, וזה הרבה. ויפיל על הרצון, ויאמר להכות את דוד כאלו אמר ורצה להרגו, כלומר חשב בו להרגו. הלהרגני אתה אומר, פירושו ועניינו ההרצה להרגני, ויאמרו כל העדה לרגום אותם, וזה גם כן הרבה. וכל אמירה ודבור שבאה מיוחסת לשם הם משני העניינים האחרונים ר"ל שהם אם כנוי על הרצון וההפץ או כנוי על העניין המובן מאת השם והוא אחד אם נודע בקול נברא או נודע בדרך מדרכי הנבואה אשר אבארם, לא שהוא יתעלה דבר באותיות וקול, ולא שהוא יתעלה בעל נפש שיוחקו העניינים בנפשו ויהיו בעצמו עניין נוסף על עצמו, אבל התלות העניינם ההם בו ויחוסם אליו כיחס התארים כולם. ואמנם הכנוי על הרצון והחפץ באמירה ודבור הוא כמו שבארתי מענייני שתוף זאת המלה. ועוד על צד הדמיון לנו כמו שהעירונו במה שקדם כי לא יבין האדם בתחלת המחשבה איך יעשה הדבר אשר ירצה הרוצה לעשותו ברצון לבד, אבל אי אפשר בתחלת הדעת מבלתי שיעשה עושה הדבר אשר ירצה להמציאו או יצוה לזולתו לעשותו. ולזה הושאל לשם הצווי בהיות מה שרצה היותו ואמר שהוא צוה שיהיה כך. והיה כל זה על צד הדמיון בפעולותנו מהובר אל היות זאת המלה גם כן מורה על עניין רצה כמו שבארנו. וכל מה שבא במעשה בראשית ויאמר ויאמר עניינו, רצה או חפץ, וכבר זכר זה זולתנו והתפרסם מאד. והמופת עליו ר"ל שאלו המאמרות כלם אמנם הם רצוניים לא מאמריים כי מאמרי הצווי אמנם יהיו לנמצא יקבל הצווי ההוא כן אמרו בדבר ה' שמים נעשו, כמו וברוח פיו כל צבאם. וכמו שפיו ורוח פיו השאלה כן דברו ומאמרו השאלה והעניין שהם נמצאו בדעתו וברצונו. וזה ממה שלא יסכלהו אדם מחכמינו הידועים ואיני צריך שאבאר שהאמירה והדבור בלשון העברי בעניין אחד גם כן, כי היא שמעה את כל אמרי ה' אשר דבר

אם כנוי על הרצון והחפץ, או כנוי על עניין יובן מאת השם. והוא אחד אם נודע בקול נברא באמצעות הנביא כמורע"ה. או נודע מדרכי הנבואה האמתיים כמו שאבאר. וכבר זכר זה זולתנו. אחשוב שרמז על הגאון ז"ל בן גנח. הכל אמרי ה' אשר דבר, והפעל נגזר מן הפועל.

פרק סו והלוחות מעשי אלקים המה. ר"ל שמציאות טבעית לא מלאכותית.

זה מבואר הוא א"כ המנהג כמו שאבאר או עם באורו. והמכתב מכתב אלהים. שהוא מבואר באמרו כתובים באצבע

פרק ששה וששים

והלוחות מעשה אלהים המה ר"ל שמציאותם טבעית לא מלאכותית כי כל הדברים הטבעיים יקראו מעשה ה', המה ראו מעשה ה'. וכאשר זכר הדברים הטבעיים כלם מצמח ובעלי חיים ורוחות ומטר כיוצא בהם, אמר מה רבו מעשיך ה'. ויותר מופלג מזה היחס אמרו, ארזי לבנון אשר נטע. בעבור היות מציאותם טבעית לא מלאכותית אמר שהשם נטעם. וכן אמרו והמכתב מכתב אלהים, וכן אמרו מכתב אלהים הוא. כבר באר

גבעת המורה

אמנם יהיו לנמצא מקבל הצווי ההוא. ולזה אי אפשר שנצייר שיאמר השם יתעלה יהי אור, יהי רקיע וכיוצא בזה על דרך צווי אל האור והרקיע שיתחדשו, מפני שקודם התחדשם לא היו נמצאים כלל באופן שילדק הצווי אליהם:

פ"ק ששה וששים ויותר מופלג מזה היחס. ר"ל יחס פעולה מוגבלת אל השם יתעלה שפעולתו ברצונו לבד, אמרו ארזי לבנון אשר נטע, להיות הנטיעה פעולה יותר מוגבלת מהמעשה

באצבע אלהים, ושהרצון בו כדבר השם וברצונו. והרחיק ביאור אנקלוס אשר פירש הוא עליו, שהרצון בו כלי נברא חקק בו המכתב בלחות, הוא דבר זר מאד. אמנם ר"ל שהרצון שיהיה המכתב מעשה אלהים, כמו הלוח בעצמו. והנה הקיר הדרקה, וחזק פירושו ואמר, התראה מציאות הכתב בלוחות יותר נפלא ממציאות הכוכבים בגלגלים, שהם כדמות נקודות וצורות בגלגל, עד יצייר בהם כדמות אותיות. שזה ברצון ראשון, לא בכלי

באר יחס המכתב ההוא לשם איך הוא, באמרו כתובים באצבע אלהים. ואמנם אמרו באצבע אלהים, הוא כמו שאמר על השמים מעשה אצבעותיך, אשר התבאר שהם נעשו באמירה, בדבר ה' שמים נעשו. הנה כבר התבאר לך כי הכתוב ישאיל למציאות הדבר לשון אמירה ודבור, ושהדבר ההוא בעצמו אשר נאמר עליו שנעשה בדבור, נאמר עליו מעשה אצבע כן אמרו כתובים באצבע אלהים, דומה לאמרו כתובים בדבר אלהים. ואלו אמר בדבר אלהים היה דומה לאמרו בחפץ אלהים, כלומר ברצונו וחפצו. אמנם אנקלוס נטה בזה הענין על פי זר ואמר כתיבין באצבעא דיי', שהוא שם אצבע דבר אחד מצטרף לשם ופי' אצבע ה' כמו הר ה' ומטה ה'. רוצה בזה שהוא כלי נברא חקק הלחות ברצון השם ואיני יודע מה הביאו לזה. והיה יותר קרוב מזה כתיבין במימרא דיי', כמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו. היתכן מציאות הכתב בלוחות יותר מופלא ממציאות הכוכבים בגלגלים כמו שה ברצון

ראשון

גבעת המורה

שהיא חדוש דבר אחר אשר לא היה, בכלל: היתכן מציאות הכתב בלוחות יותר נפלא ממציאות הכוכבים בגלגלים. בכאן באר הרב ז"ל טעות החושבים להגדיל השם יתעלה לפי דעתם, ... ביחסם אליו חדוש דבר זולת חקי הטבע הקיימים, ושבאמת אין הענין כן, להיות חדוש הדברים על הדרך הנזכר מורה על היכולת לבד, ואולם חדוש הדברים לפי חקי הטבע הקיימים מורה על היכולת, והבחירה השכליית ר"ל החכמה, ולזה יהיה הדרך האחרון יותר נאות לשלימות השם יתעלה. ואמר החכם רבי משה הנורבוני ז"ל: ומה שראיתי אני מסכים לזה אעירך עליו, דע כי הר סיני העידו עליו כי האבנים הנמצאים בו יצוייר עליהם הסנה, ולכן נקרא ההר ההוא סיני על הסנה, כמו שנגלה השם למשה מתוך הסנה. ואחד מנכבדי ברצלונ"ה מבני בן חסדאי הביא עמו מן האבנים ההם, וראיתי בו הסנה מצוייר בתכלית הציור, והציור ציור אלהי, ושברתי האבן לחלקים, ונגלה הסנה בכל חלק וחלק, וחלקתי אותו החלק לחלקים, ונמצא הסנה מצוייר בשטח כל חלק בפנימיותו, וכן פעמים רבות, עד שהיו החלקים כדמות בעדים ועדיין הסנה בהם, ונפלאתי על זה ושמחתי עליה מאד, כי הוא דרך להבין כוונת הרב. עד כאן לשון החכם הנזכר. ואני אוסיף על דבריו. ידוע הוא שהמכתב באותיות כמו שהוא נהוג אצלנו עתה נמצא קרוב לזמן נתינת הלוחות כי קודם לזה היו משתמשים ברשמים המורים על ענינים מיוחדים (הירוגליפן) והיו הרשמים הנזכרים צורות המזלות, הצמחים, ובעלי חיים מורות על ענינים דומים להם בבחינת מה. ואולם במכתב הנהוג אצלנו רשמי האותיות הם מוסכמים לבד, ובלתי מורים על הענינים המכוונים עצמם אבל על קולות ההברה שהם שמות הענינים המכוונים. האומות הקדמונים ובפרט המצריים היו משתמשים ברשמים הטבעיים שזכרנו. ואולם חסרון דרך המכתב הנזכר הוא מבואר, להיות מההכרח להמציא רשמים רבים מאד, כפי הנאות לרבוי הדברים אשר ירמוז עליהם, וזהו מה שמכביד על הזכרון מאד, ואולם כאשר יהיו הרשמים הנזכרים מתי מספר, אז יהיה בהכרח שיהיה רושם אחד בעצמו רומז לדברים מתחלפים זה מזה, ומזה ימשך חסרון ידיעת כוונת הכותב, וחדוש המחלוקת בין מפרשי דבריו, זה יאמר בכה, וזה יאמר בכה. ולזה המציא אחד מחכמי כנען הקדמונים מלאכת הכתיבה באותיות כמו שהוא נהוג אצלנו עתה, באופן שמספר קטן מהרשמים ר"ל מהאותיות הנזכרים מספיק (על ידי חלוף הרכבתם כמו שאמר בספר יצירה: שתי אבנים בונות שני בתים כו'.) להורות בהם על כל הדברים הנמצאים. והנה אם שנניח המכתב בלוחות מכתב הקדמון ההירוגליפי, או שנניח אותו מכתב החדש האמור, בשני הפנים יתבארו דברי הרב ז"ל על נכון. כי אם נניח אותו מכתב הקדמון הנזכר, הנה הוא מבואר כי להיות

המכתב

ראשון לא בפלי עשאם, כך יהיה זה הכתב הכתוב ברצון ראשון לא בכלי. וכבר ידעת דבר המשנה עשרה דברים נבראו בין השמשות ומכלל הכתב מורה על היות הענין המוסכם עליו אצל ההמון העם שמכתב הלוחות כשאר מעשה בראשית כולו, כמו שבארנו בפירוש המשנה :

פרק שבעה וששים

כאשר הושאל לשון אמירה לרצון בכל מה שנברא בששת ימי בראשית, ונאמר ויאמר הושאלה לו השביתה ביום השבת כאשר לא היתה שם בריאה, ונאמר וישבות ביום השביעי, כי העמידה מן הדבור גם כן תקרא שביתה, כמו שנאמר וישבתו שלשת אנשים האלה מענות את איוב. וכן העמידה מן הדבור בא-בו לשון ניחה, והוא אמרו וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו, ענינו אצלי, עמדו מדבר עד שישמעו המענה, כי לא קדם להם זכרון טורח בשום פנים עד שאפילו טרחו היה אמרו וינוחו זר בספור מאד. ואמנם ספר שהם סדרו כלל זה המאמר אשר בו מרכות אמרים מה עתה רואה, ושתקו כלומר לא הוסיפו על זה המאמר ענין אחר ולא פעל מחייב שיהיה מענהו מה שאמר להם, כי כוונת הספור ההוא לספר גנותו בעבור שהיה בתכלית הגנות. ולפי זה הענין נאמר גם כן וינח ביום השביעי. אבל החכמים וזולתם מן המפרשים שמוהו מענין המנוחה, ושמוהו

פעל

בבלי עשאם, כי הוא עקר מעשה בראשית, כן יהיה זה הכתב הכתוב ברצון ראשון, לא בכלי כשאר מעשה בראשית, כאילו הוא מעשה ה' כענין בלוחות. ומה שראיתי אני בעצמי מסכים לזה אעידך עליו. דע כי הר סיני העידו עליו שהאבנים הנמצאים בו יצוייר עליהם הסנה. ולכן נקרא ההר ההוא סיני על שם הסנה, כמו שנגלה השם למשה מתוך הסנה. ואחד מנכבדי ברצילונה מבני חסדאי, הביא עמו מהאבנים ההם והראם לי אחד מתלמידי בני משפחתו. וראיתי בו הסנה מצוייר בתכלית הציור, ציור אלהי בגוון מתחלף לגוון האבן, ושברתי האבן לחצאין, ונמצא הסנה מצוייר בשטח כל חלק וכן חלקתי כל חלק לחצאין, ונמצא הסנה מצוייר בשטח כל חלק בפנימיותו, וכן פעמים רבות עד תום החלקים כדמות הבטנים, ועדיין הסנה בהם, ונפלאתי מזה ושמחתי עליו כי הוא דרך להבין כונת הרב.

פרק

גבעת המורה

המכתב ההוא קשה להבין, הנה הוא מהכרח שיהי' ידוע אל כהני העם וחכמיהם לבד, ושיעלם מהמון האנשים זולתם (כמו שנודע באמת שבמכתב ההוא נשתמשו כהני מצרים לבדם מזולת המון העם). וכן אם נניח אותו מכתב החדש כמו שיראה מדברי רבותינו ז"ל באמרם מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים · הוא מבואר גם כן שלהיות המכתב הזה נפלא או מחדש, הוא מההכרח גם כן שיהי' ידוע אל החכמים לבד. והנה לפי עדות החכם רבי משה הנרבוני שזכרתי, ולפי שהוא ידוע ומפורסם לכל מעיין בספורי הטבע (נאטור געשיכטע) ימצאו מיני אבנים הרבה בטבע בעלי ציורים מתחלפים, ואני ראיתי בעצמי מין שיש מיוחד כזה, ולהיות כפי מה שסופר באבנים הנמצאים בהר סיני גם כן מזה המין יתבאר מזה כי אחר אשר פסל משה רבינו ע"ה שתי לוחות אבנים מן ההר ומצא בהם מכתב האלהי הנזכר, באר לעם דרך הבנת המכתב ההוא הבלתי נודע להם עד הנה —. ובשני הפנים שזכרנו יהי' בהכרח מאמרם ז"ל: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, דרך דרש לבד, כי במכתב החדש עם היות שאפשר שהיו בו האותיות הנזכרות עם כל זה אין פירוש כתובים משני עבריהם, שהיו האבנים חלולים, אבל פירושו שהיו האותיות נראות משני עברי הלוחות לבד. והבן זה :

פרק שבעה וששים וינוחו זר בספור מאד. בכל ספור בהכרח שיהיו הדברים נקשרים ביחס הסבה והמסובב, באופן שהקודם בספור יהי' תמיד סבה אל הנמשך, והנמשך מסובב מהקודם, ולזה הוא זר מאד שיהי' פירוש וינוחו שנחו מטורח הדרך, כי אין זה נקשר עם מענת נבל על שאלתם. אבל אם יהי' פירוש וינוחו כפי מה שהוא לפי דעת הרב ז"ל, שלא הוסיפו על המאמר הקודם אשר בו מרכות אמרים

מה

פרק סז וינח בעולמו ביום השביעי. ר"ל הפסק הבריאה כו. זה מבואר מחלק ה"ב באמרו וכן בא הכתוב במעשה בראשית, לא חסר דבר מזה אחר שכלל הכל בששה. והוא הכרנה באמרו וביום השביעי, נמשך הענין והוכח כפי מה שהוא עתה. ולכן אמר ויהיה ענינו כשלם רצונו והוית כל חפצו:

פרק סח שכל ומשכיל ומושכל, כבר ידעת פרסום זה המאמר אשר אמרוהו הפלוסופים כש"י

פעל מתעבר, אמרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו. ואפשר שיהיה מעלולי הפ"א או עלולי הלמ"ד, ויהיה ענינו והניח, או הנחת והמשך המציאות כפי מה שהוא ביום השביעי. ואמר כי בכל יום בין העשה היו מתחדשים הדושים יוצאים מזה הטבע דמונח הנמצא עתה במציאות בכללו. וביום השביעי נמשך העניין והונח כפי מה שהוא עתה. ולא יפחות מאמרנו היות שמושו אינו כשמוש עלולי הפ"א או הלמ"ד כי כבר הוזרו שמושים ובאו על בלתי הקש וכל שכן באלו הפעלים העלולים. והסרת כמו זה העניין המטעה לא יבוטל בדרכי שמוש לשון, עם דעתנו שאנחנו היום בלתי יודעים לשוננו, ושדרכי כל לשון רבים. וכבר מצאנו בזה השורש גם כן העלול העין עניין התשומה וההנחה, והוא אמרו והוכן והניחה שם וכן לא נתנה עוף השמים לנוח עליהם. ומזה העניין גם כן אצלי אשר אנוח ליום צרה, אבל אמרו וינפש הוא הפעלות מן נפש וכבר בארנו (בפרק מ"א חלק א') שתוף נפש ושהוא בעניין הכוונה והרצון, ויהיה ענינו. נשלם רצונו והוית כל חפצו:

פרק שמנה וששים

כבר ידעת פרסום זה המאמר אשר אמרוהו הפילוסופים בשם יתעלה, והוא אמרו, שהוא השכל והמשכיל והמושכל, ושאלו

גבעת המורה

מה שהוא נראה לעין כל, ענין אחר ולא פעל מחייב שיהי' מענהו מה שאמר להם יהי' הספור נקשר היטיב על דרך עם היות כו'. עם כל זה כו': פעל מתעבר. הוא הנקרא אצל המדקדקים פעל יוצא: מעלולי הפ"א או עלולי הלמ"ד. ידוע שהמדקדקים יבדילו בלשון שבעה בנינים ויחלקו כל בנין לשמונה גזרות, ושיקראו האות הראשונה משורש כל מלה (שהם לעולם שלשה בלשון העברי) פ"א הפעל (להיות הפ"א האות הראשון במלת פעל) והשני עי"ן הפעל. והשלישי למ"ד הפעל, ושימנו קצת גזרות שהפ"א או הלמ"ד חסירה או נחה בהם. על דרך משל נגש הוא מגזרת חסרי פ"א להיות במלת ויגש הנו"ן השרשיית חסירה ודגש הגימ"ל יורה על חסרונה, ומלת בנה היא מחסרי הלמ"ד להיות שתחסר הה"א השרשיית במלת ויבן. ואולם מלת ידע על דרך משל היא מגזרת נחי הפ"א להיות יו"ד השרשיית נחה במלת אדע וכיוצא בזה. והנה מלת וינח לפי פשוטו של מקרא היא מלשון מנוחה ושרשה נוח, ולזה אמר הרב ז"ל שאפשר הנה שתהי' המלה גם כן מעלולי הפ"א ויהי' שרשה ינח והוראתה והניח, או מעלולי הלמ"ד, ויהי' שרשה נחה והוראתה והנחה: ולא יפחות מאמרנו כו'. ר"ל שלא ישיב אדם שאי אפשר שתהיה המלה מעלולי הפ"א או הלמ"ד בעבור היות שמושו אינו כשמוש עלולי הפ"א או הלמ"ד, להיות יו"ד וינח נקמ"ץ, ואם היה מעלולי הפ"א היה ראוי שיהי' בצירי, ואם היה מעלולי הלמ"ד היה ראוי שיהי' בחיר"ק לזה אמר הרב ז"ל: כי כבר הוזרו שמושים כו'. ר"ל שמצאנו שמושים הרבה זרים באלה, והסרת כמו זה הענין המטעה לא יבוטל בדרכי שמוש לשון, ר"ל שימצא תמיד בדרכי שמוש כל לשון דבר מטעה בזה שנצטרך להסירו.

פרק שמנה וששים כבר ידעת כו': אמר המבאר. הפרק הזה הוא עמוק מאד, ולכן ראיתי להאריך בו קצת. ידוע הוא שכל יוצא מהכח אל הפעל יש לו סבה בהכרח, והנה האדם קודם

בפר

ושאלו השלשה ענינים בו יתעלה הם ענין אחד אין רבוי בו , וכבר זכרנו אנחנו זה גם כן בחבורנו הגדול משנה תורה שזה פנת דתינו כמו שבארנו שם , ר"ל היותו אחד לבדו לא יצורף אליו דבר אחר ר"ל שאין

דבר

בש"י , והוא אמרם שהוא השכל והמשכיל והמושכל מצד אמתת עצמו המצוייר לעצמו , אשר הוא ציור עצמו , ושאלו הג' ענינים בו ית' הם אחד , והוא אמתתו ומהותו אין רבוי בו . וכבר זכרנו אנחנו זה גם כן בחבורנו הגדול משנה התורה , שזה פנת דתינו כמו שבארנו שם . ר"ל היותו אחד לבד ושיקרא בשמות שלשה , לא שיהיו שם בעצמו

ענינים

גבעת המורה

באר זה המשפט על זה הדרך . כל דבר מתחדש מחייב בהכרח הנחת דבר אחר באופן שהדבר המתחדש נמשך אחריו לפי חק ידוע . ומופתו הוא זה . כל ציור דמיוני , ר"ל קבוץ הרגשות רבות לציור אחד , הוא מתחדש בזמן בהכרח , ר"ל שבהכרח הוא שישיג הדמיון הרגשות הרבות הנזכרות בזה אחר זה בזמן , ושיקבלם אחר כן לציור אחד . והמשל ציור כדור של זהב הוא ציור דמיוני להיותו קבוץ (אפפערצעפציאן) הרגשות רבות כגון התמונה הכדוריית , מראה הירוק , הכובד המופלג כובד הזהב המיני (שפעציפישע שוועהרע) שהוא יותר גדול מכובד שאר הגשמים וכיוצא בזה מסימני כדור הזהב , לציור אחד . והנה הוא בהכרח שיסדר הדמיון הרגשות הרבות הנזכרות בזה אחר זה בזמן , ואולם זה הסדור הוא בלתי מוגבל בדמיון מצד עצמו , כי כבר הוא אפשר שיתחיל הדמיון על דרך משל מהרגשת הכובד המופלג , ואחרי כן יחבר אליו הרגשת מראה הירוק , ואחריו התמונה הכדוריית כו' . או שיתחיל מהתמונה הכדוריית ויחבר אליו מראה הירוק וכו' . כי תנאי פעולת הדמיון אינו זולתי קבוץ ההרגשות הרבות בזה אחר זה לציור אחד . ואולם אין התנאי הנזכר מוגבל בבחינת סדר ההרגשות בזה אחר זה כמו שבארתי . ומזה ימשך שכאשר ישיג השכל התנאי הנזכר מוגבל בבחינת סדר ההרגשות הנזכר , שישפוט אז על היות עלת הסדר הנזכר לא בדמיון לבד (סוביעקטיף) מפני שאז היה ראוי שיהי' בלתי מוגבל בבחינת הסדר הנזכר , אבל הוא נמצא במושג החצוני (אביעקטיף) בהכרח , ר"ל שאין הציור בדמיון לבד מתחדש , אבל גם כן הנושא החצוניי מתחדש בפעל . ומזה יתחייב בהכרח המשפט האמור : כל דבר מתחדש (לא לבד שציורו מתחדש בדמיון , אבל גם כן נושאו) מחייב בהכרח הנחת דבר אחר באופן שהדבר המתחדש נמשך אחריו לפי חק ידוע , ר"ל שהדבר המתחדש הוא בהכרח הנמשך , והדבר האחר הקודם בזמן , ובכלל לפי חק ידוע , ר"ל שיהיה זה הסדר מוגבל . שאם לא היה כן , לא היה באפשר שישפוט השכל מהתחדשות הציור בדמיון , על התחדשות הדבר בפעל . המשל בזה הדמיון משיג ציור הבית על ידי קבוץ הרגשת חלקיו בזה אחר זה לציור אחד בסדר רצוניי לבד , כי כמו שהוא אפשר שיתחיל מן העלייה וירד בהשגתו עד קרקעית הבית . כמו כן הוא אפשר שיעשה זה בהיפוך ויתחיל מקרקעית הבית ויעלה בהשגתו עד העלייה וכיוצא בזה . ולזה לא ישפוט השכל על היות הבית מתחדש בפעל , מחמת התחדשות ציורו בדמיון , מפני שאז היה הסדר הנזכר מוגבל בהכרח ואולם כאשר ישיג הדמיון על דרך משל גשם מתנועע מהמזרח אל המערב על ידי קבוץ הרגשת היות הגשם במזרח עם הרגשת היותו במערב לציור אחד שהוא ציור התנועה , אז הוא בלתי אפשר שיעשה זה בסדר רצוניי לבד , אבל הוא בהכרח שישיג תחלה היותו במזרח , ואחרי כן היותו במערב , אבל לא בהיפוך . ולזה ישפוט השכל על היות התנועה הנזכרת הווה בפעל חוץ לנפש המשיג , וכן בכל כיוצא בזה . ולהיות ציור הסבה , צורה שכליית לבד , הנה לזה אי אפשר שיהי' לו כוונה מיוחדת , אם לא ביחס אותו אל נושא אחד חצוניי , באופן שמה שהוא בלתי מוגבל בנושא החצוניי ההוא מצד עצמו , מוגבל על ידי הציור הנזכר . ואולם כבר בארתי בספרי הפלוסופיא"ה הכוללת היות משפט הסבה כפי מה שבאר אותו החכם הנזכר , שהוא ציור ערך חצוניי , ר"ל סדר בין הדברים נמשך ממשפט אחד המיוסד על ציור ערך פנימיי בין הדברים , ובאור המשפט הנזכר אצלי הוא זה . כאשר יושג סדר זמניי בין שני דברים , ר"ל שיהי' האחד מהם נמשך אחר האחר בזמן בהכרח , יתחייב היות בין שני הדברים גם כן סדר עצמיי , ר"ל שיהיו מתדמים בעצמותם בתכלית מה שאפשר . ואז יהי' באפשר שישפוט השכל על שינוי

מתחדש

מתחדש ככפעל . ומופתו הוא זה . כאשר נניח דבר אחד מתמיד וזמן מה / ר"ל דומה לעצמו בתכלית בחלקי הזמן המתחלפים / אזי יהי' הדבר ההוא בלתי משתנה בזמן ההוא . וכמו כן אם נניח דבר אחד בעתה אחת מהזמן / ואחריו דבר אחר מתחלף מהקודם בתכלית בעתה אחרת / אזי יהיו שם שני דברים נמשכים זה אחר זה / אבל לא דבר אחד משתנה . מזה ימשך שלציור השינוי בהכרח שיהיו הקודם והנמשך מתדמים בתכלית מה שאפשר / ושהיה ההבדל ביניהם בתכלית הקוטן . ואחרי אשר בארתי ענין הסבה ומשפטה בכלל . אבוא עתה לבאר כוונת הפרק / ומה הוא ענין הסבה המיוחסת אל הכח בבחינת היותה ממנה אל הפעל . ואתחיל ואומר כל כח הפועל (מיינע יעדעווירקנדי קראפט) על דרך משל כח השכל / הוא עצם משתנה מעצמו / ר"ל שאין סבת שינויו בדבר אחר זולתו / אבל בעצמו . כי אם נניח סבת שינוי דבר אחד א בדבר אחר זולתו ב וסבת שינוי ב בדבר אחר זולתו ג וכן לבלתי תכלית / נצטרך בהכרח להניח שינוי סדר דברים בלתי בעל תכלית נמצא בפעל / וזה ממה שנתבאר שקרותו . ולזה הוא בהכרח שנניח דברים משתנים מעצמם (סובסטאנצן) . והנה הוא מההכרח גם כן שנבדיל בעצם הנזכר שלשה ענינים : האחד הוא הכח המונח ליסוד (סובסטראטום) השינוי הנזכר / ר"ל הכח למקרים המתחלפים בוא זה אחר סור זה / וזה הכח בהכרח שיהי' נשאר תמיד אחד בעצמו / שאם לא כן לא היה בכאן שינוי / אבל היו דברים מתחלפים נמשכים זה אחר זה בזמן / לא דבר אחד בעצמו משתנה : שנית מקרים מתחלפים נמשכים זה אחר זה בזמן / מפני כי זולת זה אי אפשר גם כן שיצוייר שום שינוי : שלישית הוא גם כן בהכרח שיהיו המקרים המתחלפים הנמשכים זה אחר זה בזמן מזולת אמצעי דומים זה לזה בתכלית מה שאפשר כפי מה שבארתי / ושיהי' קשור פנימי ביניהם / מפני כי זולת זה אי אפשר גם כן שיצוייר שום שינוי . הכח המונח ליסוד / הוא ציור העצם העומד (סובסטאנץ) והוא בלתי משתנה וגם כל אחד מהמקרים הוא הווה ונפסד בזמן / ר"ל שיסור מקרה ויבוא מקרה אחר תחתיו / אבל הוא לגו העלה בעצמה בלתי משתנה . מבואר מזה כי השינוי אי אפשר שיוחס אל העצם לבדו / ולא אל כל אחד מהמקרים לבדו / אבל הוא מיוחס אל העצם בבחינת התקשרו במקרים מתחלפים הנקשרים גם כן זה בזה . והנה כבר בארנו גם כן שיות ציור הסבה איננו דבר זולת יחס ההדמות בתכלית מה שאפשר בין המקרים המתחלפים / ולזה אין ראוי שנאמר : שסבת המונח ליסוד / או העצם העומד / הוא סבת המקרים המתחלפים . אבל סבת הגבלת מקרה אחד ב היא הגבלת מקרה הקודם אליו א ר"ל הדמות ההגבלות הנזכרות בתכלית מה שאפשר . וזה יצדק בכל כח גופניי הפועל בזמן לבד / ואולם השכל הוא בלתי פועל / ר"ל מוציא המושכלות בזמן / כי אם אקיש על דרך משל בין שני דברים א . ב ואוציא המשפט א הוא דומה אל / או מתחלף מן ב / הנה עם היות שאצטרך לצייר קודם ההקש הנזכר א בעצמו / ואחרי כן ב בעצמו / עם כל זה הוא מבואר היות הציור הנזכר ההווה בזמן חושיי או דמיוניי לבד / לא שכליי / אבל הציור השכליי הוא ציור ההדמות בין א / וב והוא הווה מזולת זמן / להיות כי מההכרח הוא שיתקבצו שניהם בידיעתי בעת ההקש הנזכר . ולזה תהיה פעולת השכל ציור ההדמות הנזכר שהוא הצורה השכליית הנמצאת בשכל בהכרח קודם ההקש הנזכר / עם היותה בלתי נודעת כי אם על ידי היחום אל הדברים החצוניים המיוחדים הנזכרים באמצעות ההקש האמור . ולהיות גם כן הצורה הנזכרת וזולתה בה מגבילים עצם השכל / ומיחדים אותו מכל מה שזולתו / ימשך מזה היות המושכל / ר"ל הצורה הנזכרת המודעת על ידי היחום אל הדברים החצוניים / הוא השכל עצמו / וכמו כן היות המשכיל ר"ל הסבה הפועלת הצורות הנזכרות / הוא השכל / כי כל כח פעלו הוא עצמו / ואולם בכח גופניי אנחנו מבדילים העצם מהסבה / להיות העצם / הדבר העומד ביחוס אל המקרים המתחלפים הנמשכים זה אחר זה בזמן / והסבה לפי דעת החכם קאנט / ציור חוק ההמשך הנזכר / ר"ל הגבלתו / וכן לדעתי תהיה הסבה ציור חוק הפנימי / ר"ל ההדמות בין המקרים הנזכרים . ואולם בכח השכל אין הענין כן . להיות פעולתו בלתי נתלית מהזמן / ולזה יהיה בכאן העצם הנמצא / וסבת מציאותו / דבר אחד בעצמו / ומזה ימשך היות השכל / המשכיל והמושכל דבר אחד בעצמו . ואחרי אשר בארתי זה הענין בדרך כלל / אשוב

לבאר

ודבר קדמון זולתו ולזה יאמר חי ה׳ ולא יאמר חי ה׳ מפני שאין חייו דבר זולת עצמו, כמו שבארנו בהרחקת התארים, ואין ספק כי כל מי שלא עיין בספרים המחוברים בשכל, ולא השיג עצם השכל ולא ידע מהותו ולא יבין ממנו אלא כמו שיבין מעניין הלובן והשחרות, תקשה עליו הבנת זה העניין מאד, ויהיה אמרנו

עצמיים נבדלים מושכלים. כלומר כי לא יצטרך אליו דבר אחד. ר״ל שלא יהיה שם דבר קדמון זולתו, לא זולתיות החלק לכל עד שיהיה מעצמותו ולא משיג מן המשיגים ישיגהו. הנה כרצה בזולתו אחר מאחרי עצמותו הו משיגו, כי יען חוץ ממנו דבר קדמון בבחינת שכל כמצא מן הנמצאות העלולות הם אפשרות בבחינת עצמם ומושפעות ממנו. והם א״כ מכיצות לא קדמוניות. והבן כוונתו. וזהו אמרו ולזה יאמר חי ה׳ ולא יאמר חי ה׳ מפני שאין חי
דבר

גבעת המורה

לבאר דברי הרב ז״ל על הסדר. ולזה יאמר חי ה׳, ולא יאמר חי ה׳. ר״ל שמלת חי היא בפת״ח והוא שם התאר (דער לעבענדיגע גאטט) להורות על היותו יתעלה חי במוחלט והיות חייו עצמו, ואלו היה חי בצירי היה או שם כלל מופשט, או הגיוני (דאס לעבן גאטטעס), והיה מורה או על היות חייו דבר זולת עצמו: כמו שיבין מענין השחרות והלובן. ר״ל שיחשוב השכל מקרה כמו השחרות והלובן, שמשמתו בעצם אחד זולתו הנושא החצוניי, לא דבר עומד בעצמו כמו שהוא באמת: האדם קודם שישכיל הוא משכיל בכח. השכל לפי דעת הרב ז״ל הוא כח השגת הציורים הכוללים מופשטים מנושאיהם המיוחדים, והם ציורי הסוגים והמינים. והמשל בזה אחרי אשר השיג החוש או הדמיון דברים רבים דומים בבחינת מה ומתחלפים בבחינת מה, יפשיט השכל הענין אשר הם דומים בו מהמיוחד לכל אחד מהם אשר בו יתחלפו, ומזה יגיע לציור כולל משותף לכלם, כגון שיפשיט מהאדם, השור, והחמור הענין אשר הם דומים בו שהוא החיות, בעזיבת המיוחד לכל אחד מהם, ומזה יגיע לציור החיות המשותף לכלם, וכן בכל כיוצא בזה. והנה הוא בהכרח שיהיה לשכל קודם ההפשטה הנזכרת, וזהו הנקרא שכל בכח. ועל ידי ההפשטה הנזכרת שב שכל בפעל. והוא בעצמו הדבר המופשט שהוא המושכל בפעל, ומזה יתבאר היות השכל והמשכיל והמושכל בפעל ענין אחד בעצמו לא לבד בבחינת שכל השם יתעלה, אבל גם כן בבחינת כל שכל בפעל. ואולם מה שראיתי להעיר על דברי הרב ז״ל הוא זה. גדר השכל לפי דעת הרב ז״ל הוא קצר מהנגדר (דעפיניציא אנגוסטיאר דעפיניטא). והוא כי באמת אין ההתרה לבד (אנאלי״זים) פעולת השכל, אבל הקשור (סינטעזים) גם כן. ולא זו בלבד אלא שעקר פעולת השכל הוא באמת הקשור, להיות כי על ידי פעולת ההתרה לבד, אפשר שיגיע השכל להשגת צורתו לבד, לא להשגת ענין מוסף בנושא המושג (אביעקט) עצמו, ואולם על ידי פעולת ההתרה יגיע השכל להשגת נושא חצוני בכלל. והמשל בזה אחרי הפשטת ציור החיות מהאדם השור, והחמור, הגיע השכל להשגת צורת עצמו, ר״ל ההדמות, על ידי השגתו ההדמות בין הנושאים הנזכרים בבחינת נשוא החיות, אבל לא הגיע על ידי זה להשגת דבר נוסף בנושאים הנזכרים, כי ציור החיות היה נמצא אצלנו עם היות מעורבב ביתר הנשואים) גם כן קודם ההפשטה הנזכרת. ואולם קודם זה הוכרח השכל לפעולה אחרת ר״ל פעולת הקשור, ועל ידו הגיע להשגת כל אחד מהנזכרים חוצה לו, ר״ל על ידי שקשר השכל גוף החמור על דרך משל בצורת החיות באופן שהשיג יחס גוף החמור אל החיות בעצמו יחס הגיוניי שבין כל נושא ונשואו, להיות שאפשר שיצוייר גוף החמור נקשר עם החיות או זולתו אבל אי אפשר שיצוייר החיות המוגבל הנזכר מזולת הגוף, הגיע השכל להשגת החמור נושא אחד חוצה לו, להיות הנושא והנשוא ההגיוניי בלתי מוגבל מצד עצמו, ר״ל שאפשר שישוב הנושא נשוא, ובהיפוך. על דרך משל כמו שנאמר: המשולש (מרחק מוגבל משלשה קווים) הוא בעל שלשה זויות כן היה אפשר שנאמר בהיפוך: כל בעל שלשה זויות הוא משולש, מבואר מזה היות פעולת הקשור קודם בטבע ובזמן אל פעולת ההתר, ואולם הוא קודם בטבע, להיותו תנאי אפשרות ציור נושא חצוניי בכלל. מה שאינו כן בפעולת ההתר. והוא גם כן קודם בזמן, להיות כי פעולת ההתר מחייב בהכרח קדימת פעולת הקשור, כי אי אפשר שנתיר אם לא
מה

אמרנו שהוא השכל והמשכיל והמושכל אצלו כאל אמרנו, הלובן והמתלבן והמלבין דבר אחד. וכמה פתאים יתחילו לסתור דברינו בזה המשל וכיוצא בו. וכמה מנוי שיחשוב שהוא חכם יקשה עליו זה ויראה שיריעת אמתת חיוב זה הוא ענין יבצר מן הדעות. וזה הענין הוא הענין מופתי מבואר כפי מה שבארוהו הפילוסופים האלהיים, והנני אבינך מה שהביאו עליו המופת. דע כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח, וכשישכיל דבר אחד (כאלו תאמר, כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו, וצייר הצורה מופשטת שזה הוא פעל השכל) אז הוא משכיל בפעל. והשכל אשר עלה בידו בפעל הוא צורות האילן המופשטת אשר בשכלו, כי אין השכל דבר זולת הדבר המושכל. הנה כבר התבאר לך כי הדבר המושכל הוא צורת האילן המופשטת והוא השכל ההוה בפעל, ואינו שני דברים השכל וצורת האילן המושכלת, כי אין השכל בפעל דבר זולת מה שהושכל. והדבר אשר בו הושכלה צורת האילן והופשטה, אשר

הוא

דבר זולת עצמו ואם שאמר חי העולם וישבע בחי העולם, כי הוא באמת חי העולם, כמשפט הצורה לבעל הצורה. והוא חיי העולם אבל חייו הוא עצמו, וצריך שתדע שלא נאמר חי העולמים כי אחר שהוא חי העולם, אמנם יהיה אחד להיות העולם אשר הוא חייו אחד. ואמנם נאמר חי העולמים. הרצון בו שהוא חי לעולם ולעולמי עולמים, ר"ל שלא יקיפהו זמן כי הוא נצח הנצחים ודע זה. ויהיה אמרנו שהוא השכל והמשכיל והמושכל אצלו. כאלו אמר הלובן והמלבין והמתלבן דבר אחד, והרבה נפלאתי על הרב איך לקח זה המשל כי אין הלובן פעל המלבין במתלבן. אבל ההלבנה ונתיכת הלובן. ויותר ראוי היה ההרגש והמרגיש והמורגש. דע כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח. וכשישכיל דבר אחד מן הצורות ההיולניות, כאלו תאמר כשהשכיל צורות האילן הרמוז אליו, והפשיט צורתו מן החומר שלו וצייר הצורה מופשטת שזהו פעל השכל. ר"ל שמפשיט הצורות אשר בחמרים וישים צורה כוללת מופשטת מן החומר ומן המקרים, כאיכה והשעור והזמן וזולתם. וזה בהשגת השגת האישים ולקיחת העצמות הכולל, ר"ל האחד בכולם מבלי שיהיה שם כולל חוץ לנפש שזהו פעל השכל, ר"ל השגת הצורה והשכלתה, כי יקח הצורות במה הם צורות בלי שום מקריות, והרבוי אמנם יהיה להם מקרה מצד החומר, כי הצורה במה היא צורה אין לה רבוי ולא חומר, אז הוא משכיל בפעל, והשכל אשר עלה בידו בפעל, ר"ל ההשגה וההשכלה אשר היא השכל בעצמו הוא צורת האילן המופשטת אשר הוא המושכל אשר השכל אשר הוא המשכיל, כי אין השכל אשר הוא הצורה דבר זולת דבר המושכל. הנה כבר התבאר לך כי הדבר המושכל היא צורת האילן המופשטת, והוא השכל ההוה בפעל השלם בה, אשר בו הוטבע הצורה ההיא. ואינו שני דברים שכל וצורת האילן המושכלת, כי אין השכל בפעל דבר זולת מה שהושכל, אחר שבאר שהשכל והמושכל אחד, למה שהמושכל והוא הצורה המופשטת הוא אמתת השכל ומהותו, ר"ל ציור הצורה המופשטת. ביאר כי הדבר אשר בו הושכל צורת האילן, אשר הוא המשכיל, הוא השכל בעצמו, כי אין השכל דבר זולת ההשכלה. ויהיה המצייר הצורה, הוא עצם הציור אשר הוא אמתת המצייר עד תהיה הצורה מצויירת לעצמה, בלתי כעצמות מאמתתה. ואמר והדבר אשר בו הושכלה צורת האילן והופשטה, אשה הוא המשכיל הוא השכל ההוה בפועל, ר"ל שהמשכיל והשכל אחד, כמו שהתבאר שהשכל והמושכל אחד, וזה כי כל שכל פעלו הוא עצמו, ר"ל כי כל שכל פעלו אשר הוא ההשגה וההשכלה אשר בה נקרא משכיל הוא עצמו. ואין השכל בפעל דבר ופעלו דבר אחר עד שיהיה שם הכח המשיג זולת ההשגה וההשכלה, ויהיה השכל זולת המשכיל. כי אמתת השכל ומהותו הוא ההשגה. ולא תחשוב כי השכל בפעל דבר מוצא לבדו נבדל מן ההשגה, וההשגה ענין אחר בו, עד שיהיה השכל אמתתו השגה. אבל גוף השכל זולת ההשכלה. הנה השכל היא ההשכלה בעצמה כמו שהוא המשכיל. ובשכנית שכל כמצא בפעל תראה שהוא ההשגה כיוה שהמושכל אשר הוא פעלו

אשר

גבעת המורה

מה שהי' נקשר מתחלה. ולפי זה אפשר שיתבאר מאמר הפלסופים בשם יתעלה שהוא השכל והמשכיל והמושכל, בדרך יותר עמוק ממה שנתבאר בדברי הרב ז"ל. והוא כי להיות פעולת השכל באמת הגבלת יחס המורגשות על ידי ציור אחד שכליי (כמשלנו הגבלת יחס גוף החמור אל החיות על ידי ציור הנושא בגוף החמור ביחוד) הנה לזה יהיה המושכל באמת הציור השכליי הנזכר, ר"ל צורת השכל, (והנושא) ביחס אל דבר מיוחד (גוף החמור) והוא גם כן השכל ר"ל צורתו אשר על ידה ייוחד, והוא בעצמו המשכיל, ר"ל נושא צורת השכל שהוא הגיוני

למד

הוא המשכיל, הוא השכל ההווה בפעל בלא ספק, כי כל שכל פעלו הוא עצמו, ואין השכל בפעל דבר אחד, ופעלו דבר אחר, כי אמתת השכל ומהותו הוא ההשגה. ולא תחשוב כי השכל בפעל דבר אחר נמצא לבדו

אשר בעבורו כאומר בו הנה שהוא משכיל, הנה השכל והמשכיל אחד. ואמר אשר ביאר, כי השכל אשר בפעל המצייר לצורות התמר, הוא המושכל אשר הוא הצורה המצויירת כי אין השכל אשר בפעל דבר זולת מה שיושכל. וביאר אחר כן, כי השכל אשר בפועל הוא המשכיל. כי כל שכל פעלו הוא עצמו. וכי כאשר הושכלה צורת האילן והופשטה, הוא בעצמו ההשגה וההשכלה, רצה אחר כן לבאר ולאמת מה שביארו, ולאמת כי השכל והמושכל אחד. ואמר הנה כבר התבאר כי השכל פעלו אשר הוא השגתו והשכלתו הוא אמתתו ועצמו, ומזה האמצעי בעצמו יתבאר, שהשכל והמושכל אחד, כמו שהתבאר בו שהשכל והמשכיל אחד בעצמו. כי שמהות השכל אמתתו ועצמו הוא פעלו, אשר הוא ההשכלה לצורה אשר תוטבע בו, אשר בעבורו נקרא משכיל, התחייב שיהי' השכל והמשכיל אחד, שהשכל הוא פעלו בעצמו, אשר הוא ההשגה לצורה, וכן לזה הגבול האמצעי בעצמו, רק בבחינת גד מתחלף, יחוייב שיהי' השכל הוא המושכל, עד שיהי' השכל והמשכיל והמושכל הכל אחד. אחר שהי' השכל פעלו, אשר הוא עצמו. הוא צורת האילן המופשטת בעצמו. ואין לזה אשר הוא שכל בפעל אלא צורת האילן. וזהו אמרו וא"כ הדבר אשר בו הופשטה הצורה זה האילן. והושגה אשר הוא השכל כי הוא הכח הפועל, הוא המושכל כ"א המשכיל ר"ל צורת האילן הכוללת עד שיהי' השכל והמשכיל אחד, כי השכל בעצמו הוא אשר השכיל הצורה והפשיטה והשיגה כוללת, וזה פעלו אשר בעבורו כאומר בו שהוא משכיל, ר"ל כי השכל יקרא משכיל מצד הפשיטו הצורה. ופעלו הוא עניינו שאין שם משכיל והשכלה ואין פעלו אלא הצורה המופשטת, כי הפשטת הצורה היא אלא הצורה בעצמה על שהיא נקייה ממקרים. הנה השכל אשר הוא המשכיל, הוא המושכל, כי אין לזה אשר הוא שכל בפועל אלא צורת האילן, הנה שהשכל הוא המושכל. ובכלל אחר שהי' השכל פעלו אשר הוא עצמו. הוא השגת הצורה, והשגת הצורה, הוא שוב ההכנה אשר נכנס המושכל אל אשר בקניין, אשר הוא צורת האילן המופשטת בעצמה, כי אין הצורה השגה זולת הצורה בעצמה בלתי נעלמת מאמתתה. ותהיה הצורה המושכלת הוא השכל הנפלס בה ואמתת השכל אשר בפעל ומהותו הוא צורת האילן בעצמה. הנה שהשכל הוא המושכל וכבר התבאר לזה בעצמו שהוא המשכיל. כבר התבאר כי כשיהיה השכל נמצא בפעל שהשכל הוא הדבר המושכל. כי השכל פעלו הוא עצמו אשר הוא שובו אמתת צורת האילן בעצמה. והשלמו בה. וכבר התבאר שכל שכל פעלו אשר בעבורו היה משכיל. כי בו תושכל צורת האילן הוא עצמו. א"כ השכל והמשכיל דבר אחד בעצמו לעולם, בכל מה שיושכל בפעל. אמנם כשהוא בכח הוא שני דברים בהכרח ר"ל השכל בכח והדבר המושכל בכח. והשלישי המשכיל כמו שיתבאר. ולא הזכירו עתה כי הדרוש האחרון, אמנם הי' בין המשכיל והמושכל, גם כי העומק וההשתדלות, המנס הוא ליחד השכל עם המושכל כשהוא בפועל, כי השכל והמשכיל איננו בו קושי כל כך. עוד הביא משל בזה, כאלו כאומר זה השכל ההיולני אשר בראובן הוא שכל בכח, והוא הכח אשר בו לקבל המושכלות העיוניות, וכן זה האילן הוא מושכל בכח, ואלו שני דברים בלי ספק. וכשיצא לפעל ותהיה צורת האילן מושכלת בפועל, אז תהי' הצורה המושכלת הוא השכל. כי השכלי הרוחני כשהשיג הצורה ההיא אמנם נתעצם ונשלם ויצא לפועל בהשגתו; וזה כשסבב אמתת הצורה ההיא כי כוחניות השכל נסתלק, והגיע שלימותו בהשיגו הצורה אשר היא צורתו ועצמותו ואמתתו. וכאלו היה צורה מושכלות בכח והתעורר ויצא מהמציאות החמרי אל המציאות הנפלס, והשכל ההוא בעצמו אשר הוא שכל בפועל, הופשטה והושכלה עד שנקרא בהפשטה ההיא וההשכלה

גבעת המורה

לבד, ואיננו באמת דבר זולת צורת השכל עצמה. וזהו כאשר יצא השכל אל הפעל. ואולם כל זמן שיהי' השכל בכח לבד אל נושא מיוחד יהיו בכאן שלשה דברים נבדלים זה מזה. האחד הוא המושכל בכח, ר"ל המורגש החמריי קודם שישוב על ידי פעולת השכל, נושא שכליי, שנית שכל בכח, ר"ל צורת השכל קודם שתיוחס לנושא אחד חמריי, והשלישי הוא המשכיל בכח. ר"ל הנושא ההגיוניי לצורת השכל. ולזה לא יהיו אלו השלשה באדם ענין אחד בעצמו ביחס אל כל מה שאפשר שיושג, אבל ביחס אל מה שיושג בפעל לבד. ואולם להיות שכל השם יתעלה הוא בלתי בעל הכלית, והוא בפעל תמיד. הנה לזה יהיו אצלו בהכרח אלו השלה ענין אחד בעצמו בבחינת כל מה שאפשר שיושג. ובזה נתבארו דברי הרב ז"ל על נכון. והמפרש רבי שם טוב בכאן גלל במים

לבדו נבדל מן ההשגה · וההשגה עניין אחר בו · אבל גוף השכל ואמתתו השגה · וכשתניח שכל נמצא בפעל הוא ההשגה לצורה שהושכל · וזה מבואר מאד למי שהרגיל מעלי זה העיון · הנה כבר התבאר לך כי השכל פעלו אשר הוא השגתו הוא אמתתו ועצמו ; ואם כן הדבר אשר בו הופשטה צורת זה האילן והושג בו אשר הוא השכל הוא המשכיל · כי השכל ההוא בעצמו הוא אשר הפשיט הצורה והשיגה וזהו פעולו אשר בעבורו נאמר בו שהוא משכיל · ופעלו הוא עצמו ואין לזה אשר הונח שכל בפעל אלא צורת זה האילן · הנה כבר התבאר לך כי כשהיה השכל נמצא בפעל שהשכל הוא הדבר המושכל · והתבאר שכל שכל פעלו אשר הוא היותו משכיל הוא עצמו ; ואם כן השכל והמשכיל והמושכל דבר אחד בעצמו לעולם בכל מה שיושכל בפעל · אמנם כשהנוח בכח הוא ב' דברים בהכרח · השכל בכח · והדבר המושכל בכח · כאלו תאמר זה השכל ההיולאני אשר הוא בראובן הוא שכל בכח · וכן זה האילן הוא המושכל בכח · ואלו שני דברים בלא ספק · וכשיצא לפעל ותהיה צורת האילן מושכלות בפעל · אז תהיה הצורה המושכלת היא השכל ובשכל ההוא בעצמו אשר הוא שכל בפעל

הופשטה

והתשכלה היא משכיל . כי כל מה שיש לו פעל נמצא הוא נמצא בפעל . וזה השכל הנה יש לו פעל נמצא , בעתה אשר בו יפשיט הצורה וישיגה , אחר שיקנה הצורה היא המופשטת . הנה בעתה ההיא הוא נמצא בפעל , ויחויב שנקרא משכיל , ויהי' השכל והמשכיל והמושכל הכל אחד · אמנם בכח הם ג' . הנה כל שכל בכח והמושכל בכח , הנה הם שנים הכח השכלי ההוא המוכן לקבל המושכלות העיוניות ולשוב לאמתתם . והצורה ההיולנית ההיא אשר אין לה מציאות חוץ לנפש אלא באילן עם חומרה ומשיגה וכל מה שהוא בכח , אי אפשר לו מבלתי נושא מקבל הכח ההוא הוא המשכיל באדם על דרך משל . והנה יהיו שלשה דברים . האדם הנושא הכח ההוא והוא המשכיל בכח , והכח ההוא והוא השכל בכח והדבר המזומן שיושכל . אמר משה דע כי ארסטו דמה השכל בהרגש · ואמנם עשה זה לפי שההרגש הוא השגת עניני המוחשים והשגתו אותם · אמנם הוא רוחנית לא השגה גשמית לפי שהשגתו היא מצד טבע הגוף , והשגתו ג"כ השגה רוחנית , ויתחייב מזה הדמיון , כי כמו שיש בהרגש ג' כחות , כח מקבל והוא הכח המרגיש , ודבר חוץ לנפש והוא המורגש . המוחש ודבר מתקדש ביניהם , והוא הענין אשר יהי' בכח המרגיש מאותו המוחש , והוא ההרגשה ככה יתחייב שיהי' הענין כן בשכל , ר"ל שיתחייב שיהיו בו ג"כ ג' דברים כח מקבל והוא השכל ההיולני , והוא דומה לכח המרגיש בהרגש הוא המשכיל , ודבר אחד יהי' לכח הזה · והוא גם כן ודומה לענין אשר יהי' בכח המרגיש מהדבר המורגש אשר הוא השכל העיוני , והוא השכל אשר הוא בהרגש , ר"ל ההשכלה , ונקי שכלו והוא השכל בפעל ודבר שלישי מצוי בפעל מחוץ לנפש , והוא המניע לשכל ההיולני והם כאלו מוציא אל הפועל מדמיונו בזה דמיון המורגש מן ההרגש , והוא המושכל , ויתחייב שיהי' הנה דבר בפעל , הוא שכלי מוציא מה שבכח אל הפועל והוא השכל הפועל , והוא במדרגת האור אשר הוא המוחש הראשון לראות והוא סבת השגת שאר הנראים עד שיהי' השמש בעצמו הוא הנראה באמתתו מקום הראות דמיונו במים · הנה מבואר שהשכל והמשכיל והמושכל כשהם בכח הם שלשה , הכח השכלי ההוא המקובל , והוא השכל ההוא ההיולני הדומה לכח המרגיש והוא המשכיל . והצורה ההיולנית החושיית ההיא הנמצאות חוץ לנפש בפעל , כתמר המעורבת עם המרה הדומה לצורה המוחשת . והיחס אשר בין שניהם והוא הענין אשר יהי' בשכל ההיולני מאותה הצורה המושכלת , ההשכלה הנקראת שכל הדומה להרגשה . הנה שהכח ההיא , ר"ל השכל ההיולני הדומה לכח המרגיש הוא המשכיל בכח . ואם נקח נושאו , הנה ראוי שנקח הנפש המדמה או הצורות הדמיוניות , אשר זאת ההכנה נקשרת עמהם , לא האדם בכלל . כאשר עשה הרב אמנם הביאו אל זה דעתו בשכל ההיולני . ואי אפשר לי , שלא אכלול לך בקצור דעת הפלוסופים בשכל ההיולני , יען תבין מהם אמתת דעת הרב , ושהוא הביאו אל זה המשל ואומר · דע כי ארסטו אמר כי השכל ההיולני יתחייב שיהי' בלתי מעורב . ופירשו על זה המאמר , על שהשכל ההיולני הוא עצם שכלי נבדל . ר"ל מעצם השכל המוכן בעצמו , ואם הוא נבדל , והוא אשר ימצאו אל הצורות המושכלות , יקם התואר הראשון אל הצורות המופשטות . ושזה הנבדל הוא עם ההכנה אשר בצורות הדמיוניות שקועה ומוטבעת . והשכל הפועל הנה בו צורה ואבובקר בן אלצאיג הוא מזה הדעת . גם אבוחמד אל גזלי , רק שהוא אומר שהוא יתחדש בהתחדש הגוף . ואלכסנדר יראה , כי השכל ההיולני הוא הכנה לבד מופשטת מכל הצורות החומריות והנבדלות · והוא בלתי מעורבת בצורות הדמיוניות · ויחס היא נקשרת בהם . והשכל הפועל הנמצא בנו הוא מושפע השכל הפועל אשר מחוץ · ואבן רש"ד יראה כי העצם הראשוני המוכן בעצמו אי אפשר שימצא , ושההכנה אשר בצורות הדמיוניות

הי

המופשטת והמשכלת , כי כל מה שיש לו פעל נמצא הוא נמצא בפעל , הנה כל שכל בכח ומושכל בכח הם שנים וכל מה שהוא בכח אי אפשר לו מבלתי נושא סובל הכח ההוא , כאדם על דרך משל , והנה הנה שלשה דברים , האדם , הנושא הכח ההוא והוא המשכיל בכח , והכח ההוא והוא השכל בכח , והדבר המזומן שישכל והוא המושכל בכח , כאלו אמרת בזה המשל האדם והשכל ההיולאני וצורת האילן , ואלו ג' ענינים חלוקים וכשהגיע השכל בפעל יהיו השלשה ענינים אחד , ולא תמצא לעולם השכל דבר אחד והמושכל דבר אחר אלא כשילקחו בכח , וכאשר בא המופת שהשם יתעלה הוא שכל בפעל .

אי אפשר שתוטבע בהן . ר"ל שהשכל ההיולני הוא מצד הכנה מופשטת מן הצורות החומריות . כמו שיאמר אותו אלכסנדר . ואם הוא נקשר עם הדמיוניות . והנפש המדמה הקשר מציאות לא הקשר ערוב עם הדמיון והתהפכות עד שתתחלק בהתחלקו . ואין צורה מן הצורות תנאי בקבולו המושכלות . ואמנם הוא תנאי במציאות לא בקבולו . וזה להעדר הערוב . ר"ל כי היא בלתי מתחברת בצורה מן הצורות החומריות ובלתי משתלחת בהם ובלתי כשלמות . ר"ל אשר לא תתחדש בנושא לחול צורה בו . כי הכן אחדות בנושא כי היא בלתי מעורבת , אבל נקייה מחומר ומכל הצורות , ואם היא נקשרת עמהן הקשר מציאות , ותשיג הנבדל מצד דבקותו באדם. ר"ל מצד היותו פועל בצורות הדמיוניות . לא שיתלבש בה כטבעו , עד שיפשט מצורה הנבדלת בעצם מקום החמריות . הנה מצד נבדל מקושר בזאת ההכנה , והוא דבר תשיג העצם הנבדל לא מצד עצמו , אבל מצד דבקותו באדם , והתדבקות הצורה בחומר מצד היותו פועל בצורות הדמיוניות להעתיקם מושכלות . וזה השכל בעצמו הוא השכל הפועל . ושהוא ישכיל המושכלות מצד מהן צורה , ויקבלם מצד השכל ההיולני . ר"ל מצד שהוא דבק בו והוא בכח מצד ההקשר . וישכח את אשר גם וילמד אשר הנה . ואחרי הפרדו ישוב כמבראשונה וידע אשר שם ולא יזכור אשר הנה ורבינו משה הלך בעקבות אלכסנדר בזה הדעת אלא שדומה כי ההכנה הנמצאת בנו היא מעורבת , כי הוא אמר כי הכח המדבר כח גופני , לכן לקח המשכיל בכח האדם . וזהו אשר בעבורו הבאנו כל אלה הדעות ובפירושנו לכוונות הפלוסופים הארכנו בזה , וגם בארנו איך השכל והמשכיל אחד עם ההכנה בעצמה , או השכל הפועל . ומה בין זה לזה ואין צורך להשיב מה שכבר נאמר , כ"ש שכוונתינו הנה , אינה אלא לבאר כוונת הרב . וזה אמנם הוא בנוי על סברת החכם ב"ר , יקובל תועלת בהערה עליו , כי הוא הכלות לפרשי ארסטו , ובשיעור הזה כפי זה המקום מספיק , וגם יראה הדבר בשלימות . ונשוב לבאר דבר המחבר ונאמר . אחרי אשר ביאר רבינו משה כי השכל והמשכיל והמושכל דבר אחד כשהם בפעל , ושלא ימצא ג' אלא כשהם בכח . והי' האל ית' הוא בפעל תמיד . התחייב שיהי' השכל והמשכיל והמושכל בו ית' אחד תמיד . ואמר , ובאשר בא המופת שהשם ית' הוא שכל בפעל , ואין בו כח כלל כמו שהתבאר , וכמו שיבא המופת עליו , ולא יהי' פעם משיג ופעם לא ישיג . אבל הוא שכל בפעל תמיד . התחייב שיהי' הוא והדבר ההוא המושג דבר אחד , והוא בעצמו ובפעולות ההשגה עצמה אשר בה יאמר משכיל , הוא

גבעת המורה

אדירים והעלה חרס בידו . גם מה שהקשה החכם הנזכר מפני מה לא לקח הרב ז"ל תחת משל הלובן והמתלבן והמלבין , הרגש , והמרגיש והמורגש , והשיב על זה שבאמת הרגש והמורגש הם גם כן דבר אחד בחק החוש , ואם הפתאים יתחילו לסתור שאין השכל המשכיל והמושכל דבר אחד בשם יתעלה לא יסתרוהו בעבור הרגש והמורגש , כי רבים מפלוסופים חושבים כי אלו הם דבר אחד גם כן כו' . כל זה אין לו שחר . מפני שבאמת אי אפשר שישוב המרגיש והרגש והמורגש דבר אחד בעצמו . להיות המורגש הוא הנתון אל החוש , והוא חומר ההרגשה , ועל ידו יתייחד מין המורגש ההוא מזולתו , כגון הירקות בעלה הירק , וכיוצא בזה . וההרגש הוא צורת ההרגשה , ר"ל סדר הזמן והמקום , המשותף לכל ציור מורגש בכלל . והמרגיש הוא נושא ההרגשה ההגיוניי , ולזה הוא בלתי אפשר שישוב חמר ההרגשה צורה ובהיפוך , להיות ציור החמר התפעלות , וציור הצורה פעולה בנפש , מה שאין כן בשכל שבו ישובו שניהם ר"ל צורת השכל , ונושא השכליי דבר אחד בעצמו להיות שניהם פעולה אחת שכליית , כי על ידי יחוד צורת השכל אל נושא מיוחד , יגיע אל השכל ציור הנושא המיוחד . וענין עמוק מאד , לא אוכל להאריך

הוא גוף השכל אשר הוא עצמו. א"כ הוא משכיל ושכל ומושכל לעולם. ירצה שהאלוה ית' אמתתו ועצמו הוא הדבר המושג אצלו, והמושג אצלו היא הצורה הנכבדת היפה, הכוללת לכל הצורות המשכלת אותם והמאחדת. והיא עצמותו היקר על שזה הוא בתענוג היותר נמרץ. הנה המשכיל והמושכל הכל אחד. והוא עצמו ופעולת ההשגה גופה אשר בה יאמר עליו משכיל. והוא ההשכלה היא אמתת הכל אשר הוא עצמו המשיג לעצמו. א"כ הוא משכיל ושכל ומושכל לעולם, והכל אחד בעצם ואמת בו ית'. הנה עצמותו המופשט גלוי לעצמותו הנקי, ואחר שעצמותו המופשט בעצמו הוא המשכיל שהוא עצמותו הנקי. ואחר שעצמותו המופשט, זהוא המושכל, הוא עצמותו הנקי שהוא משכיל, הנה אין שם פועל זולת עצמו בו שיהי' משכיל. והוא ההשכלה, והנה השכל

בפעל תמיד ואין כח בו כלל כמו שהתבאר וכמו שיבא עליו המופת, ולא יהיה פעם ישיג ופעם לא ישיג, אבל הוא שכל בפעל תמיד, התחייב שיהיה הוא והדבר ההוא המושג דבר אחד והוא עצמו ופעולת ההשגה עצמה אשר בה יאמר משכיל הוא גוף השכל אשר הוא עצמו, אם כן הוא משכיל ושכל ומושכל לעולם. הנה כבר התבאר כי היות השכל והמשכיל והמושכל אחד במספר, אינו בחק הבורא לבד, אבל בחק כל שכל. ובנו גם כן המשכיל והשכל והמושכל דבר אחד, כשהיה לנו שכל בפעל. אבל אנחנו נצא מן הכח אל הפעל עת אחר עת. והשכל הנפרד גם כן ר"ל השכל הפועל פעמים יהיה לו מונע מפעלו ואע"פ שאין המונע מעצמו, אבל חוצה לו היא תנועה אחת לשכל ההוא במקרה. ואין הבנת זה העניין מכוונת עתה, אבל הכוונה שהעניין אשר הוא לו יתעלה לבדו ומתייחד בו הוא היותו שכל בפעל תמיד, ואין מונע לו מן ההשגה לא מעצמו ולא מזולתו; ולזה ראוי שיהיה משכיל ושכל ומושכל תמיד לעולם ועצמו הוא המשכיל והוא המושכל והוא השכל כמו שיתחייב בכל שכל בפעל. וכבר השיבונו זה העניין בזה הפרק פעמים להיות דעות בני אדם רחוקות מזה הציור מאד, ואיני רואה אותך שיסופק עליך הציור השכלי ברמיון ולקיחת משל המוחש בכח הדמיוני שזה המאמר

גבעת המורה

להאריך בו יותר. שאין המונע מעצמו כו'. ר"ל שהמונע פעולת שכל הפועל איננו בעצמו, אבל בתנועה המערכת להכנת החמר לקבלת פעולת השכל הפועל: ברמיון ולקיחת משל המוחש בכח הדמיוני. ר"ל משל הלובן, המתלבן, והמלבין שזכר הרב ז"ל: אמר המבאר. להיות זה המשפט השכליי, ר"ל שהשכל והמשכיל והמושכל דבר אחד בעצמו, נכבד מאד. ראיתי לבאר אותו לפי כל אחד מהשטות (סיסטעמע) המפורסמות בשכל. והוא כי לפי דעת החכם קאנט יצטרכו אל ההכרה (דיא ערקענטניס) שני דברים מתחלפים זה מזה, ר"ל השכל (דער פערשטאנד) והחוש (דיא זיננליכקייט), החוש הוא המקבל (מנושא החצוני הנעלם מאתנו) חומר ההכרה. והשכל הוא הפועל בעצמו צורת ההכרה. וההכרה היא יחס צורת השכל אל חומר מיוחד. ואלו היה השכל לבד, היה או באפשר שנגיע אל השגה שכליית, ר"ל ציור תנאי נושא אחד, והמתחייב ממנו, אבל לא היה באפשר שנגיע אל הכרה, ר"ל יחוס תנאי השכל הנזכרים אל נושא אחד נמצא בפעל, ולזה היה גם כן הציור השכליי בעצמו בלתי נודע לנו. וכן אלו היה החוש לבד, היה באפשר שנגיע אל הרגשה (וואהרנעהמונג), אבל לא אל הכרה, ולזה יצטרכו שניהם בהכרה, ועל זה הדרך יהי' השכל והמשכיל והמושכל אחד בעצמו בבחינת צורת ההכרה לבד, כאשר תהי' בעצמה נושא ההכרה (אביעקט דער ערקענטניס) כפי מה שבארתי. כי עם היות שעל ידי יחוס צורת השכל אל הנושא המוחש, יתהווה ציור הנושא השכליי, הנה הנושא הנזכר להיותו כלליי, אין ראוי שיקרא מושכל, אבל הוא בעצמו צורת השכל, ר"ל תנאי כל נושא שכליי בכלל. ואולם הנושא החצוניי שהוא סבת מציאות הנושא החושיי, איננו מוחש ולא מושכל בעצמו, להיות מהותו נעלמת מאתנו בתכלית. אבל לדעת החכם לייבניץ. אין השכל והחוש דברים נבדלים זה מזה הבדל נושאיי, אבל הבדל צוריי לבד (איהר אונטערשייד איזט ניכט רעעל, זאנדערן בלאס פארמעלל) וכל ציור מוחש אפשר שיושר לציור מושכל, להיות הציור המוחש

המאמר לא הובן אלא למי שהתפלסף וידע מה שכבר התבאר מענין הנפש וכל כחותיה ·

פרק תשעה וששים

הפילוסופים כמו שידעת, יקראו השם ית' העלה הראשונה והסבה הראשונה ,

ואלו

השכל והמשכיל והמושכל הכל אחד באמת · ואחר שעצמותו הוא שיהי' גלוי לעצמותו · הנה עצמותו הוא שיהי' מושכל לעצמותו , הנה אין השכל והמשכיל והמושכל שלשה בו , אבל הכל אחד · כי הוא מושג לעצמו על שעצמו הוא השגת עצמו . הנה מצד שהוא משיג עצמו יקרא משכיל ומצד שהוא השגת עצמו יקרא שכל . ומצד שעצמו הוא המושג לעצמו יקרא מושכל , ובכלל עצמותו הוא השגת עצמו , הנה השכל והמשכיל והמושכל אחד בו ית' בעצם. הנה למה שהי' שכל בעצמותו לא יוסיף על עצמותו , היה שכל , וכאשר הי' עצמותו שהוא שכל מושכל , הוא בעצמותו הי' משכיל , ולמה שהי' עצמו מושכל לעצמו היה מושכל , והכל אחד . וכבר זכרנו בזה במה שעבר , ונדבר בזה שיבא בע"ה . הנה כבר התבאר כי היות השכל והמשכיל והמושכל דבר אחד במספר איננו בחק הבורא ית' לבד , אבל בחק כל שכל וכנו ג"כ , כפלאתי על התכם איך ייחדו ית' באחדות לבד , והשוה אחדותו והוא מבואר למי שכלל החכמה האלקית · כי התאחדות השכל והמשכיל בעצם ובאמת בו ית' לבד . כי אנחנו אמנם נשיב מבלתי מושכל בעצמו והם הצורות ההיולאניות מושכלת כשנשכילם . ונשוב שכלינו הוא המושכל מבלתי שהי' כן . גם השכלים הנפרדים בזה שישיגו מה שלמעלה מהם אשר הוא עלתם , אין השכל והמושכל אחד בשלימות , כי המאיר הוא נכבד בנפשו למעלה מאירו . והם לא ימלטו מן הצירוף וההשכלה לזולתם . אמנם מצד מה שלמטה , אמת שלא יצטרכו מצד מציאותם הכולות , אבל מצד מציאותם המיוחד אשר להם בו , ומצד שצייר עצמו , ישיג מה שלמטה ממנו . והראשון אמנם ישיג עצמו , ובו השכל והמשכיל והמושכל אחד באמת . כי לא ימצא בו צירוף אל זולתו ולא מקרה מן המקרים . ולמה שהי' עצמו בכנים מה שהוא הנמצאות כלם , אם כן כשישכיל עצמו ישכיל הנמצאים כלם במציאותם המשובח , והוא אשר בעבורו הובא זה הפרק ר"ל לרמוז על חיוב המושכל מהשכל , ושיתחייב הנמצא מהממציא מצד ציורו העצמו ית' . וכבר קרבנו בדמיון מה שקראהו מהשיב השכון פעמים , ולהאריך בביאורו למה שראינו דיעות המעיינים בו זרות מאד , מזה הביור . וכי בזה התבאר בטול מאמיני השלוש , וקיום התאחדות ית' אין כמוהו יכולה לזולתו ·

פרק סט צריך שתבין כי מה שאמר הרב כי העלה והפועל שוים . כי אם היו עלה או פועל בפועל יתחייב מציאות

גבעת המורה

המוחש ציור המושכל בעצמו מעורבב (פֿרוואהרן) ולזה יהי' אצלו השכל המשכיל והמושכל אחד בעצמו , לא לבד בבחינת צורת השכל , כאשר תונח נושא ההכרה , אבל גם כן בבחינת יחום צורת השכל אל נושא השכל , או החוש . ויהי' ההבדל בזה בין שכל הבלתי בעל תכלית יתעלה ושכלנו , צוריי לבד כפי מה שבארתי . והוא כי השכל הבלתי בעל תכלית יתעלה , מוציא אל הפועל באמצעות הצורות השכליות נושאיהם עצמם שהם המושכלות . ואולם אפשרות זה יתבאר במשל נושאי חכמת המספר , כי המספרים אינם זולתי ערכים מושכלים ר"ל צורות ההשכלה ונושאיהם כאחד . אבל השכל הבעל תכלית בהכרח הוא שיבדיל בידיעתו צורת ההשגה מהנושא המושג עצמו , לא הבדל עצמיי , אבל לפחות הבדל ציוריי , והוא כי צורת ההשגה אצלו ערך אחד מושכל . והנושא המושג עם היותו בעצמו גם כן ערך מושכל , עם כל זה הוא אצלו נושא הערך לבד , להיותו בלתי משיג הערך הנזכר בבאור (דייטליך) . והדברים עמוקים , אבל במה שבארתי די לחכם ומבין מדעתו :

פרק תשעה וששים העלה הראשונה והסבה הראשונה . ההבדל שבין עלה וסבה הוא זה , העלה היא סבה ציוריית (דער גרונד) . והסבה היא סבה בפעל (אורזאכע) , ר"ל שהעלה היא תנאי הנושא אשר על ידו יתבאר יחום הנשוא אליו לבד , והסבה היא תנאי מציאות הנשוא בפעל . המשל בזה , בזה המשפט : המשולש ר"ל מרחק מוגבל משלשה קווים , הוא בעל שלשה זויות . יהי' תנאי הנושא ר"ל גדרו העלה אשר על ידה יתבאר יחום נשוא המשפט אליו בהכרח , יהי' המשולש נמצא או בלתי נמצא בפעל . ואולם בזה המשפט : האש הוא סבת חום האבן , יהי' נושא המשפט ר"ל האש לא סבת הכרת החום באבן , אבל סבת מציאותו בפעל . וכן בכל כיוצא בזה . מבואר מזה שהעלה הוא ציור הגיוני לבד , והסבה הוא זה הציור ההגיוני בעצמו

ביחום

מציאות הפיעול או העלול · ואם היו בכח יהי' הפעול והעלול בכח באמת · אמנם בזה מקום הטעאה על המדברים . באמרו כי בזה יברחו מזה השם , ושהוא מאמר מי שלא הבדילו בין מה שבכח ובין מה שבפועל . ומקום הטעאה הוא זה . כי הנה אם הפועל לא יהי' פועל בפעל אלא בהיות הפועל פעל בפעל · הנה אמנם הוא במה הוא פועל · אמנם במה הוא המוצא ההוא לא במה הוא פועל , כבר יקדם בזמן על הפעול . כי הנגר יקדם בזמן על הארון . והבנאי על הבית מה שלא יהי' כן בסבה הצוריית גם בתכליתית . כי הצורה או התכלית
לא

ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד · ויקראו אותו פועל · ויחשבו כי הפרש גדול יש בין אמרנו סבה ועלה · ובין אמרנו פועל · שהם יאמרו אם נאמר שהוא עלה · יתחייב המצא העלול · וזה מביא לקדמות העולם ושהעולם מאתו על דרך החיוב · ואם נאמר פועל לא יתחייב מזה מציאות הפעול עמו · כי הפועל אפשר שיקדם לפעלו גם לא יציירו ענין היות הפועל פועל אלא בשיקדם לפעלו . וזה מאמר מי שלא יבדילו בין מה שבכח ובין שבפועל . ואשר תדעהו שאין הפרש בין אמרך עלה או פועל בזה הענין · וזה שאתה בשתקח העלה גם כן בכח · תהיה היא קודמת לעלולה בזמן · אמנם כשתהיה עלה בפעל יהיה עלולה נמצא במציאות העלה בפעל בהכרח . וכן כשתקח הפועל פועל בפועל יהיה מתחייב מציאות פעלו בהכרח . כי הבונה קודם שיבנה הבית אינו בונה בפעל · אבל הוא בונה בכח וכשיבנה אז הוא בונה בפועל · כמו שחמר הבית ההוא קודם שיבנה הוא בית בכח · וכשיבנה אז הוא נבנה בפעל · ויתחייב מציאות דבר נבנה אז בהכרח הלא הרוהנו דבר בהגדיל שם פועל על שם עלה וסבה . והכוונה הנה אמנם היא להשוות בין שני השמות ושהוא כמו שנקראו פועל · ואף על פי שפעלו נעדר אחר שאין מונע לו ואין חושך לו מעשות כשירצה · כן ראוי שנקראהו עלה וסבה בזה הענין בעצמו ואף על פי שהעלול נעדר . ואשר הביא הפילוסופים לקראו ית' עלה וסבה · ולא יקראוהו פועל · אינו מפני דעתם המפורסם בקדמות העולם · אבל מפני ענינים אחרים הנני אומרם לך בקצרה . כבר התבאר בחכמה הטבעית המצא הסבות לכל מה שיש לו סבה ושהם ארבעה · החומר · והצורה · והפועל והתכלית . ושמהם קרובים ומהם רחוקים וכל אחד מאלו הארבעה יקרא · סבה
ועלה

גבעת המורה

ביחוס אל נושא אחד פלוני , והנה הוא מטבע הבינה (דיא פֿרנונפֿט) לא לבד לחקור אחר תנאי מציאות הנושא לבד , אבל גם כן אחר השלמת התנאי הנזכר , ר"ל לחקור אחר תנאי התנאי וכן לבלתי תכלית , ומזה נגיע לציור התנאי המוחלט שהוא בעצמו מוחלט תנאי (אייניע אונבעדינגטע בעדינגונג) ר"ל לציור הסבה הראשונה . וכבר בארתי פעמים היות הציור הנזכר בלתי מגביל דבר בבחינת נשוא ההסבה עד שנשיג על ידי זה מהותו , אבל הוא מגביל נושא ההסבה , ומורה לנו דרך ההגעה אל הנשוא המבוקש לבד , ויקראו אותו פועל . הפועל הוא בעצמו הסבה , ואולם ההבדל ביניהם הוא זה , והוא כי הסבה היא תנאי מציאות המסובב לבד , אבל הפועל הוא התנאי הנזכר בעצמו בבחינת היותו נקשר עם זולתו (מה שאיננו תנאי למציאות המסובב) בהכרח . והמשל בזה , חום השמש הוא סבת חום האויר , ר"ל תנאי מציאותו , ואולם השמש בעצמו , ר"ל החום הנזכר בבחינת היותו נקשר עם זולתו מאיכויות השמש , כגון האור , והתמונה הכדוריית וכיוצא בזה , הוא פועל חום האויר . ומזה נמשך היותנו מדמים אפשרות קדימת הפועל לפעלו , מה שאיננו כן באמת . על דרך משל כאשר יתנועע גשם אחד א ויפגוש גשם אחר נח ב ויניעוהו גם כן , ידמה לנו היות הגשם המתנועע א קודם במציאותו להנועת הגשם האחר ב ואולם האמת הוא שעם היות הגשם המתנועע בעצמו קודם במציאותו לתנועת הגשם האחר , עם כל זה איננו קודם במציאות , בבחינת היותו פועל , אבל נתחדש יחוס היותו פועל אחר מציאות הפעולה לבד . כי תנועתו בעצמו לא היתה מספקת לשיהי' פועל על ידה . אבל התנועה הנזכרת בצרוף עצלות הגשם
האח

יתעלה. ומדעותם אשר לא אחלוק אני עליהם, שהשם יתע' הוא הפועל, והוא הצורה, והוא התכלית, ולזה אמרו שהוא יתעלה עלה וסבה שיכללו אלו השלש סבות, והוא שיהיה פועל העולם וצורתו ותכליתו.

וכוונתי

לא יקדמו לבעל הצורה או התכלית לא בעצמם ולא במה הם צורה ותכלית. והפועל כבר יקדם על הפעול לא במה הוא פועל אבל מצד עצמו כענין בחומר. וזה הוא אשר הביא המדברים לברוח מלקראו סבה וקראוהו פועל, כי הפועל מצד עצמו כבר יקדם לפעול. והצורה או

התכלית

גבעת המורה

הנה, ר"ל המתנגדות אל התנועה מצטרכים להגעת הפעולה הנזכרת. מזה יתבאר כי כמו שהסבה אי אפשר שתקדם אל המסובב, כמו כן הפועל אי אפשר שיקדם לפעלו. להיות שניהם יחשבו מתחדשים על ידי הפעולה לבד. ולזה לא הרחיקו המדברים דבר בהגדילם שם פועל על שם סבה ועלה וכמו שיתבאר עוד: שהשם יתעלה הוא הפועל והוא הצורה והוא התכלית כו': אמר המבאר. יש להפלא על הפלוסופים מדוע לא אמרו גם כן שהשם יתעלה הוא החומר, ר"ל הנושא האחרון לכל הדברים, שאיננו בעצמו נשוא לדבר אחר זולתו, ובזה היה הוא יתעלה הסבה האחרונה בבחינת כל מיני הסבה שזכרו. כי אם נניח היותו יתעלה הפועל הצורה והתכלית לבד מבלי היותו גם כן הסבה החמריית, נצטרך בהכרח להניח מציאות חומר קדמון, ר"ל שאין לו סבה, וזה סותר יחוד השם יתעלה, ר"ל הסבה הכוללת לכל נמצא. אבל באמת הענין כמו שזכרתי, ר"ל היות השם יתעלה הסבה האחרונה בכל הבחינות. ולהיות הענין הזה עמוק מאד, ראיתי להעתיק הנה בקוצר דברי חכם אחד איטאל"ני יור"דאן ברו"נא מן נא"לא בספרו הסבה בזה הענין, בתוספת קצת באור במקומות הנאותות. וזה לשונו. כל מה שאיננו התחלה (פרינציפ) וסבה ראשונה, יש לו התחלה וסבה בהכרח. ועם היות זה המשפט אמת אין ספק בו, ותועלתו בהכרת ההתחלות והסבות עצומה מאד, עם כל זה הוא מבואר שאין בכחינו להשיג זולת ההתחלה והסבה הקרובה לכל פעולה מוטבעת, ואולם ההתחלה והסבה הראשונה נעלמת מאתנו, ובדוחק גדול נבוא ממנה איזה רושם (שפור) בפעולה הנזכרת. ואולם מה הוא ענין הסבה וההתחלה הראשונה? ואם שניהם דבר אחד בעצמו, או הם דברים מתחלפים, מה הוא ההבדל ביניהם? אבל היות הבדל ביניהם מבואר מאד, והוא כי ההתחלה היא העלה הפנימית למציאות הדבר בעצמו, ואולם הסבה היא העלה החצונית למציאות הדבר ביחוס מובדל אל זולתו. ההתחלה היא נמצאת בפעולה עצמה, ומקיימת הדבר בעצמו. ולזה נאמר היות הצורה והחומר מעמידים זה את זה (מפני היות החומר הכח עצמו היונק אל הפועל בצורה הנזכרת). ואולם הסבה היא חוץ לפעולה הנזכרת, ומגבלת מציאות הדברים החצוניי (ר"ל מציאותם בסדרם ויחסם זה אל זה) ויחסה אל מציאות הדברים יחוס כלי האומנות אל הפעולה, והאמצעיים אל התכלית. ואחרי אשר בארנו ההבדל שבין הסבה וההתחלה, נבוא עתה לבאר ענין הציורים הנזכרים בעצמם בדרך יותר מוגבל. ואולם הסבה הפועלת באמת הכוללת כל נמצא איננה לדעתנו דבר זולת השכל הכולל, הכח הראשון והנכבד ר"ל רוח העולם (וועלט זעעלע), שהיא צורת העולם בכללו. היא המקיימת המציאות בכללו, והמגבלת דרכו פעולת הטבע, ויחסה אל מציאות הדברים הטבעיים יחוס השכל אל המושכל. כת פיטאג"גורס יקראו זה השכל הכולל: המניע הכולל. וכת אפל"טון יקראוהו גם כן, אומן העולם. והכלדיים יקראוהו הזרע הראשון, להיותו מוליד הצורות בחמרים. החכם אורפ"עוס יכנה אותו עין העולם, להיותו צופה ומביט בכל הנמצאים, ומגביל אותם בסדר וערך היותר נאות. עמפעדוק"לס יקראהו הכח המבדיל, להיות פעולתו הבדלת הצורות המעורבות בה"יולי, והחיות החמרים שהיו קודם זה פגרים מתים. החכם פלאטינוס קראהו האב והמוליד להיותו מוריע הצורות בבטן המציאות. ולדעתנו ידמה אל אומן פנימי, להיותו כח מצייר פנימי בחומר, הוא מוציא הנצנים (שפראסן) מפנימיות הזרע, ומהנצנים הוא מוציא ענפים, ומהענפים הוא מוציא פרחים, והוא המכין בפנימיות הצמח חלקי העלים והפרחים והפירות, ומשלח אותם אל החוץ, וממשיך כמו כן הליחות מהפירות והעלים אל הענפים,

ומהענפים

תכלית הכללים במלת העלה והסבה. כמו שאמר הרב, אי אפשר שיקדמו לאשר הוא לו צורה או תכלית, והם לא יקראוהו הצורה פועל רק אחר שפעל העולם. כי אז יתחדש לו השם ההוא. ואם כבר הי' בידו, ואין שם מה שיתחייבהו שנמצא עם הפועל, וזה שאין כן בצורה והתכלית

וכוונתי בזה הפרק שאבאר לך על אי זה צד נאמר בו ית' שהוא הפועל והוא צורת העולם, והוא תכליתו גם כן, ולא תטריד שכלך הנה בעניין חדושו לעולם או התחייבו ממנו על דעתם שהנה יפלו בזה דברים רבים

גבעת המורה

ומהענפים אל גוף הצמח (שטאם) ומגוף הצמח אל שרשו (באופן שהליחות הנזכרות סובבות תמיד בגוף הצומח) וכמו שהוא הענין בצמח, כן הוא הענין בחי ובכל נמצא טבעי בכלל. הפעולות הטבעיות החיות הנזכרות, אי אפשר שיהיו מבלת שכל והכרה, להיות פעולותיו שהם למטה מזה הדרגה (להיותם מתפשטים בחלוניות הגשמים לבד) מצטרכים לזה, כל שכן הפועל הפנימי הנזכר, הבלתי פועל בחמרים מיוחדים ומינים מיוחדים, אבל הוא פועל תמיד בכלל המציאות. ואולם ראוי שנבדיל שלש מיני שכל במציאות. האחד הוא השכל האלהיי הכולל המציאות. והשני, שכל העולם המוציא כל דבר אל הפועל. והשלישי הוא שכל הדבר המיוחד (האדם על דרך משל) המקבל בעצמו כל היוצא מהכח אל הפעל. שתי קצוות, ובאמצעם הסבה הפועלת האמתיית החלוניית והפנימיית. ואולם תקרא החלוניית להיותה חוץ לדברים המורכבים וההווים ר"ל שאיננה חלק מהם, ותקרא גם כן הפנימיית להיותה פועלת בפנימיות החומר. אחרי אשר בארתי ענין הסבה הפועלת אבוא לבאר גם כן ענין הסבה הצוריית הנקשרת עמה תמיד, והבלתי נפרדת גם כן מהסבה התכליתיית, להיות כל פעולה הנמשכת אחר השכל יש לה בהכרח כוונה נאותה לתכלית מיוחד. ואולם התכלית איננו דבר זולת מציאות הצורה בדבר היוצא אל הפעל. ולזה הוא מהכרח להיות כל הדברים היוצאים אל הפעל נמצאים קודם לזה בשכל הנזכר מציאה צוריית (אידעאליסטע עקסיסטענץ). ולזה מהכרח הוא שנניח שני מיני צורות, האחת היא הסבה הצוריית שזכרנו, והשנית היא הסבה המוציאה את הצורה אל הפעל בחומר הנאות לזה. התכלית בכלל הוא שלימות כלל המציאות, והוא המצאת כל הצורות האפשריות בחלקי החומר המתחלפים. וכמו שהסבה הפועלת כוללת כל המציאות עם היותה גם כן מיוחדת בכל אחד מחלקיו, כמו כן הוא הענין בסבה הצוריית והתכליתיית. ואחרי אשר בארתי היות השכל הנזכר, ר"ל רוח העולם, הסבה הקרובה והאחרונה ביציאת כל הדברים הטבעיים אל הפעל, יתבאר גם כן היות הסבה הצוריית והפועלת בלתי דברים נבדלים זה מזה, אבל הם דבר אחד בעצמו בבחינה מה, והבן זה מאד. ואולם מהראוי שנתיר בכאן ספק אחד, ר"ל איך הוא באפשר שדבר אחד בעצמו, ר"ל רוח העולם יהי' עלה פנימיית וחלוניית, או התחלה וסבה כאחד? אבל זה אפשר שיתבאר על זה הדרך. יחוס הרוח אל הגוף הוא בעצמו יחס הספן אל הספינה אשר הוא נמצא בה, הספן בבחינת היותו מתנועע בתנועת הספינה הוא חלק מכלל הגשם המתנועע, ואולם בבחינת היותו פועל התנועה הנזכרת, הוא דבר פועל בעצמו נבדל מהספינה, וכן הוא ענין רוח העולם הנזכר, כי בבחינת היותו מתפשט בכל המציאות, ר"ל היותו צורה כוללת, הוא חלק מהעולם. ואולם בבחינת היותו מגביל כל הצורות וזולתו על סדר וערך מיוחד, איננו חלק מהעולם, או התחלה, אבל הסבה הפועלת בו. מזה יתבאר היות נפש כל דבר היא צורתו הטבעיית, והיות כלל המציאות דומה לכל אחד מחלקיו בבחינה זו. ועם היות על דרך משל השלחן והבגד בלתי חיים בכללם, עם כל זה להיות החמרים דבר טבעיי, הנה בהכרח שיהיו החלקים המעמידים אותם חיים בעצמם, ואין שום נמצא בעולם משולל רוח חיים, ואולם רוח חיים הנזכר מצטרך להכנת החומר לבד, בכדי שיתהוה ממנו צמח או חי וכיוצא בזה. העצם הרוחניי הנזכר הוא המושל בחומר והפועל בו, אבל לא בהיפוך. הצורות הטבעיות הנשפעים מצורת המציאות הכוללת הם בלתי הווים ולא נפסדים, עם היות הצורות החלוניות שאינם עצמים, אבל מקריהם לבד, נופלות תחת ההפסד. עיין שני מהההתחלה התמריית. דעמאקרי"טוס ואת אפיקו"רוס החושבים

רבים נאותים בזה הענין . ואמנם הכוונה הנה היותו ית' פועל לפרטי הפעולות הבאות בעולם כמו שהוא עושה העולם כלו כמות שהוא , ואומר כבר התבאר בחכמה הטבעית שאלו הארבעה מינין מן הסבות צריך שתבוקש לכל סבה מהם סבה גם כן וימצא לדבר המתהוה אלו הרי סבות הקרובות לו , וימצאו להם ג"כ סבות ולסבות סבות , עד שיגיעהו לסבות הראשונות , כמו שזה הדבר הפעול ופועלו הוא כך , ולפועל ההוא פועל , ולא יסור זה עד שיגיע אלי מניע ראשון הוא הפועל באמת לאלו האמצעיות כלם . וזה כי כשתהיה אות אל"ף תניעה אות בי"ת , ובי"ת הניעה אות גימ"ל , וגימ"ל תניעה אות דל"ת , ודל"ת תניעה ה"א

והתכלית . והרבה העמיקו בזה כפי האמונה בחדוש . אך בדרך הרב במקומות הרבה לבלתי העביר לזולתו מה שיעביר לעצמו . וכל אדם קרוב אצל עצמו אך כי במקום הזה . ואני העירותיך עליו יען לא תטעה בזה . האמנה צדק כמה שאמר , ואשר הביא הפלוסופים לקרוא ית' עלה וסבה ולא יקראוהו פועל , הינו מפני דעתם המפורסם בקדמות העולם , אבל מפני ענינים אחרים כמו שאזכור . אמנם הקדמות כמשך ימנו כמו שבארתי ודעתו . עוד אמר , והוא שיהי' פועל העולם וצורתו ותכליתו , ירצה והשורש בזה מהנמצאות אשר מציאותם והבדליהם העצמיים בתנועה . התנועה הוא פועלם ואחד שקדושה כלתי , הנה הם ראויים יותר בשם המחודש מן המקודש , כעת מה , הנה העולם צריך אל פועל למה שעצמו בתנועה , ובענינים אחרים והוא להיות צורתו אשר בה עמידתו ומציאותו . ר"ל מטבע המצטרף לא מטבע ההיך . כי כל אשר היתה צורתו בזה הסוג ומכונה בו , הנה הוא כאשר נמצא נפלם , מציאותו מסתפק מן הפועל

גבעת המורה

החושבים שאין נמצא זולת הגשם לבד ויאמינו היות החומר לבדו עלת מציאות כל הדברים , ויאמרו היות החומר מטבע אלהיי . והנה בתחלת העיון ירצה היות הדעת הנזכרת אמתית ומסכמת לטבע המציאות יותר מדעת ארסטוט"לים , ואולם אחר העיון ירצה הכרח הנחת שני מיני עצמים בתחלות הדברים הטבעיים , ר"ל הצורה , והחומר . וכמו שאנחנו מוכרחים להניח כח עליון מקור כל הכחות הנמצאות , כן נצטרך להניח בהכרח עצם מקבלת כעולת כל הכחות הנזכרות . הראשון הוא המגביל , והשני המוגבל על ידו . וכאשר הביא ההכרח להבדיל בשכל הצורה מהחומר , אנחנו משתמשים להבנת זה בדמיון הדברים המלאכותיים . על דרך משל העץ הוא חומר למלאכת הנגר , והברזל חומר למלאכת הנפח , וכל אחד מהאומנים הנזכרים מוציא מחומר מיוחד למלאכתו דברים רבים מתחלפים , באופן שעם היות שאין החומר המיוחד הסבה הפועלת לצורה החדשה , עם כל זה תהי' הכנת החומר תנאי הגעת הצורה הנזכרת , כן הוא הענין גם כן בפעולות הטבע . ואולם ההבדל בין שני מיני הפעולות הנזכרות הוא זה : שחומר המלאכה הוא עצם טבעי בעל חומר וצורה , והמלאכה משנה פניו ר"ל שטחו החצון לבד . ואולם הטבע פועלת בחומר משולל מכל צורה , והוא באמת נושא אחד בעצמו המשותף לדברים רבים מתחלפים לפי התחלף הצורות אשר יקבלו . החומר הראשון הנזכר עם היות שאי אפשר שיושג בחוש והוא עם כל זה מושג בעין השכל . וכיחוס הצורה המלאכותיית אל נושאה , כן הוא יחוס הצורה הטבעיית אל החומר הטבעיי . כמה שינויים אפשר שיקבל נושא אחד בעצמו על ידי המלאכה ? גוף האילן משתנה לבית , כסא , מטה וכיוצא בזה . וכן הוא הענין בדברים הטבעיים , גרעין הזרע משתנה לצמח , אחרי כן לשבולת , ללחם , לחילו"ס , לדם , לזרע , לעובר , לאדם חי , לפגר מת , לעפר וכיוצא בזה . ולהיות לפי מה שנתבאר הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר , ר"ל החומר הראשון הנזכר , ימשך מזה שאין ראוי שיונח דבר להתחלת הדברים הטבעיים זולתי החומר הראשון הנזכר לבד . וזהו מה שהניע קצת המעיינים היות החומר לבד דבר עומד בעצמו (סובסטאנץ) והיות הצורות המתחלפות מקרי החומר לבד , ואל החומר לבד יאות ציור היסוד , השלימות והפעולה , לא אל דבר זולתו . ואחרי הדעת הנזכר נמשך גם כן החכם הערביי אבן געב"רון באמרו היות החומר האלוה הכולל כל המציאות . ואולם סבת הטעות הנזכר הוא היות האנשים הנזכרים בלתי מבדילים בין הצורות המקריות , והעצמיית הטבעיות , והיותם בלתי מרגישים בהכרח מציאות הצורה הראשונה שכבר בארנו ענינה ,

הפועל. והוא אמרו בסוף הפרק אשר יזכרוהו אמתי. וזה יתיר כל דמות, וידחה לך כל מבוכה, כמו שאמר ב"ר. גם כי הוא יתן התאחדות העולם, אשר בה נמצא והוא התכלית. **ולא תחשוב** שאמרנו בו, שהוא הצורה האחרונה, היא האחרונה אשר יאמר ארסטו עליה בספר הנקרא מה שאחר הטבע, שהיא בלתי הוה ולא נפסדת. כי הצורה ההיא הנזכרת שם טבעית ולא שכל נפרד, איני יודע צורה אחרונה טבעית אמר עליה ארסטו במה שאחר הטבע שהיא בלתי הוה ולא נפסדת. אלא הצורה הגשמית וגם המרחקים הבלתי מוחלטים. כי הם לא יפשיטם החומר הראשון. והמשל בזה כי כשוב המים אויר ברתיחתם, ישתפנו המים ויתגדלו מרחקיהם, עד שישובו למרחקים גדולים בלתי כאותים ומתיחסים אל צורת המים, ויתיחסו אל צורות האויר. וכפת אשר יגיעו

ה"א. וזה מה שלא ילך אל לא תכלית ונעמוד אצל ההה"א על דרך המשל. ואין ספק כי ההה"א ההיא המגיעה לאל"ף ולבי"ת ולגימ"ל ולדל"ת. ובאמרת נאמר בתנועת האל"ף שהה"א עשאה. ומזה הצד ייוחס כל פעל שבמציאות לבורא ולו פעלו מי שפעלו מן הפועלים הקרובים כמו שנבאר הנה הוא הסבה הרחוקה מצד היותו פועל. וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות נמצאם כשנחפשם כולם שאי איפשר שלא תקדם להם צורה אחרת תכין החומר הזה לקבלת זו הצורה. והצורה השנית ההיא תקדים לה גם כן אחרת עד שנגיע לצורה האחרונה, אשר היא הכרחית במציאות אלו הצורות האמצעיות אשר האמצעיות ההם הם סבת זאת הצורה הקרובה, והצורה האחרונה ההיא בכל המציאות הוא הש"י. ולא תחשב שאמרנו בו שהוא הצורה האחרונה לכל העולם, הוא רמז לצורה האחרונה אשר יאמר ארס"טו עליה בספר הנקרא מה שאחר הטבע שהיא בלתי הוה ולא נפסדת, כי הצורה ההיא הנזכרת שם טבעית לא שכל נפרד; כי אין אמרנו עליו ית' שהוא צורת העולם

גבעת המורה

ר"ל רוח העולם. ואולם עדיין ראוי שנשאל מה היא עלת קשור הצורה בחומר, ואיך הוא באפשר שדברים מתחלפים כאלה יתקשרו לעצם טבעיי אחד? על זה אשיב. התחלה החמריית, אפשר שתבחן בשתי בחינות, ר"ל אם בבחינת כח (כולל) או בבחינת נושא (מיוחד), בבחינת הכח יהי' החומר ציור מצוקף לכל הדברים האפשריים, ולזה ייחסו הפיתאגו"ריים, האפלטו"ניים, וזולתם כציור הנזכר אל הבלתי מוחש והמוחש בשוה. הכח קראו פועל וקראו מקבל הפעולה, ואולם דעתנו עתה לבאר ענין הכח המקבל לבד. והנה הוא מבואר שאי אפשר שיתהוה דבר אם לא היה לו מתחלה כח על ההתהוות, ר"ל כח פועל ולהיות שני הכחות הנזכרות מחייבות זו את זו בהכרח, ובהניח כח הפועל והמתחדש, נצטרך להניח גם כן כח על קבלת הפעולה וההתחדשות. ולציור החומר בבחינת היותו מקבל הפעולה על הדרך שזכרנו, אפשר שיהי' מיוחס גם כן אל ההתחלה שהיא למעלה מן הטבע, ולא לבד כל הפלוסופים אבל גם כן האלהיים אפשר שיסכימו בזה.. אפשרות מציאות הדברים, אי אפשר שתוקדם אל מציאותם בפעל, או שתשאר אחרי העדרם. כי אם נניח אפשרות שלימה (בכל תנאיה) ל המציאות מוזלת המציאות בפעל, היה נמשך מזה היות הדברים ממציאים את עצמם. ההתחלה השלימה הראשונה כוללת כל כל המציאה בעצמה. הכח והפעל, האפשרות והמציאות מתאחדים בה יחד. לא כן הוא בענין יתר הדברים הנמצאים שאפשר שיהיו ושלא יהיו נמצאים, או שיהיו מוגבלים באופן אחר ממה שהם מוגבלים בפעל. האדם על דרך משל הוא בכל עת מה שאפשר שיהי' באותה העת, אבל לא מה שאפשר שיהי' בכלל לפי בחינת עצמותו. ואין במציאות דבר שיהי' כל מה שאפשר שיהי' תמיד, זולתי דבר אחד לבד, והוא הכולל כל המציאות בעצמו, ואולם יתר הדברים הם מיוחדים בסדר ויחוס מיוחס. מזה יתבאר היות הפעולה הנסתרת בהתחלה הנזכרת, היא בעצמה הפעולה הנגלויה בכל דבר מיוחד. כלל המציאות או הטבע הוא גם כן כל מה שאפשר שיהי' בפעם אחת, להיותה כוללת החומר והצורות הבלתי מסתלות כאחד. ואולם בבחינת חלקיו איננו כל מה שהוא כאחד, ואיננו זולתי רושם ציור ההתחלה הראשונה הנזכרת. ואולם אין כח בדעתנו להשיג מהות הכח הפועל והמקבל
כאחד

העולם האחרונה על דמיון היות הצורה בעלת החמר צורה לחמר ההוא עד שיהי' הוא ית' צורה לגשם · לא על אלו הפנים נאמר · אבל כמו שכל נמצא בעל צורה אמנם הוא מה שהוא בצורתו ובשתפסד צורתו תפסד הויתו ותבטל כמו כן היחס בעצמו יחס הבורא לכל התחלות הנמצאות הרחוקות; כי במציאות הבורא הכל נמצא · והוא מתמיד עמידתו בעניין אשר יכונה בשפע · כמו שנבאר בקצת פרקי זה המאמר · ואילו היה איפשר העדר הבורא · היה נעדר המציאות כולו · ותבטל מהות הסבות הרחוקות ממנו · והמסובבות האחרונות ומה שביניהם א"כ הוא לו כדמות הצורה · לדבר אשר יש לו צורה אשר בה הוא מה שהוא · ובצורה תתקיים אמתתו ומהותו כן יחס הבורא לעולם · ובזה הצד נאמר בו שהוא הצורה האחרונה · ושהוא צורת הצורות · כלומר שהוא אשר מציאות כל צורה בעולם וקיומה נסמך באחרונה אליו ובו קיומה כמו שהדברים בעלי הצורות מתקיימים בצורתם · ומפני זה העניין נקרא בלשוננו חי העולמים · ענינו שהוא חיי העולם כמו שיתבאר (בפרק ע"ב ח"ב) וכן עוד העניין בכל תכלית כי הדבר אשר לו תכלית יש לך לבקש להתכלית ההוא תכלית · כאלו אמרת על דרך משל שהכסא החמר שלו העץ · ופועלו הנגר · וצורתו הרבוע · על תכונת כך ותכליתו לשבת עליו · ועליך שתשאל ומה תכלית הישיבה על הכסא? ויאמר לך העונה בעבור שיתנשא היושב עליו ויתעלה מן הארץ · ותשאל עוד ותאמר מה תכלית ההתנשאות מן הארץ? ותענה להגדיל היושב בעין מי שיראהו · ותשאל ותאמר ומה תכלית

יגיעו מרחיקהם אל התכלית ההוא , יהיו עת חפץ הצורה · ויפשיט צורת המים וילבשו צורת האויר · הנה שהאומר הראשון הפשיט צורת המים . והגבלת השלוחים הנ' , לא אמתת השלוחים בעצמם , ואין שם שלוחים באים מחוץ כמו שחשב ב"ם · וזאת הצורה האחרונה או הראשונה , היא בלתי הוה ולא נפסדת אינו יודעה רק השכל הנפרד · ונדק הרב במה שאמר , אך לא במה שכוון בו . והוא אמרו כי אין אמרנו עליו ית' שהוא צורת

גבעת המורה

כאחד להיות הכרתנו , והכרת הדמיון והערך לבד , ולזה אי אפשר שנשיג האחד במציאותו הבלתי דומה לשום נמצא זולתו , ואין לנו דרך להשיג גובה שמים , או עומק התהום הנזכר , וכמו שאמר הכתוב : גם חושך לא יחשיך ממך , לילה כיום יאיר כחשכה כאורה · העיון השני הוא ציור החומר בבחינת היותו נושא דבר מיוחד · כבר בארנו היות מדרגת החומר בבחינת היותו כח כולל , הוא לדעתנו למעלה הרבה ממה שהוא לפי דעת אפלטון בהנהגת המדינה וספרו לטימיאוס , ואולם ראוי שתדע שאין הענין כן בבחינת החומר מהמין השני , ר"ל בבחינת היותו נושא לדברים הטבעיים המשתנים לבד , ואולם ציור החומר מהמין הראשון הוא כפי מה שבארנו ענין אחד המשותף לכל הנמצאים , ולזה לא יעשו הפלסופים המשאיים והאפלטוניים שום הבדל בבחינתו בין הדברים הגשמיים , והבלתי גשמיים כלל , להיות ההבדל הנזכר נודק ביחס אל הצורה לבד , וכמו שהדברים המורגשים ובבחינת היותם מורגשים משותפים בנושא אחד גשמיי , כן הוא בהכרח שהדברים המושכלים יהיו גם כן משותפים בנושא אחד שכליי , ושני המינים הנזכרים משותפים גם כן בהכרח בנושא הכולל אותם יחד להיות כל נמצא מתחדש בהכרח ממציאות זולתו , וזולת העצם המחוייב המציאות ר"ל שמציאותו נכללת בעצמו . החומר הכולל הנזכר הוא רב מצד אחד , ר"ל מצד היותו כולל בעצמו כל הצורות האפשריות , והוא גם אחד מצד אחר , ר"ל בבחינת עצמו . והוא באמת כל מה שאפשר להיות כאחד , ולזה איננו דבר מיוחד כלל וכפי מה שנתבאר לא יהי' החומר הכנה לבד כמו שהוא לדעת קצת הפלסופים משולל מכל פעולה ושלימות , אבל הוא באמת כח משתדל על היציאה אל הפעל , כענין היושבת על המשבר ביחס אל הלידה וכיוצא בזה . גם ארסטוט"לים והנמשכים אחריו מאמינים היות הצורות יוצאות אל הפעל מפנימיות כח החומר , לא מדבר אחר חוצה לו , אבל תחת הכיחס כח הפעולה בתחלת מציאות הצורות הנזכרות , הם מייחסים אותו אל הצורות לפי המציאות הנמשך מהקודם לבד , עם היות

צורת העולם האחרונה , על דמיון היות הצורה בעלת החומר צורה לחומר ההוא · כי זה צודק אם יפורש בו על שהרמון בו , שאינו ית' צורת העולם האחרונה , על דמיון היות הצורה בעלת החומר צורה לחומר ההוא , על שהוא קיימת בו ומתחלקת בה בהתחלקו , והוא מעמיד מציאותה , כמו שהיא משלמת מציאותו , עד שיהי' הוא ית'

תכלית הגדלתו אצל מי שיראהו ? ותענה כדי שייראו ויפחדו ממנו · ותשאל ותאמר ומה תכלית היותו נורא ? ותענה לגדל מצורעו · ותבקש מה תכלית הגדול למצוותו ? ותענה למנוע הזק בני אדם קצתם מקצתם ותבקש עוד מה תכלית מניעת הזק קצתם מקצתם ? ותענה להתמיד מציאותם מסודר · וכן יתחייב תמיד בכל תכלית מתהרשת עד שיגיע העניין לרצונו לבד יתעלה , לפי אחת מן הדעות כמו שיתבאר . עד שיהיה המענה באחרונה , כן רצה השם יתע' או לגזרת הכמתו לפי דעת אחרים כמו שאבאר , עד שיהי' המענה באחרונה , כן גזרה הכמתו · ולזה יגיע סדור כל תכלית אל רצונו ואל הכמתו לפי שתי הדעות האלה אשר התבאר לפי דעתנו שהם עצמו ושאין רצונו וחפצו או הכמתו דברים יוצאים חוץ לעצמו ר"ל שיהיו זולת עצמו . ואם כן הוא ית' תכלית כל דבר האחרון ותכלית הכל גם כן התדמות בשלמותו כפי היכולת והוא עניין רצונו אשר הוא עצמו כמו שיתבאר בזה הצד נאמר בו שהוא תכלית התכליות . הנה כבר בארתי לך על אי זה פנים נאמר בו ית' שהוא פועל וצורה ותכלית , ולזה קראוהו סבה ולא קראוהו פועל לבד : ודע כי קצת בעלי העיון מאלה המדברים הגיע בהם הסכלות וההתגברות עד שאמרו · שאלו היה אפשר העדר הבורא לא התחייב העדר זה הדבר אשר המציאו הבורא , ר"ל העולם שלא יתחייב שיפסד הפעול כשיעדר הפועל אחרי פעלו · ואשר זכרוהו הוא אמת אלו היה פועל לבד ולא היה הדבר ההוא הפעול צורך אליו בהמשך עמידתו כמו שלא יפסד האוצר במות הנגר , מפני שלא היה מתמיד לו עמידתו . אמנם בהיותו יתעלה צורת העולם גם כן כמו שבארנו והוא ימשכהו העמידה וההתמדה תמיד , מן השקר שיאבד הממשיך והמקיים וישאר הנמשך והמקויים אשר אין עמידה וקיום לו אלא במה שיקבל ממנו מן העמידה והקיום . ראה גודל ההשגה אשר הביא אליה אמרם שהוא פועל לבד לא תכלית ולא צורה :

רנב

גבעת המורה

שאין מציאות הדבר המורגש והנגלה עלת מציאותו האמתיית , אבל עלולה לבד , ר"ל נמשך מפעולתה , הטבע אינגו ממציא הדברים על ידי התוספת והחסרון כענין המלאכה , אבל על ידי ההבדלה לבד , וזו אמתת אמונת השלימים מחכמי יון , וחכמי אומות העולם , ולזה נמצא גם כן בספור מעשה בראשית : תוצא הארץ נפש חיה , ישרצו המים וגו' , כאלו אמר בדרך כלל , יוציא החומר הראשון · להיות אמונת הקדמונים היות המים הסבה החמריית לכל הדברים הנמצאים , ויקרא השכל הפועל רוח אלהים , וזהו מה שאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים , ר"ל שמהתחברות הצורה והחומר שזכרנו ענינם נתחדש המציאות , ועל ידי ההבדלה שזכרנו נתגלו הדברים ראשון ראשון . הכלל העולה מהדברים הוא היות ארבעה מיני הסבות המחוייבות לכל מתחדש , ר"ל הסבה החמריית , הצוריית , הפועלת , והתכליית , בבחינת כלל המציאות דבר אחד בעצמו , החומר הוא הנושא המוחלט לכל הנמצאים הגשמיים והשכליים , והוא גם כן הצורה להיותו כולל בעצמו כל הצורות האפשריות בדרך נעלם מאתנו , והוא בעצמו הפועל ר"ל המבדיל הצורות ומגלה אותן אל החוץ , והוא גם כן התכלית , שהוא מציאות כל מה שאפשר שימצא . ואולם הארכתי בזה להיותו עיון דק מאד , קשה להבין בתחלת המחשבה , והוא עם זה עיון נכבד מועיל מאד בהכרת אמתת ענין הטבע ופעולותיה , והיות כל המציאות דבר אחד בעצמו לא זולת זה , ובזה נתבארו גם כן דברי הרב ז"ל : כי הצורה הנזכרת הם טבעיים לא שכל נפרד . ההבדל שבין הצורה האחרונה הטבעיית

פרק שבעים

רכב, זאת המלה משותפת. הנהגתה הראשונה ענינה רכיבת האדם על הבהמות כמנהג, והוא רוכב על אתונו. ואחר כך הושאלו לעלטנות על הדבר, כי הרוכב מושל ושולט על מרכבו. והוא אמרו ירכיבהו על במתי ארץ, והרכבתיך על במתי ארץ, ענינו שאתם תשלטו על עליוני הארץ, ארכיב אפרים, אמשילהו ואשליטהו. ולפי זה הענין נאמר באל' ית' רוכב שמים בעזרך, פירושו השליט על השמים. וכן, לרוכב בערבות, ענינו השליט על ערבות, והוא הגלגל העליון המקיף בכל. ובדברי חכמים ז"ל הנכפלים בכל מקום שהם ז' רקיעים ושערבות הוא העליון המקיף הכל. ולא הרחיק היותם מונים הרקיעים ז' ואם הם יותר, כי פעמים ימנה הכדור אחד ואע"פ שבו גלגלים הרבה כמו שהוא מבואר למעיינים בענין זה, וכמו שאבאר (בפרק כ"ד חלק ב') אמנם המכוון הנה הראותם תמיד שערבות הוא למעלה מן הכל. ועל ערבות נאמר רוכב שמים בעזרך וכו'. ולשון חגיגה אמרו ערבות דם ונשא שוכן שנאמר סולו לרוכב בערבות. ומנא לן דאיקרי שמים? כתיב הכא לרוכב בערבות וכתיב התם רוכב שמים. הנה כבר התבאר כי הרמז כולו לגלגל אחד והוא המקיף בכל אשר תשמע מעניינו מה שתשמע. והסתכל אמרם שוכן עליו ולא אמרו שוכן בו שאלו אמרו שוכן בו היה מחייב לשם מקום או שיהיה השם כח בגלגל כמו שדמו כתות הצא"בה שהשם רוח הגלגל. ואמרם שוכן עליו הראו שהוא ית' נבדל מן הגלגל ואינו כח בו. ודע כי הושאל לו יתע' רוכב שמים לדמיון הזה המופלא, וזה כי הרוכב יותר מעולה מן הנרכב, ולא יאמר יותר אלא בהקל מן המאמר שאין הרוכב ממין הנרכב.

ית' מורה לגשם, כשיבן בו, כי אז יצדק שלאמר לא יגלה פנים כ'אמר, אמנם אם יבורם מאמרו על שהרצון בו שהוא ית' אינו מורה לגלגל, על שאינו עם גשם כמו שאינו בגשם. וכמו שהוא נבדל במה שהוא אינו מעורב בו, כן הוא נבדל על שאינו בו, על שיהי' צורתו ולא חלק ממנו. והוא אשר כיוונו הרב במאמרו זה במו שנגלה מפרשיו. הנה הוא יוצא מפרשי המשאיים ומן האמת עמו, כי כפי פרשי ארסטו בשמע הטבעי, וכמה שאחר, שאמר כי האלוה בשמים, ושהשמים מורכב ממתנועע ראשון ומניע נבדל, הוא אמתת הנראה. הנה האלוה ית' ואם אינו בגשם הנהו עם גשם, והוא נבדל במה שאינו מעורב בו. והוא בו במה הוא צורתו על שהוא חלק ממנו, ובזה הי' מתנועע ראשון נמצאת עליו. ר"ל למה שהוא צורה נפרדת, אמנם זה הוא דעת ארסטו. אמנם לפי דעת הרב הלוקח מדברי ב"ם בצאיג ובאלבגי, לא מה שיתבונן ארסטו אשר האמין, כי המניע הראשון אינו האלוה, כי הוא לא יגיע לגלגל אי אפשר שיפורש זה בו, כ"ש אם האמינו עם זה. כי יש מורה לגלגל היא כח בו איננה אמתת המניע, ולא יובדל בין מורה לגשם, ובין מורה עם גשם, ויהי' הגלגל מורכב מחומר וצורה ועם היותו נבדלי. ואיכי יודע אנה פנה דודי. ואמרו ידע כי קצת בעלי העיון מאלו המדברים וכו', יורה על אמתת מה שהעירותים עליו ממקום הטעאה, ותן לחכם ויחכם עוד.

פרק ע"א כי זה הפרק מתייחס מאד לאשר לפניו ר"ל.

גבעת המורה

טבעיית והשכליית הוא זה, כי הצורה הטבעית היא קבוץ תנאי ציור איזה נושא טבעי בכלל (דיא בדינגונגן דעס דענקענס איינעס אביעקטס איבערהויפט) ואולם הצורה השכליית היא תנאי כל ציור מושכל בכלל. ר"ל צורת השכל ביחוס אל כל נושא בכלל:

פרק שבעים הגלגל העליון המקיף בכל. גלגל היומיי וכבר באַרתי עניינו: ואם הם יותר. ר"ל שזולת שבעה כדורי כוכבי לכת ימצא עוד כדור שמיני והוא כדור הכוכבים הקיימים וזולת זה גלגלי יוצאי המרכז (עקסצענטרים) וגלגלי הקף (עפיציקלים). ולזה אמר הרב ז"ל: כי פעמים ימנה הכדור אחד ואף על פי שבו גלגלים רבים, ולזה ימנו גלגלי הקף ויוצאי המרכז בכלל הכדור אשר אליו ייוחסו: לדמיון המופלא כו'.

הדמיון

הנרכב , והרוכב גם כן הוא אשר יניע הבהמה ויוליכנה באשר ירצה , והיא כלי לו שישתמש בה כרצונו , והוא נקי ממנה בלתי נדבק בה אבל חוצה לה : כן האלוה יתהלל שמו הוא מניע הגלגל העליון אשר בתנועתו יתנועע כל מתנועע בו והוא יתעלה נבדל ממנו ואינו כח בו · ובבראשית רבה אמרו בפרשם למאמרו יתי , מעונה אלהי קדם , הוא מעון עולמו ואין עולמו מעונו · וסמכו לזה אמרם , הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפל לסוס , הדא הוא דכתיב כי תרכב על סוסיך · זה הוא לשונם והשתכל בו ותבין איך בארו יחסו יתי לגלגל , ושהוא כלי לו אשר בו ינהיג המציאות , כי כל מה שתמצא לחכמים ז"ל כי השמים הפלוניים בהם כך וכך , והשמים הפלוניים בהם כך וכך , אין עניינו שבשמים גשמים אחרים בלתי השמים , אבל עניינו שהכחות המהוות העניין הפלוני והשומרות סדורו יבואו מן השמים ההם · והראיה על מה שאמרתי לך אמרם ערבות שבו צדק וצדקה ומשפט וגנזי חיים ושלום וגנזי ברכה ונשמות של צדיקים ונשמות ורוחות שעתידין להבראות וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים : ומבואר הוא שכל מה שמנאוהו הנה אין

מהם

ר"ל עם מה שנתבאר שם שהאלוה ית' צורת העולם . כי גלגל ערבות כמו שאמר ארסטו באות למ"ד שערבות העליון המקיף בכל , והוא אמרו הנה הוא הגשם הכולל האלהי , ר"ל גלגל הקיצון , והוא אמרו הנה כבר התבאר כי הרמז כולו לגלגל אחד , והוא המקיף בכל . ומה מאד הפליג לדקדק באמרו , ובאמרם שוכן עליו , הראו שהוא ית' נבדל מן הגלגל ואינו כח בו . וכבר העירותיך ההבדל אשר בין אמרנו כח בו או עמו , כי יהיה צורה נבדלת ולא יהי' בו אבל יהי' חלק ממנו , והוא עמו במה שהוא מתנועע ראשון מפאת עצמו . וצריך לך שתדע מה שבארו ארסטו בשמע הטבעי , כי כל גשם הוא במקום . והסתפקו המפרשים בגלגל העליון , כי יראה שאין לו מקום כי הוא מקיף הכל ואינו מוקף . ועל זה אמר עליו החכם בן עזרא בפירושו לתורה : ורבים חשבו שהוא האלוה לפי שאין לו מקום , והתירו זה הספק בספירשו מאמר ארסטו שהוא במקום במקרה על שחלק ממנו במקום . וזה כי לפי שהי' המקום הוא תכלית מקיף שוה נבדל , הי' קבוצו במקום , לפי שהוא שוה לנבכונית הגלגל המתדבק בו הנבדל . ואחר שהי' חלק ממנו במקום , הנה הוא במקום במקרה , על דרך אשר יתואר הדבר במה שיתואר בו חלק ממנו . והחכם ב"ר אמר , כי אין זה במקום אמתי . כי המקום צריך שיהי' מקיף על המוקף . וזה , ואם הוא שוה , הנה הוא מוקף לא מקיף , גם כי איננו במקרה אמתי , כי מה שיתואר הדבר מפני חלק ממנו איננו מקרה אמתי . וארסטו אמר בגלגל העליון שהוא במקום במקרה , ר"ל במקום אמתי , על כן אמר ב"ר , כי הגלגל החיצון במקום מפני הנושא , והוא המרכז שהוא במקום אמתי . ומה שיתואר הדבר מפני הנושא , הוא המקרה האמתי . הנה איך שיהי' הלא תראה , שכלם הסכימו על שהגלגל הקיצון איננו במקום , על שיהי' לו מקיף · כי הוא בעצמו מקיף לא מוקף .. וכלל העולם אמנם הוא במקום מפני חלקיו . הנה מאמר חכמי ישראל , הוא מעון עולמו ואין עולמו מעונו · לא ירצה שהוא ית' גשם תכלית מקיף העולם , כמו שדמו בעלי הקבלה החונים באורה , כי כל העולם איננו מוקף . ואיננו ית' גשם שיקיף קבוצו לנבכונית העולם . אמנם רצו בזה שהוא צורת העולם · ולפי שהצורה שלימות לבעל הצורה ומגבלת אותו , לבלתי התפשט שלוחיו חוץ מגבה , והי' המקום שלימות למקומם , עד שיבקשהו בטבע ומגביל אותו כי יקיף על שטחיו , הי' המקום כאמר על הצורה . ונקראת הצורה מקום , ולכן נקרא ית' מקום , ונקרא מעון , לפי שהוא הצורה . ומאד הפליא שלמה המלך לגלות סתרי האלוה , באמרו כבוד אלהים הסתר דבר , וכבוד מלכים חקור דבר , שרמז אליו באמרו , שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר . ירצה הלא אלוה גובה שמים , אמנם הם בעלי תכלית מעלה ומטה . שמים לרום וארץ לעומק . וזהו שיעור קומה , והמניע יש לו יחס עם המתנועע או הצורה עם בעל צורה . הנה הוא בעל תכלית בהנעה . ואם איננו בעל תכלית בזמן ההנעה , והנה א"כ כבוד אלהים הסתר דבר . כי התכלית קץ והוא מוגבל מזה הצד · והוא אמרם ז"ל , כשברא הקב"ה את עולמו , היו השמים נמתחים והולכים עד שגער בהם הב"ה · ירמוז אל היחס בין המניע למתנועע : ושאי אפשר שיהיו השמים יותר גדולים , וכבוד מלכים חקור דבר , כי לב מלכים אין חקר בכח . והארכתי בביאור זה , ר"ל איך הוא ית' מקום העולם ואמתתו למה שהמון כבר לקחו הדבר כפשוטו , והאמינו שהוא ית' מקום מקיף , עד שאמרו שהאירה מקפת הגלגלים לאין סוף · ושהחמה חוטפת מן האורה של מעלה . והוא מאמר המסורר ובוקע חלוני רקיע · ושהוא מאמר חכמי ישראל שהב"ה כלו אורה , ולא הבינו מתק האור . והשתכל והבן איך ביארו יחסו ית' לגלגל , שהוא כלי לו כסוס לרוכב אשר בו ינהיג המציאות , והוא הנרצה באמרו , כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה . כי בו

תושיע

מהם דבר שהוא גשם שיהיה במקום, כי הטל אינו על פשוטו · והתבונן איך אמרו בזה שבו ר"ל שהם בערבות ולא אמרו שהם עליו וכאילו הם הגידו שאלו הדברים הנמצאים בעולם אמנם הם נמצאים מכוונות יבאו מערבות: השם יתעלה שמהו התהלה להם ונטעם בו אשר מבלים גנזי חיים וזה הוא הנכון והאמת הגמור כי כל חיים הנמצאים בחי אמנם הם מן החיים ההם כמו שאזכור אחר זה · והתבונן איך מנו נשמותן של צדיקים ונשמות ורוחות שעתידין להבראות · ומה נכבד זה הענין למי שיבינהו, כי הנשמות הנשארות אחר המות אינה הנשמה ההוה באדם כשיתהוה, שזאת ההוה בעת התהוותו היא כח ההכנה לבד, והדבר הנבדל אחר המות הוא הדבר המגיע בפעל · ולא הנשמה גם כן ההוה היא הרוח ההוה, ולזה מנו בהוות נשמות ורוחות · אמנם הנבדלות הם דבר אחד לבד · וכבר בארנו שתוף רוח (פרק מ' מזה) ובארנו עוד בסוף ספר מדע, מה שנפל באלו השמות גם כן מן השתוף · והסתכל איך אילו העניינים המופלאים האמתיים אשר אליהם הגיע עיון המעולים שבפילוסופים מפוזרים במדרשות · כשיעיין בהם האיש החכם שאינו מורה על האמת בתחלת עיון ישחק מהם למה שיראהו בפשוטיהם

תושיע המציאות ויכחיננו · כי הטל איננו על פשוטו, כי הוא כאמור על ההשפעה וההכנה להשגה. והוצאת שכלנו מהכח אל הפועל עם השלמות הנבדל. גם ירמוז על הכח הבא מאתו להיות הנפסדים, כי נולד אדם עומד למות, מת אדם עתיד לחיות. כי כמו שלא יתהוה אדם אם לא מאדם בכח, כן לא יעיר אם לא אל אדם בכח. כי האדם לעולם אדם אם בכח אם בפועל · ואמת שזה ההוה בעת התהוותו הוא כח והכנה לבד · הנה זה גלה דעתו בזה, כי השכל ההיולאני אצלו הוא הכנה לבד · ושהשכל הפועל הוא מחוץ, לא שיקשר בהכנה על שהוא צורתו, כמו שבארו ב"ר. וכפי הנראה מדברי ארסטו, שאמר שהשכל ההיולני נצחי, כי יראה שבו חלק נפסד והוא ההכנה בעצמה, ובו חלק נשאר, והוא השכל הפועל הנקשר בו, וידע את אשר הנה, ולא יזכור את אשר שם, להקשרו בהכנה ההיולנית אשר עם הצורות הדמיוניות, ועם הנפש המדמה. ובעת הפרד יאסף אל עמו וישוב לשרשו, וידע את אשר שם ולא יזכור את אשר הנה · ואמרו הדבר הנבדל אחר המות הוא הדבר המתקיים בפעל · ירצה והוא מה שישכיל בפעל כי המושכלות העיוניות אצלו הם נצחיות וכבר ספר זה ב"ר בתחלת ענינו, ואמר כי הנה ואם כל הוה נפסד, הנה זה השכל ההיולאני והוא כח אחד משתתף עם הנפשות האישיות המיוחדות לאדם אדם כענין במציאות המין · וההפרש ביניהם כי המין אישים בפעל מין בכח, כי יצטרך אל הפשטה, ושהשכל הזה אישי בכח מין בפועל אחר שהוא נבדל, ר"ל זאת ההכנה, והוא שכל. ר"ל מצד שהוא ערום מהתיחד במוכח, תהי' ההוראה אליו · ולזה יתחייב לו המיכות ולזה היו הצורות בכח הזה מינים בפעל. ר"ל כלל הצורות, והוא מחוץ לנפש אישים בפעל מינים בכח · ולפי היות המין, לא ימצא ממנו כי אם ענין אחד, היה זה ההיולי והצורה ההוה בו אחת משתתפת לכל אישי בני האדם · כי המהות אשר ישכילנה איש מאישי בני אדם מהם, הוא המהות אשר ישכילנה שאר בני אדם הנמצאים מהם · ואשר חלפו ועברו ואשר יהיו לאחר מכן · וכאשר יצוייר זה כנה, יתחייב ממנו שיהיו המושכלות בהכרח, בלתי הווים ולא נפסדים בעצם, מצד שהם מין הווים, ונפסדים במקרה · וזה לפי התלות זה הכח הכללי באיש איש מאישי בני אדם · וזהו מה שאמר ב"ר על זה הדרוש אחר עיון דק, ואם בסוף חשב הפך זה והוא שהכח נפסד בעצמו כי איננו כללי ולא מיני והצורה נשארת · אמנם הודעתיך כי יש פנים לדעת רבינו ע"ה, ר"ל שהמושכלות נצחיות, כ"ש השכל הנאצל הוא כממוצע בין המושכלות

גבעת המורה

הדמיון הוא שהשם יתעלה הוא נבדל מן הגלגל ואיננו ממינו, כמו שהרוכב נבדל מהנרכב ואיננו ממינו, ועוד זולת זה השם מניע את הגלגל בעצם, ומתנועע עמו במקרה, כענין הרוכב ביחוס אל הנרכב והבן: אמנם הם מן החיים ההם. זה יתבאר בחלק שני מהמאמר: הנשמות הנשארות אחר המות כו'. הנשמה ההוה באדם כשיתהוה היא הכנת החומר לבד לקבלת צורת השכל. והנשארת אחר המות הוא השכל היוצא אל הפועל בחיי האדם, המשדבק בשכל הפועל ונשאר אחר המות, והרוח ההוא היא הכנת החומר לקבלת צורת ההרגשה לבד, והוא בלתי נשאר אחר

המושכלות ההיולניות ובין השכל הנבדל, כ"ש מה שהוא מתפרד, כי ישוב הוא, והוא דבר אחד הנסתר אחר המות. ואם היינו אחד במספר מצד הנושא, בעוד בקיים קיותו. ועוד אמר וכן אשר הביאו ראיה על אותם שמנאום, שהם מיוחסות לאל ית' שהם אצלו, ר"ל אצל ערבות והבן זה. הנה מאד הפליא האלהי להבין מאמרם, ואם הבדיל בין הכח בגשם ובין הכח עם הגשם, הנבדל אשר הבדלנוהו. כי יהיה המניע הראשון נורא נבדלת, באופן שיהיה המתנועע הראשון מתנועע נפלאת עליון ויהיה הוא הכונה אצלו א"כ במעשה מרכבה בפירושו כדמות כמראה אדם, ודקדק מאמרו. אך הנכם אם אמר זה בשלום בלי הבדל, נתפלל לאל שיצילנו משגיאה, ואיך שיהיה ונראה שמה שאמרו הנה, הוא התמונה המיוחדת אצלו בנפשו, כמו שיורה עליו זולת זה ממאמרו. ודי הערה בזה מאתנו. ובזולת זה המקום נדבר בו יותר. עוד אמר שהיא הגדולה שבראיות שנודע מציאות השם ב"ה, ר"ל הקף הגלגל, כמו שהביא עליו המופת והבינהו. כי נאות התנועה מורה על מניע נבדל.

פרק עא אחרי שדבר בזה הענין, ר"ל בענין האלהות, וכי הוא שכל ומשכיל,

וכבר

בפשוטיהם מהחבדל מצמיחת המציאות ועלת זה כולו דברם בחרות באלו העניינים לזרותם מתבונת ההמון, כמו שהגדנו פעמים. ואשוב להשלים מה שנכנסתי להבינו ואומר, שהם ז"ל התחילו להביא ראיות מדברי פסוקים על היות אלו הדברים המנויים בערבות כשאמרו צדק ומשפט, דכתיב צדק ומשפט מכון כסאך. וכן הביאו ראיה על אותם שמנאום שהם מיוחסים לו ית' שהם אצלו ודבן זה וכן הביאו ראיה על השאר שהם בערבות מהיותם מיוחסים לשם יתעלה שרבם אצלו והבן זה. ובפרקי רבי אליעזר אמרו שבעה רקיעים ברא הקב"ה ומכולם לא בחר כסא כבוד למלכותו אלא ערבות שנאמר סולו לרוכב בערבות, אלו דבריו והבינם גם כן. ודע כי כלל הבהמות הנרכבות נקראות מרכבה וזה נכפל הרבה, ויאסור יוסף מרכבתו, במרכבת המשנה, מרכבות פרעה. והראיה על היות זה השם נופל על הרבה בהמות אמרו, ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה. וזאת ראיה על היות שם מרכבה נופל על ארבעה מן הסוסים. ולזה אומר כי כאשר נאמר לפי מה שנאמר שכסא הכבוד נושאים אותו ארבע חיות קראוהו החכמים מרכבה לדמות במרכבה אשר היא ארבעה אישים. וזה שעור מה שנתגלגלו אליו הדברים בזה הפרק. ואי אפשר מבלתי הערות אחרות ג"כ דבות בזה העניין. אמנם המכוון בזה הפרק אשר עדיו היתה השבת הדברים כי אמרו, רוכב שמים, ענינו מסבב הגלגל המקיף ומניעו ביכולתו ורצונו. וכן אמרו בסוף הפסוק, ובגאוותו שחקים, אשר בגאותו סבב השחקים. הוציא זה הראשון אשר הוא ערבות כמו שבארנו במלת רכיבה, ושאריתו במלת גאוה; כי בתנועת הגלגל העליון זאת התנועה היומית יתנועעו הגלגלים כולם כתנועת החלק בכל. וזאת היא היכלת העצומה אשר הניעה הכל ולזה קרא גאוה. ויהיה זה העניין נמצא תמיד בשכלך למה שאני עתיד לאמרו, שהיא הגדולה שבראיות שנודעת מציאות השם בה, ר"ל הקף הגלגל כמו שאביא עליו המופת והבינהו:

פרק אחד ושבעים

דע כי החכמות הרבות אשר היו באומתנו באמתת אלו העניינים, אבדו באורך הזמן ובשלוט האומות הסכלות

גבעת המורה

אחר המות, כי בהפסד כלי ההרגשה תבטל גם גם כן ההרגשה בהכרח: וכן הביאו ראיה כו'. רומזים בזה על היותו יתעלה רוכב שמים על הדרך שנתבאר, ולזה כל המיוחס אל ערבות מיוחס אליו יתעלה בהכרח. כלל הבהמות הנרכבות נקראות מרכבה. (איין גשפאן):

פרק

תכלות עלינו . ובהיות הענינים ההם בלתי מותרים לבני אדם כלם כמו שבארנו , ולא היה הדבר המותר לבני אדם כלם , אלא דברי הספרים לבד . וכבר ידעת שאפילו התלמוד המקובל לא היה מחובר בספר מקדם לענין המתפשט באומה , הדברים שאמרתי לך על פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב , והיה זה תכלית החכמה

וכבר יבאר הוא במה שיבוא , שאשר יאמין הקדמות למי שי מין דברי ארסטו , הוא על דרך חיוב המושכל לשכל . וזה אחר שבאר , שלשון אמירה בששת ימי בראשית נאמרת על הרצון והמכוון , על הפסק הרצון או הפסק הבריאה , אחר שנכלל כולו בששת ימים ההם . עוד אחרי תארו התאחדות השכל והמשכיל והמושכל , באר הנקשר בזה והמתיחס אליו , והוא יחסו ית' אל העולם , וכי הוא צורתו . וכבר נודע יחס הצורה אל בעל הצורה , ע"ז באר כל מה שאפשר שיאמר , בענין מיצלת הגלגל הקיכון , וכי הוא שוכן עליו לו כו . ושמה שיתיחס אליו ית' , יתיחס אל הגשם האלהי המקיף בכל . ושהוא כלי לו בו ינהיג המציאות ורמז אל מעשה המרכבה , וכלל אמתת דרושו . ואמר כי הוא הגדלה שבראיות שנודע מציאות השם בה , ר"ל הקף הגלגל כיון שהביא עליו המופת , והבינהו , כי הדבר המניעם למוניע הוא , שהוא סבת התנועה , ונצחית התנועה יורה על נצחות המניע כמופת מציאות כמו שנצחות המניע מורה על נצחות המתנועע , והתנועה על שהיא מופת סבה ומציאות . הנה אחרי הודיע אדוננו אותנו את כל זאת , בא בזה הפרק לאמת ולבאר שני דרושים , שהניחם בפרק שלפני זה . הראשון כי אלו הענינים האלקיים המופלאים האמתיים אשר שיהם הגיע עיון המעולים בפלוסופים , כאשר נמצאו עליהם רמזים בתלמוד ובמדרשות , יורה שחכמות רבות רמות ונפלאות , היו באומתינו הנבחרת בהאמתת אלו הענינים , לא שהם ידועים על דרך הקבלה , אבל דרך חקירה בידיעה , ויתן הסבה ש אבדן מאומתינו . השני משהכית שנצחות התנועה , היא הראיה המיוחדת העצמית , אשר בה יודע מציאות השם . וזה בשיספר איך התחדשה חכמת המדברים מתחלתה ועד סופה . ואמת שהקדמותיהם לא נלקחו מטבע המציאות . וגם ימשכו אחר הדמיון , ויבארו חדוש העולם בהקדמות הונעו על זה הדרך . ואחר כך יבארו מציאות השם ואחדותו והרחקת הגשמות . ויבאר הוא שדרוש יקר ונכבד כמו מציאות האל ית' , אין ראוי להבריח בפני אדם בכח הזרוע לקבל הקדמות , יתבאר זה מהם , יעיד הנמצא כנגדם , אבל ראוי שיקויים מציאות השם ית' ואחדותו והרחקת הגשמיות בדרכים הפלוסופיים הנבנים פל נצחית התנועה , ואם אינו מאמין בקדמות העולם . אבל כי בזה יתבאר המופת , ויגיע האמת השלם ויביא אחר כן בעבור זאת הסבה פרק מיוחד , יפרש בו כל המציאות דבן הנדב ובפור , כי אין בנמצא זולת האל ופעליו , ויבאר שהנמצא בלו כאיש אחד . יען ועלה לך מזה , שהוא נחלק לשני חלקים . לבעל צורה ולצורה . ואנחנו נדע הצורות מפני פעולותיהם , והנה יודע מציאות ית' ותוארים ר"ל אחדותו והרחקתו הגשמית מפעולותיו המיוחדות היא התנועה הנצחית . ולכן יבא אחר זה כל הקדמות המדברים ושרשיהם וראיותיהם , על בקשות הג' הנזכרות על הי"ב הקדמות ההם , ויבטל בזה כלו , וישלם בזה החלק הראשון מן הספר , אחר יתחיל בחלק השני , ויבאר בהם הקדמות פלוסופיות , יבאר בהם הדרושים הג' ר"ל מציאות השם יתעלה ואחדותו והרחקת הגשמית עם הקדמה להם דרך מתנה . והיא הה' דומה הכ"ו . והיא ההקדמה הטורית , ר"ל אשר במדרגת הנודה והנבדל והמאחדת כי היא המעצמת והמשלמת המופת . והוא קדמות העולם מבלי שיאמין בו , אבל בזה יתבאר מבוקשנו . עוד יבאר מציאת השכלים הנבדלים . כי הוא מתיחס אל הדרוש הגדול . ר"ל שכל גלגל יוחס לו מניע הוא צורתו . ואם הוא הוא הצורה הראשונה לכל באמת . ואחר כן ידבר בענין חדוש העולם , כי מציאות המלאכים יורה עליו במנותו כפי הנכולת לפי שהוא יסוד תורתינו הקדושה . והנה הוריתיך בכי קשר אלו הפרקים , יעמוד לך לזכרון במקום קשר . כי ימקק דמות האדם שעל דמות הכסא , ויחס הכסא ליושב על הכסא , ית' ויתרומם ויתנשא . ולבנת הספיר ומעשהו , וכל אשר ממנו יעשה , ועליו ינשא . ית' היוצר על שהוא הוא הצורה , והוא הכל ובו הכל היכול כל , ומאתו הכל ואליו ישוב הכל , ית' על כל :

ואתה העמידי אותך על תעלומות אלה , נשוב לדרכנו בביאור דבריו מלה במלה . ואומר דברים שאמרתי לך על פה , אי אתה רשאי לאמרם בכתב . ירצה כי אינכו ראוי למה שמגיע בזה מן ההפסד . והנה מבאר זה ואומר , היה זה תכלית החכמה בתורה וכו' . אמנם דברים שבכתב למה שהם היסוד , אתה רשאי לאמרם על פה . ואי אפשר בה המחלוקת , כי פירושו הוא אשר בא על פה . והתבונן אמרו , ונמסר הדבר הזה כלו לב"ד הגדול אשר יהי' בימים ההם . וכמו שירה עליו דבר התורה . רמז בזה כי זה לא אמרוהו , ועל דרך תלמודיו אבל פשטיו . והתבונן מאמרו והפלא מאמרו לקצת הגאונים , ואל הקראים , ולקחו מהם חבריכו הגאונים . ואחשוב כי רמז בזה על רבינו סעדיה וחבריו . אמנם האנדלוסים מאנשי אמתינו הם כולם החזיקו בו , נראה שהיו חכמים

הרבה

הרבה באנדלוס בהיותה מהישמעאלים . והעד והאנדלוסים אמרו . ובעבור זה תארס בחכמה העסק בהם כעסק האנשים הם בענין השלוש . הנה לפי דעתי כי חכמת הנוצרים הנקראת טעאלאוגיא היא בכלל חכמת המדברים : וכמה ענינים מיוחדים באומה אומה משתיהם . וככה במשותף לשלשתינו . והוא המאמר בחדוש העולם , שגוף הענין הביאם אל זה , מאין נושא פנים לדעת קדום והוא שקר . כי עשוהו למצוא חן בעיני המלכים השומרים הדת . ונושל מקשיב כו' וכלל האומר , כי הדבר כמו שאמרו תמסטיום אמר , אין המציאות נמשכת אחר הדיעות · רק האמיתיות נמשכת אחר המציאות . וזהו מן המאמרים שנפלאתי על הרב , איך יתם זה אל תמסטיום , והלא הוא

החכמה ברת שהוא ברח ממה שנפל בו באחרונה׳ ר"ל רוב הדעות והשתרגם וספקות נופלות בלשון המחובר בספר ׳ ושגגה תתחבר לו ׳ ותתחדש המחלוקת בין האנשים ׳ ושובם חבורות והתחדש הבלבול במעשים ׳ אבל נמסר הדבר בזה כולו לבית דין הגדול כמו שבארנו בחבורינו התלמודיית וכמו שיורה עלין דבר התורה ׳ ואם תורה שבעל פה נפל'ה בו הקפדה מהשאירו לער בחיבור מפורסם לבני אדם כולם למה שיגיע בזה מן ההפסד ׳ כל שכן שיחובר דבר מאלו סתרי התורה ויפורסם לבני אדם כלם ׳ אבל היו נמסרים מיחידי סגולות ליחידי סגולות כמו שבארתי לך (בפרק ל"א מזה ובפרק ל"ג מזה) מאומרם ׳ אין מוסרים סתרי תורה אלא ליועץ חכם חרשים וכו' . וזאת היא הסבה המחייבת להפסק אלו השרשים העצומים מן האומה ׳ ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות ורמיזות באו בתלמוד ובמדרשות והן גרגרי לב מעטין עליהם קליפות רבות . עד שהתעסקו בני אדם כלם בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים . אמנם זה המעט מזער שתמצאהו מדברי עניין הייחוד ׳ ומה שנתגלה מזה העניין לקצת הגאונים ׳ ואצל הקראים ׳ הם עניינים לקחום מן המדברים מן הישמעאלים ׳ והן מעט מזער כנגד מה שחברוהו הישמעאלים בו ׳ ונזדמן עוד שתחלת התחלת הישמעאלים בזה הדרך ׳ היו כת אחת שנקרא שמם מעתזולה (פי' הנבדלים) ולקחו מהם חברינו מה שלקחו והלכו בדרכם . ולזמן אחר כן נתחדשה בישמעאלים כת אחרת שנקרא שמם כת האשעריה ׳ ונתחדשו להם דעות אחרות לא תמצא עם חברינו מן הדעות ההם דבר ׳ לא שהם בחרו הדעת הראשון על הדעת השני ׳ אבל למה שנזדמן שלקחו הדעת הראשון וקבלוהו וחשבוהו עניין מופתי . אמנם הספרדים האנדלוסיים מאנשי אומתינו כולם החזיקו בדברי הפלוסופים ׳ ויטו לדעותם מה שלא היה סותר פנת דתינו . ולא תמצאם שילכו בדבר מדרכי המדברים . ולזה נטו בדברים רבים לצד דעתנו בזה המאמר בעניינים המעטים הנמצאים לאחרוניהם . ודע כי כל מה שאמרוהו הישמעאלים בעניינים ההם והם המעתזולה והאשעריה ׳ הם כולם דעות בנויות על גזרות והקדמות לקוחות מספרי היונים והארמיים ׳ אשר השתדלו לחלוק על דעות הפלוסופים ובטול מאמריהם ׳ והיתה סבת זה כי כאשר בללה האומה הנצרית האומות החם וטענו הנצרים מה שכבר נודע , ויהיו דעות הפילוסופים מתפשטות באומות ההם ׳ ומהם נולדה הפילוסופיא ונתחדשו מלכים שומרים הדת ׳ ראו חכמי הדורות ההם מן היונים והארמיים שאלו טענות יסתרו אותם הדעות הפילוסופיות סתירה גדולה מבוארת ׳ והולידו חכמת הדברים הזאת והתחילו להעמיד הקדמות מועילות להם באמונתם וישיבו על הדעות ההם הסותרות פנת תורתם . וכאשר באה אומת ישמעאל ונעתקו אליהם ספרי הפילוסופים ·

גבעת המורה

פרק אחד ושבעים מספרי היונים . ר"ל היונים החדשים מזמן ממשלת קאנסטאנטי"נוס ויולאי חלקיו בארצות המזרח : והארמיים לפי דעתי צריך להיות והארמיניים ר"ל יושבי ארץ ארמי"ניען לא יושבי ארץ סירי"ען , כמו שהוא מבואר לכל מי שיעיין בספורי דברי הימים : וטענו הנוצרים מה שכבר נודע . ר"ל מיסודות דתם : חכמת הדברים . (דיאלעקטיק) : אומת ישמעאל . הם הערביים שכבשו

נעתקו אליהם גם כן התשובות ההם אשר דוברו על ספרי הפילוסוף . ומצאו דברי יוחני המדקדק ואבן עדי וזולתם באלו העניינים , והחזיקו בהם והיה נואל בקשה עצומה לפי דעתם . ובחרו גם כן מדעות הפילוסופים הראשונים כל מה שראהו הבוחר אותו שהוא מועיל לו . ואף על פי שהפילוסופים האחרונים כבר הביאו מופת בבטולו כחלק והרקות . וראו שאלו העניינים משתתפים והקדמות יצטרך אליהם כל בעל תורה . ואחר כן פשטו הדברים וירדו אל דרך אחרת נפלאת , לא נהלו בה כלל המדברים מן היוונים וזולתם שאותם היו קרובים לפילוסופים . ואחר כך יצאו עוד בישמעאלים מאמרים תוריים מיוחדים בהם , הוצרכו בהכרח לשמורם ונפלה ביניהם ג"כ מחלוקת בדברים ההם , וקיימה כל כת מהם הקדמות מועילות לה לשמור דעתם ואין ספק כי יש ביניהם דברים שכוללים שלשתנו , ר"ל היהודים והנוצרים והישמעאלים . והוא מאמר בחדוש העולם אשר בהתאמתו יתאמתו הנפלאות וזולתם . אמנם שאר הדברים אשר עמסו על עצמם שתי האומות האלה העסק בהם כעסק האנשים ההם בעניין השלוש וכעסק קצת כתות אלו בדבור , עד שהוצרכו לקיים הקדמות יקיימו בהקדמות ההם אשר נשקעו בהם והדברים המיוחדים בכל אומה מהם ממה שיחובר בהם לה אין צורך לנו אליהם . כלל סוף דבר כי כל המדברים הראשונים מן היוונים המתנצרים ומן הישמעאלים לא נמשכו אחר הנראה מעניין המציאות תחלה בהקדמותיהם , אבל ישתכלו איך צריך שיהיה המציאות עד שתהיה ממנו ראיה על אמתת זה הדעת , או לא יסתרהו . וכשיתאמת הדמיון ההוא יחייבו שהמציאות הוא על צורת כך , ויבואו להביא ראיות לקיים הטענות ההם אשר ילקחו מהם ההקדמות אשר יתאמתו בהם הדעת או לא יסתר . כן עשו המשכילים אשר הנהיגו זאת ההנהגה תחלה והבדוה בספרים ואמרו שגוף העיון הביאם אל זה מאין נשוא פנים לדעת קודם . אמנם האחרונים אשר עיינו בספרים ההם לא ידעו דבר מזה עד שהם ימצאו בספרים ההם הקדומים ראיות גדולות והשתדלות חזקה לקיים דבר אחד או לבטל דבר אחר . ויחשבו שהדבר ההוא אין צורך בשום פנים לקיימו או לבטלו במה שיצטרך אליו מפנות התורה . ושהראשונים לא עשו כן רק לבלבל דעות הפילוסופים לא לדבר אחר ולהראות ספק במה שיחשבוהו מופת . ואלה האומרים זה המאמר לא שערו ולא ידעו שאין הדבר כמו שחשבו . אבל אמנם טרחו הקדמונים לקיים מה שיבוקש קיומו , ולבטל מה שיבוקש בטולו בעבור מה שיגיע ממנו מן ההפסד בדעת אשר ירצו לאמתתו , ואפילו אחר מאה הקדמות והסירו אותם הראשונים מן המדברים החולי מעקרו . וכלל אומר לך כי הדבר כמו שאמר תמסטיוס , אמר : אין המציאות נמשכת אחר הדעות , אבל הדעות האמתיות נמשכות אחר המציאות . וכאשר עיינתי בספרי אלה המדברים כפי שנזדמן לי כמו שעיינתי בספרי הפילוסופים גם כן

כפי

ענה מן הדרושים המיוחדים , אשר בארם ארסטו בנוה שאחר הטבע . והאריך בהם במאמר אות הג' , אמר זה לשונו , אם יהיו כל המחשבות והדיעות אמת , הנה בהכרח שיהיו כל הדברים אמת ובטל יחד . לפי שהרבה אנשים יראו ויחשבו הפך מה שיראוהו זולתם . ויראו שאשר לא יראו מה שיראו הם טועים . ואמנם חויב שיהיו כל הדברים אמת ובטל , אם היו נמשכים אל המחשבות . מפני שהרבה מאנשים יחשבו בדבר אחד בעינו מחשבות הפכיות . ויחויב שיהיה הדבר האחד ושלא יהיה . עוד אמר

ואמנם

גבעת המורה

ארץ יון וזולת זה מארצות המזרח במאה הששית לחשבון הנוצרים : יצאו עוד בישמעאלים מאמרים תוריים כו' . ר"ל התחדשות דת הישמעאלים על ידי מוה"מעד : ונפלה ביניהם גם כן מחלוקת . הוא המחלוקת שבין כת אבוב"כר וכת על"י מהנמשכים אחרי מוה"מעד : העסק בהם כעסק האנשים כו' . ר"ל כי זולת קיום אמונת חדוש העולם

הכולל

ואמנם הביא זאת הטענה , מי שהבין המוחשות וחייבה לו הסתירה בדברים , ושיסבור שההפכים ימצאו יחד . הנה התבאר חלוף זה . ירצה ואמנם חשב זה המאמר ודומה לו מי שנטה מן המוחשות , למה שהביא אליו מחשבתו , ולא יבחן הסכמת המאמר למה שיראה בחוש : וכאשר היה זה בטל , הנה האמונות שהדעת האמתית תמשך למציאות . ואמר עוד מתאר דמיוני הראשונים , זה לשונו . וכבר זכרו קצת חבירנו מאמר ממאמרנו , שההויות אצל האישים לפי שעור מחשבותיהם בם . ירצה שאפלטון היה סובר בכמציאות , שהם נמשכות למחשבות האנשים , כי אין להם מציאות חוץ לנפש . והאריך בבטול זה הדמיון . והנראה לי כי כונת זכרו המאמר הזה היה מתכוין בדברי האחרונים ביחוד . והנה איך הבדיל הרב בספרו בעניינו ובספרי המדברים , ובעניני בספרי הפלוסופים . כי יחד הזדמן על המדברים ותנועת היכולת בעיון ספרי הפלוסופים . וככה ראוי לעשות האדם אחר ידיעת השכל בעיון המופת שיעין ויקבל בספרו אשר ירצו מרוצת דברי המדברים , וככה מנהגו כל היונים . שזאת השאלה , ר"ל קדמות העולם או חדושו , לא יגיעו אליה במופת חותך , הוא מה שקראו ארסטו מופת מוחלט . והוא מופת סבה ומציאות , וזה אמת , כי זה המין

כפי יכולתי , מצאתי דרך המדברים כולם דרך אחת במין ואף על פי שיחלק המין ההוא לחלקים . והוא כי פנת הכל שאין בחינה במה שעליו המציאות מפני שהוא מנהג אפשר בשכל חילופו והם גם כן במקומות רבים ימשכו אחר הדמיון ויקראוהו שכל . וכאשר הקדימו ההקדמות ההם אשר השמיעך אותם , פסקו הדין במופתיהם כי העולם מחודש , וכשתקיים שהעולם מחודש התקיים בלא ספק שיש לו עושה חדשו , ואחר כך יביאו ראיות על העושה כי הוא אחד , אחר כן יקיימו בהיותו אחד שאינו גוף . זה דרך כל מדבר מן הישמעאלים בדבר מזה העניין . וכן המחקים להם מאומתנו אשר דרכו דרכיהם . אמנם אופני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו הם חלוקים , אך העניין הכולל את כולם קיום חדוש העולם , ובחדושו יתאמת שהבורא נמצא . וכאשר השתכלתי זה הדרך רחקה נפשי ממנו רחוק גדול מאד וראוי לו שירוחק כי כל מה שיחשבו שהוא מופת על חדוש העולם ישיגוהו הספקות , ואינו מופת גוזר אלא אצל מי שלא ידע ההבדל בין המופת ובין מחלוקת הנצחון והוא חלק מן ההגיון ובין ההטעאה . אמנם אצל מי שיודע אלו המלאכות , העניין מבואר נגלה שהראיות ההם כולם יש בהם ספקות ונעשו בהם הקדמות לא בא עליהם מופת . ותכלית יכולת המאמת אצלי מבעלי התורה שיבטל מופתי הפלוסופים על הקדמות . ומה נכבד זה כשאפשר עליו . וכבר ידע כל מעיין זך השכל המאמת שלא יטעה נפשו , שזאת השאלה רצוני לומר קדמות העולם או חדושו , לא יגיעו אליה במופת חותך ושהיא מעמד שכלי . והנה נדבר בזה הרבה , ויספיק לך מזאת השאלה שפילוסופי הדורות חולקים בה מהיום שלשת אלפים שנה אל זמננו זה במה שנמצא בחבוריהם . ואחר שהעניין בזאת השאלה כך איך נקחיה הקדמה נבנה עליה מציאות הבורא ? ויהיה א"כ מציאות השם מסופק בו : אם העולם מחודש יש אלוה , ואם הוא קדמון אין אלוה , אם שיהיה העניין כן לנו בספק או נאמר שעשינו המופת על חדוש העולם ונכריח בני אדם בכח הזרוע לקבל ממנו זה , כדי שנוכל לומר שאנחנו ידענו השם במופת , וזה כלו רחוק מן האמת , אבל הפנים האמתיים אצלי והוא הדרך המופתי , אשר אין בו ספק שיקויים מציאות השם ואחדותו , והרחקת הגשמות בדרכי הפילוסופים , אשר הדרכים ההם נבנים על קדמות העולם

גבעת המורה

הכולל שלשתנו , כמשו על עלמם שתי האומות הנזכרות דברים אחרים הבלתי מתייחסים אל אמונתם לפי הנראה , אבל השתדלו כזה לחלוק על דעות הפלוסופים , לבד באופן שהסירו התולה הנה מעיקרו : המחקים להם (ביא איהנן נאכאהמען) : מעמד שכלי , (שטיללשטאנד דעם פערשטאנדעס) . מפני שמירת קלת דיעות (וועגן עמפארטייאונג) .

פרק

העולם. לא שאני מאמין בקדמות העולם ולא אקבל מהם זה; אבל בעבור שבדרך ההוא יתאמת המופת, ויגיע האמת השלם באלה השלשה דברים, ר"ל: במציאות האל יתברך, ושהוא אחד, ושהוא בלתי גשם, מבלתי הבטח אל גזרת המשפט בעולם אם הוא קדמון או מחודש. וכשיתאמרו אלינו אלו השלש בקשות הנכברות העצומות במופת האמתי, נשוב אחר כן לחדוש העולם ונאמר בו כל מה שאיפשר לטעון בו. ואם תהיה ממי שיספיק לו מה שאמרוהו המדברים, ותאמין שכבר התבאר המופת על חדוש העולם אני אוהב זה: ואם לא יתבאר אצלך במופת, אבל תקח היותו מחודש מן הנביאים קבלה אין הזק בזה. ולא תאמר איך תתאמת הנבואה אם העולם קדמון, עד שתשמע דברינו בנבואה בזה המאמר, ואין אנחנו עתה בזה הענין, וממה שראוי שתדעהו שהקדמות אשר יסדום ויישבום השרשיים ר"ל המדברים לקיים חדוש העולם, יש בהם מהפוך העולם ומשנוי סדרי בראשית מה שתשמעו שאי אפשר לי שלא אזכור לך הקדמות שלהם ואפני הבאת ראיותיהם. אמנם דדבי זה הוא כמה שאגיד לך כללו עתה. וזה שאני אומר שהעולם לא ימלט מהיותו קדמון או מחודש, ואם הוא מחודש יש לו מחדש בלא ספק, וזה מושכל ראשון כי המחודש לא יחדש עצמו אבל מחדשו זולתו ומחדש העולם הוא השם. ואם היה העולם קדמון, ראוי בהכרח במופת כך: שיש נמצא אחד מבלתי גשמי העולם כלם, שאינו גשם ולא כח בגשם, והוא אחד תמיד נצחי אין עלה לו, ואי אפשר השתנותו והוא השם. הנה כבר התבאר לך כי מופתי מציאות השם ואחדותו והיותו בלתי גשם אמנם צריך שילקחו לפי הנחת הקדמות, אז יעלה בידינו המופת השלם יהיה העולם קדמון או מחודש. ולזה תמצאני לעולם במה שחברתיו בספרי התלמוד כשיזדמן לי זכרון יסודות הדת, ואבוא לדבר בקיום מציאות השם שאני אקיימנה במאמרים נוטים לצד הקדמות, אין זה שאני מאמין בקדמות, אמנם אני רוצה שאקיים מציאותו ית' באמונתו בדרך מופתי שאין מחלוקת בו בשום פנים. ולא נשים זה הדעת האמתי גדול הערך, נשען לוסוד כל אדם יקעקענו ויבקש לסותרו ואחר יחשוב שהוא לא נבנה כלל, וכל שכן בהיות המופתים ההם הפילוסופיות על אלו השלש בקשות נלקחות מטבע המציאות הנראה אשר לא יוכחש אלא מפני שמירת קצת דעות. ואמנם מופת ראיות המדברים הם נלקחות מהקדמות שהם כנגד טבע המציאות הנראה, עד שהם יצטרכו לקיים שאין טבע לדבר כלל. והנה אפריד לך בזה המאמר פרק בדברי בחדוש העולם אבאר לך

בו

המין מן המופת יקר מציאותו מאד, לא ימצא רק מעט בענינים הטבעיים. ומציאות השם ג"כ במופת ראוי שתבאר, ר"ל מן המתאחרים לא מן הקודמים, כי הוא ית' קודם לכל ואין קודם אליו. ואיך יתבאר במופת כזה, והוא ית' סבת הכל והכל ברואיו. ויראה במעמד השכל הדרוש אשר אי אפשר או להכריע אחד משני הסותרים. וזה טוב אמרו וכשיכריע בני אדם בכח הזרוע לקבל ממנו. וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך. אבל בעבור שבדרך ההוא יתאמת המופת, ויגיע אמתת השלש באלה השלשה דברים, למה שאנחנו אמנם נדע הדבר כאשר ידענוהו במיוחד העצמי, והיתה התנועה תיוחד למתנועע, והמתנועע תיוחד למניע. אמר כי בדרך הקדמות יגיע לנו אמתת השלש במציאות האל ואחדותו והרחקת הגשמות, כי נצחות התנועה יורה על נצחות המתנועע התנועה ההיא המדובקת, ונצחות המתנועע יורה על נצחות המניע. כי התנועה האחת המדובקת הנצחית, לא תהיה אם זה לא באלה השלשה שרשים, שיהי' המתנועע בה אחד. ושיהיה הזמן אשר בו יתנועע המתנועע התנועה ההיא אחד. ושיהי' המניע ההוא אחד. והמניע הנצחי התנועה ההיא הראשונה הכוללת הנצחית לא יהיה ראשון נצחי. אם יהי' כח בגשם. כי כל גשם בעל תכלית וכחו בעל תכלית ופעולתו בעל תכלית. הנה התנועה הנצחית המדובקת הראשונה, תורה על מתנועע ראשון נצחי, והמתנועע הראשון הנצחי על מניע ראשון נצחי. תבדל על שמנהו ומן המתנועע מוכר המתנועע ההוא הראשון. זהו דרך האמתי אשר היא המיוחדת העצמית, על ביאור מניע ראשון נבדל אחד פשוט מחויב המציאות. וזה מבלתי הבנה אל גזירת המשפט בעולם, אם

אם הוא קדמון או מחודש , כי הם שני דרושים גדולים בעצמם . ואם הם מתיחסים באמונתנו בדרך מופתי , שאין מחלוקת בו בשום פנים . ומאד המריך באמרו וכבר הודעתיך שאין זולת הש"י וזה הנמצא . ואין ראיה עליו ית' אלא מזה הנמצא מכלליו ומחלקיו , והוא מאמר אמתי כולל כל אלו הדרושים , וזהו חכמת הפלוסופים , ובה ישתתפו עם הנמצא הראשון , זולת שהוא ית' ידע הנמצאות מצד עצמו . ואנחנו נדע עצמו מצד הנמצאות , ודע זה . פרק

בו קצת ראיה על חדוש העולם , ואגיע אל התכלית אשר השתדל עליה כל מדבר , מבלתי שאבטל טבע המציאות ולא אחלוק על ארס"טו בדבר ממה שהביא עליו המופת ; כי הראיה אשר הביאו קצת המדברים על חדוש העולם והיא החזקה שבראיותיהם אשר לא הונחה להם עד שבטלו טבע המציאות כולו , וחלקו על כל מה שבארוהו הפילוסופים . הנני אגיע לכמות הראיה ההיא ולא אחלוק על טבע המציאות , ולא אצטרך להתגבר על המורגשות , וראיתי שאזכור לך הקדמות המדברים הכוללות , אשר יקיימו בהם חדוש העולם , ומציאות האלוה , ואחדותו והרחקת הגשמות . ואראך דרכם בזה , ואבאר לך , מה שמתחייב מכל הקדמה מהם , ואח"כ אזכור הקדמות הפילוסופים הקרובות בזה ואראך דרכם . ולא תשאלני בזה המאמר לאמת הקדמות ההם הפילוסופיות אשר אומר לך בקצרה , שזה הוא רוב חכמת הטבע והאלהות , כמו שלא תוחיל שאשמיעך בזה המאמר טענות המדברים על אמתת הקדמותיהם , שבזה כלו ימיהם ויכלו ימי הבאים אחריהם ורבו ספריהם ; כי כל הקדמה מהם אלא המעט סותר אותה הנראה מטבע המציאות ויתהדשו עליה הספקות המתרגשות , ויצטרכו לחבורים והתוכחות בקיום ההקדמה ההיא , והתיר הספקות המתרגשות עליה , ולדחות הנראה הסותר להם . ואם אי אפשר בזה תחבולה . ואלו ההקדמות הפילוסופיות אשר אומר אותם לך בקצרה , למופת על שלשת הבקשות האלה , ר"ל מציאות השם , ואחדותו , והרחקת הגשמות , רובם הקדמות שיעלה בידך אמיתתם בתחלת שמיעתם והבנת ענייניהם . וקצתם יורוך על מקומות מופתם מן הספרים הטבעיים או ספר מה שאחר הטבע , ותכוין אל מקומו ותאמת מה שהוא צריך לאמת . וכבר הודעתיך שאין זולת השם יתעלה וזה הנמצא . ואין ראיה עליו יתעלה אלא מזה הנמצא מכללו ופרטיו , ויתחייב בהכרח שיבחן זה הנמצא כפי מה שהוא . ויולקחו ההקדמות ממה שיראה מטבעו , ולזה ראוי שתדע צורתו וטבעו הנראה , ואז אפשר שתביא ראיה ממנו על זולתו . ולזה ראיתי שצריך תחלה שאביא פרק אפרש בו לך כלל המציאות על צד ההגדה , במה שכבר בא עליו המופת והתאמת אין ספק בו . ואח"כ אביא לך פרקים אחרים אזכור לך בהם הקדמות המדברים , ואבאר דרכיהם אשר יבארו בהם הבקשות ההם הארבעה . ואחר כך אביא פרקים אחרים אבאר לך בהם הקדמות הפילוסופים , ודרכי ראיותיהם על הבקשות ההם . ואחר כך אבאר לך הדרך אשר אני הולך בה , כמו שהגדתי לך באלה הארבעה בקשות .

פרק שנים ושבעים

דע כי זה הנמצא בכללו הוא איש אחד לא זולת זה , ר"ל כי כדור הגלגל הקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק , כראובן ושמעון באישות והשתנות עצמיו ר"ל עצמי זה הכדור בכל מה שבו , כהשתנות עצמי איש איש מבני אדם על דרך משל . וכמו שראובן על דרך משל הוא איש אחד והוא מחובר מאברים מתחלפים

גבעת המורה

פרק שנים ושבעים איש אחד . (מין אינדיווידואום) . ומרוחות . (לעבענסגייסטער) . והגשם

מתחלפים · כבשר ועצמות וגידים · ומלחות משתנות · ומרוחות · כן זה הכדור בכללו · מחובר מן הגלגלים · ומן היסודות הארבעה · ומה שהורכב מהם · ואין רקות בו כלל · אלא מקשה מלא נקודת · מרכזו כדור הארץ · והמים מקיפים בארץ · והאויר מקיף במים · והאש מקיף באויר · והגשם החמישי מקיף האש · והם כדורים רבים אחד תוך שני · אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל · אלא דקפתם מתוקנת מדובקים אחד בא' כולם מתנועעים תנועה סבובית שוה אין מהירות בהבר מותם ולא איחור · ר"ל כי כל כדור מהם לא ימהר פעם ויאחר פעם אחרת · אבל כל אחד דבק לטבעו במהירותו ואופני תנועתו · אלא אלו הכדורים קצתם יותר ממהר התנועה מקצתם והממהר תנועה מכלם היא תנועת הגלגל המקיף בכל · והוא אשר יתנועע התנועה היומית · ויניעם כולם עמו תנועת החלק בכל · שהם כולם חלקים בו · ונקודות מכרזי אלו הגלגלים משתנים · מהם מי שמרכזו מרכז העולם · ומהם מי שמרכזו יוצא ממרכז העולם · ומהם מי שיתנועעו תמיד תנועתו המיוחדת בו מן המזרח אל המערב · ומהם שיתנועע תמיד מן המערב אל המזרח וכל ככב שבאלו הכדורים הוא חלק מן הגלגל אשר בו הוא עומד במקומו אין לו תנועה מיוחדת בו · ואולם יראה מתנועע בתנועת הגשם אשר הוא חלק ממנו · וחומר זה הגשם החמישי בכללו המתנועע בסבוב אינו כחומר גשמי הארבע יסודות אשר בתוכו · ומספר אלו הכדורים המקיפים העולם א"א בשום פנים · ולא בשום ענין שיהיו פחות משמנה עשר כדור · ואמנם אם מספרם יותר הוא אפשר ויש בו עיון · אמנם אם יש שם גלגלי הקפות · והם אשר אינם מקיפים את העולם יש בו עיון · ובתוך

פרק עב מה שאמר ואולם אם יש גלגלי הקפות והם אשר אינם מקיפים העולם , יש בו עיון · אמר זה כפי חכמת התכונה · אמנם כפי שרשי חכמה הטבעית , הנה הוא כנמנע , כי לא תהיה התנועה הסבובית מן המרכז ולא אל המרכז ולא סביב המרכז . והאלוה ברא העולם השלם כשבע ושם בארבעתם ארבעה גופים . אמר זה כי החומר הראשון אין לו צורה בעצמו כלל לא גשמית ולא עצמית . ואם לא יפשיט הגשמית , אבל קצת , לצורה האשיית , וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו הארצית . ויהיה החומר הראשון עם הצורות ההם ארבעה גשמים בפועל מוחשים , רמז אליהם והם ד' יסודות · והוא מוכח על טבע , בעוד שהוא מוכן עם טבעו , ולא שיתנועע בו על בלתי יושר , כי הוא אמנם יתנועע לשוב אל מקומו הטבעי אשר הוא לו דמות צורה , ויקצר בכל כחו , כי בפעולות הטבעיות אין דבר בטל . והקו הישר הוא היותר קצר שבין שני נקודות , ולא ישיגם שני אלא בהכחה . ירצה בנוכיח , כי ישתנה יחס חלקי קצתם אל קצתיהם , כזה פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם

גבעת המורה

והגשם החמישי כו' . הוא עלם השמים ונקרא הגשם החמישי , להיותו גשם נהכרח בעבור היותו בעל מרחקים , ואולם להיותו נבדל מגשם היסודות הארבעה ומה שהורכב מהם , יקרא הגשם החמישי : לא ימהר פעם ויאחר פעם אחרת . לפי סדר התכונה הישנה בשטת בעל"מיום · כל אחד מהכדורים השמיימיים מתנועע תמיד במהירות שוה , ואולם סבת היותו נראה פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה , ר"ל היותו פעם ממהר ופעם מאחר בתנועתו , יתבאר על ידי הנחת גלגלי יוצא המרכז , או גלגלי הקפה , או שניהם יחד · ואולם לפי סדר התכונה בשטת קופער"ניקוס יסי' כל אחד מכוכבי הנבוכה באמת פעם ממהר ופעם מאחר בתנועתו , לפי ערך קרובו או רחוקו מהשמש שהיא סבת תנועת כוכבי לכת (על ידי כח המושך אותם) . ועם כל זה שינוי התנועה הנזכרת בעצמה נמשך על הסדר לפי חקים ידועים כמו שנתבאר למי שעיין בזה . ומהם מי שיתנועע תמיד כו' . לפי התכונה הישנה השמש ויתר כוכבי לכת מתנועעים מהמערב אל המזרח , אבל גלגל היומי מתנועע מהמזרח אל המערב , ומניע כל הגלגלים אשר תחתיו בתנועתו , ואולם לפי סדר התכונה החדשה , השמש נחה במרכז התנועה , והארץ מתנועעת על קוטרה התנועה היומיית מהמערב אל המזרח , וזולת זה היא מתנועעת התנועה השנתיית סביב השמש גם כן מהמערב אל המזרח , והירח סובבת סביב הארץ שהוא מרכז תנועתה מדי חדש בחדשו , ויתר כוכבי הנבוכה סובבים גם כן סביב השמש מהמערב אל המזרח . ומספר אלו הכדורים כו' ·

לפי

ובתוך זה הכדור הקרוב אשר הוא סמוך לנו חומר אחר מתחלף לחומר הגשם החמישי, קבל ארבע צורות ראשונות ושב בארבעתם ארבעה גופים, הארץ והמים והאויר, והאש. וכל אחד מאלו הארבעה יש לו מקום טבעי מיוחד בו, לא ימצא בזולתו והוא מונח עם טבעו. והם גופים מתים אין היים בהם ולא השגה ולא יתנועעו מעצמם. אבל הם שוכנים במקומותיהם הטבעיים. ואם יוציאו אחד מהם ממקומו הטבעי בהכרח, בסור המכריח יתנועע לשוב למקומו הטבעי, כי הנה יש בו זאת ההתחלה אשר בה יתנועע לשוב אל מקומו על יושר. ואין בו התחלה שינוח בה ולא שיתנועע בה על בלתי יושר, והתנועות הישרות הנמצאות לאלה הארבע יסודות כשיתנועעו לשוב למקומותם שתי תנועות, תנועה אל צד המקיף, והיא לאש ולאויר. ותנועה אל נקודת המרכז, והיא למים ולארץ. כשיגיע כל אחד מהם למקומו הטבעי ינוח. אבל הגופים ההם העגולים הם היים בעלי נפש בה יתנועעו. ואין התחלת מנוחה בהם כלל ולא ישיגם שנוי אלא בהנחה בהיותם מתנועעים בסבוב. אבל אם יש להם שכל שיציירו בו, ואין זה מבואר אלא אחר עיון דק (בפרק י' וה' מחלק ב') וכשיתנועע הגשם החמישי בסבוב בכללו תמיד תתחדש ביסודות מפני זה תנועה הכרחית, יצאו בגללה ממקומותם ר"ל באש ובאויר, וידחו אל המים ויעברו כולם בגוף הארץ אל עמקה ותתחדש

קלתם בקלתם. ויפול ההשתנות במעורב, רמז בזה נגדר המזג שהוא ההגמלות עד תכוח לכל איכות מתדמה והוא הצורה המזגית לא שמגנת היסוד האחד, כי יהי' זההויה והפסד לא מזג, אבל ישבר האחד כח האחר ותשאר הצורה המזגית, ולכן יהי' המתהוה מהם מורכב לא פשוט, וכאלו צורות היסודות בנמזג כממוצע בין הכח והפועל ודע זה. וכן היסודות יתהוו קלתם מקלת, גלה לך החכם פזה, כי התהוות היסודות ישוב הכושא אל החומר הראשון בלי צורה עצמית לא כהתהוות המורכב מהם או בהפסדו אליהם. ואם שניהם לטבע חומר הראשון ולאחרונו פי ישתוקקו אל השלמות לזה שהוא מן הנמצאות ייוחד בשהוא מקביל האלוה. כי הנמצא לא יתהוה. ר"ל השלם, ולכן יתנועע לקבל הצורות עד ישלים על עצמו מה שחסר בנפשו, כי טבע הנמצאות להתעלות אל השלמות. הנה שהחסרון אשר בטבע ההיולי הראשון, סבה לקבל הצורות ולהפשיטם, עד שההויה וההפסד המוכס השיגנו מולדו. ולכן היתה חוה סבות מות האדם, לכן ינדקו חכירינו מן הפלוסופים האחרונים, אשר יאמרו במות האיש, כי החומר הראשון קראו, אוי על הקריאה ההוא כי אין להנצל ממנה, כמות זה כן מות זה. והעצה היעוצה להחיות החלק הנצחי, ואיך ימות החכם עם הכסיל

גבעת המורה

לפי סדר התכונה הישנה נהכרח שנניח שבעה גלגלים לשבעה כוכבי לכת, וגלגל יוצא מרכז לשבתי, צדק, מאדים: לבנה, וכוכב, ושני גלגלים יוצאי המרכז לחמה ונוגה, וגלגל הכוכבים הקיימים, הרי כאן שמונה עשר גלגלים, והומר אחד מתחלף לחומר הגשם החמישי בו. וזהו לפי דעת ארסטוט"לים והנמשכים אחריו, ואולם לפי דעת האחרונים, אין חומר הגלגלים מתחלף מחומר היסודות באמת, וכמו כן אין הארץ, המים, האויר, והאש יסודות הדברים הטבעיים באמת, אבל הסודות הידועים לנו אינם זולתי יסודות הכימי"אה. להיות כל גשם טבעיי מורכב מהם ומקפרד אליהם בהכרח. ואולם היסודות הנזכרות בעצמם בלתי משתנות זו לזו. ואולם כל זה הוא נבחינת השגתנו לבד, כי כבר אפשר שיתגלה לנו בימים הבאים היות הדברים הפשוטים הנזכרים באמת מורכבים מדברים יותר פשוטים, ויהיה או באפשר לשנות במלאכה הדברים שהנחנום פשוטים, ובן לעולם מבואת מזה שאי אפשר להגביל מספר היסודות בפי מה שהם בעצמם אבל בבחינת ידיעתנו לבד: כי הנה יש בו זאת ההתחלה כו'. וזהו גם כן נמשך לפי דעת ארסטוט"לים אבל האחרונים באורו, היות בכל גשם באמת כח תנועה אל הגשם זולתו ואולם כאשר יפעל כח התנועה בכל לדדי הגשם בשוה ובהכרח הוא סיבות הגשם או, לא בעבור היותו משולל מכח תנועה, אבל בעבור היות תנועתו האחת מתנגדת לתנועתו האחרת: תנועה אל צד המקיף. האחרונים מכחישים מציאות יסוד האש למעלה מיתר היסודות, ומבארים גם כן היות כל גשם מתנועע לצד המרכז באמת, ושאין שם תנועה לצד	המקיף

ויתחדש ליסודות ערוב . ואחר כך יתחילו להתנועע לשוב למקומותם ויצאו חלקים מן הארץ גם מפני זה ממקומותם בחברת המים והאויר והאש . והם בזה כולו פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם ׳ ויפול ההשתנות במעורב עד שיתהוה מהם תחלה הקיטורים כפי מיניהם החלוקים . ואחר כן המחצבים כפי מיניהם החלוקים ׳ ומיני הצמחים כולם ׳ ומינים רבים מבעלי חיים ׳ כפי מה שגוזר מזג המעורב . וכל הוה נפסד ׳ אמנם יתהוה מן היסודות ואליהם יפסד . וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם ׳ שהחומר הכל אחד · ואי אפשר המצא החומר מבלי צורה ׳ ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההווי׳ הנפסדים מבלי חומר ׳ יהיה העניין א״כ בהויות והפסדות ׳והיות כל מה שיתהוה מהם ויפסיד אליהם חוזר הלילה ׳ כדמות סבוב הגלגל ׳ עד שתהיה תנועת החומר הזה בעל הצורה בבא בו הצורות זו אחר זו כתנועת הגלגל באנה ׳ בהשתנות ההנחות בעצמם לכל חלק ממנו · וכמו שבגוף האדם אברים ראשיים ׳ואברים שהם תחת יד הראשיים ׳ צריכים בעמידתם להנהגת האבר הראש אשר ינהיגם ׳ כן בעולם בכללו חלקים ראשיים ׳ שהוא הגשם החמישי והמקיף ׳ וחלקים שתחת יד הראשיים צריכים למנהיג ׳ והם היסודות ומה שהורכב מהם · וכמו שהאבר הראש אשר הוא הלב מתנועע תמיד והוא התחלת כל תנועה שתמצא בגוף ׳ ושאר אברי הגוף תחת ידו והוא ישלח אליהם כחותם אשר יצטרכו אליהם לפעולותיהם בתנועותיו ; כן הגלגל הוא המנהיג שאר חלקי העולם בתנועתו והוא ישלח לכל מתהוה כחותיו הנמצאות בו · הנה כל תנועה שתמצא בעולם התחלתה הראשונה תנועת הגלגל ׳ וכל נפש שתמצא לבעל נפש בעולם ׳ התחלתה נפש הגלגל · ודע כי הכחות המגיעות מן הגלגלים לזה העולם כפי מה שהתבאר ארבע כחות · כח יחייב הערוב וההרכבה ׳ ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המחצבים · וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח ׳ וכח יתן הנפש החיה לכל חי ׳ וכח יתן כח הדברי לכל מדבר · וכל זה במצוע האור והחשך הנמשכים אחר יושרם והקפם סביב הארץ · וכמו שאם ינוח הלב כהרף עין ימות האיש ויבטלו כל תנועותיו וכל כחותיו ; כן אלו ינוחו הגלגלים יהיה בו מיתת העולם בכללו ובטול כל מה שבו · וכמו שהחי אמנם הוא חי כולו בתנועת לבו אע״פ שבו אברים נחים לא ירגישו בעצמות והאליל וזולתם ; כן זה המציאות כלו הוא איש אחד חי בתנועת הגלגל אשר הוא כדמות הלב מבעלי הלב ואע״פ שבו גופים רבים נחים ומתים · הנה כן צריך לך שתצייר כל זה הכדור איש אחד חי מתנועע בעל נפש ׳ כי זה המין

מן

הכביל . ויש יתרון לחכמה מן הסכלות ׳ כיתרון האור מן החשך אשר הוא ההעדר . הנה מה שיחנום לנפשו מי שכו חלק אפשרות מן ההצלחה הכלאיית ׳ ולא השתדל בה ׳ ועוכר שארו אכזרי ׳ והחכמה תחיה את בעליה . כי זה המין מן הציור הכרתי מאד ׳ כלומר מועיל מאד במופת על היות הש״י אחד ׳ כי הצורה לא תהי אחת ׳ אם הנושא איננו אחד ׳ ר״ל נושא השלימות ׳ ובכלל בעל הצורה ׳ והוא יתעלה צורת העולם כמו שאמרנו . ובזה הבאור יתבאר ג״כ שהאחד אינכם ברא אחד . כי האחד האמתי לא יגיע ממנו אלא אחד . והם שני באורים כנדלים . עד שימלא אם מבלתי ארץ או ארץ מבלתי שמים או שמים מבלתי ארץ ׳ קורא אני שיהם יעמדו יחדו . וזה הסוד גלהו המשלימינו מר״עה אדון הנביאים והחכמים ׳ בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ׳ ביום עשות ה׳ אלקים ארץ ושמים ·

עוד

גבעת המורה

המקיף במקרה לבד . והמשל בזה אם תשליך אבן בכלי מלא מים יתנועעו המים לצד מעלה ׳ לא לסבת היות היות במים כח התנועה לצד המעלה אבל לסבת היות כח תנועת האבן לצד המטה עודף על כח תניעה המים גם כן לצד המטה ׳ ולזה בהכרח הוא שיעלו המים למעלה ׳ וכן הוא העניין באש ורוח : כתנועת הגלגל באנה · כתנועת הגלגל במקום : במצוע האור והחשך . ר״ל החום והקור : והאליל (פלעקטין) :

שמירת

מן הציור הכרחי מאד כלומר מועיל מאד במופת על היות השם אחד כמו שיתבאר · ובזה הציור יתבאר גם כן שהאחד אמנם ברא אחד כמו שאי אפשר שימצאו אברי האדם בפני עצמם והם אברי אדם באמת, ר"ל שיהיה הכבד בפני עצמו או הלב בפני עצמו או בשר בפני עצמו ; כן אי אפשר חלקי העולם קצתם מבלתי קצתם בזה המציאות המיושב אשר חברנו בו, עד שימצא אש מבלתי ארץ, או ארץ מבלתי שמים, או שמים מבלתי ארץ · וכמו שבאדם כח אחד יקשור אבריו קצתם בקצתם וינהיגם ויתן לכל אבר מה שצריך שישמור עליו תקונו וידחה ממנו מה שיזיקהו והוא אשר בארו אותו הרופאים, ואמרו הכח המנהיג גוף החי, והרבה פעמים יקראוהו טבע ; כן בעולם בכללו כח יקשור קצתו בקצתו, וישמור מיניו שלא יאבדו וישמור אישי מיניו גם כן מדת מה שאפשר לשמרם, וישמור גם כן קצת אישי העולם · זה הכח יש בו עיון אם הוא במניע הגלגל אם לא · וכמו שבגוף אישי האדם דברים מכוונים מהם מה שכוון בהם שמירת אישו, ככלי המזון, ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו, ככלי ההולדה, ומהם מה שכוון בהם צרכו אשר הוא צריך אליו במזונותיו וזולתם, כידים וכעינים, ובהם גם כן דברים בלתי מכוונים לעצמם אבל הם דבקים ונמשכים אחר מזג האברים ההם, אשר המזג ההוא המיוחד הכרחי בהתקיים הצורה ההיא לפי מה שהיא עד שיעשו הפעולות ההם המכוונות ונמשכו אחר הויתו המכוונת לפי הכרח החמר דברים אחרים, כשער הגוף, ומראהו · ולזה לא ימשך עניין אלו על סדר, והרבה פעמים יעדר קצתם, וימצא היתרון גם כן בהם בין האישים רב מאד, מה שלא יהיה זה באברים, שאתה לא תמצא איש יהיה לו כבד עשרה כפלי כבד איש אחר · ותמצא איש נעדר הזקן או שער מקומות מן הגוף, או שיהיה לו זקן עשרה כפלי זקן איש אחר או עשרים כפל · וזהו הרבה בזה הכת (ר"ל יתרון השער והמראים) ; כן במציאות בעצמו מינים מכוונים מן ההויה קיימים נמשכים על סדר אין הבדל ביניהם אלא מעט לפי רוחב המין ההוא בכמותו ואיכותו ומינין בלתי מכוונים, אבל נתחייבו לטבע ההויה וההפסד הכולל, כמו מיני התועלים המתילדים מן האשפות, ומיני

נורבוני

עוד אמר וכמו שבאדם כח יקשור אבריו קצתם בקצתם ויתן לכל אבר מה שצריך שישמור עליו תקונו וידחה ממנו מה שיזיק, אשר ביארו אותם הרופאים וכו' עד אמרו זה הכח יש בו עיון, אם הוא במניע הגלגל אם לא · אמר משה הנה תוכל להבין שכמו הכח הקושר אשר בב"ח המנהיג הגוף הנקרא טבע · כן הכח הקושר אשר לעולם בכללו השומר המינים והאישים השמימיים, והשומר מדת מה שאפשר לאישים ההוים הנפסדים ומנהיגם יקרא טבע. והוא הטבע הכולל כשאמרו בכלל הכונה, שהטבע לא יעשה דבר לבטלה. וכמו שהטבע האישיי בחי מושפע מצורת החי, כן הטבע האלהי הכולל הוא מושפע מן ההתחלה הראשונה. וכמה שהראשון הוא צורת הגלגל בכלל, נוכל לומר שהוא במניע הגלגל

גבעת המורה

שמירת אישו · שישאר האיש בעצמו זמן מה : עמידת מינו · שיתקיים המין עם היות שיפסדו אישי המיוחדים : לפי רוחב המין ההוא · ר"ל לפי רוב ההגבלות האפשריות שאפשר שיפלו במין ההוא בעצמו : מיני התולעים המתילדים מן האשפות · דע אתה המעיין שהחוקרים הקדמונים האמינו אפשרות התהוות בעלי חיים וכן הצמחים, לא מזרע מיוחד להם, אבל מדברים מתחלפים מהם במין, כגון מהאשפות ועפוש הפירות וכיוצא בהם · ואולם חכמי הטבע האחרונים ובראשם האדון האל"לער וכא"נטע השתדלו הרבה בבאור טעות הדעת הנזכר, ולזה יאמינו החכמים הנזכרים והמשכים אחריהם שכל הולדה בטבע איננה הולדה חדשה (עפיגענעזים) ר"ל קבלת צורה חדשה שלא היתה נמצאת בחומר המוכן קודם לזה, אבל היא ההבדלה (עוואלוציאן) לבד, ושבהכרח שתקדם לכל הולדה מציאות זרע מיוחד אל המין ההוא, באופן שאין ההולדה זולת גלוי הצורה שהיתה נעלמת קודם זה בזרע ההוא, והתפשטותה אל החוץ · ואולם לבאור דרך ההבדלה הנזכרת נמצאו הנמשכים אחריה גם כן שטות מתחלפות

מתחלפות . החכם היראקלי'טום והיפאקרא"טום וכמה מהאחרונים הנמשכים אחריהם האמינו היות זרעוני (קייאע) הצמחים והבעלי חיים נמצאים מפוזרים בכל חלקי כדור הארץ , ומתנועעים שם מזולת סדר , עד שיגיע כל אחד מהם במקרה אל כלי ההולדה מאיש אחד ממינו , שהגיע כבר לשלימות גדולו , ועל ידי זה נעשה שורש למטה וענף למעלה עד שיגיע גם הוא לשלימות גדולו · ולהיות השטה הנזכרת יוצאת מדרך ההקש , ובלתי מתקבלת אל הדעת כלל , הנה לזה המציאו החוקרים האחרונים שתי דרכים אחדים לבאר על ידם ענין ההבדלה הנזכרת ולפיהן יהיו זרעוני הדברים הטבעיים בלתי מפוזרים נעים ונדים בכל הארץ , אבל הם נחים כרוכים זה בזה מתחלת הבריאה באישים הראשונים למיניהם , ואולם הם מתגלים לבד על ידי ההולדה בזה אחר זה על דרך דור הולך ודור בא · אבל ההבדל בין שתי הדרכים הנזכרים הוא זה , שהזרעונים הנזכרים ימצאו לפי הדעת האחת בעצם האב , ולפי הדעת השנית בעצם האם לבד . ואולם מה הגיע אליהם ודאו על ככה החוקרים הנזכרים הוא כפי מה שאבאר . אחרי אשר בשנת המאה שעברה נמצאו כלי זכוכית המגדילים (פערגרעסערונגס גלעזר) ועל ידי זה הגיעו החוקרים להכרת נמצאים חדשים שהיו קודם זה נעלמים מן העין , השתדלו החוקרים הנזכרים בנסיונותיהם להשיג בעזר הכלי הנזכר תכונת דברים רבים לא נודעו עד הנה , והנה קרה שרופא אחד נקרא האמ"ן מעיר דאנצי"ק עיין בעזר הכלי הנזכר בטפת זרע תרנגול אחד אחר אשר נתח אותו , וישתומם על המראה , אחרי אשר נדמה לו טפת זרע הנזכר ים גדול ורחב ידים מלא בעלי חיים קטנים המתנועעים במהירות רב , אחרי כן נודע זה גם כן על ידי הנסיון בזרע בעלי חיים אחרים ועל ידי זה נתחזקה האמונה בהיות הבעלי חיים הנראים בטפת הזרע , הם בעצמם תולדות הבעלי חיים אשר ימצאו בהם . ובזה חשבו לבאר סוד ההולדה באר היטיב , ואולם ראוי להפלא על איזה חוקרים אחרים איך עלה על לבם להכחיש התנועה הרצוניית , ובכלל החיות בעצמים הנראים בטפת הזרע אחרי אשר נתבאר זה בנסיון . ויותר מזה יש להפלא איך עלה על לב אחרים לחשוב היות העצמים הנזכרים הם הבעלי חיים הנולדים אחרי כן בעצמם עם היות כי כבר ימצאו כאלה בליחות אחרות זולת זרע הבעלי חיים (אינפוזיאהנס טיהרכן) גם כן . והנה יפלו בכאן ספיקות רבות . האחד הוא · מה היא הסבה לפי הדעת הנזכרת , שיהיו העצמים הנמצאים בזרע הבעלי חיים הקרובים במין מתחלפים הרבה זה מזה , וכמו כן בהיפוך ר"ל שהעצמים הנמצאים בזרע בעלי חיים מתחלפים מאד , דומים זה לזה כמו שנתבאר מצד הנסיון והבחינה ? ולא זו בלבד אלא שכבר ימצאו במין זרע אחד בעצמו , מינים מתחלפים מהעצמים הנזכרים . כל זה מה שיורה על היות העצמים הנזכרים מגיעים במקרה בטפת זרע הנזכר , והנה כבר קודם מציאות בעלי חיים הנזכרים בטפת הזרע , המציא אחד מהחוקרים יאו"עף ד"ע אראמא"טאריים דרך שלישי חשב לבאר על ידו עסק ההולדה לפי חוק ההבדלה הנזכר , והוא היות הבעלי חיים הנולדים נמצאים קודם זה בשלל של בצים (אייער שטאק) ברחם האם . גם החכם שוואמער"דאם נמשך אחריו בזה . ואולם אחרי מציאות הבעלי חיים הנזכרים בטפת זרע האב , עזבו החוקרים הדרך הנזכר מכל וכל , עד שקרוב לזמנינו עמדו החוקרים האל"לער ובא"נעט והחזיקו בדרך ההוא מחדש , והשתדלו להעמידו שנית מערימת העפר . לפי שטת החכמים הנזכרים היינו אנחנו , ובכלל כל בני האדם יחד עש"ר ואביון מונחים כרוכים זה בזה בשלל של בצים ברחם אמנו הראשונה , עם היות קטנים מאד , עם כל זה בתכלית שלימות הציור . ולזה יאמר החכם האל"לער : המעיים והעצמות בעצמם נמצאו כבר קודם ההולדה בזרע האם , זולת שהיו נוזלים אז ואחרי כן נתקשו . ההריון איננו זולת יקיצת הבעלי חיים הנעלמים בבצי האם , על ידי זרע הזכר הפועל בהם . ומתחלה יתחיל להתנועע הלב כו' . ואחד מחוקרי געג"ף השתדל להשלים השטה הנזכרת על זה הדרך : אמר אנחנו נמצאים באמת זמן רב קודם שנדע היותנו נמצאים . שנית , מדת זמן חיי כל אנשי העולם הוא שוה בכלם , אבי האב איננו יותר זקן מבן הבן , אחרי אשר כבר נמצאו כלם יחד מזמן אדם וחוה . והוא יאמין עם זה שעם היות שנולדנו זה זמן קרוב , עם כל זה לא היינו נחים מתים עד הזמן הנזכר אבל היינו גדלים ומתנועעים תנועה בלתי מורגשת מעט מעט עד הגיע זמן לידתנו , ובבטן חוה אמנו היתה התנועה הנזכרת בתכלית החולשה , מפני היותנו נרחקים מאד מכל המון האדם הילודים עד הנה , ואולם בבטן בתה אחות קין , נתחזקה התנועה הנזכרת מעט , אחרי אשר כבר

נולדה בעצמה , וזניחה לנו מקום יותר פנוי להתנועע בו , וכן תמיד על ידי הולדה מתחדשת נתרחב לנו המקום , עד שנעשה המקום פנוי מכל הקודם אלינו , ועל ידי זה בשלילות ההתנגדות אל תנועתנו יצאנו לאור העולם . ואולם אחד מחכמי זמננו זה באר במופתים ובנסיונות רבות שקרות הדעת הנזכר . ואני אזכיר לך קורא משכיל! דרכו בקצרה . ידוע הוא לחכמי הטבע האחרונים מין אחד מגרועי המים שהוא אמצעי בין הצמח והחי , ויקראו בלשון יון פאלי"פ . והנה במין בעלי חיים הנזכר נראה נפלאות . והוא שכאשר נחתוך איזה מחלקיו , הראש או הזנב או הזרועות וכיוצא , נראה בזמן קצר אחד השלמת האבר הנחסר , ושובו לבריאותו כמו שהי' קודם זה . ואם נחתוך אותו לארכו באופן שישוב כעין רצועה מרובעת אזי נראה שיתקרבו צדדי החתך וישובו להתאחד עד שישוב קנה חלול כמו שהי' קודם זה . שנית הבעל חי הנזכר הוא דבק בקצהו האחד בקנה המים וכיוצא בזה , והוא פושט זרועותיו ותופש בהם מזונו הנאות (בעברו עליו דרך מקרה) ומכניסו לתוך פיו , ואולם יפלא איך הוא מעכל המזון הנזכר כי כאשר נפתח את גופו נמצא אותו ריק משולל המעיים ויתר האיברים הפנימיים המצטרכים אל העכול , כעין קנה חלול לבד , ויותר נפלא הוא מה שנראה שאם נהפוך אותו מהפנים אל החוץ כעין שהופכים בית היד וכיוצא בו , ישוב להיות נדון כבראשונה מזולת שום שינוי . גם עסק ההולדה אצלו הוא נפלא מאד . כי תולדותיו דבקים בו כעין נצני האילן ופרחיו , עד הגיעם לשלימות גדולה , ואז יתפרדו ממנו , ויזונו ויולידו בעצמם , וכאלה רבות . והנה מצא החכם הנזכר בנסיון שעם היות בעלי חיים הנזכרים משלימים מעצמם איבריהם החסרים עם כל זה נראה היותם נעשים קטנים ורזים על ידי זה , להיות החלקים המצטרכים לגדולם , משתמשים עתה בהשלמתם . אחרי כן מצא גם כן החכם הנזכר , בחולה אחד שהי' לו מכה טרי' בארכובתו , שאחרי אשר נרפא המכה מזור , ושב החולה לאיתנו , נעשה הבשר למעלה מארכובתו דק ורזה מאוד גם כן מהסבה שזכרתי . ועל ידי הנסיונות הנזכרות וכיוצא בהן נודע ל החכם הנזכר בברור : שאין במציאות זרעים מצויירים מתחלת זמן הבריאה (פרעפארמירטע קייאע) כלל . אבל כאשר יהי' חומר הולד מוכן כראוי . אז יתחדש בו כח פועל הציור המיוחד אליו , ומקיים אותו כל משך זמן מציאותו , ומשלים כל חסרון שיקרה לו מהחוץ . הכח הנזכר הוא נבדל מיתר כחות הטבע , והוא העקריי אל ההולדה , הזונה , וההשלמה , ויקרא : הכח המצייר , והוא בעצמו מה שיקרא אצל הפלסופים המשאיים : השכל הפועל . אחרי אשר הניח החכם דעתו זו , השתדל גם כן לבטל דעות החולקים עליו , ודרכי ראיותיהם על זה הדרך : החוקר האלער מצא היות עור חלמון הביצה שישבה עליה התרנגולת מחובר אל עור האפרוח הנתלה בו , והיות גם כן גידי הדם מהאפרוח הנזכר מתאחדים עם גידי החלמון . ולהיות חלמון הביצה והעור המקיף עליו נמצאו כבר בשלל של ביצים קודם שישבה עליהם התרנגולת , הנה לזה שפט החכם הנזכר היות בהכרח גם כן האפרוח הדבק בו גם כן נמצא כבר בביצה הנזכרת קודם שישבה עליה התרנגולת . ואחריו נמשך גם כן החכם באנעט . ואולם הוא מבואר שאף אם נניח לאמת התקשרות גידי דם האפרוח בגידי החלמון , מה שהוא באמת עדיין מסופק מאד , עדיין לא ימשך מזה , היות ההתקשרות הנמצא ביניהם עתה נמצא ביניהם תמיד , אחרי שהוא אפשר שיתפשטו גידי דם האפרוח ויתקשרו בגידי החלמון , גם כן אחרי אשר ישבה התרנגולת על הביצה , כמו אשר מצאנו דוגמת זה הסבה . שנית מצאו החוקרים סוואממערדאם , וספאללאנצאני בעזר הזכוכית המגדלת היות הנקודה השחורה הנראית בזרע הצפרדע (פראש לייכע) צפרדע מצויר (אוים גבילדם) שלם בכל חלקיו , ומזה שפטו גם כן על מציאות הצפרדע בזרע הנזכר ברחם האם קודם ההריון . והנה באמת ראוי להפלא על החכמים הנזכרים איך עלה על דעתם משפט מעוקל כזה . כבר נודע בחכמת הכימי"אה , שאם נעשה תערובות (אמאלגאמא) מהכסף והכסף חי , ונשפוך לתוכו כסף מותך (זילבר אויפלעזונג) , אזי נראה בתערובת הנזכרת ציור אילן שלם בענפיו ובפרחיו (ארבאר דיאנא) , עם היות שלא הי' הציור ההוא נמצא קודם לזה בשום אחד מחלקי התערובת הנזכרת . מכל זה יתבאר היות ראיות החכמים הנזכרים על קדימת מציאות ציור הוולד בבטן האם , בלתי מספיקות אל הכוונה כלל . והנה זולת מה שזכרתי למעלה מענין הפאלי"פן נודע עוד בנסיון , שאם נקח חצי הפאלי"פ ממין האחד ונחבר אותו אל חצי האחד ממין השני על דרך משל אם נחתוך הראש והחזה מהפאלי"פ

ומיני בעלי חיים המתילדים בפירות כשיתעפשו, ומה שיתיילד מעיפוש הלחויות ותולעים המתיילדים במעיים וכיוצא בהם. סוף דבר יראה לי כי כל מה שלא ימצא בו כח הולדה לדומה לו הוא מזה הכת. ולזה לא תמצאם עומדים הדרם ואע"פ שאי אפשר מבלעדיהם, כמו שא"א מבלתי מראים משתנים ואי אפשר מבלתי מיני שער בבני אדם. וכמו שבבני אדם גשמים אישיהם עומדים באברים השרשיים, וגשמים עומדים במין לא באיש בלחות הארבעה; כן במציאות בכללו גשמים קיימים

הגלגל במנוע עצמותו שהוא צורתו הנבדלת, אך לא כמו שחשב הרב שכבר יהיה במנוע הגלגל על דעתו באמתת הגלגל, ושלא ישפע ראשונה מן הראשון ית' והמופת על זה כי זה הכח קושר העולם בכללו ובו נקשרו כל הכחות הרוחניות והגשמיות המגיעות הנפשיות והשכליות, ואיך יקשור לכוחות הנבדלים כח הבא מגשם. זו מופת מבואר ועיון נגלה על מה שסתרו. ושהוא מושפע מן ההתחלה הראשונה: וכמו שאמר ב"ר מבאר לזה הענין וזה לשונו. ואולם ההתחלות הנפרדות ובלתי נפרדות, מושפעות מן ההתחלה הראשונה, ובהשפעת זה הכח האחד, שושם העולם בכללו אחד, ובו נקשרו כל חלקיו, עד הושם הכל מסכים אל פועל אחד, כענין בגוף החי האחד המתחלף הכחות והאברים והפעולות, כי הוא אמנם הושם אל היודעים אחד, ונמצא הכח בו מושפע מן הראשון. הנה הענין הסכימו עליו, לפי שהשמים אצלם בכללם הם במדרגת החי האחד, והתנועה היומית אשר לכלם הוא כתנועה הכוללת במקום לחי. והתנועה אשר לחלקי השמים הם כתנועות החלקיות לאברי החי. וכבר עמד המופת אצלם על שבחי בו כח אחד הושם אחד. וכן הושמו כל הכחות אשר בו מסכימות לפועל אחד, והוא שלימות החי. וזה הכח נקשר בכח המושפע מן ההתחלה הראשונה. ולולי זה יעדרו חלקיו ולא ישאר כהרף עיין. ואם הי' מחויב שיהי' בחי האחד כח רוחני אחד הולך בכל חלקיו, בו הושם הרבוי הנמצא בו מן הכחות והגשמים אחד, עד יאחר בגשמים הנמצאים בו שהם כח אחד. והי' יחס חלקי הנמצאות מן העולם כלו יחס חלקי החי האחד מן החי האחר. הנה בהכרח שיהי' עניינם בחלקיהם החיים ובכחותם הנפשיות והשכליות זה הענין, ר"ל שבו כח אחד רוחני, בו נקשרו כל הכחות הרוחניות והגשמיות, והוא הולך בכל דרך אחד. ולולי זה לא הי' הנה הנהגה וסדור, ועל זה יתאמת המאמר, בשהאל בורא כל דבר ושמרו, כמו שאמר אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי. ואמר אלכסנדר, ואין ספק שיהי' הנה כח רוחני הולך בכל חלקי העולם, כמו שימצא בכל חלקי החי כח יקשור חלקיו קצתם בקצת, והבדל בין שניהם שהקשר אשר בעולם קדוש, מפני שהקושר קדוש, והקשר אשר בחלקי החי, הנה הוא הווה נפסד באיש בלתי הווה ולא נפסד במין מפני הקשר

גבעת המורה

מהאפא"ליפ הירוק, ונחבר אותו אל הבטן והזנב מהאפא"ליפ השחור אזי יתהווה מזה פאלי"פ שלם חי, ניזון, ומוליד כאלו היה ממין אחד בעצמו. והנה בודאי אי אפשר שנאמר שכבר היה הפא"ליפ המתחדש על ידי הרכבה הנזכרת מצוייר כבר בבטן אמו, אבל בודאי שנעשה זה מחדש. לכן נראה לפעמים באנשים שנחתכו אצבעותיהם, ועם כל זה גדלו להם צפרנים בקצוות החתך הנזכר, והנה הוא בוודאי שלא היו מצויירים על הדרך הנזכר בבטן האם. ועל זה יורו גם כן התולדות היוצאות מן ההקש (אימגבורטן) על היות התולדות הנזכרות בלתי מצויירות בבטן האם קודם ההריון, אבל הציורים הזרים האלה נמשכים מכח פועל בורא לפי הכנת החומר המקרית. והתבונן אתה המעיין! כי בדקדוק גדול אמר הרב ז"ל: מיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיעפשו, ומה שיתיילד מעפוש הלחותיות, והתולעים המתיילדים במעיים וכיוצא בהם. כי בבעלי חיים המתיילדים במקום פנוי תחת אויר השמים, עם היות שלא נראה דרך ההולדה, כבר הוא אפשר שנאמר שאבותיהם הניחו ביציהם או זרעם על הארץ, והם העמידו התולדות הנזכרות. ואולם בבעלי חיים המתיילדים בפנימיות הפירות כשנעפשו, וכן המתיילדים בלחיות בעלי חיים אחרים ובמעיים אי אפשר שנניח זה כלל, מפני שאי אפשר שנצייר איך הגיעו אבותיהם להניח ביציהם במקומות נסתרות כאלה, ובהכרח הוא שנאמר שנתהוו התולדות הנזכרות מעצמן, על ידי כח המצייר הפועל תמיד לפי הכנת החומר וכמו שזכרנו: גשמים אישיהם עומדים כו'. על דרך משל: הראש, היד, והרגל נשארים בעצמם תמיד, מה שאין כן הדם שהוא מתחלף תמיד, הדם

הקשר · והארכתי בזה כי הם נפלאות אל . ובו יותר מזה שירמוז בסוף הפרק · והספק שהמופת יעמוד על הבדלו מן העולם והנקותו ממנו · והמופת יעמוד על מציאות מעשה הנהגתו והשגחתו בכל חלק מחלקיו · ואמרו אבל הם עושים מעשים טבעיים מבלתי מחשבה והסתכלות , ואינם משיגים מה שיעשוהו כלל . ירצה כי הטבע ואם הוא חכם במה שמביא אל התכלית , הנה אינו משכיל שידע מה שיעשהו · אבל יפעל ממזג פעלו כענין בסמים המשלשלים , כי המשלשל האדומה הנה , ואם הוא מיוחד בה ממזג מסגולתו ימשוך משאר הליחות . ואמרו בכחות הגלגליות המניעות אותם המפוזרות בהם . ירמוז בזה כי יש ביסודות כחות שמימיות · וזה כמאמר ארסטו · ואין ספק שביסודות חום שמימיי נפשיי . ולא שמעת כלל מן הראשונים אמר כי החמור והסוס עולם קטן . באמת כן ראוי שיהי' כי המשל יותר שלם . אך כי אני רואה כי ארסטו הביא משל מן הסוס . ואע"ר ג"כ ואמרו לא תתכן אמתתו בתחלת הדעת המשתתף , זה מלה בלציית וסם כאמר . והדעת הקודם המשותף , ר"ל אשר בתחלת הדעת לכל , הוא הדעת אשר דרכו כאשר פגש לאדם נופל לו מקודם שיבוא אחריו שהוא כן , ר"ל קודם אמונתינו וחקירתו ודרישתו המחזקים והסותרים את המאמרים

קיימים עומדים באיש והוא הגשם החמישי בכל חלקיו , וגשמים עומדים במין ביסודות ומה שיורכב מהם . וכמו שכחות האדם המחייבות להויתו ועמידתו מדת עמידתו הם בעצמם המחייבות להפסדו ואבדו ; כך סבות ההויה הם בעצמם סבות הפסד בכל עולם ההויה וההפסד . והמשל בו שאלו הארבע כחות הנמצאות בגוף כל נזון , והם הכח המושך , והמחזיק , והמעכל , והדוחה , אלו היה אפשר שיהיו אלו הכחות ככחות השכליות עד שלא יעשו אלא מה שראוי , ובעת הראוי ובשעור הראוי היה אדם נצל ממכות גדולות מאד וחלאים רבים · ואמנם בעבור שלא היה זה אפשר , אבל הם עושים מעשים טבעיים מבלתי מחשבה והשתכלות , ואינם משיגים מה שיעשוהו כלל , התחייב שיתחדשו בעבורם חליים גדולים ומכות גדולות , ואף על פי שהיו הם הכלים בהוית האדם ובעמדו המדה אשר יעמוד . ובאור זה כי הכח המושך על דרך משל אלו לא היה מושך אלא הדבר הנאות מכל צדדיו והשעור הצריך אליו לבד , היה נמלט האדם מחלאים ומכות רבות ; אבל בעבור שאין הענין כן אבל ימשוך אי זו ליחה שתזדמן מסוג משיכתו , ואף על פי שהליחה ההיא נטתה מעט בכמותה ואיכותה , יתחייב מזה שימשוך הליחה אשר היא יותר חמה ממה שצריך או יותר קרה או יותר עבה או יותר דקה , או תמשוך יותר ממה שצריך ויהנקו בזה הגידים ויתחדש הסתום והעפוש ויפסד איכות הליחות וישתנה כמותם ויתחדשו חלאים כגרב והחכוך והיבלות או מכות גדולות ונגעים גדולים כמורסא , שקורים גרנ"ק בלעז והצרעת והאיכל עד שתפסד צורת האבר או צורת האברים , וכן הענין גם כן בשאר הכחות הארבע ; כן הענין בעצמו בכל המציאות הענין המביא להוית מה שיתהוה והמשך מציאותו מדה אחת , והוא ערוב היסודות בכחות הגלגליות המניעות אותם המפוזרות בהם · היא הסבה בעצמה בהתחדש סבות מזיקות במציאות , כזרמים , והמטר הסוחף , והשלג , והברד , והרוחות החזקות , והרעמים , והברקים ועפוש האויר , או התחדש סבת ממיתות מאד , יכלו ארץ או ארצות או אקלים בהשקע מקומות , והרעש והזועות , והמים השוטפים מן הימים והתהומות · ודע כי זה שאמרנוהו כלו מדמות העולם כללו באיש מבני אדם , לא מפני זה נאמר באדם שהוא עולם קטן , כי זה הדמיון כלו נמשך בכל איש מאישי

בעלי

גבעת המורה

שדם הקודם נפסד ויבוא אחר תחתנו , וכן ביתר הליחיות : הגשם החמישי . כבר בארנו היות זה נמשך אחרי דעת ארס"טו לבד , וכי באמת גם הגשמים השמיימים בלתי עומדים באיש כמו שכבר נודע מבחינות התוכניים , שכוכבים רבים נתחדשו בזמנינו , שלא נראו כלל בימים הקדמונים , וכמו כן בהיפוך שאחרים נראו בזמנים הקודמים ונעלמו מעינינו , באופן שנתבאר היות הכוכבים ככל המון הנמצאות אשר בארץ מתחת באמת הווים ונפסדים :

שבו

בעלי חיים השלם באבריו , שלא שמענו כלל אחד מן הראשונים אמר כי התמור או הסוס עולם קטן · ואמנם נאמר באדם זה מפני הדבר שיוחד בו האדם והוא הכח המדבר , ר"ל השכל ההיולאני , אשר זה העניין לא ימצא באחד ממיני בעלי חיים זולתו · ובאור זה כי כל איש מאישי בעלי חיים לא יצטרך בהמשכת מציאותו אל מחשבה והשתכלות והנהגה , אבל ילך ויעשה לפי טבעו , ויאכל מה שימצא ממה שייטב לו , וישכון באי זה מקום שיזדמן לו . וישכב עם אי זו נקבה שימצא בשעת הערת חמומו , אם יהיה לו עתות הערת חמום , ויתמיד בזה אישו המדה אשר יתמיד וימשך מציאות מינו , ואינו צריך כלל לאיש אחר ממינו יעזרהו ויסמכהו על עמידתו עד שיעשה לו דברים לא יעשום הוא בעצמו . אמנם האדם לבד אלו ישוער איש ממנו לבדו , נמצא שיהיה נעדר ההנהגה ושב כבהמות היה אובד לשעתו , ולא היה מתקיים אפילו יום אחד אלא במקרה , ר"ל שימצא במקרה דבר יזון בו , והוא בעבור שמזונותיו אשר בהם עמידתו צריכים אל מלאכה והנהגה ארוכה לא תשלם אלא במחשבה והשתכלות בכלים רבים ובאישים רבים יתייחד כל אחד מהם בעסק אחד , ולזה הוא צריך למי שינהיגם ויקבצם עד שיסודר קבוצם וימשך להעזר קצתם בקצתם . וכן השמרו מן החום בזמן החום ומן הקור בזמן הקור והסתרו מן המטר והשלג ונשיבת הרוחות צריך לזמון הכנות רבות · לא תשלם אחת מהם אלא במחשבה והשתכלות · ומפני זה נמצא בו זה הכח הדברי , אשר בו יחשוב ויסתכל ויעשה ויכין ויזמן במינים מן המלאכות מזוניו וכנו ולבושו , ובו ינהיג כל אברי גופו עד שיעשה מהם הראש מה שיעשה , ויתנהגו האברים אשר תחת יד האברים הראשיים במה שיתנהגו . ובעבור זה אלו דמית בנפשך אחד מבני אדם נשלל זה הכח מונח עם הכח החיוני לבד היה אובד לשעתו . וזה הכח נכבד מאד יותר נכבד מכל כחות בעלי חיים , והוא גם כן נעלם מאד לא תובן אמתתו כתחלת הדעת המשתתף כהבנת שאר הכחות הטבעיות ; כן במציאות דבר אחד הוא המנהיג לכללו המניע לאבריו הראש הראשון אשר נתן לו כח ההנעה עד שהנהיג מה שזולתו . ואלו ידמה האדם בנפשו , בטול העניין ההוא בטלה מציאות זה הכדור בעצמו הראש ממנו ואשר תחת יד הראש , ובדבר ההוא ימשך מציאות הכדור בכל חלק ממנו והדבר ההוא האלוה יתעלה שמו . ולפי זה העניין לבד נאמר באדם לבדו שהוא עולם קטן , מפני שבו התחלה אחת היא המנהיגה לכלו . ומפני זה העגין נקרא השם ית' בלשוננו חי העולם ,

ונאמר

המאמרים . עוד אמר כן במציאות דבר אחד הוא המנהיג לכללו המניע לאבריו הראשון אשר נתן לו כח ההנעה עד שהנהיג בו מה שזולתו · ירצה באברו הראשון כדור גלגלי המזלות , וכינוי אברו שב למציאות · וככר יובן מדבריו אלה שיהי' האלהית הוא המניע הגלגל , ויהי' האלוה ית' הוא המניע הראשון למתנועע הראשון בלי אמצעות . ומי יתן וכיון זה בו לרחקם מן הגוף הככב הבהיר המאיר המתנועע הדק הפשוט ר"ל הגלגל , ירצה בככב העצם הגלגלי הבלתי הוה ולא נפסד · וירצה במאיר

גבעת המורה

שבו התחלה אחת היא המנהיגה לכלו . הנה ימצאו בכאן שלשה מדריגות . האחת היא הפעולה מזולת ציור כלל , כירידת האבן למטה על דרך משל . השנית , הפעולה הנמשכת אחר הציור , כמו שהיא פעולת הבעלי חיים הבלתי מדברים , המכוונים אל מה שהוא נאות ובורחים מהבלתי נאות להם , לפי ציור הטוב והרע המגיע אליהם מדברים מיוחדים . והשלישית היא הפעולה הנמשכת אחר ציור שכליי , ר"ל ציור חקי השכל . והיא המיוחדת אל האדם לבדו , בבחינת היותו בצלם אלהים : חי העולם . כבר נתבאר זה . אבל כל מי שישפיע הנהגה כו' . והנה גם כן נמשך לפי דעת ארס"טו בהיות השמים בלתי מקבלים שום שינוי ופעולה מהדברים אשר למטה

במאיר הנותן האורה , וזה בחלק מה ממנו והם הכוכבים · ובבהיר שאר חלקי הגלגל , כי הבהירות זולת האורה · ויוחדו הכוכבים באורה מבין שאר חלקי הגלגל לעביים ומקשיותם . ושאר החלקים הם יותר זכים ובהירים , ואמרו המתנועע כי התנועה היא שלימות וחיות למתנועע · ואמרו הדק הוא כמאמר הפלוסופים · שהגלגל אם שיהי' כלי חומר , או שיהיו הרחקים , והשמש והירח ושאר הכוכבים , אם שיהיו צורות . ר"ל מרחקים בזולת חומר , ר"ל גשמים רוחנים . ואם שימצא להם חומר בשתוף השם עם החומרים אשר בכאן . וזה מפני הכח אשר בם באכה , והרצון בזה , הוא מה שקראו הדק . וירצה בפשוט שאיננו מורכב כשאר הגשמים , והאמת כי הוא פשוט שאיננו מורכב מהיולי וצורה . כי השכל אשר הוא צורתו הוא נבדל . אמנם הרב חשב שהוא בעל נפש ושכל בגוף . עוד אמר כי המופת יעמד על הבדלו ית' מן העולם והנקותו ממנו , והמופת יעמד על מציאות מעשה בכל חלק מחלקיו , ואפי' הדק הפחות · ישתבח מי שנצחנו שלימותו

ונאמר ויעבע בחי העולם · ודע כי הדמוי אשר דמינו העולם בכללו באיש מבני אדם לא יתחלף בדבר ממה שזכרנו אלא בשלשה דברים , האחד מהם , שהאבר הראש מכל בעלי חיים שיש לו לב יקבל תועלת באברים שתחת ידו ותשוב עליו תועלתם · ואין במציאות הכללי דבר כן , אבל כל מי שישפיע הנהגה או יתן כח לא ישוב אליו תועלת כלל מאשר תחת ידו ; אבל נתינתו מה שיתנהו כנתינת המטיב החונן אשר יעשה זה לנדיבות טבעים ולמעלתם לא לתועלתם כל זה להדמות לשם יתעלה · והשני , כי הלב מכל בעלי חיים שיש לו לב באמצעיתו ובתוכו ושאר האברים אשר תחת ידו מקיפים בו , בעבור שתכללהו תועלתם בשמירתו והסתרו בהם עד שלא ימהר אין הזק מחוץ · והענין בעולם בכללו בהפך , הנכבד שבו מקיף בפחותו , בעבור שבטוח עליו מלקבל מעשה מזולתו , ואפילו אם היה מקבל אין נמצא חוצה לו גשם אחר יעשה בו , והוא ישפיע על מה שבתוכו , ולא יגיעהו מעשה כלל ולא כח מזולתו מן הגשמים · ויש הנה גם כן קצת דמיון , וזה כי האבר הראש בב"ח כל מה שירחיק ממנו מן האברים הוא קטן במעלה מן הקרוב לו , וכן הענין בעולם בעצמו ; כל אשר יקרבו הגשמים לנקדת המרכז התעכרו והתעבה עצמם וכבדה תנועתם , וסר אורם ובהירותם לרחקם מן הגוף הנכבד המאיר הבהיר המתנועע הדק הפשוט , (ר"ל הגלגל) , וכל אשר יקרב לו גשם יקנה ממנו מעט מאלו המדות כפי קרבתו ויהיה לו קצת מעלה על מה שאחריו · והשלישי , כי זה הכח המדבר הוא כח בגוף ובלתי נפרד ממנו , והשם ית' אינו כח בגוף העולם אבל נפרד מכל חלקי העולם , והנהגתו יתעלה והשגחתו מחוברת לעולם בכללו חבור נעלם ממנו תכליתו · וכהות בני אדם מקצרות לדעתו כי המופת יעמוד על הבדלו יתעלה מן העולם והנקותו ממנו · והמופת יעמוד על מציאות מעשה הנהגתו והשגחתו בכל חלק מחלקיו ואפי' הדק הפחות · ישתבח מי שנצחנו שלמותו ! ודע שראוי היה שנדמה יחס האלוה ית' לעולם יחס השכל הנקנה הנאצל לאדם אשר אינו כח בגוף והוא נבדל מן הגוף הבדל אמתי ושופע עליו , ויהיה דמיון הכח הדברי כשכלי הגלגלים אשר הם בגופות , אמנם עניין שכלי הגלגלים , ומציאות השכלים הנפרדים , וציור השכל הנקנה הנאצל אשר הוא נפרד , גם כן הם דברים יש בהן עיון וחקירה וראיותיהם נעלמות (ואע"פי שהם אמתיות) ויתחדשו בהם ספקות רבות , ולטוען בהם טענות ולמערער בהם

ערעורים

גבעת המורה

למטה מהם , ואולם כבר נתבאר שאין הענין כן , אבל באמת כל הנמצאים מזולת הבדל , פועלים קצתם מקצתם , וכמו שהשמים וכל אשר בהם פועלים ביסודות והמורכבים מהם , כן הוא גם כן בהיפוך : הנכבד שבו מקיף בפחותו . זה גם כן בלתי מכוון אל האמת לפי סדר בנין העולם החדש (דאס נייע וועלט סיסטעם) כי לפי זה השמש הוא במרכז העולם , ויתר הגרמיים (וועלט קערפר) מקיפים סובבו . ואולם חשיבות אלה הנזכרים זה אל זה לא נודע לנו בברור : ישתבח מי שנצחנו שלימותו . ר"ל ישתבח השם יתעלה ששלימותו גדולה כל כן

ערעורים · ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורת המבוארת אשר לא יכחיש דבר ממנה שזכרנוהו זכרון סתם · אלא אחד משני אנשים · אם סכל בדבר הברור כמו שיכחיש מי שאינו מהנדס פי׳ חכם בתשבורת) דברים למופתים בא עליהם המופת · או מי שיבחר להחזיק בדעת אחת קודם ויטעה עצמו · אבל מי שירצה שיעיין עיון אמתי ולמד עד שיתברר לו אמתת כל מה שהגדנו · וידע שזאת היא צורת זה הנמצא המיושב המציאות בלא ספק · ואם ירצה לקבל זה ממני שידע המופתים בכל מה שיש עליו מופת · יקבל · ויבנה על זה הקשיו וראיותיו · ואם לא יבחר בקבלה · אפילו באלה ההתחלות ילמד ואחר כן יתבאר לו כי העניין כן הוא · הנה זאת הקרנוה כן היא · שמענוה ואתה דע לך ! ואחר זאת ההזמנה וההצעה אתחיל בזכרון מה שיעדנו בזכרו ובאורו :

שלימותו · **אמר משה** אמת כי נלקחו שלמותו , כי לא נשיגהו באופן אשר ישיג עצמו · אמנם יולד המופתים ה״לו אין נכוח , כי אין בו סתירה , כאשר תבין מה שפרשנוהו , כי הכח הקוסר הוא מושפע מן ההתחלה הראשונה , לא שהוא הוא כמו שטבע החיים בחי מושפע מצורת החי , לא שהוא השלימות הראשון אשר הוא הנפשי . וזהו מאמר ב״ר במה שהבאנוהו וזה הכח נקשר בכח המושפע מאת ההתחלה הראשונה . ירצה שהכח הקושר בחי נקשר עם הכח הקושר העולם , הו מושפע מאת ההתחלה הראשונה . ואם הוא הקושר באמת , ולכן ירוץ דברו עליו , ואי אפשר לו מבלתי שאגלה אליך סודו · ואומר , כי מאמר הרב הנה , רמז אל מאמר שההתחלה הראשונה נמצאת בכל דבר , וכאלו לקח זה מהם · ודע זה , ומה שאמר ויהי׳ דמיון הכח הדברי בשכלי הגלגלים אשר הם בגופות רחוק מאמונתינו . ומסכרת ארסטו ומפרשי ספריו , וכבר הארכנו בזה בפירושינו לאגרות אפשרות הדבקות לאב״ר . אמנם העירותיך עליו לדרישתנו האמת ·

פרק

פרק שלשה ושבעים

ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים לפי התחלף דעותם ורוב דרכיהם והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו באלו הארבעה בקשות שתים עשרה הקדמות · הנני זוכרם לך · ואח״כ אבאר לך עניין כל הקדמה מהם ומה שיתחייב ממנה · ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי · ההקדמה השנית מציאות הרקות · ההקדמה השלישית שהזמן מחובר מעתות · ההקדמה הרביעית שהעצם לא ימלט ממקרים רבים · ההקדמה החמישית שהעצם הפרדי תשלם מציאותו ועמידתו במקרים אשר אני מספרם ולא ימלט מהם · ההקדמה הששית שהמקרה לא יעמד שני זמנים · ההקדמה השביעית שדין הקניות דין העדרים ושהם כלם מקרים נמצאים צריכים לפועל · ההקדמה השמינית שאין בכל הנמצא בלתי עצם ומקרה · ר״ל הבריאות כלם ושהצורה הטבעית גם כן מקרה · ההקדמה התשיעית שהמקרים לא ישאו קצתם את קצתם · ההקדמה העשירית שהאפשר לא יבחן בהסכים זה המציאות לציור ההוא · ההקדמה האחת עשרה שאין הפרש בעקרות

מה

גבעת המורה

עד שנלאה כח השגתנו : בדעת אחת קודש · (עיין באר אורטייל) :

פרק שלשה ושבעים . דע אתה המעיין , כי הרב המחבר ז״ל להיותו נמשך אחרי דיעות הפלסופים המשאיים (דיא פעריפאטעטישי פילאזאפען) ר״ל ארס״טו והנמשכים אחריו , הוא משליך דיעות המדברים בכלל אחרי גוו , ולזה הוא משתדל להניע הנה הקדמותיהם ודיעותיהם , באופן שיהי׳ בעולם נראה בעליל לעין כל מעיין , ואולם אחר העיון העמוק , והשקידה הרבה , בדרכי הפלסופים האחרונים ודעותיהם , מצאתי היות הקדמות המדברים . ודיעותיהם , כפי מה שהניעם הרב המחבר הנ״ה ,

מסם

פרק עג ההקדמה הא׳ כל גשם שבו מחובר מחלקים קטנים, לא יקבלו החלוק לדקותם, ולא

מה שאין תכלית לו בין שיהיה בפעל או במקרה או בכח, ר״ל שאין הפרש בין שיהיו הדברים שאין להם תכלית נמצאים יחד, או משוערים מן המציאות ונמנה שכבר נעדר וזה הוא אשר במקרה, כל זה אמרו שהוא שקר · ההקדמה השתים עשרה היא אמרם שהחושים יחטאו ויבצר מהם הרבה ממושגיהם, ולזה אין למדין מהם דין ולא ילקחו מוחלטים התחלות מופת · ואחר מניינם אתחיל לבאר ענייניהם ולבאר מה שיתחייב מהם אחת אחת :

ההקדמה הראשונה · ענינה שהם חשבו שהעולם בכללו ר״ל כל גשם שבו הוא מחובר מחלקים קטנים מאד לא יקבלו התחלוקה לדקותם, ולא

גבעת המורה

מהם אמתיות בהחלט, אפשר שיתבארו במופת · (עם היותם צריכים שנוי מה להשלמתם), ומהם לפחות אמתיות בבחינה מה, ומהם ג״כ בטלים וכמו שית׳ · והנני מבאר תחלה כל הקדמה כפי מה שהגיעה הרב המחבר ז״ל, ואחר כך אעיר עליה כפי קוצר השגתו :

ההקדמה הראשונה · לא יקבלו החלוקה לדקותם · ולא לחלק הא׳ כמות כלל · ידוע הוא, כי שני מיני כמה הם · המין הא׳ הוא כמה מתפשט חצוני (עקסטענזיווע גרעסע) והוא כמה מיוחס אל עצם בעל חלקים, זה חוץ לזה, יהיו החלקים דומים כענין חלקי הקו השטח, והגוף ההנדסיי, או בלתי דומים, כענין חלקי המורכב או הגשם הנמלא בפעל. עד״מ הזינ״אבר בבחינת היותו גוף הנדסיי, הוא בעל חלקים דומים, ואולם בבחינת היותו ג״כ גשם נמלא בפעל הוא בעל חלקים בלתי דומים, ר״ל הגפרית והכסף חי אשר מהם הורכב כמבואר לבעלי הכימי״אה · ולזה הוא ג״כ אפשר שיתחלק בפעל בשני הפנים, ר״ל לחלקי׳ דומים, והוא אם נחלק הזינאבר לחתיכות קטנים באופן שכל חלק מהם יהי׳ דומה לזולתו וכן לכללו, ר״ל שישאר זינאבר כמו שהי׳, או לחלקים בלתי דומים, והוא כאשר נתיר הרכבתו ע״י הרכבה יודעם, אם נחבר אותו עם איזה גשם היותר מוכן בטבעו אל ההרכבה עם א׳ מחלקי הזינאבר היסודיים, מהכנת זולתו מהחלקים אל ההרכבה הנזכר, כמו שיעשו בעלי הכימי״אה, שיערבו הזינאבר עם החומץ המלחיי (זאלן זיירע), ובאמצעות חום האש יתפרד הכסף חי מהגפרית, וישוב להתחבר עם החומץ המלחיי הנזכר, וישאר הגפרית לבדו כמו שהיה קודם הרכבתו עם הכסף חי · וכדומה לזה · ואולם הקו, השטח, והגוף ההנדסיי עם היות שא״א שיתחלקו בפעל (בבחינת היותם מופשטים מהחומר) עכ״ז הם מקבלים החלוקה, ר״ל שאפשר שנצייר בדעתינו חלק מונח מקו כו׳ מונח ·

והמין הב׳ · הוא כמה מתפשט פנימי (אינטענזיווע גרעסע) והוא המיוחס אל הכחות והפעולות שאינם בעלי חלקים הנמצאים בפעל זה חוץ לזה, אבל בעלי מדריגות מתחלפות, משוערות בשכל לבד, כגון התנועה עד״מ, היא בעלת מדריגות מתחלפות, ועם היות שאפשר שתהי׳ תנועה א׳ גדולה שוה לקבוץ איזה מספר תנועות קטנות, והם חלקי התנועה הגדולה בבחינה זו, עכ״ז אין התנועות הקטנות הנזכרות זו חוץ לזו בתנועה הגדולה, וא״א גם כן שיתפרדו ממנה · וכ״כ חום המים הוא בעל כמות, מצד היות השכל משער אפשרות חום יותר גדול, או יותר פחות ממנו, אבל עכ״ז א״א שנחלק מדריגת החום הנמצא בפעל, למדריגת פחותות באופן שיהיו ג״כ נמצאות בפעל זו חוץ לזו · וכן א״א שנרכיב ממדריגות הפחותות הנמצאות בפעל מדריגה השוה לקבוצם, באופן שתהי׳ ג״כ נמצאות בפעל · כי אם נשפוך מים בעלי מדריגה א׳ מהחום, אל מים אחרים ג״כ בעלי מדריגה הנזכרת, לא ישובו בעבור זה בעלי ב׳ מדריגות, אבל ישארו בעלי מדריגה א׳ כמו שהיו, ועם היות שיתוסף כמות המים, עכ״ז לא תתוסף כמות החום, וכן בכל כיוצא בזה · והנה חשבו המדברי׳ שהעצמים הפרדיים הנזכרים, לא יקבלו החלוקה לדקותם, ר״ל שאינם בעלי כמה מהמין הא׳, ולא

ולא להלק האחד מהם כמות כלל · וכשיתקבצו קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות והוא אז גשם · ואלו הובר מהם שני הלקים יהיה כל הלק אז גשם ויהיה שני גשמים · כמאמר קצתם · וכל החלקים ההם דומים שוים אין הלוק בהם בשום פנים · ואמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים · אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרבבת שכנות · עד שההויה אצלם הוא הקבוץ · וההפסד הוא הפרוד · ולא יקראוהו הפסד · אבל יאמרו ההויה הוא קבוץ ופרוד ותנועה ונוח · ויאמרו כי אלה החלקים אינם נמצאים מאז · כמו שהיה חושב אפיקורוס וזולתו מן המאמינים בחלק שאינו מתחלק · אבל יאמרו שהשם יתעלה יברא אלו העצמים תמיד כשירצה · והם גם כן אפשר העדרם · והנני אשמיעך דעותם בהעדר העצם :

ההקדמה

ולא לחלק אחד מהם כמות כלל . כבר ידעת כי הכמה המתדבק מתחלק לאין סוף , כפי דעת הפלוסופים . ואין הרצון בזה שחלק מן החש דרך משל יחלק לאין סוף ואות אם , כי זה נמנע , כי שיעור מוגבל יש לגשם הטבעי בגודל ובקוטן , כשיעבור הגבול הפות תעדר הצורה , כי לא תתיחס לנושאה ; אבל כרצה בו שבקם השיעור מופשט מן הצורה · וג"כ אין הרצון בחלוקה לאין סוף , שנחלקהו במעשה אבל במחשבה . ולזה הכת האחר אמרו לא יקבלו החלוקה לדקותם . ובאר ואמרו , לא לחלק האחד מהם כמות כלל : שלא תחשוב הרצון , באמרו שלא יקבלו החלוקה לדקותם , במה הם בעלי צורה טבעית או חלוק כיד . אבל הם בעצמם מטבע מתדבק , ולזה הוסיף ואמר במוחלט , ולא לחלק האחד מהם כמות , ודע זה .

וכל החלקים ההם דומים שוים אין חלוק בהם בשום פנים · ירצה שהם דומים בתמונה ובאיך שוים בכמה , אין הבדל ביניהם בשום פנים , ולא בעצם ולא זולתו , לא הרכבת שכונה והיא הפגישה , ולא הרכבה מזגית , כי אין להם חלקיות עד יתמזגו בפגישת קצתם ויתגלגלו ותנוח בהם צורה אחת כמשפט המזג ·

ההקדמה

גבעת המורה

ולא לחלק הא' מהם כמות כלל , ר"ל שאינם ג"כ בעלי כמה מהמין הב' · וכל החלקים ההם דומים שוים · הדומה יאמר על ההשתתפות באיכות מה , והשוה על ההשתתפות בכמות , עד"מ השמש דומה אל האש , מצד איכות החום המשותפות לשניהם , משקל ליטרא עופרת הוא שוה למשקל ליטרא זהב , מצד ההשתתפות בכמות . ואולם היות העצמים הפרדיים שוים זה לזה , אין הכוונה היותם בעלי כמות א' משותפת לכלם , אבל דעתם בזה היות כלם משוללי הכמות , ולזה לא יפול בהם הפחות והיתר . וכן הם דומים זה לזה , לא מצד היותם בעלי איכות משותפות לכלם , אבל להיותם מצד עצמם (מזולת האיכות או המקרים אשר יבראו תמיד וכמו שיבא) משוללי האיכות . כי לדעתם אין שום איכות עצמיית ר"ל מתחייבת מעצם הדבר וטבעו אבל כל עצם אשר אללם שינוייר עם האיכות הנזכרת או זולתה ולזה תהי' האיכות בבחינת העצם מקרית · אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבה שכנות . ר"ל שא"א שתהי' ההרכבה מזגיית , כענין הרכבת הלינאבר שזכרתי , מפני שזה בלתי אפשר אם לא שנניח החלקים היסודיים בלתי דומים וזה מתנגד להנחתם . אבל יאמרו ההוי' היא קבוץ ופרוד כו' . ר"ל שכל פרוד או הפסד בערך אל דבר א' , הוא הוי' בערך אל זולתו , וכמשל הלי"נאבר שזכרתי שאחרי שיתפרד הכסף חי מהעופרת , ושיפסד עי"ז הלי"נאבר , ישוב להתחבר עם החמוץ המלאיי , ויתהוה מזה הגשם הנקרא מערקו"ריום סובלי"מאטוס , וכל כיוצא בזה :

הערה דע כי בחירי הפלסופים האחרונים , ובראשם האדון לייב"ניץ , החזיקו בעקר ההקדמה הראשונה הנז' , עם היות ששינו בה קצת . והוא אחרי היות כל נמצא מוחש , מורכב , וא"א שינוייר מורכב , מזולת הנחת מציאות פשוטים אשר מהם הורכב , או שינוייר דבר מתחלק מזולת הנחת מציאות החלקים , שאיהם תגיע החלוקה , הנה לזה בהכרח שנניח מציאות עצמים פשוטים , הבלתי מתקבלים החלוקה בפעל , אשר מהם יתהוה , ואליהם ישוב כל מורכב מקבל החלוקה . ואולם ההבדל שבין דיעות המדברים הקדמונים והפלסופים האחרונים הנזכרים בציור מציאות העצמים הפשוטים הנזכרים , הוא זה , הראשונים דמו אותם משוללי האיכות והכמה ,

ההקדמה השנית השרשיים ר"ל מדברים המאמינים שהעצמים הפרדיים הם שרשי הגשמים, יאמינו ג"כ ריקות נמצא, והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל, אלא רקים מכל גוף נעדרים לכל עצם · ההכפל כלשון לא יעשה בלמוד המופת · ודבר אחכם מסוגלים בזה ותזכירך אמתת הריקות וביאורו, יען תבין דבריו ואומר . דע כי הריקות הוא רוחק נבדל אין בו גשם כלל · ירצה בזה שהוא רוחק אפשר שיונחו בו שלשה שלוחים, נכרתים על זויות נצבות, ולמה שהיה זה הרוחק כבר יאמר על הרוחק אשר אפשר שיקבלהו גשם חמרי · והיה הרוחק אשר יהי' ריקות, הוא רוחק נבדל עומד בעצמו רק מופשט, לא יקבלהו חומר ולא יכנס בו שמנו בו הבדל יבדילהו ממנו . ואמרנו נבדל, ר"ל שהוא נבדל קים איננו נשוא בגשם, על צד נשיאות המקרים והתכונות . עוד הוספנו בו הבדל אחרון, ואמרנו אין בו גשם

ההקדמה השנית המאמר ברקות · קדמוני המדברים שהיו עיקר חכמת המדברים מאמינים גם כן שהרקות נמצא · והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל, אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם · וזאת ההקדמה היא הכרחית להם להאמינם

ההקדמה

גבעת המורה

כמו שכת' מדברי הרב המחבר ז"ל . לא כן האחרונים הנזכרים, מפני היות עצם מופשט מהאיכות והכמה, בלתי מצוייר אל השכל, והוא נושא הגיוני לבד (איין לאגיש סובייעקט) ומכ"ש שא"א שיהיה שום מורכב מעצמים כאלה, כי חבור הדומים איננו הרכבה, ר"ל שלא יתחדש מזה שום דבר כי אם תחבר מים עם מים, ישאר המקובץ מהם מים כשהיו · ולזה הוא בהכרח שנתייחס אל העצמים הפשוטים הנזכרים, איכות וכמות מה · ואולם מה הוא ענין האיכות והכמות אשר נייחס אליהם ? הנה באר האדון לייבניץ הנז', היות האיכות הנזכר, כח א' מצייר (איינע פארשטעללונגס קראפט) המיוחס לכ"א מהעצמים הנזכרים · והכמות היא מדריגת הכח הנזכר והוא להיות גדר העולם הוא קבוץ עצמים נקשרים זה בזה, וא"א שנצייר קשור דברים נמצאים בפעל, אם לא שנניח אותם פועלים זה בזה · ולזה יאמר החכם הנזכר שכ"א מעצמי העולם הפשוטים, פועל בכל העצמים זולתו, וכ"כ כל א' ממה שזולתו פועל בו, ולהיות שבהכרח שימצא איזה יחס וערך בין הכח הפועל, והפעולה המחוייבת ממנו, באופן שהמשיג איכות הפעולה, משיג ג"כ איכות מה מהפועל · הנה לזה יהי' מקבל הפעולה בבחינת מה, מצייר בעצמו כח הפועל, וכ"א מהעצמים הפשוטים הנזכרים, להיותו מקבל פעולת כ"א מהעצמים הנמצאים זולתו, מצייר בהכרח כל העצמים זולתו, ר"ל העולם בכללו, ואולם יבדלו זה מזה במדריגת הציור ר"ל לא מצד הנשוא המשותף לכלם ר"ל העולם בכללו, אבל מצד כח הנושא, והוא להיות כח כ"א מהם בעל תכלית, הנה לזה א"א שיצייר כל מה שזולתו במדריגה א' מהברור אבל יצייר איזה דברים ביותר שלימות מזולתם, מפני היות היחס והערך אשר בינו ובינם, יותר מהיחס והערך אשר בינו ובין מה שזולתם, לפי מקומו בעולם, מבואר מזה שעם היות נשוא הציור (אביעקט דער פארשטעללונג) משותף לכלם, ר"ל העולם בכללו, עכ"ז יהי' ציור העולם בכל א' מהם משונה מציור זולתו, כמו שישתנו ציורי עיר א' בעצמה לפי השתנות מקום נקודת ראות (געזיכטס פונקט) המצייר · העצמים הפשוטים הנזכרים א"א שיהיו מושגים בחוש, מפני היות השגת החוש מעורבבת מהשגת קבוץ פעולותיהם זה בזה, ואולם עצם כ"א מהם, והפעולה אשר תתחייב ממנו לבד, א"א שיושג כ"א בשכל . מבואר מזה היות השגת החוש קניתו שלימות, נמשך אחר השגת השכל, וקניתו חסרון, נמשך אחר העדר ההשגה השכלית, ר"ל אחר היותו כח מוגבל, והדברים עמוקים, כבר הארכתי בזה במקום אחר, אבל במה שזכרתי די לבאור ההקדמה הראשונה :

ההקדמה השנית . זאת ההקדמה מבוארת מעצמה · ואולם מה שאעיר עליו הוא זה · שזאת ההקדמה אמתית בבחינה א', ובלתי אמתיית בבחינה אחרת, ר"ל שבבחינת חכמת הטבע (איין פהיזישן בטראכט) היא אמתיית, ואולם בבחינת מה שאחר הטבע, היא בלתי אמתיית . והוא שאם נשים הרקות בבחינת השגת החושים, יהי' גדרו מרחק מוגבל ממושגי החושים בלתי מושג אל החושים מצד עצמו,

ובבחינה

ההקדמה הראשונה, וזה שאם יהיה העולם מלא מן החלקים ההם, איך יתנועע המתנועע, ולא יצייר הכנס הגשמים קצתם בקצתם ; ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ופרודם אלא בתנועתם, הנה בהכרח יצטרכו לקיים הרקות, עד שיוכלו החלקים ההם להתקבץ ולהתפרד, ותתכן תנועת המתנועע ברקות ההוא אשר אין גשם בו ולא עצם מהעצמים ההם :

ההקדמה

גשם כלל, ר"ל על שיהי' מקום לגשם, אבל הוא ריקות בפועל · כי דעת קצת מאמיני הרקות שהוא נמצא בכח, ושלא ימנע מהיותו מקום לגשם, עד לא יהי' נמצא בפועל והוא שקר. כי ישובו שתי אמות אמה אחת, ונמנע הכנס גשם בגשם, אינו אלא מפני הכנס הרחקים ברחקים. ואיך יהי' הרחק הוא המקום, ולכן אין המקום אלא התכלית המקיף השטח הנבדל. וכמו כן מאמיני הריקות נחלקות לשתי כתות, מהם שאמרו שהוא מעורב בגשמים ומסתבך בהם, ונמצא בהם בפעל. ומהם שאמרו שהוא בלתי בגשמים, כאלו תאמר בנקבים הספוגיים ואין שם גשם, יהי' מקום הריקות וכאלו הוא חוץ כל העולם מקיף בו. ואחר שהתבאר זה אומר, כי הרב כלל כל זה בשאמר כי הסרטיים ג"כ יאמינו בו · ירצה באמרו רוחק או רחקים שיכלול המסובבים והבלתי מסובבים, אבל נבדל בלתי מקומים · ור"ל ברוחק ההוחק המוגשם, והוא שאפשר שיונחו בו שלשה שלוחים נכרתים על זויות נצבות, ואמרו אין בו דבר כלל, ירצה אבל הוא ריקות בפועל מסובך או בלתי מסובך, כאלו תאמר האויר כי ממנו נודע הרקות במחשבת מאמיניו · והסרטיים יאמינו בריקות בעבור תנועת העצמיים הפרדיים · והנה לפי אמונת העצם הפרדיי, לא הספיק לו הרקות הבלתי מסובך ושיהי' רק מגשם אבל רק מעצם · ולכן פי' ואמר, רצונו באומרו, אין בו דבר כלל, כי הם ריקים מכל גוף, נעדרים מכל עצם, ר"ל שהוא רק מכל גשם ואפילו העצם הפרדי, אחר אשר מהרכבה מהם יורכב הגוף · ואמר שהוא נעדר ממנו ואם אינו בעל רוחק. אבל בלתי מקבל הרחוק, ודברי האלהי על תכלית הקיצור והביאור כמנהגו · וזה שאם יהי' העולם מלא מן החלקים ההם, איך יתנועע המתנועע ואין שם פנוי · ולא יצויר הכנס גשמים קצתם בקצתם. ר"ל ההתדבק בשווי, כאלו תאמר הכנס גשם אמה בגשם אמה עצמות האחד תוך האחר כל חלקיו בכל חלקיו, כאלו הוא מטה אהרן בולע מטות החרטומים, כשאר על עביו ושיעורו, ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ונפרדם, אלא בתנועתם. הנה בהכרח יצטרכו לקיים הריקות עד שיוכלו בו, מה שלא נצטרך אנחנו הבלתי מאמינים בהקדמה הראשונה. כי אנחנו הבלתי מאמינים בעצמים הפרדיים, כאמור שהגשמים מטבע המתדבק, ושהם יקבלו הגודל והקוטן והספוגיות והמקשיות, ויריקו מקומותיהם זה לזה. על כן כשתשליך האבן באויר, דרך משל חלקי האויר הספוגיים יתקשו ויוקטנו רחקים ויעשו מקום אל האבן הנשלכת המוקפת בקבוץ האויר המתפשט בעבור האבן בו, ותעבור האבן מבלתי ריקות, ומבלתי הכנס האבן בעצמות האויר ואמתתו, כי אם בקבוצו, מה שאינו אפשר כן כפי אמונת העצמיים הפרדיים,

כי

גבעת המורה

ובבחינה זו נצטרך בהכרח שנניח מציאותו, אם מצד השגת מציאות התנועה, הבלתי אפשרית מבלעדי הנחת הרקות, כמבואר בדברי הרב ז"ל, ואם מצד הנסיון, והוא שאם נמלא קנה זכוכית שארכה יתר על ל"ב אצבעות (נאן) מים, ונהפוך אותה על פיה, נראה שיצאו ממנה המים הממלאים מקום בכדי השעור היתר הנז', ואולם יתר המים ישארו תלויים ועומדים בקנה הנזכר, והסבה בזה איננה יראת הריקות כמו שחשבו הפלסופים הקדומים לזמן הרב ז"ל, כי נהפוך הוא ר"ל שיציאות השעור העודף מהמים מחייב בהכרח מציאות הריקות בין תוספת הקנה, והמים הנשארים נה, אבל המים נשארים תלויים ועומדים בקנה לסבת דחיקת האויר על פי הקנה ששעור גובהו הוא בכדי ל"ב אצבעות כמו שבארו חכמי הטבע האחרונים. מבואר מזה כי בבחינת חכמת הטבע, הריקות מחוייב. ואולם בבחינת מה שאחר הטבע יהי' גדר הריקות. מרחק או מקום מופשט מהדברים הממלאים אתו, ובזו הבחינה תהי' מציאות הריקות נמנעת כי המרחק או המקום איננו זולתי יחס וסדר מושג בין הדברים הנמצאים זה חוץ לזה. ולסיבות היחס והסדר דרך השגת השכל לבד לא דבר נמצא בפעל חוץ לשכל, (איינע ארט דיא דינגע פאר צו שטעלן), הנה לזה תהיה מציאות יחס וסדר מופשט ממציאות הדברים אשר בהם יושג היחס והסדר הנזכר, מאמר סותר עצמו, ובמה שבארתי יפלו ג"כ הספיקות אשר העיר הרב על הדעת הנזכרת בסוף ההקדמה הנ"ל · כי שסגולת הגרת המים (הידראוליק) לא יבטלו אפילו אחר הנחת מציאות הריקות, כי כמו שזכרתי שבות

הפעולות

כי הם לא יקבלו הקושיות והספוגיות, והגודל והקוטן. ודע זה והבינהו, כי ראיתי רבים מתפלספים, אשר יצא שמעם בכל הארץ היו נלאים בשמעם קושיתי זאת, על כן העירותי עיניך בה.

ההקדמה השלישית וזה שהם ראו בלי ספק מופתי ארסטו, אשר הביא ראיה בהם, שהדרך והזמן והתנועה המקומית שלשתם שוים במציאות, ר"ל שערך קצתם וכו'. אין כונתי להעתיק לך המופתים ולא להשיב דבריהם. אמנם אכלול לך אמתת הענין, כדי שתבין מאמרו, ויהיה לך התראה להבין דברי הפלוסוף, אם איש תבונות אתה ואומר. דע כי התנועה היא שלימות מה שבכח נולד מה שהוא בכח, עם היות לו זה השלמות, ולכן היה זה השלמות אשר הוא התנועה הוא שלימות ממונע, ר"ל שאין הנושא החמרי בכח גמור ולא בפעל גמור, ר"ל הדבר ההוא היוצא מן הכח אל הפועל בעצמו, אבל הוא מגיע מעט מעט ראשון ראשון בלתי כבר הפועל מן הכח, ואם היא תנועת ההלכה, הכה היא הגעת הדרך ראשון ראשון בהדרגה, הנה בכאן ג' דברים, הדרך אשר בעצמו בכח, ומגיע ראשון והוא הנושא החמרי. כי המתנועע הוא

ההקדמה השלישית היא אמרם שהזמן מחובר מעתות, רוצים בזה שהם זמנים רבים לא יקבלו החלוקה לקיצר מדותם, וזאת ההקדמה גם כן הכרחית להם מפני ההקדמה הראשונה, וזה שהם ראו בלא ספק מופתי אריס"טו אשר הביא ראיה בהם, שהדרך, והזמן, והתנועה המקומית, שלשתם שוים במציאות, ר"ל שערך קצתם אל קצתם ערך אחד הוא, ובהחלק אחד מהם יחלק האחר על ערכו. וידעו בהכרח שאם היה הזמן נדבק ויקבל החלוקה אל לא תכלית, יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו בלתי מתחלק, וכן כשתשים הדרך מדבקת, יתחייב בהכרח התחלק העתה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק, כמו שבאר ארס"טו בספר הנקרא השמע הטבעי. ולזה חייבו שהדרך בלתי מתדבק, אבל מחובר מחלקים אליהם תכלה החלוקה. וכן הזמן יגיע אל עתות לא יקבלו החלוקה. והמשל בו שהשעה האחת על דרך המשל ששים דקים, והדק ששים שניים, והשני ששים שלישיים, ויגיע באחרונה העניין אצלם אל חלקים, אם עשירים על דרך משל או יותר דקים.

גבעת המורה

הפעולות הנזכרות איננה יראת הריקות כמו שחשבו הקדמונים, אבל כובד המים עצמם או דחיקת האויר עליהם, כמבואר למי שהתבונן בחכמת הטבע החדשה. וכ"כ לא יתחייב מההקדמה הא' שיהי' אלכסון המרובע שוה לצלעו ושיתבטלו בעבור זה סגולות הקוים והשטחים, כל אלה מתחייב למי שמאמין היות המרחק או המקום, דבר נמצא בפעל חוץ לשכל, אבל כפי מה שבארתי אין הדבר כן, ר"ל שהמרחק או המקום הוא ציור שכלי לבד ר"ל דרך השגת השכל הדברים הנמצאים חוצה לו, וכן הוא בכל משיגי המקום (אללי בטטיאונגן דעס רויאמס) ר"ל דרכי הגבלות לתמונות שונות, כל אלה הם בלתי נמצאים כלל בעצמים הפרדיים חוץ לשכל, אבל בשכל לבד. כי אלו הי' באפשר שנשיג העצמים הפרדיים הנזכר על אמתתם ופעולותיהם זה בזה, לא היינו משיגים או זולתי איכותם העצמיים ופעולותיהם זה בזה, לא שהיינו משיגים אותם בעלי מרחק או מקום, לפי היות המרחק והמקום דרך השגת השכל המוגבל נמשך אחר החסרון, לא שיהי' דבר מושג חוץ לשכל:

ההקדמה השלישית היא אמרם שהזמן מחובר מעתות. (דיא צייט איזט אויס צייטפונקטען צוזאממען גזעצט). ובהחלק האחד מהם יחלק האחר על ערכו. המשל בזה אם ידענו שגשם אחד מתנועע תנועה שוה שעור פרסה במשך זמן שעה אחת, ידענו גם כן שהוא מתנועע בתנועה הנזכרת בעצמה שעור חצי פרסה בחצי שעה, ורביעית פרסה ברביעית שעה, וכן לעולם, הדרך מתחלק בערך הזמן וכן בהיפוך. וכן התנועה ששעורה הוא מורכב משעור הזמן והדרך יחד (המשל בזה כאשר יתנועע גשם אחד שעור פרסה בשעור שעה אחת, תהי' זו התנועה בעלת מדריגה אחת, וכאשר יתנועע גשם אחר שעור שתי פרסאות במשך זמן שעה אחת, תהי' זו התנועה ביחס אל הראשונה בעלת שתי מדריגות וכן לעולם) מתחלקת

דקים מהם · לא יחלקו כלל ולא יקבלו החלוקה · כמו הדרך . הנה שב הזמן א"כ בעל הנחה וסדר ולא יאמתו מהות הזמן כל עיקר · ובדין להם זה שאם מהירי הפילוסופים כבר בלבלם ענין הזמן , וקצתם לא השכילו עניינו עד שגאלינוס אמר שהוא ענין אלהי לא תושג אמתתו : כל שכן אלה אשר לא יביטו לטבע דבר מן הדברים · ושמע מה שיתחייב להם לפי אלו הג' הקדמות והאמינוהו · אמרו התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם פרדי אל עצם פרדי סמוך לו ויתחייב שלא תהיה תנועה ממהרת

הוא הנושא המעמיד , ושלמות מה שבכח , אשר הוא השלמות הממוצע אשר לדרך אשר בכח , הוא אמתת התנועה וצורתה , אשר היא הגעת הדרך , ראשון ראשון קודם ומתאחר · והמשך מציאות זה השלמות עמידת זאת ההגעה , כי להיות ההגעה חלק אחר חלק , ימשך ממנו המשך המציאות אשר הוא אמתת הזמן , כי הזמן הוא ספור הקודם והמתאחר מהתנועה · כי במה שתלקח התנועה אחת אין שם זמן , ותכף שחלקנו אותה אל קודם ומתאחר במציאות ובהגעה , לא חודש דבר אלא הזמן אשר הוא המשך המציאות · ובחלקנו התנועה , חלקנו מקריה ומשיגיה שהוא הזמן , לא חלקנו אותה מצד כמותה , כהמשך אחר חלוק הדבר המגיע שהוא הדרך , כי כבר אפשר שיהיה שנוי , ויהי' לה כמות אחד ולא ימשך . אבל חלוקנו לה מצד עמידתה וקיומה , על שיתחדש ראשון ראשון שהיא הזמן . הנה נגלה לך מזה כי המשך מציאות התנועה שהוא הזמן , והגעת הדרך שהוא התנועה , והדרך והוא אשר עליו התנועה המגיע ראשון בהדרגה , שלשתם שוים במציאות . ובהחלק אחד מהם , יחלק האחר מעל ערכו . והנה אם הדרך כמה מתדבק נחלק לאין סוף · ככה התנועה שהיא הגעת המתחדש מתדבקת ומתחלקת לאין סוף , ובחלקנו התנועה אל קודם ומתאחר , הנה חולק המקרה המשיגה אשר הוא המשך המציאות , אל שהוא הזמן אל העובר ואל העתיד · הנה הוא א"כ מתדבק ומתחלק לאין סוף · לא שיגיע החלוקה אל עתות , והעתה איננו אשר בו יתחדש המגיע ויתנועע המתנועע · אבל הוא אשר בו יהיה כנקודה מה , ודע זה · עוד אמר , הנה הזמן שב א"כ בעל הנחה וסדר , לא יאמתו מהות הזמן כל עיקר . הסדור , הוא היות דבר אחר דבר , בהקש אל ההתחלה מוגבלת · ואם אין ההתחלה קיימת , הנה אין שם סדור , כ"ש שאין החלקים קיימים , ואיך יהי' בעל הנחה ? והנה אין שם חלקים קיימים יהי' מצב לקצתם אל קצת . הנה מבואר שהזמן איננו בעל הנחה , כי הנמצא איננו אלא העתה , ולזה לא יהי' בעל סדר במוחלט , כי אין שם התחלה קיימת , ולא חלקים נמצאים יחד סודרו זה אחר זה , ואם הוא בעל סדר מה לפי שקצתו יבוא אחר קצתו . ויתחייב שלא יהיה תנועה יותר ממהרת מתנועה , כי התנועה הממהרת , היא שיתנועע מהלך דרך שוה בזמן יותר קצר . או מהלך דרך רב בזמן שוה · וכאשר יתנועע המתנועע מעצם פרדי אל עצם פרדי , לא

גבעת המורה

גם כן על ערך הדרך , (במשל הקודם יהי' ערך תנועת הגשם הראשון אל תנועת הגשם השני כערך דרך הראשון אל דרך השני באותו הזמן בעצמו ר"ל שתנועת הראשון היא חצי תנועת השני) וכן התנועה מתחלקת גם כן בערך הזמן ביחס אל דרך אחד בעצמו (המשל בזה כאשר יתנועע הגשם האחד שעור פרסה בשעור שעה אחת , ויתנועע הגשם השני שעור חצי פרסה בשעה ההיא בעצמה , אז יהי' כערך זמן השני אל זמן הראשון , כן ערך תנועת השני (ר"ל מהירתו אל תנועת הראשון , ותהי' לזה תנועת השני חצי תנועת הראשון) , הנה"ה שבהזמן אם כן בעל הנחה וסדר . ר"ל שלדעתם כל אחד מחלקי הזמן מונח לעינינו עד שנוכל לומר עליו כי הוא זה בסדר יתר הנמצאות , ולזה לא השיגו מהות הזמן כל עקר , כי באמת אין הזמן בסדר הנמצאות חוץ לשכל , אבל יחוס הנמצאות זו אל זו בשכל לבד : דהזמן ענין אלהי לא תושג אמתתו . עלת הדעת הנזכרת הוא היות הזמן באמת ציור נפשיי (איינע סוביעקטיפע פארשטעללונג) והוא עם זה תנאי כל ציור נפשיי (בדינגונג איינר יעדן אביעקטיפן פארשטעללונג) ומי שלא ישיג זה , וירצה לייחס הנמצא בנושא לבד ביחס אל כל נשוא בכלל , אל נשוא מיוחד , בהכרח שיתבלבל בענין הזמן : ויתחייב שלא תהיה תנועה ממהרת מתנועע . כי התנועה היותר ממהרת מתנועה אחרת היא כאשר יהי' מרחק התנועה הראשונה עודף על מרחק התנועה השנית באותו זמן בעצמו . ואולם לפי הנחתם זה בלתי אפשר , כי המרחק אי אפשר שיהי' פחות או יותר על התנועה מעצם פרדיי אל עצם פרדיי

לא יתנועע המתאחר כחות מקצת פרידי, כי אם היה כן, היה כבר יתחלק, וכבר שמוהו בלתי מתחלק. אבל מה עד השכל שהעדות האמת, הוא מה שירחהו השכל. מהיות אלכסון המרובע שוה לצלעותיו. כי אם יהיו הצלעות משמונה עצמיים פרדים, דרך משל

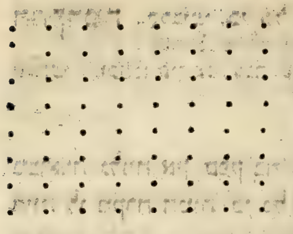
ממהרת מתנועע. לפי זאת ההנחה אמרו זה שתראה שני מתנועעים ילכו שני דרכים מתחלפים בזמן אחד, אין עלתו היות תנועת זה ההולך הדרך הארוך יותר ממהרת, אבל עלתו שזאת התנועה אשר נקראת מאוחרת, נכנסו בינה מנוחות יותר. וזאת אשר נקראה ממהרת נכנסו בינה מנוחות יותר מעט · וכאשר הוקשה להם בחץ אשר הושלך בקשת חזקה אמרו וזה ג"כ נכנסו בתוך תנועותיו מנוחות וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת, הוא מחטא החושים; כי החושים יבצר מהם הרבה ממושגיהם, כמו שהגיהו בהקדמה השתים עשרה, ונאמר להם הראיתם כשיתנועע הרכב סבוב שלם, הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה, אם כן תנועת המקיף יותר ממהרת מתנועת העגולה הפנימית. ואי אפשר לכם לומר שזה החלק נכנסו בתוך תנועותיו מנוחות יותר להיות הגשם כולו גשם אחד ומדובק, ר"ל גשם הרכב · והיתה תשובתם כי יתפוצצו חלקיו עם הסבוב · ויהיו המנוחות אשר נכנסו בתנועת כל החלק שיקיף קרוב למרכז, יותר מן המנוחות אשר יכנסו בתנועת החלק אשר הוא יותר רחוק. ונאמר להם איך נראה הרכב גשם אחד לא ישבר בפטישים, כשיסוב יתפוצץ, ועם מנוחותיו יתאחב ויתדבק, וישוב כמו שהי', ואיך לא יושגו חלקיו מתפוצצים; והשיבו על זה ההקדמה השתים עשרה בעצמה, והוא, שלא התבונן השגת החושים אבל עד השכל. ולא תחשוב שזה אשר זכרתי לך הוא יותר מגונה מכל מה שיתחייב מאלו השלש הקדמות, אבל אשר יתחייב מהאמנת מציאות הרקות יותר מופלא ויותר מגונה. ואין זה אשר זכרתי לך מענין התנועה יותר מגונה, מהיות האלכסון המרובע שוה לצלעו לפי זה הדעת, עד שאמר קצתם כי המרובע דבר בלתי נמצא. סוף דבר כי לפי ההקדמה הראשונה יבטלו כל מופתי ההנדסה ויחלק הענין בהם שני

גבעת המורה

פרדיי הסמוך לו: יתפוצצו חלקיו עם הסבוב. (אמר המבאר עם היות התשובה הנזכרת מגונה מאד בתחלת הדעת המשוקף, עם כל זה הענין אמתיי בעצמו כאשר תונח התפוללות הנזכר לא הווה בפעל אבל מצוייר בשכל לבד. כי באמת הגשם המתנועע בכללו, הוא מתנועע בתנועת חלקיו לבד, וכבר הוא אפשר שתהי' מדריגת תנועת החלקים מתחלפת מאד, עם היות כלל הגשם אחד בעצמו, ובהכרח הוא שנאמר כן אפי' לדעת הפלוסופים. מהיות אלכסון המרובע שוה לצלעו. כי אם נניח על דרך משל מרובע אחד עשר על עשר מהעצמים הפרדיים הנזכרים, אזי יהיו גם כן באלכסון המרובע עשר מהעצמים הנזכרים כמו שהם בצלעו. ואולם לפי דעת הפלוסופים המרחק באמת הוא מתחלק לבלתי תכלית, ואיננו מורכב מאחדים מוחלטים (אבסאלוטע איינהייטען) או מחלקים בלתי מתחלקים, אבל מחלקים מונחים לאחדים לבד ולזה אף שיהיו חלקי המרובע היותר קטנים שאפשר, ויהי' מספר החלקים באלכסון המרובע שוה למספר החלקים בצלעו, עם כל זה יהי' האלכסון גדול מהצלע, להיות אלכסון כל אחד מהחלקים באמת גדול מצלעו וזה מבואר: המרובע דבר בלתי נמצא: אמר המבאר אם דעת המדברים בזה שהמרובע כמו כל תמונה הנדסיית בכלל הוא ציור שכליי לבד, מזולת בחינת מציאותו בפעל יהיה זה צודק מאד. כי באמת אי אפשר שנדע בברור אם איזה שטח הנמצא בפעל מסכים אל הציור השכליי הנזכר או לא, ולזה כל המתחייב אל הציור השכליי הוא תנאי לבד ביחוס אל הנמצא בפעל, ר"ל אם ימצא שטח מרובע

חלקים . אם קצרם יהי׳ בטל לגמרי כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים , והיות קוים מרובקים וקוים בלתי מרובקים , וכל מה שכלל אורתו מאמר העשירי מאקלידס והדומה לזה : וקצתם יהיו מופתיהם בלתי מנתלטים , כאמרנו , נרצה שנחלוק קו בשני חצאים שוים , שאם היו מספר עצמיו בלתי זוגות , לא יתכן הלוקו לפי הנחתם . ודע כי לבני שאביר ספר התחבולות הנודע , יש בו יותר ממאה תחבולות כולם נעשו עליהם מופתים ויצאו לפועל ; ואלו היה הרקות נמצא , לא יתכן מהם אפי׳ אחת , והיו בטלים הרבה ממעשי הגרת המים . ובטעון על קיום אלו ההקדמות וכיוצא בהם כלו הימים . ואשוב לבאר ענייני שאר הקדמותיהם הנזכרות :

ההקדמה

משל יהיה האלכסון ככה ויחייב שיהיו שוים וזה תארו . והיו בטלים הרבה ממעשה הגרת המים . ארסטו הביא ראיה על בטול הרקות בספרו ספר השמע מטבע המים , שטבע הגשמים שמריקים מקומותיהם זה לזה כדי שלא יכנס גשם בגשם ושלא יהיה שם ריקות , והנסיון יכריע אחד האפשרים לטבע קיום הנמנע , והוא באמת כפלאות אורחות ה׳ . איך הטבע קיים . ואמנם כי אם תקח כלי סתום מכל צדדיו , רק שיהיה פיו למעלה פה גדול פתוח , תמלאהו מים ויהיו בו הרבה נקבים קטנים מלמטה , ותמלא הכלי מים , ותשים אצבעך עליו שלא יכנס האויר בפה העליון לא יגרו מים כלל מן הנקבים התחתונים , וכשתסיר אצבעך מן הפקב העליון , מיד יגרו המים מלמטה , והסבה כי לא יתחייב בה הרקות , כי יכנס בו אויר ימלאהו . ואני נסיתי זה בכלים קטנים , אשר ישקו בם עלי הירקות . ההקדמה

גבעת המורה

בפעל : אוי יתחייב ממנו מה שיתחייב מהליור הנזכר , לא זולת זה : כסגולת ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים , ר״ל שיש קוים נבדלים זה מזה וקוים משותפים בחלקיהם , על דרך משל אלכסון המרובע וצלעו הם קוים נבדלים ר״ל שאי אפשר שנאמר כמה מחלקי הצלע נכנסים באלכסון , וכן אלכסון העגולה והעגולה עצמה הם קוים נבדלים באופן שאי אפשר שנגביל ערכם זה אל זה : קוים מדוברים וקוים בלתי מדוברים . (ראציאנעלע אונד אירראציאנעלע-ליניען) : שאם היו מספר עצמיו בלתי זוגות כו׳ . ר״ל שאם היו על דרך משל שלשה או חמשה עצמים לא תתכן חלוקת הקו לפי הנחתם , להיות העצם האחד בלתי מתחלק , ואם היו שלשה ונרצה ליקח חציו נצטרך בהכרח ליקח אחד וחצי וזהו מה שאי אפשר לפי דעתם : והיו בטלים הרבה ממעשה הגרת המים . (וואסערלייטונג) . אמר הרב ז״ל בדקדוק והיו בטלים הרבה ממעשה הגרת המים , אבל לא כולם . כי כבר ימצאו מיני הגרות המים גם כן מזולת הריקות והם ההגרות הנעשות על ידי טבע שיווי משקל המים (דאס גלייכגעוויכט דעס וואסרס) בעצמם . כי המים היורדים ממקום גבוה , עולים בהכרח לגובה קרוב לגובה המקום אשר ירדו משם , ולזה אפשר שנגיר המים מראש ההר אל ראש המגדל השוה לגובהו , וכיוצא בזה . ואולם כבר ימצאו גם כן מיני הגרות המים שבם נגיר המים ממקום נמוך אל מקום גבוה ממנו על ידי הרקת האויר מקנה חלול אשר יעברו בו המים הנזכרים , ועלה זה הוא לדעת הרב הנמשך אחר דעת ארס״ט , יראת הריקות , ואולם לפי דעת חכמי הטבע האחרונים שבארתי כבר הוא אפשר שיהיה ריקות בטבע . ואולם סבת עליית המים בקנים החלולים הנזכרים , הוא דחיקת האויר על המים במקום מולאם , להעדר דחיקת האויר מהצד השני בקנה הנזכר , ולזה בהכרח שיעלו

ההקדמה הרביעית · היא אמרם כי המקרים נמצאים והם ענינים נוספים על ענין העצם · ולא ימלט גשם מן הגשמים מאחד מהם · וזאת ההקדמה אלו הספיק להם בה זה השיעור היתה הקדמה אמיתית מבוארת גלויה אין ספק בה ; אלא שהם אמרו כי כל עצם אם לא יחודה בו מקרה החיים · או אפשר מבלתי היות לו מקרה המות · כי כל שני הפכים לא ימלט המקבל מאחד משניהם · ואמרו כן יהיה לו מראה וטעם ותנועה או נח וקבוץ או פרוד · ואם היה בו מקרה החיים אי אפשר מבלתי סוגים אחרים מן המקרים כחכמה והסכלות · או הרצון או הפכו · או היכולת או הלאות · או ההשגה או אחד מהפכיה · סוף דבר כל מה שימצא לחי · אי אפשר מבלעדיו או מאחד מהפכיו :

ההקדמה

הקדמה הרביעי בי כל שני ההפכים , לא ימלט המקבל מאחד משניהם , כאלו אין ביניהם אמצעי , וכאלו אין שם דבר שלא יתואר באחד מהם .

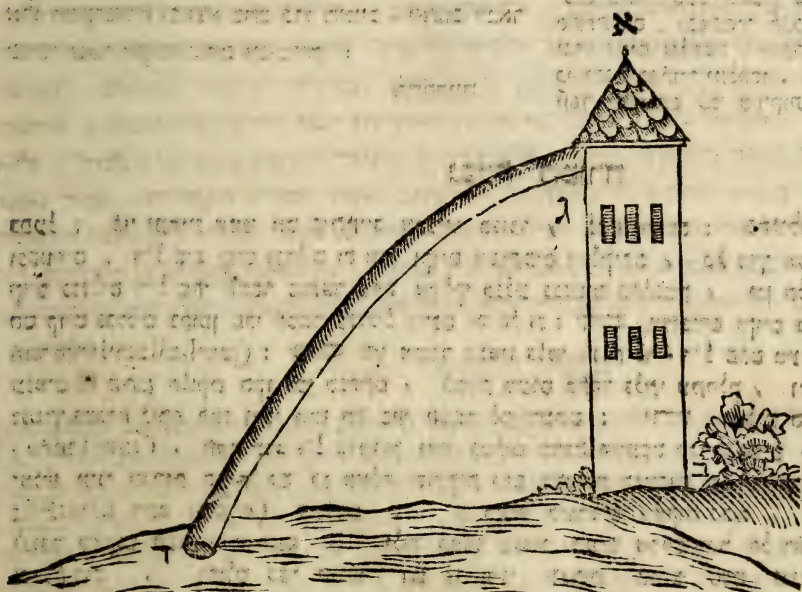
הקדמה

נבעת המורה

בו למעלה · נניח מגדל אחד נבוה א ב עומד בחוף הים ד ונרצה להמשיך המים מנקודת ד אל ראש המגדל ג דרך הלון אחד , הנה יהי' זה באפשר אם נניח האניב מוקנה החלול ד ג ואז יהיו מי הים נדחקי' מכובד האויר למעלה מנקודת ד ומוכרחי' הכנס בתוך הקנה הנזכר אחרי אשר הורק האויר העומד בנקודת ג · ההקדמה הרביעית כו' ·

אמר המבאר.

לא ידעתי מה הוקשה לו להרב המחבר ז"ל על הקדמה זו · כמו שנראה מאמרו : וזאת ההקדמה אלו הספיק להם בה זה השעור , היתה הקדמה אמתית כו' · א"ה שהם אמרו כו' · כי בזאת הקדמה זו אמתית בכל הבחינות · וזהו מה שנקרא אצל האחרונים , חק ההגבלה (דאס בעשטיממונגס געזעץ) ר"ל שכל נמצא מיוחד היא מוגבל בהכרח ביחוס אל הגבלות אפשריות מתנגדות , ובהכרח שתמצא בו ההגבלה האחת או הפכה כמו שהוא מבואר למי שעיין בזה :

ההקדמה

ההקדמה החמישית · היא אמרם שהעצם הפרדי תשלם עמידת מציאותו במקרים ההם ולא ימלט מהם · ובאור זאת ההקדמה ועניינה שהם יאמרו שאלו העצמים הפרדים אשר בראם השם, כל עצם פרדי מהם בעל מקרים לא ימלט מהם כמראה והריח והתנועה או המנוחה אלא הכמות, כי כל עצם מהם איננו בעל כמות, כי הכמות אצלם לא יקראוהו מקרה ולא ישכילו ענין המקרה בו. ולפי זאת ההקדמה יראו כי כל מקרים שימצאו בגשם מן הגשמים לא יאמר שמקרה מהם מיוחד בכלל הגשם ההוא, אבל המקרה ההוא אצלם נמצא בכל עצם פרדי מן העצמים אשר יחובר מהם הגשם ההוא · והמשל בו זאת החתיכה מן השלג אין הלובן נמצא בכלל כולו לבד, אבל כל עצם ועצם מעצמי זה השלג הוא לבן, ולכן נמצא הלובן במקובץ מהם · וכן אמרו בגשם המתנועע, כל עצם פרדי מעצמיו הוא המתנועע ולזה יתנועע כלו · וכן החיים מצואים אצלם בכל חלק וחלק מעצמי הגוף החי · וכן החוש כל עצם פרדי שבכלל החוש המרגיש הוא מרגיש אצלם, כי החיים והחוש והשכל וההכמה אצלם מקרים כשחרות והלובן כמו שנבאר מדעותם · אמנם הנפש הם בה חולקים, ההזק שבדבריהם שהיא מקרה נמצא בגשם אחד פרדי מכלל העצמים אשר הורכב מהם האדם על דרך משל, ונקרא הכלל בעל נפש מפני היות העצם הפרדי ההוא בו · ומהם מי שאמר, שהנפש מורכבת מעצמים דקים והעצמים ההם הם בלי ספק בעלי מקרה א' התיחדו בו והיו נפש · ואמרו שהעצמים ההם מעורבים לעצמי הגוף הנה לא ימלטו מהיות עניין הנפש מקרה אחד · אמנם השכל ראיתים שהסכימו שהוא מקרה בעצם פרדי מן הכלל המשכיל · ובמדע אצלם בלבול אם הוא מקרה נמצא בכל עצם ועצם מעצמי הכלל היודע או בעצם אחד לבד · ויתחייבו משני הדברים דברים מגונים וכאשר הוקשה אליהם בהיותנו מוצאים

המתכות

ההקדמה החמישי כל עצם פרדי, מעצמו הוא מתנועע, ירצה בעצמו ראיה שזה המקרה יקיימהו הכלל, לא כל חלק ממנו, כי יש לכל סגולה בעצמו כמה הוא כל ואם אין בכל זולת חלקיו.

ההקדמה

גבעת המורה

ההקדמה החמישית כו' . כי הכמות אצלם לא יקראוהו מקרה כו' . מצד היות כל עצם פרדיי מהם משולל מהכמות . ולזה הכמות הוא אצלם ציור נושאי שכליי לבד , הנולד מיחוס העצמים הנזכרים זה אל זה , אבל לא ציור דבר נמצא בפעל בנפשות חוץ לשכל . גם זה אמת מבואר : שבמקרה מהם מיוחד בכלל הגשם ההוא , ידוע הוא שיש שני מיני מקרים , מין המקרה האחד הוא באמת בלתי מיוחד בכלל הגשם מצד עצמו , אבל מצד השגתנו לבד , והמשל בזה אור השמש הוא בלתי מיוחד אל כל אחד מהגלגלות המגיעות ממנו , אבל אל קבוצם לבד . כי כבר נודע בנסיון על ידי כלי זכוכית בתמונת משולש מוגשם (פריזמא) היות כל אחד מגלגלי האורה הנראות לנו עצם אחד פשוט , מתחלק באמת לשבעה מיני גלגלות , משבעה מיני צבעים הראשיים . ולזה יהיה מקרה האור בלתי מיוחד אל כל אחד מהגלגלות הנפרדות אבל אל קבוצם . ואולם הצבע המיוחד לכל אחד מהגלגלות הנזכרות , הוא באמת מיוחד אליו לבדו . וכן בכל כיוצא בזה . וכן הוא הענין בעצמו במקרים ממין אחד כעין לובן השלג שזכר הרב ז"ל , ר"ל שבאמת כל עצם מעצמי זה השלג הוא לבן , ולכן נמצא הלובן במקובץ מהם . ואולם היות החיים , החוש , והשכל מקרים , הוא גם כן צודק בבחינת מה , להיות כל אלה כחות מגיעות מהחוץ לפי הכנת החומר : שהיא מקרה נמצא בגשם אחד פרדיי מכלל העצמים אשר הורכב מהם האדם . גם זה צודק בבחינת מה , כי עם היות שאין לנפש מקום מצד עצמה , עם כל זה ייוחס לה המקום מצד פעולותיה , והנה מצאו האחרונים היות העצבים כלי פעולת הנפש בגוף . והנה הוא נודע גם כן היות העצבים המתפשטים בכל הגוף מתקבצים במקום אחד במוח , ובבחינה זו יקרא זה מקום הנפש (דער זיץ דער זעעלע) . והמדע . (דאס בוואוסט זיין) . וכשהוקשה אליהם כו' .

ההקדמה הששית הוא אמרו, שהמקרה לא יעמוד שני זמנים עד שמציאותם בעצמם הוא תלוי בהשארות העצם, וזה סתירה אחר שהעצמים תלוי במציאות המקרים, כי לא ימצא מקרה בלתי עצם, הנה שיהיו העצמים תלוי במציאות עצמם. וזה שקר שיהי' הדבר תלוי במציאות עצמו, גם כי אשר לא ישאר שני זמנים מציאותו בעתה, ואשר ישאר זמנים מציאותו קיים, ואיך יהי' הנגדר תלוי במציאות הקיים, או איך

המתכות והאבנים הובם בעלי מראה חזק וכשישחקו יסוד המראה ההוא, שאנחנו כשנשחוק הפיטר הירוקה ביותר הוא שאנו קורים אותו ביטר יאולו בל"ע תשוב אבק לבן? והוא ראיה שזה המקרה ישלם מציאותו בכלל לא בכל חלק ממנו • ויותר מבואר מזה כי החלקים כשיחתכו מן החי אינם חיים, והיא ראיה שזה הענין ישלם מציאותו בכלל לא בכל חלק ממנו • ואמרו בפירוק הקושיא ההיא המקרה אין קיום לו, ואמנם יברא תמיד • כמו שאבאר מדעותם בהקדמה אשר אחר זאת :

ההקדמה הששית, הוא אמרם שהמקרה לא יעמד שני זמנים • ענין זאת ההקדמה, שהם חשבו שהשם יתעלה יברא העצם ויברא בו איזה מקרה שירצה יחד בבת אחת ולא יתואר הבורא יתי' ביכלת על ברא עצם מבלתי מקרה כי זה נמנע • ואמתת המקרה ועניינו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים, ר"ל שתי עתות, וכשיברא המקרה ההוא יאבד ולא ישאר, ויברא השם מקרה אחר ממינו ויאבד גם כן האחר ההוא, ויברא שלישי ממינו, כן תמיד כל אשר ירצה ה' להעמיד מין המקרה ההוא • וכשירצה ה' שיברא מין מקרה אחר בעצם ההוא יברא, ואם ימנע מן הבריאה ולא יברא מקרה יעדר העצם ההוא וזהו דעת קצתם והם הרוב • וזה הוא בריאת המקרים אשר יאמרו אותה • אמנם קצתם מן המעתזלה

יאמרו

גבעת המורה

כבר באַרתי היות זה המין מן המקרים באמת מיוחד לכלל הגשם, ולזה באמת אין קיום לו אבל יברא תמיד • ר"ל שעל ידי פעולת העצמים הפרדיים זה בזה, על ידי המקרים המיוחדים להם, בהכרח הוא שישתנה מעמד (גוסטאנד) כל אחד מהם תמיד, ושישתנה גם כן המקרה הנמשך מקבוץ הפעולות הנזכרות. ואולם כאשר נתבונן בזה הענין נמצא היות גם כן המקרים הפנימיים המיוחדים לכל עצם גם כן משתנים תמיד, להיות לפי דעתנו העצמים הנזכרים אינם נקודות טבעיות לבד כמו שחשבו קצת, אבל הם באמת כחות פועלות ר"ל עצמים משפיעים, ועלת השינוי היא בעצמם, ולזה בהכרח הוא שתהי' הגבלת כל אחד מהם בעת אחת משתנה מהגבלתו בעת אחרת. והנה הוא מבואר טעם היות המקרים הנזכרים נקשרים זה בזה בחוק התמידיות (נאך דעם זאטץ דער שטעטיגקייט). ר"ל שבהכרח הוא ששני מקרים הנמשכים זה אחר זה בזמן מוגבל אמצעי יהיו דומים זה לזה בתכלית מה שאפשר, עם כל זה בהכרח שיהיו גם כן נבדלים במקצת, שאם לא כן לא היה בכאן שינוי כלל. אבל נשאר העצם על הגבלתו כמו שהי'. ולזה אי אפשר שנאמר שהמקרה הקודם הוא סבת המקרה הנמשך, כי איך הוא באפשר שיהי' הדבר סבת העדרו, אחרי שמציאות המקרה הנמשך מחייב בהכרח העדר הקודם. ולזה מההכרח שנניח היות המקרים נבראים תמיד, עם היות העצם הנושא אותם נשאר תמיד אחד בעצמו ומזה נתבאר כי גם בזה צדקו המדברים יחד :

ההקדמה הששית כו'. כבר באַרתי במה שקדם, היות העצם כח פועל, ר"ל משנה מעמדו (זיין צושטאנד) תמיד, וכל מעמד הוא מקרה בנתינת העצם ההוא, וכבר בארתי גם כן טעם היות המקרים הנזכרים נקשרים זה בזה, על ידי חק התמידיות, ר"ל שכל מקרה הוא דומה תכלית מה שאפשר למקרה הנמשך אחריו בזמן מוגבל אמצעי, עם כל זה בהכרח הוא שיהיו גם כן נבדלים במקצת, וזה מחייב שלא יתהוה האחד כי אם אחר הפסד האחד. ולהיות שאי אפשר שיהי' המקרה הקודם סבת המקרה הנמשך, מפני

שמוס

יאמרו כי קצת המקרים ישארו עת אחת וקצתם לא ישארו שני זמנים . ואין להם בזה סדר ישובו אליו עד שיאמרו מין המקרה הפלוני ישאר , ומין המקרה הפלוני לא ישאר . ואשר הביאם לזה הדעת הוא שלא אמתו שיש טבע נמצא כלל , ושזה הגשם גזר טבעו שישיגהו מן המקרים כך וכך ; אבל רוצים לומר שהשם יתעלה ברא אלו המקרים עתה בלתי אמצעות טבע ובלתי דבר אחר . וכשיאמר זה יתחייב אצלם בהכרח שלא ישאר . זה המקרה , שאתה אם תאמר יעמוד זמן ואחר כן יעדר , תתחייב השאלה , מאי זה דבר העדירו ? אם תאמר שהשם העדירו כשירצה , זה לא יתכן לפי דעתם . כי הפועל לא יעשה ההעדר . כי ההעדר אינו מחוסר פועל , אבל כשיעמוד הפועל מן הפעולה , יהיה העדר הפעולה ההיא . וזה אמתי על צד אחד . ומפני זה הביא אותם רצונם שלא יהיה שם טבע מחויב מציאות דבר או העדרו , שאמרו בבריאת המקרים זה אחר זה . וכשירצה השם לפי דעת קצתם שיעדיר העצם לא יברא בו מקרה ויעדר . אמנם קצתם אמרו כי כשירצה השם להפסיד העולם יברא מקרה הכליון לא בנושא ויהיה הכליון ההוא כנגד מציאות העולם :

איך יהיה זה שלא ישאר זמן תנאי ועם השארותו מה שהוא נשאר באיש זה כלא יחד בעת אחת . ירצה באומרו עתה שהשם יתברך ברא אלו המקרים עתה בלי אמצעות טבע , ושאין שם יחס בין המקרים והצורות , ולא בין הצורות והכנות הזמנים . ואמנם ב"ר זה לשונו , ואין ההרגל סבה בהאמין בדיעות התוריות , לא הוגכו בחכמת הדברים שבו המאמרים ההטעאיים , אבל מי שגדל על שמועתם והעלינים הידועים בעצמם . והתגברות במניחות הטבעים והכחות , וחלוק ההכרחיים הנמצאים בטבע הדברים , ושומם כלם מטבע האפשר והתנכרות הסבות המוחשות הפועלות והתנכרות ההכרח המושכל בין הסבות והמסובבים . וכמו שהקרה לנו שהרגיל המין מהדבור שנקרא חכמת האשעריה , שיכברו במונע ההתהוות הנמצא אלא דבק . ר"פוני מן ההעדר עם היותו ראוי במורה קובלו עליה הראשיות , ר"ל שהוא כמנע שיהי' גודל מלא גודל . עוד כבר ראיתי רבים , ממי שיחלקו בחכמה יכברו היותם ראשיות , וכן מי שכפר בהכרח יחוד הצורות המיניות בחמריהם המיוחדים , עד שכבר נמצא בן שינא על פרסום עקנינו מהחכמה , יאמר שהוא אפשר שיולד אדם מן העפר כמו שיולד העכבר . וזה אם היה מה שיאמרהו , ולא יאמר אותו להראות עצמו מסכים לאנשי זמנו . אמנם קרה לו מפני פגישת חכמת האשעריה , אל זולת זה ממה שידמה אלה הדברים ממה שצריך שיאריך . והארכתי להביא לשונו בזה כי כולל הרבה מודעות שמדברים . וכי הגדיל לתאר ענינים , מסכים למה שהמריך האלהי באמרו , ובכמו אלו הדעות יאמר אבלי ואבל כל בן דעת . אם כהתל באנוש תהתלו בו , שזהו נוק ההתול באמת . ומה שאמר כי קצתם אמרו , כי כאשר רצה השם להפסיד העולם , ברא מקרה כליון לא בנושא . ירצה כי הוא הפסד הנושאים , אחר שהכליון כולל הנמצאות כלו . הנה אלה יאמינו שהנמצא נעתק אל ההעדר , ושפעל הפועל יתלה בהעדרו והם שני מקרים . כי לא ישוב ההפך אל הפכו , כ"ש הנמצא אל ההעדר , ולכן מי שלא יכיר היותו לדבר ההוא , ויתחייב לו שיהיה הנמצא פשוט , הנה אי אפשר בו ההעדר , כי הפשוט לא ישתנה ולא יהפך עצמו אל עצם דבר אחר . ולכן יאמר אבוקרט , לו היה אדם ודבר אחד לא יכאב גופו ר"ל לא הי' נפסד ומשתנה . וכן אלו היה הנמצאות המוחשות פשוטות לא ישתנו ולא יפסדו , אלא לא נתלה בעלת פועל ראשון ובעצמות בהעדר . ואמנם יתלה פועל הפועל בהעדר

גבעת המורה

שמזה יתחייב שיהי' הדבר סבת הפכו , או שתהי' מציאות הדבר סבת העדרו , וזה סותר את עצמו . ואי אפשר גם כן שיהי' העצם , ר"ל הדבר הקיים המשותף לכל המקרים סבת איזה מקרה מיוחד . מפני היות יחוס העצם אל כל המקרים יחוס אחד בעצמו , וימשך מזה שאי אפשר שתהי' סבת מציאות מקרה מיוחד בעצם או העדרו זולתי השם יתעלה לבד , וזהו ענין בריאת המקרים אשר יאמרו המדברים לפי זאת ההקדמה : קצת המקרים ישארו כו' . ר"ל צורות העצמים , שהם גם כן מקרים לפי דעת המדברים ישארו מדת זמן אחת , ואולם הנגלות הצורות הנוכרות לא ישארו . והמשל בזה , צורות השכל ר"ל דרכי השגתו נשארים זמן מה , ואולם הנגלות הצורות הנוכרות על ידי נושאים מיוחדים אשר ייוחסו אליהם , לא ישארו , כי עם היות שלא תשתנה פעולת השכל מצד עצמה

בהעדר המקרה השנית , והוא בזאתו המציאות אשר בפעל · אל הכח בבטול הפועל אשר הוא הקנין , ובכלל הנה יעתק פעול מהמציאות אשר בפעל אל מציאות אחר · ויוסף וזה הפעל ההעדר כמו הפתחת הדבר אל האויר , כי יפתח זה ההעדר הדבר · ואמר כ״ר כנה הפלוסופים לא כפרו נפילת ההעדר לגמרי · ואמנם כפרו נפילת ראשונה ונפלאות מן הפועל כמו מחשבת המדברים , כי הפעל לא יתלה בהעדר בהכרח ראשונה ובעצמות · ואמנם נפילת ההעדר אצלם כמנהג לפועל הפועל במציאות לא ראשונה , כמו שיתייחס למו שיניח שהדבר יעתק אל ההעדר הגמור , או שהאלוה יעדיר העולם אל לא כמוציא לגמרי · הנה פעל הפעל לא יתלה במציאות אלא בענין ההעדר · והוא המציאות אשר בכח · ולא יתלה במציאות אשר הפועל מולד שהוא בפעל , כי הפועל אצלם לא ימצרך

העולם ולפי זאת ההקדמה אמרו שזה הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו · אין אנחנו הצובעים כלל · אבל השם הדש המראה ההוא בבגד בהתחברו לצבע האדום אשר נחשוב אנחנו שהצבע ההוא נכנס בבגד · ואמרו שאין הענין כן · ולא זו בלבד אמרו · אבל אמרו ג״כ שהנהיג השם יתעלה המנהג שלא יתחדש זה המראה השחור על דרך משל · אלא בהתחבר הבגד ההוא האיסטים · ולא ישאר זה השחרות אשר בראו השם בהתחבר המשתחר אל השחרות · אבל יאבד לשעתו ויברא שחרות אחר · וכבר הנהיג השם גם כן מנהג שלא יברא אחר סור זה השחרות אדמימות או ירקות אבל שחרות כמותו · ותיינו לפי זאת ההנהגה שאלו החבורים אשר נדעם עתה אינם ידיעותינו אשר ידענום אתמול · אבל נעדרו הנודעים ההם · ונבראו מודעים אחרים כמותם · אמרו כן הוא · כי המדע מקרה והנפש ג״כ יחייב מי שיאמינה מקרה שיבראו לכל בעלי נפש מאה אלף נפש על דרך משל בכל רגע · כי הזמן אצלם כמו שידעת מחובר מעתות לא יחלקו · ולפי זאת ההקדמה אמרו שהאדם כשיניע הקולמוס לא האדם הניעו · כי זה הנענוע אשר התחדש בקולמוס הוא מקרה בראו השם בקולמוס · וכן תנועת היד המניע לקולמוס במחשבתנו · מקרה בראו ביד המניעה · ואמנם הנהיג השם המנהג הזה כשתחובר תנועת היד לתנועת הקולמוס · שלא שיש ליד מעשה כלל ולא סבה בתנועת הקולמוס · כי אמרו שהמקרה לא יעבור נושאו · ובהסכמה מהם אמרו שזה הבגד הלבן אשר הושם ביורה האיסטים תנצבע · לא האיסטים השחירו · כי השחרות מקרה בגשם האיסטים לא יעבור לזולתו · ולא ימצא גשם שיש לו פעל כלל · ואמנם הפועל האחרון הוא השם והוא אשר הדש השחרות בגוף הבגד בהתחברו לאיסטים כי כן הנהיג המנהג · וכוף דבר לא יאמר זה סבת זה · כך כלל דעת המונם · וקצתם אמר בסבה וגנוהו · ואמנם פעולות האדם החולקים בהם · דעת רובם והמון האשעריה הוא · כי בהניע זה הקולמוס ברא השם ארבעה מקרים · אין מקרה מהם סבה לאחר · אבל הם מחוברים במציאות לא זולת זה · המקרה הראשון רצוני להניע הקולמוס · והמקרה השני יכולתו על תנועתו · והמקרה השלישי גוף התנועה האנושית ר״ל תנועת היד · והמקרה הרביעי תנועת הקולמוס ; שהם חשבו שהאדם כשירצה דבר ויעשהו במחשבתו כבר נברא לו הרצון · ונברא לו היכולת לעשות מה שירצה ונברא לו הפועל שהוא לא נעשה ביכולת הנבראת בו ואין מעשה לה בפעל · ואמנם המעתזלה אמרו שהוא יעשה ביכלת הנבראת בו · וקצת האשעריה אמרו שיש ליכולת הנבראת בפועל קצת מעשה בפועל ויש לה בו התלות · אבל רובם גנו זה הדעת · והרצון הזה הנברא לפי דעת כולם והיכולת הנבראת בו וכן הפעל הברא לפי דעת קצתם כלם הם מקרים אין מעמד להם · אמנם הבורא יברא בזה הקולמוס נענוע אחר

נענוע

גבעת המורה

פנאה , עם כל זה תסתנה מצד נושאיה : שהמקרה לא יעבור נושאו · ר״ל שהמקרה לא יעבור מנושא אחד לנושא

נענוע צבע תמיד כל עוד שהקולמוס מתנועע, וכשינוח לא ינוח עד שיברא בו ג"כ מנוחה, ולא יסור מברוא בו מנוחה אחר מנוחה כל עוד שהקולמוס נח. הנה אם כן בכל עת מן העתות ההם (רצונם לומר מן הזמנים הנפרדים) יברא הבורא מקרה בכל אישי הנמצאות ממלאך וגלגל וזולתם, כן תמיד בכל רגע. ואמרו שזאת היא האמונה האמתית בשהשם פועל. ומי שלא יאמין שכן יעשה השם, הנה הכחיש היות השם פועל לפי דעתם. ובכמו אלה האמונות יאמר אצלי ואצל כל בן דעת, אם כהתל באנוש תהתלו בו, שזהו גוף ההתול באמת:

יצטרך אל הממציא, ולא כהעדר ואנה הוא העדר גמור, לפי שההעדר אינו פועל. אבל במציאות שחסר אשר הסיבו ההעדר. והמציאות אשר יחובר לו העדר, לא ימלא אלא בעת קדום המחודש. והעולם לא סר חובר במציאות העדר, ולא יסור בענין במציאות התנועה. וזה שהיא תמיד צריכה אל מניע וזהו ענין העולם העליון מהבורא, כ"ש מה שתחת העליון. ובזה יפרדו הנפרדים והעשויים במלאכה. כי העשוים כאשר נמצאו, לא יחובר העדר מצטרך מצדו אל פועלם יתמיד במציאות, והוא ית' מתמידם, ומחדש טובו בכל יום תמיד, לא סיעדיהם והוא נמנע: הקדמה

ההקדמה השביעית היא האמנם שהעדרי הקנינים הם ענינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו, והם מקרים

גבעת המורה

לנוסח אחר: שזהו גוף ההתול באמת: אמר המבאר, כבר בארתי בהקדמותי לבאור הקדמת המדברים, כי הרב המחבר ז"ל להיותו נמשך אחר דעת ארס"טו, הוא משליך דיעות המדברים והקדמותיהם אחרי גיוו, וממליץ אותם באופן שיהי' בטולם נראה לעין כל, ואולם אחר העיון העמוק מצאתי היות רוב הקדמות המדברים ודיעותיהם אמתיות ומדוקות, כאשר ידוקדקו כראוי ויתבארו על נכון. אי לזאת קנוא קנאתי לכבוד התורה, אשר היתה לנידים בעיני הפלסופים המשאיים אשר שמוה מרמס לכל עוברי דרך, ויהו אבן בה, ולכבוד החכמים האמתיים אשר הניחו ליסוד סוגת התורה והחכמה חוברות אשה אל אחותה, מרועה אחד נתנו, ולזה אי אפשר שתהיינה סותרות זו את זו. ושמתי על לבי לעיין היטב בדברי המדברים ולהקיש בין דיעותיהם ודיעות הפלסופים האלהיים מהאחרונים, ואשר ישים האלהים בפי אותו אדבר מבלי נשוא פנים לדעת קודם. ולמה ירע לבך, קורא משכיל! אם הריתותי את ידי בבאורי זה לחלוק על הרב ז"ל, באופן שיראה סותר בנות התורה והחכמה האמתית, אחרי אשר הרב ז"ל בעצמו עשה כן עם דברי רבותינו ז"ל במקומות הרבה מזה המאמר וזולתו, ובזה יאמר באמת אל הפלסופים המשאיים ארס"טו והנמשכים אחריו ומפרשי דבריו: לא תהי' תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם? אחרי אשר הרב ז"ל העיד בעצמו על היות החכמות בזמן ארס"טו חסירות, ובלתי מגיעות אל השלימות שהגיעו אליו בזמנו, ומדוע לא נאמר אנחנו גם כן, כמו שהוא באמת, כי גם החכמות בזמן הרב ז"ל היו חסירות בערך מה שהם בזמנינו זה, ועם היות שנחלוק על קצת דברי הרב ז"ל, עם כל זה כבוד הרב ז"ל במקומו עומד, אחרי אשר באמת הגדיל לעשות מכל אשר היו לפניו בעניינים האלה, ואף שלא יהיו כל דבריו מדוקים במוחלט, עם כל זה נראה בהם מעומק שכל הרב ז"ל ודקות עיוניו מה שלא יעלם מכל משכיל. ואחרי הקדמתי זאת אשוב לבאר דרכי המדברים ואומר כי כל מה שאמרו בהקדמה זו והבאות אחריה מענין המקרים, הוא מדוק מאד, אם נניח המקרים הנזכרים, מקרים פנימיים, ר"ל הנבלות העצם או הכח הפועל, על ידי פעולות העצם בעצמו, לא המקרים החצוניים שהם הנבלות העצם או הכח, על ידי פעולת עצם או כח אחר זולתו. והבן זה מאד:

ההקדמה השביעית כו' · שהעדרי הקנינים כו'. גם זו ההקדמה היא אמתית כאשר תובן כראוי. ומה מאד ראוי להפלא על הרב ז"ל, איך עלה על דעתו שהי' כוונת המדברים בזה, שההעדרים הם ענינים נוספים על העצם, מפני שזה הוא כאלו אמרו שההעדרים הם קנינים, וזה מאמר סותר

את

ההקדמה השביעית · אבל דין התנועה והמנוחה אצלם כדין החום והקור . אחשוב פילוניו

מקרים נמצאים . גם כן והנה הם יבראו תמיד בל אשר יאבד דבר יברא דבר זה · ובאור זה שהם לא יראו כי המנוחה היא העדר התנועה · ולא שהמות העדר החיים · ולא העורון העדר הראות · ולא כל מה שדומה לזה מהעדרי הקניינים · אבל דין התנועה והמנוחה אצלם דין החום והקור · וכמו שהחום והקור שני מקרים נמצאים בשני הנושאים החום והקר · כן כל תנועה מקרה נברא במתנועע והמנוחה מקרה יבראהו השם בנח · ולא יעמד שני זמנים גם כן כמו שקדם בהקדמה אשר לפני זאת · הנה זה הגשם הנח אצלם כבר ברא השם המנוחה בכל חלק מחלקיו · וכל אשר תעדר מנוחה יברא מנוחה אחרת כל זמן שהדבר הנה נח · והוא ההיקש בעצמו אצלם בחכמה ובסכלות · שהסכלות אצלם נמצא והוא מקרה · ולא יסור סכלות יאבד וסכלות יברא תמיד · כל עוד שיתמיד הסכל סכל בדבר אחד . והוא ההיקש בעצמו בחיים ובמות ששניהם אצלם מקרים · והם יאמרו בביאור שהחיים יאבדו וחיים יבראו כל ימי אשר החי חי · וכשירצה השם מותו · יברא בו מקרה המות אחר סור מקרה החיים · אשר לא יעמד שני זמנים . אמנם זה כולו הם אומרים אותו בביאור ויתחייב בהכרח לפי זאת ההנחה שמקרה המות אשר יבראוהו השם הוא גם כן יעדר לעתו ויברא השם מות אחר . ולולי זה לא היה מתמיד המות · אבל כמו שיברא חיים אחר חיים כן יברא מות אחר מות . ואני תמה עד מתי יברא השם **מקרה**

גבעת המורה

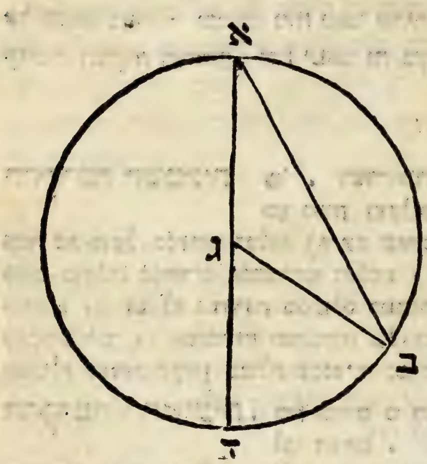
את עצמו . אבל כוונתם האמיתית היא זו · שנושאי ההעדרים או שבותיהם · הם ענינים נוספים על העצם ר"ל קניינים באמת . וזהו מה שנתבאר גם כן אצל הפלסופים האחרונים . המשל בזה העצלות (דיא טרעגהייט) המיוחד לכל גשם · אשר על ידה הוא מתנגד אל התנועה · באופן שצריך לכח אחד חצוני הפועל בו לכשיקנה התנועה · ר"ל שיתנועע בפעל · עם היותה העדר בבחינת הפעולה עצמה · עם כל זה היא קנין בבחינת סבתה · ר"ל היות בגשם כח ההתפשטות (אויסדעהנונגס קראפט) לכל הצדדים · והיא באמת תנועה מתנגדת אל התנועה החצונית · וכן כאשר יפגשו שני גשמים המתנועעים לרוחות מתנגדות בתנועה שוה בהכרח שיתהוה מזה מנוחה . ואולם עם היות הפעולה בבחינת עצמה מנוחה · שהיא העדר התנועה · עם כל זה נושא הפעולה הנוכדת או סבותיה · הם קניינים · ר"ל כחות פועלות מתנגדות זו לזו . והוא הענין בעצמו בחכמה וסכלות . כי אם תהי' הכוונה בסכלות · הטעות לבד · הנה הוא מבואר שהטעות איננו העדר פעולת השכל בכלל · אבל פעולת השכל לפי חקים מתנגדים לחקי השכל האמתיים . כי הנה כבר באַרנו בחבורנו · הפלסופיא הכוללת (טראנסצענדענטאלע פילאזאפיע) היות פעולת השכל השגת הקשור שבין הציורים לבד · לא השגת מציאות הציורים בעצמם · וזה תהי' פעולת השכל אפשריית אף לפי הנחת הקדמות כוזבות · או ציורים בלתי אפשריים · אחרי היות פעולת השכל תנאיי לבד · ר"ל אם נניח נושא אחד א אפשר · (אף שהוא באמת בלתי אפשר) יתחייב ממנו נושא ב' · והמשל בזה · אייקלי"דוס הניח הקדמה כוזבת והיא היות הווית החצונה מהמשולש שוה לקבוץ שתי זוית הפנימיית שנכחה · ועל ידי זה באר במופת בעשרים לשלישי היות הווית במרכז העגול כפל הווית שנהקפו

מקרה המות במת כל ימי אשר צורתו עומדת או כל ימי אשר עצם מעצמיו עומדים · כי מקרה המות אשר יבראהו השם אמנם יבראהו לפי רצונם בכל עצם פרדי מן העצמים ההם · ואנחנו נמצא שני מתים להם אלפים מן השנים · והיא ראיה שהשם לא חעדיר העצם ההוא · א"כ הוא בורא בו מקרה המות כל האלפים האלה כל אשר סר מות ברא מות · זה דעת המונם · וקצת המעתזלה אומרים · כי קצת העדרי הענינים הטבעיים אינם ענינים נמצאים · אבל יאמרו שהלאות העדר היכולת · והסכלות העדר החכמה · ולא ימשיך זה בכל העדר · ולא יאמר כי החשך העדר האור ולא שהמנוחה העדר התנועה · אבל ישים מאלו ההעדרים קצתם נמצאים וקצתם העדר קניין כפי הטוב לו באמונתו · כמו שעשו בעמידת המקרים קצתם יעמד זמן גדול וקצתם לא יעמד שני עתות · כי כוונת הכל להיב מציאות שיסכים טבעו לדעתנו ואמונתנו :

שיאמינו התלוף גם כמו שיאמין אכחנו שהחוש יותר חזק המציאות מהקור, ולם הוא קנין גם כן · כל י"י אשר צורתו עומדת , ירצה התמונה האחרית ·

ההקדמה

גבעת המורה

שנהקפו על אותה קשת בעצמה , על זה הדרך · נניח עגול אחד אבד על מרכז ג , ונמשיך חצאי האלכסון גא , גב גד · אחרי כן נחבר נקודות א ב בקו אב ויתהוה מזה משולש אגב , והנה קו גא הוא שוה לקו גב (להיות כל אחד משניהם חצי אלכסון עגול אחד בעצמו , ולפי החמישי לראשון תהי' זוית גאב שוה לזוית גבא · ולזה תהיה לפי ל"ב מראשון זוית בגד כפל זוית באג , וזהו מה שרצינו לבאר · והנה אם נניח תחת ההקדמה האמתיית הנזכרת הקדמה כוזבת , והיא היות הזוית החצונה שוה לקבוץ שתי זויות הפנימיות וחצי הקבוץ הנזכר , אזי יתבאר על זה הדרך בעצמו במופת היות הזוית במרכז העגול שלשה פעמים גדולה מהזוית אשר בהקיפו · והוא להיות זוית בגא שוה לזוית א בצרוף זוית ב (שהוא שני פעמים א) וחצי הקבוץ הנזכר , ולהיות זוית א שוה אל זוית ב , הנה לזה יהיה חצי הקבוץ שוה לזוית א , וכאשר נצרף אותו אל זוית א וזוית ב , ר"ל אל כפל א יצא מזה ג' פעמים א · וזהו מה שרצינו לבאר · הנך רואה בעיניך שעם היות ההקדמה המונחת לאמתיית , וכמו כן המשפט היוצא ממנה טעות בעצמו , עם כל הקשור ביניהם הוא אמתיי , ומסכים לחקי השכל בכלל · ולזה תהי' הסכלות בכאן , לא העדר לבד , אבל קנין ההשכלה באמת · וכן אם תהי' הכוונה הנה בסכלות , חסרון הידיעה , תהי' הסכלות עם היותה העדר בעצמה , עם כל זה קנין בבחינת שנתה · כי להיות נפש האדם מוגבלת מצד עצמה , הנה לזה אי אפשר שתתפשט בפעולתה על כל נושא אפשר , אבל על נושאים מיוחדים לבד , ולזה תהי' הפעולה בנושאים מיוחדים מחייבת העדר הפעולה בזולתם , ומזה ימשך הסכלות או חסרון הידיעה ביחס אל הנושאים הנזכרים , והוא ההקש בעצמו בחיים ובמות · להיות המות , עם היותו העדר החיים , עם כל זה איננו העדר המוחלט · כי החיים נמשכים אחר הערך המיוחד בין פעולות עצמי גוף החי , והמות הוא נמשך אחר ערך מתנגד אל הראשון , ר"ל ערך בלתי נאות למציאות עצם חי , אבל נאות למציאות עצם אחר , יהי' מה שיהי' , וכן בכל כיוצא כזה · ואנחנו נמצא שני מתים כו' · ר"ל שנים של מתים ·

ההקדמה השמינית עד שיהיה הפרש איש זה המין מאיש זה המין, כהפרש איש מאיש ממין אחר, ירצה אשר הוא במקרים, הגודל והקוטן והתארים המקריים ·

ההקדמה התשיעית אבל המקרים כלם · אמנם הם נשואים נשיאות ראשונית על העצם בשוה

ההקדמה השמינית, היא אמרם שאין נמצא אלא עצם ומקרה, ושהצורות הטבעיות גם כן מקרים · ובאור זאת ההקדמה כי הגשמים כלם אצלם מחוברים מעצמים מתדמים כמו שבארנו בהקדמה הראשונה · ואמנם התחלף קצתם מקצתם במקרים ולא דבר אחר · ויהיה החיות אצלם והאנשות וההרגשה והדבור כל אלה מקרים · כדמות השחרות והלובן והמרירות והמתיקות, עד שיהיה הפרש איש זה המין מאיש מין אחר, כהפרש איש מאיש ממין אחד, עד שגשם השמים וגם גשם המלאכים ואף גשם כסא הכבוד לפי מה שידומה, וגשם אי זו תולעת שתרצה מתולעי הארץ או אי זה צמח שתרצה, הכל עצם אחד · ואמנם התחלפו במקרים לא בזולת זה, ועצמי הכל הם העצמים הפרדים ·

ההקדמה התשיעית, היא אמרם כי המקרים לא ישאו קצתם את קצתם, ולא יאמר אצלם שזה המקרה נשוא על מקרה אחר ואחר על העצם, אבל המקרים כלם אמנם הם נשואים נשיאות ראשונית על העצם בשוה · ובורחם מזה מפני שהיה מתחייב שלא ימצא המקרה ההוא האחרון בעצם, אלא אחר קדימת המקרה הראשון · והם יטאנו זה בקצת המקרים ורצו שימציאו אפשרות מציאות קצת המקרים באי זה עצם.

גבעת המורה

ההקדמה השמינית כו'. ושהצורות הטבעיות גם כן מקרים. העצמים הפרדיים לפי מה שבארנו הם כחות פועלות, והנה אנחנו בלתי משיגים שום כח פועל זולתי בהשגת עצמנו שהוא כח פועל הציורים בעצמו (איינע פארשטעללונגס קראפט) ולזה בהכרח שנניח העצמים הפרדיים הנזכרים כחות פועלות הציורים האפשריים בעצמם, ולהיותם דומים זה לזה בבחינה זו, הנה לזה אי אפשר שיהיו נבדלים זה מזה, אם לא במדרגת הפעולה הנזכרת ועל ידי הנושאים המיוחדים לכל אחד מהם, ר"ל שהם נבדלים במקרים לבד. ושהצורות הטבעיות על דרך משל החיים והשכל גם כן מקרים להיותם נמשכים אחר מדריגת הפעולה היוצאה מקנון פעולת העצמים הפרדיים וכיוצא בזה:

ההקדמה התשיעית. היא אמרם כי המקרים לא ישאו קצתם את קצתם כו'. גם זו ההקדמה היא אמתיית לפי דעתנו. עם היות שנראה שאין הענין כן, כי עם היות שנראה על דרך משל היות גוף השמש כדוריי, ר"ל היות המרחק (דער רוים) מקרה גוף השמש, והיות התמונה הכדוריית מקרה המרחק הנזכר, ולזה תהי' התמונה הכדוריית מקרה במקרה גוף השמש, עם כל זה נראה אחר העיון שאין הענין כן. והוא כי כבר בארנו בחבורנו, הפילוסו"פיאה הכוללת · היות גדר העצם שהוא הנושא, כל מה שאפשר שיצוייר בעצמו מזולת יחוסו לזולתו, וגדר המקרה שהוא הנשוא, מה שאי אפשר שיצוייר בעצמו, אבל בבחינת יחוסו לזולתו לבד. המשל בזה המרחק אפשר שיצוייר בעצמו מזולת הגבלת היותו מרובע או משולש וכיוצא בזה. ואולם המרובע או המשולש אי אפשר שיצוייר בעצמו מזולת המרחק, ולזה יהי' בציור תמונת המרובע ציור המרחק הנושא, וציור המרובע נשוא · ואולם כאשר יהי' בלתי אפשר לצייר שום אחד מהם מזולת האחר, אזי יתהוה מחוברם ציור יחסיי (איין בציהונגס בגריף) לבד, אבל לא ציור דבר נמצא בפעל. על דרך משל אי אפשר לצייר הסבה מזולת המסובב, וכן בהיפוך. אבל כאשר יהי' באפשר לצייר כל אחד מהם מזולת האחר, אזי לא יתהוה מקבוצם שום ציור שכליי, אבל דמיוניי לבד, להיות הציור השכליי הוא ציור מוכרח, ר"ל שאי אפשר לצייר הנשוא מזולת הנושא, ולזה הוא מההכרח שנקנן אותם לציור אחד, וכמו שבארנו

עצם שיזדמן נבלתי שייחדהו מקרה אחד ׳ לפי מרה שיראו שהמקרים כלם הם אשר ייחדו · ומפנים אחרים גם כן כי הנושא אשר ינשא עליו הנשוא ׳ צריך שיהיה קיים תמיד מדת זמן אחד · ואם המקרה לא יעמד שני זמנים אצלם ר״ל שתיעתות איך יוכל לפי היסוד הזה שישא זולתו ?

בשוא · ירצה בלובן והכוונה על העצם · מבלתי שייחד לו מקרה אחר שיבינהו · ר״ל כי אין שם יתקים מיוחדים ·

ההקדמה העשירית · כל זה אמרו שהוא עובר אצל השכל , כי אין שם רחקים מוגבלים מיוחדים לצורות מיוחדות . וזה בתכלית הגנות . שבי אנשים עומדים על שני קצות הקוטר והם אשר בתכלית האקלימים

ההקדמה העשירית ׳ היא זאת ההעברה אשר יזכרוה וזהו עמוד הכמות המדברים ושמע ענייניה · הם יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל ׳ כמו שישוב כדור הארץ גלגל סובב וישוב הגלגל כדור הארץ ׳ ואפשר היותו בבחינת השכל · וכמו שיתנועע כדור האש לצד נקודת המרכז ויתנועע כדור הארץ לצד המקיף ׳ ואין זה המקום יותר ראוי בזה הגשם מן המקום האחר לפי ההעברה השכלית ׳ אמרו וכן כל דבר מן הנמצאות הנראות היות דבר מהם יותר גדול ממה שהוא או יותר קטן או בחלוף מה שהוא נמצא עליו מתכונה ומקום · כמו שיהיה איש אדם כשיעור ההר הגדול בעל ראשים רבים יפרח באויר ׳ או שימצא פיל כשיעור כנה וכנה כשיעור פיל ׳ כל זה אמרו שהוא עובר אצל השכל · ועל זה הצד מן ההעברה

גבעת המורה

שבארנו . אבל בכאן אין שם הכרח לקבולם , זולתי היותם מקובלים בזמן ובמקום אצל הדמיון , כגון ציור כדור של שלג . ר״ל ציור הלובן הקור והתמונה הכדוריית יחד , והנה אין הלובן נושא או נשוא הקור , וכן בהיפוך וכמו כן אין התמונה הכדוריית נושא או נשוא הלובן או הקור , אבל סבת קבולם לציור אחד , הוא היותם נמצאים כן מקובלים יחד בזמן ובמקום אצל הדמיון לבד , לא שיהי׳ קבולם מוכרח אצל השכל , אחרי שהוא באפשר לצייר כל אחד מהם מזולת האחר . וכן בכל כיוצא בזה . מזה ימשך שבאמת אין התמונה הכדוריית נשוא גוף השמש באמצעות נשוא אחר שהוא המרחק אבל הוא נשוא המרחק לבד , שאיננו באמת נשוא גוף השמש , ר״ל החום , או האורה וכיוצא בזה . ומזה נתבאר כי גם בהקדמה זו צדקו המדברים יחד :

ההקדמה העשירית , הוא זאת ההעברה כו׳ . ההעברה (דאס אנגעהן , דיא אנגלייכקייט) : כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל . ר״ל כל מה שהוא אפשר מצד נושא ההשגה , הוא גם כן אפשר מצד הנשוא . והנה זה האפשר הוא משני מינים . המין האחד הוא האפשר מהקודם אל המאוחר (א פריארי) . והמין השני הוא האפשר מהמאוחר אל הקודם (א פאסטעריארי) , ר״ל האפשר מצד הבחינה במה שהוא נמצא בפעל . המשל בזה ציור המשולש , ר״ל תמונה מוגבלת משלשה קוים שכל קבוץ שני קוים מהם עודף על השלישי לבדו הוא אפשר מהמין הראשון , ואולם ציור התמונה המוגבלת משני קוים , הוא בלתי אפשר ממין הראשון מפני שהוא אפשר לצייר המשולש בדמיון (קאנסטרואירן) קודם שיהי׳ נמצא בפעל , ולהוציאו אחרי כן אל הפעל כפי הנאות אל הציור הנזכר . ושהוא בלתי אפשר לצייר בדמיון תמונה מוגבלת משני קוים , ולזה אי אפשר גם כן להוציאו אל הפעל . וכן בכל כיוצא בזה . אבל ציור גשם הזהב על דרך משל הוא אפשר מהמין השני , ר״ל מצד היותו נמצא בפעל . כי אם לא היה נמצא בפעל היה בלתי אפשר לצייר כל אחד מאיכותיו (המראה הירוק , יתרון הכובד , הקושי , והיותו נאות אל ההתכה במי המלך וכיוצא בזה) בפני עצמו , כל שכן שנרכיב בדמיוננו האיכות הנזכרות לעצם אחד , וכן בכל כיוצא בזה . ואולם ציור סוס אדם (צענטאוירוס) על דרך משל , איננו אפשר מהמין הראשון , מפני שאפשר לצייר כל אחד מחלקי העצם הנזכר מזולת האחר , ולזה עם היות שאין ציור העצם הנזכר סותר את עצמו , עם כל זה אין הרכבת חלקיו לעצם אחד מוכרח כלל , מה שאין כן במשל המשולש שזכרנו הרכבת חלקיו לעצם

באקלידיס . ומה שאמר מספר החרוטים הוא בשכל מופשט ולא בחומר , כרוב ההתחלות התשבוריות , כחלוק הקו לחצאים . והנקודה הבלתי מתחלקת . והולכת הקו אל בלתי תכלית , ואם הרצון בו איזה שיעור שירצה , וירצה

ההעברה ימשך העולם כולו · ואי זה דבר שיהיה מזה המין אמרו , כי הוא ראוי שיהיה כך ואפשר שיהיה כך · ואין הוות הענין הפלוני כך היותר ראוי מהיותו

גבעת המורה

לעלם אשר הוא מוכרח כלל , מפני שעם היות שאפשר לצייר המשא (תמונה בכלל) מזולת הנשוא (הגבלת שלשת הצלעות) עם כל זה אי אפשר בהיפוך לצייר הנשוא המשולש) , או שלשה קוים הנוגעים זה את זה בקצותיהם) מזולת הנושא (התמונה בכלל . או המרחק המוגבל) כמו שבארתי בהקדמה שלפני זו . ואולם איננו גם כן אפשר מהמין השני , להיותו באמת בלתי נמצא בפעל . ולזה יהי' הציור הנזכר אפשר בדרך שאלה (פראבלעמאטיש) לבד . ומזה המין הוא כל מה שמנה הרב ז"ל לפי דעת המדברים בזו ההקדמה , שישוב כדור הארץ גלגל סובב , וישוב הגלגל כדור הארץ , ושיתנועע כדור האש לצד נקודת המרכז , או שיהי' איש אדם כשעור ההר הגדול בעל ראשים רבים יפרח באויר , או שימצא פיל כשעור כנה , וכנה כשעור פיל , וכיוצא בזה . ואולם הוא מבואר כי עם היות כל אחד מהנזכרים אפשר בבחינת עצמו , להיות נשואו בלתי סותר את נושאו , עם כל זה בהכרח הוא שתמצא שם עלה (זוין גרונד) לתמידות ההרכבה הנזכרת על הדרך האחד מזולת הדרך האחר , על דרך משל בהכרח הוא שתמצא שם עלה בכדור הארץ להיות כדור הארץ תמיד בבחינתנו ולא גלגל סובב , וכן בכל כיוצא בזה . ונקרא הנושא ר"ל הציור הקודם בזמן , הסבה . והנשוא או הציור הנמשך אחר הקודם תמיד בזמן , המסובב . וידענו בברור היות שני הציורים הנזכרים נקשרים זה בזה על ידה עלה פנימיית בדרך הגיוני , כמו שהם נקשרים יחד בבחינתנו , ר"ל שבהכרח הוא שימצא בציור הסבה , מה שהוא באפשר שיתבאר על ידו חיוב המשך המסובב ממנו . וכן כאשר יהיו שני הציורים הנזכרים בלתי נמשכים זה אחר זה בזמן , אבל קשורים יחד בעתה , אוי נשפוט על היות עלה אחת משותפת לשניהם , ר"ל על היות שם דבר , אפשר שיתבאר ממנו עלת התקשרות שני הציורים הנזכרים יחד . והנה יהיו בכאן שלשה דרכים . כי הנה גם הבעל חי שאינו מדבר ממתין על המשך פעולות דומות מסבות דומות . ר"ל שקבוץ הציורים בדמיון (אסאציאציאן דער אידעען) הוא אצל הבעל חי מה שהיא הבחינה אצל המון האנשים , והשכל אצל החכמים . על דרך משל כל בעל חי מתירא לעבור על איזה שטח נוטה (אייני שיעף ליגענדע פלעכע) מסכנת הנפילה , מפני שקרה כן כמה פעמים , ר"ל שעבר על שטח נוטה ונפל ממנו , ולזה נקשרו ציור השטח הנוטה עם ציור הנפילה בדמיונו , באופן שכאשר הוא רואה שטח הנוטה , הוא נזכר גם כן מקרה הנפילה . ואולם האדם איננו נמשך בזה אחר מה שקרה כמה פעמים לבד , אבל אחר משפט כולל , והוא הות כל הגשמים נופלים בכובדם , ומשיג בברור שיות בציור השטח הנוטה מה שהוא עלת הנפילה , עם היותו בלתי משיג העלה הנזכרת בעצמה . אבל החכם איננו לבד משיג היות עלה בהכרח , אבל הוא משיג גם כן מהות העלה הנזכרת לפי חקי התנועה הנודעים . והנה יראת ההליכה על שטח הנוטה המשותפת אל האדם עם יתר הבעלי חיים , נמצא אחר ההתבוננות , משפט אחד מופתיי . המתקרב מעט מעט ממדריגת ההכרה החושיית , אל מדריגת ההכרה השכליית . המשפט התחתון (דער אונטר זאטץ) הוא : מה שאני רואה הוא שטח נוטה , לקוח מחוש הראות . ואולם כבר הוא אפשר שיספק השכל בזה , אם מה שהוא נראה אל החוש הוא כן בפעל או לא , אחרי מה שנודע מטעות החושים . אבל להיות שכבר השגנו פעמים רבות , היות הנראה לנו שטח נוטה במרחק אחד , נראה לנו גם כן שטח נוטה במרחק אחר . והיות הנראה לנו כן במצב מיוחד , נראה לנו גם כן במצב אחר , וכמו כן היותו נראה לנו כן באמצעים שונים . וזולת זה ידענו שמה שהוא שטח נוטה אל הראות , הוא גם כן שטח נוטה אל המשוש , ויתר החושים בבחינת מה שהם משיגים מהמקום והגבלותיו , ובכלל שאיננו לבד נראה לנו שטח נוטה , אבל הוא שטח נוטה בעצמו . הנה לזה בהכרח הוא שנשפוט על היות שם דברנמצא בפעל מחייב הסכמת הציור בעצמו בכל הבחינות הנזכרות . והנה בארנו שהבעל חי שאינו

מדבר

מהיותו כך, מבלתי הבטה לשנוי המציאות. למה שיניחוהו אמרו, כי זה הנמצא אשר לו צורות ידועות ושיעורים מסויימים ועניינים מחוייבים שלא ישתנו ולא יתחלפו. אמנם היותה כך הוא כפי המשך המנהג, כמו שמנהג המלך שלא יעבור בשוקי המדינה אלא

וירצה כראוי המחויב. וטעם ההעברה הזה, יש דברים תשמעם במקומות מזה המאמר. כי הוא ישתמש בזה בענין החדוש, גם כי הפלאות יעבירם תחת סבת ההעברה, ויביאם בספורות הברית, כשובו לאיתנו לתנאו הראשון.

ההקדמה

רוכב ולא נראה מעולם אלא כן, ולא ימנע אצל השכל שילך רגלי במדינה, אבל זה איפשר בלי ספק ועובר אצל השכל היותו; כן אמרו שהיות הארץ מתנועעת לנקודת המרכז והאש למעלה או היות האש מחממת והמים מקררים הוא משיכת מנהג, ולא ימנע בשכל שישתנה זה המנהג ויקרר האש ויתנועע אל התחתית והוא אש. כן יחמו המים ויתנועעו למעלה והם מים, ועל זה נבנה הענין כלו. והם עם זה מסכימים שהתקבץ שני ההפכים בנושא אחת ובעתה אחד שקר ולא יתכן ולא יעבירהו השכל. והם יאמרו גם כן היות עצם אין מקרה בו כלל או מקרה לא בנושא כדברי קצתם נמנע לא יעבירהו השכל. וכן יאמרו שההפך העצם מקרה או תהפך המקרה עצם לא יתכן, ולא הכנס גשם בגשם יתכן, אבל יורו שאלו נמנעות מן השכל, אמנם היות

כל

גבעת המורה

המדבר איננו מפיל בכאן שום משפט, אבל קושר הציורים בדמיונו לבד. אבל האיש ההמוניי מפיל בכאן משפט מיוחד לקוח מהבחינה לבד: מהשטח הנוטה, אפשר הוא ליפול, ועלת המשפט הנזכר איננו זולת שמצא כן בבחינתו פעמים רבות, ומזה המשפט המיוחד (מצאתי בבחינת תמיד שהעובר על שטח הנוטה הוא נופל), הוא עושה משפט כולל (מהשטח הנוטה בכלל אפשר הוא ליפול). וכאשר ימצא בבחינתו ענין דומה לזה, על דרך משל קלות קריעת העץ על ידי יתד בתמונת זוית מוגשמת (קייל), וקלות הנעת הגשמים בכלי הנקרא (שרויבע), יעשה מזה גם כן משפטים מיוחדים. ואולם האיש החכם לא יסתפק בזה, אבל ישתדל להגיע מזאת ההכרה הבחינייה (ערפאהרונגס ערקענטניס) אל ההכרה השכליית (פערנונפט ערקענטניס), והנה ימצא היות שלשת המשפטים הנזכרים נכנסים תחת משפט אחד טבעיי כולל, והוא חוק הכובד לבדו המשתנה בהגבלתו, לפי שינוי הגבלת התמונות הנזכרות. ומשתדל לבאר שינוי הגבלת החוק הנזכר לפי שינוי הגבלת התמונות על ידי יסודות ההנדסה, והעולה בידו הוא היות פעולת שלשת הכלים הנזכרים נמשך מיסודות אחדים בעצמם. ועל ידי זה הגיע בתכלית מה שאפשר אל ההכרה השכליית. ואולם הוא מבואר היות חקי הטבע עצמם, אשר על ידם אפשר שנבאר פעולות הטבע המיוחדות, לקוחות מהבחינה לבד, ר"ל מהמאוחר אל הקודם, לא מטבע השכל עצמו, עם היות הנמשך מהם הוא נאות לחקי השכל באמת, על דרך משל זה המשפט: כל גשם הוא בעל כובד, או זה כל גשם יש לו כח על התנועה, הם לקוחים מהבחינה לבד. אבל אנחנו שמנו אותם כוללים, להיותם כוללים בהשגתנו מצד המופת (אינדוקציאן) לבד, להיותנו שופטים על מציאות עלה אחת בנושא מחייבת קשור הנשוא עמו בהכרח. מכל זה יתבאר שבאמת צדקו המדברים במה שיקראו אפשר מה שאיננו סותר את עצמו, ושבבחינה זו אין הבדל בין האפשר הנמצא בפעל על דרך משל שימצא אדם בראש אחד מזולת כנפים, והאפשר בדמיון לבד. ואולם ההבדל שבין שני מיני האפשר הוא זה, כי האפשר הנמצא בפעל, עם היות שאין עלת אפשרותו מושגת לנו, עם כל זה בהכרח הוא שתהי' לו עלה חוץ לשכל. ואולם האפשר בדמיון לבד, אין לו עלה בעצמו חוץ לדמיון כלל. ובזה צדק הרב המחבר ז"ל במה שהשיב על זו ההקדמה והנמשך ממנה. מבלתי הבטה לשיווי המציאות (אנאלאגיע דער נאטור): הכנס גשם בגשם. (דאס דורכדרינגן

דער

כל מה שמנוהו מן הנמנעות בלתי מצוייר בשום פנים ׳ והיות מה שקראוהו אפשר מצוייר הוא מאמר אמתי ; אלא שהפלוסופים אומרים שזה אשר קראתם אותו נמנע ׳ להיותו בלתי מדומה ׳ ואשר קראתם אותו אפשר ׳ להיותו מדומה ׳ וזה היות האפשר אצלכם הוא האפשר בדמיון לא אצל השכל ׳ הנה אתם בזאת ההקדמה תבחנו המחויב והאפשר והנמנע פעם בדמיון ולא בשכל ׳ ופעם בתחלת הדעת המשותף כמו שזכר אבונ"צר באורו העניין אשר יקראוהו המדברים שכל ׳ הנה כבר התבאר ׳ כי המדומה אצלם הוא אפשר יסכים עמו המציאות או לא יסכים לו ׳ וכל מה שלא ידומה הוא הנמנע ׳ וזאת ההקדמה לא תתאמת אלא בתשע הקדמות אשר קדם זכרם ׳ ובעבורה בלא ספק היה צריך להקדימם ׳ ובאור זה כפי מה שאבאר לך ואגלה לך מתוכות אלו העניינים ׳ על דרך מחלקת נפלה בין המדבר והפילוסוף ׳ אמר המדבר לפילוסוף ׳ למה מצאנו גשם הברזל הזה בתכלית הקושי והחוזק והוא שחור ׳ וגשם החמאה בתכלית הרכות והוא לבן ? ענהו הפילוסוף כשאמר כי כל גשם טבעי יש לו שני מינים מן המקרים ׳ מקרים ישיגוהו מצד החומר שלו ׳ כמו שיבריא האדם ויחלה ׳ ומקרים ישיגוהו מצד צורתו כתמהון האדם וצחקו ׳ וחמרי הגשמים המורכבים הרכבה אחרונית חלוקים מאד כפי הצורות המיוחדות לחמרים ׳ עד שהיה עצם הברזל בחלוף עצם החמאה ׳ ונמשך אחריהם מן המקרים החלוקים מה שתראו החוזק בזה והרך בזה שהם מקרים נמשכים אחר חלוק צורותם ׳ והשחרות והלובן שהם מקרים נמשכים אחר חילוק חמרם האחרון ׳ וסתר המדבר זאת התשובה כולה בהקדמות ההם אשר לו כפי מה שאספר ׳ וזה שהוא אומר ׳ אין צורה נמצאת כלל כמו שתחשוב מקיימת לעצם עד שתשימם עצמים חלוקים שונים ׳ אבל הכל מקרים כמו שבארנו ממאמרם בהקדמה השמינית ׳ ואחר כן הוא אומר אין חילוק בין עצם הברזל לעצם החמאה והכל מחובר מעצמים נפרדים דומים ׳ כמו שבארנו מדעותם בהקדמה הראשונה אשר יתחייב ממנה בהכרח ההקדמה השנית והשלישית ׳ כמו שבארנו ׳ וכן ההקדמה השתים עשרה צריך אליה לקיים העצם הפרדי ׳ וכן לא יתכן אצל המדבר שיהיו קצת מקרים מיחדים זה העצם עד שיהיה בו מזומן מוכן לקבל מקרים שניים ׳ כי לא ישא אצלו מקרה מקרה כמו שבארנו בהקדמה התשיעית ׳ ואין למקרה קיום כמו שהתבאר בהקדמה הששית ׳ וכשיתאמת למדבר כל מה שירצה לפי הקדמותיו ועלו בידו מזה עצמי החמאה והברזל עצמים אחדים דומים ׳ ויחס כל עצם מהם אל כל מקרה יחס אחר ׳ ואין זה העצם יותר ראוי בזה המקרה מזה ׳ וכמו שזה העצם הפרדי אינו יותר ראוי שיתנועע ממה שהוא ראוי לנוח ׳ כי אין עצם מהם יותר ראוי לקבל מקרה החיים ׳ או מקרה השכל או ההוש מעצם אחר ׳ ורבוי העצמים או מעוטם לא יוסיף בזה דבר מפני שהמקרה אמנם מציאותו בכל עצם ועצם מהם כמו שבארנו ממאמרם בהקדמה החמישית יתחייב לפי אלו ההקדמות כולם שאין האדם יותר ראוי להשכיל מן העטלף ׳ ויתחייב מה שאמרוהו

גבעת המורה

דער קערפער) . הדעת המשותף (דער גאיינע אענטן פערשטאנד) : ההרכבה אחרונית . היא ההרכבה אשר בה היה הגשם מה שהוא נבדל מכל מה שזולתו : כפי הצורות המיוחדות לחמרים . הצורות מגיעות משכל הפועל , והוא מקודם זה השכל הפועל מכין החמרים לקבלת הצורות הנזכרות , ולזה יהיו בהכרח החמרים חלוקים כפי הצורות המיוחדות לחמרים :

הערה

מן ההעברה בזאת ההקדמה · ומפני זאת ההקדמה היה ההשתדלות כולו מפני שהוא החזק שבדברים בקיום כל מה שירצה לקיימו כמו שיתבאר :

הערה · דע אתה האיש המעיין בזה המאמר שאם אתה ידעת הנפש וכחותיה והתאמת לך בה כל דבר מהם לפי אמתת מציאותו / הנה תדע כי הדמיון נמצא לרוב בעלי חיים / אמנם בבעלי חיים השלמים כולם

גבעת המורה

הערה כבר בארו הפלוסופים האחרונים / היות נפש האדם עצם אחד פשוט / בעל כחות מתחלפות / וכבר בארתי אני בחבור מיוחד (אשר יצא לאורה בעזרת הבורא יתברך) היות הכחות הנזכרות מתחלפות לפי הנראה לבד / אבל באמת ישובו כלם לכח אחד / הפועל בדרכים מתחלפים / ובמדריגות שונות מהשלימות · ולהבנת דברי הרב המחבר ז"ל / ראיתי לבאר הנה גדר איזה מהכחות הראשיות / או דרכי הפעולות הנזכרות ומהותם ·

הכח הראשון · הוא כח ההרגשה (עמפפינדונגס פר מעגען) / והוא הכח אשר בו תשיג הנפש פעולת הדברים הנמצאים חוצה לה / בעצמה · כגון המראים והקולות / החום והקור / הרך והקשה / המתוק והמר / וכיוצא בזה / כי כבר נתבאר בחכמת הטבע שהמראה עד"מ לובן השלג / איננה איכות א' נמצאת בשלג עצמו חוץ לנפש אבל הוא מעמד אחד נפשיי / מתחדש ע"י פעולת השלג באיכות מיוחדת בו / (תכונת חלקיו היסודיים ערכם וסדרם וע"ז) בכלי החוש · כי הנמצא חוץ לנפש הוא השלג / ר"ל גשם מורכב מחלקים יסודיים מיוחדים / על ערך וסדר הנעלמים מאתנו בהחלט · ואולם כאשר יפלו עליו גלולי האור / וממנו יחזרו כפי טבעם אל עין הרואה יחדשו עי"ז תנועה מיוחדת (מפני היות הגלולות החוזרות מהשלג גם כן היוחדות ר"ל הפעלות מראה הלובן לבד) בעצבי העין (געזיכטס נערפען) ומזה יתחדש בנפש המעמד המיוחד הנזכר ר"ל הרגשת הלובן / וכ"כ הוא בענין החום עד"מ / הנמצא ממנו חוץ לנפש / הוא האש ר"ל גשם מורכב מחלקים בעלי תנועה מיוחדת / וכאשר התפשט התנועה ההיא בעצבי המשוש (דיא געפיהלס נערפען) יתחדש מזה בנפש רגשת החום / לא שיהי' החום איכות אחת באש חוץ לנפש כמו שיחשבו ההמון / וזה מבואר מאד בנסיון ג"כ / והוא שאם תחמם ידך האחת / ותקרר השנית / ותשים שניהם כאחד במים פושרים / מיד תרגיש חום בידך הקרה / וקור בידך החמה / עם היות המים אחדים בעצמם / וזה הי' בלתי אפשר אלו היו החום והקור איכות נמצאות במים עצמם חוץ לנפש / אבל באמת אין הענין כן / ר"ל שאין המים בעצמם / לא חמים ולא קרים / אבל הם במדריגה מהתנועה / מתחלפת למדריגת תנועת כ"א מהידים / ר"ל שבבחינת התנועה הנמצאת בידך החמה / הם מאחרי התנועה / ואולם בבחינת התנועה הנמצאת בידך הקרה הם ממהרי התנועה / ולזה הוא מההכרח שיבטלו חלק מה מהתנועה הראשונה / ותשוב היד קרה / ושיוסיפו על תנועת האחרונה / ותשוב חמה · וכן בכל כיוצא בזה · ואולם הרגשת פעולת הדברים החצונים / א"א שתשאר יתר על זמן משך הפעולה הנזכר · ר"ל שהשגות החושים יצטרכו תמיד לגשם נמצא בפעל חוץ לנפש הפועל בכלי החושים / ועם היות שכבר הוא אפשר שיהיו לנו השגות חושיית מזולת שיהי' דבר נמצא חוץ לנפש הפועל בכלי החוש / עכ"ז אין זה מפעולות החושים / אבל פעולות כח אחר / והוא ·

הכח השני ר"ל כח הדמיון · והוא שכאשר תשיג הנפש איזה דבר בהתקשרות מה עם זולתו מהדברים ר"ל שתשיג אותם (במקום או בזמן אחד) · הנה כאשר יקרה אחרי כן שתשוב הנפש להשיג את הדבר הנזכר בעצמו מזולת הדברים האחרים שהיו בהתקשרות הקודם / עכ"ז תשוב לצייר הדבר המושג עתה בהתקשרות הקודם הנזכר / ותצייר הדברים האחרים הנזכרים כאלו הושגו עתה אל החוש / וכאלו היו נושאיהם נמצאים בפעל חוץ לנפש · עד"מ אם ראית גנן אחד וראית שמה דברים מתחלפים ירקות / אילנות / מעיינות המים / ואנשים שונים וכיוצא בזה / ואח"כ יזדמן שתשוב לראות אחד מהאנשים הנזכרים במקום אחר / לא תצייר או בדמיונך זה הנראה לבד / אבל ג"כ יתר האנשים הירקות והאילנות כו' / עם היותך באמת בלתי משיג הנזכר בחוש / ואולם כבר הוא כאפשר ג"כ שלא יצייר הדמיון הדברים בהתקשרות הקודם אבל בהתקשרות חדש / לפי התגברות ההתפעלות

הנפשיות

כולם ר"ל אשר לדם לב: מציאות הדמיון להם מבואר. ושהאדם לא הובדל בדמיון ואין פעל הדמיון פעל השכל אבל הפכו. וזה כי השכל יפרק המורכבות ויבדיל חלקיהם ויפשיטם ויציירם באמתתם ובסבותם. וישיג מן הדבר האחד ענינים רבים מאד. שביניהם הפרש אצל השכל. כהפרש שני אישים מבני אדם אצל הדמיון במציאות. ובשכל יבדל הענין הכללי מן הענין האישי ולא יתאמת מופת מן המופתים אלא בכללו. ובשכל יודע

הנושא

גבעת המורה

הנפשיות (ריח ווירגשאפטן) או שישנה מה לפחות בהתקשרות הקודם הנז'. כמו שנראה מפעולות החלום ובמראה או השגעון וכיוצא בזה. וכמו שיתבאר עוד. והנה כח ההרגשה וכן כח הדמיון הם מיוחדות בפעולותיהם בהיות נשוא ההשגה תמיד גשם ומשיגיו.

הכח השלישי הוא כח השכל והוא היותר נכבד מהקודמים. אם בבחינת היות נשואי ההשגה אלו דברים מופשטים מהחומר, מוכרחים מצד טבעם ובלתי משתנים; ואם מצד היות ההשגה עצמה בלתי נתלית בזמן ובמקום. כי השכל מקיש בין הדברים ומשיג יחסם וערכם וכו'. ועם היות שיקיש הדברים אשר יקים ביניהם גשמיים מושגים בחו"ז וזה חוץ לזה בזמן ובמקום, עכ"ז ההקשה עצמה א"א שתהי' בזמן ובמקום. ואם מצד שלימות ההשגה עצמה ואמתתה, ר"ל שמושגי השכל הם אמתיים, נמצאים כן בפעל חוצה לו (נאמענאן) אבל מושגי החוש הם נראים לבד (פענאמענאן) כמו שנראה. ולזה הם ג"כ נתלים מהגבלת כח ההשגה וחסרונה:

ובמציאות. אבוא לבאר דברי הרב המחבר ז"ל. הדמיון נמצא לרוב בע"ח כו'. זה מבואר מאד כי אם הכית עד"מ את הכלב במקל, ויזדמן אח"כ שתנביה את המקל להכותו יברח מזה ויצעק צעקה גדולה ומרה. וזה א"א מבלתי שיהי' לו כח הדמיון. ר"ל להיות שהשיג הכלב בפעם הראשונה הנבטת המקל, וההכאה, והכאב הנמשך מזה בפעם אחד, הנה לזה בהיותו משיג עתה הנבטת המקל, ישוב לצייר גם ההכאה והנמשך ממנה. הינה ההשגות האחרונות בלתי הוות בפעל, ורבות כאלה: ושהאדם לא הובדל בדמיון. מיתר הבע"ח וכו'. כי השכל יפרק המורכבות. ר"ל אחרי אשר השיג החוש או הדמיון דבר א' מורכב מאיכויות מתחלפות יפרק השכל המורכב הנזכר ויצייר כ"א מהאיכות בעצמה. עד"מ אחרי אשר השיג החוש או הדמיון את השמש כאלו הי' עגול וכו', ישוב השכל לצייר כ"א מאיכויותיו המתחלפות בפ"ע. ר"ל החום. האור. ההתפשטות. הגודל. והתמונה הכדוריית, וכיוצא בזה כל א' מהם בפ"ע, כאלו הי' נמצא כן ומושג אל החוש בפ"ע עם היות שאין הענין כן. וכן השכל יצייר הדברים כפי מה שהם באמתתם עד"מ שיצייר מציאות המורכב לא כאלו הי' דבר בעצמו (נאמענאן), אבל כדבר נראה לבד (פענאמענאן). וכן יצייר הזמן והמקום, לא כאלו היו איכות הדברים הנמצאים בפעל חוצה לו, אבל יציירם כמו שהם, ר"ל דרכי השגת החוש לבד, באופן שאין להם מציאות כלל חוצה לו. וכן יצייר הדברים בסבותיהם. ר"ל שלא יספיק לו בציור מציאות הדברים והתקשרם וכו' בזמן ובמקום לבד, אבל יצייר אותם בהתקשרות פנימי ר"ל בהיותם סבות ומסובבים זה מזה: וישיג מן הדבר האחד ענינים רבים כו'. כי מראה אור השמש ותאר כדוריותו, הם אצל השכל שני דברים נבדלים, כהבדל בין יוסף ושמעון אצל הדמיון: ובשכל יבדל הענין הכללי מן האישי. ר"ל שהשכל משיג מהאיש המיוחד ראובן עד"מ הענין הכללי המשותף לו ולאחר מאישי מין האדם, ר"ל היותו חי מדבר. ומבדיל זה הענין הכללי, מן הענין האישי המיוחד אליו לבד, אבל הדמיון משיג הענין הכללי הנזכר לא לבד, אבל מעורב עם האישי: ולא יתאמת מופת מן המופתים אלא בכללי. להיות המופת נשען על זה היסוד: כל המתחייב לענין הכולל ר"ל אל הסוג או המין מתחייב ג"כ לענין המיוחד, אבל לא כל המתחייב למיוחד מה מתחייב ג"כ למיוחד זולתו. המשל בזה אם נאמר: כל אדם אפשר שיכתוב, ראובן אדם, א"כ ראובן אפשר שיכתוב. הוא מופת אמתי. אבל אם נאמר מקצת המשולשים הם נצבים, זה התמונה היא משולש, א"כ זה המשולש הוא נצב הזוית. לא יתאמת כ"א במקרה ר"ל שיזדמן שזהו זה המשולש נצב הזוית בפעל כי כבר אפשר שיהי' ג"כ ממקצת המשולשים שהם בלתי נצבים: ובשכל יודע הנשוא העצמי מן המקרי. עד"מ השכל משיג באמרנו המשולש הוא בעל ג' זויות היות נשוא המשפט ר"ל ג' זויות

עצמיות

הנושא העצמי מן המקרי · ואין לדמיון פועל דבר מאלו הפעולות · שהדמיון לא ישיג אלא האישי המורכב בכללו לפי מה שישיגוהו החושים · או ירכיב הדברים המפוזרים במציאות וירכיב קצתם על קצתם ויעשה מהכל גשם או כח מכחות הגשם · כמו שידמה המדמה איש אדם וראשו ראש סוס ולו כנפים וכיוצא בזה · וזה הוא הנקרא הבדוי והשקר · שלא ישוה לו נמצא כלל · ולא יוכל הדמיון בשום פנים להשיג הדבר הכללי להמלט בהשגתו מן החמר · ואפילו הפשיט צורה אחת בתכלית ההפשט ולכן אין בחינה בדמיון · ושמע מה שהועילונו החכמיות הלמודיות · ומה טוב גדול מה שלקחנו מהם מן ההקדמות · דע כי יש דברים כשיבחנם האדם בדמיונו לא יציירם כלל · אבל ימצא המנע דמיונם כהמנע התקבץ שני הפכים · ואח"כ יתאמת במופת מציאות הדבר ההוא הנמנע לדמותו והוציאהו המציאות · וזה שאם תדמה כדור גדול אי זה שיעור שתרצה ואפי' דמית אותו כשעור כדור גלגל המקיף · ואחר כן תדמה בו קוטר יעבור על נקודת מרכזו · ואח"כ תדמה שני אנשים עומדים על שתי קצוות הקוטר עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר · וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר · לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק · או בלתי נכחי · ואם היה נכחי יפלו שניהם יחד · ואם היה בלתי נכחי יפול אחד מהם · והוא התחתון ויעמוד האחד · כן ישיג הדמיון · וכבר התבאר במופת שהארץ כדורית · ושמוה מיושבת על שתי קצוות הקטר · וכל איש משכוני שתי קצוות ראשו אל השמים ורגליו לצד רגלים האחר שהוא

בראש

גבעת המורה

עצמיות אל המשולש, מתחייב ממנו בהכרח, אבל אם נאמר זה המשולש הוא שחור, נשוא המשפט ר"ל השחרות הוא מקרה אל המשולש, מצד שכבר אפשר שנצייר את המשולש שחור או זולת זה מבלתי שיקרה מזה שינוי בעצם המשולש כלל: שהדמיון לא ישיג אלא האישי כו', זה נתבאר במה שקדם מדברינו: או ירכיב כו', שבדוי כו' (דיא דיכטונגס קראפט) ולא יוכל כו', עד"מ אם תרצה לצייר בדמיונך כדורית השמש מופשט מזולתה מהאיכיות, לא תוכל ע"ז אבל בהכרח שתצייר עם זה האור והגודל וכיוצא בזה, ולזה דקדק הרב המחבר ז"ל באמרו ולכן אין בחינה בדמיון.

ושמע מה שהועילונו החכמות הלמודיותכו', החשבון והמדידה (אריטמעטיק אונד געאמעטריע) יקראו חכמות הלמודיות, בעבור שהם מלמדי' ומרגילים את השכל ליישר דרכו בעיון. וזה שאם תדמה כדור גדול איזה שעור שתרצה כו', ר"ל שכאשר יהי' הכדור קטן, או גודלו שיהי' מלב האיש העומד על נקודה א' ממנו, נוטה בבחינת מלב זולתו, ואף שלא ירחק ממנו בכדי מרחק הקוטבים זה מזה, ואולם כאשר יהי' הכדור גדול מאד כענין כדור הארץ, לא תורגש הנטיה הנזכר אם לא כאשר יהי' המרחק בין שני האנשים גדול מאד, מפני שכל אשר יהי' הכדור יותר גדול תהי' עקמימותו במרחק מונח יותר קטנה. אבל יהי' הכדור גדול כמו שתרצה, עכ"ז בהכרח שיגיע לתכלית עקמימותו כאשר יהי' המרחק היותר גדול שאפשר ר"ל כרחוק מזרח ממערב, והוא מבואר. וכבר התבאר במופת היות הארץ כדוריית כו'. המופת על כדוריית הארץ הוא מה שנראה בלקוי הירח שבעתו הגיע הירח בצל הארץ, שאז עגול חשוך עובר על פני הירח, וזולת זה נתבאר עוד בנסיון על ידי שכבר עברו אנשים ויקיפו את כל כדור הארץ, באופן שיצאו מנקודה מונחת לפאה מונחת ועברו על יושבים עד ששבו אל הנקודה הנזכרת, מזולת שהצטרכו לשנות דרכם כלל. וכן ממה שנראה ראש המגדל קודם שנראה תחתיתו עם היות הקו היוצא מהעין אל נקודת הראש יותר ארוך מהקו היוצא אל תחתית המגדל והי' ראוי לפ"ז שיהי' הענין הפך זה. מכל זה יתבאר היות הארץ כדוריית, ושמוה מיושבת על שתי קצות הקוטר כו' זה לא נודע לנו עד הנה מפני שא"א לנו לעבור אל הקוטבים ולתור את הארץ שמה, לתוקף הקור. אבל מי יגלה עפר מעיניך רבינו משה בן מיימון שאתה חושב לדבר זר הבלתי מצוייר אל הדמיון שיעמדו שני אנשים בנקודות הקוטבים רגליהם מכוונות זה לעומת זה מבלתי שיפלו, ואלו חיית בזמנינו זה, ונודע לך מה שהוא יותר זר

ר"ל

בראש הקוטר האחד , וא"א נפילת אחד מהם כלל ולא יצוייר , מפני שאין אחד מהם למעלה ואחר למטה ,
אבל כל אחד מהם אחד למעלה ולמטה בהצטרף אל האחר . וכן התבאר במופת במאמר השני מספר החרוטים
יציאת שני קוים יהיה ביניהם בתחלת יציאותם רוחק אחד , וכל אשר ירחקו יסתר הרוחק ההוא ויקרב אחד מהם
אל האחר ולא יתכן הפגשם לעולם ואפי' יצאו לבלתי תכלית . ואע"פי שכל אשר ירחקו יתקרבו . וזה לא
יתכן שידומה , ולא שיפול בשבכת הדמיון כלל . ושני הקוים ההם האחד מהם ישר והאחד מעוקם כמו
שהתבאר שם . הנה כבר התבאר מציאות מה שלא ידומה ולא ישיגהו הדמיון אבל הוא נמנע אצלו . וכן
התבאר במופת הנמנע מה שיחייבהו הדמיון , והוא היות הש"י גשם או כח בגשם , שאין נמצא אצל הדמיון
אלא גשם או דבר בגשם :

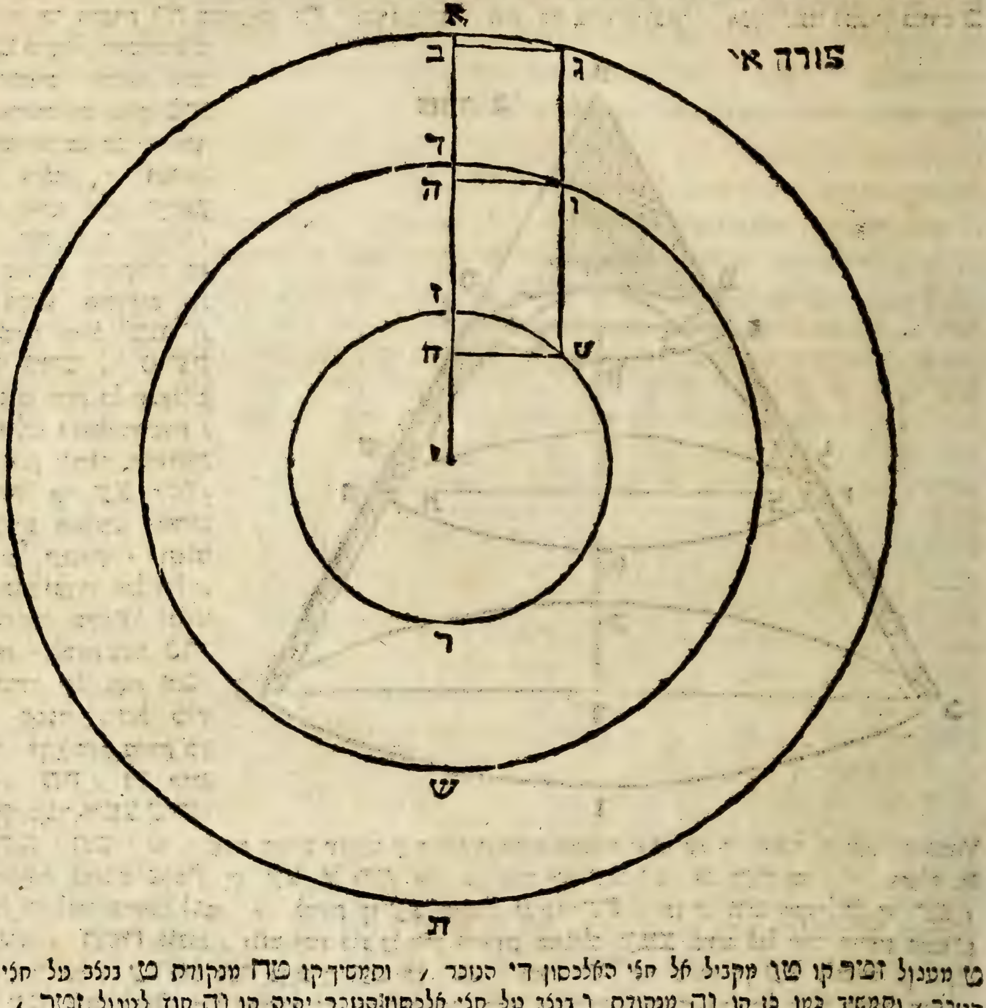
הנה כבר התבאר שיש בנמצא דבר אחד , בו יבחן הראוי והעובר והנמנע ואינו הדמיון . ומה טוב זה העיון,
ומה גדלה תועלתו למי שירצה שינצל מזה החשך ר"ל ללמד מן הדמיון . ולא תחשוב שהמדברים
לא ישערו בדבר מזה , אבל ישערו בו קצת משער וידעוהו ויקראו , מה שידומה והוא נמנע , כמו היות השם
גשם

גבעת המורה

ר"ל היות הארץ מיושבת בין הקוטבים לכל צד , והיות רגלינו אנחנו היושבים בג' חלקי העולם הנודעים מקדם
אסי"א, אפרי"קא , איררו"פא , מכוונת מול רגלי היושבים בארץ רחבת ידים עולם החדש הנמצא זה קרוב לשלש
מאות שנה מזמנינו זה , וכבר עברו אנשים באניות והקיפו את כל כדור הארץ זה עשרים פעמים , הראשון מהם
הי' הספן מא"געללאן שהקיף את הארץ מזמן 1519 עד 1522 לחשבונם . והאחרונים מהם היו הספן המפורסם
קא"ק ואחות מרעהו בשנת 1771 ואח"כ בשנת 1775 שב שנית הספן קא"ק הנזכר עם אב ובנו המפורסמים
פֿארשטר , והקיף את הארץ , באופן שאנשי אפרי"קא ממש רגליהם למעלה וראשנו למטה בבחינת הדמיון ,
אבל באמת הדבר כמו שבאר הרב המחבר ז"ל שהמעלה והמטה הם מפער המצטרף (רעלאטיפע בגריפע) ומה שהוא
למעלה בבחינה א' הוא למטה בבחינה אחרת . ולתוספת באור אומר , דע כי נפילת איזה גשם כבד איננה
מוגבלת לפיאה מיוחדת מוחלטת ר"ל שאלו לא הי' נמצא בעולם זולת הגשם הנזכר , לא היה אז נופל כלל לשום
פיאה , ובבחינה זו יטעה הדמיון בחשבו שנפילת הגשם היא לפיאה מיוחדת ר"ל לצד המטה , ולזה יצטרך בהכרח
שיפול לפיאה הנזכר ואף אם נניחהו בודד במציאותו , ואולם באמת אין הענין כן , אבל הנפילה היא מוגבלת לגשם
מיוחד כמו שבאר החכם נעוו"טן , היות כובד הגשמים על הארץ מתחייב מכח המושך אשר לכדור הארץ אל הגשמים
הנזכרים , והיות הכח הנזכר פוחת והולך , לפי ערך הפוך מרובעי המרחקים ממרכז הארץ , ולא לצד כדור הארץ
אבל ג"כ כל הגשמים הגדולים זולתה כגון הירח עד"מ הם בעלי כח מושך אל הגשמים הקרובים אליהם כערך הנזכר ,
ולזה אם נניח הירח מיושבת (כמו שבארו התוכניים האחרונים) יהי' אז העומד על השטח הפונה אלינו מהירח ,
רגליו למעלה ר"ל לצד הירח , וראשו למטה לצד הארץ , ועכ"ז א"א שיפול לארץ מפאת היותו בגבול כח משיכת
הירח , וכל זה מבואר . יציאת שני קוים כו' . תדמה בדעתך שטח עגול , ומרכזו קו נצב על השטח הנזכר ,
ותדמה עוד שיעברו מכל נקודה מהקף העגול הנזכר , קוים המגיעים עד ראש העמוד הנצב הנזכר , אז תתחדש
מזה התמונה הנקראת בל"א קעג"יל . אח"כ תדמה שיחתך הקעג"יל הנזכר מקוטר תחתיתו עד ראשו , אז יהי'
החתך הנזכר שטח משלש ישר , תדמה עוד שיחתך הקע"גיל שנית מקו אחד מקביל אל הקוטר , אז יהי' החתך
הנזכר שטח מוגבל ע"י קו אחד עקום הנקרא היפע"רבל , והנה לא אאריך הנה בביאור סגולות הקו הנזכר ומשפטיו ,
אבל די לבאור דברי הרב ז"ל אם תדמה בדעתך שטח הקו העקום המגביל אל פאת המשלש הישר , כאלו הונח עליו
בפעל (פראיעקטירט) ואז עין בעין תראה שבתחלת יציאת הקוים הנזכרים ר"ל הקו העקום והישר השוה לנוכחו ,
יהי' ביניהם רוחק אחד , ואולם כל אשר ימשכו יותר , יתמעט הרוחק ההוא ויתקרב האחד מהם אל האחר , ושבת
זה

זה הוא היות יגדל הקוטר וסקו המקביל אליו פוחת והולך, כל אשר יוסיף שטח העגול, ועכ"ז א"א שיעדר מכל וכל באופן שישוב הקו המקביל אל הקוטר או מיתר העיגול שוה אל הקוטר, ולזה לא יתכן שיפגשו הקווים הנזכרים לעולם ואפילו יתארכו לבב"ת.

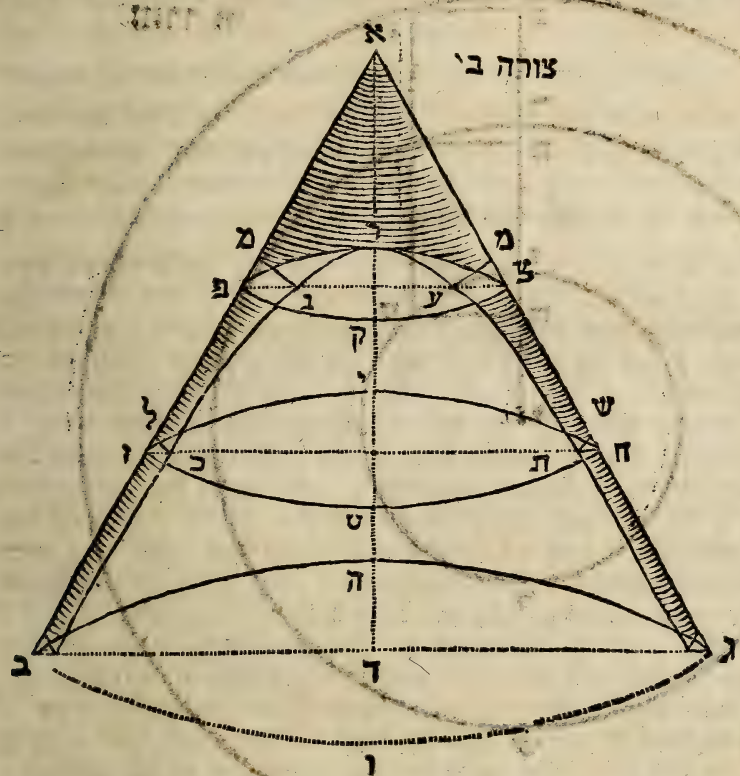
גליותר באור הדמה בדעתך (צורה א) עגול זטר על מרכז י, והמשיך חצי אלכסון יז אחר כן תאריך אותו עד נקודת ד ותרשים עגול דש על מרכז י הנזכר וחצי האלכסון יד באופן שאם תמשך מנקודת

צורה א'

ט מעגול זטר קו טך מקביל אל חצי האלכסון די הנזכר, ותמשיך קו טח מנקודת ט נגלב על חצי האלכסון הנזכר, ותמשיך כמו כן קו וה מנקודת ו נגלב על חצי אלכסון הנזכר יהיה קו וה חוץ לעגול זטר, אזי יהיה מרחק קו הט מהעגול אשר יפול בו זטר, ר"ל קו חז עודף על מרחק קו יה המקביל אליו בעגול דש

ר״ל קו דה , וכן יהי׳ קו דה עודף על קו אב הנופל בעגול את וכן לעולם · וזה יתבאר על זה הדרך · קו חט הוא אמצעי בערך בין קו זח וקו חר , וכן קו דה הוא אמצעי בערך בין קו דה וקו הש (לפי הי״ב מששי) ולזה יהי׳ כערך דה אל הו כן ערך הו אל הש · וכמו כן כערך דה אל הו כן ערך דה ל חט השוה אל הו · ולזה יהי׳ כערך דה אל חט כן ערך חט אל חש · ויהי׳ מרובע חט שוה לכפל דה עם הש · ולהיות גם כן ערך זח אל חט שוה לערך חט אל חר , יהי׳ לפי זה מרובע חט שוה אל כפל זח עם חר · ולזה יהי׳ כפל דה עם הש שוה לכפל זח עם חר , והנה לפי המונח יהי׳ הש גדול מן חר · ולזה יהי׳ בהכרח דה פחות מן זח · וכן לעולם · וזהו מה שרצינו לבאר . ותדמה עוד בדעתך בצורה ב משולש אבג נרשם מן החתך המגיע מקוטר תחתית הקטג״ל ועד ראשו , ותדמה גם כן קו בדג הקו העקום הנרשם על ידי חתך מקביל אל הראשון · ותדמה עוד כאלו הורד הקו הראשון כמו שהוא נראה בשטח המלוייר , ונרשום עגולים החותכים את הקטג״ל בקוים מקבילים אל התושבת שהוא עגול בגו , ר״ל עגולי זיהט , פרצק ותדמה גם כן היות כל העגולים הנזכרי׳ נופלים בעגול התושבת , ואז עין בעין תראה מהמופת הקודם היות קוי עצ , תח , גג מתקצרים והולכים מראש הקט״גל על תושבתו · ואולם אי אפשר שלא יעדרו מכל וכל , ואף אם יתחתך הקט״גל לבלתי בעל תכלית · ולהיות שטח בדג מקביל תמיד אל שטח אבג ולזה אי אפשר שיפול עליו לעולם · אך להיות באמת אין קו עצ , תח , דג מדת מרחק מהקו הישר אמצ שחג ,

אבל קוי עמ , תש , כו׳ · שהם הקוים יוצאים מנקודות הנזכרות ונופלות בנצב על קו הנזכר · הנה זה נצטרך גם כן להראות במופת שכערך קו עצ אל תח וכו׳ כן ערך קו עמ , אל תש וכו׳ · ואולם זה נתבאר על ידי למוד הרביעי לששי , להיות קו עצ מקביל אל קו תח , וכן קו עמ מקביל אל קו תש , וזוית עמצ , תשח נצבות , ולזה יהיו ג״כ כל אחד מזויות המשולש עמצ שוים לכל אחד מזויות המשולש תשח , ויהי׳ כערך עצ אל תח כן ערך עמ אל תש · והנה תח הוא פחות מן עצ ולזה יהי׳ כן תש פחות מן עמ , וכן לעולם ר״ל שמרחק הקו העקום מהקו הישר פוחת והולך תמיד , ועם כל זה אי אפשר שיפגשו לעולם , ואפילו יצאו לבלתי תכלית . והנה ימצאו בכאן עוד דרכים אחרים להראות

נשם עולה על רוח מחשבה לא דמיון · והרבה פעמים יבארו שהעולות על רוח כחבת · ולזה הוצרכו לרושם הקדמות אשר זכרנו · עד שאמתו ברם זאת ההקדמה העשירית · והיא העברת מה שרצו העברתו מן המדומים מפני התדמות העצמים והשתוות המקרים במקריות כמו שבארנו · וה תבונן עתה המעיין וראה שהנדה יצא דרך עיון עמוק מאד · וזה שאלו קצת ציורים יאמר איש שהם ציורים שכליים · ואחר יאמר כי הם ציורים דמיונים · ונרצה שנמצא דבר אחד יבאר לנו המושכלות מן המדומות · ואם יאמר הפילוסוף שהמציאות עדי כמו שיאמר ובו ואבהן הראוי והעובר והנמנע · יאמר לו בעל הדת (ובזה הוא המחלוקת) שזה הנמצא אומר אני שנעשה ברצון לא שהתחייב · וכשנעשה בזה התאר היה אפשר שיעשה בחלופו · אלא אם יגזור הציור השכלי שא"א בהלוף זה כמו שתחשב · ושער ההעברה הזה יש לי בו דברים תשמעם במקומות מזה המאמר · ואינו ענין ימהר האדם לדחותו כלו פתאום ברגע קטן :

ההקדמה

גבעת המורה.

זה המשפט במופת, ואולם בחרתי הדרך הנזכר להיותו היותר קצר מכולם. ובזה נתבארו דברי הרב ז"ל: עולה על רוח. (איינפאלן). ונרצה שנמצא דבר אחד יבאר לנו המושכלות מן המדומות, לדעתי יהי' זה מבואר מאד, ר"ל המושכלות הם אם צורות השכל ביחוס אל כל נושא בכלל שהם חקים כוללים דרכי הנהגת השכל נושא בלתי מיוחד. או שהם צורות השכל לא ביחוס אל כל נושא בכלל, אבל ביחוס אל נושא מיוחד לבד, מהקודם אל המאוחר, כגון הציורים ההנדסיים ומסיגיבן, כי אין פעולת השכל בכלל ובלתי נתינת החוקים. והנה זה בלתי אפשר אם לא יהי' דבר מקבל החקים הנזכרים. וזה אפשר שיהי' משני מינים ר"ל אם שיקח הדמיון החומר, ר"ל הדבר המקבל חקי השכל שהם הצורות, מהרגשת החוש. כגון במשל גשם הזהב שזכרנו, הדמיון מרכיב איתוק הכובד המופלג, ואיכות ההתכה במי המלך (אקוואררעגיס) לעצם אחד, עם היות שהחוש השיג כל אחת מהאיכיות הנזכרות בפני עצמה, להיותם יחד בזמן ובמקום, שהם צורות הדמיון. או שיקח הדמיון החומר הנזכר מפנימיות עצמו. כגון במשל המשולש שזכרנו, הדמיון מרכיב המרחק (רוים) ושלשת הקוים המגבילים אותו לעצם אחד, להיות שאי אפשר לצייר שלשת הקוים הנוגעים זה את זה, אם לא שיגבילו מרחק. וכן בכל כיוצא בזה, וזהו מפעולות הדמיון: ובזה הוא המחלוקת. ר"ל שהנושא מהמין השני שזכרנו, איננו נושא מוכרח, להיות שכמו שאפשר שיהיו איכיות הזהב על דרך משל המורכבים יחד בפעל, עצם אחד, כן הוא באפשר שיהיו האיכיות הנזכרות בעצמן נפרדות ומורכבות עם איכיות אחרות לעצם אחד, על דרך משל שימצא גשם אחד מכובד הזהב, ומראה הכסף, ואיכות ההתכה בחמוץ נויטרי"אלי (פיטריאל זייערע) על דרך משל, וכיוצא בזה. וכן הנשואים אינם מוכרחים בנושא ההוא בעצמו עם היותם רגילים בו. ר"ל שמצאנו אותם תמיד בבחינתנו נקשרות בנושא ההוא. על דרך משל. עם היות שהשגנו בבחינתנו תמיד היות השמש עולה במזרח ושוקעת במערב, עם כל זה אין זו האיכות הכרחיית בשמש, כי כבר הוא אפשר שישנה השמש דרכו, יעלה במערב וישקע במזרח. וכן כל כיוצא בזה ממה שנודע לנו על ידי החפוש לבד. ואולם כבר באַרנו במה שקדם טעם היות שלדקו המדברים בזה, ושבזאת אין שום משפט מוכרח אם לא יהי' נמשך ממשפט הסתירה, ר"ל שסותר הנשוא סותר גם כן הנושא, ולזה אי אפשר שישיג סותר הנשוא את סותר הנושא, ולזה הוא בהכרח הוא שתמצא עלה מספקת בנושא הנמצא חוץ לשכל, אל מציאות הנשוא בו תמיד, על דרך משל בהכרח הוא שתהי' עלה מספקת בעצם השמש, אל היותו עולה במזרח ושוקע במערב תמיד, אבל לא בהיפוך, ועם היות שאין כח בשכלנו להשיג העלה הנזכרת, עם כל זה בהכרח שנכיר מציאותה בבחינת שכל בלתי בעל תכלית, ר"ל שהשכל הנזכר משיג עצם השמש באופן שהעליה במערב והשקיעה במזרח סותרת עצמו. ומזה יתחייב בהכרח היותו עולה במזרח ושוקע במערב. וכן בכל כיוצא בזה :

ההקדמה

ההקדמה האחת עשרה הוא אמרם שמציאות מה שאין לו תכלית הוא שקר על כל הענין, ירצה בכח או בפועל · והנה יתבאר כל המינים אשר אפשר שיאמר בהם בלתי תכלית בפועל, ויתבאר כי כבר התבאר בכל אחד מהם, כי הוא נמנע מציאותו, וזה אמרו וביאורו, כי כבר התבאר המנע מציאות גשם אחד אין תכלית לו או מציאות גשמים כו'·

ההקדמה האחת עשרה היא אמרם שמציאות מה שאין תכלית לו הוא שקר על כל ענין, וביאור זה כי כבר התבאר המנע מציאות גשם אחד אין תכלית לו, או מציאות גשמים אין תכלית למספרם ואע"פ שכל

אמר משה אי אפשר לי מבלתי שאעוררך בקצרה על אמתת הבלתי בעל תכלית, וביאור מיניו, ויען תבין דבריו, ואומר כי הבלתי בעל תכלית יאמר על שני סוגים. הא' בלתי בעל תכלית בפעל בעצמו, והב' הבלתי בעל תכלית בכח, וזהו אשר נתאמת מציאותו לבד, בלתי החלק השני, ר"ל האמתי בשם לא במציאות חוץ לנפש, וכל אחד מהם נחלק למינים, הבלתי בעל תכלית בכח הבב"ת בחלוק, אם בב"ת בתוספת, והבב"ת בפעל, אם בכמה המתדבק ואם במתחלק. הנה הבב"ת בפעל הוא הוא מה שכמותו אין לו סוף בעצמו · וזה שני מינים אם בכמה המתדבק, ואם במתחלק, הנה היות הקו או המרחק בב"ת, הוא שאיזה דבר לקוח ממנו ואיזה משלים לוקחו לאותו הדבר, ממנו ימצא דבר יוצא מיננו תמיד, מבלתי כפילה, הוא מה שהי' בעל כמה ומרחק בפעל אין לו סוף בעצמו' וזהו הבלתי ב"ת בפעל · וכמו כן בכמה המתחלק, ר"ל אם היו המנויים הנמצאים יחד בפעל, בכמה בלתי ב"ת בעצמם ·

אמנם הבב"ת בכח, הוא אשר יאמר בו שהוא בב"ת, מצד שהפעל שומר הכח לעולם, לא שהוא בכח להיות בפעל אין תכלית לו. כי ישוב הסוג הראשון. אבל הוא שיתואר הדבר בהעדר הכמות עצמו בחלוק יגיע בו אל פעל להשאיר הכח התמיד אשר לא לקבל החלוק או הפעל כי הפעל שומר הכח לעולם וכמו שהשלמות התנועה שומר הכח במה הוא תנועה, כן הפעל אשר לדבר הבב"ת אם מעצמותו והוא הגבות עצמו כתנועה והזמן אשר בכח. ואם מהדבר אשר הוא לו בלא בתוספת החלוק כמו החלק המרחקים והחלק השעורים שהמוגבל מן הזמן והתנועה בחלוק פעמה היתם שומר הכח בו במה הוא בב"ת לעולם, ולא יתואר הוא באין תכלית לעולם, ובכלל אם בתוספת הפעל כמו ההתהוות ואם בהפעלות כמו החלק השעורים. ויותר המין הראשון מזה הסוג. ר"ל בפנקת דבה מהפעל

גבעת המורה

ההקדמה האחת עשרה כו', המנע מציאות גשם אין תכלית לו או מציאות גשמים אין תכלית למספרם כו'. מופת זה לפי דעת הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו הוא זה. נניח גשם אחד בלתי בעל תכלית, ונקח חלק ממנו מכמות מוגבל ר"ל בעל תכלית, ומעתה נשאל אם יהי' הנשאר בעל תכלית או בלתי בעל תכלית? ואם נניח אותו בעל תכלית, הנה כאשר נחבר אליו החלק הנזכר שהוא גם כן בעל תכלית, יהי' הכל בעל תכלית. וזה סותר מה שהנחנו, ר"ל היות הכל בלתי בעל תכלית. ואם נניח הנשאר בלתי בעל תכלית, הנה כאשר נוסיף עליו החלק האמור יהי' הכל בלתי בעל תכלית גדול מהקודם (שאם לא כן יהי' החלק שוה אל הכל, וזה סותר מושכל ראשון היות הכל גדול מהחלק) ומזה ימשך מציאות בלתי בעל תכלית גדול מבלתי בעל תכלית, וזה סותר ציור הבלתי בעל תכלית, שהוא מה שאי אפשר שימצא גדול ממנו. ומזה יתחייב המנע כו'. ואולם יתבונן המשכיל כי זה המופת יש בו טעאה, להיות באמת אפשר שיהי' בלתי בעל תכלית גדול מבלתי בעל תכלית ועם כל זה לא יתחייב מזה היות החלק שוה אל הכל. נניח קו אחד בלתי בעל תכלית, ונניח הקו הנזכר אלכסון העגול, אז בהכרח יהי' העגול גדול מהאלכסון, עם היות שניהם בלתי בעלי תכלית, ועם כל זה לא ימשך מזה היות החלק שוה אל הכל, מפני שאי אפשר שיהי' האלכסון חלק העגול ר"ל מדתו, באופן שכאשר נקח מספר מוגבל מאלכסונים כאלה, או מחלקיהם, יצא העגול המבוקש, אחרי אשר כבר התבאר במופת שאין ערך בין העגול ואלכסונו. וכן אם נניח שני קוים בלתי בעלי תכלית עומדים זה

על

שכל אחד מהם גשמו בעל תכלית · ובתנאי שיהיו אלו שאין להם תכלית נמצאים יחד בזמן · וכן מציאות עלות אין להם תכלית שקר · ר"ל שיהיה דבר עלה לענין אחר · ולדבר ההוא עלה אחרת · ולעלה עלה · וכן אל לא תכלית עד שיהיו מנויים אין תכלית להם נמצאים בפעל יהיו גשמים או נבדלים · אלא שקצתם עלה לקצתם · וזהו הסדר הטבעי העצמי אשר התבאר במופת המנע מה שאין תכלית לו בו · אמנם מציאות מה שאין תכלית לו בכח או במקרה ממנו · מה שכבר התבאר מציאותו במופת · כמו שהתבאר במופת החלק הגשם אל לא תכלית בכח וחלק הזמן בב"ת · וממנו מה שבו מקום עיון והוא מציאות מה שאין לו תכלית אלא במקרה · בבא זה אחר סור זה והוא אשר יקרה מה שאין תכלית לו במקרה · והוא שיהיה דבר אחד העדר דבר אחר · והאחר ההוא אחר העדר דבר שלישי · וכן אל לא תכלית · ובזה הוא העיון העמוק מאד · ומי שיתבאר

מהפעל מוגבל וחלקהו לאין סוף בחלוקה שומרת היחס בשם סוגו ר"ל הבלתי בעל תכלית בחלוק · ר"ל בתאר החלוק או בב"ת מחסרון · והוא הנקרא בדברי רמב"ם בב"ת בכח . ויתחד המין הב' מזה המין והוא הבב"ת בתוספת הפעל , ר"ל לקיחת פעל מן הדבר אשר בכח שלקחנו במחשבה אלף פעמים · ואחריהם אלף וכן תמיד שהזמן העובר או העתיד כשנקחנו בב"ת בתוספת כי נוסיף הפעל במחשבה והוא הנקרא בדברי הרב בב"ת במקרה · כי הראשון יכסד בחדוש השני בתנועה והזמן והאנשים ·

ואחר שהעמדתיך על אלו השרשים אבאר לך דבריו · והנה אמרו כי כבר התבאר מציאות גשם אין תכלית לו , ירצה בפעל בעצמו והוא אשר כאשר לקחת ממנו דבר מה בפעל אפשר שימצא תמיד מה שחוץ ממנו בכמה , וזה בחלוקה הבלתי שומרת היחס . כמו שתקח ממנו אמה או זרת או כחצי קוטר הארץ לא בחלוקה בשומרת היחס . וזה כשתחלקו בחציו והחצי לחצי וכן תמיד כי זהו הבב"ת בכח ושיעור כשעורה יקבול זה · עוד אמר אבל מציאות גשמים אין תכלית למספרם ואע"פ שכל אחד גשמו ב"ת אחר שיחדשו יחד בזמן . ירצה כי ימצא בב"ת בפעל . וכן המדובק מהם יהיה גשם בב"ת בפעל בעצמו . וכן מציאות עלות אין להם תכלית כמצאים בפעל שקר . עד שיהיו מנויים אין תכלית להם כמצאים בפעל יהיו גשמים או נבדלים אלא שקצתם עלה לקצת כי לולא זה לא ימנע . וזהו הסדור הטבעי העצמי אשר התבאר במופת המנע מה שאין תכלית לו · ירצה בטבע בפעל בעצמו . ובעצמי שימצאו יחד . אמנם מציאות מה שאין תכלית לו בכח והוא הב"ת בעצמו . הבב"ת בחלוקה השומרת

גבעת המורה

על זה נכתב ע' ונחבר קווטיאס על ידי קו שלישי , והוא יהי' אלכסון מרובע כל אחד מהקוים הנזכרים , או יהי' האלכסון גדול מהצלע , ועם כל זה לא יתחייב מזה היות החלק שוה אל הכל , להיות שניהם בלתי בעל תכלית , אחרי אשר כבר נתבאר במופת שאין ערך בין אלכסון המרובע וצלעו . ואם נאמר שציור הבלתי בעל תכלית הוא בלתי אפשר מצד עצמו , להיות ציור הבלתי בעל תכלית מכמות המתדבק , מחויב ציור הבלתי בעל תכלית מכמות המתפרד . על דרך משל , קו אחד בלתי בעל תכלית , הוא הקו שמדתו מספר בלתי בעל תכלית מקו אחר . וזה בלתי אפשר , להיות מטבע המספר הוא היותו מקבל התוספת תמיד . זה הי' צודק אם רצינו להגביל כמות מספר האחדים בעצם הבלתי בעל תכלית ; ואולם באמת אין דעתנו בזה להגביל כמות מספר האחדים הנכנסים בו , אבל ערך כמות המספר אל אחדות מונחת ; ובבחינה זו יהי' ציור הבלתי בעל תכלית אפשר בעצמו כמו שבארנו . ואולם באמת ציור הבלתי בעל תכלית הוא בעל כמות (קוואנטום) שאי אפשר שיהי' נשלם לעולם על ידי חבור האחדים זה אחר זה בזמן . ומניעת זה אפשר שיתבאר על זה הדרך : נניח עצם בלתי בעל תכלית , או עצמים רבים לבלתי תכלית או עלות במספר בלתי בעל תכלית , או שיהי' דבר אחר העדר דבר אחר , והאחר ההוא אחר העדר דבר שלישי וכן אל לא תכלית (כי בבחינה זו כל מיני הבלתי בעל תכלית שוים) · יתחייב מזה שהשגנו העצם הבלתי בעל תכלית הנזכר , על ידי חבור האחדים בזה אחר זה בזמן , ועל ידי זה השלמנו הציור הנזכר , והנה זה סותר מה שהנחנו , ר"ל היותו הנעלם לעולם · ובזה הוא העיון העמוק מאד · העיון העמוק הוא זה · היות כל אחת מהידיעות הסותרות אפשר שתתבאר במופת · והוא כי כבר בארנו במופת המנע

מציאות

שאמרת היותם נמצא במאמר בכח. והחלק מן הוא יולד לכח או הבלתי ב"ת במקרה והוא מגד כח זה אחר סור זה ממנו נוה שכבר התבאר ניני ות היופת כמו שהתבאר המופת החלק הגשם אל לא תכלית בכח והחלק הזמן שמגבל אל לא תכלית ומונגו מה שבו מקום עיון וכו'.

ההקדמה השתים עשרה אמנם שהחושים לא יתנו האמנת תמיד / והמושכלות הכללות המוצאות מהשגות

שיתפאר שבאר במופת קדמות העולם, שאמר כי הזמן בלתי כלה, ולא יתחייב לו מזה שקר להיות הזמן כל מה שיגיע ממנו חלק יעדר לפניו חלק אחר, וכן בא המקרים זה אחר זה אצלו על ההמור אל לא תכלית, ולא יתחייב לו שקר להיותם בלתי נמצאים כלם יחד, אבל בבא זה אחר סור זה, וזה מה שלא בא מופת על במנעו. אמנם המדברים אין הפרש אצלם, בין שתאמר שגשם אחד נמצא אין תכלית לו, או תאמר שהגשם והזמן יקבל החלוקה אל לא תכלה. ואין הפרש אצלם בין מציאות דברים אין תכלית למספרם מסודרים יחד, כאלו תאמר אישי האדם הנמצאים עתה, או אמרך שדברים הגיעו במציאות אין למספרם תכלית ואע"פ שנעדרו, ראשון ראשון, כאלו אמרת ראובן בן יעקב ויעקב בן יצחק ויצחק בן אברהם כן אל לא תכלה זה גם כן אצלם שקר כראשון. ואלו הארבעה חלקים ממה שאין תכלית לו הם אצלם שוים, וזה החלק האחרון קצתם ישתדל לאמתו, רצונם לומר לבאר המנעו בדרך אבארהו לך בזה המאמר, וקצתם אומר שזה מושכל בעצמו וידוע בתחלת מחשבה ואין צריך עליו מופת. ואם היה מן השקר המבואר שיהיו דברים אין תכלית להם על צד בא האחד אחר סור האחר, ואע"פ שהנמצא מהם עתה בעל תכלה הנה יהיה שקר קדמות העולם מתחלת מחשבה ולא יצטרך אל הקדמה אחרת כלל. ואין זה מקום החקירה על זה הענין:

ההקדמה השתים עשרה, אמרם שהחושים לא יתנו האמת תמיד. וזה כי המדברים חשבו השגת החושים, משני

גבעת המורה

מציאות סדר בלתי בעל תכלית בזמן, מפני היות ציור הבלתי בעל תכלית מחייב שלא יהי' נשלם לעולם, והנאמר נשלם סותר זה. ואולם להיות הזמן צורת ההשגה ההרגשית. ימשך מזה שאי אפשר שימצא זמן מזולת דברים מורגשים, ולזה אם נניח חדוש העולם, נצטרך להניח גם כן חדוש הזמן בהכרח. והנה ציור החדוש הוא מציאות דבר אחר ההעדר בזמן. וזה מחייב מציאות הזמן קודם מציאות העולם. כי זולת זה לא הי' בלתי אפשר שנאמר שהעולם נתחדש, ר"ל נמצא אחר שלא הי' נמצא קודם לזה בזמן. וזה סותר מה שהנחנו. ואולם האמת הספק הוא זה. העולם מצד עצמו איננו באמת לא קדמון ולא מחודש, מפני היותו בלתי נמצא בזמן להיותו בלתי מורגש אבל מושכל לבד, והקדמון והמחודש שנים ממקרי הזמן. ואולם בבחינת השגתנו, יהי' העולם קדמון ומחודש כאחד, הוא קדמון בכח, מפני שאי אפשר שנשיג זמן מזולת מציאות העולם המורגש, ולזה כל אשר נחזור לאחור בהשגתנו, נשיג תמיד מציאות העולם להשגתנו מציאות הזמן שהוא צורת ההשגה. ואולם אי אפשר שישלם ציור העולם בהשגתנו על זה הדרך. ולזה יהי' כל המושג לנו ממנו מחודש באמת אבל אי אפשר שיהי' זה המושג כלל העולם, אבל יהי' חלק ממנו בהכרח, מבואר מזה שלדקו המדברים במה שלא הבדילו בין מיני הבלתי בעל תכלית הנזכרים להיות באמת כלם בלתי אפשר בבחינת השגתנו, מפני היות ציור הבלתי בעל תכלית בלתי מגביל השגה ובחינת הנשוא, אבל בבחינת הנושא לבד. והוא מיוחד אל ההשגה, אבל לא אל המושג, כמו שאמרנו זה פעמים.

ההקדמה השתים עשרה. אמרם שהחושים לא יתנו האמת תמיד כו'. דע אתה המעיין כי טעות החושים וטעות השכל ממקור אחד יצאו, ועלת שתיהן אחת בעצמה. ולא יהי' הבדל ביניהם זולתי במה שטעות החושים הוא מיוחד אל הציורים הבלתי מבוארים, וטעות השכל מיוחד אל הציורים המבוארים (דייטליכע בגריפע). ובבחינה זו הראשון מתקרב יותר אל ההשגה מזולת אמצעות, ויהי' לזה חסרונו יותר קשה לתקן, מחסרון הטעות האחרון. להיות עלת הטעות האחרון, הוא משפט כוזב או מופת הטעה,

ולזה

משני פנים · אחד מהם שהם אומרים · כי הרבה ממוחשיהם יבצר מהם / אם לדקות גשם המושג / כמו שיזכהו בעצם הפרדי ומה שיתחייב ממנו כמו שבארנו׃
ואם

מהשגות האישיות אין ראוי שילקחו התחלות מוכת אחד שהרשיהם והן המוחשות אינן קיימות באמתתן ׃ והמשל בזה כי אין המושכל הכולל כשהכל גדול מן החלק או שילקח התחלת מופת אחר שהמוחש מהכל האישי בלתי בטוח באמת ·
פרק

גבעת המורה

ולזה הוא באפשר שיתוקן חסרונו על ידי השמוש בדרכי השכל כראוי · ואולם טעות הראשון / אי אפשר שיתוקן חסרונו בשום פנים / עם היות השכל מזהיר אותנו מהמשך אחריו / והסמיכה עליו / עם כל זה הוא בעצמו בלתי משתנה בשום פנים · והמשל בזה עם היות שידענו בברור / היות הצבע הירוק (גרין) מורכב מהירוק (געלב) ולבע השמים (בלויא) / והיות המגדל הנראה מרחוק בלתי עגול באמת כמו שהוא נראה לנו / ועם היות שנדע בברור אמתת שטת קאפערני"קוס / ר"ל היות השמש נחה והארץ מתנועעת סביבה / עם היות שנראה לנו הפך זה ; עם כל זה ישאר הנראה כמו שהוא נראה / בלתי משתנה אבל מתנגד תמיד להשגת השכל · וכאשר נתבונן בעלת טעות החושים / נמצאה היותה חפוש בלתי נשלם (אונפאללשטענדיגע אינדוקציאן) / ר"ל היותנו רגילים לקשור תמיד יחד מושגי חושים מתחלפים / להיותם נקשרים יחד בזמן ובמקום / ר"ל במקרה · וממתינים הגעת המוחש האחד בהגעת האחר / המשל בזה מושגי הראות והמשוש / הם נקשרים יחד על הרוב / באופן שאנחנו ממתינים הגעת מושג המשוש אחר הגעת מושג הראות בנושא ההוא בעצמו · וכמו כן אנחנו ממתינים שווי פנימי אחר השגת שווי חצוני / ונאמין היות המקרה האחד סבת המקרה האחר / להיותנו משיגים זה המקרה האחרון נמשך תמיד בזמן אחר הראשון · כל אלה הנה מדרכי החפוש הבלתי נשלם / הכוזבים באמת · וכאשר יתבארו על נכון נמצא היותם בעצמם טעיות שכליות הגיוניות ׃ כי כאשר נחקור על עלת אמונתנו היות המגדל הנראה עגול מרחוק עגול בעצמו חוץ להשגתנו / נמצא היותנו מאמינים הנראים בלתי משתנים לפי המרחק / והיותם נראים מהמרחק כפי מה שהם נראים ומושגים אל המשוש מקרוב / והיותם נראים לזולתנו כפי מה שהם נראים אלינו / וכל זה למה שהסגנו על הרוב הענין כן / ר"ל לעלת החפוש הבלתי נשלם המונח לנשלם · המשל בזה מה היה עלת אמונתי היות הלחם הנראה לי / לחם זן את הגוף באמת / לא סם ממית (עם היות שאפשר שיהי' סם ממית נעלם בפנימיותו) ? ומבלתי ספק תהי' עלתו ההקש בין כח הזנת הלחם ומראהו החצון / והיותי ממתין הגעת הפעולה הנזכרת אחר הגעת ההשגה הנזכרת / ר"ל היותי ממתין השווי הפנימי / אחר הגעת השווי החצון · ותהי' גם כן בכאן החפוש הבלתי נשלם סבת הטעות הנזכר ׃ והיותר נפלא בזה הוא אחד מטעות החושים / אשר על ידו נרגיש לפעמים כאב באיבר הנחסר כבר / כמו שבארו זה הרופאים בספריהם · ואולם עלת הטעות הנזכר אפשר שתתבאר גם כן על זה הדרך · והוא כי הנה באמת הרגשת הכאב איננה במקום מוגבל / להיותה שינוי הנפש (הבלתי נופלת תחת ציור המרחק והתמונה) ואולם אנחנו מיחדים מקום הכאב בגוף / בעזר הראות והמשוש לבד (להיותנו משיגים בעזר הראות והמשוש מקום המכה שהיא סבת הכאב הנזכר) · ולזה כאשר נרגיש כאב בחלק מהגוף הבלתי מושג אל הראות והמשוש / אזי יהי' גם כן מקום הכאב בלתי מוגבל באמת ׃ ואנחנו מרגישים הכאב מוחלט שנרגיש מקומו בגוף · וכאשר ירצה אדם לידע איזה משיניו הוא הכואב / אזי הוא בהכרח שימשש באצבעותיו אחת הנה ואחת הנה / עד שירגיש שינוי מדרגת הכאב על ידי נגיעת שן מיוחד / ואז ידע היות זה השן הוא הכואב באמת · והוא להיותנו רגילים להשיג בחברת כאב ידוע / שינוי במקום מיוחד מהגוף · ושינה מדרגת הכאב על ידי הנגיעה במקום הנזכר · ולזה ניחד אליו המקום הנזכר / ר"ל שאנחנו רגילים לקשור הרגשת הכאב עם ציור המרחק והתמונה המגיע אלינו מחלק הגוף אשר אליו יקייחם / על ידי הראות והמשוש · ולזה בהגיע ההרגשה הנזכרת מחדש / יגיע גם כן ציור המרחק והתמונה אשר אליה תתיחס מחדש · וכאשר תהיה עלת ציור המרחק והתמונה בגרוף הכאב הנזכר / התקשרות הציורים (אידעען פערבינדונג) לבד . אזי תהיה

ואם להרחקם מן המשיג להם. כמו שלא יראה האדם ולא ישמע ולא יריח על רוחק מילים רבים, וכמו שלא תושג תנועת השמים. והצד השני אמרו שהם יחטאו במושגיהם, כמו שיראה האדם הדבר הגדול קטן כשירחק ממנו:

גבעת המורה

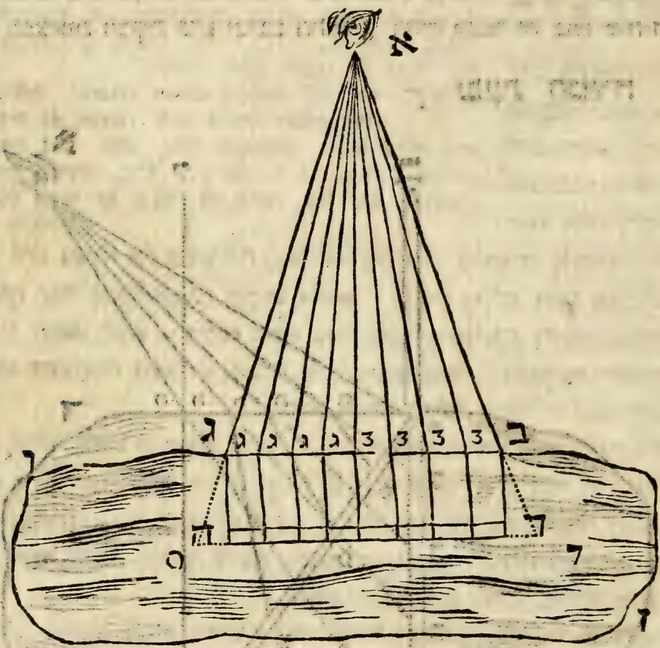
גם כן עלת הטעות בזה עלת טעות כל חוש בלתי נגלה בכלל, ר"ל היותנו שופטים ממה שהיה נקשר תמיד בבחינתנו, על היותו נקשר בנושא עצמו בהכרח, ולזה אף שיהיה בזאת החלק מהגוף אשר אליו ייוחס הרגשת הכאב בלתי נמצא בפעל, ולזה אי אפשר שיהיה המרחק והתמונה המיוחס אליו, נקשר עם הרגשת הכאב בפעל, עם כל זה כבר נקשרו שניהם בבחינת השכלתנו, ולזה כשיגיע המושג האחד · ר"ל הרגשת הכאב בפעל, יגיע גם כן המושג השני, ר"ל מרחק ותמונת חלק הגוף אשר אליו תיוחס, לפי חק פעולת הדמיון שזכרנו. שבכל זה יתבאר היות טעות החושים וטעות השכל ענין אחד בעצמו, ר"ל חסרון ההשגה, אם חפוש בלתי נשלם, או הקש בלתי מספיק (אונגענוגזאמע מנאלאגיע) או הנחת קשור סבה במקום שאיננו נמצא כלל, ובזולת בזה. על דרך משל זה המשפט: כל בעל חי מניע לחי התחתון. הוא לקוח מהחפוש, ר"ל שכאשר חפשנו אחרי מינים הרבה מהבעלי חיים השור והחמור, הארי והדוב והנמר, והנשר הפרס והעזניה ובזולת בזה, מצאנו כלם מניעים הלחי התחתון. ואולם הוא מבואר שאי אפשר שנחפש אחרי כל מיני הבעלי חיים האפשריים · ולזה כבר הוא אפשר שימצא איזה מינים שבלתי נודעים לנו עד הנה מניעים הלחי העליון הפך המשפט האמור וכמו שנתגלה הענין באמת בענין [illegible] הנמצא ביאור מצרים (קראקאדיל) המניע באמת לחי העליון, ונסבת הטעות בזה המשפט הוא שסמכנו עצמינו על חפוש בלתי נשלם. ואולם ההקש הוא דרך הראיה ממציאות נמצאים משותפים לנמצאים מתאימים על היות כל מה שנמצא באחד מהם נמצא ג"כ בזולתו. וזה אפשר שיקרה בכאן טעות כאשר יהיו הנמצאים המשותפים הידועים לנו מתי מספר, ועם כל זה נשפוט ממציאות הנמצאים הידועים על מציאות הבלתי ידועים. וכן לפעמים הוא אפשר שיהיה דבר אחד סבת דבר אחר במקרה לבד, ר"ל בבחינת היותו קודם אליו בזמן, ולקחנו נחשב היותו באמת סבה בעצם, ואולם עלת זה הטעות הוא הפך המשפט הבלתי נאות, ר"ל להיות זה המשפט אמת בעצמו שכל סבה בעצם קודמת אל המסובב בזמן גם כן, אנחנו מדמים שכמו כן הוא הענין בהיפוך, שכל הקודם לזולתו בזמן, הוא סבה אליו בהכרח, ואולם זה הוא טעות בידינו, מפני שבאמת אין די בזה שהסבה בעצם תקדם אל המסובב בזמן, אבל צריך שיהיה יחוס פנימי בין הסבה והמסובב כמו שכבר בארתי זה במה שקדם. כמו שיראה האדם הדבר הגדול קטן כשירחק ממנו. סבת זה הוא כפי מה שאבאר. ידוע הוא שכל דבר הוא נראה על ידי נגוהות האורה הנופלות על כל נקודה ממנו וחוזרות לאחור על עין הרואה, באופן שבעברם דרך הליחה הזכה (הואמר קריסטאלינום) הנה מתקרבות זו לזו (להיותן נשברות בעברן בה לגבנוניות תמונתה) ומתאחדות בנקודה אחת מאחריה, ומשם תשובנה להתפרד ולהתרחק זו מזו באופן שכל נגוה המגיע מנקודה מיוחדת נדבק הנה אל מלעיל באחורי העין בעור הרשתי (נעטץ הויט) גם כן בנקודה מיוחדת אבל בסדר הפך, ר"ל שמה שהוא לימין הדבר הנראה מצטייר בשמאל העור הנזכר ואשר הוא לשמאלו מצטייר לימינו, וכן בהיפוך. ומזה יובן שהצורה היא שנוספו על גודל הדבר הנראה מגודל הציור המגיע ממנו בעין. ואולם גודל הציור הוא נמשך אחר כמות הזוית הנאחזות בין הנגוהות המגבילות אותו. והנה כאשר ירחק הדבר הנראה מעין הרואה גם כן הוא יתקטן גם כן זוית הראות הנזכרת, ולזה הוא בהכרח גם כן שיראה לנו הגדול בהיותו קרוב אל עין הרואה לגודל זוית הראות ההוא, כשיתרחק ממנו לקוטן הזוית הנזכרת כמו שבארנו. ואולם ראוי שתדע כי הגדול והקטן הם שמות יחוסיים, כי הגדול הוא גדול ביחס אל מה שהוא קטן ממנו, והקטן קטן ביחוס אל הגדול ממנו. ולזה כאשר יראה האדם הדבר הגדול קטן כשירחק ממנו, אין בזה באמת טעות החוש כלל,

אחר

מנתו / ויראה הקטן גדול בשיהיה במים . ויראה המעוקם ישר כשיהיה קצתו במים וקצתו חוץ למים

גבעת המורה

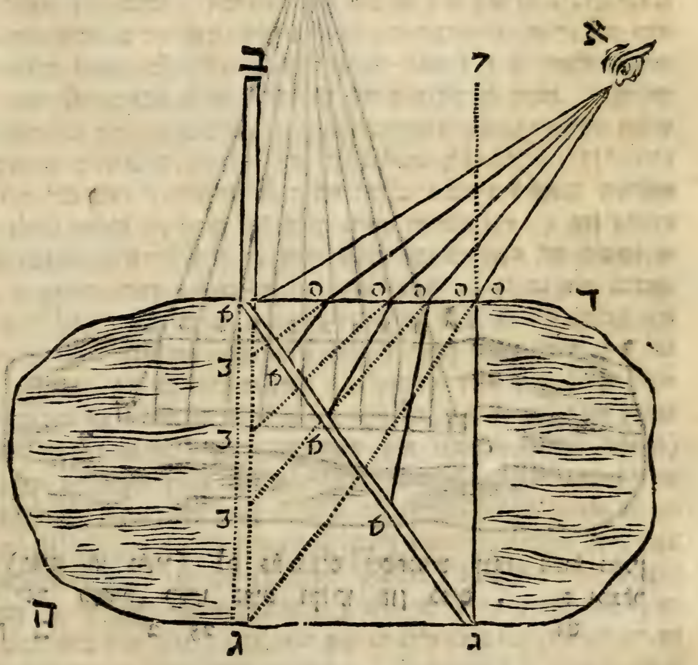
אחר היות יחוס הגדול והקטן נשאר בלתי משתנה / כאשר יהי' המרחק בלתי משתנה . והמשל בזה הסוס הוא גדול ביחוס אל הכלב / והכלב הוא קטן ביחוס אל הסוס / ואולם כבר הוא באפשר שיהיה הסוס הנראה במרחק מיוחד / שוה אל הכלב הנראה במרחק אחר מיוחד / ויראה או הגדול בזה המרחק האחרון / קטן במרחק הראשון . ואולם הוא מבואר שכאשר נייחס הגדול והקטן אל נושאים מיוחדים / שהוא בהכרח שנגביל מרחק אחד לשניהם לכשיצדק היחוס האמור / ובבחינה זו יהיה תמיד הסוס גדול מהכלב יהיה מרחקם מעין הרואה מה שיהיה / ובלבד שיהיה משותף לשניהם .

ויראה הקטן גדול כשיהיה במים . עלת זה היא שבירת הנלוזות המגיעות מהדבר הנראה בעברם מהמים אל האויר / ר"ל מגשם עב אל גשם דק ממנו . וזה יתבאר בזו הצורה . נניח עין הרואה בנקודת א / ובמרחק מונח ממנו בריכת מים וז ובתוכה קנה אחד דה . הנה הוא מבואר שלהיות הנלוזות גא / גא כו' / בלתי מגיעות על יושרם אל עין הרואה בנקודת א אבל נשברות ביציאתם מהמים באופן שהם מתקרבות זו אל זו / הנה לזה יהי' נלוז גא בלתי נראה מגיע מנקודת ה אבל מנקודת ה וכן נלוז בא בלתי נראה מגיע מנקודת ד אבל מנקודת ד . וכן ביתר הנלוזות . ולזה בהכרח שיהי' הקנה הנזכר בלתי נראה באורך דה כמו שהיה נראה אם היה חוץ למים / אבל באורך עודף על הראשון שהוא דה . ואולם הוא מבואר שגם בכאן אין מקום לטעות החוש באמת . כי הגדול והקטן צריך שיוחס אל הנראה באותו אמצעי בעצמו (במים או באויר) לא באמצעים מתחלפים וכמו שהוא בענין המרחק שזכרנו . ויראה המעוקם ישר כשהיה קצתו במים וקצתו חוץ למים . זה יתבאר

למים . וכן בעל ירקון יראה הדברים ירוקים , ואשר בלשונו מרה אדומה יטעם הדברים המתוקים מרים . וזולתם דברים רבים מזה הכת . ואמרו שמפני זה אין לבטוח בהם שילקחו התחלות מופת . ולא תחשוב שהמדברים הסכימו על זאת ההקדמה לבטלה כמו שיחשבו רוב אלו האחרונים כי השתדלות קדמוניהם לקיים החלק אין צורך לו . אבל כל מה שהקדימוהו ממאמרם הכרחו וכשתפסד הקדמה אחת מהם תבטל הכונה כולה . ואמנם זאת ההקדמה האחרונה היא הכרחית מאד , שאנחנו כשנשיג בחושינו עניינים סותרים מה שהניחוהו , יאמרו אז אין להשגיח בהושים אחר שנתבאר במופת הענין אשר חשבו כי עד השכל תורה עליו כאמרם בתנועה המדובקת שנכנסה בתוכה מנוחות , ובהתפוצץ הרכב בעת הסבוב : וכאמרם שלובן זה הבגד נעדר עתה ובא לובן אחד . ואלו דברים הלוף הנראה . ודברים רבים יתחייבו ממציאות הרקות כלם יכזיבם החוש) ויהיה מענה זה כולו שזה דבר יבצר מן החוש , במה שאיפשר שיענו

גבעת המורה

גם כן בצורה שלפנינו . תהיה דה בריכת מים ונציב בה קנה עקום באג באופן שהחלק האחד ממנו בא יהי' חוץ למים , והחלק האחר אג בתוך המים . ולהיות כל דבר נראה על ידי נצוצות האור המגיעות ממנו אל עין הרואה , ונתבאר גם כן בחכמת הראייה (אפטיק) היות נצוצות האור בעברם מאמצעי עב , על דרך משל המים אל אמצעי דק כגון האויר , נשברות באופן שהן מתרחקות ממקום נפילתן . הנה לזה יהי' הנצוץ הנופל מקצה הקנה ג בנקודת ה משטח המים בלתי עובר על יושרו עד נקודת ד , אבל הוא נשבר ומתרחק מקו דה הנצב על מקום הנפילה ה , באופן שהוא מגיע אל העין בנקודת א , וכן הנציץ המגיע מנקודת א ונופל בנקודת ה גם כן בלתי עובר על יושרו אבל נשבר ומגיע אל העין בנקודת א וכן ביתר הנצוצות , ולזה כאשר תהי' העין במרחק ומצב הנאות לזה , תהי' נקודת ג נראה בנקודת ג (מפני היותה נראית על יושר קו אה) ונקודת א נראית בנקודת ב . וכן כל יתר הנקודות נראות על יושר קו בז . ולזה הקו המעוקם באג נראה יושר באג . ואולם גם זה אין ראוי שיקרא טעות החוש , אחרי היות הנראה באותו אמצעי בעצמו נראה תמיד על דרך אחד . וכן בעל ירקון יראה הדברים ירוקים , ואשר בלשונו מרה אדומה יטעם הדברים המתוקים מרים . עלת כל זה הוא היות המראים והטעמים בלתי איכיות נמצאות חוץ לנפש בעצם המושג , אבל הם ציורים יחסיים ר"ל נמשכים אחר יחס המושג אל המשיג

לנגד

בו כן. ובדברים יענה בהם שזה טעות מכלל טעיות החוש. וכבר ידעת שאלו כולם דעות קדמוניות, היו מתפארים בהם הסופיס"טאנין ואומרים שהם אמרום תחלה, כמו שזכר גלי"אנוס בספרו בכחות הטבעיות על אותם אשר היו מכזבים החוש יספר דברים כבר ידעתם. ואחר הקדימי אלו ההקדמות, אתחיל לבאר דרכיהם באלו הארבעה בקשות.

פרק ארבעה ושבעים

זה הפרק אכלול לך בו ספור ראיות המדברים על היות העולם מחודש, ולא תבקש ממני לספרם בלשונותם ולא באריכותם, אבל אגיד לך כוונת כל אחד מהם ודרך הוראתיו לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו. ואעירך על ההקדמות אשר נעזר בהם בעל הדרך ההיא בקצרה. ואתה כשתקרא בספריהם הארוכים וחבוריהם הידועים לא תמצא כלל עניין נוסף על מה שתבינהו מדברי אלה בהביאם ראיה על זה העניין. אלא שאתה תמצא דברים יותר רחבים ולשונות נאים ויפים. ואולי אוזנו בשירים ונשקלו במליצות ונבחר להם צחות דברים, ואולי נאמרו בלשון סתום וכוון בזה להבהיל השומע ולהפחיד המתבונן. ותמצא בחבוריהם גם כן מהשנות העניינים והפיל הספקות והתירם לפי מחשבתם, ולעמד כנגד מי שחלק עליהם הרבה מאד.

הדרך הראשון, חשבו קצתם שבמחודש האחד יש ראיה שהעולם מחודש. כאלו תאמר כי ראובן שהיה טפת זרע ואח"כ נעתק עניין אחר עניין עד שהגיע אל שלמותו. מן השקר שיהיה הוא אשר שנה עצמו והעתיקו מעניין אל עניין, אבל יש לו משנה הוץ ממנו. הנה כבר התבאר צורכו אל עושה תקן בניינו והעתיקו מעניין אל עניין. וכן ההקש באילן התמר הזה וזולתו. ואמרו שכן ההקש בעולם בכללו. הנה אתה רואה שזה יאמין שאי זה דין שימצא לגשם אחד יתחייב שידונו בו על כל גשם.

הדרך השני אמרו גם כן שבהתחדש איש מן האישים הנולדים יתבאר המופת שהעולם כולו מחודש. ובאור זה שראובן זה לא היה ואחר כן היה, ואם אי אפשר היותו אלא מיעקב אביו הנה אפיו גם כן מחודש

ואם

פרק ע"ד

לא תמצא כלל דבר נוסף על מה שתבינהו מדברי אלה הנה בהתר זה יותר הכל. מן ואמרו שעל כרחך ילך אל לא תכלית והוא שקר, או תגיע לסוף לתכליות דבר אחר העדר גמור וזה הוא האמת. הרב אשב להתיר זה כשאמר וכבר הביאו פעולות מה שאין תכלית לו על צד בא זה אחר זה שקר, ומה שמשב אמת. אמנם צריך שתדע כי אפלטון הגדיל זה הספק מאד בשאל אשר הביאו שם. והחכם ב"ר חבר אגרת בשהביא בה הספק הזה, שהראה כי ארסטו עניינו ישתמש בדומה לזה המופת, והתיר הספק הזה ונתן ההבדל בין ההקדמה אשר ישתמש בה אפלטון ובין אשר ישתמש בה ארסטו, כי ארסטו אמנם יקבלה בתנאים. והנה ראיתי להביא לך הנה אמתת מה שאמת שם ולבאר עניננו ואומר.

הדרך אשר הלך אפלטון בחדוש התנועה היא שהוא אמר כאשר תחודש בכאן תנועה לא היתה, הנה יחויב שיהיו התנועות אשר לפני זאת התנועה התחלה להם, כי אם לא תהיה להם התחלה היו אל התנועות אשר כבר נמצאו לא ימצאו עד שיכלו לפניהם

תנועות

גבעת המורה

לבד, ולזה כהשתנות עלם המשיג (כלי ההשגה) בהכרח הוא שישתנה ג"כ היחס הנזכר, ר"ל המראה או הטעם ואין כאן באמת טעות החוש כלל. הסופיס"טאגין. (סופיסטן):

פרק עד אזנו בשירים. כונתו במאזני ר"ל במשקל השירים, (מין זילבן מאס גבראכט) מהשנות העניינים, (אנטיטעזעם). הדרך הראשון כו'. שאיזה דין שימצא לגשם אחד יתחייב שידונו בו על כל גשם.

ואולם זה הדרך הוא הטעאיי באמת לפי דעת הרב ז"ל להיותו לקוח מהחפוש, ר"ל שכאשר חפשנו אחר איזה גשמים מצאנום היותם מחודשים, ומזה שפטנו על היות כל גשם בכלל מחודש, ואולם כבר הוא אפשר שימצא איזה גשם בלתי מחודש. הדרך השני כו'. אמר המבאר. להיות זה העיון ר"ל בקדימות העולם או חדושו, עמוק

מאד

תנועות אין תכלית להם ושלמות כל מה שאין תכלית לו מגונה. הנה אין ספק שתהיה לאלה התנועות תנועה ראשונה ויהיו התנועות אשר לפני זאת התנועה מכילות הנה בכאן א"כ תנועה ראשונה מחודשת. וארסטו יקבל זה עם שני תנאים אחד מהם שתהיה התנועה הנמנעת

בעונד

ואם אפשר היות אביו אלא מאברהם הנה ילך זה אל לא תכלית. וכבר הניחו שבמציאות מה שאין לו תכלית. על זה הדרך שקר. כמו שבארנו באחד

באחת

גבעת המורה

אחד וכיתה דעת חדוש העולם יסוד הדת, אחרי אשר בהתאמתו יתאמתו הנפלאות כלם. ראיתי להציג הנה דעות החכמים שאחרונים ומחלוקותיהם בזה הענין, אחרי כן אשתדל להכריע ביניהם, ואגלה גם כן דעתי בזה כיד ה' הטובה עלי. ומתחלה אעתיק דברי החכם המפורסם רבי משה בן מנחם, שנקרא בפי כל רבי משה מדעסויא ז"ל, בזה הענין. וזה לשונו (מועדי שחר, סימן י"ח) „ כל עצם משתנה מקריי אפשר שיצוייר בשני פנים מתחלפים, ר"ל עם השינוי, וזולתו, ושני המשפטים המתנגדים אפשר שיהיו אמתיים, ר"ל שלנושא אחד בעצמו אפשר שיוחסו נשואים מתנגדים. א הוא ב, או א איננו ב. ושניהם אפשר שיהיו אמתיים בנושא ההוא בעצמו, אבל בזמנים מתחלפים. ואולם להיות כל אחד מהמשפטים הנזכרים אפשר שהיה אמת מצד עצמו; הנה השאלה בכאן השאלה, מי הכריע מציאות האחד מהם בפעל על מציאות זולתו? ואיך היה האפשר בעצמו מוגבל בבחינת המציאות בפעל? (שם דף 186) " והנה הכל מסכימים היות לכל אחת מקורות העולם סבה המוציאה אותה אל הפעל בהכרח. ואולם אם נשאל מה היא הסבה שמשני הגבלות העצם המשתנה המתנגדות, נמצאת אחת מהן בפעל בזמן מיוחד זולתה? יענה אפיקו"ר. היות זו הסבה, הסבה הפועלת הקרובה, ולהיות הסבה הפועלת הנזכרת גם כן משתנה, ואפשר שתוגבל בפנים מתחלפים, הנה לזה אשי עלת הגבלתה המיוחדת גם כן בסבה הקרובה אליה, וכן הוא מההכרח שנחזור תמיד לאחור בקשור הסבות לבלתי תכלית, לפחות בבחינת השגתנו, כל זמן שנניח סבות משתנות ומוגבלות בפנים מתחלפים. וכמו כן כל אחת מקורות העולם יש לה מסובב בהכרח וכן למסובב ממנה מסובב לבלתי תכלית. והנה תפול בכאן השאלה אם הוא באפשר שזה הסדר מסבות ומסובבים לבלתי תכלית יהי' עומד בעצמו, זולת שיהי' נתלה מעצם עומד בעצמו מחוייב המציאות, או לא? והנה קצת הפלוסופים חשבו היות סדר דברים נמשכים זה אחר זה מזולת סוף אפשר בעצמו, ר"ל שאיננו סותר את עצמו, ועם כל זה היא בלתי אפשר שיהי' יוצא אל המציאות. ויאמרו כי הוא מבואר שסדר בלתי בעל תכלית אי אפשר שיצא אל המציאות לעולם, להיות זהו ענין הבלתי בעל תכלית שלא ישלם לעולם, וזה סותר המונח ר"ל היות הסדר הבלתי בעל תכלית ר"ל מזולת סוף נשלם ויצא אל המציאות. ולזה יהיה תמיד באפשר להוסיף על הסדר הנזכר, ויהי' היוצא ממנו אל הפעל תמיד בעל תכלית; וכמו כן אמרו היות ציור סדר מזולת התחלה נמצא בשכל לבד, ואי אפשר שיצא אל הפעל, מפני שאף שנחזור לאחור בקשור הסבות כל מה שנרצה, נוכל להוסיף עליו תמיד, ויהי' זה הסדר בלתי בעל תכלית בכח לבד, ר"ל שנוכל להוסיף תמיד על הנמצא ממנו בפעל, אבל זה בעצמו מחייב היות הנמצא ממנו בפעל תמיד בעל תכלית. ושניהם ר"ל הסדר מזולת התחלה והסדר מזולת סוף מצטרכים הבלתיות להשלמתם, והבלתיות אי אפשר שתהי' נשלמת לעולם. ולזה בהכרח שנניח התחלה מזולת התחלה, ר"ל עצם מחוייב המציאות, שמציאותו בלתי נתלית בכלל מסבות פועלות, אבל מעצמו. והתמדתו (זיין דויער) איננה המשך זמן מזולת התחלה, אבל היא מזולת זמן כלל, או נצחיית מזולת התחלה, סוף, והמשך כלל. העבר והעתיד מהזמן הוא מיוחס אל הדברים המקריים לבד. ואולם העצם המחוייב המציאות, הוא, כמו כל האמתיות ההנדסיות המוכרחות בלתי נופלים תחת העבר והעתיד, ואי אפשר שנאמר בבחינתם הם היו או יהיו, אבל הם הוים תמיד. כל מה שאמרנו מענין העצם מזולת התחלה, איננו צודק בבחינת העצם מזולת זמן, כל עצם משתנה איננו כל מה שאפשר שיצוייר בו בפעם אחת, ומציאותו דומה אל הקו בבחינת היותו מקבל התוספת בזמן ובמקום. ואולם

העצם

באחת עשרה מהקדמותיהם . וכן אלו הגעת על דרך משל לאיש ראשון אין אב לו והוא אדם , יתחייב השאלה , ממה זה נתהוה אדם זה ? ותאמר על דרך משל

בעמוד השלמות וכלה ושתהיה סוף התנועות לא תמונה אחריה תנועה . והשני שיהיה קנתם תגלי בעניות קנת ר"ל שתהיה הראשונה תגלי בשנית מהם , ר"ל כשיהיה חומר כיוסף לתמונה אחרת בעניות , והאחרת הביא כמשכת לתמונה אחרת עד יעבור הענין לבלתי תכלית / כי

גבעת המורה

העצם המחויב המציאות הוא כל מה שאפשר שיצויר בו בכל עת , ומציאותו בלתי מקבלת התוספת והחסרון כלל . להיות העצם הנזכר בלתי משתנה כלל — . ואולם עם היות הראיות הנזכרות נראות מוכרחות , עם כל זה הנה בלתי מספיקות לפי דעות קצת הפלוסופים . וזה מטעמים מתחלפים . ראשונה ישיבו על זה , שזה ההקש בין ההתחלה והסוף הוא בלתי נראה כלל , ועם היות שהבלתי בעל תכלית אי אפשר שתהיה נשלמת לעולם בזמן העתיד ועם כל זה לא תתחייב מזה הכרחיות ההתחלה , אם לא נרצה להניח מזולת שום מופת היות העבר מוגבל בזמן , וזה באמת מערכה על הדרוש , להיותם מניחים לדבר ברור מה שהוא נופל תחת שאלה באמת . כי הנה השאלה היתה אם סדר המשך הדברים בזה אחר זה מזולת התחלה הוא אפשר ? ובתשובתם הם מניחים לברור היות זה בלתי אפשר . שנית דרך המופת הנזכר הוא מסופק מאד , להיותו נבנה על ציור הבלתי בעל תכלית בזמן ובמקום ואופני שאותו , ואין ראוי שנבנה מופת מציאות העצם יתעלה , על יסוד אפשר לקעקעו ולהראות סותרו . וזולת זה , הם גם כן בלתי מסכימים בהבדל שבין הבלתי בעל תכלית בבחינת הכח , והבלתי בעל תכלית בבחינת הזמן , ולזה יאמרו : אם העצם הבלתי בעל תכלית בבחינת הכח , ר"ל העצם המחויב המציאות , הוא אפשר שיהי' נמצא בפעל בכל זמן , מדוע לא יהי' גם כן העצם המשתנה בלתי בעל תכלית בבחינת הזמן והמקום ? ואם הדברים המקריים אפשר שיותרו אל סדר בלתי בעל תכלית לפנים ולאחור , מדוע לא יותרו אליו בפעל ? אחרי אשר בהנחתנו מציאות שכל בלתי בעל תכלית , בהכרח הוא שנניח גם כן , היות כל מה שאפשר שייצר בבחינתנו , מוכרח שייצר בבחינתו בפעל (שאם לא כן לא היה בלתי בעל תכלית) , ומדוע לא יהי' ציור הדברים המקריים בשכל העצם יתעלה נמצא בעצמם חוצה לו ? — . (סימן י"ב) ,,כבר בארתי מהיות הנחת מניעות מציאות סדר המשך הדברים המקריים בזה אחר זה מזולת התחלה מסופק מאד . ולזה שמו על לבם איזה פילוסופים לבאר במופת ממציאות הדברים המקריים המשתנים , מציאות העצם המחויב הבלתי משתנה , על זה הדרך : והוא כי כבר נתבאר שאי אפשר שנייחס לנושא אחד או נשוא המציאות , אם לא בשני דרכים . האחד הוא כאשר יהי' נשוא המציאות נקשר עם הנושא באופן שאי אפשר שיצוייר הנושא מזולת הנשוא) או להיות זה היותר טוב שאפשר , והנבחר אצל השכל . וזה המשפט יקרא אצל הנמשכים אחר לייבניץ , משפט העלה המספקת (דער זאץ דעס צורייכענדן גרונדס) . ויאמרו כל מה שהוא נמצא בפעל , בהכרח שתהי' לו עלה מספקת , ר"ל שההכרח הוא שיהי' באפשר שיתבאר אל השכל , מדוע יצא אל המציאות בכלל , ומדוע על זה הדרך המיוחד מזולתו ? והנה זו העלה אי אפשר שתהי' נמצאת בדברים המקריים בבחינת עצמם להיות זה בעצמו גדר המקרה , היותו מציאותו בפעל בלתי מתחייב מציור עצמו , וכן אי אפשר שנמצא העלה הנזכרת בסבותיהם הקרובות , להיותן גם כן מקריות ומציאות עלתן מצטרכת לעלה אחרת חוצה להן , וכמו כן הוא הענין בסבותיהן הרחוקות ואף שנעלה במחשבתנו בסדר הסבות והמסובבים כפי רצוננו , עם כל זה לא יהי' באפשר שנמצא העלה המבוקשת על זה הדרך . ולזה אף שנניח זה הסדר בלתי בעל תכלית , לא יהי' זה מספיק אל נתינת העלה המבוקשת , ולהתיר השאלה הנזכרת על ידו . ולזה הוא בלתי אפשר שתהי' הגבלת מציאת איזה מקרה נמשכת מעלת סדר סבות ומסובבים מקריים החוזר לאחור לבלתי בעל תכלית , והנה הדברים המקריים נמצאים בפעל , ולזה הוא בהכרח שיהי' גם כן עצם מחויב המציאות הכולל בעצמו עלת מציאות כל הדברים המקריים , שמציאותו בלתי נמשכת מעלת זולתו , אבל מעצמו ומאפשרותו לבד . והנה נוסיף בזה באור . מציאות הדברים המקריים

בלתי

כי אז יחויב שלא תמצא התנועה האחרונה שלא אחר כלות תנועות אין תכלית להם . וכשלא ימצא הראשון לא ימצא אחרון כלל וזה הביאור עשהו בשלישי מהטבע במה שאמר מאשר הוא אלו היתה לתנועה המחודשת תנועה לפניה ולתנועה ההיא תנועה אחרת לפניה . וילך הענין לבלתי תכלית לא ימצא האחרון • וכן עשאו במאמר הא' בספר ההוי' וההפסד כאשר אמר שלו היתה הארץ מהמים והמים מהאויר והאויר מן האש והאש מדבר אחר והלך זה לבלתי תכלית , ר"ל ביותר ובעצם לא תמצא הארץ ולא אחד מן

משל מן העפר • וראוי שישאל , העפר הזה ממה נתהוה ? ויענה ע"ד משל מן המים • וישאל והמים ההם ממה זה נתהוו ? ואמרו שעל כרחך ילך זה אל לא תכלית והוא שקר , או תגיע בסוף למציאות דבר אחר ההעדר הגמור וזהו האמת , אצלו תפסק השאלה • ואמרו שזה מופת על שהעולם נמצא אחר ההעדר הגמור המוחלט •

דרך

גבעת המורה

בלתי מתחייבת מאפשרותם הפנימיית • הם בלתי נמצאים בפעל להיות לגדרם אפשר , שאם כן היה מציאותם מוכרחת מעצמם , וכן אין שום עלה מספקת למציאותם בסבותיהם הפועלות הרחוקות או הקרובות • אף לא בסדר סבות ומסובבים מזולת התחלה כל זמן שנניח הסבות עצמן מקריות וגדרם אפשר , ולזה אי אפשר שהדברים המקריים יצאו אל הפעל באופן מיוחד אם לא מצד התלותם מהסבה המחוייבת המציאות במוחלט , המכרעת המציאות על ההעדר • והנה הוא בלתי אפשר שיהי' העדר מציאות הדברים המקריים כמנע מצד עצמו , מפני שאם כן היו הדברים המקריים מחוייבי המציאות וזה מאמר סותר עצמו , ולזה אי אפשר שתהי' עלת מציאות הדברים המקריים באיכות היותם נשואי ההכרה בכלל , שאם כן לא הי' נמצא בזמן מזולת זמן ובמקום מזולת מקום , אבל תמיד מזולת שינוי , כי בבחינת היותם נשואי ההכרה הם בלתי משתנים כלל , ולזה בהכרח שנבקש עלת מציאותן באיכות היותם נשואי הבחירה , ר"ל לסבת הטוב הנגלה בהם , בהכרח הוא שיהיו במקום וזמן מיוחד נבחרים מזולתם , ויוצאים אל הפעל מסבתם המחוייבת ורק על ידי זה הוא אפשר שתתבאר עלת מציאותם בכלל , ועלת הגבלת מציאותם ביחוד • והנה דברי החכם הנזכר מסכימים לשתי הקדמות המדברים אשר לפנינו , כמו שהוא נראה לעין כל • ואולם קרוב לזמננו זה קם חכם אחד ספרדי ברוך (בענעדיקטוס) שפי"נאצע , והרעיש את העולם בעיוניו העמוקים והזרים משכלי ההמון • ויסוד דעתו הוא היות עצמנו והעולם המוחש אולה לנו דברים בלתי עומדים בעצמם , אבל מקרי (מאדיפיקאציאנן) העצם הבלתי בעל תכלית העומד בעצמו לבד , להיות בלתי אפשר שציור אחד מושכל אל העצם הבלתי בעל תכלית הנזכר יצא אל הפעל נפרד מעצמו ואולה לנו , שאין במציאות זולתי עצם אחד עומד בעצמו , בלתי בעל תכלית בבחינת הסבה , כמו שהוא בלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות (אויסדעהנונג) • וכמו שלפי דעת החכם הנזכר • זה העצם הוא לבדו מחוייב המציאות , כן הוא לבדו אפשר המציאות , ואולם כל הנמצאים זולתו , היים ומתקיימים כמקרים בעצם הנזכר • ותכלית דבריו הוא : הכל הוא אחד , והאחד הוא כל • והנה עם היות זה הדעת עמוק מאד , ומסכים לדברי המקובלים בענין הצמצום , עם כל זה להיותו סותר פנת החדוש , אי לזאת שם על לבו החכם המפורסם רבי משה מדעסויא ז"ל לסתור יסודותיו הנזכרות , אמר (שם סימן י"ג) בזה הלשון : ,, כפי מה שנודע לי מדעת כת שפינא"זע , היא מסכמת לדעתנו באלה המשפטים האמתיים : העצם המחויב המציאות משכיל עצמו מחויב בהחלט , ומשכיל הדברים בבחינת היותם נתרים אל סדרים בלתי בעלי הכלית , עצמים נמצאים מוכרחת שתהי' למציאותם התחלה וסוף • ואולם מקום המחלוקת הוא זה שלדעתנו יהיו סדרי הדברים המקריים הנזכרים עומדים בפני עצמם (זינד פֿר זיך בעשטעהענדע דינגע) חוץ לעצם השם יתעלה , עם היותם פעולות כחו הבלתי בעל תכלית לבד , לא עצמים עומדים בעצמם (זעלבסטשטענדיגע וועזן) • העצמים בעלי תכלית עומדים בפני עצמם , ועם היותם נתלים ממציאות העצם הבלתי בעל תכלית , ואי אפשר שיצויירו זולתו , עם כל זה אינם נמצאים בעצם הנזכר , אבל אולה לנו , ואולם לדעת שפי"נאזע אין במציאות זולתי עצם אחד עומד (הוא בלתי מבדיל בין העומד בעצמו , והעומד בפני עצמו) , בלתי בעל תכלית ,

להיות

הדרך השלישי, אמרו עצמי העולם לא ימלטו בשום פנים מהיותם מקובצים או מופרדים, ושיקובצו מהם עצמים פעם ויפרדו פעם אחרת, ומבואר נגלה הוא שלפי בחינת עצמם אין ראוי להם קבוץ לבד או פרוד לבד; שאלו היה עצמם וטבעם גוזר שיהיו נפרדים

מן היסודות אחר שהי' מחויב על כל אחד מהם השלמות מה שאין לו תכלית, ואולם כשילקחו אלה התנועות על שהם אמנם ימצאו אין התחלה להם מפני מניע ראשון כלומר אין התחלה לפעולותיו, לפי שמה שאין ראשית למציאותו אין ראשית לפעולותיו, ולא היה להם קצתם קודם קצת אלא במקרה; הנה עובר שימצאו תנועות אין תכלית להם ר"ל אין ראשית להם קודם התנועה המונחת האחרונה, וזה שכאשר

גבעת המורה

להיות מציאותו בלתי נתלית ממציאות זולתו, אבל מעצמו. ולהיות שאי אפשר שיהי' שום עצם בעל תכלית בלתי נתלה מזולתו, הנה לזה אי אפשר שיהי' שום עצם בעל תכלית עומד בעצמו. ואולם כלל העולם (דאס וועלט אלל) היא באמת עצם עומד בעצמו, להיותו כולל בעצמו כל האפשר בו, ולזה הוא בלתי נתלה במציאותו מזולתו כלל. זה העולם הוא כולל בעצמו העצמים הגשמיים והרוחניים, שהם (לפי יסודות קארטעזיוס שנמשך אחריו שפינאזע) בהתפשטות והשכלה, עצמים מתפשטים, ועצמים משכילים. והוא מייחס אל העצם הבלתי בעל תכלית אשר הניח שני תארים בלתי בעלי תכלית, ר"ל התפשטות והשכלה בלתי בעלי תכלית. ואל זה הוא רומז במאמרו: האחד הוא הכל. או יאמר קבוץ גשמים ושכלים במספר בלתי בעל תכלית, הוא כלל אחד בלתי בעל תכלית לבד. ואל זה הוא רומז במאמרו, הכל הוא אחד: ואולם הוא מבואר כמו שכבר העירו עליו רבים, היות גדר העצם העומד לפי דעת שפינאזע רצוניי לבד. גם אנחנו מסכימים על היות ציור העצם העומד לפי דעתו, ר"ל העצם שמציאותו בעצמו, ובלתי נתלית ממציאות זולתו, מיוחד של העצם הבלתי בעל תכלית המחויב המציאות לבדו. ואולם אנחנו נבדיל העצם העומד בעצמו, מהעצם העומד בפני עצמו. העומד בעצמו הוא בלתי נתלה במציאותו מזולתו, ולזה הוא בלתי בעל תכלית, ומחוייב המציאות. אבל העצם העומד בפני עצמו, הוא נתלה במציאותו, ועם כל זה מציאותו נבדלת ממציאות העצם הבלתי בעל תכלית, ר"ל שאיננו מקרה העצם הבלתי בעל תכלית לבד, אבל הוא בעל מקרים בעצמו, ובמידה כזו אפשר שנייחס גם כן אל העצם הבעל תכלית. מבואר מזה שכל מה שהוציא שפינאזע מגדר העצם העומד בעצמו, הוא צודק בבחינת הגדר ההוא לבד, לא זולת זה. שפינאזע הראה במופת היות העומד בעצמו עצם אחד בהכרח, וזה צודק בבחינת העצם העומד בעצמו לבד, אבל לא בבחינת העצם העומד בפני עצמו, ר"ל שהעצמים הנזכרים הם יותר מאחד. הוא הראה במופת היות קבוץ כל העצמים הבעלי תכלית בלתי נמצא חוץ לעצם הבלתי בעל תכלית, וזה צודק בבחינת התלות מציאות העצמים הבעלי תכלית ממציאות העצם הבלתי בעל תכלית, אבל לא בבחינת המציאות המיוחד מופשט מההתלות הנזכר. בבחינה הראשונה נסכים אתו בהכרח אבל בבחינה האחרונה, עדיין מחלוקת במקומה עומדת. וזולת זה ישיבו החולקים על דעת שפינאזע בהיותו מייחס אל העצם הבלתי בעל תכלית אשר הניח שתי תוארים, ר"ל ההתפשטות וההשכלה, להיות כל מה שאפשר שימצא נכלל בשני הציורים הנזכרים לפי דעת קארטעזיוס. ההתפשטות הוא לפי דעתו עצם הגשמים, וההשכלה עצם הרוחניים (השכליים). ואולם אף אם נצרף של ציור ההתפשטות ציור ההתנגדות אל התנועה (להיות ההתפשטות לבדה בלתי מספיק לגדר הגשם מצד היותו ציור המרחק לבד) עם כל זה יהי' זה מספיק לגדר החומר לבד, לא לגדר הגשם הכולל בעצמו זולת החומר גם כן הצורה, ר"ל התנועה בהגבלותיה המתחלפות. והנה שפינאזע הורה לנו בשטתו מקור החומר לבדו, ואנה נמצא מקור הצורות? ואיך תגיע התנועה אל הגשם בכלל, התמונה אל כל גשם ביחוד, והתנועה המכוונת לתכלית מיוחד בכל גשם בעל איברים? (אָרגאַניזירטער קערפער), ואנה נבקש מוצא כל זה? מאין מוצא התנועה? ואם תהי' המענה: בעולם בכללו; אבל העולם בכללו הוא משולל התנועה? ר"ל קבוץ כל הגשמים לעצם אחד אי אפשר שישנה מקומו, להיות המקום יחוס הגשמים של גשמים אחרים

נפרדים לבד , לא יתקבצו לעולם . וכן אילו היה עצמם ואמתתם גזרה שיהיו מקובצים לבד , לא יתפרדו לעולם וא"כ אין הפירוד יותר ראוי בהם מן הקבוץ , ולא הקבוץ יותר ראוי בהם מן הפרוד , יהיה א"כ

הוית

שכאשר הכחנו תנועות אין ראשית להם מחויב שיהי' בכאן מניע נבדל אין ראשית לפעולותיו . וכאשר יוכחו תנועות בעלות ראשית להם מחויב שימצא בכאן מניע נבדל אין ראשית לפעולותיו לפי שהוא ישלימהו שכתנועות . אשר אין תחלה להם המונעות שיהי' קצתם מקצת כינבמות . ולקח אכשלון זה שבעצמות עקום גוף שבמקרה ואוליד לו מה

שבמקרה

גבעת המורה

חולה להם , ואולם אין גשמים חוץ לעולם בכללו . ואי אפשר גם כן שיקבל האומר . ולזה הוא מההכרח שאפי' התנועה נמצאת בחלקי העולם לבד , ומזה ימשך היות לחלקי העולם מציאות לפני עצמם ר"ל ספק הטעם שפי"נוזא , ושאין הכלל זולתי קבוץ החלקים הנבדלים יחד , ואלו לא היה אל החלקים מציאות מיוחד , אבל היו מקרים והגבלות הכלל לבד , אז היה בלתי אפשר שיהי' להם מקרה הבלתי נמצא בכלל עצמו כמו שבארנו . וכן שנות קרוב לזה נמצא בדברי שפי"נוזא בבחינת העולם השכלי , ובעת היותו מניח מקור כל שכל , השכל הבלתי בעל תכלית יתעלה , אבל זה מספיק לבאר מולא חומר השכל לבד , ר"ל העיון בלמס נעקה לבד , אבל אנה ימצא מקור הטוב , השלימות , הטוב והרצון , ובכלל כל מה שהוא עלה מניע כמו בארנו . ואם כלל המציאות לפי דעת שפי"נוזא הוא מעולל הרצון והבחירה , מאין ימצאו אלה בחלקיו הבלתי עומדים בפני עצמם לפי דעתו , אבל הם הגבולים העולם העומד בעצמו לבד כו' . (שם [illegible]) ומצאתי אות לבאור ספק אחד אשר העיר החכם וואלף בחלק שני מאלבות הטבעיות שלו (ויינר נאטירהאליכן טהעאלאגיע) על דעת שפי"נוזא הנזכרת . ובכני מליצ דבריו הנה בתכלית הקוצר . כל איכות היא בעלת שתי מיני כמות ר"ל הכמות המתפשט החיצוני (עקסטענזיווע גרעססע) והכמות המתפשט הפנימי (אינטענזיווע גרעססע) . על ידי תוספת הרבה דברים ממין אחד בעצמו , תתרבה כמות האיכות מצד המין הראשון לבדו , אבל לא כמות המין השני ר"ל כמות הכח הפנימי , כי אם נשפוך מים פושרים לתוך מים פושרים , תתרבה על ידי זה שעור כמות המים אולם מדרגת החום בעצמה , אבל לא שנוי מדרגת החום . וכן אם נחבר בדעתנו הרבה אלפים אל ספרה אחת , יולד מזה הכרה יותר רחבה אבל לא יותר עמוקה מהקודמת . אמת הוא שכל אשר תתפשט הכרה יותר , תתפשט גם כן הפעולה הנמשכת ממנה ביותר , המשל בזה תוקף ההארה הוא נמשך אחר רבוי מספר גלגלי האור שהם סבתה , אבל אין הפעולה נמשכת בכאן מקבוץ הגלגלים לבד , אבל מצד קבוץ הגלגלים בנקודה אחת תתרבה בהכרח תוקף מדרגת ההארה . ועם זה אין הבדל במדרגת ההארה בין שיהי' האור נופל בזוהר אחד או בזהרים רבים . וכל זה מבואר מאד . ומזה ימשך שאף אם נקבץ מספר בלתי בעל תכלית מעצמים בעלי תכלית , לא יתהוה מזה עצם בלתי בעל תכלית בבחינת הכח , שהוא הכמות הפנימי , אבל בבחינת ההתפשטות , ר"ל בבחינת הכמות החצוני לבד . ואולם הכמות הפנימי ישאר בהכרח בעל תכלית כמו שהי' קודם הקבוץ הנזכר . והנה גם שפי"נוזא יודה בהכרח על היות הבלתי בעל תכלית בבחינת הכח לבדו הוא העומד בעצמו והבלתי נתלה במציאותו מזולתו . ולזה בהכרח גם כן שיהיה מציאות עצם בלתי בעל תכלית בבחינת הכח , חוץ לעצם הבלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות החצוני , ר"ל חוץ לקבוץ עצמים בעלי תכלית במספר בלתי בעל תכלית הנזכר , ולהיות כפי מה שיבאר הוא בעצמו , אי אפשר שיהי' נמצא זולתי עצם אחד עומד בעצמו , הנה לזה בהכרח שיודה גם כן על היות הבלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות החצוני , ר"ל הקבוץ הנזכר נתלה במציאותו ממציאות העצם הבלתי בעל תכלית בבחינת הכח הפנימי העומד בעצמו . ואולם היות הבלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות החצוני בלתי עומד בעצמו , אפשר שיתבאר גם כן על זה הדרך . כל העצמים המתפשטים יהיו בעלי תכלית או בלתי בעלי תכלית אי אפשר שיהיו אחדים באמת , אבל הם קבוצי האחדים הרבים (אגרעגאטא פאן איינן) לבד . לא עצמים נפרדים אבל כוללים (קאללעקטיווא) . ועם היות התפשטות אחד בעצמו מגיע אל כל מין חומר שיהי' , עם כל זה

המתפשטים

היות קצתם מתקבצים, וקצתם מתפרדים, וקצתם ושרשו עליהם העניינים, פעם יתקבצו ופעם יתפרדו. היא ראיה על חיותם, ר"ל אלו העצמים צריכים למי שיקבץ המתקבץ מהם ולמי שיפריד המתפרד

שבמקרה. ואתה הער עצמך להתבונן בחכמת הרב והפלגת קצורו והמורכבת דעותיו איך כלל כל מה שאמרנוהו בקראו הכב"ת בכוח זה אחר שור זה כב"ת במקרה וזהו אמרו והוא אשר יקרא מה שאין תכלית לו במקרה. ירצה בכבוד ומגד המניע השכלי וזהו שקרא ליצחק שהיה מאברהם, ואפשר שהי' נותרת ולכן לא כמוצאו יחד. וכמו

גבעת המורה

כמתפשטים אינם דבר אחד בעצמו, ר"ל שאין הדברים המתפשטים אחדים באמת, אבל בכל איכות האחדות בכל חלקי החומר לבד. וכן הוא הענין בבחינת הכובד, והכח המצייר ביחס אל הגברים הכבדים והמצויירים, עם היות הכח נשאר תמיד אחד בעצמו, וציורו בלתי משתנה, עם כל זה אי אפשר שתונח לאיכות הגשמים, אם לא שהי' נכפלת בכל אחד מחלקי החומר. ועם היות שהכח אשר על ידו יפול האבן מהגג, הוא בעצמו הכח אשר על ידו יתנועעו הגשמים השמימיים עם כל זה האחדות הנזכרת היא אחדות מופשטת לבד. אבל בבחינת המציאות בפעל בהכרח הוא שהכי' האיכות הנזכרת מתחלפת, לפי התחלפות הנושאים, ולזה איננה אחדות אבל רבוי באמת. ציור קבוץ הרבים לעצם אחד, הוא מפעולת השכל לבד, ואולם חוץ לשכל בבחינת הנושא בעצמו הם אחדים נפרדים במציאותם, עדר הרחלים על דרך משל הוא קבוץ הרחלים הנמצאים חוץ לנפש כל אחד לבדו לעצם אחד הגיוני, וכן כל כיוצא בזה, ומזולת הנחת עצם משכיל, אי אפשר שיהי' העולם הגשמי עולם, ר"ל דבר שלם בעצמו, אבל אחדים נפרדים זה מזה, כמו שכבר בארתי זה במופת במקום אחר באריכות, ומזה יצא לי מופת על נצחיות הנפש (אוגסטערבליכקייט דער זעעלע). וכן הוא הענין בעצמו בבחינת העולם הרוחניי (דיא גייסטער וועלט). שעם היות כח ההשכלה משותף לכל עצמי העולם שנזכר, לא בעבור זה יהי' השכל הנמצא בפעל בכל אחד מהם דבר אחד בעצמו, אבל שיהי' כח ההשכלה נכפל ומגיע לכל עצם משכיל בפני עצמו. ועם היות שבבחינת הציור הוא כח אחד בעצמו, או איכות ההשכלה המשותפת לכל עצם משכיל; עם כל זה בבחינת נושא הציור בעצמו, בהכרח שיהי' הכח הנזכר מגיע לכל אחד מהם ביחוד. אם נניח היותנו משכילים בעצמנו, לא כמו שחשבו קצת הפלוסופים, היות עצם אחד משכיל בכל אחד ממנו. ואולם כאשר יהי' העצם המשכיל בעל תכלית אוי הוא בלתי אפשר שישכיל כלל העולם בתכלית הברור, אבל חלקים מיוחדים ממנו לבד, ולזה ציור כלל העולם הוא נמצא בתכלית הברור בקבוץ כל השכלים הבעלי תכלית, לא בשום אחד מהם לבדו. ואולם זה הקבוץ ר"ל ציור הרבים באחד, מחייב מציאות שכל אחד המקבץ כלם לציור עצם אחד, כמו שבארנו, מפני שזולת זה החלקים נשארים תמיד נפרדים רבים, ואי אפשר שיהיו עצם אחד. ולזה כאשר הי' לדעת שפי"נאזא כלל העולם, או העצם העומד באמת, קבוץ כל העצמים הגשמים והמשכילים לעצם אחד, יתחייב בהכרח גם כן הנחת שכל בלתי בעל תכלית נושא ציור הקבוץ הנזכר, וזה הנושא יהי' משיג כלל העולם מכל צדדיו בתכלית הבאור, ר"ל כל ציורי העצמים בעלי תכלית למחלקותיהם יחסם וערכם זה אל זה בתכלית השלימות. והנה זה מבואר מעצמו שבהכרח הוא שיהי' זה השכל הבלתי מוגבל גם כן בלתי בעל תכלית ועומד בעצמו, ואינו נתלה מזולתו כלל. והנה הגיענו ציור העולם הבלתי בעל תכלית לדעת שפי"נאזא, אל חיוב מציאות עצם בלתי בעל תכלית בבחינת הכח, הכולל במחשבתו כל הדברים הרבים מעולם הגשמים והשכליים בתכלית הבאור, והמקבץ אותם אותם לסדר ציורים נקשרים זה בזה, מפני כי זולת זה יהי' מציאות הבלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות נמנע — (עם סימן ו) ואולם הוא נאפשר שישיבו המסכים אחר שפי"נאזא על הראיות שזכרנו, ויאמרו עם היות שלפי מה שזכרתם נסתרה שטת החכם הנזכר, להיותה בנויה על יסודות הטועות לא בשביל זה נתקיימה שטתכם המתנגדת. לכו נא ונוכחה! אמרתם שלפי שטת שפי"נאזא אי אפשר שיתבאר מוצא התנועה ועלתה. נדקדק בזה. אבל ראוי שנשאל, ולפי איזו שטה מהחולקים עליו אפשר שיתבאר זה? והנה בהכרח שיניחו עלת התנועה רצון השם יתעלה, אבל שפי"נאזא מניח גם כן עלת התנועה בענין דומה לזה?

עם

וכמו כן שנה אפלטון כשלקח שהתנועה נמצאת בעתה אחרונה, והנה התנועה אשר קדמתה מקדמת אינה אחרונה כמו החום המחודש באיזה תנועה דומה אליה ומתנועת השמים לפי שהנה אלו היתה אחרונה לא תמצא אחריה תנועה כמו שהוא לו היתה ראשונה ג"כ תמצא לה אחרונה. ואולם מה שלא ימצא לו ראשון הנה לא ימצא לו אחרון, לפי

המתפרד מהם. ואמרו שזאת ראיה על היות העולם מחודש. הנה כבר התבאר לך שבעל זה הדרך נעזר בהקדמה הראשונה מהקדמותיו ובכל המתחייב ממנה.

הדרך

גבעת המורה

עם היות שלא גלה דעתו בזה כראוי, ובכלל אחר' הנחת העלה ברצון השם יתעלה, הודאת חסרון ידיעת העלה המכרת ולא זולת זה, ובבחינה זו תדינה השטות המתנגדות דומות זו לזו, אין לאחת מהן יתרון על האחרת, וכן אפשר שיודה גם כן שפי"נאזע בהבדל שזכרתם בין האמת והטוב, ההכרח והבחירה וכל הנמשך מזה, ויניח שהעצם העומד הבלתי בעל תכלית מקור צורת ההשגה ונושאה בשוה, ועם היות שנודה בהכרח בהבדל שבין הבלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות, והבלתי בעל תכלית בבחינת הכח, והיות קבוץ עצמים בעלי תכלית במספר בלתי בעלי תכלית, בלתי אפשר שיהיה העצם העומד המבוקש, מפני שאז הי' העצם הנזכר בלתי בעל תכלית בבחינת ההתפשטות לבד, לא בבחינת הכח, ושניח בהכרח היות העצם העומד הנזכר בלתי בעל תכלית בבחינת הכח, מקור האמת והטוב, ובכלל כל שלימות שאפשר. עם כל זה תשאר השאלה, ומאין ידעתם היות העצם הבלתי בעל תכלית הכולל בידיעתו סדר כל הדברים האפשרים ערכם ויחסם זה אל זה, מוציא אותם לפעל חוצה לו, ושאין העולם הנראה בכל חלקיו דבר זולת ציור מושכל אצל השם יתעלה לבד והגבלת כחו הבלתי בעל תכלית, מבלי שיהי' לו מציאות בפעל חוץ לעצם השם יתעלה? ועל זה אענה, לפי הנראה מדבריכם אתם מסכימים בהנחת מציאות השם יתעלה חוץ לעולם, אבל אינכם מסכימים בהנחת מציאות העולם חוץ לשם יתעלה, והי' השם יתעלה לדעתכם, העצם הנמצא לבדו (עגאיסט), ואין זולתו. והנה ישיבו על זה לו יהי כדבריכם! — ומשני המשפטים: האחד הוא הכל, והכל הוא אחד. ישאר לפחות האחד מהם צודק באמת. והנה יתבונן המשכיל, במה שכבר נתבאר (פרק ס"ח מזה המאמר) היות המשכיל, השכל, והמושכל נבדלים זה מזה בבחינת הכח לבד, אבל בבחינת המציאות בפעל הם דבר אחד בעצמו. והנה המושכל הוא מקרה המשכיל, ולזה אי אפשר שיהי' נפרד ממנו, ומזה ימשך שאי אפשר שיהי' מציאות אל המושכל, זולתי בעצם המשכיל, בבחינת היותו הגבלת העצם הנזכר. ולהיות כפי מה שנודה כלנו כל האפשר בשם יתעלה נמצא בו בפעל תמיד, ואין כח בו כלל, ובהכרח גם כן שיהי' המושכל אל השם יתעלה אמתיי, ר"ל מסכים עם נושאו. או שיהי' המושכל הוא הנושא בעצמו. והנה המושכל אל השם יתעלה הוא ציור העולם, ר"ל ציור כל הדברים האפשריים ערכם ויחסם זה אל זה. מבואר מזה היות העולם נמצא בו יתעלה כמציאות המושכל בשכל. ואם ירצו המתנגדים להכחיש זה, בהכרח הוא שיניחו היות נשוא המציאות בפעל, בנושא החצוני, הבלתי נכלל בציורו בשכל השם יתעלה, ומזה ימשך היות ציור השם יתעלה בלתי מסכים עם הנושא בתכלית וזה סותר הנחת היותו יתעלה שכל בלתי בעל תכלית? ואולם על זה אשיב. אמת הוא שכל נשואי הנושא החצוני, בהכרח שיהיו גם כן נשואי הציור המגיע ממנו בשכל הבלתי בעל תכלית יתעלה. זולת נשוא אחד המגיע אל הנושא החצוני בהכרח מזולת שיהי' מגיע אל ציורו בשכל השם יתעלה, ר"ל בחינת היותו חצוני, מפני כי זולת זה אי אפשר שיהי' מקום לפעולת השכל בכלל, שהיא השגת מה שזולתו. כמו שהציור השלם בתכלית, איננו ציור מכל וכל, להיותו הדבר המצוייר בעצמו, כן הוא הענין בזה. וכבר אפשר שנמצא סימנים מובהקים גם אפשר שנבדיל עצמנו בבחינת היותנו נושאים חצוניים, מציור עצמנו בבחינת היותנו מושגי השם יתעלה. ידיעת עצמי בגוף חסרון ידיעתי כל מה שהוא בלתי נופל תחת השגתי, הוא אות מורה בברור על מציאותי חוץ לציורי בשכל השם יתעלה, ועם היות השם יתעלה משיג כחי המוגבל כפי מה שהוא, לא בשביל זה הוא מוגבל בהשגתו,

ויש

הדרך הרביעי , אמרו שהעולם כולו מורכב מעצם ומקרה , ולא ימלט עצם מן העצמים ממקרה או מקרים , והמקרים כולם מחודשים , יתחייב שיהיה העצם הנושא להם מחודש . כי כל מחובר למחודשים ולא ימלט מהם , הוא מחודש ; א"כ העולם בכללו מחודש . ואם יאמר אומר , אולי העצם בלתי מחודש והמקרים הם המתחדשים הבאים עליו זה אחר סוף זה אל לא תכלית ? אמרו א"כ יתחייב שיהיו מחודשים אין תכלית להם , וזה כבר שמוהו שקר . וזה הדרך הוא החזק שבדרכים והטוב שבהם אצלם עד שרבים חשבוהו מופת . וכבר קבלו בזה הדרך שלש הקדמות יצטרכו אל מה שאינו נעלם מבעלי העיון , האחת מהם שמה שאין לו תכלית על צד בא האחד אחר סוף האחד שקר , והשנית שכל מקרה מחודש , ובעל דיננו האומר בקדמות העולם יכחישנו במקרה מן המקרים , והוא התנועה הסבובית , שארסטו יחשוב שהתנועה הסבובית בלתי הווה ולא נפסדת . ולזה היה אצלו זה המתנועע אשר נמצאת לו התנועה הזאת , בלתי הווה ולא נפסד . ואין תועלת לנו בקיום חדוש שאר המקרים אשר בעל דיננו לא ירחיק לנו חדושם , ויאמר שהם באים זה אחר סוף זה על בלתי מחדש בסבוב . וכן יאמר בזה המקרה לבדו והוא התנועה הסבובית

לפי שהיה מחויב שיהיה מה שאין תכלית לו גדול ממה שאין לו תכלית . וא"כ איזה תנועה רמזו אל מתנועות השמים איזה ראשונה ולא אחרונה כי היא כעגולה .
הנה התבאר שהטוענים בטענת אפלטון טעו בשני מקומות , אחד מהם שהם שמו אחרון מה שאינו אחרון . והשני שהם לקחו מה שבמקרה מקום מה שבעצמות .
דרך

ר"ל

גבעת המורה

ויש הבדל גדול בין השגת הגבול , והיות מוגבל . והנה ישאלו המתנגדים ?? ומה הוא הענין שהשם יתעלה מוסיף על ציור הדבר אצלו להשיגו אל הפעל ? ועל זה השיב בהכרח , שזה נעלם ממנו בתכלית . " עד כאן דברי החכם הנזכר . ואולם כבר בארתי שבאמת אי אפשר שנאמר שהעולם קדמון או מחודש , להיות הקדמון והמחודש ממקרי הזמן , והנה העולם מצד עצמו , וכפי מציאותו חוץ לשכל המשיג הוא מושכל לבד , לא מוחש , והזמן הוא נגרר כל מוחש לבד , ולזה יהי' העולם מצד עצמו ומזולת יחוסו אל השכל המשיג בלתי נופל תחת הזמן כלל , ואולם העולם המוחש הוא באמת נופל תחת הזמן , אבל לא יצדק בו תאר קדמון , להיות בבחינת השגת החוש הזמן מוגבל תמיד , וכן לא יצדק בו תאר מחודש , להיות המחודש מחייב מציאות זמן קודם מציאותו , והנה באמת אי אפשר שימצא זמן קודם מציאות העולם המוחש . מזה נתבאר שבשני הפנים לא תצדק השאלה אם העולם קדמון או מחודש כלל . ונתבאר גם כן היות ציור הסבה מוכרח בבחינת מציאות נושא אחד חוץ לשכל בכלל . ואולם אי אפשר שיוכר הציור הנזכר אם לא על ידי הגבלת הזמן , ר"ל כאשר יהי' עלה א ד א קודם , ועלה אחר ב נמשך אחריו בהכרח , אבל לא בהיפוך , אזי נשפוט על היות א סבת ב , ולזה יצדק הציור הנזכר בכל עלה מיוחד בבחינת עלה אחר מיוחד , אבל לא בעולם בכללו , להיות העולם בכללו בלתי נופל תחת הזמן , ר"ל שאיננו נמשך אחר דבר הקודם לו . ובזה נסתר דרך הראשון . וכן הוא בלתי אפשר שנגיע בבחינת העולם המוחש אל מציאות דבר אחר ההעדר הגמור , להיות זה סותר ציור הסבה , וציור הסבה הראשונה הוא מגביל הסבה בבחינת הנושא לבד , לא בבחינת הנשוא כמו שכבר בארנו . ובזה נסתר גם כן הדרך השני מדרכי המדברים .

הדרך הרביעי כו' . ולא ימלט מהם . אי אפשר שיהי' נמצא מוגבלים : וזה כבר שמוהו שקר . אפילו בבא זה אחר סוף זה . יצטרכו אל מה שאינו נעלם מבעלי העיון . ר"ל שההקדמות הנזכרות יצטרכו להתבאר במופת אל יסודות ברורים נגלים לכל בעלי העיון : ובעל דיננו . ארסטוט"לים . התנועה הסבובית . תנועת הגלגלים בסבוב : והמתנועע אשר נמצאת לו התנועה הזאת . הגלגל .
היות

דרך הו׳ א״כ נוי יחד השמש בזה התאר וכן יבחנו פרטי העולם כלו עד שהם כשיראו פרחים וכו׳ כבר באר לך פרק ואמר כי זה כלו יתחייב בקבלת ההקדמה העשירית וכבר טען עליה . ומשפט הפרחים והשמש משפט אחד לו . ידיענו בשמש מה שנדע בפרחים , אבל בעצמו הכל כפי צורתו ועניינותו , אך לנו שלא היתה ידיעתנו בהם שוה ישתומם הרב בזה ויפשוט הפרחים כן ויאריך עליו . והוא אמרו ולי יש לי דעת תשמעהו . כי ובלבל לנו ידיעתנו בו לא סדורו בעצמו . וגם יגיענו באל שמה הנה הינירך כי החכם עצמו יראוז לך זה , וכי כל עוד שהיה הנמלא יותר נכבד היו יאודיו יותר הכרחיים ועצמיים , ואין שמה כ״א הרחוי ית׳ הגוריי המקוייב .

דרך

ר״ל התנועת הגלגל שהיא בלתי מחודשת ואינה מזמין מקרה מן המקרים המחודשים : הנה המקרה ההוא לבדו צריך שיחקר עליו ויבואר חדושו : וההקדמה השלישית אשר קבלה בעל זה הדרך הוא , שאין נמצא מוחש בלתי העצם והמקרה , ר״ל העצם ההוא הפרדי ומה שהאמינו בו ממקריו . ואמנם אם הוא גשם מורכב מחומר וצורה כפי מה שבאר במופת בעלי דיננו , צריך שיתבאר במופת היות החומר הראשון והצורה הראשונה הוות נפסדות ואז יתבאר מופת חדוש העולם .

הדרך החמישי , והיא דרך התיחד , זאת הדרך יבחרוה מאד , ועניינה שב למה שביארתי לך בהקדמתם העשירית . וזה שהוא יכוין במחשבתו אל העולם בעצמו או לאיזה חלק שירצה מחלקיו , ויאמר זה עובר שיהיה לפי מה שהוא עליו מן התאר והשיעור וכאלו המקרים הנמצאים בו ובזה הזמן והמקום אשר נמצא בו , ועובר שיהיה יותר גדול או יותר קטן או בחלוף זה התאר או במקרים כך או ימצא קודם זמן מציאותו או אחריו או בזולת זה המקום ; א״כ התייחדו בתכונה אחת או בשיעור או במקום או במקרה מן המקרים ובזמן מיוחד עם העברת חלופם כולם , היא ראיה על מיחד בוחר רצה אחד משני אלו העוברים וא״כ צורך העולם בעצמו או איזה חלק מחלקיו למיחד ראיה על היות מחודש . שאין הפרש בין אמרך מיחד ובין אמרך פועל או בורא או ממציא או מחדש או מכוון הכל ירצה בו עניין אחר ויעשו על זה הדרך סעיפים רבים מאד כוללים ומיוחדים , עד שיאמרו : אין היות הארץ תחת המים יותר ראוי מהיותה על המים ומייחד לה זה המקום . ואין היות השמש עגולה יותר ראוי מהיותה מרובעת או משולשת שיחס התארים כלם לגשמים בעלי התארים יחס אחד , אם כן מייחד השמש בזה התואר . וכן יבחנו פרטי העולם כולו , עד שהם כשיראו פרחים חלוקי המראים יפלא בעיניהם ויחזק אצלם זאת הראיה . ואמרו הנה זאת הארץ אחת ומים אחדים , למה היה זה הפרח ירוק וזה אדום , אין זה כי אם במיחד , והמיחד ההוא הוא האלוה . אם כן העולם כולו צריך למי שייחדהו כולו , וכל חלק מחלקיו כאחד מן הפנטים . וזה כולו יתחייב בקבלת ההקדמה העשירית , מצורף אל היות קצת מי שיחשוב קדמות העולם לא יחלוק עלינו בהתיחדות כמו שאבאר . וסוף דבר זה אצלי הטוב שבדרכים , ולי בו דעת תשמעהו .

הדרך הששי , חשב אחד מן האחרונים שהוא מצא דרך טובה מאד יותר טובה מכל דרך שקדמה , והוא הכרעת המציאות על ההעדר . אמר העולם אפשר המציאות אצל כל אדם , שאלו

היה

גבעת המורה

היות החומר הראשון והצורה הראשונה הוות נפסדות . כבר בארנו במה שקדם , סתירת זה .

הדרך החמשי והוא דרך התיחד . (דער וועג דעס בעשטיממס) . זה עובר כו׳ . הוא אפשר . מצורף כו׳ . לא יחלוק עלינו בהתיחדות . ר״ל שהוא יבקש גם כן סבת התיחדות פרטי העולם . אבל יכחיש חיוב ההתיחדות

היה מחוייב המציאות היה הוא האלוה. ואנחנו אמנם נדבר עם מי שיקיים מציאות האלוה ויאמר בקדמות העולם. והאפשר הוא שאפשר שימצא ואפשר שלא ימצא, ואין המציאות יותר ראוי בו מן ההעדר. א"כ היות זה האפשר המציאות נמצא עם השתוות דין מציאותו והעדרו הוא ראיה על מכריע הכריע מציאותו על העדרו. וזה הדרך מספיק מאד והוא סניף מסעיפי ההתיחדות הקודם, אלא שהחליף מלת ההתיחדות במכריע והחליף ענייני הנמצא במציאות הנמצא עצמו והטעה בענין מאמר האומר העולם אפשר המציאות, כי בעל דיננו המאמין קדמות העולם יפיל שם האפשר באמרו העולם אפשר המציאות על בלתי הענין אשר יפילהו עליו המדבר, כמו שנבאר. ועוד שמאמרו שהעולם צריך למכריע יכריע מציאותו על העדרו מקום ספק גדול מאד, כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני הפכים, או לכל אחד משני המתחלפים בשוה. ויאמר אחר שמצאנוהו בעניין הפלני ולא נמצאהו בעניין הפלני האחר, היא ראיה על פועל מכוון. כאלו אמרת שזה הנחושת אינו בקבול צורה המיחם יותר ראוי מאשר הוא בקבול צורת המנורה, וכאשר מצאנוהו מנורה או מיחם ידענו בהכרח שמיחד ומכוון כוון אחד משני אלו העניינים. שכבר התבאר שהנחושת נמצא ושני העניינים המיוחסים לו נעדרים ממנו קודם הכרעת המכריע.

דרך ו' כי בעל דיננו המאמין קדמות העולם יפיל שם האפשר באמרו העולם אפשר המציאות על בלתי הענין אשר יפילהו המדבר. כי המדבר יפיל שם האפשר האמתי והוא מה שאינו נמצא ואפשר שימצא ואפשר שלא ימצא. והפלוסוף יפיל שם האפשר על שהמציאות והתמונות לו מזולתו. ויראה באמרו שהעולם אפשר המציאות שהוא בבחינת הסבה נמצא ובבחינת העדר הסבה בלי נמצא, ושהש"י לבדו הוא מחויב המציאות כי לו יעלה במחשבה שיבטלו הנמצאות כלם בנוה הם הנמצאות ההם לא בנוה הם מתיחסות שיו לא יבטל הוא ית' ולו יעלה על המחשבה שיבטל הוא ית' יתבטלו כל הנמצאות כמשפט העלול עם העלה. ג"ס הם מתחייבים האמת ולא שירצה בזה שהם בבחינת עצמם אפשריי ההפסד ושיקנו הנצחית מזולתו כי אפשר ההפסד אי אפשר שישוב נצחי, אבל שהמציאות הנצחי והתנועות אשר לגלגל הוא מהאל ית' המקנה לו התנועה כי הוא המקנה החיים. כי הוא מקור חיים ית'. עוד אמר ועוד שמאמרו שהעולם צריך למכריע יכריע מציאותו על העדרו מקום ספק גדול מאד. ופי' הרב טענה מבוארה מאד. ואמר כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל לכל אחד משני הפכים וכו'. אמנם הדבר הנמצא הנחלק עליו אם מציאותו כן לא סרה ולא

גבעת המורה

ההתיחדות בכללו, מפני שכמו שבארנו ציור הסבה צודק בכל מה שהוא נמשך בזמן אחר זולתו, ולזה לא יצדק בכלל העולם הבלתי מיוחס בזמן אל מה שזולתו.

הדרך הששי כו'. ואנחנו אמנם נדבר עם מי שיקיים מציאות האלוה חוץ לעולם. והחליף ענייני הנמצא במציאות הנמצא עצמו והטעה. מקום הטעות הוא זה. המציאות איננה נשוא הנושא חוץ לשכל, אבל היא הנחת כל הנשואים האפשריים בנושא לבד. כי אם הי' נשוא מיוחד, הי' העולם האפשר דבר זולת העולם הנמצא בפעל, מפני היות בעולם הזה בפועל נשוא אחד הבלתי נמצא בעולם האפשר לבד, ולזה לא יהיו המציאות וההעדר אפשריים בשוה בנושא אחד בעצמו, כמו שהניחו, ואולם כאשר הי' המציאות הנחת כל הנשואים האפשריים בנושא, יהי' העולם הנמצא בפעל נמצא עם כל נשואיו יחד. ואין כאן אפשרות כלל. יפיל שם האפשר על בלתי הענין אשר יפילהו עליו המדבר. ר"ל שהאפשר אצל ארסטוט"לים איננו מה שאפשר שימצא ואפשר שלא ימצא לפי בחינתו אבל הוא האפשר מצד ציורו לבד, ר"ל מצד היות ציורו בלתי סותר את עצמו, ומזה הצד הוא מתנגד (ווירד ענטגעגען געזעצט) אל הנמנע. וכמו כן מצד היות ציור סותרו בלתי סותר את עצמו, ומזה הצד הוא מתנגד אל המחויב. ולזה כבר הוא אפשר שיהיה העולם קדמון ביחס אל זמן מציאותו, ושיהיה עם כל זה אפשר מצד ציורו, ויצטרך בעבור זה לסבה. כי ההכרעה וההתיחדות כו'. ההעדר המוחלט איננו נושא השכל כלל, ואי אפשר שייוחס אליו שום נשוא. הדרך

ולא תפור . לא יצוייר בו בשום פנים זה הענין . הראה איך הפליג ואמר שלא יצוייר בו בשום פנים זה הענין ולבסוף אמר שזה הדרך בעצמו הוא דרך התיחדות ושניהם יתחייבו מקבלת ההעברה א"כ מיוחד השמש יצטרך שיהי' בענין המאמין . עוד כלל ואמר ולא יאמר כי יש מכריע הכריע מציאותו על העדרו לא אחר הודעה בשהות נמצא אחר העדר וזהו הענין הנחלק עליו . ירצה וזהו הדרוש על המערכה ואין הטענה למעלה ממנה בחולשה . והבן זה והסתכל בו ועוררתיך עליו כי זה כולל התר כל הספקות אשר יחדש החכם לחלוק כמוד לפרכוס כשעז שגלה סודו של עבדיו הטבעיים . וכאשר הזכור זה כבר סרו משכלך חשך ענן וערפל ולא תמצא חומה סביב מדינה תעמוד כנגדך שלא תוכל לכבשה ולהכנס במדינה ותטייל בה עם הרואים פני המלך והמדברים עמו . ושם העיר מיום ה' שמה .

דרך שביעי אמנם קצת אחרוני הפלוסופים התירו זה הספק באמרו הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהי' להם מקום והנחה שימנע במציאותם מאין תכלית .

ירמוז

המכריע . אמנם הדבר הנמצא הנחלק עליו אם מציאותו כן לא כרה ולא התפור או נמצא אחר העדר , לא יצוייר בו בשום פנים זה הענין . ולא יאמר מי הכריע מציאותו על העדרו , אלא אחר ההוראה בשהוא נמצא אחר העדר , וזהו הענין הנחלק עליו . ואם נקח מציאותו והעדרו מחשבי . כבר שבנו להקדמה העשירית בעצמה , והיא התבוננות הדמיונות והמחשבות , לא התבוננות הנמצאות והמושכלות . כי הבעל דין אשר יאמין קדמות העולם יראה שדמותנו העדרו כדמותינו כל נמנע שיפול בדמיון , ואין הכוונה לסתור מאמריהם . ואמנם בארתי לך שזה הדרך אשר השבו בה אשר היא דרך זולת מה שקדם אינו אמת , אבל דינה כדין מה שלפניה משער זאת ההעברה הידועה .

הדרך השביעי , אמר גם כן מן חדשים שהוא יקיים החדוש העולם במה שיאמרו אותו הפילוסופים מהשאר הנפשות . אמר אם היה העולם קדמון יהיו האנשים אשר מתו במה שלא סר אין תכלית למספרם הנה נמצאו אם כן נפשות אין תכלית למספרם והם נמצאות יחד . וזה ממה שנתבאר במופת בטולו בלא ספק , ר"ל מציאות מנויים אין תכלית למספרם יחד . וזה דרך מופלא שהוא באר הדבר הנעלם במה שהוא יותר נעלם ממנו . ובזה יאמר באמת המשל המפורסם אצל הערביים , ערביך ערבא צריך , כאלו כבר התבאר אצלו השאר הנפשות , וידע על אי זה דרך ישארו , ומה הוא הדבר הנשאר , עד שיביא ממנו ראיה . אמנם אם היתה כוונתו לחייב הספק לבעל דינו המאמין קדמות העולם עם האמינו השאר הנפשות , היה זה מתחייב אם היה הבעל הדין ג"כ מורה למשים הספק הזה מה שידמהו מדברו בהשאר הנפשות . אמנם קצת אחרוני הפילוסופים התירו זה הספק בשאמרו , הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהיה להם מקום והנחה שימנע במציאותם האין תכלית , ואשר תדעהו כי אלו העניינים הנבדלים , ר"ל שאינם גשמים ולא כח בגשם אבל הם שכלים , לא יצוייר בהם רבוי כלל ולא בשום פנים , אלא אם יהיו קצתם סבת מציאות קצתם ויפול זה ההפרש בהיות זה עלה וזה עלול . ואין הדבר הנשאר מראובן עלה ולא עלול לנשאר משמעון , ולזה יהיה הכל אחד במספר כמו שבאר אב"ן בכ"ר אבן צאי"ג הוא ומי שנחלין לדבר באלו העמוקות . סוף דבר לא מביוצא באלו העניינים הנעלמים אשר תקצרנה המחשבות מציורם ילקחו ההקדמות לבאר בהם עניינים אחרים .

ודע

גבעת המורה

הדרך השביעי כו' . במה שלא סר . בזמן בלתי בעל תכלית . ור"ל זה יהי' הכל אחד במספר . ר"ל שכל הנפשות ממקור אחד יצאו , והם כמו שבארתי במה שקדם השפעות מתחלפות מעולם אחד ר"ל השכל הפועל . וסבת ההתחלפות הוא התחלפות החמרים שהם נושאיהם . ולזה אחר הפרד הנפשות מחמרם יהיו כלם אחד במספר בההכרח . ומי שנחלץ (דער זיך גערימטעט האט) . אם כשיכוון אל מספר האנשים שכבר היו בעולם בזמן נח עד מה שלפניו מקודם לבלתי תכלית , וכן האנשים שהיו מזמן אברהם כו' מה שלפניו

ודע כי כל מי שישתדל לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו באלו הדרכים הנבריים א"א לו מבלתי העזרו באחת משתי ההקדמות האלה או שתיהן · והיא ההקדמה העשירית רוצה לומר ההעברה המחשבית עד שיקיים המדבר / או ההקדמה האחת עשרה / והיא לשום שקר מה שאין תכלית לו על צד בא זה אחר זה · וזאת ההקדמה יאמתוה בפנים / אם כשיכוין בעל הראיה אל אחד מהמינין אשר אישיהם הווים נפסדים / וישים מגמתו וכונתו אל זמן עובר / ויתחייב לפי אמונת הקדמות כי כל איש מהמין ההוא מן הזמן הפלוני אל מה שלפניו מוקדם אין תכלית להם · ומן כל איש מזה המין בעצמו מאחר אותו הזמן המונה באלף שנה על דרך משל / אל מה שלפניו מוקדם אין תכלית להם · וזה הכלל האחרון יותר מן הכלל הראשון

ירמוז בזה על ב"ם וב"ר חלק נאמר שלא אפשר שימצאו דברים רבים במספר אחדים בצורה בזולת חומר . וג"כ שרש ידוע שמה שאין תכלית על מה שהוא נמצא בפועל הוא נמנע שזה היו גשמים או בלתי גשמים ואין הבדל בזה בין גוף שלו הנחה וכמה שאין לו הנחה כמו שחשב ב"ם כי לו נמצאו דברים בפעל אין תכלית להם היה החלק כמו הכל ר"ל בב"ת בפעל ר"ל כאשר חולק מה שאין תכלית לו על שני חלקים ולא יחוי בזה כאשר הוסף מה שאין תכלית לו בכח . והתשובה האמתית בזה הוא דעת אפלטון והוא שהנפש קדומה והיא אחת . ואמנם תחלק בגופות וכאשר תבדל מהם שבה אל שרשה והתאחדה . כי נפש עמרם ונפש ירד היא אחת מצד רבת מצד היא אחת מצד הצורות רבת מצד הנושא אותה / ובהסתלק הנושא התאחדו כענין גלגלות השמש הנכנסים בנקבים מתחלפים כשיוסרו המסכים שהם התאחד הגלגל ושב אל שרשו כן יתאחד הענף אל השרש . ובכלל הכל היה מן השכל הפועל והכל ישוב אליו כי יאסף אל עמיו / והיתה הנפש צרורה בצרור החיים כאשר תשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה . וזהו אשר רמז אליו באמרו ואשר תדעהו כי אלו הענינים וכו' . וזהו לו מאמר פר"אל לנג כמו שאמרנו והוא אשר ביאר זה באגרת הפטירה .

ואמנם הארכנו בזה בפירושנו לאגרת אפשרות הדבקות בשכל הפועל לאב"ר . עוד אמר וחייבו במחשבתם בזולת ההקפה שיהי' מה שאין תכלית יותר ממה שאין תכלית לו . ירצה והוא נמנע / כי לא יעבור עליו עד ישיגהו וכבר הושם בלתי ב"ת הנה שקר והשקר חויב מן השקר · וידמו כלו הם נמצאים וכלו הם דברים שיש להם התחל תמונתם . ואח"כ יוסיפו על הנחשב ההוא או יחסרו ממנו / וכל אלה ענינים מחשביים לא נמצאים / בזה כלל החכם כל עקומות הספק וגלה מקום ההתר . ואשר צריך שתדעהו כי אין להם התחלה ולא שלימות אם שלימות כבר קדם ביאורו בדרך השני , ואם התחלה כי מה שאין לו שלימות אין לו התחלה . הנה נאמרם שהמחודשים והתנועות הנופלות בעובר כבר נשלמו או התחילו ויוסיפו ויחסרו אין ענין לו לפי שאין להם התחלה לו אין שלימות לו . ומה שאין שלימות לו אין התחלה לו ולו נשלמו היו אחרונים באמות / והיותם אין התחלה להם נחויב מהיותם בעגול ומזמנותם רבים . הנה כלל המחודשים אין התחלה להם ולא סוף וכל אחד מחלקיהם בזמן במה שהם חלקים להם התחלה וסוף כמו שהעגולה בכללה אין לה התחלה ולא תכלית . וכל אחד מחלקי העגולה ותלקיה להם התחלה וסוף ותכלית / ר"ל במה שהם חלקים נתתכים מן העגולה ותהיה אז בהם נקודה היא התחלה לא תכלית ונקודה היא תכלית לא התחלה . ובמה שהחלק ההוא נתערב בעגולה ויורשם בה . הנה מה שהיה התחלה בלי תכלית תהיה תכלית / והנקודה אשר היתה תכלית תהי' התחלה במה שהי' עתה נקודה בעגולה לא בחלקיה . וזה כי העגולה בכללה אין לה התחלה ולא תכלית . וכן הענין בתנועה וכמו כן הענין בכלל המחודשים וכלל הזמן וזה כי הזמן דרך משל כאשר נוקח בכללו הנה איזה עתה שרמוז עליו הוא התכלית העובר והתחלת העתיד . ואם לקחת העתה הנמצא עתה בפועל במה שהוא כעגולה / וכן דור דור ודורשיו ומשיגיו בעגולת המחוללים ואולם כאשר תלקח חלק הזמן כמו בשנה העוברת הנשלמת בזה העתה ותחתכהו ותתן לו מציאות בעצמו כאלו לא יבוא לעולם אחריו זמן ולא קודם יהי' שם בלי ספק עתה היה תכלית מבלי שיהיה תחלה , והוא האחרון הנחתך כאשר קרה בחלק העגולה , ואולם כאשר תשים השעה הזאת אשר היה חלק מעגול הזמן בזמן ותתן אותה בזה מקום שתרצה מעיגול הזמן שב על טבעו ויהי' העתה אשר הוא תכלית התחלה . ואשר הושם תחלת תכלית וכמו כן כל עתה ועתה שיבוא בו . ובכלל אין לתנועה ולזמן ולמחוללים התחלה ושלמות / וזה לטבע הכבוד המקיף בסבוב המחייב לאלה ומחויבם על תארו כי הכל בעגולה . גם הראשון יראה כה באמור כי הוא הכל , ר"ל המסבב !

ומה

גבעת המורה

שלפניו לבלתי תכלית / ויהי' הבלתי בעל תכלית האחרון גדול מהראשון / וזה שקר לפי דעתם ·

ומה נפלא מאמר ב"ר שאמר כולל זה כי הכלל ואין ... סוף שני מקבילים ולכן מאמין הקדמות לא יאמר שכל מה שנפל העובר הוא בב"ת , אבל אמנם הוא ב"ת ולפניו אחר , וכן לבלתי תכלית , והאין סוף הוא מצד הכח לא יולד מה שנקחהו ממנו כמו שלא נאמר שמה שיפול בעתיד הוא בב"ת , אבל באמור שמה שיפול בעתיד הוא ב"ת וכן אחריו כמוהו וכן אחריו עד אין סוף והאין תכלית הוא מצד הכח לא מצד שנופל והוא הנראה באמתו לעולם ועד ... ירצה שהכח שיזור ולא מכל לומר כל מה שנפל בעובר כי זה דמיוני לא שכלי כי כמו שלא נוכל לקחת כל העתיד כן לא נוכל לקחת כל העובר כי הכלל ואין סוף כמו שאמרנו שני מקבילים וכמה שאין לעובר התחלה כן אין לו שלמות כמו שבארנו כי אין הנה תנועה אחרונה כמו שאין הנה תנועה ראשונה . וכל זה רמז עליו החכם באמרו וכאלו הם דברים שיש להם התחלה מסויימת ואחר כן יוסיף על הנחשב ההוא וכו' . כאלו הוא מוגבל . וכבר הכה אבונצר אל פרבי על קדקד זאת ההקדמה וגלה מקומות בכל פרטיה בספרו הידוע בנמצאות המשתנות זה המאמר לא הגיע אלינו אבל כבר גלינו לך כל מקומות פרטיה כפי מה שראינו מספר השמע ופירושנו . ורציתי להראות לך הנה עם זה מה שאמר ב"ר בהפלת שהפעלה על זה ... ואין סתר . שורש הקושיא הזאת ואשר קדמה כי אין ספק כי ראה המאמר ההוא וכלל וסדר ובאר ענינו בתכלית הבאור ... ואמר זאת הקושיא אשר למדברים היא , שכאשר היו שתי תנועות סביביות בזמן אחד עוד דומה חלק נמצא נוכל אחת משתיהם בין שתי קצות זמן המוחלק מהזמן בהוא הנה יחס החלק מן החלק יחס הכל מן הכל . וזה אמת כאשר היו השתי תנועות כוללות בפועל . ואולם כאשר לא יהיו השתי התנועות הכוללות יחס להיות כל אחת משתיהן בכח ר"ל אין התחלה לה ואין תכלית והי' יחס בין שני החלקים להיות כל אחת משתיהן בפועל . הנה לא יתחייב שיהי' יחס הכל אל הכל יחס החלק אל החלק ... ולכן אם היה יחס החלקים אל החלקים יחס הרב אל המעט , כי אחר שאין שם תכלית אין שם רבוי ולא מיעוט , ולכן גם לא יהי' בלתי ב"ת יותר גדול מבב"ת כי כאשר לוקחו בכח הנה אין שם יחס . ובזה יותרו כל הספיקות המגיעות להם בזה השעור . והיותר קשה מכולם הוא מה שאמרו הנה לא ימצא בתנועה בזמן ההוא אם לא הגיעו לפניהם תנועות אין תכלית ... התשובה שאין התנועה הקודמת תנאי בנמצאות המתאחרת כי ימצאו סבות אין תכלית להם אבל הוא במקרה נמשך למציאות ההתחלה הראשונה הנצחית

הראשון במספר הנולדים באלף שנה ההם . ויחייבו במחשבתם בזאת הבחינה שיהיה מה שאין תכלית עתה ממה שאין תכלית . וכיוצא בזה יעשו בסבובי הגלגל ג"כ . ויחייבו ממנו במחשבתם שסבובים אין תכלית להם יותר מסבובים אין תכלית להם . והם מקישים ג"כ בין סבובי גלגל אחד וסיבובי גלגל אחר יותר מאחר ממנו וכל אחד מהם אין תכלית לו . וכן יעשו בכל מקרה מהמקרים המתחדשים , שהם יאמינו אישיהם הנעדרים וידמו כאלו הם נמצאים וכאלו הם דברים שיש להם התחלה מסויימת , ואח"כ יוסיפו על הנחשב ההוא או יחסרו ממנו , וכל אלו ענינים מחשביים אינם נמצאים . וכבר הכה אבונצר אלפראבי על קדקד זאת ההקדמה , וגלה מקומות הספק וכל פרטיה , כמו שתמצאהו מבואר נגלה עם ההתבוננות המופשט מן התאוה בספרו הידוע בנמצאות המשתנות . אלו הם אמהות דרכי המדברים בקיום חדוש העולם , וכאשר תתקיים אצלם באלו הראיות שהעולם מחודש , יתחייב בהכרח שיש לו פועל חדשו בכונה ורצון ובחירה , ואח"כ בארו שהוא אחד בדרך אבארהו לך בזה הפרק .

פרק

גבעת המורה

והם מקישים גם כן בין סבובי גלגל אחד וסבובי גלגל אחר יותר מאחר ממנו . על דרך משל בין סבובי הירח וסבובי השמש וכו' כי כאשר נניח כל אחד מהסבובים הנזכרים בלתי בעל תכלית יתחייב מזה שיהיה הבלתי בעל תכלית הכולל סבובי הירח שנים עשר פעמים בבלתי בעל תכלית הכולל סבובי השמש , להיות הירח סובב שנים עשר פעמים בזמן שהשמש סובב פעם אחת . **ההתבוננות המופשט מן התאוה** (אהנע פֿאר ליבע) . **אמהות דרכי המדברים** . (הויפט מעטהאדין) .

פרק

פרק חמשה ושבעים

אני אבאר לך גם כן בזה הפרק מופתי היחוד לפי דעת המדברים · אמרו , שזה אשר הורה המציאות על היותו פועלו וממציאו הוא אחד . ואמיתות דרכיהם בקיום האחדות שתי דרכים , דרך ההמנעות , ודרך ההשתנות והחלוק ·

הדרך הראשון והוא דרך ההמנע , הוא אשר יבחרהו המונם · ועניינו כי הוא אומר שאלו היו לעולם שני אלוהות , היה מתחייב שיהיה העצם אשר לא ימלט מאחד משני הפכים , אם ערום משניהם יחד וזה שקר , או יתקבצו שני הפכים יחד בזמן אחד ונושא אחד וזה גם כן שקר · והמשל בו שהעצם או העצמים אשר ירצה זה עתה שיחממם , ירצה זה שיקררם , ויתחייב מזה שלא יתחממו ולא יתקררו להמנע שתי הפעולות , וזה שקר ; כי כל גשם מקבל לאחד משני ההפכים , או יהיה זה הגשם חם וקר יחד , וכן כשירצה אחד מהם שינוע זה הגשם יתכן שירצה האחר להניחו , ויתחייב שלא ינוח ושלא ינוע · או יהיה נח נע יחד · וזה המין מן הראיה נבנה על שארית העצם הפרדי , אשר הוא ראש הקדמותיהם , ועל הקדמת בריאת המקרים , ועל הקדמת היותו העדרי הקניינים עניינים נמצאים צריכים לפועל · שאלו יאמר האומר שהחמר התחתון אשר עליו יבואו ההויה והפסד זה אחת כור זה לפי דעת הפילוסופים בלתי החמר העליון (ר"ל נושא הגלגלים) כמו בשהתאר זה במופת · ויאמר אומר שיש שני אלוהות , האחד מנהיג החמר התחתון ואין התלות לפעלו בגלגלים , והשני מנהיג הגלגלים ואין התלות לפעלו בהיולי , כמו שחשבו המשנים ; היה זה הדעת בלתי מחייב המנעות כלל · ואם יאמר אומר שזה חסרון בחק כל אחד מהם , להיותו בלתי משתמש בכח שישתמש בו האחר , יאמר לו אין זה חסרון בחק אחד משניהם , כי הדבר ההוא אשר אין התלות לפעלו בו נמנע בחקו , ואין חסרון בפועל בהיותו בלתי יכול על הנמנע , כמו שאין חסרון אצלינו קהל המיחדים לאל אחד היותו בלתי מקבץ בין שני ההפכים בנושא אחד ·

בנצחיות , וזה הלא מונה שאין לו תכלית אין לו אלא התחלה ולא תכלית ולזה לא יצדק על דבר נמנו שכבר כלה וכבר נכנס במציאות ולא בזמן העובר · ולכן מה שאלו המדברים לפלוסופים הכלו התנועות אשר לפני התנועה ההיא היתה תשובתם שלא כלו · כי מהנחתם שאין ראשית להם כי לא יכלה אלא אשר התחיל. והיותר טוב שיושב בו מנה שנכנס מפעולותיו בזמן העובר שיאמר נכנס מפעולותיו כמו שנכנס ממציאותו כי כל שניהם אין התחלה להם . ולמה שהיו בכח ר"ל שאין להם התחלה ולא תכלית לא יצדק עליו לא שהוא זוג ולא נפרד לא שהוא התחלה ולא תכלית ולא נכנס בזמן העובר ולא בעתיד . כי מה שנכנס במשפט הנעדר הנה מה שהי' כלל בפועל ומוגבל בעובר בנפש וחוץ לנפש הנה הוא בהכרח אם זוג ואם נפרד · ואמנם מה שהי' כלל בלתי מוגבל חוץ לנפש הנה לא יהי' מוגבל אלא מאשר הוא בנפש כי הנפש לא תצייר מה שהוא בלתי ב"ת במציאותו . ויתבאר גם כן כשהוא זוג או נפרד . ואולם מצד הוא חוץ לנפש הנה לא יתואר לא בהיותו זוג ולא נפרד אלא אם יוכח בפועל , ר"ל היותו בעל התחלה ותכלית ולעומק הקושיא וקושייה ואשר משנה הארכתי בהתרה גם כי הרב ייחד לו מקום והי' הוא ותמורתו יהי' ·

פרק עה כמו שחשבו המשנים . ירצה המאמינים שני אלוהות . ואחשוב שלזה כונו חכמי

גבעת המורה

פרק חמשה ושבעים . דרך ההמנעות · ר"ל שסותר היחוד נמנע , או סותר את עצמו · ודרך ההשתנות והחלוק · ר"ל שאם נניח השם יותר מאחד יהי' בהכרח משתנה ומתחלק · אם ערום משניהם יחד וזה שקר · מפני שהוא מחייב קבוץ שני הפכים בנושא אחד ; כי אם נאמר על דרך משל האש איננו חם , ואיננו בלתי חם , הרי הוא כאלו אמרתי האש איננו חם , והוא חם , מפני היות חם ובלתי היות בלתי חם הם ענין אחד בעצמו · ויש להקשות על זה המין מן הראיה כו' · אמר המבאר ·

חכמי ישראל · כבעלי האמונה · והיא האמונים · בשתי רשויות ואין לאלה המדברים לתרץ בשהעולם אחד · ולא יוכל לחלקו · לשנים עד ימנע שיהיה האלהות שנים · כי לא עשו

אחד · ולא תתלה יכולתו בזה ולא במה שדומה לו מן הנמנעות · ובאשר שערו בחולשת זה הדרך ואע״פ שהביאם אליו מביא · פרו אל דרך אחר ·

הדרך השני · אמרו · אלו היו שני אלוהות · דרך מתחייב שיהיה לשניהם ענין אחד שישתתפו בו · וענין נמצא לאחד מהם ולא ימצא לאחר בו נפל החלוק והחלוף · וזהו דרך פילוסופי מופתי כשימשך האדם אחריו ותתבארו הקדמותיו · והנה אבארם כשאזכור דעת הפילוסופים בזה הענין · וזה הדרך עוד לא ימשך לפי דעת כל מי שיאמין בתארים · שהקדמון יתעלה אצלו יש בו עניינים חלוקים רבים · ועניין החכמה בלתי עניין היכולת · ועניין היכולת אצלו בלתי עניין הרצון ; א״כ לא ימנע לפי הדעת ההוא · שיהיה כל אחד משני האלוהות בעל עניינים מהם מה שישתתף בהם עם האחר · ומהם מה שיבדל ממנו ·

הדרך השלישי · הנה גם כן דרך צריך אל הקדמה מהקדמות בעלי אלו הדברים · והוא שקצתם וחסקדמוניהם יאמינו שהבורא רוצה ברצון · והרצון ההוא איננו עניין נוסף בעצם בורא · אבל הוא רצון לא בנושא · ולפי אלו ההקדמות אשר בארנום · אבל ציורם כחוק כפי מה שתראהו · אמרי הרצון האחד אשר לא בנושא לא יהיה לשנים · כי לא תהיה עלה אחת מחייבת שני דינין לשני עצמים · וזה כמו שהודעתיך באור הנעלם במה שהוא נעלם ממנו · כי הרצון אשר יזכרוהו לא יצוייר והוא אצל קצתם נמנע · ואצל מי שיאמינהו יתחדשו עליו ספקות שאי אפשר לרחותם · והם יקחוהו מופת על האחדות ·

הדרך הרביעי · אמרו מציאות הפעולה מורה על פועל בהכרח ולא יורנו על רוב פועלים · ואין הפרש בין טענת הטוען שהשם שנים או ג׳ או כ׳ או אי זה מספר שיזדמן · וזה מבואר נגלה · וא״ת שזאת ראיה לא תורה המנע הרבוי באלוה · רק היא מורה על סכלות המספר ואיפשר היותו אחד ואפשר היותו רבים ? והשלים זה ראיתו בשאמר · ומציאותו השם אין איפשרות בו · אבל הוא מחוייב המציאות ובטל אם כן איפשרות הרבוי · כן שם ראיתו בעל הראיה הזאת · וזה מבואר הטעות מאד שמציאותו ית׳ הוא אשר אין איפשרות בו אמנם דעתינו יהיה בו האפשרות · כי האיפשרות בידיעה בלתי האיפשרות במציאות · ואולי כמו שיחשבו הנצרים שה״י ג׳ ונחשוב אנחנו שהוא אחד ואין הענין כן · וזה מבואר למי שהרגיל בידיעת התחייב התולדות בהקדמותיהם ·

הדרך החמישי · אחד מן האחרונים חשב הוא שכבר מצא דרך מופתי על היחוד · וזהו הצודק · ובארו כך · אמר · אם יוכל האחד לעשות אלו הנמצאות · יהיה השני מותר לא יצטרך אליו · ואם לא ישלם זה המציאות ולא יסודר אלא בשנים יחד יהובד לכל אחד מהם לאות להצטרכו לאחר · והנה איננו מספיק בעצמו · וזה אמנם הוא סעיף מן ההמנעות · ויש להקשות על זה המין מן הראיה בשיאמר לא כל מי שלא יפעל מה שאין בעצמו שיפעלהו יקרא לואה · שאנחנו לא נאמר על אחד מבני אדם שהוא חלוש להיותו בלתי מניע אלף בכר · ולא ניחס לאל יתעלה ליאות להיותו בלתי יכול להגשים עצמו או לברוא כמותו או לברוא

מרובע

גבעת המורה

מה מאד ראוי להפלא על הפלוסופים האחרונים איך נפלו גם כן בזכור הטעות הנזכר · כמו שהוא נראה לכל מעיין בדבריהם · ואולם עלת זה הוא היותם בוחנים המחוייב והאפשר · והנמנע ביחוס אל הציור לבד ·

לא

מטובע עלינו שורה לאלבסנו ; כן לא נאמר שהוא לואה להיותו בלתי בורא לבדו , שחייב מציאותם הוא שיהיה שנים , ולא יהיה זה צורך , אבל הכרח , והפכו הוא הנמנע ; כמו שלא נאמר שהאל יתעלה לואה , על היותו בלתי יכול להמציא גשם אלא בבורא עצמים פרדיים וקבצם במקרים יברא בהם לפי דעתם , ולא נקרא זה צורך ולא לואות שחלוף זה נמנע ; כן יאמר המשתף , נמנע שיעשה האחד לבדו , ואין זה לאות בחק אחד מהם שמציאותם המחוייב שיהיו שניהם · וכבר הלאו ההתהבולות קצתם עד שאמרו שהיחוד מקובל מן הדת , וגנו המדברים זה ופהתו אומרו · אמנם אני רואה שאומר זה מהם איש חזק הדעת מאד רחוק לקבל ההטעאה , שהוא כאשר לא ישמע מדבריהם דבר הוא מופת באמת , ומצא נפשו שלא תנוח למה שחשבו שהוא מופת , אמר שזה ילקח בקבלה מן הדת ; כי אלו האנשים לא הניחו למציאות טבע מיושב כלל שתובא ממנו ראיה אמתית , ולא הניחו לשכל ידיעה מוטבעת ישרה שיוליד בה תולדות אמיתיות , כל זה נעשה בכוונה , עד שנניח מציאות שנעשה ממנו מופת על מה שלא ימצא לנו מופת ; והביאנו זה לקצר ממופתי מה שימצא בו מופת , ואין להתרעם אלא לאלו למודים על האמת מאנשי השכל :

עשו העולם אחד כי לא ידעו אמתת הנושא ואמתת המורכב ולכל יסתמס הרכבה הסורס על זה הדרוש כעתיד באמתו יחוד השם ית׳ · ולא נתן למדברים מקום להסתמס בכתר אחד · והבן זה ·

פרק

פרק ששה ושבעים

בהרחקת הגשמות לפי דעת המדברים · דרכי המדברים וטענותיהם על הרחקת הגשמות חלושות מאד , יותר חלושות מראיותיהם על היחוד ; כי הרחקת הגשמות אצלם כאלו הוא סעיף מחוייב לשרש היחוד , אמרו , הגשם אינו אחד · אמנם מי שהרחיק הגשמות מפני שהגשם מורכב מחמר וצורה , וזאת ההרכבה תבאר המונע ההרכבה בחק עצם האל יתעלה , וזה אצלי אינו מדבר ! ואין זאת הראיה נבנית על שרשי המדברים , אבל הוא מופת אמתי נבנה על אמונת החמר והצורה וציור עניניהם · וזה דעת פילוסופי אזכרהו ואמרהו בזכרי מופתי הפילוסופים על זה ; וכונתינו בזה הפרק אמנם הוא לזכרון ראיות המדברים על הרחקות הגשמות כפי הקדמותיהם ודרך ראיותיהם ·

הדרך הראשון , אמרו : אם היה האל גשם , לא ימלט לעניין האלהות ואמתתה מבלתי שיתוקן בו שתשלם מציאותו בכלל עצמי הגשם ההוא , ר״ל כל עצם פרדי מהם , או יתוקן בו שתשלם מציאותו בעצם אחד מעצמי הגשם ההוא , ואם תשלם מציאותו בעצם פרדי אחד מן תועלת שאר החלקים ההם , ואין עניין למציאות זה הגשם ? ואם תשלם מציאותו בכל חלק וחלק מחלקי זה הגשם יהיו אלו אלוהות רבות לא אלוה

אחר

גבעת המורה

לא ניחוס אל הנושא הנמצא נפעל · כמו שהאריך בכל זה החכם המחודד קאנט בספרו בקור השכל (קריטיק דער ריינן פרנונפט) · עיין שם ·

פרק ששה ושבעים מפני שהגשם מורכב מחמר וצורה כו׳ · והנה החמר הוא נמצא תמיד בכח לבד , והשם יתעלה נמצא בפעל תמיד , ואין בו דבר בכח כלל · שהגשם האל אינו מחובר מחלקים לא יתחלקו כו׳ · לדעת הרב ז״ל יהיה האחד , הבלתי מתחלק בפעל עם היותו מתחלק

פרק יג"ו שאין גוף המרחקים הוא הגשם ירצה בזה גשם טבעי עצמותי ·

נשלם חלק ראשון

אחד · וכבר באלו שהוא אחד ? וזאת הראיה כשתסתכל בה · תמצאה נבנת על ההקדמה הראשונה וההמושית מהקדמותיהם · ואלו יאמר להם שגשם האל אינו מחובר מחלקים לא יחלקו · ר"ל שאינו מחובר מכמות העצמים אשר יבראם כמו שאמרתם · אבל הוא גשם א' מדובק לא יקבל החלוקה אלא במחשבה ואין בחינה במחשבה · שאתה כן תדמה שגשם השמים יקבל הקרע והבקוע · והפלוסוף יאמר שזה פעל הדמיון · והקש מן הנראה והם הגשמים הנמצאים אתנו על הנסתר ·

הדרך השני · והוא גדול אצלם · המנע הדמות · שהוא לא ידמה לדבר מן בריאותיו · ואם היה גשם היה דומה לגשמים · והם יאריכו מא' בזה השער · ויאמרו אם נאמר גשם אינו כשאר הגשמים כבר סתרת עצמך · כי כל גשם דומה בכל גשם מצד הגשמות · ואמנם יחלקו הגשמים קצתם מקצתם בעניינים אחרים ר"ל המקרים · ויתחייב ג"כ אצלם שכבר ברא כמותו · וזאת הראיה תפסד בשני פנים · האחד מהם · שיאמר האומר לא אקבל העדר הדמות · ואי זה מופת יעמיד לך שאי אפשר שידמה האלוה לדבר מברואיו בדבר מן הדברים האלהיים · אם לא תתלה בזה בדברי ספרי נבואה ר"ל הרחקת ההדמות בדבר · ותהיה הרחקת הגשמות מקובלת לא מושכלת · ואם תאמר שאם היה דומה לדבר מברואיו כבר ברא כמותו · יאמר החולק אינו כמותו מכל הצדדים · ואני לא ארחיק שיהיו באלוה עניינים רבים ולא צדדים · כי מאמין ההגשמה לא יברח מזה · ופנים אחרים והם יותר נאותים · וזה כי כבר התקיים והתאמת אצל כל מי שנתפלסף והעמיק בדעות הפילוסופים · כי הגלגלים אמנם יאמר עליהם גשם · ועל אלו הגשמים החמריים בשתוף גמור שאין זה החמר ההוא ולא אלו הצורות הצורה ההיא · אבל החמר והצורה נאמרים עוד על אשר הנה ועל הגלגלים בשתוף · ואע"פ שהגלגל בלא ספק בעל מרחקים · שאין גוף המרחקים הוא הגשם · אבל הגשם הדבר המורכב מחמר וצורה · ואם נאמר זה בחק הגלגל · כ"ש שיאמר אותו המגשים באל · שהוא יאמר שהוא גשם בעל מרחקים · אלא שעצמו ואמתתו ועצמותו לא ידמה דבר מגשמי הנבראים · ואמנם יאמר עליו ועליהם גשם בשתוף · כמו שיאמר עליו ועליהם נמצא בשתוף אצל המאמתים · ולא יקבל הטוען בהגשמה · היות הגשמים כולם מחוברים מחלקים דומים · אבל יאמרו השם בורא אלו הגשמים כולם והם מתחלפים העצם והאמיתות · וכמו שאין גשם הנצוצות אצלו הוא גשם כדור השמש ; כן יאמר שאין גשם האור הנברא ר"ל השכינה הוא גשם הגלגלים והכוכבים · ולא גשם השכינה או עמוד הענן הנברא הוא גשם האל יתעלה אצלו · אבל יאמר הגשם ההוא

גבעת המורה

מתחלק בכח · הדרך השני כו' · שאין גוף המרחקים הוא הגשם · אמר המבאר : בזה טעה החכם קארטעזיוס במה שהניח גדר הגשם ההתפשטות לבד · כי בבחינה זו לא יבדל הגשם מהמרחק · אבל צריך שנוסיף לציור ההתפשטות ציור ההתנגדות אל התנועה (טרעגהייט) ואז יעלה בידינו גדר הגשם השלם · ואולם כבר אפשר שיתרץ דברי החכם הנזכר · אם נאמר שכוונתו במלת התפשטות איננה מקרה ההתפשטות · אבל כח ההתפשטות · ר"ל סבת התפשטות הגשם · והיות כי נאמת ההתנגדות אל התנועה · נמשך אחר כח התפשטות הגשם לכל צדדיו · ודחותו כל המתקרב אליו לעבור בו (איהן גו דורכדרינגן) · כמו שהוא מבואר למי שעיין בזה ·

הוא העצם השלם הנכבד אשר לא הורכב כלל ולא השתנה ואי איפשר העתנותו / אבל כן התחייב מציאות זה הגשם חיוב מתמיד והוא יפעל כל מה שזולתו כפי רצונו וחפצו · ואיך יוסתר זה הדעת העלול בדרכיהם המופלאות אשר הודעתיך אותם ·

הדרך השלישי / הוא זה · אמרו / אז היה האלוה גשם היה לו תכלה / וזה אמת / ואם היה לו תכלה היה לו שיעור ידוע וצורה ידועה עומדת / וזה ג״כ חיוב אמיתי · ואמרו כי כל שיעור וכל צורה יתכן שיהיה האל יותר גדול מן השיעור ההוא או יותר קטן / ועל הלוף הצורה ההיא מאשר הוא גשם / יהיה א״כ התיחדו בשעור אחד וצורה אחת צריך אל מיחד : וזאת הראיה גם כן שמעתיה מגדילים אותה / והיא יותר חלושה מכל מה שקדם / שהיא נבנת על ההקדמה העשירית אשר כבר בארנו שעור מרת שבתה מן הספיקות בחק שאר הנמצאות כשישוערו אותם על הלוף טבעם וכל שכן בחק האל · ואין הפרש בין זה ובין אמרם בהכרעת מציאות העולם על העדרו שהוא מורה על פועל הכריע מציאותו על העדרו לאפשרות מציאותו · ואם נאמר להם : ולמה לא ימשך זה בחק האל יתעלה ? ונאמר אחר שהוא נמצא יתחייב שיהיה לו מכריע למציאותו על העדרו / והוא יענה בלא ספק כשיאמר שזה מביא אל ההשתלשלות / וא״א מבלתי הגיע בסוף למחויב המציאות אין איפשרות בו ולא יצטרך לממציא · וזה הטענה בעצמו יתחייב בצורה ובשעור / כי כל הצורות והשיעורים האיפשרים המציאות / כלומר שלא היה נמצא ואח״כ נמצא / הוא אשר יאמר בו היה יכול שיהיה יותר גדול או יותר קטן ממה שהוא נמצא עליו / ובחלוף זאת הצורה והוא צריך למיחד בהכרח / אמנם צורת האל ושיעורו יתעלה מכל חסרון ודמות · הנה יאמר המגשים שלא היה נעדר ואח״כ נמצא שיצטרך למיחד ,
אבל

גבעת המורה

זה הדעת העלול · (דיזע שטרייטיגע איינוונג) · הדרך השלישי כו׳ / וצורה ידועה עומדת · (איינע בלייבנדע פיגור) . להיות צורת הגשם איננה דבר זולת מין הגבלתו (דיא ארט דיעזער איינשרענקונג) לבד · אמנם צורת האל ושעורו כו׳ · כבר בארתי במה שקדם שגם הפילוסופים האחרונים נכשלו בכמות זה להיותם בוחנים המחוייב / האפשר / והנמנע / בבחינת ציור השכל / לא בבחינת הנושא חוץ לשכל · כי המופתים אשר יתבארו בהם כלם ילקחו מטבע המציאות כו׳ · אמר המבאר · להיות המשפטים הנזכרים בהכרח שיהיו שכליים / ר״ל מוכרחים כוללים / דעתי במוכרחים : שיהיה סותרם נמנע הציור / ודעתי בכוללים : שלא יהיו אמתיים מוכרחים ביחס אל נושא שכליי מיוחד / אבל ביחס אל כל נושא שכליי בכלל · הנה לזה אי אפשר שילקחו המופתים הנזכרים מטבע המציאות ביחס אל בחינתנו · ר״ל מהמאוחר אל הקודם / מפני שאז אי אפשר שיהיו מוכרחים / אבל מטבע המציאות ביחס אל צורות השכל בכלל / ר״ל דרכי השגתו כל נושא בכלל · והמשל בזה : זה המשפט כל מחודש יש לו סבה בהכרח / איננו לקוח מצד הבחינה / ר״ל שמצאנו בבחינתנו בכמה דברים מחודשים ומצאנו להם סבה / מפני שאז היה זה המופת תפוסיי / והיה בלתי אפשר שיהיה מוכרח כולל · ואולם זה המשפט הוא לקוח באמת מצורת השכל ביחס אל כל נושא בכלל · מפני שזולת זה אי אפשר שישיג השכל שום נושא מחודש בפעל / כי כבר אפשר שיהיה הנראה מחודש / ציור מחודש בדמיון לבד / לא בפעל · ואולם כאשר ישיג השכל היות הדבר המחודש נמשך אחר זולתו לפי חק כולל / אז ישפוט על היות המחודש בציור גם כן מחודש בפעל ; מפני שהמחודש בדמיון לבד / הוא בלתי נמשך תמיד אחר חק הנזכר / שהוא בעצמו משפט הסבה · הנה לזה יהיה חק הנזכר מטבע המציאות ביחוס אל כל נושא נמצא בפעל בכלל (טראנסצענדענטאל) · מבואר מזה שאין טבע המציאות חקי המציאות המושגים אל השכל לבד / כמו שידומה בתחלת המחשבה / אבל הוא כח נתינת החקים הנזכרים בשכל · ולזה השכל בלתי נמשך בפעולתו אחר טבע המציאות / אבל בהיפוך / ר״ל שטבע המציאות נמשך אחר
חקי

אבל עצמו בשיעורו וצורתו המחוייב המציאות כך · לא יצטרך למיחד מציאות על העיר שאין אפשרות העדר בו · כן לא יצטרך למיחד צורה ושעור כי כן התחייב מציאותו · והסתכל אתה המעיין אם הבחר לבקש האמת ותשליך התאוה והקבלה והנטיה למה שנהגת להגדילו , ולא תטעה נפשך בענין אלו המעיינים ומה שקרה להם · ומהם שהוא כבורח מן הרמץ אל האש , וזה שהם בטלו טבע המציאות ושנו בריאת השמים והארץ , בחשבם שבהקדמות ההם יביאו מופת על היות העולם מחודש , ולחדוש העולם הראו מופת ואבדו עלינו מופת מציאות הש"י ואחדותו והרחקת הגשמות , כי המופתים אשר יתבארו בהם כולם אמנם ילקחו מטבע המציאות הנה המפורסם המושג בחושים ובשכל · ואחר שהשלמנו תכלית דבריהם נתחיל גם כן בזכרון ההקדמות הפילוסופיות וזכרון מופתיהם , על מציאות הש"י , ואחדותו , והמנע היותו גשם , עם מה שאקבל מהם מקדמות העולם , ואע"פ שלא נאמינהו · ואח"כ אראך דרכנו אנחנו במה שהשירתנו אליו אמיתת העיון מהשלמת המופת על אלו השלשה שאלות , ואח"כ אשוב להכנס עם הפילוסופים במה שאמרוהו מקדמות העולם ·

נבעת המורה

חקי השכל באמת , וזה נפלא · והנה המדברים בהקדמותיהם הראשיים ר"ל ההקדמה העשירית והי"א בטלו באמת טבע המציאות להיות ההעברה המחשבית בלתי נזקקת בבחינת הנושא חוץ לשכל · ר"ל שכבר הוא אפשר שיהיה הציור אפשר מצד עצמו ונמנע בבחינת נושאו , כמו שכבר בארנו זה במה שקדם · ומה שאין מכריח לו על עד כל זה אחר סוף זה , עם קיומו בלתי ציור מגביל בשום הסבה , הוא ציור מגביל הנושא , ובבחינה זו הוא מטבע השכל להיותו מורה תמיד הדרך להגיע אל הסבה המוחלטת , עם היות שלא נגיע אליה לעולם · ובזה נתבארו דברי הרב ז"ל ·

נשלם חלק ראשון

חלק שני

מספר

מורה נבוכים

כולל

ביאור מציאות הש"ית על ארבעת רבעיו
א׳ חיוב מציאותו בבחינת עצמו ׳ ב׳ אחדותו הפשוט ׳
ג׳ שלילת הגשם, ד׳ שלילת כח בגשם

ועוד ידו נטויה לבאר

בזה חידוש העולם ׳ מציאות המלאכים ׳ מציאות
הנבואה וכל מחלקותיה ׳ מעשה בראשית וכל מסעדיה

הוגה בשקידה רבה

בתיקון הטעות שנפלו בנדפסים הראשונים ׳ וגם נתוספו
בו נוסחאות חדשות אשר לא היו בראשונים ׃

מפורש ושום שכל

בביאור קל וקצר אשר ירוץ קורא בו
ויבין דבר דבור על אפניו

ברלין ׳

בדפוס חברת חנוך נערים

פנת און ותקן

Berlin Gedruckt in der Freyschule 1795.

הקדמה

הסכמות וחרמות הגאונים ה"ה בספר הכוזרי הנדפס פה ברלין

נאום המבאר גודל מעלת ספר המורה אין צריך ראיה בהיות שכל חכם מבין מדעתו כי מיום גלות ישראל מעל אדמתו לא נתחבר ספר כמוהו (זולתי ספרי חז"ל הקדמונים) / הוא הנותן בתורת ה' דרך ובדברי חז"ל נתיבה / הוא המלמד לאדם דעת את ה' להפיק אהבה ורצון ממנו ית' / הוא הנותן נשמה להולכים בו ושארית כלתי לעוניו / חיי עולם הוא למחזיקים בו ותומכיו מאושר באושר ההצלחה האנושית האמיתית / ומהמבואר שהאושר האנושי הוא נעלה ונשגב מאד על כל ברכה ותהלה עד שלא יסולא ולא יתהלל בזולתו כי האומר שהאושר נעלה במו איזה מעלה ושלימות נשגב / ידמה לאומר שזה היהלום יקר בפנינים נעלה מאד כזה הזכוכית הזך / וזה שכתב החוקר בע' לראשון מספר המדות שהאושר איננו מהדברים המשובחים כי הוא השבח בעצמו אשר לא ישובח ולא יתהלל בזולתו / ובהיות ידיעת זה הספר הנכבד הוא עצם מקנה וקנין האושר לכן לו דומיה תהלה :

אולם לא רבים יחכמו בו כי עמוק עמוק הוא מי ימצאנו על כן רבו מפרשיו / והן אלה המפרשים אם גם כוונתם להועילנו / הנה הנם בערכנו כמאורות הגדולים ואנחנו בערכיהם כעטלפים לא ראו אור בהיר על כן לא נושענו / כי מי מהם העמיק הרחיב ביאורו בפילוסופיא האלהיות וצלל במים אדירים עד אין לאל ידינו לעבור בם כי גאו המים / מה שלא היתה זו כוונת הרב ז"ל בזה החיבור כי מגמת פניו בו לבאר ספיקות הדת ולהראות אמתת נסתריה לא לצלול במי הפילוסופיא (כמ"ש בהקדמתו לשני משני) / וקצת מפרשים לא ללמד יבאו כי אם להראות כחם ועוצם שכלם באלהות / אלה איפו ברוחב שכלם בקשו להקוות כל מימי בראשית בצלוחית אחת קטנה / הגדילו והוסיפו חכמה ודעות חדשות לא נתפרסמו עדנה בימי הרב ז"ל שמו מגמתם לפרש דברי הרב במשפטים בל ידעם הרב ז"ל · ומשלם אצלו כנגן המנגן נועם פיוט ידוע ומרקדים ירקדו שמח בקול שעטת פרסות נועם נגינה זולתו כאשר עם לבבם / על כן רחקו הקוראים מישע / ועם היות אלה המפרשים גדולים חקרי לב בדורותם / הנה לא לנו עזר מהם עכ"פ :

ואני הצעיר בראותי כי אזלת יד החכמה האלהיות מרובי המוננו / ואפס עצור ועזוב באושר האנושי נכמרו רחמי על בני גילי / ואומר יצוא אצא גם אני לישע בני עמי כי זה דרכי מעודי אני דורש טוב לעמי אך כי לאנשים כערכי שבורי לב ודכאי רוח אשר לא גובה להם ולא יוהרא להם · הם המה ישמעו לי ולקחו אמרי בלבבם וירוח להם :

וזה דבר ביאורי אשר אליו נשאתי את נפשי / א' לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני / ב' לא צללתי במי הפילוסופי' עמוק מאור השכל / ג' לא פרתי מלכת בדרך המפרשים הישנים' ובקצת מקומות אשר נטיתי מדעתם העירותי בצדק על טעם הנטיה / ד' סדרתי פרקיו זה אל זה לידע ולהודיע כוונתו בפרק המיוחד להם אשר אליו ידרושו כאשר צוה הרב ז"ל בפתיחתו לראשון / ה' ראיתי כי טוב לבאר דברי הרב ז"ל בדרך קצרה וקלה למען ירוץ קורא בו ויבין כוונתו / ו' בצדק כל אמרי פי אין בם תוספת או מגרעת רק שנותי דברתי כפי הצורך אל המובן / ז' בקצת מקומות העירותי על ביאור איזה כתובים אך הרחק לא הרחקתי ללכת כי אם אני כמעיר ובא למען ישמע חכם ויוסיף לקח · דברי הדורש טוב לעמו / **יצחק הלוי** :

לידע ולהודיע ששמות הנדיבים אשר באו על החתום ואשר עוד יבואו יודפסו לשם ולתפארת בסוף החלק השלישי אם יגזור הש"ית בחיים ·

חלק שני

ההקדמות שצריך אליהם בקיום מציאות האלוה יתעלה · ובמופתים על היותו לא גוף ולא כח בגוף · ושהוא יתעלה שמו אחד · חמש ועשרים הקדמות כולם בא עליהם המופת אין ספק בדבר מהם · כבר עשה ארים"טו ומי שאחריו מן המשאיים מופת על כל אחת מהן · והקדמה אחת נודה להם בה כי בזה יתבארו מבוקשינו במופת כמו שאבאר · וההקדמה ההיא היא קדמות העולם :

ההקדמה הראשונה שמציאות בעל שעור אחד אין תכלית לו שקר :

השנית שמציאות בעלי שיעור אין תכלית למספרם שקר והוא שיהיו נמצאים יחד :

השלישית שמציאות עלות ועלולים אין תכלית למספרם שקר ואע"פ שלא יהיו בעלי שעור · והמשל בו שיהיה השכל הזה על דרך משל סבתו שכל שני · וסבת השני שלישי · וסברת השלישי רביעי · כן אל לא תכלית · וזה ג"כ שקר מבואר :

הרביעית היא שהשנוי ימצא בארבעה מאמרות · במאמר העצם · וזה השנוי ההווה בעצם הוא ההוייה וההפסד · וימצא במאמר הכמה · והוא הצמיחה

הקדמה א' **שמציאות** בעל שיעור · אם נרגיש עלם בעל כמות או בעל איכות מה אולם אפס קצהו נראה וכלו לא נראה ורצוננו לדעת אם העלם ההוא הוא בעל תכלית או בעל בלי תכלית אזי, אם נוכל לקחת חלק מסוער ממנו בפועל ממש או נדע מזה שיש לו כל והוא מגיע אל תכלית, והמופת על זה כל בעל בלי תכלית לא יתואר בפחות ויתר יען הם ממשיגי בעלי הגבול והתכלית ובעל בלי תכלית אין לו גבול ותכלית, וכל מה שיש לו חלק יתואר בפחות ויתר בהכרח כי כשנבדיל חלק מהב"ת ההוא הנחשב יהי' הנשאר בב"ת קטן ופחות וכשנוסיף עליו זה החלק יהיה ב"ת גדול ויותר ממה שהוא בלי חלקו זה, לכן יהיה בהכרח ב"ת כי החלק ההוא הב"ת מודד את כלו ונותן לו גבול ותכלית, ועל פי זה המופת יתבארו הקדמה הב' והג', אולם תנאי היה דברי אלה ההקדמות והוא שאין בעל שיעור יכול להיות בב"ת בפועל אבל יכול להיות ב"ת בכח עכ"פ או ב"ת בבוא זה אחר סור זה, וזה כי אם היות שכל גשם בהתחלקו בפועל הוא ב"ת בשיעור עכ"ז הוא אפשרי להתחלק לבב"ת ג"כ יען זה ההתחלקות הוא בכח ההשערה לבד לא בפועל ממש, וכן דורות עולמים הבאים זה אחר סור זה אף כי נקח חלק מהם בפועל או בהשערה עכ"ז יתכן היותם בב"ת וזה כי החלק בפועל לא ימדוד הכל הכחני או הדברים שכבר סרו ונעדרו כי שניהם אינם במציאות לכן אינם בב"ת באמת, יעוין מ"ש הרב המורה בהקדמה הי"א למדברים (בע"ג לראשון מזה) והבן זה כי גדולי המפרשים נבוכו בזה כאשר יראה כל מעיין ישר הולך :

ד' **שהשנוי** ימצא בד' מאמרות, השינוים הם ב' מינים א' הוא שינוי פתאומי והם המשתנים פתאום בלי המשך זמן ובלי אמצעי בהשתנות הזוהר בלבישת הצורות המיניות אשר לפתע פתאום ישתנה צורת ליחת הבצה לצורת האפרוח וכן פתאום תשתנה צורת האפרוח ותעדר וילבש צורה הדוממת במותו, וזה המין מהשינוי ימצא בכל המאמרות כי כלם יצאו מן הכח אל הפועל בשינוי פתאומי, ב' הוא שינוי הדרגי והם המשתנים במדרגה אחר מדרגה בתנועה זמנית ועל שם הויות זה השינוי בזמן ההוה בתנועה נקרא זה השינוי בשם תנועה, וממין זה השינוי הב' דבר הרב בזאת ההקדמה והעד שפתח בשינוי וסיים בתנועה באמרו תאמר התנועה בפרט וכו' · והנה כל המפרשים הקשו עצמם לדעת שאריסטו כתב בה' מהשמע שאין במאמר העצם תנועה כי אין בהויה הפך ואמצעים הדרגיים, וא"כ איך יאמר הרב פה הפכו שהשינוי ר"ל התנועה ימצא במאמר העצם, ואשר יראה לי שאין כאן מחלוקת כלל כי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי אריסטו יאמר שפועל ההויה וההפסד אין בם תנועה כי פתאום יתהוה מהטפה הזרעית אדם ופתאום ימות האדם לשעתו והשנוים הקודמים לשם הם מובילים אל תכלית ההויה וההפסד ואינם

הצמיחה וההתוך · וימצא במאמר האיכות · והוא ההשתנות · וימצא במאמר האנה · והוא תנועת ההעתקה ועל זה השנוי באנה · האמר התנועה בפרט ועל שאר השנויים בכלל :

החמישית היא שכל תנועה שנוי ויציאה מן הכח אל הפועל :

הששית כי התנועות מהן בעצם · מהן במקרה · ומהן בהכרח · ומהן בחלק · והוא מין ממה שבמקרה · ואמנם אשר בעצם · כהעתק הגשם ממקום למקום · ואשר במקרה · כמו שיאמר בשחרות אשר בזה הגשם שנעתק ממקום למקום · ואשר בהכרח · כתנועת האבן אל מעלה במכריח יכריחהו על זה · ואשר בחלק כתנועת המסמר בספינה · כי כשתתנועע הספינה יאמר שכבר התנועע המסמר ג״כ · וכן כל מחובר שיתנועע בכללו יאמר שכבר חלקו התנועע :

השביעית היא שכל משתנה מתחלק · ולזה כל מתנועע מתחלק · והוא גשם בהכרח · וכל מה שלא יתחלק לא יתנועע ולזה אי אפשר שיהיה גשם כלל :

השמינית

אחד במין עם השינוי התכליתי הזה שהוא ההויה או ההפסד ההווה פתאום · אולם הרב יאמר שמציאות כל עצם מעת הויתו עד עת הפסדו הוא משתנה בשינויים הדרגיים המובילים אל ההפסד וזה כל עצם כי יוקן ותחלש הרכבתו מיום אל יום : הצמיחה וההתוך · ר״ל התפשטות והתקבצות בגודל ובקוטן : ההשתנות · כמו שישתנה הטעם המתוק אל החומץ במשך זמני : תנועת ההעתקה · תנועת ההסרה ממקום למקום · וזה השינוי באנה נקרא תנועה בעצם הראשונה ושאר הג׳ שינוים נקראים ג״כ תנועה אך על דרך כלל ובזה יורה שבשינוים ההדרגיים ידבר בזאת ההקדמה לא בפתאומיים כמו שביארנו :

ה שכל תנועה שינוי · כל תנועה הנמצאת בד׳ מאמרות כאמור בקודם הוא שינוי הדרגי שיש לו אמצעי והפך · והוא יציאה מן הכח אל הפועל · וכן השינוים הפתאומיים המה יציאה מן הכח אל הפועל רק שאין להם הפך ואמצעי ולא יקראו בשם תנועה : **ו כי** התנועות · הכונה על התנועה הפרטית שהיא העתקה ממקום למקום לה שם בארבע מינים שזכר · א׳ תנועת עצם שיש בו ממש ומתנועע ברצונו כתנועת האדם או בטבעו כתנועת האש למעלה · ב׳ תנועות המקרה בטבע ר״ל כל מקרה שאין בו ממש להיות בלי נושא כספירות הגלגל המתנועע עם הגלגל והחום עם האש · ג׳ הכרחית ר״ל הדבר שטבעו המנוחה והוא מתנועע בכח המכריח כמוץ הרים המתנועע בהכרח מנשיבת הרוח · ד׳ חלקית כתנועת חלקי כל מורכב בתנועת כלל המורכב · ופעמים ימצאו ב׳ מיני תנועות במתנועע אחד ותקרא כל תנועה לפי בחינתה כמו תנועת הספינה שבבחינת עצם מעצמה היא תנועה עצמית · ובבחינת מניעה היא הכרחית וכיוצא בזה :

ז היא שכל משתנה מתחלק · כל דבר המשתנה הוא מתחלק בעת השתנותו וזה להיות כל משתנה הולך משנה פניו ממה שהוא בו ר״ל ממנו אל מה שישוב אליו · וכל עוד שלא התחיל השינוי הוא כלו במה שממנו ואחר גמר השינוי הוא כלו במה שאליו · אולם בעת פעל ההשתנות הוא קצתו דומה שממנו וקצתו במה שאליו · ולכן יש בו אפשרות להתחלק ולהיות כל קצה נפרד ועומד בעצמו · וכל מתחלק הוא בעל כמות ר״ל גשם ובהיות כל תנועה שינוי כאמור בחמישית לכן כל מתנועע מתחלק · ובהכרח הוא גשם · והנה כפי הנראה תהיה כוונת הרב באמרו כל משתנה על השנויים ההדרגיים לבד אשר גם דבר ברביעית כי אין זכר לפתאומיות בהקדמותיו אלה אף כי אין השינוי הפתאומי קצתו במה שממנו וקצתו במה שאליו כהוה בתנועה זמנית מפא״כ הפתאומית ההוה בלי תנועה וזמן · וא״כ יסופקו אלה הספקות על ההקדמה הזאת · א׳ המשתנים פתאום כמו העצמים ההוים או הנפסדים מתחלקים בכמיות · ב׳ אמרו ולזה כל מתנועע מתחלק איננו עולה יפה וזה כי אם היות כל תנועה שינוי כאמור בחמישית · הנה אין כל שינוי תנועה עכ״פ כמו באמרנו כל אדם חי · אין לומר עכ״פ כל חי אדם · ג׳ הנה הכחות הגופניות כמראים הנלקחים מהמתפשטים בגוף מתנועעים במקרה עם תנועת העתקת נושאיהם והם מתחלקות כאמור בי״א ואינם גשם עכ״פ

השמינית כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח בהכרח, מפני שאין תנועתו בעצמו, ולזה אי אפשר שיתנועע התנועה ההיא המקרית תמיד:

התשיעית כי כל גשם שיניע גשם אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו:

העשירית כי כל מה שיאמר שהוא בגשם, מתחלק אל שני חלקים, אם שתהיה עמידתו בגשם כמקרים, או שתהיה עמידת הגשם בו כצורה הטבעית, ושניהם כח בגשם:

האחת עשרה כי קצת הדברים אשר עמידתם בגוף, יחלקו בהחלק הגוף ויהיו נחלקים במקרה, כמראים ושאר הכחות המתפשטות בכל הגוף, וכן קצת המעמידות לגוף לא יחלקו בשום פנים, כנפש וכשכל:

השתים

עכ"פ, וכן המעמידות לגוף כמו הנפש המתנועעת בתנועת הגוף והיא בלתי מתחלקת כלל כאמור שם, וא"כ לא יצדק אמרו ולזה כל מתנועע מתחלק והוא גשם בהכרח. ואשר ראוי לומר ביישוב הספק הראשון הוא שכל שינוי פתאומי לא יתהוה מבלי שינויים הדרגיים הקודמים לו המביאים אל השינוי הפתאומי כמו החולי אל המיתה ובבחינת גרופס יחד הוא קבלתו במה שממנו וקבלתו במה שאליו, וביישוב הב' יש לומר שהתנועה והשינוי ההדרגי אין אחד יותר כולל מחברו כמו ההרגשה והחיים על כן יתהפך המשפט ויש לדוק על דרך שכתב הרב המזרחי בפי' לרש"י ע"פ והי' זרעך כעפר הארץ, וזה יורה שבשנוים ההדרגיים ידבר כמו שביארנו, וביישוב הג' י"ל שגם המקריים בבחי' התפשטותם במקום ורגשתם לחוש גשמי, גשמיים יחשבו:

ח כל מה שיתנועע במקרה. מבואר שכל מקרה לא יתמיד במציאות כי הוא מקרה קרה לשעתו ובחלוף עתו יחלוף גם הוא לכן גם התנועות המקריות יתמו ויחלופו וזה אמנם אם לא יהיו סבות מקיימות תנועתם לנצח כי ספירות הגלגל עם היותו מתנועע במקרה בתנועת הגלגל עכ"ז יתכן שיתנועע לנצח בבחינת הגלגל המקיימו לנצח, ולפ"ז יהי' פי' כל מתנועע במקרה ר"ל שאין לו מניע עצמי המקיימו לנצח הוא ינוח בהכרח בבחינת עצמו, אך בבחינת סבתו יתכן שיתמיד לנצח כאמור ובזה הותר הספק שספקו המפרשי' על הרב ז"ל:

ט כי כל גשם, כל מניע גשמי אם דוחה או מושך יניע בפגישה ומקום הפגישה שהוא חיבור הפוגש והנפגש יחד מתנועע ויוצא ממקומו למקום אחר הסמוך וא"כ מתנועעים שניהם יחד, וכבר ספקו על זאת ההקדמה מאבן המגנ"ט המושך הברזל מבלי שיתנועע בעת הנעתו הברזל, והתשובה כי כח המשיכה הנובע מהמגנ"ט הוא עצם גשמי כמו האויר והוא המתנועע בהנעת הברזל: י שתהיה עמידתו בגשם, כמראים ותמונות שקיומם בגשם הנושאים אשר בהעדר נושאיהם יעדרו גם המה, אך לא בהעדרם יעדרו נושאיהם והפכם הצורות הטבעיות האמורים אח"ז המעמידות ר"ל המקיימות את הגשם כחיות הב"ח אשר גם בהעדרם יעדר הגשם ולא יהיה העצם ההוא עוד:

יא כי קצת הדברים. המקריים הנשואים בגשם כאמור בקודם יש מהם שהם מתחלקים במקרה בהחלק נושאיהם כמו הגוונים הנשואים על הגשם, והכמות בין שהוא מתפשט כמו המספר והקו לאורך והשטח לאורך ורוחב, בין שהוא בלתי מתפשט כמו החום והקור השוים באיכותם בכל חלקי המתחלק כל אלה יתחלקו במקרה בהחלק נושאם. (והאפודי טעה באמרו שהאיכות והקלות והכבדות יחלקו בעצם בהחלק הגשם, וזה אינו א' כי הוא זה יאמר באיכות והוא כולל המראים ג"כ והוא הפך האמור בדברי הרב ז"ל, ב' שלשת המרחקים הם הנחלקים בעצם והכובד והקלות שזכר נחלקים במקרה), ויש מקריים שלא יקבל נושאם חלוקה כלל כמו הקו לרוחב והשטח לעומק, ויש מקריים שיפסדו בהחלק נושאם כמו הראות והשמע אשר יעדרו בהחלק העין והאוזן ויתר הפעולות הנשלמות לפי האיברים או החלקים הכליים שיעדרו בהחלק כליהם: וכן קצת המעמידות. קצת הצורות כנפשות הב"ח ושכל האדם לא יחלקו בחלוקת נושאם כי אם יעדר עצם החי בהחלקם והנפש והשכל ישארו קיימי' בפני עצמם, אולם קצת הצורות יחלקו בהחלק נושאם כמו חום האש ואורו וקור המים וזולתם. ועל כן יגדור הרב משפטי זאת ההקדמה בהיקף חלקי ר"ל במלת קצת:

להיות

השתים עשרה כי כל כח שימצא מתפשט בגוף הוא בעל תכלית · להיות הגשם בעל תכלית :

השלש עשרה היא שאי איפשר שיהיה דבר ממיני השינוי מרובק · כי אם תנועת ההעתק בלבד · והסבובית ממנה :

הארבע עשרה כי תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונות שבהם בטבע כי ההויה וההפסד יקדם להם השתנות · וההשתנות תקדם לו קריבת המשנה אל המשתנה ואין צמיחה ואין חסרון מבלתי שיקדם להם ההויה וההפסד :

החמש עשרה כי הזמן מקרה נמשך אחר התנועה ודבק עמה ולא ימצא אחד משניהם מבלתי האחר · לא תמצא תנועה כי אם בזמן · ולא

יושכל

יב **להיות** הגשם ב"ת · כבר התבאר בשביעית מזה שכל גשם מתחלק · וכל מתחלק הוא ב"ת כאמור בראשונה · ובהיות כל הכחות הנשואים על הגשם אם מעמידות או מעומדות קצתיהן מתחלקות וקצתיהן נפסדות בהחלק נושאיהן כאמור בקודמת · והנה הנפסדות הם ב"ת בהכרח מצד הפסדן והמתחלקות הם ב"ת מצד חלוקתן · כי כל מה שיש לו חלק יש לו כל כמבואר בראשונה · וא"כ לדקו דברי הרב שכל הכחות המתפשטות בגוף הם ב"ת כאמור :

יג **הוא** שאי אפשר · כבר ידעת אמרו ז"ל ברביעית ובחמישית שהתנועה והשינוי הם ב' שמות לענין אחד לכן לא יקשה עליך מה שפתח בשינוי ומסיים בתנועה : מדובק · ר"ל שתהי' התנוע' מדובקת לבלי תכלית בל תכנס מנוחה בין הדבקים · וזה א"א להמצא כ"א בתנועה הסבובית ממנה האפשרית להתנועע סבובים בלי תכלית' על הדבוק בבוא זה אחר סור זה בל תבוא מנוחה ביניהם · משא"כ תנועות ההעתקה הישרה שלא יתכן היותה דבוקה לבלי תכלית בהיות שאין מקום בב"ת אשר בו תתנועע · גם לא יתכן שתתנועע על מקום ב"ת תנוע' בב"ת על הדבוק בביאה וחזרה פנים ואחור עד בלי תכלית · בהיות שבין ביאה לשיבה צ"ל מנוחה · המשל בו אם יתנועע דבר מה על קו ישר מן א' אל ב' א ———— ב הנה מדי יתנועע מנקודת א' אל ב' יתנועע ממה שממנו אל מה שאליו ותהי' תנועתו דביקה אחווה בשתי קצוות קצתה לצד א במה שממנה וקצתה לצד ב במה שאליו · ובבוא המתנועע לנקודת ב' הוא כלו במה שאליו ופסקה התנועה הראשונה ונחה ועתה ישוב לאחור לצד א' ויהי' קצתו במה שאליו וקצתו במה שממנו · והנה בין התנועה ממה שממנו אל מה שאליו ובין התנועה ממה שאליו אל מה שממנו בהכרח מנוחה משא"כ בתנועה הסבובית האמורה :

יד **כי** תנועת ההעתקה · כבר ידעת אמרו ברביעית שהשינוי ימצא בד' מאמרות עצם כמה איך אנה · והנה יאמר שתנועת ההעתקה שהיא השינוי באנה יש לה קדימה טבעית על שאר התנועות עד שלא יתכן המצא שום תנועה בלעדה אבל יתכן המצאה מבלעדי שאר תנועות · שהוא זה גדר הקודם בטבע כמבואר (בי"ב למלות הגיון) : כי ההויה וההפסד · הנה יבאר זה במופת חיפושי וזה כי ההויה שהיא התנועה בעצם יקדם לה ההשתנות שהיא התנועה באיך וזה כי כל מתהוה לא יתהוה כי אם שישתנה החומר באיכות להיות מוכן לקבלת הצורה המתהוה · וכמו כן בהפסד · וההשתנות באיך תקדם לו קריבת המשנה שהיא תנועת האנה אשר בקירוב וריחוק מקום תאמר · וזה כי כל משתנה יש לו משנה המוציאו מן הכח אל פועל השינוי כמבואר (בי"ח להקדמות) וקריבת זה המשנה רומז לקריבת חום הטבעי הפועל בהכנת החומר וקריבה זו הוה ע"י תנועת ההעתקה הסבובית של גלגל חמה · א"כ תנועת ההעתקה שהיא תנועת האנה קודמת לתנועת העצם והאיך : ואין צמיחה · עוד יורה שהיא ר"ל ההעתקה קודמת גם לתנועת הכמה · וזה כי כל צמיחה וחסרון שהיא תנוע' בכמות הגודל והקוטן יקדם להם ההויה וההפסד כי טרם יצמח יפסד הנעדר הקודם להוית הצומח · וא"כ תנועת העצם קודמת לתנועת הכמה · וכבר אמרנו שההעתקה שהוא תנועת האנה קודמת להשתנות הקודמת להויה והפסד שהיא תנועת העצם · א"כ תקדם ג"כ לכמה · ובכלל שתנועת האנה קודמת לעצם איך כמה כאמור :

טו **כי הזמן** מקרה · כבר התבאר (בע"ג לראשון) בהקדמה השלישית למדברים שהזמן הוא מקרה נשוא על מקרה התנועה וכי הוא ר"ל הזמן הוא שיעור רעיוני מהמשך תנועה מה מוגבלת בתחלה וסוף כמו יום

אחד

יושכל זמן אלא עם תנועה · וכל מה שלא תמצא לו תנועה אינו נופל תחת הזמן :

השש עשרה כי כל מה שאינו גוף לא יושכל בו מניין אא"כ יהי כח בגוף וימנו אישי הכחות ההם בהמנות החמרים שלהם או נושאיהם · ובעבור זה הענינים הנבדלים אשר אינם גוף ולא כח בגוף לא יושכל בהם מניין כלל אלא בהיותם עלות ועלולים :

השבע עשרה כי כל מתנועע יש לו מניע בהכרח · אם חוץ ממנו כאבן שתניעה היד · או יהיה מניעו בו כגוף בעלי היים שהוא מחובר ממניע וממתנועע · ולזה כשימות ויעדר ממנו המניע והוא הנפש ישאר המתנועע והוא הגוף לשעתו כמו שהוא אלא שלא יתנועע התנועה ההיא · ולהיות המניע הנמצא במתנועע נסתר בלתי נראה לחוש · חשבו בבעל חי שהוא מתנועע מבלתי מניע וכל מתנועע שיהיה מניעו בו הוא הנקרא המתנועע מעצמו · עניינו שהכח המניע למה שיתנועע ממנו בעצם נמצא בכללו :

השמונה עשרה כי כל מה שיצא מן הכח אל הפעל מוציאו זולתו · והוא חוץ ממנו בהכרח · שאלו היה המוציא בו ולא יהיה שם מונע

מונע

אחד הוא וזמן משוער רעיוני מתנועת סיבוב הגלגל היומי היקף שלם פעם אחת והחודש הוא זמן משוער רעיוני מתנועת סיבוב הירח היקף שלם ושניהם ר"ל הזמן והתנועה משערים זה את זו המשל בו הלוך הירח רביעית הגלגל ישער רביעית זמן החודש והפך זה רביעית זמן החודש ישער רביעית תנועתו בגלגל לכן לא יתכן זמן בלי תנועה ולא תנועה בלי זמן : וכל מה שלא תמצא לו תנועה · כל נמצא גשמי משתנה ומתנועע מיום אל יום מהילדות אל הזוקן ולא יעמוד על מתכונה אחת אפי' ב' רגעים כי הכל הולך בלי הפסקה מההוי' אל ההפסד ומההפסד אל ההויה ככתוב דור הולך ודור בא, לכן יפלו כלם תחת הזמן, אולם הש"ית בהיותו בלתי משתנה לכן אין לו תנועה, ולזה איננו נופל תחת הזמן, ואל זה רמז בתפלה לאמר המתנשא מימות עולם · ר"ל שהוא ית' נעלה ומרומם מהתייחסם אל הימים והזמן :

טז כי כל מה שאינו גוף, מבואר שהרבוי והמנין הוא מפאת ההבדל שבין המנוים ולולי היה שום הבדל ביניהם היו כלם עלם אחד עד אפס מקום למנין, והנה כל הגשמים נבדלים זה מזה אם במקום כמו ב' אלפין הדומים ונבדלים זה מזה במקומות כתיבתם מהנייר, או יבדלו במקריים כמו כסף וזהב הדבוקים יחד ונבדלים זה מזה במראה, והנה הצורות המיניות והשכליים הנבדלים בהיות שאפס מקום להם ר"ל אינם נגבלים במקום וגם מקריים אין להם לכן לא יבדלו זה מזה ולא יושכל בהם מנין כלל כי אם בהיות הצורות חוברות אל נושאיהם שהם אישי המינים שאז יבדלו הצורות המיניות מפאת הבדל נושאיהם שהם גופי האישים ויושכל בהם מנין מפאת מנין אישי נושאיהם, אולם השכליים הנבדלים שגם נושאים אין להם כי דבר אין להם עם הגשם לכן לא יבדלו זה מזה כי אם בהיותם עילות ועלולים ומפאת זה ההבדל יושכל בהם המנין לאמר זה עילה וזה עלול, עלול א' עלול ב' וכו', וכבר ספקו על זאת ההקדמה ממציאות הנפשות אחר המות במה יבדלו זו מזו כמו שהעיר זו השאלה החבר (בשביעי לחמישי מספר הכוזרי), והנה רבים אומרים שהרוחניים נבדלים זה מזה במעלה ובמדריגה בהשכלה אשר ככה תבדלנה הנפשות כי לפי שכלה תהולל הנפש לאמר זו נפש פלוני וזו נפש פלוני, וח"ול אמרו שהמלאכי' נבדלים זה מזה בפועל כפשׁ שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות רפאל מרפא, גבריאל מציל וזולתו, וכן נבדלות הנפשות זו מזו אחר המות בהבדל מעשיהם הנרצים לאלהים והשכלותיהן הנבדלות, ואפס מקום להאריך בזה :

יז כי כל מתנועע · זאת ההקדמה מבוארת מהמבואר בהקדמ' החמישית שכל תנועה יציאה מן הכח אל הפועל, והמבואר בי"ח שכל מה שיוצא מן הכח אל הפועל מוציאו זולתו, ומה שסיפק הרס"ט מתנועת האש למעלה והארץ למטה שנראה שהמניע הוא עצם המתנועע איננו ספק כלל כי האויר הוא המניע והדוחה אותם ממקומו, אף כי מה שהיו שלא במקומם הי' ע"י הכרח, והנה מסיר ההכרח הוא המניע והמוציא מן הכח אל הפועל כאמור בהקדמה שאח"ז :

יח כי כל מה שיצא מן הכח אל הפועל · כל הפועלים והמתפעלים והכלל כל ההויות המתהוים בעולם ויוצאים מן הכח אל הפועל יש לכל אחד מוציא זולתו, המשל בו האפרוח אשר בכח בביצה, החום אשר במים

זולתו

מונע · לא יהיה נמצא בכח בעת מן העתים · אבל היה בפעל תמיד · ואם יהיה מוציאו בו ויהיה לו מונע והוסר · אין ספק שמסיר המונע הוא אשר יוציא הכח ההוא אל הפעל · והבן זה :

התשע עשרה כי כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר המציאות בבחינת עצמו · שאם ימצאו סבותיו ימצא · ואם לא ימצאו או יעדרו או ישתנה ערכם המחייב למציאותו לא ימצא :

העשרים היא שכל מחויב המציאות בבחינת עצמו אין סבה למציאותו כלל ולא בשום ענין :

האחת ועשרים כי כל מורכב משני עניינים אמנם ההרכבה ההיא סבת מציאותו כפי מה שהוא בהכרח · א"כ אינו מחוייב המציאות בעצמו · כי מציאותו (נ"א תלוי) במציאות ב' חלקיו ובהרכבתם :

השנים ועשרים כי כל גשם הוא מורכב מב' עניינים בהכרח · וישיגוהו מקרים בהכרח · אמנם ב' העניינים המעמידים אותו · החמר שלו · וצורתו · ואמנם המקרים המשיגים אותו · הכמות · והתכונה · וההנחה :

השלש ועשרים כי כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות

עלתו מוציאו מן הכח אל הפועל · וכן האדם הוא בכח ללכת ונמנע מלכת לבלי צרכו אל ההליכה ואח"ז הביאו הצורך ללכת אם להתרחק מהרע או להתקרב אל הטוב הנה זה הצורך שחוץ ממנו · הוא המסיר המונע ומוציאו מכח ההליכה אל הפועל · והנה ההקדמה הזאת מבוארת מאד בהקש החילוף שהניח הרב ז"ל : והבן זה · למה שמזאת ההקדמה יראה שהש"ית יצא מן הכח אל הפעל בחידוש העולם לפי דעת התורה והיה המוכרח מזו שיהי' מוציאו ועלתו ח"ו · אשר הדבר הזה בעצמו ישימו מריבי הדת אותותם אותות על הקדמות כמבואר (בי"ד מזה) ד"ה ומהם שאמר וכו' · על כן יאמר הרב ז"ל והבן זה כלומר הבן ודע מה שתשיב להפילוסוף ואל תטעה · והיתרו מבואר (בי"ח לזה) ד"ה הדרך השני :

יט כי כל מה שלמציאותו סבה · כל הדברים לא ימלטו מאחת משלשה מחלקות א' שיהיו מחויבי המציאות · ב' שיהיו נמנעי המציאות · ג' שיהיו אפשרי המציאות · וגדריהם מבואר בדברי הרב החכם ר"מד בביאור · (לד' ממלות ההגיון) · והנה מציאות כל דבר מוכרח אם בבחינת עצמו לבד כאל ית' · ואם בבחינת סבתו כמציאות התנועה אשר לכל מתנועע שהיא מוכרחת המציאות בבחינת מציאות המניע שהוא סבת התנועה ההוא · וזה המין הב' מהנמצאים הם אפשרי המציאות בבחינת עצמם מאין פנות אל בחינת סבתו המחייבת מציאותו :

כ שכל מחויב המציאות · הקדמה זו מבוארת בהקש החלוף מהמבואר בקודמת · כי אלו הי' לו סבה היה אפשר המציאות בבחינת עצמו :

כא כי כל מורכב · מבואר (בי"ב למלות הגיון) שחלקי כל נמצא הם קודמים בטבע וסבה להנמצא ההוא · וכבר התבאר בקודמת שכל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר המציאות בבחינת עצמו · וא"כ איננו מחויב המציאות בעצמו כאמור :

כב כי כל גשם · גדר החומר והצורה מבואר (בט' למלות הגיון) : הכמות · מבואר (בי"ד למלות הגיון) שכל הט' מאמרות הם מקריים : התכונה · שם כולל יתר המקריים כמו התמונה והתאר והגוון : וההנחה · טבעו במנוחה ותנועה :

כג כי כל מה שהוא בכח · המפרשים פירשו זאת ההקדמה על זה התאר כל מה שהוא בכח אל מציאות איזה דבר ויש בטבעו אפשרות הכח ההוא האמור יתכן העדר בעל הכח ההוא בעת אחת · וחבר שני התנאים ר"ל שיהי' בכח ויהיה בו אפשרות לאפוקי הכח הרעיוני כמו שיחשב שהגלגל יקבל החלוקה שהוא כח מחשבי לבד כי אין בו אפשרות החלוקה מצד עצמו · ולאפוקי אפשרות המציאות אשר בבחינת עצמו המבואר בי"ט · כמו מלאכי אלהים שאינם בכח עכ"פ · ואלו ר"ל הגלגל והמלאכי' אין מחויב מזו שיעדרו · כי אין גם מציאות ב' התנאים יחד שוכר · ויש לספק על פירושם שהרי הגלגל הוא בכח ואפשרות על האניות אשר יתחדשו בתנועה כמבואר בדברי אריסטו · וא"כ יתחייב מזה שיהיו נעדרים בעת אחת · והנה היה זה ראיה על החידוש · ולמה לא זכר הרב ז"ל זו הראי' בראיותיו

על

אפשרות אחת · יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל :

הארבע ועשרים כל מה שהוא בכח הוא בעל חומר בהכרח · כי האפשרות הוא בחומר לעולם :

החמשה ועשרים שהתחלות העצם המורכב האישי החמר והצורה · ואי אפשר מבלתי פועל ר"ל מניע הניע הנושא עד שהכינו לקבל הצורה ההיא · והוא המניע הקרוב המכין חמר איש אחד ויתחייב מכאן העיון בתנועה ובמניע ובמתנועע וכבר התבאר בכל זה מה שראוי לבארו ותורף דברי אריס"טו החמר לא יניע עצמו · וזאת היא ההקדמה הגדולה המביאה לחקור על מציאות המניע הראשון : ואלו החמש ועשרים הקדמות אשר הקדמתים לך · מהם מה שהוא מבואר במעט התבוננות והקדמות מופתיות מושכלות ראשונות או קרוב מהם במה שבארנוהו מסדורם · ומהם מה שיצטרך למופתים והקדמות רבות · אלא שכבר התבארו כולם במופת אין ספק בו · קצתם בספר השמע ופירושיו · וקצתם בספר מה שאחר הטבע ופירושיו · וכבר הודעתיך שאין כונת המאמר הזה להעתיק ספר הפילוסופים בו ולבאר הרחוקות שבהקדמות · אבל אזכור ההקדמות הקרובות הצריך אליהם לפי ענייננו · ואחבר אל מה שקדם מן ההקדמות הקדמה אחת תחייב הקדמות ויחשב אריס"טו שהיא אמתית ויותר ראויה מכל מה שיאמן ונתנה לו על דרך ההנחה והישוב · עד שיתבאר מה שכוננו לבארו · וההקדמה ההיא היא :

הששה ועשרים והיא אמרו שהזמן והתנועה נצחיים תמידיים נמצאים בפעל · ולזה

על החידוש והתשובה כי פי' זאת ההקדמה הוא שיתכן העדרו בבחינת עצמו (כי אמנם כן טבע החומר בעל כח ואפשרות) אם לא יקיים אותו נבדל מחויב המציאות בבחינת עצמו שהוא האל ית' :

כד כל מה שהוא בכח · כל כח איננו מציאות בפני עצמו אבל הוא נשוא על נושא מה · והנושא לנשאים הוא בעל חומר · כבר נשאלתי ממשכיל אחד לאמר הלא המלאכים שהצילו את לוט והפכו את סדום היו טרם פעלו בכח ואפשרות על פעולתם וא"כ גם ברוחני יש אפשרות הפך דברי הרב ז"ל · והשיבותיו כי התירו מבואר בדרך הראשון (לי"א מזה) : כי האפשרות הוא בחומר · ר"ל כל בעל חומר הוא בעל כח ואפשרות עכ"פ משא"כ הנבדל כמבואר בעיון רביעי לשני מזה :

כה שהתחלות העצם · התחלות כל איש מיני הם ג' החומר והצורה וההעדר המיוחד כמבואר (בי"ו לראשון) · והנה החומר והצורה זכר בפירוש · וההעדר המיוחד נשמע מכלל אמרו · והוא המניע הקרוב המכין חומר איש · המשל בו המניע הקרוב להכנת חומר הטפה הזרעית לקבל צורת האדם הוא האדם בפועל המשגל · והוא זה תנועה בעצם כמבואר (ברביעית) · ותקדם לה תנועה ההעתקה כאמור (בי"ד) · ואחר שכל הווה מתנועע תנועה מדובקת ר"ל שהוא הולך משנה פניו מההויה אל ההפסד ואחריו אל ההוי' האחרת על הדביקות · ולא יתכן היות סבת תנועת השינוי ההוא המדובק כי אם תנועת ההעתקה והסבובית ממנה כמבואר (בי"ג) · והוא תנועת הגלגל הקודמת לכל התנועות ויחויב א"כ היות לתנועת הגלגל מניע כמבואר (בי"ז) · וזה המניע לא יתכן היותו גשם כי כל גשם שיניע גשם יתנועע גם הוא בעת הנעתו כמבואר (בט') · ויצטרך גם הוא למניע וילכו א"כ המניעים והמתנועעים לב"ת מה שלא יתכן וזה מהמבואר (בג') · גם לא יתכן שתהיה סבת תנועת הגלגל נפש הגלגל שא"כ שתנועע הנפש במקרה כמבואר (בששית) · ותנוח בהכרח כמבואר (בשמינית) · ולא יתנועע א"כ לנצח כמבואר (בכ"ו) · ויתחייב א"כ היות מניע הגלגל עצם נבדל בלתי מתנועע בהנעתו יתכן שיניע לנצח ברצון הבורא ית' · וזה הנבדל יובילנו אל מציאות הסבה הראשונה כמו שיתבאר במה שלפנינו · והנך רואה שהוית איש אחד המיני' יורנו מציאות הסבה הראשונה :

כו שהזמן והתנועה נצחיים · הזמן הוא שיעור אורך המשך כל תנועה · וראשיתה תנועת הגלגל · והנה יאמר אריסטו

ולזה יתחייב אצלו בהכרח לפי זאת ההקדמה שיש גשם מתנועע תנועה נצחית נמצאת בפעל · והוא הגשם החמישי · ולזה יאמר שהשמים לא הווים ולא נפסדים · כי התנועה אצלו לא הווה ולא נפסדת · שהוא יאמר שכל תנועה תקדם לה תנועה בהכרח אם ממינה אם מזולת מינה · ושמה שיחשב בבעל חיים שלא תקדם לתנועתו המקומית תנועה אחרת כלל אינו אמתי · כי הסבה בתנועתו אחר המנוחה יגיע אל עניינים מביאים לתנועה ההיא המקומית · והם אם שינוי מזג יחייב תאוה לבקש הנאות או לברוח ממה שהוא כנגדו · או דמיון · או עצה תתחדש לו · ויניעהו אחד מאלה השלשה · וכל אחד מהם יחייבהו תנועות אחרות · וכן יאמר כי כל מה שיתחדש יהיה אפשרות חדושו קודם על חדושו בזמן · ויחייב מזה דברים לאמת הקדמתו : ולפי זאת ההקדמה יהיה המתנועע בעל תכלית מתנועע על ארך בעל תכלית פעמים אין תכלית להם בחזור על הארך ההוא חלילה וזה אי אפשר כי אם בתנועה הסבובית · כמו שיתבאר במופת בהקדמה השלש עשרה מאלו ההקדמות · ועליה יתחייב מציאות מה שאין תכלית לו על צד בא זה אחר סור זה לא שימצא יחד · וזאת ההקדמה היא אשר יחשוב אריסטו להעמידה תמיד · ויראה לי שהוא לא יגזור שראיותיו עליה מופת אבל היא הראויה והנכונה אצלו · ויאמרו הנמשכים אחריו ומפרשי ספריו שהיא מחוייבת לא אפשרית ושכבר התבארה כלה במופת : ויחשב המדבר מן המדברים לקיים שהיא נמנעת · ויאמרו שלא יצוייר איך יתחדשו מתחדשים אין תכלית להם בבא זה אחר סור זה · וכח דבריהם שהוא אצלם מושכל ראשון : ואשר יראה לי שזאת ההקדמה אפשרית לא מחוייבת כמו שאמרו המפרשים לדברי אריסטו · ולא נמנעת כמו שיאמרו המדברים · ואין הכונה עתה לבאר ראיות ארסטו ולא הראותנו הספק עליו ולא לבאר דעתי בחדוש העולם · אבל הכוונה במקום הזה לזכור ההקדמות אשר נצטרך אליהם במבוקשינו השלשה · ואחר הקדימי אלו ההקדמות ונתינתם אתחיל לבאר מה שיתחייב מזה :

יתחייב

אריסטו שתנועת הגלגל והזמן הדבוק בה המה קדמונים ולא נתחדשו מעולם : הגשם החמישי · חמישי לד' יסודות ההווים ונפסדים בחלקיהם משא"כ גשם הגלגל : תקדם לה תנועה · וזה כי כל תנועה שינוי ויציאה מן הכח אל הפועל כמבואר (בהקדמה הס') , וכל יוצא מן הכח אל הפעל מוציאו זולתו כמבואר (בי"ח) , ובהיות ההוצאה שינוי במוציא , יחויב שיתנועע גם הוא בהוציאו את בעל הכח לפעל מהאמור (בה') , ויחויב שיהיה גם לו מוציא מן הכח ומתנועע מהאמור (בי"ח) , וכן הלאה לב"נת , וזה יחייב היות התנועה ב"נת קדמונית כאמור : אם ממינה · כי התנועה תמצא בארבע מאמרות כאמור (בד') : שינוי מזג · כל ב"ח בהרגישו דבר משתנה למזגו יתנועע להתרחק ממנו , ובהרגישו דבר משתוה למזגו יתנועע להתקרב אליו , וזה יהיה על פי שלשה דרכים אם שיהיו הקירוב והריחוק לטוב או רע המוחלטים כמו האכילה והרעבון , או לטוב ורע המדומה כמו הערב לשעתו והרע באחרית , או טוב ורע העצתי ר"ל אשר בעלת השכל יבחר ויקרב או יברח וירחק מהם והם המועילים באחרית וטובים לשעתם , ובזאת הבחינה תהי' ראשית תנועת הב"ח לא שם בשלשת הסבות האמורים כאמור בדברי הרב ז"ל : יהי' אפשרות חידושו · כל דבר המתחדש צריך להיות בכח גורם נאתו לפעל החידוש כמו טרם חידוש האפרוח בפעל הוא בכח בביצה , וכזה יתחייב בחדוש הכלל , ר"ל שיהי' המציאות בכח טרם שהתחדש ויש לשאול א"כ מי היה הנושא לזה הכח אשר על כן אמרו קצת שהיה שם טרם הבריאה חומר היולי קדמון , והוא הי' הנושא של זה הכח טרם התחדש המציאות בפעל ובעלי זאת האמונה הם אמצעים בין מאמיני הקדמות ובין מאמיני החידוש מאין הגמור , ועליהם יאמר החבר ואם הוכרח בעל הדת להאמין בחומר קדמון אין רע , ואלה יאמרו שתוהו ובוהו האמור במ"ב רומז לזה החומר הקדמון , אך הבל היא זאת האמונה כי לא יצוייר מציאות חומר בלי צורה בפעל , על כן חכה לדברי הרב ז"ל כי בפרקים הבאים דבר ידבר הוא בסתירת זה הספיקות :

פרק ראשון

יתחייב לפי ההקדמה החמשה ועשרים שיש מניע הוא אשר הניע החמר הזה ההוה והנפסד עד שקבל הצורה · וכשיבוקש המניע ההוא הקרוב מה הניעו · יתחייב בהכרח שימצא לו מניע אחר אם ממינו אם מזולת מינו · כי התנועה תמצא בארבעה מאמרות והנה יאמר עליהם התנועה בכלל כמו שזכרנו בהקדמה הרביעית · וזה לא ילך אל לא תכלית כמו שזכרנו בהקדמה השלישית · ומצאנו כל תנועה תכלה אל תנועת הגשם החמישי ואצלה תעמד · ומן התנועה ההיא יסתעף ואליה ישתלשל כל מניע ומכין בעולם התחתון כולו · והגלגל מתנועע תנועת העתקה והיא הקודמת שבתנועות כמו שזכרנו בהקדמת הארבע עשרה · וכן עוד כל תנועת העתקה אמנם תגיע בסוף לתנועת הגלגל · כאלו אמרת שזאת האבן אשר התנועעה הניעה המקל · והמקל הניעתהו היד · והיד הניעוה המיתרים · והמיתרים הניעום העורקים · והעורקים הניעום העצבים והעצבים הניעם החום הטבעי · והחום הטבעי הניעתהו הצורה אשר בו והוא המניע הראשון · בלא ספק · והמניע ההוא חייבתהו להניע עצה על דרך משל · והוא שיביא האבן ההיא בהכות המקל לה אל חור כדי לסותמו עד שלא תכנס לו מגנו הרוח הנושבת · ומניע הרוח ההוא ומוליך נשיבתה היא תנועת הגלגל · וכן תמצא כל סבת הויה והפסד מגעת בסוף בתנועת הגלגל : וכאשר הגענו באחרונה לזה הגלגל המתנועע · יתחייב שיהיה לו מניע כפי מה שקדם בהקדמה השבע עשרה · ולא ימלט מהיות מניעו בו או חוץ ממנו · וזאת חלוקה הכרחית · ואם היה חוץ ממנו · לא ימלט מהיותו גשם או שיהיה בלתי גשם ולא יאמר בו אז שהוא חוץ ממנו אבל יאמר נבדל ממנו · כי מה שאינו גשם לא יאמר שהוא חוץ לגשם אלא בהרחבה במאמר · ואם היה מניעו בו רוצה לומר מניע הגלגל · לא ימלט מהיות מניעו כח מתפשט בכל גופו ומתחלק בהתחלקו כחום האש · או יהיה כח בו בלתי מתחלק כנפש והשכל כמו שקדם בהקדמה העשירית וי"א · א"כ אי אפשר בהכרח מבלתי שיהיה מניע הגלגל אחד מאלו הארבעה · אם גשם אחד חוץ ממנו · או נבדל · או כח מתפשט בו · או כח בלתי מתחלק · אמנם הראשון והוא שיהיה מניע הגלגל גשם אחד חוץ ממנו הוא שקר כמו שאגיד · כי אחר שהוא גשם יתנועע כשיניע

כמו

יתחייב לפי ההקדמה הכ"ה · כנגן המנגן וכמכה בחליל קלאו"יר בלעז אשר טרם יחל רוח השיר לפעמו יכין לו כלי זמר בנוי ממנענעים ומצלצלים משמיעי קולות שונות והיה כנגן המנגן יגע בכינור ויכה בנימים נערכי הקולות להשמיע קול נערב להשמעות אזנים , ככה הרב ז"ל כאשר החל רוח החכמה לפעמו בהשכלת ההקשים הבנוים על הקדמות שונות נערכות זו לזו ערך שכלי , על כן הקדים הקדמותיו טרם יחלץ חושיו להשכיל בעצם שאין לחוש חלק בו , ואחר יעריך מערכות ההקשות מושכלותיו , וילך גם מחיל אל חיל ר"ל מהקדמה אל הקדמה הנערכת אליה להבין דבר מתוך דבר ויקח ערוכתם להשמעות אזני הבחינה והיה כנגן המנגן להשמעות אזני בשר , ובעבור דמיון החכמה עם הנגינה במערכות הערך כאמור לכן דמה הכתוב רמזי החכמה ואותותיה לשירה ורינה , ככתוב חכמות בחוץ תרונה (משלי א') פי' החכמות אשר שפך ה' בחוצות היצורים המה ירונו בגאון אלהים לאמר אין חכם כה' , ונאמר ממזרח שמש עד מבואו שיר ה' משורר (אסף א"א כ"ח) , ונאמר ערכים וסדרים וחכמות תרונה על כל פינה משורריו (שם א"ב ל"ה) , ונאמר קול רנה ושירה קול ישורר בגאון ה' קול מבשר תהלתו (זמירות אסף מ"ד) : והנה יאמר הרב שהוית המתהוים אשר במציאות הנראית בכל עת היא תובילנו לדעת את מי שאמר והיה העולם אשר לו שם בשלשה , א' שאינו גוף , ב' שאיננו כח בגוף , ג' שהוא אחד בל ישתנה , וכל זה מבואר נגלה למי ששם עיניו ולבו על ההקדמות שקדמו : כח מתפשט · הנה קרא הרב ז"ל החום אשר בגשם כח מתפשט , וכפי הנראה

אשם

כמו שזכר בהקדמה התשיעית , ואחר שזה הגשם הששי ג"כ יתנועע כשיניע יתחייב שיניעהו גשם שביעי וזה גם כן יתנועע ויתחייב מציאות גשמים אין תכלית למספרם ואז יתנועע הגלגל וזה שקר כמו שקדם בהקדמה הב' : ואמנם הפנים השלישיים והוא שיהיה מניע הגלגל כח מתפשט בו הוא ג"כ שקר כמו שאספר , כי הגלגל גשם והוא מניע אל תכלה בהכרח כמו שקדם בהקדמה הראשונה , ויהיה כחו בעל תכלית כמו שנזכר בשתים עשרה , אחר שיתחלק בהתחלקו כמו שנזכר באחת עשרה , ולא יניע אל לא תכלית כמו שהנחנו בהקדמה העשרה ועשרים : ואמנם הפנים הרביעיים והוא שיהיה מניע הגלגל כח בו בלתי מתחלק כנפש האדם באדם זה ג"כ שקר שיהיה זה המניע לבדו סבה בתנועה התדירה ואע"פ שהיא בלתי מתחלקת , ובאור זה שאם היה זה מניעו הראשון יהיה זה המניע מתנועע במקרה כמו שנזכר בהקדמה הששית , ואני מוסיף הנה באור כי האדם על דרך משל כשתניעהו נפשו אשר היא צורתו עד שעלה מן הבית אל העליה , גופו הוא שהתנועע בעצם והנפש היא המניע הראשון בעצם אלא שכבר התנועעה במקרה , כי בהעתק הגוף מן הבית לעליה נעתקה הנפש שהיתה בבית ושבה בעליה , ואם תנוח הנעת הנפש ינוח המתנועע בעבורה והוא הגוף ובנוח הגוף תסור התנועה המקרית ההוה לנפש , וכל מתנועע במקרה ינוח בהכרח כמו שנזכר בשמינית , וכשינוח ינוח המתנועע בעבורו יתחייב אם כן שתהיה למניע ההוא הראשון סבה אחרת בהכרח חוץ מן הכלל המורכב ממניע וממתנועע כשתמצא הסבה ההיא אשר היא התחלת התנועה יניע המניע הראשון אשר בכלל ההוא את המתנועע ממנו , ואם לא תמצא ינוח , ולזאת הסבה לא ינועו גופות בעלי חיים תמיד ואף על פי שבכל אחד מהם מניע ראשון לא יחלק , כי מניעם אינו מניע תמיד בעצם , אבל המביאים אותו להניע הם ענינים יוצאים חוץ ממנו , אם בקשת נאות או בריחה ממה שהוא כנגדו , או דמיון או ציור במי שיש לו ציור , ואז יניע , וכשיתנועע יתנועע במקרה ואי אפשר מבלתי שינוח כמו שזכרתי , ואלו היה מניע הגלגל בו על אלו הפנים לא היה יכול להתנועע לנצח , ואם היתה זאת התנועה תדירה נצחית כמו שזכר בעל דיננו וזה אפשר כמו שנזכר בהקדמת שלש עשרה , יתחייב בהכרח לפי זה הדעת שתהיה הסבה הראשונה לתנועת הגלגל על הפנים השניים ר"ל נבדל מן הגלגל כמו שחייבתהו החלוקה , הנה כבר התבאר במופת שמניע הגלגל הראשון אם תנועתו נצחית תדירה , יתחייב שיהיה לא גוף ולא כח בגוף כלל , עד שלא יהיה למניעו תנועה לא בעצם ולא במקרה ולזה לא יקבל החלוקה ולא שנוי , כמו שנזכר בהקדמה השביעית והחמישית , וזהו האלוה ית' שמו ר"ל הסבה הראשונה המניעה לגלגל : והוא מן השקר היותו שנים או יותר לשקרות המנות הענינים הנבדלים אשר אינם גוף אלא בהיות אחד מהם עילה והאחר עלול , כמו שנזכר בשש עשרה , וכבר התבאר שאינו נופל תחת הזמן גם כן להמנע התנועה בחקו , כמו שנזכר בחמש עשרה , הנה כבר יצא לנו מן העיון הזה במופת שהגלגל מן השקר שיניע עצמו התנועה נצחית , ושהסבה הראשונה בתנועתו אינה גשם ולא כח בגשם , ושהוא אחד לא ישתנה שאין מציאותו מחוברת אל זמן , ואלו הם השלש שאלות אשר עשו עליהם מופת חשובי הפילוסופים :

עיון

שפה עקום לתפיסת החכם רמ"ד על הרש"ט בפי' (ליוד ממלות הגיון) יעוי"ש , ואולי יבדיל בין כח מתפשט לכמה מתפשט : יהיה זה המניע מתנועע במקרה , דברו זה יתן עדו ויצדיק ביאורנו להקדמה השמינית ולא יקשה אם כן מספיריות הגלגל המתנועע במקרה לנצח : לשקרות המנות הענינים הנבדלים · ובחנת ותדע כי לפי דעת האומר שישנם המנין מפאת מדריגת המעלה או מפאת שינוי פועל כמה כמו שהעירותי בביאור ההקדמה (הי"ו) , הנה יהי' הקודם במדריגה או כביר כח הפעולות הוא האלוה והמניע הראשון , ולא יתכן היות גם שנים דומים במדרגה או בפעל כי אז יהיו עלה אחד בל יבדלו במנין :

עיון

עיון שני להם הקיים אריס"טו הקדמה , והיא כשימצא דבר מורכב משני דברים , וימצא אחר משני הדברים בפני עצמו חוץ מן הדבר ההוא המורכב , מתחייב מציאות האחר בהכרח חוץ מן הדבר ההוא המורכב ג"כ , שאלו היה מציאותם מחייב שלא ימצאו אלא יחד , כחמר והצורה הטבעית , לא היה נמצא אחד מהם בלתי האחר בשום פנים , יהיה א"כ מציאות אחד מהם בפני עצמו מורה על העדר החיוב , והנה ימצא האחר בהכרח , והמשל בו כשימצא הסכנגבין , וימצא ג"ב הדבש לבדו , יתחייב בהכרח המצא החומץ לבדו : ואחר בארו זאת ההקדמה אמר שאנחנו נמצא דברים רבים מורכבים ממניע ומתנועע , ר"ל שהם יניעו זולתם ויתנועעו מזולתם בעת שיניעו וזה מבואר באמצעיות בהנעת כלם , ונמצא מתנועע לא מניע כלל והוא המתנועע האחרון , יתחייב בהכרח שימצא מניע לא יתנועע כלל וזהו המניע הראשון , ומאשר א"א בו תנועה , הוא בלתי מתחלק , ולא גוף , ואינו נופל תחת הזמן , כמו שהתבאר במופת הקודם :

עיון שלישי פילוסופי בזה העניין הלקוח מדברי אריס"טו ואע"פ שהביאו בעניין אחר , וזה סדר המאמר אי [illegible]ק שיש עניינים נמצאים והם אלו הנמצאות המושגות בחוש , ולא ימלט העניין משלשה חלקים והיא חלוקת הכרחית , והוא אם שיהיו הנמצאות כלם בלתי הוות ולא נפסדות , (ג"א או כלם הוות ונפסדות) או יהיו קצתם הוה נפסד , וקצתם בלתי הוה ולא נפסד , אמנם החלק הראשון הוא שקר מבואר , שאנחנו נראה לעין נמצאות רבות הוות נפסדות , והחלק השני הוא שקר ג"כ , ובאורו שאם היה כל נמצא נופל תחת ההויה וההפסד , יהיו הנמצאות כלם כל אחד מהם אפשר ההפסד , והאפשר במין אי אפשר בהכרח מבלתי היותו כמו שידעת וראוי שיפסדו ר"ל הנמצאות כלם בהכרח , וכשיפסדו כלם מן השקר שימצא דבר , כי לא ישאר מי שימציא דבר , ולזה יתחייב שלא יהיה דבר נמצא

עיון שני · עוד ישים אותותיו אות ומופת על היות שם מניע בלתי מתנועע מהמצא מתנועע בלתי מניע כמו האבן המתנועעת ממניע האדם , והמופת מבואר בדברי הרב ז"ל אין צריך לפירוש ומה שספקו קצת על זאת ההקדמה לאמר הנה מצאנו הסכין מורכב מברזל וחידוד , והנה מצאנו הברזל לבד ולא החידוד לבד , וכן האדם מורכב מחיות ודיבור ומצאנו החיות לבד ולא הדיבור לבד , לא תאמר להם אם נקח המבוכה בדרך כלל תעלה בתוהו ותאבד וזה כי אין חומר בלי צורה ומקרים הנשואים עליו ואין צורה בלי חומר ומקריים הדבקים בה , וא"כ עדינה לא נבדלו להשאר לבדם בעצם כי אם המירו והחליפו הרכבת הנושאים והנשואים משא"כ הסכנגבין והמניע והמתנועע שזכר שנשאר כל אחד לבדו :

עיון שלישי , עוד יבאר במופת שהש"ית הוא מחויב המציאות בבחינת עצמו הוא העילה הראשונה , והוא אחד פשוט אינו גוף ולא כח בגוף : ולא נפסדות · נ"ל אחריו , או כלם הוות ונפסדות , ובכל ספרי המורה חסרה זאת החלוקה השנית בשיבוש : שאם היה כל נמצא · ר"ל אם היה כל נמצא חמרי המורגש לעינינו אפשר ההפסד והם בכח עליו כפי ההנחה השניה הנה מהמבואר (בכ"ג) היה מחויב שיצאו בעת מה מן כח ההפסד אל פעל ההפסד , כי האפשר במין ר"ל הכח והאפשרות המיני מחויב שיצא לפעל עכ"פ , שאם יונח שלא יצא לפעל לעולם א"כ למה יאמר עליו שהוא בכח היאמר על עץ ואבן שהם בכח להיות אפרוח אחר שאין מטבעם זה הכח ולא יצאו לפעל האפרוח לעולם , כן האפשרות והכח המיני אם אין מדרכו לצאת לפעל לא יקרא אפשרות וכח , והן לו תשאלך נפשך לאמר הלא כל הבצים הם בכח ואפשרות על הוית האפרוח , ועכ"ז רבים מהם בל יצאו לפעל האפרוח , לא תאמר לה כי תתקיים היציאה לפעל בבצים זולתם ואיש אחד יעיד על כל אישי המין משא"כ האפשרות המיני שאין היציאה מתקיימת בשום איש ואין מי יגיד או יורה שיש שם כח והאפשרות ההוא , על כן מחויב שיתקיים האפשרות המיני ההיא בצאתו לפעל ואז יפסד המין כלו , וכל זה מובן מהקדמה הכ"ג כמו שביארנו שם · והנה כוונת הרב על הכח והאפשרות ההפסד אשר בחומר הלזה אשר אתנו כי האפשרות הוא בחומר לעולם כאמור (בכ"ד) , ואם זה החומר היה בו אפשרות ההפסד בכלל היה מחויב שיפסד כלו כאמור , וקצת המפרשים כינו מדברי הרב שכוונתו על כל הנמצאים בכלל ר"ל שהוא כולל

נמצא כלל , ואנחנו נראה דברים נמצאים והנה אנחנו נמצאים , א"כ יתחייב בהכרח בזה העיון , אחר שיש נמצאות הוות נפסדות כמו שנראה , שיהיה נמצא אחד לא הווה ולא נפסד וזה הנמצא שאינו לא הווה ולא נפסד אין אפשרות הפסד בו כלל , אבל הוא מחוייב המציאות לא אפשר המציאות : אמר עוד שלא ימלט היותו מחוייב המציאות מהיותו בבחינת עצמו , או בבחינת סבתו עד שיהיה מציאותו והעדרו אפ"ע בבחינת עצמו ומחויב בבחינת סבתו , ותהיה סבתו היא המחויבת המציאות כמו שזכר בתשע עשרה הנה כבר התבאר שא"א בהכרח מבלתי שיהיה נמצא מחויב המציאות בבחינת עצמו , ולולי הוא לא היה נמצא כלל לא הוה נפסד ולא מה שאינו לא הוה ולא נפסד , אם יש דבר נמצא כן , כמו שיאמר אריס"טו ר"ל שאינו הוה ולא נפסד להיותו עלול בעלה מחויבת המציאות , וזה מופת אין ספק בו ולא מחלוקת ולא דחיה אלא למי שיסכל דרך המופת : אחר כן נאמר כי כל מחויב המציאות בבחינת עצמו ראוי בהכרח שלא תמצא למציאותו סבה , כמו שנזכר בהקדמה העשרימיה (נ"א העשרים ואחת) , ולא יהיה בו רבוי ענינים כלל כמו שנזכר בהקדמה הכ"א , ולזה יתחייב שלא יהיה גוף ולא כח גוף כמו שנזכר בהקדמה השתים ועשרים , הנה כבר התבאר במופת לפ"ז העיון שיש נמצא מחויב המציאות בבחינת עצמו בהכרח והוא אשר אין סבה למציאותו ואין בו הרכבה , ולזה לא יהיה גוף ולא כח בגוף וזהו השם יגדל שמו , וכן יתבאר במופת בקלות שחיוב המציאות בבחינת העצם מן השקר הוא שימצא לשנים כי יהיה מין חיוב המציאות ענין נוסף על עצם כל אחד משניהם , ולא יהיה אחד משניהם מחוייב המציאות בעצמו לבד , אבל מחוייב בענין ההוא אשר הוא מין חיוב המציאות אשר נמצא לזה ולזולתו , והנה יתבאר בפנים רבים כי המחוייב המציאות אי אפשר בו השניות כלל לא דומה ולא הפך , ועלת זה כולו הפשיטות הגמורה והשלמות הגמורה אשר לא יעדף ממנו דבר חוץ מעצמו ממנו ונעדר העלה והסבה מכל צד , א"כ אין השתתפות בו כלל :

עיון רביעי פילוסופי גם כן ידוע , שאנחנו נראה תמיד עניינים יהיו בכח ויצאו אל הפעל , וכל מה שיצא מן הכח אל הפעל יש לו מוציא חוצה לו , כמו שנזכר בהקדמה השמנה עשרה , ומבואר הוא גם כן שהמוציא

ההוא

כולל גם השכליים הנבדלים ע"כ ספקו עליו לאמר שאין אפשרות בנבדל כאמור (בכ"ד) ומקויים בדרך הראשון (לי"א מזה) , אבל באמת כוונתו על החומר הלזה שהוא לבדו יובילנו לדעה כי יש שם סבה מקיימת שלא תהיה בכח להפסד כלו הפסד מיני וזה אמת אין בו סתירה כלל : שיהיה נמצא אחד · ר"ל שיהיה נמצא נבדל אין מטבעו להיות בו כח ואפשרות כאמור (בכ"ד) והוא הנותן קיום נצחי לזה החומר : אמר עוד · יבאר שזה הנמצא המקיים חיוב מציאות זה החומר לנצח כדברי אריסטו צ"ל מחיוב המציאות בבחינת עצמו לא בבחינת סבתו כ"א יהיה אפשר המציאות בבחינת עצמו שהוא בבחינה זו יהיה גם החומר המתקיים ממנו אפשר המציאות וא"כ הדרא קושיא לדוכתה שיתחייב העדרו מפאת האפשרות והכח המיני כאמור : שלא יהיה גוף · כי כל גוף מורכב מחומר וצורה כאמור (בכ"ג) ואיננו מחויב המציאות בבחינת עצמו כאמור (בכ"א) : ולא כח בגוף · לא כח מתפשט כחום באש שא"כ יהיה ב"ת כאמור בי"ב , ולא כח בלתי מתפשט כנפש שא"כ יתנועע במקרה כאמור (בו') וינוח בהכרח כאמור (בח') , ולא יניע לנצח כאמור (בכ"ו) : בבחינת העצם · בעבור שמחויב המציאות בבחינת עצמו לא יתכן היות בו הרכבה כאמור (בכ"א) ואם יונח היות שם ב' מחויבי המציאות בבחינת עצמם יוכרח א"כ שיבדלו זה מזה בהבדל מה , והנה לא יתכן היותם נבדלים בחומר מהמבואר (בכ"ב) , ולא בעילה ועלול ע"ד המבואר (בט"ו) מהמבואר (בכ') , ויחויב א"כ שישתתפו בדבר מה ויבדלו בדבר זולתו ויהיה אחד מהם עכ"פ מורכב מב' דברים דבר בו ישתתף עם האחר ודבר בו יבדל ממנו ולא יהי' א"כ זה המורכב מחויב המציאות בעבור ההרכבה מהמבואר (בכ"א) , לכן לא יתכן היות שם מחויב המציאות בבחינת עצמו זולתו ית' והוא עצם פשוט אין בו הרכבה כלל ולא עילה , והוא הממציא את הכל ומקיימם כרצונו וזמן מה או לנצח :

עיון

ההוא היה מוציא בכח ואחר כן שב מוציא בפעל · ועלת היותו אז בכח · אם למונע מעצמו · או ליחס אחד היה נעדר מקודם בינו ובין מה שהוציאו וכשיהיה לו היחס ההוא הוציא בפעל · וכל אחד מאלו השנים יחייב מוציא או מסיר מונע בהכרח · וכן ראוי שיאמר במוציא השני או מסיר המונע וזה לא ילך אל לא תכלית ואי אפשר מבלתי הגיע אל מוציא מכח אל פעל יהיה נמצא לעולם על עניין אחד ואין בו כח כלל · רוצה לומר שלא יהיה בו בעצמו דבר בכח · שאם היה בו בעצמו אפשרות היה נעדר כמו שנזכר בשלשה ועשרים · ומן השקר שיהיה זה בעל חמר אבל נבדל כמו שנזכר בעשרים וארבע · והנבדל אשר אין אפשרות בו כלל אבל הוא נמצא בעצמו הוא האלוה ית' · וכבר התבאר שאינו גוף א״כ הוא אחד · כמו שנזכר בהקדמה השש עשרה · ואלו כלם דרכים מופתיים על מציאות אלוה אחד לא גוף ולא כח בגוף עם האמין קדמות העולם : והנה ג״כ דרך מופתי על הרחקת הגשמות והעמיד האחדות · וזה שאלו היו שני אלוהות היה מתחייב בהכרח שיהיה להם ענין אחד שישתתפו בו והוא העניין אשר בו הוא ראוי כל אחד משניהם שיהיה אלוה · ולהם עניין אחד בהכרח בו נפל ההפרש והיו שנים · אם שיהיה בכל אחד משניהם עניין בלתי העניין אשר באחר · ויהיה כל אחד משניהם מורכב משני עניינים · ואין אחד משניהם סבה ראשונה ולא מחוייב המציאות בבחינת עצמו · אבל כל אחד משניהם בעל סבות כמו שהתבאר בהקדמה השעה עשר · ואם שיהיה עניין ההפרש נמצא באחד משניהם · ויהיה זה אשר בו שני העניינים בלתי מחוייב המציאות בעצמו :

דרך אחד ביחוד · כבר התבאר (בפרק ע״ג חלק א׳) במופת כי הנמצא כלו כאיש אחד נקשר קצתו בקצתו ושכחות הגלגל מתפשטות בזה החמר התחתון ומכינים אותו · ומן השקר עם זה אשר התבאר שיהיה האלוה האחד מתעסק לבדו בחלק מחלקי זה הנמצא והאלוה השני יתעסק לבדו בחלק אחר מפני שזה נקשר בזה ולא ישאר בחלוקה · אלא שיהיה זה עושה עת אחת וזה עושה עת אחרת · או שיהיו שניהם יחד עושים כאחד תמיד עד שלא תשלם פעולה מן הפעולות אלא משניהם יחד · אמנם היות זה עושה עת וזה עושה עת אחרת הוא

שקר

עיון רביעי · עוד ינופף ידו לבאר במופת מציאותו ית׳ ושאיננו גוף ולא כח בגוף ושהוא אחד מחויב המציאות בבחינת עצמו : למונע מעצמו · כמו ניצוץ קטן מאש שאין בכחו להבעיר עץ עב ולהוציאו לפועל השריפה : או ליחס אחד · כמו שהי׳ האש גדול אך לא הי׳ קרוב אל העץ כפי הצורך , והנה מסיר המונע ר״ל מגדיל המדורה וממציא היחס ר״ל המקרב העץ הוא המוציא ההבערה לפעל הלהב : שיהיה זה בעל חומר · כי כל בעל חומר הוא בעל כח ואפשרות מה כמו שביארנו שם , ומזה הבינותי ביאורו שם : אשר אין אפשרות · איננו אפשר המציאות בבחינת עצמו כי אם מחויב מעצמו והוא שאין עלה לו כמבואר (בי״ט) ואיננו מורכב כמבואר (בכ״א) , ואיננו גשם כמבואר (בכ״ג) , ולא כח בגשם כמבואר (בכ״ב) , והוא האלוה ית׳ הקיים בבחינת עצמו ומקיים זה החומר ומוציאו תמיד מן הכח אל פועל ההויה , ולולי היה זה הנבדל המקיים לאפשר המציאות בבחינת עצמו תקדם השאלה לאמר מי מקיימו :

דרך אחד ביחוד · אחר שהתבאר במופת מציאותו ית׳ מטעם צאת הנמצאים מן הכח אל הפעל שהוא צריך למוציא אין בו דבר בכח , או מטעם אפשרותם על ההעדר שהוא צריך אל מחויב המציאות בבחינת עצמו מקיים הנמצאים האפשריים כאמור , ביאר בזה היות הנמצא הזה המוציא הנמצאי׳ מכחניותם אל הפעל ומקיימם במציאות נמצא אחד , וזה מטעם המבואר (בפ״ב לראשון) שהנמצאים כלם קשורים זה בזה , ומהקדמה הזאת יעשה הקש החילוף שלא יתכן היות שם שני אלהות הפועלים זה המציאות : מפני שזה נקשר בזה · ואין טענה ממה שאנחנו רואים מלאכה אחת קשורה בקצתה קצתה ועם כל זה יפעלו בה רבים כמו מלאכת הבגדים אשר יפעלו בם גוזזי הצמר וסורקים וטווים ואורגים וצובעים ותופרים והם פועלים רבים בפעולה אחת קשורה וז״בו , וכן מלאכת כלי מורג

הטעום

שקר מפנים רבים, שאם היה הזמן אשר יעשה בו האחד מהם אפשר שיעשה בו האחר מה הסבה המחייבת שיעשה זה ויבטל זה, ואם היה הזמן אשר יעשה האחד מהם נמנע על האחר לעשות בו תהיה שם סבה אחרת היא אשר חייבה אפשרות הפעל לזה והמנעו מזה, אחר שהזמן כלו אין חלוף בו והנושא למעשה נושא אחד נקשר קצתו בקצתו כמו שבארנו, ועוד שכל אחד משניהם יהיה נופל תחת הזמן אחר שמעשהו מחובר בזמן, ועוד שכל אחד משניהם יצא מן הכח אל הפעל בזמן עשייתו מה שיפעל וצריך כל אחד משניהם מוציא מן הכח אל הפעל, ועוד יהיה בעצם כל אחד משניהם אפשרות, ואמנם אם יהיו שניהם יחד עושים תמיד כל מה שבמציאות עד שלא יעשה אחד מהם בלתי האחר זה ג"כ שקר כמו שאספר, וזה שכל כלל שלא ישלם פעל אחד אלא בכלו אין אחד מִמנו פועל בבחינת עצמו ואין אחר ממנו ג"כ סבה ראשונה לפעל ההוא אבל הסבה הראשונה התחבר הכלל, וכבר התבאר במופת שמחוייב המציאות ראוי בהכרח שלא יהיה לו סבה, ועוד שהתקבץ הכלל פעולה אחת והיא צריכה סבה אחרת והיא מקבצת הכלל, ואם היה המקבץ לכלל ההוא אשר לא ישלם הפעל אלא בו אחד יהיה הוא השם בלא ספק, ואם היה המקבץ לכלל ההוא ג"כ כלל אחר התחייב לכלל השני כמו שהתחייב לכלל הראשון, וא"א מבלתי הגיע לאחד הוא הסבה במציאות זה הנמצא האחד על אי זה דרך שהוא אם על דרך חרושו אחר העדר או על דרך החיוב, הנה כבר התבאר לך ג"כ בזה הדרך שהיות הנמצא כולו אחד הורנו על שממציאו אחד: דרך אחד בהרחקת הגשמות, כל גשם מורכב כמו שנזכר בשתים ועשרים, אבל מורכב אי אפשר לו מבלתי פועל הוא הסבה למציאות צורתו בחמר שלו: ומבואר הוא מאד שכל גשם מקבל חלוקה

בשעות אוהרין בל"א, שהפעולה קשורה ז"בו, ועכ"ז המתכות יפעל החולב בהר והנולס יפעל חרש ברזל, והאופנים יעשה אחר וולתם. והתשובה בזה כי פעולת האדם בדבר הקשרם זה בזה הוא הקשר מקרי כמו לניעת הלובע לגוון הבגד, ותפירת התופר וכן סידור אופני כלי השעות כלם קישור מקרי ואינם קשר באמת משא"כ קשר הנמצאים אשר בעולם הוא קשר עצמי כי המינים התחתונים קשורים בעליונים מהם הקשר חומר וצורה שהוא קשר עצמי המ"ב צורת הצמחים שהיא הזונה היא חומר החי וצורת החי שהוא החיות הוא חומר האדם, והוא זה סדר גדריהם (המבאר חמרם וצורתם) ממטה למעלה הצמח גדרו גשם זון, החי גדרו זון חי, האדם גדרו חי מדבר, וזה קשר עצמי ומהותי אמיתי כאלו היא פעולה אחת אין בה דבר מחייב שיעשוה פועלים שנים אם לא תהיה שם סבה מפאת הפועל כמו הליאות או מפאת הזמן כאמור אחריו: תהיה שם סבה אחרת. אחר שהזמן שוה כלו לכן איננו מחייב בבחינת עצמו היות שם ב' פועלים, ולא ישאר א"כ בחלוקה סבה הגורמת להיות שם ב' פועלים כי אם מצד הפועל שיעשו שניהם בזמן אחד מפני הליאות ר"ל שכל אחד מהם לואה לעשות הכל כאמור אחריו: ועוד שכל אחד משניהם. נשאלתי מאחד המשכילים לאמר שזה הספק והבא אחריו ר"ל ענין היציאה מן הכח אל הפועל והיות שם אפשרות בכל אחד מהם, אפס מקום להם כי לפעולות הרוחניים בזמן מבלתי זמן אין חיוב שיצאו בעבור זה מן הכח אל הפועל או שיהיה בם אפשרות אחת כמבואר (בי"ח לזה), והיתה תשובתי אליו הנה לפי ההנחה אשר בה דבר הרב בזה לא יתכן שיהיו אלה ב' הפועלים האמורים רוחניים להיות שלא יושכל בהם מנין לדעת הרב כי אם מצד היותם עילות ועלולים כמבואר (בי"ו) ויהיה המתחייב לפי זה שהעילה תעשה הכל, אחר שהשני שהוא העלול עצמו נעשה ממנה ולפ"ז א"כ אפס מקום אל המחקר האמור כי המופת מבואר נגלה, לכן בהכרח מבואר מזה שבפועלים חמריים דבר ידבר הוא הרב ז"ל בזאת ההנחה וינשא עליהם המנין מצד הבדלם זה מזה בחומר, ועל זה יספק הרב מטעם היציאה מן הכח אל הפועל והאפשרות האמור: דרך אחד בהרחקת הגשמות. הרב ז"ל פתח בהרחקת הגשמות ומסיים באחדות והרחקת הגשמות: מבלתי פועל. ר"ל שכל מורכב יש לו מרכיב, והוא מבואר מכללא האמור (בכ"א), ולא יהיה א"כ מחויב המציאות בבחי' עצמו כאמור (בכ'), וזה מופת אחד על האחדות, ויש לספק על זה מהמבואר בהקדמה המונחת

בענין

חלוקה ויש לו רחקים א"כ הוא נושא למקרים בלא ספק · אין הגשם א"כ אחד לא מצד חלוקתו ולא מצד הרכבתו ר"ל היותו שנים במאמר · כי כל גשם אמנם הוא גשם אחד מפני עניין אחד מוסף בו על היותו גשם א"כ הוא בעל שני עניינים בהכרח · וכבר התבאר במופת שהמחוייב המציאות אין הרכבה בו בשום פנים · ואחר הקדים אלו המופתים אתחיל לבאר דרכינו כמו שיעדנו ;

פרק שני

זה הגשם החמישי והוא הגלגל לא ימלט מהיותו · אם הווה נפסד והתנועה גם כן הוה נפסדת · או יהיה בלתי הוה ולא נפסד כמו שיאמר בעל הריב · ואם היה הגלגל הוה נפסד יהיה ממציאו אחר העדר הוא האל ית' שמו · וזה מושכל ראשון כי כל מה שנמצא אחר העדר יש לו ממציא בהכרח ומן השקר שימציא עצמו · ואם היה זה הגלגל לא סר ולא יסור היותו כן מתנועע תנועה תדירית נצחית · יתחייב לפי ההקדמות אשר הקדמנו שיהיה מניעו זאת התנועה הנצחית לא גוף ולא כח בגוף והוא האל יתעלה · הנה כבר התבאר לך שמציאות השם ית' הוא המחוייב המציאות אשר אין סבה לו ולא אפשרות למציאותו בבחינת עצמו · הורו המופתים החותכים האמתיים על מציאותו יהיה העולם חדש אחר העדר או יהיה בלתי חדש אחר העדר הכל שוה · וכן הורו המופתים על היותו אחד ובלתי גוף כמו שהקדמנו · כי המופת על היותו אחד ובלתי גוף הנה יתבאר יהיה העולם חדש אחר העדר או לא יהיה הכל שוה · כמו שבארנו בדרך השלישי מן הדרכים הפילוסופיים · וכמו שבארנו בפירוש הרחקת הגשמות והעמדת האחרות בדרכים הפילוסופיים · והנה טוב אצלי שאשלים דעת הפילוסופים ואבאר ראיותיהם במציאות השכלים הנפרדים ואבאר השתוותם ליסוד תורתנו ר"ל מציאות המלאכים ואשלים זה העניין · ואח"כ אשוב למה שיעדתיו מהביא ראיות על חדוש העולם · כי החזקות שבראיות עליו לא יתאמתו

בעיון שני והיא שהמלא אחד מב' המורכבים בפני עצמו יחויב שימלא הב' ג"כ בפני עצמו אשר זה יורה שהמורכב ההוא הי' לו מרכיב עכ"פ, משא"כ בגשם האמור כי אין מציאות לחומר או צורה לבד וא"כ אין צורך לו למרכיב אחר שאין מטבעם להיות נפרדים לעולם, והתשובה כי עם היות שאינם נפרדים בטבעם מכל מקום קיום מציאותו צריך אל מקיים הבלתי מורכב אשר הוא מחויב המציאות בבחינת עצמו, וזה להיותו מורכב ויש בו אפשרות ההעדר הנה בזו הבחינה יתכן בעת אחת שלא ימלא כמבואר (בכ"ג) על כן צריך לממציא ומקיים על כל פנים, ובזה תבין שאפס מקום לספק שסיפק הרש"ע מהרכבת הגלגל עם הכוכבים שהם קדמונים לדעת הפילוסוף בלתי מורכבי' בהרכבת מרכיב עכ"ז, וזה כי אין כוונת הרב בזה לומר שצריך המרכיב להיות קודם בזמן אל המורכב כי אם קודם בטבע אשר כן דעת הפילוסוף ג"כ שהש"ית הוא המרכיב ואת ההרכבה אשר בללה המלאכים הגשמיים וזה מעולם בקדימה טבעית לא זמנית והבן זה הספק והיתרו כי נכון הוא : ומבואר הוא · זה מופת שני על הרחקת הגשמות ושני המופתים כאחד מיוסדים על אדני ההקש החילוף והוא שמחויב המציאות בבחינת עצמו לא יתכן להיות מורכב כאמור :

זה הגשם החמישי · גשם הגלגלים הוא חמישי לגשמי הד' יסודות ואינו ממינם כי הם הוים ונפסדים קצתם לקצתם וגשם הגלגלים קיים לעולם, וזה דעת הקדמונים שחשבו שיש שם גלגלים מקשיים יסבבו הכוכבים הקבועים בם אבל דעת האחרונים שהכוכבים סובבים באויר סיבוב ידוע לכל אחד כפי ערך המשיכות או הדחיקות אשר יקרו לו מאשר הכוכבים, וכמ"ר אמר רש"בי כי אין אנחנו יכולים לידע אם סובבי' הם בגלגליהם או אם מעופפים הם באויר, ואולם לב' הדעות דברי הרב האמורי' בזה הפ' הם כנים ואמתיים ומה שסיפק הרש"ע על הרב ז"ל מטעם הנפילה תחת הזמן ויציאה מן הכח אל הפעל ומציאות האפשרות במי שפועל בעת מבלתי עת, הנה נעלם ממנו מה שכתב הרב ז"ל (כ"ח) לזה עיי"ש וירוח לך : שימציא עצמו · כי טרם המצאו הי' אפס והאפס לא יעשה דבר ו יתחייב לפי ההקדמות · כמבואר בעיון ראשון (לראשון מזה) :

ואיך

ותאמתו ולזה יתבארו אלא אחר ידיעת מציאות השכלים הנפרדים · ואיך אביא ראיה על מציאותם · וא״א מבלתי הקדים לפני זה הקדמה היא נר מאיר תעלומות זה המאמר כולו מה שקדם מפרקיו ומה שיתאחר והיא זאת ההקדמה :

הקדמה דע כי מאמרי זה לא היתה כוונתי בו שאחבר בחכמה הטבעית · או אבאר ענייני החכמה האלהית על קצת דעות · או אביא מופת על מה שבא עליו המופת מהם · ולא היתה כוונתי בו שאבאר ואגזור תכונת הגלגלים · ולא שאגיד מספרם · כי הספרים המחוברים בכל זה מספיקים · ואם לא היו מספיקים בעניין מן העניינים לא יהיה מה שאומר אני אותו בעניין ההוא טוב מכל מה שנאמר · ואמנם היתה הכונה בזה המאמר מה שכבר הודעתיך אותו בפתיחתו · והוא באור ספקות הדת והראות אמתות נסתריה אשר הם נעלמים מהבנת ההמון · ולזה ראוי לך כשתראני מדבר בהעמיד השכלים הנפרדים ובמספרם · או במספר הגלגלים ובסבות תנועותיהם · או באמת עניין החמר והצורה · או בעניין השפע האלהי · וכיוצא באלו העניינים · שלא תחשוב או יעלה בלבך שאני אמנם כוונתי לאמת העניין ההוא הפילוסופי לבד · כי אלו העניינים כבר נאמרו בספרים רבים ובא המופת על אמתת רובם אבל אמנם אכון לזכרו מה שיתבאר ספק מספקי התורה בהבנתו · ויותרו קשרים רבים בידיעת העניין ההוא אשר אבארהו · וכבר ידעת מפתיחת מאמרי זה שקטבו אמנם יסוב על באור מה שאפשר להבינו ממעשה בראשית וממעשה מרכבה · ולבאר ספקות נתלות בנבואה ובידיעת האלוה · וכל פרק שתמצאני מדבר בו בביאור עניין · כבר בא המופת עליו בחכמת הטבע · או כבר התבאר במופת החכמות האלוהות · או התבאר שהוא הראוי מכל מה שיאמן · או עניין נתלה במה שהתבאר בלמודים · דע שהוא מפתח בהכרח להבנת דבר מספרי הנבואה רצוני לומר ממשליהם וסודותיהם · ומפני זה זכרתיו ובארתיו והראיתיו למה שיועילנו מידיעת מעשה מרכבה · או מעשה בראשית · או לבאר עקר בעניין הנבואה · או בהאמין דעת אמתית מן האמונות התוריות · ואחר הקדימי זאת ההקדמה אשוב להשלים מה שנכנסנו בו :

פרק שלישי

דע כי אלו הדעות אשר יראה אריסטו בסבות תנועות הגלגלים אשר מהם הוציא מציאות שכלים נפרדים · ואע״פ שהם טענות שלא יעמד עליהם מופת אמנם הם יותר מעטות ספק מכל הדיעות שנאמרו ויותר הולכות על סדר מכולם · כמו שיאמר אלכסנדר בספר הנקרא התחלות הכל · והם ג״כ מאמרים מסכימים למאמרים רבים ממאמרי התורה · כל שכן לפי מה שיתבאר במדרשות המפורסמות אשר אין ספק שהם לחכמים כמו שאבאר · ולזה אביא דעותיו וראיותיו עד שאלקט מהם מה שהוא נאות לתורה מסכים לדרכי החכמים ז״ל :

פרק רביעי

אמנם היות הגלגל בעל נפש הוא מבואר עם ההשתכלות אבל יחשוב השומע שזה עניין קשה להשיג · או ירחיקהו

ואיך אביא ראיה על מציאותם · ואיך שאביא ראיה על מציאות המלאכים (בשלישי לזה) :

הקדמה דע · אחר אשר ביאר במופתים הגיוניים מציאותו ית׳ ואחדותו ושאיננו גוף ולא כח בגוף בין לדעת הקדמות בין לדעת החידוש כאמור במה שקדם שב לבאר בפרקים הבאים דעות התורה וביאור משליה והכרעת החידוש על הקדמות :

דע כי אלו הדעות · הנה מקום אתו לאמת דעת החוקר במציאות המלאכי׳ מפאת השכל · ואחר יבאר מציאותם (בששי לזה) מפאת הכתוב והקבלה :

אמנם היות הגלגל בעל נפש · בזה הפרק יבאר הרב שיש שם ד׳ סבות לתנועת הגלגל שהם כדורותו ונפשו ושכלו ותשוקתו.

ודהיקהו ג"כ · להיותו מדמה שאמרנו שהוא בעל נפש · שהוא כנפש האדם או החמור והשור · ואין זה ענין המאמר · אבל ענין המאמר · שתנועתו המקומית מורה על היות בו התחלה · בה יתנועע בלא ספק · וההתחלה ההיא היא נפש בלא ספק וביאור זה כי מן השקר שתהיה תנועתו הסבובית כתנועת האבן הישרה למטה או כתנועת האש למעלה · עד שתהיה התחלת התנועה ההיא טבע לא נפש · כי אשר יתנועע זאת התנועה הטבעית · אמנם תניעהו ההתחלה ההיא אשר בו כשיהיה בזולת מקומו לבקש מקומו · וכשיגיע למקומו ינוח · וזה הגלגל מתנועע במקומו בסבוב · ולא מפני היותו בעל נפש ג"כ יתחייב שיתנועע כן · כי כל בעל נפש אמנם יתנועע מפני טבע או מפני ציור רצוני באמרי הנה טבע · לכוון אל הנאות ולברוח ממה שהוא בלתי נאות · ואין הפרש בין שיהיה מניעו לזה מחוץ · כברוח בעל חיים מחום השמש וכונו אל מקום המים כשיצמא · או יהיה מניעו דמיון · כי בדמיון מה שהוא כנגד ומה שיאות יתנועע ג"כ החי וזה הגלגל לא יתנועע לברוח ממה שהוא כנגד או לבקש הנאות · כי כל מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע וכל מה שממנו יתנועע אליו יתנועע · ועוד שאלו היתה תנועתו מפני זה · היה מתחייב שיהיה מניע אל מה שיתנועע אליו וינוח · כי אם יתנועע לבקש דבר או לברוח מדבר ולא יוכל למצאו לעולם תהיה א"כ התנועה לבטלה · הנה זאת התנועה א"כ הסבובית תהיה בציור אחד מחייב לו הציור ההוא שיתנועע כן · ולא היה ציור כי אם (נ"א בשכל אם) כן הגלגל הוא בעל שכל · ואין כל מי שיש לו שכל שיצייר בו ענין אחד ותהיה לו נפש בה יוכל להתנועע מתנועע כשיצייר · כי הציור לבדו לא יחייב תנועה כבר התבאר זה בפילוסופיאה הראשונה · והוא מבואר שאתה תמצא מעצמך שתצייר עניינים רבים ואתה יכול להתנועע אליהם אך לא תתנועע אליהם בשום פנים · עד שתתחדש לך תשוקה בהכרח לענין ההוא אשר ציירתו ואז תתנועע להגיע אל מה שציירתו · הנה כבר התבאר ג"כ שאין הנפש אשר בה תהיה התנועה · ולא השכל אשר בו יצוייר הדבר מספיקים בהתחדש כמו זאת התנועה · עד שתתחבר אל זה התשוקה לענין ההוא המצוייר · יתחייב ג"כ מזה שיהיה לגלגל תשוקה למה שציירהו והוא הדבר האהוב · והוא האל יתעלה שמו : ובאלו הפנים אמר שיניע השם הגלגל · ר"ל בהיות הגלגל כוסף להדמות במה שהשיג · והוא הענין ההוא המצוייר · אשר הוא בתכלית הפשיטות ואין שינוי בו כלל ולא התחדשות ענין · והטוב ממנו שופע תמיד · ואי אפשר כן לגלגל מאשר הוא גשם אלא אם תהיה פעולות תנועת סבוב ולא דבר אחר · כי זה תכלית מה שאפשר בגשם שתתמיד פעולתו עליו · והיא הפשוטה שבתנועות ההוות בגוף · ולא יהיה בעצמו שנוי ולא בשפע מה שיתחייב מתנועתו מן הטובות : וכאשר המתבאר לאריסטו זה כולו · שב והשתכל ומצא הגלגלים רבים

ותשוקתו · אשר לזה רמז יחזקאל דקראו לגלגלים חיות על שם שהם חיים משכילים · ורמז בד' כנפים לארבעת סבות תנועתם ועופפותם כאמור (מראשון לשלישי עד סוף שניעי ממנו) · והרב ז"ל בוחר מדעות הפילוסופי' הדברים היותר קרובי' אל דעות הנביאים וחז"ל : כנפש האדם . ר"ל שאין תנועת הגלגל כתנועת בעלי נפש כל חי המתנועעים לקרב אל המועיל או לברוח מן המזיק כי אלו תכלית תנועתם היא המנוחה משא"כ הגלגל לכן אין נפשו כנפשם כמו שיתבאר : התחלה · סבה : או יהיה מניעו דמיון · ר"ל דמיון כוזב כמו שידמה הזבוב להתענג באור הנר כי מתוק האור לעיניו ויתנועע אליו וישרף : שאליו יתנועע · המשל נניח התחלת תנועת גלגל המזלות מן טלה אל שור יהיה טלה הנקודה מה שממנה יתנועע ושור הנקודה מה שהוא אליו יתנועע והנה בהתחלת התנועה אל מה שאליו תיכף מתקרב אל מה שממנו ואין זו ריחוק וקירוב כתנועת ריחוק כל ב"ח מהמזיק וקירובו אל המועיל : להדמות במה שהשיג · ר"ל להתדמות בהויה והטובה אשר הם מהוים ומטיבים בתנועותיהם לבוראם ית' ולפ"ז יהיה הש"ית המניע הראשון ע"ל התכלית : ואי אפשר · אי

אפשר

רבים במופת , תנועת זה מתחלפת לתנועת זה במהירות ובאיחור ובצד התנועה , ואע"פ שתכללם כלם התנועה הסבובית ויתחייב לפי העיון הטבעי שיאמין , שהעניין , אשר יציירהו זה הגלגל עד שיתנועע התנועה הממהרת ביום אחד , בלתי העניין אשר ציירהו הגלגל אשר יתנועע תנועה אחת בשלשים שנה , ופסק הדין שיש שכלים נפרדים כמספר הגלגלים , כל גלגל מהם יכסוף לשכל ההוא אשר הוא התחלתו , והוא מניעו זאת התנועה המיוחדת בו , והשכל ההוא הוא מניע הגלגל ההוא , ולא גזר אריס"טו ולא זולתו שמספר השכלים עשרה או מאה אבל זכר שהם על מספר הגלגלים , עד שהיו חושבים בזמנו שהגלגלים חמשים , ואמר אריס"טו אם העניין כן השכלים הנפרדים ג"כ חמשים , כי היו הלמודים בזמנו מעטים ולא היו שלמים , והיו חושבים שכל תנועה צריכה גלגל , ולא היו יודעים שמנטיית הגלגל האחד יתחדשו תנועות רבות נראות , כאלו תאמר תנועת האורך • ותנועת הנטייה , והתנועה הנראת ג"כ בעגולת האופק ברוחב המזרחיים והמערביים , ואין זה כוונתינו ונשוב אל מה שהיינו בו : אמנם מאמר האחרונים מן הפילוסופים שהשכלים הנפרדים עשרה , מפני שהם מנו הכדורים שיש בהם כוכבים והמקיף , ואע"פ שבקצת הכדורים ההם גלגלים רבים והכדורים במספרם תשעה , המקיף בכל , וגלגל הכוכבים העומדים , וגלגלי השבעה כוכבים , והשכל העשירי , הוא השכל הפועל , אשר הורה עליו צאת שכלנו מן הכח אל הפועל , והיות (נ"א והויות) הצורות הנמצאות ההוות הנפסדות , אחר שלא היו בחמרים שלהם אלא בכח , וכל מה שיצא מן הכח אל הפועל יש לו מוציא בהכרח חוץ ממנו , וצריך שיהיה המוציא ממין המוצא , כי הנגר לא יעשה האוצר באשר הוא אומן , אבל מאשר בשכלו צורת האוצר , וצורת האוצר אשר בשכל הנגר היא אשר הוציאה צורת האוצר לפועל ושמה אותה בעץ , כן בלא ספק נותן הצורה צורה נבדלת , וממציא השכל שכל , והוא השכל הפועל , עד שיהיה יחס השכל הפועל ליסודות ומה שיורכב מהם , יחס כל שכל נבדל המיוחד לגלגל ההוא , ויחס השכל בפעל הנמצא בנו אשר הוא משפע השכל הפועל ובו נשיג השכל הפועל , יחס שכל כל גלגל הנמצא בו אשר הוא משפע הנבדל ובו ישיג הנבדל ויציירהו ויכסוף להדמות בו ויתנועע וימשך לו גם כן הענין אשר כבר התבאר , והוא שהש"י לא יעשה הדברים בקריבה : כי

כמו

אפשר לתנועה תמידית דבוקה כי אם הסבובית כמבואר בי"ג ממהקדמות : שהגלגלים חמשים • וא"כ יהיו לפי זה מספר השכליים המניעים חמשים ג"כ , ויתכן שירמוז אל היובל שאז ישוב כל איש הישראלי לאחוזו באחוזת נחלתו עד"הכ יעקב חבל נחלתו : שמנטיית הגלגל • בעבור שקוטבי הגלגל הנושא לכוכב נוטים מקטבי המשוה לצפון ולדרום כמו גלגל המזלות או השמש עם גלגל היומי והמשוה יתחדשו מזה תנועות רבות כי בלכת הכוכב בעצמו למזרח ועם היומי למערב אזי יתחדשו מזה ג' תנועות תנועת האורך ממזרח למערב , ב' תנועת נטית הרוחב מצפון לדרום , ג' תנועת האופקי ר"ל קדימת הזריחה והשקיעה לפי האופקי' השונים הנקרא מטאלע בלשון ערבי ששלש אלה תעשה נטיית הקוטבים והקדמוני' שלא ידעו זה הניחו גלגלי' רבים כפי רבוי התנועות : הוא השכל הפועל • הוא מלאך מדריגתו למטה ממדרגת המלאכים , ויאמרו המחקרים שזה המלאך בו ידבקו נפשות המשכילים בחייהם ובמותם לא יפרדו כי ישובו ליאור באור השכל הפועל לעולם ועד , ונקרא בשם גן עדן בהיות שהדבקים בו יתעדנו על מושכלותיהם עונג רוחני ונצחי עד"הכ אז תתענג על ה' , ונקרא עץ חיים יען טועמיו חיי התבוננות זכו שהוא חיי המלאכים וחיי מושכלות מיניות נצחיות ככתוב והחכמה תחיה בעליה , יעוין (בראשון לראשון מכוזרי) במענה הפילסוף : נותן הצורה צורה נבדלת וממציא השכל שכל • ר"ל ב' דברים יורו על מציאות השכל הפועל א' מציאות הצורות בחמרים שלא ימצאו מהמולידים בדומה להיות שאין להם השגה באומנות הצורה , ב' צאת שכלנו מן הכח אל הפועל מורה שיש שם שכל בפועל אשר הוא המוציא שכלנו מן הכח אל הפועל : ובו נשיג השכל הפועל • עד"הכ ה' באורך נראה אור , כי הוא יאיר המושכלות הרוחניות לעיני הבחינה כהאיר השמש מוחשי הראות לעיני בשר : בקריבה • לא יפגוש המתפעל ממנו אבל הוא הפועל הרחוק

כמבואר

כמו שהוא שורף באמצעית האש : והאש יתנועע באמצעות תנועת הגלגל ׳ כן הגלגל גם הוא יתנועע באמצעות שכל נבדל : ויהיו השכלים הם המלאכים המתקרבים אשר באמצעותם יתנועעו הגלגלים ׳ ומפני שא״א בנבדלים דמנין בשום פנים מצד התחלף עצמיהם : שהם לא גוף יתחייב לפי זה אצלו ׳ שיהיה הש״י הוא אשר המציא השכל הראשון : אשר השכל ההוא מניע הגלגל הראשון על הצד אשר בארנו ׳ והשכל אשר יניע הגלגל השני אמנם עלתו והתחלתו השכל הראשון ׳ וכן עד שיהיה השכל אשר יניע הגלגל הסמוך לנו הוא עלת השכל הפועל והתחלתו : ואצלו תכלה מציאות הנבדלים ׳ כמו שהגשמים גם כן יתחילו מן הגלגל העליון ויכלו אצל היסודות ומה שהורכב מהם ׳ ולא יתכן שיהיה השכל המניע הגלגל העליון הוא המחוייב המציאות : שכבר השתתף עם השכלים האחרים בעניין אחד ׳ והוא הנעת הגשמים : ויבדל כל אחד מן האחר בעניין ׳ והיה כל אחד מן העשרה בעל שני עניינים ׳ אם כן א״א מבלתי סבה ראשונה לכל ׳ זהו מאמר אריס״טו ודעתו על אלו העניינים מבוארים כפי שכלם בספרים הנמשכים אחריו ׳ והעולה מדבריו כלם הוא שהגלגלים כלם גשמים חיים בעלי נפש ושכל ׳ יציירו וישיגו התחלותיהם ושבמציאות שכלים נפרדים לא בגשם כלל ׳ כלם שופעים מהאל יתעלה ׳ והם אמצעיים בין השם ובין אלו הגשמים כולם ׳ והנני אבאר לך מה שבתורתנו ממה שמסכים לאלו הדעות ׳ ומה שבה ממה שהוא כנגדם ׳ בפרקים הבאים :

פרק חמישי

אמנם שהגלגלים חיים משכילים ר״ל משיגים זה אמת נכון ג״כ מצד התורה ושאינם גשמים מתים כאש וכארץ כמו שחשבו הסכלים ׳ אבל הם כמו שאמרו הפלוסופים ׳ בעלי חיים עובדים את אדוניהם ישבחוהו ויהללוהו שבח גדול ומהללים עצומים ׳ אמר השמים מספרים כבוד אל וגו׳ ומה רחוק מציור האמת מי שיחשוב שזה לשון העניין ׳ וזה כי לשון הגדה וספור לא יפילום העברים יחד אלא על בעל שכל והמופת המבואר על היותו מתאר ענייניהם בעצמם ׳ ר״ל עניין הגלגלים לא ענין בחינת האנשים בהם אמרו ׳ אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם ׳ הנה כבר ביאר ופירש שהוא מתאר עצמם שהם משבחים הש״י ומגידים נפלאותיו בלא דברי שפה

כמבואר (בע׳ למלות ההגיון) והוא הפועל על לד התכלית ר״ל שתכלית הפועלים הקרובים להתדמות אליו : שא״א בנבדלים המנין ׳ כאמור (בהקדמה הי״ו) : הגלגל הסמוך לנו ׳ הוא גלגל הירח והנה השכל הפועל הוא עלול לשכל המניע הגלגל הירח והוא התחתון שבמדריגת המלאכים כאמור : א״א מבלתי סבה ראשונה ׳ הבלתי משתתף עם מלאכיו עושי דברו לכן הוא עלם אחד מחויב המליאות בבחינת עלמו ובחיוב מליאותו זה מקיים הכל :

אמנם שהגלגלים חיים ׳ יתן עידיו ויצדיק דברי החוקרים שהגלגלים חיים חיי השכל מכירים את בוראם ואמר שזה מוסכם מדברי הנביאים וח״ול : שזה לשון הענין ׳ שהוא לשון שירי והללי כפי המובן מענייניהם לבני אדם אשר זה המובן יכנה הכתוב בשם סיפור והגדה עד״הכ חכמות בחוץ תרונה : אלא על בעל שכל ׳ הנה נעלם מהרב ז״ל אמרו שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך ׳ ויספרו לך דגי הים (איוב י״ב) ׳ ואשר אחוה אני בביאור זה הכתוב הוא שרשמי החכמה הנראים בילורי ה׳ ית׳ יכנה הכתוב בשם סיפור והגדה יען יעירו ויעוררו את רואיהם להתבונן חסדי ה׳ וחכמתו אשר יסד בעולמו כאלו ישאו קולם אל בני אדם לאמור הבינו פתאים ערמה הביטו וראו כי אין חסיד וחכם כה׳ ׳ ואתיא ככתוב חכמות בחוץ תרונה ׳ והנה לשון סיפור נופל גם על סיפור הדבר שכבר נעשה ׳ ולשון הגדה נופל גם על הדבר הנעשה עתה וידוע כי השמים הוא שם כולל לגלגלים ורקיע ׳ אך רקיע הוא שם פרטי לאויר אשר משטח הארץ עד מקום האידים העבים לבד ׳ והנה לפ״ז יאמר הכתוב שכל לבא השמים מספרים כבודו

שפה ולשון · והוא האמת · כי אשר ישבח בדברים אמנם יספר מה שצייר ועצם הציור הוא השבח האמיתי · אמנם ההגיה בו הוא להבין האחרים או להראות על עצמו שהשיג · כבר אמר · אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה · כמו שבארנו : וזו ראיה תוריה לא יכחישנה רק סכל או מתעקש · אמנם דעת החכמים בזה איני רואה אותו צריך לבאור ולא לראיה · התבונן סדורם בברכת הירח ומה שנכפל בתפלות ותורף המדרשות באמרו · וצבא השמים לך משתחוים · ובאומרו · ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים · וזה בדבריהם הרבה · ובבראשית רבה אמרו באמרו יתעלה שמו · והארץ היתה תוהו ובהו · אמרו תוהא ובוהא ר"ל תאבל ותצעק על רוע חלקה · ר"ל הארץ אמרה אני והם נבראנו כא' ר"ל הארץ והשמים · העליונים חיים והתחתונים מתים · הנה כבר גלו ג"כ בהיות הגלגלים גשמים חיים לא גשמים מתים כיסודות · הנה כבר התבאר לך כי אשר אמרו אריסטו ג"כ בהיות הגלגל משיג מצייר · מסכים לדברי נביאנו וחכמי תורתינו והם החכמים ז"ל · ודע כי כל הפילוסופים מסכימים על היות הנהגת זה העולם התחתון נשלמת בכחות שופעות עליו מן הגלגל כמו שזכרנו ושהגלגלים משיגים למה שינהיגוהו יודעים בו וזה ג"כ נכתב בתורה ונאמר · אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים · ר"ל שהוא שמם אמצעיים להנהגת הברואים לא שיעבדו · ואמר בפרוש ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וגו' · ועניין הממשלה השלטון בהנהגה · והוא עניין מוסף על האור והחושך אשר הוא עלת ההויה וההפסד הקרובה · כי עניין האור והחושך הוא הנאמר עליו · ולהבדיל בין האור ובין החשך · ומן השקר שיהיה המנהיג דבר א' לא ידע הדבר ההוא אשר ינהיגהו · כשתודע אמתת ההנהגה על מה זה תפול · והנה נרחיב בזה הענין מאמר אחד :

פרק ששי

אמנם שהמלאכים נמצאים · זה ממה שאין צריך שתובא עליו ראיה תורייה · כי זה כתוב בתורה במקומות רבים · וכבר ידעת (בפרק ב' חלק א') כי אלהים שם השופטים · עד האלהים יבוא דבר שניהם ולזה הושאל זה השם למלאכים · ולבורא להיותו שופט על המלאכים · ולזה אמר · כי אני ה' אלהיכם · וזה ספור למין האדם כולו ואח"כ אמר · הוא אלהי האלהים · ר"ל אלהי המלאכים · ואדוני האדונים · ר"ל אדון הגלגלים והככבים שהם אדונים לכל גוף זולתם · זהו העניין · לא שיהיה אלהים ואדונים ממין האדם שהם יותר פחותים מזה וכל שכן שאמרו אלהים כולל כל מין האדם ראשיו ונעבדיו · וא"א שיהיה הנרצה בו ג"כ שהוא ית' אדון על כל מה שיחשב בו אלוהות מאבן ועץ · שאין הגדלה וכבוד בהיות השם אדון האבן והעץ וחתיכת מתכת ואמנם הנרצה שהוא ית' שופט על השופטים · ר"ל המלאכים ואדון הגלגלים : וכבר קדם לנו בזה המאמר (פרק י"ט ח"א) בביאור שהמלאכים

אינם

ית' אשר פעל ועשה במ"ב · אולם הרקיע מגיד בכל יום מעשה ידיו בגבורות גשמים ההווים לשעתם וזה טעם סיפור והגדה שנאמר בזה דעהו והבינהו : ועצם הציור הוא השבח האמיתי · ולפ"ז יהיה טעם מספרים כטעם מציירים ובעבור שהציור נרגש בספור לכן יכנה הציור בספור ואם באמת אין אומר ואין ספור , וכבר מלתנו אמורה באמת ודק : בברכת הירח · רומז אל אמרם ששים ושמחים לעשות רצון קונם , כי השמחה מקרה נשוא אל איש חי : שנכפל בתפלות · רומז לאמרו שמחים בצאתם וששים בבואם : תאבל ותצעק · על פי זה המדרש ביארתי פי' לעולם ה' דברך נצב בשמים , בביאורנו לספר המדות (בע"ו לשביעי) :

אמנם שהמלאכי' נמצאי' · מציאות המלאכי' מבואר בתורה מאד נאמר המלאך הגואל אותי, הוא ישלח מלאכו לפניך, הנני שולח מלאך לפניך , מיכאל שרכם וזולתם : הושאל זה השם למלאכים · וזה להיותם שופטים על בני

אדם

אינם גופות · זה ג"כ הוא מ"ש אריס"טו · אלא שהנה התחלפות שם הוא יאמר שכלים נפרדים · ואינו (נ"א ואלו) נאמר מלאכים ואמנם אמרו הוא שאלו השכלים הנפרדים הם ג"כ אמצעיים בין הבורא ית' ובין הנמצאות · ושבאמצעותם יתנועעו הגלגלים · אשר תנועתם היא סבת היות (נ"א הויות) ההויות · זה ג"כ כתוב בכל הספרים · שאתה לא תמצא כלל פעל שיעשהו הש"י אלא על ידי מלאך · וכבר ידעת שעניין מלאך שליח · וכל עושה מעשה מצוה הוא מלאך · עד שתנועות ב"ח ואפי' שאינם מדברים ספר הכתוב עליהם שהם על ידי מלאך כשתאות התנועה ההיא לכונת הבורא אשר שם בו כח יניעהו התנועה ההיא · אמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני · ותנועות אתון בלעם כלם על ידי מלאך · עד שהיסודות יקראו ג"כ מלאכים עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט · והנה יתבאר לך שמלאך יאמר על שליח מן האנשים · וישלח יעקב מלאכים · ויאמר על הנביא · ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים · ויאמר על השכלים הנפרדים שיראו לנביאים במראה הנבואה · ויאמר על הכחות החיוניות כמו שנבאר · ודברנו הנה אמנם הוא במלאכים אשר הם שכלים נפרדים · שתורתינו לא תכחיש היותו יתעלה מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים · כרתבן החכמים במאמר התורה · נעשה אדם בצלמנו · ואמרו הבה נרדה ונבלה שם שפתם · אשר זה לשון רבותינו · אמרו כביכול אין הב"ה עושה דבר עד שמסתכל בפמליא שלמעלה · ואתמה מאמרם מסתכל · כי בזה הלשון בעצמו יאמר אפלטון שהשם יעיין בעולם השכלים · וישפיע ממנו המציאות · ובמקומות אמרו כן מוחלט אין הק"בה עושה דבר עד שנמלך בפמליא שלמעלה · ופמליא הוא המחנה בלשון יון · ובבראשית רבה ג"כ נאמר ובמדרש קהלת · את אשר כבר עשוהו · עשהו לא נאמר אלא עשוהו כביכול הוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שבך והושיבו אותו על כנו שנאמר · הוא עשך ויכוננך · ובבראשית רבה ג"כ אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו · ואין הכונה באלו המאמרים כלם מה שחשבוהו הפתיים שיש לו יתעלה דברים · או מחשבה · או שאלת עצה · או התבוננות והעזר בדעת אחרים · ואיך יעזר הבורא במה שברא · אבל זה כלו באור שאפילו חלקי המציאות עד בריאת האברים מבעלי חיים כפי מה שהם עליו כל זה באמצעות מלאכים · כי הכחות כלם מלאכים : ומה מאד רע עורון הסכלות ומה מאד מזיק · אלו אמרת לאיש אחד מאשר יחשבו שהם חכמי ישראל ·

שחשם

אדם כמו בהפיכת סדום ובענין בלעם : אלא ע"י מלאך · זה שלא כדעת חז"ל שאמרו הכל מודים שלא נבראו המלאכים ביום א' שלא יאמרו שהיו שותפי' לב' במ"ב / וכן אמרם ז"ל שהק"בה בעצמו לא ע"י מלאך ושרף הוציא את ישראל ממצרים : שענין מלאך שליח · כמו ומלאך בא אל שאול (ש"א כ"ג) / הנה יעיר על שתוף שם מלאך אחרי אשר כבר העיר על מובנו (במ"ע לראשון) / ואומר שמלבד היות הוראת מלאך עצמי השכליים הנבדלים כאמור הנה מלבד היותו מורה שליחות ועושי כל מלאכה הנה בבחינה זו יקרא מלאך כל הכחות עושי שליחות ה' ממלאכתו ורצונו בעולם : ותנועת אתון בלעם · ר"ל מה שסר אל לדי הדרכים כל זה היה מדמיון מפחיד אשר העיר ה' בכח המדמה של אותו האתון ועד"ז סגירת פי האריות / והכח הדמיוני הזה אשר עשה רצונו ית' נקרא מלאך ככתוב אלהי שלח מלאכיה / וקרא האתון את מלאך ה' / ועוד יעיר הרב על זה (בל"ב מזה) : עושה מלאכיו רוחות · ר"ל הרוח המנשבת עושה שליחותו ית' עד"הכ ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' : וישלח יעקב מלאכים · לפי פשוטו הם שלוחים בני אדם : ודברנו הנה · אך בזה הפרק נדבר ממציאות השכליים הנפרדים מניעי הגלגלים כאמור (בד' מזה) : שנמלך בפמליא · ר"ל כב"י מתיעץ בחכמה כי לא יעשה ה' דבר ברצון ויכולת לבד כמו שיחשבו הפתאים כי אם בחכמה ג"כ ככתוב כלם בחכמה עשית / וגם מעשי הנסים הורים לפי חכמת הטבע כאמרו ונתנו לפי החכמה כאמרם ז"ל תנאי התנה הק"בה עם הים שיקרע וגו' / ואם בעינינו יפלא איכות החכמה ההוא השני לפי המנהג הטבעי : מאשר יחשבו שהם חכמי ישראל :

רומו

שהשם ישלח מלאכו שיכנס בבטן האשה ויצייר שם העובר ייטב לו זה מאד ויקבלהו · ויראה זה עוצם יכלת בחק השם והחכמה ממנו יתעלה · עם האמינו גם כן שהמלאך גוף מאש שורפת שעורו כשליש העולם כלו · ויראה זה כלו אפשר בחק השם · אמנם אם תאמר לו שהש"י שם בזרע כח מצייר יעשה תכונת אלו האברים ויתארם והוא המלאך · או שהצורות כולם מפעולות השכל הפועל והוא המלאך והוא שרו של עולם אשר זכרוהו החכמים תמיד · יברח מזה · כי לא יבין עניין זה העוצם והיכולת האמתיים · והוא המצאת הכחות הפועלות בדבר אשר לא יושגו בחוש · כבר בארו החכמים ז"ל למי שהוא חכם · כי כל כח מן הכחות הגופניות מלאך · כל שכן הכחות המפוזרות בעולם · ושכל כח יש לו פעולה אחת מיוחדת ולא יהיו לו שתי פעולות · בבראשית רבה תני אין מלאך אחד עושה שתי שליחיות ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת · וזהו עניין כל הכחות · ומה שיחזק אצלך היות הכחות האישיות הטבעיות והנפשיות נקראות מלאכים · אמרם במקומות רבים · ועקרו בבראשית רבה · בכל יום הקב"ה בורא כת של מלאכים אומרים לפניו שירה והולכים להם · וכאשר הוקשה זה המאמר במאמר מורה על היות המלאכים עומדים וכן התבאר פעמים שהמלאכים חיים וקיימים · יהיה המענה שמהם קיים ומהם אבד · וכן העניין באמת כי אלו הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך · ומיני הכחות ההם נשארים לא יפסדו · ושם נאמר בעניין יהודה ותמר · אמר רבי יוחנן בקש לעבור ורמז לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה · ר"ל כח הקושי · הנה כבר קרא הכח הזה מלאך ג"כ · וכן תמצאם תמיד אומרים מלאך שהוא ממונה על כך וכך · כי כל כח שימנהו הקב"ה על עניין מן העניינים הוא מלאך הממונה על אותו הדבר · וכתוב במדרש קהלת · בשעה שאדם ישן נפשו אומרת למלאך · ומלאך אומר לכרוב · הנה כבר בארו למי שיבין וישכיל · שהכח המדמה ג"כ יקרא מלאך ושהשכל יקרא כרוב ומה מאד הוא נאה זה למי שידע · ומה מאד הוא נמאס לפתאים · אבל היות כל צורה שיראה בה המלאך במראה הנבואה כבר אמרנו בזה · שאתה תמצא נביאים יראו המלאכים כאלו הוא איש מן האנשים · והנה שלשה אנשים נצבים עליו · ומהם מי שיראהו כאלו הוא

איש

רומז אל המחודדים אשר נכח החידוד גברו בתלמוד לסלסל ולפלפל לפי פשוטי דברי חז"ל באמרם אמור כמו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו כן אין דבר מאגדות חז"ל יוצא מידי פשוטו · על כן יצא משפט מעוקל כי יאמינו דבר והפכו כפתי יאמין לכל דבר וסותרו · ויד הרגל תעשה זאת כי לא נסתה כף רגלי בחינתם לעמוד בסוד ה' ובהשכלת אמתו · ועם היותם כעטלפים לא ראו אור בהיר בהשכלת אמתו ית' · הנה קנאתם כל ישעם וכל חפצם להאיר דרך לפני זכי הראות כאלו העור חפצו לנהל הרואה · אבל האמת הוא שהתלמוד הוא מקור מים חיים ממנו ישאבו החכמים מי תבונה לדעת פי' המצות והלכותיהן אשר הם חיינו ואורך ימינו · אך מי האיש החפץ לדעת פירושי האגדות ודברי ח"ז במדרשים מוכרח לדעת ידיעות רבות בכל דבר חכמת בינה ולפרש דבריהם באופן המסכים אל האמת ולא ישים לבו אל הכרחה מפשוטי דבריהם כי במדרש ואגדה לא הפשט הוא העיקר כ"א המכוון גם יען היותם מדברי חכמים וחידותם · שידיעת העלומות חכמה הצפוני' בתוך המליצות היא עקרת המכוון : שם בזרע כח מצייר · כן הוא דעת קצת המחקרים שבזרע המוליד בדומה יש כח לעשות הצורה בנולד · אך קצת יאמרו שנותן הצורה הוא צורה נבדלת והוא השכל הפועל שזכר הרב ז"ל : שרו של עולם · בהיותו נותן הצורות בחמריהם ומוציא שכלי המשכילים מן הכח אל הפועל : הכחות המפוזרו' בעולם · כמו כח הקור והחום וזולתם · ובחכמת מטע"לאגי יכנה אלה הכחות בשם אלהי' בע"טיר בל"א · והוא מטעם המלאכים הנקראים בשם אלהים כאמור : עושה שתי שליחיות · כי בכח הראות לא יוכל איש לשמוע : למלאך · רומז לכח המדמה שהוא שליח בין כחות הנפש לכח השכלי הרומז בכרוב שעניינו צורה ר"ל שהשכל הוא צורת האדם : נמאס לפתאים · ר"ל הפתאים אשר יאמינו שהדברים כפשוטם ימאסו בעיניהם דבריהם ז"ל או זה הפירוש שעשה הרב

ז"ל

איש נורא מפחיד ׳ אמר , ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד ׳ ומהם מי שיראהו אש ׳ וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש ׳ ושם נאמר אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו כדמות אנשים ׳ לוט שהיה כחו רע נדמו לו כדמות מלאכים ׳ וזה סוד נבואיי גדול ׳ והנה יבאו (פ׳ מ״ד ומ״ה מזה החלק) הדברים בנבואה במה שראוי ׳ ושם נאמר עד שלא עשו שליחותן קראם אנשים ומשעשו שליחותן לבשו מלאכות ׳ והסתכל איך באר מכל צד שעניין מלאך היא פעולה אחת , ושכל מראה מלאך אמנם הוא במראה הנבואה ולפי עניין המשיג , ואין במה שזכרו ארים״טו ג״כ דבר שיחלוק בזה העניין על התורה , אבל אשר יחלוק בזה כולו היותו מאמין אלו הדברים כלם קדומים , ושהם עניינים מחוייבים , ממנו יתעלה כן , ואנחנו נאמין שכל זה נברא , ושהשם ברא השכלים הנפרדים ושם בגלגל כח התשוקה להם , והוא אשר ברא השכלים והגלגלים ושם בהם אלו הכחות המנהיגות , בזה נחלוק עליו והנה תשמע דעתו , ודעת התורה האמתית בחדוש העולם :

פרק שביעי

כבר בארנו שתוף שם מלאך , ושהוא כולל השכלים והגלגלים והיסודות כי כלם עושים מצוה , אבל לא תחשוב שהגלגלים או השכלים כדמות שאר הכחות הגשמיות , אשר הם טבע ולא ישיגו פעולתיהם , אבל הגלגלים והשכלים משיגים פעולותיהם ובוחרים ומנהיגים , אבל לא כבחירתנו והנהגתנו , אשר היא כלה בעניינים מתחדשים , כבר ספרה התורה עניינים העירוני על זה , אמר המלאך אל לוט ׳ כי לא אוכל לעשות , וגו׳ ואמר לו להנצלו , הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה , ואמר השמר מפניו ושמע בקולו וגו׳ ׳ אלו כלם יורוך על השגתם לפעולתיהם , והיות להם רצון ובחירה במה שהושפע להם מן ההנהגה כמו שיש לנו רצון במה שהושפע לנו ונוכל עליו בעקר הוויתינו , אלא שאנחנו נעשה הפחות ויקדם לחנהגתנו ופעולתנו ההעדר , אבל השכלים והגלגלים אינם כן אבל יעשו

ו״ל שיראה בה המלאך , כל נורה שהנביא רואה במראה נבואתו תקרא בשם מלאך : איש נורא ׳ כי המדמה יחרד מהדמיונות הבלתי רגילים אליו : שהיה כחו יפה ׳ שהיה רגיל בנבואה לכן לא חרד החי המדמה ויציירם בדמיון רגיל משא״כ לוט שלא הי׳ רגיל בנבואה ע״כ היתה לו הנבואה לחרדת אלהי׳ ויציירם בדמיונות נוראים מבהילים ר״ל כדמות מלאכים , ואל תבהל מעמוד מפני הסתירה אשר בזה עם האמור (במ״ה מזה) במדריגה הו׳ כי שם נאמר שהמדבר עם המלאך הוא יותר מעולה מהרואה את עצמו מדבר עם האיש , וזה כי יש הבדל בין הנבואה אשר ביקיצה האמור בזה לנבואה אשר בחלום האמור שם כי בשינה יחזק כח המדמה והי׳ במדריגת השכל אשר בהקיץ לכן מי זה הגיע בחלומו לצייר הדמיון על אמיתתו הוא הנעלה הפך היקיצה שהשכל יכזב על המדמה דמיוניו והבן זה כי לא שערוהו המפרשים : קראם אנשים ׳ כי או הם לבד בכח אל מלאכותם וערך הכח אל הפועל כערך האנשים אל המלאכים : היא פעולה אחת ׳ והנה שם מלאך כולל ב׳ המובנים אשר בשורש לאך א׳ שליחות כמו במלאכות ה׳ , ב׳ מלאכה כמו לא תעשה כל מלאכה , והוא מטעם פעולת הכח ההוא המכונה בשם מלאך :

כבר בארנו ׳ יבאר ששם מלאך הוא שם משותף נאמר על הפועלים ברצון ובחירה שהם השכליים הנבדלים והגלגלים , ונאמר ג״כ על הפועלים בטבע כמו הכחות החומריות אשר בזה העולם השפל , ובעבור היות השכליים הנבדלים בעלי רצון ויכולת להוסיף או לגרוע בטוב המושפע על ידיהם לכן נאסר עלינו להתפלל אליהם כאמרם ז״ל בספרי ע״פ מי כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו , אליו ולא למדותיו , ואפי׳ לעשותם שליח להתפלל בעדנו נאסר עלינו כאמרם ז״ל גמיר׳ דאפי׳ בפרונקא לא נקבליה , וזה שלא נשים בטחוננו בהם רק בה׳ לבדם ולא נאסר לעשות אדם שמלצ׳ כמו שהתפלל משה ושמואל בעדנו וזה כי הכל יודעים כי לא בידם טובנו ע״כ לא יסירו בטחונם מה׳ משא״כ המלאך שיש מקום לטעות כאמור , ובזה תבין כי אין נכון להתפלל תפלת מכניסי רחמי׳ ותפלת שלש עשרה מדות האמורות

ועשו הטוב לעולם , ואין אצלם כי אם הטוב , כמו שנבאר בפרקים הבאים , וכל מה שיש להם הוא נמצא בשלמות ובפעל תמיד מעת שנמצאו :

פרק שמיני

מן הדעות הקדומים המתפשטים אצל הפילוסופים ורוב האנשים , שלתנועות הגלגלים קולות נוראים עצומים מאד , והיתה ראיתם על זה אמרם שהגרמים הקטנים אשר אתנו כשיתנועעו תנועה ממהרת ישמע להם קעקוע עצום וצליל מרעיר , כ״ש גרמי השמש והירח והככבים על מה שהם עליו מן הגודל והמהירות , וסיעת פיטאג׳ורוס כלה תאמין שיש להם קולות ערבים נערכים עם גודלם כערך נגוני המוס״יקא , ויש להם לתת עלה להיותנו בלתי שומעים הקולות ההם העצומים והנוראים , וזה הדעת מפורסם באומתינו ג״כ , הלא תראה החכמים יתארו גודל קול השמש בעת מרוצתה כל יום בגלגל , וכן ראוי לכלם : אמנם אריס״טו ימאן זה ויבאר שאין קול להם , ואתה תמצא זה בספר השמים והעולם ומשם תבין זה , ולא תרחיק היות דעת אריס״טו חולק על דעת החכמים בזה , כי זה הדעת ר״ל היות להם קולות אמנם הוא נמשך אחר האמנת גלגל קבוע ומזלות חוזרים , וכבר ידעת הכרעתם דעת אומות העולם על דעתם בענייני התכונה האלו , והוא אמרם בפירוש ונצחו חכמי אומות העולם חכמי ישראל , וזה אמת כי הענינים העיוניים אמנם דבר בהם כל מי שדיבר כפי שהביא אליו העיון , ולזה יאמן מה (ג״ח מי) שהתאמת מופתו :

פרק תשיעי

כבר בארנו לך (פרק ד׳ מזה החלק) שמספר הגלגלים לא דוקדק בזמן אריס״טו , ושהמונים הגלגלים בזמננו תשעה , אמנם

באמורות בחכינה וכבר הערותי על זה בפי׳ הסליחה שלנו וכבר נוחו שלימים וכן רבים על זה · וזה שהתפלא הרש״ט על הרב ז״ל במה שפי׳ כי לא אוכל לעשות דבר , וכתב השמר מפניו ושמע בקולו וגו׳ , שהוא מענה השכל הנבדל , ותמה הוא הרש״ט מהרב ואמר כי המלאך האומר ללוט הוא הכח המדמה והצורה הנמצאת בדמיונו וכו׳ , הנה אם בעיניו יפלא זה גם בעיני יפלא איך לא שם לבו לדעת כי השכל הנבדל אשר חוץ לנפש המורגש לנביא הוא סבת הצורה הדמיונית אשר בנפש הנביא יעוין מ״שכ החבר (בג׳ לרביעי מכוזרי) , וכן דעת הרב ז״ל בפרקי הנבואה (מל״ב לזה עד סופו) , וגם מה שכתב מענין ידיעת השכליים הנבדלים בזה העולם ידיעה מינית וכללית לא פרטים , יש בו מקום עיון ועוד נדבר בו :
מן הדעות · בזה הפרק יבאר אל מה ירמוז אמרו במרכבה ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים וגו׳ : ואמר שזה רומז לקול רעש אשר ירעשו הכוכבים בלכתם סביב גלגליהם לדעת האומר גלגל קבוע ומזל חוזר שהכוכב מנסר בגלגל ומשמיע קול כאמרם ז״ל בקול גלגל חמה : נערכים עם גדלם · כי ערך הקולות שוה לערך גודל הכוכבים משמיעי הקולות , והנה מהמבואר בחכמת התכונה שיש ערך מסודר לגודל הכוכבי׳ זה לזה לכן השמיעו קול מסודר ערב ונעים : לתת עלה · כי העילה ר״ל הטעם מה שלא נשמע קולם הוא רוב המרחק אשר מהם אלינו : ולזה יאמין מי שהתאמת מופתו · ר״ל דברים המתבררים בתוכחת השכל אין יתרון לחסיד ולבעל רו״הק בדעתו כי הכל הולך אחר בירור השכל האמיתי כאמרם ז״ל חכם עדיף מנביא וכבר אמר הרב ז״ל בכיוצא בזה , ז״ל דברים של אמת מה לי אמרן גוי או אמרם נביא , והנה הפריז הרב על מדותיו בזה ושארי לי׳ מרי׳ כי לפי הודאת חכמי ישראל לחכמי האומות בענין גלגל קבוע ומזל חוזר לא אמת דבר הנביא ואשמע את קול כנפיהם וגו׳ , או לא בצדק הודו חכמי ישראל לחכמי האומות , והאמת בזה כי הכתובי׳ יש להם פי׳ אחר ואם אנחנו לא נדעהו , וה׳ אלהים אמת ודברו יקום לעולם :
כבר ביארנו · כוונת הרב ז״ל לבאר בזה הפרק אל מה זה רומז דמות ארבע חיות שראה יחז׳ , כי לפי דעתו ירמוז

אמנם מנו הכדור האחד הכולל גלגלים רבים וחשבוהו לאחר · כמו שהתבאר למי שעיין בחכמת התכונה · ולזה לא תרחיק עוד מאמר קצת החכמים שני רקיעים הם · שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים · כי אומר זה המאמר מנה כדור הכבבים כלם אחד ר"ל הגלגלים אשר בהם ככבים · ומנה כדור הגלגל המקיף אשר אין ככבים בו כדור שני · ואמר ב' רקיעים הם · ואני אקדים לך הקדמה יצטרך אליה בענין כוונתנו בזה הפרק והיא זאת. דע כי גלגל נוגה וככב יש מחלוקת בהם בין הראשונים מאנשי הלמודים אם הם למעלה מן השמש או תחת השמש · מפני שאין שם מופת יורנו על סדור שני הכדורים האלו · והיה דעת הראשונים כלם שכדורי נגה וככב למעלה מן השמש ודע זה והבינהו מאד · ואח"כ בא בטלמיוס והכריח היותה מתחת · ואמר שהוא הנאות בענין הטבעי שיהא השמש באמצע ושלשה כוכבים למעלה ממנו ושלשה תחתיו · ואח"כ באו אנשים אחרי באנדלוס חכמו בלמודים מאד · ובארו לפי הקדמות בטלמיוס כי נגה וככב למעלה מן השמש · וכבר חבר בזה אבן אפלח האשביליי אשר התחברתי עם בנו · ספר מפורסם · אח"כ השתדל בזה הענין · הפלוסוף המעולה אבובכ"ר בן אלצ'איג אשר קראתי עם אחד מתלמידיו והראה אפני ראיות · כבר העתקנום ממנו · ירחיק בהם שיהיה נגה וככב למעלה מן השמש · אבל זה אשר זכרו אבוב'כר הוא ראית הרחקת זה לא ראית מניעתו · סוף דבר יהיה הענין כן או לא יהיה · הנה הראשונים כלם היו מסדרים ככב ונגה למעלה מן השמש ולזה היו מונין הכדורים חמשה · כדור הירח הסמוך לנו בלא ספק · וכדור השמש אשר הוא למעלה ממנו בהכרח · וכדור החמשה הככבים הנבוכים וכדור הככבים העומדים · והגלגל המקיף בכל אשר אין ככב בו · ויהיה מספר הכדורים המצויירים · ר"ל כדורי הצורות אשר בהם ככבים · כי כן היו הראשונים קוראים הככבים צורות · כמו שהוא מפורסם כספריהם יהיה מספרם ד' כדורים · כדור הככבים העומדים · וכדור הככבים הנבוכים הה' · וכדור השמש וכדור הירח · ולמעלה מכלם גלגל אחד חלק אין ככב בו · וזה המספר הוא אצלי שרש גדול מאד לענין עלה בדעתי לא ראיתיו לאחד מן הפילוסופים בבאו' · ואולם מצאתי בדברי הפילוסופים ודברי החכמים דברים העירוני על זה · והנני אזכירהו לך בזה הפרק ואבאר הענין :

פרק עשירי

ידוע מפורסם בכל ספרי הפילוסופים כשידברו בהנהגה · אמרו כי הנהגת זה העולם התחתון ר"ל עולם ההויה וההפסד אמנם היא בכחות השופעות מן הגלגלים · וכבר זכרנו זה פעמים · וכן תמצא החכמים ז"ל אומרים אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל שנאמר · הידעת חוקות שמים אם תשים משטרו בארץ · ומזל יקראו ג"כ הכוכב · תמצא זה מבואר בראש בראשית רבה · אמרו יש מזל שהוא

ירמוז לארבעת ראשי הגלגלים שהם גלגל הכוכבים הקיימים , ב' חמשת גלגלי כוכבי נבוכה שהם למעלה מהשמש , ג' גלגל השמש , ד' גלגל הירח , אלה איפו רמוזים בד' חיות שראה הנביא , והרקיע אשר ממעל לראשי החיות רומז לגלגל המקיף בכל , ולהיות שאין בו כוכב כלל זולתי ספיריות יתארהו שהוא כעין הקרח הנורא :

ידוע מפורסם · בזה הפרק יבאר אל מה זה ירמוז אמרו במרכבה כי רוח החיה באופנים , ואל מה ירמוז אמרו וידי אדם מתחת כנפיהם , וביאור רמיזות אחרות אשר באו במרכבה : בכחות השופעות · אל הכחות ההם ירר' אמרו כי רוח החיה באופנים פי' כחות הגלגלים שופעי' על היסודות : ומזל יקרא ג"כ הכוכב · לא הי"ב מזלות לבד כי אם כל כוכב יקרא ג"כ מזל ועל שם היותם מתנועעים ונגרים כמים נוזלים לכן נקראים מזלות ככתוב לשמש ולירח ולמזלות

שהוא גומר הלוכו לשלשים יום , ויש מזל שגומר הלוכו לשלשים שנה , הנה כבר בארו בזה המאמר שאפילו אישי ההוויה יש להם כחות ככבים מיוחדים להם , ואע"פ שכחות הגלגל מתפשטים בכל הנמצאות , אבל יהיה ג"כ כח ככב אחד מיוחד במין אחד כענין בכחות הגשם האחד , כי המציאות כולו איש אחד כמו שזכרנו (פרק ע"ב חלק א') וכן זכרו הפילוסופים שלירח כח מוסיף ומיוחד ביסוד המים , והראיה על זה תוספת הימים והנהרות בתוספת הירח וחסרונם בחסרונו , והיות המשך בימים עם הקדים הירח והחסרון בשובו לאחור , ר"ל עלייתו וירידתו ברבעי הגלגל , כפי מה שהוא מבואר נגלה למי שהשקיף על זה , אמנם היות לנצוץ השמש מניע יסוד האש זה מבואר מאד כמו שתראהו מהתפשט החום במציאות עם השמש , ותגבורת קורת (נ"א קור) ברחקו ממקום או בהעלמו ממנו , וזה מבואר אין להאריך בזכרו , ועלה בדעתי כאשר ידעתי זה , כי אלו הד' כדורים המצויירים אע"פ ששופעים מכלם כחות בכל המתהוות והם עלתם , יש לכל כדור יסוד מן הד' יסודות , הכדור ההוא לבד התחלת כחות היסוד ההוא לבד והוא המניע אותו תנועת ההויה בתנועתו , ויהיה כדור הירח מניע המים , וכדור השמש מניע האש , וכדור שאר הככבים הנבוכים מניע האויר , ולרוב תנועותם והתחלפם ושובם וישרונם ועמידתם ירבה הצטייר האויר בהתחלפו והתקבצו והתפשטו במהירות , וכדור שאר הככבים העומדים מניע הארץ , ואולי בעבור זה התאחרת (נ"א התאחרה) תנועתה לקבלת התפעלות והתמזגות לאיחור הככבים בתנועה , וכבר העירו על התיחדות הככבים העומדים בארץ , באמרם שמספר מיני הצמחים כמספר אישי ככבים מכלל הככבים , וכן אפשר שיהיה הסדר שיהיו הכדורים ארבעה , והיסודות המתנועעות מאתם ארבע , והכחות הבאים תחלה מאתם במציאות בכלל ארבע כחות כמו שבארנו (פרק ע"ב מחלק א') וכן סבות כל תנועה גלגלית ארבע סבות , והם צורות הגלגל , ר"ל כדוריתו , ונפשו , ושכלו אשר בו יצייר כמו שבארנו , (פרק ד' מזה החלק) והשכל הנבדל , אשר הוא חשוקו , והבן זה מאד , ובאורו כי לולא היות צורתו זאת הצורה , לא היה יכול בשום פנים להתנועע תנועה סבובית על הדבקות , מפני שאי אפשר דבקות תנועה בחזור חלילה אלא בתנועת הסבוב לבד , אבל התנועה הישרה אע"פ שישוב המתנועע בדרך ההוא בעצמו פעמים לא תדבק התנועה , כי בין כל שתי תנועות זו הפך זו מנוחה , כמו שהתבאר במופת במקומו , הנה כבר התבאר שמהכרח דבקות התנועה בחזור

בדרך

ולמזלות : יש מזל . זה יורה שעל שאר הכוכבים ידברו כי הי"ב מזלות מהלך אחד להמה : כח כוכב אחד מיוחד במין אחד . על"הכ ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים : שלירח כח מוסיף . ילי"ב גבולות החיות ר"ל הגלגלים למספר היסודות הנקראים בשם אופנים וכל גלגל יש לו כח מיוחד ביסוד אחד , הירח ביסוד המים והשמש ביסוד האש וחמשת כוכבי נבוכה ביסוד האויר , והקיימים ביסוד העפר : כדורים המצויירים . ר"ל אשר בהם ציור כוכבים : והתקבצו והתפשטו . האויר הוא גשם ספוגי אלא"ם שיר קער"פיר בל"א יתקבץ בקור ויתפשט בחום כמו שנראה זה בנוד בלא"ז בל"א המלאה לה אויר מעט אם תעמידנה נגד האש יתפשט האויר בתוכה וימלאנה , וכן יתקבץ באבק השריפה פול"ויר בל"א וכאשר יבער יתפשט האויר וידחוק בכח גדול כדורי העופרת מקנה השריפה בבקשתו מקום רחב בלאתו החוצה , וזה סבת נשיבת הרוח כי אם יתחמם איזה אויר קר מקובץ לפתע פתאום ויקר לו מקרה ההתפשטות במרחב מקום אזי ידחה האויר אשר סביב לו ממקומו בתנועה חזקה : הכדורי' ארבעה . כדור הכוכבי' הקיימים , וכדורי חמשת כוכבי נבוכה , וכדור השמש , וכדור הירח , והם אשר קראם בשם חיות על שם היותם חיים משכילים והם כדמות סוסי המרכבה , ואופני המרכבה המתנועעים בכח החיות הם היסודות המתים : והכחות הבאים . ירמוז לארבעת מיני המרכבה המתהוות מהן שהם דומם צומח חי ומדבר , כי על שם ההרכבה אשר במציאות יכנה המציאות בכלל בשם מרכבה , ואלה הד' כחות רמוזים באמרו וארבעה פנים לאחת להנה : ארבע סבות . והם הנרמזים בכנפי החיות : כמו שהתבאר במופת . בהקדמה השלש

בדרך אחת בעצמו שיהיה המתנועע מתנועע בסבוב, ולא יתנועע רק בעל נפש, הנה יתחייב מזה מציאות הנפש, ואי אפשר מבלתי מביא לתנועה, והוא ציור וכוסף למה שצוייר, כמו שזכרנו וזה לא יהיה הנה א"כ בשכל אחר שאינו בריחה ממה שהוא כנגד ולא בקשת נאות, ואי אפשר מבלתי נמצא אחד והוא אשר צוייר והיה הכוסף אליו כמו שבארנו, הנה אלו ארבע סבות לתנועת הגלגל, וארבעה פנים מן הכחות הכוללות הבאות תחלה מאתו אלינו, והם כח הוויית המתצבים, וכח הנפש הצומחת וכח נפש החיה, וכח נפש המדברת כמו שבארנו. (פרק פ"ג מחלק א') ועוד שאתה כשתבחן פעולות אלו הכחות תמצאם שני מינים, הויית כל מה שיתהוה, ועמידת המתהווה ההוא, ר"ל שמירת מינו תמיד ושמירת אישיו זמן אחד, וזהו ענין הטבע, אשר יאמר שהוא חכם מנהיג משגיח בהמצאת החי במלאכת מחשבית משגיח בשמירתו והתמדתו, בהמציא כחות נותנות צורה הם סבת מציאותו, וכחות זונות הם סבת עמידתו ושמירתו הזמן, שאפשר הכוונה הוא זה הענין האלהי המגיע ממנו שתי הפעולות האלו באמצעות הגלגל, ומספר הארבעה הזה הוא נפלא ומקום התבוננות במדרש ר' תנחומא אמר כמה מעלות היו בסולם ארבע ר"ל אמרו, והנה סולם מוצב ארצה, ובכל המדרשות יזכר שארבע מחנות של מלאכים הם, והושב זה פעמים, וראיתי בקצת הנוסחאות כמה מעלות היו בסולם שבע, אבל הנוסחאות כלם וכל המדרשות מסכימים שמלאכי אלהים אשר ראם עולים ויורדים אמנם היו ארבעה לא יותר, שנים העולים ושנים היורדים, ושארבעה נקבצו במדרגה אחת ממדרגות הסולם והיו הארבעה בשורה אחת השנים העולים והשנים היורדים, עד שהם למדו מזה שרוחב הסולם היה עולם ושליש עולם במראה הנבואה, כי רחב המלאך האחד במראה הנבואה היה שעור שליש העולם באמרו, וגויתו כתרשיש, יהיה רחב הארבע

א"כ

הסלם עשרה: כמו שזכרנו. ברביעי לזה: כמו שביארנו. שם: תמצאם שני מינים. יבאר אל מה זה ירמוז אמרו וידי אדם מתחת כנפיהם, ויאמר כי הוא זה רומז לשתי פעולות כוללות השופעות מהגלגלים א' הויית אישי המינים, ב' קיומם ושמירתם בהמציא להם מזונות ודרכם כפי טבעם כימי מציאותם במציאות, והקיום האמור נרמז במ"ב בכתוב וירא אלהים כי טוב, כי טעם ראיה ענינו קיום כאמרו ז"ל רואה אני את דברי אדמון כ"כ הרמב"ן ז"ל: ומספר הארבעה זה. ר"ל מספר הארבעה הכפול במרכבה זה ארבעתים, ארבע חיות, ארבע כנפים, ארבעה אופנים, ארבעה פנים: כמה מעלות היה בסולם. סולם הוא לול בעל מדריגות הוכן לעלות ולרדת בו, ובהיות המציאות כלו על דרך ההשתלשלות בעל מדריגות על כן ירמוז עליו בשם סולם בעל מדריגות, ואמרו ז"ל שזה הסולם היה בעל ארבע מדריגות ורומז לארבע מדריגות סוגי דומם צומח חי מדבר, ומלאכי האלהים העולים והיורדים בו רומז לארבע היסודות אש רוח מים עפר, שנים הם העולים והם אש ורוח ושנים הם היורדים והם מים ועפר, וכבר התבאר שהיסודות נקראים מלאכים ככתוב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט: בסולם שבע. אין אלה מדרשות חלוקות אבל הראשון יכוון אל מספר מדריגות סוגי עולם השפל לבד כאמור, וזה השני יציב גבולות מדריגות השתלשלות המציאות כלו למספר שבעה כמו שביאר הרב ז"ל בפתיחה לראשון, והם א' סולם רומז להשתלשלות הנמצאים על מדריגות רבים גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם, ב' מוצב ארצה רומז לעולם היסודות, ג' וראשו מגיע השמימה רומז לעולם הגלגלים, ד' והנה מלאכי האלהים רומז לעולם המלאכים ר"ל השכליים הנבדלים, ה' עולים רומז אל העילות, ו' ויורדים רומז אל העלולים, ז' והנה ה' נצב עליו רומז אל הסבה הראשונה המחויבת המציאות בבחינת עצמה, וזה אמרו נצב וענינו קיום כמבואר (בע"ו לראשון), אלה איפו מדריגות הסולם אשר מעלות שבעה עולותיו: נקבצו במדריגה אחת. ר"ל היסודות הארבעה הם קבועים במדריגה השפלה מהסולם הנרמז במוצב ארצה: כי רוחב המלאך. כל יסוד נקרא מלאך כמו שקדם, והמלאך הוא שליש העולם במראה נבואה לכן הי' שיעור הארבע היסודות עולם ושליש, ר"ל עולם השפל בעצמו הוא שליש של כל הנמצאים הנחלקים לשלשת מחלקות עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם השכליים: וגויתו כתרשיש. הרמז תרשיש

איב עולם ושליש · ובמשלי זכריה בתארו ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת · אמר בפירוש זה אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתייצב על אדון כל הארץ · והן עלת כל מה שיתחדש · אמנם זכרון נחשת וכן אמרו · נחשת קלל · הראה בו קצת השתתפות והנה תשמע אחר זה בזה הערה · ואמנם אמרם שהמלאך שליש העולם והוא אמרם בבראשית רבה בזה הלשון שהמלאך שלישו של עולם הוא מבואר מאד, וכבר בארנו זה בחבורנו הגדול בתלמוד כי הנבראות כלם שלשה חלקים · השכלים הנפרדים הם המלאכים · והשני גופות הגלגלים והשלישי החמר הראשון · ר"ל הגופות המשתנות תמיד אשר תחת הגלגל · כן יבין מי שירצה להבין חידות הנבואה · ויעור משנת השכחה · וינצל מיים הסכלות · ויעלה אל עליונים למעלה אמנם מי שייטב לו שיצוף במי סכלותו וירד מטה מטה · לא יצטרך שיטריח גופו ולא לבו יניח התנועה והוא ירד למטה בטבע · והבן כל מה שנזכר והשתכל בו :

פרק אחד עשר

דע כי ענייני התכונה האלו הנזכרים · כשיקראם ויבינם איש למודי לבד · יחשוב שהם מופת חותך על שצורת הגלגלים ומספרם כך · ואין העניין כן ואין זה המבוקש בחכמת התכונה · אבל מהם עניינים מופתיים שהם כן כמו שהתבאר במופת שדרך השמש דרך נוטה מן הקו השוה וזה מה שאין ספק בו · אבל אם יש לו גלגל יוצא

הם אותיות תרי"ש שהוא שלישית המספר / והמלאך הנראה בנבואה כולל השגת עולם מלא שהוא שליש המציאות בכלל : ארבע מרכבות יוצאות · רומז לארבע יסודות היוצאות מבין שני הרים הרומז לחומר הראשון והצורה הראשונה שהם הרים גדולים בל ימוטו לעולם / ומכונים בשם נחשת מטעם דמיון כי הנחשת שע"אל בל"א היו עושים מהם המראות והאספקלריות המורים דמות העומדים נגדם ומטעם זה רמוז במ"ב על הכח המדמה בשם נחש ומטעם זה נקראו בעלי הדמיונות בשם מנחשים / כי נחש ינחש הוא ר"ל יראה בדמיוני המראות המלוטשות דמות צורת הגנב כמו שכתבנו זה באריכות בהקדמה הב' לזמירות אסף : נחשת קלל · ר"ל מלוטש כמו קלקל בחצים / ואתית כמו שכתבנו : והוא ירד למטה בטבע · רוב המון בני אדם טבעם נוטה לחיות בחיי הדומם או הבהמה / כי הנה רבים יתענגו בשינה שהוא חיי הדוממים ויכלו רוב ימיהם בשינה נמשל כאבנים נדמו (וגם העסק בדבר שאין לו קיום נצחי שינה תחשב / ואל זה ירמוז חוני המעגל במליצתו ש"מ דניים שבעין שנין ר"ל כל עסקנו דומה לנטיעת חרוב שאין בו קיום נצחי וימי שנותינו בהם שבעים שנה דומה לשינה וחלום מהקיץ) / ורבים יתענגו במשתה יין ושכר וכל משקה המבלבל השכל ועושה את בעליו כאחד הבהמות / והנה אלה השכורים מתאוים בטבעם לחיות בחיי הבהמות / ויותר מהמה כל כסיל לא יחפוץ בתבונה עד שגם בהקיץ נמשל כבהמות נדמו / ולא די שהם בהמה המה להם אלא אף גם את המשכיל ישיתו להיות אוכל עמהם באבוס אחד / והנוערים בעם כאלה מנצחים את הכסילים ומקרבים אותם ומשכילי עם בשפל יושינו :

דע כי עניני התכונה · הרב ז"ל יעיר על נות לדקו בביאורו על מעשה מרכבה והנה מדאגה מדבר פן יאמר המספק הנה ביאורו זה לא יאמן בו מבחינת ב' ספיקות אשר עליו יעורו א' הנה חכמת התכונה אשר עליה הוסד ביאורו היא מסופקת וא"כ איך היתה זאת שהמסופקת תתן אמת / ב' זאת החכמה היא מעמים הוצאה ר"ל חכמי האומות חקרוה, כי כן היא ואיננה כדאי לבאר בה דברים העומדים ברומו של עולם / ועוד בה שלישיה להבין דבר מה ראה הנביא על כיה להזכיר מלת דמות בהשגת החיות ככתוב דמות ארבע חיות / ודמות על ראשי החיות רקיע / מה שלא זכר מלת דמו"ת בהשגת האופנים / הנה את כל אלה יביא במשפט הבחינה ושלם נות לדקו : מן קו השוה · הוא קו הנדמה שעובר באמצע הרקיע מן אמצע מזרח לאמצע מערב עיקוואטור בלעז והנה מהלך השמש נוטה מן הקו השוה הלזה לצפון ולדרום

יוצא חוץ למרכז או גלגל הקף לא התבאר במופת, וזה ממה שלא ירגיש עליו בעל התכונה, כי כוונת החכמה הזאת להניח תכונה שיתכן עמה שתהיה תנועת הככב אחת סבובית אין מהירות בה ולא איחור ולא שנוי יהיה המתחייב מן התנועה ההיא נאות למה שיראה, וישתדל עם זה שימעט התנועות ומניין הגלגלים כל מה שיוכל כי על דרך משל כשנוכל להניח תכונה שיתכן עמה הנראה מתנועת זה הככב בג' גלגלים ותכונה אחרת שיתכן עמה זה בעצמו בד' גלגלים מן הראוי שנסמוך על התכונה שמספר תנועותיה מעט ולזה בחרנו בשמש יציאת המרכז על גלגל סבוב כמו שזכר בטלמיוס, ולפי זה הענין, כאשר השגנו תנועות הכוכבים העומדים כלם תנועה אחת, לא התחלף ולא ישתנו הנהותיה קצתם מקצתם, הסכמנו על היותם כולם בגלגל אחד, ולא ימנע שיהיה כל ככב מהם בגלגל, ויהיו תנועותיהם כלם אחת, והגלגלים ההם כלם על קטבים אחרים, ויהיו אז השכלים לפי מספר הככבים, כמו שנאמר היש מספר לגדודיו ר"ל לרבויים: כי השכלים וגרמי השמים והכחות כלם הכל גדודיו וא"א מבלתי שיכלול מיניהם מספר, עד שאלו היה הענין כן לא היה נפסר עלינו סדרנו במנותנו גלגל הככבים העומדים כדור אחד, כמו שמנינו חמשת גלגלים הככבים הנבוכים עם רוב גלגלים כדור אחד, כי הכונה כבר הבינות אותה, שאמנם נמנה כל הכח אשר השגנוהו במציאות השגה כוללת, מבלתי שנזהר לגבול אמיתת השכלים והגלגלים אבל המכוון כולו שהנמצאות מתחת הבורא יתעלה יחלקו ג' חלקים, האחד מהם השכלים הנפרדים, והשני הגופות הגלגלים אשר הם נושאים לצורות עומדות, לא תעתק הצורה בהם מנושא לנושא ולא ישתנה הנושא ההוא בעצמו, והשלישי אלו הגשמים ההוים הנפסדים אשר יכללם חמר אחד, ושההנהגה שופעת מהבורא יתעלה על השכלים כפי סדרם, ומן השכלים ישפעו מהם ממה שהוחן להם טובות ואורים על הגלגלים, וישפעו מן הגלגלים כחות וטובות על זה הגוף ההוה הנפסד ברוב מה שהוחנו מהתחלותיהם ודע כי כל משפיע טוב אחד בזה הסדר אין מציאות המועיל ההוא וכונתו ותכליתו להועיל זה המקבל התועלת לבד

ולדרום בכדי כ"ד מעלות: חוץ למרכז · חוץ לנקודה האמצעית אשר בגלגל היומי אשר בעבור זה יראה השמש פעמים קרוב אל הארץ בהיותו בשפל ופעמים רחוק בהיותו בגובה פעמים בא בארוכה בהיותו בגובה רומו, פעמים בא בקצרה בהיותו בשפל רומו, כאשר עיניך תחזינה מישרים בתמונה הא' אשר בסוף החיבור: או גלגל הקף · הוא גלגל הקפה קטן נושא גוף השמש בלתי מקיף את הארץ כי אם סובב הולך בעובי הסובב של הגלגל הגדול המקיף את הארץ הנושא לגלגל ההקפה האמור כמו בתמונה הב' אשר בסוף החיבור עיגול הוזח הוא גלגל ההקפה הנשוא על עיגול א ב ג ד ויהי' קרוב אל הארץ בהיותו בשפל מהלכו בנקודת ח' ורחוק מן הארץ בהיותו בגובה רומו בנקודת ו', ובא בארוכה בלכתו בגלגל ההקפה לצד הנוכחי אשר בו ילך עם נושאו ר"ל שהנושא הלוך ילך מן א' אל ד' ואל ג' והשמש יסובב בהקפה לאחור ר"ל מן ה' אל ו' דרך נקודת ז' ויתמהמה בלכתו, ופעמים בא בקצרה בהיותו סובב במקיף מן ו' אל ח' שילך מול צד אחד עם הנושא וימהר לכתו, והנה לפי הנראה ממהלך השמש שפעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, פעמים קרוב אל הארץ ופעמים רחוק יתכן שתהי' סבתו יציאת המרכז כתמונה הא' או גלגל הקפה כתמונה הב' כי שניהם כאחד נכונים: שלא ירגיש עליו · לא ישים לבו להכריח חיוב הנחה אחת יותר מהאחרת: שמספר תנועותיה מעט · כי הטבע לא יפעל דבר לבטלה: ולזה בחרנו · למעט בגלגל ותנועה: ר"ל לרבויים · כוונת הכתוב שהם רבים מאד אך עכ"פ יש להם מספר בהכרח כמבואר (בהקדמה שלישית לזה) אבל דבר הכתוב בלשון גוזמא כמו כי חדל לספור כי אין מספר: שאלו היה הענין כן, ר"ל שאם היתה הנחה האמורה שיש לכל כוכב מכוכבים העומדים גלגל בפני עצמו עכ"ז יהיה דברנו אמת וצדק שכלם חשובים כאחד להיות כלם ממין תנועה אחת ובזה הותר הספק הא' האמור בראש הפרק: יחלקו ג' חלקים · שהם עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם היסודות והרמז בשלשת

לבד, כי יתחייב מזה השקר הגמור, וזה כי התכלית יותר נכבד מן הדברים אשר הם בגלל התכלית, והיה מתחייב א"כ שיהיה מציאות העליון השלם והנכבד מפני הפחות, ולא ידמה זה משכיל, אבל הענין כמו שאספר, וזה כי הדבר השלם בצד אחד מן השלמות, אפשר שיהיה השלמות ההוא בגבול שישלים עצמו ולא יעבור ממנו שלמות לזולתו, ואפשר שיהיה שלמותו בעניין שיותר ממנו שלמות לזולתו, כאלו תאמר על דרך משל שיהיה איש יש לו מן הממון מה שיספיק בצרכיו לבד, שלא יוותר ממנו מה שיועיל ממנו לזולתו, ואחר יש לו מן הממון יותר לו ממנו מה שיעשיר אנשים רבים, עד שיתן לאיש אחר שיעור שיהיה בו האיש ההוא ג"כ עשיר, ויותר לו מה שיעשיר בו איש שלישי, וכן הענין במציאות שהשפע המגיע ממנו יתעלה להמציא שכלים נפרדים, ישפע מן השכלים גם כן להמציא קצתם את קצתם עד השכל הפועל, ואצלו תפסק המצאת הנפרדים, וכל נפרד תשפע ממנו ג"כ המצאה אחת עד שיגיעו הגלגלים אל גלגל הירח, ואחריו זה הגוף ההוה הנפסד ר"ל החמר הראשון ומה שהורכב ממנו, וכל גלגל יגיעו מאתו כחות אל היסודות עד שישלם שפעם אל תכלית ההויה וההפסד ואלו העניינים כלם כבר בארנו שאינם סותרים דבר ממה שזכרוהו נביאינו וחכמי תורתנו, כי אומתנו אומה חכמה שלימה, כמו שבאר יתעלה על ידי האדון אשר השלימנו, ואמר רק עם חכם ונבון הגוי וגומר, אך כאשר אבדו טובותינו רשעי אנשי האומות הסכלות, ואבדו חכמתנו והבורינו, והמיתו חכמינו, עד ששבנו סכלים כמו שיעד רע בעוונותינו ואמר, ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר, והתערבנו בהם ונעתקו אלינו דעותיהם כמו שנעתקו אלינו מדותיהם ופעולותיהם, וכמו שאמר ברמיון המעשים, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, כן אמר בהעתק דעות הסכלים אלינו, ובילדי נכרים ישפיקו, תרגם יונתן ב"ע ובנימוסי

בשלשת חלקי ההשגה אשר במרכבה כמבואר (בחמישי לשלישי) : ברוך מה שהוחנו · מרב טוב השפע אשר חוננו מהשכליים הנבדלים, ישפיעו על עצמי ההווים והנפסדים : המלאך אחת · ירמוז אל הגלגל שכל שכל מהשכליים הנבדלים יש לו ב' השכלות א' השכלת עילתו ב' השכלת עצמו מהשכלת עילתו ישפע ממנו שכל ומהשכלת עצמו ישפע ממנו גלגל, וכן הוא דעת בעל ספר יצירה כמו שקראה בביאור הראב"ד ז"ל על ס"י, אולם החבר לא נאמנה אליו זו הדעת והודה למלך הכוזרי באמרו (בי"ד לרביעי) ז"ל ומה הצורך אל אותיות הוי או אל מלאך וגלגל וכו', יעוין ביאורנו שם : ואבדה חכמת חכמיו · כתוב הדור הוא (ישעי' כ"ט), הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה וגו' והטעם התחלת החכמה היא הפליאה כי לא יחקור האדם על הדבר אם לא יפלא בעיניו ככתוב ראשית מחקר פליאה ותוכה השכל ותכליתה אמת וצדק (אסף ח"א ז'), והנה יאמר הכתוב כי העם הזה ר"ל בני ישראל ישארו אצל ראשית חכמה שהיא הפליאה עד"הכ יכך ה' בשממון, ולא ישכילו עכ"פ כי תאבד החכמה בענין רע, ובינת נבונים תסתתר, פי' המבינים דבר מתוך דבר הפליאה יסתירו בינתם מיראתם להגיד המראה כטעם באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך : בהעתק דעות הסכלים אלינו · וכבר נשאלתי מאחד הרבנים מהו גדר האמונה השלימה, השיבותיו היא האמונה אשר יסכים עמה השכל, או גער עלי בנזיפה וקרא ואמר אתה נותן יד לאפיקורסים, אבל אדרבה נהפוך הוא גדר האמונה השלימה הוא להאמין בדבר אשר יסתור אותו השכל, עניתיו אתה נותן יד לבעלי השלישים, האומרים אמור שהאמונה היא יותר נעלה מהשכל עד שהשכל אין לאל ידו לבחון האמונה ולהראות בה סתירה, משא"כ דת משה וישראל כי היא על חכמה מוסדה ועל שכל יכוננה ככתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, על כן המצוה עלינו לחקור באמתתה ולפתוח בשאלה ובמחקר למי שאין לו דעת לחקור על אמיתת הדת כאמרם ז"ל ושאינו יודע לשאול את פתח לו, וכ"כ הרב בעל החובות שכל היודע מבין לחקור על אמונתו ואינו חוקר עתיד ליתן את הדין, ואחריו החזיק הרב בעל בינה לעתים אשר שם שם לו זכר לדבר בביאור הכתוב דרך אמונה בחרתי ר"ל בענינים הנוגעים באמונה בחרתי בחירה שכלית ועמדתי על אמתו של דבר אחר הדרישה והחקירה בשכל האנושי, אולם משפטך שויתי ר"ל

ובנימוסי עממין אזלין · וכשאר גדלנו על מנהג דעות הסכלים שבו אלו הדיעות הפילוסיפיות כאלו הם נכרים מתורתנו כזרותם מדעות הסכלים ואין העניין כן · ואחר שנכפל בזכרינו זכרון השפע מהש"י ומהשכלים צריך שנבאר לך אמתתו ר"ל העניין אשר יכונה בשפע ואח"כ אתחיל לבאר בחדוש העולם :

פרק שנים עשר

מבואר הוא שכל מחודש יש לו סבה פועלת בהכרח היא אשר חדשתהו אחר שלא היה נמצא · והפועל ההוא הקרוב לא ימלט מהיותו גשם או לא גשם · וכל גשם לא יעשה מאשר הוא גשם ואמנם יעשה מעשה אחד מאשר הוא גשם אחד ר"ל בצורתו · והנה אדבר בזה אחר כן · והפועל ההוא הקרוב המחדש לדבר המחודש אפשר היותו א"כ (ג"א ג"כ) מחודש וזה לא ילך אל לא תכלית · אבל א"א לנו בהכרח אם יש דבר מחודש מבלתי שנגיע למחדש קדמון בלתי מחודש הוא אשר חדשו · ונשאר לשאול על מה חדש עתה ולא חדש זה מקודם אחר שהוא נמצא · וא"א בהכרח מבלתי שיהיה המנעות הפעולה ההיא המחודשת קודם חדושה · אם מהעדר ערך אחד בין הפועל והפעול · אם היה הפועל גשם · או מפני העדר הכנת החמר · אם היה הפועל בלתי גשם · וזאת ההצעה כולה כפי מה שיחייבהו העיון הטבעי · מבלתי שנשגיח עתה לקדמות העולם או חדושו · כי אין זה כונת זה הפרק : וכבר התבאר בחכמת הטבע כי כל גוף שיעשה מעשה אחד בגוף אחר לא יעשה בו רק כשיפגשהו או יפגוש מה שיפגשהו · אם היה מעשה הפועל ההוא באמצעיים · דמיון זה כי זה הגוף אשר הוחם עתה · הוחם בפגוש אותו גוף האש · או שהאש חממה לאויר והאויר המקיף בגוף ההוא חממו · ויהיה הפועל הקרוב לחמום הגוף ההוא גוף האויר החם · עד שהאבן השואבת אמנם תמשוך הברזל מרחוק בכח שתתפזר ממנו באויר הפוגש הברזל · ולזה לא תמשוך על אי זה רוחק שיזדמן · כמו שלא יחמם זה האש על אי זה רוחק שיזדמן

ר"ל החקים והמשפטים שויתי הבלתי ידועים בטעמם עם הידועים / וכאשר הבין בדבר או רפתה רוחו ואמר שההרגל עם שאר בעלי דת הביאו לחשוב בגדר האמונה כמו שהם חושבים / ועל כיוצא בזה נאמר אל תדמה ישראל אל עמים לא עלו מתוך ההפכה וריב להם עם הדעת / לא כן נתן לנו ה' תורת השכל ושלום אמת ודעת אתנו וגו' (אסף ח"א מ"א) : ואין הענין כן · כי האומות גנבו החכמה מאתנו וזה ידוע מחכמת חשבון התקופות שמתחלה סמכו על חשבון משובש ואח"ז הרגישו בטעותם והתחילו לחשוב כחשבוננו / ובזה הותר הספק הב' האמור בראש הפרק / ועוד יבואר ביאור מלת דמות הנאמר בגלגלים וברקיע (בשביעי לשלישי) :

מבואר הוא · אחר שהשיים בפרקים הקודמים בביאור הנוגע למעשה מרכבה אשר יתבאר (מראשון לשלישי עד שביעי ממנו) / סמך אליהם הפרקים המדברים מענין מעשה בראשית / והכלית כוונת זה הפרק לבאר שהש"ית לא פעל העולם בקריבה ופגישה כמו פעולת כל גשם בגשם ואפס מקום מוגבל לפעולתו אבל תדמה פעולתו למעין נובע מקור מים חיים שיתפשטו המים סביב לו מכל צד ונקרא זה ההתפשטות בשם שפע ככתוב שפעת מים תכסך / ועל כן יכנו ז"ל פעולותיו בשם שפע : יש לו סבה פועלת · כי לא יעשה שום דבר את עצמו בהיות כי טרם יעשה את עצמו הוא אפס והאפס לא יעשה כלום : מאשר הוא גשם אחד · ר"ל מאשר הוא גשם מיוחד בצורה מיוחדת יפעל פעולה מיוחדת / האש תשרף המים יכבוהו : אם היה הפועל גשם · שיש ערך בין גשם לגשם / אך בין גשם לנבדל אין ערוך כלל לכן תהי' סבת מניעת פעולת הנבדל בחומר הוא העדר הכנת החומר כמו שלא יתהוה מהבילה אפרוח בעוד שלא הוכנה בחימום כל צרכה : מבלתי שנשגיח · למה שהיה המתחייב מזאת ההנחה ענין הקדמות כאמור בדרך השני לי"ד מזה / לכן יאמר הרב כי לא עתה ישים לבו עליו לבאר עיקרו בזה אבל הנה מקום אחר לבאר עיקרו בי"ח לזה ד"ה הדרך השני : בכח שתתפזר ממנו באויר · הוא הדבר שכתבתי בעיקר הספק שטעו המפרשים על ההקדמה

שיזדמן , אבל על רוחק שישתנה האויר אשר בינו ובין הדבר המתחמם מכחו אבל כשיפסק חום האויר מזה האש תחת זאת השעה לא תתך ממנה , כן העניין במה שימשך , וזה אשר לא היה חם ואחר כך נתחמם א"א לו בהכרח מבלתי סבה מחממת התחדשה , אם אש התחדשה , או שתהיה ממנו על רוחק אחר והשתנה הרוחק ההוא והערך ההוא אשר היה נעדר ואח"כ התחדש , וכן נמצא סבות כל מה שיתחדש במציאות ממחודשים תהיה סבתם המזגות היסודות , אשר הם גשמים פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם , ר"ל שסבת חדושם קריבת גוף אל גוף או רוחק גוף מגוף , אמנם מה שנמצאהו ממחודשים שאינם נמשכים אחר מזג , והם הצורות כולם , א"א להם גם כן מבלתי פועל ר"ל נותן הצורה , והוא בלתי גשם , כי פועל הצורה צורה לא בחמר , כמו שהתבאר במקומותיו וכבר העירונו על ראיית זה במה שקדם וממה שיבאר לך זה גם כן , כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון והוא יתחדש ראשון ראשון , והצורות אינם כן שהם לא יתחדשו ראשון ראשון , ולזה אין תנועה בהם ואמנם יתחדשו או יפסדו בלא זמן אינם אם כן מפעולת המזג , אבל המזג מכין החומר לקבל הצורה לבד , ופועל הצורה דבר לא יקבל החלוקה כי פעולתו ממינו ולזה מבואר שפועל הצורה רוצה לומר נותנה צורה בהכרח והיא נבדלת , וזה הפועל אשר הוא בלתי גוף מן השקר שיהיה מעשהו למה שיעשהו בערך אחד , אחר שאינו גוף שיקרה (נ"א שיקרב) , או ירחק או יקרב גשם לו או ירחק ממנו , מפני שאין ערך רוחק בין הגוף ובין מה שאינו גוף , ובהכרח תהיה עלת העדר הפעולה ההיא , העדר הכנת החומר ההוא לקבלת פעולת הנבדל , הנה כבר התבאר שפעולות הגשמים כפי צורתם קצתם בקצתם תחייב הכנת החמרים לקבלת פעולת מי שאינו גוף , אשר הפעולות ההם הם הצורות וכאשר היו מעשי השכל הנפרד מבוארים גלויים במציאות , והם כל מתחדש בלתי מתחדש מגוף המזג לבד , ידענו בהכרח שזה הפועל לא יעשה בנגיעה ולא על רוחק מיוחד , מפני שאינו גשם , ויכונה לעולם פועל הנבדל בשפע על צד ההדמות בעין המים , אשר ישפיע מכל צד ואין לו צד מיוחד שימשך ממנו או ימשיך לזולתו , אבל מכלו הוא נובע ולכל הצדדים ירוה הקרובים אליו והרחוקים ממנו תמיד , כן זה השכל לא יגיע אליו כח מצד אחד ומרוחק אחד ולא יגיע כחו לזולתו ג"כ מצד מיוחד ועל רוחק מיוחד ולא בעת בלתי עת , אבל פעולתו תמיד כל אשר יזדמן דבר יקבל הפועל ההוא הנמצא על התמידות , אשר כונה בשם שפע , כן הבורא יגדל שמו כאשר התבאר שהוא בלתי גוף והתקיים שהכל פעלו ושהוא סבתו הפועלת כמו שבארנו

ההקדמה הט' ממשיכה האבן המג"ניט מבלי שיתנועע המג"נט בעת הנעתו יעוי"ש : העירונו על ראיית זה במה שקדם • ברביעי לזה ד"ה וצריך שיהי' המוציא ממין המוצא : ולזה אין תנועה בהם • כ"כ אריסטו בחמישי מהשמע שאין במאמר העצם תנועה כי ההויה וההפסד הווים בשינוי פתאומי , והוא הדבר שכתבתי בהיתר המבוכה שעשו המפרשים על הרב ז"ל בהקדמה הרביעית במ"שכ שהשינוי ימצא במאמר העצם יעוי"ש מ"שכ בהיתרו : שיקרב • כצ"ל והטעם שיתקרב או יתרחק בעצמו לגשם או שיקריב וירחיק הגשם ממנו : מבוארים גלוים • כי מבואר הוא שנותן הצורה צורה נבדלת כאמור : וכבר נפלה בזה מחלוקת בין המחקרים כי קצת המחקרים לא זו דעתם כי יאמרו שהשכל הפועל הוא זה יתן צורות בעלי נפש חיה אך הדוממים והצמחים המזג לבד יענה הצורה : פועל הנבדל בשפע • הוא מטעם שפעת מים תכסך ועניינו רבוי , משפעת סוסיו , והטעם בזה ידמה פעולת הנבדל למקור מים חיים שמימיו נובעים ומשפיעים לכל צד כשאין מעצור לפניהם , ויתכן ג"כ שחז"ל נשתמשו במלה זו בהשפעת הנבדלים מטעם שפוע ההר הנאמר בדברי חז"ל והכוונה שפעולותיהם יורדים ירידה הדרגית מעילה לעלול , והדמיון בהשפעת האור הנשפע על קוים ישרים לעומדים נכחו אך מי זה מעקם מלבו מנגד המאיר והמשים מסך מבדיל בינו ובין האור הוא ישים מחסך לפניו

שבארנו וכמו שנבאר, נאמר שהעולם נתחדש משפע הבורא ושהוא המשפיע עליו כל מה שיתחדש בו, וכן יאמר שהוא השפיע חכמתו על הנביאים, העניין כולו שאלו הפעולות פעולות בלתי גוף והוא אשר יקרא פעלו שפע, וזה השם ר"ל השפע כבר התירהו לשון העברי גם כן על הבורא ית' מפני ההדמות בענין המים השופע כמו שזכרנו, מפני שלא ימצא להדמות פעולת הנבדל יותר נאה מזה הלשון רצוני לומר השפע, שלא נוכל על אמתת שם שתסכים לאמתת העניין, כי ציור פעולות הנבדל כבד מאד ככבדות ציור מציאות הנבדל, וכמו שהדמיון לא יצייר נמצא כי אם גוף או כח בגוף, כן לא יצייר הדמיון היות פעולה רק בקריבות פועל או על רוחק אחד ומצד מיוחד, ובעבור זה כאשר התאמת אצל קצת ההמון היות השם לא גוף או שהוא לא יקרב למה שיעשהו, ידמו שהוא יצוה המלאכים והמלאכים יעשו הפעולות ההם בקרבות ובנגיעת גשם בגשם, כמו שנעשה אנחנו במה שנעשהו, וידמו המלאכים ההם גם כן גשמים, ומהם מי שיאמין שהוא יתעלה יצוה הדבר בדבור כדברינו, ר"ל באותיות וקול ויפעל הדבר ההוא, כל זה המשך אחר הדמיון, אשר הוא גם כן יצר הרע באמת, כי כל חסרון בדבר או במדות הוא פעל הדמיון או נמשך אחר פעלו: ואין זה עניין הפרק, אבל הכוונה להבין עניין השפע הנאמר בחק הבורא ובחק השכלים ר"ל המלאכים להיותם בלתי גשמים, ויאמר בכחות הגלגלים גם כן שהם ישפיעו במציאות ויאמר שפע הגלגל אע"פי שפעולותיו יבאו מגשם, ולזה יעשו הככבים ברוחק מיוחד ר"ל קרבתם למרכז ורחקם ממנו וערך קצתם לקצתם, ומהנה נכנס למשפטי הככבים, אבל מה שזכרנוהו שספרי הנביאים השאילו עניין השפע גם כן לפעל הבורא ית' הוא אמרו, אותי עזבו מקור מים חיים, ר"ל שפע החיים כלומר המציאות אשר הוא החיים בלא ספק וכן אמרו, כי עמך מקור חיים רוצה בו שפע המציאות וכן השלמת המאמר והוא אמרו, באורך נראה אור, הוא העניין בעצמו כי בשפע השכל אשר ישפע ממך נשכיל ונתישר ונשיג השכל והבינהו:

פרק שלשה עשר

דעת האנשים בקדמות העולם או חדושו לכל מי שיאמין שיש שם אלוה נמצא, הם שלשה דעות: הדעת הראשון, והוא דעת כל מי שיאמין תורת משה רבינו הוא שהעולם בכללו ר"ל כי כל נמצא מלבד הבורא ית' השם המציאו אחר ההעדר הגמור, ושהשם ית' לבדו נמצא ולא דבר בלעדיו לא מלאך ולא גלגל ולא מה שבתוך הגלגל ואחר כן המציא כל אלה הנמצאות כפי מה שהם ברצונו וחפצו לא מדבר, ושהזמן עצמו גם כן מכלל הנבראים, כי הזמן נמשך אחר התנועה, והתנועה מקרה במתנועע, והמתנועע ההוא בעצמו אשר הזמן נמשך

לפניו באין שינוי באור בכה הש"ית אינו פועל רק טוב ומשפיע אור טובו על דרך ישר לישרים בלבותם והמטים עקלקלותם מבדילים בינם ובין אור טובו ית' בפועל כפש עד"הכ כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, ואין השינוי בו ית' כי אם בפעל הרשע אשר הטה את עצמו מדרך הישרה כמו שאין שינוי בשמש בהחשך למי שעשה מסך מבדיל בינו ובין השמש, וזה שאמר הכתוב כי שמש ומגן ה' אלהי', לא ימנע טוב להולכים בתמים, וכבר כתבנו זה בביאורנו לספר הכוזרי (בראשון לראשון ממנו), והנה טובו זה אשר הוא ית' מטיב לכל יכנו המקובלים בשם השפעת אור כשמש המשפיע אורו על כל העומדים סביב לו באין מבדיל:

דעות האנשים. יבאר בזה מספר הדעות הכוללות בענין חידוש העולם או קדמותו אשר למאמיני מציאות האל ית' כי אפס מקום בזה לאפיקורס הבלתי מאמין במציאות הש"ית: ושהזמן עצמו ג"כ מכלל הנבראים. ג"כ יאמר הכתוב כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ולא ששת להורות שהימים הם ג"כ נבראים כמו שכתב

נמשך אחר תנועתו מחודש והיה אחר שלא היה · ושזה אשר יאמר היה הבורא קודם שיברא העולם · אשר תורת מלת היה על זמן · וכן כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו · כל זה שער זמן או דמות זמן לא אמתת זמן · כי הזמן מקרה בלא ספק · והוא אצלינו מכלל המקרים הנבראים כשחרות וכלובן · ואע"פ שאינו ממין האיכות אלא שהוא בכלל מקרה דבק לתנועה · כמו שהתבאר למי שהבין דברי אריס'טו בביאור הזמן ואמתת מציאותו : ונבאר הנה עניין (נ"א ענינו) ואע"פ שאינו מכונת מה שאנחנו בו אלא שהוא מועיל בו · והוא שאשר חייב העלם עניין הזמן מהרבה מאנשי החכמה עד שערבבם עניינו היש לו אמתות במציאות או אין אמתות לו · כגלינ"וס וזולתו · הוא היותו מקרה במקרה · כי המקרים הנמצאים בנשמים מציאות ראשונה כמראים וכטעמים הם יובנו בתחלת מחשבה ויצויירו ענייניהם · ואמנם המקרים אשר נושאיהם מקרים אחרים כלהט במראה והנטיה וההקף בקו יעלם עניינם מאד · ובלבד כשיחובר אל זה שיהיה המקרה הנושא בלתי עומד על עניין אחד אך ישתנה מעניין אל עניין יעלם הדבר יותר · ונקבצו בזמן שני העניינים יחד שהוא מקרה דבק לתנועה · והתנועה מקרה למתנועע · ואין התנועה כדמות השחרות והלובן אשר הם עניין מיושב · אבל אמתת התנועה ועצמותה שלא תתיישב על עניין ואפילו כהרף עין · וזה ממה שחייב העלם עניין הזמן · והכונה שהוא אצלינו דבר נברא מתהוה כשאר המקרים והעצמים הנושאים למקרים ההם · ולזה לא תהית המצאת הבורא לעולם בהתחלה זמנית כי הזמן מכלל הנבראים · והתבונן זה העניין מאד · בעבור שלא תתחייב התשובות אשר אין לנטות מהן למי שיסכל זה · כי כשתקיים זמן קודם העולם תחוייב להאמין הקדמות · כי הזמן מקרה וא"א לו מבלתי נושא · ויתחייב מציאות דבר קודם מציאות זה העולם הנמצא עתה · ומזה הוא הבריחה · וזו היא אחת הדיעות · והוא יסוד תורת משה רבינו בלי ספק · והיא שנית ליסוד היחוד · לא יעלה ברעתך זולת זה · ואברהם אבינו ע"ה התחיל לגלות (נ"א זה) הדעת אשר הביאו אליו העיון · ולזה היה קורא · בשם אל עולם וכבר הראה זה הדעת באמרו · קונה שמים וארץ :

הדעת השני · הוא דעת כל מי ששמענו עניינו וראינו דבריו מן הפילוסופים · וזה שהם · אומרים כי מן השקר שימציא

שכתב הרא"בע : כלהט במראה · פליאה דעת נשגבה מהרב ז"ל · כי כלהט החוזר מהמראה המלוטשת איננו מקרה אבל הוא עצם האור המושפע מהמאיר ונכפל אחור מהמראה עד שהנילוץ הנכפל עושה זוית עם שטח המראה שוה לזוית שעושה הנילוץ הנופל עם שטח המראה והנה הלהט הוא עצם האור לא מקרה : ענין מיושב · ר"ל נחים במנוחה מש"אב התנועה : כי כשתקיים זמן · ומה שאמרו במ"ר ע"פ והארץ היתה מלמד שהיה סדר זמנים קודם לב"ע כוונתם ז"ל על השכלול שנשתכללה הארץ בששת ימי המעשה וקודם השכלול הזה מימי המעשה היה סדר זמנים · ואתי' כמ"ד שכל תולדות ש"ו נבראו ביום ראשון ויצאו כל אחד בזמנו ובזה תבין טוב טעם ודעת בפי' הכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אשר לפי סדר הפרשה היה לו לומר יום ראשון ממספר המצטרף לשני שלישי וכו' כאמור אחריו אבל תדע ונחנת שמסגולת המאמר המצטרף הוא שיהיו שני המצטרפי' ממין אחד כמו אדון עבד · מלך עם וזולתם ששני המצטרפי' הם עצם אישי האדם · והנה עצם הזמן ומהותו הוא המשך זמן משוער מן ג' עתות עבר הווה עתיד · אך ראשית הזמן והתחלתו במ"ב לא היה עבר לפניו לכן איננו נכנס בגדר הזמן ומהותו בהיות שאיננו בעל שלש עתים כזמן שאחריו · על כן לא נאמר ויהי בקר יום ראשון ממאמר המצטרף כי איננו ממהות הזמן שאחריו · ועל כן נאמר יום אחד ממספר הנפרד : אל עולם · כל עולם האמור בכתובי' ענינו זמן והנה לפ"ז יהיה פי' זה הכתוב הוא אל הזמן ר"ל שהוא ברא הזמן · וקראו ג"כ קונה ש"ו כי בעשותו אותם זכה בהם להיותם מקנה קנינו : הדעת השני · הוא דעת האפלטוניים ודעת קצת המקובלים מאמיני השמועות הקדומות האומרים אמור שהקב"ה מחריב עולמו ומחדשו משבעת

שימציא השם דבר לא מדבר · וא"א גם כן אצלם שיפסיד דבר אל לא דבר ר"ל שא"א שיתהוה נמצא אחד בעל חמר וצורה מהעדר החמר ההוא העדר גמור ולא יפסד אל העדר החמר ההוא העדר גמור · ותאר השם אצלם בשהוא יכול על זה · כתוארו בשהוא יכול לקבץ בין שני ההפכים בעתה אחת בנושא אחד · או יברא כמותו יתעלה · או יתגשם · או יברא מרובע קטרו שוה לצלעו ומה שידומה לזה · מן הנמנעות · והמובן מדבריהם שהם אומרים כמו שאין לאות בחקו להיותו בלתי ממציא הנמנעות · כי לנמנע טבע קיים אינו מפעולת פועל · ולזה אי אפשר לשנותו · כן אין לאות בחקו בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר · שזה מכת הנמנעות כלם · ולזה יאמינו שיש חומר אחד נמצא קדמון כקדמות האלוה · לא ימצא הוא זולת החמר ולא החמר ימצא זולתו · ולא יאמינו שהחמר כמעלתו יתעלה במציאות אבל היא סבת מציאותו · והוא לו על דרך משל כחמר ליוצר או הברזל לנפח · והוא אשר יברא בו מה שירצה · פעם יצייר ממנו שמים וארץ · ופעם יצייר ממנו זולת זה · ובעלי זאת הדעת מאמינים כי השמים גם כן הוים נפסדים · לא שאינם הווים מלא דבר ולא נפסדים אל לא דבר · אבל כמו שאישי ב"ח הווים נפסדים מחמר נמצא, אל חמר נמצא· כן השמים יתהוו ויפסדו והויתם והפסדם כשאר הנמצאות אשר תחתיהם, ואנשי זאת הכת יחלקו ג' כתות אין תועלת לזכרון כתותיהם ודעותיהם בזה המאמר, א"כ (ג"ח אכל) שרש זה הכת כולל מה שזכרתי לך · ואפלטון ג"כ זו היא האמנתו · אתה תמצא אריס"טו יספר עליו בספר השמע שהוא מאמין ר"ל אפלטון כי השמים הווים נפסדים · וכן תמצא דעתו מבואר בספרו לטימאוס, אלא שהוא לא יאמין אמונתינו כמו שיחשוב מי שלא יבחן הדעות ולא ידקדק העיון וידמה שדעתנו ודעתו שוה · ואין הענין כן · שאנחנו נאמין היות השמים לא מדבר אלא אחר ההעדר המוחלט · והוא יאמין שהם נמצאות והוים מדבר · וזהו הדעת השני :

הדעת השלישי · והוא דעת אריס"טו והנמשכים אחריו ומפרשי ספריו · וזה שהוא אומר מה שאמרוהו אנשי הכת הקודם זכרה · והוא שלא ימצא בעל חומר מלא חומר כלל · ויוסיף על זה ויאמר כי השמים אינם נופלים תחת ההויה וההפסד בשום פנים · ובאור דעתו בזה הוא זה · יחשוב שזה הנמצא כלו על מה שהוא עליו לא סר ולא יסור היותו כן · ושהדבר הקיים אשר לא יפול תחת ההויה וההפסד והוא השמים לא סר היותם כן · ושהזמן והתנועה עולמיים תמידיים לא הווים ולא נפסדים · ושהדבר ההוה והנפסד · והוא מה שתחת גלגל הירח לא סר היותו כן · רוצה לומר שהחמר ההוא הראשון לא הוה ולא נפסד בעצמו · אבל הצורות יבאו בו זו אחר זו ויפשוט צורה וילבש אחרת · ושזה הסדר כלו העליון והתחתון לא יפסד ולא יבטל · ולא יתחדש בו מתחדש ממה שאין בטבעו ושהוא חוץ להקש בשום פנים · ואמר ואע"פי שלא אמרו בזה הלשון · אבל העולה מדעתו שהוא משער הנמנע

משבעת אלפים שנה לשבעת אלפי' שנה , (ואולי היתה זה הדעת מקובלת לאפלטון משלומי אמוני ישראל אשר באו עם הנביא ירמי' למצרים בברחם מפני נבוכדנצר כי רובי תורותיו קבל מירמי' ומהיהודים אשר עמו כאמור במדרש) , ויש בכתובי' דברים נוטים לזה הדעת ככתוב כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדי' לפני , ובמ"ר א"ר אבוהו מלמד שהי' בונה עולמות ומחריבן , ועל כן נשא החבר פנים לזה הדעת כי שם (בנ"ה לראשון מהכוזרי) נאמר ז"ל ואם היה בעל התורה מצטרך להאמין ולהודות בהיולי ובחומר קדמון ובעולמים רבים קודם העולם לא היה בזה פגם באמונתו וכו' : אולם לפי דעת הרב ז"ל המאמין בחומר קדמון שוה עם המאמין בקדמות העולם כאמור בסוף הפרק : הדעת השלישי · דעת אריסטו הוא שהמציאות שופע מאת הש"ית כמו האור מהשמש , אך איננו בחיוב כמו חיוב האור מהשמש כי אם ברצון ר"ל שהש"ית רוצה בפעולה הנמשכת ממנו מעודו במציאות עם העולם , ולא יתכן שירצה

הנמנע אצלו שישתנה לבורא רצון או יתחדש לו חפץ · ושכל זה המציאות על מה שהוא עליו השם המציאו ברצונו · אבל לא פעל אחר העדר · וכמו שהוא משער הנמנע שיעדר הבורא או ישתנה עצמו · כן יחשוב שהוא משער הנמנע שישתנה לו רצון או יתחדש לו חפץ · ויתחייב שיהיה זה הנמצא כלו כפי מה שהוא עתה כן היה במה שלא סר וכן יהיה עדי עד : זה באור אלו הדעות ואמתתם · והם דעות מי שהתבאר אצלו במופת מציאות האלוה לזה העולם : אבל מי שלא ידע מציאות הש"י · אבל חשב שהדברים בהתקבץ ובהתפרד כפי המקרה · ושאין שם מנהיג ולא סדר מציאות · והוא אפיקורוס וסיעתו והדומים לו · שכמו שיספר אלכסנדר אין תועלת לנו בזכרון הכתוב (נ"א הכתות) ההם · כי כבר התבאר במופת מציאות האל · וזכרנו דעות אנשים בנו עניינים על יסוד כבר התבאר סותרו במופת אין תועלת בו · וכן השתדלנו עוד לאמרת מאמר בעלי הדעת השני ר"ל היות השמים הווים נפסדים אין תועלת לנו בו · מפני שהם מאמינים בקדמות · ואין הפרש אצלינו בין מי שיאמין שהשמים הווים מדבר בהכרח ונפסדים אל דבר · או אמונת ארים"טו אשר הוא יאמין שהם בלתי הווים ולא נפסדים · כי כונת כל נמשך אחר תורת משה רבינו ע"ה ואברהם אבינו או מי שילך בדרכיהם אמנם היא אמונה שאין דבר קדמון עם הש"ית ושהמצאת הנמצא מהעדר בחק השם אינה מכת הנמנע אבל יחשבו עוד קצת אנשי העיון שהוא מחוייב · ואחר שיישבנו הדעות אתחיל בביאור ראיות מופתי ארים"טו על דעתו ומה הביאו אל זה :

פרק ארבעה עשר

לא אצטרך להשיב בכל פרק שזה המאמר אמנם חברתיו לך לדעתי מה שעלה בידך · ושאני לא אצטרך שאביא לשון דברי הפילוסופים בכל מקום אבל ענייניהם ולא אאריך · אבל אעירך על הדרכים אשר יכונו אליהם כמו שעשיתי לך בדעות המדברים · ולא אשגיח למי שדבר זולת ארים"טו מפני שדעותיו הם הראויים להתבונן · ואם התקיים התשובה עליו או הספוק במה שנשיב או נספק עליו בדבר מהם · יהיה זה בחק זולתו מכל מי שחלק על יסודי התורה יותר ראוי ויותר חזק :

ואומר כי ארים"טו יאמר כי התנועה לא הווה ולא נפסדת ר"ל המוחלטת · שהוא אמר אם התנועה התחדשה · וכל מתחדש תקדם לו תנועה והוא צאתו לפעל והתחדשו אחר שלא היה · תהיה התנועה אם כן נמצאת והיא התנועה אשר בה נמצאה התנועה האחרונה · אם כן התנועה הראשונה קדומה בהכרח או ילך העניין אל לא תכלית · ולפי זה השורש יאמר גם כן כי הזמן לא הוה ולא נפסד · כי הזמן נמשך לתנועה ודבק לה ואין תנועה אלא בזמן ולא יושכל הזמן אלא בתנועה · כמו שהתבאר במופת זאת דרך לו יחייב בה קדמות העולם :

דרך

פירוש אלומו יען כי חפץ חסד הוא ומרבה להטיב עם כל הנמצאים המקבלים טובו / ואם יצוייר העדר המקבלים בעת אם יהיה זה גרעון בחקו ית' כי יעדר טובו בעת ההיא על כן יאמר כי הוא זה העולם קדמון כקדמותו לא סר ולא יסור לנצח :

לא אצטרך להשיב · הרב ז"ל הוא כמתנצל לאמר על שקצר במקום שראוי להאריך ויאמר כי היתה זאת יען דבר ידבר הוא עם אנוש כערכו אשר כבר לקחה אזנו כל דברי הפילוסופים ולכמו זה די בהערות ראשי פרקים · אמנם אמרו ז"ל חברתיו לך / לנוכח · מוסב לנוכח התלמיד החשוב ר' יוסף ס"ט ב"ר יהודה הנזכר באגרת אשר בראש פתיחת זה הספר : המוחלטת · הנצחית, לצמיתות ת"א לחלוטין : וכל מתחדש תקדם לו תנועה · כאמור (בהקדמה הי"ד ד"ה) כי ההויה וההפסד יקדם להם השתנות וכו' : או ילך הענין אל לא תכלית · ר"ל אם יונח שהתנועה הראשונה

אינה

דרך שני לו · יאמר החמר הראשון המשותף ליסודות הד' · לא הוה ולא נפסד · שאם היה החמר הראשון הוה · יהיה לו חמר ממנו נתהווה · וראוי שיהיה זה המתהווה בעל צורה שהוא אמתת ההויה · ואנחנו הנהגנוהו חמר לא בעל צורה א"כ הוא בהכרח בלתי הווה מדבר · והוא א"כ קדמון לא יאבד · וזה גם כן יחייב קדמות העולם :

דרך שלישי לו · יאמר כי חמר הגלגל בכללו אין בו דבר מן ההפוך · כי התנועה הסבובית אין הפך לה כמו שהתבאר · ואמנם ההפוך הוא בתנועה הישרה כמו שהתבאר במופת · אמר וכל מה שיפסד אמנם סבת הפסדו מה שבו מן ההתהפכות · ואחר שהגלגל אין בו התהפכות אינו אם כן נפסד · ומה שאינו נפסד אינו אם כן מתהווה · ויחליט גזרות ויבארם · והם שכל הוה נפסד וכל נפסד הוה · וכל מה שלא יתהוה לא יפסד וכל מה שלא יפסד לא יתהווה · וזה גם כן דרך יחייב בו מה שירצהו מקדמות העולם :

דרך רביעי · אמר כל מתחדש תהיה אפשרות חדושו קודמה על חדושו בזמן · וכן כל משתנה אפשרות שנויו קודמת לו בזמן · ובזאת ההקדמה חייב התמדת התנועה הסבובית ושאין לה תכלה ולא התחלה · ובזאת ההקדמה בארו האחרונים מן הנמשכים אחריו קדמות העולם · ואמרו העולם קודם שהיה לא ימלט מהיות חדושו אפשר

איננה קדומה כי אם נתחדשה יחויב שיקדם גם לה תנועה וכן הלאה לבלי תכלית · וגדר הבעל בלי תכלית בסבה ומסובב הוא הקדמות · א"כ התנועה קדומה בהכרח · ואחר שהזמן דבוק בתנועה (כאמור בקודם ד"ה והוא שאמר חייב העצם ענין הזמן וכו') · יתחייב א"כ מזה שהזמן ג"כ קדמון כמו התנועה הדבוקה בו : דרך שני יאמר החומר הראשון · גדר החומר הראשון מבואר (בס' מלות ההגיון) ושם נאמר שהוא חומר בלי צורה (והוא לא בכח ולא בפועל וכל הווה ונפסד ממנו יתהוה ואליו יפסד) · אולם גדר ההויה הוא הוית עצם מה בעל חומר וצורה · א"כ לא תכון ההויה בחומר הראשון · ומה גם שהוית חומר בלי צורה איננה התחדשות דבר כלל כי יהיה המתהוה ואשר ממנו התהוה דבר אחד כי שניהם פשוטים ואין הבדל צוריי ביניהם · ואם יאמר החומר שיתכן שיבדלו בהבדל מקומות · הנה יהיה זה התחלקות לא הויה · על כן יאמר ארסטו שזה החומר הראשון הוא קדמון אין בו הויה כלל :

דרך שלישי · יאמר הפילוסוף סבת הפסד כל נמצא הוא ההפך הנמצא בהרכבתו אשר בהתגברו לנטות אחר אחד מהמורכבים ההפכיים או יפריד ביניהם ויפסד העצם ההוא · והרכבת ההפכים אשר בכל עצם תוודע מבחינת פעולותיו ההפכיות כמשל בו האדם פעמים ינוע באות נפשו אל מקום הקור ופעמים אל מקום החום · הנה אלה התנועות ההפכיות יורונו שיש בו הרכבת ב' איכיות קור וחום · והנה לפעולת הגלגל בדבר התנועה הסבובית אין בה דבר מן ההפך · כי כל מה שממנו יתנועע אליו יתנועע ואיננה כתנועה הישרה המתנועעת מהפך אל הפך ר"ל ממה שממנו אל מה שאליו ושם ינוח משא"כ הגלגל כאמור (בהקדמה הי"ג) · א"כ תנועת הגלגל הפשוטה תורה שאין בו דבר מן ההפך · ובהיות שאין לו סבה המביאה אל ההפסד לכן לא יפסד לנצח · ומה שאיננו נפסד הוא בלתי מתהוה כי כל הווה נפסד · א"כ יתחייב מזה היות הגלגל קדמון : ויחליט גזרות · הנה הרב ז"ל סותר ראייתו זו באמרו שהוא מקיים הקדמות בלי ראיה ומופת כי מי יאמר לו שהבלתי נפסד בטבעו הוא בלתי הווה · או שכל הוה נפסד אבל יתכן שעם היות שהגלגל לא יפסד עם כל זה התהוה בחדוש · ויעוין מ"ש הרב ז"ל (בפ"ו לזה) :

דרך רביעי · יאמר הפילוסוף יסוד מוסד בטבע המציאות שלא יתהוה איזה דבר מאיזה דבר שיזדמן המשל בו לא יתהוו אפרוחי יונה מביצי התרנגולת כי אם איש למינהו יוליד בדומה לו · וטרם יתהוה שום הויה בפעל היא בכח כמו האפרוח בטרם יתהוה הוא בכח הביצה להיות מתהוה · ואין שם דבר יוצא לפעל ההויה בלתי אם בהיותו בכח טרם יצא לפעל · וזה הכח הוא אפשרות הוית המתהוה ההוא הקודם להויתו וחדושו בזמן : ובזאת ההקדמה באר · והנה המתחייב מההקדמה האמורה שכל תנועה גלגלית היוצאת לפעל יקדם לה הכח על התנועה וזה הכח לא יתכן מבלתי היות לו נושא · א"כ לא יונח שהתחדשה התנועה הראשונה יתחייב שיקדם לה הכח ונושאו טרם התחדשו · וא"כ

כנגד

אפשר , או מחויב , או נמנע , ואם היה חדושו מחוייב הנה לא סר היותו נמצא , ואם היה חדושו נמנע לא יתכן שימצא לעולם , ואם היה אפשר מי נשא האפשרות ההוא , אם כן א"א מבלתי דבר נמצא הוא נושא האפשרות ובו יאמר לדבר ההוא שהוא אפשר וזה דרך חזק מאד בקיום קדמות העולם : וחשבו קצת משכילי האחרונים מן המדברים שהוא התיר זה הספק , ואמר והאפשרות הוא אצל הפועל לא בדבר המתפעל , וזה אינו כלום מפני שהם שני אפשרים , כי כל מחודש אפשרות חדושו קודם לו , וכן הפועל אשר חדשו היה בו אפשרות שיחדש מה שחדשו קודם שיחדשהו , א"כ הם שני אפשרים בלא ספק , אפשרות בחמר שיהיה כך ואפשרות בפועל שיפעל כך , אלו אמהות הדרכים אשר ילך בהם אריס"טו בקיום קדמות העולם מצד העולם עצמו , ויש דרכים ג"כ זכרום הבאים אחריו הוציאום מפלוסופיותו , יקיימו בהם קדמות העולם מצד האל ית' שמו :

מהם שאמר אם הש"י חדש העולם אחר העדר , א"כ היה הבורא קודם שיברא העולם פועל בכח וכאשר בראו שב פועל בפעל , הנה כבר יצא השם מן הכח אל הפעל , אם כן יש בו יתעלה אפשרות אחד , וא"א לו מבלתי מוציא הוציאו מן הכח אל הפעל , וזהו ג"כ מסופק מאד להתירו ולהראות סורו :

ודרך אחר אמרו אמנם יפעל הפועל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת , לפי המונעים או המביאים המתחדשים לו בו , ויחייבו לו המונעים בטול פעולת מה שירצהו , ויחייבו לו המקרים רצון מה שלא היה רוצהו מקודם , ואחר שהבורא יתעלה שמו אין מקרים לו שיחייבו שנוי רצון ולא מונעים אצלו , ולא מעכבים שיתחדשו או יסורו , א"כ אין צד להיותו פועל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת אבל פעלו תמיד כמו התמדתו נמצא בפעל :

ודרך אחר יאמרו פעולותיו יתעלה שלמות מאד , אין בהם דבר מן החסרון ואין בהם דבר לבטלה ולא מוסף , וזהו העניין אשר ישבחו אריס"טו תמיד , ויאמר הטבע חכם ולא יעשה דבר לבטלה , ושהוא עושה כל

דבר

כבר היה זמן ומציאות נושא וכח טרם התחדשה התנועה הראשונה , וזה הזמן הקודם אי אפשר לו מבלעדי תנועה כמבואר בפרק הקודם ואם נאמר שגם היא התחדשה יתחייב שגם היא יקדם לה הכח והנושא וילך הענין לבב"ת , ומחויב א"כ מזה קדמות התנועה והזמן כאמור : אפשר או מחויב י גדרי שלש אלה מבוארים בדברי הרב החכם מהו' משה דעסויא בפירושו לשער ד' ממלות ההגיון יעוי"ש : שני אפשריים י כל פעולה לה שם בארבע סבות שהם החומר והצורה הפועל והתכלית , וטרם באתה לפעל היא בכח ואפשרות בפועל ובכח ואפשרות בחומר , המשל בו הנגר העושה השולחן , הנה טרם עשותו היה השולחן בכח בפועל הנגר , ובחומר העץ אשר ממנו נעשה וזולתם : א"א לו מבלתי מוציא • כמבואר (בהקדמה הי"ח) , וא"כ לא יהיה הוא הסבה הראשונה כי אם המוציא ההוא , ואם המוציא ההוא הוציא ג"כ אחר העדר יפול הספק האמור גם עליו , ומהמנע מציאות עילות ועלולים לבב"ת יתחייב מציאות העילה הראשונה ר"ל קדמותה וקדמות פעולתה והוא קדמות העולם כאמור :

אמנם יפעל הפועל י כל פועל טבעי או רצוני הפועל בעת מבלעדי עת הנה תהיה סבת זה לפי ענין המונעים והמביאים אל הפעולה , כי האש לא ישרוף אם יושם מעצור לפניו , והאדם לא יבנה הבית אם ימנע ממנו חומר הבניה , או בהיותו בלתי מוכרח לבנותו בהיות האויר טוב , וכאשר יוסר המונע ר"ל בהשיג האדם חומר הבניה , ויתחדש לו מביא לבנותו כמו קור חרף ומטר אזי יתחדש לו רצון לבנותו , משא"כ הש"ית שאין לו מונעים או מביאים עד שיפעל בעת מבלעדי עת , ויתחייב א"כ מזה קדמות פעולתו כקדמותו : פעולותיו ית' שלימות י עוד ישים הפילסוף אותותיו אותות על קדמות העולם אשר להם שם בשלשה , א' כל פעולותיו הם שלימים מאד ככתוב הצור תמים פעלו , ואמרו ז"ל כל מ"ב בצביונן נבראו פי' בשלימותן ומהמבואר ששלימות כל פעולה נמשכת אחר שלימות חכמת פועלה וממציאה , ולזה לפעולות האדם בדבר מלאכתו לא תשלם בפעם הראשונה יען עדן לא נשלמה חכמתו להבין שלימות המלאכה ומגרעותיה משא"כ הש"ית שחכמתו שלימה לעולם והיא עצם מעצמותו כ"בי בלתי ענין נוסף או נקנה אחר ההעדר כי הוא ית' עצם

הסכמה

דבר על מה שאפשר בו מן השלמות · ואמרו מזה זה הנמצא הוא שלם על מה שאפשר בו מן השלמות וא״א טוב ממנו · ולזה צריך שיהיה תמיד · שחכמתו בעצמו תמיד · אבל עצמו חכמתו אשר חייבה מציאות זה המציאות וכל מה שאפשר שתמצאהו מטענות מי שיאמין הקדמות מאלו הדרכים יסתעף ואל אחד מהם ישוב · ועוד על צד ההרחקה שהם אומרים איך היה הבורא יתעלה וישתבח בטל · לא יעשה דבר בשום פנים ולא הדש מתחדש בענין אשר לא סר · וארך המשך מציאותו הקדמון אשר אין תכלית לו לא יעשה דבר · וכאשר היה אתמול התפתח המציאות שאלו אמרת על דרך משל שהשם ברא עולמות רבים קודם זה על מספר מלוא כדור הגלגל העליון חרדל ושכל עולם מהם עמד שנים נמצאות על מספר מלואו חרדל · היה זה בהצטרף אל מציאותו יתעלה אשר אין תכלית לו · כאלו אמרת שהשם יתעלה אמש ברא העולם · שאנחנו כשנקיים התפתחות מציאות אחר ההעדר אין הפרש בין שתשים היות זה אחר מאות אלפים מן השנים · או אחר זמן קרוב מאד · וזה גם כן ממה שירחיק בו מי שיאמין הקדמות : ועוד ע״צ עשות הראיה במפורסם אצל האומות כלם מן העולם אשר יחייב זה שהעניין טבעי, לא מונח · ולזה נפלה הסכמת הכל עליו יאמר אריס״טו כל אנשי העולם בארו בהתמדת השמים ועמידתם · וכאשר שערו שהם בלתי הוים ולא נפסדים · שמום משכן לאל ית׳ ולרוחניים ר״ל המלאכים ויחסום לו · להורות על התמדתם · והביא בזה השער ג״כ עניינים מזה המין ע״צ חזוק הדעת אשר אמתהו העיון אצלו במפורסמות :

פרק חמשה עשר

כוונתי בזה הפרק לבאר שאריס״טו אין מופת אצלו על קדמות העולם לפי דעתו · ואינה בזה טועה ר״ל שהוא עצמו יודע שאין מופת לו על זה · ושהטענות ההם והראיות אשר יאמר אותם · הם אשר יראו ותטה הנפש אליהם יותר · והם יותר מועט ספקות כפי מה שיחשוב אלכס״נדר ולא יחשב באריס״טו שהוא יאמין שהמאמרים ההם מופת · כי אריס״טו הוא אשר למד בני אדם דרכי המופת וסתריו ותנאיו · ואשר הביאני לזה המאמר כי האחרונים מן הנמשכים אחר אריס״טו יחשבו שאריס״טו כבר עשה מופת על קדמות העולם · ורוב האנשים מן החושבים

החכמה כמ״ש הכוזרי (בראשון לשני) ולפ״ז א״כ יחויב שתהיה פעולתו קדמונית כמו שחכמתו קדמונית : ב׳ ועוד ע״צ ההרחקה · ר״ל דעת רחוקה היא שיהיה הש״י בטל בהמשך מציאותו הקדמון ואחר התעורר לפעול העולם : שהשם ברא עולמות רבים · הן לו יאמר שטרם ברוא זה העולם ברא השם עולמות אחרים כמ״ש הר״י ז״ל (בע״א ריש כללים) בהיתר זאת המבוכה , אם שהם עומדים קיימים חוץ לזה העולם או שהחריבן כמ״ש ר׳ אבוהו במ״ר · יפול זה הספק בעינו על טרם ברוא העולם הראשון מאלה העולמות הקודמים בבריאה : ג׳ ועוד ע״צ עשות הראי׳ · יאמר המפורסם אצל כל האומות שהשמים מתמידים במציאות עד שכלם מייחסים השמים למשכן לו ית׳ , עד״הכ היושב בשמים , השמים שמים לה׳ · ואמרו כי האמונה הזאת היא ענין טבעי בהיותה שוה לכל נפש האדם , ולולי היתה מונחת ממניחי מאמינים זו הדעת היו שם קצת ב״א אשר לא יאמינוה , והנה שווי האמונה מורה על הטבע אשר הוא יתן האמת באמונה : הן כל אלה הראיות עשה אריסטו ותלמידיו על קדמות העולם דעם והבינם בעבור תדע מה ישיב עליהם הרב ז״ל בפרקים הבאים :

כוונתי בזה הפרק · בזה הפרק יבאר מחשבת אריסטו בזה הענין , ויאמר כי אריסטו עצמו לבו לא נכון באמונתו וזה מבואר ממשמעות לשונו כמו שיבוא , והנה כפי הנראה היה דברי אריסטו חשובים בעיני חכמי הדור ההוא מאד עד שיראו לחלוק עליהם כי חשבו שהחולק עליו נחשב כחולק על התורה וכמריבי כהן ע״כ שהחכם הרב ז״ל לתת מגרעות

החושבים שהתפלספו יקבלו מאריס"טו בזאת השאלה ויחשבו כי כל מה שזכרו מופת חותך אין ספק בו, וירחיקו לחלוק עליו או לחשוב בו שנעלמה ממנו תעלומה או ששגג בדבר מן הדברים, ולזה ראיתי שאמשך עמהם כ"פי דעתם ואבאר להם שאריס"טו עצמו לא יתפאר שהוא עשה מופת בזאת השאלה, מזה שהוא אומר בספר השמע כי כל מי שקדמנו מחכמי הטבע יאמין כי התנועה בלתי הווה ולא נפסדת, מבלתי אפלטון שיאמין כי התנועה הווה ונפסדת, וכן השמים גם כן אצלו הווים נפסדים זהו לשונו, וידוע שאלו היתה זאת השאלה מבוארת אצלו במופתים חותכים, לא היה צריך אריס"טו שיסמכה בהיות מי שקדם מן הטבעיים מאמין כן, ולא היה צריך שיאמר כל מה שאמרו במקום ההוא מן ההרחקה למי שיחלוק עליו וגנות דעתו, כי כל מה שהתבאר במופת לא תוסיף אמתתו ולא יחזק האמת בו בהסכים כל החכמים עליו, ולא תחסר אמתתו ולא יחלש האמת בו בחלוק אנשי הארץ כולם עליו, ואתה ג"כ תמצא אריס"טו יאמר בספר השמים והעולם, כשהתחיל לבאר כי השמים בלתי הווים ולא נפסדים, אמר נרצה עתה שנחקור על השמים נ"כ ונאמר, התראם מתהוים מדבר או בלתי מתהוים מדבר, ואם יפלו תחת ההפסד או לא יפסדו כלל, והשתדל אחר הניחו זאת השאלה לזכור טענות מי שיאמר בהיות השמים הוים נפסדים והביא אחר זה דברים זה לשונם אמר שאנחנו כשנעשה זה היה מאמרנו אז אצל מטיבי העיון יותר מקובל ויותר מרוצה וכל שכן כשישמעו טענות החולקים תחלה, שאנחנו אם נאמר דעתינו וטענותינו ולא נזכור טענות החולקים יהיה יותר חלוש לקבלם אצל השומעים, וממה שראוי על מי שירצה שידון באמת שלא יהיה שונא למי שיחלוק עליו, אבל יהיה חומל מודה על האמת יעביר לו מה שיעביר על עצמו מיושר הטענות, זה תורף דברי האיש, ואתם עדת בעלי העיון הנשאר על זה האיש תרעומות אחר זאת ההקדמה, ואם יחשוב אדם אחר זה המאמר שעלה בידו מופת על זאת השאלה, ואם ידמה אדם וכל שכן אריס"טו כי הדבר אשר התבאר במופת תהיה קבלתו יותר חלושה אם לא ישמעו טענות החולקים עליו, ועוד שומו זה הדעת לו ושראיותיו עליו טענות, האם אריס"טו יסכל ההפרש בין הטענות והמופתים ובין הדעות אשר תחזק המחשבה בהם או תחלש ובין הענינים המופתיים, ועוד זה המאמר ההגדי אשר קדמהו מהודות האמת לבעל דינו עד שיחזק דעתו הזה כולו יצטרך אליו במופת, לא, אבל כוונתו כלה היא שיבאר שדעתו יותר נכון מדעות החולקים עליו, ממי שיאמר שהעיון הפילוסופי יביא אל היות השמים נופלים תחת ההויה וההפסד

מגרעות בדבריו ולהראות מגרעתם במה שנכנס בעיניו נגרעות נחשבו : כי התנועה • תנועת הגלגל היא קדמונית : כשנעשה זה • ר"ל כשנזכור דעת החולקים עלינו : יסכל ההפרש בין הטענות והמופתים • כן יאמר בכוזרי (בל"ו לראשון) ז"ל ומאין לנו מופת בשאלה הזאת וכו', אך זאת היא נפלאת בעין כל משכיל, וכי משא פנים יש בדבר כי הנה כפי המבואר בפרק הקודם בד' דרכים יצא הפילסוף להלחם בעד דעתו וארבעתם הם הקשים תנאיים מדובקים בנוים על הקדמות לקוחים מטבע המציאות ובכלם סותר הנמשך הוליד הקודם, על דרך אם היה השמש עולה הנה עתה הוא יום, אבל לא עלה השמש, א"כ אין עתה יום, כמבואר (בז' למלות הגיון), ומהמבואר (בח' משם), יהיה הקש כזה מופת מצאי בהיותו בנוי על הקדמה חושית מפורסמת כמבואר בכל דרך מדרכיו הד', וא"כ איך יאמרו אלה האלהיים שאין להפלסוף מופת בדבר הקדמות, זאת היא נפלאת, והתשובה כי לא יקום ולא יהיה המופת הבנוי על הקדמה הלקוחה מטבע המציאות המיוסד על הדבר ההוא בטרם הווסדו כמו שיבאר הרב ז"ל בפרק שאחר זה, (והנה יאמר הרב ז"ל שאריסטו הרגיש בחלישות מופתיו מפאת הספק האמור ועל כן לא נחשבו בעיניו מופתים כי אם טענות וראיות) : מאמר ההגדי • מאמר הספורי, והוא אמרו שאנחנו כשנעשה זה וכו' : הזה כלו • האם כל זה יצטרך בעל המופת להזכיר דעת החולק עליו כי החולק על הדבר המבואר אמתו במופת הוא כמתעקש החולק על המוחש :

כל

וההפסד · אלא שהם לא נעדרו כלל · או נתהוו ולא יפסדו · ושאר מה שיזכר מהדעות ההם · וזה אמת בלא ספק כי דעתו יותר קרוב אל האמת מדעותם לפי לקיחת הראיה מטבע המציאות · ואנחנו לא כן נחשוב כמו שאבאר · אבל כבר גברו התאוות על רוב הכתות ואפי' על הפילוסופים וירצו לקיים שאריס"טו באר זאת השאלה במופת · ואולי דעתם אריס"טו באר זאת השאלה במופת והוא לא שער שעשה מופת עד שהתעוררו לזה אחריו · אמנם אני אין ספק אצלי בשאלו הדעות אשר יזכרם אריס"טו באלו העניינים · ר"ל קדמות העולם · ועלת התחלף תנועת הגלגלים · וסדר השכלים · כל זה אין מופת עליו · ולא חשב אריס"טו יום כלל שהמאמרים ההם מופת · אבל כמו שזכר שדרכי עשות הראיה על אלו הדברים שעריהם נעולים בפנינו ואין אצלינו התחלה להם שנעשה ראיה בה · וכבר ידעת תורף דבריו יהוא זה ואשר אין לנו בהם טענה או הם גדולים אצלנו מאמרנו בהם למה זה כך קשה מאמרגו אם היה העולם קדמון אם לא זה תורף לשונו · אלא שאתה כבר ידעת פירוש אבונ"צר לזה המשל ומה באר בו והיותו מרחיק שיהיה אריס"טו מספק בקדמות העולם · ובזה גאלינים בזיון גדול באמרו שזאת השאלה מסופקת לא יודע לה מופת · ויראה אבונ"צר שהעניין מבואר גלוי יורה עליו המופת כי השמים קדמוניים ומה שבתוכם הווה נפסד · סוף דבר לא בדבר מאלו הדרכים אשר זכרנום בזה הפרק יתאמת דעת או יבוטל או יסופק בו · ואמנם זכרנו מה שזכרנו לו'עתנו שרוב החושבים שהם השכילו ואע"פ שלא יבינו דבר מן החכמות יגזרו על קדמות העולם קבלה ממי שהתפרסמה חכמתם האומרים בקדמותו וישליכו דברי כל הנביאים · בעבור שאין דבריהם בדרך הלמוד · אבל בדרך ההגדה בשם האל · והוא הדרך אשר לא יתישרו בו · רק יחידים הצליחם השכל · ואמנם מה שנשתדל בו אנחנו מעניין חדוש העולם לפי דעת תורתנו הנה אזכרנו בפרקים הבאים :

פרק ששה עשר

וזה הפרק אבאר לך בו מה שאאמינהו אני בזאת השאלה · ואחר זה אביא ראיה על מה שאשתדל בו · ואומר כי כל מה שיאמרהו מי שיחשוב שהביא מופת על חדוש העולם מן המדברים איני רוצה הראיות ההם · ולא אטעה עצמי בשאקרא דרכי ההטעאה מופתים · והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא · אבל מחלישו ומדריך לטעון עליו · כי כשיתבאר הפסד הראיות ההם תחלש הנפש להאמין כאשר נעשה עליו הראיה · והיות העניין אשר אין מופת עליו נשאר עם היותו מבוקש לבד או שיקובל בו אחד משני קצוות הסותר יותר ראוי · וכבר זכרתי לך (בפרק ע"ה חלק א') דרכי המדברים בקיום חדוש העולם והעירותיך על מקום הטענה עליהם , וכן כל מה שזכרו אריס"טו והנמשכים אחריו מן הראיות על קדמות העולם אינו אצלי מופת חותך · אבל טענות ישיגום הספקות העצומות במה שתשמעהו · ואשר אשתדל בו

כל זה אין מופת עליו · וזה בהיות שאין לנו הקדמות מטבע המציאות להיות למוסדות ההקש אשר יעמוד למופת ושערי ההקדמות נעולים בפנינו , בהיות שאין ערוך לטבע המיוסד עם הבלתי מיוסד כמו שיתבאר בפרק שאח"ז , וגם אפס מקום בזה לברר מספר השכליים ועילת שינוי תנועות הגלגלים , והנה החכם נעוו"טון איש עיגגלא"טירה אשר הי' קודם זמננו זה כמו פ' פנים העריך מהירות התנועות ורפיונם עם חוזק הדחיקות והמשיכות ורפיונן כמו שזכרתי זה כבר , אולם כל זה אומדנות לא מופתיות :

וזה הפרק אבאר בו · הרב ז"ל יבאר דעתו בזה שהוא מאמין בחידוש מבחינת האמינו בתורת משה אך לא מבחינת ההתאמת המופת כי לא יעמוד ולא יקום המופת לא על החידוש ולא על הקדמות כמו שיתבאר בפ' שאח"ז : אבל מחלישה · כי השומע מופת מה על ענין מה תדמה הנפש שהמופת הוא הסבה והאמונה הוא המסובב

נו אני שאבאר כי היות העולם מחודש על דעת תורתנו שכבר בארתיהו אינו נמנע ׀ ושהראיות ההם כלם הפלוסופיות אשר יראה מהם שאין העניין כמו שזכרנו ׀ ימצא לטענות ההם כלם פנים יבטלום ׀ ויבטל עשות הראיה בהם עלינו ׀ וכאשר התבאר לי זה והיתה זאת השאלה ר"ל קדמות העולם או חדושו אפשרית ׀ היתה אצלי מקובלת מצד הנבואה ׀ אשר תבאר עניינים אין בכח העיון להגיע אליהם ׀ כמו שאבאר שהנבואה לא תבטל ואפילו על דעת מי שיאמין הקדמות ואחר שאבאר אפשרות מאמרינו אתחיל בהכריעו על זולתו בראיה עיונית גם כן ר"ל בהכריע המאמר בחדוש על המאמר בקדמות ׀ ואבאר שכמו שתתחייב לנו קצת הרחקה באמונת החדוש ׀ כן תתחייב הרחקה יותר גדולה ממנה באמונת הקדמות ׀ והנני אתחיל עתה בהמציא הדרך אשר תבטל ראיות כל מי שיעשה ראיה על קדמות העולם :

פרק שבעה עשר

כל מתחדש היה אחר שלא היה ׀ ואפי' היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת ׀ יהיה טבעו אחר התחדשו והשלמו ונוחו בלתי טבעו בעת התהוותו והתחילו ביציאה מן הכח אל הפעל ׀ וזולת טבעו ג"כ קודם שיתנועע ליציאה אל הפעל ׀ והמשל בו כי טבע זרע הנקבה והוא דם בכיסיו בלתי טבעו בעת ההריון כשיפגשהו זרע הזכר והתחיל להתנועע ׀ וטבעו ג"כ בעת ההיא בלתי טבע החי השלם אחר הולדו ׀ ואין לעשות ראיה בכל הפנים מטבע הדבר אחר הויתו והשלמו והיותו מיושב על השלם שבענייניו על עניין הדבר ההוא בעת תנועתו להוויה ׀ ואין מביאין ראיה מענינו בעת תנועתו על עניינו קודם שיתחיל בתנועה ׀ וכאשר תטעה בזה ותמשיך עשות הראיה מטבע הדבר ההווה בפעל על טבעו והוא בכח ׀ יתחדשו לך ספקות גדולות והיו מן השקר אצלך עניינים יתחייב היותם ויתחייבו אצלך עניינים שקריים ונניח במה שהמשלנו בו שאיש שלם במדע המוטבע באדם מאד נולד ׀ ומתה אמו אחר שהניקתהו חדשים ואביו לבדו השלים גדול הנולד ההוא ׀ באי נגזר עד שגדל והשכיל וידע ׀ והוא לא ראה כלל אשה ולא נקבה מנקבות שאר בעלי חיים ׀ ושאל ואמר לאיש אחד מאשר אתו איך נמצינו ועל אי זה עניין נהוינו ׀ וענהו הנשאל כי כל איש ממנו אמנם נתהוה בבטן איש ממינו כמותינו הוא נקבה בצורת כך ׀ ושכל איש ממנו היה קטון הגוף בתוך הבטן ׀ יתנועע ויזון ויצמח מעט מעט והוא חי ׀ עד שיגיע אל גבול כך מן הגודל יפתח לו שער בגוף למטה שיצא ממנו ׀ ולא יסור היותו צומח אחר כן עד

שישוב

אשר בהעדר הסבה יעדר המסובב לכן בהרגיש הנפש טעות המופת תחלש האמונה ׀ ואמר זה נגד כת המדברים וקצת המתפלספים מבני עמנו הנושאים פנים בתורה ועושים מופתים הטעיים על חידוש העולם וחושבים כי בזה יחזקו אמונת החדוש ונהפוך הוא כי מרפים האמונה בהוודע כי המופת היה נכזב בלאתו התולדה האמונית ׀ ומן מוצא הדברים תשכיל כי לא יפה עושים קצת בני עמנו הבודים או המספרים ספורי מעשיות נפלאים זרים בטבע המציאות למען חזק גם דעת אחת מד"ת או מדברי ח"ז"ל כמו ספורי פליאות זרות מפטפוטי הנשים הזקנות אשר מיטב ספורם כוונם ׀ כי מלבד שהוא עובר על עשה דאורייתא מדבר שקר תרחק ׀ אלא אף כי יחלישו האמונה בלב משכילי העם מביני כחשי הספורים ׀ ועל כיוצא בזה נאמר פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשורו ׀ ועלינו זאת המצוה להאמין בספורי התורה ודברי חז"ל בלי ראי' או מופת :

כל מתחדש ׀ יבאר במשל ומליצה שאם משכיל מעולם ועד עולם לא יוכל עשות מופת על קדמות העולם או על חדושו עד שהתורה תכריע החדוש בנבואה לא מפי המחקר השכלי : והוא דם בכסיו ׀ זרע הנקבה

הוא

שישוב כמו שתראנו · והנולד ההוא היתום · ישאל בהכרח ויאמר , וזה האחד ממנו כשיהיה קטן בבטן והוא חי מתנועע צומח אם היה אוכל ושותה ומתנשם בפיו ונחיריו ויוצא · יאמר לו לא , והוא בלא ספק יתחיל להכחיש זה ויעמיד המופת על כל הענינים האלה האמתיים שהם נמנעים · בעשותו ראיה בנמצא השלם הנח ויאמר כל איש ממנו כשתכלא ממנו הנשימה קצת שעה ימות ויבטלו ממנו תנועותיו · ואיך יצוייר שיהיה איש ממנו בתוך כיס סתום מקיף בו בתוך גוף מרת חדשים והוא חי מתנועע · ואלו בלע אחד ממנו צפור היה הציפור ההוא מת לשעתו בהגיעו באצטמכה וכל שכן בבטן התחתון · וכל איש ממנו אם לא יאכל המזון בפיו וישתה המים בימים מועטים ימות בלא ספק · ואיך ישאר חדשים האיש חי מבלתי מאכל ומשתה , וכל איש ממנו כשיזון ולא יוציא בימים מועטים ימות בכאב גדול , ואיך יעמוד זה חדשים בלא יציאה · ואלו נקב בטן אחד ממנו ימות אחר ימים · ואיך יחשב שזה העובר היה טבורו פתוח · ואיך לא יפתח עיניו ולא יפרוש כפיו ולא יפשוט רגליו וכל אבריו שלמים אין חלי בהם כמו שחשבתם · וכן ימשך לו ההקש כולו שהאדם אי אפשר בשום פנים שיתהוה על זאת הצורה : והתבונן זה המשל ובחנהו אתה המעיין ותמצא זה עניננו עם אריס"טו שוה בשוה , שאנחנו עדת הרודפים אחר משה רבינו ואברהם אבינו ע"ה נאמין , שהעולם נתהוה על צורת כך וכך והיה כך מכך ונברא כך אחר כך · ויבא אריס"טו לסתור דברינו ויביא עלינו ראיות מטבע המציאות הנח השלם ההוה בפעל , אשר נודה לו אנחנו שהוא אחר התיישבו ושלמותו לא ידמה דבר ממה שהיה עליו בעת ההויה · ושהוא נמצא אחר ההעדר הגמור , ואי זו טענה תעמוד עלינו מכל מה שיאמרהו · ואמנם יתחייבו הטענות האלה על מי שיאמר שטבע זה המציאות הנח , יורה על היותו מחודש , וכבר הודעתיך שאני לא אומר זה : והנני אשוב ואזכור לך שרשי דרכיו ואראך איך לא יתחייב לנו מהם מאומה בשום פנים · אחר שטענתנו שהעולם בכללו המציאהו השם אחר העדר , והווהו עד שנשלם כמו שתראהו · אמר כי חחמר הראשון לא הוה ולא נפסד • והתחיל להביא הראיות על זה (בפרק י"ד מזה) מן הדברים ההוים הנפסדים · ולבאר המנע הויתו · וזה אמת שאנחנו לא אמרנו שחחמר הראשון נתהוה כהתהוות האדם מן הזרע · או יפסד כהפסד האדם אל העפר , אבל אמרנו , שהשם המציאו מלא דבר · והוא על מה שהוא עליו אחר המצאו · ר"ל היות מתהוה ממנו כל דבר ויפסד אליו כל מה שנתהוה ממנו · ולא ימצא ערום מצורה ועדיו יגיע תכלית ההויה וההפסד , והוא לא הוה כהוית מה שיתהוה ממנו · ולא יפסד כהפסד מה שיפסד אליו · אבל נברא · וכשירצה בוראו יעדרהו העדר גמור מוחלט : וכן נאמר בתנועה בשוה , שהוא הביא ראיה מטבע התנועה שהיא בלתי הוה ולא נפסדת · והענין אמת שאנחנו נאמר כי אחר המצא התנועה על זה הטבע שהיא נחה עליו · לא ידומה הויתה והפסדה הויה כללית והפסד כללי · כהוית התנועות הפרטיות ההוות וכהפסד התנועות הפרטיות · והוא ההקש בכל מה שיתחייב לטבע התנועה · וכן המאמר בתנועה הסבובית אין התחלה לה הוא אמת · אחר המציא הגשם הכדורי המתנועע בסבוב לא תצוייר בתנועתו התחלה , וכן נאמר באפשרות המתחייב שיקדם לכל מתהוה , כי זה אמנם יתחייב בזה הנמצא המיושב · אשר כל מה שיתהוה בו אמנם יתהוה מנמצא אחר · אמנם הדבר הנברא מהעדר · אין שם דבר נרמז אליו לא בחוש ולא בשכל שיקדם לו אפשרות · וכן נאמר בהיות השמים אין הפוך בהם הנה זה אמת

הנה זה המאמר יובא לפעמים כמו הקרי בזכר , ע"כ אמרו ז"ל שפשטה מורעת האודם : אמר כי החומר הראשון · ירמוז אל הדרך השני האמור בפרק י"ד : וכן נאמר בתנועה · ירמוז אל הדרך הראשון האמור בפרק י"ד : וכן המאמר בתנועה הסבובית · ירמוז אל דרך השלישי שם : וכן נאמר באפשרות · ירמוז אל דרך הרביעי : וכן נאמר בהיות השמים אין הפוך

אמת אלא שאנחנו לא אמרנו שהשמים נתהוו כהתהוות הסוס והחמור , ולא אמרנו שהרכבתם תחייב להם ההפסד כצמחים וב״ח מפני ההפך שבהם · ועקר הענין הוא מה שזכרנוהו כי הנמצא בעת שלמותו ותמותו לא יורה ענינו ההוא הנמצא לו על ענינו קודם שלמותו · ואין רחוק עלינו גם כן מאמר אומר שנתהוו השמים קודם הארץ , או הארץ קודם השמים , או היות השמים בלתי כוכבים , או מין ב״ח בלתי מין אחר , כי זה כלו בעת הוית זה הכלל · כמו שהבעלי חיים בעת הויתו היה הלב ממנו קודם לבצים כמו שיראה לעין · והגידים קודם העצמים ואע״פ שאחר שלמותו לא ימצא בו אבר מבלתי אבר מכל האברים · אשר א״א עמידת האיש מבלעדיהם · זה כלו יצטרך גם כן אליו אם ילקח הכתוב כפי פשוטו ואע״פ שאין הענין כן כמו שיתבאר כשנדבר בזה המאמר · וצריך שתזהר בזה הענין שהוא חומה גדולה בניתיה סביב התורה מקפת בה מונעת אבן כל משליך אליה · ואם יטעון עלינו אריסטו ר״ל האוחז דעתו ויאמר אחר שלא יורה לנו זה הנמצא · במה זה ידעתם אתם שזה מהווה ושהיה שם טבע אחר הויתו · נאמר שזה לא יתחייב לנו לפי מחשבתנו · שאנחנו לא נשתדל עתה שנקיים שהעולם מחודש · אבל אשר נשתדל בו הוא אפשרות היותו מחודש ולא תבטל זאת הטענה בהביא ראיה מטבע המציאות אשר לא נחלוק בו · וכאשר תתקיים אפשרות הטענה כמו שביארנו נשוב אחרי כן ונכריע דעת החדוש · ולא ישאר בזה השער אלא שיביא לנו ראיה בהמנע היות העולם מחודש , לא מטבע המציאות אבל ממה שיחייבהו השכל בחק השם · והם הדרכים השלשה אשר כבר הקדמתי לך זכרם · ושהם יעשו בהם ראיות על קדמות

הפוך בהם · רומז אל ההקדמה אשר עליה הוסד הדרך השלישי : שנתהוו השמים קודם הארץ · מחלוקת החכמים במ״ר : כפי פשוטו · ר״ל כפי פשוטי הכתובים האמורים במ״ב שנברא כל דבר ביומו , אמנם חז״ל אמרו שנבראו כלם ביום אחד אשר עוד וכור יזכרנו (בלמ״ד מזה) : ולא ישאר בזה · לא ישאר לנו בזה השער ליישב כי אם מבוכת שלשת הדרכים המובאים בסוף פ״יד שהבאים אחרי אריסטו הוציאו מפילוסופיותו לקיים קדמות העולם מצד האל ית׳ : ומן מולא הדברים תשכיל ותדע כי לפי דעתנו אנחנו קהל עדת ישורון מאמיני החידוש כדת משה , יהיו מיני פעולות הש״ית המתחדשות בעולמו שתים שהן ארבע , בריאיות טבעיות נסיות חפשיות , הבריאיות הם הפעולות שנעשו בששת ימי בראשית שהיו יש מאין , הטבעיות הם הפעולות הנעשות בעולם מיום השביעי והלאה נשנות טבעיות יש מיש ר״ל שכל פעולה שתהוה מחומר מוכן לה , האפרוח מהבצה האדם מהטפה הזרעית וזולתם ככתוב אשר ברא אלהים לעשות פי׳ הוא ית׳ ברא יש מאין לעשות בטבע יש מיש , הנסיות הם הפעולות אשר יחדשם הש״ית לשעתם בלי הכנת החומר לשיהיה ראוי לאותה פעולה כמו שוב המטה לנחש והמים לדם , החפשיות הם הפעולות אשר יחדשם הש״ית ג״כ לשעתם כמו הנסיות אך נבדלות מהם בהיות שהנסיות נעשות בלי הכנת החומר כאמור ואלה נעשים בהכנות האחריים לפעולותיהם כמנהג הטבע רק שהם נפעלות בזמניהן בנס כמו בדת המן ופתיחת פי הארץ בבליעת קרח ופתיחת פי האתון והיראות המים לאויב אדומים כדם , אלה הפעולות וכיוצא בהם היו לפי מנהגי הטבע כי גם היום ימטר אלהים דגן שמים בקצת מקומות (אף שלא ידמה למן מ״מ עיקר הפעולה כבר הטבע בטבע המציאות , וגם פתיחת פי האתון כבר הוא לפי מנהג הטבע שהפתפ״גאי בעופות דבר ידבר כלמודים) ועיקר הנס בהם שנעשים לשעתם בעת הצורך להם , ונקראים חפשיות שהם מתחפשות בלבושי הטבעיות , ובזה תבין אמרם ז״ל בקצת הנסים תנאי התנה הקב״ה על הים שיקרע וכו׳ ובקצתם יאמרו שנבראו בע״ש בין השמשות , וזה כי הנסים החפשיות הם אמצעיים בין הפעולות הבריאיות והטבעיות ע״כ יאמרו עליהם שנעשו בע״ש בה״ש שהיא שעת ההבדלה בין ב׳ מיני הפעולות האמורי׳ · אולם הנסיות בהיות שהם כלם בשינוי מנהגי הטבע יאמר עליהם תנאי התנה הקב״ה וזה כי קשה לפניו ית׳ לשנות מנהגי הטבע אשר יסדם בחכמה ע״כ יאמר על הנסים כאלה תנאי היו דבריהם כלומר גם הם נעשו בחכמה המותנה עליהם בששת ימי בראשית ומהמבואר שאין שום פועל פועל פעולה מתנגדת לעצמו , והנה בהיות הש״ית עלם החכמה כמו

שכתב

קדמות העולם מצד האל יתעלה · והנני אראה לך אופני הביא הספק עליהם · עד שלא תתאמת מהם ראיה בשום פנים · בפרק הבא :

פרק שמנה עשר

הדרך הראשון אשר יזכרו · שיתחייב לנו בו כפי מחשבותם שהשם יצא מן הכח אל הפעל כשיהיה פועל עת אחת ולא יפעל עת אחרת · וסתירת זה הספק מבוארת מאד והוא שזה העניין אמנם יתחייב בכל מורכב מחמר בעל אפשרות ומצורה · כי בלא ספק כשיפעל הגשם ההוא בצורתו אחר ש״א עשה · כבר היה בו דבר בכח ויצא לפעל ואיא לו מבלתי מוציא · כי זאת ההקדמה אמנם התבארה במיפת בעל החמר · אבל מה שאינו גוף ואין לו חמר אין בעצמו בשום פנים אפשרות · וכל מה שיש לו הוא בפעל תמיד ולא יתחייב בו זה ולא ימנע בו שיעשה עת ולא יעשה עת · ואין זה שנוי בחק הנפרד ולא יציאה מן הכח אל הפועל : והראיה על זה השכל הפועל על דעת אריס״טו והנמשכים אחריו אשר הוא נפרד · והנה יעשה עת אחת ולא יעשה עת אחרת כמו שבאר אבונ״צר במאמרו בשכל · אשר שם אמר דבר זה לשונו אמר וגלוי כי השכל הפועל לא יעשה תמיד · אבל יעשה עת אחת ולא יעשה עת אחרת · זהו לשונו והוא אמת מבואר · ועם היותו כן לא יאמר שהשכל הפועל משתנה · ולא היה פועל בכח ושב בפעל כאשר עשה בעת אחת מה שלא עשהו מקודם · כי אין ערך בין הגשמים ובין מה שאינו גשם ולא דמיון בשום פנים · לא בעת הפעל ולא בעת ההמנע מן הפעל · ואמנם יאמר לפעולות הצורות הנשואות בחמרים ולפעולת הנפרד פעולה בשתוף השם · ולזה לא יתחייב מהיות הנפרד בלתי עושה בעת אחת הפעל אשר יעשהו אחר כן שיהיה יוצא מן הכח אל הפעל כמו שנמצא זה בצורות הנשואות בחמרים · ואולי יחשוב חושב שבזה המאמר קצת הטעאה · וזה כי השכל הפועל אמנם התחייב שיעשה עת אחת ולא יעשה עת אחרת · לא מפני עניין אחד בעצמו · אבל מפני הכנת החמרים · אמנם הפעל מזמנו הוא תמיד לכל מוכן · ואם היה שם מונע מהפעל ההוא מפני ההזמנה החמרית לא מפני השכל בעצמו · ידע זה החושב · שכונתינו אינה להגיד הסבה אשר בעבורה עשה הבורא יתעלה בעת אחת ולא עשה בעת אחרת · ולא אחייבנו בזה המשל ואמרנו שכמו שהשכל הפועל יעשה בעת אחת ולא יעשה בעת אחרת והוא נפרד · כן הש״י · לא אמרנו זה ולא חייבנוהו · ואלו עשינו זה היתה הטעאה · אבל אשר חייבנוהו והוא חיוב אמתי · שהשכל

הפועל

שכתב החבר (בשני לשני מכוזרי) ז"ל ונקרא אותו חכם לבב מפני שהוא עלם החכמה · על כן לא יתכן שיפעל דבר נגד החכמה כי אם נהפוך הוא כל פעולותיו ית' הם כפי מנהגי החכמה ככתוב כלם בחכמה עשית · והנה שלשת מיני הפעולות שהם הטבעיות והנפשיות והאפשריות אנחנו משיגים שהן דבר מני חכמתו ית' בהם · אך הבריאיות אין אנו משיגים כלל מהחכמה המיוסדת בהם בהיות כי לא נשכיל על דבר כ"א בדבר שיש לנו הבנה מה בו מש"אכ הבריאיות שאין לנו הבנה כלל בחכמה המיוסד בהם בהבריאה ע"כ הם נעלמות וזה שאמרו ז"ל להגיד כח מ"ב לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם הכתוב בראשית ברא · ובחנה ותדע שאיש אחד יעיד על המין כלו · והנה אנחנו רואים שאישי המינים מתחדשים מהחומר הראשון הנה זה יעיד על חידוש החומר הראשון ג"כ כי כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על דבר החידוש לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא · ואם אינו ענין לחידוש החומר הראשון יש מיש כמו חידוש הפרטים וזה כי לא יתכן הוית חומר בלי צורה כאמור בביאורנו לדרך השני (בפ"יד מזה) תנהו ענין על התחדשות החומר הראשון יש מאין · ורמז לדבר והחכמה מאין תמצא · והטעם החכמה הנקראת יש בכתוב להנחיל אוהבי יש שהיא עלם החכמה המהוה כל ישות בטעם כלם בחכמה עשית היא נמצאת מאין ר"ל מיום

ברוא

הפועל אשר אינו גוף ולא כח בגוף ואע"פ שיעשה עת אחת ולא יעשה הפעל ההוא עת אחרת היתה סבתו אי זה דבר שהיה · לא יאמר בו שיצא מן הכח אל הפעל · ולא שהיתה בעצמו אפשרות · ולא שהיה צריך למוציא יוציאנו מן הכח אל הפעל · הנה כבר נדחה מעלינו זה הספק הגדול אשר ספק עלינו האומר בקדמות העולם · אחר שאנחנו נאמין שהוא יתעלה אינו גוף ולא כח בגוף ולזה לא יתחייב לו שנוי כשעשה אחר שלא עשה :

הדרך השני · הוא אשר יחייבו בו קדמות העולם להעלות המביאים והמתחדשים והמונעים בחקו יתעלה :

והתרת זה הספק כבדה והיא דקה מאד ושמענה · דע כי כל פועל בעל רצון שיעשה פעולותיו בגלל דבר אחר · הוא בהכרח יתחייב לו שיעשה עת אחת ולא יעשה עת אחרת מפני מונעים או מתחדשים · והמשלו שהאדם על דרך משל ירצה שיהיה לו בית ולא יבנהו מפני מונעים · וזה כשלא יהיה החמר שלו נמצא · או יהיה נמצא ולא יבא לקבל הצורה להעדר הכלים · והנה יהיה החמר והכלים נמצאים ולא יבנה להיותו בלתי רוצה לבנות מפני שאינו צריך למחסה · וכשיתחדשו מתחדשים כחום או קור יביאהו לבקש המעון אז ירצה לבנות · הנה כבר התבאר כי המתחדשים ישנו הרצון · והמונעים יעמדו כנגד הרצון ולא יעשה בעבורם · וזה כלו כשיהיו הפעולות מפני דבר אחר חוץ לגוף הרצון · ואמנם כשלא יהיה לפעל תכלית אחת בשום פנים אלא היותו נמשך אחר הרצון · יהיה הרצון ההוא בלי צריך למביאים · והרוצה ההוא אע"פ שלא יהיו לו מונעים לא יתחייב שיעשה תמיד · אחר שאין שם תכלית אחרת יוצאת אשר בגללה יעשה · ויתחייב כשלא יהיו מונעים למצא התכלית ההוא שיעשה · כי הפעל הנה נמשך לרצון לבד : ואם יאמר אומר זה כולו אמת · אמנם היותו רוצה עת אחת ולא ירצה עת אחרת האין זה שנוי : נאמר לו לא שאמיתת הרצון ומהותו זה ענייניה · שירצה ולא ירצה · ואם היה הרצון ההוא לבעל חומר עד שיבוקש בו תכלית אחת יוצאת יהיה רצון משתנה לפי המונעים והמתחדשים אמנם רצון הנפרד אשר אינו מפני ד"א בשום פנים אינו משתנה · ולא היותו רוצה עתה

דבר

ברוא אלהים ארץ ושמים מאין המוחלט · אך טרם הוסד טבע המציאות אין חכמה ואין תבונה לנו למשגת כלל · וזה שאמרו ז"ל ואי אתה רשאי לשאול מה לפנים מה לאחור וזה כי אין לנו השגה בהעדר כל יצור או במציאות מהותו כ"בי, ובהיותו ית' עלת החכמה כאמור לכן כל אוהב חכמה הוא אוהב ה' ובהיותו ית' מקור חיים לכן כל אוהביה חיים וכו' ככתוב והחכמה תחיה בעליה ועל הפך תאמר כל משנאי אהבו מות · ומי יודע מבין ראוי לו לתת כבוד לכל ת"ח כי הוא חלק אלוה ממעל · וכבר הקישו ז"ל כבודם לכבודו ית' כאמרו ז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח :

הדרך השני · ישוב לסתור הראיה שהביאו תלמידי אריסטו מטעם המביאים והמונעים באמרם כי יפעל הפועל בעת מבלתי עת לפי המונעים או המביאים · אולם הש"י בהיות שאין לו מונעים ולא התחדשות רצון אשר יסבבו מביאים על כן אפס מקום שיעשה עת מבלתי עת אבל פעולתו מתמדת כמציאותו · ועל זאת ישיב הרב ז"ל כי הפעולה לפי המונעים והמביאים תהיה לאיש פעולתו העושה מעשהו בגלל תכלית אחד משא"כ הש"י שאיננו פועל בגלל איזה תכלית כי אם ברצון לבד בלי טעם ותכלית ע"כ אפס מקום לשאלה למה פעל עתה ולא פעל טרם זו העת שהתחיל בה כי התשובה אמריה תאמר כן רצה ואין טעם ברצון ודבר זה שנוי (בי"ג לשלישי) כי גם שם יאמר הרב ז"ל שהש"י פועל ברצון לבד בלי כוונת תכלית מה לפעולתו · ובמחילה מכבוד הרב ז"ל כי לא יכונו דבריו בפעם הזאת מצד השכל והכתוב והקבלה · א' השכל יאמר כי היא זו הפעולה הנעשית לתכלית מה היא יותר מעולה מהנעשית לתוהו והבל · ובהיות כי לפעולות האדם בכל מעשהו הכל לתכלית א"כ יהיו פעולות האדם יותר חשובות מפעולות הש"י · וזה ענין לא יתכן · ואריסטו (בחמישי לראשון מספר המדות) ג"כ התפלא מהאומרים שאין תכלית למציאות האדם בכלל ואמר הוא איך יתכן שחלקי האדם יהיה להם תכלית וכלו לא יהיה לו תכלית וכזה נאמר במציאות העולם בכלל, ב' הנה הכתוב נאמר לא תוהו בראה וגו' · ג' הנה הקבלה אמריה תאמר בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית ·

ובשביל

דבר וירצה זולתו מחר שינוי בעצמו , ולא יביא זה לתת סבה אחרת כמו שהיותו פועל ולא פועל אינו שנוי , כמו שבארנו והנה התבאר כי רצוננו ורצון הנפרד אמנם יאמר עליהם רצון בשתוף ואין דמיון בין שני הרצונים . הנה כבר הותרה ג״כ הקושיא הזאת , והתבאר שלא יתחייב לנו מן הדרך הזה שקר , וזהו השתדלותנו בו כמו שידעת : הדרך השלישי והוא אשר יחייב בה קדמות העולם להיות כל מה שחייבתהו החכמה שיצא כבר יצא , וחכמתו קדומה בעצמו , יהיה המתחייב ממנה קדמון , וזה ר״ל חיוב חלוש מאד , וזה שאנחנו כמו שנסכל חכמתו אשר חייבה שיהיו הגלגלים תשעה לא יותר ולא פחות , ומספר הככבים על מה שהם עליו לא יותר ולא פחות , ולא יותר גדולים ולא יותר קטנים , כן נסכל חכמתו בהמציאו הכל אחר אשר לא היה מזמן קרוב , והכל נמשך אחר חכמתו התדירה אשר אינה משתנה , אלא שאנחנו נסכל סכלות גמורה דרך החכמה ההיא ומשפטה , אחר שהרצון ג״כ בדעתנו נמשך אחר החכמה , והכל דבר אחד ר״ל עצמו וחכמתו , שאנחנו לא נאמין בתארים , והנה תשמע בזה העניין הרבה כשנדבר בהשגחה (ג״ח כ״ז וי״ח לשלישי) , ובזאת הבחינה תפול זאת ההרחקה : ואמנם מה שזכרו אריס״טו מהסכים האומות מימי קדם , משכון המלאכים בשמים , ומהיות האל בשמים , וכן בא בנראה מן הכתוב , אין זה לראיה על קדמות השמים כמו שירצה הוא , אבל זה נאמר לראיה על שהשמים יורונו על מציאות השכלים הנפרדים והם הרוחניים והמלאכים , והם יורונו על מציאות השם והוא מניעם ומנהיגם , כמו שנבאר ונגלה שאין שם ראיה תורנו על מציאות הפועל לפי דעתינו כראית השמים , והם יורונו ג״כ לפי דעת הפילוסופים כמו שזכרנו על מציאות מניעם ושהוא לא גוף ולא כח בגוף , ואחר שבארנו לך מאפשרות טענתנו

ושאינה

ובשביל התורה שנקראת ראשית דעת , ואמרו בעשרה מאמרות נברא העולם כדי להפרע וכו׳ , וכאלו יאמרו שתכלית הבריאה היתה למען המציא השלימות והשלימים בעולם , והר״י ז״ל כתב בעץ חיים ריש כללים שתכלית הבריאה היתה כדי להראות שלימותו , ובריש עגולים כתב למען היטיב לברואיו , וב׳ תכליתיים אלו עם היותם נראים כמתנגדים כי הראשון היא בעבור הפועל והב׳ בעבור הפעול , אף כי לא יתכן שישלם הש״י ע״י זולתו והם רואי שלימותו , הנה יהיו שתיהן לאחדים בידינו בלי ספק ומבוכה כלל , ולא די שדברי הרב ז״ל במחילה מכבודו סותרי׳ ד״א אלא אף כי סותרים דברי עצמו בהיות (שבכ״ה לשלישי) כתב שגדר פעולת ההבל הוא כל פעולה שאין לה כוונה תכליתית , ולפ״ז א״כ תהיה הבריאה לתוהו והבל ח״ו , לכן ראיתי את דברי הר״י ז״ל כי טוב פתר שתכלית הבריאה היא למען היטיב לכל נוצר בלי תשלום גמול , ובהיות כי פרי ההטבה הוא להטיב לטובים שהם פרי היצורים אלה איפו הם שלומי אמוני משכילי ב״א אשר הטוב היותר נעלה להם הוא בהראותו אותם את אוצר כבוד שלימותו ית׳ מבחינת שלימות יצוריו כי שלימות הפעול מורה על שלימות פועלו וממציאו והוא הרמוז באמרו ז״ל כדי להראות שלימותו , והנה מהמבואר ההבדל שבין הקדמות והחידוש היא ההשגחה והגמול והעונש , כי לדעת הקדמות העולם כמנהג הטבע נוהג ואין שם השגחה פרטית ושכר ועונש כמו שכתב הרב ז״ל בשמם שאלו ירצה הש״י להאריך כנף זבוב אחד לא יוכל עשותו , משא״כ לדעת החידוש שהוא ית׳ כל יכול לשנות הטבע כרצונו ולהשגיח השגחה פרטית לתת לאיש כדרכיו , ומהמבואר שההשגחה הפרטית היא יותר טובה לבני אדם מהשגחה הכוללת כי ישגיח על כל יושבי ארץ וינערו רשעים ממנה לבל יחריבו עולמו , על כן ראה כי החידוש ברצון הוא יותר טוב ליצוריו מהקדמות בחיוב , לכן נמאס כח החיוב הפועל בלי תכלית בזמן ובמקום , וברא עולמו ברצונו בחידוש ובכח בעל תכלית (וזה רמוז בענין הצמצום שאמרו המקובלים) , למען הנהיג עולמו במשפט פרטי כרצונו כי הוא זה הטוב והיותר שלם בהנהגת העולם כאמור , וזה שאמר הכתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט , והוא שאמרו ז״ל בעשרה מאמרות נברא העולם כדי להפרע וכו׳ והוא שאמרו ז״ל בשביל התורה ובשביל ישראל , כי פרי השלימות היא התורה ופרי השלימים הם שלומי אמוני ישראל שקדמו במחשבה להיותם תכלית המעשה שהיא במחשבה תחלה , והנה בהיות כי ראה ה׳ את החידוש כי טוב יותר מהקדמות אפס מקום למבוכת

המונעים

ושאינה נמנעת כמו שיחשוב מי שאומר בקדמות ׃ אשוב ואבאר הכרעת דעתנו בעיון ׃ ואראה מה שיתחייב לדעתו מן ההרחקה בפרקים הבאים ׃

פרק תשעה עשר

כבר התבאר לך מדעת אריס"טו ומדעת כל מי שיאמר בקדמות העולם ׃ שהוא יראה שזה המציאות היה מאצל הבורא יתעלה על צד החיוב ושהוא יתעלה עלה וזה עלול וכן התחייב ׃ וכמו שלא יאמר בו יתעלה למה נמצא או איך נמצא כן ר"ל אחד ובלתי גוף ׃ כן לא יאמר בעולם בכללו למה נמצא או איך נמצא כן ׃ כי זה כולו מחוייב שימצא כך העלה ועלולה ׃ ואי אפשר בהם העדר כלל ולא שנוי ממה שהם עליו ׃ וע"כ יתחייב מזה הדעת חיוב התמדת כל דבר על טבעו ׃ שלא ישתנה בשום פנים דבר מן הדברים מטבעו ׃ ולפי זה הדעת יהיה שנוי דבר מן הנמצאות מטבעו נמנע ׃ ולא יהיו א"כ אלו הדברים כלם בכונת מכוין בחר ורצה שיהיו כך ׃ שאם היו בכוונת מכוין כבר היו בלתי נמצאים כן קודם שיכוונו ׃ ואמנם לפי דעתינו אנחנו והעניין מבואר שהם בכוונה ׃ לא ע"צ החיוב ׃ ואפשר שישנם המכוין ההוא ויכוין כונה אחרת ׃ ואמנם לא כל כונה בסתם

המונעים והמביאים כי עלם החידוש הוא עלמו המביא לידי חידוש ׃ אשר בזו ההנחה אפס מקום לקדמות מוחלט כאמור או לקדימת החידוש כי עם הנחת החידוש אין חילוק בין לו התפתח המציאות אתמול או מאלף אלפים שנה ׃ הנה זאת חקרוה המקובלים דעה והבינה כי היא חומה בצורה לתורת ה׳ ׃ ואחר שתכלית יצירת האדם למען הראותו את אוצר כבוד שלימותו ית׳ לפי בחינת החכמה אשר יסד בשלימות יצוריו אשר בו יזכה המשכיל באמתו לבוא אל מנוחת האושר האנושי ואל נחלת העוה"ב ׃ הנה מן מופת הדברים תשכיל כי החכמים בעיניהם רשעי כסל שונאי דעת אשר בשאט נפשם עוצמים עיניהם מראות פועל אלהים ומעשהו בטבע היצירה ׃ עתידים ליתן את הדין ׃ כי הא למה זה דומה למלך אשר נדבה רוחו אותו לתת כבוד לאחד מעבדיו ׃ ובא ברכבו ובפרשיו לפני פתח בית העבד למען הראותו כבוד אשרו ואת יקר תפארת גדולתו ומעשה תקפו וגבורתו בטכסיסי המלחמה ׃ והעבד הזה בגאות לבו וזדונו לא יצא לקראת המלך ולא רצה בכבודו ׃ הנה בלי ספק שהעבד ההוא מחייב ראשו למלך כי זלזל בכבודו ׃ אשר כן אלה שונאי החכמה אשר פועל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו בשאט נפשם מחייבים את ראשם למלך ה׳ כי דבר ה׳ בזו ׃ אחרי אשר הסתיר פניו מראות את ה׳ הדור בלבושו לבוש מלכות עד"הכ ה׳ מלך גאות לבש ׃ פי׳ ביום מלוך ה׳ על יצוריו ר"ל בראשית הבריאה כי אין מלך בלי עם או לבש לבושי גאות וכבוד שהם יצוריו אשר בהיכלו ועולמו כלו אומר כבוד שמו על שם פעולותיו כטעם כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ׃ ובאלה המלבושים הוא ית׳ מתראה למשכיליו כי המלך ה׳ אין רואים אותו ערום מיצוריו ככתוב וראית את אחורי וגו שהוא כינוי ליצורים הנמשכים אחריו כמו שת"א ית דבתרי וגו׳ ׃ ועל רשעי כסל כמו אלה העוצמים עיניהם מראות כבוד אלהינו והדר גאונו ׃ נאמר רשע כגובה אפו בל ידרש גאות ה׳ ׃ ה׳ רמה ידך בל יחזיון ׃ ועליהם יתפלל המשורר השב גמול על גאים וזה טעם סמיכות הפרשיות כמו שביארנו בביאורנו לספר תהלים ׃ סוף דבר תכלית היצירה היא למען ייטיב ׃ ותכלית ההטבה להראות שלימותו לישרים בלבותם כמו שכתב הר"י ז"ל ועם זאת האמונה אין שטן ואין מבוכה ועוד נדבר בזה בקלת פרקי זה המאמר ׃

כבר התבאר ׃ בזה הפרק יעיר הרב על ענין ההתייחדות וההעברה אשר כבר דבר בו (בהקדמה העשירית מע"ב לראשון) ושם נאמר כי זכור יזכרנו עוד ועתה יעיר עליו ושלם נות לדקו ׃ ובהקדמה זו ר"ל בהתייחדות קלת הנמצאים בענין אחד וצורה מיוחדת מבלעדי צורה זולתה כפי שעובר על המחשבה הנה זה יורה על כוונת מכוין ורצון רוצה בהתייחדות הדבר ההוא טרם צאתו אל פעל ההויה ׃ וזה ראי׳ על החידוש ׃ כבר היו בלתי נמצאים ׃ ועם היות כי לפעולות ה׳ במציאות הנמצאים אין שם קדימה ומניעה למחשבתו על העשות הפעולה הרצויה כי כל פעולה שעלתה במחשבתו כן נעשתה בעתה היא כאמור (בי"ב לרביעי מכוורי) בפי׳ ספר וספור וספר האמור בספר יצירה ׃

מכל

בפתם, כי יש שם טבע הנמנעות קיים א"א בטולו כמו שנבאר, וכונתי בזה הפרק שאבאר לך בראיות קרובות למופת, שמציאותנו זאת תורנו על שהיא בכוונת מכוין בהכרח, מבלתי שאעמוס על מה שהתגברו עליו המדברים, מבטול טבע המציאות, והמאמר בחלק, ובריאת המקרים בהתמדה, וכל מה שבארתי לך (בפרק ע"ג חלק א') משרשיהם, אשר אמנם השתדלתי להציעו להמציא הביאור, ולא תחשוב שהם ג"כ אמרו זה אשר אומר אותו, אמנם שהם השתדלו במה שאשתדל בו, אין בזה ספק, וכן זכרו העניינים אשר אזכרם וכונו בהם הביאור, אלא שאין הפרש אצלם בין התייחד זה הצמח באדמימות מבלתי הלובן, או במתיקות מבלתי המרירות, או התייחד השמים בזה שהם עליו מן התכונה מבלתי הרבוע והשלוש, וקיימו התייחדות בהקדמותיהם אשר כבר ידעתם. ואני אקיים התייחדות בנמצאות שצריך שיקוים בהם בהקדמות פילוסופיות לקוחות מטבע המציאות. וזה הדרך אבארהו אחר הקדימי זאת ההקדמה, והוא שהחמר משותף בין דברים משתנים בפנים מאופני השנוי,

וא"א בהכרח מבלתי סבה אחרת חוץ לחמר ההוא המשותף, היא אשר חייבה היות קצתו בתאר אחר וקצתו בתואר אחר, או סבתו עד מספר המשתנים, וזאת היא הקדמה מסכים עליה מי שיאמין הקדמות ומי שיאמין החדוש, ואחר זאת ההקדמה אתחיל לבאר מה שכונתי לבארו ע"צ השאלה והמענה לפי דעת אריס"טו, שאלנו אריס"טו ואמרנו לו, כבר עשית לנו מופת על היות חמר כל מה שתחת גלגל הירח חמר אחד משותף לכל, א"כ מה עלת התחלפות אלו המינים הנמצאים הנה, ומה עלת התחלף אישי כל מין מהם, ועננו על זה, בשאמר עלת ההתחלפות שנוי מזג המורכבות מן החמר ההוא וזה שהחמר ההוא המשותף קבל תחלה ד' צורות, וכל צורה מהם נמשכו אחריה שתי אכויות, ובאכויות ההם הארבע, היו יסודות למה שהורכב מהם, וזה שהם נתערבו תחלה בתנועת הגלגל, ואחר כן ימזגו ויתחדש ההתחלפות בהתערבות המורכבות מהם בשיעורים מתחלפים מן החם והקר והלח והיבש, והיו בהם באלו המזגים המתחלפים הכנות מתחלפות לקבל צורות מתחלפות, והצורות ההם ג"כ יהיו מוכנות לקבל צורות אחרות וכן תמיד, והצורה המינית האחת ימצא לחמר שלה רוחב גדול בכמותה ובאיכותה, ולפי הרוחב ההוא יתחלפו אישי המין, כמו שהתבאר בחכמת הטבע, וזה כלו אמת מבואר למי שיורה על האמת לנפשו ולא יונה אותה : אח"כ שאלנו עוד אריס"טו ואמרנו לו, אחר שהיה המזגות היסודות הסבה בהכנת החמרים לקבל הצורות מתחלפות, אי זה דבר זמן החמר ההוא הראשון עד שקבל קצתו צורת האש, וקצתו צורת הארץ, ומה שביניהם לקבל צורת המים, והאויר, וחמר הכל אחד משותף, ובמה זה היה חמר הארץ יותר ראוי בצורת הארץ, וחמר האש יותר ראוי בצורת האש, ענה אריס"טו על זה, בשאמר חייב זה התחלף המקומות, כי הם חייבו לזה החמר האחד הכנות מתחלפות, וזה כי אשר סמוך לו המקיף יעשה בו דקות ומהירות תנועה ויקרב לטבעו וקבל בהכנה ההיא צורת האש, וכל מה שירחק החמר מן המקיף אל צד המרכז היה יותר עב ויותר קשה ויותר מעט אור והיה ארץ, והיא העלה במים ובאויר, והיה זה הכרחי, כי מן השקר שיהיה החמר הזה לא במקום, או יהיה המקיף הוא המרכז, והמרכז הוא

מכל מקום טרם עלתה במחשבה לא היתה עדנה, והוא הפך המונח לבעל הקדמות : טבע הנמנעות · שאין ביכולת השם כב"י לפעול אותם כאמור (בע"ו לשלישי), והמדבר יאמר שאין דבר נמנע בחק השם כי כל יכול ולא יבצר ממנו מאומה כמבואר (בהקדמה העשירית מע"ג לראשון) : חומר אחד משותף · הוא החומר הראשון הנעדר מכל צורה בבחינת עצמו וכל הצורות חולפות ובאות עליו על הדבוק ואיננו עומד בלי צורה מה ולכן נקרא חומר משותף לכל הצורות

הוא המקיף · וזה חייב לו התייחדות בצורות מתחלפות ר"ל ההכנה לקבל צורות מתחלפות : אח"כ שאלנו ואמרנו לו · אם המקיף ר"ל השמים החמר שלו וחמר היסודות אחד · אמר לא · אבל החמר ההוא אחר וצורות אחרות · והגשם נאמר על אלו הגשמים אשר אתנו ועליהם בהשתתף · כמו שבארו האחרונים וכבר התבאר כל זה במופת : ושמע מהנה מה שאומר אותו אני אתה המעיין אל מאמרי זה · כבר ידעת מופת אריס"טו שבהתחלף הפעולות יתבאר התחלפות הצורות · וכאשר היתה תנועת היסודות הארבעה ישרה · ותנועת הגלגל סבובית · נודע שהחמר ההוא בלתי החמר הזה · וזה אמת לפי העיון הטבעי · וכאשר נמצא ג"כ אלו אשר תנועותיהם ישרות · מתחלפות הצד · מהם מה שיתנועע למעלה · ומהם מה שיתנועע למטה · ונמצא ג"כ אשר יתנועע מהם לצד אחד קצתם יותר ממהר וקצתם יותר מאחר · נודע שהם מתחלפי הצורות · ובזה נודע כי היסודות ד' · ועל זה הצד מן הראיה בעצמו יתחייב גם כן · שיהיה חומר הגלגלים כלם אחד · שכולם יתנועעו בסבוב · וצורת כל גלגל מתחלפת לצורת הגלגל האחר · אחר שזה יתנועע מן המזרח למערב וזה האחר מן המערב למזרח · ועוד כי תנועותיהם מתחלפות במהירות ובאיחור · יתחייב שישאל גם כן ויאמר לו · אחר שזה החמר משותף לכל הגלגלים · וכבר התייחד כל נושא מהם בצורה אחת בלתי צורת האחר · מי הוא מיחד אלו הנושאים ומכינם לקבל צורות מתחלפות · היש אחר הגלגל דבר אחר ייוחס לו זה ההתייחדות רק הש"י : והנני אעירך על עומק שכל אריס"טו והפלגת השגתו · ואיך לחצתהו זאת הקושיא בלא ספק : והשתדל לצאת ממנה בדברים לא עזרוהו המציאות עליהם ואע"פ שלא זכר זאת הקושיא אבל תראה מאמריו שהוא משתדל לסדר לנו מציאות הגלגלים · כמו שסדר לנו מציאות מה שתחת גלגל הירח · עד שיהיה הכל על צד החיוב הטבעי · לא על צד כוונת מכוון · כאשר רצה ויחור מיחד על אי זה פנים שאהבו · ולא נשלם לו זה ולא ישלם לעולם · וזה שהוא השתדל לתת עלה בהיות הגלגל מתנועע מן המזרח ולא יתנועע מן המערב · וישתדל לתת עלה בהיות קצתם ממהר התנועה וקצתם מאחר · ושזה מחוייב לסדר הנחתם מן הגלגל העליון · וישתדל לתת העלה בהיות לכל כוכב מן השבעה גלגלים רבים · וזה המספר הגדול בגלגל אחד · זה כלו ישתדל לתת סבותיו · עד שיסדר לנו העניין סדור טבעי ע"צ החיוב · אלא שלא נשלם לו דבר מזה · כי כל מה שבארו לנו ממה שתחת גלגל הירח נמשך על סדר מסכים למציאות מבואר העלות · ואפשר שיאמר בו שהוא ע"צ החיוב מתנועת הגלגל ומכחותיו · אמנם כל מה שזכרו בעניני הגלגל לא נתן בזה עלה מבוארת · ולא נמשך העניין בו על סדר שיתכן לומר בו החיוב · שהנה נראה הגלגלים · מהם שהממהר התנועה למעלה מן המתאחר התנועה · ומהם מה שהמתאחר התנועה למעלה מן הממהר התנועה · ומהם מי שתנועותיהם שוות · ואע"פ שקצתם למעלה מקצתם · ועניינים אחרים עצומים מאד בהק בחינת היות העניין ע"צ החיוב · והנה איחד להם פרק מפרקי זה המאמר סוף דבר שאריס"טו בלא ספק כאשר ידע חלשת מאמריו בהמציא עלת אלו הדברים ותת סבותיהם · הקדים לפני התחילו באלו החקירות דברים זה לשונם · אמר נרצה עתה לחקור על שתי שאלות חקירה מספקת · כי

ודמיון מ"שכ שפת אמת שורש אבד ושפה אחת שורש שאל : קצתם ממהר · כי האש ממהר לעלות יותר מן האויר והעפר ממהר לרדת מן המים : גלגלים רבים · כמו יוצא מרכז או גלגל הקפה, וגלגל היומי : זהו המספר הגדול · והמספר הגדול מן הכוכבים הם כולם בגלגל השמיני : למעלה מן הממהר · אריסטו נתן הסבה במהירות קצתם בתנועה הקרוב והריחוק מגלגל היומי המניע את כלם למערב וכל גלגל בפני עצמו מתנועע בתוכו למזרח, על כן יאמר שהכוכבים הסמוכים לגלגל היומי מתאחרים בתנועתם למזרח וזה כי נרפים הם מחוזק תנועת גלגל היומי הסמוך להם

כי מן הראוי שנחקור עליהם ונאמר בהם כפי השגת שכלנו וחכמתנו ודעתנו · אלא שאין ראוי לאדם שישיא זה עלינו לעזות מצח ועז לבב · אבל ראוי שיפליא מזריזותינו על הפילוסופיא ובקשנו עליה · וכשנבקש השאלות המעולות הנכבדות ונחזק להתירם התר מעט מתוקן · מן הדין על השומע שתחזק שמחתו וישיש · זה תורף דבריו · הנה התבאר לך שהוא בלא ספק ידוע בחלשת המאמרים ההם · וכל שכן בהיות חכמת הלמודים בזמנו בלתי שלמה · ולא נודע בזמנו מתנועת הגלגלים מה שנודע היום · ויראה לי כי אשר אמרו בספר מ״ה שאחר הטבע : מהניח שכל נפרד לכל גלגל · אמנם הוא מפני זה הענין ג״כ · עד שיהיה דבר ייחד כל גלגל בתנועה אחת · והנה אבאר שהוא לא הרויח בזה מאומה · אמנם אמרו בזה הלשון אשר זכרתי לך כפי השגת שכלנו וחכמתנו ודעתנו · הנה אבאר לך ענייני ולא ראיתיו לאחד מן המפרשים · אמנם אמרו · דעתנו הוא רוצה בו צד החיוב אשר הוא המאמר בקדמות העולם · ואמנם אמרו חכמתנו ר״ל הענין המבואר המוסכם עליו · כי כל דבר מאלו הדברים אי אפשר לו מבלתי סבה ועלה ואינו ענין נפל כאשר הזדמן · ואמרו · שכלנו · ר״ל קוצר יד שכלנו לתת סבות לכיוצא באלו הענינים עד תכליתם · אלא שהוא חשב לתת בהם דבר מועט וכן עשה · כי אשר זכרו ממהירות התנועה הכללית · ואחור גלגל הככבים העומדים להיותו בחלוף הצד · היא עלה נפלאה · ואמר שכן יתחייב כי כל מה שירחק גלגל מן השמיני יהיה יותר ממהר התנועה · אלא שזה לא ימשך · כמו שבארתי לך · ויותר גדול מזה שגלגלים ג״כ יתנועעו מן המזרח למערב למטה מן השמיני · והיה ראוי שיהיה יותר ממהרים ממה שתחתיהם מאשר יתנועע כן מן המזרח אל המערב · ושיהיו אלו המתנועעים מן המזרח קרובים במהירות לתנועת התשיעי · אבל כמו שהודעתיך לא היתה חכמת התכונה בזמנו כמו שהיא היום : ודע כי לפי דעתנו אנחנו קהל האומרים בחדוש העולם יקל זה כלו · וימשך לפי שרשנו שאנחנו נאמר שיש מיחד יחד כל גלגל במה שרצה מצד התנועה ומהירותה · אלא שאנחנו נסכל אופני החכמה בהמציא זה כך · ואלו יכול אריס״טו שיתן לנו עלת התחלף תנועת הגלגלים עד שיהיה זה על סדר הנחת קצתם מקצתם כמו שחשב היה זה נפלא והיתה עלת התיחדות בהתחלף תנועותיהם כעלת התחלף היסודות בהנחתם בין המקיף והמרכז · אלא שלא ילך הענין על הסדר כן כמו שבארתי · ויותר מבואר מזה במציאות התיחדות בגלגל אשר לא יוכל אדם שימציא לו סבה מיוחדת זולת כונת המכוין · הוא מציאות הככבים · וזה שהיות הגלגל מתנועע תמיד והככב עומד תמיד מורה על שחמר הככבים אינו חמר הגלגלים : וכבר זכר אבונ״צר בתוספותיו על ספר השמע דבר ז״ל אמר בין הגלגל והככבים הפרש · כי הגלגל ספירי · והככבים אינם ספירים · והסבה בזה כי בין שני החמרים ושתי הצורות הפרש אבל מעט זה תורף דבריו : אמנם אני איני · אומר מעט אבל מתחלף מאד מאד · שאני לא אלמוד הראיה מן הספירות אבל מן התנועות · ויתבאר לי שאלו ג׳ המרים ושלשה צורות גשמים נחים

לעולם

להם שהוא הפכם · ועל זה יספק הרב לאמר שאנחנו נראה הפך סבתו שהממהר הוא למעלה מהמתאחר : בלתי שלימה · ומה גם היום נודע שבימי הרב ז״ל ג״כ לא היתה שלימה כי לפי תוכני ומנגנו אין שם גלגל היומי כי אם הארץ וכל כוכבי השמים מתנועעים סביב השמש תנועה יומית · ממערב למזרח והמה ראוי שיהיו יותר ממהרים ממה שתחתיהם · בעבור שהעליוני׳ סמוכים ליומי העוזר להם להתנועע למערב · ולא כן העליאות כי התחתונים ממהרים למערב יותר מהעליונים : הגלגל מתנועע תמיד · זהו לדעת האומר גלגל חוזר ומזל קבוע · ואמת הדבר גם לדעת האומר גלגל קבוע ומזל חוזר · אולם לפי דעת התוכנים החדשים יתנועע הכוכב עם האויר אשר סביב לו והתייחדות קלתם במהירות התנועה וקלתם נרפיון הוא לפי חוזק המשיכות והדחיקות אשר יקבלו זה מזה כמו שכבר זכרנו זה גשם התוכן נעוטן ·

ונוה

לעולם מעצמם והם גרמי הככבים, וגשמים מתנועעים לעולם והם גרמי הגלגלים, וגשמים יתנועעו וינוחו והם היסודות, ואני תמיה אי זה דבר קבץ בין שני החמרים המתחלפים האלה, אם תכלית התחלפות כמו שיראה לי, או אשר ביניהם התחלפו׳ מעט כמו שזכר אבונ״צר, ומי הוא המכין לזה ההתאחרות: סוף דבר שני גופים מתחלפי׳ קבוע אחד משניהם באחר בלתי מתערב עמו אבל נגבל במקום ממנו מיוחד מדובק בו באין כונת מכוין פלא ויותר נפלא מזה אלו הככבים הרבים אשר בשמיני כולם כדוריים, קצתם קטנים וקצתם גדולים ככב הנה ואחר בדהוק אמה כפי ראות העין, ועשרה נלחצים נקבצים וחתיכה גדולה מאד אין דבר בה מה הסבה המיחדת לזאת החתיכה בעשרה ככבים, והמיחדת לאחרת להעדר הככבים: ועוד גשם הגלגל כלו גשם אחד פשוט ואין חלוף בו, ולאי זו סבה היה זה החלק מן הגלגל יותר ראוי בזה הככב הנמצא בו מן החלק האחד, וזה כולו וכל מה שהוא ממינו אמנם ירחק מאד גם יקרב להמנעות כשיאמן שזה כולו יהיה ע״צ החיוב מהאל כמו שיראה אריס״טו אמנם כשיאמן שזה כלו בכונת מכוין עשה כן, לא יתחבר לזה הדעת דבר מן התמה ולא רוחק כלל ולא ישאר מקום חקירה, אלא אמרך מה הסבה בכונת זה ואשר יורע על הכלל שזה כולו לענין לא נדעהו, ואין זה פעל בטל ולא כאשר הזדמן, שאתה כבר ידעת שגידי איש הכלב והחמור ועצביה׳ לא נפלו כאשר הזדמן ובאי זה שיעור שנזדמן, ולא היה זה הגיד עב ואחר דק ועצב מסתעף סעיפים ואחר לא יסתעף ואחר יורד ישר ואחר נברך במקרה ושלא היה דבר מזה אלא לתועלת, כבר נודע הכרח היותם כך, ואיך ידמה משכיל שיהיו הנחות אלו הככבים ושיעורם ומספרם ותנועות גלגליהם המתחלפית ללא עניין או כאשר הזדמן, אין ספק כי כל דבר מהם הכרחי לפי כוונת המכווין, וסדור אלו העניינים ע״צ החיוב לא בכוונה עניין רחוק מן הציור מאד מאד, ואין ראיה אצלי על הכונה יותר גדולה מהתחלפות תנועות הגלגלים והיות הככב קבוע בגלגלים, ולזה תמצא הנביאים כלם לקחו הגלגלים והככבים מופת על מציאות השם בהכרח, ובא בעניין אברהם מבחינתו בככבים מה שכבר התפרסם, ואמר ישעיה מעורר על עשות הראיה בהם, שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, וכן ירמיה אמר, עושה השמים, ואמר אברהם, ה׳ אלהי השמים, ואמר ארון הנביאים, רוכב שמים, כמו שבארנו, וזו היא הראיה האמתית אשר אין ספק בה, ובאור זה כי כל מה שתחת הגלגל מן החלופים ואע״פ שהחמר שלהם אחד כמו שבארנו, תוכל לשים מיחדם כחות גלגלים והנחות החמר מן הגלגל, כמו שלמדנו אריס״טו, אמנם החלופים הנמצאים בגלגלים ובככבים מי הוא מיחדם כי אם השם, ואם יאמר אומר השכלים הנפרדים לא הרויח בזה המאמר מאומה, ובאור זה כי השכלים אינם גשמים שיהיה להם הנחה מן הגלגל ולמה זה יתנועע זה הגלגל תנועתו התשוקיית לצד שכלו הנפרד לצד המזרח, ואחר למערב, התראה זה השכל הנבדל בצד המערב והאחר בצד המזרח, והיות זה ממהר וזה מאחר ולא ימשך זה על ערך רוחק קצתם מקצתם כמו שידעת, וא״א בהכרח מבלתי שיאמר שטבע זה הגלגל ועצמו חייב שיתנועע לזה הצד ובזאת המיחדות ושתהיה מחייבת תשוקתו זה העניין כן, וכן יאמר אריס״טו ובזה יבאר, הנה כבר שבנו למה שהיינו תחלה בו, ונאמר אחר שהיה החומר שלהם כלם אחד, באי זה דבר התייחד זה בטבע מבלתי טבע האחר, והיתה בו תשוקה א׳ תחייב לו זה המין מן התנועה מתחלפי׳ לתשוקת האחר אשר חייבה לו מין תנועה אחרת א״א מבלתי מיחד בהכרח: הנה כבר

הוציאתנו

ונזה יטונו דברי הרב יותר כי התייחדות קלת הכוכבים נחוק המסיבות וקלת ברפיון גם הוא לריך למייחד חכם כאמור: בענין אברהם מבחינתו בכוכבים, כאמור בספר יצירה המכונה לאברהם, וכן אמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח

הוציאתנו זאת הבחינה אל המחקר על ב' שאלות · א' מהם · הבמציאות זה ההתחלפות יתחייב שיהיה זה בכוונת מכוין בהכרח לא ע"צ החיוב (נ"א או) לא יתחייב · והשאלה השנית · האם בהיות כל זה בכוונת מכוין יתחייב זה היחוד שיהיה זה מחודש אחר העדר או לא יתחייב זה אבל יהיה מיחדו לא סר כן · שכבר אמר זה ג"כ קצת מי שיאמין בקדמות · והנני מתחיל בשתי השאלות האלה · ואבאר מה שצריך שיבואר בהם בפרקים הבאים :

פרק עשרים

אריס"טו יבאר שהעניינים הטבעיים כולם אינם נופלים במקרה · ומופתו על זה כמו שזכר · וזה שהעניינים המקריים אינם תמידיים ולא מאודיים · וכל אלו העניינים אם תמידיים אם מאודיים · אמנם השמים וכל אשר בהם הם תמידיים על עניינים לא ישתנו כמו שבארנו לא בעצמם ולא בשנות מקומותיהם · אמנם העניינים הטבעיים אשר תחת גלגל הירח · מהם תמידיים · ומהם מאודיים · והתמידיים כחמום האש וירדת האבן למטה · והמאודיים כצורות אישי כל מין ופעולותיו · וכל זה מבואר · ואם היו חלקיו לא במקרה איך יהיה כלו במקרה · ווה מופת על שאלו הנמצאות אינם מקריות · ווה תורף דברי אריס"טו בתשובה על מי שחשב מן הראשונים שזה העולם נפל במקרה ושהיה מעצמו בלא סבה · אמר וכבר שמו אנשים אחרים סבת אלו השמים והעולמות כלם מעצמם · שהם אמרו כי מעצמו היה הסביב והתנועה אשר הבדילה והעמידה הכל על זה הסדר · ושזה עצמו מקום פלא גדול · ר"ל שיאמרו בבעלי חיים ובצמח שלא יהיו ושלא יתחדשו במקרה אלא יש להם סבה · אם טבע · או שכל · או זולת זה ממה שדומה לו · שלא יולד אי זה דבר שיזדמן מכל זרע או מכל שכבת זרע · אלא מזה הזרע יהיה זית ומזה השכבת זרע יהיה איש · ויאמרו בשמים והגשמים אשר הם מבין שאר הגשמים הנראים אלהיים · שאמנם היו מעצמם ושאין להם סבה כלל כמו שיש לב"ח ולצמחים · זה תורף דבריו · והתחיל לבאר זיוף זאת המחשבה אשר חשבוהו במאמר יותר רחב · הנה כבר התבאר לך שאריס"טו יאמין ויבאר במופת שאלו הנמצאות כלם אינם נמצאות במקרה · ואשר יסתור היותם במקרה שיהיו בעצם · ר"ל שיש להם סבה מחייבת להיותם כן בהכרח מפני הסבה ההיא נמצאו כפי מה שהם עליו · זהו אשר התבאר במופת והוא אשר

ירח וכוכבים וגו' : ר"ל החיוב או לא יתחייב · כנ"ל , והטעם אולי יתכן שגם ההתייחדות הלזה יהי' בחיוב כי תמצא לו איזה סבה מחייבת אותו :

אריסטו יבאר · אחר שהניח בקודם ענין ההתייחדות אשר אותה ההנחה נתעוררו ב' ספיקות א' אם יתחייב מהנחה הזאת שיהיה העולם בכוונת מכוון ורצון רוצה או על צד החיוב , ב' אם יתבאר שהוא בכוונה יסופק אם יתחייב מזה שהוא מחודש , או יתכן שיהי' קדמון , בא לחקור בזה הפרק מה דעת אריסטו בענין הספק הא' , והנה יאמר מהכ"ת תלמידיו שדעתם שהיה העולם בכוונת מכוון והתייחדות , והנה הוא הרב ז"ל כמספק ואומר אם התלמידים סוברים שזה דעת אריסטו ג"כ ר"ל שהעולם קדמון והוא עלול בכוונה והתייחדות או יחלקו בענין הכוונה על אריסטו , ועכ"פ הכוונה והקדמות לדעת הרב דומה לב' הפכים : אינם נופלים במקרה · כבר ביארנו גדר הפעולות המקריות שהם הפעולות הנעשית בלי כוונה כי הם בקרי והזדמן כמו שנשפך הדיו בלי כוונה ונעשו מהשפיכה נקודות וקוים גדולים וקטנים ועכ"פ יש להם סבה , אולם פה הכוונה על הפעולות הנעשית מעצמם בלי סבה כלל : תמידיים · מתמידים בפעולות לנצח , כטבע האש לחם והליחות למים , ומאודיים הם הבאים זה אחר סור זה כמו אישי המינים : ושהיה מעצמו בלא סבה · בלא אלוה כמו שיאמרו האפיקורסים : אלהיים · גשם השמים הוא בין שאר הגשמיים הוא ענין אלהי ר"ל ענין נפלא : ואשר יסתור · המתנגד לפעולה המקרית הנעשה מעצמה היא הפעולה העצמית ר"ל שנעשה

אשר יאמינהו אריס"טו : אמנם שיתחייב להיותם לא מעצמם שיהיו בכונת מכוין ורצון רוצה , לא התבאר לי שאריס"טו יאמין זה , וזה כי הקבוץ בין המציאות על צד החיוב ובין החדוש ע"צ הכונה והרצון עד שיהיו שני העניינים אחד קרוב אצלי לקבוץ בין שני ההפכים , כי עניין החיוב אשר יאמינהו אריס"טו , הוא שכל דבר מאלו הנמצאות אשר אינם מלאכותיות א"א לו מבלתי סבה מחייבת לדבר ההוא אשר הותהו כפי מה שהוא עליו , ולסבה ההיא סבה שנית , ולסבה השנית שלישית , כן עד שיגיע לסבה הראשונה ממנה התחייב הכל להמנע ההשתלשלות אל לא תכלית , אלא שהוא לא יאמין עם זה שחיוב מציאות העולם מהבורא ר"ל מהסבה הראשונה , כהתחייב הצל מהגוף , או התחייב החום מהאש , או התחייב האור מהשמש כמו שיאמר עליו מי שלא יבין דבריו אבל יאמין החיוב ההוא כחיוב המושכל מהשכל כי השכל הוא פועל המושכל מצד היותו מושכל , שהסבה ההיא הראשונה ואפי' אצלו היא שכל בעליונה שבמדרגות המציאות והשלמה שבהם , עד שאמר שהוא יתעלה רוצה במה שהתחייב ממנו ושמח בו ונהנה ואי אפשר שירצה חלופו , ולזה לא יאמר לזה כונה ואין בו עניין הכוונה , כי האדם רוצה להיותו בעל עינים וידים ושמח בזה ונהנה בו וא"א שירצה חלופו , אלא שלא היה זה האיש בעל עינים וידים בכונה ממנו והתיחדות לזה התאר ואלו הפעולות , ואין עניין הכוונה ועניין ההתיחדות , אלא לעניין בלתי נמצא , ואפשר מציאותו כמו שיכוון וייוחד ואיפשר שלא ימצא כן , ולא אדע אם אלו האחרונים הובן להם מדברי אריס"טו ומאמרו , שאלו הדברים , א"א להם מבלתי שתי סבות , עניין הכוונה , ועניין ההתיחדות , או יהיו חולקים עליו בזה , ובחרו דעת הכוונה וההתיחדות וחשבו שלא ירחיק הקדמות , ואחר מה שבארתיו אתחיל בדעת אלו האחרונים :

דע

שנעשה בשנה : מלאכותיות · שלא נעשו במלאכה כי אם בטבע : אשר הותהו · המציאו : כהתחייב הצל מהגוף · שכל אלא הוא חיוב בלי דעת המתחייב מה המתחייב ממנו : כחיוב המושכל מהשכל · שהוא יודע במושכלו המתחייב ממנו ורוצה בו : ואפשר מציאותו כמו שיכוון / גדר הכוונה וההתייחדות היא המחשבה הקודמת למעשה איך יעשוהו ישלם המעשה בכוונה ההיא או לא ישלם , וראוי שתדע כי אריסטו גדר גדרי הרצון והבחירה (בחמישי ושמיני לשלישי מספר המדות) ושם נאמר כי הרצון היא מחשבה ותשוקה על השגת תכלית הפעולה כמי שיעלה ברצונו להיות מלך / ויתכן שירצה הרוצה דבר שלא יקום ולא יהיה לעולם כמי שירצה לחיות אלף שנה או לעוף השמים / ופעמים ירצה להשיג דבר שהוא לרע לו כמי שירצה להשיג דברים הערבים לשעתם ורעים באחרית / וזה הכח הרצוני יש לב"ח ג"כ / אולם גדר הבחירה ה"א מחשבה ועצה במביאים אל התכלית כמי שיחשב ויתיעץ איך ישיג המלוכה / בדבר שאין ניתן לחשבה או שהוא לרע לו כי היא מחשבה בעצה תכון איך ישיג התכלית הטוב / והנה מן מוצא הדברים תשכיל שהכוונה וההתייחדות שזכר הרב ז"ל הוא עצם הבחירה שגדר החוקר / ויאמר הרב ז"ל שהכוונה קודמת בזמן למעשה כאשר לפעולות האדם בדבר הכוונה והבחירה הקודם בזמן למעשהו / ויאמר החוקר שבאלהות הזמן חלף הלך לו ואין הכוונה קודמת למעשה רק בטבע על דרך שכתב החבר (בי"ג לרביעי מכוזרי) ז"ל כאשר אם היית מעלה על דעתך אורג בגדי פסים מחשב במלאכתו והמשי נעשה לרצונו וכו' : הובן להם · ר"ל הבינו בדבר ידיעתו ית' בפעולותיו שאמר אריסטו / שהיא כוונה והתייחדות / וחשבו שהוא זה דעת אריסטו בהנחת הידיעה האמורה / או הם חלוקים עליו בזה ר"ל שהם מפרשים הידיעה שאמר אריסטו היא ידיעה בלי כוונה והתייחדות כידיעת האדם שהוא בעל ידים / והם חולקים עליו בזה ואומרים שצריך ג"כ להיות כוונה והתייחדות למעשהו כי הידיעה לבדה לא תחייב הפעולה כאמור וע"כו לא ירחיקו הנחת הקדמות : ובחנת ותדע שגם הפעולות הבחיריות מחויבות בבחינת השגת התכלית המכוונת לפועליהם כי תאות השגת התכלית מחייב את פועלו לפעול הפעולה המביאה אל השגתה / אולם גם זה החיוב אפס מקום לו בפעולת החידוש לדעת הרב (בי"ג לשלישי) אשר יאמר כי הוא זה אלהינו פעל החידוש ברצון לבד לא בבחירה עצמית להשיג התכלית כי אין תכלית לבריאה ויעוין מה שכתבנו בפירושנו (לי"ח מזה) :

פרק אחד ועשרים

דע כי מן האחרונים מן הפילוסופים האומרים בקדמות העולם מי שאומר שהשם יתעלה פועל העולם ובוחר מציאותו ומכונו ומיחדו על מה שהוא עליו · אלא מן השקר שיהיה זה בעת בלתי עת · אבל כן היה ויהיה תמיד · ואמרו אמנם חייב לנו שלא נצייר שפועל פעל דבר אלא בשיקדם הפועל לפעלו בזמן · היותנו אנחנו כן יתחייב לנו במה שנעשהו להיות כל פועל שיהיה זה תארו · יש בו העדר אחד והיה פועל בכח וכאשר פעל יצא אל הפועל · אמנם האל ית׳ אשר אין בו העדר בו ולא דבר בכח כלל · לא יקדם לפעלו אבל לא סר היותו פועל וכמו שיש הפרש גדול בין עצמו לעצמנו · כן יש הפרש בין יחס פעלו אליו ליחס פעלנו אלינו · וזה ההקש בעצמו אמרו בהתייחדות וברצון · כי אין הפרש בין אמרך פועל רוצה או מכוין או מיחד בזה הענין אמרו ומן השקר עוד שישתנה פעלו או רצונו כמו שבארנו · הנה כבר התבאר לך אתה המעיין במאמרי זה שאלו שנו מלת החיוב והשאירו ענינו · אולי שהם כונו ליפות מליצה או להסיר הרחקה · כי ענין היות זה המציאות מתחייב לעלתו תמיד בהתמדתו והוא השם כפי מה שיאמר ארס״טו · הוא ענין אמרם שהעולם מפעל האל או בכונתו ורצונו ובחירתו ויחודו אלא שלא סר היות כן ולא יסור · כמו שזריחת השמש הוא פועל ליום בלא ספק ואע״פ שלא יקדם אחד מהם האחר בזמן · ואין זה ענין כונת הש״י אשר נכוין אליה אנחנו · אבל נרצה בזה שהוא ר״ל העולם אינו מחוייב מאתו יתעלה חיוב העלול לעלתו אשר אי אפשר הפרדו ממנה ולא השתנותו אלא אם תשתנה עלתו או ישתנה ענין מעניניה · וכשתבין הענין כן יודע כי מן השקר המאמר בהיות העולם מחוייב ממציאות השם התחייבות העלול לעלתו ושהוא מפעל האל או ביחודו · הנה כבר התבאר הענין והגיע ממנו המאמר אל החקירה על זה החלוף הנמצא בשמים אשר התבאר במופת שא״א לו מבלתי סבה · האם הסבה ההיא היא עלה לזה החלוף וכן התחייב ממציאותה או הסבה ההיא היא הפועלת לזה החלוף המיוחדת לו · על הצד אשר נאמין אנחנו הנמשכים אחר מר״עה · ונאמר בזה אחר שנקדים הקדמ׳ · והיא שנבאר לך ענין החיוב אשר יראהו ארס״טו עד שתציירהו · ואז אתחיל לבאר לך הכרעתי לדעת חדוש העולם בראיות עיוניות פילוסופיות נקיות מן ההטעאה : מאמרו · שהשכל הראשון התחייב מהשם · ושהשכל הבי׳ יתחייב מן הראשון · והשלישי מן השני · וכן היותו רואה שהגלגלים התחייבו מהשכלים · והסדר ההוא המפורסם

דע כי מן האחרונים · בזה הפרק יבאר ישוב ב׳ השאלות האמורות סוף פרק י״ט ויבאר הסתירה אשר בדברי אחרוני הפילוסופים כי אחוז השכל באחרון הזמן כאומרם שהש״י פעל העולם בכונה והתייחדות שהוא זה גדר החדוש , ועם זה יאמרו שהעולם קדמון שהוא זה גדר החיוב : יש בו העדר אחד · ר״ל שהוא מוכרח אל הסבת הדבר אשר בפעל הנעדר ממנו עד עתה כבונה הבית בעבור שנעדר ממנו המחסה . לא כן הש״י שאין לו מחסור כל דבר : שנו מלות החיוב · שאמרו שהוא פועל בכונה ורצון שזאת גדר החידוש , והשאירו הקדמות : להסיר הרחקה · ר״ל הרחקת הפחיתות שיהיה הש״י פועל בלי כוונה והתייחדות : ואין זה ענין כוונת הש״י · אין החיוב הזה בכוונה כמו שיחשבו הם : אבל נרצה . אבל רצוננו במ״ת כוונה שאין העולם מחויב ממנו כחיוב העלול לעלתו : הנה כבר התבאר · כבר התבאר ישוב השאלה ראשונה האמורה בסוף הפרק הקודם והוא שהחילוף המצא בתנועת הגלגלים מורה שהיה זה בכוונת מכוין ורצון רוצה : והגיע ממנו המאמר אל החקירה · עתה הגיע עת לחקור על ישוב השאלה הב׳ האמורה שם והיא אם הכוונה מורה על החידוש או לא : האם הסבה ההיא היא עלה · האם הש״י שהוא סבת זה החילוף הוא עלת העולם ר״ל שיהיה העולם מחויב ממנו כחיוב העלול לעלתו : היא הפועלת · או נאמר שהש״י פועל העולם בחדוש : שהגלגלים התחייבו מהשכליים · כי כל שכל יש בו ב׳ השכלות א׳ השכלת עלתו ב׳ השכלת עצמו , בהשכלם

המפורסם אשר כבר ידעתו ממקומותיו , וכבר חברנו ממנו הנה ראש דברים , מבואר הוא , שהוא לא ירצה בזה שזה היה ואח״כ התחדש ממנו זה המתחייב ממנו , שהוא לא יאמר בהתחדש דבר מאלו : ואמנם ירצה בחיוב הסבה , כאלו הוא אומר השכל הראשון סבת מציאות השכל הב׳ , והב׳ סבת מציאות השכל הג׳ , עד סופם , וכן הדברים בגלגלים ובחמר הראשון , ולא קדם דבר מאלו כלם לאחר , ולא ימצא בלעדיו אצלו , והמשל בו כאלו אמר אומר מן האיכויות הראשונות התחייבו בו החלקות והפכו , והקושי והרכות והספוגיות והפכו , אשר לא יסיפק אדם שהם ר״ל החום והקור והלחות והיובש , הם המחדשים לאלו החלקות והפכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו ומה שדומה לזה , ומאלו הד׳ איכויות הראשונות יתחייבו אלו , ואע״פ שא״א שימצא גשם בעל אלו האיכויות הראשונות וערום מאלו האיכיות השניות , שאין נופל בזה ענין החדוש אך ענין הסבה , כפי זה המשל בעצמו . יאמר ארס״טו במציאות בכללו שזה נתחייב מזה עד שיגיע לעלה הראשונה כמו שיאמר הוא , או השכל הראשון , כמו שתרצה שתקראהו , כי כלנו אל התחלה אחת נכוין אלא שהוא יראה חיוב כל מה שזולתו ממנו כמו שספרתי לך , ואנחנו נאמר שכל אלו הדברים הוא עשאם בכונה ורצון לזה הנמצא אשר לא היה נמצא ושב עתה נמצא ברצונו יתעלה , והנני מתחיל בזכרון ראיותי והכריעי להיות העולם מחודש כפי דעתינו בפרקים הבאים :

פרק שנים ועשרים

גזרה מוסכם עליה מארס״טו ומכל מי שנתפלסף , כי הדבר הפשוט אי אפשר שיתחייב ממנו אלא פשוט אחד , ואם היה הדבר מורכב יתחייבו ממנו דברים כמספר מה שבו מן הפשוטים אשר הורכב מהם , והמשל בו כי האש אשר בו הרכבת שתי איכויות , והם החום והיובש , יתחייב ממנו שיחמם בחומו , וייבש ביובשו , וכן הדבר המורכב מחמר וצורה , יתחייבו ממנו דברים מצד החמר שלו ודברים מצד צורתו , אם היה רב ההרכבות , ולפי זאת הגזרה אמר ארס״טו שלא התחייב מהשם חייוב ראשון אלא שכל אחד פשוט לא דבר אחר :

גזרה

בהשכלת עלתו האציל שכל נבדל ובהשכלת עצמו האציל גלגל : סבת מציאות השכל הב׳ . ר״ל חיוב מציאות השכל הב׳ שהוא עלולו : מן האיכיות הראשונות . ר״ל החום והקור הליחות מאלה האיכיות השניות , הקושי והרכות האמור : שאין נופל בזה ענין החדוש . כי אלה המקריים נמשכים אחר מזג החומר לכן יאמר בזה ענין הסבה שהוא החיוב ר״ל המזג מחייב מציאות אלה המקריים השניים , והמשל הזה יאמר אריסטו על כל הנמצאים שכלם נתחייבו במציאותם לעלותיהם , ואנחנו נאמר שהם מחודשי׳ בכוונה ורצון , ועל החדוש האמור יתן עדיו ויצדק בפרק שאח״ז :

גזרה מוסכם עליה . בזה הפרק יעורר הרב ז״ל הספקות המשיגות את מאמיני הקדמות , א׳ לפי אמונת הקדמות אפס מקום להרכבה ולרבוי במציאות , ב׳ ראוי לפי דעת זו שיפסדו חומר הגלגלים זה לזה אחר שחמרם אחד , ובזה יסופק בחומר הכוכבים , ג׳ לפי אמונת הקדמות יהיה השם לואה לשנות דבר קטן בטבע המציאות , אולם לדעת החדוש כל אל הספיקות יעלו בתוהו ויאבדו : יתחייבו ממנו דברים . כי הפועלים בטבע ר״ל בחיוב לא יפעלו רק מה שבכם , האש תחמם ותשרוף , המים יקררו וילחלחו , משא״כ הפועל ברצון שהוא יפעל דבר והפכו , ופליאה דעת מהר״שט שהשיג על הרב ז״ל ממה שכתב (בנ״ג לראשון) שהש״ית פועל פעולות רבות מתחלפות ופה יאמר שמפשוט אחד לא יצא אלא פשוט ותחשב לו זאת לסתירה , והוא לא ידע ונעלם ממנו שפה דבר ידבר הוא מטעם אריסטו ודעתו בחיוב ובקדמות אשר יאמר כי הוא זה הפועל בחיוב לא יפעול אלא מה שבכחו , אך שם ידבר כפי דעתו שהש״ית פועל ברצון ובחידוש שהבעל רצון יוכל לפעול דברים רבים אף כי הש״ית בידיעה אחת כוללת כל הנמצאים

שהוא

גזרה שנית כי לא יתחייב אי זה דבר שיזדמן מאי זה דבר שיזדמן מאי זה דבר אבל אמנם יהיה לעולם בין העלה ועלולה קצת ערך בהכרח ׳ עד שהמקרים לא יתחייב איזה מקרה הזדמן מאי זה מקרה יזדמן ׳ כאלו תאמר שיתחייב מהאיכות כמות או מהכמות איכות ׳ וכן לא יתחייב מהחמר צורה אחת ולא מהצורה חמר אחד :

גזרה שלישית כי כל פועל שיפעל בכוונה ורצון לא בטבע ׳ יעשה פעולות מתחלפות רבות :

גזרה רביעית ׳ כי הכלל המורכב מעצמים מתחלפים שכנים ׳ יותר ראוי בהרכבה מן הכלל המורכב מעצמים מתחלפים הרכבת המזגות ׳ והמשל בו כי העצם ע״ד משל או הבשר או הגידים או העצבים ׳ יותר פשוט מכלל היד או הרגל המורכבים מעצם ובשר וגידים ועצב ׳ וזה מבואר מאד עד שאין צריך להוסיף בו דברים ׳ ואחר אלו ההקדמות אומר שזה אשר יזכרהו אריס״טו שהשכל הראשון סבה לשני והשני סבה לשלישי וכן אלו היו מדרגותיהם אלפים ׳ השכל הראשון מהם פשוט הוא בלא ספק ׳ ומאין נמצאת ההרכבה הנמצאת באלו הנמצאות ע״צ החיוב כמו שיחשוב אריס״טו ׳ אנחנו נודה לו כל מה שזכרו שהשכלים כל אשר יתרחקו יתחדש בהם הרכבת עניינים אחר שמושכליהם רבים ׳ ועם הודאתינו לו בזאת המחשבה והסברא איך היו השכלים סבה לחיוב הגלגלים מהם ׳ ואיזה ערך בין החמר והנבדל אשר אין לו חומר כלל ׳ אמור שאנחנו הודינו לו שכל גלגל סבתו שכל על הצורה הנזכרת ׳ אחר שהשכל ההוא יש בו הרכבה בהיותו משכיל עצמו וזולתו וכאלו הוא מורכב משני דברים ׳ אחד משני הדברים ההם יתחייב ממנו השכל האחרון אשר תחתיו ׳ והענין האחר יתחייב ממנו הגלגל ׳ ישאר ויאמר לו העניין האחר הפשוט ההוא אשר התחייב ממנו הגלגל איך יתחייב ממנו הגלגל ׳ והגלגל מורכב משני חמרים ושתי צורות ׳ חמר הגלגל וצורתו ׳ וחמר הככב הקבוע בגלגל וצורתו ׳ וכשיהיה העניין ע״צ החיוב א״א לנו בהכרח לזה המורכב מבלתי סבה מורכבת ׳ יתחייב מחלקה האחד גרם הגלגל ׳ ומחלקה האחר גרם הככב ׳ זה אם יהיה חמר הככבים כולם אחד ׳ והנה יתכן שיהיה עצם המאיר מהם עצם אחד ׳ ועצם החשוכים שאין להם זוהר עצם אחר ׳ וכבר נודע כי כל גשם מורכב מחמרו וצורתו ׳ הנה כבר התבאר לך שלא ימשכו אלו העניינים על צד החייוב אשר יזכרהו ׳ וכן עוד חלוף תנועות הגלגלים לא ישמר ערך סדר קצתם תחת קצתם עד שיאמר בזה צד החיוב וכבר זכרנו זה ׳ והנה ג״כ עניין סותר לכל מה שהונח בעניינים הטבעיים ׳ כשיבחן עניין הגלגל ׳ וזה שאם היה חמר הגלגלים כלם אחד ׳ למה לא יתחייב שתעתק צורת זה הגלגל לחמר האחר ׳ כמו שיקרה מתחת גלגל הירח מצד היות החמר ראוי ׳ ולמה תתקיים זאת הצורה בזה החמר תמיד וחמר הכל משותף האלהים (ג״ת אלהים) ׳ אם לא יאמר אומר שכל גלגל החמר שלו בלתי חמר האחר ׳ ולא תהיה א״כ

צורת

שהוא ידיעת עצמו פעל את כל ברצונו ׳ ומן מולא הדברים תדע כי קצת המקובלים זו דעתם שמפשוט לא יצא אלא פשוט ואתפס להם דעת בעלי החיוב : יותר ראוי בהרכבה ׳ ההרכבה השכנית כמו הערובות חטים עם קטניות נגלה בה מקרה ההרכבה יותר מגלויה בהרכבה המזגית כמו הערובות יין במים : שמושכליהם רבים ׳ כי כל עלול ישכיל את עצמו ועלתו ׳ ועלת עלתו וכן הלאה : ואיזה ערך ׳ בשכבר הונח בגזרה שנית שר״ל איזה ערך בין העלה לעלולה : והגלגל מורכב ׳ ר״ל יותר ממה שהגלגל לבדו מורכב מהרכבה מזגית שהיא הרכבת חומר וצורה הנה הגלגל והכוכב מורכב הרכבה שכנית שהיא הרכבה גסה ׳ ואיך יתחייב כמו זאת ההרכבה מעצם שכלי : ועצם החשוכים ׳ כמו הירח שאין לה אור כי אם אור השמש הוא הנכפל ממנה וזולתם : וכן עוד חלוף תנועות ׳ הוא ענין ההתייחדות שזכר בקודם : שתעתק צורת זה הגלגל ׳ כי שיווי הפעולות יורה על שיווי החומר כמו שהתנועה הישרה המשותפת ליסודות מורה על היות להם חומר משותף אשר על כן יעתקו הצורות מיסוד ליסוד ככה התנועה הסבובית המשותפת לכל הגלגלים

 תורה

צורת התנועה מורה על חמר , וזה סתירת השרשים כלם , ועוד הכבבים אם החמר שלהם כלם אחד , במה זה נבדלו אישיהם , אם בצורות , או במקרים , ועל איזה משני הפנים שיהיה יתחייב שיעתקו הצורות ההם או המקרים ההם ויבואו זה אחר זה על כל אחד מהם עד שלא יבטל היות החמר ראוי לכל אחת מהצורות ולכל אחד מהמקרים , ובזה יתבאר לך שמאמרנו חמר הגלגלים או חמר הככבים אין בו דבר מעניין זה החמר , ואמנם זה שתוף בשם , ושכל נמצא מן הגשמים ההם הגלגלים יש לו מציאות שיתיחד בו ולא ישתתף בו זולתו , א"כ במה זה נפל ההשתתפות בתנועת הגלגלים בסבוב או בעמידת הככבים , אבל כשנאמין שזה כולו בכונת מכוין פעלו ויחדו כמו שגזרה חכמתו , (אשר) (נ"א אינו) לא יתחייב לנו דבר מאלו השאלות כלם , אבל אמנם יתחייבו למי שיאמר שזה כולו ע"צ החיוב לא ברצון רוצה והוא דעת שלא ימשך עניינו על סדר המציאות ולא נהגה בו עלה ולא טענה מספקת וימשבו אחריו ג"כ הרחקות עצומות מאד , והם היות האל יתעלה אשר יורה כל משכיל בשלמותו בכל מיני השלמויות , עם כל הנמצאות בעניין שלא יחדש בהם דבר , ואלו בקש להאריך כנף זבוב או לחסר רגל תולעת לא היה יכול , אמנם אריס"טו יאמר שהוא לא ישתדל בזה ומן השקר עליו שירצה בחלוף זה ואין זה ממה שיוסיפהו שלמות אבל אפשר שיהיה חסרון בקצת הבחינות : וכלל אומר לך אע"פ שארע שהרבה מן העוורים לאורביהם ייחסוני באלו המאמרים אם למיעוט הבנת דבריהם או לנטיה מהם בכוונה , אלא שאני לא מפני זה אמנע מלומר מה שהשגתיו והבינותיו כפי קוצר יד שכלי והכלל ההוא הוא שכל מה שאמרו אריס"טו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלא ספק ולא יטה ממנו אלא מי שלא עינהו , או מי שקדמו לו דעות ירצה להרחיק מהם כל סותר ולשמרם , או שימשכוהו הדעות ההם להכחיש עניין נראה , אמנם כל מה שידבר בו אריס"טו מגלגל הירח ולמעלה הוא כדמות מחשבה וסבר' , מלבד קצת דברים כל שכן במה שיאמרהו בסדר השכלים וקצת אלו הדעות האלוהיות אשר יאמינם ובהם ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הרעות ואין מופת לו עליהם , ולא תדקדק היותי קושר הספקות אשר התחייבו לדעתו והאמר הבספקות יבטל דעת או יתקיים סותרו , אמת כי העניין אינו כן , אלא אנחנו נעשה עם זה הפלוסוף מה שצוונו שנעשהו הנמשכים אחריו , וזה שאכסנדר כבר באר שכל מה שלא יעמד עליו מופת צריך שיונחו שני קצוות הסותר בעניין ההוא , ויראה מה יתחייב לכל אחד משני הסותרים מן הספקות ויאמן המעט בהם ספקות וכן אמר אסכנדר שימשך הענין בכל מה שיאמרהו אריס"טו מן הדיעות האלהיות אשר לא

מורה שהחומר אחד משותף לכלם ע"כ ראוי שתעתקנה הצורות מגלגל לגלגל וזולתו ומכוכב לכוכב : אבל אפשר שיהיה חסרון · בהיות שהוא ית' עושה הכל בחכמה כנתיב כלם בחכמה עשית , ומהאמור (בראשון לשני מכוזרי) ז"ל ונקרא אותו חכם לבב מפני שהוא עלם החכמה , לכן כאשר יעשה דבר מתנגד לחכמה ינגד לעצמו ויקנה לו תאר הסכלות כב"י על פי פעלו ע"כ נמנע הוא שישנה דבר מפעולותיו אשר אמנם כן הוא לדעתנו מאמיני החדוש שמן או חידש עולמו בחכמה שלא נבין ממנה כלום , הוא ית' עושה הכל בחכמה אשר יסד המנהג הטבע לא ישנה את תפקידה , בלתי אם שינוי הפעולה עומד לנס עמים להודיע בעמים נפלאותיו שאז בטולו של חכמה חכמה תחשב , על דרך אמרם ז"ל פעמים שבטולה של תורה היא קיומה , ובכ"ז שינוי המנהג הטבעי אפי' במקום נס הוא קשה בעיניו ית' כאמרם ז"ל שהדבר קשה לפניו כקריעת ים סוף ואמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם הים שנקרע וכו' : הוא אמת בלא ספק · ולפי החכמה הנודעת בין חכמי זמננו , רובי חכמת הטבע שיתנו אחר שהוא הם שקר , וכלל אמרו ז"ל חכמת הלמודית כלו אמת , חכמת הטבע רובו אמת , חכמת אלהות רובו שקר :

לא יעמוד עליהם מופת · כי כל מי שהיה אחר אריס"טו יאמר כי אשר אמרו בהם אריס"טו יותר מעט ספקות מכל מה שאפשר שיאמר בו · וכן עשינו אנחנו כאשר התבאר אצלנו שזאת השאלה והיא אם השמים הווים או קדמונים אין מופת על אחת משני הסותרים בה · ובארנו הספקות המתחייבות לכל אחד משני הדעות · אראנו לך שדעת הקדמות יותר רב ספקות ויותר מזיק במדה שראוי שיאמן בחק השם · מהובר להיורת החדוש דעת אברהם אבינו ונביאנו מר"עה · ואחר שזכרתי בחינת הדעות בספקות הנני רואה שאבאר לך בזה מעט :

פרק שלשה ועשרים

דע כי ההקש בין הספקות המתחייבות לדעת אחת ובין הספקות המתחייבות לסותרה והכרעת המעט שבהם ספקות · אין הבחינה בו ברב מספר הספקות אבל גודל הרחקתם וחלוק המציאות עליהם · ואפשר שיהיה הספק האחד יותר גדול מאלף ספקות אחרות · ולא יתאמת ג"כ זה ההקש אלא למי ששני קצוות הסותר אצלו בשוה · אבל מי שיבחר אחת משתי הדעות אם מפני גדול או לתועלת אחת מן התועלות הוא יתעוור מראות הנכונה · כי הענין המופתי לא יוכל בעל התאוה שתחלוק עליו נפשו · אמנם כיוצא באלו העניינים אפשר לחלוק עליהם הרבה · והנה הוכל אם תרצה להפשיט מעליך התאוות ותשליך המנהג ותשען על העיון לבד תכריע מה שיצטרך להכריעו · אבל תצטרך בזה אל תנאים רבים · תחלתם שתדע שעור טוב שכלך ושלמות טבעך · וזה יתבאר לך בהתלמדך בשאר החכמות הלימודיות על אמתתם והשגת דרכי חכמת הדבר · והשני ידיעת החכמות הטבעיות ואמתתם עד שתדע הספקות על אמתתם · והג' מדותיך · כי כשימצא האדם עצמו אין הפרש אצלנו בין שיהיה זה בטבע או בקניין נוטה אל התאוות וההנאות או בוחר הכעס והקצף והעביר הכח הכעסני ושלח רסנו הוא לעולם יחטא ויכשל כשילך · כי יבקש דעות יעזרוהו על מה שטבעו נוטה אליו · ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך לחשור אדם יום אחד בספק שיספקהו על חדוש העולם ותוסת מהרה · כי בכלל זה הדעת סתירת יסוד הדת ודבור סרה על השם · והיה תמיד חושך (ג"ח חוסד) שכלך בו ומקבל משני הנביאים אשר הם עמוד תקון מציאות המין האנושי באמונותיו וקבוציו · ולא תטה מדעת חדוש העולם כי אם במופת

דע כי ההקש · אחר שביאר בקודם שבטענות וראיות המתנגדות תאומן הראיה אשר היא מעט הספקות מהמתנגדת אליה , ביאר בזה מי הוא זה הראוי לבחון ספיקות הראיות המעט הם או רב , ואיך יבחנו אם לפי רבוים או לפי גודל הרחקתם : מכני גדול · מפני שנתגדל והורגל בדעת ההיא שההרגל והמנהג עושה טבע עד שקשה לפרוש מהמנהג המורגל כאמרם ז"ל אם יבוא אליהו ויאמר אין חולצין בסנדל אין שומעין לו מפני שכבר נהגו לחלוץ : והשגת דרכי חכמת הדבר · רומז להגיון הנותן במושכלות דרך ובהקשים המופתיים נתיבה בתבונות כמו ינהג אף בעליו אל מחוז החפץ בדרך אמת לא יכשלו בכחש וכזוב : יבקש דעות יעזרוהו · ויותר ממה שהוא חכם יותר יחדד הטענות ללכת נתעה כאמרם ז"ל כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו , ונחנת וחדע מ"שכ החוקר (בע' לשני) כי יש ב' כחות שכליים חידוד ותבונה החדוד יתן שקר והתבונה תתן אמת , לכן צריך כל משכיל להבחין בין תבונה לחידוד לבל ישען על החידוד וילך נתעה במושכלו , וכבר זכרו ז"ל זה הכח כאמרם ז"ל ורבה לחדודי לאביי הוא דאתא , נבמעשי חידודים עיהר את השרץ בק"ן טעמים , והיתה כוונתו בטהרתו זו להורות זיופו ושאין להשען עליו ורמז לדבר ג' בחינות האמורים , הוא אמרו היו נבונים לשלשת ימים : לחשוד אדם · שיפחק אדם שתהיה חושד ומספק בחידוש העולם : והיה תמיד חושד · כנ"ל והטעם אם תטה שכלך לדעת הקדמות חשוד אותו שהוא מרומה ותועה משני הנביאים · אברהם ומשה שהם פרסמו דעת החידוש בעולם : וזה

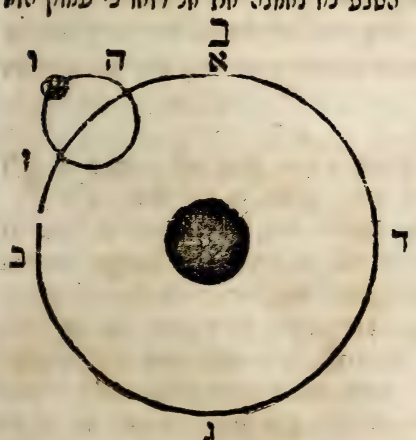
במופרת וזה בלתי נמצא בטבע , ולא ידקדק עוד המעיין בזה המאמר כשאמרתי זה הוזכר הספורי לסמוך בו המאמר בחדוש העולם , הנה אמר ראש הפילוסופים אריסטו באמהות ספריו מאמרים ספוריים יסמוך בהם דעתו בקדמות העולם , ובכיוצא בזה נאמר באמת לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם , כשהיה הוא סומך דעתו בהזיות הצאבה , איך לא נסמכהו אנחנו במאמר משה ואברהם ובכל מה שיתחייב ממנו , וכבר יערתיך בפרק אזכר לך בו הספקות העצומות המתחייבות למי שיחשוב שהגלגל כללה חכמת האדם ידיעת סדר תנועותיו והיותם עניינים טבעיים נמשכים על משפט החיוב מבוארי הסדר והערך והנני אבאר לך זה :

פרק ארבעה ועשרים

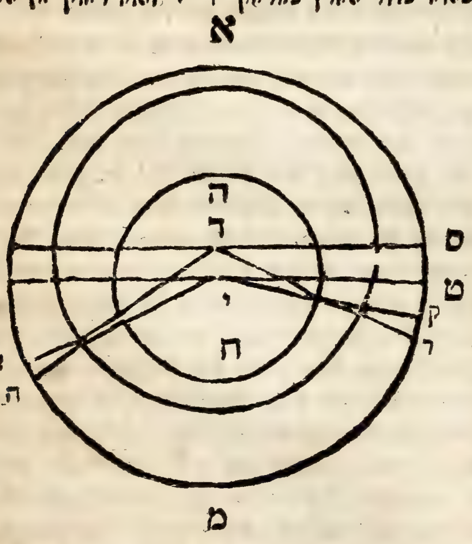
כבר ידעת מעניני התכונה מה שקראתו עמי והבינות אותו ממה שכלל אותו ספר המגסטי ולא ארך הזמן להתחיל עמך בעיון אחר , ואשר ידעתו כבר שהעניין כלו ימשך בסדר התנועות , והסכים מהלכי הככבים למה שיראה על שני שרשים , אם גלגל היקף , או גלגל יוצא חוץ למרכז , או שניהם יחד , והנני אעירך על היות כל אחד משני השרשים יוצא חוץ להיקש , וסוף דבר הולך על כל מה שהתבאר בחכמת הטבע , תחלת זה העמיד גלגל היקף סובב על גלגל אחר ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל ההוא הנושא אותו , כמו שהונח זה בירח ובחמשת הכוכבים , וזה יתחייב ממנו הגלגול בהכרח , והוא שיהיה גלגל ההיקף מתגלגל ומחליף כל מקומו , וזהו השקר אשר ברח ממנו שיהיה שם דבר יחליף מקומו , ולזה זכר אבובכר ן׳ אלצאיג

וזה בלתי נמצא ׳ לא יקום ולא יהיה מופת מעולם ועד עולם לא על הקדמות ולא על החדוש כמבואר (בפ״ו מזה) :

כבר ידעת ׳ הכינוי נוכח התלמיד הנזכר בראש הפתיחה , וכוונת הרב ז״ל בזה הפרק להורות כי יש שם דברים רבים בעניני התכונה נעלמו ונשגבו משכל אריסטו אף כי מה שאחר הטבע לא נאמנה את אל רוחו כי עמוק הוא מאור עיני המחקר האנושי ואין לנו להשען בם כי אם על הנביאים אשר רוח ה׳ דבר בם ומלתו על לשונם אין בפיהם לשון תרמית ולא יכזבו : אם גלגל היקף ׳ כבר ביארנו זה בפרק י״א מזה , אך לא הצגתי שם התמונות כי יעדתי להציגם בסוף החיבור וראיתי כי טוב להציגם פה יען בלעדיהם לא יובנו דברי הרב ז״ל , והנה כפי הנראה מתנועת כל כוכב שפעמי׳ בא בארוכה ופעמי׳ בא בקצרה ר״ל פעמים יתמהמה בלכתו ופעמים ימהר לכתו , פעמים נראה קרוב אל הארץ ופעמים נראה רחוק , על כן אמרו התוכניים שיתכן זה על אחת מן ב׳ פנים אם שיתנועע על גלגל הקפה כמו בתמונה ב הנוכחת יהיה עיגול א ב ג ד הנושא של גלגל׳ ההקפה שהוא עיגול ה ו ז הקבוע במקיף של הנושא ובזה הגלגל ההקפה קבוע הכוכב , והנה הנושא אב גד סובב הולך ממערב אל מזרח מן א אל ד ומן ד אל ג , ונושא עליו גלגל ה ו ז המקיף וסובב מן ה׳ אל וז למערב , ונושא הכוכב עליו , והנה בהיות הכוכב בקשת ה ו ז אזי יראה רחוק מכדור הארץ ומתמהמה בלכתו להיות הולך בגלגל ההיקף מן ה׳ אל ו׳ ממזרח אל מערב הפך תנועת נושאו והוא שב אחור לשעתו , אולם בהיותו סובב הולך בקשת ה ז אשר מפנימה לנושאו אזי יראה קרוב אל הארץ וממהר בלכתו להיותו הולך למזרח כמו נושאו והוא עוזר לו , השורש הב׳ הוא שיתכן שיתנועע בגלגל יוצא מרכז כמו בתמונה

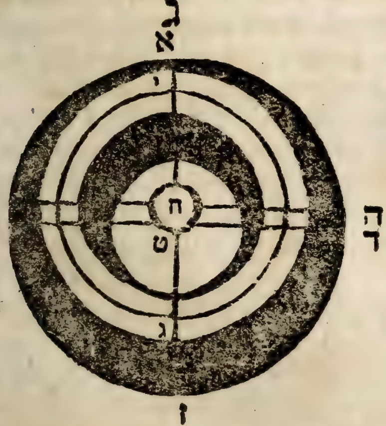
אלצאי"ג בדברו הנמצא לו בתכונה שמציאות גלגל היקף שקר ואמר זה החיוב (ואמר) מחובר אל מה שיתחייב ממנו מן השקר ר"ל ממציאות גלגל היקף שיתחייבו ממנו שקרים אחרים · והנני אבארם לך מהם שיהיה הסבוב לא סביב מרכז העולם ויסוד זה העולם כולו הוא שהתנועות שלש · תנועה מן האמצע , ותנועה אל האמצע · והתנועה סביב האמצע , ואם היה שם גלגל היקף תהיה תנועתו לא מן האמצע ולא אליו ולא סביביו · ועוד שהצעות אריס"טו בחכמת הטבעית שא"א בהכרח מבלתי דבר קיים סביבו תהיה התנועה ולזה תתחייב שתהיה הארץ קיימת , ואם היה גלגל ההיקף נמצא תהיה זאת התנועה סבוב · סביב לא דבר קיים · וכבר שמעתי שאבוב"כר זכר שהוא המציא תכונה לא יהיה בה גלגל היקף · אבל בגלגלים יוצאים חוץ למרכז לא זולת זה · וזה מה שלא שמעתיו מתלמידיו · ואפילו התבאר לו זה · לא הרויח בזה ריות גדול · כי יציאת המרכז גם כן יש בו מן היציאה ממה שהשרישו אריס"טו מה שאין להוסיף עליו · וזה הערה לי , והוא שביציאת המרכז גם כן כבר מצאנו התנועה הסבובית הגלגלית לא סביב האמצע , אבל סביב נקודה נחשבת יוצאה חוץ למרכז העולם והיא ג"כ תנועה לא סביב דבר קיים · ואם יחשוב מי שאין חכמה לו בתכוני שיציאת המרכזים אחר שהנקודות ההם תוך גלגל הירח כמו שיראה בתחלת מחשבה היא תנועה סביב האמצע ואנחנו נקל לו בהיותה סביב נקודת באש או באויר אע"פ שלא תהיה זאת התנועה סביב דבר קיים · ונבאר לו שכבר התבארו שיעורי יציאת המרכזים בספר המגשטי כפי מה שהונח שם ובארו האחרונים במופת האמתי אשר אין ספק בו , כמה שיעור יציאת המרכזים ההם בחצי קוטר הארץ כמו שבארו בו הרחקים כלם ובעלי השיעור · והתבאר שהנקודה היוצאת ממרכז העולם אשר יסוב סביבה השמש הנקודה ההיא יוצאת חוץ לחלל גלגל הירח בהכרח והיא למטה מגבנונית גלגל
ככב

בתמונה א גלגל האמצעי הסובב על מרכז ד היוצא ממרכז · שהוא כדור הארץ כמרחק יד / והוא רחוק מן הארץ בהיותו בגובה רומו וקרוב בהיותו בשפל וממהר בתנועה בהיותו הולך מן השפל אל הרום דרך שמאלך / שאז יהיה חילוף המראה פארע"לאקס בלעז שבין קו ים לקו ד ה והוא ניצוץ הראות היוצא מכדור הארץ ועובר אל מקום הכוכב וממנו אל גלגל המזלות ומראה מקומו בגלגל המזלות לפי ראות העין שהלך קשת גדול כמרחק מם אך ניצוץ היוצא מן מרכזו ד ועובר על הכוכב ואל המזלות מראה שלא הלך רק קשת מה הקטן מקשת מם בכדי קשת הם והוא מהלכו האמיתי / אולם בהיותו הולך מהרום אל השפל דרך ימינך יתמהמה בלכתו ויהיה חילוף המראה קשת קר כאשר אתה מראה בתמונה שלפניך / ואין להאריך : ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל · כי מרכז גלגל ההקפה הוא בסובב של נושאו שהוא מחליף מקומו בכל עת עם תנועת נושאו : ואמר זה החיוב · ואמר הב' הוא אך למותר / והטעם הוא אמר שחיוב גלגל ההיקף יחייב שקרים אחרים : מן האמצע · יסוד האויר והאש העולים למעלה : ואל האמצע · מים ועפר : סביב האמצע · תנועות הגלגלים : שאפשר שיתנועע הקטן · כמו גלגל הפנימי בתמונה א שאפשר לו להתנועע תוך גלגל האמצעי על קוטר ע ין מבלי שיכריח שיתנועע עמו גלגל האמצעי : ואי אפשר · אך בהתנועע
גלגל

גַּבֵּי חמה וכן הנקודה אשר יסוב סביבה מאדים ר"ל מרכז גלגלו היוצא היא יוצאה חוץ לחלל גלגל ככב ולמטה מגבנונית גלגל נגה · וכן מרכז צדק היוצא גם כן בזה הרוחק בעצמו ר"ל בין גלגל ככב ונגה · אמנם שבתי מרכז גלגלו היוצא יבא בין גלגלי מאדים וצדק · וראה כמה באלו הענינים מן הרוחק מהעיון הטבעי וזה כלו יתבאר לך כשתשתכל הרחקים והשיעורים אשר ידעת לכל גלגל ולכל ככב · ושעור זה כלו בחצי קטר הארץ עד שיהיה הכל מערך אחד בעצמו לא שיערך יציאת כל גלגל אל גלגלו · ויותר רחוק מזה ויותר מסופק שכל שני הגלגלים אחד מהם תוך האחר ודבק בו מכל צד · ושני מרכזים מתחלפים · שאפשר שיתנועע הקטן תוך הגדול והגדול לא יתנועע · ואי אפשר שיתנועע הגדול על אי זה קטר שיזדמן ולא יתנועע הקטן אלא כשיתנועע הגדול יתנועע הקטן בתנועתו בהכרח · אלא אם תהיה התנועה על הקוטר העובר בין ב׳ המרכזים (נ"א על ב׳ המרכזים) · ולפי זאת ההקדמה המופתית ולפי מה שיתבאר במופת שהרקות בלתי נמצא ולפי מה שהונח מיציאת המרכזים · יתחייב כי כשיתנועע העליון יניע אשר תחתיו בתנועתו וסביב מרכזו · ולא נמצא הענין כן · אבל נמצא כל אחד משניהם המקיף והמוקף לא יתנועע בתנועת חברו לא על מרכזו ולא על קטביו · אבל לכל אחד תנועה מיוחדת לו ולזה הביא בהכרח להאמין גשמים אחרים מגשמי הגלגלים בין כל שני גלגלים · וכמה בזה ג"כ מן הספקות אם היה הענין כן ואנה יונחו מרכזי הגשמים ההם אשר בין כל שני הגלגלים ותהיה לגשמים ההם ג"כ תנועה

גלגל האמצעי על קוטר ספ העובר על מרכזו ד יצריך הגלגל הפנימי להתנועע עמו להיות שחצי קוטרו דח הוא גדול מחציו הד ויצטרך לו לעבור בחלל הד על כן הוא מוכרח להתנועע עמו בתנועתו: על הקוטר העובר בין ב׳ המרכזים · טעות סופר הוא כי הן לו יונח שיתנועע העליון על קוטר האמצעי העובר בין קוטרי ספ טו בין מרכזי ד י הנה עם כל זה יהיה חצי קוטרו התחתון יותר גדול מחצין העליון כמרחק החצי ממרחק שבין ב׳ המרכזים ד י על כן יצטרך לו לעבור במרחק הד עם תוספת מחצית המרחק שבין ב׳ המרכזים כמו שתראה זה לעינים, לכן הגירסא הנכונה על ב׳ המרכזים והרמז על קוטר המדומה הח העובר על מרכזי ד י שהוא כעין קוטר יג בתמונה ג שאז אפשר שיתנועע העליון ולא יצריך עמו התחתון בהיות שמרחקיו שוים ולא יצטרכו להם לעבור זה במקום זה: גשמיים אחרים · שיש שם גשם אוירי בין הגלגל המתנועע על מרכז הארץ ובין יוצא המרכז, על כן אין מעצור לפנימי בהתנועעו תוך היוצא כי האויר נדחה מפניו ואין מעכב, ויש מפרשים גשמיים מקשיים אלא שיוצא מרכז יש לו ב׳ גלגלים אחד מחוץ לגלגל הבלתי יוצא מרכז והשני פנימה לו והמה מתחלפים במקום העובי והדקות ר"ל נגד ונעבה שהחיצון דק שם הוא עובי הפנימי ונגד עובי החיצון נגד דקות הפנימי כמו בתמונה ג גלגל אוזה היוצא והפנימי מתנועעים תנועה אחת שוה על מרכז ט׳ היוצא מן מרכז ח שהוא מרכז כדור הארץ, ובין ב׳ הגלגלים האמורי׳ הוא גלגל יג המתנועע על מרכז ח, אשר בלכתם ילך הוא בתנועתו בלי עיכוב להיות שהדקות והעובי אשר בשני הגלגלים שמצד האחד שוים לדקות ועובי אשר מצד הב׳ ובזה ישתוו חלאי חלקי הקוטר הפנימי עד יוכלו עבור זה במקום זה, אולם מי חכם יבין דעת כי אלה המפרשים הם עורי עינים ולבב, כי הלא יביטו יראו שיש שם מרחק בין ח שהוא מרכז הארץ למרכז שהוא מרכז היוצא ולפי זה יהיה חצי קוטר יט גדול מחצי קוטר טג כמדת חט, וא"כ בהתנועע היוצא על קוטר דטס יניע עמו גלגל יג, וזה להיות שחלק קוטר יט גדול מקוטר טג ולא יוכל עבור במקומו, אף כי לכם בל עמש לדעת גדר היוצא מרכז

תנועה מיוחדת , וכבר באר זה תאבי"ת במאמר יש לו ועשה מופת על מה שאמרנוהו · שא"א מבלתי גשם גלגל בין כל ב׳ גלגלים · וזה כולו ממה שלא בארתיו לך בקראך עמי שלא אבלבל עליך מה שהיה כונתי להבינך אותו · אמנם עניין הנטייה הנזכרת ברחב נגה וכוכב כבר בארתי לך פנים בפנים והראיתיך המנע ציור מציאות זה בגשמים · ובטלמיוס כבר גילה הלאות בזה כמו שראית · ואמר בזה הלשון ולא יחשוב אדם שאלו השרשים והדומה להם תכבד הויתם , כשישים עיונו במה שהמשלנו בעיונו אל מה שיהיה מדברים אשר ילקחו בתחבולה ודקות המלאכה ותכבד הויתם · וזה שאין ראוי שיוקש אל העניינים האלהיים העניינים האנושיים זה הורף דבריו כמו שידעת · וכבר הישרתיך אל המקומות אשר תאמת מהם כל מה שזכרתי לך מההבונגות אלו הנקודות אשר הם מרכזי הגלגלים היוצאים אנה יפלו שאני לא שמעתי כלל מי ששם זה אל לבו · וזה יתבאר לך מידיעת שיעור קטר כל גלגל וכמה בין שני המרכזים בחצי קטר הארץ כפי מה שעשה המופרת הקבאיצי באגרת המרחקים · שאתה כשתבחן המרחקים ההם יתבאר לך אמתת מה שעוררתיך עליו · והתבונן רב אלו הספקות אם יהיה מה שזכרו אריס"טו בחכמה הטבעית הוא האמת · כי לפי דעתו אין גלגל הקף · ולא חוץ למרכז , וכולם יסבו סביב מרכז הארץ · ואיך ימצאו לכוכבים אלו התנועות המתחלפות · או היש שם צד שיתכן עמו שתהיה התנועה סבובית שוה שלמה ויראה בה מה שיראה · אלא באחד משני שרשים או בשניהם יחד · וכל שכן בהיות כל מה שזכר בטלמיוס מגלגל סבובי הירח ונטותו לצד נקודה יוצאת חוץ למרכז העולם , וחוץ למרכזו היוצא , ימצא בו מה שימנה כפי הנהגת השרשים ההם לא יחסר חלק אחד · ויעיד על אמתת זה · אמתת הלקויות הנמנות בשרשים ההם תמיד , ודקדוק עתותם · וזמני חשכם , ושיעורו · ואיך יצוייר עוד שוב הככב עם שאר תנועותיו מבלתי גלגל היקף · ואיך אפשר עוד שירומה שם גלגול או תנוע׳ סביב לא מרכז עומד , זהו הבלבול באמת · וכבר בארתי לך פנים בפנים שזה כלו לא יתחייב בעל התכונה · שאין כונתו שיגיד לנו צורת מציאות הגלגלים איך הוא · אבל כוונתו שיניח תכוני שיתכן בה שיהיו התנועות סבוביות ושוות ומסכימות למה שיושג לעין יהיה העניין כן או לא יהיה · וכבר ידעת שאבובכ"ר בן אלצא"יג יספק בדבריו בטבעים הידע אריס"טו יציאת מרכז השמש ושתק ממנו · והתעסק במה שיתחייב מן הנטיה · להיות פעל יציאת המרכז אינו מובדל מפעל הנטייה או לא השיגהו · והאמת שהוא לא השיגהו ולא שמעו כלל , כי הלמודים לא נשלמו בזמנו · ואלו שמעו היה מכחיש אותו הכחשה גדולה · ואלו התבאר לו הירח נביך בכל מה שהניחו בזה המין מבוכה גדולה , ואשר אמרתיו לפנים (סוף פ׳ כ"ג מזה) הוא אשר אשנהו עתה · והוא שכל מה שזכרו אריס"טו מתחת גלגל הירח נמשך על הקש · והם עניינים ידועי העלה מתחייב קצתם לקצתם ומקומות החכמה בהם וההשגחה הטבעית מבוארים גלויים , ואמנם כל מה שבשמים לא ידע האדם דבר ממנו אלא בזה השעור הלמודי המעט ואתה תראה מה שבו · ואני אומר ע"צ מליצת השיר · השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם , ר"ל שהשם לבדו ידע אמתת השמים

מרכז והוא שהכוכב הקבוע בו פעם יהיה רחוק מן הארץ ופעם יהיה קרוב כפי מהלכו השוה כאמור במה שקדם אולם לפי דעת אלה המפרשים יהיה הכוכב במרחק שוה למעלה מן הארץ אם רחוק בהיותו קבוע במקום העובי / ואם קרוב בהיותו קבוע במקום הדק / ע"כ אפס מקום לדבריהם והנכון כמ"שב שכוונת הרב ז"ל באמרו גשמיים אחרים על גשם ואוירי הבלתי מונע ועובר בעובר בו כקטן כגדול: תנועה מיוחדת · וזה כי אומר הגלגלים ומה שביניהם צורתו התנועה הסבובית לכן יתנועע האויר עם תנועת המקיף הסמוך אליו אשר כן היא דעת בעלי התכונה החדשה שהאויר הסמוך לארץ מתנועע עמה במהלכה ;

השמים וטבעם ועצמם וצורתם ותנועתם וסבותם על השלמות · אמנם מה שתחת השמים נתן יכולת לאדם לדעתו מפני שהוא עולמו וביתו אשר ירד בו והוא חלק ממנו · וזהו האמת · כי סבות הראיה על השמים נמנעות אצלינו כבר רחקו ממנו ונעלו במקום ובמעלה , והראיה הכוללת מהם שהם הורונו על מניעם · אבל שאר ענינם הוא עניין לא יגיעו שכלי האדם לידיעתו · והטריה המחשבות במה שלא יגיעו להשגתו ואין כלי להם שיגיעו בו אמנם הוא חסרון דעת או מין מהשגעון · אבל נעמוד אצל היכלת ונניח העניין במה שלא יושג בהקש למי שבאהו השפע האלהי העצום עד שיהיה ראוי , שנאמר עליו פה אל פה אדבר בו · זה תכלית מה שאצלי בזאת השאלה · ואפשר שיהיה אצל זולתי מופת יתבאר לו בו אמתת מה שספק אצלי · ותכלית בחירתי לאמת שאני בארתי בלבולי אלו העניינים ואני לא שמעתי מופת על דבר מהם ולא ידעתיו :

פרק חמשה ועשרים

דע כי אין בריחתינו מן המאמר בקדמות העולם מפני הכתובים אשר באו בתורה בהיות העולם מחודש · כי אין הכתובים המורים על חדוש העולם יותר מן הכתובים המורים על היות השם גשם ולא שערי הפירוש סתומים בפנינו ולא נמנעים לנו בעניין חדוש העולם · אבל היה אפשר לנו לפרשם כמו שעשינו בהרחקת הגשמות · ואולי זה היה יותר קל הרבה · והיינו יכולים יותר לפרש הפסוקים ההם ולהעמיד קדמות העולם · כמו שפירשנו הכתובים והרחקנו היותו ית' גשם · ואמנם הביאונו שלא לעשות זה ושלא נאמינהו ב' סבות , האחת מהם שהיות השם בלתי גוף יתבאר במופת · ויתחייב בהכרח שיפורש כל מה שיחלוק על פשוטו המופת ויודע שיש לו פירוש בהכרח , וקדמות העולם לא התבאר במופת ואין צריך שיודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאיפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות וזו סבה אחת , והסבה השנית כי האמננו שהש"י בלתי גשם לא יסתור לנו דבר מיסודי התורה ולא יכזיב מאמר כל נביא ואין בו אלא מה שיחשבו הפתאים שבזה כנגד הכתוב ואינו כנגדו כמו שבארנו אבל הוא כוונת הכתוב · אבל אמונת הקדמות ע"צ אשר יראה אותו ארים"טו שהוא על צד החיוב ולא ישתנה טבע כלל ולא יצא דבר חוץ ממנהגו · הנה היא סותרת הדת מעקרה ומכזבת לכל אות בהכרח ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה או תפחיד ממנו האלהים · אלא אם יפורשו האותות ג"כ כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצאו בזה למין מן ההזיה · ואמנם אם יאמין הקדמות על הדעת השני אשר בארנוהו והוא דעת אפלטון והוא שהשמים ג"כ הוים נפסדים · הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה ולא המשך

אחריו

דע כי אין בריחתינו · בזה הפרק יבאר שהאותות והמופתים אשר יעשה ה' בשינוי הטבע מורים על היות העולם מחודש ברצון וברצונו זה ישנה מנהג הטבע ועל כן לא אבה הרב ז"ל להכריע הקדמות ולפרש הכתובים על דרך הקדמות כמו שעשה בכתובים המורים על הגשמות , יען עם אמונת הקדמות תפול התורה : בעלי התוך · שם תאר לכת בעלי הסודות האומרים על כל סיפורי התורה שאינם כפשוטם אבל יש להם תוך ר"ל סודות נעלמים כאשר יעשו קצת מקובלי זמננו שאינם חפצים בפירושים המוכנים לשכל אבל יפרשום על פי הסוד אשר קצתם לבם לא יבין מוצא שפתם כי רובי תורתם אין להם בהם תבונה והם כגוף בלא נשמה , ועל כיוצא בם נאמר ואם בינה פתח רוח חיים בהרוגים יחיו מתיך נבלותיך יקומון (אסף ח"א י"ט) : מן ההזיה · ענינו דיבור כמו יזה גוים רבים (ישעי' כ"ב) , וענינו דיבור כת המדברים דברי חידודים כלמודים כחשים שווער"מרא"י בלעז : לא יסתור יסודי התורה · כ"כ החבר (כל"ן לראשון מכוזרי) ז"ל ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם לא פי'

בזה

אחריו הכזבת האותות · אבל העברתם ואפשר שיפורשו הכתובים עליו וימצאו לו דמיונות רבות בכתובי התורה וזולתם שאיפשר להתלות בהם וגם יהיו לראיה · אבל אין הכרח מביא אותנו לזה אלא אם התבאר הדעת ההוא במופת אמנם כל עת שלא יתבאר במופת לא זה הדעת נטה אליו ולא הדעת ההוא גם כן נביט אליו כלל · אבל נבין הכתובים כפשוטיהם · ונאמר כי התורה הגידתנו עניין לא יגיע כחנו להשגתו · והאות מעיד על אמתת טענותינו · ודע כי עם האמנת חדוש העולם יהיו האותות כלם אפשריות ותהיה התורה אפשרית ותפול כל שאלה שתשאל בזה הענין עד אם יאמר למה שם השם נבואתו בזה ולא נתנה לזולתו · ולמה נתן השם תורתו לאומה מיוחדת ולא נתנה לאומה אחרת · ולמה נתנה בזה הזמן ולא לפניו ולא לאחריו · ולמה צוה באלו המצות והזהיר באלו האזהרות ולמה יחד הנביא באלו הנפלאות הנזכרות ולא היו זולתם ומה כוונת השם באלו התורות ולמה לא שם אלו העניינים המצוה בהם והמוזהר מהם בטבענו אם היתה זה כוונתו · יהיה מענה אלו השאלות כולם שיאמר כן רצה או כן גזרה חכמתו כמו שהמציא העולם כשרצה על זאת הצורה · ולא נדע רצונו בזה או איפני החכמה ביחד צורתו וזמנו · כן לא נדע רצונו או חיוב חכמתו ביחד כל מה שקדמה השאלה עליו ואם יאמר אומר שהעולם כן התחייב יתחייב בהכרח שישאלו השאלות ההם כלם ואין לצאת מהם כי אם במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה אשר אין ספק בהם למשכיל שהם כפי הפשוטים ההם · ומפני זה היא הבריחה מזה הדעת · ולזה כלו ימי השלמים ויכלו בחקירה על זאת השאלה · שאלו התבאר החדוש במופת ואפי׳ על דעת אפלטון יפול כל מה שדברו עלינו הפילוסופים סרה · וכן אלו התאמת להם מופת על דעת ארסטו תפול התורה בכללה ויעתק העניין לדעות אחרות · הנה כבר בארתי לך כי העניין כולו נתלה בזה המבוקש ודעהו :

פרק ששה ועשרים

ראיתי לרבי אליעזר הגדול דברים בפרקים המפורסמים הנודעים בפרקי ר״א לא ראיתי מעולם יותר זרים מהם בדברי אדם מן הנמשכים אחר תורת מרע״ה וזה שהוא אמר דבר שמע לשונו · אמר שמים מאי זה מקום נבראו מאור לבושו לקח ונמזה כשלמה והיו נמתחין והולכין · שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה · והארץ מאי זה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק · שנאמר כי לשלג יאמר הוה ארץ וזה לשון זה המאמר שנ׳ שם ואני תמיה זה החכם מה האמין · אם האמין כי הוא מן השקר שימצא דבר לא מדבר וא״א מבלתי חמר יתהוה ממנו מה שיתהוה · ולזה בקש לשמים ולארץ מהיכן נבראו · ואי זה דבר הגיע מזה המענה · יתחייב שיאמר לו ואור לבושו מהיכן נברא · ושלג שתחת כסא הכבוד מהיכן נברא · וכסא הכבוד עצמו מהיכן נברא · ואם ירצה באור לבושו דבר בלתי נברא · וכן כסא הכבוד דבר בלתי נברא · יהיה זה רחוק מאד · וגם יהיה מורה בקדמות העולם אלא שהוא כפי דעת אפלטון · אמנם היות כסא הכבוד מן הנבראים החכמים

זה פגם באמונתו וכו׳ : אבל העברתם · אפשרות הדעת לעבור בשכל : שאלו התבאר החדוש · אבל כבר התבאר (בי״ו מזה) שעוד כל ימי עולם לא יעמוד ולא יקום המופת לא על החדוש ולא על הקדמות :

ראיתי לר׳ אליעזר הגדול · אחר שביאר בקודם שדעת אפלטון לא יסתור יסודי התורה, הביא בזה דברי ר״א בן הורקנוס (בפרק שלישי מפרקיו) אשר כפי דעת הרב ז״ל דבריו מיוסדים על דעת אפלטון, (ואין הענין

החכמים כתבו בזה · אבל על פנים זרים · אמרו שהוא נברא קודם בריאת העולם · אמנם כתובי הספרים לא זכרו בו בריאה כלל · בלתי מאמר דוד ע"ה · ה' בשמים הכין כסאו · והוא מאמר יסבול הפירוש מאד · אמנם הנצחות בו הנה כתוב · אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור · ואם היה ר"א מאמין קדמות הכסא · א"כ יהיה תאר לשם · לא גוף נברא · ואיך אפשר שיתהיה דבר מתואר · ויותר נפלא מאמרו אור לבושו · סוף דבר הוא דבר יבלבל על בעל הדת היודע אמונתו מאד מאד · ולא התבאר לי בו פרוש מספיק · ואמנם זכרתיו לך שלא תטעה בזה : אלא שעל כל פנים כבר הועילנו בו תועלת גדולה שהוא באר שחמר השמים בלתי חמר הארץ · ושהם שני חמרים נבדלים מאד · האחד מיוחס לו ית' למעלתו וגדולתו והוא מאור לבושו · והחומר האחר רחוק מאורו יתעלה וזוהרו והוא החומר התחתון · ושמהו משלג שהוא תחת כסא הכבוד · וזהו אשר שמני שאפרש מאמר התורה · ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר · שהם השיגו במראה הנבואה ההיא אמתת החמר הראשון והתחתון · כי אנקלוס שם רגליו שבים אל הכסא כמו שבארתי לך · וזה באר שהלבן ההוא שתחת הכסא הוא חמר הארץ · וכבר שנה ר"א זה הענין בעצמו וגלה בו · ר"ל היותם שני חמרים עליוני ותחתוני · ושאין חומר הכל אחד · וזהו סוד גדול לא תקל בביאור גדולי חכמי ישראל בו שהוא סוד מסודות המציאות וסתר מסתרי התורה ·

כן כמו שנבאר) : קודם בריאת העולם · אמרו שבעה דברים נבראו קודם בריאת העולם תורה כ"הכ וכו' : יסבול הפירוש · כפי מה שביאר (בט' לראשון) בשיתוף שם כסא ירמוז כ"הכ אל השמים כטעם אמרו ית' השמים כסאי · ונאמר על השמים כבודו · והנה בהכינו שמים (כטעם כונן שמים בתבונה) · הכין כסאו · וטעם הבי"ת כטעם בך לרינו ננגח · שפי' עם · אך לא זו דעת ח"ול בפי' כה"כ : יהיה תאר לשם · ר"ל יהי' כסא תאר לו ית' כמו שכתב (בט' לראשון) בפי' הכתוב כי יד על כס יה : ולא התבאר לי בו פירוש מספיק · כל מקום שפירשו ז"ל צריך פירוש לפירושם ואין שערי הפירושים ננעלים לפני כל יודעי דעת כי כל בעל סברא מה יפרש דבר חז"ל · כפי הנאות לסברתו · וגם הלום ראיתי לפרש דברי ר"א בשאלתו מאיזה מקום · שפירושו מאיזה מדריגה על דרך האומר פלוני ממלא מקום אבותיו כמבואר (בשמיני לראשון) בשיתוף שם מקום · והטעם באיזה מדריגה הוסד זה האויר שמשטח הארץ ומעלה עד בבנונית הגלגל היומי שכל זה נקרא שמים ככתוב ערים גדולות ובצורות בשמים · ועל זה השיב מאור לבושו · כלומר החומר השמים הוסד במדריגת האור ר"ל כמו שחומר האור ניצוציו הולכים על קוים ישרים כן חומר השמים האמור נקבי הפא"רי שלו הולכים על קוים ישרים על כן יפלש בם האור מעבר אל עבר · אולם הארץ (שהיא חומר עכור שנקבי הפא"רי הולכים עקומי' ומבלתי יכולת לאור לפלש בה ועל כן יוכפל אחור משטחה · והיא במדריגת השלג שמכפיל האור הנשפע עליו ואיננו מניחו לעבור · ולקח השלג למדריגתו יען כי כפי המבואר בטבעיות האור מורכב משבעת הגוונים אשר כמוהו גוון הלובן הוא עירוב כל הגוונים · ולפי הסברא הי' נראה שיפלש בו האור בהיותו דומה אליו בעירוב הגווני' ועם כל זה לא יפלש בו האור · והנה הוא החומר הראשון מהחמרים העכורים הבלתי מניחים האור לפלש בם וממדריגתו הוא הארץ · וירמוז עוד שהארץ) הוא שם משותף לארבעת היסודות אשר קורא מחומר הראשון והוא ההיולי שתחת גלגל הירח הנעדר מכל צורה ובכחו לקבל כל צורה אשר כן השלג נעדר מכל גוון ובכחו כל הגוונים כאמור · גם יכנה האור בשם לבושו ית' יען כי על פי ג' דברים יראה הרואה את המוחש הנראה א' האור הנשפע על המוחש עצמו הנראה ונכפל אחור אל עין הרואה · ב' לבוש המוחש הנראה ר"ל שטחו החיצון שהוא כעין לבוש לפנימיותו · והנה המלך ה' אין רואים אותו ערום מבגדיו · כטעם ופני לא יראו והנה הבריאה הראשונה הוא האור והוא ראשית גלוי מציאותו ית' והוא לבושו הראשון הדבוק אל אורו כב"י אשר באורו זה נראה אור א"ס בב"י לכן נקרא האור בשם לבושו עד"הכ הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה · ר"ל ביום ברוא אלהים את האור או לבש הוד והדר פעלו שבו הוא מתראה למשכילין ככתוב וראית את אחורי · וזהו כוונת החכם במשל ומליצה חידתו דעה והבינה : כמו שביארתי לך · (בכ"ח לראשון) :

כנר

התורה · בבראשית רבה אמר רא"א כל מה שיש בשמים בריאתו מן השמים : וכל מה שיש בארץ בריאתו מן הארץ , והתבונן איך באר לך זה החכם כי חמר כל מה שבארץ חמר אח' משותף ר"ל כל מה שתחת גלגל הירח ; ותמר כל השמים ומה שבהם חמר אחר אינו זה ; ובאר בפרקיו זה החדוש המוסיף · ר"ל מעלת החמר ההוא וקרבתו לו ; וחסרון זה וגבול מקומו גם כן ודע זה :

פרק שבעה ועשרים

כבר בארתי לך שהאמנת חרוש העולם הוא יסוד התורה כלה בהכרח : אמנם הפסדו אחר שהתחדש ונתהוה אינו אצלינו יסוד תורה : ולא יפסיד עלינו דבר מאמונתנו בהאמנת התמדתו ואולי תאמר הלא כבר התבאר שכל הוה נפסד ואם הוא נתהוה הנה יפסד : דע כי זה לא יתחייב לנו , שאנחנו לא אמרנו שנתהוה כמשפט התהוות הדברים הטבעיים המחויבים לסדר הטבעי : כי המהווה ההוא על המנהג הטבעי : יתחייב הפסדו בהכרח על מנהג הטבעי : כי כמו שטבעו חייב שלא יהיה נמצא ואחר כן היה : כן כמו כן בהכרח יחייב שלא יהיה נמצא כן לעולם : שכבר התאמת שזאת ההוויה בלתי מתמדת החיוב לו לפי טבעו : אמנם לפי טענתנו התורייה אשר היא מציאות הדברים והפסדם לפי רצונו ית' לא ע"צ החיוב · לא יתחייב לנו לפי זה הדעת שהוא ית' כאשר המציא דבר לא היה נמצא שיפסד הנמצא ההוא בהכרח · אבל הענין נתלה ברצונו : ואם ירצה יפסידהו ואם ירצה ישאירהו בגזרת חכמתו ; הנה הוא אפשר שישאירהו לנצח נצחים ויתמידהו בהתמדתו יתעלה : כבר ידעת שכסא הכבוד אשר כתבו החכמים בהיותו נברא : שלא אמרו כלל שיעדר ולא נשמע כלל בדברי נביא ולא חכם שכסא הכבוד יפסד או יעדר : אבל הכתובים אומרים בנצחותו : וכן נפשות החשובים הם לפי דעתנו נבראים לא יעדרו כלל : ולפי קצת דיעות מי שימשך אחר פשוטי המדרשות שגופותיהם גם כן יהיה מעוננים תמיד לנצח נצחים : כאמונת מי שהתפרסמה אמונתם באנשי גן עדן : סוף דבר העיון יחייב שלא יתחייב הפסד העולם בהכרח : ולא נשאר אלא צד הגדת הנביאים והחכמים אם באה ההגדה בשזה העולם יפסד עכ"פ או לא : כי רב המונינו יאמינו שזה באה ההגדה בו ושזה העולם יפסד כלו · והנה אבאר לך כי הענין אינו כן אבל כתובים רבים באו בנצחותו : וכל מה שבא מפשוטו של דבר שיראה ממנו שיפסד הענין מבואר בו מאד שהוא משל · כמו שאבאר , ואם ימאן זה אחד מן הנמשכים אחר פשוטי הדברים ואמר שא"א לו מבלתי שיאמין הפסדו לא יקפידו עליו · אלא צריך שיודיעוהו שאין הפסדו הכרחי להיותו מחורש · אבל יאמין זה לפי דעתו בהאמין למגיד במשל ההוא אשר הבינהו הוא כפשוטו · ואין הפסד בזה בתורה בשום פנים :

הרבה

כבר ביארתי · אחר שביאר במה שקדם שאמונת החידוש הוא יסוד התורה / ומהמבואר בטבעיות שכל הוה נפסד וכל שאיננו נפסד איננו הוה / הנה מדאגה מדבר פן יבוא המעין לחייב מזאת ההנחה להאמין בהפסדו כמו בהויתו / או שמא ימצא לו כתובים יורו נצחיותו / והם המה יפסידו עליו אמונת החידוש בהיות שכל שאיננו נפסד איננו מחודש / על כן בא לסלק זה הספק מלב המעיין בפרקים הבאים : בהיותו נברא · כאמרם ז"ל שהוא משבעה דברים שנבראו קודם העולם : לא יעדרו כלל · כאמרם ז"ל שיחדש הקב"ה את עולמו הצדיקים עושה להם כנפים וכו' ; כאמונת מי שהתפרסמה אמונתם · ירמוז לאמונת הישמעאלים : אלא צריך שיודיעוהו · שלא יאמין בשוא נטעה שדבר זה כתוב בתורה ויעבור על מדבר שקר תרחק :

הרנב

פרק שמנה ועשרים

הרבה מאנשי תורתינו חשבו כי שלמה ע"ה יאמין הקדמות , וזה פלא איך ידמו באדם שהוא מאנשי תורת מר"עה שיאמין בקדמות , ואם יחשוב אדם שזה נטיה ממנו מדיעות התורה ויציאה מעקרי הדת , חלילה לאלהים , איך קבלוהו ממנו רב הנביאים והחכמים ולא חלקו עליו בו ולא גנוהו לאחר מותו , כמו שנמצא שחייבוהו בנשים נכריות וזולתם , ואמנם הביא להשוב זה עליו , מאמר החכמים בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו נוטים לדברי מינות , וכן הוא העניין בלא ספק , ר"ל שבפשוטו של ספר ההוא עניינים נוטים לצד דעות זרות מדעות התורה יצטרכו לפירוש , ואין הקדמות מכללם ואין לו פסוק יורה על הקדמות ולא ימצא לו בשום פנים פסוק מבואר בקדמות העולם , ואמנם יש לו פסוקים מורים על נצחותו ודוא אמת , וכאשר ראו כתובים מורים על נצחותו חשבו שהוא מאמין שהוא בלתי מחודש ואין העניין כן , אמנם לשונו בנצחות הוא אמרו , והארץ לעולם עומדת , עד שהוצרך מי שלא שער בזה החדוש שיאמר הזמן המשוער לה , וכן יאמרו באמרו יתעלה , עוד כל ימי הארץ , שהוא כל ימי הנגזרים לה , ואני תמיה מה יאמרו במאמר דוד , יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד , ואם יהיה ג"כ אמרו עולם ועד לא יחייב הנצחות , יהיה האל יתעלה א"כ יש לו מדת זמן אחת כי הכתוב אמר בנצחותו יתעלה , ה' מלך עולם ועד , ואשר תדעהו שהעולם לא יחייב הנצחות אלא כשיחובר בו עד , אם אחריו באמרו עולם ועד או לפניו באמרו עד עולם , א"כ מאמר שלמה , לעולם עומדת , למטה ממאמר דוד , בל תמוט עולם ועד , וכבר באר דוד ע"ה השלום וגלה נצחות השמים והתמדת חקיהם וכל מה שבהם על עניין לא ישתנה לעולם ואמרו , הללו את ה' מן השמים וכו' כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור , רצוני לומר שאלו החקים אשר חקקם לא ישתנו לנצח , כי זה החק רמז לחקות שמים וארץ הקודם זכרם , אלא שהוא ביאר שהם נבראים ואמר כי הוא צוה ונבראו , ואמר ירמיה ע"ה נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכככבים לאור לילה אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי , כבר גלה ג"כ שהם אע"פי שהיו נבראים רצוני לומר אלו החקים הם לא ימושו , וכשיבוקש זה ימצא בזולת דברי שלמה ע"ה , וכבר זכר ג"כ שלמה שאלו מעשי האל ר"ל העולם ומה שבו עומדים על טבעם לנצח ואע"פ שהם עשויים , אמר כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע •

הנה

הרבה מאנשי תורתנו • אחרי אשר ביאר בקודם שאמונת הפסד העולם בכלל היא בלתי מוכרחת מהתורה בא בזה לדבר משפט על דוברי עתק על המלך ולאמת צדק לבן מלך : נוטים לדברי מינות • ובמקום אחר שנה (פרק ב') אמרו מפני שדבריו סותרים זה את זה : יצטרכו לפירוש • כמו כי אין מעשה וחשבון בשאול , שהוא אומר זה בשם המינים וידמה המעיין שהוא דעתו כמו שפירשו זה בזהר וכתובים רבים כמוהו כי כל הספר דבר ידבר הוא על דרך הוויכוח מבעלי דעות שונות ועל כן קראו בשם קוהלת ע"ש שהקהיל בו דעות רבות : כל ימי הנגזרים • כן אמר הרא"בע ז"ל : ה' מלך עולם ועד • הנה לפי דעת קצת חז"ל המאמינים שיפסד העולם יהיה פי' זה הכתוב שהש"י ימלוך עוד כל ימי עולם כי אין מלך בלי עם וגם אחר הפסדו אזי מלך שמו יקרא ע"ש ממלכתו בהיות העולם במציאות וע"ש העתיד אשר יחדש עולמו וימלוך עליו כמבואר למבין בפיוט אדון עולם , והנה בכל הכתובים מלת עולם מורה זמן מוגבל יובל או שמטה או מדת ימי חיי האדם כמו ועבדו לעולם , ואף כי עם מלת עד כמו וישב שם עד עולם , וזולתו ובהיות כי הזמן יתמיד במציאות בימי עולם במציאותו על כן לא יורה על הנצחיות כי לדעת האומר שהעולם יפסד גם הזמן יפסד עמו ויהיה לפ"ז פי' בל תמוט עולם ועד , הוא שלא יקרה לה הפסד חלקי

הנה כבר הגיד בזה הפסוק שהעולם ממעשה האל ושהוא נצחי, ונתן העלה גם כן בנצחותו והוא אמרו, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, שזהו עלה להיותו לעולם, כאלו אמר כי הדבר אשר ישתנה אמנם ישתנה מפני הסרון כים שיש בו ויושלם, או תוספת בו אין צורך אליה ותחסר התוספת ההיא, אמנם פעולות הש"י אחר שהם בתכלית השלמות וא״א התוספת בהם ולא החסרון מהם, אם כן הם יעמדו כפי מה שהם עליו בהכרח שא״א המצא דבר מביא לשנויים, וכאלו הוא ג״כ נתן תכלית כונה למה שנמצא, או התנצל על מה שישתנה בסוף הפסוק באמרו, והאלהים עשה שיראו מלפניו ר"ל התחדש הנפלאות ואמרו אח"כ, מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף, שהוא רוצה יתעלה התמרת המציאות והמשך קצתו אחר קצתו, ואמנם זה אשר זכרו משלמות פעולות הש"י ושאין צד אפשרות להוסיף עליהם ולא לחסר מהם הנה כבר גלהו ארון החכמים, אמר הצור תמים פעלו, ר"ל שפעולותיו כלם ר"ל בריאותיו על תכלית השלמות ולא התערב בהם חסרון כלל ואין בהם מותר ולא דבר בלתי צריך אליו, וכן כל מה שיגזור לנבראות ההם ומהם כלו צדק גמור ונמשך אחר גזרת החכמה, כמו שיתבאר בקצת פרקי זה המאמר:

פרק תשעה ועשרים

דע כי מי שלא יבין לשון אדם, כשישמעהו מדבר, ידע בלא ספק שהוא מדבר, אלא שלא ידע כוונתו, ויותר גדול מזה שהוא ישמע מדבריו מלות, הם כפי לשון המדבר מורות על עניין אחד ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר, ויחשוב השומע שהוראתה אצל המדבר כהוראתה אצלו, כאלו שמע ערבי איש עברי יאמר, אבה, יחשוב הערבי שהוא מספר על איש שהוא מאס עניין אחד ומאנו, והעברי אמנם ירצה שהוא ישר בעיניו הענין ורצהו, וכן יקרה להמון בדברי הנביאים שוה בשוה קצת דבריהם לא יבין כלל אבל כמו שאמר, ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום, וקצתו יבין ממנו

הפכו

חלקי כל ימי מציאותה במציאות: והאלהים עשה י' פירושו הפשוט לפי המשך הכתובים המדברים בסתירת הבחירה והגזרה והוא כמתפלא מפליאות תמים דעים לאמר כי כל אשר יעשה אלהים בגזרה הוא יהיה בוודאי לעולמו ר"ל לשעתו בלי תוספת ומגרעת כי אין יתרון לאדם לשנות הגזרה הנגזרת, והאלהים עשה שייראו מלפניו, הוא"ו היא וא"ו השמי' כמו בנשך נתן ותרבית לקח וחי, והטעם אם הכל בגזרה ואין בכח האדם לעשות בבחירה כלל למה יצוהו ה' שייראו מפניו, מה שהיה כבר היה נגזר על היותו, והאלהים יבקש את נרדף והטעם אם הכל בגזרה איך יבקש שיהיו המעשים הישרים נרדפים מבני אדם לעשותם (כמו בקש שלום ורדפהו) אחר שאין כח בבחירה לשנות דבר מהגזרה א הצור תמים פעלו י' זה שמו אשר יקראו לו ית' על פי פעלו כאמור בר"א כי שם ה' אקרא, והנה יאמר כי נקרא צו ה' שלם על שם פעולתו השלימה כי שלימות הפעולה יורה על שלימות פועלה וממציאה כטעם פועל אמת שפעולתו אמת ר"ל פועל קיים וכו' כי אמת ענינו קיום כיון מימיו נאמנים והקיום נמשך מהשלימות כמו שקדם:

דע כי מי שלא יבין י' אחר אשר ביאר במה שקדם שאנחנו נאות לאריסטו בחצי מדעתו ונחלוק עליו בחצי, וזה כי הוא יאמר שהעולם נצחי בלי ראשית ואחרית, ואנחנו נאמר שהיה לו ראשית אך לא יהיה לו אחרית, והנה יש בדברי יחיד שהעולם עתיד ליחרב, וגם נבואות רבות אשר המה בכתובים כשילקחו לפי פשוטיהם לבד יהיו עוזרים לדעת האומר, על כן בא בזה הפרק לבאר כי אלה הנבואות ודברי חז"ל יש להם פירוש כשילקחו לפי נמשליהם ואין אומר ואין דברים בדברי הנבואה שיחריב ה' את עולמו, אדרבה כתובים רבים יעידו על העדר הפסד המציאות כלו ודבר אלהינו יקום לעולם: דע כי לכל נביא י' בהיות שהנבואה יש לה רושם חזק בכח המדמה ככתוב וביד הנביאים

אדמה

הפכו או סותרו כמו שאמר , והפכתם את דברי אלהים חיים ׳ ודע כי לכל נביא דבר אחד מיוחד בו ׳ כאלו לשון האיש ההוא כן תביאהו לדבר הנבואה המיוחדת בו למי שיבינהו : ואחר זאת ההקדמה תדע כי ישעיהו ע״ה נמשך בדבריו הרבה מאד ובדברי זולתו מעט ׳ כי כשהגיד על נתיצת עם או אבדן אומה גדולה ׳ יספרהו בלשון ׳ שהכבבים נפלו ׳ והשמים אבדו ורגזו ׳ והשמש קדרה ׳ והארץ חרבה ורעשה ׳ והרבה מביוצא באלו ההשאלות ׳ טה כמו שיאמר אצל הערב למי שימצאהו פגע גדול נהפכו שמיו על ארצו ׳ וכן כשיספר בהתחדש הצלחת אומה יכנהו בתוספת אור השמש והירח והתחדש שמים והתחדש ארץ ׳ וכיוצא בזה ׳ כמו שהם רוצה לומר הנביאים פשיספרו אבדן איש או אומה או מדינה ייחסו ענייני כעס וחרון גדול לבורא יתעלה עליהם ׳ וכשיספרו הצלחת עם ייחסו לשם ענייני שמחה וצהלה , ויאמרו בעניין הכעס עליהם ׳ יצא ׳ וירד ׳ ושאג ׳ והרעים ׳ ונתן קולו ׳ והרבה כמו זה , ויאמרו גם כן ׳ צוה ׳ ואמר ׳ ופעל ׳ ועשה , וכיוצא בזה כמו שאספר ׳ וכן כשיגיד הנביא על אבדן אנשי מקום אחד ׳ פעמים יחליף מקום אנשי המקום ההוא במין כלו ׳ כמו שאמר ישעיה ׳ ורחק ה׳ את האדם ׳ והוא רוצה לומר אבדת ישראל ׳ ואמר צפניה בזה והכרתי את האדם מעל פני האדמה ונטיתי ידי על יהודה , ודע זה גם כן ׳ ואחר אשר ספרתי לשונם בכלל אראך אמתתו ומופתו אמר ישעיהו כאשר שלחו השם להנבא בהנתץ מלכות בבל ואבדת סנחריב ונבוכד נאצר הקם אחריו בהפסק מלכותו ׳ והתחיל לספר במפלתם בסוף מלכותם והיותם מנוצחים ומה שישיגם מן הרעות המשיגות לכל מנוצח בורח מהגבורת החרב אמר ׳ כי כבבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו ׳ ואמר בזה הספור ג״כ ׳ על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת ה׳ צבאות ביום חרון אפו ׳ ואיני חושב ששום אדם הגיע ממנו הסכלות והעורון ונמשך אחר פשוטו ההשאלות והמאמרים הספוריים שיחשוב שכבבי השמים ואור השמש והירח נשתנו כשנתנצה מלכות בבל ׳ ושהארץ יצאה ממרכזה כמו שזכר ׳ אבל זה כלו ספור עניין המנוצח שהוא בלא ספק יראה כל אור שחרות , וימצא כל מתוק מר ׳ וידמה כל הארץ תצר בו ׳ והשמים נהפכים עליו ׳ וכן כאשר התחיל לספר מה שהגיע אליו עניין ישראל מן הדלות והכניעה כל ימי סנחריב הרשע במשלו על כל ערי יהודה הבצורות ׳ נשבים והנגפם והתכף הצרות עליהם מאצלו ואבדת ארץ ישראל כלה אז בידו אמר פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפול אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח כי ארובות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ רוע התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ נוע תנוע ארץ כשכור וגו׳ ׳ ובסוף זה המאמר כשהתחיל לספר מה שיעשה השם בסנחריב ואבדת מלכותו חרמה על ירושלים ובשת יבישהו השם עליה אמר ממשל ׳ וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה׳ צבאות ׳ אמנם יונתן בן עוזיאל פי׳ אלו הדברים פי׳ נאה ואמר כי כשיקרה לסנחריב מה שיקרה על ירושלים אז ידעו עובדי הכבבים שזה פעל אלהים ויתעלפו ויבהלו , ואמר ויתבהתון דפלחין לסידרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי מלכותא דה׳ וגו׳ ׳ וכאשר התחיל ג״כ לספר איך תהיה מנוחת ישראל אחרי מות סנחריב ודשנות ארצם וישובת והתנשא מלכותם

ע״ז

אדמה , וכמו שהתחיל הרב לפרש זה בפרקי הנבואה (מן ל״ב מזה עד סופו) , על כן כל נביא כפי חוזק כחו המדמה ישוטטו בדמיונות ידועים מהם יקח ועשה לו דמיוני הנבואה ומשליה כפי הנאות להנמשל המבוקש בדבר הנבואה ההיא , וזה טעם שכל נביא יש לו סגנון אחד במשלי נבואותיו , והנה ישעי׳ שוטטו רובי רעיוניו בגבהי מרום במרום , לדעת מעשה אלהים במאורי אור ואשר כונן שמים בתבונה על כן מהם לקח דמיוני נבואותיו ופתח דבריו באמר שמעו שמים והאזיני ארץ , ורובי דמיוני נבואותיו ימשיל בגבהי השמים , כאמור כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם , וזולתם ,

ירמי׳

ע"י חזקיהו אמר ממשל שאור השמש והירח יוסיף , כי כמו שזכר על המנוצח שאור השמש והירח יסור וישוב חשך בערך אל המנוצח כן אירם יוסיף אצל המנצח , ואתה תמצא זה תמיד שהאדם כשתמצאהו צרה גדולה יחשכו עיניו ולא יזך אור ראותו , למה שיעכר הרוח הרואה מן המותר העשני ולחלשתו ומעוטו ג"כ לרוב האבל והתקבץ הנפש , ובהפך עם השמחה והתפשט הנפש לחוץ וזוך הרוח יראה האדם כאלו האור מוסיף על מה שהיה אמר כי עם בציון ישב בירושלם בכה לא תבכה וכו' , וסוף המאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא , ר"ל הקים כשלונם מיד סנחריב הרשע , ואמנם אמרו כאור שבעת הימים המפרשים אמרו שהוא רוצה בו הריבוי כי העברים ירבו בשבעה , ואשר יראה לי שהוא רומז אל ז' הימים של חנוכת הבית אשר היו בימי שלמה אשר לא היתה מעולם לאומה מעלה והצלחה ושמחת הכל כמו שהיתה בימים ההם , ואמר שרוממותם והצלחתם אז יהיו כמו השבעת הימים ההם , וכאשר ספר אבדן אדום הרשעה אשר היו מציקים לישראל אמר , וחלליהם יושלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו ההרים מדמם ונמקו כל צבא השמים ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וגו' , והתבוננו אתם בעלי העינים היש באלו הפסוקים דבר יסופק או יביא להשוב בשהוא תאר העניין ישיג השמים : ואם זה (נ"א ואין זה) כי אם משל להנתץ מלכותם וסור סתר השם מהם והשפלם ושהות (נ"א והשפלות) גדוליהם במהרה וקלות , וכאלו יאמר כי האישים אשר היו ככבבים בעמידה וברוממות מעלה ורוחק מן השנוי נפלו במהרה כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה , זה מבואר מאד ואין צריך לזכרו בזה המאמר כ"ש להאריך בו , אלא שהביא ההכרח אליו , להיות ההמון ואף מי שיחשב בהם שהם סגולות , יביאו ראיה בזה הפסוק מבלתי בחינה למה שבא לפניו ולאחריו ולא עיין באי זה עניין נאמר , אלא כאלו הוא הגדה באתנו בתורה על דברים יארעו לשמים באחרית הימים כמה שבאתנו ההגדה בהתהוותם , ועוד כאשר התחיל ישעיה לבשר את ישראל באבדת סנחריב וכל האומות והמלכים אשר עמו כמו שנתפרסם , והעוזרם בעזרת הש"י לא דבר אחד , אמר להם ממשל ראו איך נמקו השמים ההם ובלתה הארץ ההיא ומורת מי שעליה ואתם נעזרים , כאלו אמר שהם אשר מלאו את הארץ , והיה נחשב בהם העמידה והקיום כשמים ע"ד גוזמא אברו מהר וכלו ככלות העשן , ועניניהם הקיימים כקיימות הארץ יאבדו העניינים ההם כאבדת הבגד הבלה

ירמי' גבר כחו המדמה בדברים המדיניים אשר בארץ הלזו , על כן מהם לקח משלי נבואתו , כאמרו מקל שקד אני רואה / סיר נפוח , לאמר הן ישלח איש את אשתו , קנה לך את שדי אשר בענתות , וזולתם רובי משליו לוקחו מחכמת ההנהגה המדינית , ויש מהנביאים ובעלי רוה"ק אשר העמיקו להשכיל בזיווג ויחוד המדות והספירות האלהיות ורעיוניהם משוטטים באהבה שבין המשפיעים למושפעים מהם כאהבת החושק לחשוקתו , על כן יעשו חקויים משליים מאהבת דודים , ומזה המין הוא ספר שיר השירים , ורובי משלי יחזקאל הוא מזה המין כמו שתים נשים בנות אם אחת (יחז' כ"ג) וגו' כל הפרשה , ותפשקי את רגליך לכל עובר וגו' (שם ט"ז) וזולתם , אשר על כן קנאו לנבי הדור היו עושים שירי עגבים ממליצותיו ככתוב כי עגבים בפיהם המה עושים (שם ל"ג) , ויש מי שעמלו בחכמה אשר יסד ה' בפועל כפו ובכשרון המעשה הגדולה לאלהים שתיהן יחד מתאימות להביא את בעליהן אל מנוחת האושר ואל נחלת ההצלחה האנושית אשר היא אצל יראה וחכמה הוספה כמ"ד אם אין יראה אין חכמה וכו' , וכמו אלה ידברו במשל ומליצה חידה הלקוחים מחכמה המדינית וירבו בגנות הסכלים שונאי החכמה והחכמים , ומזה המין הוא ספר משלי שלמה אשר רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו להיישיר בני האדם במדינית ולהוכיח לרשע בכל מומו אשר יאהב אולת וישנא דעת

הבלה , תחלת זה הענין , אמר כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וגו' הקשיבו אלי עמי וגו' קרוב צדקי יצא ישעי וגו' שאו אל השמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת · ואמר בשוב מלכות ישראל וקיומו והתמדתו שהשם יהדש שמים וארץ כי כבר נמשך זה בדבריו שישים מלכות המלך כאלו הוא עולם מיוחד לו ר"ל השמים והארץ · וכאשר התחיל בנהמות ואמר · אנכי אנכי אנחמכם , ומה שדבק בזה אמר , ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה , ואמר בהשאר הםמלכות לישראל וסורו מן הגדולים המפורסמים כי ההרים ימושו וכו' , ואמר בהתמדת מלכות המשיח ושלא תנתץ מלכות ישראל אחרי כן אמר , לא יבא עוד שמשך וגו' , ועוד כי ישעיה הנהיג דבריו על אלו ההשאלות הנמשכות למי שיבין ענייני הדברים וספר ענייני הגלות ופרטיהם ואח"כ ספר שוב המלכות והמחות האבל כלו ואמר ממשל אני אברא שמים אחרים וארץ אחרת וישכחו הראשונים וימחה זכרם , ואח"כ באר זה בדבקות המאמר ואמר זה אשר אמרתי אברא אני רוצה בו שאני אשימכם בעניין שמחה תרידה וחדוה מקום האבל הדוא והצער ולא יזכר האבל ההוא הקודם , ושמע סדר העניינים להדבק הפסוקים המורים עליהם איך באה תחלת פתיחת זה העניין אמר , חסדי יי' אזכיר תהלות יי' וגו' (סם ס"ג) , ואח"כ ספר חסדיו ית' עלינו תחלה , וינטלם וינשאם כל ימי עולם וגומר , ומה שדבק בו אח"כ ספר מריינו ואמר , והמה מרו ועצבו את רוח קדשו , ומה שדבק בו , ואחר כן ספר ממשלת האויבים עלינו צרינו בוססו מקדשך היינו מעולם ומה שדבק בו , ואח"כ התפלל בעבורנו ואמר , אל תקצוף ה' עד מאד , ומה שדבק בו , ואח"כ זכר אופני התחייבנו לרוב מה שנוגענו בו שנקראנו אל האמת ולא ענינו אמר , נדרשתי ללא שאלו וגו' , אחרי כן יעד במחילה וברחמים ואמר כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול , ומה שנדבר בזה , ואח"כ יעד רע לאשר המסונו ואמר , הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו , ואח"כ סמך לזה זכרו שזאת האומה יתקנו אמונותיה ותהיה ברכה בארץ ותשכח כל מה שקדם מאלו העניינים המתחלפים , ואמר דבר זה לשונו , ולעבדיו יקרא שם אחר אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני כי הנני בורא שמים חדשים והארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש וגלתי בירושלים וגו' , הנה כבר התבאר לך העניין כלו ונגלה והוא כי כאשר אמר , כי הנני בורא שמים חדשים והארץ חדשה , פירש זה מיד ואמר , כי הנני בורא את ירושלים (נ"א גילה) ועמה משוש , ואחר זאת ההקדמות

אמר

דעת : כי ההרים ימושו · ידמה האומות המפורסמות בעולם להרים הגבוהים הנראים מרחוק , וכן ידמה הספקם למוט הרים ושקיעתם כים ככתוב על כן לא נירא בהמיר ארץ במוט הרים בלב ימים : לא יבוא עוד שמשך · ראש הפרשה קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח , הנה הוא כמבשר על החזרת אור הנבואה בבוא עת הגאולה אשר על זאת נתפלל אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו במהרה לאורו פי' ככתוב ונבאו בניכם וגו' · ובנבואה נבדל מעמי הארצות ככתוב ונפלינו אני ועמך וזה שאמר אחריו כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' , והנה לפי פירושנו יהיה טעם כי בא אורך , כי שקע אורך וכטעם כל ביאת אור הנאמר במקרא וכמו שכתבנו התו' ריש ברכות ד"ה דלמא ביאת אורו הוא , והרב המקובל ר' שלמה אלקבץ בפיוטו לכה דודי בחרוז התעוררי איתפסא ליה דעת רש"י בפי' על דלמא ביאת אורו הוא יעוין ויעתר יצחק סי' רע"ו , ועתה אתה המעין ברוך ה' אם בעל נפש משכלת אתה בין תבין ממה שכתבנו דברי הרב החכם בעל המאור בפירושו על הרי"ף ריש ברכות ז"ל כן הוא גירסת הגאונים

ומתניתי

אמר שעניני האמונה ההם והשמחה בה אשר יערתיך אני שאבראם וימלאו את הארץ כמו שהם עומדים תמיד,
כי האמונה באלהים והשמחה באמונה ההיא הם שני עניינים א״א שיסורו ולא ישתנו לעולם ממה שהגיע אליו ·
ואמר כמו שעניין האמונה ההיא והשמחה בה אשר יעדתי שימלאו הארץ תמידים קיימין כן יתמיד זרעכם
ושמכם והוא אמרו אחר זה · כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה׳
וגו׳ · כי פעמים ישאר הזרע ולא ישאר השם, כמו שתמצא אומות רבות אין ספק שהם מזרע פרס או יון אלא
שלא יודעו בשם מיוחד אבל כללה אותם אומה אחרת · וזה ג״כ אצלי הערה על נצחות התורה אשר בעבורה יש
לנו שם מיוחד · וכאשר באו אלה ההשאלות בישעיה הרבה מפני זה פרשתים כלם · וכבר בא מהם בדברי זולתו
אמר ירמיהו בספור חרבן ירושלם בעונות אבותינו, ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו · ואמר יחזקאל בספור אבדת
מלכות מצרים ומיתת פרעה על יד נבוכד נאצר אמר · וכסותי בכסיתך שמים והקדרתי את ככביהם שמש בענן
אכסנו ירח לא יגיה אורו כל מאור׳ אור בשמים אקדירם עליך ונתתי חושך על ארצך נאם ה׳ · ואמר יואל בן פתואל
בארבה העצים אש בא בימיו אמר : לפניו רגזה הארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו לפניו וככבים אספו נגהם ·
ואמר עמוס בספור חרבן שמרון · והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור והפכתי חגיכם וגו׳ · ואמר
מיכה באבדת שמרון נמשך על המאמרים הספוריים המפורסמים הידועים · כי הנה ה׳ יוצא ממקומו וירד ודרך על
במותי ארץ ונמסו ההרים וגו׳ · ואמר חגי בנתיצת מלכות פרס ומדי · ואני מרעיש את השמים ואת הארץ את הים
ואת החרבה והרעשתי את כל הגוים · ובצבוא יואב על אדום · כאשר התחיל לספר איך היתה חולשת האומה
ושפלותה מלפנים והיותם מנוצחים נגפים · ונעתר ה׳ לעזרם עתה אמר · הרעשת ארץ פצמתה רפה שבריה כי
מטה · ואמר עוד כעניין שאנחנו לא נירא כשימותו האומות ויאבדו להיותנו נשענים על ישועתו יתע׳ לא על חרבנו
וכחנו כמ״ש · עם נושע בה׳ מגן עזרך ואמר על כן לא נירא בהמיר הארץ ובמוט הרים בלב ימים · ובא בספור
טביעת המצריים · ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות קול רעמך בגלגל וכו׳ רגזה ותרעש הארץ הבנהרים חרה ה׳
וגו׳ עלה עשן באפו וכן בשירת דבורה · ארץ רעשה וכו׳ ובא מזה הרבה ומה שלא אזכור ממנו ינשא על מה
שזכרתי : אמנם מאמר יואל ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן השמש יהפך להשך והירח לדם
לפני בא יום ה׳ הגדול והנורא והיה כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה וגו׳ · והטוב
אצלי שהוא מספר מיתת סנחריב על ירושלים · ואם לא תרצה זה יהיה ספורו מיתת גוג ומגוג על ירושלים בימי
מלך המשיח עם היותו ג״כ בלתי נזכר בזה העניין אלא רוב ההרג משריפת האש ולקות המאורות · ואולי תאמר
איך יקרא יום ה׳ הגדול והנורא יום מיתת סנחריב בפירושנו, הנה תדע כי כל יום שתהיה בו ישועה גדולה או
מכה גדולה יקרא יום ה׳ הגדול והנורא, כי גדול יום ה׳ נורא מאד ומי יכילנו · והעניין אשר נלך סביבו כבר התבאר
והיא שהפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא עליו · או השתנות דבר מטבעו והמשכו אל השנוי ההוא · הוא דבר
שלא בא אלינו בזה דברי נביא ולא דברי חכמים, ועוד כי אומרם שיתא אלפי הוי עלמא וחד חרוב, אינו ההעדר
המציאות

ומתנתי להו סימנא ויקרא אלהים לאור יום וכו׳, דעהו והבינהו כי לא רבים יחכמו בו, והנה כמוהו כמוני יפרש הרב ז״ל הכתוב
לא נופל אנכי ממנו: כי האמונה באלהים והשמחה באמונה · האמונה והשמחה שתי אלה מתאימות במאמין ככתוב וצדיק
באמונתו יחיה, ר״ל ישמח כמו באור פני מלך חיים, ותחי רוח יעקב, ועל זאת ילוה הכתוב שאמר עבדו את ה׳
בשמחה, כלומר עבדוהו בהשגת אמונתו ושמחה הנמשכת ממנה: שתא אלפי הוי עלמא · בפרק חלק אמר רב קטינא
שית אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב, תניא כותיה דר״ק כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לז׳ שנים כך העולם משמט

המציאות לגמרי ואמרו וחר חרוב תורה על השאר הזמן וזה עוד מאמר יחיד והוא על צורה אחת · ואשר המצא לכל החכמים תמיד והוא יסוד יעשה מבינו ראיה כל אחד מהכמי משנה וחכמי תלמוד הוא אמרו · אין כל חדש תחת השמש · ושאין שם התחדשות בשום פנים ולא בעזם סבה עד שמי שלקח · שמים חדשים והארץ החדשה · על מה שחשב · אמר אף שמים שהן עתידין להבראות כבר ברואים ועומדים שנאמר עומדים לפני יעמדו לא נאמר אלא עומדים והביא ראיה באמרו · אין כל חדש תחת השמש · ולא תחשוב שזה סותר לזה שבארנו · אבל אפשר שהוא רוצה שהעניינים ההם היעודים · הטבע המחייב אותם אז מששת ימי בראשית הוא נברא וזה אמת : אמנם אמרתי שלא ישתנה דבר מטבעו וימשך על השנוי ההוא · להשמר מן הנפלאות · כי אף על פי שנהפך המטה לנחש ונהפכו המים לדם והיד הטהורה הנכבדת לבנה · מבלתי סבה טבעית מחייבת אותם העניינים הדם והדויה להם לא ימשכו ולא שבו טבע אחר אבל כמ"ש ז"ל עולם כמנהגו הולך · זהו דעתי והוא שצריך שיאמן אע"פ שהחכמים ז"ל כבר אמרו בנפלאות דברים זרים מאד תמצאם כתובים בבראשית רבה ובמדרש קהלת · והעניין ההוא הוא שהם רואים הנפלאות הם ממה שבטבע גם כן ע"צ אחד · וזה שהם אמרו כי כשברא הש"י זה המציאות והטביעו על אלו הטבעים · שם בטבעים ההם שיתחדש בהם כל מה שיתחדש מהנפלאו בעת חרושה · ואות הנביא שהודיעהו השם בעת אשר יאמר בו מה שיאמר ויפעל הדבר כמו ששם בטבעו בשורש מה שהוטבע · וזה אם הוא כמו שתראהו הוא מורה על מעלת האומר · והיות קשה בעיניו מאד שישתנה טבע אחר מעשה בראשית · או יתחדש רצון אחר שהונחו כן · וכאלו הוא יראה על דרך המשל שהוא שם בטבע המים שידבקו ויגרו ממעלה למטה תמיד · רק בעת ההיא שטבעו בו המצריים והמים ההם לבד הם שיחלקו וכבר העירותיך על עקר זה המאמר ושזה כולו בריחה מהתחדשות דבר · ושם נאמר אמר ר' יונתן תנאים התנה הק"בה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב · וישב הים לפנות בקר לאיתנו · אמר ר' ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הק"בה אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה"ד אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי · צויתי את הים שיקרע · את האור שלא תזיק לחנניא מישאל ועזריה · ואת האריות שלא יזיקו לדניאל · ואת הדג שיקיא את יונה וההוא ההקש בשאר · הנה כבר התבאר לך העניין ונגלה הדעת והוא שאנחנו נאות לאריס"טו בחצי מדעתו · ונאמין שזה המציאות לעולם נצחי על זה הטבע אשר רצהו יתעלה · לא שישתנה ממנו דבר בשום פנים אלא בפרטיו ע"צ המופת · אע"פ שיש יכולת לו יתעלה לשנותו כולו או להעדירו או להעדיר אי זה טבע שירצה מטבעיו · אבל היה לו פתח ותחלה שלא היה שם דבר נמצא כלל אלא השם וחכמתו גזרה שימציא הייצור בעת שהמציאו ושלא יעדר זה אשר המציא ולא ישתנה לו טבע · אלא במה שרצה מהפרטים ממה שכבר ידענוהו וממה שלא נדעהו מאשר יבא · זה הוא דעתנו ויסוד תורתינו · ואריס"טו יראה שכמו שהוא נצחי ולא יפסד כן הוא קדמון ולא נתהוה · וכבר בארנו ואמרנו שזה לא יסודר אלא על דין החיוב ושהחיוב יש בו מדבור סרה על השם

מה

אלף שנים לו' אלפי' שנה וכו' · והנה כולהו תנאי שם ס"ל כרב קטינא בענין חרבן העולם אלא שנחלקו קצתם באורך ימי הקיום · וזה פלא איך יאמר הרב וזה עוד מאמר יחיד : והוא על צורה אחת · ר"ל שיהיה חרוב לא הפסד כללי ושובו לאין : כבר בראים ועומדים · והר"י ז"ל כתב בע"א שהשמים החדשים רומז לשם מ"ה שיתגלה לעתיד : עולם כי נהגו נוהג · ובזהר אע"ג דהאי שלימותא יהוי כארעא אורחא וטבעא דהאי עלמא לא ישתנא · ונאמר הארץ וצבאיה השמים וצבאם כלם בחכמה עשה · לא יבואו בה זרים ושונים לא יחללוה · לא ירפה כלי חרשתו עולם ועד · (אסף ס"א מ"ו) : תנאים התנה הק"בה · כבר ביארנו זה (בכ"ב מזה) ; מדבור סרה על השם · כמבואר (שם) ד"ה ואלו

בקש

מה שכבר בארנוהו : ואחר שהגיע המאמר אל זה נביא פרק שנזכור בו ג"כ קצת הערות על פסוקים באו במעשה בראשית כי הכונה הראשונה בזה המאמר אמנם היתה לבאר מה שאפשר לבארו ממעשה בראשית וממעשה מרכבה ׳ אחר שנקדים שתי הקדמות כוללות ׳ אחת מהם זאת ההקדמה והיא שכל מה שזכר במעשה בראשית בתורה אינו כלו על פשוטו כפי מה שדמו ממנו ההמון ׳ שאלו היה העניין כן לא היו מסתירים אותו אנשי החכמה ולא היו החכמים ממריצים מליצות בהעלימו ומניעת הספור בו בפני ההמון ׳ כי הפשוטים ההם מביאים אם להפסד דמיון גדול והרכבת דיעות רעות בחק האל ית׳ או לבטול גמור וכפירה ביסודי התורה ׳ והנכון לעזוב ולהרחיק בחינתם ברמיון לבד והנטיה מן החכמות ׳ ולא כמו שיעשו הדרשנים והמפרשים העניין אשר יחשבו כי ידיעת פי׳ המלות היא החכמה ׳ והרבות הדברים והאריכם תוספת אצלם בשלמות ׳ ואמנם בחינתם באמתת השכל אחר השלמות בהכמות המופתיות וידיעת הסודות הנבואיות הוא ראוי ׳ אבל כל מי שידע מזה דבר אין ראוי לו לפרסמו כמו שאמרתי פעמים בפירוש המשנה ׳ ובביאור אמרו מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר ואמרו זה אחר שזכר ביום הששי ׳ הנה כבר התבאר מה שאמרנוהו ׳ אלא כאשר חייב העניין האלהי בהכרח לכל מי שישיג שלמות שישפיעהו על זולתו כמו שנבאר בפרקים הבאים בנבואה ׳ א"א לכל חכם שיכול להבין דבר מאלו הסודות אם מעיונו או ממורה הורה אותו מבלתי שיאמר מעט ׳ והביאור נמנע אבל ירמזו מהם מעט ׳ וכבר באו מן הרמיזות וההערות הרבה בדברי רבותינו ז"ל ליחידים מהם ג"כ אלא שהם מעורבות בדברים אחרים ׳ ולזה תמצאני תמיד באלו הסתרים אזכור המאמר האחד אשר הוא פנת הדבר ואניח השאר למי שראוי שיונח לו : ההקדמה השנית שהנביאים כמו שאמרנו ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכונה בהם מה שיורו במשלם הראשון ׳ אבל יזכור השם ההוא מפני גזרה אחת כמו ׳ מקל שקד ׳ שילמוד ממנו שוקד אני כמו שנבאר בפרקי הנבואה ׳ ולפי זה העניין נאמר במרכבה ׳ חשמל ׳ כמו שאמרנו ׳ וכן רגל עגל ׳ ונחשת קלל ׳ וזולתם זה וכן מאמר זכריה ׳ וההרים הרי נחשת ׳ וזולת זה ממה שנאמר ׳ ואחר שתי ההקדמות האלה אביא הפרק אשר יעדתי בו :

פרק שלשים

דע שיש הפרש בין הראשון וההתחלה ׳ וזה שההתחלה היא נמצאת במה שהיא לו התחלה או עמו אע"פ שלא תקדים לו בזמן ׳ כמו שיאמר שהלב התחלת החי והיסוד התחלת מה שהוא לו יסוד ׳ וכבר יוחלט גם

בקש להאריך כנף וזוב אחד לא סי׳ יכול וכו׳ : אינו כלו על פשוטו ׳ והרמב"ן ז"ל כתב כל מ"ב הגלוי והחתום בהם אמת ׳ ואין קושיא על הרב מאמרם ז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו ׳ כי אין כונתם לשלול הפירוש אשר לפי התוך והסתר הרמוז בו אבל כונתם שצריך להיות פירושו הנסתר מעין פירושו הנגלה ׳ והעד הנאמן הכתובים המייחסים לאל ית׳ האיברים והשגת עניינים גשמיים כמו עיני ה׳ ׳ ויד ה׳ ׳ וירח ה׳ ׳ שאלה וכיוצא בם מוכרחים להיות יוצאים מידי פשוטם אלא שיפורשו בסתר המדרגה כעין פירושם הנגלה :

דע שיש הפרש ׳ אחר שביאר במה שקדם שהעולם אפשר להיות מחודש ואחרי הקדימו בפרק הקודם ב׳ הקדמות והם א׳ שאין הדברים כלם כפשוטם במ"ב ׳ ב׳ שהתורה תדבר במ"ב בשמות משתתפים ׳ בא בזה לבאר הכתובים ברמיזות והערות קצרות ׳ ואני מוסיף הנה הקדמה שלישית והיא שכל מ"ב נכראו לשעתם מאין ליש כפי מה שיורו פשוטי הכתובים מענין לקיחת הצלע וענין הנחש לא יפול דבר מכל האמור הכל כפשוטו אבל יש להם סוד ג"כ כמ"ש

גם כן על זה העניין שהוא ראשון אבל הראשון אמנם יאמר על הקודם בזמן לבד מבלתי שיהיה הקודם ההוא בזמן סבה למתאחר אחריו כמו שיאמר ראשון מי שדר בזה הבית פלוני ואחריו פלוני ולא יאמר פלוני התחלת פלוני ׳ והמלה אשר (נ״א הוייה) על הראשון בלשוננו הוא ׳ תחלה ׳ תהלה ׳ החלת דבר ה׳ בהושע ׳ ואשר יורה על ההתחלה׳ ראשית שהוא נגזר מן ראש אשר הוא התחלת החי לפי הנחתו ׳ והעולם לא נברא בהתחלה זמני׳ כמו שבארנו ׳ כי הזמן מכלל הנבראות ולזה אמר ׳ בראשית ׳ והבי״ת כבי״ת כלי ופירוש זה הפסוק האמתי כן ׳ בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים זהו הפירוש המסכים לחרוש העולם : אבל מה שתמצאהו כתוב לקצת החכמים מהעמיד זמן נמצא קודם בריאת העולם מסופק מאד כי זהו דעת אריס״טו אשר בארתי לך אשר יראה שהזמן לא יצוייר לו תחלה ׳ וזה מגונה ׳ ואשר הביא האומרים אל זה המאמר הוא מוצאם ׳ יום אחד ׳ ויום שני ׳ והבין אומר זה המאמר העניין על פשוטו ׳ וחשב שאחר שלא היה שם גלגל מקיף ולא שמש באי זה דבר שוער יום

הרמב״ן ז״ל כל מ״ב יש להם גלוי וחתום ושניהם אמת ׳ והנה הגלוי להיותו מדבר בעת לאת המציאות לפעל ההויה לכן הוא זר בעינינו כזרות הוית הוולד בטרם יולד כאמור (בי״ז מזה) ׳ אולם החתום יורה שיש שם דוגמאות ודמיונות לפעולות החידוש עם פעולות ההויות הטבעיות אשר העולם כמנהגו נוהג ׳ על דרך שיסודו מתקני הקבלה המחדש בטובו בכל יום תמיד מ״ב ׳ וזה כי אין הש״ית עם העולם כמו הבונה עם הבניה אשר אין לבניה הכרח להתקיים לפי השגחתו של בונה ׳ לא כן הש״ית כי ערכו עם העולם כערך העלה עם עלולה אשר בכל עת ישפיע עליו שפע הקיום כי אם רגע אחד סתר פניו ישים יעלו כל הברואים בתוהו ויאבדו ׳ וזה טעם וירא אלהים את כל אשר עשה ׳ עניני ויקיים כטעם אמרם ז״ל רואה אני את דברי אדמון ׳ כמו שכתב הרמב״ן ז״ל ׳ והנה זה הקיום הנמשך ממנו ית׳ אל העולם הוא הולך על סדר מ״ב כי בבקר בבקר יאמר אלהים יהי אור בכל אקלים ואקלים וזה כל היום יאמר יקוו המים ויהי רקיע בתוך המים וכן הלאה ׳ ובכל יום נולד האדם ערום ולא יתבוששו בגילוי ערוה עד ידע הנער מאום ברע ובחור בטוב ואז יעזוב הכוונה שהיתה בו בתכלית הבריאה שהיא למען השכיל באמתו (ר״ל להשכיל בשכל העיוני לדעת האמת והשקר בפועל כפו ית׳ ולחיות בחכמה זו חיי עולם ועל שם זה נקראת החכמה בשם עץ חיים ככתוב עץ חיים היא למחזיקים בה כי היא נותנת חיים נצחיים לבעליה ככתוב והחכמה תחיה בעליה) ושלח ידך ואכל מעץ הדעת טוב ורע ר״ל ישכיל בשכל המעשי כל הימים אשר הוא חי מה זה טוב להחיות את נפשו המרגשת בו כל ימי חייו ׳ ולא ישתמש בעיוני כל הימים ולא די לו שלא ישתמש בו אלא אף כי איבה ישית בין המעשי לעיוני בין זרעו לזרעו ר״ל בין מושכלות המעשי למושכלות העיוני ובינו להחכמים עד כי בשנאת החכמה יאמר מי עור כמשולם ועור כעבד ה׳ ׳ כמ״ש ר״ע כשהייתי ע״ה אמרתי מי יתן לי ת״ח ואנשכנו כחמור יען ידמה כי בשנאה זו קרבת אלהים ימלא כמו שיחשבו הבוערים בעם החכמים בעיניהם ׳ ואז ימות מותי ערלי לב ׳ כי רשעי כסל בחייהם קרואים מתים ככתוב אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך ׳ פי׳ אל תרבה באסיפת ההון (כמו שפירשו ז״ל בנקוב ולא ימלט רשע את בעליו) ׳ כי רבוי העסק יבעלך מקניני השלימיות ותמות מיתת הסכל בחייך ׳ כטעם כל משנאי אהבו מות ׳ וזולתם מהדוגמאות אשר בין החידוש והקיום כמבואר לכל משכיל על דבר ׳ אשר על כן נקרא האדם בה״א הידיעה מה שאיננו נוהג בשם פרטי כי לא יאמר האברהם היצחק ׳ כי באמת ירמוז גם על המין כלו כי כל מה שאירע לא״הר הוא זה יקרא לכל המין כלו כאמור ועל כן אמרו ז״ל המחדש בטובו בכל יום תמיד מ״ב כאמור ׳ ומזה למדנו לקח האמור בזה כזה ואת האמור כזה בזה ר״ל להשוות מעשי החידוש הפרטי עם מעשי הקיום הכללי : כבית הכלי ׳ ר״ל הבית המורה על שימוש הכלי אשר בו פעל הפועל מלאכתו כמו ופעל בפחם : בהתחלה ברא השם ׳ ר״ל התחלה הוא תאר ראשית זמני ׳ והנה יאמר בראשית התחלת הזמן ר״ל כהגלות נגלוה תאר הזמן כן ברא ה׳ את העולם והטעם שהזמן נברא עם בריאת העולם : הוא מוצאם יום אחד ׳ ככתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ׳ והנה המאורות לא נתלו עד יום הרביעי א״כ אין ערב ובקר עד יום ד׳ ׳ ועל כן יאמרו ז״ל שהיו הגלגלים מקנועים באופן הג׳ ימים בלי

יום ראשון, ואמרו בזה הלשון יום אחד אמר ר' יהודה בר סימון מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן · אמר ר' אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן · וזה יותר מגונה מן הראשון · ואתה תתבונן מה שהוקשה עליהם והוא מציאות זמן קודם מציאות זה השמש · והנה יתבאר לך התרת זה אשר סופק על אלו השנים בקרוב האלהים אם לא רצו אלו השנים מזה לומר שא"א מבלתי סדר זמנים קודם לכן · וזהו אמונת הקדמות וכל בעל תורה יברח מזה · ואין זה המאמר אצלי אלא כיוצא במאמר ר' אליעזר שמים מהיכן נבראו · סוף דבר לא תביט

בלי מאורות ובתנועותם שוער סדר זמנים: בונה עולמות ומחריבן · סבירא לי' כרב קטינא דפרק חלק וכדתני' כותיה כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לשבע שנים כך העולם משמט אלף שנה לשבעת אלפים שנה וכו', והנה יאמר כי היה או עת השמטה והחרבן להארץ הלזו הנשמה, ונשתכללה בששת ימי המעשה, ואלה השלימים לא יאמינו ע"כ בקדמות כדעת אריסטו אבל יאמרו שכבר ברא ה' ארץ ושמים מאין המוחלט מכמה אלפים שנים ועברו עליה שמטות רבות מימי הבנין והחורבן, והנה בריאת העולם יש מאין לדעת אלה השלימים נרמז בכתוב הראשון והוא בראשית ברא אלהים וגו, ולא ביאר בכתוב מתי נברא, והארץ היתה תוהו וגו' רומז להתחלת השכלול שאחר החורבן, והוא הדבר שאמרו ז"ל להגיד כח מ"ב לבשר ודם א"א לפיכך סתם הכתוב בראשית ברא, והנה הוא כמעיר ובא לאמר שאין כתוב בראשית ברא, עם הכתובים הבאים אחריו ככלל ופרט שהפרט מפרש הכלל, אבל הוא סתם בפני עצמו ואינו מדבר מענינם כלל, והנה לפי האמור דברי אלה השלימים אינם מגונים כלל כמו שחשב הרב ז"ל אבל הם המה דברי אלהים חיים, ואחר שאין חולק על רב קטינא אדרבה תניא כותיה ש"מ שהיא דעה מקויימת לכולהו תנאי ואמוראי שלא כדעת הרב ז"ל שאמר בפרק הקודם שהיא דעת יחיד כמו שכתבנו שם, וכן הוא דעת רבינו בחיי פ' בהר וכ"כ החבר (נל"ן לראשון מהכוזרי) ז"ל ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בהיולי בחומר קדמון ובעולמים רבים קודם העולם לא היה בזה פגם באמונתו ומזה תבין כי שגו החכמים בעיניהם בהשגתם עלי בדבר הזה ועל זה בחרו מעוני הדעת שסימנו נשות הרוח, יהי מה הנה אני איני כדאי להכריע בדברים העומדים ברומו של עולם, אך על כל פנים אפרש הכתובים על דרך השכלול ולפי דעת האומר שהכל נברא ביום ראשון ונשתכלל לשעתו כזורע זרעוני גינה בבת אחת וכל אחד צומח לשעתו ואעזור בפירוש מפירוש דוד המלך אשר פירש אלה הכתובים בפרשת ברכי נפשי ומעין פירוש הרב ז"ל, ועתה אתה המעיין ברוך ה' אם בעל נפש משכלת אתה בין תבין את אשר לפניך ובחן אמתו בהיותו נושא נוסח הכתובים אין יוצא ואין בא שלא כסדר המשך אשר הוא זה ר"ל המשך יתן עדו ויצדיק פירוש המבאר, וטרם אחל לבאר אקדים ביאור קצת המלות והשאלותיהם ואומר · **ברא**, מובנו התחדשות דבר עצמי בחומר וצורה אם מאין כמו בראשית ברא אלהים, הוא צוה ונבראו, או מיש כמו ויברא אלהים את האדם, ושם נאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה, ונאמר תוסיף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון תשלח ·

אמר, הוראתו על המבטא השפתי אשר הסכימו עליהם בני אדם להיות אותות וסימנים ירמזו על רעיונים ידועים למען הודיע בם איש לרעהו רעיוניו לתת את שאלתו ולעשות בקשתו ככל אשר יחפוץ, והושאל להורות על כל רמז אשר ירמזון אותו החכמה ורשמיה הנרשמים בציורים כמו יום ליום יביע אומר, פי' רשמי החכמה וסימניה הנרשמים בציורים יודיעו דעת למתבונן בהם וכאלו מדי יום ביומו יביעו ידברו דברי חכמה למשכיל בהם כענין הבחינה, וכן יפרש אחריו באמרו אין אומר ואין דברים, ר"ל אין הדברים בשפת מדבר בכלי המבטא כי אם ברשמי המכתב החרות בהם, באמרו בכל הארץ יצא קום, פי' קוי אותיות מכתבם ונלוותיהם המחוברים מהם נראים בכל הארץ ובקצה תבל, כי הש"י שפך חכמתו על כל נוצר ככתוב כלם בחכמה עשית, וחרת על כל נמצא רשמי החכמה המיוסדת בו, והמכתב מכתב אלהים חרות על כל נמצא ואיש בער לא ידע זה המכתב וכסיל לא יבין את זאת הרשימה, בלתי אם משכילי עם המה בהלין לחוקרי כתבא דנא, והושאל עוד להורות על כל פעולה המורה על כוונת פועלה ורצונו בפעולה ההיא כמו ותקשור על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה, פי' קשירת השני אחריה תאמר זה ראשון ללידה, ומזאת ההשאלה היא אמרו הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר, פי' ידיעת לשם משנה היא מדבר

תציע באלו המקומות למאמר אומר, כבר הודעתיך שיסוד התורה כלה שהשם המציא העולם לא מדבר בזולת ההחלה זמנית, אבל הזמן נברא כי הוא נמשך לתנוע׳ הגלגל והגלגל נברא, וממה שצריך שתדעהו שמלת את הנאמרת באמרו, את השמים ואת הארץ, כבר בארו החכמים במקומות רבים שהיא כענין עם, ירצו בזה שהוא ברא עם השמים כל מה שבשמים ועם הארץ כל מה שבארץ, וכבר ידעת באורם כי השמים והארץ נבראו יחד לאמרו, קורא אני אליהם יעמדו יחדיו, א״כ הכל נברא יחד ונבדלו הדברים כלם ראשון ראשון, עד שהם המשילו זה לזורע שזרע זרעים משתנים בארץ בבת אחת וצמח קצתם אחר יום וקצתם אחר שני ימים וקצתם אחר ג׳ והזריעה כולה היתה בשעה אחת, ולפי זה הדעת האמתי בלא ספק, יותר הספק אשר חייב לר׳ יהודה ברבי סימון שיאמר מה שיאמר והוקשה עליו באי זה דבר שוער יום ראשון ושני ושלישי, ובפירוש אמרו חכמים בבראשית רבה באור הנזכר בתורה שנברא ביום ראשון, אמרו בזה הלשון הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום ד׳, הנה כבר בא הבאור בזאת הכונה: וממה שצריך שתדעהו שהארץ שם משתתף, ויאמר בכלל, ובפרט, יאמר בכלל על כל מה שתחת גלגל הירח ר״ל היסודות הד׳, ויאמר בפרט על האחד האחרון מהם

בשם ה׳ כי מחר קודש לא תמלאוהו, ומזה הוא אמרו הוא אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש, כי לפי הפשט לא מצאנו שדבר ה׳ זה, אבל באמת פעולתו זו ר״ל המותה לחסידיו היא תדבר לאמר רצונו ית׳ וכוונתו להקדש גם לעיני העם למען ידעו כי לא ישא ה׳ פני קרוביו ומיודעיו, הנפש החוטאת היא תמות, והנה אמרי אל ומבטא שפתו לו שם בשלשה מינים, א׳ בפעולות דמיונות אשר יציירם בדמיון הנביא ככתוב וביד הנביאים אדמה אשר לפי הציור הדמיוני הנרגש לנביא בהנבאו יבין חפצו וכוונתו ית׳ כמו שכתב החבר (בשני לרביעי מהכוזרי), ב׳ דבר ידבר הוא בקול ודברים נבראים באויר יורגשו לאזני מי שירצה ה׳ להשמיעם כמו קול דברים אתם שומעים, ג׳ דבר ידבר הוא ית׳ בפעולותיו הנרגשות לשעתן כמו שקדם, וממשמע שאמרו ז״ל שהאדם הוא עולם קטן ממילא נשמע כי עלינו לדרוש לאת האמור בזה לזה וכן להפך, והנה כמו שבעולם הקטן יש נפש וגוף, כן בעולם הגדול האל ית׳ הוא נפש העולם שהוא גופו כנ״י ככתוב וישבע בחי העולם, וכבר דמו ז״ל נפש האדם לקונה כאמרם ז״ל הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד וכו׳, וכמו שהעולם הגדול נחלק לארבעה מיני דצ״חמ, כן הקטן, העצמות הם הדומם כי אין הרגשה בהם, השערות והצפרניים הם הצומח, הבשר והגידים הם המרגיש, הידים והרגלים היודעים רצון הנפש להתנועע לחפצו הם המדברים, אשר ככה לו בעולמו, א׳ בני אדם עובדי צלמי זהב וכסף אשר כמוהם יהיו עושיהם במדריגת הדומם, ב׳ הם ב״א אשר אין כחם אלא בפה לאכל ולשבעה ואת ה׳ לא ידעו, אלה איפה הם במדריגת הצומח אשר אין כחו אלא ביניקת מזון מן האדמה, ג׳ הם החכמים המרגישים לפעולות ה׳ בדבר החכמה וינטלוהו וינשאוהו לבשר תהלתו על פי פעלו, אלה איפו הם במדריגת המרגיש, ד׳ הם בני אדם היודעים דעת עליון ורצונו במעשים הרצוים לו והם הנביאים ובעלי רוה״ק, אלה יקראו בשם מדבר והם כאברי הידים והרגלים בגוף היודעים דעת הנפש ורצונו, ונקראים בשם מדברים באברי האדם כן היודע דעת עליון נקרא נביא מגזרת ניב שפתים, הן אלה ארבעת הוראות לשון האמירה •

נטע, ענין הנטיעה ידוע והוא התמדת הצמח בזריעת זרעו אחר הפסדו, והושאל ליסוד המדיני תביאמו ותטעמו •

גן, הוא שם הפרדס הנטוע על ערכים וסדרים, והושאל לכל דבר ערוך ומסודר כגנות עלי נהר, ר״ל שאהליהם מסודרים כסידור עלי הגן • מות, ענינו ידוע והוא ביטול ההרגשה בצאת הנפש המרגשת מכל חי מרגיש, ויאמר ג״כ על מות חלקי ר״ל כל מחלה מה, בשנת מות המלך עוזיהו פי׳ בשנה שנצטרע כאמרם ז״ל מצורע חשוב כמת • צלע, ידוע שהוא הצד והעבר בצלע ההר פי׳ בצד ההר, והצד נקרא ג״כ בשם רוח, תשעים וששה רוחה פי׳ לכל צד היו צ״ו רמונים, א״כ יהיה טעם צלם כטעם רוח דעת • סגר, ענין הסגירה ידוע ויריחו סוגרת ומסוגרת, ויורה ג״כ המסירה הסגרוני בעלי עילה • בחש, הוא ב״ח ידוע ומורה ג״כ על מתכות ידוע שהיו לוטשים אותם בימים קדמונים והיו עושים מהם המראות ואספקלריות לראות בהם התמונות והדמיונות והקוסמים המשתמשים במראות ובדמיונות

מהם והוא הארץ · מורה זה אמרו · והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים · כבר קראם כולם ארץ · ואח״כ אמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ · זה ג״כ סוד גדול · כי כל מה שתמצא שיאמר ויקרא אלהים לכך ככה אמנם הוא להבדילו מן הענין האחר שתף ביניהם בו זה השם · ולזה פירשתי לך זה הפסוק בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים · ויהיה ארץ הנאמר תחלה הוא התחתונים ר״ל היסודות הד׳ · והנאמר עליה ויקרא אלהים ליבשה ארץ · היא הארץ · הנה כבר התבאר זה : וממה שצריך שתדעהו כי היסודות הד׳ אשר אמרנו ששם ארץ הראשון יורה עליהם · נזכרו תחלה אחר השמים שהוא זכר ארץ · ורוח · ומים · וחשך · והשך הוא האש היסודי לא תחשוב זולת זה אמר · ודבריו שמעת מתוך האש · אמר כשמעכם את הקול מתוך החשך ואמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח · אמנם נקרא האש היסודי בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספיריית · שאלו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים האויר כולו בלילה מתלהב אש · וכבר זכרם כפי הנחתם הטבעית · הארץ · ועליה המים · והאויר דבק עם המים והאש למעלה מן האויר · כי ביחדו האויר על פני המים יהיה החשך אשר על פני תהום למעלה מן האויר בלא ספק · ואשר חייב שיאמר רוח אלהים · בעבור ששמה מתנועעת ר״ל מרחפת ותנועת הרוח לעולם מיוחסת לשם ורוח נסע מאת ה׳ · נשפת בריחך · ויהפך ה׳ רוח ים · וזה הרבה · וכאשר היה החשך הנאמר תחלה אשר הוא שם היסוד בלתי החשך הנאמר באחרונה אשר הוא החשך · התחיל לבאר ולהבדיל ואמר · ולחושך קרא לילה · כפי מה שבארנו הנה כבר התבאר זה · וממה שצריך שתדעהו שאמרו · ויבדל בין המים , אינו הבדל במקום שיהיה

ובדמיונות להגיד על פיהם העתידות נקראים על שם המתכות הזה מנחשים עד״הכ קלקל בחצים ראה בכבד פי׳ ראה בלטישת החצים ובחלקת הכבד · והוא נחש ינחש בו ר״ל הוא רואה בלטישת הגביע ענינים נעלמים · שתוף שם אכל כבר התבאר בדברי הרב ז״ל (בלמ״ד לראשון) ובזה נבוא אל הביאור ·

בראשית · בהתחלת הזמן ובעתה ראשונה ממנו ברא ה׳ את השמים ולנאס והארץ ר״ל ארבעת היסודות וכל לאלאיהם · והיתה זו הבריאה יש מאין ותתיא כמ״ד שנברא הכל ביום ראשון ונגלה כל אחד בשעתו : והארץ היתה תוהו · מתחיל לספר שכלול הארץ ולאלאיה אחרי הבריאה או אחרי חורבנה לדעת ר׳ אבוהו · והנה יאמר אבל הארץ בעת היא פור התפוררה מוט התמוטטה כ״ב ימים והיו שטים מגרפותיה ע״פ תהום רבה כמ״שכ הרמ״בן ז״ל בפי׳ על תהום · וטעם תוהו ובוהו שממון ותיבן כאחרים ז״ל תהה בה ר׳ אבוהו פי׳ שאם וכן יתואר אבני הבנין החרבות ככתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בוהו : וחשך ע״פ תהום · מרוב מים שע״פ הארץ עלו אידים ויהי ענן וחשך ויכסו עין השמש שכבר נברא ביום ראשון ויהי חשך ענן וערפל · וכן אמרו ז״ל במ״ר ובספר הבהיר ז״ל המים הרו וילדו אופל : ורוח אלהים מרחפת · היא רוח תוך · הדבר שרוצה להגדיל סומך אותו אל השם כהררי אל · ורוח אלהים חזק מפרק הרים ומשבר סלעים · והטעם שהריח החזק הי׳ נושב ע״פ המים וזהו מפזר האידים העבים : ויאמר אלהים יהי אור · בפעל הנשיבה האמורה אמר אלהים יהי אור כי נתפזרו האידים ונראה אור השמש כמו ביום המעונן : ויבדל אלהים · בהיראות האור או נרגשה ההבדלה שבין האור והחושך הנעשית מכדור הארץ כי חצי כדור הארץ שהשמש נגדו נראה אור והחצי אשר נכחו כשה חשך מפא״כ טרם היראות האור שהיה החושך משני העברים כי אם אין אור הבדלה מנין : ויקרא אלהים לאור יום · לאור הממוצע לאפוקי האור הנראה בלילה שאיננו נקרא יום : ולחושך קרא לילה · לחשך הממוצע לאפוקי החשך הנראה ביום לפעמים שאיננו נקרא לילה : ויהי ערב · ויהי ערב עתה ר״ל תחלת ליל שני וכבר היה בקר לפניו כמוהו יגבר ימות ויחלש · ודינים כמוהם · ובזה הותר ספק המספקים לאמר איה איפה ערב טרם בקר יום ראשון וכן יתפרש כל ויהי ערב ויהי בקר האמור במ״ב · ובעבור ששינה הכתוב והקדים הערב על הבקר הקודם לו למדו חז״ל שהערב קודם לבקר בכל הימים · ומראה הערב והבקר אמת הוא גם טרם יום רביעי שכבר שבנו הגלגלים

שיהיה זה למעלה וזה למטה וטבעם אחד , אמנם פירושו שהוא הבדיל ביניהם בהבדל הטבעי רצוני בצורה , ושם קצת זה אשר קראו מים תחלה דבר אחד בצורה טבעית הלבישו , ושם קצתו בצורה אחרת , וזהו המים ולזה אמר עוד , ולמקוה המים קרא ימים , הנה כבר גלה שזה המים הראשון הנאמר בו , על פני המים , אינו זה אשר בימים , אבל קצתו נבדל בצורה אחת למעלה מן האויר , וקצתו הוא זה המים , ויהיה אמרו ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע , כאמרו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך , אשר הוא הבדל בצורה אחת , והרקיע עצמו מן המים נתהווה כמו שאמרו הוגלדה טפה האמצעית ואמר ג"כ ויקרא אלהים לרקיע שמים כפי מה שבארתי לך לבאר שתוף השם , ושאין השמים הנאמר תחלה באמרו את השמים ואת הארץ , הם אלו אשר נקראו שמים , וחזק זה העניין באמרו , על פני רקיע השמים , לבאר שהרקיע בלתי השמים , ומפני זה השתוף בשם יקראו ג"כ שמים האמתיים רקיע כמו שנקרא הרקיע האמתי שמים , והוא אמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים , ויתבאר ג"כ בזה המאמר מה שכבר התבאר במופת מהיות הככבים כלם והשמש והירח תקועות בגלגל שאין ריקות בעולם , ואינם על שטח גלגל כמו שידמו ההמון מאמרו ברקיע השמים ולא נאמר על רקיע השמים , הנה כבר התבאר שחמר אחד היה משותף וקראו מים , ואח"כ הובדל בשלש צורות , והיה קצתו ימים , וקצתו רקיע , וקצתו על הרקיע ההוא , וזה כלו חוץ לארץ , הנה כבר לקח בעניין דרך אחרת לסודות נפלאות אמנם שזה אשר למעלה מן הרקיע נקראו מים בשם לבד , לא שהוא אלו המים המיניים , הנה כבר אמרוהו חז"ל ג"כ אמרו באמרם ד' נכנסו לפרדס וכו' אמר להם ר' עקיבא כשאתם מגיעים לאבני

שיש

בגלגלים אלו נבראו ש"ו ביום ראשון לבקר כמו שקדם אלא שלא נראה גוף השמש עד יום רביעי שאז נטהר האויר מהאידים כלם ונראו גופי המאורות עצמם ברקיע השמים : ויאמר אלהים יהי רקיע · פעולת ההארה אשר האיר ה' ע"פ המים היא סבת הוית הרקיע וזהו דבורו כמו שביארנו בגדר האמירה , וזה כי מבואר הוא בטבעיות שהאידים העולים מן הארץ הם חלקים מימיים דקים מן הדקים העולים מן המים בהתייבשם כחום היום ונשאים באויר לקלותם עד הגיעם אל מקום עופפות העבים ששם האויר קר ונפרד החום ומתחברים חלקי המים ונעשים רסיסי גשם ויורדים אל הארץ , והנה טרם האיר ה' ע"פ תהום היו אלה האידים ממלאים מקום האויר שמפני המים ומעלה עד קצה מקום עליית העבים כי כלם משקה מפני קרירות האויר כלו יען לא הוחם האויר שלמטה באור אולם אחרי האיר ה' ע"פ תהום הוחם זה האויר התחתון מהאור העובר בו פעמים בביאה ממעלה למטה ובשיבה אחור בכפילה ממטה למעלה אז נטהר זה האויר ונזדכך מהאידים כי עלו למעלה אל מקום העבים ששם האויר קר בעבור ששם פסק כח כפילת האור , ומהמבואר שהחום מדקדק האויר ומרקיעו ר"ל מפריסו ברוחב מקום כאשר אנחנו רואים בכיס של שתן העצור בו קצת האויר וקשור למעלה שכאשר נקרבהו אל חום האש יתדקדק מיד האויר העצור בו ונפרש במקום רחב ממנו עד שימלאנו אשר ככה זה האויר שע"פ המים בהחמו מן האור העובר בו פעמים בביאה ושיבה הוא מתדקדק ונרקע , ועל שם הרקוע והפריסה נקרא רקיע , ומקומו מפני המים ומעלה עד קצה עליות העבים ששם יתהוים המים העליונים ר"ל מי גשמים אשר ימטירו על הארץ , והנה בכח האור דבר ה' יהי רקיע בתוך מי האידים ויהי מבדיל בין מים שלמטה למי גשמים שלמעלה כאמור , ונקרא ג"כ שמים כמו ערים גדולות ובצורות בשמים , ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים , כי שמים הוא מגזרת שם המורה על המרחק ויודע שכל מרחק יובדל בשני קצוות המרחק וזה טעם שמים בלשון רבים , ולהיות מרביתו זוג קצוות לכן בא ברבוי השנים כמו אזנים עינים ידים רגלים , ומה טובו דברי חז"ל באמרם שעל שם מי האידים הנישאים באויר זה כאמור לכן נקראים שמים כאלו נאמר שָׁא מים , או נקראו' ככה ע"ש האש והמים המעורב בזה האויר כי באמת זה האויר הוא כלו משקה ר"ל מים ואשי ברענ"באהרי לופט בל"א כמו שנראה זה בנסיון אשר יעשו בעלי חכמת הטבע שיוציאו אש ומים מהאויר , ואל ג' הפעולות האמורים ר"ל

בריאת

שיש טהור אל תאמרו מים מים / שכן כתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני / והתבונן אם תהיה מאנשי ההתבוננות כמה באר בזה המאמר ואיך ג"ה הענין כלו / כשתסתכל בו ותבין כל מה שהתבאר במופרת בספר אזתות השמים / ותשקיף על כל מה שאמרו אנשי החכמה בכל דבר מהם / ומזה שצריך שתדעהו ותתעורר עליו העלה אשר בעבורה לא נאמר ביום השני כי טוב / וכבר ידעת מאמרי החז"ל אשר אמרוהו בזה על דרך הדרש / הטוב שבהם אמרם לפי שלא שלמה מלאכת המים / ועלת זה ג"כ אצלי מבוארת מאד וזה כי כל אשר יזכור עניין מענייני הנמצאות המתחדשים הנמצאים על ההמשך המתמידים המיושבים אמר בזה כי טוב / וזה הרקיע והדבר אשר עליו אשר נקרא מים העניין בו מן ההסתר כמו שתראהו / וזה שאם ילקח על פשוטו בגסות העיון יהיה העניין בלתי נמצא כלל / שאין שום גוף אחר בלתי היסודות בינינו ובין השמים התחתונים / ואין שם מים למעלה מן האויר / כל שכן שידמה מדמה שזה הרקיע ומה שעליו הוא למעלה מן השמים ויהיה העניין יותר נמנע ויותר רחוק משיושג / ואם ילקח לפי נסתרו ומה שנרצה בו הוא יותר נעלם שהוא צריך שיהיה מן הסודות החתומים עד שלא ידעהו ההמון / ועניין הוא כך איך ראוי שיאמר בו כי טוב / ואמנם עניין כי טוב שהוא נגלה התועלת ומבואר במציאות זה המציאות והתמדתו / אבל הדבר שנעלם עניינו אשר פשוטו בלתי נמצא כן אי זה תועלת בו נראה לבני אדם עד שיאמר בו כי טוב / וא"א לי מבלתי שאוסיפך באור / והוא שזה ואם הוא חלק גדול מאד מן הנמצאות אינו תכלית מכוונת להמשך המציאות שיאמר בו כי טוב אבל להכרח התחייב כדי שתגלה הארץ והבן זה : ומה שצריך שתדעהו שהחכמים כבר בארו שהעשבים והאילנות אשר הצמיחם השם מן הארץ

אמנם

בריאת האור והרקיע ירמוז המשורר באמרו עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה / ואחריו ביאר בפירוש שמעל לרקיע השמים אשר ע"פ המים עשה תקרת העביט שהם נשיאים ורוח וגשם רעמים וברקים ואש לוהט ככתוב המקרה במים עליותיו וגו' / הן זה מעשה הרקיע שהרעיש בן זומא עליו את העולם כלו / ומי יודע מבין בחכמת הקבלה הוא זה יבין ענין גבורות גשמים כי כמו שיחשוו בעולם זה המורגש כפי מה שביארנו כן כענין אלה הפעולות יחשוו שפע מימי ברכה וגשמי נדבה בעולם הרוחני כי איך רצוי יעלה מעובד ה' ויעורר שפע שבע רצון להריק גשמי ברכה ממקור העליון כאמרם ז"ל בזהר באתערותא דלתתא אתער דלעילא / ואם בעל נפש משכלת אתה המעיין בין תבין מה נעמו דברי חכמים וחידותם ז"ל אשר להם שם בשלשה מאמרים נפלאים / א' אמרם ז"ל מפני מה נקראים גבורות גשמים מפני שיורדים בגבורה / ב' אמרם ז"ל אין טפה יורדת מלמעלה שאין טפיים עולים כנגדה מלמטה / ג' אמרו ז"ל צופה הייתי שאין בין מים למים אלא כמלא נימא / והנה יהיו שלשת המאמרים הנפלאים לאחדים בידיך אם זכור תזכור ענין מיין נוקבין ומיין דוכרין הנזכר בחכמת הקבלה שביניהם מתאימים בכל שפע שבע רצון היורד מלמעלה אל יחסר המזג משלשה טפים והוא טפה אחת דדכורא ושני טפים דנוקבא כאמרם ז"ל אין טפה יורדת מלמעלה וכו' / והוא ענין הקטנין הנזכר בחכמת הקבלה כטעם חזי במאי כרא קאתינא קמך / וידוע שסוד הטפה הוא רומז לשם הויה במלוי יודין כזה יו"ד ה"י וי"ו ה"י כמספר חסד בסוד אמרתי עולם חסד יבנה / ושלשת הטפים האמורים אשר הם חומר הגשם ויסודו הם ג"פ חסד עולה רי"ו כמדת גבורה / ולזה נקראים גבורת גשמים מפני שיורדים בגבורה ר"ל בשלשה טפי ע"ב / העולים רי"ו כמספר גבורה / וזה אמרו אין בין מים למים אלא כמלא נימא / פי' מזג השפע המזוג מבין שלשת הטפים הנזכרים עולה במנין מלוי נימא בלי אותיות תיבת נימא, כזה נו"ן יו"ד מ"ם ל"ף / ו"ן ו"ד ם ל"ף עולה רי"ו / וזהו מה שרצינו לבאר / ועתה אתה המעיין ברוך ה' / שים לבך לכל אשר אני מראה אותך בפירוש כתוני מ"ב כי הדבר בעולם התחתון ורמוז בעליון כי זה לעומת זה עשה אלהים כאספקלריות המתנגדות שדמות דיוקנא הנראה באחת מוכרח לשניה נכוחת אך כל מה שירבו המראות כן ירבה הכהות בדמיונות הנראות בם וכל זך המראות הוא זה יראה עכ"פ דוגמאות רבות שבין הדמיונות השוות אשר במראות כאמור בספר אמרי בינה לידעי' ונועם וכמבואר בזהר חגיינא בטעם

אמנם הצמיחם אחר שהמטיר עליהם ושאמרו , ואד יעלה מן הארץ וכו' , אמנם הוא ספור הענין הראשון אשר היה קודם , תדשא הארץ דשא , ולזה תרגם אונקלוס ועננא הוה סליק מן ארעא , ומבואר הוא זה מן הכתוב לאמרו וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ הנה כבר התבאר זה : וכבר ידעת אתה המעיין כי ראש סבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליות האור והחשך למה שימשך אחריהם מן החום והקור , ובתנועת הגלגל יתערבו היסודות ובאור ובחושך ישתנו מזגיהם , והתחלת המזגות שיתחד' מהם שני (נ"א שינוי) האדים אשר הם תחלת סבות אותות השמים אשר המטר מהם , והם ג"כ סבות המתצבים , ואח"כ הרכבת הצמחים , ואחר הצמחים הב"ח , וההרכבה האחרונה היא האדם , ושהחשך הוא טבע מציאות העולם התחתון כלו והאור מקרי הוצה לו מתחדש עליו מחוץ , הלא תראה שבהעדר האור ישאר הענין הנח , וכן בא הכתוב במעשה בראשית על זה הסדר בשוה לא חסר דבר מזה : וממה שצריך שתדעהו אמרם כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בדעתן נבראו בצביונם נבראו , יאמר כי כל מה שברא אמנם נברא על שלמות כמותו ועל שלמות צורתו ובנאות שבמקריו , והוא אמרו בצביונן נבראו מן , צבי היא לכל הארצות , ודע זה ג"כ שהוא שרש גדול כבר התבאר : וממה שצריך שתבונן מאד זכרו בריאת אדם בששת ימי בראשית אמר , זכר ונקבה ברא אותם , וחתם הבריאה כלה ואמר , ויכלו השמים

והארץ

תפלת עלוי פגימת הלבנה דעהו והבינהו : ויאמר אלהים יקוו המים · בכח הרוח החזקה המרחפת ע"פ המים אמר אלהים יקוו המים , וזה כי הרוח ההוא הניע את המים תנועה סבובית כסבובת הגלגל המסבב הרוח והתנועעו הרגבים אשר במים תנועה חזקה סבובית כאשר ינועו בכברה או קמו הרגבים נד אחד זה על גב זה כפים ע"ג כפים כאשר יעשו שברי הקרח הנורא בעת יזורבו ישוטו על פני המים אשר ברוח מצויה יצברו זה על זה חמרים חמרים , או יעלו הרים וירדו בקעות נצבו כמו נד הרים גבוהים ועמקים שפלים ביניהם , או נסו המים מההרים ויקוו אל העמקים , והמשורר רמז זה בכתוב תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים , ר"ל בטרם נשתכללה הארץ כסו המים ההרים , מן גערתך ינוסון , פי' כאשר גערת בם לאמר יקוו המים כן נסו אל העומק , וכינה נשיבת הרוח בשם גערת ה' , אשר כן יכנה ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' , בגערה ככתוב ויגער בים סוף ויחרב , והנה עליית ההרים הוא ראש ישוב הארץ והוא הדבר אשר יכנה המשורר ראשית הבריאה בעליית ההרים ככתוב בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ , ואמר שהיו רעמים ביום הקוות המים ככתוב מן קול רעמך יחפזון , וכן יאמר במ"א קול ה' על המים הרעים ה' על מים רבים , ונאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה' , ר"ל שגבר בקולו עליהם באמרו יקוו המים , וכבר אמרו ז"ל שיום מ"ת שקול כיום בריאת ש"ו , והנה ביום מ"ת היו קולות וברקים וממנו נלמוד שגם בבריאת ש"ו היו קולות , וכן רמז איוב על אלה הקולות באמרו איפה היית ביסדי ארץ ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים : ויקרא אלהים ליבשה ארץ · הארץ שבכתוב הראשון הוא שם כללי לארבעת היסודות וזה הוא שם פרטי ליבשה לבד : תדשא הארץ · גילוי פני אדמה היא אמרת ה' תדשא הארץ , ברביעי נטהר האויר מהאידים עד שכליתם ואז נראו גופי המאורות ברקיע השמים אך הימים הראשונים היו כיום ענן וערפל , וזכר שלשת מיני היצורים שהם צומח חי מדבר על הסדר ולא זכר יצירת הדוממים כמו המתכותיים ואבנים היקרים להיות שאינם בעלי נפש ומוב עירוב היסודות לבד מספיק לקבול צורותיהם והשתנותם זה מזה , והעד שאינם עושים פרי למיניהם כבעלי הנפש כי אם יתהוו בבטן הארץ עפר מן האדמה לפי המזג אשר מעירוב היסודות אשר במקום ההוא : נעשה אדם · כבר ביאר הרב ז"ל (בראשון לראשון) שמלת צלם רומז לצורה השכלית הדומה לעצמי השכליים הנבדלים , ויהיה בצלמנו רומז לשכל הפועל שהוא כללם וכאחר השכל הנבדל וכדמותנו רומז לעיוני הדומה לו גם בעצם ההשכלה : ויכלו השמים · כל תולדות ש"ו נשלם שכלולם בבחינת עצמם בערב יום הששי ככתוב , אך בבחינת הפועל לא נשלמה הפעולה עד סוף יום השביעי כאשר נגלה שלא פעל עוד ביום ההוא כמו שפעל בשאר הימים , ולזה נאמר בערב יום הששי ויכלו בבנין

פועל

והארץ וכל צבאם, ופתח פתח אחד לבריאת חוה מאדם וזכר עץ החיים ועץ הדעת ודבר הנחש והעניין ההוא, וזכר שזה כולו היה אחר שהושם אדם בגן עדן, וכל החכמים מסכימים שזה העניין כלו היה יום ששי ושלא נשתנה עניין בשום פנים אחר ששת ימי בראשית, ולזה לא ירוחק דבר מן העניינים ההם כמו שאמרנו שעד הנה לא היה טבע נח, ועם זה כבר זכרו דברים אשמיעם לך מלוקטים ממקומותיהם ואעירך ג"כ על דברים כמו שהעירו הם ז"ל, ודע כי אלו הדברים אשר אזכרם לך מדברי החכמים אמנם הם דברים בתכלית השלמות מבוארי

הפירוש

פועל, וביום השביעי ויכל בבנין פיעל להורות שהראשון נאמר בבחינת הפעולים, והב' מדבר בבחינת הפועל: ואיד יעלה מן הארץ והשקה, טרם דשאה הארץ וטרם צמחו ביום השלישי לא המטיר ה' על הארץ עדינה כי אין רקיע עדינה ר"ל שלא נגמר הרקיע עד ערב יום ב' לכן לא הי' אפשר להמטיר, אבל האיד העולה מן הארץ לא עלה עד מקום העבים כי אם מדי עלותו כן השקה בליחותו את האדמה:

וייצר ה' אלהים את האדם, כבר ביאר יצירתו בכלל ועתה בא לבאר יצירתו בפרט, והנה כתב החוקר (בראשון לראשון מספר המדות) ז"ל כמו שהמורים בקשת ישימו אות (ר"ל מטרה) ויישירו חציהם נגדו, ככה כל פועל יכוון התכלית הנדרש בכל פעולה בראשית פעולתו כטעם סוף מעשה במחשבה תחלה, ושם יחקור על תכלית מציאות האדם למה נמצא מה טובו ומה שלימותו ואחר המחקר והדרישה ראה לקיים דבר שיש שם אושר והצלחה אנושית אשר הוא זה תכלית מציאות האדם וכל איש ממנו אשר מצאה ידו די באושר האמור הוא זה השלם באדם כי השיג שלימותו, ואחר ידרוש מה הוא זה האושר במה כחו נגבר אם בכחות הגוף או בכחות הנפש, ואחר רב המחקר העלה כי מציאות זה האושר הוא בהכרח בכחות הנפש ובכח היותר שלם מכל הכחות והוא הכח השכלי שהוא זה מותר האדם מן הבהמה, וזה הכח פי שנים לו בפועל כמו א' מעשי, ב' עיוני, ובשניהם ישלם השלם באדם, בשכל המעשי ירדוף ישיג טרף חוקי הגוף כפי צרכו על השלימות, ובשכל העיוני ישיג טרף חוקי הנפש במושכלות אשר בהם יחיה חיי עולם, כי ישוב הוא ושכלו ומושכלו עצם אחד וחיו כלם לנצח בגלל המושכל הנצחי להיותו השכלה מינית וסוגיית הנצחיים במציאות, והן זאת דעת תורתנו ג"כ בתכלית מציאות האדם והוא למען היותו מאושר באושר ההצלחה האמיתית האמור, ועל כן בראשית בריאת האדם פתח דבריה תאיר בידיעת תכלית מציאותו כטעם סוף מעשה במחשבה תחלה, ומה גם כי זה האושר האמור שהוא השכלת אמתו ית' הוא תכלית מציאות התורה אשר היא על יראה וחכמה הוסדה ששתיהן מתאימות באושר האמור כמו שיתבאר, על כן בראשית התורה פיה פתחה בחכמה לדרוש בתכלית המושג מהתורה שהוא ההשכלה באמתו אשר בה יחיה המשכיל חיי עולם, אשר לא יגיע השלם עדיו כי אם ביראה (כי אם אין יראה אין חכמה), ר"ל בעשות רצונו ית' כתורה וכמצוה, וכל מצוות התורה חקיה ומשפטיה כלם נכנסים בגדר היראה שהיא עקרה של תורה כי לא המדרש הוא העיקר כי אם המעשה, אולם אמונות התורה ודעותיה כמו שלילת הגשמות ושלילת התארי' ממנו ית' ואמונת אחדותו הפשוט כמו אלה האמונות נכנסים תחת גדר החכמה, והם אינם מבוארים בתורה בביאור נגלה כי אם ברמזים, כי עקרם עד השכל יבוא דבריהם שכל משכיל ישכיל באמתו והוא זה ידעם על תומם, וזה שאמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה וכו', ר"ל להיות עיקר התורה היא היראה אשר במצוות תתעלם, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו, ר"ל כי היתה התחלת התורה במ"כ למען הודיע בראשיתה תכלית התורה שהיא השגת החכמה שהיא ההשכלה באמתו ר"ל השכלת אמתת החכמה אשר יסד בפועל כפו אשר לא תושג כי אם אחרי השגת היראה ככתוב יראת ה' ראשית דעת ואמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, הן זה תכלת התורה ותכלית האדם על כן באתה התורה בתחלת דבריה לפרסם ברמזים בפרטי יצירת האדם איך הוסד בכחות נפשו ההכנה אל האושר וההצלחה האמיתית אשר אם ישלח ידו אליו ולקח ממנו וחי לעולם, וטרם אחל לפרש הכתובים ראוי לדעת קצת כחות הנפש כפי הצורך לביאורנו זה, ואומר:

כחות הנפש החיצוניות הם גלוים וידועים לכל שהם חמשת הרגשים, ראיה שמיעה ריח טעם מישוש, אולם פנימיים הם א' חוש המשותף הוא המשתף שתופי מבואות הרגשות, וזה ד"מ איך אוכל יטעם ועין מראים

בפירוש לאשר זכרום לו מתוקנים מאד · ולזה לא ארבה בפירושם ולא אשימם פשוטים שלא אהיה מגלה סוד · אבל זכרי אותם בקצת סדר ובהערה מעוטה מספיק בהבנתם לכיוצא בך · ומזה אמרם אדם וחוה נבראו כאחד מאחורים גב לגב ושהוא נחלק ולקח חציו והוא חוה והובא אליו ואמרו · אחת מצלעותיו · רוצה בו אחד מחלקיו והביא ראיה · מצלע המשכן · אשר תרגומו סטר משכנא וכן אמרו מסטרוהי והבן זה איך הותר הבאור שהם שנים בצד אחד והם אחד כמו שאמר · עצם מעצמי ובשר מבשרי והוסיף זה חיזוק באמרו שהשם על שניהם יחד

אחר

לא הפך זה · ומדי יטעם החיך מתיקות הדבש לא ירגיש אדמימותו וכן בראות העין אדמימותו לא ירגיש מתיקותו עכ"פ וכן זולת אלה המוחשים מיוחדים לכליהם · והחוש המשותף האמור ישתף מוחשים שונים כי בראות העין הדבש כן ישפוט הוא על מתקו · ב' הכח המדמה · הוא אשר ידמה דמיוני המוחשים אחרי העלמם מן החושים · וכחו כח המשותף אלא שאורך הזמן יבדיל ביניהם המשותף יעשה פעולתו בזמן קרוב והמדמה אף אחר זמן רב · ג' המחשבי · הוא השופט על הדמיונות אשר במדמה ומפשיט מהם מקריהם כמו שישפוט על הכעס מדמיון פנים זועמים ועל האהבה מפנים להובות · והוא יעשה הקשים אישיים לקוחות מהקדמות פרטיות · ד' הזוכר · הוא סופר הנפש הוא העומד על משמרתו לזכור הצורות המופשטות מהדמיונות אשר במדמה כמו שיזכור אהבת האוהבים ושנאת האויבים · ה' היצרי · וכחו להזכיר הנשכחות מכח הזכרון כי הוא יפריד וירכיב צורות דמיוניות אשר כבר השיג ויעשה צורות חדשות אם באמת ואם בשקר כמו שירכיב כנפי העוף על היונק מב"ח ויעשה ממנו צורת מלאך · או ירכיב מהאבנים והעצים צורת תבנית הבית אשר ירצה לבנותו · ו' השכל · ומלאכתו להפשיט המקריים המבדילים בין איש לאיש מינו ולאחוז בכללים המשותפים לכל אישי המין לעשות מהם גדרים עצמיים כמו שיפשוט מאישי האדם תבנית קלסתר פניהם המבדילים בין איש לאיש ויתפס בכלל וגדר חי מדבר · והנה רוב המון בני אדם אף כי רבים מחכמי לב יחשבו שהשכל הוא כח אחד שוה לכל · מה שאין הענין כן וזה כי שינוי הפעולות יורו על שינוי כחות הפועלים אותם · והנה יש מושכלות אשר יתוארו בטוב או רע כמו מושכלות האומניות וקניית החקים והמשפטים ושאר כלם ביד האדם לעשותם כטוב וכישר בעיניו אם טוב או רע · ויש מושכלות יתוארו באמת ושקר ואינם ביד האדם לשנות בהם שינוי עצמי והם המושכלות אשר בפועל אלהים ומעשהו כמו המשכיל אם הארץ כדורית או שטוחית ואם השמים מתנועעים או הארץ · וכיוצא בם · והנה זה יורה שיש שם שני כחות השכל · (א) שכל מעשי · וזה עסקו במושכלות המתוארות בטוב ורע · ובעבור שביד האדם לעשותם ע"כ נקרא בשם שכל המעשי · (ב) שכל העיוני · ועסקו במושכלות המתוארות באמת ושקר · ובעבור שאין בכחו לשנות דבר במושכלותיו כי אם לעיין בם אך כעשו על כן נקרא שכל עיוני · ז' המתעורר · פעולתו לפניו לעורר כחות הגוף לדבק בטוב המדומה או להתרחק מהרע המדומה לפי משפט היצרי אשר שפט על טובם ורעתם לפי הסברא הפרטית לשעתו · ח' הבחירה · או החפץ השכלי הוא המעורר את האיברים לשמוע משפט הכח השכלי המעשי ולבחור בטוב האמיתי ולהתרחק מרע האמיתי כאשר שפט השכל עליו בהקדמות כוללות · ט' התאווני · פעולתו לדבק בטוב ולהתרחק מהרע אם מדומה או אמיתי · יו"ד הכעסני · פעולתו לכיוים ולאחוז נגד המונעים ועוזרים בו מהדבק בטוב או מהתרחק מרע · הן אלה עשרת מיני כחות נפש האדם בחיים אשר בהם דבר הכתוב בתחלת יצירת האדם איך הושג בו · וידעת היום והשבות אל לבבך כי כל איש מין מה נבדל ממין זולתו בסוג והבדל מיני כאמרנו בגדר כל חי בכלל · חי מרגיש · ובגדר האדם בפרט נאמר חי מדבר · והנה שלימות כל חי בכלל הוא הבריאות אשר יתן חיים ערבים מוסיף עליהם האדם שקונה שלימותו בהבדלו ובהיות השכל הוא הבדלו המיני והוא יותר האדם מכל חי על כן יהיה שלימות האדם ואשרו בשלימות שכלו · ובהיות השכל פי שנים מעשי ועיוני · לכן על פי שלימות שניהם יקום שלימות האדם · והיה לפ"ז חוסר האדם והצלחתו פי שנים א' להשכיל במעשי במעשיו הגדלים לאלהים ולהמציא בו טרף חקו על הטוב שבעניינים כמסת די ההכרח לא יוסיף ולא יגרע · ב' ולהשכיל בעיוני בפועל אלהים ומעשהו · כי ההשכלה הזאת תקנה שארית נצחי לבעליה כסוד השכל והמשכיל

והמושכל

אחד · אשה כי מאיש לוקחה זאת · וחזק היותכם אחד ואמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד · ומה גדול סכלות מי שלא יבין שזה כלו לעניין בהכרח · הנה כבר התבאר זה : וממה שצריך שתדעהו מה שבארוהו במדרש · וזה שהם זכרו שהנחש נרכב · ושהוא היה כשעור גמל · ושרוכבו הוא אשר השיא את חוה · ושהרוכב היה סמאל · ושזה השם הם יאמרוהו סתם על השטן · תמצאם אומרים במקומות רבים שהשטן רצה להכשיל אברהם אבינו עד שלא יאבה לעקוד את יצחק · וכן רצה להכשיל את יצחק שלא ימשך אחר רצון אביו · וזכרו עוד בענין הזה

והמושכל להיות עלם אחד וחיו כלם לנלח בגלל המושכל הנלחי כמו שקדם וככתוב והחכמה תחיה בעליה · והאושר המעשי הוא רק הנלעה ומביא לאושר העיוני כי אם לא ימלא האדם די טרף חקי גויתו בשכל המעשי · איך יוכל להשכיל בעיוני · על כן יהיה התכלית האחרון הוא ההשכלה באמתו ית׳ · ר״ל השכלת החסדים הנאמנים אשר יסד בחכמה בכל נולר והוא זה חפצו ית׳ אשר בעבורו ברא את האדם ככתוב בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה׳ עושה חסד ומשפט ולדקה בארץ כי באלה חפלתי נאום ה׳ · ואלה ב׳ מיני האושר נרמזים ביראה ובחכמה שא״א למליאות האחת מבלעדי השנית כאמרם ז״ל אם אין יראה אין חכמה וכו׳ · ר״ל אם אין הנלעה אין התכלית ואם אין תכלית אין תועלת בהנלעה וכ״כ לאמר ראשית חכמה יראת ה׳ · ולהיות ההללחה האנושית פי שנים לה באושר · גופני ורוחני כאמור ·

לכן נאמר אשרי בכל מקום בכתובים בלשון רבים לומר כי האושר האנושי בשנים יכון ביראה וחכמה כאמור ·

הן כל אלה ראתה התורה לבאר פתח דבריה לאמר כי התכלית המושג מהתורה הוא קנין השלימות והאושר האמיתי ·

והנה יאמר : ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם · ר״ל מקדם ברוא ה׳ אלהים את האדם כבר נטע ה׳ מיני הילורים בעולם וכננה זרועיה תלמיח ועשה פרי כמו נטע כן ברא אלהים כל הילורים לעשות תולדות כיולא בם · וכמו שערכים וסדרים אשר בגן יקנו עונג לרואיו כן המשכילים פועל אלהים ומעשהו יתענגו על ה׳ ברואותם מעשה ידיו ערוכים וסדורים בחכמה כי החכמה תשמח ותאיר פני בעליה ככתוב חכמת אדם תאיר פניו · ושמחה זו הנמשכת לעובד ה׳ מעשות רלונו ולכל משכיל מהשכלת אמתו · היא זו המכונה בשם ג״ע ועו״הב כמו שביארנו (אמרי בינה בגמול עו״הב) ולפי פשוטו ירמוז שסבת החמדת האישים למיניהם הוא העידון שמתעדנין ההורים בפועל הזווג עד״הכ אחרי בלותי היתה לי עדנה · ואל זה רומז אמרו ויטע ה׳ אלהים גן בעדן · ר״ל בכח העידון אשר יסד ה׳ בב״ח בכחו זה נטע ה׳ כל ילורי עולם וביאת בעדן היא ביאת הכלי : ועץ החיים · רומז למושכלות עיוניות אשר הוא השכל העיוני על שכלו יגבר ויגליא להשכיל בחכמה אשר יסד ה׳ בכל נולר אשר טועמיה חיים זכו ככתוב והחכמה תחיה בעליה · וכבר קרא הכתוב את החכמה בפירוש בשם עץ חיים ככתוב עץ חיים היא למחזיקים בה והוא מושב על החכמה האמור בראש הפרשה · וזה כי ההרגשות החיוניות והצמחיות הם חלקי החיים בכל חי לכן מי חכם יש לו חלק נוסף בחיים על הכסיל והוא חיי החכמה · אף כי חיי החכמה הם חיים נלחיים כשוב השכל והמשכיל והמושכל עלם אחד וחיו כלם לנלח בגלל המושכל הנלחי במין : ועץ הדעת טוב ורע · רומז למושכלות מעשיות אשר בשכל המעשי ישכלו ותכליתם להרע או להטיב : ונהר יולא מעדן · כמו שזרעוני גינה מתקיימים ומתמידים במליאות על ידי ההשקאה · ככה התמדת המינים הוא על ידי האישים המתחלפים ובאים זה אחר זה זה כמו נהר · והנה ידמה האישים למי הנהר שהם חולפים ובאים זה אחר זה והמינים ידמה לנהר המתמיד במליאות : והנה יאמר שמהעדן האמור יולא סוג הסוגים אשר הוא יפרד לארבעה סוגי דל״חמ · פישון רומז לדומם מטעם אומרים ז״ל עמד לפוש פי׳ לנוח כי הדומם טבעו המנוחה : וארץ החוילה · רומז לחול אשר עפרות זהב לו בדולח ושהם ויתר הדומים למיניהם : גיחון רומז ללמחים אשר יגיחו ליאות הארץ לפיהם כטבעם · וכוש רומז לכישא דאסר גינלי פי׳ קישור של ירק : חדקל · רומז לב״ח שטבעם חד וקל להתנועע ממקומם משא״כ הלומח הקודם לו : ההולך קדמות אשור · יש לו כח ללכת טרם יאושר בארץ כמו ר״ל תיכף בהולד שב״ח יש לו כח ללכת משא״כ האדם הבא אחריו : הוא פרת · רומז להמדבר הרודה בכל חי ככתוב ורדו בדגת הים וגו׳ ואת מטעם הפרתמים שענינו שררה : לעבדה ולשמרה · לעבדה בשכל המעשי למען ישיג טרף חקו ממנה כפי הלורך

הזה ר"ל בעקדה · אמרו בא סמאל אצל אברהם אבינו אמר לו מה סבא הובדת לבך וכו' הנה כבר התבאר לך שסמאל הוא השטן , וזה השם ג"כ לענין כמו ששם הנחש לעניין · ואמרו בבואו להשיא את חוה היה סמאל רוכב עליו והקדוש ברוך הוא שוחק על גמל ורוכבו : וממה שצריך שתדעהו ותתעורר עליו היות הנחש לא קרב לאדם ולא דבר עמו · ואמנם היה השתדלותו וקרבתו לחוה ובאמצעות חוה נזוק אדם והמיתו הנחש · והשנאה השלמה אמנם היא קיימת בין הנחש וחוה ובין זרעו ובין זרעה ואין ספק שזרעה היא זרע אדם · ויותר נפלא

מזה

כמו אכילה וכסות ובית , ולשמרה בשכל העיוני ר"ל לשמור בלב חסדי ה' אשר יתבונן בילורים , ועל ההפך נאמר ראות רבות ולא ישמור , והוא כטעם ואת פועל ה' לא יביטו וגו' : ויצו ה' · הכח השכל האמור יכנה בשם אדם כי הוא זה הבדלו המיני אשר בעבורו נקרא אדם ובעבור היותו שם מיני על כן בא בה"א הידיעה , וזה לאות כי על המין כלו ידבר , והנה צוה עליו שישכיל בכל המושכלות (המכונים בשם עצים על צד ההשאלה מטעם עצה ותבונה) אך במושכלות טוב ורע המשמשים לעשות מקנה וקנין המותרות אל יוסיף להשכיל בשכל המעשי יותר מכדי ההכרח , וכבר ביאר הרב ז"ל (בלמד לראשון) שהשגת המושכלות יכנה הכתוב בשם אכילה : מות תמות · תמות מיתה חלקיית , וזה בהיות שגדר החיים הוא השגה והרגשה והוא מורכב מחמשת החושים החיצוניים ועשרת החושים הפנימיים , ובהעדר אחד החושים יעדר חלק כמוהו מן החיים , לכן מי זה ישים מגמת פניו השגת המותרות הנה זה יבטלהו עסקו מלחיות בחיי ההתבוננות בשכל העיוני או אז ימות מותי ערלי לב ככתוב אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך , פי' אל תרבה בעסק המעשה כמו ולא ימלט רשע את בעליו (ר"ל רבוי העסק לא ימלט בעליו) כי יבטלך העסק מהשכיל ותמות מות ערלים ערלי לב : לא טוב היות האדם לבדו · יספר איך נתגלגל הדבר לחטוא באכילת עץ הדעת אחר שכוונתו ית' היתה שלא ישכיל רק בעיוני ולמה ברא ה' זה הכח הנפשי המתעה את בעליו מדרך השכל , ועל זה הוא כמשיב לאמר שהיתה זו מצד חסרון המקבל אשר לא יוכל לחיות בלי שכל המעשי אשר הוא הסבה אל האכילה , וזה אמרו לא טוב ימצא האדם ר"ל השכל העיוני אם לא יחברהו השכל המעשי להיות עזר לו בהשגת טרף חקי גויתו : ויצר ה' · וכבר יצר ה' כל חיתו ארץ טרם יצר את האדם : ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו · גם זו ההבאה היתה טרם אמרו לא טוב היות , והנה היתה הבאת החיות לנסות שכלו העיוני כי קריאת השמות אין הכוונה גם על השמות ההסכמיות שכל כסיל ובער יוכל לקרוא את ילידי ביתו כאשר ישכים ואין בם תבונה , כי אם על שמות הגדרים המורכבים מסוג והבדל מיני שזה פעל השכל העיוני , וזה אמרו לראות ולא לשמוע כי המכוון על ההבנה כמו וראיתי אני עם לבי : וכל אשר יקרא לו האדם · הכוונה על המין כלו כמו שהקדמנו על כן יאמר האדם בה"א ועל כן יאמר יקרא בלשון עתיד כי הכונה על משכילי הדורות הבאים : ולאדם לא מצא עזר כנגדו · השכל העיוני קורא השמות לא מצא לאישי מין האדם עזר בנפשו והטעם מדי קראו שמות גדריים לכל חי אז היה מוכרח לתת לב על לחם צידם ר"ל במה יתפרנסו וראה שכל אחד חלק לו הש"ית חלק בשכל המעשי לפי טבעו אשר בו יעזר להשיג טרף חקו , הדבורה תלקט הדבש והשעוה מראשי הנצנים והיה לה הדבש למאכל והשעוה לבנות בית לשבתה , השממית תארוג הרשתות לצוד הזבובים למאכלה , השועל ערום יערים לצוד ציד עופות למאכלו , וזולתם כל אחד יש לו חלק בשכל המעשי אשר בו ירדוף ישיג טרף חקו כפי טבעו המיוסד בו דיסט"ינקט בלעז , אך בנפש האדם לא הרגיש העיוני עדינה זה החלק המעשי יען העמיק אז בעיון השכלת אמתת הגדרים , על כן חשב שאין כחו אלא בעיון האמת והשקר ואין בטוב ורע חלקו עד שיעזר בו למצוא טרף חקו ולפרנס את גופו כשאר ב"ח , ופה הוא מקום כתוב אעשה לו עזר המוקדם , והטעם שאיננו עשיה חדשה אבל פי' תראנו ביטע העזר המעשי אשר עד כה היה לאחדים עם העיוני יתלכדו ולא יתפרדו אך עתה יפרד מהעיוני יגלה ויראה כנגדו : ויפל ה' אלהים תרדמה · את כל זו הפרידה עשה אלהים בשינה וזה כי בהיותו ער היה עסקו בעיוני והיה המעשי דבוק בו דביקות חזק עד לא ניכר שוע לפני דל כענין שרגא בטיהרא , אולם בשינתו נרדם העיוני וישבות מהשכיל באמת ושקר , אך המעשי החל לפעול בטוב ורע בכח המדמה אשר התקבר

עמו

בזה הקשר הנחש בחוה ר"ל זרעו בזרעה ראש ועקב, והיותה מנצחת לו בראש והוא מנצח לה בעקב וזה מבואר גם כן, ומהמאמרים גם כן הנפלאים אשר פשוטיהם בתכלית הרחוק וכשיובנו פרק זה המאמר הבנה טובה תפלא מחכמת זה המשל והסכימו למציאות, והוא אמרם משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן וכו', והנהיג זה גם כן, וממה שצריך שתדעהו אמרם עץ החיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגים מתחתיו, ובארו בו כי הכוונה בזה השעור הוא עובי גופו לא המשך ענפיו אמרו לא

סוף

כמו לשעתו לשפוט שפוט בחלומות על טוב או רע כאשר שמענו כן ראינו בחלומות אשת חן תאוה לעינים ונחמדת ללב וישפוט המעשי כי טוב להדבק בה, או יראה בחלומו רעות רבות מזיקות לגוף וישפוט המעשי להשכיל על דברם איך להתרחק מהם ולהנצל מהם, או כאשר העיר משנתו וזכר את החלומות אשר חלם וידע פעל כח השכל המעשי וכי הוא העומד לנגדו להיות עזר לו בהשכלות טוב ורע להדבק במה שראוי לדבק ולהתרחק ממה שראוי להתרחק, וכי נחמד הוא להשכיל בהשגת טרף חקו (ככל חי) אשר על טוב ורע הוסד ר"ל להשכיל איך לעשות מטעמים ערבים לחיך וטובים לבריאות הגוף או איך יארוג מלבושים טובים לכסות מערומי גופו ובתים טובים לשבתו, ולהשכיל במעשי איך יקבע חקים ונימוסים ומשפטים טובים ישלם בהם הקיבוץ והעזר המדיני, ומושכלות זולתם המשמשים להשגות טוב ורע אשר בשכל המעשי יושכלו ואין לעיוני חלק בם, ואת כל זאת הבין בשינה כי אז נפרד המעשי מהעיוני ככתוב ויקח אחת מצלעותיו פי' אחד מצדיו כתרגומו חדא מסטרוהי, ואת כל זו הפרידה ראו חז"ל לרמוז במאמרם שאדם וחוה דו פרצופים היו דבוקים זה בזו אחור באחור וננסרו בשינה, (ואם בעל נפש משכלת אתה המעין בחכמת האמת אזי תבין מביאורי זה ענין הנסירה אשר נכבדות מדובר בה על שערי קבלת הר"י ז"ל כי אני אני הוא המדבר בתחתונים ורומז בעליונים שכל העולמות הם כאספקלריות המתנגדות זו מול זו אשר לכוונה דמיונות אחדים ודוגמאות שוות, וכל הכחות הנפשיות הנמצאות באדם התחתון יש להם מציאות באדם קדמון שזכר הר"י ז"ל בע"ח שער א"ק, ושם ביאר האורות היוצאים מאזן חוטם פה, אך אל אורות הפנימיות לא שלח ידו לפרש בביאור נגלה כי אם העיר עליהם ברמיזות והערות במקומות מפוזרים בע"ח ושאר ספריו ומי חכם יבין מביאורי זה רובי רמיזותיו כי מהמשל אשר יוצן הנמשל בו כמו שיוצן לזכי הראות הזהב המכוסה בשבכת כסף דקי הנקבים ככתוב תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו, וכבר הערותי בלדק שאין נמצא חשוב בזה העולם השפל יותר מהנפש שכבר הוקש כבודה לכבוד קונה על כן ראוי שבה תמצאנה דוגמאות הפרצופי העליונים, ובדרכה יעלו המשכילים להשכיל בגבהי מרומים וזה השער לה' משכילים יבואו בו, ומי נבר לא עבר בשער לא יוכל לבוא פנימה, על כן ידיעת כחות הנפש היא עקרת חכמת הקבלה ככתוב מבשרי אחזה אלוה, ואשר דורש עליהם אהבה ר"ל הדולגים לדעת מה למעלה טרם יבינו מה למטה לא יוכלו להבין מוצא שפתם בקבלה כי אם כסים עגור כן יצפצפו בקול דברים אין בם תבונה, וכ"כ הרא"בע אם לא ידע האדם את נפשו חכמת מה לו, וד"ל: ויסגור בשר תחתנה. ענין הסגירה מטעם הנעילה יאמר בלשון על כל סתימה שאפשר להפתח אחר הנעילה כמו ויסגור הדלת, וזה אין לו ענין בזה אפי' לפי פשוטו, לכן יהי' פירושו בזה מענין המוכן הב' שבזה הפעל המורה מסירה כמו היסגרוני בעלי קעילה, והטעם שמסר ביד השכל המעשי כל צרכי הגוף ר"ל בו ישכיל האדם להשיג כל טרף חקי גויתו טוב או רע כחמור: זאת הפעם. ר"ל גם הלום ראיתי גדר זה הכח אחרי רואי גדרי הב"ח, והנה מהותו עצם משכיל כעצם העיוני, ואשר מבשרי ר"ל שהוא עומד על משמרתו להמציא טרף חקי בשרי, הנה לפי מהותו זה ראוי הוא להקרא בשם אשה מטעם שמו איש, כי כאשה המושפעת מבעלה ומשפעת לבני הבית תתן טרף לביתה וחוק לנערותיה כן השכל המעשי יושפע מהעיוני וישפיע על הגוף כי הוא העומד בין השכל העיוני ובין הגוף להמציאו טרף חקו: כי מאיש. המעשי נפרד מהעיוני להמציא טרף הגויה לשעתה: על כן יעזוב. בעבור חוק אהבת דביקות עצם מעצמו לכן יעזוב איש אהבת אביו ואמו ויולדיו באהבתו להדבק בעצם מעצמיו, והרי זה בא ללמד ונמצא למד איך בהדבק העיוני עם המעשי באהבה יעשו פרי תבואת

זרע

סוף נופו אלא קורתו מהלך חמש מאות שנה, ופי' קורתו עובי עצו העומד וזאת השאלה מרם להשלמת פי' הענין וביאורו הנה כבר התבאר זה: וממה שצריך שתדעהו ג"כ אמרם עץ הדעת לא גלה הקב"ה אותו אילן לאדם ולא עתיד לגלותו זה אמת שטבע המציאות כן חייב: וממה שצריך שתדעהו אמרם ויקח ה' אלהים את האדם, עלה אותו וניהוהו בג"ע הניח לו, לא אמר זה הלשון להעלותו ממקום ולהניחו במקום אלא העלות מדרגת מציאותו באלו הנמצאות ההוות הנפסדות וישבו על ענין אחד: וממה שצריך שתדעהו ג"כ ותתעורר

עליו

ורע אמת בזיווג ההיקשים ההגיוניים אשר כענין זיווגי המושכלות בנפש כן זיווגי המלאכים חוץ לנפש, והוא ענין הזיווג הנאמר בקבלה והולדות השכל נקראים בינה מטעם בן יה וז"ל: ויהיו שניהם ערומים · פעל ערם משמש בשני מובנים א' מופשט מבגדים ועירום יכסה בגד, ב' מושכל מופשט מידיעת סבות הדברים אשר ישכיל בהם יעוין מ"ש שפת אמת בהערה לשורש חכם, המובן הא' ישמש בו לפי הפשט והב' לפי הרמז והטעם שהיו שניהם מהירי הערמה והשכל: ולא יתבוששו · גם זה משמש בב' מובנים א' בושה, ב' התמהמות כמו בושש משה, ולפי הרמז יהיה מובנו שלא התמהמהו בהשכלתם ר"ל שהיו שניהם מהירי השכל: והנחש · שרומז לכח המדמה אשר יצייר דמיונות כדמיונות האספקלריות העשוים מנחשת קלל וגם התכין בהיותו כופף קומתו בדמיונות שונות לכן נקרא נחש, והוא בעל ערמה להפיק תאותו יותר מכל כחות הנפש החיה, עד שבעל תאות נפשו להתענג בטוב המדומה לשעתו ערום יערים הוא להוכיח את העיוני לבל ישכיל האמת בפועל ה', ורומז ג"כ אל בעלי הדמיונות שבכל דור אשר הוכח יוכיחו את המשכילים באמתו לאמר לא תשכילו כי אין חפץ לה' בהשכלה זו, ואמר אף כי צוה אלהים שלא תשכילו וע"כ אתם משכילים והיתה כוונתו בזו התוכחת למען יתגלגל לידע ולהודיע טעמו של דבר איסור ההשכלה ויקל לו לפרוקם, אשר בעבור זה לא נתגלו טעמי המצות בתורה כאמרם ז"ל, וכ"כ פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי: אשר בתוך הגן · רומז לאמצעי שבין די הצורך והמותרות כי לעולם זאת המצוה עלינו שנתנהג במדת הפרישות ר"ל שלא נגע באמצעות שום מדה נכונה פן יבולע לנו לנטות אל הקצה המגונה כמ"ש הרמב"ם בח' פרקיו אבל ראוי לעמוד על הפרישות מהאמצעי כמו הענין בזאת המדה נטה מעט אל קצה החסרון ולא נבוא עכ"פ עד די הסיפוק פן נעבור אל קצה היתרון בקלוק בלי דעת: לא מות תמותון · השיב הנחש לא תמותון מיתה כללית אף כי מיתה חלקית רק אם תשמרו לבלתי נגוע בקצה היתרון אשר בעבור זה צוה השי"ת לבלתי נגוע באמצעי למגדר מלתא אך אם אתם תוכלו להשמר בנפשותיכם לבלתי צאת מהאמצע אל קצה היתרון אין רע: כי יודע ה' · ר"ל השי"ת יודע שמושכלות טוב ורע מעוררים העינים לזנות אחרי המותרות ע"כ מדלגה מדבר פן יקל לכם לנטות אחר המותרות ויבטל התכלית המכוון בבריאת האדם כמו שקדם על פן צוה עליכם לבלתי נגוע בקצה האמצעי אשר אין רע רק אתם אם תשמרו לבלתי נטות מקצה האמצעי והלאה: והייתם כאלהים · כשופטים כמו עד אלהים יבוא דבר שניהם, והטעם תהיו כשופטי ארץ יודעי חקים ומשפטים טובים או רעים: ותרא האשה · והבן כמו וראיתי אני עם לבי כלומר הבינה טעמו של דבר וכי אין רע בנגיעת האמצעי: כי טוב העץ · על ידו יושג כל טוב אמיתי או מדומה: וכי תאוה · וגם כח התאוני יתאוה אל השגת כל טוב: ונחמד העץ להשכיל · גם השכל המעשי יחמוד יפיו בלבנו כאשר נראה בכל העמים שמושכלות החקים והמשפטים, הנימוסיות אשר הם על טוב ורע הובדו ר"ל הנהגה טובה או רעה הם נחמדים למשכיליהם להשכיל בהם יותר ממושכלות עיוניים אשר באמת ושקר בפועל אלהים עסקם אשר על כן רבו בהם כאלהות המשכילים בחקים ומשפטים מהמשכילים: ותתן גם לאישה עמה · גם העיוני נטה לשבת עד כל הימים להשכיל במושכלות טוב ורע ואין אמת ואין דעת אלהים במושכלותיו: ותפקחנה עיני שניהם · שבו להיות פקחים במושכלות טוב ורע, אך לא חכמים במושכלות אמת ושקר אשר בשם השכלה אמתו יכונה: וידעו כי ערומים · לפי הרמז יהי' פי' ידעו כי מופשטים הם מהשכלה אמתו, או כי שבו להיות עסקם במדריגת הערמה שהם מושכלות הגליות, ר"ל בלתי שניות ככח המדברים המשכילים בדברים בל ידעו שנותיהם כמ"ש בהערה לשורש חכם: ויעשו להם חגורות · לכסות ערותם לבל יעירם מערומם אל מותרות

תשוקת

עליו אופני החכמה בקריאת בני אדם קין והבל, והיות קין הוא ההורג להבל בשדה ושהם יחד אבדו אף על פי שהאריך לרוצח, ושלא התקיים המציאות אלא לשת, כי שת לי אלהים זרע אחר, הנה כבר התאמת זה : וממה שצריך שתדעהו ותתעורר עליו אמרו ויקרא האדם שמות וגו', למדנו שהלשונות הסכמיות לא טבעיות כמו שכבר חשבו זה, וממה שצריך שתתבונן אליו הדי מלות אשר באו בערך השמים לשם והם, ברא, ועשה, וקנה, ואל, ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ואמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ואמר קונה שמים וארץ, ואמר אל עולם ואמר אלהי השמים ואלהי הארץ, אמנם אמרו אשר כוננת, וטפחה שמים ונוטה שמים,

כל

תשוקת המשכל, ולפי הרמז יהיה ענינו מניעה ועצירה כמו שארית חמות תחגור, כלומר עשו להם סייגים ועוצרים לבל ירבו בקניני המותרות : וישמעו את קול ה' אלהים · היו שומעים קול רוח אלהים המתהלך בגן עד"הכ קול ה' שובר ארזים, והי' זה קול נברא, או היה זה במראה הנבואה או רפתה רוחם כי באכלם מעץ הדעת רחקו ממה שהורגלו בו על כן ברחו בהחבא : על גחונך תלך · זה הכח המדמה איננו משיג מושגיו מן החוץ כאחד החושים החמשה אבל הוא יושב פנימה והם מביאים אליו מוחשיו הדמיוניים והוא דומה לנחש בעל בלי רגלים : ועפר תאכל · מושגיו הם דמיונות והם מקריים נשואים בגשם ויחלקו בהחלק הגשם והם גשם בהכרח, ולא חלק לו בבינה וזה ענשו על רצותו להוכיח בהקש שכלי לעבור פי ה' ולאכל מעץ הדעת ע"כ נענש בשלילת הבינה ממנו : ואיבה אשית · רומז לשנאת הכסילים בעלי הדמיונות את החכמים ככתוב וכסילים ישנאו דעת, לא יחפוץ כסיל בתבונה, וכטעם אמרו כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור : ישופך ראש · לפי הרמז ענינו אופל כמו אך חושך ישופני, כלומר יחשיך דמיונך הכוזבים בראשית השכלתו אך לבסוף ילאה השכל ויטה אחר הדמיונות כמאמר החכם תכלית שנדע הוא שלא נדע : ארבה עצבונך · ענינו כעס כמו ולא עצבו אביו מימיו, והטעם כטעם כי ברב חכמה רוב כעס, או יהיה טעמו עמל כמו ועצבך בבית נכרי · כי המדמה יעמול מאד בהשגת טרף הגוף : ואל אשך תשוקתך · רומז אל התשוקה אשר בטבע כל אדם אל ידיעת המושכלות העיוניות כמ"ש הרב ז"ל (בל"ד לראשון) : ימשול בך · כטעם ועבד אויל לחכם לב : בעצבון תאכלנה · הפך החכמה העיונית אשר תתן שמחה לבעליה ככתוב חכמת אדם תאיר פניו מש"אכ קנין ההון הנמשך משכל המעשי יתן עצבת ככתוב ברבות עושר תרב דאגה וברבות חכמה שמחה (אסף ח"ב מ"ט) : כי היא היתה אם כל חי · השכל המעשי הוא אם כל ב"ח להניק אותם טרף חקם כי כלם יש להם חלק בשכל המעשי איש איש כפי טבעו יחיה את נפשו בו כמו שקדם משא"כ העיוני שאין לב"ח חלקם בו ע"כ לא יקרא האדם בשם אבי כל חי כמותה : הן האדם הי' כאחד ממנו · הן האדם שב במדריגה כאחד השופטים יודעי טוב ורע, וכבר אחזו ידיו במותרות, ועתה פן ישכיל בעיוני וילך נתעה ושוגב בהשכלת אמתו אחרי אשר נטה אחר העונג הגופני אשר זה יבטלהו מהשלימות האמיתי : וחי לעולם · הוא"ו היא וא"ו הקמיה כמו כי גם אל שהרים אכל וחי, והטעם היתיה לעולם אחרי אשר טעם טעם מות : וישכן מקדם לגן עדן · הנה לא פורש בכתוב קירות הגן אחרי הואל באר שפתח הגן הי' למזרחו כפי הנראה מפשט הכתוב, ולפי הרמז הנה ג"ע רומז להשכלת אמתו ית' והכרובים ענינם צורות כמו ואדע כי כרובים המה ר"ל צורות והרמז אל צורות אנשי המדות בעלי השימוש, אשר בדרכם יעבורו אל להט החרב, הרומז אל בני חלוף שבין לילה יהיו ובין לילה יאבדו כלהט החרב המתהפך מהר אשר כרגע ילהטו בהוייתם וכרגע חרוב יחרבו, והנה מי זה יעבור בשלום על אלה שני המשמרות הוא זה יבוא בשלום פנימה לג"ע : ורמז לדבר וקדשתם היום ומחר, כי ביום השלישי ירד ה' וגו' : והנה מי זה ירא אלהים כתורה וכמצות גומל נפשו איש חסד, יורנה בדרך יבחר להתענג על ה' ולחזות בנועמו, ועל שכלו יגבר ויצליח להשכיל באמתו בחכמה אשר לא שם בשלשה, כרובים, להט החרב, וגן עדן, הוא זה אשר שלח ידו אל עץ החיים ואכל ממנו וחי לעולם, ככתוב והחכמה תחיה בעליה, ונאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ·

ולשלמות המלאכה אליגה נא עמך קצת הערות מדברי חז"ל אשר המה יעידו כי כנים דברי אשר כתבתי להורותם את תפיס לבך אל אשר ירמזון במליצותיהם, הנה הם ז"ל כינו את המתעורר בשם יצ"הר ואת הבחירה

בשם

כל אלו יכללם עשה · אבל מלת יצירה לא באה · כי יראה לי שהיצירה אמנם נופלת על עשות צורה ותאר או מקרה מן המקרים האחרים ג"כ · כי הצורה והתאר ג"כ מקרה ולזה אמר · יוצר אור מפני שהוא מקרה ויוצר הרים · מתארם · וכן וייצר ה' אלהים וגו' · אמנם זה המציאות המיוחד לכלל העולם אשר הוא השמים והארץ התיר עליו ברא שהוא אצלנו המציאה מהעדר · ואמר ג"כ עשה ליצירותיו המיניות אשר נתנו להם · ר"ל טבעיהם · ואמר בהם קונה למשלו יתי' עליהם כמשול האדון על עבדיו ולזה נקרא · ארון כל הארץ · והאדון לא יהיה ארון אלא כשיהיה לו קניין וזה נוטה לצד האמנת קדמות חמר אחד לפיכך אמר בהם מלת ברא ועשה · ואמנם אלהי השמים · וכן אל עולם · הוא בבחינת שלמותו יתעלה ושלמותם · שהוא אלהים כלומר שופט והם

נשפטים

בשם יצ"ט · ושם נאמר לדיקים יצ"ט שופטם ורשעי' יצ"הר שופטם · והכוונה שהמתעורר מסכים עם המדמה במשפט והבחירה עם השכל · ושם נאמר (ספרי) ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות יכול באיזה שנרצה נלך ת"ל ובחרת בחיים ר"ל שתבחר בבחירה שכלית · וכבר קראו ז"ל את המתעורר בשם סמאל אמרו ז"ל במדרש בשעה שבא הנחש להסית את חוה הי' שיעורו כשיעור גמל וסמאל רוכב עליו · והרמז שהיה המדמה כגומל טוב עם המעשי להשביעו טוב טעם מפרי עץ הדעת · והמתעורר בא ברכבו להוליכו מימינו אל השמאל כי על כן נקרא סמאל מטעם ולב כסיל לשמאלו כי אין אדם עובר עברה א"כ נכנס בו רוח שטות · ומטעם זה נקרא לפוני מטעם רוח לפון הנקרא שמאל כמו שמאל בעשותו ולא אחז וגו' · ומן מולא הדברים תשכיל אמרם ז"ל שהעולם דומה לאכסדרא והוא לפון פתוח · וכבר נבוכו בביאורו גדולי המפרשים יעוין מאור עינים (אמרי בינה סוף פ"יא) אולם לפי מה שקדם הוא מבואר מאד כי ירמוז שרוח הלפוני האמור הוא פתוח לפני כל עוברי עברה כי מלפון תפתח הרעה אין סוגר כאמרם ז"ל הבא ליטמא פותחין לו · ונקרא שטן ומלאך המות כי הוא יורד וממית עולה ומסטין נוטל רשות ונוטל נשמה · כי הוא מפתה את האדם והוליכו בדרכי שאול · טוב לפני האלהים ימלט ממנו וחוטא ילכד בו · ועתה אתה המעיין שים לבך אל ביאורי זה והבט נפלאות מתורת ה' · הפך בו והפך בו אז תבין כל מעגל טוב כי הן יראת ה' היא חכמה · ומאמרם ז"ל משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא · ר"ל משבא המדמה והמתעורר לעורר המעשי להשכיל איך ירבה מקנה וקנינים מדומים אז הטיל גנות בנפש וזה כי העיר את נשף חשקו לנטות אחר התאות החמריות · ובעמדם על הר סיני אז נלטוו שלא לתור אחרי עיניהם ולהאמין דעות ותמונות אמתיות אז פסקה זוהמתן · ואמרו ז"ל ע"ח מהלך ה' מאות שנה · ר"ל פועל אלהים ומעשהו בשמים ובארץ אשר המורגש מהם לבני אדם מהלכו ת"ק שנים · והוא הנותן חיים נצחיים למשכילין ובעבור זה נקרא ע"ח · והמפרשים אמרו שהכוונה על הרוחק שמן הארץ עד גלגל הירח · וזה שקר כי מדת מרחקו הוא רק כ"ב אלף פרסאות וכפי החשבון ה' פרסאות ליום כאמרם ז"ל יגיע מדת מהלכו לעשרה אלפי' ת' יום לכן הנכון כמ"שכ שהכוונה עד סוף המורגש לעינים והוא קבוע גלגל הכוכבים הקיימים שיתכן היות מרחקו לאחד הדעות מהלך ת"ק שנה · ומאמרם עוד עץ הדעת לא גלה הק"בה וכו' · ר"ל לא גילה לבני אדם גנות והפסד החיים העריבים הנמשך למרבים להשכיל במעשי · אף כי רבים יחשבו שבו יחיו חיי עולם וקרבת אלהים ימלאו בו · אמנם טבע ישוב העולם מחייב זה · כי גם את העולם נתן בלבם למען ירבו העוסקים בישובו ש"ע · וממה שראוי לתת לב אל ענין קין והבל ושמותיהם · וזה כי קין ירמוז אל זרע הנחש אשר כל ימיהם עמלם לעשות מקנה וקנין ולצבור הון עתק · והבל רמוז אל זרע האשה המשכילים בשכל המעשי שאין כחם אלא בהבל פיהם · קין דעתו שגם הנפש הצומחת יחיה לעולם והבל דמה שרק הנפש המרגשת תחיה לעד ואל זה רמוז בחומר קרבנם · ואיבתם רמוז אל ואיבה אשית עד"הכ וכסילים ישנאו דעת כאמור שאינה פוסקת מדור דור · גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה עמהם ונתקיים הזרע לשת לרמוז כי לא בנפש הצומחת נצחיות ולא בנפש המרגשת חיי עולם כי אין נצחיות אלא לעיוני ר"ל מי האיש ירא אלהים ושלח יד עיונו והשכל באמתו וחי לעולם · גם קריאת שמותם על פי פעלם יורה היות הלשונות הסכמיות הסכימו עליהם באחד הדורות · וכי יד ה' היתה בהסכמה זו הפתאומית בדור הפלגה וזה יורה החדוש כי ה' רוכב על הטבע ומנהלה כרצונו כאמור

בכורי

משפטים לא בעניין הממשלת שזה הוא ענין קונה · ואמנם הוא בעניין בחינת חלקו יתעלה במציאות וחלקם, שהוא האל לא הם רצוני לומר השמים · ודע זה · ואלו השעורים הנה עם מה שקדם ועם מה שיבא בזה העניין מספיקים כפי כוונת המאמר ולפי המעיין בו :

פרק שלשים ואחד

אולי כבר התבאר לך העלה בחזק תורת השבת והיותה בסקילה ואוזן הנביאים הרג עליה · והיא שלישית למציאות השם והרחקת השניות · כי ההזהרה מעבוד זולתו אמנם הוא לישב היחוד · וכבר ידעת מדברי שהדעות אם לא יהיו להם מעשים שיעמידום ויפרסמום ויתמידום בהמון לנצח לא ישארו · ולזה צונו בתורה הגדיל זה היום עד שיתקיים יסוד חרוש העולם ויתפרסם במציאות · כשישבתו בני האדם כלם ביום אחד · וכשישאל מה עלת זה · יהיה המענה כי ששת ימים עשה ה' וכבר באו בזאת המצוה שתי עלות מתחלפות מפני שהם לשני עלולים מתחלפים · וזה שהוא אמר בעלת הגדיל השבת בעשרת הדברות הראשונות אמר · כי ששת ימים עשה וגו' · ואמר במשנה תורה וזכרת כי עבד היית במצרים וגו' ע"כ צוך ה' אלהיך וגו' · וזה אמת כי העלול במאמר הראשון הוא כבוד היום והגדילו כמ"ש · על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו · זהו העלול הנמשך לעלת כי ששת ימים וגו' · אמנם תתו לנו תורת השבת וצוותו אותנו לשומרו הוא עלול נמשך לעלת היותנו עבדים במצרים אשר לא היינו עובדים ברצוננו ובעת שחפצנו ולא היינו יכולים לשבות וצונו בהורת השביתה והמנוחה לקבץ ב' העניינים · האמנת דעת אמתי · והוא ח"ה המורה על מציאות השם בתחלת המחשבה ובעיון הקל · וזכור חסדי השם עלינו · בהניחנו מתחת סבלות מצרים וכאלו הוא חסד כולל בדעת האמיתי העיוני ותקון העניין הגשמי :

דעות

בבוררי (בכ"ע לראשון) · ומה שראוי להתעורר עליו הוא פעלים הנרדפים המורים על הבריאה, והם בריאה, עשיה, קנין, אל אלהים, וזה כי בבחינת החידוש הכללי מהאין יאמר בראשית ברא, ובבחינת עשותו פרטי המינים במציאות יאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, ובבחינת ממשלתו על יצוריו יאמר בו קונה שמים וארץ, ובבחינת משפטו שהוא ית' השופט כל הארץ במישרים יאמר אלהי השמים ואלהי עולם, והמקובלים חלקו פעלי הבריאה לארבעה ראשי העולמות אשר על מחלוקתם, והם אצילות בריאה יצירה עשיה, ואפס מקום בזה להאריך גם :

אולי כבר התבאר · אחר שביאר בקודם כתובי מ"ב בא לבאר בזה מצות השבת המורה על החידוש ועל יציאת מצרים, ובעבור שהחידוש הוא יסוד התורה כי הוא יורה על הרצון האלהי אשר ברצונו זה נתן את התורה ומשנה הטבע בנסים משגיח ומעניש ברצונו משא"כ לדעת הקדמות על כן חמורה מיתת המחלל השבת מכל המיתות וזה כי המחלל שבת בשאט נפשו כאלו כפר בכל התורה כלה כאמרם ז"ל : והיא שלישית · זה לעד כי הרב סובר שאנכי ה' אלהיך איננו מצוה כדעת רב חסדאי וסיעתו, ואף כי בס' היד מנה זה בכלל המצוות לידע שיש שם אלוה, הנה לא מן השם הזה כי כוונתו שמצוה להשכיל בפועל כחו ית' למען דעת כי יש אלהים שופטים בארץ עד"הכ נודע ה' משפט עשה וגו', וזה טעם אנכי ה' אלהיך, אשר ידעת מציאותי מאשר הוצאתיך מארץ מצרים, הנני מצוך לא יהיה לך אלהי' אחרי' : לשני עלולים · לב' סבות א' שבת בחירת היום משאר ימים, ב' שבת בחירת העם מקבלי השבת משאר עמים, וזה טעם שמור וזכור בדבור אחד נאמרו, ואמרי' כאמרם ז"ל כ"כ קשי' בת זוגך : בדעת האמיתי העיוני · ר"ל בהאמינו ענין החידוש בשכל העיוני, ושביתת המעשים בענינים הגשמיים :

ולמען תדע מעלת זה היום הנותן נשמה יתירה לעם השובתים בו כאמרם ז"ל, ומהות זו הנשמה היתרה ומעלת המתענגים בו, ראוי שתשית לב אל האושר וההצלחה האנושית, והנה כבר ביארנו (בלמ"ד מזה) שכל האושר

פרק שלשים ושנים

דעות בני אדם בנבואה כדעותם בקדמות העולם וחדושו, אני רוצה בזה כי כמו שאלו שהתבאר אצלם מציאות השי"ת יש בהם שלש דעות בקדמות העולם וחדושו כמו שבארנו, כן הדעות בנבואה שלשה, ולא אפנה לדעת אפיקורוס שהוא לא יאמין מציאות אלוה כ"ש שלא יאמין נבואה, אמנם אכוין לזכרון דעות מאמין הא' בנבואה:
הדעת הראשון והוא דעת המון הפתאים ממי שיאמין בנבואה וקצת עמי אנשי תורתינו גם כן יאמינהו והוא שהש"י יבחר מי שירצה מבני אדם וישרה בו הנבואה וישלחהו, אין הפרש בין שיהיה האיש ההוא אצלם חכם או סכל רב השנים או צעיר השנים, אלא שהם יתנו בו קצת טוב ותקון מדות, כי בני אדם עד עתה לא אמרו שישרה השם שכינתו על אדם רע אלא כשיחזירהו למוטב תחלה לפי זה הדעת:

והדעת

פי שנים לו באוצר, גשמי ורוחני, הגשמי יקח חלקו בבריאות כחות הגוף והשגת טרף חקו בנעימים, והרוחני יקח חלקו בבינה ר"ל בשלימות הכח השכל העיוני להשכיל באמתו, ומהמבואר שצרכי הגוף מרובים ששה פעמים כצרכי השכל בהיות שכחות הגוף הם ששה (חמשת החושים והמדמה שגם הוא כח גופני כי דמיוני הגשמיים הם נשואים בגשם ומתחלקים בהתחלקם וכל מתחלק גשם בהכרח וכל זה רמוז בכתוב ועפר תאכל כל ימיך), וכח השכלי הוא אחד בהם, ולפי רוב הצורך תרבה העבודה, לכן שמה התורה גבול לעבודת קנין האוצר הגופני ששה ימים ולקנין האוצר הרוחני יום אחד, ומהמבואר שגדר החיים הוא רגשות המוחשים ההוות לשעתן, ולפי מפקד מספר ההרגשות יחלקו החיים לפיהן, וא"כ איפה מי גבר יחיה חיי מדע והשכל הוא זה יש לו חיים נוספי' על מי שהוא חי בחיי החושים והמדמה לבד, כי כמו החסר אחד החושים שהוא חסר חלק חיים כאמרם ז"ל סומא חשוב כמת כן המוסיף השגה יוסיף חיים ככתוב והחכמה תחיה בעליה, והפך זה הסכל נקרא מת ככתוב ואל תהי סכל הרבה למה תמות בלא עתך, ואתיא כאמרם ז"ל רשעי כסל בחייהם קרואים מתים, וכבר ביארנו שכל הנמצאים על ארבעת רבעיהם דצ"חם אין שם מת אבל כלם חיים וקיימים בסוד ואתה מחיה את כלם, והאדם להיותו המורכב האחרון לכן הוא חי בחיי כלם יחיה בחיי הדומם לעת השינה, ובחיי הצומח לעת האוכל, ובחיי המרגיש בעת ההרגשה, ובחיי המדבר בעת התנהגו במדות נכבדות, וזה כל אדם, מוסיף עליהם החכם שהוא חי בחיי מדע והשכל כחיי מלאכי אלהים, והנה כל ימות השבוע יחיה האדם בחיי דצ"חם, מוסיף עליהם יום השבת שהוא חי בחיי מדע והשכל בפועל אלהים הנשלם ביום זה, ותוספת אלה החיים היא עצם הנשמה היתרה שאמרו ז"ל הרמוז בפיוט נשמת כל חי, ועליה יתענג המשכיל ככתוב אז תתענג על ה', ואמרו ז"ל זה עונג שבת, ובה תגיל נפשו באלהים ככתוב ישמח לב מבקשי ה', ונאמר כי שמחתני ה' בפעלך ועל פיה יגשר תהלתו ית' על פי פעלו ככתוב מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה', ונאמר במעשה ידיך ארנן, וזה משר"ל ישמע חכם ויוסף לקח.

דעות בני אדם בנבואה. אחר שביאר במה שקדם יסוד אחד שהתורה הוסדה עליו והוא החידוש ראה לבאר היסוד הב' שהוא הנבואה, ואמר שיש שם ג' כתות במאמיני הנבואה א' כת הסכלים יאמינו שהש"י מנבא למי שירצה מב"א חכם או סכל בלבד שיהיה ירא אלהים, ב' כת הפילוסופים יאמינו שהנבואה היא ענין טבעי למי שנשלמו מדותיו ושכלו וכחו המדמה ושלם כזה בהכרח תבואהו הנבואה כמשפט כל תכלית המושג לפי שלימות הנבראים, ג' דעת התורה היא כדעת הפילוסופים שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ככתוב אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, ואל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו', ואת זו דרש בן עזאי מי הם החכם והגבור והעשיר אשר גם דבר הכתוב, אך בזה יבדל דעת התורה מדעת הפילוסופי' הוא שהפילוסופים מאמיני החיוב אומרים שמחויב הוא שהשלם יתנבא כי מציאות העלול מחויב למציאות עילתו, ודעת התורה האומרת בבריאה הרצונית תאמר שהדבר תלוי ברצונו ית' אף כי ישלם בשלשת השלימויות האמורי' אם ירצה הש"י ינבאהו ואם

ירצה

והדעת השני דעת הפילוסופים והוא שהנבואה שלמות אחד בטבע האדם · והשלמות ההוא לא יגיע לאיש מבני אדם אלא אחר למוד יוציא מה שבכח המין לפעל · אם לא ימנע מזה מונע מזגי או סבה אחרת מחוץ · כמשפט כל שלמות שאפשר מציאותו במין אחד · כי לא יתכן מציאות השלמות ההוא עד תכליתו וסופו בכל איש מאישי המין ההוא אבל באיש אחד וא"א מבלתי זה בהכרח · ואם היה השלמות ההוא כמה שיצטרך בהגעתו למוציא אי אפשר מבלתי מוציא · ולפי זה הדעת א"א שינבא סכל ולא יהיה האדם מלין בלתי נביא ומשכי' נביא כמי שימצא מציאה · אבל הענין כן והוא שהאיש המעולה השלם בשכליותיו ובמדותיו כשיהיה המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות · ויזמין עצמו ההזמנה ההיא אשר תשמענה · הוא יתנבא בהכרח · שזה השלמות הוא לנו בטבע · ולא יתכן לפי זה הדעת שיהיה איש ראוי לנבואה ויכין עצמו לה ולא יתנבא · כמו שא"א שיזון איש בריא המזג במזון טוב ולא יולד מן המזון ההוא דם טוב ומה שדומה לזה :

והדעת השלישי והוא דעת תורתנו ויסוד דתנו הוא כמו זה הדעת הפילוסופי בעצמו אלא בדבר אחד · וזה שאנחנו נאמין שהראוי לנבואה המכין עצמו לה אפשר שלא יתנבא וזה ברצון אלהי · וזה אצלי הוא כדמות הנפלאות כלם ונמשך כמנהגם שהענין הטבעי שכל מי שהוא ראוי לפי בריאתו ויתלמד לפי גדולו ולמודו שיתנבא והנמנע מזה אמנם הוא כמי שנמנע מהניע ידו כירבעם · או נמנע הראות כמחנה מלך ארם בענין אלישע · אמנם היות יסודנו ההכנה והשלמות במדות ובדבריות עכ"פ הוא אמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכבר בארנו זה בפי' המשנה ובחבור הגדול והגדתי בהיות בני הנביאים מתעסקים תמיד בהכנה · אבל היות המכין עצמו נמנע ולא ינבא הנה תדע זה מענין ברוך בן נריה שהוא הלך אחרי ירמיהו והכינו ולמדו והיה מקוה להתנבא ונמנע כמ"ש יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי · ונאמר לו ע"י ירמי' כה אמר ה' כה תאמר אליו · ואתה הבקש לך גדולות אל תבקש · ואפשר לנו לומר שזה באור שהנבואה בחק ברוך גדולות · וכן יאמר שאמרו גם נביאיה לא מצאו חזון מה' · מפני היותם בגלות כמו שנבאר (פ' ל"ו מזה החלק) אלא שנמצא כתובים רבים מהם כתובי הספרים ומהם דברי חכמים כלם הולכים על זה היסוד · והוא שהשם יביא להנבא מי שירצה מתי שירצה אמנם לשלם המעולה בתכלית · אבל הפתיים מעמי הארץ א"א זה אצלינו ר"ל שינבא אחד מהם אלא כאפשרות הנבא חמור או צפרדע זהו יסודנו · שא"א מבלתי ההתלמדות והשלמות ואז יהיה האפשרות הנתלת בו גזרת הש"י · ולא יטעך אמרו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · כי זה ענין כל נביא א"א לו מבלתי הכנה טבעית בעקר יצירתו כמו שיתבאר · ואמנם אמרו · כי נער אנכי · כבר ידעת קריאת העברים יוסף הצדיק נער והוא בן ל' שנה · וקרא יהושע נער והיא קרוב לששים והוא אמרו בעת מעשה העגל · ומשרתו יהושע בן נון נער וגו' · ומשה רבינו אז בן אחד ושמונים וכלל שניו ק"ך והיה יהושע אחריו י"ד שנה ושני יהושע ק"י הנה כבר התבאר שיהושע אז בן נ"ז שנה לפחות וקראו נער · ולא יטעך ג"כ מה שבאו

ביעדים

ירצה לא ינבאהו , ולקח כדמות ראיה מברוך בן נריה אשר לפי דעת ברוך היה מוכן לנבואה אלא שרצונו ית' היה מעכב , ואולי באמת לא הי' מוכן עדין כמו שסיפק הרב ז"ל , ובזה סרה מבוכת האפודי והר"שט הנמשך אחריו בכל מקום : ואל יטעך אמרו בטרם אצרך בבטן · ר"ל כי כפי משמעות הכתוב נראה שהש"י מכין מי שירצה לנביא בעוד לא נודע אם יהיה חכם או סכל , כי באמת ההכנה והכח קודם בטבע אל הפועל ועל ההכנה הטבעית האמורה יאמר בטרם אצרך : כי נער אנכי · שזה יורה שהות ית' מנגד לרך השנים המנוער מן החכמה , כי בישישים חכמה / וזה כי נער

בלשון

מיעדים באמרו אשפוך רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם / כי כבר פירש זה והגיד מה תהיה הנבואה ואמר / זקניכם חלומות יחלומון בחוריכם חזיונות יראו / כי כל מגיד בעולם מצד הקסם ומצד המשער או מצד מחשבה צודקת הוא ג"כ יקרא נביא / ולזה יקראו נביאי הבעל ונביאי האשרה נביאים / הלא תראה אמרו יתעלה כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום / ואמנם מעמד הר סיני ואע"פ שהיו רואים כלם האש הגדולה ושומעים הקולות הנוראות המפחידים ע"צ הפלא לא הגיע למדרגת הנבואה אלא הראוי לה ועל מדרגות ג"כ / הלא תראה אמרו / עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא / הוא ע"ה במדרגה העליונה כמ"ש ונגש משה לבדו אל ה' וגו' / ואהרן למטה ממנו / ונדב ואביהוא למטה מאהרן · וע' זקנים למטה מנדב ואביהוא / ושאר האדם למטה מהם לפי שלמותיהן / ואשר כתבו החכמים משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו · ואחר שנתגלגל לנו זכר מעמד הר סיני נעיר על מה שיתבאר מן הפסוקים לפי ההשתכלות הנאות ומדברי החכמים מהמעמד ההוא איך היה בפרק נפרד :

פרק שלשה ושלשים

יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל / אבל הדבור למשה לבדו ע"ה ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנפרד / והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה ששמע אמרה התורה / אנכי עומד בין ה' וביניכם / ואמר ג"כ משה ידבר והאלהים יעננו בקול / ובביאור אמרו במכילתא כי כל דבור ודבור היה משיבו להם כמו ששמע / וכתוב בתורה ג"כ בעבור ישמע העם בדברי וגו' / מורה כי הדבור היה לו והם ישמעו הקול ההוא העצום לא הבדל הדברים · ועל שמע הקול ההוא העצום אמר כשמעכם את הקול / ואמר קול דברים אתם שומעים / ולא אמר דברים אתם שומעים וכל מה שבא משמע הדברים אמנם הנרצה בו שמע הקול ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם / זהו הנראה מן התורה ומרוב דברי החז"ל / אלא שיש להם ג"כ מאמר כתוב בהרבה מקומות מן המדרשות והוא בתלמוד ג"כ / והוא אמרם

אנכי

בלשון עברי איננו רק בשנים : ונבאו בניכם · ושם נאמר בפירוש בחוריכם חזיונות יראו / ועל זה ישיב לאמר שאין שכונה על נבואה גמורה כי אם על חלומות ומראות הלילה : מצד מחשבה צודקת · שהוא משער מה שיהיה מצד הסברא נקרא נביא / כי נביא ענינו מליץ ומתרגם דברים בלתי מובנים ואהרן אחיך יהיה נביאך ת"א מתורגמנך : אלא הראוי לה · ר"ל חכם גבור ועשיר / והבלתי ראוי לא הי' נביא רק שמע קולות אלהים הנראים לשעתם / ויש להפלא על הרב מאמרם ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחז' בנבואתו / ואפשר יתכן לומר בזה הוא שיש שם הבדל בין שרות הנבואה על יחידים מבני אדם ובין שרותה על כלל ההמון / כי הכלל נדון אחר רוב השלימים / כי הדבר דומה למשל שאמרו ז"ל מי שיש לו גן כשהוא משקהו משקה הכל ביחד וכשהוא עודרו עודר הטובים שבהם :

יתבאר לי · אחרי דרך מבוא גלגול הדברים לדבר בהר סיני בקודם / בא לבאר בזה שמץ דבר מענין המעמד הנבחר ההוא וההבדל שבין נבואת משה ובין נבואת ההמון בעת ההיא / באופן שלא יסתור אמרם ז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' : זה הנראה מן התורה · ר"ל כפי הנראה מן הכתובים היו שומעים הקולות של כל עשרת הדברות בלי הבדל חיתוך המבטא כמי שעומד מרחוק ושומע קול המדבר ולא ישמע דבורו אין אומר ואין דברים אבל ההמון : אלא שיש להם · אבל קצת החכמים יאמרו שלא שמעו קול דברים של כל עשרת הדברות כ"א של ב' הדברות הראשונות לבד וגם אלו הי' משה מבאר להם בהבדל אותיות ודיבור / אך שאר הדברות לא שמעו מהם אפי' הקול לבד :

אנכי

אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום , רוצים בזה שהם הגיעו אליהם כמו שהגיעו למר"עה ולא היה מר"עה מגיעם אליהם , וזה ששתי אלו השרשים ר"ל מציאות האל ית' , והיותו אחר , אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שיודע , במופת , משפט הנביא בו ומשפט כל מי שירעהו שוה , אין יתרון , ולא נודעו שני השרשים האלה מצד הנבואה לבד אמרה התורה אתה הראת לדעת וגו' , אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות לא מכת המשוכלות ועם כל מה שזכרו ג"כ מן הענין ההוא היוצא מן הכתובים ודברי החכמים הוא שלא שמעו כל ישראל במעמד ההוא אלא קול אחד לבד פעם אחת , והוא המאמר אשר השיג משה וכל ישראל ממנו אנכי ולא יהיה לך , והשמיעו להם משה רבינו בדברו בהבדל אותיות נשמעות וכבר זכרו החז"ל זה וסמכוהו לאמרו אחת דבר אלהים שתים זו שמענו , ובארו בראש מדרש חזית שהם לא שמעו מאמר אחר מאתו יתעלה וכתוב בתורה קול גדול ולא יסף , ואחר שמוע הקול ההוא הראשון היה מה שזכר מיראתם מן העניין ופחדם הגדול ומה שספר מאמרם , ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו ועתה למה נמות וגו' קרב אתה וגו' , ובא הוא הנכבד מכל נולד שנית וקבל שאר הדברות אחת אחת וירד למטה להר וישמיעם אותם במראה ההוא הגדול , והם יראו האש וישמעו הקולות אשר הם קולות וברקים ברעם וקול שופר חזק , וכל מה שתמצאהו מזכרון שמע קולות ורבים כמ"ש וכל העם רואים את הקולות וגו' , אמנם הם קול השופר ורעם וביוצא בהם , אמנם קול ה' , ר"ל הקול הנברא אשר ממנו הובן הדבור לא שמעוהו אלא פעם אחת לבד כמו שאמרה התורה וכמו שבארו החכמים במקום אשר העירותיך עליו והוא הקול אשר יצאה נשמתם בשמעו והשיגו בו שתי הדברות הראשונות , וזה שזה הקול ג"כ אין מדרגתם בו שוה עם מדרגה מר"עה ואנכי אעירך על זה הסוד ואודיעך שהוא עניין מקובל באומה ידוע אצל החכמים , וזה שכל מקום שתמצא וידבר ה' אל משה לאמר יתרגמהו אונקלוס ומליל ה' עם משה למימר וכן אמרו , וידבר ה' אלהים את כל הדברים האלה , ומליל ה' ית כל פתגמיא האילין , אמנם מאמר ישראל למשה ואל ידבר עמנו אלהים תרגומו ולא יתמלל עמנא מן קדם ה' , הנה הבדיל לך ע"ה הכלל אשר הבדלנוהו , ואלו העניינים הנפלאים הגדולים כבר ידעת שאונקלוס קבלם מפי ר"א ורבי יהושע אשר הם

החכמים

אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום , ר"ל מגבורת פעולותיו אשר הראה במצרים ובים סוף הבינו מציאותו ואחדותו ית' ככתוב נודע ה' משפט עשה , ובזה סרה מבוכת המקשים לדעת איככה תכון מצות אמונת המציאות למי שאיננו מאמין עדינה במציאות המצוה , והנה לפי האמור יהיה דיבור אנכי התחלת הדיבור ואיננו מצוה והטעם אנכי שידעת מציאותי שאשר הוצאתיך ממצרים הנני מתוך עשרת הדברים האמורים , ומן מוצא הדברים תשכיל טוב טעם ודעת למה היתה זאת שכל המצוות יכולים להבטל בהוראת שעה חוץ מע"ז , וזה כי מבואר מענין הנביא אשר הכהו הצדיק שכל נביא אשר צוהו ה' דבר לא יחזור הק"בה מדבריו ע"י נביא אחר כי אם אל זה הנביא בעצמו דבר ידבר הוא ית' שהוא חוזר מדבריו שצוהו , ואחר שאזכנו בעצמנו שמענו מפי ה' אנכי ולא יהיה לך ע"כ לא יתכן שיחזור הש"ית מדבריו ע"י נביא כי אם דבר ידבר אלינו שחוזר מדבריו , ע"כ אין לעבור עליו מפי נביא אפי' בהוראת שעה : והשמיע להם משה . ר"ל הם שמעו רק קול דברים מב' הדברות האמורים ולא ידעו מה דבר ה' ובא משה ופירש להם שהוא אנכי ולא יהיה לך , מה שכבר האמינו בם : וכל העם רואים את הקולות . למען תבין טוב טעם ודעת באמרו רואים ולא שומעים , וטעם מה שנהגו ז"ל בכל הש"ס לומר תא שמע , ובזהר תא חזי , וטעם אמרם ז"ל תרי קלי לא משתמעי , וטעם אמרם ז"ל שמור וזכור בדבור אחד נאמרו , וכיוצא בם מקומות רבות ממה שדברו חז"ל מאלה הענינים , עיין (אסף ז"א ל"ח) כתוב שפתי רשע כסיל וגו' , וב' הכתובים הבאים אחריו , ושפת אמת בהערה לשורש ראה , ותראה נפלאות : אין מדריגתם בו שוה . כי הם ידעו זה ע"י פעולות אמצעות שיש יכולת לאפיקורס לספק עליהם

כמו

החכמים שבישראל כמו שבארו ודעהו וזכרהו ׳ שא״א שיכנים אדם עצמו למעמד הר סיני ביותר מזה השיעור אשר זכרוהו ׳ שהוא מכלל סתרי תורה ואמתת ההשגה ההיא ואיך היה העניין נעלם ממנו מאד ׳ כי לא קדם כמותו ולא יתאחר ׳ ודעהו :

פרק שלשים וארבעה

זה הכתוב אשר בא בתורה והוא אמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו׳ ׳ עניינו הוא מה שהתבאר במשנה תורה שהשם אמר למשה במעמד הר סיני ׳ נביא אקים להם מקרב אחיהם וגו׳ ׳ והראיה על זה אמרו בזה המלאך השמר מפניו ושמע בקולו וגו׳ ׳ ואין ספק שזאת הצואה אמנם היא להמון בני אדם והמון בני האדם לא יראה להם המלאך ולא יצום ולא יזהירם עד שיצטוו שלא ימרוהו ׳ ואמנם עניין זה המאמר שהוא יתעלה הוריעם שיקים נביא להם שיבואהו המלאך וידבר עמו ויצוהו ויזהירהו ׳ והזהירנו השם ממרוד המלאך ההוא אשר יגיע לנו הנביא דברו כמו שבאר במשנה תורה ואמר אליו תשמעון ׳ ואמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי וגו׳ ׳ והוא באור אמרו הנה כי שמי בקרבו ׳ ואמנם זה כולו להודיע להם שזה המראה הגדול אשר ראיתם אותו ר״ל במעמד הר סיני אינו עניין מתמיד עמכם ולא יהיה בעתיד כמותו ׳ ולא יהיה תמיד לא אש ולא ענן כמו שהוא עתה על המשכן תמיד ׳ ואמנם יכבוש לכם הערים וישקיט לכם הארץ ויודיעכם מה שתעשוהו מלאך שאשלחהו לנביאיכם וילמדכם מה שצריך לעשותו ומה שראוי להשמר ממנו ׳ ובזה נתן היסוד אשר לא סרתי לבארו תמיד והוא שכל נביא בלתי משה רבינו תבואהו הנבואה על ידי מלאך ודעהו :

פרק שלשים וחמשה

כבר ביארתי לבני אדם כלם הארבעה הבדלים אשר נבדלה בהם נבואת משה רבינו מנבואת שאר הנביאים ׳ והבאתי ראיה על זה וגיליתיו בפירוש המשנה ובמשנה תורה ואין צורך להשיבו ואינו מעניין המאמר ׳ ואשר אודיעך אותו כי כל דבר שאומר אותו בנבואה בפרקי זה המאמר אמנם הוא בצורת נבואת כל הנביאים

אשר

כמו שחשבו הרעומי מצרים ׳ אך משה ידעם בלי אמצעות פעולות כאלה כי אם לפי ראשית גילוי חכמתו ית׳ אשר יסד בילוריו ׳ שהחכמה איננה אמצעי בינו ובין ילוריו אבל היא מעצמותו כב״י כמ״שכ החבר (בשני לשני מהכוזרי) ז״ל ונקרא אותו חכם לבד מפני שהוא עלם החכמה ואין החכמה מדה לו :

זה הכתוב ׳ עוד ינופף ידו להורות שהנבואה לא תחול על איש ההמוני הבלתי מוכן אליה ׳ והנה הכתוב בתורה הנני שולח מלאך לפניך ׳ הוא בשורה לעם שישלח להם נביא הנקרא מלאך עד״הכ כי מלאך ה׳ צבאות הוא ותורה יבקשו מפיהו ׳ וצוה לעם שלא ימרו פי הנביא כי בשם ה׳ ידבר אלינו וזה אמרו כי שמי בקרבו : על ידי מלאך ׳ ואף כי נאמר אללם ויאמר ה׳ אלי ׳ הכוונה על המלאך הנקרא בשם ה׳ ׳ שהוא ית׳ משלחו ונקרא השליח בשם משלחו וכן נקרא הנביא בשם מלאך ע״ש משלחו ׳ ומה נעים אמרו ז״ל גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה ׳ פי׳ כח רב להם שהתירו לעצמם לקרוא לצורת המלאך בשם ה׳ ולדבר נכחם כמו שמדבר נוכח השם ב״ה כ״כ ר״י אלבו (בכ״ח לשני מהעיקרים) :

כבר ביארתי ׳ בפרק חלק : הארבעה הבדלים ׳ א׳ במשה ידבר פא״פ ועם שאר הנביאים ע״י מלאך ׳ ב׳ משה באתהו הנבואה והוא ער ושאר הנביאים בחלום ובמראות הלילה ׳ ג׳ משה באתהו הנבואה בלי חרדה ושאר הנביאים חרדים בנבואתם ׳ ד׳ משה התנבא בכל עת שירצה ושאר הנביאים בעתים מיוחדים : ואינו מענין המאמר ׳ כי אין חפצנו

לבאר

אשר לפני משה אשר יבאו אחריו · אמנם נבואת משה רבינו לא אדבר בה באלו הפרקים אפילו מלה אחת לא
בביאור ולא ברמיזה והוא ששם נביא אמנם יאמר אצלי על משה ועל זולתו בספוק · וכן הענין אצלי עוד
בנפלאותיו ובנפלאות זולתו כי אותותיו אינם מכת נפלאות שאר הנביאים · אמנם ראית התורה על היות נבואתו
נבדלת מכל מי שקדמו הוא אמרו · וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם · הנה כבר הוריעני שהשגתו
אינה כהשגת האבות אבל יותר גדולה כ"ש השגת זולתם ממי שקדם · ואמנם הבדלה מנבואת כל מי שיתאחר
הוא אמרו ע"צ ההגדה · ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים · הנה כבר הרתבאר
שהשגתו נבדלת מהשגת כל מי שיתאחר אחריו בישראל אשר הם ממלכת כהנים וגוי קדוש ובתוכם ה' · וכ"ש
בשאר האומות · ואמנם הבדל מופתיו על הכלל ממופתי כל נביא על הכלל · כי כל הנפלאות אשר עשאום
הנביאים או נעשו להם הגידו בהם יחידים מבני אדם כאותות אליהו ואלישע · הלא תראה מלך ישראל תמה
מהם וישאל גחזי שיגידם לו כמ"ש · ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע ויהי איש וגו' · ויאמר גחזי
אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע · וכן אותות כל נביא זולת משה רבינו · ולזה הגידה
התורה עליו ג"כ שלא יקום נביא לעולם שיעשה אותות בפרהסיא לעיני האוהב והשונא הנאות לו והחולק עליו
כמו שעשה משה · והוא אמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות והמופתים וגו' לעיני כל ישראל ·
שהוא קשר הנה שנים הענינים יחד · שלא יקום מי שישיג כהשגתו · ולא מי שיעשה כמעשיו · ואח"כ באר שהאותות
היו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו החולקים עליו · והיו ג"כ לעיני כל ישראל הנמשכים אחריו שנאמר לעיני כל
ישראל · וזה דבר לא נמצא לנביא לפניו וכבר קדמה הגדתו הצודקת שלא יהיה לזולתו · ולא יטעך מה שבא
מעמידת אור השמש ליהושע השעות ההם ויאמר לעיני ישראל · כי לא יאמר לעיני כל ישראל כמו שבא במשה
וכן באליהו בהר הכרמל בפני אנשים מועטים · ואמנם אמרתי לך השעות מפני שיראה לי באמרו כיום תמים ·
שהוא יום הגדול שיהיה כי תמים שלם וכאלו אמר שהיום ההוא היה אצלם בגבעון כגדול שבימי הקיץ שם · ואחר
שתבדיל לי בשכלך נבואת משה ומופתיו שהפלגת ההשגה ההיא כהפלגת הפעולות ההם · ותאמין שזאת מדרגה
נקצר

לבאר ענינו ומהותו בזה : בספוק · השם המסופק הוא הנאמר על ב' עלמיים משתתפים במקרה מה כשם אדם
הנאמר על החי ועל המת כמבואר במלות ההגיון (בשער י"ג) : ושמי ה' · ביאר באל שדי מוסף אחר אמו נראה
ובשמי ה' כ"כ הרא"בע , והטעם בשם הויה ישנה השם ית' הטבע , וזה עשה למשה אך לא לאבות : ולא קם נביא
עוד · בא בלשון עבר כמנהג הנבואות כמו פור התפוררה הארץ וזולתו , כי העתיד להיות יראה הנביא כאלו כבר
נעשה , והנה ירדה התורה עד תכלית כל הנביאים וכאלו או תאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה : הגידו בהם
יחידים · כי כמו שהחכם צריך להתבודד בהשכלתו כן הנביא בנבואתו ככתוב מפני ידך בדד ישבתי : לעיני האוהב והשונא ·
כי העצב והכעס מסלקים הנבואה מהנביא ככתוב מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואמך וגו' , ועתה קחו לי מנגן (מ"ב ג') :
כי לא יאמר לעיני כל ישראל , כי יתכן שהיה הנס בדברים התחתונים לא בעליונים ר"ל שחידש הש"ית אחד ענן נוכח
השמש והיה מכפיל אור השמש אל מול פני המלחמה אי זה שעות אחר שקעו תחת האופק , ומפני העם ההוא לא היו
מרגישים אם הוא זה אור השמש עצמו או אור הנכפל ממנו , ובעבור שאור הנכפל אין מטבעו להאריך כיום שלם ככתוב
ע"כ יאמר הרב שרק איזה שעות התמיד האור ההוא , וכבר ביארו המפרשים בזה הכתוב ביאורי' זרים מאד וכל זה
בעבור שהי' קשה בעיניהם ביטול תנועת השמש אשר כפי המבואר בטבעיות שמנוחתו כרגע יחזור העולם לתוהו ובוהו ,
אולם אני אומר כי מי שאמר והיה העולם מחוץ המוחלט הוא זה יאמר ויקום בלי תנועת השמש כי הוא צוה ונבראו הוא
צוה

נקצר להשיגה על אמתתה , תשמע מאמרי באלו הפרקים כלם בנבואה ובמדרגות הנביאים בה , כל זה אחר זאת המדרגה , וזה היה עניין זה הפרק :

פרק שלשים וששה

דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית' באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה , ואח"כ ישפע על כח המדמה , וזאת היא היותר עליונה שבמדרגות האדם ותכלית השלמות אשר אפשר שימצא למינו , והעניין ההוא הוא תכלית שלמות הכח המדמה , וזה ענין א"א בכל איש בשום פנים ואינו עניין תיעו אליו (נ"א אלא) בשלמות בחכמות העיוניות והטבת המדות , ואפי' יהיו כלם בתכלית מה שיוכלו להיות מן הטוב והנאה שבהם עד שיחובר אליו שלמות הכח המדמה בעקר היצירה בתכלית מה שאיפשר , וכבר ידעת ששלמות אלו הכחות הגופיות אשר מכללם הכח המדמה אמנם הוא נמשך לטוב שבמזגים שיהיה לאבר ההוא הנושא לכח ההוא , ולטוב שבשעורים שיהיה לו , ולזכה שבליחות שתהיה לו , וזה עניין א"א שיתמלא חסרונו בהנהגה בשום פנים , כי האבר שמזגו רע בשרש היצירה תכלית ההנהגה המשוה לו שתעמידהו על קצת בריאות ולא שתחזירהו למעלה שבתכונותיו , אמנם אם יהיה חליו בשעורו , או בהנחתו , או בעצמו , ר"ל עצם החמר אשר נתהוה ממנו , זה מה שאין תחבולה בו ואתה יודע זה כולו ואין תועלת בהאריך בביאורו , וכבר ידעת עוד פעלת זה הכח המדמה מזכור המוחשים והרכבתם והחקוי אשר בטבעו , ושהגדולה שבפעולותיו והנכבדת שבהם אמנם יהיה בנח החושים ובבטולם מפעולותיהם אז ישפע עליו קצת שפע כפי ההכנה , והוא הסבה בחלומות הצודקות , והוא בעצמו סבת הנבואה , ואמנם יתחלפו ברב או במעט לא במין כבר ידעת המשך מאמרם חלום א' מס' בנבואה , ולא יפול השיעור בין ב' הדברים מתחלפים במין אין ראוי שיאמר שלמות האדם כך וכך כפל משלמות הסוס , וכבר השיבו זה העניין בב"ר ואמרו נובלת נבואה חלום , וזה דמוי נפלא וזה כי נובלת הוא הפרי בעצמו ואישו אלא שנפל קודם שלמותו וקודם שיתבשל כך פועל הכח המדמה בעת השינה היא פעולתו בעת הנבואה אלא שיש בו קצור ולא הגיע אל תכליתה , ולמה אודיעך זה מדבריהם ז"ל ונניח כתובי התורה , אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו , הנה כבר הגיד לנו ית' אמתת הנבואה ומהותם והודיענו שהיא שלמות יבא בחלום או במראה , ומראה שם נגזר מן ראה , והוא שיגיע לכח המדמה משלמות הפעל עד שיראה הדבר כאלו הוא מחוץ , ויהיה העניין אשר יראהו כאלו בא לו ע"ד ההרגשה היוצאת , ואלו שני החלקים בהם מדרגות הנבואה

לזה ויעמוד בלי תנועת השמש , וכבר אמרו ז"ל שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע , או יאמר שביום ההוא התנועע השמש תנועה כבידה וע"כ ארך היום :

דע כי אמתת הנבואה . יבאר גדר הנבואה ומהותה לפי דעת הפילוסופי' השוה לדעת התורה ואין הבדל בין ב' הדעות זולתי רצונו ית' , דעת הפילוסופי' שהשלם בתכלית יתנבא בהכרח ודעת התורה שגם השלם לא יתנבא עכ"פ אם לא ילוה אל השלימות רצונו ית' לנבואתו כמבואר בפרק הקודם , אולם החבר (בנו"ן לראשון מהכוזרי) דעתו שהנבואה הוא ענין סגולי מורשת לקהלת יעקב מאדם לנח ומנח לשם ועבר ומהם אל האבות ומהאבות אל קהל עדת ישורון למי שמוכן לנבואה כדברי הרב ז"ל , והוא דבר הלמד מכלל ונפלינו אני ועמך : על כח המדמה . כי הוא הכלי אשר בו ישתמשו הנביאים בהנבאותם ככתוב וביד הנביאים אדמה , ואמרו ז"ל גדול כחן של נביאים שמדמים הצורה ליוצרה , וכבר ביאר החבר שמץ דבר מני אלה הדמיונית הנבואות (בב' לרביעי מהכוזרי) : שיהיה לאבר ההוא . הוא החלק הב' מהמוח אשר מהמלא לצד העורף בו נזכרי' ונעשים הדמיונות : בנוח החושים . ר"ל בשינה : על דרך ההרגשה היוצאת . ידמה כאלו הדמיון ההוא חונה ויוצאת חוץ לנפש : ואלו שני החלקים . ר"ל החלום בשינה והמראה בהקיץ

הנבואה כלם כמו שיתבאר רצוני לומר במראה או בחלום · וכבר נודע שהעניין אשר יהיה האדם בעת יקיצתו והשתמש חושיו מתעסק בו מאד שוקד עליו נכסף לו , הוא אשר יעשה הכח המדמה בו בעת השינה בהשפיע השכל עליו כפי הכנתו וההמשל בזה והרבות המאמר בו מותר שזה העניין מבואר כבר ידעהו כל אדם · והוא דומה להשגת החושים אשר לא יחלוק בה שום אדם משלמי הדעת המוטבעת באדם · ואחר אלו ההקדמות תדע כי כשיהיה איש מן האנשים עצם מוחו בעקר בריאתו על תכלית שוויו · בזכות חמרו ומזגו המיוחד בכל חלק מחלקיו ובשעורו והנחתו ולא ימנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר א' ואחר כן האיש ההוא למד והתחכם עד שיצא מן הכח אל הפעל והיה לו שכל אנושי על שלמותו ותמותו , ומדות אנושיות טהורות שוות · ויהיה תשוקותיו כלם לדעת סודות זה המציאות וידיעת סבותיו · ומחשבתו לעולם נשקפת לעניינים הנכבדים והשגחתו אמנם היא בידיעת האל ובחינת פעולותיו ומה שצריך שיאמין בזה · ויהיה מי שכבר התבטלה מחשבתו ותשוקתו לעניינים הבהמיים ר"ל בחירת תענוג המאכל והמשתה והמשגל · ובלבד החוש הממשש אשר באר ארס"טו במדות ואמר בשזה החוש חרפה לנו · ומה טוב מה שאמר כי באמת הוא חרפה מפני שהוא לנו מאשר אנחנו ב"ח ולא דבר אחר כשאר הבהמות ואין בו דבר מעניין האנושות · אמנם שאר התענוגים החושיים · כריח · והשמע · והראות · ואע"פי שהם גשמיים הנה ימצא בהם עת אחת תענוג לאדם מאשר הוא אדם כמו שבאר זה ארס"טו · וכבר נתגלגל המאמר במה שאין מן העניין אלא שהוא צריך אליו כי רוב מחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו ויפלאו עם זה איך לא ינבאו אם תהיה הנבואה ממה שבטבע · וכן ראוי עוד שיהיה זה האיש כבר נתבטלה מחשבתו ותשוקתו לרשויות ולשררות שאינם אמיתיות · ר"ל בקשת הנצוח או הגדיל העם לו והמשיך כבודם אליו ועבודתם אותו מפני זה לבדו , אבל יראה האנשים כלם כפי ענייניהם אשר הם לפי העניינים ההם בלא ספק כבהמה או כחיה · אשר לא יחשוב השלם המתיחד כשיחשוב בהם אלא בצד ההנצל מהזק המזיק מהם כשיזדמן לו עמהם ההשתתפות · או לקבל תועלת במה שיקובל בו תועלת מהם אם יצטרך אליו לצורך מצרכיו · והאיש אשר זה תארו אין ספק כשיעשה כחו המדמה אשר הוא בתכלית השלמות , וישפע עליו מן השכל כפי שלמותו העיוני · שלא ישיג אלא עניינים אלהיים נפלאים מאד , ולא יראה זולת האל ומלאכיו , ולא ישער ולא תהיה לו ידיעה אלא בעניינים הם דעות אמתיות והנהגות כוללות לתקון

בני

בהקיץ : שוקד עליו · ר"ל המחשבות שהאדם מתמיד לחשוב בם ומתאוה להדבק בם אף הן חלומותיו כאשר נראה בנערים אשר תשוקותיהם נערות יראום בחלומותם על משכבותם : ויהיו תשוקותיו כלם לדעת סודות , כי חוזק הדמיון הוא כפי חוזק התשוקה בדביקות הדמות : מי שהתבטלה · כי התאוות הגשמיות מעיקות לרוחניות ומבלבלות אותן : בשזה החוש חרפה לנו · כבר התרעם הרמב"ן ז"ל (בשני לאגרת הקודש) על הרב ז"ל בדבר הזה , בשהוא יאמר שאיננו חרפה כשיתנהגו בקדושה , וזה אמת , וגם לא שקר דברי הרב שעומק המחשבות במוחשי המשוש מזיק מאד להשגת הנבואה ולזה פי' משה מאשתו למען לא יבטלהו זה החוש מנבואתו : לרשיות · לראשות ונשיאות : אבל יראה האנשים · יהיו בעיניו כבהמות וחייתו שדה אשר כל היום יחפשו אוכל למו כן רוב המון ב"א הם עם הדומה לחמור ירדפו אחר מחייתם אם בהפוכי בעסקא ומשא ומתן ואם בעסק אומנות מה ואם בהשכלת הנימוס המדיני לקבוע חקים ומשפטים טובים או רעים למען השיג בשכרם די מחייתם או לאסוף הון עתיק אשר כמוהם יעשו הבהמות בבקשת טרף חקם והנה ההמון האמור הוא נמשל כבהמות נדמו , וא"כ מה בצע להתפאר על בהמות ארץ וחיתו שדי אף כי ישתרר עליהם גם השתרר : אלא בצד · יחשב דרכו איך יקבל תועלת מקצתם כפי צרכו או איך ימלט מהיזקם כי כל

אים

בני אדם קצתם עם קצתם , ויודע שאלו הג' העניינים אשר כללנום והם שלמות הכח הדברי בלמוד ושלמות הכח המדמה ביצירה , ושלמות המדות בבטול המחשבה בכל התענוגים הגופיים והסר התשוקה למיני ההגדלות הסכליות הרעות , יש בהם בין השלמים יתרון רב בזה על זה מאד , ולפי זה היתרון בכל עניין משלשת העניינים האלו יהיה יתרון מדרגות הנביאים כולם זו על זו וכבר ידעת כי כל כח גופני יחלש וילאה ויפסד עת ויבריא עת אחרת , וזה כח המדמה כח גופני בלא ספק , ולזה תמצא הנביאים תתבטל נבואתם בעת האבל או בעת הכעס וכיוצא בהם , כבר ידעת אמרתם אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ושיעקב אבינו לא באתהו נבואה כל ימי אבלו , להתעסק כחו המדמה בהפקד יוסף , ושמר"עה לא באתהו הנבואה כבואה מקודם מאחר תלונת המרגלים עד שמתו כל דור המדבר אנשי המלחמה , בעבור שנלאה לסבלם לרב תלונותיהם ואע"פ שהוא ע"ה לא היה לכח המדמה בנבואתו מבוא אבל שפע השכל עליו מבלתי אמצעיותו כמו שזכרנו פעמים שהוא לא יתנבא במשל כשאר הנביאים והנה יתבאר זה ואין זה עניין הפר' , וכן עוד תמצא קצת הנביאים נבאו מדת זמן אחת ואחר כן נפסקה הנבואה מהם ולא התמידה להם בעבור מקרה שנתחדש , וזאת היא הסבה העצמית הקרובה בהפסק הנבואה בזמן הגלות בלא ספק כלומר עצלות או עצבות שיהיה לאדם בעניין מן העניינים , ויותר רע מזה היותו עבד נקנה נעבד לסכלים הזונים אשר קבצו העדר הדבר האמתי ותגבורת כל התאוות הבהמיות ואין לאל ידו , ובזה יעדנו רע והוא אשר רצה באמרו , ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו , ואומר מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאה לא מצאו חזון מה' , וזה אמרת מבואר העלה כי הכלי כבר נתבטל , והוא הסבה ג"כ בשוב הנבואה לנו על מנהגה לימות המשיח מהרה יגלה כמו שיעד :

פרק שלשים ושבעה

צריך שתתעורר על טבע המציאות בזה השפע האלהי המגיע אלינו אשר בו נשכיל ויהיה יתרון שכלינו זה

על

איש אשר לו חלק בבינה הוא זה היזקו. אלוי מכסילים שונאי דעת ע"כ לב חכם יחשב דרכו איך ימלט מהם : זמן מזלא הדברים תדע ותשכיל כללי זה הפרק , א' ביאור גדר הנבואה שהיא השפעה אלהיות על השכל העיוני והכח המדמה באמצעות השכל הפועל , ב' מחלקות הנבואה הן ב' במראה בהקיץ , או בחלום בשינה , ג' מתנאי הנביא שיהיה שלם בשלימות אשר לו שם בשלשה ר"ל בעיוני במדמה במדות , ד' צריך להתרחק מהתענוגים הגשמיים מאד מאד , ה' צריך להתרחק מההתפארות ומנצוח והשתרר , ו' צריך שישוטטו רעיוניו בכל עת במושכלות עיוניות ר"ל להשכיל באמתו ית' כל הימים , ז' צריך להתרחק מעצבות וכעס ועצלות בתכלית ההרחקה , ח יהיו בני אדם בעיניו כב"ח ולא יהיה לו דבר עמהם כי אם כפי הצורך לשעתו אם לקבל תועלת הכרחי או להסיר נזק נוס על ידם , ט' מוכרח להיות בא"י ובזמן שב"המ קיים , יו"ד עם כל המעלות האמורים הכל תלוי ברצונו ית' ברצותו ינבאהו וברצותו לא ינבאהו , וכבר העירותי בצדק לאמר שהנבואה הוא חוש נוסף בנביא יתר על שאר חושי ב"א החיצוניות והפנימיות בו ישיג הנביא הצורות הרוחניות כמו שאנחנו נשיג הצורות הגשמיות או הדביקות בגשם , והנה כמו שחסר החוש בבריאה לא יוכל לצייר מוחשי החוש ההוא מהותו ואיכותו ר"ל כמו שהעור מבטן לא יוכל לצייר מהות הגוונים , והחרש מלידה לא יוכל לצייר מהות הקול כן אנחנו לא נוכל לצייר מהות הנבואה , אחר שלא השגנו נבואה מעולם , זה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל לא ידעו ולא יבינו דבר שלא השיגו בחוש מעולם כלליו ופרטיו , על כן בדברים כאלו העומדים ברומו של עולם האמונה יותר נעלה מההשכלה כי יאחז צדיק דרכו לחיות באמונתו :

צריך שתתעורר י' אחר שביאר בקודם מהות הנבואה שהוא שפע שופע מהש"ית על הנביא באמצעות השכל הפועל

בא

על זה / והוא שאפשר שיגיע ממנו מעט לאיש אחד ויהיה שיעור הדבר ההוא המגיע לו שיעור שישלימוהו לא זולת זה / ואפש"ר שיהיה הדבר המגיע אל האיש שיעור שישפע על שלמותו להשלים זולתו / כמו שקרה הענין בנמצאות כלם אשר מהם שהגיע לו מן השלמות מה שינהיג בו זולתו / ומהם שלא יגיע לו מן השלמיות אלא כשיעור שיהיה מנהיג בו עצמו לא זולתו כמו שבארנו : ואחר זה תדע שזה השפע השכלי כשיהיה שופע על הכח הדברי לבד / ולא ישפע דבר ממנו על הכח המדמה אם למעוט הדבר השופע או לחסרון היה במדמה בעקר הבריאה ולא יוכל לקבל שפע השכל / שזה הוא כת החכמים בעלי העיון / וכשיהיה השפע ההוא על ב' הכחות יחד ר"ל הדברי והמדמה על תכלית שלמותם ביצירה זהו כת הנביאים / ואם יהיה השפע על המדמה לבד ויהיה קצור הדברי אם מעקר היצירה או למעוט התלמדות / זאת הכת הם מנהיגי המדינות / מניחי הנימוסים / והקוסמים / והמנחשים / ובעלי החלומות הצודקות / וכן העושים הפליאות בתחבולות הזרות / והמלאכות הנעלמות עם היותם בלתי חכמים הם כלם מזאת הכת השלישית : וממה שצריך שיתאמת אצלך הוא שקצת אנשי זאת הכת הג' יתחדשו להם דמיונות נפלאות וחלומות וטרופים בעת היקיצה בדמות מראה הנבואה / עד שיחשבו בעצמ' שהם נביאים / ויפלאו מאד במה שישיגוהו הדמיונות ההם ויחשבו שכבר הגיעו להם חכמות לא בלמוד / ויבאו בבלבולים גדולים בעניינים העצומים העיוניים / ויתערבו להם העניינים האמתיים בעניינים הדמיוניים ערוב נפלא / כל זה לחוזק הכח המדמה וחולשת הדברי מפני שלא עלה בידו דבר ר"ל שלא יצא לפעל / וידוע שבכל כת משלש הכתות האלו יתרון רב מאד / וכל כת משתי הכתות הראשונות תחלק לשני חלקים כמו שבארנו / וזה שהשפע המגיע בכל כת משתיהם יהיה אם בשיעור שישלימהו לא בזולת זה או בשיעור שיעדף על שלמותו מה שישלים בו זולתו / והכת הראשונה והם החכמים אפשר שיהיה השופע על כח האיש מהם השכלי

בשיעור

בא לבאר בזה איכות זאת ההשפעה / וההבדלים שבין חכם ונביא וקוסם : על הכח הדברי · על כח השכל העיוני : והחכמים בעלי העיוני · רומז למשכילים בפועל אלהים בשכל העיוני : למיעוט ההתלמדות · ר"ל שלא הרגיל שכלו להשכיל במושכלות עיוניות / וכאן לא נתן הסבה מיעוט ההשפעה כמו בכת החכמים להיות שאין ההשפעה עוברת מהמדמה אל השכל כאשר מן השכל על המדמה / והנה ההשפעה השופעת על המדמה היא השופעת על הדברי תחלה ר"ל על השכל המעשי ומשם על המדמה ובכח זו ההשפעה יקבע המעשי חקים ומשפטים טובים והנהגות טובות יחיו בהם אנשי המדינה חיים ערבים / ובעלי זו הכת לא חלק להם בשכל העיוני כלל / וקראיהם בראותם את עצמם בתור החכמים בשכל המעשי / ישתוקקו להשכיל ג"כ במושכלות עיוניות / ומאשר לא נסו בם על כן יבדו להם סברות דמיוניות מלומדי הקשים הלניים מעשי חידודים כלם ויחשבו שהם מושכלות עיוניות / והם המה כת המדברים שאין כחם אלא בפה כי לא ישכים המציאות שחוץ לשכלם עם שכלם / אף לבם בל עמם להבין מוצא שפתם ואנשי זו הכת לא נאמנה את אל רוחם כשכבר מבואר (בנו"ן לראשון) שאין האמונה נמשכת אחר הנאמר בפה לבד כי אם אחר המצויר בלב אם היא כן חוץ ללב כאמור בפה וכפי המצויר בלב : וטרופים בעת היקיצה · בעבור שהמדמה יש לו כח רב לפעול בגוף חולי ובריאות כמו בבעלי קרי ובחולי שאיפ"מונדרי' ככתוב רוח איש יכלכל מחלהו וגו' / על כן אלה בעלי הדמיונות החזקים יקר מקריהם שישתגעו לפעמים ויהיו מטורפי הדעת לעת שיגברו עליהם הדמיונות ויתנבאו כאחד המשוגעים כאשר שמענו כן ראינו רעדת כת הש"ל שר"י שלפתע פתאום נפל איש מהם לארץ חיל ורעדה יאחזוהו ויהי כמי שכפאו שד וידבר דברים אין תבונה בם / וכל זה מחוזק הדמיונות אשר בכחו המדמה עד כי בחוזקו נגבר להרדים שאר הכחות החיוניות כמנהג הכחות הנפשיות שכאשר יגבר אחד מהם יחלשו הנשארים על כן רוב חזקי הזכרון הם חלושי השכל / ולפי דעת הרא"בע נקראים אלה הדמיונות בשם שדים ושעירים / שדים מעצם תוקף כמו כשוד משדי יבוא והנה תמורת

הדגש

כשיעור שישימהו בעל חקיר׳ והבנה וידע ויכיר ולא יתנועע ללמד לזולתו ולא להבר ולא ימצא לזה תשוקה ואין לו עליו יכולת ׳ ואפשר שיהיה השופע עליו כשיעור שיניעהו בהכרח ולחבר וללמד ׳ כן העניין בכת השנית אפשר שיבואהו מן הנבואה מה שישלים הנביא לא זולת זה ׳ ואיפשר שיבואהו ממנו מה שחייב לו שיקרא האנשים וילמדם וישפיע עליהם משלמותו ׳ הנה כבר התבאר לך כי לולי זה השלמות הנוסף ׳ לא היו החכמות מחוברות בספרים ׳ ולא היו הנביאים מפייסים בני אדם לדעת האמת ׳ כי לא יחבר חכם דבר אחד לעצמו ללמד עצמו מה שכבר ידע ׳ אבל טבע השכל כן הוא שישפיע לעולם וימשך ממקבל זה השפע למקבל אחר אחריו עד שיגיע אל איש א״א שיעברהו השפע ההוא אבל ישלימהו לבד כמו שבארנו בקצת פרקי זה המאמר ׳ וטבע זה העניין מחייב למי שהגיע לו זה השיעור הנוסף מן השפע שיקרא בני אדם על כל פנים יקובל ממנו או לא יקובל ואפילו יזיק בעצמו , עד שאנחנו נמצא נביאים קראו בני אדם עד שנהרגו ׳ השפע ההוא האלהי יניעם ולא יניחם לשקוט ולא לנוח בשום פנים ואפי׳ הגיע לרעות גדולות ׳ על זה תמצא ירמיהו ע״ה כי כשהגיעהו מבזיון המורים הכופרים ההם אשר היו בזמנו ׳ השתדל לסתום נבואתו ולא יקראם אל האמת אשר מאסוהו ולא היה יכול לסבול זה אמר ׳ כי היה דבר ה׳ לי לחרפה ולקלס כל היום ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש

בוערת

הדגש ׳ והטעם כי תוקף הדמיון שודד השכל כאמור ׳ ונקראים שעירים ע״ש המחשבה וההשערה מן כמו שער בנפשו אף כי זה בימין הנה כמוהו מיודעי מחשך לפי׳ רש״י ז״ל ׳ וכמוהו מרגלים חרש לדעת חז״ל : ואפי׳ יזיק בעצמו ׳ אמנם כן מקרה החכמים מחברי הספרי׳ אשר באוות נפשם למלא דבר ה׳ בחשוקתם להועיל לזולתם אשר נטע ה׳ בהם יכתבו ספרים ללמד בעם דעת אלהים והם מזיקים בזה לעצמם כי תעלה עליהם קנאה חמת החכמים בעיניהם בשכל המעטי והמה כסילים לא יחפצו בתבונת השכל העיוני ׳ על כן יוציאו דבה על המשכילים באמתו וכבר דמו בזהר תשוקת המשכיל לזווג זיווגים רעיוניים למען הוליד תולדות שכליות כלו זרע אמת ׳ לחשוקת המשגל ׳ ושם נאמר ויי׳ למאן דוריק ניצוצים לבר וכו׳ ׳ והנה כמו שתשוקת המשגל היא לתכלית טובה יצרה ה׳ ויבואו ממנה רעת רבות לבעליה כן תשוקת הדיבור בחכמה להודיעה לבני אדם היא לתכלית טובה ׳ ויבאו ממנה רעות רבות וצרות לבעליה ׳ ואם אמור יאמר החכם אצרה על דל שפתי ולא אדבר בשמה בעוד כסילים לנגדי ככתוב באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך ׳ לא יוכל על זה מפני חוזק התשוקה על הדיבור ככתוב כי מלתי מלים וגו׳ ׳ הנה בטני כיין לא יפתח וגו׳ ׳ אדברה וירוח לי ׳ וזה אליהוא היה חכם לא נביא ׳ ולא עצר כח לשום מסגר על החכמה ותהי לה מחשבתו קברה ולבו הרת עולם ׳ אמנם יד התשוקה תעשה זאת אשר לא תוהו בראה ה׳ כי אם לתכלית יצרה ׳ להודיע לבני אדם חכמתו ית׳ ׳ למען יתאשרו באושר האנושי וההצלחה האמיתית לדעת את ה׳ על פי פעלו ׳ וכל זה אם במושב זקנים ידובר בה ׳ אולם בהשמע דבר החכמה במסבת כסילים אוי יבוזה וישטמוה ויבקשו הרע לאומרה תחת אשר חפץ להטיב עמהם ולהועילם בתועלת אמיתי וטובה נצחית ׳ ונמשלו אללי לרופא נדיב אשר ראה איש חסר דעה ומשוגע ממראה עינין ׳ ונדבה רוחו אותו לרפאותו ׳ ויבוא אליו ויחל להשקותו סם רפואי ׳ ויימר לחכו וירגז ותעל חמתו באפו ויכעס על הרופא ויאמר מדוע נטמיתי בעיניך ותראני בתור המשוגע או חסר דעה ׳ והנני בריא אולם ׳ אבל אתה הוא החולה על כן אתה רואה את הבריאים בתור המשוגעים ׳ והנני רופא לך וירס מטהו ויכהו הכה ופצוע אשר אמנם כן יענו רשעי כסל על חכמי לב לאמר מי עור כמשולם ועור כעבד ה׳ ׳ כאלו אוהב סכלים ה׳ ׳ ובסכלותם קרבת אלהים ימצאון ובה יסד ה׳ עולמו ׳ לא כן הדבר כי הש״ית הוא אוהב חכמה ובה יסד עולמו ככתוב כלם בחכמה עשית ׳ ונאמר ואהי׳ אצלו אמון ׳ ואמרו ז״ל אני הייתי כלי אומנותו של הק״בה ׳ ועוד חזון למועד כי יתמו אוילים מן הארץ ורשעי כסל עוד אינם ׳ או אז תמלא הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים ככתוב ׳ כי כלם ידעו אותו לפי חכמתו אשר יסד בשמים ובארץ ׳ ואז יהפך לבם לאהבה את החכמה שהיא עצם האלוה כמ״ש החבר (בשני לשני) ז״ל ונקרא אותו חכם

לבב

בוערת עצור בעצמותי ונלאתי כלכל ולא אוכל , וזהו עניין מאמר הנביא האחרון , ה׳ אלהים דבר מי לא ינבא , ודע זה :

פרק שלשים ושמנה

דע כי בכל אדם כח וגבורה בהכרח , ולולי זה לא התנועע במחשבתו לדחות מה שיזיקהו , וזה הכח בכחות הנפשיות אצלי כדמות הכח הרוחה בכחות הטבעיות וכח הגבורה הזה יתחלף בכח ובחלשה כשאר הכחות , עד שאתה תמצא מן האנשים מי שיתגבר על האריה , ומהם מי שיברח מן העכבר , ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו , והמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד , וא״א ג״כ מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה ולפי דעת אחרת , וכן יחסר ג״כ במעוט העשייה ולפי דעת אחת , ומשני הנערות יתבאר לך בנערים יתרון אלו הכחות בהם או חלשתם , וכן כח המשער הזה הוא נמצא בכל האנשים ויתחלף במעט וברב , וכ״ש בעניינים אשר לאדם בהם השגחה גדולה ומחשבתו משוטטת בהם , עד שאתה תמצא בעצמך שפלוני כבר אמר כך או עשה כך בעניין הפלוני ויהיה העניין כך , ותמצא מבני אדם מי שדמיונו ומשערו חזק מאד נכון עד שאפשר שכל אשר ידמה היותו יהיה כמו שידמה או יהיה קצתו , וסבות זה רבות מעניינים רבים קודמים ומתאחרים והווים , אלא שמכח זה המשער יעבור השכל על ההקדמות ההם כלם ויוליד מהם בזמן מועט עד שיחשב שזה בלא זמן , ובזה הכח יגידו קצת בני אדם עתידות עצומות , וא״א מבלתי היות שתי הכחות האלו בנביאים חזקות מאד , רוצה לומר כח הגבורה , וכח המשער , ובהשפיע השכל עליהם יחזקו שני הכחות האלה מאד עד הגיע זה למה שידעת , והוא שהתגבר איש אחד במקלו על המלך הגדול להציל אומה מתחת עבודתו ולא פחד ולא ירא כאשר נאמר לו , כי אהיה עמך , וזה עניין יתחלף ג״כ בהם אלא שא״א מבלעדיו כמו שאמר לירמיה , אל תירא מפניהם וגו׳ הנה נתתיך היום לעיר מבצר וגו׳ , וליחזקאל נאמר אל תירא מהם ומדבריהם , וכן תמצא כלם ע״ה היתה בהם גבורה גדולה , וביתרון כח המשער ג״כ בהם יגידו העתידות במהרה ויתחלף זה ג״כ בהם כמו שידעת : ודע כי הנביאים האמתיים יגיע להם השגות עיוניות בלא ספק לא יוכל האדם בעיון לבד להשיג הסבות אשר יתחייב מהם הידוע ההוא , ודומה לזה הגידם דברים לא יוכל האדם בסברא ובמשער הכולל לבד שיגידם , שהשפע הוא בעצמו אשר שפע על הכח הדמיוני עד שהשלימו , עד שהגיע מפעלתו שיגיד מה שיהיה וישיגהו כאלו הם עניינים כבר הרגישו בהם החושים , והגיעו אל

לבב מפני שהוא עלם החכמה וכו׳ , ואז חכמים יראו פועל אלהים וישמחו בה׳ , וישרי לב יעלזו בהשכלת אמתו ית׳ והסכלות תקפוץ פיה , כה יחן ה׳ וכה יוסיף ב״ב אכ״יר :

דע כי בכל אדם . אחר שביאר בקודם יתרון שלימות הנביא על שאר בני אדם בהשפעה בא לבאר בזה שעוד לו יתרון באבירות הלבב וחוזק כח המשער : שיתגבר על הארי . כדוד שנאמר גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך : על המחנה . כיונתן בפלשתים : ויוסיף זה . זה האבירות יוסיף בכחו ויתגבר לצאת מן הכח אל הפועל לפי אמונת דעתו של בעל האבירות ובטחונו בדבר האמונה ההוא , עד״הכ האמינו בה׳ אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו , ונאמר אל תחת מפניהם כן אחתך לפניהם . ויש לפרש ג״כ לפי דעת אחת , שר״ל שישתדל להוציא הגבורה אשר בכח אל הפועל שהוא זה דעת האומר שהאדם הוא בעל בחירה והחריצות מועיל , וכמו כן לפי דעת אחת ר״ל האומר שהכל בגזירה שקר ההשתדלות והבל החריצות כי אין בו מועיל אחר שהנגזר מוכרח להיות , הנה יחסר כח הגבורה בחסרון ההשתדלות , וזה הפי׳ האחרון הוא הנכון : קודמים ומתאחרי׳ . ר״ל שהמשער ישער בנפשו המסובב הנולד לסבת הדברים. אשר יקרו בעבר ועתיד והוה : וביתרון כח המשער . אין כוונת הרב ז״ל שהנביא יגיד העתידות לפי הפעולות המתפעלות

אל זה הכח המדמה מצד החושים, הוא ג"כ ישלים פעל הכח הדברי עד שיגיע מפעלתו שידע ענינים נאמני המציאות, ויגיע לו זאת ההשגה כאלו השיגה מהקדמות עיוניות, זה הוא האמת אשר יאמינהו מי שיבחר להודות באמת, כי הדברים כלם יעידו קצתם על קצתם ויורו קצתם על קצתם: וזה צריך שיהיה בכח הדברי יותר, שאמתת שפע השכל הפועל אמנם הוא עליו והוא יוציאהו לפעל, ומן הכח המדבר יגיע השפע לכח המדמה, ואיך יגיע משלמות הכח המדמה זה השעור והוא השגת מה שלא יגיע אליו מן החושים ולא יגיע כמו זה לכח הדברי, והוא השגת מה שלא השיגהו בהקדמות ותולדה ומחשבה, וזהו אמתת ענין הנבואה והדעות ההם אשר ייוחד בהם למוד הנבואה, אמנם התניתי במאמרי הנביאים האמתיים בעבור שאנצל מאנשי הכת הג', אשר אין להם דבריות כלל ולא חכמה, אלא דמיונות ומחשבות לבד, ואולי הענינים ההם אשר ישיגום האנשים ההם, הם דעות היו להם ונשארו רשומיהם הקוקים בדמיונם עם כל מה שבכחם המדמה, וכאשר בטלו דמיונות רבות והשביתום, נשארו מקומות הדעות ההם לבד ויראו להם ויחשבום כאלו הם דברים מתחדשים וענין בא מחוץ, ומשלם אצלי כאדם שיש עמו בבית אלף אישים מב"א ויצא כל מי שבבית ההוא מלבד איש אחד שהיה בכלל מי שבבית, וכאשר נשאר האדם ההוא עם האיש ההוא לבדו חשב שעתה נכנס עליו בבית, ואין הענין כן אבל הוא מכלל שלא יצא, וזה מקום מן המקומות המטעים חממיתים, וכמה מתו בו מן המחזיקים עצמם כחכמים, ומפני זה תמצא אנשים אמתו דעותיהם בחלומות שחלמו אותם, ויחשבו שזה הנראה בשינה הוא דבר מבלתי הדעת אשר האמינוהו או שמעוהו בערת היקיצה, ולזה צריך שלא ישגיח האדם למי שלא ישלם כחו הדברי ולא הגיע לתכלית השלמות העיוני, כי המגיע ההוא אל השלמות העיוני הוא שאפשר שיגיע אל ידיעות אחרות באמצעות שפע השכל האלהי עליו, והוא אשר הוא נביא באמת כבר בא הבאור בזה, ונביא לבב חכמה, יאמר שהנביא באמת הוא לבב חכמה וזה גם כן ממה שצריך שידע:

ואחר

המתפעלות המשכנות הפעולה העתידה, כי הוא זה פעל החכמים כמו שקדם, אבל כוונתו שהנביא משער העתיד להיות לפי הדמיונות שהוא רואה דרך משל בראות יחז' המרכבה או שער בנפשו שהוא סימן לנסיעת השכינה מן המקדש, כמ"ש החבר (בשני לרביעי): יעידו קצתם על קצתם. ר"ל הכח המדמה יעיד על כח השכל העיוני כמי שהמדמה שלו יותר שלם מהמדמה של שאר בני אדם כן העיוני, וזה כי אין ההשפעה על המדמה לבד כי אם על העיוני ומשם ישפיע על המדמה וא"כ שלימות המדמה יעיד על שלימות השכל, מש"א במנהיגי המדינה שאין ההשפעה על העיוני כ"א על המדמה לבד: ואולי הענינים ההם. ויתכן היות שנת נבואת הקוסמים הוא כח המשער כי כמו שער בנפשו השערות שונות, מאז ומקדם איך יפול דבר לפי סבותיהן המסבבות אותן, נשכחו אח"ז כל ההשערות ההן זולתי אחת מהנה עלתה על זכרונו, ויהי כזכור הקוסם דבר ההשערה ההוא לא ידע שהיא זכרון הנשכח אבל חשב שעתה נגלה לו זה ברוח נבואה: הוא דבר מבלתי הדעת. ר"ל כבר הרהר החולם בדבר הזה אשר חלם על כן בא בחלום כפי מנהג הטבע אך החולם שכח בדבר המחשבה ההיא אשר חשב בטרם חלם ע"כ ידמה כי הוא חלום נבואי, וגם בזמננו רבים מבעלי השכחה מחלמים חלומות צודקים ויחשבו כאלו בנבואה דבר החלום בהיות שלא חשבו בדבר כלום ובאמת כבר חשבו בדבר ההוא זמן רב קודם שחלמו ונשכחה המחשבה ההיא מהם ועלתה בשינה על המדמה, כי הוא זה ר"ל המדמה כסופר המעיין בכתביו בעת ההתבודדותו אשר כן המדמה יעיין בדמיונותיו לעת השינה בהתבודדותו מבין שאר החושים הנרדמים לשעתם אז יש לו מנוחה לעשות מלאכתו, ויעוין מה שכתבנו (שפת אמת) בהערה לשורש חלם: ונביא לבב חכמה. לפי הפשט הוא לשון ביאה וכן הוא במסורה (דניאל ע') ונבא לבב חכמה בקריאה חסר דהוא לשון ביאה, והטעם על זאת יתפלל המשורר יגל ה' עיני בחינתנו ויודיענו מעלת החכמה כי היא תתן שלימות ואושר אמתי לבעליה

כידיעתנו

פרק תשעה ושלשים

ואחר שדברנו במהות הנבואה והודענו אמתתה, ובארנו שנבואת מרע"ה נבדלת מנבואת זולתו, נאמר שעל ההשגה ההיא לבדה נתחייב הקריאה אל התורה, וזה שזאת הקריאה שקרא מר"עה לנו לא קדמה כמותה לאחר ממי שקדם מאדם אליו, ולא התאחרה אחריו קריאה כמותה לאחד מנביאינו, וכן יסוד תורתינו שלא יהיה בלתה לעולם, ולזה לפי דעתנו לא היתה שם תורה ולא תהיה בלתי תורה אחת והיא תורת מרע"ה וביאור זה לפי מה שכתוב בספרי הנביאים ובא בקבלה הוא שכל מי שקדם למר"עה מן הנביאים, כאבות, ושם, ועבר, ונח, ומתושלח, וחנוך, לא אמר אחד מהם כלל לכת מבני אדם, שהשם שלחני אליכם וצוני שאומר לכם כך וכך, וצוה אתכם לעשות כך, זה דבר שלא העידו בו כתובי התורה ולא בארה בו הגדה אמתית, אבל היתה באה אליהם הנבואה מהשם כמו שבארנו, ומי שהרבה עליו השפע ההוא כאברהם ע"ה קבץ האנשים וקראם ע"צ הלמוד וההישרה אל האמת שכבר השיגו כמו שהיה אברהם מלמד בני אדם ומבאר להם במופתים עיוניים שיש לעולם אלוה אחד לבדו ושהוא ברא כל מה שזולתו ושאין צריך שיעבדו אלו הצורות ולא דבר מן הנבראים, וירגיל בני האדם אל זה וימשכם בספורים נאים והטיב להם, לא שאמר יום כלל שהשם שלחני אליכם וצוני והזהירני, עד שהוא כאשר צוה למול הוא ובניו ועבדיו מל אותם ולא קרא בני אדם אל זה על דרך קריאת הנבואה, הלא תראה לשון התורה בו, כי ידעתיו וגו', הנה כבר התבאר שעל צד המצוה לבד יעשה, וכן יצחק ויעקב ולוי וקהת ועמרם, על זאת הדרך היו קוראים בני האדם, וכן תמצא החכמים אומרים במי שקדמהו מן הנביאים בית דינו של עבר בית דינו של מתושלח מדרשו של מתושלח, כלם ע"ה אמנם היו נביאים ילמדו בני אדם על תכונת דורשים ומלמדים ומיישרים לא שיאמרו ויאמר ה' אלי דבר אל פלו', כן היה העניין קודם מרע"ה, אבל משה רבינו כבר ידעת מה שנאמר לו ומה שאמר ומאמר כל העם לו, היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, אמנם כל נביא ממנו שהיה אחר משה רבינו כבר ידעת דברי ענייניהם כלם והיותם כדמות המזהירים לבני אדם קוראים אותם לשמור תורת משה, מיעדים הרע למניח אותה ומייעדים הטוב למי שהתיישר להמשך אחריה, וכן נאמין שכן יהיה העניין תמיד כמ"ש, לא בשמים הוא לאמר וגו' לנו ולבנינו

כידיעתנו שהיראה תהן שלימות, וזה אמרו מי יודע עוז אפך, ר"ל מי ממנו היודע עוז אפך, וכיראתך, כמו שיודע שראוי לירוא מפניך כן יודע השנאתך להתעבר לתת לרשע רע כרשעתו, למנות ימינו, כמו שהודעת שהיראה תתן שליעות כן הודיענו לתת לבנו אל מספר ימי חיינו שלא נוציאם בהבל כי אם נביא לבב חכמה ככתוב יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת, אולם לפי מדרשם ז"ל יהיה פי' שהנביא מקור השפעתו מלב החכמה כי ממנו תוצאות חיים נבואיים לנביא, ובעבור גודל מעלת החכמה עד שהיא תעיד על הנביא האמיתי, ע"כ אמרו ז"ל חכם עדיף מנביא, וזה כי החכם יעיד על הנביא ואין הנביא מעיד על החכם ר"ל חכמת הנביא תעיד על אמתת נבואתו ואין נבואתו מעידה על חכמתו:

ואחר שדברנו, אחר אשר ביאר גדר ומהות הנבואה, וביאר (בל"ה מזה) שנבואת משה נבדלת מנבואת שאר הנביאים בד' הבדלים, עוד יוסף ידו בזה לבאר הבדל אחד והוא שמשה קרא לקהל מבני אדם לצוות להם תורה מפי הש"ית אש"אב שאר הנביאים כי הנביאים שקדמו לו הורו לב"א הדרך הישרה על צד הלמוד, והבאים אחריו הם רק מזהירים לשמור תורת משה, וזה לאות כי זאת התורה תקום לנצח כי לא קם נביא עוד אשר שינה שום דבר בתרתו, וזה שאמר הכתוב תורת ה' תמימה ר"ל שלימה והדבר השלם בתכלית אין בו תוספת ומגרעת ככתוב לא תוסיף עליו ולא

ולבנינו עד עולם׳ וכן ראוי שיהיה כי הדבר השלם בתכלית מה שאפשר במינו א״א שימצא זולתו במינו אלא חסר מן השלמות ההוא׳ אם בתוספת או בהסרון במזג השוה אשר הוא תכלית שווי המין ההוא׳ כי כל מזג יוצא מן השווי ההוא יהיה בו חסרון או תוספת . כן העניין בזאת התורה כמו שנתבאר משווירה ואמר הקים ומשפטים צדיקים׳ וכבר ידעת שעניין צדיקים שוים׳ וזה שהם עבודות אין טרח בהם׳ ולא תוספת כעבודת המתבודד בהרים הפורש עצמו מן הבשר והיין ודברים רבים מצרכי הגוף ובטלטול לעבודה וכיוצא בהם ולא חסרון שיביא אל זוללות ואל שטיפה בזמה עד שיחסר שלמות האדם במדותיו ועיונו כשאר נימוסי האומות הסכליות׳ וכשנדבר בזה המאמר בתת עלת טעמי המצות יתבאר לך משוויה וחכמתה מה שצריך שיתבאר ולזה נאמר בה . תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, אבל מי שיחשוב שטרחה גדול וקשה ושבה צער גדול כל זה טעות בההבוננות והנה אבאר אחר זה קלותה באמת אצל השלמים ולזה אמר׳ מה ה׳ שואל מעמך וגו׳׳ ואמר המדבר הייתי לישראל׳ אלא זה כולו בערך לחשובים, ואמנם אנשי העולה והחמס וההתגברות המזיק מן הדברים אצלם והקשה שבהם שיהיה שם שופט ימנע ההתגברות׳ וכן בעלי התאוה והיצר הפחותים הקשה שבדברם אצלם מנוע לכתם בשרירות לבם בזנות ולקחת הדין מעושהו׳ וכן כל חסר יראה שמניעת הרע אשר יבחרהו לפי גנות רוע מדותיו טורח גדול, ואין להקיש קלות התורה וקושיה לפי תאות כל רע פחות בעלי מדות מגונות׳ ואמנם תבחן לפי השלם מבני אדם׳ אשר כוונת זאת התורה שיהיו בני אדם כלם כמו האיש ההוא׳ זאת התורה לבד היא אשר נקראת תורה אלהית׳ ואמנם זולתם מן ההנהגות המדיניות כנמוסי היונים והזיות הצא״בא וזולתם׳ כל זה מפעולות אנשים מנהיגים לא נביאים כמו שבארתי פעמים ;

פרק ארבעים

כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע׳ ושטבעו שיהיה מתקבץ׳ ואינו כשאר ב״ח אשר אין לו הכרח

ולא תגרע ממנו, והר״י אלבו כתב (בי״ד לשלישי מהעיקרים) שאין זה מוכרח להאמין שלא תשתנה התורה כי אין להרב עליו עד נאמן וכבר חזר ה׳ מתורת אדם לתורת בני נח ומתורת בני נח לתורת ישראל, ובתורת ישראל עצמה חזר מעבודת הבכורים לעבודת הלויים על כן יתכן עוד שברצות ה׳ ישנה קצת מצות התורה כפי אשר יאות לטבע הדור האחרון ובדרז״ל עתידים מצות שיתבטלו, ואין הכרע מהכתובים כי מ״ש וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה, ענינו שיחדש רוח נכון בקרבנו לקיים את התורה ככתוב אחריו נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה, וכבר נהגו האבות מנהגי התורה נטרם הנתנה כאמרם ז״ל קיים אברהם אבינו אפי׳ עירוב תבשילין: והדעת נותנת שלא תשתנה התורה ולא תתבטל • וכבר פירשו קצת המקובלים (הוא הר״מע ז״ל מפאנו) אמרם ז״ל עתידים מצות שיתבטלו שר״ל שיתבטלו מהיות דתיות אבל ישובו להיות טבעיות עד שכל איש הישראלי יכסוף לעשותם בטבעו, ולזה נאמרו רוני המצות בלשון עתיד חג הסכות תעשה לך, כלומר תעשה מעצמך באוות נפשך:

כבר התבאר • אחר שביאר בקודם מעלת נבואת משה ומעלת התורה, ביאר בזה הכרח נתינת התורה, והכרת האלהייה מזולתה ר״ל במה יוודע איפה מי היא זו התורה האלהיות ומי זו נימוסית, או שהתפאר מניחה בנבואה בשקר, או שגנבה כלה או מקצתה מנביא האמת: מדיני בטבע • ר״ל טבעו מחייב שישכון במדינה בקיבוץ אנשים להעזר מהם בצרכיו, זה מכין מזונו וזה מלבושיו וזה בונה בתיו וזולתם, מה שאין שום ב״ח מוכרח להעזר מרעהו ע״כ נקראו בהמות שדי וחיתו יער, ובעבור קיבוצו ושינוי טבע אישיו ומדותיהם זה מזה, אשר השינוי הזה גורם הפירוד ביניהם, על כן הם מוכרחים בטבעם לדת אשר תחברם בהנהגה אחת ככתוב הקהל חקה אחת להם,

וגו׳

הכרח להתקבץ, ולרוב ההרכבה בזה המין מפני שהוא המורכב האחרון כמו שידעת, היה ההבדל רב בין אישיו, עד שאפשר שלא תמצא שני אנשים מסכימים במין ממיני המדות, כמו שלא תראה צורותיהם הנראות שוות, ועלת זה התחלף המזג ויתחלפו החמרים ויתחלפו גם כן המקרים הנמשכים אחר הצורה, כי לכל צורה טבעית קצת מקרים מיוחדים נמשכים אחריה בלתי המקרים הנמשכים אחר החמר, ואין כיוצא בזה ההתחלפות האישי הגדול נמצא באחד ממיני ב"ח אבל ההתחלפות בין אישי כל מין מתקרב, מלבד האדם שאתה תמצא שני אישים ממנו כאלו הם משני מינים בכל מדה, עד שתמצא אכזריות איש תגיע עד שישחט צעיר בניו מרוב הכעס ואחר יחמול על הריגת כנה או תלעת אחת וירך לבו מזה וכן ברב המקרים, ומפני שטבעו נותן שיהיה בין אישיו זה החלוף וטבעו צריך אל הקיבוץ צרך הכרחי, א"א בשום פנים שישלם קבוצו אלא במנהיג בהכרח ישער פעולותיהם וימלא המחסר וימעיט מן המרבה ויחוק פעולות ומדות יעשום כלם על חק אחד תמיד, עד שיעלם ההתחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ: ולזה אומר שהתורה אע"פ שאינה טבעית יש לה מבוא בענין הטבעי, והיה מחכמת אלהים בהעמיד זה המין למה שרצה מציאותו ששם בטבעו שיהיה לאישיו כח הנהגה, ומהם מי שיהיה הוא עצמו אשר ניבא בהנהגה ההיא והוא הנביא או מניח הנימוס, ומהם מי שיהיה להם כח לחייב לעשות מה שצוה הנביא ההוא ולהמשך אחרין ולהוציאו לפעל, והם המלך הלוקח הנימוס ההוא, והמתפאר בנבואה הלוקח בתורת הנביא אם כלה או מקצתה ויהיה לקיחתו הקצת והניח הקצת, אם בעבור שזה היה יותר קל עליו או בעבור שיביא לחשוב שאלו העניינים באו לו בנבואה ואינו נמשך בהם אחר זולתו, ע"צ הקנאה, כי יש מבני אדם מי שייטב בעיניו שלמות אחד ויערב לו ויתאוהו וירצה שידמו בני אדם שאצלו השלמות ההוא ואע"פ שהוא ידע שאין אצלו שלמות, כמו שתראה רבים יתפארו בשיר זולתם ויאמרו שהם עשאום, וכן נעשה בקצת הבורי אנשי החכמה ובחלקי חכמות רבות יפול ליד איש מקנא מתרשל דבר חדש זולתו ויתפאר שהוא חדשהו, כן קרה בזה השלמות של נבואה גם כן שאנחנו נמצא אנשים התפארו בנבואה ואמר מה שלא באה נבואה בו יום כלל, כצדקיהו בן כנענה, ותמצא אנשים התפארו בנבואה ואמרו דברים אמרם השם בלא ספק, ר"ל שהם באו בנבואה אבל לזולתם, כחנניה בן עזור ואמרו שהם נבאום ושתום עדים וידיעת זה כלו והכרתו מבוארת מאד, ואני אבאר לך זה עד שלא יסופק עליך העניין ויהיה אצלך הבדל תכיר בו בין הנהגות הנימוסים המונחים (לא) (נ"א אן) המשומים, ובין הנהגו' התורה האלהית, ובין הנהגות מי שיקח דבר ממאמרי הנביאים ויתפאר בו ויאמר שהוא אמרו, אמנם הנימוסים אשר גלו מניחיהם שהם נימוסים הניחום ממחשבותם לא

יצטרך

ונזה יכון הקבוץ המדיני ביניהם: שהוא המורכב האחרון. כי ההויה הראשונה הוא הדומם, ואחריו הצומח ואחריו הב"ח ואחריו המדבר כפי הנזכר בריאתם במ"ב, וע"כ נתחקו בו טבעי כל היצורים ושינוי מדותיהם: והיה מחכמת אלהים. ר"ל הש"ית יסד בטבע קצת אישי בני אדם ההשתוקקות והכח לחוקק חקים ומשפטים ישרים, ונהיות המחוקקים וקובעי נימוסי כל עם ועם מכווני' כפי הטבע מאלהים ע"כ אין להקל בכבודם וזה שא"כ אלהים לא תקלל: והמתפאר בנבואה. רומז למניחי דתי זולתנו וד"ל: יותר קל עליו. יותר קל על המחוקק להביא את עמו במסורת בריתם: או המשומים. ר"ל שהמחוקק שם זאת התורה מדעתו ואמר שקבלה בנבואה, ולפ"ז א"כ הדתות להם שם בארבעה מינים א' אלהיות והיא הנתונה מהש"ית באמת, ב' גנובה כלה או מקצתה מהאלהיות ויאמר המחוקק שבאתהו בנבואה, ג' בדויה כלה מדעת המחוקק ומתפאר בנבואה, ד' נמוסיית ר"ל שהמחוקק יאמר שהוא עצמו שם זאת התורה מדעתו כפי הראוי לטבע מדינתו בזמנו, ולמען הכיר כל דת מאיזה מין היא יבאר הרב בזה בחינה נאמנה:

יצטרך על זה ראיה · עם הודאת בעל הריב לא יצטרך לעדים · ואמנם ארצה להודיעך ההנהגות אשר יאמר בהם שהם נבואיות · כי יש מהם נבואיות אמתיות ר"ל אלהיות · ויש מהם נימוסיות · ומהם שיאמר אומרם שהוא אמרם מלבו ולקחם מזולתו · כי כשתמצא תורה שכל כונתה וכל כונת נותנה אשר שער פעולותיה אמנם הוא סדר המדינה ועניניה ולהסיר העול והחמס ממנה · ולא יהיה בה הבטה בשום פנים לעניינים עיוניים · ולא השגחה להשלים הכח הדברי ולא ירגיש בה על היות הדיעות בריאות או עלולות · אבל הכוונה כלה סדר ענייני בני אדם קצתם עם קצתם באי זה פנים שיהיה · ושיגיע להם קצת הצלחה כפי דעת ראה אותו הראש ההוא · דע כי התורה ההיא נימוסית מניחה כמו שזכרנו מאנשי הכת הג׳ · ר"ל השלישי׳ בכח המדמה לבד · וכשתמצא תורה שכל הנהגותיה מעויינים במה שקדם מתקון העניינים הגופיים ובתקון האמונה ג"כ · ותשים כונת׳ לתת דעות אמתיות בשם ית׳ תחלה ובמלאכים · והשתדל לחכם בני אדם ולהבינם ולהעיר׳ עד שידעו המציאות כלו על תכונת האמת · תדע שזאת ההנהגה מאתו ית׳ ושהתורה ההיא אלהית · ונשאר שתדע אם אומרה הוא השלם אשר נאמרה לו בנבואה · או הוא איש מתפאר במאמרים ההם וגנבם מזולתו · ואפני בחינתו הוא בחינת שלמות האיש ההוא ולחקור ולדעת פעולותיו ולהשתכל במדותיו והגרו׳ שבמופתיך הנחת התענוגים הגופיים ובזותם · שזאת תחלת מדרגות אנשי החכמה · כ"ש הנביאים · וכ"ש החוש אשר הוא חרפה לנו · כמו שזכר אריס׳טו וכל שכן מאוס המשגל מהם ולזה עבר ופרסם השם בו כל מתפאר בנבואה כדי שיתבאר האמת למאמתים ולא יתעו ולא יטעו · הלא תראה צדקיהו בן מעשיהו ואחאב בן קוליה איך התפארו בנבואה ונמשכו אחריהם בני אדם ואמרו דברי נבואה שאמרו׳ זולתם · והתמידו בפחיתות תענוג המשגל · עד שזנו בנשי חבריהם והנמשכים אחריהם עד שפרסמם השם כמו שעבר ופרסם זולתם ושרפם מלך בבל כמו שבאר ירמיהו ואמר · ולוקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך ה׳ בצדקיהו בן מעשיה וכאחאב אשר קלם מלך בבל וגו׳ וינאפו את נשי רעיהם וידברו דבר · והבן זאת הכוונה :

פרק אחד וארבעים

אני צריך לבאר החלום מה הוא · אמנם המראה והוא אמרו · במראה אליו אתודע · זהוא אשר תקרא מראה הנבואה ותקרא גם כן יד השם הוא גם כן תקרא מחזה · הוא עניין איום מחריד יחובר לנביא בעת היקיצה

כמו

אלו עלולות · עלולים בחולי הכזב כי אין חולי כחולי אמונת דעות כוזבות כי רבים חללים הפיל הכזב ועצומים הרוגי השקר ככתוב רואה אדם יקח נפש ומכזב השכל וגו׳ (אסף ח"א מ"ב) , ועל זאת באה המצוה עלינו מדבר שקר תרחק , ורבים מתחסדים בודים ענינים ומעשים כוזבים למען יחזקו בם אמונות התורה והם לא ידעו ולא הבינו כי בזה הם מחלישים האמונה כי כשיתבאר כזוב המעשים המוסמים לראי׳ על האמונה תחלש הנפש להאמין באמונה ההוא כמו שהתבאר (בפ"ו לזה) : הכח השלישית · כמבואר (בל"ו מזה) : הנחת התענוגים הגופיים · ירמוז לשני מחוקקי הדתות אשר התפארו בנבואה , האחד גבר בו תאוות המאכלי׳ הערבים על כן התיר כל מאכל בלתי אוכל את אוכלו , והב׳ גבר בו תאות המשגל על כן ראה אותה כי טוב להיותה שכר להולכים בתורתו : והבן זאת הכוונה · ר"ל הבן בחינת הדת ולא תלך נתעה וד"ל :

אני צריך לבאר החלום · שב לבאר אמתת הנבואה אשר התחיל לדבר בה (בל"ב מזה) , ואחר שביאר (בל"ו מזה) שמהות הנבואה פי׳ שנים לו חלום ומראה , ועל זה יאמר שאיננו צריך לבאר מהות החלום הנבואי כי כל אדם חוזה בו חלומות על משכבו ועיין מ"ש בשפת אמת בהערה לשורש חלם : יד ה׳ · כמו ולא היו בה ידים לנוס א

ואיננו

כמו שהתבאר בדניאל באמרו , ואראה את המראה הגדולה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח , ואמר ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה , ואמנם דבור המלאך והעמידו לו כל זה במראה הנבואה , ובכמו זה הענין יתבטלו החושים ג"כ מפעולותיהם ויבא השפע ההוא לכח הדברי וישפע ממנו על הכח המדמה וישלם ויעשה פעולתו : ופעמים תתחיל הנבואה במראה הנבואה ואחר כן ירבה הרתת ההוא וההתפעלות החזק הנמשך אחר שלמות פעולות המדמה ואז תבא הנבואה , כמו שבא באברהם אשר בא בתחלת הנבואה ההיא , היה דבר ה' אל אברם במחזה , וסופו ותרדמה נפלה על אברם וגו' , ואחר כן ויאמר לאברהם וגו' : ודע כי כל מי שזכר מן הנביאים שבאתהו הנבואה , יש מהם מי שייחס זה אל מלאך , ומהם מי שייחסו לש"ית אע"פ שהיה על ידי מלאך בלא ספק , כבר כתבו רז"ל על זה ואמרו , ויאמר ה' לה , ע"י מלאך , ודע כי מי שבא בו כתוב שדבר עמו מלאך או באהו דבר מהשם שזה לא יהיה בשום פנים אלא בחלום או במראה הנבואה , וכבר באה ההגדה על הדבר המגיע לנביאים לפי מה שבא בו הספור בספרי הנביאים על ארבע צורות , הצורה הראשונה , יגלה הנביא שהדבור ההוא היה ממלאך בחלום או במראה , והצורה הב' שיזכור דברי המלאך לו לבד ולא יבאר שזה היה בחלום או במראה , מפני שהוא סומך על מה שכבר נודע שאין נבואה אלא על אחד משני הפנים , במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו , והצורה הג' היא אשר לא יזכור מלאך כלל אבל ייחס המאמר לשם ית' , שהוא אמרו לו , אלא שהוא יגלה שבאהו הדבר ההוא במראה או בחלום , והצורה הרביעית , שיאמר הנביא מאמר סתם שהשם דבר אליו או אמר לו עשה זה או אמור זה מבלתי באור לא בזכרון מלאך ולא בזכרון חלום , מפני השענו על מה שכבר נודע , והשרש שלא תבא נבואה ולא חזון אלא בחלום או במראה וע"י מלאך , ואמנם מה שבא על הצורה הראשונה באמרו , ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב , ויאמר אלהים אל בלעם , ואמנם מה שבא על הצורה השנית כאמרו , ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל , ויאמר לו אלהים שמך יעקב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים , ויאמר אלהים לנח , ואמנם מה שבא על הצורה הג' כאמרו היה דבר ה' אל אברם במחזה , אמנם מה שבא על הצורה הד' כאמרו , ויאמר ה' אל אברהם , ויאמר ה' אל יעקב שוב , ויאמר ה' אל יהושע , ויאמר השם אל גדעון , וכן מאמר רובם , ויאמר ה' אלי , ויהי דבר ה' אלי , ודבר השם היה , והנה דבר ה' אליו , היה היה דבר ה' , תחלת דבר ה' בהושע , היתה עלי יד ה' , וזה המין הרבה מאד , וכל מה שיבא על אחת מאלה הד' צורות היא נבואה ואמרו נביא , אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה איננה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא , כי ענינו שבאה הערה מאת השם לאיש ההוא ואח"כ באר לנו שההערה ההיא היתה בחלום כי כמו שיסבב השם התנועע איש אחד להציל איש אחר או להמיתו , כן סבב חדוש ענינים רצה לחדשם בחלום לילה , שאנחנו לא נספק שלבן הארמי רשע גמור עע"ז נ"ב , ואבימלך אע"פ שהיה איש טוב בעמו

כבר

ואיננו מטעם הכהה כמו שחשב הרש"ע כי ה' לא יכה נביאיו : יתבטלו החושים · כי תדבק נפש הנביא בענין הרוחני ההוא וכמעט שתצא נפשו בדברו עמו , ואם יחזק הדביקות אזי תפרד הנפש מהגוף וישאר מת לשעתו והוא מיתת נשיקין שזכרו ז"ל ר"ל מיתת דביקות כי נשיקין ענינו דביקות כאמרם ז"ל משיקין כלים וכו' : אחר שלימות פעולת המדמה · ר"ל שירדם הנביא ויפעל המדמה בחלום שהוא שלימות פעולתו אשר בזה היתה נבואת אברהם ככתוב : ויאמר אלהים אל בלעם · ר"ל מלאך אלהים כי כבר פירש אחריו שהיתה נבואתו ע"י מלאך ככתוב ויאמר אליו מלאך ה' : רשע גמור · כבר אמרו ז"ל על בלעם שהיה רשע אבל לא אמרו שהי' עובד ע"ז כאלה , ויתכן שהרב ז"ל ירדוף

אחר

עבר אמור אברהם אבינו על ארצו ועל ממלכתו ׳ רק אין יראת אלהים במקום הזה ׳ ובא בכל אחד משניהם ר״ל לבן ואבימלך ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ׳ וכן ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ׳ ודע זה והתבונן ההפרש בין אמרו ויבא אלהים ובין אמרו ויאמר אלהים ׳ ובין אמרו בחלום הלילה ובין אמרו במראות הלילה ׳ ובא ביעקב ׳ ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ׳ ובלבן ואבימלך ׳ ויבא אלהים וגו׳ ׳ וכל זה פירשו אונקלוס ואתא מימר מן קדם ה׳ ולא אמר בשניהם ואתגלי ה׳ ׳ ודע שהנה יאמר ויאמר ה׳ לפלוני ׳ ולא היה זה לפלוני ולא באהו חזון כלל ׳ אבל נאמר לו הדבר ההוא ע״י נביא ׳ כמו שבא הכתוב ותלך לדרוש ה׳ ׳ ואמרו בביאור לבית מדרשו של שם ועבר ׳ והוא ענה אותה ׳ ונאמר בעבורו ׳ ויאמר ה׳ לה ׳ ואע״פ שנאמר עוד ויאמר ה׳ לה ע״י מלאך ׳ יפורש בזה שיהיה עבר הוא המלאך ׳ שהנביא פעמים נקרא מלאך כמו שנבאר ׳ או יהיה רומז למלאך אשר בא אל עבר בזאת הנבואה ׳ או יהיה זה לבאר כי בכל מקום שתמצא דבר מיוחס לשם סתם שהוא ע״י מלאך ׳ כשאר הנביאים כמו שבארנו :

פרק שנים וארבעים

כבר בארנו (בפ׳ הקודם) כי כל מקום שנזכר בו ראיית מלאך או דבורו ׳ שזה אמנם הוא במראה הנבואה או בחלום ׳ יבאר בהם או לא יבאר ׳ הכל שוה ׳ כמו שקדם ׳ ודע זה והבינהו מאד ׳ ואין הפרש בין שיכתוב תחלה שהוא ראה המלאך ׳ או יהיה הנראה מן המאמר תחלה שהוא חשבו איש מבני אדם ואחר כן בסוף העניין התבאר לו שהוא מלאך ׳ אחר שתמצא סוף העניין כי זה אשר ראה ודבר היה מלאך תדע ותתאמת שמתחלת העניין היה מראה הנבואה או חלום של נבואה ׳ וזה שבמראה הנבואה או בחלום של נבואה ׳ פעמים יראה הנביא השם ידבר עמו כמו שנבאר (בפ׳ מ״ה מזה החלק) ופעמים יראה המלאך ידבר עמו ׳ ופעמים ישמע מי שידבר עמו ולא יראה איש מדבר ׳ ופעמים יראה איש שידבר עמו ואח״כ יתבאר לו שזה המדבר מלאך ׳ ובכמו זה המין מן הנבואה יזכור שהוא ראה איש יעשה או יאמר אחר זה ירע שהוא מלאך ׳ ולזה העקר הגדול נטה אחד מן החכמים וגדול מגדוליהם והוא רבי חייא הגדול בלשון התורה ׳ וירא אליו ה׳ באלוני ממרא וגו׳ ׳ כי כאשר הקדים כלל והוא שהשם נראה אליו ׳ התחיל לבאר איך היתה צורת ההראות ההוא ׳ ואמר שתחלה ראה שלשה אנשים ורץ ואמרו מאמר אליהם ׳ ואמר זה אשר פירש זה הפירוש שמאמר אברהם ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ׳ שהוא ג״כ ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם ואמר לגדול שבהם

אחר פשוטו של מקרא : ואע״פ שנאמר עוד ׳ ואף כי אמרו ז״ל במקום אחר בפי׳ ויאמר ה׳ לה שהוא ע״י מלאך ׳ והנה יראה מזה שהיא עצמה היתה נביאה כי המלאך דבר אליה :

כבר ביארנו ׳ אחר שביאר בקודם שכל נבואה היא ע״י אמצעית מלאך ׳ בא לבאר בזה שהמלאך בהיותו רוחני לא יושג בחוש הראות לכן כל מקום שנאמר ראיית מלאך או דבורו הכוונה על השגת מראה הנבואה בכח המדמה : מה שאמר במראה הנבואה ׳ והרמ״בן ז״ל ריש ביאורו לפ׳ וירא ׳ חלק על הרב ז״ל בכל זה ואמר שהמלאכים יתכן שיתלבשו מלבוש גשמי בתבנית גוף אדם ואז יתראו למי שירצו להיראות לבני אדם ׳ ואין הרואה נביא עכ״פ ׳ והנה היו אלה המלאכים הנראים לאברהם וללוט ולאנשי סדום וכן להגר ולדניאל דמות אנשים נביאים או נוראי המראה ׳ גם במה שאמר הרב ז״ל שכל הנביאים נבואתם ע״י אמצעות מלאך ׳ גם בזה לא בחר הרמ״בן כי הוא זה יאמר שהש״ית בעצמו

שבהם אמר ׳ והבן העניין הזה עוד בסוד מן הסודות ׳ וכן ואמר עוד בעניין יעקב אמרו ׳ ויאבק איש עמו ׳ שהוא בצורת הנבואה ׳ אחר שהתבאר באחרונה שהוא מלאך ׳ והוא כעניין אברהם בשוה אשר הקדים ספור כללי ׳ וירא אליו ה׳ וגו׳ ׳ אחרי כן התחיל לבאר איך היה זה וכן ביעקב אמר ׳ ויפגעו בו מלאכי אלהים ׳ ואחר כן התחיל לבאר איך קרה עד שפגעו בו ואמר שהוא שלח שלוחים ופעל ועשה ׳ ויותר יעקב לבדו וגו׳ וזהו מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ׳ ויפגעו בו מלאכי אלהים ׳ וזה ההתאבקות והדבור כלו במראה הנבואה : וכן עניין בלעם כלו בדרך ודברי האתון הכל במראה הנבואה אחר שהתבאר באחרית הענין דבור מלאך השם לו : וכן אומר במראה יהושע ׳ וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו ׳ שהוא במראה הנבואה אחר שהתבאר באחרית העניין שהוא שר צבא השם אמנם אמרו ׳ ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל ׳ ויהי בדבר מלאך השם את הדברים האלה אל כל בני ישראל ׳ החכמים כבר אמרו שמלאך השם שנאמר הנה הוא פינחס ׳ ואמרו זה פינחס שבזמן שהשכינה שורה עליו דומה למלאך ה׳ ׳ הנה כבר בארנו ששם מלאך משותף ושהנביא ג״כ יקרא מלאך כמו שכתוב ׳ וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ׳ ואמרו ויאמר חגי מלאך השם במלאכות ה׳ ׳ ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ׳ ומאמר דניאל ג״כ ׳ והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף נוגע אלי בעת מנחת ערב ׳ כל זה במראה הנבואה לא יעלה בדעתך שיש ראיית מלאך או שמע דברי מלאך אלא במראה הנבואה או בחלום של נבואה כמו שהושרש ׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו : וממה שזכרתי תביא ראייה על מה שנשאר מזה שלא אזכרהו ׳ וממה שהקדמנוהו מצורך ההזמנה לנבואה ׳ וממה שזכרנו בשתוף שם מלאך ׳ תדע שהגר המצרית אינה נביאה ׳ ולא מנוח ואשתו נביאי׳ כי זה הדבור אשר שמעוהו או שעלה בדעתם הוא כדמות בת קול אשר זכרוה החכמים תמיד ׳ והוא עניין אחר ילוה לאיש שאינו מזומן ׳ ואמנם יטעה בזה שתוף השם ׳ והוא העקר הדוחה רוב הספקות אשר בתורה ׳ והתבונן אמרו וימצאה מלאך ה׳ על עין המים ׳ כמו שאמר ביוסף וימצאהו איש והנה תועה בשדה ׳ ולשון המדרשות כלם שהוא מלאך :

כבר

בעלמו נגלה לאברהם אבינו במדת אל שדי ׳ אך לא במדת תפארת שהוא הויה כידוע למקובלים ע״כ ת״ד ׳ והם דברים נדברים רק בפה ואין בהם תמונה בלב לאנוש כערכנו ׳ וכבר אמרנו שכל מי שלא ראה מאורות הנבואה נאמין הוא זה לא יבין מהותה כמו שלא יבין העור מבטן מהות הגוונים כי הנבואה היא חוש פנימי נוסף בנביא על שאר אנשים ׳ ע״כ לא נוכל לדעת איכות השגת אותניה : אחר שהתבאר באחרונה ׳ ר״ל באמרו כי שרית עם אלהים ע״כ מוכרח מזה שהי׳ ההתאבקות הזה במראה נבואה ׳ והתחלת זה הספור הוא כתוב ויפגעו בו מלאכי אלהים שהוא רומז דרך כלל על זה ההתאבקות ׳ ואחרי כן פרע לאמר איך הי׳ זה ההתאבקות ובאיזה מקום ׳ ואמר ששלח בהקיץ מלאכים ר״ל שלוחי׳ אל עשו ובדרך נשאר לבדו וגם פגעו בו מלאכי אלהים והתאבק אחד מהם עמו במראה הנבואה וקרא המקום ההיא מחנים : כל זה במראה הנבואה ׳ כפי ההשקפה הראשונה יראה שהרב ז״ל דעתו שדניאל היה נביא אשר על כן תפש עליו הרמ״בן ז״ל ברים ביאורו לפ׳ וירא ובעל עבודת הקודש במאמרם ז״ל שדניאל איננו נביא ׳ והנה נעלם מעיני התופסים מ״ש הרב ז״ל במדרגה הב׳ (ממ״ה לנה) : גם מה שתפשו עליו מענין אמצעית מלאך ׳ נעלם מהם מ״ש הרב ז״ל (סוף מ״ה מוה) שהאמצעי הוא הכח המדמה ככתוב וביד הנביאים אדמה ׳ ועוד יזכור כמה בעלי רו״הק בתאר הנביאים : מצורך ההזמנה ׳ שצריך להיות חכם ובעל מדות נכבדות מה שלא היו הגר ומנוח נביאים וא״עפ שנאמר בם כי מלאך אלהים הוא הדובר אליהם הנה לא הי׳ זה הדבור כ״א כדמות בת קול שאמרו ז״ל שהוא כדמות רו״הק : וימצאה ׳ ענינו שבאה הסברה מאת הש״ית כי פי׳ וימצאה מלאך אלהים הוא כפי׳ ויבא אלהים האמור בפרק הקודם :

כבר

מורה נבוכים

פרק ארבעים ושלשה

כבר בארנו בחבורנו (פ״ז מהלכות יסודי התורה) שהנביאים פעמים יתנבאו במשלים , וזהו שהוא יראה דבר על צד המשל , ויפורש לו עניין המשל ההוא במראה הנבואה ההוא בעצמו , כי כמו שיראה אדם חלום וידמה בחלומו ההוא שהוא ניעור וסיפר החלום לזולתו ופירש לו עניינו והכל חלום , וזהו אשר קראוהו חלום שנפתר בתוך חלום , ומן החלומות ג״כ מה שיוודע עניינם אחר ההערה , כן משלי הנבואה יש מהם שיפורש עניינם במראה הנבואה , כמו שהתבאר בזכריה באמרו אחר אשר הקדים המשלים ההם , וישב המלאך הדובר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו ויאמר אלי מה אתה רואה , ואחר כן פירש לו המשל , וכמו שהתבאר בדניאל באמרו דניאל , חלם חזה וחזוי ראשיה על משכביה ואחר כן זכר המשלים כלם וזכר האנחו לחסרון ידיעת פירושם , עד ששאל המלאך והודיעו פירוש במראה הנבואה עצמה והוא אמרו , קרבית על חד מן קמייא ויציבא אבעא מיניה על כל דנא ואמר לי ופשר מיליא יהודעינני , וקרא כל העניין ההוא חזון , אחר שזכר שהוא חלם חזא מפני שפרשו לו המלאך כמו שזכר בחלום של נבואה והוא אמרו אחר זה , חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה , וזה מבואר כי חז״ון נגזר מן חז״ה ומרא״ה נגזר מן רא״ה וחזה וראה בעניין אחד , ואין הפרש בין אמרך במראה או במחזה או בחזון אין שם דרך שלישי אלא שני הדרכים אשר ספרה התורה בהם , במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו , אלא שיש בהם מדרגות כמו שיתבאר , וממשלי הנבואה משלים רבים שלא פורש עניינם במראה הנבואה , אלא אחר היקיצה ידע הנביא מה היתה הכוונה במקלות אשר לקח זכריה במראה הנבואה , ודע כי כמו שיראו הנביאים דברים שהרצון בהם משל , כנרות זכריה , והסוסים , וההרים , ומגלת יחזקאל , וחומת אנך אשר ראה עמוס , והחיות אשר ראה דניאל , וסיר נפוח אשר ראה ירמיה , ומה שדומה לזה מן המשלים אשר הנרצה בהם להקות עניין , כן יראו עוד דברים הנרצה בהם מה שיעיר עליו שם הדבר ההוא הנראה מצד הגזרה או השתוף בשם , וכאלו פעל הכח המדמה הוא להראות דבר יש לו שם משותף , יורה אחד מעניינו על עניין אחר שזה ג״כ מין מן ההמשל , כמאמר ירמיהו מקל שקד , והיתה הכונה להורות משתוף שק״ד ואמר , כי שוקד אני לא מעניין המקל ולא מעניין השקדים , וכן ראיית עמוס כלוב קיץ , להורות ממנו על תום מדת הזמן ואמר בא הקץ , ויותר נפלא מזה שתהיה ההערה בשם אח׳ אותיות השם ההוא הם אותיות

שם

כבר ביארנו · יעיר און לשמוע כלמודי משלי הנבואה : אחר ההערה · אחרי היקיצה מהשינה : מצד הגזרה · מצד הוראות המלה כמו והנה כלוב קיץ (עמוס ח׳) , ויאמר ה׳ אלי בא הקץ , ואף כי קיץ שרשו קוץ , וקץ שרשו קצץ מ״מ אותיות דומות להם בזה : או השתוף · השם המשותף הוא השורש המשתף שתופי הוראות שונות בשם אחד כמו שקד המורה עץ פרי שקדים , ומורה ג״כ מהירות ובא המשל הנבואי מורכב משניהם כמו מקל שקד אני רואה , כי שוקד אני על דברי לעשותו (ירמי׳ א׳) , ומבואר מזה עכ״פ שהש״ית ידבר עם נביאיו בל״הק או בלשון ארמי , וכפי מה שביאר הרב ז״ל שנבואת כל נביא זולת משה היא ע״י מלאך א״כ מכירים המלאכים בלשון ארמי אשר כן כתוב קרבת על חד מן קאמיא , פי׳ על אחד מן המלאכים הקיימים ועומדים לנצח אשר ע״ש הקיום הזה נקראים עומדים ככתוב ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה (זכרי׳ ג׳) והמלאך פירש לו המראה כלו בלשון ארמי ככתוב שם , וכל זה הפך דברי חז״ל שאומרים שאין מ״הש מכירים בלשון ארמי , וכבר העירו המו׳ כאמרם שטעם הדבר שלשון ארמי הוא מגונה בעיניהם , אך צ״ע על לשון קושית המו׳ אשר לא הקשו מהנבואה האמורה , ומדברי הרמ״בן ז״ל ריש פ׳ וירא נראה שזה המלאך היה גבריאל שהי׳ רגיל לדבר עמו ככתוב ויאמר גבריאל להלז את המראה , וכבר אמרו ז״ל

שגבריאל

שם אחר בשנוי סדרם ואע"פי שאין שם גזרה בין שני השמות ההם ולא שתוף עניין ביניהם בשום פנים ׃ כמו שתמצא במשלי זכריה בלקחו המקלות לרעות הצאן במראות הנבואה וקראו האחת נועם והאחר חובלים ׃ והיתה הכונה בזה המשל שהאומה בתחלת עניינה היתה בנועם השם והוא אשר הנהיגה והיישירה והיתה שמחה בעבודת השם מיושרת לזה והשם רוצה אותה ואוהבה כמו שאמר ׃ את ה' האמרת היום וה' האמירך היום ׃ ומנהיגה ומיישירה או משה ומי שאחריו מן הנביאים ׃ ואח"כ נעתק עניינה עד שמאסה אהבת השם ומאסה השם ושם מנהיגיה חובלים כירבעם ומנשה ׃ הנה זאת המלה לפי הגזרה חובלים ׃ מן מחבלים כרמים ׃ ואחר כן למד ממנו ג"כ ר"ל מקרוא שמו חובלים על מואסם בתורה ומאוס השם אותם ׃ וזה העניין לא יגזר מחובלים אלא בהחליף סדר החי"ת והבי"ת והלמ"ד ואמר בעניין המאוס והגעילה מזה המשל ׃ ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי ׃ והפך אותיות חבל ושמהו בחל ׃ ובאו לפי זה הדרך עניינים זרים ג"כ סודות באמרו במרכבה ׃ נחשת קלל ׃ ורגל עגל ׃ וחשמל ׃ ובמקומות זולת זה כשתחפשם בשכלך בכל מקום יתבארו לך מכח הדברים אחר זאת ההערה ׃

פרק ארבעים וארבעה

הנבואה אמנם תהיה במראה או בחלום כמו שבארנו פעמים ולא נשוב זה תמיד ׃ ונאמר עתה כי כשינבא הנביא אפשר שיראה משל כמו שבארנו פעמים ׃ ואפשר שיראה הש"י במראה הנבואה ידבר עמו כמ"ש ישעיהו ׃ ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ׃ ואפשר שישמע מלאך מדבר עמו והוא יראהו וזה הרבה מאד כמו שאמר ׃ ויאמר אלי הלא ידעת מה המה אלה ׃ ויען המלאך הדובר בי ׃ ואשמע אחד קדוש מדבר ׃ וזה הרבה מאד מאין מספר ׃ ופעמים יראה הנביא איש מבני אדם מדבר עמו כמ"ש ביחזקאל

והנה

שגבריאל מכיר בלשון ארמי ׃ והאמת שבדמיונות ידבר הש"ית עם הנביא ככתוב וביד הנביאים אדמה אשר לפי צורת הדמיון הנבואי יבין הנביא מחשבות הש"ית המשל בו בראות יחז' המרכבה הבין שהוא סימן נסיעת השכינה מבית ה' כמ"שכ החבר (בשני לרביעי מהכוזרי) ׃ וא"כ איפו דבר ידבר הוא ית' לכל נביא כלשונו ׃ ואולי בלעם יתכן שבאתהו הנבואה בלשון ארמי כלשון עמו ומשה העתיקה לל"הק בתורה ׃ ועל שם שפת הנבואי האמור אשר בין הנביאים למלאכי אלהים נקראים נביאים והוא מטעם ניב שפתים שענינו דבור ׃ ומן מוצא הדברים תשכיל ותדע כי שפת הנבואי הדמיונית האמורה היא שפת כחות הנפש ג"כ המשל בו ברצות הנפש לצוות לידים שיכתבו יצייר נגדם ובליחות הרצים אל הידים ציור דמיוני הכתיבה ותעיר בכחה התשוקה במרוצת הדם לער"קלאיון בלעז ובכח שתי אלה ידעו הידים חפץ הנפש לכתוב ויכתבו וכן תעשו בציור דמיונות שאר החפצים ׃ ותבין זה אם זכור תזכור מה שכתבנו בענין דל"חמ אשר לו שם בנפש בעולם ׃ נחי ׃ ובמדבר ׃ עד שהנביאים היודעים חפץ ה' ומצוותיו על האדם הם במדריגת האיברים היודעים רצון הנפש ומצוותיה על האיברים ושניהם נקראים בשם נביאים או מדברים כמו שכבר שעירונו על זה ׃ אלא בהחליף הח"ית ׃ הנה כל מחבל ומשחית דבר מה הוא מואס ובוחל הדבר ההוא שהוא חובלם ׃ ולפ"ז יהיה חבל בחל מהשרשים ההפוכים כמו כבש כשב ׃ נחשת קלל ׃ רומז לכוכבים הבלתי מאירים בעצמם והלהט המושפע מהם הוא כפילת אור השמש השופע עליהם וחוזר אחור כמו הירח ׃ וכמו שיתבאר זה (בשני לשלישי) ׃ ורגל עגל ׃ רומז לכדורי הכוכבים העגולים ׃ וחשמל ׃ כפי הרמז הוא שם מורכב מן חש מל שענינו מהירות והפסק או שתיקה ודבור כמו שיתבאר (בשביעי לשלישי) ׃

הנבואה אמנם תהיה ׃ בזה הפרק יבאר מחלקות הנבואה למיניה וכבר זכר רובי זה הפ' (במ"ב מזה) ׃ ואפשר שיראה הש"ית ׃ ובאמת הוא מלאך כי כל הנביאים זולת משה נבואתם ע"י מלאך כמ"שכ (בל"ד מזה) ׃

והנה איש מראהו כמראה הנחשת וידבר אלי האיש וגו׳ , אחר שפתח המאמר היתה עלי יד ה׳ , ופעמים שלא יראה הנביא צורה כלל אלא ישמע דבר לבד במראה הנבואה יקראהו , כמ״ש דניאל , ואשמע קול אדם בין אולי , וכמו שאמר אליפז , דממה וקול אשמע וכמ״ש ג״כ יחזקאל , ואשמע את הקול מדבר אלי , כי אין העניין ההוא אשר השיג במראה הנבואה הוא אשר דבר עמו , אבל הבדיל העניין ההוא הנפלא הזר אשר באר שהוא השיגו , והתחיל בעניין הנבואה וצורתה ואמר ואשמע את קול מדבר אלי , ואחר מה שהקדמנוהו מזאת החלוקה אשר העירו עליה הפסוקים , אומר שזה הדבר אשר ישמעהו הנביא במראה הנבואה אפשר שידמה לו ג״כ שהוא בתכלית העוצם , כמו שיחלום האיש שהוא שמע רעם גדול או ראה רעש או זועה , כי הרבה פעמים יחלום החולם זה ג״כ ופעמים שישמע הדבר ההוא אשר ישמעהו במראה הנבואה בדבר הרגיל הנודע עד שלא ירחיק ממנו דבר , יתבאר לך זה מעניין שמואל הנביא כי כאשר קראו הש״י בעניין הנבואה חשב שעלי הכהן קראו פעם אחר פעם ג׳ פעמים , אח״כ באר הכתוב עלת זה , ואמר כי אשר חייב לו זה והיותו חושב אותו עלי , הוא באשר לא היה יודע אז שרבר השם לנביא יהיה בזאת הצורה , ולא נגלה לו עדיין זה הסוד , והוא אמרו , ושמואל טרם ידע את השם וטרם יגלה אליו דבר ה׳ , רוצה בו שהוא לא היה יודע ולא נגלה לו שכן הוא דבר ה׳ , או יהיה אמרו טרם ידע את ה׳ רוצה בו שלא קדמה לו נבואה , כי אשר יתנבא כבר נאמר בו במראה אליו אתודע בחלום ארבר בו , ויהיה פירוש הפסוק לפי עניינו כן ושמואל לא התנבא קודם לזה ולזה לא ידע כי כן תהיה צורת הנבואה ודעהו :

פרק ארבעים וחמשה

ואחר מה שקדם מבאור אמיתת הנבואה , לפי מה שחייבהו העיון עם מה שהתבאר בתורתנו , צריך שאזכור לך מדרגות הנבואה לפי שני השרשים האלה , ואילו אשר אקראם מדרגות נבואה אין כל מי שהוא במדרגה מהם נביא , אבל המדרגה הראשונה והשנית הם מעלות לנבואה , ולא ימנה מי שהגיע למעלה משתיהם נביא מכלל הנביאים אשר קדמו הדברים בהם , ואם יקרא בקצת העתים נביא , הוא לקצת כללות להיותו קרוב לנביאים מאד , ולא יטעך באלו המדרגות היותך מוצא בספרי נביא באתהו הנבואה בצורה אחת מאלו המדרגות , ויתבאר בנביא ההוא בעצמו שבאתהו הנבואה בצורת מדרגה אחרת , וזה שאלו המדרגות אשר אזכרם אפשר שיבא קצת נבואת הנביא ההוא אליו לפי צורת אחת מהם , ותבואהו נבואה אחרת בעת אחרת לפי מדרגה למטה ממדרגת הנבואה הראשונה , כי כמו שהנביא לא יתנבא כל ימיו בהתדבקות , אבל יתנבא

והנה יהיו מראות הנבואה ד׳ , א׳ מראה השם , ב׳ מראה המלאך , ג׳ מראה האיש , ד׳ שמע הקול : שהוא בתכלית העוצם , ירמוז אל אמרו ואשמע אחרי קול רעש גדול , וזה הקול להיותו קול דמיוני לכן לא ישמעהו זולת הנביא כמו שהמראה הדמיוני לא יראהו זולת הנביא ככתוב והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה (דני׳ י׳) , והנה לפי הפשט הקולות והברקים אשר היו בהר סיני היו קולות דמיוניות ולא שמעום רק בני ישראל לא אוה״ע כי ב״י לבד הגיעו לקצת מדריגה ממדריגות הנבואה , וכן אמרו ז״ל שהקול היוצא מבין הכרובים הי׳ מגיע לאזני משה וכל ישראל לא שמעו , אך חז״ל אמרו שהיו אוה״ע שומעים את הקולות ונתקבצו אל קמואל הוא בלעם וכו׳ :

ואחר מה שקדם · אחר שביאר מהות הנבואה והדרכים המביאים אל השגתה , רצה לבאר בזה מספר מפקד מדרגותיה זו על זו כאשר המה בכתובים : לפי מה שחייבהו העיון · לפי העיון הפילוסופי במציאות הנבואה :

ותפרד

יתנבא עת ותפרד ממנו הנבואה עתים, כן ינבא עת אחת בצורת מדרגה עליונה, ואח"כ ינבא עת אחרת בצורת מדרגה למטה ממנה, או אולי לא יגיע למדרגה העליונה ההיא אלא פעם אחת בכל ימיו ואח"כ תשולל ממנו, ואולי ישאר על מדרגה למטה ממנה אל עת הפסק נבואתו, שא"א מבלתי הפסק הנבואה משאר הנביאים קודם מותו אם בזמן מועט או גדול כמו שהתבאר בירמיהו באמרו, לכלות דבר ה' מפי ירמיהו, וכמו שהתבאר בדוד באמרו, ואלה דברי דוד האחרונים, והוא ההקש בכל, ואחר הקדימי זאת ההקדמה והצעתה, אתחיל בזכרון המדרגות הנרמז אליהם ואומר :

המדרגה א תחלת מדרגות הנבואה, שילוה לאיש עזר אלהי שיניעהו ויזרזהו למעשה טוב גדול, כהצלת קהל חשוב מקהל רעים, או הציל חשוב גדול, או השפיע טוב על אנשים רבים, וימצא מעצמו לזה מניע ומביא לעשות וזאת תקרא רוח ה', והאיש אשר ילוה אליו זה העניין יאמר עליו שצלחה עליו רוח ה' או לבשה אותו רוח ה', או נחה עליו רוח ה' או היה ה' עמו וכיוצא באלו השמות, וזאת היא מדרגת שופטי ישראל כלם אשר נאמר בהם על הכלל, וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט והושיעם, וזו גם כן מדרגת יועצי ישראל החשובים כלם, והתבאר זה בפרט בקצת השופטים והמלכים, ותהי על יפתח רוח ה', ונאמר בשמשון ותצלח עליו רוח ה', ונאמר ותצלח רוח אלהים על שאול כשמעו את הדברים, וכן נאמר בעמשא כאשר הניעהו רוח הקודש לעזור את דוד : ורוח לבשה את עמשא וגו', ודע שכמו זה הכח לא נבדל ממשה רבינו מעת השינו לגדר האנשים, ולזה התעורר להרוג את המצרי, ולמנוע הרשע משני הנצים, ומחוזק זה הכח בו עד שאחרי פחדו וברחו והגיעו למדין והוא גר ירא, כאשר ראה מאומה מן העול לא משל בעצמו מהסירו ולא יכול לסובלו, כמ"ש ויקם משה ויושיען, וכן נלוה אל דוד כמו זה הכח אחר שנמשח בשמן המשחה, כמ"ש הכתוב בו, ותצלח רוח אלהים אל דוד מהיום ההוא ומעלה, ולזה התגבר אל הארי ואל הדוב והפלשתי וכיוצא ברוח ה' הזאת, לא הביאה אחד מאלו לדבר בדבר, אבל תכלית זה הכח להעיר זה המחוזק לפעל אחד, ולא לאי זה פעל שיזדמן, אלא לעזור עשוק אם אח' גדול או קהל, או מה שמביא לזה, וכמו שאין כל מי שרואה חלום אמתי נביא, כן אין כל מי שילוה אליו עזר לדבר אחד איזה דבר שנזדמן בקנות ממון, או הגיע לעניין מיוחד בו, יאמר עליו שהתחברה אליו רוח ה', או ה' עמו, ושהוא עשה מה שעשה ברוח הקודש, ואמנם נאמר זה במי שעשה טוב גדול מאד, או מה שמביא אליו כהצלחת יוסף בבית המצרי, אשר היתה סבה ראשונה לעניינים גדולים התחדשו אחר כן כמו שהתבאר :

והמדרגה

ותפרד ממנו הנבואה עתים · כי השגת השלימות וההכנה הראויה לנביא עד שתשול עליו הנבואה הוא ענין קשה מאד לא ישיגם רק יחידי סגולה, והוא קל לאבדם כי אם כרגע ישית הנביא דעתו משמירת ההכנות כן יעדר אור הנבואה ממנו, ומשלו אצלי ללהט החוזר מגשם הזך המלוטש כמו מאספקלרי' המאירה מאור השמש שמציאות מקום זה הלהט הוא קשה למצוא כי לא ימצאהו המבקש כי אם במקום מיוחד שזוית הכפילה שוה לזוית הנפילה בו ועם קושי מציאותו כמעט שיסור ממקומו כן יעדר הלהט ממנו כן השגת הנבוא', וכ"כ הרב ז"ל בפתיחתו לזה הספ' ז"ל ונהי' כמי שיברק עליו הברק פעם אחר פעם והוא בליל חזק החושך וכו' : קודם מותו · והסבה בזה הוא חולשת כח המדמה עם חולשת הזקנה או ספר החלאים : וזאת תקרא רוח ה' · ונקרא רוח הקודש, ושורש זאת המדריגה הוא חוזק כח אבירות הלבב המבואר (בל"ח מזה) : ותצלח עליו רוח ה' · פי' ותעבור כמו וצלחו הירדן, ונאמר לשון עברה ברוח כמו אי זה עבר רוח ה' מאתי לדבר אותך : ורוח לבשה את עמשא · כמו שהלבוש יתראה בו האדם אם לכבוד ולתפארת או לבושת וגם

לחרפה

והמדרגה ב הוא שימצא האדם כאלו עניין אחד חל עליו וכח אחד התחדש וישימהו לדבר ׳ וידבר בחכמות או בתושבחות או בדברי הזהרה מועילים או בעניינים הנהגיים או אלהיים וזה כלו בעת היקיצה והשתמש החושים על מנהגיהם ׳ וזהו אשר יאמר עליו שהוא מדבר ברוח הקודש ׳ ובזה המין מרוח הקודש חבר דוד תלים ׳ וחבר שלמה משלי וקהלת ושיר השירים וכן דניאל ואיוב ודברי הימים ׳ ושאר הכתובים ׳ בזה המין ברוח הקדש חוברו ׳ ולזה יקראום כתובים ׳ רוצים לומר שהם כתובים ברוח הקודש ׳ ובבאור אמרו מגלת אסתר ברוח הקודש נאמרה ועל כיוצא ברוח הקודש חזה אמר דוד ׳ רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני ׳ ר"ל שהיא הביאתהו לדבר מאלו הדברים ׳ ומזה הכת היו ע׳ זקנים הנאמר עליהם ׳ ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו ׳ וכן אלדד ומדד ׳ וכן כל כהן גדול הנשאל באורים ותומים מזה הכת ׳ ר"ל שהוא כמו שזכרו ׳ שכינה שורה עליו ומדבר ברוח הקודש ׳ וכן יהזיאל בן זכריהו מזה הכת והוא הנאמר עליו בדברי הימים ׳ היתה עליו רוח ה׳ בתוך הקהל ויאמר הקשיבו כל יהודה ויושבי ירושלים כה אמר ה׳ לכם וגו׳ ׳ וכן זכריהו בן יהוידע הכהן מזה הכת שהנה נאמר בו ׳ ורוח ה׳ לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים ׳ וכן עזריהו בן עדו אשר נאמר בו ועזריהו בן עדו היתה עליו רוח אלהים ויצא לפני אסא וגו׳ וכן כל מי שבאהו כמו זה ודע שבלעם גם כן מזאת הכת היה בעת שהיה טוב וזה העניין רוצה באמרו ׳ וישם ה׳ דבר בפי בלעם ׳ כאלו הוא אומר שברוח השם ידבר ׳ ומזה העניין יאמר הוא על עצמו ׳ שומע אמרי אל וגו׳ ׳ וממה שצריך שנעורר עליו שדוד ושלמה ודניאל הם מזה הכת ׳ ואינם מכת ישעיה וירמיהו ונתן הנביא ואחיה השילוני וחבריהם ׳ שאלו ר"ל דוד ושלמה ודניאל אמנם דברו וזכרו מה שזכרו ברוח הקודש ואמנם מאמר דוד ׳ אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל ׳ עניינו שהוא יעדו טוב על יד נביא אם נתן או זולתו כמו ׳ ויאמר ה׳ לה ׳ וכמו ויאמר ה׳ לשלמה יען אשר הייתה זאת עמך ולא שמרת את בריתי ׳ אשר זה בלא ספק יעוד רע לו ע"י אחיה השילוני או זולתו ׳ וכן אמרו בשלמה ׳ בגבעון נראה ה׳ אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים וגו׳ ׳ אין זה נבואה גמורה לא כמו היה דבר ה׳ אל אברם במחזה לאמר ׳ ולא כמו ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ׳ ולא כנבואת ישעיהו וירמיהו ׳ כי כל אחד מהם אע"פ שבאתהו הנבואה בחלום הנבואה ההיא תודיעהו שהיא נבואה ושבאת לו הנבואה ׳ ובזה העניין של שלמה אמר בסופו ׳ וייקץ שלמה והנה חלום וכן בעניין השני אמר בו ׳ וירא ה׳ אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון ׳ אשר התבאר שהוא חלום ׳ וזאת מעלה למטה ממעלת הנאמר עליה בחלום אדבר בו ׳ כי כאשר יתנבאו בחלום לא יקראוהו חלום בשום פנים אחר הגיע הנבואה אליהם בחלום ׳ אלא שיפסקו לגמרי שהיא נבואה ׳ כמו שאמר יעקב אבינו כאשר התעורר מחלום הנבואה ההוא לא אמר שזה חלום ׳ אבל פסק ואמר ׳ אכן יש ה׳ במקום הזה וגו׳ ׳ ואמר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ׳ ופסק שהוא נבואה ׳ אמנם בשלמה אמר ויקץ שלמה והנה חלום ׳ וכן דניאל תמצאהו מתיר המאמר שהם חלומות ואע"פ שהיה רואה בהם המלאך וישמע דברו יקראם חלומות ׳ ואפי׳ אחר דעתו מהם מה שידע אמר ׳ אדין לדניאל בחזווא די ליליא רזא גליא ׳ ואמר עוד בארין חלמא כתב הוי הוית בחזוי עם לילא וגומר והזוי רישי יבהלונני ׳ ואמר

זהשתומם

לחרפה אף כי יחליפהו לשעתו ככה המדות בעבור שבם יתראה האדם רע או טוב, והוא כלבוש יחליפם, לכן יתואר בשם לבוש כמו צדק לבשתי, חרדות ילבשו, שונאיך ילבשו בושת, הוד והדר לבשת, וככה הוא לבישת רוה"ק, שמדת הגבורות נראית על פני בעליו לכן יתואר בשם לבישה: וייקץ שלמה והנה חלום • והנה זה יורה שהשפע הסיף

ואשתומם על המראה ואין מבין · ואין ספק שזאת המדרגה למטה מִמדרגת אשר נאמר בהם · בחלום אדבר בו , ולזה הסכימה האומה לסדר ספר דניאל מכלל הכתובים לא מן הנביאים · ולזה העירותיך שזה המין מן הנבואה אשר בא לדניאל ולשלמה · אע"פ שראו בו מלאך בחלום , לא מצאו בעצמם שהיא נבואה גמורה אבל חלום יודיע באמתת עניינים · והוא מכת מי שידבר ברוח הקודש · וזאת היא המדרגה השנית , וכן בסדר כתבי הקודש לא שמו הפרש בין משלי וקהלי ודניא ותלים ומגלת רות ומגלת אסתר הכל ברוח הקודש נכתבו , וצ"ו ג"כ כלם יקראו נביאי בכלל :

המדרגה ג והיא תחלת מדרגות מי שיאמר ויהי דבר ה' אלי ומה שנוטה מן הלשונות אל זה הענין · הוא שיראה הנביא משל בחלום ובתנאים ההם כלם אשר קדמו באמת הנבואה ובגוף החלום ההוא של נבואה יתבאר לו עניין המשל ההוא אי זה דבר נרצה בו · כרב משלי זכריה כלם ·

המדרגה ד שישמע דבר בחלום של נבואה מפורש מבואר ולא יראה אמרו · כמו שקרה לשמואל בתחלת נבואה שבארה אליו כפי מה שבארנו מענייננו :

המדרגה ה הוא שידבר עמו איש בחלום כמו שאמר בקצת נבואת יחזקאל וידבר אלי האיש בן אדם :

המדרגה ו שידבר לו מלאך בחלום · וזה ענין רב הנביאים ובאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום :

המדרגה ז שיראה בחלום של נבואה כאלו הוא יתעלה ידבר עמו · כמאמר ישעיה ראיתה את ה' ואראה את ה' ויאמר את מי אשלח ומי ילך לנו · וכמאמר מיכיהו בן ימלא ראיתי את ה' :

המדרגה ח שיבואהו חזון במראה הנבואה ויראה משלים · כאברהם במראה בין הבתרים · כי המשלים ההם היו במראה ביום כמו שהתבאר :

המדרגה ט שישמע דברים במראה , כמו שבא באברהם והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה :

המדרגה י שיראה איש אשר ידבר עמו במראה הנבואה · כאברהם ג"כ באלוני ממרא · וכיהושע ביריחו :

המדרגה יא שיראה המלאך ידבר עמו במראה · כאברהם בשער העקדה וזאת אצלי העליונה שבמדריגות הנביאים אשר

לא השפיע רק על הכח המדמה לבד על כן יתואר בשם רוה"ק לא בנבואה : יקראו נביאים בכלל · כמו שנקר' בלעם בשם נביא , כמדרשם ז"ל ע"פ ולא קם נביא עוד בישראל כמשה , והוא הדבר שיראה מדברי הרב ז"ל בקצת פרקי זה המאמר שיתאר בשם נבואה הרוה"ק המגיע לבעלי רוה"ק כמו שהביא ראיה (במ"א מזה) על הענין המחריד שיחובר לנביא בעת היקיצה מהמראה המחריד אשר חזה דניאל (על שבעבור זה השיגו עליו הרמב"ן ובעל עבודת הקודש מאמרם ז"ל שדניאל לאו נביא) , ושם נאמר אמנם מה שבא על הצורה הראשונה , ר"ל מצורת הנבואה כאמרו ויאמר אלהים אל בלעם וכו' , והנה כפי ההשקפה הראשונה נראה שהרב ז"ל יחשוב שבלעם ודניאל היו נביאים מה שאין הענין כן בהיות כי ביאר בזה שבלעם ודניאל היו בעלי רוה"ק , אבל הוא הדבר שחשבם שם בכלל הנביאים דרך כלל כאמור בזה : ג' תחלת המדרגות י' תחלת מדרגת הנבואה ממטה למעלה , כי ב' מחלקות שקדמו הם בעלי רוה"ק כאמור , וזאת המדריגה היא הפחותה שבמדריגות הנבואה הדומה לחלום שנפתר סוף חלום כאמור (בראש מ"ג מזה) : ד' י כמו שקרה לשמואל זאת המדריגה היא למעלה מהראשונה בעבור שהנבואה היא מבוארת ואיננה במשל ודמיון : ה' י זאת היא למעלה מהד' כי למעלת השומע נגלה אליו המדבר מש"כ הקודם כי לא נחשב הוא בעיניו עד שיגלה אליו : ו' י זאת היא למעלה מהה' לפיות שנגלה אליו המדבר בתור מציאותו הנכבד , ואל יקשה עליך אמרם ז"ל אברהם שהי' כחו יפה נדמו לו כאנשים ולוט שלא הי' כחו יפה נדמו לו כמלאכים , כי לוט לא הי' נביא עכ"פ , והרב ז"ל מחלק בין נביא לנביא : ז' י מעלתה גדולה ממעלת הו' להיותו נגלה בתור היותר נכבד במציאות : ח' י מעלת המראה שהוא בהקיץ יותר גדולה ממעלת החלום הבא לעת השינה , וחלקי מעלות המדריגות אשר במראה שוות לחלקי מעלות מדריגות החלום

אשר העידו הספרים בענייניהם אחר אשר התישב מה שהתיישב משלמות דבריות האיש כפי מה שיחייבהו העיון · ואחר ההתנות במר"עה · אבל אם אפשר שיראה הנביא עוד במראה הנבואה כאלו השם ידבר עמו · הוא רחוק אצלי · ולא יגיע פעל הכח המדמה לזה · ולא מצאנו זה העניין בשאר הנביאים · ולזה בארה התורה ואמרה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו · שם הדבור בחלום לבד ושם למראה הדבקות השכל והשפעתו · והוא אמרו במראה אליו אתודע · שהוא התפעל מן ידע ולא באר שבמראה ישמע דבר מהשם · וכאשר מצאתי הכתובים יעידו בדבר שמעו הנביא ויבאר שהוא במראה אמרתי ע"צ המחשבה · שאיפשר שיהיה זה הדבר אשר ישמע בחלום ולא יתכן כמותו במראה הוא שיהיה השם ידמה לו שהוא ידבר עמו · זה כלו ע"צ המשך אחר הנראה · ואיפשר שיאמר האומר שכל מראה שתמצא בשמע דבור יהיה תחלת העניין ההוא מראה · ואחר כן הגיע להשתקע ושב חלום כמו שבארנו באמרו · ותרדמה נפלה על אברם · ואמרו זו תרדמה של נבואה ווהיה כל דבור שישמע על אי זה צד שישמע בחלום כמו שבא הכתוב · בחלום ארבר בו · אבל במראה הנבואה לא יושג בו אלא משלים או השגות שכליות יגיעו בעבורם אל ענייני חכמות במה שיגיע מן העיון כמו שבארנו · והוא אמרו במראה אליו אתודע · ולפי זה הפירוש האחרון יהיו מדרגות הנבואה ח' מדרגות · והעליונה שבהם השלמ' שיתנבא במראה בכלל ואפי' דבר עמו איש כמו שנזכר · ואולי תקשה עלי ותאמר כבר מנית במדרגת הנבואה שיהיה הנביא שומע הדבור מהשם ידבר עמו כישעיהו ומיכהו ואיך יהיה זה ויסודנו שכל נביא ישמע אמנם הדבור באמצעות מלאך אלא מר"עה אשר נאמר בו פה אל פה אדבר בו · דע כי העניין כן שהאמצעי הנה הוא הכח המדמה שהוא אמנם ישמע שהשם דבר אתו בחלום של נבואה · ומר"עה מעל הכפורת מבין שני הכרובים מבלתי השתמש הכח המרמה · וכבר בארנו במשנה תורה הבדלי הנבואה ההיא ופירשנו ענין פה אל פה אדבר בו · וכאשר ידבר איש אל רעהו · וזולת זה · והבינהו משם ואין צריך להשיב מה שכבר נאמר :

פרק ששה וארבעים

מן האיש האחד תלקח ראיה על כל אישי המין · ויודע שזה תכונת כל איש ממנו · ואשר ארצהו בזה המאמר ·

כי

בחלום האמור עיין עליו כי סדר מדריגות המראה שוות לסדר מדריגות החלום : יא · זאת המדריגה במראה היא כענין מדריגה הו' אשר בחלום : משלימות דבריות · מפלימות הכח השכלי אשר בנפש הנביא כמו שהתבאר (בל"ו מזה) : ואחר ההתנות במר"עה · אחר התנאי שלא נאמרו אלה הדברים בנבואת משה כי לא ידובר בזה מטעם נבואתו : אבל אם אפשר · אבל שיגיע הנבואה במראה למדרגה הו' אשר בחלום הוא רחוק כי לא יגבר כח המדמה לצייר צלם דמות תמונתו ית' בהקיץ : במראה אליו אתודע · אהיה נודע לפי השפעת השכל הפועל על העיוני אך לא אדבר בו בעבור חולשת כח המדמה בהקיץ : בחלום אדבר בו · אולם בחלום אדבר עמו להיות הכח המדמה או בתקפו : וכאשר מצאתי · הנה הוא הרב ז"ל כמעיר ובא על המצא כתובים יבארו שהש"ית בעצמו דבר עם הנביא במראה ובהקיץ כמו ויאמר ה' אלי אל תאמר נער אנכי (ירמי' א') וזולתו ועל כיוצא בם יאמר הרב ז"ל שנבואה כזו יתכן שתהי' התחלתה מראה ואחר שב הנביא להשתקע בשינה או אז יאמר כי ה' דבר עמו : הוא הכח המדמה · וכבר התבאר (בששי לזה) שכל כח נפשי נקרא מלאך : מבין שני הכרובים · כבר אמרו ז"ל שהאדם הוא עולם קטן , אשר כמוהו הוא משכן ה' רומז אל העולם הגדול אשר לו גם כשלשה מחלקות , עולם התחתון , עולם הגלגלים , עולם השכליים , ודוגמאתו במשכן ה' החצר ואהל מועד ובית ק"ק , וכנגדן באדם הקיבה והמעים , הלב והריאה , הראש וחושיו , והדברים ארוכים אין פה מקום לבאר אותם , אבל אשר ראוי שתדע כי ב' הכרובים רומזים לשכל המעשי והשכל העיוני , אשר מבין שניהם היתה נבואת משה ולא חלק לה במדמה כלל המכונה בשם מלאך כמו שקדם :

מן

כי מן התבונה האחת מתכונות הגדות הנביאים תלקח ראיה על כל ההגדות אשר במין ההוא · ואחר זאת ההצעה הדע · כי כמו שיראה אדם בחלום · שכבר הלך לארץ הפלונית · ונשא שם אשה · ועמד זמן · ונולד לו בן · וקראו פלוני · והיה מענייננו מה שהיה · כן משלי הנבואה האלו אשר יראו או יעשה במראה הנבואה במה שיורה המשל ההוא מעשה מן המעשים ודברי' יפעל אותם הנביא ומדת זמנים יזכרו בין פעל ופעל ע"צ המשל ונסיעות ממקו' למקום הכל הוא במראה הנבואה · לא שהם פעלים נמצאים לחושים הנראים · ויבא זכרם בספרי הנבואה קצתם מוחלטים · שאחר שנודע שהכל היה במראה הנבואה · לא הוצרך להשיב בזכור כל חלק וחלק מן המשל שיהיה במראה הנבואה · כמו שיאמר הנביא ויאמר ה' אלי ולא יצטרך לבאר שהיה בחלום · ויחשבו ההמון שהפעולות ההם והנסיעות והשאלות והמענים הכל היה בעניין השגת החושים לא במראה הנבואה · ואני אזכור לך מזה מה שלא יספק אדם בו · ואחבר אליו קצת מה שהוא ממינו · מן הקצת ההוא יתבאר לך מה שלא זכרתיו · וממה שהוא מבואר ולא יספק אדם בו · מאמר יחזקאל · אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני וגומר ותשא אותי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אותי ירושלמה במראות אלהים · כן אמרו ואקום ואצא אל הבקעה · אמנם היה במראות · כמו שנאמר באברהם ויוצא אותו החוצה ויאמר · וזה היה במחזה · כן אמרו ויניחני בתוך הבקעה · אמנם היה במראות אלהים · וזכר יחזקאל במראה ההיא אשר הובא בה ירושלים דבר זה לשונו · ואראה והנה חור אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתור נא בקיר ואחתור בקיר והנה פתח אחד וגו' · וכמו שהוא ראה במראות שצוה לחתור בקיר עד שיכנס ויראה מה הם עושים שם וחתר כמו שנזכר במראות אלהים ונכנס מן החור וראה מה שראה · וכל זה במראה הנבואה · כן אמרו לו ואתה קח לך לבנה וגו' · ואתה שכב על צדך השמאלי וגו' ואתה קח לך חטים ושעורים וגו' · וכן אמרו והעברת על ראשך ועל זקנך כל זה במראה הנבואה · ראה שהוא עשה הפעולות ההם אשר צוה לעשותם · וחלילה לשם מתת נביאיו דומים לשוטים ולשכורים · ויצום לעשות מעשה השוטים · ויצום לעשות מעשה השגעון · מחובר אל המצוה במרי שהוא היה כהן וחייב שני לאוין על כל פאת זקן ופאת ראש ואמנם היה זה כלו במראה הנבואה · כן באמרו כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ·
אמנם

מן האיש האחד · אחר שביאר מדרגות הנבואה ומעלותיה זו על זו עוד יוסיף ידו לבאר איכותה והנה יאמר הרב ז"ל כמו שמהות איש אין מה יעיד על מהות אישי כל המין ההוא ר"ל שממהות האיש הידוע לנו נשפוט על מהות כל אישיו שכלם דומים זה לזה ככה אם נשכיל חלק אחד ממדריגות הנבואה נדין ממנו על שאר המדריגות אשר תדמינה לו בעצם מעצמו / והנה החלום הוא לפעמים ענין נבואי כאמרם ז"ל נובלות נבואה חלום / ובהיות החלום עצם מעצמי הנבואה על כן מהות החלום יעיד על מהות הנבואה / והנה יחלום החולם שהוא נוסע ממקום למקום / ועושה פעולות שונות בזמנים שונים עד שיראה בחלומו כי ארכו פעולותיו כמה שנים / וככה יקרה לנביא שיראה במראה הנבואה כיוצא בו ולפ"ז משכב ש"צ יום ומ' יום של יחז' הי' במראה הנבואה ר"ל שנדמה לו כל זה ששכב על צדו השמאלי ש"ץ יום ועל צדו הימיני מ' יום / וכן אברהם במראה המלאכים באלוני ממרא היה הכל במראה הנבואה / וכן כל הנבואות אשר המה בכתובים אין אחד מהם נעשה בפועל ממש / אבל כלם נזכרים ונעשים במראה הנבואה כאחד החלומות / ועל זאת יתפלא הרמב"ן ז"ל בביאורו (ריש פ' וירא) ואמר אם הדבר כמו שחשב הרב ז"ל שהמלאכים אינם נראים לנביאים כי אם במראה כמבואר בזה (ובפ' מ"ב מזה) , הנה יהיה אמרו ויאיצו המלאכים בלוט / קום קח את אשתך וגו' הכל במראה הנבואה / וישאר לוט בסדום / על כן יאמר הרמב"ן ז"ל שראות המלאכים איננה נבואה כי אם גילוי עינים ככתוב ויגל ה' את עיני בלעם / פקח נא את עיני הנער ויראה / וכל מקום שנאמר במלאכים אנשים הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעי' מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים וכו' עכ"ל ׃ ואני לעיר הצעירים אינני
כדאי

אמנם זה היה במראות אלהים, ואמנם יחשבו חלושי הסברא בזה כלו היות הנביא מספר שהוא צוה לעשות כן ועשה, וכן יספר שהוא צוה לחתור בקיר אשר בהר הבית והוא היה בבבל וזכר שחתרו כמו שאמר, ואחתור בקיר, וכבר ביאר שזה היה במראות אלהים, וכמו שבא באברהם היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר ונאמר במראה הנבואה ההוא ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הככבים וזה מבואר שהוא מראה נבואה, היה רואה שהוצא ממקום שהיה בו עד שראה השמים ואחר כן נאמר לו וספור הככבים ובא ספור זה כמו שתראהו וכן אומר בענין אשר צוה בו ירמיהו, שיטמון את האזור בפרת, וטמנו ופקדו אחר זמן גדול, ומצאו שכבר התעפש ונפסד, כל אלו המשלים במראה הנבואה, ולא יצא ירמיהו מארץ ישראל לבבל ולא ראה פרת, וכן אמרו להושע קח לך אשת זנונים וילדי זנונים, והעניין ההוא כלו מלידת הבנים וקרותם פלוני ופלוני הכל במראה הנבואה, כי אחר הבאור בהיותם משלים לא נשאר העניין מסופק בהיות לדבר מזה מציאות, אלא כשנאמר בהם ותהי להם חזות הבל כדברי הספר וגו', וכן יראה לי שעניין גדעון בגיזה וזולתה אמנם היה במראה, ולא אקראהו מראה נבואה גמור שגדעון לא הגיע למדרגת הנביאים כל שכן למדרגת המופתים, ותכליתו שישיג כשופטי ישראל וכבר מנוהו מקלי עולם כמו שבארנו, ואמנם הכל בחלום כחלום לבן ואבימלך כמו שזכרנו, כן מאמר זכריהו וארעה את צאן ההריג' וגו', והעניין עד סופו מבקש השכר בנחת ולקח השכר ומנה הכסף והשליכו בבית היוצר, כל זה ראה במראה הנבואה שהוא צוה בעשותו ועשאהו במראה הנבואה או בחלום של נבואה, וזה דבר שלא יסופק בו ולא יסכל אותו אלא מי שיתערבו לו האפשריות בנמנעות, וממה שזכרתי

כדאי להכריע בדברים כאלה העומדים ברומו של עולם אבל אני אומר שגם לפי דעת הרמב"ן ז"ל הדבר קשה מאד וזה כי אנשי סדום לא היו זכאי הראות וחסידים ואיך ראו המלאכים כפי הנראה מפשוטו של כתוב והנה איש הוא לשון יחיד מן אנשים, ונאמר ואשא עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים וגו' (דני' י') ושם נאמר והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה וגו', והנה אם אלה החסידים לא זכו לראות המלאך הדור בלבושו, איך יתכן שרשעי סדום ראו המלאכים הדור בלבושם, ויתכן לאמר שבדרך פלא פקח ה' עיניהם כמו שפקח עיני בלעם הרשע ועיני הנער לראות המלאכים אע"פ שלא היו זכאי הראות, והנני אומר שגם לדעת הרמ"בם ז"ל אפס מקום לקושית הרמ"בן ז"ל באמרו שא"כ ישאר לוט בסדום, וזה כי אחר שהנבואה הוא דבר הלמד מענין החלום כאמור, שהוא ר"ל חלום האיש יעיד על מין הנבואה כלו, והנה אנחנו רואים שיש שם חולמים בעלי חוזקי הדמיון הרואים חלוט מהקיץ ר"ל שחלומותם דומים עליהם כמקיץ ועד כי עשו יעשו פעולות בשנתם כפי העולה על דמיונם בחלומותם, אלה איפו עומדים ממטתם בשנתם ועושים פעולות בשנתם בל יקיצו לפעלם אבל יפלו על ערשותם עוד ישנים ונרדמים, והנה יתכן שבענין זו הפעולה יצא לוט מסדום בתרדמתו ר"ל בהיותו נרדם במראה המלאכים, והנה לא ראו אנשי סדום המלאכים ולא נסבו על הבית והוא לא אפה להם מצות אבל הכל ראה לוט במראה כרואי החלומות ופועלי הפעולות בתרדמתם, וכן לדעת זו לא אפה אברהם מצות ולא דברו המלאכים עם שרה כי אם כל הספור ההוא ראה אברהם במראה נבואה, ועל שם אלה הפעולות הנעשים בתרדימה הנראים כשגעון נקראו' הנביאי' משוגעי' אצל ההמון ככתוב לכל מתנבא ומשתגע, מה אמר אליך המשוגע, ועם היות כל זה רחוק בעינינו הנה יד הרגילות תעשה זאת שהורגלנו מנעורינו על פשוטו של מקרא שהנראה ממנו שהיה הכל בפועל היקיצה, אך לא רחוקה היא זו הדעת בעיני השכל אשר לא רגל על לשונו, סוף דבר מהות הנבואה הוא ענין עמוק מאד למי שלא ראה מאורות הנבואה ורו"הק מימיו כי הוא דומה לעור מבטן אשר לא יוכל לצייר מהות הראיה לעולם, וכבר אמרנו שבעניני' כאלה לא טוב המחקר והאמונה מאד נעלה כי צדיק באמונתו יחיה: מי שיתערב לו האפשריות בנמנעות, רומז לבעלי הפליסים האומרים אמור שאין נמנע בחק האל שהסותרים יכונו גם יחד בנושא אחד, וכתוב והשליכהו אל היוצר ידרשו אותו כעין חומר אמונתם וד"ל:

שזכרתי תביא ראיה על מה שלא זכרתי הכל מין אחד ודרך אחד הכל מראה נבואה · וכל מה שיאמר במראה ההוא · שהוא עשה כן · או שמע או יצא או נכנס או אמר או נאמר לו או עמד או ישב או עלה או ירד או הלך בדרך או שאל או נשאל הכל במראה הנבואה · ואפילו ארכו המעשים ההם המסופרי' · ונקשרו בזמנים ובאישים נרמזו אליהם · ובמקומות אחר שיתבאר לך שהמעשה ההוא משל · דע ידיעה אמתית שהוא במראה הנבואה :

פרק שבעה וארבעים

כבר התבאר ונגלה מאין ספק · שרוב נבואות הנביאים במשלים · שהכלי בה זאת פעולתו רוצה לומר הכח המדמה · וכן צריך שנודיע גם כן מעניין ההשאלות וההפלגות והגוזמות מעט שהנה יבא מהם בכתבי ספרי הנבואה · וכשיובנו כמשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמא · או יובנו כמה שתורה עליו המלה לפי ההנחה הראשונה ולא יודע שהם מושאלים · יחדשו עניינים מרוחקים · וכבר בארו ואמרו דברה תורה בלשון הבאי רוצה לומר הגוזמא · והביאו ראיה ממאמר ערים גדולות ובצורות בשמים וזה אמת · ומכת ההפלגה אמרו · כי עוף השמים יוליך את הקול · ולפי זה נאמר אשר כגובה ארזים גבהו וגו' · וזה המין נמצא הרבה בדברי הנביאים כלם · ר"ל עניינים נאמרו ע"צ הגוזמא וההפלגה לא על צד ההגבלה והדקדוק · ואין מזה הכת מה שכתבה התורה בעוג · הנה ערשו ערש ברזל וגו' שערש הוא המטה · אף ערשנו רעננה · ואין מטת כל אדם כשעורו בשוה · שאינו בגד ילבשנו · אבל המטה תהיה לעולם יותר גדולה מן האיש הישן עליה · והנהוג הידוע היותה יותר ארוכה מן האיש כשעור שלישית ארכו · ואם היה ארך המטה הזאת תשע אמו' · יהיה אורך הישן עליה לפי הנהוג בערך המטות שש אמות או יותר מעט · ואמרו באמת איש · רוצה בו באמת איש ממנו ר"ל משאר האדם לא שהיה זה באמת עוג · כי כל איש הוא נערך האברים על הרוב · ויאמר שארך עוג היה כפל ארך אחד משאר האדם או פחות מעט · וזה בלא ספק מזרות אישי המין לא שאינו נמנע בשום פנים : אבל מה שכתבה בו התורה

ממרת

כבר התבאר · אחר שביאר בקודם מהות הנבואה באופן שיסכים אל השכל וביאר ג"כ כתובים רבים הנראים זרים כפי השכל כמו כאשר הלך עבדי ישעי' ערום ויחף וזולתו · ראה כי טוב לבאר עוד כתובים רבים זרים ולקרבם אל השכל כמו נפתחו השמים · וזולתו למען הראות שלימות התורה וכי אין בה דבר זר ומתנגד אל השכל · כמ"ש החבר ז"ל (בל"ו לראשון) חלילה שתבוא התורה במה שידחה ראי' או מופת וכו' : בלשון הבאי · אמנם כן דרך בעלי השיר היוצאים בשיר ומליצה כוונת כמאמר דאמר מיטב השיר כוזבו · וזה כי מהמבואר שכל דבר הנפלא בטבע המציאות יעשה רושם גדול בלב המרגיש עד לא ימחה הרושם ההוא זמן ארוך כמ"ד תרי תמיהי מדכר דכירי · לכן ברצות המשורר להכנים דבריו בלב שומעיו על כן יפליא דבריו במשלים זרים כוזבים לפי המנהג הטבעי למען יכנסו דבריו בלב השומע ויעשו רושם חוק בל ימחו מלבו וזכרם לא יסוף מרעיונו · והנה מי חכם יבין זאת על כן ישים לבו להבין בכל מליצה שירית הענין המכוון בה ויבין האמת · ואיש בער לא ידע המכוון וכסיל לא יבין זאת ההפלגה השיריית כי ישים לבו אל פי' המלות ועד המכוון לא יבוא על כן יאמין בשוא נתעה · והנה זה חלי נפשי ארסי לרעת ממארת ורבה היא על האדם המנוגע בה כי תסבב לבעליה אמונות נפסדות ודעות כוזבות וכבר תלו בה רבים מהחכמים בעיניהם · ועל זה בא הרב בזה הפרק לתת מרפא לנפש לבאר שמץ דבר מני אלה ההשאלות השיריות למען ישמע חכם ויוסיף לקח ויאחז דרכו להאמין אמונת אמתיות ולא יאמין בשוא נתעה ככתוב מדבר שקר תרחק · ועל זאת יתפלל המשורר דרך שקר הסר ממני · ואמרו ז"ל כשתגיעו לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני כערך האברים · וכמו שאין אנוש כערכנו עושה מטתו תשע אמות באמתו כן לא יתכן לפי ערך אברי עוג שיהי' מטת

ט'

מִמדת ימי האנשים ההם · אני אומר שלא היה הימיי ההם אלא האיש ההוא הנזכר לבדו · ואמנם שאר האדם הנ היָמים הטבעיים הנהוגים · והיתה הזרות הזאת באיש ההוא אם לסבות רבות במזונו והנהגתו · או ע״ד המופת וְנוהג מנהגו ולא יסבול שיאמר בזה זולת זה · וכן עוד צריך שיתבוננו מאד העניינים הנאמרי׳ ע״צ ההשאל״ה · מהם מה שהוא מבואר נגלה לא יסופק על אדם באמרו · ההרים הגבעות יפצחו לפניכם רינה וכל עצי השדה ימחאו כף שזה מבואר ההשאלה · וכן אמרו גם ברושים שמחו לך וגו׳ · תרגם יונתן בן עוזיאל אף שולטניא חדיא לך עתירי נכסין · שמחו מעניין המשל · כחמאת בקר וחלב וצאן וגו׳ · ואלו ההשאלות רבות מאד ספרי הנבואה , מהם מה שירגיש ההמון בהיותם מושאלים · ומהם שיחשבום בלתי מושאלי׳ · כי לא יסופק אדם באמרו · יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים · שזאת השאלה ושאין לשם אוצר יאצר בו המטר וכן אמרו ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול · לא יחשוב אדם עוד שיש בשמים שער ודלתות · אבל זה ע״צ הדמיון והוא ממין ההשאלה · וכן צריך שיובן אמרו · נפתחו השמי׳ וגו׳ · וכן ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת אמחנו מספרי · ימחו מספר חיים · כל זה ע״צ הדמוי לא שיש לו ספר לשם ית׳ יכתוב בו וימחה · כמו שיחשבו ההמון בהיותם בלתי שוערים במקום ההשאלה הנה · והכל מכת אחת · ושא כל מה שלא זכרתי על מה שזכרתיו בזה הפרק והבדל הדברים בשכלך · ויתבאר לך מה שנאמר ע״צ המשל · ומה שנאמר ע״צ ההשאלה ומה שנאמר ע״צ הגוזמא · ומה שנאמר כפי מה שתורה עליו ההנחה הראשונה בדקדוק · ויתבארו לך אז הנבואות כלם ויתגלו וישארו עמך אמונות מושכלו׳ הולכות על סדר מרצות אצל השם · כי לא ירצה לו ית׳ כי אם האמת · ולא ישנא כ״א השקר · ולא יתבלבלו דעותיך ומחשבותיך

ע׳ שנות באמתו כי לא יתכן שיהיה גדול ו׳ שנות באמתו שא״כ היתה ידו (שהיה מודד השנות) קטנה מערך גדלו כי אין איש מאתנו גדול ו׳ אמות באמתו : ממדת ימי האנשים · ר״ל מה שהיו הדורות הראשונים כמה מאות שנה כי א״כר חי תת״קל שנה ושת תתק״יב וזולתם , וכבר שמעתי מקצת המתפלספים האומרים שבימים ההם קראו לחדשים שנים , וזה תוהו והבל כי שנה של תורה היא י״ב חודש , ומה גם ששני חיי אלה האנשים במספר שנות העולם יאתיו ובהם יחשב מספר השנים לבריאת העולם כמבואר בסדר עולם , אבל יתכן לומר שבעת ההיא לא היתה הארץ עדיין מיושבת על כן יסד ה׳ בטבע שיחיו הב״א שנים רבות ויולידו תולדת הרבה , כמו שיסד עתה בטבע המציאות שכאשר ירבו בני האדם אזי ימעטו במלחמה או דבר , ויותר מזה יראה כל משכיל על דבר השגחת הש״ית המלובשת במנהגים טבעיים כמו בארצות אשר לא ירד בהם הגשם יציפו מימי נהרותם וישקו שדותם כמו במצרים וארצות זולתה וכיוצא בם מפלאות תמים דעים , ומי חכם יבין דעת כי הטבע היא השגחה כוללת , והרצון הוא השגחה פרטית ומטבע הכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל : ההרים והגבעות יפצחו · לפי המשל יהיו ההרים והגבעות שמות מושאלים על העמים כי עמים הר יקראו ע״ד ההשאלה ככתוב מי אתה הר גדול לפני זרובבל , וזה ע״ד ההשאלה להיותם מפורסמים במרחקים כהראות ההרים במרחקים : מחני נא מספרך · המכתב לו שם בשלשה חלוקות , א׳ צורות אותיות ותיבות והם סימנים מוסכמים מעם ועם , ובם יבדילו בין עצם לעצם ובין איש לאיש ככתוב חי מדבר , ראובן שמעון , ב׳ כתיבה משותפת לכל העמים כמו הציור אשר יצייר המצייר תמונת הדבר כצורת איש האדם וכל חי למינהו אשר כל רואהו יכיר למי החותמת והצורה , וזה המכתב הוא ג״כ רק סימן בעלמא להכיר הרמוז ע״י הרמז , ג׳ המכתב האמיתי והוא מציאות הדבר בעצמו במציאות וזה המכתב הוא מכתב אלהים חרות על המציאות , והנה העולם הוא ספר ה׳ והנמצאים נכתבים בו לעת הוייתם ונמחים ממנו לעת הפסדם , ועל זאת התפלל משה לאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ר״ל מחני מן המציאות כי טוב מותי מחיי ואל אראה ברעת העם : כי אם האמת · כי חותמו של הקב״ה הוא אמת ככתוב וה׳ אלהים אמת , ואנשי אמת הם המה קרבת אלהים ימצאו ככתוב קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת , לכן לא יפה עושים המתחסדים הנודים מלבם ספורים כוזבים וזרים בטבע למען חזק בם אמונת

ומחשבותיך ותאמין דיעות בלתי אמתיות רחוקות מאד מן האמת ותחשבם תורה · והתורות כולם אמנם הם אמת גמור כשיתבוננו כראוי · אמר צדק עדותיך לעולם · ואמר אני ה׳ דובר צדק · ובזאת הבחינה גם כן תנצל מדמיון מציאות לא המציאו השם · ומדעות מגונות אפשר שיביא קצתם לכפיר׳ · ואמונת חסרון בחק השם · בעניינ׳ ההגשמה והתארים · וההפעליות · כמו שבארנו · או יחשב בדברי הנבואה ההם שהם שקר · והחלי כלו המביא לזה הוא העלם מה שהעירונו עליו ואלו העניינים ג״כ מסתרי תורה אע״פ שדברנו בהם הוא בכללות · קל הוא לדעת פרטיו אחר מה שקדם :

פרק שמונה וארבעים

מבואר הוא מאד שכל דבר מחודש א״א לו מבלתי סבה קרובה חדשה אותו · ולסבה ההיא סבה · וכן עד שיגיע זה לסבה הראשונה לכל דבר · ר״ל רצון השם ובחירתו · ומפני זה יחסרו הנביאים פעמים בדבריהם הסבות ההם האמצעיות כלם וייחסו זה הפעל האישי המתחדש אל הבורא · ויאמרו שהוא יתעלה עשאו · וזה כולו ידוע · וכבר דברנו בו אנחנו וזולתינו מן המאמתים · והוא דעת אנשי תורתינו כלם · ואחרי זאת ההצעה שמע מה שאבארהו בזה הפרק והתבוננהו התבוננות מיוחד בו מוסף על התבוננותך לשאר פרקי זה המאמר · והדבר אשר אבארהו לך הוא זה : דע כי הסבות הקרובות כלם אשר מהם יתחדש מה שיתחדש אין הפרש בין היות הסבות ההם עצמיות טבעיות · או בבחירה · או במקרה · ור״ל בבחירה שתהיה סבת המתחדש ההוא בחירת אדם · עד שאפילו היתה הסבה רצון אחר משאר בעלי חיים · שזה כולו ייוחס לשם בספרי הנביאים · ויתירו על הפעל ההוא בלשונות שהשם פעלו · או צוה בו או אמרו · ובא באלו הדברים כלם לשון אמירה ולשון דבור ולשון צווי ולשון קריאה ולשון שליחה · וזהו העניין אשר רציתי להעיר עליו בזה הפרק · והוא שאחר שהשם לפי מה שהונח והתיישב הוא אשר העיר הרצון ההוא לב״ח ההוא שאינו מדבר · והוא אשר חייב הבחירה ההיא לחי המדבר · והוא אשר המשיך העניינים הטבעיים על מנהגיהם · והמקרה הוא ממותר העניין הטבעי כמו שהתבאר · ורובו משותף בין הטבע והרצון והבחירה · יתחייב לפי זה כולו שיאמר על מה שהתחייב מהסבות ההם שהשם צוה

צוה

אמונת ההשגחה הפרטית · כי אלה הודים וכן הפתאים המאמינים לכל דבר אשר ישמעו מכמו אלה הורות הבלתי כתובים בתורה או בדר״ז ל המה עוברים על מדבר שקר תרחק · ועליהם נאמר ויחפאו בני ישראל על ה׳ דברים אשר לא כן · ונאמר אם כהתל באנוש תהתלו בו : מדמיון מציאות · כמו שידמו קצת ההמון במרכבה שראה יחזקאל שראה בעיני בשרו חיות אש גשמי ועליהם כסא אש ועל הכסא כמראה אדם מאש אוכלה אש והכל גשם נראה לעיני בשר · וקצת ההמון המקובלים יתארוהו בשרד האדם הגשמי ותאר איבריו ויאמרו כי הוא הדבר הכתוב מבשרי אחזה אלוה · רל״ל מהאי דעתא כי אמונות הגשמות כפירה תחשב כמבואר (בל״ה ול״ו לראשון) · אבל המקובלים הראשונים היתה כוונתם במדרש מבשרי אחזה אלוה על הנפש וכחותיה שכבר הוקש כבודה לכבוד המקום ב״ה כמבואר מאמרם ז״ל הני ה׳ ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד וכו׳ · אך אלה האחרונים בל ידעו נפשם וכחותיה על כן יאמינו הדברים כפשוטם שכוונתם ז״ל על דמות הגוף ותאר איבריו · והמה מגשימים ומרעידים :

מבואר הוא מאד · עוד יוסיף ידו לבאר איזה פליאות זרות בעיני השכל שנאמרו ונשנו מפי הנביאים והמה בכתובים · והוא כי נראה בכתובים שהש״ית דבר וצוה את אחד האדם או הב״ח הבלתי ראוי לנבואה · כאמרו על חיל עם נבוכדנאצר אני צויתי למקודשי · ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה · וזולתם · והנה יאמר כי הכוונה בכמו אלה הכתובים אל הקייחסות הפעולה לסבה הראשונה בעזיבת הפועלים האמצעים : עצמיות טבעיות · כבר ביארנו בביאורנו לספר הכוזרי

בין״ד

צוה שיעשה כך או אמר שיהיה כך , ואני אזכור לך מאלו כלם משלים ועליהם תקיש כל מה שלא אומרהו , אמר במה שימשך מן העניינים הטבעיים תמיד , כהתוך השלג כשייחם האויר והמית מי הים בהסתער הרוח , אמר ישלח דברו וימסם וגו׳ , ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו , ואמר בירידת המטר , ועל העבים אצוה מהמטיר עליו וגו׳ , ואמר במה שתהיה סבתו בחירת אדם במלחמות , עם ישלטו על עם , או איש יתעורר להזיק איש אחד , עד אפילו חרפו , אמר בשלוט נבוכד נצר הרשע ומחנהו , אני צויתי למקודשי גם קראתי גבורי לאפי , ואמר בגוי חנף אשלחנו , ובעניין שמעי בן גרא , אמר כי אמר ה׳ לו קלל את דוד , ובהמלט יוסף הצדיק מבית הסוהר , אמר שלח מלך ויתירהו , ובשלוט פרס ומדי על הכשדים אמר , ושלחתי לבבל זרים וזרוה , ובעניין אליהו ז״ל כאשר סבב השם לו פרנסתו נאמר לו , צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך , ואמר יוסף הצדיק , לא אתם שלחתם אותי הנה , ואמר במה שתהיה סבתו רצון ב״ח והתעוררו בצרכי חייו , ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה , אחר שהשם הוא אשר העיר הרצון ההוא לא שהוא שמהו נביא והשרה עליו נבואה , וכן נאמר בארבה אשר בא בימי יואל בן פתואל , כי עצום עושה דברו , וכן עוד נאמר בשלוט החיות על ארץ אדום בעת חורבנה בימי סנחריב , והוא הפיל להם גורל וידו חלקתה להם בקו , ואע״פ שלא נזכר הנה לשון אמירה ולא צווי ולא שליחה אלא עניינו היקש מבואר , והיקש ג״כ על כל המאמרים הבאים הדומים לזאת התכונה , ואמר בעניינים המקריים מקרה גמור , אמר בעניין רבקה , ותהי אשה לבן ארונך כאשר דבר ה׳ , ובעניין דוד ויהונתן אמר , כי שלחך ה׳ , ובעניין יוסף וישלחני ה׳ לפניכם , והנה כבר התבאר לך איך יסופר על הזדמן הסבות הזדמנו על אי זה דרך שהזדמנו , ויהיו סבות בעצם או במקרה או בבחירה או ברצון הכל בשוה באלו החמשה לשונות , והם צווי אמירה דבור שליחה קריאה , ודע זה והנהיגהו בכל מקום כפי עניינו , ויוסרו רחוקים רבים , ותתבאר לך אמתת העניין במקום ההוא אשר יביא לחשוב בו שהוא רחוק מן האמת , וזה תכלית מה שהגעתי אל המאמר או בעניין הנבואה ומשליה ולשונותיה , וזה כלל מה שאזכרהו לך מזה העניין , ונתחיל בעניינים אחרים בעזרת שדי :

נשלם החלק השני בסייעתא דשמיא

(בז״ד לחמשי) שכל הפעולות ההוות בעולם להם שם באחד מחמשה חלוקות שהם אלהיות טבעיות מקריות רצוניות בחיריות , אלהיות הם מעשה נסים שחוץ לטבע , טבעיות הם הפעולות הנעשים במנהגי הטבע , מקריות הם הנעשים במקרה כמו שידחה איש בחלקלקות ונשברה רגלו , רצוניות הם הפעולות התאוות לעינים אשר יעשה אותם האדם על תאות נפשו ברצון לבד בלי בחירה שכלית כניאוף וגזל וזולתם העריבים לטעמם , בחיריות הם הפעולות אשר יעשה אותם האדם בבחירה שכלית להשיג טוב אמיתי , ושם נאמר כי כל אלה חמשת חלוקי הפעולות יש להם סבות אמצעיות רבות על דרך ההשתלשלות , והסבה הראשונה לכם הוא האל ית׳ כי הוא זה אשר המציא אלה הסבות האמצעיות , והנה יאמר הרב ז״ל כי על זה הדרך יפורשו כל אמירה ודבור וצווי וקריאה ושליחות של האל ית׳ אשר ידובר גם על ארבעת מחלקות האחרונים , כי הכוונה גם אל הסבה הראשונה אשר בדרך ההשתלשלות פעל ועשה הפעולה והוא צוה ונעשו , וכמו שאין חיל נבוכדנצר נביאים , כן אין דג יונה נביא :

חלק שלישי

מספר

מורה נבוכים

בו יבאר מעשה מרכבה שראה יחזקאל לשלשת מחלקותיה
חיות אופנים חשמל · ואחריו יבאר ענין ההשגחה כללית ופרטית
ואחר יבאר איך יכונו יחד הבחירה עם הידיעה · ועוד ידו נטויה לתת
טוב טעם ודעת בענין כל מצוה עשה ולא תעשה ·

מפורש ושום שכל להבין דברי הרב ז"ל
בדרך קצרה ערוכה ושמורה שלא לצאת הרחק
מכוונת הרב ז"ל

מי חכם יבין דעת שכל תלמוד
עם מבין ימצאו תועלת בזה החבור
לקיים בו עשה דהשלמת
הנפש ·

בדרכו יבוא המעין אל מנוחת האושר האנושי
ואל נחלת ההצלחה האמיתית ותחיה
נפשו בגללו ·

נדפס פה ברלין

שנת מהם תקנו

הקונים הנגשים לקנות יזכו במקחם כל חלק בסך א' ר"ט ו"ג ·

Berlin Gedruckt in der Freyschule 1795.

הנה בארנו פעמים רבות שעקר הכוונה היה בזה המאמר, לבאר מה שאפשר לבארו ממעשה בראשית ומעשה מרכבה, כפי מה שחובר לו זה המאמר, וכבר בארנו שאלו הדברים הם מכלל סתרי תורה, וידעת ג"כ איך האשימו רבותינו ז"ל מי שמגלה אותן, ובארו ז"ל ששכר מעלי' סתרי תורה המבוארים ומגלויי' לבעלי העיון עצום מאד, אמרו בסוף פסחים על מה שכתוב, ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק, אמרו למכסה דברים שגילן עתיק יומיא ומאי ניהו סתרי תור', והבן שעור מה שהיישירו אליו אם יש בלבך תבונה, והנה בארו עומק מעשה מרכבה והיותו רחוק מדעת ההמון, והתבאר שאפילו מה שיבין ממנו מי שחננו השם הבנה אסרה התורה ללמדו אלא פנים בפנים למי שיש לו המדות הנזכרות, ואין מוסרים לו ממנו אלא ראשי פרקים לבד וזאת היא הסבה בהפסק ידיעתו מן האומה לגמרי, עד שלא נמצא ממנו דבר קטן או גדול, וראוי היה להעשות בו כך כי לא נעדר מקבל מפי מקבל ולא חובר בו ספר כלל, ואחר שהוא כן איך יש לי תחבולה להעירך על מה שאפשר שנודע לי והתבאר אלי בלא ספק במה שהבינותיו מזה, אבל המנעי מחבר דבר ממה שנודע לי בו עד שיהיה אבדו באבדי אשר אי אפשר מבלעדיו, היה בעיני אונאה גדולה בחקך וחק כל נבוך, וכאלו הייתי עושק האמת מן הראוי לו, או קנאת המוריש ביורש על ירושתו ושתיהן מדות מגונות ואמנם ביאור דבריו כבר זכרנו מה שיש בו מהזהרת התורה מצורף למה שנותן אותו השכל מחובר אל היותי ג"כ בעל סברא במה שנודע לי ממנו, ולא באתני בו נבואה אלהית להודיעני שכן נתכוון בעניין, ולא קבלתי מה שאאמינהו בו ממלמד, אבל הורני הכתוב בספרי הנבואה ודברי החכמים, עם מה שאצלי מן ההקדמות עיוניות שהעניין כן בלא ספק, ואפשר שיהיה העניין חלופו ותהי הכוונה דבר אחר : והנה עוררתני בו המחשבה המיושרת העזר האלהי אל ענין שאספרהו, והוא שאני אפרש לך מה שאמר יחזקאל הנביא ע"ה על דרך שיחשב כל שישמע פירושי שאני לא אמרתי דבר נוסף על מה שיורה עליו הכתוב אבל כאלו אני מתרגם מלות מלשון אל לשון או מבאר בקצרה עניין דברים גלויים וכשישתכל בו מי שחובר לו זה המאמר ויתבונן בפרקיו כולם בהשגחה שלימה יתבאר לו העניין כלו אשר התבאר לי ונגלה עד שלא יעלם ממנו דבר, וזהו תכלית היכולת לקבץ בין התועלת לכל אדם ובין מניעת הביאור בלמוד דבר מזה העניין כמו שצריך ואחר הקדים זאת ההקדמה שים לבך בפרקים הבאים בזה העניין הנכבד והיקר הגדול, אשר הוא יתד שהכל תלוי בו ועמוד שהכל נשען עליו :

פרק

(הקדמה) הנה פעמים רבות · אחר שביאר בחלק ראשון ענין שתופי השמות אשר המה בכתובים שהם יסודות לביאור מ"ב האמור בלמ"ד לשני (והם בשני מן ד' עד י"ג) הניח הקדמות שהם יסודות למעשה מרכבה, ואחריו (מן ל"ב עד סוף החלק) ביאר מהות הנבואה ומחלקותיה, הנה בא העת והעונה לבאר בזה החלק השלישי פירוש מעשה מרכבה, וענין ההשגחה כהשגחת הרוכב ברכבו, ואיך תכון ידיעתו בדברים העתידים עם הבחירה האפשית, ולבאר את"ו טעמי המצות כי לא אמר ה' לזרע יעקב תוהו בקשוני ולא הבל צוה ה' לעשות מצות אין תכלית להם : הפליגו רבותינו · כאמרם ז"ל וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם : למכסה דברים · לפי ההשקפה הראשונה מליצתם זו אין בה תבונה כי נושא המאמר סותר הנשוא יען הנקרא בנושא נגלות נקרא בנשוא נסתרות כי אמור יאמר בנושא דברים שגילן ע"י, ובנשוא יאמר ומאי ניהו סתרי תורה, אבל מי חכם הרגיל בשפת אמת הוא זה יבין שעתיק יומין הוא כנוי לחכמה עד"הכ בישישים חכמה, והיא העולה על התורה בשלשה מדריגות בח"ג, לבן הנגלות בחכמה הם נעלמים בסתר המדריגה ממשלים ודמיוני הנבואה בתורה ואחי' כמ"ד נובלות חכמה תורה, והוא שרמזו ז"ל במליצתם למכסה דברים שגילן עתיק יומין ומאי ניהו סתרי תורה, וטעם לאכל ולשבעה

דומו

פרק ראשון

ידוע שמבני אדם אנשים שצורת פניהם דומה לצורת משאר בעלי חיים · עד שנראה איש כאלו פניו דומים לפני האריה ואחר כאלו פניו דומים לפני השור וכיוצא בהן · וכפי אלו הצורות הנוטות אל צורות פני שאר בעלי חיים מכנים בני אדם כן · מה שאמר פני שור · ופני אריה · ופני נשר · הם כלם פני אדם נוטות אל אלו הצורות של אלו המינין · ויש לך בזה שתי ראיות האחת מהן אמרו בחיות בכלל · וזה מראיהן דמות אדם להנה · ואח"כ תאר כל חיה מהן שיש להן פני אדם ופני שור ופני אריה ופני נשר · והראיה השנית מה שבאר במרכבה השנית אשר הביא אותי לבאר עניינים שלא נזכרו במרכבה הראשונה · אמר במרכבה השנית · וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר · הנה באר שמה שאמר עליו פני שור הוא פני הכרוב וכרוב הוא הצעיר לימים מבני אדם והוא ההקש בשני הפנים הנשארים · ואמנם אמר מלת פני שור להעיר ג"כ מצד קצת גזרה כמו שרמזנו בו · ואי אפשר שיאמר אולי זאת השגת צורות אחרות מפני שהוא אמר בסוף זה הספור השני היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר · כבר התבאר מה שהחלונו לבאר :

זכר

רומז ללימוד כמבואר בלמ"ד לראשון, ועוד חזון למועד שתעמוד התורה ערומה ממשליה לעיני אוהביה כמו שרמזו ז"ל במליצתם עתיד הקב"ה להוציא חמה מנרתקה, כי המשל הוא נרתק לנמשל בו, (וידעת היום והשבות אל לבבך מה שאמרוהו המקובלים שהשמש והירח הם כינוים לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ), או אז תגלה ותראה החכמה לעין כל עד שגם הכסילים יהפכו לאוהבים לה וישוטטו לבקש את ה' על פיה, או אז תמלא הארץ דעה את ה', וכלם ידעו אותו למקטנם ועד גדולם, ככתוב וז"ל: וכאלו הייתי עוסק האמת · הן רבים עתה עוסקי האמת והם המה הכסילים בל יחפצו בתבונה על כן יבריעו את המשכילים ממעשיהם, כי יוציאו דבה על החכמה ועל דורשיה על כן מיעטו הרואים בארובות החכמה ואין חובר חבר, ועליהם נאמר מונע בר יקבוהו לאום: ביאור דבריו · ביאור סתרי התורה: שנותן אותו השכל · גם השכל יסכים שלא לגלות ענינים אלהיים בפני ההמון כי הרי זה דומה לזון את היונק בלחם סלת ובשר שמן שעם היותו מזון טוב לא יאות עכ"ע ליונק, וכן אמרו ז"ל זכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סם המות:

ידוע שמבני אדם · הרב ז"ל יפרש שמרכבת יחז' ירמוז אל הגלגלים ומניעיהם הנבדלים מחומר, וקראוה ז"ל בשם מרכבה עפ"הכ רוכב שמים בעזרך כמבואר (בפ' לראשון), והנה יאמר הרב שהד' חיות שראה יחז' פני כלם היו פני אדם ככתוב וזה מראיהן דמות אדם להנה, אלא שהשלשה היו נוטות פניהם קצת לפני אריה שור נשר, והנה נורות אלה הארבע חיות רומז לארבעת הכדורים המאוירים בכוכבים שהם כדור המזלות, וכדורי חמשת כוכבי נבוכה, וכדור השמש, וכדור הירח כמבואר (בפ' לשני), וקראם חיות להיות הגלגלים בעלי נפש חיה כמבואר (בד' לשני), ואמר שפניהם פני אדם להיותם בעלי נפש משכלת כמוהו כמבואר (שם), ואמר שהם בעלי ד' פנים בזה ירמוז אל בחינת שינוי הפעולות הנמשך מהם בהוית ד' סוגי דצ"חמ, וכד' יסודות, והנה פני אדם רומז לחמשת גלגלי כוכבי הנבוכה, אשר המה כמספר מפקד חלקי נפשו המכונים בשם נפש רוח נשמה חיה יחידה, וכבר ביארתי שמן דבר במקומם (שפת אמת) בהערה לשורש נפש יעו"ש, והיסוד המיוחד להם הוא האויר, כי כפי רבוי תנועתם כן ירבו התנועות באויר וכן יפרוץ שינוי המדות באישי מין האדם, ופני אריה רומז לגלגל המזלות אשר גבר כחו ביסוד הארץ ובסוג הדומם, ופני שור רומז לגלגל חמה אשר גבר כחו ביסוד האש ובסוג הצומח, כאמרם ז"ל אין לך עשב שאין לו מזל ברקיע, ושם שור רומז לגלגל חמה אשר באורו נראה המוחשים הרומז אל שור שענינו הבטה כמו אשורי פרשה אשנה, ולו כח וגבורה בהוית המתכבים, ופני נשר רומז לגלגל הירח אשר גבר כחו ביסוד המים

פרק שני

זכר שראה ארבעה חיות ׳ כל חיה מהן בעלת ארבעה פנים ובעלת ארבע כנפים ובעלת שתי ידים ׳ וכלל צורת כל חיה צורת אדם כמו שאמר ׳ דמות אדם להנה ׳ וכן זכר שהידים ג״כ ידי אדם אשר הוא ידוע שידי האדם אמנם הם על הצורה שהם לעשות בהן כל מלאכת מחשבת בלא ספק ׳ ואח״כ זכר שרגליהם ישרים ר״ל שאין בהם פרקים הוא ענין אמרו רגל ישרה כפשוטו של דבר וכן אמרו ורגליהם רגל ישרה מלמד שאין ישיבה למעלה והבן זה ג״כ ׳ ואח״כ זכר שכפות רגליה׳ אשר הם כלי ההליכה אינם כרגלי אדם אבל הידים הם כידי אדם ואמנם הרגלים עגולות ככף רגל עגל ׳ ואח״כ זכר שאלו הארבע חיות אין ביניהם הפרש ולא מקום פנוי אלא כל אחת מחוברת בחברתה אמר חוברות אשה אל אחותה ׳ ואח״כ זכר שעם היותם מחוברות פניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה אמר ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה והשתכל אמרו מלמעלה כי הגופות מחוברות אמנם פניהם וכנפיהם היו פרודות אבל מלמעלה ׳ ואח״כ זכר שהם זכות כעין נחשת קלל ׳ ואחר כן זכר שהם גם כן מאירות אמר מראיהן כגחלי אש בוערות ׳ זה כלל מה שנזכר מצורת החיות כלומר תארם ופניהם וצורותם וכנפיהם וידיהם ורגליהם ׳ ואח״כ התחיל לתאר תנועות אלו החיות איך הם ׳ וזכר בהם מה שתשמע אמר שתנועות החיות אין בהם לא כפיפה ולא עיוות ולא עקמימות אבל תנועה אחת והוא אמרו לא יסבו בלכתן ׳ ואח״כ זכר שכל חיה מהם תלך לנוכח פניה והוא אמרו איש אל עבר פניו ילכו ׳ הנה באר שכל חיה תלך אל עבר פניה ׳ ואני תמיה לאי זה פנים והיא בעלת פנים רבים ׳ סוף דבר אין הליכת ארבעתן לצד אחד ׳ כי אלו היה כן לא היה מיוחד לכל אחת תנועה ׳ ולא היה אומר איש אל עבר פניו ילכו ׳ ואח״כ זכר שאלו החיות תכונת תנועתן מרוצה והן

חוזרת

כאשר נראה מלוי הנהרות במילואו ׳ ובהנו נגזר בהוית הב״ח במים ובארץ בכתוב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ ׳ וכל זה מבואר (ביו״ד לשני) :

זכר שראה ארבע חיות ׳ כבר התבאר בקודם מי המה הד׳ חיות : בעלת ד׳ פנים ׳ עם היות שכל גלגל יש לו כח מיוחד לפעול ביסוד אחד ובסוג אחד כאמור בקודם ׳ עם כל זה יש לכלם כח משותף לפעול בכל הד׳ יסודות ובד׳ סוגים בדרך כלל (כמבואר ביו״ד לשני) ׳ ואל הכח הכללי הזה הכולל ארבעת היסודות וארבעת סוגי דא״מ ירמוז באמרו ד׳ פנים לכל אחד מהן : ובעלת שתי ידים ׳ רומז להוית המתהוים מהם ושמירתם במציאות כימי מציאותו כמבואר (בפ׳ הנזכר) : שרגליהם ישרים ׳ רומז אל הילוך הכדורים ותנועותיהם הסבוביות המדובקות שאין בהם ישיבה ר״ל עיכוב והפסק כמבואר (בהקדמה הי״ג מההקדמות לשני) : חוברות אשה אל אחותה ׳ ר״ל שאין בין הגלגלים מקום פנוי כי אין מציאות לריקות כמבואר (בכ״ד לשני) : פרודות מלמעלה ׳ הכנפים ירמזו לד׳ סבות תנועת הגלגל שהם כדורותו ונפשו ושכלו ותשוקתו כמבואר (בד׳ לשני) ׳ ובהיות תשוקותיהם שונות בבחינת המניעים הנבדלים השונים אשר למעלה מהם על כן יאמר שכנפיהם פרודות ר״ל נבדלים זה מזה בתנועותיהם בבחינת שינוי הנבדלים שלמעלה מהם כמבואר (שם) : שהם זכות ׳ רומז להכוכבים הנשואים על החיות והם שני מינים קצתם קודרים בבחינת עצמם אך מכפילים אור השופע עליהם מזולתם כהכפל האור מגוף נחשת קלל ר״ל המלוטש ׳ ומזה המין הוא כוכב הירח ׳ ב׳ הם הכוכבים המאירים בעצמם כמו השמש ׳ על המין הראשון יאמר זכות כעין נחשת קלל ׳ ועל הב׳ יאמר מראיהן כגחלי אש בוערות : לא יסבו בלכתן ׳ לא יעוותו ארחות דרכם כמסבב הדבר המעכב עליו דרכו הישרה כי כל גלגל סולך גליל סבובי ישר בלי עוקם ועיוות אל הצדדים או כפיפה מלמעלה למטה באחת הצדדים : לנוכח פניה ׳ לנוכח פנותו ר״ל הגלגל שפנותו למזרח ילך תמיד למזרח ושפנותו למערב ילך תמיד למערב לא ישנו את תפקידם : ואני תמיה ׳ כי לא פורש בכל חיה בפרט לאיזה צד ופנה תפנה כל אחת, אך יאמר בדרך כלל שאינם הולכי׳ לעבר

אחד

חוזרות חלילה במרוצה ג"כ , והוא אמרו והחיות רצוא ושוב , כי רצוא מקור מן ריצה ושוב מקור מן שב לא אמר הלוך ובא אבל אמר שתנועתם היא מרוצה והוזרת חלילה , וביאר זה במשל ואמר כמראה הבזק ובזק שם הברק , אמר כדמות הברק אשר תראה תנועתו הממהרת שבתנועות , וכאלו הוא נמשך ממהר רץ ממקום אחד ואח"כ יסוב אחור וישוב אל המקום אשר התנועע ממנו במהירות ההיא בעצמ' פעם אחר פעם , ותרגם יונתן ב"ע רצוא ושוב חזרן ומקפן ית עלמא ותייבן בריא חדא וקלילן כחיזו ברקא ואח"כ זכר שהצד שתתנועע אליו החיה תנועת המרוצה והחזרה ההיא אין תנועתה מעצמה אבל בגלל דבר אחר זולתה ר"ל הכונה האלהית , אמר כי הצד אשר תהיה הכונה האלהית שתתנועע אליו החיה התנועע התנועה ההיא הממהרת אשר היא רצוא ושוב , והוא אמרו בחיות אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן , ורוח הנה אינו הרוח המנשבת אבל היא כונה כמו שבארנו (חלק א' פרק מ') בשתוף שם רוח , יאמר שהצד אשר תהיה הכונה האלהית שתלך אליו החיה בצד ההוא תרוץ החיה אליו , וכן פירש יונתן בן עוזיאל ע"ה אמר לאתר דהוי תמן רעוא למיזל אולא לא מתהדרן במיזלהון , וכאשר היה נראה מפשוטי דבריו באמרו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו , שפעמים ירצה השם בעתיד שתלך החיה לצד אחד ותלך בצד ההוא ופעמים ירצה שתלך לצד אחר כנגדו ותלך , שב ובאר זה הספק ואמר שאין העניין כן , ושיהיה הנזכר בפסוק עניינו היה וזה נמצא בעברי הרבה , ושכבר התיחד וסויים הצד אשר רצה השם שתלך אליו החיה , ובצד ההוא שכבר רצה ה' שתלך החיה בו תלך , והרצון קיים בצד ההוא , אמר בבאור זה העניין והעלמת המאמר בו בפסוק אחד אל אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת , והבן זה הביאור המופלא וזה ג"כ מה שספר מצורת תנועת הד' חיות אחר סיפור צורתם : ואח"כ התחיל בסיפור אחר ואמר שהוא ראה גוף אחד תחת החיות מתלבד בהם והגוף ההוא מחובר בארץ ג"כ ארבעה גופים והוא ג"כ בעל ארבעה פנים , לא תאר לו צורה כלל לא צורת אדם ולא זולתו מצורות שאר ב"ח , אבל זכר שהם גופים גדולים נוראים מבהילים ולא תאר להם צורה כלל , וזכר שכל גופותן עינים ואלו הם ששמם אופנים אמר וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו והנה באר שזה גוף אחד קצתו אצל החיות וקצתו בארץ , ושהאופן ההוא בעל ד' פנים אמר ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן , נעתק מאמרו אופן לאומרו ארבעה כבר גילה שהארבעה פנים אשר לאופן הם הארבעה אופנים , ואח"כ זכר שצורת הארבעה האופנים צורה אחת והוא אמרו ודמות אחד לארבעתן , ואחר כן הודיע באלו האופנים שהן מורכבים קצתם בקצתם

והוא

אחד : תנועתן מרוצה . ר"ל רצים בלי מנוחה והפסקה כאמור (בי"ג מההקדמות לשני) : הלוך ובא . כי היה משמע שהלך ממה שממנו ובא אל מה שאליו ושם ינוח אבל יאמר רצוא ושוב כי ברגע מרוצתו ממה שממנו הוא עלם תשובתו אליו , כי אמנם כן טבע התנועה הסבובית : חורן ומקפן . זו נוסחו חורן ומקפן ומכסן ית עלמא ותייבין בריתא חדא , פי' שהם חוזרים חלילה על כדור הארץ ומכסים אותו בגלגליהם ובפעולה זו המשותפת לארבעתן שבים ארבעתן להיות חיה אחת ככתוב הוא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר : עניינו היה . כלומר כבר היה הרצון האלוה שלצד ההוא תלך החיה תמיד : גוף אחד תחת החיות . רומז לד' יסודות שקצתו העליון אל קערורית גלגל הירח וקצהו התחתון בארץ , ואמר שהגוף האמור הוא בעל ד' אופנים זה תוך זה : לא תאר לו צורה כלל . כי הוא מוכן לקבל כל הצורות : כעין תרשיש . הוא שם אבן יקרה , תרשיש שהם רשפה , והנה ידמם במראה לאבן זכה המקבל כל המראים כמו שכבר דמה החומר הראשון לאבן הספיר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כמבואר (בה' לראשון ובכ' מזה) : נעתק מאמרו אופן לאמרו ארבעה . ר"ל ירמוז שהאופן הזכר הוא בעל ארבעה פנים וכן לארבעת

פניו

זהוא אמרו מראיהן ומעשיהן כאשר יהיה האופן בתוך האופן , וזה מאמר שלא נאמר בחיות לא אמר מלת תוך בחיות אבל קצתם מורכב בקצתם כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה אמנם האופנים זכר שקצתם מחובר בקצתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן , אבל כל גוף האופנים אשר זכר שהוא מלא עינים אפשר שרצה בו מלא עינים ממש , ואיפשר שיהיה בעל מראים רבים ועינו כעין הברולח , ואפשר שיהיה דמיונות כמו שנמצא קדמונינו אומרים כעין שגנב כעין שגזל רוצים בו כדמות מה שגנב כדמות מה שגזל , או יהיה ענינים ותארים שונים מאמרו אולי יראה ה' בעיני ר"ל ענייני זהו מה שספר מתכונת האופנים : ואמנם תנועת האופנים אמר בהם שאין בתנועתן לא עקמימות ולא עקלתון אבל תנועות ישרות שלא יתחלפו והוא אמרו על ארבעת רבעיהן בלכתן ילכו לא יסבו בלכתן , ואחר כן זכר שאלו הארבעה אופנים אינם מתנועעים מעצמם כחיות ואין תנועה להן בעצמם כלל אלא בהניע זולתם אותם , והפליג להשיב זה הענין וחזקו פעמים ושם מניע האופנים החיות , עד שיהיה על צד המשל עניין האופן עם החיה כמי שקשר גוף מת דומם ביד בעל חיים או ברגלו שכל אשר יתנועע החי ההוא יתנועע העץ ההוא או האבן ההיא הנקשרת באבר החי ההוא , אמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים ואמר והאופנים ינשאו לעומתם , וביאר הסבה בזה ואמר כי רוח החיה באופנים , והשיב זה העניין לחזוק ולתוספת ביאור אמר בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים , ויהיה הסדר באלו התנועות כן אי זה צד שתהיה הכונה האלהית שיתנועעו החיות אליו אל הצד ההוא יתנועעו מעצמם החיות ובתנועת החיות יתנועעו האופנים על צד ההמשך אחריהם בקשירה לא שהאופנים יתנועעו מעצמם לצד החיות , וסדר זה הסדר ואמר על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעומתם כי רוח החיה באופני' וכבר הודעתיך תרגום יונתן בן עוזיאל ע"ה אמר אל אתר דהוי תמן רעוא למיזל וגו' , וכאשר השלים ספור החיות צורתם ותנועתם וזכר האופנים אשר תחת החיות והקשרי' בהם והתנועעם בתנועת' התחיל בהשגה שלישית שהשיג אותה ושב לספור אחר והוא מה שעל החיות , ואמר שעל הארבע חיות רקיע ועל הרקיע דמות כסא ועל הכסא דמות כמראה אדם זה כלל אשר ספרו בהשגה אשר השיג אותה תחלה בנהר כבר :

כאשר

פניו הנזכר בכתוב הקודם כינוי הו"א שב אל אופן האמור לפניו לא אל החיות שא"כ הי' לו לומר פניהם : אבל קצתם מורכב בקצתם · ר"ל במקום חבורם כי האויר הדבוק אל יסוד האש ישוב אש וכן האויר הדבוק במים ישוב מים והפך זה ג"כ : עינים ממש · ר"ל ב"ח שיש להם עינים רואות והטעם שמלא האופני' ר"ל היסודות יתהוו ב"ח בעלי עינים , ודוממים בעלי מראים רבים , וצמחים בעלי דמיונות שונות , ואדם בעל ענינים שונים , אשר כל אלה ההוראות סובל מלת עין כמו שזכר הרב ז"ל , ויתכן עוד לומר בפי' עינים שענינו ערבים ושווי כאמרם ז"ל שוקל עין בעין , והטעם שהיסודות נערבים זה לזה בהוית כל עד שיהיו ערך המזג לצורה המגעת : אבל תנועות ישרות · כי שנים העליונים תנועתם למעלה והשנים התחתונים תנועתם למטה וכלם יתנועעו על קוים ישרים : ואין תנועה להם · כי מטבעם המנוחה ואשר הוצאו ממקומם בהכרח יתנועעו לשוב למקומם בטבע : ובתנועת החיות יתנועעו האופנים , כי הגלגלים בתנועתם יערבו היסודות ויכניסום בבטן הארץ ושם יתהוו דומם וצומח למיניהם ומן הצומח יזונו הב"ח ויולידו תולדות למיניהם , ועל דרך ההשתלשלות יתייחסו אל התנועות אשר באופני' לש"ית שהוא המניע הראשון : בהשגה השלישית · השגות המרכבה להם שם בשלשה עולמות , עולם התחתון הנרמז באופני' , ועולם הגלגלים הנרמז בחיות , ועולם השכליים הנרמז בחשמל , והוא טעם שלשת וארא הנאמר בפרשת המרכבה באמצע החל ובעליון כלה :

כאשר

פרק שלישי

כאשר זכר יחזקאל ע"ה מתאר המרכבה מה שספר בתחלת הספר · שבאה לו ההשגה ההיא בעצמה פעם שנית כשנשא במראה הנבואה לירושלם · ובאר לנו דברים שלא התבארו תחלת מהן שהעתיקנו ממלת חיות למלת כרובים · והודיענו שהחיות הנזכרות תחלה הם גם כן מלאכים רוצה לומ' הכרובים אמר ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם · והזק הקשר שתי התנועות כמו שזכרנו · ואחר כך אמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה · והשיב הצורות בעצמם והתנועות בעצמם והתבאר שהחיות הם הכרובים והכרובים הם החיות · ואחר כן ביאר בזה הספור השני עניין אחר והוא שהאופנים הם הגלגלים אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני · ואחר כן באר עניין שלישי באופנים אמר בהם כי המקום אשר יפנה הראש אחריו ילכו לא יסבו בלכתן · הנה באר שתנועת האופנים ההכרחית אמנם היא נמשכת אל המקום אשר יפנה הראש שבאר שהוא נמשך אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת · ואחר כך הוסיף עניין רביעי באופנים ואמר והאופנים מלאים עינים סביב לארבעתן אופניהם ולא זכר זה העניין תחלה · ואחר כן אמר באופנים בזאת ההשגה האחרונה בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם · ולא זכר לאופנים תחלה לא בשר ולא ידים ולא כנפים אבל שהם גופים לבד · ושב באחרונה לאמר שהם בעלי בשר וידים וכנפים אבל לא זכר להם צורה כלל · ואחר כן ביאר ג"כ בזאת ההשגה השנית שכל אופן יוחס לכרוב אמר אופן אחד אצל הכרוב אחד ואופן אח' אצל הכרוב אחד · ואח"כ באר עוד הנה שהארבע חיות הם היה אחת להדבק קצתם בקצתם אמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר · והאופנים ג"כ אמנם קראן אופן אחד בארץ ואע"פ שהיו ארבעה אופנים כמו שנזכר להדבק קצתם בקצתם והיותם כלם דמות א' לארבעתן · זה מה שהוסיף לנו מן הבאור בתכונת החיות והאופנים בהשגה הזאת השנייה :

צריך

באשר זכר יחזקאל · יבאר השינויים אשר במרכבה הב' אשר לפי השינויים יובנו ענינים רבים במ"מ : הם ג"כ מלאכים · ר"ל הכרובים שהם הגלגלים המאירים בכוכבים (כי כרובים ענינם נורות) הם מלאכיו עושי דברו בהוית המתהוים : שהם הגלגלים · ר"ל היסודות הם כדורים גלילים זה תוך זה : כי המקום אשר יפנה הראש · כל יסוד הוא מיוחד לחיה מיוחדת שהיא הראש ליסוד ההוא המשתנה בתנועתו : ולא זכר זה הענין תחלה · כי בתחלה באמר וכל גבותם מלאות עינים , שמשמע ממנו שהגבות לבד הם משתנים להתהוות מהם בעלי העינים , ובזאת ההשגה ביאר שכל חומר היסודות מוכן להשתנות ולהתהוות ממנו בעלי העינים , או כפי אופן זולתו שביארנו בפרק הקודם : בשרם וגביהם · כתבו המפרשים שזה רומז אל המזגות היסודות שיתהוו מהם כל אלה המינים , ואולי ירמוז כפי קצת ההשאלות בארבעת המלות לארבעת היסודות , ויהיה בשרם רומז לארץ ולדומם , יען כי בבטנה יתהוה כל ושם יתבשלו כבשר בתוך הסיר , וגביהם רומז למים ולצומח שעל גב הארץ , וידיהם רומז לאש מתלקחת כדמיון הלקיחה והיא בידים , ורומז ג"כ לכל חי מרגיש אשר טרפו ידיו תביאנה מריחוק מקום משא"כ הצומח , וכנפיהם רומז לאויר שהם הוא יסוד גלגל כנפים ר"ל רק כל כנף יעופף בו , ורומז ג"כ אל האדם אשר על שכלו יגבר ויגלית לעוף ברגע השמים ושמי השמים לתת לו מהלכים בין נבא מרום במרום , וברגע יעוף מטה לדעת כל אשר בארץ : אבל לא זכר להם צורה · כי הכוונה על חומר ההיולי המשותף מארבעתן הנעדר מכל צורה , וזה לאות על אמיתת ביאורנו בבשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם כמו שקדם : להדבק קצתם בקצתם · ר"ל שאין מקום פנוי בין הכדורים כאמור בקודם , וכן האופני' ר"ל היסודות אין ריקות ביניהם על כן יאמר אופן אחד בארץ פי' שארבעתן יכונו בשם ארץ שהוא שם יאמר בכלל ובפרט כמבואר (בלמ"ד לשני) :

צריך

פרק רביעי

צריך להעירך על עניין אחד שנטה עליו יונתן ב"ע ע"ה והוא כי כאשר ראה עניין מאמר הנביא מבואר לאופנים להם קורא הגלגל באזני , גזר ואמר שהאופנים הם השמים , ותרגם כל אופן גלגלא וכל אופנים גלגלייא , ואין ספק אצלי שמה שחזק אצלו זה הפירוש הוא מאמר יחזקאל ע"ה באופנים שהם כעין תרשיש וזה מראה מיוחס לשמים כמו שהוא מפורסם , וכאשר מצא הכתוב וארא החיות והנה אופן אחד בארץ , שיורה בלא ספק שהאופנים בארץ היה קשה עליו לפי הפי' ההוא ונמשך אחר פירושו ופי' מאמרו הנה ארץ שטח השמים , שהוא ארץ בערך למה שעל השטח ההוא , ותרגם אופן אחד בארץ גלגל חד משתוה מלרע לרום שמיי' , והבן פירושו איך הוא , ואשר יראה לי כי מה שהביאו לזה הפירוש הוא חשבו ע"ה שגלגל שם ראשון לשמים , ונראה לי שאין הדבר אלא כך והוא שהגלילה שמה גלגול , וגלגלתיך מן הסלעים , ויגל את האבן , ומפני זה נאמר , וכגלגל לפני סופה , להתגלגלו , ומפני זה נקראת גלגלת הראש כך להיות עגולה , מפני שכל כדור מתגלגל במהרה ונקרא כל דבר כדורי גלגל , ולזה נקראו השמים גלגלים מפני עגולם ר"ל להיותם כדורים אמרו הוא גלגל שחוזר בעולם , וקוראים ג"כ הגלגלים הקטנים של עין והגדולים גלגל א"כ אמרו לאופנים להם קורא הגלגל באזני היה ללמדנו תכונתם כי לא נזכר להם תכונה ולא תאר לא שהם השמים , א"כ אמרו בהם כתרשיש הנה באר לך ג"כ בספור השני ואמר באופנים ומראה האופנים כעין אבן תרשיש , ותרגם יונתן בן עוזיאל כעין אבן טבא והנה ידעת שבזה הלשון בעצמו תרגם אונקלוס כמעשה לבנת הספיר ואמר כעובד אבן טבא , א"כ אין הפרש בין אמרו כעין אבן תרשיש ובין אמרו כמעשה לבנת הספיר והבן זה , ולא תרחיק זוכרי פירוש יונתן ב"ע ע"ה ופרושי ופירוש זולתו שאתה תמצא הרבה מן החכמים וגם מן המפרשים חולקים על פירושו בקצת מלות ובעניינים רבים מענייני הנביאים ואיך לא יהיה כן באלה העמוקות , ועוד שאני איני מכריע פירושי אבל הבן אתה פירושו כלו מאשר העירותיך והבן פירושי והשם יודע באיזה משני הפירושים הוא הניאות למה שנרצה :

ממה

צריך להעירך . פתח דבריו יעיר מבוכה על פירושו מפירוש יונתן , אשר נראה מתרגומו שהאופנים הם השמים ואחר יכריע דעתו על דעת יונתן ויראה לדקתו ממנו : ותרגם כל אופן גלגלא . אין מזה ראיה שיונתן יפרש האופני' על השמים כי בלשון ארמי נקרא אופן גלגל כמו ויסר את אופן מרכבותיו , ת"א גלגלי רתיכוהי , וכן וידות האופנים , ת"י ואשדת גלגליא (מ"א ז') , וכן העיר זה הספק החכם ר' משה הנרבוני על הרב ז"ל אלא שהוא ז"ל תפס עליו ממה שהביא הרב ז"ל בשמו (בפ' הקודם) מהחיות רצוא ושוב , חוזרן ומקפן ית עלמא , וזו ראיה שלפי פירושו ירמוז החיות אל השמים כמו שהרב ז"ל עצמו הביא ראי' לדעתו מזה , ואיננו מוכרח כי יתכן שלדעת יונתן ירמוז בחיות אל היסודות ויאמר שהאויר והמים והאש מתנועעים בהכרח ומקיפי' את הארץ , והרב ז"ל לא הביא מזה ראי' על היות כוונתו בפי' שהחיות הם השמים אך שם ראייתו שרצוא ושוב ענינו הקפה וסיבוב ירמוז אל השמים או ליסודות לכן אין מזה ראיה אם הוא מפרש החיות שירמזו לשמים או ליסודות , אולם מה שיראה שיונתן יתרגם האופנים על השמים הוא תרגומו על אופן אחד בארץ , ז"ל גלגל חד משתוה מלרע לרום שמיא , וגם זה איננו מוכרח כי יתכן שהוא יפרש שהרמז על היסודות כלם יחד בכלל הם אופן אחד מתחת גלגל הירח עד"הב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שה"א ותחות כורסא יקריה , והכונה על הכיולי כמ"שכ הרב ז"ל (בכ"א לראשון) וא"כ איפו פליאה דעת על הרב ז"ל מה ראה על ככה לאמור על יונתן שהוא כחולק על דעתו , יהי מה שנה על כל פנים הנה אין שם מעצור לחלוק על פירוש יונתן וכן לחלוק על פי' חז"ל אין איסור כמ"שכ הרמב"ן ז"ל בפי' הכתוב ותנח התבה , וכאשר שמענו כן ראינו כל המפרשים רש"י ורש"בם וראב"ע מפרשים הכתובים כפי הנאות להפשט לפי המשך המקראות , והדרשה תדרש :

ממא

פרק חמישי

ממה שצריך שתתעורר עליו אמרו מראות אלהים ולא אמר מראה לשון יחיד, מפני שהם השגות רבות חלוקות במיניהם רוצה לומר שלש השגות, השגת האופנים, והשגת החיות, והשגת האדם אשר למעלה מן החיות, ובכל השגה מהם אמר וארא, והוא שבהשגת החיות אמר וארא והנה רוח סערה וגו', ובהשגת האופנים אמר וארא החיות והנה אופן אחד בארץ וכו', ובהשגת הענין אשר למעלה מן החיות במדרגה ובסדר אמר וארא כעין חשמל וגו' ממראה מתניו וגו', ולא השים מלת וארא כלל בספור המרכבה רק בשלש פעמים האלה, וכבר בארו חכמי המשנה זה הענין והם העירוני עליו והוא אמרם ששתי ההשגות הראשונות ר"ל השגת האופנים והחיות לבד מותר ללמדה, וההשגה השלישית אשר היא החשמל ומה שנדבק בו אין מלמדין ממנו אלא ראשי פרקים, ורבינו הקדוש חושב שהשלש ההשגות כלם נקראות מעשה מרכבה ואין מלמדין מהן אלא ראשי פרקים, ולשונם בזה הוא. עד היכן הוא מעשה מרכבה ר' אומר עד וארא בתראה, ר' יצחק אומר עד חשמל מן וארא עד חשמל מגמרינן ואגמורי מכאן ואילך מוסרים ראשי פרקים, איכא דאמרי מן וארא עד חשמל מסרינן ראשי פרקים מכאן ואילך אם היה חכם מבין מדעתו אין אי לא לא, הנה התבאר לך מדבריהם שהם השגות חלוקות והמעיד עליהם וארא וארא וארא ושהן מדרגות, ושההשגה האחרונה מהם והיא הנאמר עליה וארא כעין חשמל ר"ל צורת האדם החלוקה אשר נאמר בו ממראה מתניו ולמטה וממראה מתניו ולמעלה היא סוף ההשגות והעליונה שבהם, ויש מחלוקת גם כן בין החכמים אם מותר לרמוז בלמודו בשום דבר ר"ל במסירת ראשי פרקים או אין מותר כלל לרמוז בלמוד זאת ההשגה הג' ואפי' בראשי פרקים אבל מי שהוא חכם יבין מדעתו, וכן יש מחלוקת עוד בין החכמים כמו שתראה בשתי ההשגות הראשונות גם כן רצוני לומר החיות והאופנים אם מותר

ללמד

ממה שצריך. בזה יבאר מספר מפקד חלקי ההשגות ואמר שהם שלש חיות, אופנים, חשמל, הרומזים אל עולם הגלגלים, ואל עולם התחתון, ואל עולם השכליים, ולזה פתח דבריו יחיד באמרו ואראה מראות אלהים בלשון רבים כי הוא רומז אל שלשת ההשגות האמורים, ואחר דבר בהם בפרט בשלשת וארא והם וארא והנה רוח סערה וגו', ומתוכה דמות ארבע חיות, וארא החיות והנה אופן אחד בארץ, וארא כעין חשמל: עד וארא בתראה. מחלוקת זו קשה להולמה כי וארא בתראה הוא אמרו וארא כעין החשמל וגו' ולפ"ז יהיה וארא הוא הנושא והחשמל הוא הנשוא, והנה לדעת ר' שניהם ר"ל הנושא והנשוא אינם מכלל המרכבה ולדעת ר"י יהיה הנושא מכלל המרכבה והנשוא יותר גבוה ממנו, והנה דעת ר"י נשגבה ממנו ואין תבונה בה כי מה יתן ומה יוסיף ידיעת הנושא בלי ידיעת הנשוא ומה בלע בידיעת מלת וארא, לכן תדע ותבחן ההבדל שבין ב' ההשגות הראשונות להשגה השלישית, והוא כי השגת הגלגלים והיסודות לחכמה יחשבנו כי כל חכם מבין מדעתו שמן דבר מפי החכמה אשר יסד ה' בארץ והתבונה אשר כונן בשמים ככתוב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, אולם השגת מציאות המלאכים אשר אליו ירמוז וארא בתראה הוא ענין לא יושג בחכמה כי אם בנבואה, והנה השגת מהות הנבואה הוא ענין קשה בעבור שהוא חוש נוסף בנביא על חושי שאר בני אדם כמו שכתבנו זה פעמים והנה אנחנו חסרי' זה החוש בטבע והננו במוחשי הנבואה כעור מנעו במוחשי הראות על כן יאמר רבי שוארא בתראה אין לנו חלק בהשגתו כלל ר"ל אין לנו מעבור להתבונן במציאות המלאכים ולחייב מציאותם בחכמה כלל כי נשגב הוא משכלנו, ודעת ר"י היא שמציאותם הנרמז במלת וארא אין נמנע מהחכם להוכיח בהשכל אולם מהותם הנרמז בחשמל הוא נמנע ההשגה לכן כלל מלת וארא עם מעשה המרכבה המושגת בחכמה לא בנבואה, והחשמל כלל בהשגת הנבואה אשר אין לחכמים חלק בה. והבן זה: צורת האדם החלוקה. כבר ידעת שהכתובים יכנו הדבר האמצעי בשם האבר האמצעי באדם כמו טבור הארץ ולב השמים, בלב ים, והביאו שכל נבדל

הוא

ללמד ענייניהם בביאור אז אינו מותר אלא ברמיזות וחידות בראשי פרקים , וצריך שתתעורר גם כן על סדור אלו ההשגות השלש , וזה שהוא הקדים השגת החיות מפני שהם קודמות במעלה ובעלה כמו שזכר כי רוח החיה באופנים ובזולת זה גם כן , ואחר האופנים ההשגה השלישית אשר היא עליונה במדרגה מן החיות כמו שהתבאר , וסבה זה ששתי ההשגות קודמות בלמוד בהכרח להשגה השלישית והם מורות עליה :

פרק ששי

דע שזה הענין הנכבד הגדול אשר התחיל יחזקאל ע"ה ללמדנו אותו מספור המרכבה בהערת הנבואה אשר עוררתהו ללמדנו אותו , הוא הענין בעצמו שלמדנו ישעיה ע"ה בכלל לא הצטרך אל זה הפרט , והוא אמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל שרפים עומדים וגו' , כבר בארו לנו החכמים ז"ל כל זה והעידו אותנו על זה הענין ואמרו שההשגה אשר השיגה יחזקאל היא ההשגה בעצמה אשר השיגה ישעיה , והמשילו בזה משל בשני אנשים שראו את המלך בעת רכבו האחד מהם טבני כרך והשני מבני כפר , כי בן הכרך לדעתו שאנשי העיר יודעים תכונת רכיבת המלך אינו מספר תכונת רכיבתו אבל אומר ראיתי את המלך לבד , והאחר מפני היותו רוצה לספר לאנשי הכפר אשר אינם יודעים דבר מתכונתו פרט להם תכונת רכיבתו איך היא ותאר רגליו וחיילותיו ומשרתיו עושי דברו ומצוותיו , ובזה השיעור מהערתם תועלות גדולות מאד :

הוא עלול ממי שלמעלה ממנו ועילה למי שתחתיו על כן יכנה האמצעי שבין העילה והעלול בשם מתנים , וחשמל הוא שם מורכב לדעת חז"ל משורש חשה שענינו שתיקה ומן מלל שענינו דבור , ולדעת הרב ז"ל הוא מורכב מן חוש ומול שענינו מהירות והפסק כמו אחישה מפלט , וכמו כי אמילם , כמו שאנו עתידים לבאר זה בפרק שאח"ז : על סדור אלו ההשגות , ר"ל אל תתפלא שלא סדר ההשגות מהעליון ולמטה או מהמטה אל העליון על הסדר ולמה פתח באמצעי תחלה , ואמר כי היתה זאת יען ששתי ההשגות התחתונות הם קודמות בטבע הלימוד להשגה העליונה , והאמצעית שהיא השגת החיות והכרובים קודמת במעלה להשגת האופנים בעבור שרוח החיה באופני' ע"כ הקדים הכתוב השגת האמצעי על כלנה : ובזולת זה ג"כ · ואלבד הטעם האמור ראוי להקדים ההשגה האמצעית כי אמנם כן סדר הלמוד אצל משכילי העם , לימודיות , טבעיות , אלהיות , והנה ההשגה האמצעית לה שם בחכמה הלמודיות ע"כ לה משפט הבכורה , ובזה תבין טעם הכתוב וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת פי' מקדם ר"ל מטרם יבוא המשכיל להשכיל באלהיות המכונה בשם ג"ע מוכרח הוא לעבור על השגת הכרובים שהם השגת החיות והשגת האופנים אשר המתהוים שהם הם כלהט החרב המתהפכת ר"ל שבין רגע ילהטו בהויה ובין רגע יחרבו וכבר ביארנו זה (בלמ"ד לשני מזה) :

דע שזה הענין הנכבד · הרב ז"ל יעיר אוזן לשמוע כלמודי חז"ל שישעי' ראה את המרכבה כמו שראה יחזקאל , אך מפני מעלת ישעי' ומעלות בני דורו בחכמה ובדעת את האלהים לא הי' צריך להגביל המראה בספורי' פרטיים משא"כ יחז' שהוא ובני דורו לא היו שלימים כישעי' ודורו על כן הגביל המראה בספורים פרטיים , וממילא ידענו שהנבואות שוים בכלל , והנה הוא ישעי' כולל שלשת ההשגות במלת ואראה אחד במקום שלשה ואראה שזכר יחז' , והנה יאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא , כסאו רומז לשמים (שהם החיות) ככתוב השמים כסאי והוא ית' יושב כלומר קיים עליו לנצח ככתוב היושבי בשמים : ושוליו מלאים את ההיכל · שולי לבושי כבודו מלאים כל הארץ שהיא היכלו כטעם בהיכלו כלו אומר כבוד , וכל היצורים הם מלבושיו שבהם הוא מתראה למשכיליו כטעם הוד והדר לבשת , והנה הכסא הוא עולם החיות , וההיכל הוא עולם האופנים : שרפים עומדים ממעל לו · השרפים רומז לשכלים הנבדלים המכונים במרכבה בשם חשמל מתוך האש ועל שם האש נקראי' שרפים והם ממעל לכסא הוא השמים האמור לפניו :

שם

מאד והוא אמרם בחגיגה כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך יחזקאל לבן כפר שראה את המלך, ואלו הדברים אפשר שיפורש בהן מה שזכרתי תחלה והוא שישעיה לא היו אנשי דורו צריכים לבאר להם הפרט ההוא אבל הספיק להם אמרו ואראה את ה׳ וגומר ובני הגולה היו צריכים לפרט הזה, ואולי שהאומר הזה חשב שישעיהו יותר שלם מיחזקאל, ושהשגה שנבהל עליה יחזקאל והיתה נוראה בעיניו

שש כנפים, כנפי השרפי׳ אינם ככנפי החיות המשמשים אל העופפות אבל אלה ד׳ מהם משמשים לשון סתר כמו לא יכנף עוד מוריך כמבואר (בל״ד לראשון) והנה יאמר: בשתים יכסה פניו, פנים רומז למציאות ומהות הדבר כמו ופני לא יראו, ורגליו רומז לסבה כמבואר בשיתוף רגל (בכ״ח לראשון), והנה יאמר כי מציאות הנבדל וסבת מציאותו הוא קשה ההשגה וסתר פנים ישימו מב׳ אופני ההסתר והם קוצר המשיג ועומק המושג, כענין זה הפי׳ פירש הרב ז״ל (במ״ג לראשון), וי״ת בתרין מכסי אפוהי דלא חזי ובתרין מכסי גויתיה דלא מתחזי, ר״ל שהוא איננו משיג סבתו מפני קוצר השגתו ועומק מושגו וכן הוא לא יושג ממי שלמטה ממנו מפני הסתר ב׳ הכנפים הנ״ל: ובשתים יעופף, ובשתי השגות יגביה עוף ר״ל בהשגת עלתו ובהשגת עצמו, וי״ת ובתרין משמש ר״ל עובד עבודת ה׳ להאציל הנאצל ממנו כי בהשגת עלתו יאציל מלאך ובהשגת עצמו יברא גלגל (כמבואר בכ״ב לשני), אלה איפו הן שלשת השגות שראה ישעי׳ כסא והיכל ושרפים, על הסדר שראה יחז׳ חיות ואופנים וחשמל, והרד״ק ז״ל נתבלבל בפי׳ לישעי׳ ולקח השרפי׳ במקום החיות על כן הוקשה לו על ב׳ הכנפים היתרים בזה, אך אין זו כוונת הרב ז״ל כמבואר (במ״ג לראשון): וקרא זה אל זה, שלשת העולמות האמורי׳ קוראים זה לזה כל אחד לאמר שהוא ית׳ קדוש כלומר נבדל (כמו קדוש יהי׳ גדל פרע שפי׳ שיהי׳ נבדל מטומאה) כערכו, השמים יספרו כבוד אל וקדושתו שהוא מתנשא מימות עולם כלומר שאיננו נופל תחת הזמן והתנועה אשר במגורם, הארץ תערוץ קדושתו בהיותו משגיח על דכים ונכאי לבב להבליג שוד על עז וזה הפך קדושת השמים עד״הכ מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, הנבדלים שהם השרפים יקדישוהו ר״ל יבדילו מציאותו ית׳ ממציאותם בחיוב המציאות ר״ל שהיא ית׳ מחויב המציאות בבחינת עצמו על כן לא יעדר לעולם כמבואר (בעיון שלישי לראשון משני) משא״כ השכליים שהם אפשרי המציאות בבחינת עצמם על כן יתכן שיעדרו ברצותו ית׳ להעדירם אשר על כן נקרא בשם אהיה אשר אהיה כלומר אהיה נמצא לנצח בעבור חיוב מציאותי בבחינת עצמי, ולשלשת אלה הנבדלים ירמוז שלשת הקדושות שכל אחד משלשת העולמות יתן קדושה כערכו כאמור וזה שת״י קדיש בשמי מרומא, שהוא רומז אל הכסא הנזכר, ואמר עלאה בית שכינתיה, ר״ל שהוא לעילא מנהון ואיננו תחת הזמן והתנועה כטעם המתנשא מימות עולם כאמור, קדיש על ארעא עובד גבורתיה, הארץ רומז אל ההיכל האמור ובם נראה גבורתו מהעדה מלכין ומהקם מלכין ומגביה שפלים על מלכים ושרים, קדיש בעלם עלמיא, הוא נבדל בחיוב מציאותו בבחינת עצמו מעולם המלאכים הנצחיים ברצונו ית׳ עד עלם עלמיא: ה׳ צבאות, הוא חסר הנסמך כמו והנבואה עודד הנביא, והראוי ה׳ אלהי צבאות, כי ה׳ הוא שם העצם אשר לא יסמך: מלא כל הארץ כבודו, הארץ ומלואה הם כבודו ית׳ כטעם כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, והם מלבושי כבודו ית׳ (ע״ד ר״י קארי למאני מכבדותי), שבהם הוא מתראה למשכיליו כטעם וראית את אחורי ר״ל הנברואי׳ הנמשכי׳ אחרי, הן כל זה ראתה עיני בפירוש מרכבת ישעי׳ לדמותה למרכבת יחז׳ והוא לקוט אמרי מדברי הרב ז״ל בפרקיו המפוזרים בזה החיבור, אשר אמנם כן צוה הרב ז״ל בצואת זה המאמר בפתיחתו להושיב פרקיו זה על זה, והמשכיל המעמיק בדברי הרב ז״ל בשיתופי השמות וביאור ענייניהם בפרקים רבי׳ מזה החבור הוא זה יראה שלא נטיתי מדרך הרב ז״ל אפי׳ כמלא נימא, ואלו לא באתי בפירושי זה אלא לבאר זאת המרכבה הי׳ די, אף כי ידעתי כי לא יוחן פירושי זה בלב כסילים ואולי עוד יבוזם כי לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בדברי׳ אין בם תבונה ע״כ יבוזו המושכלות ככתוב באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך, הנה עם זה שפתי לא אכלא ולא אכחידנו תחת לשוני ולא אמנע טוב מבעליו כי אם איש חכם אחד יקבל תועלת מביאורי ואלף סכלים יכשלו בו אני דורש תועלת החכם אשר אמנם כן יאמר הרב ז״ל איני חושש לאבדן אלף סכלים בהצלת איש מעלה אחד ע״כ, וזה כי הסכלים ידמו לבהמות שדי וחיתו יער אך החכם הוא פרי האדם וסגולתו

בעניו היתה ידועה לישעיה ידיעם שלא היה צריך לספרה על דרך הדוש · להיותה עניין ידוע אצל השלמים :

פרק שביעי

מכלל מה שצריך לחקור עליו קושרו השגת המרכבה בשנה ובחדש וביום וקשרה במקום שזה מה שצריך לבקש לו ענין ולא יחשב שהוא דבר אין ענין לו · וממה שצריך להסתכל בו והוא מפתח הכל אמרו נפתחו השמים וגו׳ וזה נמצא מאד בדברי הנביאים ז״ל ר״ל זכרון השאלת הפתיחה פתיחת השערים גם כן · פתחו שערים ויבא · ודלתי שמים פתח · ושאו פתחי עולם · פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה · ומזה הרבה · וממה שצריך שתתעורר עליו היות זה הספור כולו ואע״פ שהיה במראה הנבואה בלא ספק כמו שאמר ותהי עליו שם יד ה׳ · אבל עם כל זה נשתנה הלשון על חלקי הספור. ההוא שנוי גדול מאד · והוא כי כאשר זכר החיות אמר דמות ארבע חיות ולא אמר ארבע חיות לבד · וכן אמר ודמות על ראשי החיה רקיע וכן אמר כמראה אבן ספיר דמות כסא · וכן אמר דמות כמראה אדם עליו · כל אלו אמר בהן דמות · אבל באופנים לא אמר דמות אופן ולא דמות אופנים אבל הגדה מוחלטת בתאר נמצא כפי מה שהם עליו · ולא יטעך אמרו דמות אחד לארבעתן שאינו בזה הסדור ולא כפי העניין הרמוז אליו · ובא בהשגה האחרונה וחזק זה העניין ובארו · וזכר הרקיע סתם כאשר התחיל לזכרו בפרט · ואמר ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרובים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם

אשר כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה ככתוב ועבד אויל לחכם לב · על כן כל שכל יסור מזה הפירוש כי לא אליו פי קראתי :

מכלל מה שצריך לחקור עליו · אחרי אשר ביאר מעשה מרכבה דרך כלל עוד יוסיף שנית להעיר הערות פרטיות אשר המה תחוקנה ביאורו : קשרו השגת המרכבה · כבר אחרו המפרשים לדעת אל מה ירמוז הרב ז״ל בהערה זו · ואף כי שאר הנביאים קשרו השגתם בזמן כמו בשביעי בעשרים ואחד לחודש היה דבר ה׳ ביד חגי הנביא · וזולתו רבים כמוהו הנה עכ״פ לא נקשרו בד׳ גבולים יום חודש שנה מקום · כואת השגה · והנראה שאלה הסימני׳ ירמזו אל החיות והאופנים · כי שנה רומז אל כדור השמש ושאר כוכבי נבוכה הסובבים אותו · והחודש לכדור הירח · והיום לגלגל היומי המכונה בשם הקרח הנורא · והמקום לאופנים · ור״מ הנרבוני פי׳ שירמוז בסימנים האלה לידע ולהודיע שהיתה זו השגה נבואית כי אם היתה השגה חושית היה רשוי שימלא באותו זמן ובאותו מקום עוד מי אשר ראה זאת המראה · וגם זה הטעם אפס מקום לו כי למה לא נגבלה מרכבת ישעי׳ בסימנים כאלה · או שאר המראות הנראות כמראות שראה דניאל למען דעת שלא היתה חושית : נפתחו השמים · בהגלות נגלות המוחש הגשמי לעין רואה כיום אור אחר שהי׳ נעלם ונסתר טרם הראתו הוא לפי אחד מב׳ דברים אם שהוה על המוחש מסך מבדיל או על עין הרואה ואחר הוסר ובשניהם יוכל האומר לאמר שהוסר המסך מהמוחש אף כי היה על העין · ככה כאשר יגלה ה׳ את עיני הנביא לראות המראות הנוראות יאמר שנפתחו השמים · ועד״ז יאמר פקח נא את עיני הנער וגו׳ · ויפקח אלהים את עיני וגו׳ : דמות ארבע חיות · כבר ביאר הרב ז״ל (בפ׳ לשני) שחלוקת הגלגלים למספר ארבעה הוא ענין מסופק אצל התוכניים · וכל דבר הבלתי ברור יאמר עליו דמות : ודמות על ראשי החיה רקיע · גם מציאות הגלגל היומי הוא ענין מסופק ע״כ יאמר בו דמות : דמות כסא · ירמוז אל המקום שממעל לגלגל היומי הנקרא בפי קצת שמי הקבלה · והאדם רומז אל השכלים הנבדלים שהם משכילים כאחד האדם ככתוב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ובעבור שמציאות אלה הם קשי ההשגה לכן נאמר בהם דמות : לא זכר דמות · כי היסודות מורגשים לחושים : שאינו בזה הסדור · ר״ל זה איננו מורה על סדר היסודות הפשוטים · אבל מורה על החומר ההיולי המשותף לארבעתן שמציאותו איננו לא בכח ולא בפועל (כי כל מה שהוא בכח מחויב לצאת באיזו עת אל הפועל כי האפשר במין לא יתכן מבלתי היותו · והנה מעולם ועד עולם לא יורגש חומר בלי צורה) · וכל מה שאיננו לא בכח ולא בפועל איננו במציאות כלל ·

לכן

עליהם מלמעלה אמר הנה רקיע סתם ולא אמר דמות רקיע כמו שהיה כאשר חובר לראשי דמות החיות אמנם הכסא אמר דמות כסא נראה עליהם להורות על הקדמת השגת הרקיע תחלה ואחר כן נראה לו עליו דמות הכסא והבינהו . וממה שצריך שתתעורר עליו ספרו בהשגה הראשונה שהחיות בעלות כנפים וידי אדם יחד , ובהשגה הזאת השנית אשר באר בה שהחיות הם כרובים השיג תחלה כנפיהם לבד ואחר כן חודשו להם ידי אדם בהשגתו אמר וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם אמרו תבנית כאמרו דמות וסדרם תחת כנפיהם והבן זה והשתכל איך באר במאמר האופנים לעומתם ואף על פי׳ שלא תארם בצורה אמר ג״כ כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד וגו׳ חומר הקשת המתואר ואמתתו ידוע וזה נפלא בדמיון ובהמשלה מאד והוא בלא ספק בכח נבואה והבינהו , וממה שצריך שתתעורר עליו חלקו דמות אדם שעל הכסא והעליון שבו כעין חשמל והתחתון כמראה אש , וזאת מלת חשמל בארו שהיא מורכבת משני עניינים חשמל כלומר המהירות המורה עליו ח״ש וההפסק המורה עליו מ״ל , הכונה התחבר שני עניינים חלוקים בבחינת שני צדדים

עליון

לכן בעבור קושי השגתו יאמר עליו דמות : כאשר חובר לראשי דמות החיות · ר״ל אם נשים לבנו אל התנועה המערבית שחוברה ר״ל המשותפת לכל הגלגלים , יתחייב ממנה מציאות זה הרקיע ר״ל הגלגל היומי המכריח את כלם לסבב בתנועתו ממזרח אל מערב , וזה מחייב מציאותו בהכרח , אך בבחינת עצמו מציאותו מסופקת כי איננו מורגש לעין בהיות שאין כוכב בו על כן יספק בו בראשונה ויאמיתהו באחרונה : ואח״כ חודשו להם ידי אדם · הנה בהיות שהכנפים רומזים אל סבות התנועה , והידים רומזים אל הויות הנמצאים אשר בעולם השפל ושמירת אישיהם ומין מה , והנה התנועה קודמת בטבע וסבה אל ההויה הנמשכת ממנה , על כן ביאר בזה שהשיג הכנפים תחלה , וכבר אמרנו שהשגה השניה תבאר ענינים פרטיים אשר לא יתבארו בראשונה : כאמרו דמות · ר״ל גם ההויה ושמירת אישיה איננה מורגשת שהיא מתנועת הגלגלים ע״כ יאמר בה דמות ר״ל כן ידמה להערה השכלית : האופנים לעומתם · ר״ל שהיסודות עומדים נוכח החיות עד שהחיות יפעלו בם פעולת ההויה כמו שיפעל השמש באידים העבים העומדים נכחו , להיראות בם גווני הקשת : שלא תארם בצורה · כי המכוון באופנים אל החומר הראשון אשר אין צורה לו : כן מראה הנוגה · רומז אל מציאות הנמצאי׳ השפלי׳ ונקראי׳ נוגה על שם הויתם מאור החוזר של החיות כי עצם אור ההויה הוא , בחיות והם שופעים אורם על השפלים , ובמו שאור השמש נקרא אור ואור הירח הנשפע מהשמש נקרא נוגה כן יכונה מציאות החיות בשם אור ומציאות השפלים הנשפע מהם יכונה בשם נוגה וכן הקשת הנשפע מאור השמש נקרא ג״כ נוגה וזה אמרו על הנוגה כמראה הקשת : דמות כבוד ה׳ · רומז לכל המרכבה חשמל וחיות ואופנים כלם כבוד ה׳ המה ככתוב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו , ואמר דמות כבוד ה׳ להורות שכל זה הכבוד הוא לפי הערת המשכילים ר״ל כפי אשר ידמו בלבותם מכבוד יוצרו , אך בבחינת עצמו ית׳ אין קץ לעולם כודו ככתוב אלוה גדלת מאד הוד והדר לבשת , ר״ל בבחינת עצמך גדול כבודך מאד עד אין ערוך אליך , אך אני אדבר מכבודך מהוד והדר פעלך אשר לבשת יום יצרת יצוריך : חלקו דמות אדם שעל הכסא · כבר מבואר שהאדם שעל הכסא רומז לשכליים הנבדלים אשר המה על החיות שהם כסאו ככתוב כה אמר ה׳ השמים כסאי , והם מתוארים בשם אדם על שם היותם עצמיים שכליים עד״הכ נעשה אדם בצלמנו כדמותנו , והנה כמו שהשכל באדם הוא שני חלקים , מעשי ועיוני , המעשי ישמש בו האדם לקיים עצמו בהשגת טרף חקו אם טוב ואם רע , והעיוני ישמש בו האדם להשיג פעולותיו ית׳ אם באמת ואם בשקר , כן השכל הנבדל יש בו ב׳ השכלות , השכלת עצמו והשכלת עלתו , השכלת עצמו יכנה בשם החלק המטה ויתארהו באש פחם הבלתי מאיר רק כעין נוגה , והשכלת עלתו יכנה בשם החלק המעלה ויתארהו בלהבת אש מזהירה לראות בריחוק מקום ר״ל בו ישכיל עלתו שאיננה עצם מעצמו , להורות עליו שהוא בעל גבול בהשגה וז אמר ונית לה סביב , כאלו ר״ל שלא ישיג מביתו וחוצה , ונקרא חשמל על שם פעולותיו כי הוא מהיר להשכיל בב׳ ההשכלות האמורים ומהיר להפסיק מהשכלה אל השכלה , וכיוצא בו נאמר על ב׳ חלקי השכל אשר באדם ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו ,

ר״ל

עליון ותחתון ע"ד הדמוי וכבר העירונו הערה שנית ואמרו שהוא נגזר מן הדבור והשתיקה אמרו פעמים חשות פעמים ממללות גזרו השתיקה מן החשתי מעולם · הערה על שני עניינים בדבור בלי קול · ואין ספק שאמרם פעמים חשות פעמים ממללות אמנם הוא על דבר נברא · וראה איך בארו לנו שזה דמות אדם שעל הכסא החלוק אינו משל עליו ית' מכל המרכבה אבל משל על דבר נברא · וכן אמר הנביא הוא מראה דמות כבוד ה' וכבוד ה' אינו ה' כמו שבארנו פעמים רבות וכל מה שהמשיל באלו ההשגות כלם הם כבוד ה' ר"ל המרכבה לא הרוכב כי לא ימשילוהו ית' · והבן זה · הנה נתתי לך ג"כ בזה הפרק מראשי הפרקים מה שאם תשלים הראשים ההם יבא לך מהם כלל מועיל בזה הענין וכשתסתכל על מה שאמרתוהו בפרקי זה המאמר עד זה הפרק יתבאר לך מזה הענין רובו או כלו · מלבד חלקים מועטים וכפל דברים שנעלם עניינם ואולי עם ההסתכלות המופלג יגלה ולא יעלם מאתו דבר · ולא תקוה ולא תוחיל לשמוע ממני אחר זה הפרק אפילו דבר א' בזה הענין לא בבאור ולא ברמיזה · כי כבר נאמר בו כל מה שאפשר לאומרו וגם להצתי מאד ודחקתי · ואתחיל בעניינים אחרים מכלל העניינים שאני מקוה לבאר אותם בזה המאמר :

פרק שמיני

כל הגשמים ההווים הנפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החמר שלהן לא זולת זה · אבל מצד הצורה ובבחינת עצם.

ר"ל שהיו שניהם בעלי ערמה ולא התמהמהו בהשכלה ויהיה לפ"ז טעם יתבוששו כטעם כי בושש משה, זה הנראה לי בפי' החשמל לפי דעת הרב ז"ל, ולא קדמני אדם בו והוא אמת ונכון: הערה שנית · ירמוז בזה אל חלוקה אחרת אשר בשכל הנבדל הוא שהוא עלה ועלול יחד ר"ל עלול משכל שלמעלה ממנו ועלה לשכל שלמטה ממנו, חלק העלול יכנה בשם אליו המטה ואם כונה אשר לא אור לה בבחינת העילה שלמעלה ממנו, וחלק העלה ממנו יכנה בשם אליו המעלה ולהב זהר בערך העלול שלמטה ממנו, והשתיקה ירמוז אל חלק העלול, והדיבור אל חלק העילה יען כי נדבר בעילה יאציל עלול תחתיו: אינו משל עליו ית' · כי לפי ההשקפה הראשונה הי' נראה שהאדם שעל הכסא רומז אליו ית' מה שאין הענין כן כי האדם הלזה הוא המכונה בשם חשמל והם אמרו פעמים חשות וכו' והוא הוראה היות זה האדם המכונה בשם חשמל דבר נברא: כלם הם כבוד ה' · ר"ל המרכבה היא כבודו ית' כמו שביארנו במה שקדם: בפרקי זה המאמר · ר"ל רמזי הדברי' הם בפרקים מפוזרים מזה הספר כמו שיעד בפתיחתו, ועתה אתה המעיין ברוך ה' אם בעל נפש משכלת אתה שים לבך אל ביאורי זה וחכם והבן בכתובי המרכבה כי באור ביאורי תראה אור ולאורו תלך במעגלי צדק ומישרים, ובהגות ותדע כי המסך הכתובים והיראות הערוה הרמוזות בה על דרך ישרה: בקרוב אל הפשט ונשען לגבול המשל הם שני עדים נאמנים על אמיתת ביאור המבאר ככתוב תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו, וכל זה תמצא בביאורי אם תפקח עיניך להבין במקרא, אך אם נפשך לבארם במנעת שאין בה תבונה הנה יש שם דרכי' רבי' לפניך, כי אמנם כן טבע רוב המון ב"א לא יחפצו בביאור תעלומות חכמה אשר יבינום כי אם כל ישעם וכל חפצם לבוא עם נעלמי' ר"ל לבאר תעלומות חכמה בביאור נעלם אין תבונה להם בו כי אם אך דבר שפתים, ואין איש שם על לב להבין שביאור כזה שאין הלב מבין מוצא שפתו הוא העלם והסתר הדבר כמו שהיה ומה בצע בביאורו אחר שהוא כלא היה, ומהמבואר שלא נאמרו הדברים כי אם שיבינום המשכילים, ואם אין מבין, למה נאמרו, לכן כל משכיל על דברי יבין תעלומות חכמה כפי מה שהם אתו בעולם אחד וכל חכם מבין מדעתו מהותם בעולמות העליונים אחר שכל העולמות הם כאספקלריות זה מול זה ומי שאיננו רואה הדמות באספקלרי' אשר למולו איכה ידע הדמות אשר באיספקלרי' העליונה בגבהי מרומים הנסתרת ממנו וד"ל :

כל הגשמים · בזה הפרק יחל הרב להאיר על ענין איוב אשר יבארהו (בכ"ב וכ"ג מזה) והנה יבאר בזה מהות היצר

עצם הצורה לא ישיגם הפסד רק הם עומדים . הלא תראה שהצורות המיניות כלם מתמידות עומדות . אמנם ישיג ההפסד לצורה במקרה רוצה לומר מפני התחברה לחמר וטבע החמר ואמתתו שהוא לעולם לא ימלט מחברת ההעדר ומפני זה לא תתקיים בו צורה אבל יפשיט צור' וילבש אחרת תמיד . ומה נפלא מאמר שלמה ע"ה בחכמתו בדמותו החמר באשת איש זונה . כי לא ימצא חומר מבלתי צורה כלל א"כ הוא אשת איש לעולם לא תמלט מאיש ולא תמצא פנויה כלל . ועם היותה אשת איש היא מבקשת איש אחר לעולם תמיד בו בעלה תפתהו ותמשכהו בכל צד עד שישיג ממנה מה שהשיג בעלה . וזהו ענין החמר והוא שאי זה צורה שתהיה בו . הצורה ההיא הכינהו לקבל צורה אחרת . ולא יסור מהתנועע להפשיט זאת הצורה שעמו ולהביא אחרת . ובענין זה בעצמו יעשה אחר בא הצורה האחרת . הנה כבר התבאר שכל השחתה והפסד או חסרון אמנם הוא מפני החמר . וביאורו באדם עד"מ כי ביעור צורתו וצאת אבריו מטבע' וכן חלשת כל פעולותיו או בטולם או בלבולם אין הפרש בין היות כל זה בתחלת היצירה או מתחדש עליו אין זה כלו נמשך אלא אחר החמר שלו הנפסד לא אחר צורתו . וכן כל ב"ח אמנם ימות ויחלה מפני החמר שלו לא מפני צורתו . וכל פשעי האדם . וחטאיו אמנם הם נמשכים אחרי החמר שלו לא מפני צורתו . ומעלותיו כלם אמנם נמשכות רק אחר צורתו . והמשל בו שהשגת את בוראו וציורו כל מושכל והנהגת תאותיו וכעסו והסתכלו במה שצריך לבחור בו ובמה שצריך לרחקו כל זה נמשך אחר צורתו . אבל מאכליו ומשתיו ומשגליו ורוב תאותיו בהן וכן כעסו וכל מדה רעה שתמצא לו הכל נמשך אחר החמר שלו . וכאשר התבאר שהענין כן . ולא היה אפשר בגזרת החכמה האלהית שימצא חמר מבלתי צורה ולא שימצא צורה מאלו הצורות מבלתי חמר . והתחייב הקשר זאת הצורה האנושית הנכבדת מאד אשר ביארנו שהיא צלם אלהים ודמותו בזה החמר העפרי החשוך המביא אותו לכל חסרון והפסד . נתן לה ר"ל לצורה האנושית יכולת על החמר וממשלה ושלטון עד שתכריחהו ותמנע תאותיו ותשיבם על מה שאפשר מן היושר והשווי . ומהנה נחלקו מדרגות בני אדם . כי יש מבני אדם אנשים שכל השתדלותם תמיד הנכבד לבחור ולבקש העמידה המתמדת כפי גזירת צורתו הנכבדת ולא יחשוב רק בציור מושכל והשגת דעת אמתי בכל דבר

והדבק

טוב והיצר הרע שהוא השטן ומלאך המות : משל החומר . מהות החומר והצורה כבר הקדמנו (בראשון לראשון מזה ונע' למלות ההגיון) : מבקשת איש אחר . אמנם כן טבע החומר ההיולי שהוא נעדר מכל צורה בטבעו והוא מוכן לקבל כל הצורות ואיננו עומד לעולם בלי צורה ומשתוקק לעולם לקבל הצורה המגעת אחר הפסד הצורה אשר עמו בהתדבק לטבעו . והוא סבת ההויה וההפסד . הנקרא שאול ואבדון על שם ההוי' וההפסד ר"ל נקרא שאול על שם שהוא משאיל חומר להוות הויה זה . ואבדון ע"ש ההפסד הנמשך ממנו וכבר ביארנו זה (שפה אחת שורש אחד) : אמנם ימות . ויחלה מפני החמר שלו ע"כ נקרא החומר בשם שטן ע"ש שהוא משטה בדרך הטוב . וזה אמרו משוט בארץ פי' בחומר הארצי שם ביתו . וע"ש הרעות והמות הנמשכים ממנו כאמור נקרא יצ"הר ומה"מ . והפך זה הצורה נקרא בשם יצ"ט ע"ש המעלות הטובות הנמשכות ממנה : אשר ביארנו . (בא' לראשון) : יכולת על החומר . זה היכולת הוא בכחות הנפש שהוא הבחירה העומדת על ימינו לשרתו . וכן יש לחומר כחות בנפש אשר המה לעזור לו להרע והם המדמה והמתאוה והמתעורר וכבר ביארנו זה (בלמ"ד לשני) : נחלקו מדריגות ב"א . כי יש מי שימשיל היצ"ט על כחות נפשו וינהיג כל כחותיו בשכל כי לו המלוכה . ויש מי שישליט היצ"הר והוא ישפוט להנהיג ברשע כשל באמרם ז"ל צדיקים יצ"ט שופטם רשעים יצ"הר שופטם ויש באלה ב' הכתות מדריגות רבות זו למעלה מזו . צדיקים גמורים ופחותים מהם . רשעים גמורים ופחותים מהם . לכבוש אותו . אם ישים את השכל ועוזריו לראש בכחות נפשו אזי יכבוש שונאיו מעט מעט עד ירום ונשא וגבה מאד להכניס תחת רגליו ולהיות כלם עבדים נאמנים לו או אז ינחם במעגלי

צדק

והדבק בשכל האלהי השופע עליו אשר ממנו נמצאה הצורה ההיא · וכל אשר יביאהו צרכי החמר ותאוותיו ללכלוכיו וחרפתו המפורסמת וצטער על מה שנשקע בו ויבוש ויכלם ממה שנוגע בו וישתדל למעט מן החרפה ההיא בכל יכולתו ולהשמר ממנה בכל צד · כאדם שכעס עליו המלך וציוהו לפנות זבל ממקום למקום לבזותו שהאדם ההוא ישתדל בכל יכולתו להסתתר בעת הבזיון ההוא ואולי יפנה דבר מועט למקום קרוב כדי שלא יתלכלכו ידיו ולא בגדיו ושלא יראהו אדם · כן יעשה מי שהוא בן חורין · אמנם העבד ישמח בזה ויראה שלא עמסו עליו טורח גדול וישליך כל גופו בזבל ההוא וילכלך פניו וידיו ויפנה בפרהסיא והוא ישחק וישמח · כן ענייני בני אדם כי מבני אדם אנשים כמו שאמרנו שכל צרכי החמר אצלם חרפה וגנות וחסרון התחייבו בהכרח ובלבד חוש המשוש אשר הוא חרפה עלינו כמו שזכר ארס"טו אשר בעבורו נתאוה למאכל ולמשתה ולמשגל · כי צריך למשכיל למעט מהם מה שאפשר ולהשמר מהן ולהצטער בעשותו אותן ושלא ידבר בהן ולא ירחיב בהן המאמר ולא יעשו חבורות לאלה הדברים · אבל יהיה האדם מושל על אלו התאות כולן לקצר בהן כפי יכלתו ולא יעשה מהם אלא מה שא"א זולתו · וישים תכליתו תכלית האדם מאשר הוא אדם והוא ציור המושכלות לא זולת וזה אשר החזק והנכבד שבהן השגת השם והמלאכים ושאר פעולותיו כפי היכולת · ואלו האנשים הם עם השם תמיד והם אשר נאמר להם · אלהים אתם ובני עליון כלכם · וזהו המבוקש מן האדם ר"ל שזאת היא תכליתו · אמנם האחרים הנבדלים מהשם והם המון הסכלים הם בהפך זה בטלו כל מחשבה והשתכלות במושכל וישימו תכליתם החוש ההוא אשר הוא חרפתינו הגדולה ר"ל חוש המשוש ולא יחשבו ולא יתבוננו רק במאכל ובמשגל ולא בדבר אחר כמו שנאמר ברשעים בהיותם שטופים במאכל ובמשתה ובמשגל אמר · וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגומר · ואמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום · ואמר ונשים משלו בו · הפך מה שבוקש מהם בתחילת היצירה ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך · וספר חוזק תאוותם ג"כ ואמר איש אל אשת רעהו יצהלו וגו' · ואמר כי כלם מנאפים עצרת בוגדים · ומזה העניין שם שלמה ע"ה משלי כלו להזהיר מן הזנות ומן המשכר שבשני אלו ישטפו שונאי השם שרחוקים ממנו אשר נאמר בהם כי לא לה' המה · ונאמר שלח מעל פני ויצאו · ואמנם אמרו אשת חיל מי ימצא · המשל ההוא כלו הוא מבואר כי כשיזדמן לאיש א' חמר טוב נאות בלתי גובר עליו ולא מפסיד סדורו היא מתנה אלהית · סוף דבר החמר הנאות יקל להנהיגו כמו שזכרנו ואם הוא בלתי נאות אינו נמנע מן המתלמד לכבוש אותו · ומפני זה הוכיח שלמה המוסרים ההם כלם הוא וזולתו ומזאת התורה והזהרה אמנם הם לכבוש תאות החמר כלם · וצריך למי שיבחר להיות אדם באמת לא בהמה בתאר אד' ותמונתו · שישים כל השתדלותו לחסר כל צרכי החמר ממאכל ומשגל ומשתה וכעס וכל שאר המדות הנמשכות אחר התאוה והכעס ויבוש מהם וישים להן מדרגות לנפשו · אמנם מה שאי אפשר מבלעדיו כמאכל ומשתה יסתפק מהן במועיל לפי צורך הפרנסה לא לפי ההנאה וימעט הדברים בו ג"כ והקבוץ עליו · כבר ידעת מאסס סעודה שאינה של

מצוה

צדק ויהלם על מי מנוחות היושר עד יבוא אל מנוחת ההצלחה האמיתית ואל נחלת האושר האמיתי : והדבק בשכל האלהי · יחשוב איך ידבק בשכל הפועל שהוא נותן הצורות : שנוגע בו · מה שהוא נגוע חולי בו : להיות אדם באמת · שלימות האדם ואשרו היא שלימות השכל העיוני שבו יבדל מן הבהמה לדעת האמת בפועל אלהים ומעשהו, וזה השלימות לא יקנהו האדם כ"א אחר תיקון המדות כטעם ראשית חכמה יראת ה' , לכן מי זה ירא אלהים וחכם הוא זה השלם באדם

ועדם

מצוה ושהחסידים כפנחס בן יאיר לא אכל כלל עם אדם והשתדל רבינו הקדוש שיאכל עמו ולא עשה · ואמנם היין דינו כדין המזון בכונה אך הקיבוץ על השתייה המשכרת ראוי שיהיה אצלך יותר חרפה מהתקבץ אנשים ערומים מגולי הערוה נפנים ומתריזים ביום בבית אחר · וביאור זה כי היציאה עניין הכרחי אין לאדם תחבולה לדחותו והשכרות הוא ממעשה האיש הרע בבחירתו · וגנות גלות הערוה מפורסם לא מושכל והפסיד השכל והגוף מיוחס לשכל · ולזה צריך למי שרוצה להיות אדם שירחיק זה ולא ידבר בו · ואמנם המשגל איני צריך לאמר בו יותר ממה שאמרתיו בפי' אבות ממה שבא כתוב בתורתינו החכמה הטהורה ממאוס בו ואסור זכרו או לדבר בו כלל ולא לשום סבה · וכבר ידעת אמרם שאלישע הנביא ע"ה אמנם נקרא קדוש מפני שלא היה חושב בו עד שלא היה רואה קרי · וכבר ידעת אמרם על יעקב ע"ה שלא יצא ממנו שכבת זרע קודם ראובן אלו כלם עניינים מקובלים באומה ללמדם מדות אנושיות · כבר ידעת אמרם הרהורי עבירה קשין מעבירה · ולי בפירושו פירוש נפלא מאד · והוא שהאדם כשימרה אמנם ימרה מצד המקרים הנמשכים אחר החמר שלו כמו שבארתי שהאדם לא יעשה מרי רק בבהמיותו אבל המחשבה היא מסגולת האדם הנמשכים אחר צורתו · וכשיחשוב במרי ובעברה ימרה בנכבד שבשני חלקיו · ואין חטא מי שעבר והעביד עבד סכל כחטא מי שהעביד בן חורין חשוב · כי זאת הצורה האנושית וכל סגולותיה וכל כחותיה אין צריך להשתמש בהן אלא במה שהן ראוין לו להתדבק בעליונים לא לרדת להשיג השפל · וכבר ידעת גודל האסור שבא אצלינו בנבלות הפה וזה ג"כ מחוייב שזה הדבור בלשון הוא מסגולת בני אדם וטובה גמלה השם לאדם להבדילו בה משאר בעלי חיים כמו שאמר מי שם פה לאדם · ואמר הנביא ה' אלהים נתן לי לשון למודים · ואין צריך שנשתמש בטובה ההיא אשר נתנה לנו לשלמות ללמוד וללמד בגרועה שבחסרונות ובחרפה השלמה עד שנאמר מה שיאמרוהו הגוים הסכלים הזונים בשיריהם ודבריהם הנאותים בהם לא כמי שני להם · ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש · וכל מי שישתמש במחשבתו או בדברו בדבר מעניני החוש ההוא אשר הוא חרפה לנו עד שיחשוב במשתה או במשגל ביותר מן הצריך לו או יאמר בו שירים כבר לקח הטובה אשר גמלו השם אותה והשתמש בה ונעזר בה במרי הגומל אותו ועבור על מצוותיו ויהיה כמי שנאמר בהם · וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל · ולי ג"כ טענה וסבה בקריאת לשונינו זה לשון הקודש ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות אבל הוא אמת · מפני שזה הלשון הקודש לא הונח בו שם

כלל

וולתו נמשל כבהמות נדמה כי הוא בהמה בצורת אדם : ויש להם מדרגות לנפשו · יש להם מדות כלומר עד פה תבוא מדת הכעס ועד פה התאוה / כי כל המדות הם טובות כשישתמשו בהם כראוי בכל עת כפי המקום והמעשה וטרם ימודו במדה נקראים תכונות מלשון הכנה כלומר שיש הכנה בנפש לכעוס או לרצות בלי גבול / וכאשר יגבלו בגבול נקראים מדות / וכבר ביארנו זה בספר המדות שלנו (בחמישי לראשון) : וגנות גלוי הערוה מפורסם / כבר חשבו המון ב"א שהיא גנות ונתפרסמה זאת המחשבה ר"ל נתקבלה בכל האומות / אך השכל יאמר כי הוא זה כאחד משאר האברים אין גנות בגילויו ואין כבוד בכסויו רק אם יתנהג בפעולת המשגל כראוי לבל ירבה בגנות כן דעת החכמים / אולם אני אומר שהטבע מחייב כסויו / וזה כי אנחנו רואים רובי הב"ח או כלם שהטבע פעלה להם מכסה לערותם / הזכרים מכניסים ערותם בבטנם ומעלימים אותם והנקבות מכסות אותן בזנבותיהם / והאדם חלק לו בינה בה ישכיל לעשות לו מכסה לערותו / ויתכן שבעבור זה נקראים איברי התולדה במין האדם בשם ערוה שענינו גילוי כמו ערוה תעור קשתך / וזה להיותם מגולים בטבע יצירתם באדם משא"כ בב"ח יעוין שפת אמת שורש ערה : בקריאת לשוננו זה לשון הקדש · אמת כדברי רש"י ז"ל כ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה / ויתכן שנקרא לה"ק ע"ש

שבו

כלל לכלי המשגל לא מן האנשים ולא מן הנשים ולא לגוף המעשה המביא להולדה ולא לזרע ולא ליציאה · אלו הדברים כלם לא הונח להם שם ראשון כלל בלשון העברי אלא ידברו בהם בשמות מושאלים וברמיזות · והיה הכונה בזה שאלו הדברים אין ראוי לזכרם שיושם להם שמות אבל הם עניינים שצריך לשתוק מהם וכשיביא הצורך לזכרם יעשה לו תחבולה בכנויים ממלות אחרות כאשר נסתר מעשותם בעת הצורך בכל יכולתנו · אמנם הכלי מן האיש קראוהו גיד · והוא שם על צד הדמיון מאמרם וגיד ברזל ערפך · וקראוהו ג"כ שפכה מצד פעולתו · והכלי מן הנקבה קבתה וקיבה שם האסטומכא · אבל הרחם הוא שם האבר מבני מעים שיעשה בו העובר · והיציאה נקרא כן מגורת יצא · ושם השתן מימי רגלים · ושם הזרע שכבת זרע · וגוף הפעולה המביאה להוליד אין לה שם כלל מכנים אותו יבעל או ישכב או יקח או יגלה ערוה לא זולת זה · ולא יטעך ישגלנה שתחשבהו שם לפעולה אינו כן כי שגל הוא שם הנערה המוכנת למשגל · נצבה שגל לימינך בכתם אופיר · ואמרו ישגלנה לפי הכתוב עניינו יקחנה לנערה לזה העניין · והנה יצאנו בכלל הפרק מכונת המאמר אל דברי מדות ועניני דתות ג"כ אלא שהן אע"פ שאינם כולם מכונת המאמר סדר הדברים הביא אליו :

פרק תשיעי

החמר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא עליו · ואפילו היה החמר זך ונכבד ר"ל חמר הגלגלים כל שכן זה החמר החשוך העכור אשר הוא החומר שלנו · ומפני זה כל אשר ישתדל דעתנו להשיג השם הנכבד או אחר מן הדעות ימצא מחיצה ומסך מבדיל בינו לבינם · ואל זה היה הרמז בכל ספרי הנביאים שיש עלינו מסך מבדיל בינינו ובין השם והוא נסתר ממנו בענן או בחשך או בערפל או בעב וכיוצא באלו הדמיונות להיותינו מקצרים מהשיגו מפני החומר · וזאת היא הכונה באמרו · ענן וערפל סביביו · להעיר על היות המונע עבירות עצמינו לא שהוא יתעלה גוף שיקיף בו עב או ענן או חשך או ערפל וימנע מראותו כפי

מח

שבו נכתבו ספרי הקודש ר"ל תנ"ך שאין בם דברים של חול וכאלו נאמר לשון כתבי הקודש : אבל הרחם הוא שם האבר · הוא הנקרא בלשון תלמוד אם כאמרם ז"ל אין פרה וחזירה יוצאת ממצרים אא"כ נוטלים האם שלה · וא"כ הרחם הוא אבר זולת האם שגם בלשון תלמוד שמו רחם כאמרם ז"ל וכותלי בית הרחם העמידוה · גם נקרא פתח ככתוב וה' פתחן יערה · והנה אני אומר לחזק דברי הרב ז"ל ששם רחם ופתח הם שמות מושאלים לזה האבר והנה נקרא רחם מטעם אהבה כמו ארחמך ה' · וכל אהבה בלשון ארמי מתורגמת רחימו וכן שם רחמים בלה"ק הוא הוראה על ב' מדות שחוברו לה יחד כאוהב הרואה בצרת אהובו והם האהבה והעצבון ולכן הוא לעולם בלשון רבים רחמים · והנה נקרא זה האבר בשם רחם ע"ש האהבה הנטוע בלב הזכר לדבק בו · ועל זה הדרך נקרא שוק מטעם תשוקה · וכן נקרא פתח ע"ש פתוי שהזכר מתפתה בה ועל שם הפתוי האמור נקרא ג"כ פתיגיל · כמ"שכ רש"י ז"ל · וכלם שמות מושאלים לא מוסכמים : שגל הוא שם הנערה · יתכן ששם הנערה העומדת להבעל נקראת שגל שהבעילה נקראת בשם המוסכם משגל כמו ואיש אחר ישגלנה · איפו לא שוגלת · ואולי להיות שאיננו לשון נקיה על כן נאה בקרי ובכתיב · והרמב"ן ז"ל לא ישרו בעיניו דברי הרב ז"ל במה שאמר שהחוש המישוש הוא חרפה לנו · כי כל פעל ה' הוא נאה ומשובח כשיתנהגו בו כראוי · והגנות הוא לאדם דרכו הבלתי מתנהג בו כראוי או כשירבה בו יותר מדאי · וזה טעם ויהיו שניהם ערומים וגו' :

החמר מחיצה גדולה · אחר אשר ביאר בקודם שהחומר הוא סבת ההפסד הגשמי יוסיף לבאר בזה שהוא סבת הפסד ההשגה ג"כ : ענן וערפל סביבו · המסך המבדיל בין העין הרואה ובין המוחש הנראה · ייוחס על הרוב

סיומו

מה שיראה מפשוטי מלות המשל / וזכבר נכפל זה המשל עוד אמ' ישת חשך סתרו וכן הגלותו יתעלה בעב הענן חשך ענן וערפל היה גם כן ללמוד ממנו זה העניין כי כל דבר שיושג במראה הנבואה אמנם הוא משל לעניין אחר / והמראה ההיא העצום ואע"פ שהיה גדול מכל מראה נבואה ויוצא מכל היקש לא היה ללא ענין ר"ל הגלותו יתעלה בעב הענן אבל היה להעיר שהשגת אמתתו נמנעת לנו מפני החמר החשוך המקיף בנו לא בו יתעלה מפני שהוא יתעלה אינו גוף / וידוע ג"כ ומפורסם באומה שיום מעמד הר סיני היה יום עב ויום ענן ומטר מועט אמר / ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו / ותהיה ג"כ היא הכונה באמרו חשך ענן וערפל / לא שהוא יתעלה יקיף בו חשך כי אין חשך אתו / אלא האור הגדול החזק המתמיד אשר מהשפע השופע מאתו מאיר כל מחשך כמו שנאמר במשלי הנבואה / והארץ האירה מכבודו :

פרק עשירי

אלו המדברים כמו שהודעתיך לא ידמו העדר אלא ההעדר הגמור / אמנם העדרי הקניינים כולם לא יחשבו בהם העדרים / ויחשבו שכל העדר וקניין דינם דין שני ההפכי' / כעורון והראות / והמות והחיים / והם (נ"א הם) אצלם כמו החום והקור / ולזה יאמרו סתם שההעדר לא יצטרך לפועל ואמנם הפעולה היא שצריכה פועל בהכרח / וזה אמת מצד אחר / ועם היותם אומרים שההעדר לא יצטרך לפועל / יאמרו לפי שרשם שהשם יסמא ויחריש ויניח המתנועע / כי אלו ההעדרים אצלם עניינים נמצאים : וצריך שנודיעך דעתינו אנחנו בו כפי מה שיגזרהו העיון הפילוסופי / והוא שאתה יודע שמסיר המונע הוא המניע בצד אחד / כמי שהסיר עמוד שתחת הקורה ונפלה בכבדותה הטבעי / שאנחנו נאמר כי מסיר העמוד ההוא הוא הניע הקורה / כבר נזכר בספר השמע הטבעי / ובזה הצד נאמר ג"כ למי שהסיר עניין אחד שהוא עשה ההעדר ואע"פ שההעדר אינו דבר נמצא / כי כמו שנאמר במי שכבה נר בלילה שהוא חדש החשך כך נאמר במי שהפסיד הראות שעשה העורון / ואע"פ שהחשך והעורון העדרים ואינם צריכים לפועל / ולפי זה הפי:ש יתבאר מאמר ישעיה / יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע

היותו מכסה למואס אע"פ שהוא יותר קרוב הרבה מאד לעין מהמואס כמו שמש בענן אכסנו / וידוע שריחוק הענן מן העין הוא רק כמו ג' פרסאות ומן השמש כמה אלף אלפים פרסאות והנה יאמר שהשמש מכוסה בענן / ועל זה הדרך יפורש אמרו ענן וערפל סביבו / וכפי' אמר ה' פקח נא את עיניו ויראה / ויגל ה' את עיני בלעם / ובזה תבין מה שקבלת המקובלים יכנו אותו ית' בשם חשך המוחלט כי הוא זה להעדר ההשגה בו / כי אנחנו כעטלף לא נראה אור בהיר :

אלו המדברים · אחר שביאר במה שקדם שכל הפסד הוא מצד החומר / ומהמבואר שכל הפסד הוא העדר / בא לבאר בזה מהות ההעדר / והיות כל העדר הוא רע ואיננו מפעולת פועל : כמו שהודעתיך · (בע"ג לראשון (בהקדמה הד' ממנה) : העדר הגמור · הוא שלילת דבר מענין מה שאין מציאות הדבר ההוא מחויב להיות בענין ההוא כאמרנו בכותל שהוא נעדר הראות והשמע / אולם העדר הקנין הוא העדר דבר מענין מה שמציאות הדבר ההוא מחויב להיות בענין ההוא כאמרנו ראובן העור הוא נעדר הראות וזולתם כיוצא בם / והנה יאמרו המדברים שהעדר הגמור איננו מפעולת פועל אבל העדר הקנין הוא מפעולת פועל ר"מ כל עור יברא בו הש"ית מקרה העורון כל הימים כמבואר (בשביעית לע"ג מראשון) : הם אצלם · כצ"ל בלי וא"ו / כי הטעם שהעורון והראות / או המות והחיים שהם העדר וקנין / דינם שוה אצלם לחום וקור שהם הפכיים / כי הקור איננו העדר החום אבל הוא ישות בפני עצמו ואיננו דומה באמת לעורון שהוא העדר הראות כמבואר (בי"א למלות הגיון) / ויש עוד מין העדר והוא הכח הקודם לכל הויה והוא המכונה בשם העדר המיוחד או העדר הקודם להויה / כמבואר (בי"ז לראשון) / ובזה תבין ההבדל שבין העדר הגמור

ובין

רע , מפני שהחשך והרע העדרים , והסתכל איך לא אמר עשה חושך ולא עושה רע מפני שאינם דברים נמצאים שתתלה בהם עשייה , ואמנם אמר על שניהם בורא שהיא מלה שיש לה התלות בהעדר בלשון העברי , כמו שאמר בראשית ברא אלהים וגו' שהוא מהעדר , ודרך יחס ההעדר לפעולת הפועל הוא על זה הצד אשר זכרנו ועל זה הצד ג"כ הבן אמרו , מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח וגו' , ואפשר לפרש בו פירוש אחר והוא שיאמר מי הוא אשר ברא האדם מדבר או יבראהו נעדר הדבור , עניינו הממציא החמר שאינו מקבל לקנין ההוא אי זה קניין שיהיה , כי אשר ימציא חמר אחד בלתי מקבל לקניין מן הקניינים יאמר עליו שהוא עשה ההעדר ההוא , כמו שיאמר במי שיכול להציל איש מהמות ועמד מהצילו יאמר עליו שהוא הרגו , הנה התבאר לך שעל כל אחד מהדעות לא תתלה פעולות פועל בהעדר כלל : אמנם יאמר שעשה ההעדר במקרה כמו שביארנו אבל הדבר שיעשהו הפועל בעצם , הוא דבר נמצא בהכרח אי זה פועל שיהיה ואמנם תתלה פעולתו בנמצא : ואחר זאת ההצעה עליך לזכור מה שכבר התבאר במופת , מהיות הרעות אמנם הם רעות בערך אל דבר אחר , וכל מה שהוא רע בחק נמצא מן הנמצאות הרע ההוא הוא העדר הדבר ההוא , או העדר עניין טוב מענייניו , ומפני זה אמרו גזרה מוחלטת שהרעות כלם העדרים , והמשל בו באדם שמותו רע והוא העדרו , וכן חליו או עניו או סכלותו הם רעות בחקו , וכלם העדרי קניינים , וכשתסתכל בכל פרטי זאת הגזרה הכללית , תמצאם שלא יחסר מהם אחד , אלא אצל מי שלא יבדיל בין ההעדר והקניין , ובין שני ההפכים , או מי שלא ידע טבעי העניינים כולם , כמי שלא ידע שהבריאות בכלל הוא שווי אחד והוא משער המצטרף , ושהעדר הערך ההוא הוא החלי בכלל , והמות הוא העדר הצורה בחק כל חי , וכן כל מה שיפסד משאר הנמצאות הפסדו הוא העדר צורתו : ואחר אלו ההקדמות יודע באמת שהשם יתעלה לא יאמר עליו סתם שהוא עושה רע בעצם כלל , ר"ל שיכוון כונה ראשונה לעשות רע זה לא יתכן , אבל פעולותיו כלם טוב גמור , שהוא אינו עושה רק מציאות וכל מציאות טוב , והרעות כלם העדרים לא תתלה בהם פעולה , רק בצד אשר בארנו בהמציאו חמר על הטבע הזה אשר הוא עליו , והוא היותו מחובר בו ההעדר לעולם כמו שכבר נודע , ומפני זה הוא סבה לכל הפסד ולכל רע , ולזה כל מה שלא המציא לו השם זה החמר לא יפסד ולא תשיגהו רעה מן הרעות , תהיה אם כן אמתת פעולת השם כולו טוב , אחר שהוא מציאות , ולזה ספר הספר אשר האיר מחשכי העולם ואמר , וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד , עד שמציאות זה החמר השפל לפי מה שהוא עליו , מהבור המחייב למות ולרעות כולם כל זה ג"כ טוב , להתמדת ההויה והמשך המציאות בבא זה אחר סור זה , ולזה פירש ר' מאיר והנה טוב מאד

ובין העדר הקנין , ובין העדר המיוחד שהוא העדר הקודם להויה : בורא שהוא מלה , כן אמרו ז"ל בספר הבהיר שמלת בריאה משמשת תמיד דבר שאין בו ממש , וכבר כתבנו פי' נכון לזה הכתוב בפירושנו לברכת יוצר אור (ויעתר יצחק סי' קמ"ב) עיין שם כי יועילך מאד בהבנת דברי הרב בזה , ויעוין עוד מ"שכ (בפירושנו לראשון מראשון מכוורי) בפירוש הכתוב כי שמש ומגן ה' , כי משם תבין דברי זה הפרק והעתקת הדבר קשה עלי כי רב הוא , אף כי כפל הדבר הוא אך למותר : מי שלא יבדיל בין העדר וקנין . רומז להמדבר האמור בראש הפ' וכבר אמרנו שהבדילם מבואר (בי"א להגיון) : היותו מחובר בו ההעדר לעולם . וזה ההעדר יכונה בכתובים בשם שטן , יען הוא מטה מדרך הטובה שהוא המציאות אל הדרך הרעה שהוא העדר המציאות וההויות וזה השטן עלם ההעדר כאמור לכן נקרא מלאך המות , והוא השטן הנזכר בספר איוב ואליו ירמוז הרב בזה הפרק אשר זכור יזכרנו עוד (בכ"ב לזה) , ובהיותו מחובר בחומר לבד על כן אמר משוט בארץ ר"ל בחומר הארץ (שהוא שם משותף לארבעת היסודות) שם ביתי , ובעבור היות העדר

במַר טוב מות לעניין אשר העירונו עליו · וזכור מה שאמרתיו לך בזה הפרק והבינהו · ויתבאר לך כל מה שאמרוהו
הנביאים והחכמים שהטוב כלו מפעולת השם בעצם · ולשון בראשית רבה אין דבר רע יורד מלמעלה :

פרק אחד עשר

אלו הרעות הנופלות בין בני אדם מקצתם אל קצתם לפי הכוונות והתאוות והדעות והאמונות · כלם ג״כ
נמשכות אחר ההעדר · מפני שהם כלם מחוייבים לסכלות ר״ל מהעדר החכמה · כמו שהסומא מפני שהוא
חסר הראות נכשל תמיד מחבל בעצמו ועושה חבורות לזולתו גם כן · מפני שאין אצלו מי שיורהו הדרך · כן
כתות בני אדם כל איש כפי סכלותו יעשה בעצמו ובזולתו רעות גדולות בחק אישי המין · ואלו היה שם חכמה
אשר יחסה לצורה האנושית כיחס הכח הרואה אל העין היו נפסקין נזקיו כולם לעצמו ולזולתו · כי בידיעת האמת
תסור השנאה והקטטה ויבטל הזק בני אדם קצתם לקצתם · כבר יעד אותו ואמר · וגר זאב עם כבש וגו׳ ופרה
ודוב וגו׳ ושעשע יונק וגו׳ · ואחר כן נתן סבתו ואמר כי הסבה בהסתלק השנאות והקטטות וההתגברות הוא
ידיעת בני אדם בעת ההיא באמתת השם אמר · לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דיעה
את ה׳ כמים לים מכסים ודעהו :

הרבה

העדר הטוב הוא ענין מקרי בלתי מכוון בעולם כמציאות על כן יאמר ויבוא גם השטן בתוכם · כאלו בא במקרה בתוך
השאים : טוב מות · ר״ל שהמות הוא סבה להוית הדומם וההויה נכללת בטוב כאמור בזה · ועל כן שמו ההעדר
המיוחד בכלל ההתחלות הנמצאות שהם החומר והצורה וההעדר המיוחד כמבואר (בי״ו לראשון) · אולם מה ראה ר״מ
לדרוש זה מות · תדע ותבחן כי כמין חומר רבוי אחר רבוי דרש המקרא הזה וזה כי טוב מאד הוא רבוי אחר רבוי
שאינו אלא למעט בגדר הטוב והוא באמת רבוי שגם הרע נכלל בגדר הטוב כי הנפש תשוב להיות עלם נבדל מחומר
כמלאך אלהים · והגוף ישוב להיות דומם שהוא טוב גופני · וכי רב לו בעונג יותר מסוגי ל״חמ יורנו זה השינה שאין
עונג למעלה ממנה והישן דומה לדומם כמעט · וגם התשוקה אל השכרות תעיד על טוב העונג הדוממי הנמשך ממנו
דע זה והבינהו : שהטוב כלו מפעולות השם · כאמור במ״ב כי טוב בכל פעולה ישלמנה ית׳ · ובזה תבין שאין שם שינוי
בעצמו ית׳ ככתוב אני ה׳ לא שניתי · כי הוא ית׳ איננו עושה רק טוב והרע הוא העדר ואיננו מפעולת פועל ישיב
למי שנעדר הכח לקבל הטוב כנעדר העינים שאיננו מקבל טוב אור השמש שאין השינוי בשמש כ״א בהעדר עינין כמ״ש
כל זה בא׳ לראשון מכוורי בפי׳ הכ׳ כי שמש ומגן ה׳ · יעוי״ש :

אלו הרעות · אחר אשר ביאר בקודם שהרעות הטבעיות הם העדריים · ביאר בזה שהרעות אשר מב״א מקצתם
לקצת בכונה · אם לתאות הנצוח והשררה או לתאות ירושת נחלה · או בעבור דעות ואמונות שונות וזולתם כלם
שרשם העדר השכל · והנה כמו שסבת האהבה בין אוהבים היא שווי הדעות והמחשבות כמ״ש החוקר (בשני לשמיני
מס״המ) ככה סבת השנאה הוא שינוי הדעות והמחשבות · ולפי ההנחה שכל שנאה וכל קנאה וכל תקלה וכל קטטה הוא
מהעדר השכל על כן ישנאו הסכלים את החכמים אך החכם לא ישנא את הסכל אדרבה יחמול עליו לרוע מזלו אשר לא
חלק לו בבינה : דעה את ה׳ · מבואר הוא שהש״ית הוא עלם אחד עם החכמה כי אם איננו ככה יהיה מורכב ולא
יהיה מחויב המציאות בבחינת עלמו ויתחייב העדרו לכן מחויב מזה היותו עלם אחד פשוט עם חכמתו וכ״כ הכוזרי (בשני
לשני) ז״ל ונקרא אותו חכם לבב מפני שהוא עלם החכמה · והנה כעת הסכלים בל ידעו את ה׳ והמה חושבים מחשבות
און שהש״ית הוא עלם זולת עלם החכמה ואין חפץ לו בחכמה על כן יחשבו שכל אוהבי ה׳ מוכרחים להיות שונאי החכמה
ובזה ימלאו קרבת אלהים · והפך זה כל אוהב חכמה הוא שונא ה׳ וירחק מישע · אך לעתיד תמלא הארץ דעה את ה׳
או ידעו כלם כי הוא עלם אחד עם החכמה · או אז יתהפך לבבם לאהבה את החכמה ע״כ לא ירעו ולא ישחיתו איש
באחיו

פרק שנים עשר

הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות , עד שהרבה מחידות רוב האומות ובשיריהם יכללו זה הענין , ויאמרו כי מן הפלא שימצא בזמן דבר טוב אמנם רעותיו רבות ומתמידות , ואין זה הטעות אצל ההמון לבד רק עם מי שיחשוב שהוא חכם גם כן , ולאלר"אזי ספר מפורסם קראהו ספר אלהות כלל בו משגעיונתיו וסכלותיו הרבה , ומכללם עניין ברדהו והוא שהרע במציאות יותר מן הטוב , שאתה כשתקיש בין מנוחות האדם ועונגו בעת מנוחתו עם מה שיקרהו מן המכאובים וההבלים הקשים והמומים ובטול האברים והמהומות והדאגות והצרות , תמצא שבמציאותו ר"ל מציאות האדם נקמה ממנו ורעה גדולה לו , והתחיל לאמת זה הדעת במנותו אלו הרעות אחת אחת , לחלוק על מה שיחשבו אנשי האמת מגמילות חסד ה' למציאותו וטובתו המבוארת והיותו יתעלה הטוב הגמור בלא ספק וכל מה שיבא מאתו טוב גמור , וסבת זה הטעות כלה היות זה הסכל וחבריו מן ההמון לא יבחנו המציאות רק באיש מבני אדם לא זולת זה , וידמה כל סכל כי המציאות כולו היה בעבורו , וכאלו אין שם מציאות זולתו לבד , וכשיבואהו העניין בחלוף מה שירצה יגזור מהמציאות כולו רע , ואלו בחן האדם המציאות וציירו וידע מיעוט חלקו ממנו התבאר לו האמת ונגלה כי זה השגעון הארוך אשר ישתגעו בו בני אדם ברוב רעות העולם , אינם אומרים שהוא בחק המלאכים , ולא בחוק הגלגלים והככבים , ולא בחוק היסודות ומה שהורכב מהן ממוצא או צמח , ולא בחוק מיני בעלי חיים גם כן , ואמנם חלך מחשבתם כולם לקצת אישי מין האדם , ויתמהו מזה אשר אכל מן המאכלים הרעים עד שהצטרע איך חלה בו זאת הרעה הגדולה ואיך נמצא זה הרע וכן יפלאו ממי שהרבה המשגל עד שיכהו עיניו ויקשה בעיניהם כשנוגע זה בעורון ומה שדומה לזה , והבחינה האמיתית היא , שכל בני האדם הנמצאים כל שכן זולתו משאר מיני בעלי חיים , הוא דבר שאין לו שיעור כלל בערך אל המציאות כולו הנמשך , כמו שביאר ואמר , אדם להבל דמה , אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה , אף שוכני בתי חומר , הן גוים כמר מדלי וגו' , וכל מה שבא בדברי ספרי הנביאים מזה העניין הנכבד , גדול התועלת בידיעת האדם ערכו , ושלא יטעה ויחשוב שהמציאות היה בעבורו לבד : אבל המציאות לפי דעתנו הוא מפני רצון הבורא , אשר מין האדם הקטן שבו בערך אל המציאות העליון , ר"ל הגלגלים והככבים , אמנם בערך למלאכים איך יהיה ערך ע"ד האמת בינו ובינם , ואמנם האדם הוא נכבד מכל מה שבעולמינו זה התחתון , ר"ל מכל מה שהורכב מן היסודות , ועם זה ג"כ מציאותו הוא טוב גדול לו וחסד מה' במה שיחדו בו והשלימו , ורוב הרעות הנופלות באישיו הם מעצמם , ר"ל מאישי בני אדם החסרים , ומחסרונותנו נצעק ונבקש עזר , ומהרעות נעשה אותם בעצמנו בבחירתנו נכאב וניחסהו לשם , חלילה לו ממנו , כמו שבאר בספרו ואמר שחת לו לא בניו מומם וגו' , ובאר שלמה ואמר , אולת אדם תסלף דרכו , וביאור זה שכל רע שימצא האדם ישוב אל אחד משלשה מינין : המין

באין כי ישתוו הדעות ובהשתוות הדעות כן תרבה וכן תפרוץ האהבה ביניהם ככתוב , ופרה ודוב תרעינה יחד וגו' והוא משל על השונאים זה את זה :

הרבה פעמים . אחר שביאר מהות השטן הנאמר בספר איוב בא לרמוז בזה יסוד הספר ומהותו על מה הטבעו אדניו , והנה ירמוז כי הוא מחקר משלי יחקור על הרעות ההוות באישי בני האדם מה הנה הוא המעט הוא אם רב , ובמקום איוב הקים את אל"ראזי אשר שניהם נעקו מצרות רבות ורעות אשר השג ישיגו אישי ב"א על לא חמס בכפם : עד שהצטרע . רמוז אל אמרו ויך את איוב בשחין רע : שחת לו לא . פי' שחת הוא שם ע"מ והדבר אין :

המין הא׳ מן הרע הוא מה שיקרה לאדם מצד טבע ההויה וההפסר, ר״ל מאשר הוא בעל חמר, כי מפני זה יארע לקצת בני אדם מומים גדולים ובטול אברים בכלל היצירה, או מתחדשים משנויים שיארעו ביסודות מאויר הנפסד, או הברקים העצומים הנקרא בל״עז לנב״יש, או שקיעת מקומות: וכבר ביארנו שהחכמה האלהית חיּיבה שלא תהיה הויה כ״א בהפסד, ולולי זה ההפסד האישי לא תהיה הווה נמשכת ההויה המינית, הנה כבר התבאר גמילות החסד ותנינת הטוב הגמורים ושפע הטובה, ומי שירצה שיהיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מעשה ולא ישיגהו דבר ממשיגי החמר אמנם ירצה לקבץ בין שני ההפכים והוא לא ישער בזה, וזה שהוא ירצה להיות מקבל מעשה לא מקבל מעשה, שאלו היה בלתי מקבל למעשה לא נתהוה והיה הנמצא ממנו איש לא אישי מין, ואמת המאמר שאמר גלי״נו במאמר השלישי מן הספר הנקרא תועלות האברים, לא תיחל׳ נפשך בשקר שיהיה אפשר להיות מדם הנדות ושכבת הזרע בעל חיים שלא ימות ולא יכאב או תריד התנועה או בה״יר בשמש, וזה המאמר מגלי״נו הוא הערה על חלק מגזרת כללית, והגזרה היא שכל מה שאיפשר שיתהוה מאי זה חמר שיהיה, יתהוה על השלמות שאפשר לו להתהוות מן החמר ההוא המיני, וישיג אישי המין מן החסרון כפי חסרון חומר האיש ההוא, ותכלית מה שאפשר להתהוות מן הדם והזרע והשלם שיהיה מהם הוא מין האדם כפי מה שנודע מטבעו שהוא, חי, מדבר, מת, ואי אפשר לזה המין מבלתי רע שימצא לו, ואתה תמצא עם זה שהרעות אשר ימצאו בני האדם בזה המין מעטים מאד מאד ולא יהיו אלא לעתים רחוקים, שאתה תמצא מדינות שיש להם אלפים שני׳ לא נשקעו ולא נשרפו וכן יולדו אלפים מבני אדם בתכלית הבריאות, ולא יולד בעל מום רק על דרך פלא ועל צד זרות, ואם יתגבר המתגבר ולא יאמר על צד זרות הוא מעט מאד ואינו לא חלק מק׳ ולא חלק מאלף מן הנולדים בתכלית השלמות:

המין הב׳ מן הרעות הוא מה שיארע לבני אדם מקצתם לקצתם בהתגבר קצתם על קצתם ואלו הרעות יותר מרעות המין הראשון, וסבותם רבות וידועות והם ג״כ ממנו אלא שאין לעשות בהן התחבולה, ועם זה איזה מדינה שתמצא בעולם כולו לא ימצא בין אנשי המדינה ההיא זה המין מן הרע מתפשט מאד כלל, אבל מציאותו ג״כ מעט, כאיש שיתנכל את איש להרגו או לגנוב ממונו בלילה, ואמנם יבלול זה המין מן הרע אנשים רבים במלחמות הגדולות, וזה ג״כ אינו ברוב מה שבישוב: המין

אין כהם והטעם ההשחתה הנראה בעולם אינם מפעולותיו ית׳ להיותם העדריים כמו שקדם, אבל ההשחתה וההעדר כרוך בעקבות בנין בעבור תגורם בחומר: אולת אדם, ירמוז אל הרעות הבאות מקלת ב״א לקלתם שסבתם העדר השכל כאמור בקודם:

המין הא׳, ישים מחלקות הרעות שלשה ראשים, וישים אותותיו אותות כי לא רבים הם הרעות בכל מין מהם, ויראה לדקם מאל ית, והנה המין הא׳ מהרעות הם הנמשכים מפאת החומר כמו נגעי בני אדם אשר יקרו מהשינויים ההוים ביסודות אם מאויר מעופש, או מרעמים ואבני אלגבים ושקיעת הארץ, וזולתם: ולולי זה ההפסד האישי, ערך האיברים אל כלל האדם שוה לערך האישים עם כלל המין כלו, לכן כמו שרפואת כלל הגוף בהקזת הדם או בכריתת אבר אחד שהוא יותר נעלה לגוף מאותו כלו, ככה הפסד איזה אישים פרטיים למען קיום המין הוא הטוב לנו כנכתב בהפך דם וברת נתח ירפאו מחלה איש וגו׳ (אסף ח״ב פ׳): מקבל מעשה לא מקבל מעשה, ר״ל ירצה לקבל מעשה הטוב לא הרע, ורמוז אל מאמר איוב גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל:

המין הב׳ וסבותם רבות, כמו אהבת הנלוה והשררה ואהבת האוסר וקנאת הון האולת וזולתם כלם הסבה הראשית לאלה הרעות הוא העדר השכל אשר אין לעשות תחבולה להנצל מכמו אלה הרעות יען נעדרי השכל הם רבים מאד על בעלי השכל עד אפס כח לבעלי השכל לעזור בסכלים על כן יצא משפט מעוקל:

המין

המין הג׳ מן הרעות הוא מה שימצא כל אחד מבני אדם מפעלתו בעצמו , וזהו הרוב , ואלו הרעות יותר מרעות המין השני הרבה , ומרעות זה המין יצעקו בני אדם כולם , וזהו אשר לא ימצא מי שלא יחטא על עצמו בו אלא מעט , וזהו שראוי לגנות בעל המאורע על מה שיארע לו באמת , ויאמר לו כמה שאמר , מידכם היתה זאת לכם , ועל זה נאמר , משחית נפשו הוא יעשנה , ועל זה המין מן הרעות אמר שלמה , אולת אדם תסלף דרכו וגו׳ , וכבר ביאר ג״כ בזה המין מן הרעות שהוא פעל האדם בעצמו והוא אמרו , לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והם בקשו חשבונות רבים והחשבונות ההם הם אשר הביאו עליו אלו הרעות , ועל זה המין נאמר , כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל , ואח״כ באר מיד שהאדם הוא אשר ימציא זה המין מן הרע ואמר , כי אדם לעמל יולד וגו׳ , וזה המין הוא הנמשך אחר המדות המגונות כלם ר״ל רוב התאוה במאכל ובמשתה ובמשגל , ולקיחתם ביתרון כמות , או בהפסד סדר , או בהפסד איכות המזונות ויהיה סבה לכל החליים והמכות הגשמיות והנפשיות , אמנם חליי הגוף הם מבוארים , אבל חליי הנפש מרוע זה הסדר משני צדדים , האחד מהם השנוי המשיג לנפש בהכרח מפני שנוי הגוף מאשר היא כח גשמי , כמו שכבר נאמר שמדות הנפש נמשכות אחר מזג הגוף והצד הב׳ הוא היות הנפש מרגלת בדברים שאינם הכרחיים וישוב לה טבע חזק להשתוקקה למה שאינו הכרחי לא בהשאר האיש ולא בהשאר המין , וזאת התשוקה הוא עניין אין תכלית לו , אמנם ההכרחיים כלם הם מתי מספר בעלי תכלית אבל המותר אין תכלית לו , והוא שאם תתאוה להיות כליך מכסף והלא היותם מזהב יותר נאה , ואחרי׳ עשאום מספיר , ואפשר שיעשו ג״כ מנופך , או מאודם , או מכל מה שאפשר למוצאו , ולא יסור סכל רע המחשבה מהיותו בצער ואנחה על אשר לא ישיג לעשות מה שיעשהו פלוני מן המותרות , וברוב יכניס עצמו בסכנות עצומות ברכיבת הים ועבודת המלכים , ותכלית כונתו בזה להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות , וכשיארעו לו המאורעות בדרכים ההם אשר ילך בהם יתרעם מגזירת השם ומשפטיו , ויתחיל לגנות הזמן ויתמה ממיעוט דינו איך לא עזרו להגיע אל ממון גדול , יקנה בו יין הרבה שישתכר בו תמיד , ופלגשים רבות מזויינות במיני תכשיט זהב ורקמה ואבנים טובות , עד שיעור רוחו למשגל ביותר מאשר ביכלתו , בעבור שיהנה באלו תכלית המציאות אמנם הוא הנאת זה הפחות לבד , עד כה הגיע טעות ההמון , עד שהלאו השם בזה המציאות אשר המציא בזה הטבע המחייב לאלו הרעות הגדולות לפי דמיונם , להיות הטבע ההוא בלתי עוזר כל בעל מדה רעה להשיג אל רעתו , עד שיגיע לנפשו הרעה תכלית תאותה אשר אין תכלית לה כמה שביארנו , אמנם החשובים החכמים כבר ידעו חכמת זה המציאות והבינוהו , כמו שביאר דוד ע״ה ואמר , כל ארחות ה׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו , אמר שהם אשר שמרו טבע המציאות ומצות התורה וידעו תכליתם התבאר להם צד החסד והאמת בכל , ולזה שמו תכליתם מה שכוון בהם מאשר הם אדם והוא ההשגה , ומפני הכרחי הגוף יבקשו צרכיו ההכרחיים לחם לאכול ובגד ללבוש מבלתי מותר , וזה דבר קל מגיעו אליו כל אדם במעט טורח כשיספיק להם ההכרחי , וכל מה שתראהו מקשי זה העניין וכבידותו עלינו הוא

מפני

המין הג׳ סבות רעות זה המין היא התשוקה להרבות במותרות בכל מוחש מחמשת המוחשים , כמו הרעות המוסבות מרבויה אכילה והשתיה אשר לא כדת הבריאות או מרבוי המשגל ומהמגונים ממנו , או מרוב הטורח באסיפת ההון הבלתי מוכרח וכיוצא בו : חשבונות רבים , רבוי העסק בהשגת המותרות להתפאר בם ככתוב ויעש בירושלים חשבונות : עד שהלאו השם , באמרו לפי דעתם שהש״י לא נתן לכל איש די טרף חקו יען לא הגיעו לקניני המותרות

מפני המותרות · בבקשת מה שאינו הכרחי יקשה אפי' מציאות ההכרחי · כי כל אשר יתאוה האדם יותר מותרות יהיה העניין יותר כבד · ויכלו הכחות והקנינים במה שאינו הכרחי ולא ימצא ההכרחי · וצריך שתבחן עניינו במציאות · כי כל אשר העניין יותר צריך לב"ח הוא נמצא יותר ויותר בחנם · וכל מה שימעט צורך הכרחי הוא · נמצא יותר מעט והוא יקר מאד · כי העניין ההכרחי לאדם על דרך משל הוא · האויר · והמים והמזון · אמנם צריך האויר יותר חזק שאם יפקדהו קצת שעה ימות · אבל המים יעמד בלעדיו יום או יומים · והאויר יותר נמצא ויותר בזול בלא ספק · וצריך המים יותר מצריך המזון כי כשישתה ולא יאכל יעמדו קצת בני אדם ארבעה ימים או חמשה מבלתי מזון · ואתה תמצא המים בכל מדינה ומדינה יותר נמצא ויותר בזול מהמזון · וכן ימשך העניין במזונות מה שהוא צריך יותר נמצא יותר ויותר בזול במקום ההוא ממה שאינו הכרחי · אמנם המוסק והענבר והאודם והברקת איני חושב שאחד משלמי הדעת יחשוב שיש לו צורך גדול לאדם אלא לרפואה · והנה יעמדו במקומם ובמקום הדומים להם הרבה מן העשבים ומן העפרים · זהו פרסום גמילות חסדי השם ית' למציאותו ואפי' בחיק זה החי החלוש · ואמנם פרסום ישרו והשוותו ביניהם מבואר מאד · כי אין בהויה ובהפסד הטבעי איש מכל שאר מיני ב"ח שיתיחד בכח מיוחד בו או באבר נוסף על איש אחד ממינו · אבל הכחות כלם הטבעיות והנפשיות והחיוניות והאברים הנמצאים בזה האיש הם הנמצאים באחד בעצם · ואם יש באחד מהם חסרון הוא במקרה מעניין מתחדש ממה שאינו בטבע וזה מעט כמו שבארנו · אין יתרון כלל בין האישים ההולכים על מנהג הטבע, אלא מה שהוא מחוייב מצד התחלף הכנת החמרים · אשר הוא הכרחי לטבע חמר המין ההוא · לא כוון בו איש מבלתי איש · אמנם היה זה אצלו כיסי מר דרור רבים ובגדים מוזהבים וזה חסר זה המותר מן הפרנסה אין עול בו ולא חמס · ולא מי שהגיע אל זה המותר שלט בדבר מוסף בעצמו ואמנם הגיע לדמיון מכוב או לשחוק · ולא זה החסר מותר הפרנסה חסר דבר מחוייב · לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו · זהו על הרוב בכל זמן ובכל מקום ולא תביט לזר כמו שביארנו · ולפי שתי הבחינות האילו יתבאר לך חסדי השם ית' על ברואיו מהמציאו ההכרחי על הסדר והשוותו בין אישי המין בבריאתם · ולפי זאת הבחינה האמיתית אמר אדון הנביאים · כי כל דרכיו משפט · ואמר דוד כל ארחות ה' חסד ואמת וגו' · כמו שביארנו · ובבאור אמר דוד טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו · כי המצאתנו הוא הטוב הגדול הגמור כמו שביארנו · ובריאת הכח המנהיג לב"ח היא הרחמים עליו כמו שבארנו :

פרק שלשה עשר

הרבה נבוכו מן השלמים בבקשת תכלית זה המציאות מה הוא · והנני מבאר לך איך תבטל זאת השאלה לכל אחת מן הדעות · ואומר כל פועל שיעשה בכוונה אי איפשר לדבר ההוא אשר עשה מבלתי תכלית אחת בגללה עשה · וזה מבואר לא יצטרך למופת לפי העיון הפלוסופי · וכן הוא מבואר גם כן שהדבר אשר נעשה

המותרות כפי תאותם : והוא ההשגה · ר"ל תכלית מציאות האדם ואושר הצלחתו היא השגת החכמה אשר יסד ה' בפועל כפיו על כן ימעט בהשגת המותרות למען יהי' פנוי אל השגת תכליתו : יקשה אפי' מציאות ההכרחי · יען ילאה בהשגת המותרות ולא יעצור כח להשיג המוכרח ככתוב אל תרב בעונג כי תקיץ בשובע (אסף ח"א נ') :

הרבה נבוכו · אחר שביאר במה שקדם חומר העולם שהוא סבת ההפסד והרעות כלם · וצורתו הוא סבת ההוי' והטוב · ובמה שקדם להם דבר מפועל העולם שהוא הש"י · הנה הגיע העת לדבר מתכלית העולם ·

נעשה בכונ' הוא מחודש אחר שלא היה , וממה שהוא מבואר מאד גם כן ומוסכם עליו שהמחויב המציאות אשר לא נעדר כלל ולא יעדר לא יצטרך לפועל , וכבר בארנו זה , ולהיותו בלתי פועל בטלה מעליו בקשת התכלית , ולזה לא יאמר מה תכלית מציאות הבורא ית' אחר שהוא אינו דבר נברא , הנה כבר התבאר לפי אלו ההקדמות שהתכלית אמנם יבוקש לכל מחודש שנעשה בכונת התחלת שכל , ר"ל למה שיש לו התחלה שכלית מתחייב בהכרח שתבוקש סבת התכלית מה היא , אמנם הדבר שאינו מחודש לא יבוקש לו תכלית כמו שזכרנו :

ואח' זאת ההצעה דע שאין דרך לבקש תכלית לכלל המציאות לא לפי דעתינו האומרים בחדוש העולם ולא לפי דעת אריס"טו בקדמות , וזה שלפי דעתו בקדמות העולם לא יבוקש תכלית אחרונה לחלק מחלקי העולם , כי לא יתכן לפי דעתו שיאמר מה תכלית מציאות השמים , ולמה היו בזה השיעור וזה המנין , ולא למה היה החמר כך , ולא מה תכלית זה המין מבעלי חיים או מן הצמחים כי הכל אצלו על צד החיוב הנצחי אשר לא סר ולא יסור , ואע"פ שהחכמה הטבעית תחקור על תכלית כל נמצא טבעי , אבל אינה התכלית האחרונה אשר דברנו בזה הפרק בה , מפני שמבואר הוא מאד בחכמה הטבעית שאי אפשר לכל נמצא טבעי מבלתי תכלית אחד , וזאת הסבה התכליית והיא הנכברת שבסבות הארבעה תעלם ברוב המינים , ואריס"טו אומר תמיד בפירוש שהטבע לא יעשה דבר לבטלה , ר"ל פעל טבעי אי אפשר לו מבלתי תכלית אחת , וכבר ביאר אריס"טו שהצמחים נבראו בעבור ב"ח , וכן באר במקצת הנמצאות שזה מפני זה וכ"ש באברי בעלי חיים : ודע שמציאות זאת התכלית

בעניינים

לידע ולהודיע עצמות ארבעתן , והנה יאמר הרב ז"ל שאין שם תכלית אחרון למציאות העולם בכלל לכל אחת מהדעות , למה שהתכלית נמשך אחר כוונת הפועל במעשהו לאיזה תכלית כיון בפעלו אותו , וא"כ הפעולות שלא נעשו בכוונה אין תכלית להם , כי אם אין כוונה תכלית אין , והלא תראה שכשנשפך דיו במקרה על הנייר ונעשו בנייר קוים ונקודות ממקרה השפיכה אזי לא יבוקש תכלית לציור הנקודות ההם אחר שלא נעשו בכוונה מהפועל , ולפי זאת ההקדמה יאמר הרב ז"ל כהיות שהעולם נעשה בלי כוונה כי אם בחיוב לדעת אריסטו , וברצון לדעתנו , ולב' הדעות לא היה שם כוונה , לכן בטלה שאלת התכלית לכלל המציאות , וכבר דבר בו הרב ז"ל (בי"ח לשני) בהיתר הדרך הב' יעוין מה שכתבנו שם : אבל אינה התכלית האחרונה · ההבדל שבין התכליתיים הראשונים לאחרון מבואר (בט' למלות הגיון) כי הוא זה אשר אין עוד לשאול עליו שאלת למה או מה תכלית מציאותו במציאות , הראשונים ישאלו בחלקי המציאות ובדברים שהם זה מפני זה כאמרנו מה תכלית מציאות הצמחים בעולם ותהי' התשובה כדי שיהיו מזון לב"ח , וישאל עוד ומה תכלית מציאות הב"ח ותהי' התשובה למען יהיו עזר לאדם , הסוסים לרכוב והבקר לחרוש , והחתול לטרוף העכברים המזיקים לו , השממית לטרוף הזבובים המעיקים לו , וכיוצא בו בזולת אלה הב"ח הם אם לעזור לאדם או להסיר ההיזק ממנו לדעת האומרת שכל הנמצאים הם בעבור האדם , ואח"כ ישאל ומה תכלית מציאות האדם , ותהיה התשובה כדי לעבוד את ה' ולהשכיל באמתו (ר"ל שתכלית מציאות מין האדם הוא למען מציאות השלם בו כי הוא באמת מבחר המין האנושי אשר כל הנמצאים וכל בני האדם לא נבראו אלא לצוות לזה כאמרם ז"ל הפך דעת הסכלים האומרים מי עור כמשולם וגו') , ואחר ישאל ויאמר ומה תכלית עבוד ה' והשכלת אמתו , ותהיה התשובה כדי שיתקיים העולם כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה וכו' , ואחר ישאל ומה תכלית קיום העולם (אחר שאין שם כי אם הוא ית' ומציאות העולם בכלל והוא ית' לא יוסיף שלימות במציאות העולם ולא יחסר בהעדרו כי הוא ית' לא יקנה שלימות מזולתו כמבואר לכל מקובל ופילוסוף) , ותהיה התשובה כן רצה ה' ר"ל שהוא ית' רוצה בקיומו של עולם , ואז ישאל ומה תכלית רצונו בקיומו ש"ע , ויענו בעלי החידוש כן רצה ואין טעם ברצון (וזה מוכרח כי לולי יהיה שם תכלית וטעם בדבר יתחייב א"כ מזה קדמות העולם כאמור (בי"ד לשני) בדרך הב' לתלמידי אריסטו) , כאשר על זה השיב הרב ז"ל תשובתו האמורה (בי"ח משם) , ויענו בעלי הקדמות כן התחייב ממנו העולם כהתחייב

האור

בעניינים הטבעיים הביא הפילוסופים בהכרח להאמין התחלה אחת זולת הטבע · הוא אשר יקראו אריס'טו התחלה שכלית או אלהית ואשר יעשה זה מפני זה · ודע כי מן הגדולה שבראיות על חדוש העולם למי שמודה על האמת הוא מה שיעמוד עליו המופת בנמצאות הטבעיות , כי לכל דבר מהם תכלית אחר ושזה מפני זה והיא ראיה על כוונת מכוין ולא יצויר כונה רק עם התחדשות מחדש : ואשוב אל כוונת הפרק והיא הדברים בתכלית אומר כי כבר באר אריס'טו שבעניינים הטבעיים יהיה הפועל והצורה והתכלית אחד ר"ל אחד במין · והוא שצורת ראובן על ד"מ היא העושה לצורת חנוך בנו והדבר אשר עשתה הוא נתינת צורה ממינה לחמר חנוך ותכלית חנוך שיהיה בו צורה אנושית · וכן אצלו כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להולדה כי השלש סבות בהם ממין א' · וזה כלו הוא התכלית הראשונה · ואמנם מציאות תכלית אחרונה לכל מין · חשב כל מדבר בטבע שא"א מבלעדה אמנם ידיעתה דבר כבד מאד , כ"ש תכלית המציאות בכללו · ואשר יראה לי מדברי אריס'טו שהתכלית האחרונה אצלו לאלו המינים , הוא התמדת ההויה וההפסד · אשר אי אפשר מבלעדיהם בעבור המשך ההויה בזה החמר אשר אי אפשר עמידת אישיו ושיתהוה ממנו תכלית מה שאיפשר להתהוות ר"ל השלם שאיפשר להתהוות ממנו · כי הכוונה האחרונה הוא הגיע השלמות · ומבואר הוא שהשלם שאפשר מציאותו מזה החמר הוא האדם · והוא סוף אלו המורכבות והשלם שבהן · עד אם יאמר כי כל הנמצאות מתחת גלגל הירח הם בעבורו יהיה אמת מזה הצד · ר"ל להיות תנועות המשתנה מפני ההויה להגיע השלם שאפשר להיות א"כ לא יתחייב אריס'טו שישאל מה תכלית מציאות האדם לפי דעתו בקדמות העולם כי התכלית הראשונה אצלו לכל איש מחודש שלמות הצורה המינית ההיא · א"כ כל איש שנשלמו בו הפעולות המחייבות לצורה ההיא כבר הגיע תכליתה בשלמות ובתמימות · והתכלית האחרונה למין התמדת זאת הצורה בהמשך ההויה והפסד עד שלא תסור הויה שיקוה להמצא בה השלם שאיפשר להיות · וכאלו העניין מבואר כי לפי דעת הקדמות תבטל שאלת התכלית האחרונה למציאות בכללו · אמנם לפי דעתינו בחדוש העולם בכללו אחר ההעדר יש חושבים שוארת השאלה מחוייבת · ר"ל בקשת התכלית לכל זה המציאות · וכן יחשבו שתכלית המציאות כלו מציאות מין האדם לברו לעבוד את השם · ושכל מה שנעשה אמנם נעשה בגללו עד שהגלגלים אינם סובבים רק לתועלותיו ולהמציא צרכיו וקצת פשוטי ספרי הנביאים יעורו זאת המחשבה הרבה · לשבת יצרה · אם לא בריתי יומם ולילה וגומר , וימתחם כאהל לשבת וגו' · ואם הגלגלים היו בעבור האדם כל שכן שאר מיני בעלי חיים והצמיחם : וזה הדעת כשיחקר כמו שצריך למשכילים שיחקרו הדעות יתבאר מה שבו מן הטעות · והוא שיאמר למי שיאמין זה שהכל מפני זאת התכלית כלומר מציאות האדם · אם הבורא יכול שימצאהו מבלתי אלו ההצעות כולם או אי איפשר שימצא אלא אחריהם · ואם יאמר אומר שאיפשר ושהשם יכול להמציא אדם מבלתי שמים ע"ד משל · יש לשאול

א"כ

האור מהשמש בלי כוונה , ואין תכלית לחיוב בלי כוונה , והנך רואה ששאלת התכלית האחרון לכלל המציאות בטלה בין לבעלי החדוש בין לבעלי הקדמות כמו שכתב הרב ז"ל , דע זה המשל כי הוא יאיר לך הדרך בהבנת זה הפרק : התחלה אחת זולת הטבע · כן כתב הכוזרי (במ"א לראשון) ז"ל אמר החבר כן הוא אבל יש ליסודות וכו' , פעלי' ע"ד החמום וכו' , מבלי שנייחס להם חכמה , אבל הציור , וכל אשר יש בו חכמה לכוונה לא ייחסם כי אם לחכם יכול מסדר , עכ"ל : שבעניינים הטבעיים · לאפוקי בעניינים המלאכותיים שאין שלשתם אחד : שהתכלית האחרונה אצלנו · ר"ל בזה תפסק השאלה לאמר מה תכלית התמדת ההויה וההפסד , כי התשובה אמריה האמר כן היא מחוייבת ממנו יתברך מאז ומקדם : לעבוד את השם · כ"כ הרב ר' מאיר נון גבאי בראשון לראשון מעבודת הקודש :

א"כ מה תועלת באלה הדברים כולם · א' שאינם התכלית אבל הם מפני דבר שאיפשר המצאו מבלתי אלו כלם · ואפילו אם היה הכל מפני האדם ותכלית האדם לעבוד השם כמו שנאמ' · השאלה קיימת והיא מה התכלית בהיותו עובד והוא יתעלה לא יוסיף שלמות עם .יעבדוהו כל מה שברא וישגוהו תכלית ההשגה · ולא ישיגהו חסרון אם לא יהיה זולתו נמצא כלל · ואם יאמר אומר אין זה לשלמותו אבל לשלמותינו כי הוא הטוב לנו והוא שלמותינו תתחייב ההשאלה בעצמה ומה תכלית מציאותינו בזה השלמות · א"א בהכרח מבלתי שיגיע העניין בנתינ' התכלית אלא כן רצה השם או גזר' כן חכמתו וזהו באמת וכן תמצא חכמי ישראל סדרו בתפלותיהם באמרם · אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך · הנה בארו שאין שם תכלית אלא רצון לבד · ואחר שהעניין כן ועם אמונ' החידוש · א"א מבלתי שנאמר שיכול היה להמציא בחילוף זה הנמצא סבותיו ומסובביו · ותתחייב לו ההרחקה להמצא כל מה שנמצא זולת האדם ללא תכלית כלל · אחר שהתכלית המכוונת והיא האדם איפשר המצאו מבלתי אלו כולם : ובגלל הדבר הזה הדעת האמיתית אצלי לפי האמונות התוריות והנאות לדעות העיוניות · הוא שלא נאמין בנמצאות כולם שהם מפני מציאות האדם · אבל יהיו ג"כ שאר הנמצאות כולם מכוונות לעצמן לא מפני דבר אחר · ותבטל ג"כ שאלת התכלית בכל מיני הנמצאות · ואפילו לפי דעתנו בחדוש העולם · שאנחנו נאמר כל חלקי העולם המציאם ברצונו · מהם מכוונים לעצמן · ומהם מפני דבר אחר · האחר ההוא מכוון לעצמו · וכמו שרצה שיהיה מין האדם נמצא · כן רצה שיהיו השמים וכוכביהם נמצאים · וכן רצה שיהיו המלאכים נמצאים · וכל נמצא מהם אמנם כוון בו עצם הנמצא ההוא · ומה שאי אפשר מציאותו אלא אחר הקדמות דבר המציא הדבר ההוא תחילה · כהקדים ההרגשה לשכל · וכבר נאמר זה הדעת ג"כ בספרי הנבואה אמר · כל פעל ה' למענהו · אפשר שיהיה זה הכנוי שב אל הפעול ואם יהיה שב אל הפועל יהיה פירושו למען עצמו יתעלה · ר"ל רצונו שהוא עצמו כמו שהתבאר בזה המאמר · וכבר בארנו שעצמו יתעלה יקרא ג"כ כבודו באמרו · הראני נא את כבודך · הנה יהיה ג"כ אמרו כל פעל ה' למענהו כאמרו כל הנקרא · בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו · יאמר כל מה שיוחס לפעולתי אמנם עשיתיו למען רצוני לא לזולת זה · ואמרו יצרתיו אף עשיתיו · הוא מה שבארתי לך שיש נמצאות א"א מציאותם אלא אחר מציאות דבר אחר · אמר אני יצרתי את הדבר ההוא הראשון אשר א"א מבלתי

לא יוסיף שלימות · אדרבה מגרעות יותנו בו בהיותו נשלם על ידי זולתו : אין זה לשלימותנו · כ"כ הר"י ז"ל בע"ת ריש כללים וריש עגולים ויושר שתכלית הבריאה היתה למען הטיב למשכילי העם בהראותו אותם שלימותו , יעויין מ"שכ (בי"ת לשני) והנה אם אמנם אמת הדברים שכל מיני הנמצאים לא נבראו אלא לצוות לזה השלם באדם הרואה את כבודו ית' ושלימותו לפי שלימות היצורים אשר במציאות המה אף לדעת בעלי החדוש כמ"שכ הרב ז"ל במה שקדם , מכל מקום אין זה התכלית האחרון , כי השאלה אמריה תאמר ע"כפ , ומה תכלית מציאותנו בזה השלימות אף היא תשיב אמריה לה כן חפץ ה' , ר"ל אין טעם ותכלית ברצון וחפץ , וכ"כ לאמר בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד וגו' , כי באלה חפצתי נאום ה' (ירמי' ט') , פי' בידיעת השלימים אלה החסדים אשר אני נוהג עם כל נוצר בזה אני חפץ , ואין טעם בחפץ , כאמור , ואולי גם הר"י ז"ל אין כוונתו בתכליתו זה על התכלית האחרונה הכוללת בריאת כל המציאות , אבל כוונתו על בריאת אלה היצורים אשר אתנו בעולם אחד שהם כלם בעבור מציאות השלם באדם אשר מחזה שדי יחזה על פי בחינת שלימות מפעליו אשר איש כזה הוא מבחר הברואים ופריים , ואתיא באמרם ז"ל בראשית , בשביל התורה וישראל שנקראים ראשית : שב אל הפעול · ר"ל לתכלית הפעול אשר הוא בכח פעל

מבלתי הקדימו , כחמר ע"ד משל לכל בעל חמר , אחר עשיתי בדבר ההוא הקודם או אחריו מה שהיה כונתו להמציאו , ואין שם אלא רצון לבד , וכשתתבונן בספר ההוא המישר כל מתישר אל הכונה ולזה נקרא תורה , יתבאר לך זה הענין אשר אנחנו סובבים סביבו מתחלת מעשה בראשית עד סופו , והוא שלא באר כלל בדבר מהם שיהיה בעבור דבר אחר , אלא כל חלק וחלק מחלקי העולם זכר שהוא המציאו ושמציאותו היה נאות לכוונה , וזהו אמרו , וירא אלהים כי טוב , כי אתה ידעת מה שבארנוהו באמרם דברה תורה כלשון בני אדם , והטוב אצלנו יאמר למה שיאות לכונתנו , ועל הכל אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד , כלומר התחדש כל מתחדש נאות לכונה , ולא יפסק ולא יפסד כלל , והוא אמרו מאד כי פעמים יהיה הדבר טוב ונאות לכונתינו לעתו ואחר כן תכוב בו הכונה ותפסק , והוא הגיד שכל מה שנעשה בא נאות לכוונתו ולא סרו מהמשך כפי מה שכוון בהם , ולא יטעך באמרו בכוכבים , להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה , ותחשוב כי ענינו כדי לעשות זה , אינו רק להגיד טבעם , אשר רצה שיבראם כן ר"ל מאירים מנהיגי' , כאמרו באדם , ורדו בדגת הים , שאין עניינו שנברא לכך רק להגיד טבעו אשר הטביעו השם יתעלה עליו : אמנם אמרו בצמח שהוא נתנו והפקידו לבני אדם ולשאר בעלי חיים , הנה בארו אריס"טו וזולתו וכן נראה שהצמח אמנם נמצא בעבור בעלי חיים אחר שא"א להם מבלתי מזון , ואין הכוכבים כן ר"ל שאינם בעבורינו למה שיגיענו מטובם , כי אמרו להאיר ולמשל הוא כמו שבארנו ספור בתועלת המגעת מהן השופעת על התחתונים , כמו שבארתי לך מטבע שפע הטוב תמיד מדבר על דבר , והטוב ההוא המגיע לעולם הוא בחק מי שהגיע אליו כאלו , זה המושפע עליו הוא תכלית הדבר ההוא המשפיע עליו טובו וחסדו , כמה שיחשוב אחד מבני המדינה שתכלית המלך לשמור ביתו בלילה מן הגנבים , וזה אמת מצד אחד שאחר שנשמר ביתו והגיעה אליו זאת התועלת מפני המלך שבהג העניין דמה להיות תכלית המלך לשמור בית האיש הזה , ולפי זה העניין צריך שנפרש כל פסוק שנמצא פשוטו מורה על היות דבר נכבד נעשה הפחות ממנו , ונאמר שעניינו התחייב הדבר ההוא מטבעו , ונשקוד להאמין שזה המציאות כלו מכוון ממנו יתעלה לפי רצונו , ולא נבקש לו עלה ולא תכלית אחרת כלל , כמו שלא נבקש תכלית מציאותו יתי' , כן לא נבקש תכלית רצונו , אשר בעבורו התחדש כל מה שהתחדש ויתחדש כפי מה שהוא , ולא תטעה בנפשך ותחשוב שהגלגלים והמלאכים נבראו בעבורינו , הנה כבר התבאר לנו מה אנחנו , הן גוים כמר מדלי , ובחן עצמך ועצם הגלגלים והככבים והשכלים הנפרדים ואז יתבאר לך האמת , ותדע שהאדם הוא יותר שלם ונכבד מכל מה שיהיה מזה החמר לא זולת זה , וכשתעריך מציאותו למציאות הגלגלים כ"ש למציאות השכלים הנפרדים יהיה פחות מאד מאד אמר , הן בעבדיו לא יאמין וגו' , אף שוכני בתי חמר , ודע שעבדיו הנאמר בזה הפסוק אינו ממין אדם כלל , וראית זה אמרו אף שוכני בתי חמר , ודע שעבדיו הנזכרים בזה הפסוק הם המלאכים ובמלאכיו הרמוז אליהם בזה הפסוק הם הגלגלים בלא ספק , הנה ביאר אליפז עצמו זה העניין והשיבו במענה האחר בלשון אחר ואמר , הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח

פעל האמור בכתוב לפניו וכבר ביארנו (בכ"ד לראשון) : ובחן עצמך ועצם הגלגלים · הנה המעיין בכוורי (בכ"ו וכ"ח לשני) בפי' הכתוב ישראל אשר בך אתפאר , הוא זה יבין שאפס מקום לפליאת הרב ז"ל כי שם נאמר שלפי שכלו יהולל אדם יותר מן השמש בהיות כי אור הלבבות הוא יותר נעלה מאור העינים , אך הרב ז"ל הלוך ילך לשיטתו שהגלגלים והכוכבים חיים משכילים מכירים את בוראם יותר מן האדם :

ונאלח איש שותה כמים עולה, הנה התבאר שקדושיו הם עבדיו ושאינו ממין האדם, ומלאכיו הרמוז אליהם בפסוק ההוא הם שמים, וענין תהלה הוא עניין לא זכו בעיניו, ר"ל היותם בעלי חמר, ואע"פ שהוא הזך שבחמרים ואשר אורו יותר עצום, אמנם בערך השכלים הנפרדים הוא חשוך עכור בלתי זך, אבל אמרו על המלאכים הן בעבדיו לא יאמין, עניינו שאין חזק מציאות להם, אחר שהן עשויין לפי דעתינו, וגם לדעת האומרים בקדמות הם עלולים, א"כ חלקם במציאות אינו חזק בערך אליו יתעלה המחוייב המציאות לגמרי, ואמרו אף כי נתעב ונאלח, הוא כאמרו אף שוכני בתי חומר, כאלו אמר אף הנתעב והנאלח האדם אשר העולה והעוות מתערב בו ומתפשט בכל חלקיו ר"ל התפשטות ההעדר, ועולה הוא העוות, בארץ נכחות יעולו, ואמרו איש כאמרו אדם כי פעמים יקרא המין האנושי איש, מכה איש ומת, כן צריך שיאמן שהאדם כשידע עצמו ולא יתעה בו ויבין כל נמצא כפי מה שהוא ינוח, ולא יתבלבלו מחשבותיו לבקש התכלית ההיא, או לבקש תכלית למה שאין לו תכלית אלא מציאותו הנתלה ברצון האלהי, ואם תרצה אמור בחכמה האלהית :

פרק ארבעה עשר

ממה שצריך גם כן שיתבונן בו האדם עד שידע מעלת נפשו ולא יטעה, הוא מה שהתבאר משיעור הגלגלים והככבים ושיעור הרחקים אשר בינינו ובינם, והוא כי כאשר התבארו שעורי הרחקים כלם בערך לחצי קוטר הארץ והיה שיעור סובב הארץ ידוע וחצי קוטרה ידוע ממנו יהיו הרחקים כלם ידועים, והתבאר במופת שהרוחק בין מרכז הארץ ובין העליון שבגלגל שבתאי מהלך שמונה אלפים שנה ושבע מאות שנה בקרוב, וכל שנה משס"ה ימים ושיהיה המהלך בכל יום ארבעים מיל מן המילים של תורה שכל מיל מאלפים אמה באמת המלאכה, והשתכל זה הרוחק הגדול המבהיל והוא כמו שנאמר, הלא אלוה גובה שמים וראה ראש ככבים כי רמו, ואמר הלא מגובה שמים תלמוד הראיה על רוחק השגתינו השם, כי אחר שאנחנו ברוחק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה, והוא נבדל ממנו במקום זה ההבדל, ונעלם ממנו עצמו ורוב פעולותיו, כל שכן השגת פועלו שאינו גשם, וזה הרוחק הגדול אשר התבאר במופת, אמנם הוא לכל הפחות שאי אפשר כלל שיהיה בין מרכז הארץ ובין קבוב גלגל הככבים הקיימים פחות מזה השיעור, ואפשר שיהיה יותר מזה כפלים רבים, כי עבי גרמי גלגלים לא התבאר במופת, אלא על הפחות שאי אפשר, כמו שיתבאר מאגרת הרחקים, וכן הגרמים אשר בין כל גלגל וגלגל כמו שיתחייב ההקש, כאשר זכר תאבי"ת א"א להשיג עוביים בדקדוק אחר שאין בהם ככבים שנלמוד מהם, אמנם עבי גלגל הככבים הקיימים המעט שיהיה עביו מהלך ארבע שנים, יורע זה משיעור רוחק כוכביו, אשר גרם כל כוכב מהם כשיעור כדור הארץ תשעים פעם ועוד, ואפשר שיהיה עובי גרמו יותר, ואמנם הגלגל התשיעי המקיף בכל התנועה היומית לא יורע לו שיעור כלל, אחר שאין בו ככב אין החבורה לנו

ממה שצריך י עוד יצרף ידו לברר וללבן שאין האדם תכלית זה המציאות, כי כמה נחשב הוא נגד הגלגלים נוראי הגודל עד שמהלך קוטרם הוא ח' אלפים ושבע מאות שנה, וא"כ מי יאמר כדבר הזה שאין לו שחר שאלה הגלגלים הנוראים הם בעבור מציאות בן אדם תולעה, וזה ג"כ רומז אל מחלוקת איוב עם רעיו כנראה מתשובות ריעיו כמו שהשיב בלדד הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו : כל שכן השגת פעלו שאינו גשם · כ"שכ שקשה להשיג מהות הרוחניים אשר לא נראה לנו הש"ית חוש להשיגם כי אם השכל מחייב מציאותם ואף קל לבטא גם במבטא ספקים הלא קשה לציירם בשכל, והם נוראי ההשגה עד שהנביאים נבעתים מהם ככתוב אדוני במראה נהפכו צירי עלי,
ועלתו

לנו לדעת גדלו , והשתכל אלו הנמצאות הגשמיות מה עצום שיעורם ומה רב מספרם , ואם הארץ כלה אין שיעור לה כנגד גלגל הככבים , מהו ערך האדם לכל אלו הנבראות , ואיך ידמה אחד ממנו שיהיו אלו בעבורו ובגללו ושהם כלים לו , זהו עניין הקש הגשמים , כל שכן כשיתעיין מציאות השכלים הנפרדים , ויש לשאול לפי דעת הפילוסופים בזה העניין ולאמר אין ספק שאלו אמרנו שתכלית אלו הגלגלים הנהגת איש מבני אדם או אנשים רבים ע"ד משל היה זה שקר לפי העיון הפילוסופים , אבל בהיותנו חושבים שתכליתם הנהגת מין האדם , אין הרחקה בהיות תכלית אלו הגרמים העצומים האישיים מציאות אישי מינים , אשר לפי דעתם אין תכלית למספרם לעולם , ואין המשל בזה אלא משל אומן שעשה כלים שמשקלם ככר ברזל לעשות מחט קטן שמשקלו גרגיר , ואלו היה בעבור מחט אחד היה זה מהפסד ההנהגה לפי עיוננו גם כן ולא היה הפסד ההנהגה לגמרי , אבל אחר שהוא עושה באלו הכלים הנכבדים מחט אחר מחט , וכן ככרים רבים ממחטים , יהיה מעשה הכלים ההם חכמה ותיקון הנהגה עכ"פ , וכן יהיה תכלית הגלגלים המשך ההויה וההפסד , ותכלית ההויה וההפסד מציאות מין האדם , כאשר נאמר כבר ונמצא כתובים ודברים עוזרים לזה הדמיון : והפילוסוף מתרץ זאת הקושיא , ואומר אלו לא היה החלוק בין הגרמים הגלגליים ובין אישי המינים ההוים הנפסדים אלא בגדלות ובקטנות היה אפשר שיאמר זה , אמנם מאשר ההפרש ביניהם מעלת העצם הוא רחוק מאד שיהיה המעולה כלי למציאות הפחות השפל : סוף דבר שזאת השאלה יעזור בה במה שנאמינהו מחדוש העולם , ורוב מה שכונתי בזה הפרק היה זה העניין , וגם כן היותי שומע תמיד מכל מי שידע דבר מחכמת התכונה , שהוא חושב לגוזמא מה שזכרוהו החכמים ז"ל מן הרחקים , שהם אמרו שעובי כל גלגל מהלך ת"ק שנה , ובין כל גלגל וגלגל מהלך ת"ק שנה , והם ז' הגלגלים , יהיה רוחק הגלגל השביעי ר"ל גבנינותו ממרכז הארץ מהלך שבעת אלפים שנה , ויחשוב כל מי שישמע זה שיש בדבריהם גוזמא גדולה ושלא יגיע המרחק אל זה השיעור וממה שהתבאר ברחקים במופת יודע לך שהרוחק בין מרכז הארץ ובין קבוב שבתי והוא הגלגל השביעי מהלך שבעת אלפים שנה וכ"ד שנה בקרוב אבל הרוחק אשר זכרנוהו והוא מהלך שמנת אלפים ות"ש שנה הוא עד חלל קבוב הגלגל הח' , וזה אשר תמצאם אומרים בין גלגל וגלגל דוחק כך , עניינו עובי הגרם אשר בין הגלגלים לא שיש שם ריקות , ולא תבקש ממני שיסכים כל מה שזכרוהו מעניין התכונה למה שהעניין נמצא , כי החכמות הלמודיות היו בזמנים ההם חסרות , ולא דברו בהם על דרך קבלה מן הנביאים , אבל מאשר הם חכמי הדורות בענינים ההם , או

מאשר

זולתו : ויש לשאול לפי דעת הפילוסופים · האומרים שהגלגלים הם יותר נעלים במדריגה מהאדם כאמור : שזאת השאלה · אשר תראה פנים שהאדם יותר נעלה מהגלגלים , יעזור בה המאמין בחידוש הרצוני כי אחר שאין טעם ברצון לכן יתכן שיגביה השפל על הגבוה : כי חכמות הלמודיות היו בזמנים ההם חסרות · גם בזמן הרב ז"ל עדיין לא נשלמו ומה גם היום עוד לא נשלמה אבל בכל יום ויום יוסיפו חכמי הדורות השכל ככתוב יום ליום יביע אומר וגו' , והן זה כמו מאה שנה נתברר לחכמי התכונה שכל כוכבי השמים הם ב' מינים אם שמשות מאירים או ארצות מקבלים אור , וכלם הם בעלי יסודות ומיושבים מברואים רבים שונים כארצנו וגם היא כאחד מצבא מרום ר"ל שארצנו קניה אור חוזר ממנה כירח וכשאר הכוכבים הקודרים , וכלם מתנועעים סביב השמש העומד על מקומו כמרכז בעגולו וגם הוא מתנועע על מקומו סביב מרכזו בכ"ה שעות סבוב שלם גם עליו נברואים רבים וגדלו אלף אלפים פעמים כגודל הארץ וארצנו מתנועעת ב' תנועות אחת תנועה יומית סביב מרכזה ממערב למזרח , ב' שנתית סביב השמש ממזרח למערב מטלה אל דגים ומדגים אל דלי וכן הלאה , ויש שם שמשות רבים יותר גדולים מזה השמש המאיר לנו אך בהיותם רחוקים מאד מעינינו ע"כ יראו לנו ככוכבים , ויש שלא יראו לעינינו כלל לרוב מרחקם , ומי יודע גבול קצם כי יתכן שהם

מתפשטים

אשר שמעום מחכמי הדורות ההם · ולא מפני זה אומר ברברים שאמצא להם שהם מסכימים לאמת שהם בלתי אמתיות או נפלו במקרה · אבל כל מה שאפשר לפרש דברי האדם עד שיסכים למציאות אשר התבאר מציאותו במופת · הוא יותר ראוי באדם המעולה המודה על האמת לעשותו :

פרק חמשה עשר

לנמנע טבע קיים קיום עומד אינו מפעולת פועל אי אפשר השתנותו כלל ומפני זה לא יתואר השם ביכולת עליו · ואין חולק על זה אחד מאנשי העיון כלל ולא יסכל זה אלא מי שלא יבין המושכלות · ואמנם מקום המחלוקת בין בעלי העיון כלם הוא הרמז אל מין אחד מן המדומים · כי קצת אנשי העיון אומרים שזה מכת הנמנע אשר לא יתואר השם ביכלת עליו ויאמרו אחרים שהוא מכת האפשר אשר נתלת יכלת השם בהמצאתו כאשר ירצה · והמשל בו התקבץ שני ההפכים ברגע אחר בנושא אחד והתהפך הראשים ר"ל שוב העצם מקרה והמקרה עצם או מציאות עצם גשמי מבלתי מקרה בו · כל זה מכת הנמנע אצל כל אחד מאנשי העיון · כן היות השם ממציא כמותו או משיב עצמו להעדר או שיתגשם או שישתנה כל זה מכת הנמנע · ולא יתואר השם

מתפשטים במרחק בלי תכלית, כי גדול אדונינו ורב כח לברוא עולמות לבלי תכלית כאשר יאמרו המקובלים האלהיים, וגם העיגול החלבי הנראה בלילה מתפשט כרצועה ממזרח למערב וגם הכתמים הנראים ברקיע מאירים כענן וערפל הוא אור מזהיר מכוכבים רבים בלתי נראים לעין לרוב מרחקם והם כדורים ארציים מיושבים וכבר ביארנו שמץ דבר מזה (בל"ד מב' לאסף), ומי חכם יבין דעת אלה הברואים הרבים והנוראים הוא זה יראה שמץ דבר מפלאות תמים דעים ויעמוד שומם ונפעם מכבוד אלהינו והדר גאונו, או או יכנע לבבו ויראה את עצמו בתוך המון נבראות ה' כנמלה קטנה הרומשת על גרגיר קטן מהחול, או כרמש יותר קטן שבלתי נראה לעין מפני קטנו שבין לילה הי' ובין לילה יאבד, אבל ישתבח הבורא אשר לבריה קלה ופחותה כמונו חנן דעה ובינה והשכל ויכירה לעמוד לפניו להראותו את אוצר כבוד מלכותו, ובמקום שאתה מוצא ענותנותו שם אתה מוצא גדלותו ככתוב וענותך תרבני, ומזה תבין גודל מרי מורי רוח דעת אשר בשאט נפשם עוצמים עיני בחינתם מראות כבוד אלהינו והדר גאונו את פועל ה' לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו כי כל ישעם וכל חפצם לרדוף ולהשיג טרף חקם בעזר השכל אשר חנן ה' אותם למען השכל וידוע אותו ית', והמה פועל ה' לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו, ומשלם אללי לאיש מלחמה אשר גדלו המלך ונשאו לעמוד לפניו ונתן לו כלי מלחמה מופלאים ללחום מלחמתו, והאיש ההוא לא שם פניו אל רצון המלך וכוונתו בכלי מלחמתו אשר נתן לו והעמיק לעשות סרה כי בחרב פיפיות אשר נתן לו המלך ללחום מלחמתו הלך ופשט נבלות בשוק, ובתבנית המלך גרף קיא צואה מביבי בתי הכסאות, ודבר המלך לא זכר ויבו לו בלבו, הנה האיש הזה מחייב ראשו למלך, ככה הם אשר בשאט נפשם עוצמים עיני בחינתם מראות פעל אלהים ומהשכיל באמתם כי אם ישתמשו בשכלם להשגת טרף חקם, המה בוזים ומתעתעים במתת אלהים, המה היו במורדי אור השכל גדול עוונם מנשוא כי מתת אלהים הוא :
לנמנע טבע קיים · ברצות הרב ז"ל לבאר בפרק שאח"ז ענין יושר ההשגחה אשר יש מי שאומר שלא יכון היושר בהשגחה מפני הנמנעות העומדים כנגדו ע"כ הקדים לחבר בזה מה הנה הנמנעות, והנה יאמר שהנמנע יש לו טבע הקיום ר"ל שיתקיים על טבעו לעולם ולא ישוב מחויב ומוכרח לעולם, וגדר הנמנע הוא כל משפט ר"ל כל מאמר שנשואו סותר את נושאו, הוא נמנע, והמשפט הסותר למשפט הנמנע הוא מוכרח, כאמרנו כל משולש הוא בעל ד' זויות, הוא נמנע, וסותרו אין משולש בעל ד' זויות הוא מוכרח, וכל משפט ומאמר שאיננו נמנע ולא מוכרח, נקרא אפשר, כמבואר (בד' למלות הגיון): מקום המחלוקת · אולם יחלקו החכמים במהות הנמנע וגדרו: התקבץ שני הפכים · גם זה מבואר (שם): והתהפך הראשים · שיתהפכו הסוגים הכוללים בעשרה מאמרות כמבואר (בי"ד למלות הגיון): היות השם ממציא כמותו · זה לנמנע יחשב לא יוכל השם עליו בהיות שהנשוא סותר את נושאו כי אחר

השם ביכולת על דבר מכל אלו · אמנם אם ימציא מקרה לבדו לא בעצם · יש כת מבעלי העיון והם המעתזילא שחושבים שהוא אפשר ואחרים אמרו שהוא משער הנמנע · ואע"פ שהאומר במציאות מקרה לא בנושא לא הביאהו לזה העיון לבד אבל שמירת עניינים תוריים לחצם העיון לחץ גדול ונמלטו בזה המאמר · כן המציא דבר מוגשם לא מחומר כלל · הוא מכת האפשר אצלינו · ומכת הנמנע אצל הפילוסו' · וכן יאמרו הפילוסו' שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו · או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות · וכיוצא בהם · כל אלו מכת הנמנע · וקצת מי שיסכל חכמת הלמודית ולא ידע מאלו העניינים רק המלות לבד לא ציור עניין יחשבם אפשריים · ואני תמיה אם זה השער פתוח ומותר לכל אדם שיאמר באי זה עניין שיציירהו שהוא אפשר ויאמר האחר שהוא נמנע לפי טבע העניין · או יש דבר שיסגור זה השער וישמרהו · עד שיגזור האדם ויפסוק שזה נמנע בטבע · ואם בחינת זה העניין ומצרפו בכח המדמה או בשכל · ובאי זה דבר יובדל בין המדמה והמושכל · שפעמים שיחלוק האדם על חברו · או תחלוק עליו נפשו בעניין אחר הוא אפשר אצלו בטבעו · ויאמר החולק זה האפשרות הוא מפעל הדמיון לא בבחינת השכל ואם יש ג"כ דבר שנבדיל בו בין הכח המדמה ובין השכל · ואם הוא דבר חוץ לשניהם יחד · או בשכל עצמו מבדילים בין המושכל והמדומה · אלו כלם צריך לחקור אותם מאד ואין זאת כונת הפרק : הנה התבאר כי לפי כל אחד מן הדיעות יש שם דברים נמנעים · ושמציאותם מן השקר ושלא יתואר השם ביכלת עליהם · ואין לאות בחוקו · ולא מעוט יכלת בהיותו בלתי משנה אותם · אבל הם שוקדות על טבעם ואינם מפעולת פועל · הנה כבר התבאר שבמקום המחלוקת הוא בדברים שיונחו מאי זה משתי הכתות הם · אם מכת הנמנע · או מכת האפשר · והבן זה :

פרק ששה עשר

דברו הפילוסופים על השם יתעלה מידיעתו בכל אשר זולתו סרה גדולה מאד · וכשלו כשלון אין תקומה להם ממנו ולא למי שנמשך אחריהם בדעת ההוא ואני אשמיעך אחר זה הספקות והשבושים אשר הביאום לדבר סרה בעניין ההוא · ואשמיעך עוד דעת תורתנו בו ואיך תחלק עליהם בדיעותם הרעות והמגונות בעניין ידיעת

אחר שהשם ימציאהו יהיה נברא ואיך יהי' כמוהו והוא בלתי נברא : או שיתגשם · לבעלי העיון יחשב זה לנמנע · אך לבעלי השלישים יחשבוהו אפשרי וד"ל : מקרה לבדו לא בעצם · כמציאות התמונות או המתיקות בלי עצם מוחש הטעם : אבל שמירת עניני' תוריים · כדעת המדברים שרצו לקיים האמור בדתם שהמציאות יכלה לעתיד וישוב לאין · ויאמרו המדברים שבעת היא יברא השם מקרה הכליון לא בנושא ויהיה הכליון ההוא כנגד מציאות העולם · כמבואר כל זה בהקדמה הששית (מע"ג לראשון) · וכיוצא בו אמונת מציאות העגול בלי עילה כמציאות האור בלי מאור לדעת המפרשים כפשוטו שהמאורות נבראו ביום ד' לא ביום ראשון כמדרשם ז"ל · והי' האור ג' ימים בלי מאור : או יש שיסגור זה השער · ואם אמנם שכבר נגדר גדר הנמנע (בד' למלות ההגיון) כמו שהקדמנו בראש הפרק הנה בנכנסי' תחתיו יודו כל המעיינים · אך הגדר האמור איננו כולל כל הנמנעים והנה יש שם משפטים שאין נושאם סותר את נשואם ועם כל זה נמנעים יחשבו כמו שהשם יתגשם או יעדיר את עצמו שהם נמנעות כמ"שכ הרב ז"ל ואין נשואם סותר את נושאם עכ"פ · ובעניינים כאלו יספק הרב ז"ל מי הוא זה המבדיל בין נמנע לאפשר השכל או המדמה או דבר זולתם :

דברו הפילוסופים · אחר שביאר בקודם שיש שם נמנעות לא יתואר השם ביכולת עליהם ולא יתואר בליאות על פיהם · ביאר בזה שקלת הפילוסופים אומרים שאין הש"ית משגיח בפלה השפלים אשר בארץ הלזו ואין לו ית' יכולת על השגחה זו בהיות שהם עניינים פרטיים ר"ל אישיים ואין איש בשכל · לכן השגחת האל לנמנע תחשב ע"כ לא יתואר

יתואר

ידיעת השם · ורב מה שהביאם אל העניין ההוא · תחלה הוא מה שיראה בתחלת המחשבה מהעדר סדור ענייני בני אדם · והיות קצת החסידים בחיים רעים מכאיבים · וקצת אנשים רעים בחיים טובים וערבים · והביאם זה לעשות החלוקה אשר תשמע עתה · והיא שהם אמרו לא ימלט העניין מאחד משני חלקים · אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו הענינים האישיים ר"ל הפרטיים ובלתי משיג אותם · או יהיה משיג אותם ויודעם וזאת חלוקה הכרחית · ואחר כן אמרו וא"כ הוא שישיגם וידעם לא ימלט העניין מאחד משלשה חלקים · אם שיסדרם וינהיגם סדור טוב ושלם ותמים · או יהיה מנוצח ולואה לסדרם אין יכולת לו עליהם · או ידע ויוכל לסדר ולהנהיג הסדר וההנהגה הטובה אלא שהוא יעזבם ויתשם · על צד היותם נבזים ושפלים ופחותים בעיניו או על צד הקנאה · כמו שנמצא איש מבני אדם יכול לחון טוב לאיש אחד והוא יודע צורך האיש ההוא להשיג אל טובו · אלא שהוא לרוע טבעיו ורשעו וקנאתו יקנא בו על זה ולא יחנהו הטוב ההוא וזאת חלוקה הכרחית אמתית ג"כ · ר"ל שכל יודע בעניין אחד לא ימלט מהיותו משגיח להנהיג מה שידענו · או יעזבהו · כמו שיעזוב האדם וישכח בבירת הנהגת החתולים על דרך משל · או מה שהוא יותר פחות מהם · ואשר יש לו השגחה בעניין · פעמים ינוצח וילאה להנהיגו · ואע"פ שהוא רוצה להנהיג · וכאשר חלקו החלוקה הזאת פסקו וגזרו גזרה · ואמרו ששני חלקים מאילו השלשה חלקים המחוייבים לכל מי שידע נמנעים בחוק הש"י · והם שלא יוכל או יוכל ולא ישגיח · מפני ששניהם מדות רעות או לאות וחלילה לשם משניהם · א"כ לא נשאר מן החלוקה כולה אלא שלא ידע דבר מאלו העניינים כלל · או ידעם ויסדרם הסדור הטוב ואנחנו נמצאם בלתי מסודרים ולא מחוייבים להקש ולא נמשכים כפי מה שצריך · א"כ בזה ראיה על היותו בלתי יודע אותם בשום צד ולא לשום סבה · זה העניין הוא אשר הביאם תחלה לדבר הסרה הגדולה הזאת : ותמצא כל מה שבארתי לך מחלוקתם והערתם · ותראה שזה מקום טעותם מפורש במאמר אלכסנדר אלפרדוסי אשר חבר בהנהגה · וראה ותמה איך נפלו ביותר רע ממה שברחו ממנו · ואיך סכלו העניין אשר היו מעירים אותנו עליו ומפרשים אותו לנו תמיד · אמנם נפלם ביותר רע ממה שברחו ממנו הוא בהיותם בורחים מיחס אל השם עזיבה ושכחה · ועתה פסקו עליו בסכלות · והיות כל מה שבזה העולם התחתון נסתר ממנו לא ישיגהו ואמנם סכלותם במה שהיו מעירים אותנו עליו תמיד · הוא בהיותם בוחנים המציאות בעניני אישים מבני אדם · אשר רעותיהם מהם · או מהכרח טבע החמר · כפי מה שאומרים תמיד ומבארים וכבר בארנו מזה מה שצריך · וכאשר יסדו הפנה הזאת הסותרת לכל פנה טובה · המבערת הוד כל דעת אמתי · התחילו אחר כן להסיר גנותה וחשבו שידיעת אלו הדברים נמנע בחק השם מפנים רבים · מהם

שהחלקים

יתואר השם בליאות על בלי השגיח בפרטים האלה : והיות קצת החסידים בחיים רעים · מבוכה זאת מעולם היא ר"ל צדיק ורע לו רשע וטוב לו : וזאת החלוקה הכרחית · והנה לפ"ז העדר ההנהגה הישרה הפרטית לו שם בשלשה סבות א' אם שלא ידע אלה הפרטיים , ב' שלאה מהנהיגם ביושר , ג' שיעזבם בעבור פחיתותם , ובהיות השנים האחרונים מגרעות בחקו ית' על כן אמרו שהעדר היושר הוא מטעם שלא ידע הפרטיים , וכבר ייחס המשורר שלשת הדעות האמורים לרשע ככתוב אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (תלי' י'), זכר השכחה כנגד הליאות , והסתרת הפנים כנגד העזיבה , ובל ראה לנצח נגד שלא ידע הפרטיים ר"ל בעבור שהוא נצחי על כן איננו יודע הפרטיים הבלתי נצחיים : ביותר רע ממה שברחו ממנו · ר"ל שברחו מלייחס לשם ב' הסבות האחרונות מהג' סבות שזכרנו , והוא שיהי' לואה מהנהיגם ביושר , או שיעזבם בעבור פחיתותם , ובחרו בסבה הא' שהיא העדר ידיעת הפרטיים מה שהוא יותר רע מב' האחרונים כמו שמבאר והולך : אשר רעותיהם מהם · מהעדר שכלם כמבואר (בי"ב מג') : או מהכרת טבע החומר · ר"ל שטבע החומר הוא סבת כל הפסד כמבואר (בח' לזה) , ועכ"ז זו תשובה בלתי

מספקת

שהחלקים אמנם יושגו בחושים לא בשכל והשם לא ישיג בחוש · ומהן שהחלקים אין תכלית להם · והידיעה היא ענייו מקיף וכולל הדבר ומה שאין לו תכלית לא יקיפהו מדע ולא יכילהו · ומהם שהידיעה בחדושים והם הפרטיים בלא ספק תחייב לו קצת שנוי · מפני שהוא התחרשות ידיעה אחר ידיעה : ולפי טענתנו אנחנו קהל המחזיקים בתורה שהוא ידעם קודם היותם יחייבו עלינו שתי הרחקות · האחת מהן התלות הידיעה בהעדר הגמור · והשנית היות ידיעת הדבר בכח דבר אחד וידיעת היותו בפעל דבר אחר : וכבר הפליגו לחשוב רע עד שאמר קצתם שהוא יודע המינים לבד לא האישים · ואמר קצתם הוא שאינו יודע דבר זולת עצמו בשום פנים כדי שלא יהיה בו רבוי ידיעות לפי מחשבתם · ומן הפילוסופים מי שיאמין באמונתנו שהוא יתעלה ידע כל דבר ולא תעלם ממנו תעלומה כלל · והם אנשים גדולים קודם אריס"טו · כבר זכרם ג"כ אלכסנדר במאמר ההוא · אלא שהוא אינו רוצה בדעתם ויאמר שהגדול שבדברים הסותרים אותו · הוא מה שנראהו לעין מרעות יבאו לטובים וטובות יגיעו לרעים · סוף דבר כבר התבאר לך שהם כלם אלו מצאו ענייני בני אדם מסודרים כפי מה שיראה להמון שהוא סדר · לא היו נכנסים לדבר מזה הענין כלל ולא היו הורסים אליו · אבל המביא הראשון לזה העיון הוא בחינת ענייני בני האדם הטובים שבהם והרעים והיותם במחשבתם בלתי מסודרים · כמו שאמרו סכלינו · לא יתכן דרך ה' · ואחר בארי שהדברים בידיעה ובהשגחה נקשרים קצתם בקצתם אתחיל לבאר דעות המעיינים בהשגחה · ואחר כן מה שספקו בו בידיעת השם בחלקים :

פרק שבעה עשר

דעות בני אדם בהשגחה · חמש דעות · והם כלם קדומות ר"ל שהם דעות נשמעו מזמן הנביאים מעת הגלות התורה האמיתית המאירה לאלו המחשכים כלם :

הדעת הראשון הוא מאמר מי שחשב שאין השגחה כלל בדבר מן הדברים בכל זה המציאות · ושכל מה שבו מן השמים · ומה שבתוכם נופל במקרה וכאשר יזדמן · ואין שם כלל לא מסדר ולא מנהיג ולא משגיח בדבר · וזהו דעת אפיקורוס והוא ג"כ אומר בחלקים ורואה שהם מתערבים כאשר יזדמן ויתהוה מהן מה שיקרה · וכבר אמרו זה הדעת הכופרים מישראל והם הנאמר עליהם · כחשו בה' ויאמרו לא הוא · וכבר באר אריס"טו במופת שקרות זה הדעת · ושהדברים כלם אי אפשר היותם במקרה · אבל יש מסדר ומנהיג להם · וכבר דברנו מזה מעט במה שקדם :

הדעת

מספקת במבוכת צדיק ורע לו רשע וטוב לו אם לא יאמר בה יותר : בחושים לא בשכל · כי פעולת השכל להפשיט הענין הכולל מכל אישים ועושה ממנו גדר מיני כמו שיפשיט החיות והדבור מהאדם הפרטי ויאמר בגדרו המיני והכולל שהוא חי מדבר והפכו החוש ישיג הפרט והאיש לא הכולל והמין על כן אמרו אין איש בשכל ולא מין חוץ לשכל : מפני שהוא התחדשות ידיעה · כי לפי שינוי פרטי המעשים ישתנו הידיעות : והתלות הידיעה בהעדר גמור · כל ידיעה לה שם בשלשת חלקי הידיעה (השנים לאחדים בפועל הידיעה) והם היודע והידוע והידיעה , ובהעדר אחת מהנה יעדרו כלם והנה ידיעות העתידות הם ידיעות נתלות בהעדר הידיע' שאיננו כעת ולא היה עדן במציאות : וידיעת היותו בפועל דבר אחר · וזה שינוי בחק היודע מה שאיננו נאות בחקו ית' : והיותם במחשבתם בלתי מסודרים · אך באמת יש שם סדר ויושר על פי דרכים רבים לפי דעת חז"ל אשר עוד ידובר בו :

דעות בני אדם בהשגחה · גם זה הפרק הקדמה לפירוש ענין איוב אשר יבאר (בכ"ב מזה) : אומר בחלקים · דעתו כדעת המדברים שכל הגשמיים מחוברים מחלקים כמבואר בהקדמה הה' (לע"ב מראשון) להמדברים :

הדעת הב׳ דעת מי שיחשוב · שקצת הדברים יש בהם השגחה והם בהנהגת מנהיג וסדר מסדר · וקצתם נעזב ומונח אל המקר׳ וזה דעת אריס״טו · ואני אבאר לך דעתו בהשגחה · הוא רואה שהש״י משגיח בגלגלים ומה שבהן · ומפני זה התמידו אישיה׳ על מה שהם עליו · וכבר כתב אלכסנדר ואמר שדעת אריס״טו שהעגח׳ השם תכלה ותפסק אל גלגל הירח · וזה סעיף משרשו בקדמות העולם · שהוא חושב שההשגחה היא כפי טבע המציאות · א״כ אלו הגלגלים ומה שבהם אשר אישיהם מתמידים עניין ההשגח׳ בהם הוא התמדתם על עניין שלא ישתנה · וכמו שהתחייב ממציאותם מציאות דברים אחרים אין אישיהם מתמידי המציאות אבל מיניהם · שפע ג״כ מן ההשגחה ההיא מה שחייב השאר המינים והתמדתם וא״א השאר אישיהם · ולא נעזבו ג״כ אישי כל מין עזיבה גמורה · אבל כל מה שנזדכך וזוקק מן החמר ההוא · עד שקבל צורת הצמיחה · נתנו בו כחות שישמרוהו זמן קצוב · ימשכו אליו מה שיאות לו וידחו מעליו מה שאין תועלת לו בו · ומה שנזדכך ממנו יותר מן הראשון · עד שקבל צורת ההרגשה · הושמו בו כחות אחרים לשמרו ולנצרו · והושמה לו יכולת אחרת להתנועע לכוון למה שיאות לו ולברות ממה שהוא כנגדו · ואחר כן נתן לכל איש כפי מה שיצטרך לו המין ההוא, ומה שנזדכך יותר עד שקבל צורת השכל · נתן לו כח אח׳ ינהיג בו · ויחשוב וישתכל במה שאפשר בו עמידת אישו ושמירת מינו כפי שלמות האיש ההוא · אמנם שאר התנועות הנופלות באישי המין הם נופלות במקרה · ואין זה אצל אריס״טו בהנהגת מנהיג ולא בסדור מסדר · והמשל בו אם נשבה רוח סוער או בלתי סוער · אין ספק שיפיל קצת עלי זה האילן · וישבר סעיפים מאילן אחר · וישליך אבן מתל של אבנים · ויעלה עפר על עשבים ויפסידם · ויסער הים ותטבע הספינה שהיתה שם · ויטבעו כל מי שבה או קצתם · ואין הפרש אצלו בין נפילת העלה ההוא · ונפילת האבן, או טביעת החסידים החשובים ההם אשר היו בספינה · כן לא יפריש בין שור שהטיל רעי על עם מן הנמלים ומתו, או בניין שנהרסו שתותיו ונפל על מי שבתוכו מן המתפללים ומתו, ואין הפרש אצלו חתול שנזדמן לו עכבר וטרפו או עכביש שטרף זבוב, או אריה שירעב ופגש בנביא וטרפו · סוף דבר עקר דעתו שכל מה שיראהו נמשך לא יפסד ולא ישתנה לו מנהג כלל בעניינים הרקיעיים · או ימשך על סדר לא יעדר ממנו דבר כי אם לעתים רחוקים ועל דרך זרות בעניינים הטבעיים · הוא אומר שהוא בהנהגה כלומר שההשגחה האלהית מחוברת אליו · וכל מה שיראהו בלתי נמשך על הקש ולא שוקד על סדר, בענייני אישי כל מין מן הצמחים ובעלי חיים מדברים ושאינם מדברים, יאמר שהוא במקרה לא בהנהגת מנהיג, ר״ל שלא תחובר אליו השגחה אלהית · והוא רואה ג״כ שחבור ההשגחה באלו העניינים נמנע · וזה נמשך אחר דעתו בקדמות העולם ושכל מה שנמצא בו זה המציאות חלופו נמנע · ואשר האמינו זה הדעת ממי שיצא מכלל תורתינו הם האומרים, עזב ה׳ את הארץ :

הדעת

הדעת הב׳ · עזיבה גמורה, כי ההשגחה המינית תתפשט על האישים ע״כ כי אם אין איש אין מין : ימשכו אליו · כבר ביארנו שמזון הצמחים הוא החומר הירוק אשר במים אשר בנוח המים איזה ימים יתקבץ על פני המים כעין חמאה ירוקה והוא כולל בעצמו הרבה מיני מזון קצתם טובים לצמח זה ורעים לצמח אחר וכל צמח מושך אליו המזון הטוב לו כפי טבעו ועוזב הרע לו, וכל זה בהשגחת הש״ית אשר נטע אלה הכחות בכל צמח למשוך אליו מזונו כטוב לו : לכוון למה שיאות לו · החי יש לו כח נוסף על הצמח כי יוכל להתנועע ממקום למקום להתקרב אל הטוב ולברוח מהרע : נתן לו כח אחר · הוא השכל המעשי אשר בו ישכיל להרע או להטיב :

הדעת

הדעת הג׳ הוא הפך זה הדעת השני , והוא דעת מי שרואה שאין בכל המציאות דבר במקרה כלל , לא כללי ולא פרטי , אבל הכל ברצון וכוונה והנהג׳ , ומבואר הוא שכל מי שינהיג כבר ידע , וזאת היא כת האשעריאה מן הישמעאלים והתחייבו לזה הדעת הרחקות עצומות וסבלום וקבלו אות׳ והוא שהם יורו לאריס״טו מה שיחשבהו מההשואה , בין נפילת העלה ומות האיש אמרו כן הוא , אבל לא נשבה הרוח במקרה אבל השם הניעה , ולא הרוח הפילה העלים אבל כל עלה נפל בגזרה מן השם והוא אשר הפילו עתה בזה המקום , ואי אפשר שיתאחר זמן נפילתו או יקדם וא״א נפילתו בזולת זה המקום כי זה כולו נגזר מקדם , והתחייב להם לפי זה הדעת שיהיו תנועות בעלי חיים ומנוחותיו נגזרות , ושהאדם אין יכלת בידו כלל לעשות דבר או להניח עשותו : ויתחייב לזה הדעת ג״כ שיהיה טבע האפשר בטל באלו הענינים , ושיהיו אלו הדברים כלם אם מחוייבים או נמנעים , וקבלו זה ואמרו שאלו אשר נקראם אפשריים כעמידת ראובן ובא שמעון הם אפשריים בערך אלינו , אמנם כשיערכו לשם ית׳ אין אפשרות בהן כלל אבל מחוייב או נמנע : ויתחייב מזה הדעת ג״כ שיהיה עניין ההורות בלתי מועיל כלל , אחר שהאדם אשר לו נתנה כל תורה לא יוכל לעשות דבר לא לקיים מה שצווה בו ולא להזהר ממה שהוזהר ממנו , ואמרה זאת הכת שהוא ית׳ כן רצה , שישלח , ויצוה , ויזהיר , ויעד , ויירא , ואע״פ שאין יכלת בידינו , ויתכן שיעמוס עלינו לעשות הנמנעות , ואפשר שנקיים המצוה ונענש ונמרה אותו ונגמל טוב , ויתחייב לפי זה הדעת ג״כ שלא תהיה תכלית כוונה לפעולותיו ית׳ , וסבלו כובד אלו ההרחקות כולם בעבור שימלט להם הדעת ההוא , עד כשנראה איש נולד סומא או מצורע אשר לא נוכל לומר שקדם לו חטא שהתחייב בו זה , יאמר שכן רצה השם , וכשנראה החסיד העובד שנהרג בייסורין יאמר כן רצה ה׳ , ואין עול בזה , כי ראוי להם בחק השם יתעלה שייסר בייסורין מי שלא חטא ויגמול טוב לחוטא , ומאמריהם באלו הדברים מפורסמים :

הדעת הד׳ דעת מי שחשב שלאדם יכלת ולזה ימשך מה שבא בתורה מן המציה והאזהרה והגמול והעונש לפי דעת אלו על סדר , ויראו שפעולות השם כולם נמשכים אחר החכמה ושלא יתכן לו עול ושלא יענש מטיב , והמעתזילא גם כן הם על זה הדעת , ואע״פ שיכולת האדם אינה אצלם גמורה והם גם כן יאמינו שהוא יתעלה יודע בנפילת העלה ההוא וברמישת הנמלה ההיא , ושהשגחתו בכל הנמצאות , והתחייבו לזה הדעת גם כן הרחקות , ודברי׳ סותרים זה את זה , אמנם ההרחקה היא , היות קצת אישי בני אדם נולד בעל מום והוא לא חטא , אמרו שהוא נמשך אחר חכמתו וזהו הטוב לאיש הזה משיהיה כך שיהיה בריא ואנחנו נסכל ההטבה ההיא ואין זה על הענש לו אבל צד ההטבה אליו , וכן יענוש בההרג החסיד שהוא להרבות גמולו בעולם הבא , עד שהגיע באלו שנאמר להם ולמה ישר השם משפטיו באדם ולא ישרם בזולתו , ובאי זה חטא נשחט

הדעת הג׳ · הוא דעת בעלי הגזרה האומרים שכל הנעשה תחת השמש כבר נגזר עליו מהש״ית שיהיה לשעתו , וכל אשר יעשה האדם בבחירתו כבר נגזר עליו שיבחר זה ויעשהו לשעתו ואין לאדם כח לשנות דבר מאשר נגזר כי הוא מוכרח במעשיו לעשות כפי הגזרה , ועם היותו מוכרח במעשיו אם טוב ואם רע עכ״ז יש מקום לתורה ולשכר ועונש ואין עול כי הכל נמשך אחר רצונו ית׳ ברצונו יענוש הצדיק כימי עולם בשריפת אש פחם וברצונו יטיב לרשע רע כל הימים ואין טעם ברצון :

והדעת הד׳ · וזה הטוב לאיש הזה , וח״זל אמרו כמו זה שהוא לעונש הקורים כאמרם ז״ל בעון נדרים בנים מתים : להרבות גמולו בעו״הב · כן אמרו ז״ל מרובי עבירות נוטלים שכר מצות בעו״הז , ועונש עבירו׳ בעו״הב , ומרובי מצות נענשים בעו״הז על העברות ונוטלים שכר מצות בעו״הב משלם ככתוב ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו , ר״ל

נשחט החי הזה הבלתי מדבר · וסבלו נגן ההרחקה שאמרו שזה היה הטוב לו עד שיגמלהו השם בעולם הבא · עד שהריגת הפרעוש והכינה יתחייב שיהיה להם בעבורה גמול מאת השם · וכן זה העכבר בלתי אשם אשר טרפו החתול או נץ אמרו שכן גזרה חכמתו בחק זה העכבר והוא יגמלהו על שקרה אותו בעולם הבא · ואין ראוי אצלי לגנות אחד מאנשי השלש כתות בהשגחה · כי כל אחד מהם הביאהו הכרח גדול למה שאמר אריס"טו נמשך אחר הנראה מטבע המציאות · וכת האשעריאה ברחו מיחס לש"י סכלות בדבר · ולא יתכן אצלם שיאמר שידע זה הפרט או החלק וסכל זה · והתחייבו ההרחקות ההם וסבלום וכת המעתזלה גם כן ברחו מליחס לו יתעלה עול ואון · וגם לא ישר אצלם להכחיש השכל הנברא עם האדם · עד שיאמר שהכאבת מי שאין חטא עליו אין עול בה · וגם יהא ישר אצלם גם כן שיהיה שליחות הנביאים כולם ונתינת התורה ללא עניין מושכל · וסבלו גם כן מה שסבלוהו מן ההרחקות ההם · ונתחייב להם הסתירה רוצה לומר דברים סותרים זה את זה · מפני שהם מאמינים שהוא יתע"ה ידע כל דבר · ושהאדם בעל יכולת · וזה יביא למה שיתבאר במעט התבוננות שהוא סתירה : והדעת הה' והוא דעתנו רוצה לומר תורתנו · ואני אודיעך ממנו מה שכתוב בספרי נביאנו בו · והוא אשר

נאמינהו המון חכמינו · ואגיד לך אחר כן עוד מה שיאמינהו קצת האחרונים מעמנו · ואודיעך גם כן מה שאאמינהו אני בו · ואומר פנת תורת משה רבינו ע"ה וכל מי שנמשך אחריה · היא שהאדם בעל יכולת גמורה · רוצה לומר שהוא בטבעו ובבחירתו וברצונו יעשה כל מה שיוכל האדם לעשותו · מבלתי שיברא לו דבר מתחדש כלל · וכן כל מיני בעלי חיים שאינם מדברים יתנועעו ברצונם · וכן רצה ה' יתעלה רוצה לומר שמרצונו הקדום מאין תחלה · שיהיה כל בעל חי מתנועע לרצונו · ושיהיה האדם בעל יכלת על מה שירצהו · או יבחרהו ממה שיוכל עליו · וזאת פנה לא נשמע כלל באומתנו ובאנשי תורתנו חולק עליה · וכן מכלל פנת תורת מר"עה · שהוא יתעלה לא יתכן עליו העול בשום צד מן הצדדין · ושכל מה שיבא לאדם מן הרעות והמכות או ישיגם מן הטובות לאיש אחד או לקהל · הכל הוא על צד הדין · והיותו ראוי במשפט הישר אשר אין עול בו כלל · ואפילו אם נכנס קוץ ביד אדם והוציאו מיד לא היה רק על צד העונש לו · ואלו השיג למעט הנאה היה גמול לו · וכל זה בדין · והוא אמרו עליו יתעלה · כי כל דרכיו משפט · אלא שאנחנו נסכל אופני הדין ההוא · הנה כבר התבארו לך אלו הדעות · והוא שכל מה שתראה מענייני בני אדם המתחלפים · יחשוב אריס"טו שהוא במקרה גמור · ויחשבו האשעריאה שהוא נמשך לרצון לבד · ותחשוב כת המעתזילה שהוא נמשך לחכמה · ונחשוב אנחנו שהוא נמשך אחר הראוי לאדם לפי פעולותיו · ומפני זה הוא אפשר אצל כת האשעריאה · שייסר השם בייסורין החסיד הטוב בעולם הזה · ויעמידהו עולמית באש אשר יאמר בעולם הבא · ויאמר שכן רצה השם ·

ויראת

ר"ל שהוא משלם גמול טוב ר"ל שכר מצוות שונאיו במציאותם למען האבידם בעוה"ב : שכלות בדבר · רחוק הוא לדעתם שהש"ית לא ידע הדברים הפרטיים כדעת ארים"טו ע"כ לקח להם דרך אחרת :

והדעת הה' שהאדם בעל יכולת גמורה · כי אם איננו בעל יכולת אפס מקום למצוות ולשכר ועונש / והוא הפך דעת (האשעריאה) : שהוא ית' לא יתכן עליו העול · ככתוב אל אמונה ואין עול וגו' / וזה ג"כ הפך דעת הכת הנ"ל : שאנחנו נסכל אופני הדין ההוא · וזה כי המשכילים לא יודעו בחלק מהכלל כי אם בכל החלקים יחד וערכם זה לזה ככתוב אם נקחי חי מלאת בל ידמו בחוברת אל תתמה על החפץ כי לא כל מלאת וגו' (אסף ח"ב ל')/ והלא תראה דוד חטא בשני חטאים ארסיים ג"ע וש"ד שנהרגין עליהם ואינם עוברים ולא עלתה לו ושאול באחת נקלה ועלתה לו / אבל בהיות חטא שאול בערכו גדול ר"ל שטבעו זה מה שהי' אם על עמלק מורה שאיננו ראוי למלך הצדיק להיות

נראה המעתזילה שזה עול ׳ ושזה אשר הוכח במכאוב ואפילו הנמלה כמו שזכרתי לך יש לה גמול ׳ והיות זה
מוכח ומיוסר עד שיגמול נמשך אחר חכמתו : ואנחנו נאמין שכל אלו העניינים האנושים הם כפי הדין ׳ והשם
חלילה לו מעול ׳ לא יענוש אחד ממנו אלא המחוייב והראוי לעונש , זהו הכתוב בתורת מר״עה כי הכל נמשך
אחר הדין ׳ ועל זה הדעת נמשכו דברי המון חכמינו ז״ל ׳ שאתה תמצאם אומרים בביאור אין מיתה בלא חטא
ואין ייסורין בלא עון ׳ ואמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו ׳ זה לשון המשנה ׳ ובארו בכל מקום שהמשפט
מחוייב בהכרח בחקו יתעלה ׳ והוא שיגמול העובד על כל מה שיעשה ממעשה הכבוד והיושר ׳ ואף על פי שלא
צווה בו על ידי נביא ׳ ושייגיש על כל מעשה רע שיעשהו האיש ואף על פי שלא הוזהר ממנו על ידי נביא ׳ אחר
שהוא דבר שהשכל מוזיר ממנו ר״ל ההזהרה מן העול והחמס ׳ אמרו אין הקב״ה מקפח שכר כל בריה ׳ ואמרו
כל האומר קודשא בריך הוא וותרן הוא יתוותרון מעוהי אלא מאריך אפיה וגבי דיליה ׳ ואמרו אינו דומה מצווה
ועושה למי שאינו מצווה ועושה ׳ ובארו שהוא אע״פ שלא צווה נותנין לו שכרו ועל זה העקר נמשכו כל דבריהם ׳
ובא בדברי החכמים ז״ל תוספת אחת שלא באה במה שכתוב בתורה ׳ והוא מאמר קצתם ייסורין של אהבה ׳ והוא
שלפי זה הדעת אפשר שיחולו באדם מכות ללא פשע קודם אבל להרבות גמולו ׳ וזהו ג״כ דעת כת המעתזילה ׳
ואין פסוק בתורה לזה העניין ׳ ולא יטעוך ענייני הנסיון ׳ והאלהים נסה את אברהם ׳ ואמרו ויענך וירעיבך וגו׳ ׳
כי הנה תשמע אחר זה הדברים בו ׳ ולא נכנסה תורתינו כלל אלא בענייני בני אדם ׳ אמנם עניין זה הגמול לבעלי
חיים שאינו מדבר ׳ לא נשמע כלל באמונתינו לפני׳ ׳ וגם חכמי התלמוד לא זכרוהו כלל ׳ אבל קצת האחרונים
מן הגאונים ז״ל ׳ כאשר שמעוהו מכת המעתזילה ישר בעיניהם והאמינוהו : ואשר אאמינהו אני בזאת הפנה ר״ל
בהשגחה האלהית ׳ הוא מה שאספר לך ׳ ואיני נסמך בזאת האמונה אשר אספרה למה שהביאני אליו המופת ׳
אבל אסמוך בה למה שהתבאר אצלי שהוא כוונת תורת השם וספרי הנביאים ׳ וזה הדעת אשר אאמינהו הוא
יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים ׳ ויותר קרוב אל ההקש השכלי ׳ והוא שאני אאמין שההשגחה האלהית
אמנם היא בזה העולם התחתון ׳ ר״ל מתחת גלגל הירח ׳ באישי מין האדם לבד ׳ וזה המין לבדו הוא אשר כל
ענייני אישיו ומה שישיגם מטוב או רע נמשך אחר הדין כמו שאמר ׳ כי כל דרכיו משפט ׳ אבל שאר בעלי חיים
וכל שכן הצמחים וזולתי דעתי בהן דעת אריס״טו לא אאמין כלל שזה העלה נפל בהשגחה בו ׳ ולא שזה העכביש
טרף זה הזבוב בגזרה מאת השם ורצונו האישי עתה ׳ ולא זה הרוק אשר רקק אותו ראובן התנועע עד שנפל על
זה היתוש במקום מיוחד והרגו בגזרת השם ׳ ולא שזה הדג שחטף ובלע זאת התולעת מעל פני המים ברצון אלהי
אישי ׳ אבל אלו כולם אצלי במקרה גמור כמו שחושב אריס״טו ׳ ואולם ההשגחה האלהית לפי דעתי ולפי מה
שאני רואה ׳ היא נמשכת אחר השפע האלהי ׳ והמין אשר נדבק בו השפע ההוא השכלי ׳ עד ששב בעל שכל
ונגלה לו כל מה שהוא גלוי לבעל שכל הוא אשר התחברה אליו ההשגחה האלהית ושערה לו כל פעולותיו על
צד הגמול והעונש ׳ אמנם אם טבעה הספינה ומה שבתוכי׳ כמו שזכר ונפל הגג על מי שבבית ׳ אם היה במקרה
הגמור לא היה ביאת האנשים בספינה ושבת האחרים בבית במקרה לפי דעתינו ׳ אבל ברצון אלהי לפי הדין
במשפטיו

להיות אכיר לו, אך חטא דוד הי׳ בדבר שאינו נוגע למלך ע״כ עלתה לו וכיוצא בזה רבים כל יבין האדם עומק דיני
ית׳ : בה מודדין לו ׳ ככתוב נודע ה׳ משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע : יסורין של אהבה ׳ זאת ההנהה מוכרחת
להם למען הכיר בה מבוכת צדיק ורע לו : תשמע אחר זה ׳ (בכ״ד לזה) : ואשר אאמינהו אני, ע״כ הוא דעת חז״ל
ומכאן

במשפטיו אשר לא יגיעו דעותינו לידיעת סדרם : ואשר הביאני לזאת האמונה · הוא שאני לא מצאתי כלל בדברי ספר נביא · שיש לשם השגחה באיש מאישי בעלי חיים כ"א בבני אדם לבד · וכבר תמהו הנביאים גם כן על היות ההשגחה בבני אדם ושהוא קטן ופחות משישגיח הבורא עליו · כל שכן בזולתו מבעלי חיים אמר · מה אדם ותדעהו וגו' · מה אנוש כי תזכרנו וגו' · וכבר באו פסוקים מפורשים בהיות ההשגחה בבני אדם כלם ובהפקד כל מעשיהם אמר · היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם · ואומר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם לתת לאיש כדרכיו · ועוד אמר כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה · וכבר זכרה התורה ההשגחה בבני אדם והפקד מעשיהם אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם · ואמר ופקדתי עליכם · ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי · ואמר והאבדתי את הנפש ההיא · ואמר ונתתי פני באיש ההיא וזה הרבה · וכל מה שבא מענייני אברהם יצחק ויעקב עליהם השלום ראיה גמורה שההשגחה האישית נמצאת בבני אדם · אמנם שאר אישי בעלי חיים הענין בהם כמו שיראה אריס"טו באין ספק · ומפני זה היתה שחיטתם מותרת וגם מצוה בה · והותר להשתמש בהן בתועלותינו ככל אשר נרצה · והראיה על היות שאר בעלי חיים בלתי מושגח בהן רק במין ההשגחה אשר זכר אותה אריס"טו · מאמר חבקוק הנביא ע"ה אשר ראה מהתגברות נבוכדנצר ורוב הרגו בני אדם · אמר ה' אלהים כאלו נעזבו בני האדם ונשכחו ונעשו הפקר כדגים ותולעי הארץ · הראה בזה המאמר שהמינים ההם נעזבים והוא אמרו · ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כולו בחכה העלה וגו' · ואחר כן ביאר הנביא שאין הענין כן · ולא על צד העזיבה והשכחה והעלות ההשגחה · אבל על צד הענש להם להתחייבם בכל מה שחל בהם אמר · ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו · ולא תחשוב שזה הדעת יסתור אותו אומרו · נותן לבהמה לחמה וגו' · ואמרו הכפירים שואגים לטרף ולבקש וגו' · ואמרו פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון · ומאמר החכמים יושב וזן מקרני ראמים עד ביצי כנים · והרבה כמו אלו המאמרים הנכתבים הנמצאים · ואין בהם דבר סותר דעתי זה · כי אלו כולם השגחה מיני' לא אישית , וכאלו הוא מספר פעולותיו בהכינו לכל מין מזונו ההכרחי וחמר עמידתו וזה מבואר נגלה וכן רואה אריס"טו שזה המין מן ההשגחה הכרחי נמצא , כבר זכרו ג"כ אלכסנדר בשם אריס"טו ר"ל הכנת מציאות מזון כל מין לאישיו · ולולי זה היה המין אבד בלא ספק וזה מבואר במעט הסתכלות · ואמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא מאמרו · על מה הכית את אתונך וגו' · והוא ע"ד ההשלמה לנו · שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת · אבל נכון אל החמלה והרחמנות · ואפילו באי זה בעלי חיים שיזדמן אלא לעת הצורך · כי תאוה נפשך לאכול בשר · לא שנשחט ע"ד האכזריות או השחוק · ולא יתחייב לי גם לפי זה הדעת השאלה לומר · למה השגיח בבני אדם ולא השגיח בהשגחה ההיא לשאר בעלי חיים · כי השואל צריך שישאל עצמו ויאמר למה נתן שכל לאדם ולא נתן לשאר מיני בעלי חיים · כי מענה זאת השאלה האחרונה · כן רצה ה' · או כן גזרה חכמתו או כן גזר הטבע · לפי שלשת הדעות הקדומות · ובאלו המענים

בעצמם

ומכאן ואילך יבין דעתו ועכ"פ לא מתנגד לדעת חז"ל אלא שיפרש בזה איזה פרטיים הבלתי מבואר בדברי סו"ל : כמו שיראה אריסטו · ר"ל שהם מושגחים בהשגחה מינית לבד לפי הכחות אשר הכין לאישיהם כפי טבעם אשר בגללם יחיו מדת ימי חייהם על הארץ : וגם מצוה · כבר העירונו בצדק (בסוף ל"ז מראשון לאסף) שהיתר בשר תאוה שהתירה התורה הוא כעין היתר יפת תאר , וכן אמרו ז"ל ע"פ כי תאוה נפשך לאכל בשר למדה תורה ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא מתוך תאוה , והרי זה בא ללמד פי' הכתוב בכל אות נפשך תאכל בשר שפי' כאשר תגבר התאוה מאד בכל כחה אז תאכל בשר , כי אין חפץ לה' בהמית החי למען אכל את בשרו , ומי זה ירא אלהים יתנהג במדת האכזרי

בין

בעצמם יענה על השאלה הראשונה · והבן דעתי עד סופו והעלהו בידך · שאני לא אאמין שיעלם מהשם יתעלה דבר או איחס לו ליאות · אבל אאמין שההשגחה נמשכת אחר השכל ומדובקת בו · מפני שההשגחה אמנם תהיה ממשכיל ואשר הוא שכל שלם שלמות אין שלמות אחריו · א"כ כל מי שנדבק בו דבר מן השפע ההוא כפי מה שישיגהו מן השכל ישיגהו מן ההשגחה · זהו הדעת הנאות אצלי למושכל ולכתובי התורה · ואמנם שאר הדעות הקודמות יש בהן תוספת וחסרון · אם תוספת יביא אל בלבול ושגעון גמור · ולהכחיש המושכל · ולהתגבר על המוחש · או קצור וחסרון · יתחייב להאמין אמונות רעות מאד בחק הש"י ויתחייב הפסד סדור בני אדם · וימחה ויפסיד כל טובותיהם במדות ובדבריות · רוצה לומר דעת מי שמעלה ההשגחה מבני אדם וישוה ביניהם ובין אישי שאר מיני בעלי חיים :

פרק שמנה עשר

ואחר מה שהקדמתיו מהיות ההשגחה מיוחדת במין האדם לבדו משאר מיני ב"ח אומר כי כבר נודע שאין חוץ לשכל מין נמצא אבל המין ושאר הכלליות דברים שכליים כמו שידעת · וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים · וכשיודע זה יהיה נודע ג"כ שהשפע האלהי הנמצא מדובק במין האדם ר"ל השכל האנושי אמנם הוא מה שנמצא מן השכלים האישיים והוא מה ששפע על ראובן ושמעון ולוי ויהודה · ואחר שהוא כן יתחייב לפי מה שזכרתיו בפרק הקודם כי אי זה איש מאישי בני אדם שהשיג מן השפע ההוא חלק יותר גדול כפי הכנת החמר שלו וכפי ההלמדו תהיה ההשגחה עליו יותר בהכרח אם ההשגחה היא נמשכת אחר השכל כמו שזכרתי · ולא תהיה א"כ ההשגחה האלהית בבני אדם כולם בשוה אבל יהיה יתרון ההשגחה עליהם כיתרון שלמותם האנושי זה על זה · ולפי זה העיון יתחייב בהכרח שתהיה השגחתו בנביאים עצומה מאד ולפי מדרגותם בנבואה · ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידותם וישרונם · אחר שהשעור ההוא משפע השכל האלהי הוא אשר שם דבר בפי הנביאים והוא אשר ישר מעשיהם הטובים והשלים חכמות החסידים במה שידעו : ואמנם הסכלים המורים כפי מה שחסרו מן השפע ההוא היה ענינם נבזה וסודרו בסדר שאר אישי מיני בעלי חיים ·
נמשל

בין הטבע והשכל ולא יאכל בשר כי אם בסעודת מצוה או לעיתות הצורך כמו שנהגו החסידים הראשונים : שההשגחה נמשכת אחר השכל · כן יאמר החוקר (נשני לשמיני מס"המ) שסבת אהבת בני אדם זה לזה הוא איזה דמיון שביניהם אם בפעולה מה או במחשבה מה · לכן מי זה נפשו אותה להפיק רצון ואהבה מה' לא יתכן לו זה בלתי אם שידמה אליו בפעולות ע"ד אמרם ז"ל מה הוא חנון אף אתה חנון וכו' · ושישכיל מושכלות בשכל העיוני כמוהו ר"ל ישכיל בחכמה כל אשר פעל אשר בה פעל ועשה כל נוצר · ובזה ידמה לו ויפיק השגחת רצון ואהבה ממנו ית' : תוספת · רומז לכת האשעריאה האומרים שהכל בגזירה אין לב"ח רצון ולא לאדם בחירה בשום דבר שזה בלבול ושגעון נגד המוחש והמושכל : או קצור וחסרון · רומז לדעת אריסטו האומר שאין שם רק השגחה מינית והאדם נעזב לפגעים כאחד משאר ב"ח :

ואחר מה שהקדמתיו · אחר שביאר בקודם יתרון ההשגחה הכללית אשר באדם משאר ב"ח להיות ההשגחה נמשכת אחר השכל · בא בזה הפרק לבאר ענין ההשגחה הפרטית באמרו להיות שאין בכלל המין כי אם מה שנפרט מאישי המין ואחר שההשגחה נמשכת אחר השכל כאמור לכן כל מי שהוא משכיל יותר בפועל אלהים ומעשהו תלוה אליו השגחת הש"ית יותר ממי שמשכיל פחות ממנו : ותהיה השגחתו בחסידים · כאן הבן שואל הנה הרב פתח בחכמה וסיים בחסידים · וכי משא פנים יש בדבר · אבל האמת בזה שהשגת החכמה הנאמנת והשכלת אמתו ית' לא תכון

רק

נמשל כבהמות נדמו · ומפני זה היה קל להרגם · אבל צוה בו לתועלות : וזה העניין הוא פנה ממפנות התורה ועליה בניינה רצוני לומר על שההשגחה באיש איש מבני אדם כפי מה שהוא · השתכל איך ספר על ההשגחה בפרטי ענייני האבות בעסקיהם ובשימושיהם עד מקניהם וקניינם ומה שיעדם השם מחבר ההשגחה אליהם · לאברהם נאמר אנכי מגן לך · ונאמר ליצחק ואהיה עמך ואברכך · ונאמר ליעקב והנה אנכי עמך ושמרתיך · ונאמר לאדון הנביאים ע״ה כי אהיה עמך וזה לך האות · ונאמר ליהושע כאשר הייתי עם משה אהיה עמך · זה כלו מבואר ההשגחה עליהם מפי שלימותם · ונאמר בהשגחה על החשובים החסידים ועזיבת הסכלים רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש · יאמר כשישלם קצת אישי המין מן המכות והמקרים ונפול קצתם בהם אינו לפי כחותם הגופיי׳ והכנותיהם הטבעיות הוא אמרו · כי לא בכח יגבר איש · אבל הוא לפי השלמות והחסרון ר״ל קרבם אל השם או רחקם ממנו ומפני זה הקרובים אליו בתכלית השמירה · ורגלי חסידיו וגו׳ · והרחוקים ממנו מוכנים למה שיקרה שימצאם ואין שם מה שישמרם ממה שיתחדש כהולך בחושך שאין ספק שיכשל · ונאמר בהשגחה על החסידים גם כן שומר כל עצמותיו וגו׳ · עיני ה׳ אל צדיקים וגו׳ · יקראני ואענהו וגו׳ · והפסוקים אשר באו בזה העניין רבו מלספור ר״ל בהשגחה על בני אדם כפי שיעור שלימותם וחסידותם : וכבר זכרו הפילוסופים גם כן זה העניין אמר אבונצר בפתיח׳ פירוש לספר ניקומכוס לאריסטו ז״ל · ואמנם מי שיש להם יכלת להעתיק נפשותיהם ממדה אל מדה הם אשר אמר אפלטון בהם שהשגחת השם עליהם יותר · ועתה השתכל איך הוציאנו זה המין מן הבחינה לידיעת אמתת מה שהביאוהו הנביאים כולם ע״ה מן ההשגחה האישית המיוחדת באיש איש כפי שלמותו ואיך זה מחוייב מצד העיון כשתהיה ההשגחה נמשכת אחר השכל כמו שזכרנו · ולא יתבן שנאמ׳ שההשגחה מינית לא אישית כמו שהתפרסם מקצת דיעות הפילוסופים אחר שאין שם נמצא חוץ לשכל בלתי האישים ובאלו האישים נדבק השכל האלהי אם כן ההשגחה אמנם היא באישים האלה · והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות ויסורו ההרחקות ויתבאר לך צורת ההשגחה איך היא · ואחר מה שזכרנו מדעות בעלי העיון בהשגחה והנהגת הש״י לעולם איך היא אבאר לך בקצר׳ ג״כ דעת אנשי תורתנו בידיעת השם ודברים שיש ליבה :

פרק תשעה עשר

מושכל ראשון הוא בלא ספק · שהש״י צריך שימצאו לו כל השלמויות · וירוחקו מעליו כל החסרונות · וכמעט

שהוא

רק בחסיד ירא אלהים וסר מרע ככתוב יראת ה׳ ראשית דעת ושתי אלה ר״ל היראה והחכמה מתאימות בשלימות האנושי ואתי׳ כמ״ד אם אין יראה אין חכמה , וא״כ החסיד הנזכר בזה הכוונה על החסיד האמיתי ר״ל שכבר קנה חכמה כמו שהחכם האמור לפניו הכוונה על החכם ירא אלהים ועושה רצונו כן החסיד האמור הכונה על ירא אלהים איש משכיל דורש אלהים ע״פ פעלו ורואה חסידותו ית׳ עם כל נוצר , אך החכם לבד או החסיד לבד לא דבר גם הרב בזה כי אפס שלימות בהם כאמרם ז״ל אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה : רשעים בחשך ידמו , ידמה העדר הטוב בשם חושך ואתי׳ ככתוב כי שמש ומגן ה׳ , וכמו שכתבנו (בראשון לראשון מכורי) : שיש להם יכולת להעתיק נפשותיהם ממדה אל מדה . ר״ל הם אשר נתנו הממשלה והשלטנות לכח השכל אשר הוא ישפוט התכונות . בנזיסרים , והוא המשכיל שזכר הרב ז״ל אשר לפי שיעורו הוא שיעור ההשגחה כאמור :

מושכל ראשון . אחר שהנית בקודש שהש״ית משגיח לתת לאיש כדרכיו , ושיש המחויב מזה שהש״ית יודע בהיות

שא״א

שהוא מושכל ראשון שהסכלות באיזה דבר שיהיה הוא חסרון ושהוא ית׳ לא יסכל דבר ׃ אבל מה שהביא קצת אנשי העיון כמו שזכרתי לך להתגאו׳ ולהתגבר לאמר ידע זה ולא ידע זה ׳ הוא מה שדמוהו מהעדר סדו׳ ענייני בני אדם אשר רב ענייניהם אינם עניינים טבעיים לבד אבל נמשכי׳ ג״כ להיות אדם בעל יכולת והשתכלו׳ ׳ וכבר זכרו הנביאים שראיית הסכלים על העדר ידיעת השם בפעולותינו הוא אמנם ראותם אנשי הרשע בטובה ונחת ושלוה ׳ ושזה מביא הצדיק החסיד לחשוב כי כונו אל הטוב ומה שסובל בעבורו מן הצער להתקומם זולתו לו אינו מועיל ׳ ואחר כן זכר הנביא ע״ה שמחשבתו שוטטה בזה עד שהתבאר לו שהדברים אין לעיין ולהשתכל בהם רק בסופם לא בתחלתם ׳ וזהו ספור בהדר אלו העניינים כולם ׳ אמר נאמרו איכה ידע אל ויש דיעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ׳ וסוף המאמר ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות ׳ ואלו העניינים כולם בעצמם זכרם מלאכי אמר חזקו עלי דבריכם אמר ה׳ וגו׳ אמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה׳ צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו ה׳ וימלטו אז נדברו יראו ה׳ וגו׳ ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ׳ וכבר ביאר דוד פרסום זה הדעת בזמנו ומה שחייב והביא בני האדם לחטוא ולעשוק קצתם את קצתם ׳ והתחיל לטעון לבטל זה הדעת ולהגיד שהוא יתעלה יודע כל זה אמר אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת ׃ והנה אבאר לך עניין אלו הטענות אחר שאזכור לך רוע חבנת ההורסים לדברי הנביאים לזה המאמר ׳ אמרו לי זה שנים אנשים ממשכילי אומתנו הרופאים שהם תמהים ממאמר דוד ע״ה אמרו כן היה מתחייב לפי הקשו זה ׳ שבורא הפה יאכל ׳ ויוצר הריאה יצעק ׳ וכן בשאר האיברים ׳ והשתכל אתה המעיין במאמרי זה כמה רחקו מן הנכונה בהבנת זאת הטענה ושמע עניינה ׳ מבואר הוא שכל פועל כלי מן הכלים לולי שהפעל הנעשה בכלי ההוא מצוייר אצלו לא היה יכול לעשות לו כלי והמשל בו שאם לא היה הנפח מצייר עניין התפירה ומבין אותה לא היה אותה המחט על התכונה הזאת אשר לא תשלם התפירה זולתה וכן שאר הכלים ׳ וכאשר חשב מי שחשב מן הפילוסופי׳ שהשם לא ישיג אלו הפרטים להיותם מוושגי החושים והש״י לא ישיג בחוש אבל השגה שכלית ׳ טען אליהם במציאות החושים ואמר אם היה עניין השגת הראות נעלם מהשם ולא ידעהו איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראות ׳ התראה שבמקרה היה הרחדש להה אהרת זכה ותחתיה לחה אחרת כך ותחתיה מחיצה אחת והזדמן שנקב בה נקב ובאה כנגד הנקב מחיצה זכה וקשה סוף דבר להוות העין ומחיצותיו ועצביו אשר בהם מן התקון מה שנודע וכוון בכולם

שא״א להשגחה מבלתי ידיעה ע״כ הביא ההכרח לבאר נזה פינת ידיעתו ית׳ ׃ שהסכלות באיזה דבר ׳ העדר הידיעה באיזה דבר הוא פחיתות וגרעון אללו ׃ אינם עניינים טבעיים ׳ כמו הבריאות והחולי ר״ל שקצת לדיקים יהיו חולים בטבעם וקצת רשעים בריאים ׃ להתקומם זולתו לו ׳ למען יעמוד לו השכר נגד סבל הצער ׃ אינו מועיל ׳ סבל הצער איננו מועיל על קבול הטוב ׃ עמל הוא ׳ עול הוא כלומר נראה כעול בראשית ההסקפה ׃ עד אבוא אל מקדשי אל ׳ עד אחן לבי להבין אחרית ותכלית קדושי אל ר״ל ראיתי כי אחרית לקדושי אל עם היות ראשיתם מלער ׳ אך אלה הרשעים וטוב להם ספו תמו ככתוב אחרית רשעים נכרתה ׃ מחילה זכה וקשה ׳ עור קרניע בלע״ז ׳ וכבר למדו חכמי המרפאה דיאופ״טריק בלעז ממלאכת העין לתקן כלי מראות שונות מגדילי המוחש מקרי״סקאפי׳ בלעז ׳

בכולם תכלית זה הפעל האם יצייר משכיל שזה נפל במקרה · לא כן אבל הוא בכונה מן הטבע בהכרח · כמו שבאר כל רופא וכל פילוסוף · ואין הטבע בעל שכל והנהגה וזה מוסכם מן הפילוסופים כולם · אבל זאת ההנהגה הדומה למלאכת מחשבת תבוא לפי דעת הפילוסופים מהתחלה שכלית והיא מפעולת בעל שכל לפי דעתנו והוא אשר הטביע אלו הכחות בכל מה שימצא לו כח טבעי , ואם השכל ההוא לא ישיג זה הענין ולא ידעהו איך המציא או הגיע מאתו לפי הדעת ההוא טבע שיכוין אל זה הענין אשר אין ידיעה לו בו ובאמת קראם דוד בוערים וכסילים · ואחר כן התחיל לבאר שזה חסרון בהשגתינו ושהשי״ אשר נתן לנו זה השכל אשר בו נשיג ומפני קצורנו מהשיג אמתתו ית׳ התחדשו לנו אלו הספקות העצומות יודע זה החסרון בנו ושמחשבתנו זאת המקצרת אין להשגיח למה שחייבתנו מן ההריסה אמר · המלמד אדם דעת השם יודע מחשבות אדם כי המה הבל · וכונתי כולה היתי׳ בזה הפרק לבאר שזה עיון קדום מאד ר״ל מה שיאמרו בו הסכלים מהעדר השגת השם מפני היות ענייני בני אדם האפשריים בטבעם בלתי מסודרים אמר , ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה׳ · ובמדרש מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע ואינו מדבר · רוצים בו דמותם שהשם בלתי משיג אלו העניינים ולא הגיעה מאתו לא מצוה ולא אזהרה לנביאים · וסבת זה כלו והראיה עליו אצלם · היות ענייני בני אדם בלתי נמשכים כפי מה שיראה כל איש ממנו שכך ראוי שיהיה · וכשראו שאין העניינים כאשר רצו אמרו אין ה׳ רואה אותנו · ואמר צפניה על אלו הסכלים האומרים בלבבם לא ייטב השם ולא ירע · ואמנם מה שראוי שנאמר בידיעתו יתעלה בעניינים כלם הנה אגיד לך אחר זה דעתי בו אחר שאודיעך העניינים המוסכם עליהם אשר לא יוכל בעל שכל לחלוק בדבר מהן :

פרק עשרים

ענין מוסכם עליו שהוא ית׳ לא יתכן שתחדש לו ידיעה עד שידע עתה מה שלא ידעהו קודם ולא יתכן שיהיה לו

ואחרים מקרבי המוחש טעלי״שקאפי׳ בלע״ז , ומבנין העין ותכונתו למדו לעשות כלי מחזה הנקרא קאמער״אובסקור והוא כדמות חדר אפל בלי חלון ובו נקב קטן שתום בזכוכית לי״נז בל״א המלוטש כדמות עדשה אשר דרך שם יפלו מוחשי הראות העוברים לפניו ברחוב והם נרשמים על הנייר הלבן אשר נגד העדשה עפנימה במצב ידוע בדמותם וצלמם וגוונם אלא שהם מהופכים הצד שמעלה יהי׳ למטה והימיני שמאלי וההולך למזרח יראה על הנייר שהוא הולך למערב והפך בהפכו , וכל זה למדו מתמונת העין אשר בראה ה׳ אשר לו יונח שאין הש״ית יודע מהות הראי׳ היה זה פלא איך ידע אל לתקן כלי הראות באופן שישלם ממנו הראות , וכיוצא בו יראה פליאת הבורא בבנין האוזן ששם בו תוף ומנענעים כעין פטישים קטנים וגדולים התכים על התוף הכאות גדולות וקטנות כי כערך רעידת האויר כן חוזק שאת הקולות , אשר כלי כזה לא יעשה מבלי ידיעת חכמת השמע , ואל זו הידיעה ירמוז הכתוב הנוטע אוזן הלא ישמע וגו׳ , ר״ל הוא ידע מהות השמיעה והראיה , וכבר חברנו חיבור נחמד להשכיל בחכמת המראות אשר להורות נתן בלב המעין איך יתקנו כלים מגדילי המוחש או מקריבי המוחש , ואיך ימצאו נקודת השריפה בכל זכוכית מלוטשת גבנונית קאנ״קאף בלע״ז , ועוד ענינים מופלאים כאלה והמה בכתובים , ואולי לא יצאו לאור הדפוס כי ראיתי את עמי כל יחפצו בתבונה ודבר אין להם בידיעו׳ כאלה כי פועל אלהים לא יביטו ומעשי ידיו לא יראו ע״כ אמרתי סייג לחכמה שתיקה ככתוב (בע״ה לב׳ מאסף) אל תעיר ישן בתנומות עלי משכב וגו׳ :

ענין מוסכם עליו · אחר שביאר בקודם שהש״ית יודע כל , בא לבאר בזה מהות ידיעתו ואיכותה והבדלה מידיעתנו ? לא יתכן שתתחדש לו ידיעה · כי כל מתגבר למתחדשים הוא מתחדש ג״כ , ואחר שהש״ית הוא בלתי מחודש לכן לא

לו ידיעות רבות ואפי׳ לפי דעת מי שיאמין התארי׳ , וכאשר התבאר וה במופת , נאמר אנחנו קהל אנשי התורה שבידיעה אחת ידע הדברים הרבים ולא בהתחלף הידועים יתחלפו הידיעות בחקו יתעלה כמו שהוא בחוקנו , וכן נאמר שכל אלו הדברים המתחדשים ידעם קודם היותם ולא סר מהיותו יודע אותם , ולזה לא יתחדש לו מדע כלל כי ידיעתו שפלוני הוא עתה נעדר וימצא בעת הפלוני ויתמיד נמצא זמן כך ואח״כ יעדר , כשימצא האיש ההוא כמו שקדמ׳ הידיעה בו לא נוספה שם ידיעי ולא התחדש מה שלא היה נודע אצלו אבל התחדש מה שהית ידוע מקודם שיתחדש כפי מה שנמצא , ויתחייב לפי זאת האמונה שיהיה המדע נתלה בהעדר , ויקיף במה שאין לו תכלה , והאמנו זה ואמרנו כי ההעדר אשר קדמה בידיעתו המצאתו והוא יכול להמציאו לא ימנע התלות הידיעה בו , אמנם מה שלא ימצא כלל הוא ההעדר הגמור בחק ידיעתו אשר לא תתלה ידיעתו בו כמו שלא תתלה ידיעתנו אנחנו במה שהוא נעדר אצלינו , ואמנם ההקפה במה שאין תכלית לו , יש בו ספק ונטה קצת בעלי העיון לאמר שהידיעה נתלת במין ומתפשטת על שאר אישי המין בענין אחר זהו דעת כל בעל תורה כפי מה שיביא אליו הכרח העיון : אמנם הפילוסופים פסקו הדבר ואמרו שלא תתלה ידיעתה בהעדר , ולא תקים (נ״א תקיף) ידיעה במה שאין לו תכלית ואחר שלא יתחדש לו מדע מן השקר שידע דבר מן המתחדשים ולא ידע אם כן אלא הדבר הקיים אשר לא ישתנה , וקצתם נתחדש להם ספק אחר יאמר שאפילו הדברים הקיימים אילו ידעם יהיו לו דעות רבות כי ברוב הידועים ירבו הדעות כי לכל ידוע דעה מיוחדת בו

אם

לא יתכן שתהיה לו ידיעה מחודשת, אף כי חידוש הידיעה הוא שינוי ביודע ויציאה מן הכח אל הפועל, וכל זה רחוק ממנו ית׳ : ידיעות רבות · שא״כ יהיה מהותו מורכב ולא יהיה א״כ מחויב המציאות בבחינת עצמו הפך המבואר (בעיון שלישי מראשון לשני), ואף גם אם נאמר שהוא ית׳ אין לו אלא ידיעה אחת, לא יתכן זה מבלתי היות הידיעה היא עצם אחד עם עצמותו כנ״ל : שיהיה המדע נתלה בהעדר · כי גדר הידיעה הוא ציור הדבר בנפש כפי מה שהוא חוץ לנפש וכל דבר שלא בא לעולם איננו עדנה חוץ לנפש והוא נעדר המציאות ואיך תתלה בו הידיעה : ויקיף במה שאין לו תכלה · גדר הידיעה הוא הגבל הידוע מזולתו וכל הנגבל מזולתו הוא מוגבל וב״ת, ויתחייב מזה ההפך הסותר שכל מה שהוא בעל בלי תכלית לא תקיף בו ידיעה, והנה ידיעת האישים אשר הם במציאות והעתידים להיות הם בעלי בלי תכלית על כן לא יתכן שתקיף בהם הידיעה : והוא יכול להמציאו לא ימנע התלות הידיעה בו · כי הידיעה נתלת בידיעת השתלשלות הסבות שהתחלת ההשתלשלות הוא ענין נמצא במציאות אשר על כן תתלה ידיעתנו בליקות המאורות העתיד להיות, וזה כי הארץ אשר צלה היא סבת העדר אור הירח, והירח אשר צלה הוא סבת העדר אור השמש הם ענינים נמצאים והגלגלים הגורמים לזה הם ג״כ ידועים ע״כ אין זו הידיעה נתלית בהעדר עכ״פ, וזה כל משכיל באדם שהוא יודע הדברים העתידים להיות לפי הסבות המחייבות מציאותן בעתיד כאמרם ז״ל איזה חכם הרואה את הנולד, ובזה תבין כי אפס מקום למבוכת הר״שט אשר יאמר כי הוא זה ההעדר אשר נתלה ידיעתנו בו, ואף גם מה שסיפק מידיעתנו שהוא איננו נפרד, הנה אין זה ידיעת ההעדר אבל ידיעת הישות שהפכו שהוא ג״כ ישות לא יתכן להמצא עמו בנושא אחד, והוא מושכל ראשון כמו שנדע שהמציאות והעדרו לא יתכן בנושא אחד, ובזה נודע שפאת המציאות שהעדרו לא יכון עמו בנושא אחד וד״ל : שהידיעה נתלית במין · ר״ל שהוא ית׳ יודע ידיעה כוללת את המין והמין הוא ענין נמצא : ומתפשטת על שאר אישי המין · ר״ל שהוא יודע אישי המין ידיעה כוללת מירת כי אין מין כי אם חיבור אישי המין : זה דעת כל בעל תורה · כן אמנם דעת פילוסופי ישראל, המודים בידיעה ובהשגחה פרטית והמודים שהפרטים מושגחים בבחינת ההשגחה הכללית ע״ד מ״ש הרב ז״ל (בי״ת מוה), אשר כן כתב הראב״ע ז״ל אין ספק שהש״ית יודע הכללים וכאשר ידבק החלק בכל ישוב החלק ככל : אמנם הפילוסופי׳, פילוסופי האומות בעלי בלי דת הם יאמרו שאינו יודע ידיעה פרטית כלל כי אינו יודע אלא הדבר הקיים ר״ל המין

שקיים

אם כן לא ידע כ"א עצמו: ואשר אומ' אותו אני הוא שסבת כל מה שנכשלו בו כולם היא שזמם בין ידיעותינו וידיעתו יתעלה יחס, ותעיין כל כת בעניינים נמנעים בידיעתינו ותחשוב שהוא מיוחד בידיעתו או יסופק עליו העניין, וצריך שנרבה להוכיח הפילוסופים על זאת השאלה יותר מכל אדם, שהם בארו במופת שעצמו יתעלה אין רבוי בו ולא תאר לו חוץ לעצמו אבל עצמו מדעו ומדעו עצמו, והם הם אשר בארו במופת ששכלינו וידיעותינו מקצרו' להשיג אמתת עצמו כפי מה שהיה כמו שבאר', ואיך יחשבו שישיגו ידיעתו וידיעתו אינו דבר חוץ לעצמו, אבל זה הקצור בעצמו אשר קצרו ידי שכלינו מהשיג עצמו הוא הקצור מהשגת ידיעתו ברברים איך היא, ואין זה ידיעה ממין ידיעתנו שנקיש עליה אבל הוא עניין נבדל כל ההבדל, וכמו שיש עצם מחוייבת המציאות מאתה התחייב כל נמצא לפי דעתם, או היא הפועלת כל אשר זולתה אחר ההעדר לפי דעתנו, כן נאמר שהעצם ההיא משגת כל אשר זולתה לא יעלם ממנה דבר בשום צד מכל מה שהמציאה, ואין שתוף בין ידיעתינו וידיעתו כמו שאין שתוף בין עצמינו ועצמו, ואמנם הטעה הנה שתוף שם הידיעה כי השתוף הוא בשם לבד וההבדל באמתתו ומפני זה יתחייבו ההרחקות כי נחשוב שהעניינים המחוייבים לידיעתינו מחוייבים לידיעתו, וממה שהתבאר לי גם כן מפסוקי התורה שידיעתו יתעלה במציאות אפשר אחר שעתיד להיות לא תוציא האפשר ההוא מטבע האפשר כלל אבל טבע האפשר עומד עמו, ושאין הידיעה במה שיתחדש מן האפשריים מחייבת היותם בהכרח על אחד משני האפשריי', זאת גם כן פנה מפנות תורת מר"עה אין ספק בה כלל, ולזה אמר

קיים: א"כ לא ידע כ"א עצמו · ואפי' שידעם ידיעה אחת כללית חוץ מעצמו לא יתכן כי יתחייב היות עצמותו מורכב מעצם והידיעה: ואמנם הטעה הנה שתוף שם הידיעה · ר"ל שאין לידיעתו ית' גדר אחד עם ידיעתנו ולפ"ז יתכן שידע ענינים רבים ולא יהיו רבוי ידיעות בו ותחלה ידיעתו בהעדר גמור, וידע הדברים המתחדשים בידיעה ההיא אשר ידעם טרם התחדשם: לא תוציא האפשר ההוא מטבע האפשר · ר"ל ידיעתו בדבר לא תחייב מציאות הדבר ההוא עכ"פ כמו שאם ידע שראובן יהיה רשע ושמעון יהי' צדיק, לא תחייב ידיעתו שיהיו אלה האנשים כן שא"כ אפס מקום לשכר ועונש אחר שהם מוכרחים במעשיהם מפני ידיעתו אותם, ואפס מקום למצות ומחויב א"כ מזה שידיעתו בלתי מבטלת טבע האפשר והבחירה, ואם זה נראה לסותר בעינינו כי אם יש ידיעה יש גזירה ואין בחירה, ואם יש בחירה אין ידיעה ואין גזרה, זה אמנם יתחייב אם נערוך ידיעתו עם ידיעתנו אך באמת אין ערוך לידיעתו עם ידיעתנו עד שידיעתו ית' בדבר העתיד להיות לא תחייב היות הדבר כן ולא יבטל טבע האפשר עכ"פ וזה בעבור שאין ידיעתו כידיעתנו, וכבר נאמרו בענין זה דברים הרבה, וקורא אני לידיעה זו שם חדש אשר פי יקבנו בשם מדע עוני מפני שעונין עלי' דברים הרבה, ואשר אחזה אני בכשרון הידיעה הנאות לפי התורה ולפי החכמה מבלתי שימשך אחריה שום סתירה לטבע המציאות הוא זה, הנה מבואר הוא שגדר הזמן לו שם בשלשה מחלקות עבר, עתיד, הווה, ומבואר הוא ג"כ שהש"ית איננו נופל תחת הזמן, לכן יהיו חלקי הזמן לאחדים בערכו והוא הוה כי העבר והעתיד הם לפניו כאלו הם במציאות, והמבואר כי ידיעת היודע בעת ההתפעלות של כל פעולה לא תחייב עכ"פ הפעולה ואיננה סבת הפעולה ההיא כ"א ראובן הרואה דרך חלון ביתו בשמעון שהרג את הנפש, הנה לא ראיית ראובן חייבה זאת ההריגה, ולא היא סבה להריגתו להיותה לשעתו, לכן בהיות ידיעתו ית' בכל הפעולות העתידות כאלו הן הוות ע"כ אין ידיעתו ית' סבה למציאות הפעולה ההיא, ולכן נשאר טבע האפשר והבחירה ביד הפועל, וכענין זה כתב הר"מע מפאנו במאמר אם כל חי במדת כלל ופרט ז"ל הש"ית צופה ומביט בחירת הבוחר בשעת פעולתו בפועל ממש ולפ"ז תהיה הבחירה סבת ידיעתו כב"י לא הפך זה ר"ל שתהיה הידיעה סבת הפעולה, וזהו תבין אמרם ז"ל הכל צפוי והרשות נתונה וכו', לא אמר הכל צופה כ"א צפוי שהוא בינוני פעול, כי להורות נתן בלבנו שהפעול הוא העיקר בצפיה זו, וזהו הרשות והבחירה נתונה אל כל אדם לעשות כרצונו, ובטוב ר"ל באמת ובצדק נדון העולם אחר שאין

שם

אמר ועשית מעקה לגגך וגו׳ , וכן אמרו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה וגו׳ , וכן נתינת התורות כלם והמצוה והאזהרה שבה אל זה השורש , והוא שידיעתו במה שיהיה לא יוציא הדבר האפשר ההוא מטבעו , וזהו המסופק הגדול לפי השגת דעתנו הקצרה , והתבונן בכמה דברים נבדל מדעו ממדענו לפי דעת כל בעל תורה , תחלת זה בהיות המדע האחד יאות וישוה לידיעות רבות מתחלפות במינין , והשני בהתלותו במה שלא נמצא , והג׳ הקיפו במה שאין תכלית לו , והד׳ בהיות מדעו לא ישתנה בהשיג המחודשים ונראה שידיעת הדבר העתיד להמצא אינו הידיעה בו שכבר נמצא אבל הנה תוספת אחת והיא שאשר היה בכח שב בפעל , והה׳ לפי דעת תורתינו בהיותו ית׳ לא תתברר ידיעתו אחד מב׳ אפשריי׳ ואע״פ שכבר ידע אחרית א׳ מהן ע״ד יחוד וברור , וא״כ אני תמיה באי זה דבר דמתה ידיעתינו לידיעתו לפי דעת מי שיאמין המדע תואר נוסף האם יש הנה אלא השתוף בשם לבד , אמנם לפי דעתנו אשר נאמר שאין דעתו דבר נוסף על עצמו באמת התחייב הבדלת ידיעתו לידיעתנו ההבדל העצמי הזה כהבדל עצם השמים לעצם הארץ , כבר בארו הנביאים זה אמרו כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי כי גבהו שמים מארץ כן גבהו וגו׳ , וכלל העניין אשר אומר אותו בקצרה כי כמו שלא נשיג אמתת עצמו ועם כל זה ידענו שמציאותו שלמה מכל מציאות ולא יתערב עמה לא חסרון ולא שנוי ולא הפעלו׳ כלל , כן עם היותינו בלתי יודעים אמתת ידיעתו מפני שהיא עצמו נדע שהוא לא ישיג פעם ויסכל פעם אחרת ר״ל שלא יתחדש לו מדע כלל ולא יתרבה ולא יגיע לתכלית ולא יעלם ממנו דבר מן הנמצאות כלם ולא תבטל ידיעתו אותם טבעיהם אבל האפשר נשאר עם טבע האפשרו׳ , וכל מה שיראה בכלל אלו הדברים מסתירה הוא לפי בחינת מדענו אשר לא ישתתף עם מדעו כ״א בשם לבד , וכן הכונה תאמר על מה שנכוונהו אנחנו עליו ועל מה שיאמר שהוא ית׳ כיוון אליו בשתוף , וכן ההשגחה נאמרת בשתוף על מה שנשגיח אנחנו עליו ועל מה שיאמר שהוא ית׳ ישגיח עליו , והאמת א״כ שעניין ההשגחה , ועניין הידיעה , ועניין הכונה , המיוחסות אלינו , בלתי עניין המיוחסות אליו , וכשילקחו שתי ההשגחות או שתי הידיעות או ב׳ הכוונות על שיקבצם עניין אחד יבאו הספקות הנזכרות , וכשידע שכל מה שייוחס אלינו נבדל מכל מה שייוחס אליו יתבאר האמת , וכבר הגיד ההבדל בין אלו המיוחסים אליו ובין המיוחסים אלינו באמרו , ולא דרכיכם דרכי , כמו שקדם לנו זכרו :

הפרש

שם מוכרח במעשיו , דע זה והביניהו כי נכון הוא : ועשית מעקה ׳ סיפא דקרא קדים פן יפול הנופל : לא יוציא הדבר האפשר ׳ אע״פ שהוא ית׳ יודע העתיד להיות באחד משני האפשריים עכ״ז נשאר טבע האפשר והבחירה : והתבונן בכמה דברים ׳ והנה יש שם חמש הבדלים בין ידיעתו ית׳ לידיעתנו , א׳ שידיעות רבות חשובה לאחדים בעצמותו ית׳ , ב׳ שידיעתו נתלית במה שלא נמצא עדנה בפועל כי אם בעתיד להיות , ג׳ ידיעתו מקפת ידיעה אשית לבלי תכלית , ד׳ שידיעת העתיד היא עצם אחד עם ידיעת העבר בלי שינוי , הה׳ שעם ידיעתו הבחירה העתידה עכ״ז לא יהיה האדם מוכרח במעשיו בעבור ידיעתו אחד משני האפשריים אבל טבע האפשר והבחירה נשאר ביד האדם בכל אשר יחפוץ , והנה מי חכם יבין דבר שאם היה אלה ההנחות בידיעתנו היו אלה ההנחות סותרות זו לזו כחוקינו אבל בהיות שעצם מעצמו ית׳ איננו כעצמותנו , וידיעתו איננה כידיעתנו ע״כ יכונו בם אל הורים בעינינו גם יחד כי ידיעתו איננו נגדר אחד עם ידיעתנו אבל נקראים ידיעה בשיתוף השם לבד , לכן אפס מקום למבוכות אשר יסופקו עלינו , והבן אלה הדברים היטיב וירוח לך : ונראה שידיעת הדבר ׳ מה שנראה הוא לפי בחינת מדענו מה שאיננו ככה בבחי׳ מדעו ית׳ :

הפרק

פרק אחד ועשרים

הפרש גדול יש בין ידיעת העושה במה שעשה וידיעת זולתו בעשוי ההוא · והוא שהדבר העשוי אם נעשה נאות לידיעת עושהו יהיה עושהו א"ב למה שעשה נמשך לידיעתו · ואולם שאר בני אדם המתבוננים בעשוי ההוא וידיעתו ידיעה מקפת תהיה ידיעתם נמשכת אחר העשוי , והמשל בו שהאומן שעשה זה הארון אשר יתנועעו בו משקלים לנזילת המים ויורו על מה שעבר מן היום או הלילה מן השעו' · כל מה שיגר בו מן המים , ושנוי הצעת הגרתם · וכל חוט שימשך · וכל לוזה שתרד · הכל מושג ידוע אצל העוש' אותם · ולא ידע התנועות ההם מפני התבוננו בתנועות המתחדשות עתה · אבל הענין בהפך והוא שהתנועות ההם המתחדשות אמנם התחדשו כפי הסכמת ידיעתו , ולא כן הוא המתבונן בכלי ההוא אבל המתבונן כל אשר יראה תנוע' אחת תתחדש לו ידיעי' · וכל אשר ירבה להתבונן יתוספו ידיעותיו ויתחדשו לו ראשון ראשון עד שילמד מהם וידע כל הכלי · ואלו שיערת שתנועות הכלי ההוא אין להם תכלית לא יוכל המתבונן להקיף בהם ידיעה לעולם · וא"א למתבונן ג"כ שידע תנועה מן התנועו' ההם קודם התחדשה אחר שאינו יודע מה שידע אלא ממה שיתחדש · וכן העניין בכל הנמצא ויחוסו אל ידיעתנו וידיעתו ית' · והוא שאנחנו אמנם נדע כל מה שנדע מפני ההשתכלות בנמצאות · ומפני זה לא נוכל לדעת מה שעתיד להיות ולא מה שאין הכלית לו · וידיעותינו מתחדשות מהרבות כפי הדברים אשר מהם תושג ידיעתם · והוא ית' אינו כן ר"ל שלא ידע הדברים מצדם עד שיפול הרבוי וההתחדשות אבל הדברים ההם נמשכים אחרי ידיעתו הקודמת המישבי אותם כפי מה שהם עליו · אם מציאות נבדל · או מציאות איש בעל חמר קיים · או מציאות בעל חמר משתנה האישים נמשך אחר סדר לא יפסד ולא ישתנה · ומפני זה לא יהיה אצלו ית' רבוי ידיעות ולא התחדשות ושנוי ידיעה · שהוא בדעתו אמתת עצמו אשר לא תשתנה ידע כל מה שיתחייב לפעולותיו כלם · והיותנו משתדלים לדעת איך הוא זה , כאלו השתכלנו שנהיה אנחנו הוא והשגתינו השגתו · ואם כן הראוי למאמת המודה על האמת שיאמין שהוא ית' לא יעלם ממנו דבר כלל אבל הכל גלוי לידיעתו אשר היא עצמו · ושהמין ההוא מן ההשגה מן השקר שנדעהו אנחנו כלל · ולו ידענו איך הוא היה לנו השכל ההוא אשר יושג בו זה המין מן ההשגה וזה דבר שלא ימצא במציאות אלא לו יתעלה והוא עצמו · והבן זה שאני אומר שהוא מופלא מאד ודעת אמתי כשימשך אחריו ולא ימצא בו דבר מן הטעות ולא מן ההטעאה ולא ישיגוהו הרחקות ולא ייוחס בו אל השם יתעלה חסרון · שאלו העניינים הנכבדים העצומים לא ימצא מופת עליהם כלל לא לפי דעתנו אנחנו קהל אנשי התורה ולא לפי דעת הפילוסופים

הפרש גדול יש • אחר שביאר בקודם שידיעתו ית' נבדלת מידיעתנו בחמשה הבדלים ביאר בזה איכה היתה זאת שנבדלה ידיעתו מידיעתנו , ואמר כי ידיעתו פועלת וידיעתנו היא מתפעלת : והוא שהתנועות ההם המתחדשות • חידוש התנועות הם בערך המתבונן בעשוי , אך אין שם חידוש ידיעה בבחינת העושה כשכבר ידע אלה החידושים בטרם יתחדשו ומידיעתו נתחדשו אלה הפעולות : רבוי ידיעות • כי הרבוי הוא בערכנו שאנחנו נדע קצת ואחר נדע קצתו הנשאר משא"כ הוא ית' שהכל נתחייב מידיעותו הפשוטה שהיא עצמותו שמציאות העולם בכלל הוא נקשר קצתו בקצת והיה מידיעה אחת אשר בו ית' , לכן בידיעת עצמו ידע כל , ואנחנו לא נדע עכ"פ איכה ידע אל בידיעה אחת הכל כי הן לו ידענו זה היה לנו שכלו והיינו עצם האלוה : דבר מן הטעות • שנהיה טועים בו : ולא מן ההטעאה • שנהיה מטעים בו , אבל הכל אמת שבעבור היות ידיעתו פועלת וידיעתנו מתפעלת , על כן נבדלה ידיעתו מידיעתנו בהבדל עצמי אשר לו שם בחמשת ההבדלים כאמור בקודם :

הפילוסופים לפי רוב התחלפם והתחלק׳ בזאת השאלה · וכל השאלות אשר אין מופת עליהם צריך שימשך אדם בהם אחר הדרך הזאת אשר נמשכנו אנחנו אחריה בזאת השאלה ר״ל שאלת ידיעת השם בכל אשר זולתו והבינהו :

פרק שנים ועשרים

ענין איוב הנפלא הוא מכת מה שאנחנו בו רוצה לומר שהוא משל לבאר דיעות בני אדם בהשגחה וכבר ידעת באורם ומאמר קצתם איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה · ואשר חשבו שהיה ונברא ושהוא עניין שאירע לא ידעו לו לא זמן ולא מקום · אלא קצת החכמים אמרו שהיה בימי האבות · וקצתם אמרו שהיה בימי משה וקצתם אמרו שהיה בימי דוד · וקצתם אמרו שהיה מעולי בבל · וזה ממה שיחזק מאמר מי שאמר לא היה ולא נברא · סוף דבר בין היה בין לא היה בכמו ענינו הנמצא תמיד נבוכו כל המעיינים מבני אדם עד שנאמר בידיעת השם ובהשגחתו מה שכבר זכרתי לך · ר״ל היות האיש התם השלם הישר במעשיו הירא מאד מן החטאים יחולו בו רעות גדולות ותכופות בממונו ובניו וגופו ללא חטא · יחייב העניין ההוא ולפי שתי הדעות ר״ל אם היה או לא היה הדברים ההם אשר בפתיחת הספר ר״ל מאמר השטן ומאמר השם אל השטן ומסור איוב בידו כל זה משל בלא ספק לכל בעל דעת · אלא שהוא משל לא כשאר המשלים כולם אבל משל שנתלו בו פליאות ודברים שהם כבשונו של עולם · והתבארו בו ספקות גדולות ונגלו ממנו תעלומות שאין למעלה מהן · ואני אזכור לך מה שאיפשר לזכרו ואזכור לך דברי החכמים ז״ל המעוררי׳ אותי למה שהבינותיו מן המשל ההוא הגדול · ותחלת מה שתשתכל בו אמרו איש היה בארץ עוץ הביא שם משתתף והוא עוץ שהוא שם איש את עוץ בכורו והוא צווי בעצה ובהנהגה עוצו עצה וכאלו יאמר לך השתכל בזאת העצה והתבונן בו והעלה בידך ענייניו והבינם וראה הדעות האמתיות מה הן · ואחר כן זכר שבני האלהים באו להתיצב על ה׳ ובא השטן בתוכם ובכללם · כי לא אמר ויבאו בני האלהים והשטן להתיצב על ה׳ שאז היה נראה שמציאות הכל על יחס אחד ועל ערך אחד

ענין איוב · אחר שכבר הציע בפרקים הקודמים ענין ההשגחה והדעות החלוקות בה ובשמיני לזה ביאר ענין השטן שהוא ההעדר הבלתי מכוון במציאות · ושהרעות ההוות במציאות וסבותיהם הוא ההעדר המחובר בחמר · או העדר השכל · שכל זה הוא הצעה לביאור ספר איוב · בא עתה לבאר ספר איוב · ככתוב הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך : לא היה ולא נברא · כבר נזכר איוב בכתובי׳ והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב וגו׳ (יחז׳ י״ד) · ומשמעות הוא זה · ואחר שזכרו אחר דניאל יראה שהיה מעולי גולה : אם היה או לא היה · ר״ל אף אם נאמין שהיה ונברא כפשטי׳ דקרא נח דניאל ואיוב · מ״מ ספור הוויכוח לא היה ולא נברא · אבל ממשל משלים חברו · לברר ולבאר ענין ההשגחה על פי הוויכוח מבעלי דעות שונות · ובעבור שהי׳ איוב מפורסם לצדיק בדורותיו ע״כ לקח אותו לדוגמת צדיק ורע לו אשר הוא יסוד הוויכוח · והנה כפי הכרעתנו דעת האומר שאיוב היה מעולי גולה · הנה יראה לפי זה שמחבר זה הספר היה אחריו בזמן ובהכרח היה זה אחד המשוררים מהבבליים · כי הם היו משוררים גדולים ונכבדים בעלי צחי הלשון עד שרובי ספר תהלים חברום הבבליים : עולה עלה · אמנם כן דרך בעלי השיר לכנות שמות למתווכחים כשמות אשר יאותו לכל אחד מהם לפי המסופר ממנו : שבני האלהים · כבר ביאר (בששי לשני) שהכחות הטבעיות מכונים בשם מלאכים הנקראים בני אלהים · והנה ידמה כאלו הכחות הטבעיות באו להתיצב על ה׳ לשמוע מה יצוה להם ה׳ לעשות : ובא השטן בתוכם · כבר התבאר (מן שמיני עד י״ג מזה) שההעדר הכרוך בעקבי החומר הוא זה המכונה בשם שטן ומההעדר הלזה נמשך כל הפסד במציאות וההפסד הוא בלתי מכוון מצד עצמו כי אם ההויה הנמשכת אחרי ההפסד · ולפ״ז הנה יאמר שכאשר באו הכחות הטבעיות להתיצב על ה׳ בא

אחר, אבל אמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳ ויבא גם השטן בתוכם וכיוצא בזה המאמר לא נאמר אלא במי שבא בלתי מכוון ולא מבוקש לעצמו אבל כאשר באו מי שבון בואם בא זה בתוך הבאים, ואחר כן זכר שזה השטן הוא משוטט בארץ ומתהלך בה ואין בינו ובין העליונים יחס כלל ואין לו שם מהלכי׳ הוא אמרו משוט בארץ ומהתהלך בה כלומר שוטו והתהלכו לא היה רק בארץ, ואחר כן זכר שזה התם והישר נתן ונמסר ביד השטן הזה ושכל מה שחל עליו מן המכות והמקרים בממונו ובבניו ובגופו היה סבתו השטן, וכאשר יישב זה הענין התחיל להציע דברי העיון בו וזכר דעת אחת ויחסו לאיוב ודעית אחרות לחביריו, ואני אשמיעה אותם אחר כן בביאור ר״ל הדעות ההם אשר בעבורם הפליגו להשוב רעה בזה הענין אשר היה כל סבתו השטן והשבו איוב וחבריו שהשם יתעלה עושה אותו בעצמו ולא באמצעות השטן, והנפלא שבזה הענין הוא שלא תאר איוב בחכמה ולא אמר איש מבין או חכם או משכיל, אבל תארו במעלות המדות ויושר פעולות, שאילו היה חכם לא היה מסופק עליו ענינו כמו שיתבאר אחר זה, ועוד שנזכרו מקריו על ערך דעות בני אדם, כי מבני אדם מי שלא יבהל ולא יסוב לבבו לאברת הממון ויהיה נקל בעיניו אבל ירעידהו דבר מות הבני׳ וימיתהו מדאגה, ומבני אדם גם כן מי שיסבול ולא יבהל ולא ילאה אפילו לאברת הבנים, ואולם סבול המכאובים אין יכולת להרגיש עליו, וכל בני אדם ר״ל ההמון אולם יגדילו השם בלשונותם ויתארוהו יתעלה ביושר ובגמילות החסד בעת הצלחתם ושלותם או בעת צער שיוכלו לסובלו אבל כשיבאו לו הצרות הנזכרות באיוב, מהן מי שיכפור ויאמין מיעוט הסדר במציאות כלו באבוד ממונו, ומהם מי שישאר על אמונת היושר והסדר אפילו עם צער אברת הממון אבל כשינוגע באבידת הבנים לא יסבול, ומהן מי שיסבול ולא תתבלבל עליו אמונתו אפילו עם אבידת הבנים אבל עם מכאובי הגוף אין אחד מהם שיסבול אלא יתלונן ויצעק חמס אם בלבבו אם בלשונו, וראה אמרו בבני האלהים להתיצב על ה׳ בפעם ראשונה ושנייה, אבל השטן ואע״פ שבא בכללם ובתוכם בפעם ראשונה ושניה לא אמר בו בראשונה להתיצב על ה׳ ובשנייה אמר ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה׳, והבן זאת הענין והשתכל מה מאד נפלא וראה איך עלו בידי אלו הענינים כדמות נבואה והוא שעניין להתיצב על ה׳ מורה על היותם נמצאים מוכרחים במצותו לעשות מה שירצהו, תבין זה ממאמר זכריה ע״ה בארבע מרכבות יוצאות ונו׳ אמר ויען המלאך ויאמר אלי אלה ארבע רוחות השמים יצאו מהתיצב על אדון כל הארץ, ומבואר הוא שאין יחס בני האלהים ויחס השטן במציאות יחס אחד, אבל יחס בני האלהים יותר קיים ויותר מתמיד, והוא ג״כ יש לו חלק אחד במציאות למטה מהן, ומנפלאות זה המשל שהוא כאשר זכר שוט השטן בארץ בלבד ועשותו

המעשים

גם ההעדר וההפסד במקרה בתוכם, כאלו בא בתוך הבאים בלי כוונה: שזה השטן הוא משוטט בארץ, זה ההעדר החמרי הוא מחובר בחומר לעולם לא בנבדלים מחומר (כמבואר בי״ד לזה): כדמות נבואה, עם היות שגדר ומהות אחד לכל השטנים שהוא ההעדר אשר פי שנים לו הם העדר הטבעי המחובר לחמר לעולם אשר ממנו נמשכים הרעות הבאים מהיסודות כמו הריגת האדם מרעמים ובליעת הארץ, ושריפת הבנינים וזולתם, והם העדר נפשי ושכלי כמו העדר ההנהגה הישרה באכילה ובשתיה ובמשגל עד שתביא על בעליה חלאים רעים ונאמנים כמבואר (בח׳ וי״ד לזה) מכל מקום ההעדר הראשון בלתי מכוון מצד עצמו כלל כי הם בבחינת ההויה הנמשכת אחריה, אולם ההעדר הב׳ מכוון מצד עצמו כי התשוקה הנטועה בנפש, לאכול ולשתות ולשגול הוא מכוון בעצמו לצורך קיום האיש והמין, אלא שהרע הנמשך ממנו הוא מבקשת המותרות שהוא העדר השכל להשכיל ההנהגה הישרה בזה הכח, על כן ברעות הקודמות הבאות מהעדר החומר שהם רעות הבאות מיסודות וממלחמות איש ברעהו שהם בלתי מכוונות מצד עצמם

כלל

המעשים ההם, באר שהוא נמנע מלשלוט על הנפש, ושנתן לו שלטון על אלו הדברים הארציים כולם ונבדל בינו ובין הנפש כלומר שלא נתן לו רשות עליה והוא אמרו אך את נפשו שמור, וכבר ביארתי לך שתוף שם נפש בלשוננו ושהוא נופל על הדבר הנשאר מן האדם אחר המות והוא הדבר אשר אין לשטן שלטון עליו, ואחר זכרי מה שזכרתי שמע זה המאמר המועיל אשר זכרוהו החכמים שראויים להקרא חכמים באמת אשר באר כל מסופק וגלה כל מכוסה והראה רוב סתרי תורה, והוא אמרם בתלמוד אמר ר׳ שמעון בן לקיש הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות כבר באר כל מה שזכרנוהו באופן שלא יסופק על בעל שכל, וכבר התבאר לך שעניין אחד בעצמו יכונה בשלשת השמות האלה ושכל הפעולות המיוחסות לכל אחד מאלו השלשה הם כולם פעל דבר אחד, וכן עוד אמרו חכמי המשנה הקדמונים אמרו תנא יורד ומתעה עולה ומשטין נוטל רשות ונוטל נשמה, הנה כבר התבאר לך שאשר ראה דוד במראה הנבואה בעת המגפה והרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם שלא הראהו זה אלא להורות על עניין, והעניין ההוא בעצמו הוא הנאמר עליו ג״כ במראה הנבואה בחק מרי בני יהושע הכהן הגדול והשטן עומד על ימינו לשטנו, ואחר כן באר רחקו מאתו יתעלה באמרו יגער ה׳ בך השטן ויגער ה׳ בך הבוחר בירושלים וגו׳, והוא אשר ראה בלעם גם כן במראה הנבואה בדרך באמרו לו הנה אנכי יצאתי לשטן, ודע ששטן נגזר מגזרת, שטה מעליו ועבור, רוצה לומר שהוא מעניין הנטייה וסור מהדבר מפני שהוא המטה מדרך האמת בלא ספק ויורנו בדרך התעות והשגיגה, ועל העניין ההוא גם כן נאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וכבר ידעת פרסום זה הדעת בתורתינו ר״ל יצר טוב ויצר רע, ואומרם בשני יצריך, וכבר אמרו שיצר הרע יתחדש בבן אדם בעת לידתו, לפתח חטאת רובץ, וכמו שאמרה התורה מנעוריו, ושיצר טוב אמנם ימצא לו אחר שלמות שכלו, ולזה אמרו נקרא יצר רע מלך גדול, ונקרא יצר טוב ילד מסכן וחכם,

כמושל

כלל על כן לא נאמר בשטנו להתייצב על ה׳, אולם בשני שהוא רעות החולי והצרעת הבאות מהעדר השכל ר״ל רוע התשוקה שהוא כח מכוון מצד עצמו לכן נאמר בשטנו להתייצב על ה׳, ומן מוצא הדברים תשכיל ותדע שכל חולה הוא סכל ופתי וזה כי כפי האמור בזה הנה סבת כל חלי וכל נגע הוא סכלות ההנהגה הישרה וההתפתות למותרות במאכל ובמשתה ובמשגל או לקחת מהם הבלתי ראוי כפי טבע הבריאות, ועל שם זה הסכלות נקרא כל חולה בל״הק בשם פתי או אויל ככתוב שומר פתאים ה׳, פי׳ הש״ית שומר החולים שנתפתו בזרם לאכל ולשתות ולשגול הבלתי ראוי כפי טבע הבריאות הפך הכתוב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך, עיין ביאור ואת הפרשה בברכת ההלל בתפלת ויעתר יצחק כי שם ביארנו הפרשה כלה, וגם אני המבאר כעת בקהל אוילים אנוח כי נהייתי ונחליתי בחלי הקדחת ועוד אני כותב ואש מתלקחת בקרבי ישלח ה׳ דברו וירפאני כי אפס פנאי לי לשכב על ערש דוי: ונבדל בינו ובין הנפש · כי הנפש היא עצם רוחני אשר לא חלק לשטן בו כי אין חלקו רק בחמר: הוא השטן הוא היצ״הר הוא מה״מ · ר״ל שהתשוקה לדבק במותרות הוא משטה האדם מדרך הישר והוא עצמו היצ״הר המסיתו לדבקו ברע, והוא עצמו הממית ברע אשר יסבב לבעליו: ראה דוד במראה הנבואה · כבר העירותי בצדק שהרב ז״ל קורא מראה נבואה גם מה שבעלי רוה״ק רואים הדמיונות הנוראים, והנה את הדבר יכנה הכתוב בשם שטן והוא עצם העדר כי הדבר הוא העדר שווי הבריאות: בחק מרי בני יהושע · יתכן היות כוונת הרב ז״ל על אלישיב הכהן בן יויקים בן ישוע, הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, והנה אלישיב זה בן בנו היה קרוב לטוביה העמוני וכפי המשך הכתוב נראה שנשא אלישיב זה אשה עמונית, וזה דבר שטנת השטן לפי דעת הרב אשר עליו ירמוז באמרו בחק מרי בני יהושע: והוא אשר ראה בלעם · ר״ל ראה העדר שכלו מרוע הצלחתו בדרך, כי או הבין כי אין רצון ה׳ בהליכתו זו: שיצ״הר יתחדש בב״א בעת לידתו · שהוא כח המתעורר אשר בנפש העורר את כחות הגוף לעשות רצון המתאוה בכל אשר יורהו

במשל הנשוא לגוף בן אדם והתחלף כחותיו · באמרו עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו׳ · כל אלו הדברים נמצאים כתובים להם ז״ל מפורסמים · ואחר שבארו לך שיצר רע הוא השטן הוא מלאך בלא ספק רוצים לומר שהוא גם כן יקרא מלאך מפני שהוא בתוך בני האלהים ויהיה גם כן יצר טוב מלאך באמת · אם כן זה העניין המפורסם בדברי חכמים ז״ל שכל אדם נלוו אליו שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו הם יצר טוב ויצר רע · ובבאור אמרו בגמרא דשבת בשני המלאכים האלו אמרו אחד טוב ואחד רע · וראה כמה גלה לנו זה המאמר מפליאות וכמה הסיר מרמיונות בלתי אמיתיות · ואיני רואה את עצמי אלא שכבר בארתי ופירשתי עניין איוב עד אחריתו ותכליתו אבל אני רוצה לבאר לך הדעת המפורסם לאיוב והדעת המיוחס לכל אחד מחבריו מהו בראיות לקטתים מדברי כל אחד מהם ולא תביט לזולת זה מן המאמרים אשר חייבם סדר הדברים כמו שבארתי לך בראש זה המאמר :

פרק שלשה ועשרים

כאשר הונח זה העניין של איוב תחלת מה שאידע היה העניין המוסכם עליו מן החמשה רוצה לומר איוב וחביריו שכל מה שחל לאיוב ידוע אצלו יתעלה ושהשם הביא עליו אלו המכות · וכלם מסכימים ג״כ שהוא אין לפניו עולה ולא ייוחס לו חמס תמצא אלו העניינים גם כן בדברי איוב הרבה · וכשתתבונן בדברי החמשה בעניין מחלוקתם כמעט שתמצא הדברים שאמרם האחד מהם אמרום כלם · ונכפלים הענייניים ונתערבו ונכנס בתוכם ספור איוב חוזק מכאובו וצרותיו עם רב ישרו וספור צדקתו ונדיבות טבעיו וטוב פעליו · וכן נכנס בדברי חבריו לו הערה על הסבל ונחמות ודברים לשכח צערו וכי ראוי לו לשתוק ושלא ישלח רסן לשונו כאיש שיריב עם איש אבל יכנע למשפטי השם וישתוק · והוא אומר שחזק מכאוביו מנעוהו לסבול ולהתישב ולומר מה

שראוי

המדמה בטוב לו לשעתו, אולם הבחירה השכלית הוא יצה״ט הוא יורנו בדרך יבחר בטוב אמיתי מתמיד, והכח השכלי איננו בא לאדם בשעת לידתו כ״א ומן רב אחריו ככתוב כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב: שהוא ג״כ יקרא מלאך · השטן הוא יצה״ר נקרא מלאך כאמרם ז״ל ב׳ מלאכים נלוים לכל אדם, וזה בעבור שהוא בתוך בני האלהים ר״ל בתוך כחות הנפש הנקראים מלאכים כמבואר (בשטי לשני) : מלאך באמת · כי הוא עצם שכלי בלתי נפסד בטבעו משא״כ יצה״ר שהוא נפסד במות בעליו ואיננו מלאך באמת ובקיום כמו יצה״ט : שכבר ביארתי ופרשתי ענין איוב · בדרך כלל על מה הוסד זה הספר, ובהיות יסודתו מחקרי אמתת ההשגחה והשכר והעונש, שהוא זה יסוד התורה והאמונות כלם ויעודי הגמול והעונש, ועל כן הי׳ ספר איוב כמו התחלה והקדמה לתורה, והוא הדבר שאמרו קצת מחז״ל משה כתב ספרו וספר איוב :

כאשר הונח · עוד ינופף ידו לחלק דעות ההשגחה לפי מספר מפקד אנשי הוויכוח שהם איוב וד׳ רעיו, שהם חמשה כחמשת חלוקי הדעות אשר בהשגחה כמבואר (בי״ז לזה) : אומרם כלם · כמו שקשה על חוש הראות להבדיל בהשגה הראשונה בין איש לאיש אשר תחת מין אחד המשל בו אם איש יבוא בפעם ראשונה בעדר יקשה עליו להבדיל בין שה לשה ובין כבש לכבש ובין שור לשור, ויפלא בעיניו איך יכירו הבעלים את מקניהם וזה כי יקשה עליו בהשקפה הראשונה לבחון דקות ציורי הסימנים המבדילים בין שה לשה ובין רחל לרחל, ככה יקשה על כל משכיל על דבר מה לבחון בהשקפה הראשונה אין ערך ודבר בחינת דקות ההבדלים אשר יבדילו בין דעת לדעת וסברא לסברא הנופלות במושכל ההוא, אשר ככה זה ספר איוב, מי זה ישקיף עליו השקפה קלה וגרועה ידמה לו שדעות כלם אחת הן בלי הבדל ביניהם כלל, אמנם אם יעמיק עיונו עליהם ויקח כל מענות ריע כל אחד בפני עצמו ויתבונן בם בכנה שלימה על מה אדניהם הטבעו וככה יעשה במענות וזולתם אז יבין ההבדלים הפרטיים שביניהם, והוא הדבר

שאמר

שראוי , וחבריו כולם הסכימו שכל עושה טיב יגמל טוב וכל עושה רע יענש , וכשתראה רשע ואיש מרי בהצלחה רע כי באהריתו יהפך עליו הענין וימות הוא ויחולו בו ובביתו ובזרעו צרות , וכשתראה עובר השם ברעה א"א מבלתי שירפא השם מחץ מכתו , זה הענין תמצאהו נכפל בדברי אליפז , ובלדד , וצופר , ושלשת מסכימים על זה הדעת , ואין זה המכוון בזה הענין כלו אבל המכוון מה שנבדל בו כל אחד מהם וידיעת דעתו בזה הענין והוא חול הגדול שבמכאובים והחזק שבהם בתם שבאנשים וביושר שבהם בתכלית היושר , והיה דעת איוב בו שזה הענין ראיה על השוות הצדיק והרשע אצלו יתע' על דרך בזיון במין האדם , והוא אמרו בכלל דבריו אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג , יאמר כי כשיבא השוט פתאום וימית כל מי שיפגוש וישאהו למסת נקיים ילעג , ואחר כן חזק זה הדעת באמרו זה ימות בעצם תומו כולו שלאנן ושליו עטיניו מלאו חלב וגו' וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם , וכן התחיל להביא ראיה בטוב ענייני אנשי הרשע והצלחתם , והרחיב המאמר בזה מאד ואמר אם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות ואמר מרוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם וגו' , ואחר ספרו זאת ההצלחה התחיל לומר לחולקים עליו אם הענין הוא כמו שתחשבו שבני זה הכופר המצליח ימותון אחריו וימחה זכרם מה יזיק לזה המצליח מה שיחול באנשי ביתו אחריו , אמר כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חוצצו , ואחר כן התחיל לבאר שאין תקוה אחר המות אם כן ל"א נשארה תוחלת אלא שזה עזיבה ושכחה , והתחיל להפלא איך לא עזב עקר בריאת בן אדם וברא אותו , ועזב הנהגתו ואמר הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני , זאת היא אחת מן הדעות הנאמרות בהשגחה ואשר האמינוה קצת המעיינים , וכבר ידעת מאמר חכמים שזה הדעת של איוב הוא בתכלית הרע , ואמרו עפרא בפומיה דאיוב , ואמרו בקש איוב להפוך את הקערה על פיה , ואמרו איוב כופר בתחיית המתים היה , ואמרו גם כן עליו התחיל מחרף ומגדף , אבל אמרו יתעלה לאליפז ורעיו כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אמרו חכמים בהתנצלות על זה מן הדברים ההם אין אדם נתפש על צערו רוצה לומר שלא נחשב חטאו לחוזק מכאוביו , וזה המין מן הדברים אינו מענין זה המשל ואמנם סבת זה מה שאבאר לך עתה והוא שובו מזה הדעת אשר הוא בתכלית הטעות והביא מופת על טעותו בו ואמנם שזהו העולה על הדעת והנרא' ממנו תחלה וכל שכן למי שיחולו עליו המכות ויודע בעצמו שלא חטא זה מה שאין מחלוקת בו , ולזה יחסו זה הדעת לאיוב אלא שהוא אמר כל מה שאמר כל עוד שלא היה לו

חכמה

שאמר הרב ז"ל שההשקפה הראשונה יראה בכלל מה שאמר האחד אמרו כלם , אך אחרי העיון הדק היטב יראה בפרט שהיה לכל א' דעה בפני עצמו , והי' דעת איוב כדעת אריסטו , ודעת אליפז בדע' התורה , ודעת בלדד כדעת המעתזילה , ודעת צופר כדעת האשעריאה , ודעת אליהו כדעת הרב ז"ל כמו שיבואר בביאור עוד : וכל עושה רע יענש , זה כלל אמיתי לא יכחש לעולם שאוכל הבוסר תכהינה שניו , וכ"כ בחכמה רבתא דשלמה מלכא ז"ל החכמה לא תנקה את איש רשע לבלתי שלם לו גמול רשעו , ונאמר אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע , כי אמנם ה' בחכמה יסד ארץ להיות המסובבי' נמשכים אחר סבותיהם בהכרח וגמול כל מעשה הוא מסובבו אם טוב ואם רע , על כן כל עושה טוב ידמה לאוכל מאכל מוליד דם טוב בטבעו שימשך לו הבריאות ע"י האכילה ההיא , וכל עושה רע ידמה לאוכל רעל שיסבב לו המות : מה שנבדל בו כל אחד · אין המכוון בזה הפרק לבאר כללי ההשגחה שכולם מודים בה , אבל הכוונה לבאר ההבדל הפרטי שבין כל אחד מהם מזולתו כמו שהקדמנו : והיה דעת איוב בו · קודם שהוכח היה מאמין בהשגחה פרטית אשר על כן היה מקריב עולות בעד בניו אבל אחר

שהוכח

חכמה ולא ידע השם אלא בקבלה כמו שידעוהו המון אנשי התורות · אבל כשידע השם ידיעה אמתית הודה שההצלחה האמתית אשר היא ידיעת השם היא מוכנת בלא ספק לכל מי שידעה ממנו ולא יערבבה על האדם צרה מאלו הצרות כלם · ואמנם היה איוב מדמה שאלו שיחשבו הצלחות הם התכלית כבריאות והעושר והבנים כל עוד שהיה יודע השם על דרך הגדה וכפור לא על דרך עיון ומפני זה היה במבוכות ההם ואמר המאמרים ההם · וזהו ענין אמרו לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר · כונת הדברים כפי העניין על כן אמאס כל אשר הייתי מתאוה ונחמתי על היותי בתוך עפר ואפר כמו שהוצע עניינו והוא יושב בתוך האפר ומפני זה המאמר האחרון המורה על ההשגה האמתית נאמר בו אחר כן כי לא דברתם אלי

שהוכח והיה קשה עליו ענין צדיק ורע לו על כן עזב אמונתו ויאמן בדעת אריסטו ואמר שאין שם השגחה פרטית אבל עת רעה היא כי לכל עת וע"כ קלל את יומו ואמר מי יתן והיה נאבד יום הולדתי בו והעתידי' כלם במקום עבר הם כמנהג לה"ק , והטעם הלואי היתה עת יצירתי עגובה ועגומה יום חושך ענן וערפל למען העלב הורי וחדלה תשוקת הזיווג ונמנעה יצירתי: לשמע אזן שמעתיך · כלומר אינו דומה שמיעה לראיה , והטעם כאשר ידעתיך מפי הקבלה לא היה לנפשו עונג בידיעה זו כי אין הנפש מתענגת כי אם מדברים נערכים ככתוב כל נעימה לה שם בשלשה גרופה בלוסה וערוכה , דבש וחומץ ימלץ לחיך אדמדם וירקרק ימתק לעינים קול גדול וקטן להשמעות אזנים וגו (אסף ח"א כ"א) , והיות הקבלה ענין פשוט לא ערכים וסדרי' לה לכן לא תתן נעימות לבעליה , אולם ראות ה' היא ראות חכמתו אשר יסד בילוריו שהם נמשכים אחריו וזאת היא ראיית ה' ואפס זולתו ככתוב וראית את אחורי ופני לא יראו ת"א ותחזי ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון , והנה אלה אחוריו ר"ל החכמה ערכי' וסדרים לה לכן כל רואה יתענג על ה' ככתוב רעיונים ערוכים ינעמו לבינה (שם) ונאמר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו, לכן בעת שידע את ה' מפי הקבלה לא היה לו נעימות בידיעה זו על כן התענג על תענוגים חמריים והיה חושב שזה תכלית האדם להשיג אלה בתענוגים החמריים ובהעדרם תעדר ההצלחה האנושית אך עתה בראותו העונג הרוחני הגדול מאד מתענוגים הגשמים חשב שהשגת זה העונג היא תכלית אושר האדם והצלחתו הנצחית ע"כ אמר ונחמתי על עפר ואפר , כלומר נחמתי על התענוגי' החמריים אשר הם כאפס ואין נגדם , והשגת זה העונג הוא עלם עו"הב כמ"ש הכוזרי (בנ"ו לראשון) ז"ל אמר החבר ומה תאמר במי שהוא רואה אלה המעמדים הגדולים המלאכותיים , אמר הכוזרי מבלי ספק שהיה מתאוה שתתמיד נפשו על הפרידה מחושיו ותשאר נהנית באור ההוא וכו' , עיי"ש , ויען כי בבקשת זה העונג תרב השמחה ככתוב ישמח לב מבקשי ה' , כי אפס מקום לבקש את ה' כי אם על פי בחינת שלימות פעלו המעיד על שלימות פועלו וממציאו , לכן הוא הדבר אשר העיר ה' את איוב בשאלות טבעיות מן ויען ה' את איוב מן הסערה עד ויען הב' ב' פרשיות שלימות קראום המקובלים נון שערי בינה , והוא למען דעת כי ידיעה זו היא עקרת ההצלחה האנושית ואשרו האמיתי ותכליתו אשר בה יבקשו את ה' וישמח לבו בבקשתו זו או או יתענג על ה' בהמצאו על פי פעלו אשר עלי' יאמר ועתה עיני ראתך , וכבר שמעתי מחסיד שוטה אחד זד יהיר לץ שמו , ההוא אמר כי לולי העידו חז"ל על ספר איוב שדרכו בקודש הייתי אומר שמחברו היה אפיקורס עד שאפי' השאלות המיוחסות לש"ית המה שאלות אפיקורסיות יען לא שאל לו הבין במשפטי התורה וחקיה הקדושים או בתעלומות חכמת הקבלה להבין דברים העומדים ברומו של עולם , ושאל לו במשפט הפילוסופיא המרשעת אשר תקשיח לב בעליה מיראת ה' , ואף כי הראב"ד ז"ל ביאר אלו השאלות על דרך הקבלה כאלו כלו הפך לבן טהור הוא עכ"ז כל חכם מבין מדעתו גודל הלחץ שנלחץ הרא"בד בפירושם אבל זאת המצוה עלינו שלא נסור מדברי חז"ל כי דעתם רחבה מדעתנו ואחרי אשר הם ז"ל אמרו כי דרכו בקודש אענה להם ראשי , ואני שמעתי דברי הכסיל ההיא ויחר עליו אפי מאד , ומרוב שיחי וכעסי לא יכולתי דברו לשלום , ועכ"ז עניתיו כאמרם ז"ל ענה כסיל כאולתו בד"ת , או נטפלתי עמו ודברתי עמו לאמר הן זה החבור הוא יסוד התורה והעמוד אשר עליו תשען והוא מחקר אמתת ההשגחה וכל מסעדיה א"כ

אלי נכונה כעבדי איוב : ואמנם דעת אליפז בזה המאורע הוא ג"כ אחת מן הדעות הנאמרות בהשגחה ׳ וזה שהוא אמר שכל מה שחל באיוב היה חולו על צד הדין כי היו לו חטאי׳ היה ראוי בגללם למה שחל בו ׳ והוא אמרו לאיוב הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך ׳ אחר כן התחיל לומר לאיוב שזה שאתה חושב אותו ונשען עליו מיושר הפעולות ללכת בדרכים המעולים אינו עניין מחייב שתהיה שלם אצל השם עד שלא תענש ׳ הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חמר וגו׳ ׳ ולא סר אליפז מלכת בזה הדרך ר"ל האמינו כל מה שישיג האדם שהוא במשפט וחסרונותינו כלם אשר נתחייב בעבורם העונש תעלם ממנו השגתם ואפני ההתחייבנו העונש בעבורם : אבל דעת בלדד השוחי בזאת השאלה היא אמונת התמורה והגמול ׳ וזה שהוא אמר לאיוב שאלו הקורות העצומות אם אתה נקי ואין לך חטא סבתם הגדיל הגמול ויומר לך הטובה שבתמורות וזה כולו טוב לך לרבות הטובה אשר תשיג אליה בעולם הבא , והוא אמרו לאיוב אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך והיה ראשיתך מצער וגו׳ ׳ וכבר ידעת פרסום זה הדעת בעניין ההשגחה וכבר בארנוהו ׳ ואמנם דעת צפר הנעמתי הוא דעת מי שרואה שהכל נמשך לרצון לבד ׳ ולא יבקש לפעולותיו סבה כלל ולא יאמר למה עשה זה ולמה לא עשה זה ׳ ומפני זה לא יבוקש דרך היושר ולא גזרת חכמה בכל מה שיעשהו השם ׳ שעצמותו ואמתתו מחייבים שיעשה מה שירצה ויד שכלינו תקצר תעלומות חכמתו אשר מדינה וממשפטה שיעשה מה שירצה לו לסבה אחרת ׳ והוא אמרו לאיוב מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא ׳ ועתה ראה והתבונן איך הוצע העניין אשר בלבל בני אדם והביאם לדעות אשר הקדמנו לפרשה בהשגחת השם בנבראים וזכרון כל מה שחייבתהו החלוקה ׳ ויחסו העניין ההוא לאחד מן הנודעים בעולם בחשיבות אם היה משל או אמרוהו אמת אם היה עניין שארע : ויהיה הדעת המיוחס לאיוב הולך על דעת ארים"טו ׳ ודעת אליפז הולך על דעת תורתנו ׳ ודעת בלדד הולך על דעת המעתזילה ׳ ודעת צופר על דעת האשעריא ׳ ואלו היו הדעות הקדומות בהשגחה ׳ ואחר כן התחדש דעת אחר והוא המיוחס לאליהו ׳ ולזה שובח אצלם ונזכר שהיה קטן מהם בשנים וגדול בחכמה ׳ והתחיל להורות ולגעור באיוב

לא עת לדרוש את ה׳ בפינה זו על פי חקי התורה , כי איך יעמוד העמוד על הנעמד ממנו , ואף לא בקבלה יתמוננו יען היותה חלק מחלקי התורה אשר בזו היא המחקר והמבוכה , על כן הלכו דרך האחריה במחקר החכמה גם איוב כי היא אתן אמת לבעליה בכל מחקר ודרוש תעמיד ארמון התורה על תלו ואחרית נאחי לבעליה תהי׳ ככתוב והחכמה תחיה בעליה , וכבר ילאנו מענינו הנכבד על תשובות באנשי און ונשיב למה שהיינו בו מביאור דברי הרב ז"ל : ומפני זה המאמר האחרון ׳ ר"ל מה שאמר ונחמתי על עפר ואפר פי׳ שעונג השגת ה׳ ע"פ פעלו הוא תכלית האדם ואשרו האמיתי עד שאין שום עונג חמרי נחשב כערכו למאומה , ובזה אפס מקום למבוכת צדיק ורע לו כי העדר הטובות החמריות אינם רע אמיתי כלל בערך העונג הרוחני שהוא לבד ואפס זולתה תכלית האדם ואשרו האמיתי : ואמנם דעת אליפז ׳ היא דעת התורה שהכל בדין אל אמונה ואין עול , אלא שהוא יתיר מבוכת איוב בענין צדיק ורע לו הוא שאין הצדיק הנחשב לעצמו או לבני דורו לצדיק כאיוב , אינו צדיק גמור אבל יתכן היות לו עברות קלות בלתי מורגשות שעליהם יענש : ואין קץ לעונותיך ׳ עון ענינו עונש כמו עונו ישא , והטעם העונש ראוי להיות בעל בלי תכלית להיות כי ה׳ אשר חטאת לו הוא עולם בב"ת ע"כ אין קץ לעונותיך הקלים : אבל דעת בלדד ׳ היא דעת המעתזילא האומרת שהש"ית ירע לצדיק על לא חמס בכפו בעוה"ז למען הרבות שכרו בעוה"ב , כנראה ממענותיו : ואמנם דעת צפר ׳ הוא דעת האשעריאה האומרת שכל אשר חפץ ה׳ יעשה יענוש לצדיק בלי פשע וייטיב לרשע בל יראה נכוחות , כי הכל ברצון ואין טעם ברצון , ואם הוא ית׳ יודע עומק דיניו הנה אין אתנו מבין דבר מה מדיניו ית׳ : המיוחס לאליהו ׳ הוא דעת הרב ז"ל שהשגחה האלהית השכלית תלוי בחלק השכלי מהנפש וכל הגדול מחברו בשכלו

באיוב וליחס לו הסכלות בהגדילו ובהרחיקו איך באו עליו הצרות והוא עושה טוב והאריך לשבח פעולותיו , וכן אמר על שלשת ריעיו שנפסד דעתם על רוב זקנתם , ואמר דברים ותידות נפלאות כשיתבונן בדבריו המתבונן יתמה ויחשב שלא אמר דבר נוסף על מה שאמר אליפז ובלדד וצופר אבל השיב ענייני דבריהם במלות אחרות והוסיף בביאורם כי הוא לא יצא מעניין הכהוי והגערה באיוב ותאר השם ביושר וספר נפלאותיו במציאות ושהוא ית' לא ירגיש בעבדת העובד ולא במרד המורד והמורה ואלו העניינים כלם כבר אמרום הבריו , אבל עם ההשתכלות הטוב יתבאר לך העניין הנוסף אשר הביא והוא היה הכונה ולא קדם העניין ההוא לזולתו מהן ואחר כן אמר עמו כל מה שאמרוהו כמו שהם כולם איוב ושלשת ריעיו ישיב כל אחד מהן העניין אשר זכרו האחרים כמו שזכרתי לך וזה להעלים העניין המיוחד בדעת כל אחד עד שיהיה הנראה להמון שדעת כלם דעת אחד מוסכם עליו ואין העניין כן , והעניין אשר הוסיפו אליהו לא זכרו אחד מהם הוא אשר המשילו בהלצת המלאך , ואמר שהעניין המפורסם הידוע שהאדם יחלה עד שיגיע אל שערי מות ויתייאשו ממנו ואם יהיה לו מלאך שיליץ ויעתיר בעדו אי זה מלאך שיהיה תקובל הלצתו ועתירתו ויקוממו כשלונו וינצל החולה ההוא וישוב לענייניו הטובים , אבל לא יהיה זה תדיר ולא יהיה שם עתרה והצלה מדובקת לנצח אבל פעמים שלש אמר אם יש עליו מלאך מליץ וגו' , וכאשר ספר ענייני הנחלץ מחוליו ושמחתו בשובו אל עניין הבריאות אמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר זה העניין בארץ

אליהוא

בשכלו השגחתו יותר גדולה מהשגחת הקטן ממנו בשכל , והנה אליהו זה הי' פילסוף אלהי מאמין בנבואה כמו שיבוא ובכל יסודי התורה , ומהמבואר כי חכם כזה הוא נבזה בעיני ההמון ובפרט בעיני הזקנים מאשרי העם המבולעים בעצמם כרעי איוב אשר כיוצא בהם יאמר הכתוב עמי מאשריך מתעים , ומאושריו מבולעים , ע"כ ירא מחוות דעתו אותם פן יהיה לבוז בעיניהם ככתוב באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך , על כן נקרא בשמו זה הנאות לו על פי טבעו , אליהו בן ברכאל הבוזי ר"ל החכם האלהי , בן שברכו אל בחכמה (כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה) , והוא בן בוזי מאד בעיני ההמון וזקניהם אשר חלקם יקחו בכבוד המדומה , וכיוצא בזה כתב הרב בטעם השאלת שם עוץ ובמלת נהר וכבר וכיוצא בם מהשמות המושאלים , והנה לפי הדעת האומרת איוב משל היה הנה המחויב ממנו שאיש אחד ממשל משלים חבר זה הספר ויחלק את משלו לחמשה מחלקות , ונתן חלק לחמשה וגם לשטן הוא אלהים אמת המדבר בעדו ובעד השגחתו באמת ובצדק , ומחבר הספר קרא שם לכל אחד מבעלי הדעות השונות כשם הנאות לו על פי דעתו , ואולי נקרא אליפז התימני כן בעבור היותו חכם בתורה לפי דעתו בהשגחה , וידוע שהתורה תתן חכמה ועושר הבאים מב' רוחות מתנגדות צפון וימין כי מצפון זהב יאתה ומתימן חכמה כאמרם ז"ל הרוצה להעשיר יצפין ולהחכים ידרים , ע"כ נקרא זה האיש בשם אלי פז התימני , וכענין זה יתכן שנאמר בטעם שאר השמות האמורי' או יש שם טעמים אחרים בדבר השמות , והנה זה אליהו עם חוזק יראתו מפני סכנת הגילוי בדעתו זו כאמור , לא יוכל עצור במלים , כי תשוקת גילוי החכמה להולידה ולהצמיחה דומה לתשוקת המשגל להוליד להצמיח זרע אנשים , ושניהם כאריות גברו לעשות רצון אביהם שבשמים עד לא יחושו בהיזק אשר עתיד להגיע להם מסבת התשוקה כי הם מוכרחים בדבר התשוקה , והוא הדבר אשר אמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מחוות דעי אתכם , כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני , אדברה וירוח לי , וכמוהו יאמר הנביא ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והי' בלבי כאש בוערת וגו' , וכבר זכרנו טבע זו התשוקה האמורה : ושהוא ית' לא ירגיש בעבודת העובד : ככתוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו : אשר המשילו בהצלת המלאך , המשל אל הרינה ואל התפלה על החולי' שהש"ית מקבל תפלת החולים וישיב נפשו מני שחת , וזה לאות על ההשגחה , וכבר ביארנו (בראשון לראשון מכוזרי) בפי' הכתוב כי שמש ומגן ה' , באיזה אופן מקבל ה' תפלת השבים באופן שלא יחייבו שינוי רצון בעצמו ית' : מדובקת לנצח , כי אין איש בעולם שיחיה לנצח ככתוב אח לא פדה יפדה איש , ויחי עוד לנצח וגו' :

באמר

אליהוא לברו והוסיף ג"כ מה שאמר לפני זה העניין בתאר איכות הנבואה באמרו כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנו בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים · ואחר כן התחיל לחזק זה הדעת ולבאר דרכיו בספור עניינים טבעיים רבים בספרו · הרעם · והברק · והמטר · ונשיבת הרוחות · וערב עמהם עניינים רבים מענייני בעלי חיים ר"ל בא המגפה באמרו רגע ימותו וחצות לילה יגועשו עם ויעבורו · והיות המלחמות העצומות ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם והרבה מאלו העניינים · וכן תמצא זאת הנבואה אשר באה לאיוב אשר התבאר לו ממנו טעותו בכל מה שדמה ולא סר בה מספר עניינים טבעיים · אם ספור יסודות · או ספור אותות עליונות · או ספור טבעים ממיני בעלי חיים · לא דבר אחר · ואשר זכר שם מספור שחקים ושמים וכסיל וכימה לעניין מעשיהם באויר הקרוב לנו והיתה הערתו כלה אליו ממה שתחת גלגל הירח · וכן עור אליהו התעירר ממיני בעלי חיים ואמר מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו · ורוב מה שהאריך ברבור ההוא היה בתאר לויתן אשר כלל סגלות גשמיות מפוזרות בב"ח ההולך והשוחה והמעופף · כל אלו העניינים היתה הכונה בהן שאלו העניינים הנמצאים בעולם ההויה וההפסד לא יגיע דעתנו להשיג איכות התחדשם ולא לציור מציאות זה הכח הטבעי בהם איך התחלתו ואינו דבר שידמה למה שנעשהו אנחנו · ואיך נשתדל שתהיה הנהגתו יתעלה והשגחתו בהם דומה להנהגתינו מה שננהיג או השגחתנו במה שנשגיח בו , אבל הראוי לעמוד אצל זה השיעור ולהאמין שהוא ית' לא תעלם ממנו תעלומה כמו שאומר אליהוא שם כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און · אמנם אין עניין השגחתו כעניין השגחתינו ולא ענין הנהגתו לברואיו כעניין הנהגתינו למה שננהיג ולא יקבצם גדר אחד כמו שיחשב כל נבוך · ואין ביניהם שתוף כי אם בשם לבד · כמו שלא תדמה פעולתנו לפעולתו ולא יקבצם גדר אחד · וכהבדלות הפעולות הטבעיות מן הפעולות המלאכותיות · כן הוא הבדל ההנהגה והשגחה והכונה האלהית לעניינים ההם הטבעיים מהנהגתינו והשגחתינו וכונתינו האנושית למה שננהיג אותו ונשגיח עליו ונכוין אליו · זאת היתה כונת ספר איוב כלו · ר"ל לתת זאת הפינה באמונה ולהעיר שילמדו הראיה מן העניינים הטבעיים עד שלא תטעה ותבקש בדמיוניך שתהיה ידיעתו כידיעתנו או כונתו והשגחתו והנהגתו ככונתינו והשגחתינו והנהגתינו · וכשידע האדם זה יקל עליו כל מקרה ולא יוסיפו לו המקרים ספקות על השם ואם ידע או לא ידע ואם ישגיח או יעזוב אבל יוסיף עליו אהבה כמו שאמר

באור איכות הנבואה · שהוא על ב' מינים מראה וחלום · וכאלו העיר שמציאות הנבואה תעיד על ההשגחה ב ובשתים לא ישורנו · מי שאין מדריגתו גדולה כל כך שתגיעהו הנבואה בהקיץ הוא זה יראה מראות אלהים בחזיון לילה : בספור ענינים טבעיים · כי הסדר והחכמה המיוסד בטבע המציאות מורה עכ"פ שהוא ית' כביר כח להשגיח בנפעלים ממנו אלא שאין בנו יכולת לדעת איכות יושר השגחתו והנהגתו ביצוריו באופן שלא יסופק עלינו ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו , אף כי הוא כמעיר ובא להורות שהדבק בהשכלת הדברים הטבעיים הוא זה מיודעי שמו על פי פעלו עד"הכ כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו , והוא זה הדבוק בו ית' בהשכלת אמתו זו , והוא מושגח ממנו ית' , קורא לאלוה באמת ונענה ככתוב כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו : לתת זאת הפינה באמונה · ר"ל שמעשיו בטבעיות נפלאים מאד עד אין מבין זולת הוא ית' לבדו ככתוב לעושה נפלאות גדולות לבדו , וככה יישר השגחתו ית' הגלוה לפרטי יצוריו אין מבין בו זולתו ית' :

ועתה אתה המעין ברוך ה' אם בעל נפש משכלת אתה בין תבין שההשגחה האלהית והעונשים המסכים מטנה לעושי רשעה , לא שם בארבעת שפטים הרעים , א' החכמה המיוסדת במציאות תורנו שכל עונש קשור עם החטא במשפט המסובב עם סבתו כמו שקדם , ב' הנבואה אשר התפרסמה מבני נח והודיעה שיש אלוה מעניש החוטאים , היא

שאמר בסוף זאת הנבואה על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר וכמ"ש ז"ל עושין מאהבה ושמחים בייסורין · ואתה כשתסתכל בכל מה שאמרתיו ההשתכלות שצריך להשתכל בו בזה המאמר ותעיין כל ענייני ספר איוב יתבאר לך העניינים ותמצאני שכבר כללתי ותפשתי כל ענייניו לא ימלט ממנו דבר אלא מה שבא בסדר הדברים והמשך ההמשל כמו שבארתי לך פעמים בזה המאמר :

פרק ארבעה ועשרים

ענין הנסיון ג"כ מסופק מאד והוא הגדול שבמסופקי התורה והתורה זכרה אותו בו' מקומות כמו שאבאר בזה הפרק · ואמנם מה שהוא מפורסם לבני אדם מעניין הנסיון והוא שיביא השם מכות ומקרים באיש מבלתי שיקדם לו חטא כדי להרבות שכרו · וזאת פנה לא הוזכרה בתורה בלשון מבואר כלל · ואין בתורה מה שיראה פשוטו זה העניין אלא מקום אחד מן הששה מקומות והנה אבאר אחר זה עניינו · אבל פנת התורה הפך זה הדעת הוא אמרו יתעלה אל אמונה ואין עול, ולא כל החכמים ג"כ רואים זה הדעת ההמוני שהם כבר אמרו אין מיתה בלא חטא ואין ייסורין בלא עון · וזה הדעת הוא אשר צריך שיאמינהו כל בן תורה בעל שכל לא שייחס העול לשם חלילה לו ממנו עד שיאמין נקוי ראובן מהעול ושלמותו ושלא התחייב מה שחל עליו · אמנם הנראה מהנסיונות הנזכרות בתורה במקומות ההם שהם כבר באו בעניין הנסיון והבחינה עד שידע הש"י אמונת האיש ההוא או האומה ההיא או יכלת עבדתו וזה העניין הוא המסופק הגדול וכ"ש עניין העקדה אשר לא ידעה בלתי

הנבואה אמריה תאמר שכל חוטא ראוי לעונש חמור מאד בעל בלי תכלית בערך אשר אליו חטא שהוא עלת האלוה בב"ת, ע"כ החמירה תורת בני נח לאמר בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה, והזהרתו היא מיתתו, ושהי' לו ללמוד ולא למד וזולתו מכל חומר בתורת בני נח, ג' התורה חסה על ישראל לשפוט את החוטא כערכו במשפט בעל תכלית כמו שהוא החוטא עלת ב"ת, על כן נותה שכל חוטא בשגגה יביא קרבן נפש תחת נפש, וזה עם התשובה אך התשובה לבדה אין בה מועיל, כי איננה יודעת אם בכל לבו ישוב החוטא לבל ישוב על קיאו, ד' הקב"ה יודע מחשבות לבב ע"כ הקיל יותר על כל חוטא ואמר שאפי' כל חוטא במזיד ישוב בתשובה שלימה ויתכפר לו כמונו היום בגלות שהתשובה מכפרת על הכל, ומן מולא הדברים תשכיל כי הוא זה הדבר שאמרו ז"ל במדרש ז"ל, שאלו לחכמה חוטא מה ענשו השיבה רשעים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מה ענשו השיבה נפש החוטאת היא תמות, שאלו לתורה, השיבה יביא קרבן ויתכפר לו, שאלו להקב"ה, השיב יעשה תשובה ויתכפר לו ע"כ, הן אלה ארבעת שפטים הרעים אשר ישפטו שופטי ההשגחה את החוטא איש לפי ישרו ישפטהו במשפטו כמו שקדם, וזה שאמר דוד למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, כי אתנה עולה לא תרצה, זבחי אלהים רוח נשברה, דע זה והבין כי ישרים דרכי ה' אל אמונה ואין עול, כי כל דרכיו משפט צדק · ועוד אני כותב הרגשתי בי ת"ל שפקעה אש הקדחת, על כן אברך את ה' אשר שלח עזרתי מקודש וארוכתי מהרה הצמיח, כה יתן ה' וכה יוסיף לרפאותי מכל חולי בתוך שאר חולי ישראל, ואני אמרתי בחפזי טוב טעם למה נקראת הרפואה בשם ארוכה כי הוא זה לאחד מג' טעמי' או לשניהם יחד, א' החולי מקצרת הימים והרפואה מארכת הימים, ב' החולי ימהר לבוא על השכל הבלתי מתנהג בתנהגי הבריאות, והרפואה מארכת לבוא כי הטבע יפעל בהדרגה לא בקפיצה, ע"כ נקראת ארוכה מטעם ארוכה היא :

ענין הנסיון · אחר שביאר בקודם שהש"י יודע כל ולא יבצר ממנו מאומה, בא לבאר בזה ענין הנסיון הנזכר בתורה, שהנראה ממנו שהש"י בלתי יודע להיכן דעת האדם נוטה עד כי ברצותו לדעת זה מוכרח לנסותו למען דעת במה יבחר, ועל זאת יתפלא הרב ז"ל איכה היתה זאת שהש"י לא ידע מה יעשה איש עד יוציא מעשהו לפועל, נאום יצחק הלוי המבאר הנה אם בעיני הרב יפלא גם בעיני יפלא מה כל החרדה הזו בשכבר כתב בקודם

בלתי השם והם שניהם ונאמר להם כי אתה ידעת כי ירא אלהים אתה וגו׳ · וכן אמרו כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וגו׳ · וכן אמרו לדעת את אשר בלבבך וגו׳ · והנני מתיר לך כל אלו הספקות · דע כי כל נסיון שבא בתורה אין כוונתו ועניינו אלא כדי שידעו בני אדם מה שצריך להם לעשותו ומה שראו להאמינו · וכאלו עניין הנסיון שיעשה מעשה אחד אין הכונה גוף המעשה ההוא אבל הכונה שיהיה משל שילמדו ממנו וילכו אחריו · כאמרו לדעת הישכם אוהבים וגו׳ ואין פירושו שידע הש״י זה כי הוא כבר ידעו כאמרו לדעת כי אני ה׳ מקדשכם אשר עניני שידעו האומות · כן אמר כי כשיקו׳ מתפאר בנבואה ותר או אותותיו המביאות לחשוב אמת בדבריו דעו שהוא עניין שרצהו השם להודיע באומות שיעור האמינכם באמתת תורתו והשגתכם אמתתה ושאינכם נפתים להסתת מסית ולא תפסד אמונתכם בשם למען יכוין אליה כל מבקש אמת ויבקש מן האמונה מה שהוא קיים זה הקיום אשר לא יביטו עמו לעשיית מופת מפני שהיא קריאה אל הנמנעות כי לא יועיל עם זה המופת רק לאומר האיפשר כמו שבארנו במשנה תורה ואחר שהתבאר שעניין לדעת הנה הוא שידעו בני אדם כן אמרו במן למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא · ענייגו לדעת האומות זה ושיתפרסם

בקודש שטבע אפשרות הבחירה נשאר ביד האדם עם ידיעת הש״ית במה יבחר , ולפ״ז א״כ יכון ענין הנסיון אחד כי היא למען דעת אשר יבחר האדם בפועל כפיו , זאת ועוד אחרת מה זו נסבה אשר פתח דבריו יעיר לגנות דעת האומר ביסורי׳ של אהבה , לכן הדע ובחנת שהרב ז״ל סומך על דעתו אשר יבאר אח״ז הפ׳ שכל המצות יש להם טעמי׳ כי לא אמר ה׳ תוהו בקשוני , והוא הדבר אשר יתפלא הרב ז״ל בזה לדעת מה טעם הנסיון וזה כי לא יתכן לומר שהוא למען ידע הוא ית׳ במה יבחר בהיות כי הוא יודע מה שיהיה , עם השארות טבע האפשרות , אף כי אין נכון לומר בטעמו שהוא למען הרבות שכרו כי אפס מקום לסברא זו לדעת הרב ז״ל , אשר על כן הקדים הרב ז״ל לדחות סברא זו למען חזק פליאתו , והרמב״ן ז״ל בפי׳ לפסוק והאלהי׳ נסה את אברהם כתב שענין הנסיון הוא למען הרבות שכר המנוסה בהוציאו לפועל מחשבתו הטובה , וכן אמרו בזוהר בטעם כל המצוות שהוא למען יחיו עושיהם בשכר מצותיהם ולא יבושו באכלם לחם חסד חנם כאמרם ז״ל מאן דאכיל דלאו דליה בהיל לאסתכולי ביה , ועל שם זה נקרא כל מתנת חנם בשם חסד על שם הלבנת פני המקבל וחרפתו בדבר הקבלה כי חסד ענינו לובן וחרפה , ואת החסידה ת״א ויתּ חוריתא , ועל שם הלבנת פני הנחרף נקראת החרפה חסד ככתוב פן יחסדך שומע , לכן מטוב מדת איש חסד לתת מקום למקבלי חסדיו לקבלם בשכר עבודה קלה מה למען לא יבושו לקבלם חנם ככתוב אם אין עבודה לעבדך ערוב דגן ומזון ויברר אוכל בשכרו והסר חרפת רעב ממנו (אסף ח״א מ״ו) , והנה כפי המפורסם אחד בדברי חז״ל מענין יסורים של אהבה שהם למען הרבות שכר הצדיק בעוה״ב , הפריז הרב ז״ל על מדותיו באמרו בזה שהוא זה דעת ההמוני , כי רבים וכן שלמים מחז״ל יחזיקו בה : כי מנסה ה׳ אלהיכם · (דברי׳ י״ג) זהו הראשון מששת מקומות הנסיון אשר בתורה שזכר הרב בראש הפ׳ , והנה יאמר בפירושו שטעם זה הנסיון להודיע בעמים חוזק אמונת בני ישראל עד שלא יתפתו לנביא אשר ישים אותותיו אותות לעבוד ע״ז כי אין אות מועיל לחייב הנמנע לפי השכל , ויהיה לפ״ז פי׳ אמרו לדעת הישכם אוהבים וגו׳ כמו לדעת כי אני ה׳ מקדשכם שענין שניהם כמו להודיע בעמים זה · וכי תשאלך נפשך לאמר הנה פה יאמר שאין קיום האות מועיל לבטל מצוה של תורה , ושם נאמר נביא אקים להם וגו׳ , וכי תאמר בלבבך איכה נדע וגו׳ , אשר ידבר הנביא בשם ה׳ ולא יהיה הדבר וגו׳ (שם י״ח) , והנה נשמע מזה שהאות מועיל אפי׳ לבטל ד״ת בהוראת שעה כאליהו בהר הכרמל כאמרם ז״ל והנה זה סתירה , לא תאמר לה כי ההבדל ביניהם הוא ע״ז ושאר מצות ר״ל בע״ז אשר בה דבר הכתוב תחלה אין האות מועיל כלל אפי׳ בהוראת שעה משא״כ שאר המצות שבהם מועיל האות בהוראת שעה , ומהם דבר הכתוב בסוף : כן אמרו למען ענותך לנסותך , (שם ח׳) , זה מקום הנסיון הב׳ , לדעת העמים שכל עובד ה׳ לחמו ניתן מימיו נאמנים וסבות נפלאות לא חסר

ושיתפרסם בעולם שמי שניתן לעבודתו ית׳ יכלכלהו מאשר לא יחשוב · ועל זה העניין עצמו נאמר במן בתחלת רדתו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא רוצה בו שיבחן בזה כל בוחן ויראה אם ההמסר לעבדתו מועיל ומספיק או אינו מספיק · אמנם אמרו ג״כ במן פעם שלישית המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך וגו׳ · הוא מביא לחשוב שפעמים יענה השם איש להרבות שכרו ואין אמתת העניין כך אבל עניין אלו הדברים אחד משני ענינים · האחד מהם הוא העניין הנכפל במן במאמר הראשון ובשני והוא להודיע אם ההמסר לשם מספיק בכלכלה ומניח מן העמל והטורח אם אין · או יהיה עניין לנסותך להרגילך מאמרו לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ וגו׳ כאלו הוא אומר שהוא יתעלה הקדים להרגילכם הטורח במדבר להרבות טובתכם כשתכנסו לארץ · וזה אמת כי היציאה מן הטורח אל המנוחה יותר ערבה מהתמדה על המנוחה · וידוע שלולי טורחם ועמלם במדבר לא היו יכולין לכבוש הארץ ולא להלחם ביושביה הנה אמרה התורה זה כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרים ויסב אלהים דרך המדבר ים סוף וחמושים עלו בני ישראל כי המנוחה תסיר הגבורה וצוק הפרנסה והעמל יתנו הגבורה והוא הטובה אשר באה בזה העניין באחריתם · ואמנם אמרו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים הוא העניין בעצמו הנאמר במשנה תורה במי שיתנבא בשם ע״ז כי מנסה ה׳ אלהיכם וגו׳ אשר כבר בארנו עניינו כן הנה במעמד הר סיני אמר להם אל תיראו שזה המראה הגדול אשר ראיתם לא היה רק שיגיע לכם האמת בראות העין בעבור שכשינסה ה׳ אלהיכם אתכם בנביא שקר אומר סתירת מה ששמעתם אותו להודיע שיעור אמונתכם שתעמדו על אמונתכם ולא תמעד אשוריכם · ואו הייתי בא אליכם שליח ואומר אליכם מה שנאמר לי ולא תשמעוהו היה אפשר שתחשבו לאמת מה שבפי זולתי כשיבא לכם

אדם גם : למען אנסנו הילך בתורתי · זה ענין הנסיון הג׳ , והנה לפי פירוש הרב ז״ל היה ראוי להיות הדבר הפוך למען ינסוני האוכל לכלכל שומרי מצותי , ואולי לדברי הרב ז״ל הוא זה כענין תיקון סופרים שבתורה כמו והמה שולחים את הזמורה אל אפם , והרמב״ן ז״ל פי׳ בו שהמן היה נסיון לדור ההוא כי היו מעונים ורעבים טרם רדתו ואף כי אחר רדתו לא התענגו בתענוגי׳ כי בלתי אל המן עיניהם ועם כל זה שמרו מצותיו ולא המרו אמרי אל , וזה לפי דעתו ז״ל שכל נסיון הוא להראות צדק המנוסה ולהוציאו מן הכח אל הפועל למען הרבות שכרו , ואשר אחזה אני הוא שבטולה של תורה הוא מפני אחת משתי סבות , א׳ רב הון ושביעה יתרה בכל טוב עד״הכ פן תאכל ושבעת ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך , ב׳ מחסור כל דבר כאמרם ז״ל שהעוני מעביר את בעליו מדעת קונו , אשר על זאת יתפלל המלך שלמה לאמר ראש ועושר אל תתן לי וגו׳ , פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה׳ , ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי , והוא הדבר אשר אמר בזה כי נתן להם המן רק די הצורך דבר יום ביומו למען נסותו הישמור מצותיו , ולדעת הדורות הבאים אשר בזה הדרך ילכו בתורת ה׳ ר״ל כאשר לא ישלחו במותרות ידיהם כטעם הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה , והנה המן הוא סימן לדורות איך יתנהגו בקנין טרף חקם וקבוץ ההון , וזה כי כמו בלקוט המן לא הועיל רב הטורח בו , ככתוב לא העדיף המרבה ולא החסיר הממעיט , וכן לדורות רב הטורח לא יתן ולא יוסיף עושר לבעליו כי יש טורח מעט ומוצא הרבה ויש טורח הרבה ומוצא קימעא , וכמו שבמן הי׳ כל אחד מוכרח לצאת וללקוט ולא ליושב בטל לחם , ככה לדורות עולם אדם לעמל יולד כאמרם ז״ל יכול אפי׳ יושב ובטל ת״ל בכל אשר תעשה , וכמו שבמן הנשאר והשמור מיום ליום שאחריו נבאש וירום תולעי׳ , ככה לדורות עושר הון לא יצלח כי יתכן שיגנבוהו שודדי לילה או יאבד בענין רע וזולתו אבל נוח לו לאדם לעמול בכל יום מעט בעסק פרנסתו ויבטח באלהי׳ שהוא יצליחהו למצוא טרף חקו וישים רובי עסקיו בתורה ובמצות ובזה ינצל מחטא כאמרם ז״ל שיגיעת שניהם משכחת עון : אבל אמרו במן פעם שלישית · הוא מקום הנסיון הד׳ : כי מנסה ה׳ אלהיכם . הוא מקום הנסיון הה׳ שבתורה : ואלו הייתי בא אליכם שליח · וזה כי מחקי הנבואה שהקב״ה חוזר מדברי הנבואה על יד נביא אחר מרעה לטובה כנראה מתשובת

לכם בסתירת מה שאגיר אותו לכם לולי ששמעתם אותו בזה המראה : ואמנם עניין אאע"ה בעקדה כלל שני עניינים גדולים הם מפנות התורה , העניין האחד הוא להודיע אותנו גבול אהבת השם ויראתו עד היכן היא מגעת וצוה בזה העניין אשר לא ידמה לו לא נתינת ממון ולא נתינת נפש אבל הוא מופלג מכל מה שאפשר שיבא במציאות ממה שלא ידומה שטבע בני אדם יטה אליו והוא שיהיה איש עקר בתכלית הכוסף לילד ובעל עושר גדול ואיש נכבד ובוחר שישאר מזרעו אומה ונולד לו בן אחר היאוש איך יהיה חשקו בו ואהבתו אותו אבל ליראתו הש"י ולאהבתו לקיים מצוותו בו לולד האהוב ההוא והניח כל מה שקוה בו והסכי' לשחוט אותו אחר מהלך ג' ימים כי אלו היה רוצה לעשותו לשעתו בבוא המצוה אליו היה פעלת בהלה בבלתי השתכלות ואמנם עשותו זה אחר ימים מעת בא המצוה אליו היה המעשה במחשבה ובהשתכלות אמתי ובחינת חק מצותו ואהבתו ויראתו ושאין צריך להשגיח בעניין אחר ולא לעורר הפעלות כלל כי אברהם אבינו לא מהר לשחוט יצחק לפחדו מהשם שיהרגוהו או ירושהו אבל כדי שיתפרסם לבני אדם מה ראוי לעשותו בשביל אהבת הש"י ויראתו לא לתקות גמול ולא לפחד עונש כמו שבארנו במקומות רבים , ואמר המלאך לו כי עתה ידעתי וגו' ר"ל שבזה המעשה אשר בו תקרא ירא אלהים גמור ידעו כל בני אדם גבול יראת ה' מה הוא ודע שכבר חזק זה העניין בתורה ובארו ואמר שתכלית התורה כלה בכל מה שכללה אותו ממצות עשה וממצות לא תעשה ומיעדים וספורים אמנם הוא דבר אחד והוא יראת השם יתע' והוא אמרו והיה אם לא תשמר לעשות כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא את ה' אלהיך זה אחד משני עניינים המכוונים בעקדה , והעניין השני להודיע

אותנו

מתשובת ירמי' לחנניה בן עזור , והנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא וגו' , אולם אם יגזר דבר מה לנביא לא יתכן שיחזור בו הש"ית ע"י נביא אחר כי אם דבר ידבר הוא לאותו הנביא עצמו שלוהו שחזר בו , ועל זה נענש הנביא אשר מיהודה בשמעו לנבואת הנביא אשר מבית אל לשוב לאכל לחם במקום אשר צוה בעצמו מפי ה' שלא לאכל בו לחם , והי' לו לדעת שאין הקב"ה חוזר במצוה שצוה לנביא לעשותו ע"י נביא אחר , ולזה כאשר באזנינו שמענו אנכי ולא יהיה לך , ולא זר , לכן לא יתכן יחזור בזה ע"י שליח כי אם ברצונו לחזור לא יתכן זה מבלתי שיאמר לנו בעצמנו שהוא חוזר בדבר , וזה אמרו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהי' פי' לכן השמיעכם אנכי ולא יהי' לך בעצמו לא ע"י נביא למען יוכל לנסות אתכם בנביא השקר להראות צדקכם שלא תשמעו אליו ותעמדו באמונתכם : ואמנם ענין אברהם · הוא מקום הנסיון הו"או אשר בתורה : ואמר המלאך לו כי עתה ידעתי · והנה לפי פי' הרב ז"ל יהיה טעם עתה ידעתי כטעם עתה הודעתי שהוא פעל יוצא לשלישי וכמוהו לדעת כי אני ה' מקדשכם כמו שקדם , אך שאר חלקי בנינו יוצאי' לשני לבד , ול' תבהל תעמוד מחשבה מפני פי' הרב ז"ל לאמר איך יתכן שיהיה זה הנסיון למען דעת עם הארץ בהיות שלא הי' שם בשעת העקידה זולתי העוקד והנעקד , כי התשובה אמריה תאמר כי פרסום התורה הנאמנה הוא יותר מפורסם מהדבר הנגלה לעין כל לשעתו בדורותיו , והלא הראה כי לולי התורה לא נתפרסמו יחם שתי אומות גדולות שהם עמון ומואב כי לא נודעו לשעתן רק לאמותיהן , וכמה תעלומות רבים לא נודעו אפי' לשעתן ונתפרסמו בתורה כמו מעשה פוטיפרע עם יוסף שאין מי יעיד על צדקת יוסף כ"א התורה בשגם יוסף לא הצדיק נפשו בדבר ההוא מיראת גברתו אשר לא תסבב מיתתו אשר על כן בצדקו נפשו לפני שר המשקים אמר וגם פה לא עשיתי מאומה והוא משמע לתרי אפי א' כפי האמת , ב' נתן כבוד לגברתו וכאלו הודה שהאמת עם גברתו אלא שאין עליו משפט מות על התאוה לבד אחר שלא הוציא לפועל מעשהו וזה נשמע מאמרו כי גונב גונבתי כלומר לא בחטאו נמכרתי וגם פה לא עשיתי מאומה רע בפועל עכ"פ · והנה אין דובר דבר לשעתו מענין מעשה יוסף איך הי' באמת והנה התורה פרסמה אמתו לעולמי עד , ועל זה הדרך הי' פרסום ענין העקדה אף כי היה מעשיה בסתר המדריגה , ויתכן שכוונתו בעזבו שני נעריו הוא מיראה מדבר פן ימנעוהו משחטו : אמנם הוא דבר אחד והוא יראת הש"ית · מדברי

הרב

אותנו איך יאמינו הנביאים באמת מה שיבואם מאת השם בנבואה שלא יחשוב התושב בעבור שהוא בחלום א' במראה כמו שבארנו ובאמצעות הכח המדמה שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו או מה שימשל להם אמת או יתערב בו קצת ספק ורצה להודיענו שכל מה שיראה הנביא במראה הנבואה הוא אמת ויציב אצל הנביא לא יסופק בדבר ממנו אצלו כלל ודינו אצלו כדין העניינים הנמצאים כולם המושגים בחושים או בשכל והראיה על זה הסכים אברהם לשחוט בנו יחידו אשר אהב כמו שצוה ואע"פ שהיתה המצוה ההיא בחלום או במראה · ולו היו הנביאים מסופקים בחלום של נבואה או היה אצלם ספק במה שישיגוהו במראה הנבואה לא היו מסכימים לעשות במה שימאנהו הטבע ולא היה מוצא בנפשו לעשות זה המעשה הגדול מספק · ובאמת היה ראוי שיהיה זה העניין על יד אברהם וביצחק ר"ל העקדה כי אברהם אבינו הוא אשר התחיל להודיע הייחוד ולקיים האמונה ולהשאיר זה הדעת אחריו תמיד ולמשוך בני אדם אליו אמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' · וכמו שנמשכו אחר דעותיו האמתיות המועילות הנשמעות ממנו כן צריך שימשכו אחר הדעות הנחלקות מפעולותיו וכל שכן זאת הפעולה אשר אמת בה פנת אמונת הנבואה והודיענו בה תכלית יראת ה' ואהבתו להיכן היא מגעת · כן צריך שנבין עניני הנסיונות לא שהש"י ירצה לבחון אדם ולנסותו עד שידע מה שלא היה יודעו קודם חלילה לו חלילה ממה שידמוהו הסכלים הפתאים ברוע מחשבתם ודע זה :

פרק חמשה ועשרים

הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבע חלקים · אם פעולת הבל · או פעלת שחוק · או פעלת ריק · או פעלה טובה · אמנם הפעלה אשר יאמר לה ריק · היא הפעלה שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא כי ימנעוה מונעים · שאתה תשמע בני אדם יאמרו הרבה פעמים טרחת לריק למי שטרח לבקש איש ולא ימצאהו או טרח במהלך ולא הרויח בסחורתו · ויאמרו ג"כ השתדלותינו וטרחנו בזה החולה היה לריק כשלא ירפא · וכן כל הפעולות אשר יבוקש בהם תכליות ולא יגיעו התכליות ההם · ופעולת ההבל · היא הפעולה אשר לא יכוון בה תכלית כלל · כמו שיתעסקו בידם קצת בני אדם כשהם חושבים וכפעולות המשוגעים והנבהלים · ופעולת השחוק היא הפעולה אשר יכוון בו תכלית פחות ר"ל שיכוון בה עניין בלתי הכרחי ולא תועיל תועלת גדולה · כמי שירקד לא לכוונת התעמלות להטיב העכול · או מי שיעשה מעשיה שתכליתם לשחוק מהם יאמר שזאת הפעולה שחוק בלא ספק · וזה יתחלף כפי כוונת הפועלים ושלמותם · כי יש דברים

רבים

הרב ז"ל תבין שהחכמה הבאה אחר היראה ככתוב ראשית חכמה יראת ה' , הוא דבר זולת המצות ומשיגיהם ר"ל הפלפול התלמודי , ולא נדקו החושבי' שמעשה המצות היא עצם היראה והתלמוד המביא לידי מעשה הוא החכמה שא"כ היתה החכמה קודמת ליראה והוא הפך הכתוב ראשית חכמה יראת ה' , אבל באמת היראה כוללת כל מצות ה' והתלמוד המביא לידי מעשה ובם עושים רצונו ית' אך החכמה היא דעת את ה' על פי החכמה אשר יסד בפועל כפו , אשר על זאת התפלל משה לאמר הראני נא את כבודך כמבואר (בנ"ד לראשון) :

הפעולות יחלקו · אחר שביאר במה שקדם יסודות התורה שהם ההשגחה והידיעה והבחירה , שם מגמת פניו לבאר שהמצות כלן הן לתכלית טובה , ולבאר זה הקדים בזה הפרק הנחה אחת שכל פעולות ה' הם לתכלית טובה , וזה כפי המתחייב ההחלוקה : או פעולה טובה · וזאת היא נפלאה למה לא חשב עוד חלוקה אחת והיא פעולה רעה שהיא הפך הטובה ככתוב להרע או להיטיב , ויראה שכל תכלית מכוון הוא טוב בערך המכוון , ואפי'

המכוין

רבים שהם הכרחיי או תועלתם גדולה אצל אנשים ואצל אחרים לא תצטרך כלל כהתעמלות הגוף כפי התחלף מיניו אשר הוא הכרחי להתמיד הבריאות על מה שצריך אצל מי שידע חכמת הרפואות · וככתיבה שתועלתה גדולה אצל אנשי החכמה · כי אשר יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות או משיכת הידים או עצירת הנשימה או פעולות יכוון בהם הכתיבה כעשיית הקולמוס ועשיית הנייר יהיה אצל אנשים סכלים פעולת שחוק ואצל החכמים אינו פעלת שחוק: והפעולה הטובה · היא הפעולה אשר עשאה הפועל לכונת תכלית נכבדת ר״ל הכרחית או מועילה ותגיע התכלית ההיא · וזאת חלוקה שיראה לי שאין לחלוק עליה בדבר והוא שכל פועל פעלה אחת אפשר שיכון בה הכלית ואיפשר שלא יכוין · וכל תכלית מכוונ׳ פעמי׳ תהיה נכבדת ופעמים תהיה פחותה ופעמים תגיע ופעמים לא תגיע זהו מה שתגזרהו החלוקה בהכרח: ואחר בארי זה אומר שא״א לבעל שכל לאמר שדבר מפעולות הש״ם ריק או הבל או שחוק · אמנם לפי דעתינו אנחנו וגם לפי דעת כל נמשך אחר תורת מר״עה פעולותיו כלם הם טובות מאד אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכל מה שעשאהו ית׳ בגלל דבר המעשה ההוא הוא הכרחי במציאות הדבר ההוא המכוון או מועיל מאד · והמשל בו מזון ב״ח הכרחי בעמידתו · ומציאות העין מועיל לו מאד בהשארו · ולא כוון במזון אלא השאר בעל חיים קצת זמן · ולא כוון בחושים אלא התועלות המגיעות לבעלי חיים בהשגותם · וכן הוא ג״כ דעת הפילוסופים · שאין בעניינים הטבעיים כלם דבר ע״צ ההבל · ר״ל שכל מה שאינו מלאכותי הם כלם פעולו׳ שבוקש בהם תכלית אחת אין הפרש בין שנדע התכלית ההיא או לא נדע: אמנם זאת הכת מאנשי העיון אשר חשבו שהשם לא יעשה דבר בגלל דבר ואין שם סבות ולא מסובבי׳ אבל פעולותיו כלם לפי הרצון ולא יבוקש להם תכלית ולא יאמר למה עשה זה ולא עשה זה אבל יעשה מה שירצה ואינו נמשך אחר חכמה · יהיו פעולות הש״י א״כ אצל אלו נכנסות בחלק ההבל וגם יותר פחותות מפעולות ההבל · כי המתעסק בהבל לא יכוין תכלית והוא נבהל בלתי יודע מה שעושה והשם אצל אלו יודע במה שיעשה ומכוין אליו ללא תכלית כלל ולא לצד תועלת · אך שיהיה בפעולותיו יתע׳ דבר ע״צ השחוק שקרותו גלויה בתחלת המחשבה · ולא תביט לשגעון מי שחשב

המכוון להמית את עצמו הנה הוא חושב שהמיתה טובה לו בפעם הואת יותר מהחיים ע״כ הוא בוחר במות · וכ״שכ מי שמכוון להרע לאחרי׳ שהוא חושב שרעת הזולת היא טובת עצמו · ואפס רע לפי החלוקה האמורה כי אם התכלית הבלתי מושג והוא פעולת הריק אשר חשב · ופעולת השחוק היא הקלה התכליתי אשר הפך התכלי׳ הטוב האמור ויש בין תכלית הטוב הנמור ובין תכלית השחוק תכליות רבות פחות שחוק או יותר שחוק או שם תרלה אמור פחות טוב או יותר טוב: שא״א לבעל שכל לאמר · למה שכל בעל שכל יאמין שהש״ית הוא שלם בתכלית השלימות על כן ראו שתהיינה פעולותיו שלימות ככתוב הצור תמים פעלו · ושלם אלה הפעולות נגרעות המה לכן הם רחוקים ממנו ית׳: וכן הוא ג״כ דעת הפילוסופי׳ · הוא הדבר אשר יאמרו שהטבע לא יפעל דבר לבטלה: אמנם זאת הכת · הכוונה על כת המדברים הסוברים כדעת וז כמבואר (בהקדמה העשירית מע״ג לראשון): גל לד השחוק שקרותו גלויה · וזאת היא נפלאת בעיני כי הן ידענו זה שהטבע לא יפעל דבר לבטלה על כן כל תכונות הנפש הם לצורך כמו שביארנו זה בספר המדות שלנו (בראשון לראשון) · וא״כ תכונת השחוק היא ג״כ לתועלת הנפש אם להמשיך בריאת הגוף בהעירו מרוצה טובה בדם · או לצורך השכל ע״ד אמרו ז״ל רב כד הוה פתח בשמעתא אמר מלתא דבדיחותא והוי בדחי רבנן ואח״כ פתח בשמעתא · ולפ״ז א״כ מן הצורך שימציא הטבע איזה כמצאים משחק לו כי אם לא ימצא משחק תהיה מציאות תכונת השחוק בנפש לבטלה · והתשובה כי לצחוק עשה לנו שמים בהקשים הצלצות אשר יעשה הכח הציורי בסברות פרטיות כמו שיעשה השכל הקשים נאמנים בהקדמות כוללים · ועל אלה ההקשים הצלניות יתענג כל מתענב לשעתו · אולם דעת חז״ל שהש״ית ברא בעולמו

שחשב שהקוף נברא לשחוק ממנו בני אדם, והמביא לזה כלו הסכלות בטבע ההוויה וההפסד ושכחת העקר, והוא שהכונה כלה להמציא כל מה שאיפשר מציאותו כפי מה שתראה אותו. ואמנם חלוף זה לא גזרה אותו חכמתו כלל א"כ הוא נמנע בבחינת היות העניינים נמשכים אחר גזרת חכמתו, אמנם אלו האומרים שפעולות השם כלם לא כוון בהם תכלית כלל, הביאם לזה הכרח והוא בחינת כל המציאות לפי דעתם, שהם אומרי' מה תכלית מציאות העולם בכללו, ועל כרחם יאמרו במאמר כל מי שיאמר בחדוש העולם שכן רצה השם לא לעלה אחרת, וימשיכו זה בחלקי העולם כלם עד שלא יורו שנקב המחיצה הענבית ובהירו' הקרני' הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג אבל לא ישימו זה סבה בראוי כלל ולא נקבה זאת המחיצה ולא הושמה אשר עליה בהירה מפני הראות אבל כן רצה השם אע"פ שהיה הראוי אפשר בחלוף זה, וכבר נמצאו אצלינו קצת פסוקים שמשמעם בתחלת העיון זה העניין כאמרו כל אשר חפץ ה' עשה וגו', וכאמרו ונפשו אותו ויעש, וכאמרו מי יאמר לך מה תעשה, וענין אלו הפסוקים וכיוצא בהם הוא שהדברים אשר ירצם השם יעשו בהכרח ואין שם מונע ימנע מהעשות רצונו אלא שהוא יתעלה לא ירצה אלא אפשר ולא כל אפשר אלא מה שגזרה חכמתו להיות כך וכן הפעל הטוב בתכלית הטובה שירצה השם לעשותו ולא יבדיל בינו ובין הפעל ההוא מונע ואין לו חושך וזה הוא דעת כל בעל דת ודעת הפילוסופים גם כן, וכן הוא דעתנו אנחנו שעם מה שנאמינהו שהעולם מחודש רוב חכמינו ויודעינו לא יאמינו שזה ברצון לבד לא בזולתו אבל יאמרו שחכמתו ית' אשר תבצר ממנו השגתה חייבה מציאות זה העולם בכללו בהכרח כאשר נמצא והחכמה ההיא בעצמה אשר לא תשתנה חייבה ההעדר קודם שנמצא העולם, תמצא זה הענין נזכר

בעולמו דברים שתכלית מציאותם לשחוק כמדרשם ז"ל ע"פ לויתן זה יצרת לשחק בו, עתיד לעשות עמו קנוניא ויותר מזה אמרו שבכל יום הקב"ה משחק עמו שעה אחת קודם חצות ושעה אחת אחר חצות, אולם מי חכם יבין דעת שדברים זה יש לו איזה סוד, ופשטיה דקרא לויתן הוא מין דגים גדולים הנקראים התנינים הגדולים ואל"פיש בלעז ומטבעם שיתחברו רבים מהם ועושים מחול בים לשחק במחול משחקים בניפולם מים רבים מאוסיים השמיימה, ועל שם התחברם האמור נקרא לויתן כלומר לויית תנינים, וזה טעם הכ' לויתן זה יצרת לשחק בו, כאלו תכלית יצירת הלויתן לשחק בים, אך באמת תכלית יצירתו הוא להפך מימי הים כבשר בתוך הסיר למען לא יתעפשו ויבאישו האויר ביאוש ארסי וימית הב"א השואפים האויר, ובמדרש הנעלם ריש תולדות נאמר שהסעודה של לויתן שאמרו ז"ל הוא משל על ההשגה עד"הכ ויחזו את אלהים ויאכלו וישתו ואיננו כפשוטו, וכבר נעלבו רבים מדבריהם אלה בראותם כי תקותם לאכל ולשביעה כבר אבדה לפי מאמרם זה: אמנם אלו האומרים. רומז לכת המדברים שזכר במה שקדם: המחיצה הענבית. היא המחיצה שעל אישון בת עין והיא קשה קצת ובהירה כעין עצם הקרן הדק: אלא מה שגזרה חכמתו. ככתוב כלם בחכמה עשית, וזה דעת כל בעל דת כאמור, ורבים מהמבוערים בעם ישמחו בראותם ענינים זרים לפי מנהגי הטבע לפי בחינתם וישימו אותותם אותות כי אין חפץ לה' בחכמה כי אם ברצון לבד עושה כל, והמה רואים בל ידעו הבין כי מגרעות יתנו באמרם שהוא פועל בלי השכל כאחד הב"א אשר לא חלק לו בבינה מה שאין הענין כן כי מציאות החכמה והסדר אשר בעולם מורה היות שם פועל חכם מנהיג עולמו בחכמה ובדעת, ולולי מציאות החכמה הנראית בעולם הי' שם מקום לדעת אפיקורס האומר שהכל היה במקרה, אבל טעות ההמון ממה שרואים בכתובים באותות והמופתים אשר עשה ה' בשינוי הטבע, אמנם לו חכמו ישכילו זאת כי היתה זאת לפי שעה לבד אם לתת אמות לדעת החידוש או למציאות הנבואה לידע ולהודיע לשעתו שהוא ית' רוכב על הטבע אל כל אשר יחפוץ יטנו, וגם זו בחכמה יעשנה כמו קריעת ים סוף אשר נעשה בסבות החכמה ככתוב ויולך ה' ברוח קדים וגו' וכמו שביארנו שם, ועכ"ז לא לנצח יעשה ה' פליאות זרות כאלה, ככתוב לא ירפה ה' כלי חרשתו עולם ועד (אסף ח"א מ"ז) וכבר אמרו ז"ל תנאי התנה הק"בה עם הים שיקרע לשעתו וכו': חייבה ההעדר קודם שנמצא העולם. הוא הדבר שביארנו

נזכר לחכמים הרבה בפירוש את הכל עשה יפה בעתו. וזה כלו לברוח ממה שצריך לברוח ממנו והוא שיעשה הפועל פעולה ולא יכוין בה תכלית כלל כן אמוני המון חכמי תורתינו וכזה בארו נביאינו והוא שחלקי הפעולות הטבעיות כלם מתוקנות מסודרות נקשרות קצתם בקצתם וכלם סבות ומסובבות ואין מהן דבר להבל ולא לשחוק ולא לריק אבל פעולות חכמה גדולה כמו שאמר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנייניך, ונאמר וכל מעשהו באמונה, ונאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו', וזה נמשך הרבה אין צריך שיאמן חלופו, והעיון הפילוסופי יגזור כן שאין שם דבר הבל ולא דבר שחוק ולא דבר בטלה בכל פעולות הטבע. כל שכן בטבע הגלגלים שהם יותר מתוקנים ומסודרים כפי מעלת החמר שלהם. ודע שרוב הספקות המביאו' למבוכה בבקשת תכלית מציאות העולם בכללו או תכלית כל חלק מחלקיו אמנם שרשם טעות האדם בעצמו ודמותו שהמציאות כלו בגללו לבד, והסכלו' בטבע זה החמר השפל וסכלות המכוון הראשון והוא המצוא כל מה שאפשר מציאותו כי המציאו' טוב בלא ספק, ומפני הטעות ההוא וסכלות שני העניינים האלה יתחדשו הספקות והמבוכה, עד שידמו שקצת פעולת השם יתעלה שחוק וקצתם הבל וקצתם ריק. ודע שאשר סבלו זאת ההרחקה עד שיהיו פעולות השם יתעלה אצלם כפעולו' ההבל אשר לא יכוון בהם תכלית כלל אמנם ברחו משום אותם נמשכות אחר חכמה שלא יביא אל המאמר בקדמות העולם וסגרו השער בזה. וכבר הודעתיך דעת תורתינו בזה העניין והוא שראוי להאמינו שאין הרחק' באמרנו שכל אלו הפעולות מציאותם והעדרם נמשך אחר חכמתו יתע' ואנחנו נסכל הרבה מאפני החכמה בפעולותיו, ועל זה הדעת יוסדה תורת משה רבינו כלה בו התחילה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ובו. השלימה הצור תמים פעלו וגו' ודעהו, וכשתחקור זה הדעת והדעת הפילוסופי

(בי"ת לשני) שמציאות העולם בכלל יש לו תכלית אחרון לפי חכמתו ית' ואם ידיעת זה התכלית היא ריק ממנו הוא ריק, והדורשים לדעת זה התכלית הם כהורסים לבטל אמונת החידוש אחר שהתכלית מביא לידי מעשה הקדמות כמבואר (בי"ת לשני) בהתר הדרך השני, אבל אנחנו נאמר שהש"ית ברא עולמו לתכלית ידוע אלא אשר התכלית ההוא בעצמו חייב שלא היה יכול להיות קדמון כקדמותו ית', והתכלית ההוא לא השתנה ולא ישתנה לעולם כטרם הבריאה כעת הבריאה וכאחרי כלות הבריאה אם ירצה ה' להחריב עולמו, דע זה והבינהו : בפירוש את הכל עשה יפה בעתו • במדרש קהלת ז"ל א"ר תנחומא בעונתו נברא העולם לא היה ראוי להבראות קודם לכן אלא לשעתו וכו' : ומפני הטעות ההוא • ר"ל א' שיטעה האדם לאמר שהכל בעבורו, ב' שאיננו מבין טבע החמר שטבעו ההוי' וההפסד והתכלית האמיתי לכל הווה הוא נעלם ממנו ברוב על כן נחשוב שהוא בעבור תכלית מדומה ר"ל שהוא בעבורנו, ג' שאינם יודעים שמציאות כל דבר במציאות לבד הוא התכלית כי כל מציאות הוא טוב וכל העדר הוא רע על כן יאמר במ"ב בכל בריאה וירא אלהים כי טוב : ברחו משום אותם נמשכות אחר חכמה • כי החכמה האומרת במציאות התכלית לכל פעולה טבעית תחייב הקדמות וע"כ תפש הרב החבל בתרין ראשין לאמר שהמציאות כלו היא בתכלית ומאין תכלית לפי בחינתנו כמבואר בהתר הדרך הב' (בי"ת לשני) ר"ל שחלקיו יש להם תכלית וכלו אין לו תכלית בערך בחינתנו, ועל כן הר"י ז"ל דריש עגולים ויושר בחקרו על תכלית הבריאה אמר כמעט שיסתכן האדם בשאלת הקדימה לבריאה וזה כי אמונת התכלית מביאה לכפירת החדוש, לכן הטיב הרב ז"ל בזה באמרו שהתכלית הכללי הוא נעלם מאתנו והוא פלאי בדעתו ית' כפליאת הידיעה עם אפשרית הבחירה : הצור תמים פעלו • מי חכם יבין דעת כי הוא זה מוסב אל אמרו לפניו כי שם ה' אקרא, והמבואר שהש"ית אין לו שם כ"א על שם פעולותיו כמו שאמר ר' אבא בר ממל ע"ש פעולותי אני נקרא לכן ברצותו לקראו ה' שלום כאמרם ז"ל שמו של הק"בה הוא שלום, ר"ל שהוא שלם בתכלית השלימות בהיותו חובק בעצמו כל השלימות הנ"בת באחדות גמור הפשוט בתכלית הפשיטות אשר שלימותו זה לא נודע לנו בלתי אם משלימות מפעליו כי שלימות כל פעולה יורה על שלימות פועלה וממציאה, ע"כ ברצותו לאמר הצור תמים,

אמר

הפילוסופי בהשתכל כל הפרקים הקודמים בזה המאמר הנתלים בזה הענין לא תמצא ביניהם מחלוקת כלל ברבר מחלקי המציאות כלם ולא תמצא מחלוקת אלא במה שביניהם מקדמות העולם אצלם וחדושו אצלינו והבן זה ׃

פרק ששה ועשרים

כמו שחלקו אנשי העיון מבעלי התורה אם מעשיו יתעלה נמשכים אחר חכמה או אחר הרצון לבד לא לבקשת תכלית כלל · כן חלקו זאת המחלקת בעצמה במה שנתן לנו מן המצות · שיש מי שלא יבקש לזה סבה כלל ויאמר שהתורות כלם נמשכות אחר הרצון לבד · ויש מי שיאמר שכל מצוה ואזהרה מהן נמשכת אחר החכמה והמכוון בה תכלית אחת · ושהמצוות כלם יש להם סבה ומפני התועלת צוה בהם והיות לכלם עלה אלא שאנחנו נסכל עלת קצתם ולא נדע אפני החכמה בהן · הוא דעתנו כלנו ההמון והסגולות וכתובי התורה מבוארים בזה חוקים ומשפטים צדיקים , משפטי ה' אמת צדקו יחדיו · ואלו שנקראים חקים כשעטנז ובשר בחלב ושעיר המשתלח · ואשר כתבו עליהם החכמים ז"ל ואמרו דברים שחקקתי לך כבר אין לך רשות להרהר בהן והשטן מקטרג בהן ואומות העולם משיבין עליהן · לא יאמין המון החכמים שהם עניינים שאין להם סבה כלל ולא בוקש להם תכלית כי זה יביא לפעולות ההבל כמו שזכרנו · אבל יאמין המון החכמים שיש להם עלה ר"ל תכלית מועילה על כל פנים אלא שנעלמה ממנו אם לקצור דעתינו או להסרון חכמתינו · כל המצוות אם כן יש להם סבה ר"ל כי למצוה ההיא או לאזהרה יש תכלית מועילה · מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה · ומהן מה שלא התבארה תועלתם כמו שהתבאר בנזכרים כאסור הערלה וכלאי הכרם , והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו משפטים · ואילו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חקים · ויאמרו תמיד כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם · רוצה לומר שאין נתינת אלו המצות דבר רק שאין תכלית מועילה לו ואם יראה ברבר מהמצות שעניינו כן החסרון הוא מהשגתכם · ונכבר ידעת הדבר המפורסם אצלינו

אמר הצור תמים פעלו ככתוב דור לדור ישבח מעשיך , ר"ל תום פעלו ושלימותו יורה על תומו ושלימותו ככתוב יודוך ה' כל מעשיך , ועל שם שלימות פעולותיו נוכל לקראו בשם תמים ושלום כאמור והוא זה שם ה' אשר התפאר לקראו באמרו כי שם ה' אקרא , והנה אם אין תכליות לפעולותיו אין שלימיות והוא הפך הכתוב על כן אפס מקום לכת המדברי' האומרי' שכל פעולותיו נמשכי' אחר הרצון לבד אין חכמה ותכלית בהם : והבן זה · כלומר הבן כי דרכי התורה הם דרכי החכמה אין הבדל ביניהן זולתי החידוש שאין מופת שכלי עליו גם לא על הקדמות כהבואר (בי"ז לשני) :
כמו שחלקו · אחר שביאר בקודם שכל פעולותיו הן לתכלית טוב יוודעו לדורשיהם ככתוב גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם , ביאר בזה שגם מצוותיו על ישראל הם לתכלית טובה ויש לכל אחת טוב טעם ודעת יוודע למשכיל על דבר , ואמר כמו שחלקו ר"ל שכת המדברים יאמרו שכל מעשי ה' נמשכי' לרצון לבד כמבואר (בהקדמה העשירית בע"ג לראשון) והם יאמרו שהמצוות אין בם טעם אלא שכן רצה כמבואר מדעת האשעריאה (בי"ז לזה) : ואו שנקראי' חקים · המצוות אשר צוה ה' על ישראל להם שם בארבעה עניינים , מצוות , חקים , עדות , משפטים , המצוות הם הפקודים המובנים בטעמם אף כי יצוו בלי טעם והם כמצוות האדון על העבד כמו ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית , חקים הם הפקודים הבלתי מובנים בטעם והם כמצוות המושל על הנכנעים תחתיו שהוא יחוקק חקים בל יודיעום טעם החקים , והם כמו מצות שעטנז ופרה אדומה שאין טעמם מבואר , ונקראים חקים מטעם חקיקה וחפירה כמו חוקקי בסלע משכן לו , וכמו שרושם החקיקה נשאר קיים לעולם ככה המצוה שאין טעמה נגלה לא תתבטל לעולם משא"כ הגלוים בטעמם שיתכן שיתבטלו כמו שבטל שלמה מצות לא ירבה לו נשים , ולא ירבה לו סוסים

אצלינו ששלמה ידע סבות המצות כלן מלבד פרה ארומה · וכן אמרם שחשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן כמו שאירע לשלמה בשתי מצות אשר התבארת עלתם · ועל זה העקר נמשכו כל דבריהם וכתובי הספרים יורו עליו · אלא שאני מצאתי דבר לחכמים ז"ל בבראשי' רבה יראה ממנו בתחלת מחשבה שקצת המצות אין להם עלה אלא המצוה בהן לבד ולא כוון בהן תכלית אחרת ולא תועלת נמצאת · והוא אמרם שם וכי מה איכפת לו להקדוש ברוך הוא בין מי שהוא שוחט מן הצואר למי שהוא שוחט מן העורף הוי אומר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות שנאמר אמרת ה' צרופה וגו' · ועם היות המאמר הזה נפלא מאד שלא ימצא לו דומה בדבריהם פרשתי אני בו פירוש תשמעהו עתה עד שלא נצא מסדר דבריהם כלום ולא נפרד מהשורש המוסכם עליו · והוא היות כל המצוות בוקש בהם תכלית מועילה במציאות כי לא דבר רק הוא וגו' · ואמר לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דובר צדק מגיד מישרים · ואשר צריך שיאמינהו כל מי שרערהו שלמה בזה הענין הוא מה שאספרהו · וזה שכלל המצוה יש לה סבה בהכרח ומפני תועלת אחרת צוה בה אבל חלקיה הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד · והמשל בו שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב מבוארת התועלת כמו שאנחנו עתידים לבאר · אמנם היותו בשחיטה לא בנחירה · ובפסיקת הוושט והגרגרת במקום מיוחד · אלו וכיוצא בהן לצרף בהם את הבריות · וכן יתבאר לך ממשלם שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף · וזכרתי לך זה המשל מפני שבא בדבריהם ד"ל שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף · אבל אמתת הדבר הוא כי כאשר הביא ההכרח לאכילת בעלי חיים כוון למיתה הקלה עם קלות המעשה · שא"א הכאת הצואר אלא בסיף וכיוצא בו והשחיטה אפשר בכל דבר ולברור מית' קלה התנו חדוד הסכין · ואשר ראוי להמשיל באמת מעניין החלקים הוא הקרבן כי המצוה בהקרבת הקרבן יש לה תועלת גדולה מבוארת כמו שאני עתיד לבאר · אבל היות הקרבן האחד כבש והאחד איל והיות מספרם מספר מיוחד זה א"א לתת לו עלה כלל · וכל מי שטריד עצמו לתת סבה לדבר מאלו החלקים הוא בעיני משתגע שגעון ארוך ואינו מסיר בזה ההרחקה אך מוסיף הרחקו' ומי שידמה שאלו יש להם סבה הוא רחוק מן האמת כמי שידמה שהמצוה כולה היא ללא תועלת נמצאת · ודע שהחכמה חיבה ואם תרצה אמור שהצורך מביא להיות שם חלקים שאין להם סבה · וכאלו הוא דבר נמנע בחק התורה שלא יהיה בה דבר מזה הכת · ואפני ההמנעות בו שאמרך למה היה כבש ולא היה איל · השאלה ההיא בעצמה היתה מתחייבת אלו נאמר איל מקום כבש · שא"א מבלתי מין אחד · וכן למה היו שבעה כבשים ולא היו שמנה כן היו שואלים אם היו שמונה או י' או ך' שא"א מבלי מספר בהכרח · וכאלו ידמה זה לטבע האפשר אשר א"א מבלתי היות האחד מן האפשרים · ואין ראוי לשאל למה היה זה האפשר ולא היה זולתו מן האפשרים כי זאת השאלה תתחייב אלו היה

הנמצא

סוסים בעבור שנתגלה טעמם / עדות הם המצות הדמיוניות אשר על ידם נזכור אמונות ודעות אמיתיות או פעולות טובות עשה עמנו ה' / כמו שביתת השבת ואכילת מצה / שהם לזכרון / משפטים הם דינים שבין איש לרעהו כמו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם : שהשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן · ככתוב פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי / וכבר ביארנו בו פי' אחר והוא שהיצורים שהם עדיות על מציאותו ושלימותו הם נפלאים במעשיהם ע"כ הם נשמרים בלב כטעם תרי תמיהי מדכר דכירי וזה טעם גירסא דינקותא המתקיים ומן רב וזה כי התינוק מפליא כל דבר חדש אשר ישיג לכן יתקיים וכרונו ומן רב כי יעשו רושם נפלא בלבו : התנו חידוד הסכין · מזה ראיה לעדת החסידים החדשים אשר יחדדו החלפים כתער מלוטש : מענין החלקים · ר"ל שאין טעם לחלקי המצוה כמו שהקדים : הוא בעיני משתגע · אולי לא אמר הרב ז"ל ככה לולי ראה ספר הזהר וכוונות המצוות ע"פ הקבלה כי להם

תמצא האפשר האחר מקום זה ודע זה הענין והבינהו · ואשר אמרו בו תמים מהיות לכל מצוה סבה ואשר ידע מהם שלמה הוא תועלת המצוה בכלל לא חקירה כל חלקיה · ואחר שהענין כן אני רואה לחלוק התרי"ג מצות לכללים רבים · ויהיה כל כלל כולל מצוות רבות שהן ממין אחד או קרובים בעניינם · ואגיד לך סבת כל כלל מהם ואראה תועלתו אשר אין ספק בה ולא מרחה ואח"כ אשוב לכל מצוה בפני עצמה מהמצות ההם אשר יכללם הכלל ההוא ואבאר לך סבתה · עד שלא ישאר מהם רק קצת סבות מעטות מאד הם אשר לא התבארו לי סבתם עד היום · וכן התבאר לי ג"כ קצת חלקי מצות ותנאי קצתם ממה שאיפשר לתת סבתו · והנה תשמע אח"כ כל זה · ואי אפשר לי לבאר לך אלו הסבות כולם אלא אחר שאקדים לך פרקים רבים אכלול בהם הקדמות מועילות שהם הצעה לעניין זה אשר כוונתיו · והם אלו הפרקים אשר אתחיל בהן עתה :

פרק שבעה ועשרים

כונת כלל התורה שני דברים · והם תקון הנפש · ותקון הגוף · אמנם תקון הנפש הוא שינתנו להמון דעות אמתיו' כפי יכלתם · ומפני זה יהיה קצתם בפי' · וקצתם במשל שאין בטבע ההמון לסבול השגת הענין ההוא כפי מה שהוא · ואמנם תקון הגוף יהיה בתקון ענייני מחיתם קצתם עם קצתם · וזה העניין ישלם בשני דברים האחד מהם להסיר החמס מביניהם והוא שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכלתו · אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל · והשני ללמד כל איש מבני אדם מדות מועילות בהכרח עד שיסודר עניין המדינה · ודע ששתי הכוונות האלה האחת מהן בלא ספק קודמת במעלה והוא תקון הנפש ר"ל נתינת הדעות האמיתיות · והשנית קודמת בטבע ובזמן ר"ל תקון הגוף והוא הנהגת המדינה ותקון ענייני אנשיה כפי היכולת · וזאת השנית היא הצריכה יותר תחלה והיא אשר הפליג לדקדק בה ולדקדק בחלקיה כלם מפני שאין יכולת להגיע אל הכוונה הראשונה אלא אחר שיגיעו אל השנים הזאת · והוא שכבר התבאר במופת שהאדם יש לו ב' שלמיות · שלמות ראשון והוא שלמות הגוף · ושלמות אחרון והוא שלמות הנפש · ושלמותו הראשון הוא שיהיה בריא על הטוב שבענייניו הגשמי' · וזה לא יתכן אלא במצאו צרכיו בכל עת אשר יבקשם והם מזונותיו ושאר הנהגת גופו מדירה ומרחץ וזולתם · וזה לא ישלם לאיש אחד לבדו כלל א"א להגיע כל אדם אל זה השיעור אלא בקבוץ המדיני כמו שנודע שהאדם מדיני בטבע · ושלמותו האחרון הוא שיהיה משכיל בפעל והוא שידע כל מה שיכלת האדם לדעתו מכל הנמצאות כפי שלמותו האחרון · ומבואר הוא שזה השלמות האחרון אין בו מעשים ולא מדות ואמנם הוא דעות לבד · וכבר הביא אליהם העיון וחייבה אותם החקירה · ומבואר

אין מעצור לתת טעם לכל חלקי המצות בקטן כגדול אם לפי מספר מפקד גימטריות של התיבות או אם נבחינת הכינויים או זולתי מדרכיהם , אשר אין תבונה בם לחנוך כערכנו :

כונת כלל התורה · כונת התורה להשלים המונהגים ממנה באושר האנושי שהוא תכלית האדם והצלחתו האמיתית כמו שביאר החוקר בספר המדות בכלל , ובהיות מקנה וקנין ההצלחה האמורה פי שנים לה באושר א' אושר גופני ר"ל שיהיה המאושר בריא אולם בגופו ויהי' לו מסת טרף חקו מאכל מלבוש ודירה , ב' אושר נפשי ר"ל שישכיל דעות אמתיות בשלמותו ית' ובפועל כפו , לכן ראתה התורה לאשר האדם בשני האושרים האומרים , וצותה להתהלך במישרים איש עם רעהו במדות טובות למען ישלם בזה הקיבוץ והעזר המדיני למען יוכל האדם לחיות בנעימים בהמצא די ספקם טרף חקם בהעזרם זה מזה , ככתוב אלה החקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם , ב' תלמד דעת

ומבואר הוא ג"כ שזה השלמות האחרון הנכבד א"א להגיע אליו אלא אחר הגיע השלמות הראשון · כי האדם א"א לו שיצייר מושכל ואפילו ילמדוהו אליו כל שכן שיתעורר לו מעצמו בעוד שיש לו כאב או רעב חזק או צמא או חום או קור חזק · אבל אחר הגיע השלמות הראשון אפשר להגיע אל השלמות האחרון אשר הוא הנכבד בלא ספק והוא סבת החיים המתמידים לא זולתו · והתורה האמתי' אשר בארנו שהיא אחת ושאין זולתה והיא תורת משה רבינו אמנם באה לתת לנו שתי השלמיו' יחד · ר"ל תקון ענייני בני אדם קצתם עם קצתם בהסיר העול ובקנות המדות הטובות המעולות עד שתתכן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד להגיע כל אחד מהם אל שלמותו הראשון · ותקון האמונות ונתינת דעות אמתיות כאשר יגיע השלמות האחרון · וכבר כתבה התורה ב' השלימויות והגידה אלינו שתכלית אלו התורות כולם היא להגיע אליהם אמר ית' ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה · והקדים הנה השלמות האחרון לפי מעלתו כמו שבארנו שהוא התכלית האחרון והוא אמרו לטוב לנו כל הימים · הנה ידעת אמרם ז"ל בפי' והוא שאמרו ית' למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך · כן אמרו הנה לטוב לנו כל הימים הכונה העניין ההוא בעצמו ר"ל להגיע אל עולם שכולו טוב וארוך והיא העמידה המתמדת · ואמרו לחיותינו כהיום הזה זאת העמידה הגשמית הראשונה המשכת קצת זמן אשר לא תשלם מסודרת אלא בקבוץ המדיני כמו שבארנו :

פרק שמנה ועשרים

ממה שצריך שתתעורר עליו הוא שתדע ·שהדעות האמתיות אשר בהם יגיע השלמות האחרון אמנם נתנה התורה מהן תכליתם וצותה להאמין בהם בכלל · והוא מציאות הש"י · וייחודו · וידיעתו · ויכלתו · ורצונו · וקדמותו · אלו כלם תכליות אחרוני' לא יתבארו בפרט מוגבלו' אלא אחר ידיעת דעות רבות · ועוד צורתה

דעת דעות אמתיות כמו אמונת החדוש ומציאות הנפש וכחותיה ואמונת מציאותו המחויבת ואחדותו ושאיננו גשם ולא כח בגשם וכיוצא בם מהאמונות האמתיות אשר צדיק באמונתם יחיה חיי עולם · וכבר ביארנו שלהיות האושר פי שנים גשמי ורוחני לכן באה מלת אשרי בכל המקרא בלשון רבים האושר הנפשי הוא התכלית האחרון והוא הקודם בטבע · והגופני הוא קודם בזמן כי לא יוכל האדם להשכיל אם ימנע מהיות לו צרכי גופו בריאות ומאכל ומלבוש ודירה · והנה לפי האמור ידיעת הש"ית ושיראה האדם מכיר את מי שאמר והי' העולם · הוא זה מקנה וקנין האושר האחרון האמור · ומאשר אין לנו דרך לדעת את ה' כי אם לפי בחינת שלימות פעולותיו אשר המה יעידו על שלימות בוראם וממציאם ואפס זולתם לדעת את ה' ככתוב וראית את אחורי וגו' · ר"ל הברואים הנמשכים אחרי לכן תהיה ידיעת החכמה המיוסדת בפועל כפי הוא האושר האחרון התכליתי לאדם יען כי הוא הדעת אותו ית' ע"פ פעלו כאמור · ובהיות שזה האושר הרוחני האחרון הכי נכבד הוא מהאושר הראשון הגופני · לכן פתח בו הכתוב תחלה ובו סיים ר"ל פתיחת התורה כח מעשיו הגיד לעמו בבריאה שהוא הדעת אותו והוא עלם האושר האנושי וסופה הצור תמים פעלו · ר"ל פעולתו שלימה ומעידה על שלימותו וכאלו ירמוז אל תכלית האושר הנקנה ע"י התורה בראשה ובסופה · בטעם סוף מעשה במחשבה תחלה · ובגן זה ויתן מעדנים לנפשך :

ממה שצריך י אמנם נתנה התורה מהן תכליתם · ר"ל כפי העולה ממסקנת המחקר האמיתי · אשר בכה כל מצות התורה המעשיות נאמרו בתורה בקיצור כפי המסקנא העולה היא משכלי' ועדי' התלמודי · ונתבארו באר היטב בדברי חז"ל · והנה כמו שהפוסק איזה דין מהמצוות המעשיות על פי התורה בלי עיון בדרז"ל הרי זה בור · ככה המאמין

צותה התורה להאמין קצת אמונות שאמונתם הכרחית בתקון ענייני המדינה כאמונתנו שהוא יתעלה יחר אפו במי שימרהו ולזה ראוי שייראו ויפחדו ממרות בו ואמנם שאר הדעות האמתיות בכלל זה המציאות אשר הם החכמות העיוניות כלם כפי רוב מיניהם אשר בהם יתאמתו הדעות ההם אשר הם התכלית האחרון לא צותה התורה עליהם בפירוש כמו שצוה על הראשונות אבל צוה עליהם בכלל והוא אמרו לאהבה את ה׳ ׳ וכבר ידעת מה שבא מחוזק המצוה באהבה בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ׃ וכבר בארנו במשנה תורה שזאת האהבה לא תתכן אלא בהשגת המציאות כלו כפי מה שהוא ובחינת חכמתו בו וזכרנו ג״כ שם הערת החכמים על זה הענין ׳ והעולה בידינו מכל מה שהקדמנוהו עתה בזה הענין הוא שכל מצוה אין הפרש בין שתהיה מצות עשה או מצות לא תעשה שיהיה עניינה להסיר העול ׳ או להעיר על מדה טובה מביאה לטוב החברה ׳ או נתינת דעת אמתי שראוי להאמינו ׃ אם לפי הענין בעצמו ׳ או בהיותו הכרחי בהסיר העול ׳ או בלמוד מדות טובות שהמצוה ההיא מבוארי העלה גלוית התועלת ׳ ואין במצוות ההם לשאול תכליתם ׳ כי לא נבוך אדם בלל ולא שאל למה נצטוינו להאמין שהשם אחד ׳ או למה הוזהרנו מרציחה וגניבה או מן הנקמה ונאולת הדם ׳

או

המאמין במציאות השי״ת ובאחדותו ובשלילת הגשם (וכיוצא בם מהדעות האמיתיות) מפי הכתוב בתורה בלי עיון במחקר הרי זה בער כי לא תשלם לו אמונתו במה שכתוב בתורה אם לא יבין במחקר ׳ וזה כי אמונת מציאותו ית׳ לא תכון בלתי אם שידע שהוא ית׳ מחויב המציאות בבחינת עצמו שהוא זה עצם שאין סבה למציאותו ולא הרכבה בו ׳ ואמונת האחדות לא תכון בלתי אם האחדות הפשוט אשר לא יכנו בעצם האחדות ההוא אחרים חיובים שהם מחייבים הנשאת המקריים על העצם ההוא ויהיה מורכב מעצם ומקרה ולא יהיה אחד פשוט עד שאפי׳ אחר נמצא ואחד לא יאותו לו ית׳ כי אם על צד השלילה ׳ כי החיובים יחייבו לו מקרה המציאות ומקרה האחדות שהם ענינים נוספים על העצם כמבואר (בנ״ז לראשון) ׳ וכיוצא בם מהאמונות והדעות האמיתיות אשר אין אמיתתם מבואר בכתוב כי אם במחקר ׳ ומי זה אשר לא חלק לו במחקר ילך נתעה ושובב באמונתם מפי הכתוב לבד כמו הפוסק דין בשאלות עמוקות בעגונה מפי הכתובים לבד ׳ ובהיות כי העבודה לא תשלם כ״א בידיעת הנעבד ככתוב דע את אלהי אביך ועבדהו ומי שבלבו ציור אלוה לא אמת הוא עובד ללא אלוה אמת ׳ והוא הדבר שכתב הרב בעל החובות ז״ל לא יוכל לעבוד עלות העלות זולת נבוא הדור בטבעו או הפילסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה ׳ וזולתם עובדים זולתו ׃ שאמונתם הכרחית בתקון עניני המדינה • כמו שצונו שלא לגזול ושלא נגנוב ושלא נעשה שום עול איש לרעהו ׳ והוא כועס על מי שממרה דברו ועושה עול בסתר ׳ שכל זה הוא תיקון המדינה שאנשי עול יראו מה׳ מעשות עול בסתר ׃ לא צותה התורה עליהם בפירוש • אין בתורה מצוה מפורשת שישכיל האדם בשכל העיוני בפועל האלהים ומעשהו למען יבוא אל מנוחת האושר האחרון ואל נחלת ההצלחה האנושית ׃ והוא אמרו לאהבה את ה׳ • מצות האהבה היא קשה מאד כי היא תכונה נפשית תתעורר באדם לדבק בדבר שנפשו שוקקת לדבק בו ׳ ואין אדם שליט ברוחו להכריח לאהוב דבר שאין לנפשו חפץ בו כי אין איש יוכל להכריח את נפשו לאהוב מאכל שנפשו קצה בו ׳ ולפ״ז א״כ איך תכון מצות ואהבת את ה׳ ׳ וכיוצא בו שאל הראב״ע על לאו דלא תחמוד ׳ ויותר קשה מזה מה טעם סמיכות האהבה אל האחדות ׳ לכן תדע ובחנת שהאהבה היא על שני מינים א׳ תלויה בדבר טוב שהאוהב נהנה מהמטיב ׳ ב׳ שאינה תלוי בדבר ׳ וכבר אמרו ז״ל שהאהבה התלויה בדבר היא אהבה גרועה ובטלה בהבטל דבר הטובה וההנאה ׳ והנה אהבת השי״ת כזו יוכל האדם לעורר בנפשו וזה אם ישים לבו על כל הטוב שהשי״ת מטיב עמו מיום הבראו מאפס אשר כחלב יתיך הטפה הזרעית וכגבינה יקפיאה ברחם אמו ומכלכלו שם מספר ירחים ׳ ואחר יוציאהו מהמדור ההוא וימציא לו כל טרף חקו אין מחסור כל דבר ככתוב עליך השלכתי מרחם ׳ והנה מי זה יתן את לבו על כל הטוב אשר ה׳ עושה אתו בחנם ׳. הנה בלי ספק שתתעורר אהבת ה׳ בקר לבו ׳ אך בהיותה אהבה גרועה תלויה בדבר הטוב לא יתכן לומר שעליה יצוה הכתוב ׳ אבל הדעת נוטה שעל האהבה היותר נעלה יצוה הכתוב ר״ל שאינה תלויה בדבר ׳ וא״כ הדרא קושיא לדוכתה והיא מאין תבוא זאת האהבה ׳

ואם

או למה נצטוינו באהבת קצתינו אל קצתינו · אבל אשר נבוכו בהם בני אדם ונחלקו הדעות עד שיאמר קצתם שאין בהם תועלת כלל אלא מצוה לבד · ואמרו אחרי' שיש להם תועלת ונעלמה ממנו · הם המצות אשר לא יראה מפשוטם תועלת בא' מן הג' עניינים אשר זכרנו · ר"ל שלא יתנו דעת מן הדעות האמיתיות · ולא ילמדו מדה טובה · ולא ירחיקו העול · אבל הנראה מעניינם שאין מבא למצו' ההן לא בתקון הנפש בנתינ' אמונה ולא בתקון הגוף בנתינת דרכים וסדרים מועילי' בהנהגת המדינה או הנהגת הבית · כאזהרה משעטנז · וכלאים ובשר בחלב · והמצוה בכסוי הדם · ועגלה ערופה · ופטר חמור · וכיוצא בהן · והנני עתיד להשמיעך באורי לכלם ונתינת סבותם האמתיות המבוארות במופת מלבד חלקים ומצות מועטות כמו שזכרתי לך · ואבאר שכל אלו וכיוצא בהן אי אפשר מבלתי שיהיה להם מבוא באחד מן הג' עניינים · אם תקון אמונות או תקון ענייני המדינה אשר לא ישולם כי אם בשני דברים בהסיר העול ובלמוד מדות טובות · והבן מה שאמרנוהו באמונות כי פעמי' שתתן המצוה אמונה אמתית היא המכוונת לא זולת זה כאמונת היחוד · וקדמות השם · ושאינו גוף · ופעמים תהי' האמונה ההיא הכרחית להסיר העול או לקנות מדות טובות · כאמונה שהשם יתעלה יחר אפו על מי שיעשוק כמו שאמר וחרה אפי והרגתי · וכאמונה שהוא יתעלה ישמע צעקת העשוק או המאונה מיד (נ"א להציל אותו מיד העושק והמונה כפתוב) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני :

אם האדם יש לאל ידו להטות נפשו לכמו זו האהבה , לכן ראוי לשום לב למה שביאר החוקר (בנ' לח' מש"המ) שסבת האהבה שאינה תלויה בדבר בכל שני אוהבים הוא דמיון מה אשר ביניהם , ויותר מזה בהיות הענין הדמיוני ההוא מחשבה אחת דומה ומשתתפת ביניהם , שאז תגדל האהבה ביניהם בהיות הדמיון ענין נפשי שהיא עלם האהבה , ולזה א"כ אם נעירה ונעורר אהבת הש"ית הבלתי תלוי בדבר , לא יתכן זה בלתי אם ימצא שם איזה דמיון בינינו ובינו כב"י , אבל במה נדמה אליו , הנה זה נוכל עלין אם נדמה לו בעשות רצונו ית' או אם נשכיל בחכמה אשר יסד בעולמו אשר בזה נדמה לו כי נדמה לו בהשכילנו במה שהוא ית' משכיל (כמ"שכ החוקר בי"ב לעשירי מש"המ) , והנה מדי נשכיל בחכמה אשר יסד ה' בילוריו כן יקדחו בלבנו רשפי אשדת אהבתו ית' וכן תפרוץ אהבתו ית' עלינו , והנה מהמבואר כי מי האיש החפץ להשכיל באחדותו הפשוט ית' לא ישלם לו זה מבלעדי יתבונן טרם זה בחכמת התולדה המיוסדת בטבעי הילורים למען יבין לשלול ממנו ית' כל משיגיהם ולדעת ההבדל שבין המחויב המציאות בבחינת עלמו למחויב המציאות בבחינת סבתו וכיוצא בם ובזאת ההשכלה ידמה לו ית' ותתעורר האהבה ממנו לה' ומה' אליו , וזה טעם הסמיכות שמע ישראל ואהבת , כלומר אם תשמע ותבין אחדותו ית' או תאהב אותו אהבה עזה , ולזה נאמר ואהבת בלשון עתיד כלומר כאשר תשמע כן תאהב , ויהיה טעם שמע כמו גוי אשר לא תשמע לשונו , שענינו הבנה , וכבר רמזו ז"ל כל זה במגילה קטנה כי ז"ל ואהבת את ה' איני יודע האיך אוהבים את המקום אלא הוי מתבונן בדרכיו , הנה יאמר שבהתבוננות בדרכי ה' תכיר ותעורר אהבת הש"ית בלב המתבונן כאמור , וזאת האהבה והדביקות בה' הבאה מסבת השכלת אמתו ר"ל השכלת האמת בחכמתו שהחכמה היא עלם האלוה כמ"שכ הכוזרי (בשני לשני) ז"ל ונקרא אותו חכם לבב מפני שהוא עלם החכמה , הוא עלם האושר האנושי והצלחתו הנצחית אשר בעבורו נברא כמ"שכ החוקר (בי"ב ליו"ד מש"המ) , וכל התורה ומצותיה וכל למוד וכל השכלה הם הצעה להשגת זה התכלית האחרון ככתוב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' , ולאהבה אותו , והכוונה על יראת הרוממות הבאה מעלם ההשכלה ככתוב הן יראת ה' היא חכמה ושתיהן יחד מתאימות בשלימות זה האנושי ככתוב יראת ה' ראשית דעת ואמרו ז"ל אם אין יראה אין חכמה וכו' , כי שתיהן עלם אחד אלא שיראת הרוממות היא הצעה ויש לה קדימה ומניח ליראת הרוממות שהיא עלם האהבה והחכמה ותכלית האחרון לאדם אין עוד אחריה כאמור , וכ"כ הרב בעל החובות בריש שער האהבה ז"ל וגם ראוי לך לדעת כי כל חובה וכל מדה טובה מושכלת או כתובה או מקובלת הם תכונות ומעלות שעולים בהם אל הענין הזה והוא תכליתם וסופם אין מדריגה למעלה ממנו ולא אחריו עכ"ל , על כן בני שים לבך לכל אשר אני מראה אותך והדבק באהבת ה' האמורה ובה תחיה בנעימים לעולם :

פרק תשעה ועשרים

ידוע שאברהם אבינו ע״ה גדל באמונת הצא״בה ודעתם שאין אלוה רק הכבבים · וכשאודיעך בפרק הזה ספריהם הנמצאים עתה בידינו אשר נעתקו ללשון הערב ודברי הימים שלהם הקדומים ואגלה לך דעתם מהם ועניניהם · יתבאר לך אמרם בביאור שהכבבים הם האלהיות · ושהשמש הוא האלוה הגדול · וכן אמרו עוד שׁשאר הככבים החמשה אלהות אבל שני המאורים הם יותר גדולים · ותמצאם אומרים בביאור שהשמש הוא אשר ינהיג העולם העליון והשפל בזה הלשון אמרוהו · ותמצאם שזכרו בספרים ההם ודברי הימים שלהם עניין אברהם אבינו אמרו בזה הלשון · ואמנם אברהם שגדל בכותא כשחלק עם ההמון ואמר שיש שם עושה בלתי השמש טענו עליו בכך וכך וזכרו בטענותיהם מה שהוא מבואר נגלה מפעולות השמש במציאות ואמר להם ר״ל אברהם צדקתי היא כגרזן ביד החוצב בו · ואחר כן זכרו קצת מטענותיו עליהם וסוף העניין ההוא זכרו שהמלך שם אותו בבית הכלא ושהוא התמיד לטעון עליהם ימים רבים הוא בבית כלאו · ואחר כן פחד המלך שיפסיד עליו ממלכתו וישיב בני אדם מאמונתם וגרשו המלך לקצה המזרח אחר שלקח כל אשר לו תמצא זה העניין מבואר כן בספר הנקרא העבודה הנבטיה · ולא זכרו מה שבא בספרינו הצודקים ולא מה שבא אליו מן הנבואה מפני שהם מכזיבים אותו לחלקו על דעתם הרע · ואין ספק אצלי שהוא ע״ה כאשר חלק על דעת בני אדם כלם שהיו מקללים ומגנים ומבזים אותו התועים ההם · וכאשר סבל הכל בעבור השם וכן הדין לעשות לכבודו נאמר לו ואברכה מברכיך ומקללך אאור · והיה אחרית עניינו מה שנראהו היום מהסכים רוב אנשי העולם להגדילו ולהתברך בו · עד שיתיחס אליו מי שאינו מזרעו ואין חולק עליו ולא מי שיסכל מעלתו אלא שארית האומה ההיא השפלה אשר נשארו בקצוות הארץ ככופרי התורך בקצת הצפון וההודיים בקצה הדרום · כי אלו הם שארית אומת הצאבה כי היא היתה אומה שמלאה כל הארץ · ותכלית מה שהגיע אליו עיון מי שהתפלסף בזמנים ההם שידמה שהשם רוח הגלגל ושהגלגל והככבים הם גוף והשם יתעלה רוחם כבר זכר זה אבוב״כר אל״זאי״ג בפירוש ספר השמע · ולזה האמינו הצאבה כולם קדמות העולם שהשמים אצלם הם האלוה · וחשבו שאדם הראשון איש נולד מזכר ונקבה כשאר בני אדם · אלא שהם מגדילים אותו ואומרים שהוא נביא שליח הלבנה ושהוא קרא לעבדת הלבנה ושיש לו חבורים בעבודת האדמה · וכן אמרו הצאבה שנח עובד אדמה היה ושלא היה רוצה בעבדת הצלמים · ולזה תמצא הצאבה כלם מגנים נח ויאמרו שלא עבד צלם כלל · וכן דברו בספריהם שהוכה והושם בבית הסהר מפני שהיה עובד השם וספרו מעניינו מה שספרו · וחשבו ששת חלק על דעת אדם אביו בעבדתו הירח ויכזבו כזבים מביאים לשחוק מורים על חסרון דעת גדול ועל היותם רחוקים מן הפילוסופות מאד ושהיו בתכלית הסכלות · אמרו על אדם כי כאשר יצא מאקלים תשאם הקרוב להודו ונכנס באקלים בבל הביא עמו פליאורת · מהן אילן של זהב צומח בעל עלים ושעיפים · ואילן של אבן כך · והביא עלה של אילן לח שלא ישרפוהו האש · והגיד על אילן שמסך על עשרת אלפים

ידוע שאברהם אבינו · בזה הפרק התחיל הרב ז״ל להעיר על טעמי המצוות ולמה שיסוד התורה כלה הוא איסור ע״ז שכל המודה בה הוא ככופר בכל התורה כלה כאמרם ז״ל אשר על כן פתח בה הכתוב תחלה בעשרת הדברות · אנכי ולא יהיה לך · לכן גם הרב ז״ל פתח דבריו יאיר טוב טעם ודעת באסור ע״ז והכסוף הצולה עמו : וגרשו המלך · מה׳ היתה נסבה שלא המיתו · וחז״ל אמרו שלא הי׳ יכול להמיתו כשכבר השליכו בכבשן האש ולא שלטה בו האש ויתכן שנסבה להמיתו בשאר מיתות ולא הי׳ יכול לו · על כן בחר לגרשו מארצו : שאדם הראשון · הם קראוהו אדם

אלפים איש ארכו כקומת אדם · והביא עמו שני עלים כל עלה היו מתכסים בו שני אנשים · ויגידו מאלו ההבלים פלאות · ואני תמיה על אנשים שיחשבו שהעולם קדמון ויאמינו עם זה מציאות אלו הנמנעות בטבע למי שידע העיון הטבעי · וכונתם בזכרון אדם וכל מה שמיחסים אליו היא לחזק דעתם בקדמות העולם עד שימשך אחר זה שהככבים והגלגלים הם האלוה · וכאשר יצא עמודו של עולם והתבאר לו שיש אלוה נפרד לא גוף ולא כח בגוף ושכל אלו הגלגלים והככבים מעשיו · והבין שקרות ההבלים ההם אשר גדל עליהם · התחיל לסתור אמונתם ולזייף דעותם ופרסם כנגדם וקרא בשם ה׳ אל עולם קריאה שכוללת מציאות האלוה והתחדש העולם מאתו · ולפי הדעות ההם הצבאיות העמידו הצלמים לככבים צלמי הזהב לשמש · וצלמי הכסף לירח · וחלקו המוצאים והאקלמים לככבים ואמרו שהאקלים הפלוני אלהיו הככב הפלוני ובנו ההיכלות ושמו בהם הצלמים וחשבו שכחות הככבים שופעות על הצלמים ההם ויבינו וישכילו וישימו בני אדם להנבא ויודיעו לבני אדם תועלותם · וכן אמר באילנות אשר הם מחלק הככבים ההם כשיתיחד האילן ההוא לכבב ויטעוהו לשמו ויעשה לו ובו כך וכך תשפע רוחניות הכוכב שהוא על האילן ההוא וידבר עם בני אדם על דרך נבואה ויגבאו וידבר עמם בעת השינה תמצא זה כלו כתוב בספריהם אשר אעירך עליהם · ואלו היו נביאי הבעל ונביאי האשרה הנזכרים אצלינו אשר התחזקו בלבם אלו הדעות עד שעזבו את ה׳ וקראו הבעל עננו · כל זה לפרסום הדעות ההם והתפשט הסכלות והרבות השגעון בעולם או בזה המין מן הדמיונות · ונולדו בהם דעות והיה מהם · מעונן · ומנחש · ומכשף · וחובר חבר · ושואל אוב וידעוני · ודורש אל המתים · וכבר בארנו בחבורנו הגדול משנה תורה שאברהם אבינו עליו השלום התחיל לסתור אלו הדעות בטענות וקריאה חלושה ובפיוס בני אדם ומשך לבבם לעבדת השם בהטיבו להם · עד שנבא אדון הנביאים והשלים הכונה וצוה להרוג הכופרים ההם ומחות זכרם ולשרשם מארץ החיים מזבחותיהם תתצון וגו׳ · ומנע מהמשך אחר דרכיהם ואמר ולא תלכו בחקת הגוים וגו׳ · וכבר ידעת שלשון התורה במקומות רבים שהכונה הראשונה מן התורה כולה היתה להסיר עבודה זרה ומחות זכרה וכל הנתלה בה וגם לזכרה · וכל מה שמביא לדבר ממעשים כאוב וידעוני והעברה באש וקוסם ומעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ודורש אל המתים · ולהזהיר מהדמות במעשיהם אלו וכל שכן להמשך אחריהם ואמר בתורה בפירוש שכל מה שחשבוהו עבודה לאלהיהם והתקרבות אליו הוא הדבר המתועב הנמאס אל השם והוא אמרו בו כי כל תועבת ה׳ אשר שנא לאלהיהם ואתה תמצאם זוכרים בספריהם אשר אני עתיד להודיעך אותם שהם היו מקריבים לשמש אלהיהם הגדול שבעה עטלפים ושבעה עכברים ושבעה שרצים אחרים בקצת הענינים ויספיק באילו תועבה לטבעים האנושיים · א״כ כל המצות שבאו באזהרה מעבודה זרה וכל הנתלה בה וכל המביא אליה או המיוחס לה הם מבוארות התועלת · מפני שהם כולם להציל מן הדעות המטרידות מכל מה שיועיל בשני השלמיות בענייני השגעון הם אשר גדלו עליהם אבותינו וזקנינו · כמו שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה׳ בעבר הנהר ישבו אבותינו מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים והם אשר אמרו הנביאים

אדם פתם כי לא הי׳ ראשון אצלם או קראוהו ראשון בעבור שהי׳ ראשון לעבודת הצלמים לפי דעתם : אלהיו הכוכב הפלוני · כפי דעת הכתובים וחז״ל משמע שיש שם שרים ומלאכים לכל עם ומדינה בפני עצמו ואלה השרים נקראים אלהים ככתוב ועתה אשוב להלחם עם שר פרס , מיכאל שרכם , כאשר אינם יודעים משפט אלהי הארץ , וזולתם ונסתרים חלקו הארצות למזלות ולכל צבא השמים והמקובלים הסכימו על ידיהם : ונביאי האשרה · נקראת האילן הנעבד

הנביאים הצודקים בהם ואחרי התוהו אשר לא יועילו הלכו · ומה גדלה תועלת כל מצוה שתצילנו מזאת הטעות
הגדולה ותשיבנו אל האמונה האמתית · והוא שיש לעולם אלוה בורא כל אלו והוא שצריך שיעבד ויאהב ויורא ·
לא הם הנחשב בהם שהם אלוהות · ושזה האלוה האמתי לא יצטרך בקרוב אליו ולהגיע אל רצונו לדבר שיש בו
טורח כלל רק אהבתו ויראתו לא דבר אחר · והם התכלית בעבודה כמו שאני עתיד לבאר ועתה ישראל מה ה׳
אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ וגו׳ · והנה אשלים זה העניין אחר זה ואשוב אל כוונתי עתה ואומר
שהרבה מן התורות התבאר לי עניינים והודיעני סבתם עמדי על אמונת הצאבה ומעשיהם ועבודתם · כמו
שתשמע כשאבאר עלת המצות ההם אשר יחשב בהן שאין סבה להן · ואני אזכור לך ספורים אשר יתבאר לך
מהם כל מה שירעתיו אני מאמונת הצאבה ודעותם · עד שתדע באמרת אמתת מה שאומר אותו בנתינת סבת
אלו התורות הספר הגדול בזה ספר העבדה הנבטייה העתקת אבן והשייה · ואני עתיד להודיעך בפרק יבא למה
שמו הצאבה אמונותיהם כתובות עם עבודת האדמה וזה הספר מלא שגעונות עובדי עבודה זרה · וממה שנפשות
ההמון נוטות אליו ונקשרות בו ר״ל עשיית הטלסמאות והורדת הרוחניות והכשוף והשדים והמזיקים והשוכנים
במדברות · וגלגל ג״כ בספר ההוא שגעונות עצומות ישחקו מהן אנשי השכל חשבו בהן לדקדק ולטעון במופתים
המבארים אשר ידעו בהם כל אנשי העולם שיש אלוה שופט על כל בני העולם כמו שאמר למען תדע כי לה׳
הארץ ואמר כי אני ה׳ בקרב הארץ יספר על אדם הראשון שהוא זכר בספרו שבהודו אילן אחד כשילקחו סעיפיו
וישליכו הסעיף בארץ יהיה רומש מתנועע כרמישת הנחשים ושיש אילן שרשו בצורת אדם ישמע לו קול גדול
ויצא ממנו הדבור דבר או דברים · ושעשב שתארו כך כשיקחו אדם מעליו וישימהו בבית הצואר שלו יעלם מבני
אדם ולא יראו אנה יכנס ומאנה יצא · וכשיקטירו ממנו תחת השמים ישמעו בני אדם באויר הסמוך לנו צלילי
זקולות נוראות כל עוד שהעשן הוא עולה וכיוצא באלו ההבלים הרבה יבואם בעניין ספור בנפלאות הצמחים
וסגולות עבודת הקרקע עד שיטעון במופתים ויביא לחשוב שהם ישלמו בתחבולות · ומהבלי הספר ההוא שאילן
האמלוי מן האשרות ההם אשר היו עושים אותם כמו שהודעתיך זכר שעמד האילן בננוה י״ב אלף שנה ושהיה
לו ריב עם היברוח פי׳ הוא מנדרגולא כי רצה לקחת מקומו ושהאיש שהיה מתנבא מכח אילן האמלוי נפסקה
ממנו נבואתו זמן וכאשר שמהו להנבא אחר הזמן ההוא הגיד לו שהיה טרוד בדין עם היברוח וצוהו שיכתוב לכל
הדיינים שישפטו ביניהם ויאמרו אי זה מהם הוא הטוב בכשופיהם ויותר פעולה אם האמלוי או היברוח · וההבל
ההוא הארוך אשר תבין ממנו כשתעמוד עליו דעות אנשי הזמן ההוא וחכמתם מה היו ואלה היו חכמי בבל
הרמוז אליהם בימים ההם החשוכים כי אלו היו אמונתם אשר גדלו עליהם · ולולי זה השעור אשר התפרסם עתה
באומות מאמונת מציאות השם היו ימותינו באלו הזמנים יותר חשוכים מן הימים ההם אלא בעניינים אחרים ·
ואשוב אל כונתי ובספר ההוא ספר על איש מנביאי ע״ז שהיה שמו תמוז קרא מלך לעבוד השבעה ככבים והי״ב
מזלות והרגו המלך ההוא הרג משונה וזכר שליל מותו התקבצו הצלמים מקצות הארץ אל ההיכל אשר בבבל

אשר

אשרה ע״ש שמאשרת את עובדיה ללכת בדרך מאושר לפי דעתם / ועוד ידובר בו נכבדות (בל״ו מזה) : עשיית הטלסמאות · הוא שם לועז הונח להורות על צורה עשויה במלאכה להוריד עליה רוחניות איזה כוכב ידוע אשר ממנה יאצל הרוח על כחיה : יעלם מבני אדם · גם רבים מהבוערים בעם מבני עמנו יאמינו שיש בני אדם שבתחבולות מעשים מופלאים או ע״י השמות יוכלו להיות רואים ואינם נראים / ופתי יאמין לכל דבר ועובר מתעבר על הכתוב בתורה מדבר שקר תרחק : שהיה שמו תמוז · יתכן שאל זה רומז הכ׳ באמרו והנה הנשים יושבים מבכות את התמוז (יחז׳ ח׳) ג

שלא

אשר לצלם הזהב הגדול אשר הוא צלם השמש והיה הצלם ההוא נתלה בין השמים והארץ ונפל באמצע ההיכל והצלמים כלם סביבו והתחיל לאנות על התמוז ולהגיד מה שקרהו והצלמים כולם בוכים ומקוננים כל הלילה וכעלות השחר עפו הצלמים ושבו להיכליהם בכנפות הארץ · והיה זה מנהג מתמיד בתחלת יום מחודש תמוז יקוננו ויבכו על תמוז ויספדו עליו ויאנו בני אדם · והתבונן וראה איך היו דעות בני אדם בזמנים ההם · וענין תמוז זה קדמון מאד בצאבה · ומזה הספר תעמד על רוב שגעון הצאבה ומעשיהם וחגיהם ואמנם העניין ההוא אשר ספרוהו מענין אדם והנחש ועץ הדעת טוב ורע והרמז ללבוש שלא היה דרך ללובשו · הזהר מאד שלא תטרף דעתך ויעלה בלבבך שמה שאמרוהו היה כלל עניין שאירע לאדם ולא לזולתו ולא היה עניין כלל · ובמעט התבוננות יתבאר לך שקרותם בכל מה שזכרוהו בהבל ההוא · ויתבאר לך שהוא עניין שבדוהו אחר התורה כאשר התפרסמה באומות ושמעו פשוטו של מעשה בראשית ולקחוהו כלו לפי פשוטו ועשו העניין ההוא כדי שישמעוהו הפתי ויפותה ויחשוב שהעולם קדמון ושהעניין ההוא המסופר בתורה כן אירע כמו שגזרו · אע״פ שכיוצא בך אין צריך הערה על זה כי כבר עלו בידך מן החכמות מה שימנע שכלך מהתלות בו שגעונות הכשדיים והכלדיים והצאבה הערומים מכל חכמה שהיא חכמה באמת · אלא שאני הזהרתי מזה לשמר זולתך כי הרבה יטה ההמון להאמין ההבלים · ומן הספרים ההם ספר האסטמכוס המיוחס לאריס״טו וחלילה לו מעשותו וחס · וכן ספר הטלסמאות אשר מהם ספר טמטם וספר השרב וספר מעלות הגלגל והצורות העולות בכל מעלה מהם · וספר מיוחס ג״כ לאריס״טו בטלסמאות וספר מיוחס להרמס וספר יצחק הצאבי בטעון בעבור דת הצאבה וספרו הגדול בנימוסי הצאבה ופרטי דתם וחגיהם וקרבניהם ותפילותיהם וזולתו מענייני אמונתם אלו כלם אשר זכרתי לך הם ספרי עבודה זרה אשר נעתקו ללשון הערבי אין ספק שהם חלק קטן מאד ממה שלא נעתק ולא נמצא גם כן אך אבד ברוב השנים · ואלו אשר הם נמצאים אצלנו היום יכללו רוב דעות הצאבה ומעשיהם המפורסם קצתם היום בעולם · ר״ל בניין ההיכלות · ועשות הצורות מן המתכות והאבנים בהן · ובניין המזבחות והקריב עליהם זבחים או מיני מאכל · ולחוג חגים ולהתקבץ לתפילות ולמיני עבודות ההיכלות ההם · וישימו בהם מקומות מכובדים מאד יקראו אותם היכל הצורות השכליות ולעשות הצורות על ההרים הרמים וגו׳ · ולהגדיל האשרות ההם ולהקים המצבות וזולתם ממה שתעמד עליו מאלו הספרים אשר עוררתיך עליהם · וידיעת הדעות ההם והמעשים ההם הוא שער גדול מאד בנתינת עלת המצות · כי תורתנו כלה שרשה וקטבה אשר עליו תסוב הוא למחות הדעות ההם מן הלבבות וזכרם מן המציאות ולמחותם מן הלבבות אמר פן יפתה לבבכם וגו׳ אשר לבבו פונה היום וגו׳ · ולמחותם מן המציאות אמר כי את מזבחותם תתוצון ואשריהם תשרפון באש ואבדתם את שמם וגו׳ · ונכפלו שני העניינים האלה במקומות רבים והוא היה הכונה הראשונה הכוללת לכל התורה כלה כמו שהודיעו אותנו ז״ל בפירושם המקובל לאמרו ית׳ את כל אשר צוה ה׳ אליכם ביד משה · אמרו הא למדת שכל המודה בע״ז ככופר בכל התורה כלה וכל הכופר בע״ז כמודה בכל התורה כולה והבן זה :

כשתשתכל

שלא היה דרך ללבשו · שהיה מנהג קדמון להם על פי עבודתם ללכת ערום : ולקחוהו כלו לפי פשוטו · ומה גם היום בעלי השליטים וכת המדברים (הם הגליים שזכר בספר משלי שאין כחם אלא בפה לעשות הקשים הגליות אין בם תבונה) , עושים מטעמי האמונה מספור חוה עם הנחש ואכילת עץ הדעת ועונש המות , להמה הכל יעשו להם פירושים בדוים כפי הניאות לאמונתם , והעדר יד השכל תעשה זאת כי השכל הוא רסן מייסר על לחיי האדם , ומי זה ישלח רסנו מעל פניו ילך נתעה ושובב : והבן זה · יעיר בזה על רבים מהמצוות אשר לא נודע טעמיהם הנקראים חקים , יתכן

פרק שלשים

כשתשתכל בדעות ההם הקדומות העלולות · יתבאר לך שהענין המפורסם היה אצל בני אדם כלם שבעבדת הככבים תתישב הארמה וישמנו הארצות · והיו חכמיהם ופרושיהם ויראי החטא מהם מוכיחים בני אדם ומודיעים אותם שעבודת האדמה אשר בה עמידת מציאות האדם אמנם תשלם ותבא ברצון בני אדם כשיעבדו השמש והככבים · וכשירגיזו אותם במריהם יצרו הערים ויחרבו · אמרו בספרים ההם שלהם שמארים קצף על המדברות ועל הבתות ומפני זה נעדרו המים והאילנו׳ וישכנו בהם המזיקים · והם מגדילים עובדי האדמה והאכרים מאד מפני שהם מתעסקים ביישוב העולם אשר הוא מרצון הככבים והוא חפצם · ועלת הגדיל עובדי ע״ז לבקר אמנם הוא מפני תועלתם בעבודת האדמה עד שאמרו שאין מותר לשחטם מפני שקבוצו הכרחי וטוב ההמשך ואחר רצון בני האדם בעבדת האדמה אמנם עשו זה ונכנעו לאדם עם כחם לרצון האלוה בעבודתם בעבודת האדמה · וכאשר התפרסמו אלו הדעות מאד חברו עבודות ע״ז בעבודת האדמה להיות עבודת האדמה עניין הכרחי בעמידת האדם ורוב ב״ח והיו כומרי ע״ז ההם דורשים לבני אדם בעת התקבצם בהיכלות והיו מישבים בדעתם שבאלו העבודות ירד המטר ועץ השדה יתן פריו ותשמן הארץ ותתישב · השתכל מה שאמרוהו בספר עבדת הנבטייה כשדברו בו על הכרם תמצא זה הלשון מדברי הצאבה אמרו החכמים הקדמונים כלם והנביאים צוו ג״כ והייבו שינגנו באלו הכלים במועדים לפני הצלמים ואמרו הם הצודקים שהאלוהות ייטב להם זה ושהם יגמלו עושיו גמול טוב והרבו בזה המעשה מיעודי הטוב מאד ומין היעוד הטוב עליו הארכת הימים והסיר המחלה ושמור מן המומים הגדולים ונתינת הארץ יבולה ועץ השדה פריו לשובע עד הנה לשון דברי הצאבה · וכאשר התפרסמו אלו העניינים עד שנחשבו אמת רצה הש״י לרוב רחמיו עלינו למחות זה הטעות מדעתנו ולהסיר העמל מגופותינו בבטל המעשים ההם המטריחים אשר אין בם מועיל ונתן לנו תורתו על יד מריעה הגיד לנו משמו יתע׳ שאם יעבדו אלו הככבים והגופות תהיה עבדתם סבה להפסיק המטר ותשם הארץ ולא תצמיח דבר ופרי העץ יבול ויבאו המקרים הרעים לעתים והמומים לגופות ויקצרו הימים ואלו הם ענייני דברי הברית אשר כרת ה׳ · ואתה תמצא זה העניין נכפל בכל התורה ר״ל שיתחייב מעבדת הככבים הפסק המטר וחרבן הארץ והפסד העתים וחליי הגוף וקוצר הימים · ויתחייב מהנחת עבודתם ולשוב לעבדת השם ירידת המטר ודשנות הארץ ותקון העתים ובריאות הגוף וארך הימים · הפך מה שהיו דורשים אותו עובדי ע״ז לבני אדם עד שיעזבום · כי עקר התורה להסיר הדעת ההוא ולמחות זכרו כמו שבארנו :

מבני

שהכהנים עשו הקדמונים לאליהם ואם אין אתנו יודע מהם בעבור שנאבדו ספריהם כאמור, ובאו אלה המצות למחות זכרם ונשארו בינינו לחקים כיום הזה, בעבור שאין איש ממנו יודע מה העבודה הזאת ר״ל לאיזה טעם נצטווינו בהם :

בשתשתכל בדעות · ההם יעיר על כונת נדקו בראותנו שהתורה תענוש לעובדי כו״מ בעונש ידוע שהוא הפך השכר אשר הבטיחו כהני כו״מ לעובדי כו״מ, וזה למען מחות דעתם בהפכם : ועל הבתות · מקומות הסתרים כמו ואשיתהו בתה ; דברי הברית · דברי התוכחה, אולי בזה תסיר תלונת בעלי הפליסופים הטוענים במה שאין בתורה יעודים רוחניים כ״א יעודים גשמיים כי הכוונה למחות דעת ע״ז בהפכה כאמור, ואף כי אין מבין באדם העונש הרוחני כי אין לנו חוש עליו ולא הרגשנוהו מעולם והרי אנו בו כעוור מלידה שאינו יוכל לצייר מהות האור והגוונים וא״כ מה בצע כי ידבר דברים אין תבונה גם כי יהי׳ כמדבר אל האבן, ואולי משכילי העם המה יציירו העונש ההוא בדרך עונג שהשגה כטעם או שהענג על ה׳, ישמח לב מבקשי ה׳, שהוא האמת כמו שכתבנו בגמול עוה״ב (אמרי בינה .

פרק אחד ושלשים

מבני אדם אנשים שיכבד עליהם נתינת סבה למצוה מן המצות והטוב אצלם שלא ישכל למצוה ולאזהרה ענין כלל · ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאוהו בנפשם לא יוכלו להגות בו ולא ידעו לומר אותו והוא , שהם יחשבו שאם יהיו אלו התורות מועילות בזה המציאות ומפני כך נצטוינו בהם יהיו כאלו באו ממחשבות והשתכלות בעל שכל · אמנם כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל ולא יביא לתועלת יהיה בלא ספק מאת השם כי לא יביא מחשבת אדם לדבר מזה כאלו , אלו חלושי הדעת היה האדם אצלם יותר שלם מעושהו · כי האדם הוא אשר יאמר ויעשה מה שמביא לתכלית אחת · והשם לא יעשה כן אבל יצונו לעשות מה שלא יועילנו עשותו ויזהירנו מעשות מה שלא יזיקנו עשותו חלילה לו חלילה , אבל הענין בהפך זה והכונה כלה להועילנו כמו שביארנו מאמרו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה , ואמר אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · כבר באר שאפילו החוקים כלם יורו אל כל הגוים שהם בחכמה ובתבונה · ואם יהיה ענין שלא יודע לו סבה ולא יביא תועלת ולא ידחה נזק למה יאמר במאמינו או בעושהו שהוא חכם ונבון וגדול המעלה ויפלאו מזה האומות אבל הענין כמו שזכרנו בלא ספק והוא שכל מצוה מאילו התרי"ג מצות היא , אם לנתינת דעת אמתי , או להסיר דעת רע , או לנתינת סדר ישר · או להסיר עול · או להתלמד

במדות

בינה שער שלכת) וזה אינו מוכן להמון , אף כי בעל השלישים אין נפשו אל העונג הזה , כי לא על חכמה ודעת יתענג :

מבני אדם · כבר העיר הרב ז"ל על זה (בכ"ו לזה) וגם נאמר שיש מי שאומר שהתורות נמשכות לרצון לבד , והעיר בזה עוד הפעם על זה הענין , לטעם הדבר שנתחדש בזה : לא יוכלו להגות בו · אמנם כן טבע ההמון שדברים רבים יעלו על לבבם בל יבינו לתכליתם ובל יוכל לבוא גם בשפתם , והנה יאמר הרב ז"ל בטעם מחשבתם זו ר"ל היות המצות רצוניות לבד אין להם טעם וסבה , הוא להיות מהמבואר כי לפעולות הש"י בדבר המצות על האדם נ"ל נבדלות ממצות האדון על עבדיו באדם , ואחר שהאדם יעשה בדעת ר"ל יצוה לעשות דברים של טעם ולתכלית מה , על כן יחשבו שבזה יבדל הש"י מהאדם שלא יהיו למצותיו טעמים , ואם יחשב להם טעמים וסבות יחשב אצלם שהם ברואות מבני אדם חכמים ואינם אלהיות , וזו דעת מגונה כי לפי זה יהיה הש"י נגרע מערכו מהאדם כי האדם יצוה בדעת והש"י בלי דעת , אולם אני אומר כי לא זו הסבה ולא זה הטעם מה שיכבד על קצת האנשים נתינת הסבות והטעמים למצות אבל טעם התרחקם מבקשת הטעמים למצות הוא יראת הזלזול והבטלה כמ"ש הרב ז"ל בעצמו (בכ"ו לזה) , וזה כי כל מצוה הנגלית בטעמה יתכן שיזלזלו בה ויבטלוה מפנים רבים א' קצת יאמרו שבשביל טעם נקל כזה נחמיר על נפשנו בחומר המצוה אשר לא נוכל שאתה , ב' יודע כי הטעמים לא יאותו בכל זמן ובכל מקום , אשר על כן צוה החוקר למניחי הדתות שלא יניחו דת אחת למדינות רבות אבל יעיינו בטבע העם ובטבע המדינה לפי מזג אוירה ומזונותי' ושאר הדברים ויניחו דת כפי הנאות לטבעם וכשישתנו טבעי הענינים ברבות העתים מוכרח מניח הדת לשנות דתו , על כן מדאגה מדבר השינוי שסבתו ידיעת טעם המצוה על כן רחקו מבקשת טעמי המצות למען לא יהי' זו סבה לבטולם , ועל כן יאמר החוקר שהמושלים יניחו חוקים ר"ל יצוו מצותיהם על העם בדרך חקים שאין להם טעם למען ישמרום ולא יעברום , וכ"כ נאמר פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי , וכבר כתבנו זה ומה טובו דרכי המקובלים שנתנו טעם למצות מבלי טעם כי טעמיהם אין תבונה בהמה ונשארו הדברים סתומים ונעלמים כמו שהיו , וזה כי כל חכם מבין מדעתו שאין המצות בלי טעמים כי אין נגרע הש"י כ"ש מהאדם שכל מצותיו הם בדברים של טעם , אף כי לא אמר ה' לזרע יעקב תוהו בקשוני , על כן חזו להם טעמים נעלמים אשר תנוח דעתם עליהם וע"כ לא יזלזלו בהם , כי טעמיהם אלה הם משפטים בל ידעום ההמון והמשכיל יבין :

שאפי' החוקים · ר"ל שאפי' המצות שאין טעמם נגלה לכל שנקראים חקים יראה בהם טעם הגון אחר רב ההתבוננות ,

ואף

במדות טובות, או להזהיר ממדות רעות, הכל נתלה בשלשה דברים, בדעות, ובמדות, ובמעשה ההנהגה המדינית, ואשר חייב שלא נמנה המאמרים כי המאמרים אשר זרזה התורה לאומרם או הזהיר מהם, מהם מה שהוא מכלל המעשים המדיניים, ומהם ללמד דעת אמתי, ומהן ללמד מדות, ומפני זה הספיק לנו אלו השלש עניינים בנתינת סבה בכל מצוה מן המצות :

פרק שנים ושלשים

כשתתבונן בפעולות האלהיות ר״ל הפעולות הטבעיות, יתבאר, לך מהם ערמת השם וחכמתו בבריאת ב״ח והדרגת תנועות האברים ושכונתם קצתם לקצתם, וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו בהדרגת ענייני כלל האיש עניין אחר עניין, והמשל בהדרגת תנועותיו ושכונת האברים, המוח, מה שלפניו רך מאד, ואשר מאחריו קשה מעט, וחוט השדרה יותר קשה ממנו וכל מה שיתפשט יתקשה, והעצבים הם כלי החוש והתנועה, והיה העצבים אשר הצטרך אליהם בהשגת החושים לבד או בתנועה קטנה שאין בה טורח מעט, כתנועת העפעפים, והלחי, נולדו מן המוח, והעצבים אשר הוצרך אליהם לתנועת האברים יצאו מחוט השדרה, וכאשר א״א לעצבים מפני רכותם ואפילו היוצאים מחוט השדרה להניע הפרקים עשה הש״י תחבולה שיצאו בעצב חוטים ונמלאו החוטים ההם בשר ושב עורק, אחר כן יצא העורק מקצה העצב וכבר החל להתקשות ולהתערב עמו מן החבל התיכונות קשות וישוב מיתר, וידבק המיתר באבר ויחובר בו ואז יוכל העצב להניע האבר על זאת ההדרגה, אמנם זכרתי לך זה המשל האחד להיותו הנגלה שבפליאות אשר התבארו בספר תועלות האיברים אשר הם כלם מבוארות גלויות למי שהשתכל בהם בשכל זך, וכן הערים השם ועשה תחבולה בכל איש מאישי ב״ח היונקי׳ להיותו כשיולד בתכלית הרכות ולא יוכל להזון במזון יבש והוכנו לו השדים להוליד החלב מפני שיזון במזון לח קרוב ממזג איבריו, עד שיתנגבו ויתקשו אבריו ראשון ראשון בהדרגה, וכמו זאת ההנהגה בעצמה מן המנהיג ההוא ית׳ באו דברים רבים בתורתינו והוא שא״א לצאת מן ההפך אל ההפך פתאום, ולזה א״א לפי טבע האדם שיניח כל מה שהרגיל בו פתאום, וכאשר שלח השם מרע״ה לתתנו ממלכת כהנים וגוי קדוש בידיעתו ית׳ כמ״ש

ואף כי לגוים שלא באו בסוד ה׳ : נתלה בשלשה דברים, לעשות בכל אחד משלשתם הטוב בו ולסור מרעתו על כן הם שלשה כמו שזכר : שלא נמנה המאמרים, הם המצות התלויות בדבור כמו מקרא בכורים, ווידוי מעשר וק״ש ותפלה, והמה נרמזו בכתוב בפיך ובלבבך לעשותו : מה שהוא מכלל המעשים המדיניים, ד״מ וידוי המעשר הוא מכלל תיקון המדינה שניתן ללוים חלקם בתבואת הארץ כי לא לקחו נחלה בארץ ונתן לעני להם לשובע, וק״ש ותפלה הם ללמד דעות אמיתיות :

כשתתבונן בפעולות האלהיות, אחר אשר ביאר בב׳ הפרקים הקודמים ענין כוונת התורה בעקירת ע״ז מן העולם ומחות זכרה, עוד ינופף ידו בזה לבאר שטעם מצות הקרבת הקרבנות הוא ג״כ למען מחות זכרם כמו שיתבאר : והדרגת תנועות האיברים, פתח דבריו יאיר נתיב משלי ודמיוני איך השכיל הש״ית במציאות התנועה באיבריו כי סדר מדריגה והוק שם בנשרנו אשר ממנו ישתלשלו תנועות האיברים למוצאיהן על ההדרגה, התנועות הרפויות הוות מעצבים היוצאים מהרך שבמוח והחזקות הוות על ידי העצבים יוצאים ממקום הקשה שבמוח כמו מחוט השדרה, והיותר חזקות הוות מן המיתרים החזקים, וזולת אלה מן ההויות הטבעיות הכל הולך במדריגה אחר מדריגה מן הרפיון אל החוזק, אין שם דבר יוצא מן ההפך אל ההפך פתאום על כן יאמרו המושלים הטבע אינו עושה קפיצה, וכמו זאת ההנהגה ההדרגית נהג הש״ית מנהגו בתורה ובמצוה ר״ל שלא צוה מצותיו על הדור ההוא לצאת מן ההפך אל

ההפך

כמ"ש ובאר אתה הראית לדעת וגו' · וידעת היום והשבות וגו' , ולהגרתן לעבדתו כמ"ש ולעבדו בכל לבבכם , ואמר ועבדתם את ה' אלהיכם , ואמר ואותו תעבודו , והיות המנהג המפורסם בעולם כלו שהיו אז רגילין בו והעבודה הכוללת אשר גדלו עליה להקריב מיני ב"ח בהיכלות ההם אשר היו מעמידים בהם הצלמים ולהשתחות להם ולקטר לפניהם , והעובדים הפרושים היו , או האנשים הנהוגים לעבדת ההיכלות ההם העשויים לשמש ולירח לככבים כמו שבארנו , לא גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריאותיו שיצונו להניח מיני העבודות הרם כולם ולבטלם , כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו כפי טבע האדם שהוא נוטה תמיד למורגל , והיה דומה אז כאלו יבא נביא בזמננו זה שיקרא לעבודת השם ויאמר השם צוה אתכם שלא תתפללו אליו ולא תצומו ולא תבקשו תשועתו בעת צרה , אבל תהיה עבדתכם מחשבה מבלתי מעשה , ומפני זה השאיר השם מיני העבודות ההם והעתיקם מהיותם לנבראים ולעניינים דמיוניים שאין אמתות להם לשמו ית' , וצונו לעשותן לו ית' , וצוונו לבנות היכל לו ועשו לי מקדש , ושיהיה המזבח לשמו מזבח האדמה תעשה לי ושיהיה הקרבן לו אדם כי יקריב מכם קרבן לה' , ושישתחוו לו ושיקטירו לפניו והזהיר מעשות דבר מאלו העניינים והמעשים לזולתו זובח לאלהים יחרם וגו' , כי לא תשתחוה לאל אחר , והפריש כהנים לבית המקדש ואמר וכהנו לי , וחייב שייוחד להם מתנות על כל פנים שיספיקו להם מפני שהם עסוקים בבית ובקרבנותיו והם מתגורת הלוים וכהנים , והגיע התחבולה בזאת הערמה האלהית שנמחה זכר ע"ז והתקיימה הפנה הגדולה האמתית באומתנו והוא מציאות השם ואחדותו ,

ולא

ההפך אבל חינכם במצוות לצאת ממדרגה אל מדרגה לאט לאט , עד יצאו בהדרגה מע"ז שהיו רגילים בה בימים ההם וינוחו אל מנוחת רצון השי"ת ואל נחלת עבודתו בלי שינוי וקפיצה פתאומית : ומפני זה השאיר השם מיני העבודות ההם · שלימים וכן רבים ישאלו דרך הנה פניהם לאמר איך יגזור הרב ז"ל בטעם הקרבנות שבעבור שהיה חוק לעובדי ע"ז לעבוד את אלהיהם בהקרבת הקרבנות וכאשר לא יכלה התורה למחות העבודה הזאת מלב בנ"א ע"כ צוה שתהיה לשם עכ"פ , והנה יעמוד כנגדו הקרבת אדה"ר לפי דר"זל , והקרבת קין והבל והקרבת נח , ככתוב אשר בימים ההמה לא הי' עדן זכר ע"ז בעולם , עד שאלה המקריבים ילמדו עבודת השם מעבודת ע"ז עכ"חד יעוין רמב"ן בפירושו לכתוב עולה אשה ריח ניחוח לה' , וכבר צווחו בזה רבים מהמקובלים ה"ה בעל עבודת הקודש וזולתו , והכרבוני והר"שט עם היות שאין דעתם שוה בישוב דברי הרב ע"כ הלך השוה שביניהם שניהם אתרו להשיב אל הישרה דעת הרב ז"ל ולא יכולו כי יש הספיקות הולך וסוער עליהם , ואני המבאר אגדיל המדורה , וזה כי הנה אנחנו רואים שרפואות תחלואי הנפשות הם בהפכם ר"ל בהתנהג הפך המנהג הרע וכבר כיוונה התורה למחות מנהגי ע"ז בהפכם בלי פחד ככתוב ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני , לא תעשה כן לה' אלהיך וגו' (דברים י"ב) , וכבר זכר הרב ז"ל הרבה בטעמי המצוות שבאו למחות זכרם בהפכם , כמ"שכ (בל"ו מזה) בטעם אסור כלאי זרעים וכלאי הכרם וזולתם , ואם ועוד אחרת איך לא ירא הרב ז"ל לשלוח יד בגילוי הטעמים שהעלימה התורה מפני סכנת הזלזול , והנה התורה סתמה והוא מגלם , לכן עתה אתה המעיין אם בעל נפש משכלת אתה שים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי בם תבין דברי הרב ז"ל וירוח לך , דע כי כל עצם השלם בתכלית שלימותו , לא יתכן שיקבל שלימות נוסף על שלימותו עוד כי הוא סתירה במאמר הן לו יונח שיקבל עוד שלימות נוסף בהיות שלפי ההנחה הנה הי' נגרע מערכו טרם קבל זה השלימות הנוסף , וכבר הנחנו שהי' שלם בתכלית ע"כ לא יתכן תוספת שלימות בשלם בתכלית האחרון , והן ידענו זאת שהשי"ת שלם בשלימות בב"ת מאז ומקדם , על כן לא יתכן שיוסיף שלימות על שלימותו , ואף כי אם יקבל זה השלימות מזולתו יהיה זה גרעון גדול בחקו שהוא ית' ישלם ע"י זולתו ויהי' א"כ אותו הזולת יותר שלם ממנו ית' אחר שהוא נותן לו השלימות , ומהמבואר עוד שכל עבודות העבד לאדוניו הם להשלים מגרעות אדוניו , ד"מ הרועים ישמרו צאן אדוניהם למען המציא לו כבשים (ר"ל צמר כבשים) ללבושו ודי חלב

עזים

שלא יברחו הנפשות וישתוממו בבטל העבודות אשר הורגלו ולא נודעו עבודות אלתם, **ואני יודע שנפשך רעבה** מזה העניין בהכרח בתחלת מחשבה ויכבד עליך ותשאלני בלבך ותאמר לי איך יבאו מצוות ופעולות עצומות מבוארות מאד והושם להם זמנים והם כלם בלתי מכוונים לעצמם אבל הם מפני דבר אחר כאלו הם ההבולה שעשה השם לנו להגיע אל כונתו הראשונה, ואי זה מונע היה אצלו לצוות לנו כוונתו הראשונה ויתן בנו יכלת לקבלה ולא היה צריך לאלו אשר חשבת שהם על צד הכוונה השנייה, שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החלי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו, והוא שכבר בא התורה כמו זה העניין בשוה והוא אמרו ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וגו' ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וגו', וכמו שהסב השם אותם מן הדרך הישרה אשר היתה מכוונת תחלה מפני יראת מה שלא היו יכולים לסבלו לפי הטבע אל דרך אחרת עד שתגיע הכוונה הראשונה, כן צוה בזאת המצוה אשר זכרנו מפני יראת מה שאין יכלת לנפש לקבלו לפי הטבע עד שיגיע הכונה הראשונה

פוים לאחמו וללחם ביתו, וכן שאר העבודות כלן הן לתועלת האדון להמציא שלימותו החסר לו, ומבואר א"כ מזה שמצוות הש"י על האדם ועבודתו לו, לא יתכן היותם כענין מצוות האדון על עבדיו ועבודתם לו, שא"כ היתה זאת העבודה למען יקבל שלימות מעבודת ב"א אשר מגרעות יחשבו אליו כאמור, אבל מה שיתכן לומר בטעם מצוותיו ית' שהם לתועלת העובד לא לתועלתו ית' והרי הם כמצות הרופא על החולה שלא יאכל ולא יתנהג במנהגים המזיקים לבריאות, ובזה תבין טוב טעם ודעת בפי' הכתוב ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שלכאורה אין זה חסד במה שמשלם לאיש גמול שכר עבודתו הראוי לו כמעשהו כי לא יאמר חסד הוא במלך שמשלם שכר תפירה לעבדו שתפר לו בגדיו, אך כפי האמור שעבודת האדם במצות ה' היא כעבודת החולה במצוות הרופא, א"כ אין גמולה מוצאת לעובד כי הא למה זה דומה לרופא שריפא את החולה וצוהו איך יתנהג בחליו לשוב אל הבריאות ואחר שנתרפא בא החולה אל הרופא ותבע ממנו שכר שמירת מצוותיו, וכן הדבר הזה בעבודת הש"י, אך ע"כו הש"י בחסדו משלם שכר טוב לעושי מצוותיו כאלו עשאום לתועלתו ית', ע"כ יאמר הכתוב ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ובזה תבין אמרם ז"ל אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכו' וכבר ביארנו זה בביאורנו לספר הכוזרי, והן רבים עתה עובדי ה' אשר מגמת פניהם בעבודתם למען יירשו ארץ החיים בעוה"ב וידמו להכנס בזה שלא ע"מ לקבל פרס והמה רואים בל ידעו הבין כי אין לך פרס גדול מזה שימכרו עולם אובד ויקחו בשכרו עולם קיים, ורבים מהקדושים אשר בארץ המה מוסרים נפשם להריגה על קדושת השם ית' למען השיג על ידו חיי עולם והם דומים לסובל צער ההקזה למען מצוא ארוכה ומרפא למחלתו, אך עם היות מעשיהם ע"מ לקבל פרס, ע"כו כוונתם רצויה כי הוא כאומר הרי סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני, וכבר יצאנו מענינינו ונשוב לענינינו בביאור דברי הרב ז"ל, והנה בהיות תכלית עבודת הש"י לתועלת העובדים כאמור, ובהיות הש"י טוב לכל לא ימנע טוב מכל מי שנוכל לקבלו על כן שם בטבע בני האדם התשוקה והתאוה שיגיע להשגת זה התכלית ר"ל לעבוד עבודתו ית' ואם הוא באמת עבודת עצמו, וזה כי נטע בנפש האדם מדת הגמול ר"ל שלא יהיה כפוי טובה כי אם כל ישעו וכל חפצו לשלם גמול טוב למטיב עמו, ובהיות שכל אדם יודע מבין כי לא בידו טובו כי אם מה' כל מחסורו ע"כ נפשו תשתוקק להשיב לו גמול טובותיו עמו, ומאשר לא יוכל על זה כי מה מידו יקח נשכר טובותיו, על כן יחשב דרכו אולי ירצה האלהים בעבודתו כעבודת העבד לאדוניו, ועם היות שכל אדם חוזה בו שאין צרכו ית' לעבודת האדם הנה ע"כפ יורה על הכניעה הראויה לאלהים, ובהיות הכניעה היותר גדולה מהעבד לאדוניו הוא שתבז נפשו בעיניו לגודל מעלת אדוניו וימסור א"ע למיתה בכניעתו לאדוניו ע"כ חשבו כי היא זו עבודת הכניעה הראויה לאלהים, ומאשר חשבו שאין ראוי להוציא לפועל כניעה כזו כי לא יחפוץ ה' במות המת, ויקר בעיני ה' המותה לחסידיו, על כן חשבו להשלים כוונתם זו בכופר נפשם בקרבן, וזה כי בפועל ההקרבה יתן נפש תחת נפש, ונכח הכוונה יכוון בזריקת הדם והקרבת האיברים כאלו נעשה בעצמו כן, דמו הנה נזרק ואיבריו מנותחים ונשרפים לאפר, אז יכנע לבבו לעשות

רצון

הראשונה והיא השגתו יתעלה והנחת עבודה זרה, כי כמו שאין בטבע האדם שיגדל על מלאכת עבודות בחמר ובלבנים והדומה להם ואחר כן ירחץ ידיו לשעתו מלכלוכם וילחם עם ילידי הענק פתאום, כן אין בטבעו שיגדל על מינים רבים מן העבודות ומעשים מורגלים שכבר נטו אליהם הנפשות עד ששבו במושכל ראשון ייניחם כלם פתאום, וכמו שיהיה מחכמת השם להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה, כמו שנודע שההליכה במדבר ומיעוט הנאות הגוף מרחיצה וכיוצא בהם יולידו הגבורה והפכם יולידו רוך לבב, ונולדו ג"כ אנשים שלא הרגילו בשפלות ובעבדות, וכל זה היה במצות אלהיות על יד משה רבינו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, את משמרת ה' שמרו על פי ה'

ביד

רצון השי"ת הרוצה בקיומו של עולם המתקיים בקיבוץ ע"י העזר איש באחיהו ועשות חסד זה עם זה, על כן היתה זאת העבודה והכניעה לאלהים תועלת גדולה בקיבוץ בני האדם והעזרם זה מזה כרצונו ית', וכבר בחרו בעבודה הזאת יראי האלהים אנשי השם אשר מעולם המה אדם וקין והבל, ונח ושאר יראי האלהים שהקריבו קרבנות לה' לכוונה האמורה, והיתה הקרבת הקרבנות בימים ההמה אהובה לפני המקום, והיתה כוונתם רצויה ומעשיהם מקובלת בהיות שכל ישעם וכל חפצם לא עבר זר בתוכם בלתי לה' לבדו היתה מגמת פניהם, אך אחרי הימים ההם פרצו העבדים עובדי ע"ז ועבדו כוכבים ומזלות ולשעירים בעבודת הקרבנות, ע"כ שבה להיות שנואה בעיני המקום, והוא כענין הקרבה בבמה שאמרו ז"ל שהיתה אהובה לפניו ית' בימי האבות ונעשה שנואה בעיניו כששמשו בה לע"ז, והוא הדבר שכתב הרב ז"ל בטעם זו המצוה, ואל תבהל תעמוד מפני הספק אשר העירותי ממה שאנחנו רואים בתורת חליי הנפשות שהם מתרפאים בהפכם כי זה אמנם ברפואות איזה חליים פרטיים, אך בחולי כוללת שהוא כענין טבע כולל אפס מקום לשנותו ולהפכו מהפך אל הפך כאמרם ז"ל בזהר אע"ג דהאי שלימותא יהוי בערעא ארחא וטבע דהאי עלמא לא ישתנה ע"כ, והנה ראיתי לשום עזר על גבור ממה שמצאתי במ"ר (ספר ויקרא פרשה כ"ב) ז"ל ר' פנחס בשם ר' לוי אמר משל לבן מלך שגס לבו עליו והי' למוד לאכל בשר נבלות וטרפות, אמר המלך זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא נגדר, כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים דכתיב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ואין שעירים אלו אלא שדים שנאמר יזבחו לשדים, ואין שדים אלא שעירים שנאמר ושעירי' ירקדו שם, והיו מקריבים קרבניהם באיסור במה ופורעניות באות עליהם אמר הקב"ה יהיו מקריבים לפני בכל עת קרבנותיהם באהל מועד והם נפרשים מע"ז והם נצולים, הה"ד איש איש מבית ישראל וגו', עכ"ל המ"ר, ועתה אתם המתלוננים על הרב ז"ל הביטו וראו היש איזו שינוי בין דברי הרב ז"ל לדברי זה המדרש, והנה לא על הרב תלונותיכם כי אם על המדרש, אולם הקבלה אמריה תאמר שיש שם טעמים וכוונה נעלמות במעשי הקרבנות אך דרכי הנסתר לחוד ודרכי הנגלה לחוד וזה את זה לא יעכבון ארחותם, הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו, ודעת הכוזרי בענין הקרבנות ובכל המצות הוא כדעת המקובלים שיש שם טעמים נעלמים במצות התורה עמוק מאוד עיני הבחינה כעומק שיעור מזג היסודות בקבול כל צורה הנאותה לפי מזגו, ואני אומר כי אלו ואלו דברי אלהים חיים ר"ל הטעמים הנגלים והנסתרים שניהם כאחד אמתיים כי דברי תורה נחלקים לכמה טעמים ככתוב הלא דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע, והרב ז"ל שם אל הנגלות פניו ואלה הטעמים אינם אסורי' עכ"פ מפני הגלוי כשכבר ראינו שגם חז"ל העירו על קצת טעמי המצות הגלויים כאמרם ז"ל בטעם של בן סורר ומורה, שירדה תורה לסוף דעתו שסופו להיות מלסטם את הבריות ע"כ אמרה תורה ימות זכאי וכו', וכמו המדרש הנ"ל שביאר טעם איסור הבמות, וכן אמרו בטעם איסור הנדה כדי לחבבה על בעלה, וכיוצא בם טעמים רבים אמרו ז"ל במעשי המצות ולא חששו מפני סכנת הזלזול, כי סמכו על הטעמים הנסתרים שהם יתנו מורא על פני החפצים לזלזל בהם, וכזה ההתנצלות נאמר בדברי הרב ז"ל בגלותו את טעמי המצות הגלויות ולא ירא אלהים מפני הזלזול כי נשען על הטעמים הנעלמים אשר הם יתנו המורא והכבוד, כי כל חכם מבין מדעתו כי כפלים לתושיה בטעמי מצותיה נגלה ונסתר על כן יירא מעבור על אחת מהנה, ככתוב חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח; וכמו שהיה מחכמת השם להסב אותם, אל תפלא

על

ביד משה · כן בא זה החלק מן התורה בתחבולה אלהית עד שישארו עם מין המעשה המורגל כדי שתעלה בידם האמונה אשר היא הכוונה הראשונה · ושאלתך אי זה מונע היה לשם מצותינו כוונתו הראשונה ויתן לנו יכולת לקבלה · תחייב זאת השאלה השנית ויאמר לך ואי זה מונע היה לשם שינהם דרך ארץ פלשתים ויתן להם יכולת להלחם ולא היה צריך לזה הסבוב בעמוד ענן יומם ועמוד האש לילה · וכן תחייב שאלה שלישית על סבת היעודים הטובים אשר יעד על שמירת המצות והיעודים הרעים אשר יעד על העבירות · ויאמר אחר שכונת השם הראשונה ורצונו היה שנאמין זאת התורה ונעשה ככל הכתוב בה למה לא נתן לנו יכולת לקבלה ולעשותה תמיד · ולא היה עושה לנו תחבולה להטיב לנו אם נעבדהו ולהנקם ממנו אם נמרהו ולעשות הטובות ההם כלם והנקמות ההם כלם · כי זאת גם כן תחבולה שעשה השם לנו עד שיגיע ממנו אל כונתו הראשונה · ואי זה מונע היה אצלו להת רצון מעשה העבודה אשר רצה ורחוק העבודות אשר מאסם טבע מוטבע בנו · והתשובה על אלו השאלות השלש וכל מה שהוא ממינם תשובה אחת כוללת · והיא שהאותות כלם אף על פי שהם שנוי טבע ישנה השם איש אחר מאישי הנמצאות אך טבע בני אדם לא ישנהו השם כלל על צד המופת · ומפני זה השרש הגדול אמרו מי יתן והיה לבבם זה וגו׳ · ומפני זה באר המצוה והאזהרה והגמול והעונש וכבר בארנו זאת הפנה במופתים במקומות רבים מחבורינו · ולא אמרתי זה מפני שאני מאמין ששנוי טבע כל אחד מבני אדם קשה על השם יתע׳ אך הוא אפשר ונופל תחת היכולת · אלא שהוא לא רצה כלל לעשות זה ולא ירצהו לעולם כפי הפנות התוריות · ואלו היה מרצונו לשנות טבע כל איש מבני אדם למה שירצהו יתעלה מן האיש ההוא היה בטל שליחות הנביאים ונתינת התורה כלה · ואשוב אל כונתי ואומר כי כאשר היה זה המין מן העבודה רוצה לומר הקרבנות על צד הכונה השנית · והצעקה והתפלה וכיוצא בהן ממעשה העבודות יותר קרובות אל הכונה הראשונה והכרחיות בהגיע אליו , שם בין שני המינים הפרש גדול · והוא שזה המין מן העבודה רוצה לומר הקרבת הקרבנות אע״פי שהם לשמו יתעלה לא חוייב עלינו כמו שהיה בתחלה · רוצה לומר שנקריב בכל מקום ובכל זמן · ולא שנעשה היכל כאשר יזדמן · ושיקריב מי שיזדמן החפץ ימלא את ידו · אבל נאסר כל זה עלינו והושם בית אחד אל המקום אשר יבחר ה׳ , ואין מקריבין בזולתו אמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה · ולא יהיה בהן אלא זרע המיוחד · כל זה העניין למעט זה המין מן העבודות שלא יהיה ממנו אלא מה שלא גזרה חכמתו להניחו לגמרי · אבל התפלה והתחנה היא מותרת בכל מקום , וכל מי שיזדמן וכן הציצית , והמזוזה , והתפילין · וזולתן מן העבודות הדומות להן · ובעבור זה העניין אשר גליתי לך נמצא הרבה בספרי הנביאים שמוכיחים בני אדם על רוב השתדלותם והתחזקם להביא הקרבנות · ובארו להן שאינן מכוונין לעצמן כוונת צריכה מאד · ושהשם אינו צריך אליהם · אמר שמואל החפץ לשם בעולות וזבחים כשמוע בקול ה׳ · ואמר ישעיה למה לי רוב זבחכם יאמר ה׳ · ואמר ירמיה כי לא דברתי את אבותיכם ולא

צויתים

על מה שבא בכתובים מערמת הש״ית ר״ל שהוא ית׳ עושה פעולותיו בתואנות כאלו ערום יערים הוא להשיג מבוקשו כאחד האדם , כנראה מכתוב פן ינחם העם , ומקריעת ים סוף , ומכתוב עשו הנחל הזה גבים גבים , וזולתם , כי תשים על לבך שהש״ית איננו עושה דבר קטן או גדול בלתי אם ימלך בחכמה על כל מעשהו והוא תהלתו , ככתוב כלם בחכמה עשית : היה בטל שליחות הנביאים · כי לפי זאת ההכנה שתשנה דעת האדם לרצונו ית׳ הנה אין שם בחירה ביד האדם , ואין מצוה ואין שכר ועונש כי אין מצוים ואין נזהרים גמול למוכרח במעשהו : כמו שהיה בתחלה · ר״ל כמו שהיה בימי האבות בשעת היתר הבמות בעוד שלא פרצו עובדי ע״ז לעבוד את אלהיהם בקרבנות , כמו שהקדמנו ·

והנה

צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם , וכבר הקשה זה המאמר בעיני כל מי שראיתי דבריו או שמעתים ואמר איך יאמר ירמיה על השם שלא צונו בדברי עולה וזבח ורוב המצות אמנם באו בזה , כונת זה המאמר הוא מה שבארתי לך וזה שהוא אמר שהכונה הראשונה אמנם היא שתשינוני ולא תעבדו זולתי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם , וזאת המצוה בהקרבה וכוין אלה בית אמנם היתה בעבור שתעלה בידינו זאת הפנה ובעבודה העתקתי אלו העבודות לשמי עד שימחה שם עבודה זרה ותתקיים פנת יהודי , ובאתם אתם ובטלתם התכלית ההיא והתחזקתם במה שנעשה בעבודה , והוא שאתם ספקתם במציאותי כחשו בה' ויאמרו לא הוא , ועבדתם עבודה זרה וקטרתם לבעל והלוך אחרי אלהים אחרים ובאתם אל הבית וגו' , ונשארתם מכונים אל היכל ה' ומקריבים הקרבנות אשר לא היו מכונים כונה ראשונה , ולי בפירוש זה הפסוק פנים אחרים והוא מביא לזה העניין בעצמו אשר זכרנוהו והוא שכבר התבאר בכתוב ובקבלה יחד שתחלת מצות שנצטוינו בה לא היו בה דברי עולה וזבח כלל , ואין צריך שתטריד כלל שכלך בפסח מצרים כי הוא היתה לסבה מבוארת גלויה כמו שאני עתיד לבאר , ועוד שהמצוה היתה בארץ מצרים , והמצוה הרמוז אליה בזה הפסוק הוא מה שנצטוינו בו אחר יציאת מצרים , ולזה התנה בזה הפסוק ואמר ביום הוציאי אותם מארץ מצרים , כי תחלת צווי שבא אחר יציאת מצרים הוא מה שנצטוינו בו במרה והוא אמרו לנו שם אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וגו' שם שם לו חק ומשפט וגומר , ובאה הקבלה האמתית שבת ודינין במרה אפקוד , והחק הרמוז אליו הוא שבת , והמשפט הוא הדינין והוא הסרת העול , וזאת היא הכונה הראשונה כמו שבארנו ר"ל אמונות הדעות האמתיות והוא חדוש העולם , וכבר ידעת שעקר מצות שבת אמנם היא לחזק זאת הפנה ולקיימה כמו שבארנו (חלק ב' פרק ל"א) בזה המאמר , והכונה עוד עם אמתת הדעות להסיר העול מבני אדם , הנה כבר התבאר לך שהמצוה הראשונה לא היו בה דברי עולה וזבח אחר שהם על צד הכונה השנית כמו שזכרנו , וזה העניין בעצמו אשר אמר ירמיהו הוא אשר נאמר בתהלים על צד ההוכחה לאומה בסכלה הכונה הראשונה ולא היתה מבדלת בינה ובין הכונה השנית , אמר שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך נגדי תמיד אם אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים , ובכל מקום שנכפל זה העניין זאת היא הכונה בו והבינהו מאד והסתכל בו :

פרק שלשה ושלשים

מכלל כוונת התורה השלמה גם כן להרחיק התאות ולבוז בהם ולמעטם בכל יכולת שלא יכוין מהם אלא ההכרחי

והנה הרב עצמו ז"ל הוא כמעיר ובא להסיר המבוכה הראויה לספק על דבריו כמו שקדם : וכבר הקשה זה המאמר · ואני המבאר אומר כפי' הכ' ולא צויתים על דברי עולה וזבח , רומז אל אמרו בראשית מצות הקרבנות אדם כי יקריב מכם קרבן לה' , בלשון רשות כלומר אני איני מצוה להקריב אבל אם ירצה להקריב יקריב כסדר האמור , וכן המשיך אחריו כל קרבנות הרשות ולא הקדים קרבנות החובות לרמוז על תכלית' שכלם אינם באות חובות לפי כוונתו ית' הראשונה , וזה כי התכלית המכוון ראוי להיות מוקדם במחשבה ובמצוה כטעם סוף מעשה במחשבה תחלה , והנה זה יורה כי לא טובה בעיניו ית' מעשה הקרבנות בלתי אם רצון האדם והרגלו הביא להסיר הקרבת הקרבן אליו ית' ע"ד ספר יפת תאר סוכרו נ"ל , וזה כוונת הנביא באמרו כי לא צויתי את אבותיכם וגו' ר"ל המשך הכתובים וסדרם יורה שהם רשות לפי כוונתו הראשונה ית"ש כאמור :

מכלל כוונת התורה · זה כלל גדול בתורה להתרחק מהתאוות המגונות והוא ראשית כל מדה נכונה וכל מעלה

ההכרחי, וכבר ידעת שרוב תאות ההמון ושלותם אמנם הוא בהרבות, במאכל, ובמשתה, ובמשגל, וזהו
המבטל לשלמות האדם האחרון המזיק לו גם כן בשלמותו הראשון המפסיד לרוב ענייני אנשי המדינה והנהגת
הבית כי בהמשך אחר התאוה לבד כמו שיעשו הסכלים יבטלו התשוקות העיוניות ויפסד הגוף ויאבד האדם קודם
זמנו הטבעי וירבו האנחות והדאגות ותתרבה הקנאה והשנאה והמלחמו' לקחת מה שביד זולתו, והמביא לכל
זה היות הסכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה, ולזה עשה השם יתעלה התחבולה בתתו לנו מצות
שיבטלו זה התכלית וירחיקו מחשוב בה בכל צד ומנע מכל מה שמביא לרוב תאוה ולהנאה לבד, וזה כונה
גדולה מכונות זאת התורה, הלא תשתכל דברי התורה איך שצותה להרוג מי שנראה מעניינו שהוא מרבה
בבקשת הנאת המאכל והמשתה והוא בן סורר ומורה, והוא אמרו זולל וסובא, וצוה לרגום אותו באבנים ולמהר
לבערו מן העולם קודם שיגדל ענינו וימית רבים ויפסיד ענייני אנשים טובים ברוב תאותו, וכן מכלל כונות
כׄ התורה, הרבות, ושיהיה אדם נשמע לחבריו, ושלא יהיה קשה בלתי נשמע לחבריו, אך יהיה עושה רצון
חבריו ועונה אותם ונשמע אליהם לחפצם ושב אל רצונם, כבר ידעת מצותו יתעלה ומלתם את ערלת לבבכם
וערפכם לא תקשו עוד, הסכת ושמע ישראל, אם תאבו ושמעתם, ונאמר במי שנשמע לקבל מה שצריך לקבלו
ושמענו ועשינו ונאמר בו על צד המשל משכני אחריך נרוצה, וכן מכוונת התורה הטהרה והקדושה כלומר
הרחקת המשגל ולהשמר ממנו ולמעטו בכל אשר יוכל, כמו שאני עתיד לבאר (בפרק מ"ט מזה החלק) שכשצוה
השם יתעלה לקדש האומה לקבל התורה אמר וקדשתם היום ומחר ואמר אל תגשו אל אשה, הנה באר
שהקדושה היא הרחקת המשגל, כמו שבאר ג"כ שהנחת שתיית היין קדושה כאמרו בנזיר קדוש יהיה, ולשון
ספרא והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת מצות, וכמו שקראה התורה עשיית אלו המצות קדושה וטהרה,
כן קראה העברת אלו המצות ועשיית הדברים המגונים טומאה, כמו שאבאר אמנם נקוי הבגדים ורחיצת הגוף
וניקוי הזיעה והלכלוכים הוא גם כן מכוונת זאת התורה, אך אחר טהרת המעשים וטהרת הלב מן הדעות
הטמאות והמדות המגונות, אמנם שיספיק לאדם נקוי הנראה ברחיצה וטהרת הבגדים לבד עם רוב התאוה
בתענוגים והשלוח במאכלים ובמשגל הוא בתכלית הגנות, אמר ישעיה בזה המתקדשים והמטהרים אל הגנות
אחר אחת בתוך אוכלי בשר החזיר וגו', אמר שהם יטהרו ויתקדשו במקומות המגולים והמפורסמים, ואחר כן

יתיהרו

כאמנה כי לא יגיע האדם לשום מעלה נכבדה והשכלת אמתו ית' אם לא יתרחק מהתאוות מטרם ככתוב ראשית חכמה
יראת ה', ונאמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, כי אם בתורת ה' חפצו: בתתו לנו מצות שיבטלו
זה התכלית. כמו רבים מאסורי ביאה ומהמאכלות האסורות שרוני טעמיהם לבטל התאוה האמור: שהקדושה היא
הרחקת המשגל. פעל קדש משמש לשון הכנה בכ"מ כמו קדש וקדשה שהם המוכנים לפעל המשגל ומזה הוא ענין קדושי
אשה הרי את מקודשת לי ר"ל מוכנת ומזומנת להבעל לי, ובעבור שהרחקת התאוה עושה הכנה אל קבלת החכמה
והמדע הבא אל אחריה כטעם יראת ה' ראשית דעת, על כן נקרא כל פרוש ונזיר מן התאוה בשם קדוש, וכן הש"ית
נקרא קדוש בעבור שהוא מוכן להטיב למי שראוי לקבל טובותיו ולתת חכמה למי שראוי לקבלה ככתוב יהיב חכמה
לחכימין: נקוי הנראה. הנה נקוי הנראה הוא הלעה ומביא לידי נקוי הנסתר כי העיקר הוא זוך המחשבה ובר הלבב
לא זוך הבגדים ונקי עור הבשר עם זוהמת הלב ועכירת הנפש, ובכמוהם יאמר הכתוב קרעו לבבכם ואל בגדיכם,
אבל הן רבים עתה עמי הארץ העושים מעשה ה' מצות אנשים מלומדה בל ידרשו התכלית המכוון בכל מצוה לעשותה
כהגון על כן נשארו עם הטעה ועד התכלית לא באו, כאשר נראה רוב המון בית ישראל מעבירים שנים מקרא ואחד

תרגום

יתיחדו בחדרים ובתוך בתיהם במורים וחטאתם בהשתלחם לאכול האסורים החזיר והשקץ והעכבר · ושמא הוא רומז באמרו אחד אח' כתוך להתיחד במעגל האסור · והעולה מן המאמר שנגליהם מנוקים אבל תוכם הם עם תאותם והנאת גופם ואין זה כוונת התורה · אבל הכונה הראשונה למעט התאוה ולנקות הנגלה אחר נקוי הנסתר · וכבר העיר שלמה על מי שיכון אל רחיצת הגוף וטהרת הבגדים והמעשים מלוכלכים והמדות רעות · אמר שלמה דור טהור בעיניו מצואתו לא רוחץ דור מה רמו וגומר · וכשתשתכל גם כן באלו הכונות אשר זכרנו בזה הפרק יתבארו לך סבות מצות רבות היו סבותיהם נסכלות קודם ידיעת אלו הכוונות כמו שאבאר אחר זה :

פרק ארבעה ושלשים

מה שצריך שתדעהו גם כן שהתורה לא תביט לדבר הזר · ולא תהיה התורה כפי העניין המועט · אבל כל מה שירצה ללמדו מדעת או מדה או מעשה מועיל אמנם יכוון בו העניינים שהם על הרוב ולא יביט לעניין הנמצא מעט ולא להזק שיבא לאחד מבני אדם מפני השעור ההוא וההנהגה ההיא התוריה · כי התורה היא עניין אלהי ועליך לבחון העניינים הטבעיים אשר התועלות ההם הכוללות הנמצאות בהם יש בכללם ויתחייב מהם נזקים פרטים כמו שהתבאר מדברינו ודברי זולתינו · ולפי זאת הבחינה גם כן אין לתמוה מהיות כונת התורה לא תשלם בכל איש ואיש אבל יתחייב בהכרח מציאות אנשים לא תשלימם ההנהגה ההיא התוריה · כי הצורות הטבעיות המיניות לא יתנו כל מה שראוי בכל איש ואיש כי הכל מאל אחד יתעלה ופעלה אחרת וכולם נתנו מרועה אחד · וחלוף זה נמנע · וכבר בארנו (בפרק ט"ו מזה החלק) שלנמנע טבע קיים לא ישתנה לעולם · ולפי

תרגום לא די שאינם מבינים מולא שפתם בתרגום אלא אף הקריאה הנכונה בל ידעו בו · וכבר הי' התקנה בקריאת שמ"ות בימים ההמה שהי' לשון הארמי מנע זמנו ע"כ תקנו זו הקריאה להבין במקר' על ידו · וזהו ר"ל ת"א הוא באמת פי' נפלא על התורה וכעת אין איש שם על לב להבין פירושו או רק מלותיו בלתי אם אל הקריאה עיניו שהוא הנגעה אל המובן וכזה נעשה ברובי מצוות התורה · ועל כיוצא בם נאמר ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה :

מה שצריך שתדעהו · זה הפרק נכבד מאד יבדיל בו הרב להכיר בין הדת האלהית לדת הנימוסית : לדבר הזר · הוא ההוה על המעט ויוצא מהמנהג המאודי ההווה על הרוב · כי טובת הרבים חשובה כטובת הכלל ואין נחשב בערכו רעת המעט ככתוב אחרי רבים להטות : לבחון העניינים הטבעיים · כי כמו שהמכוון בטבע להטיב לכלל אף כי יתכן שיבוא רע לאיזה פרט כמו הגשם שטובתו נגלה בגידול תבואת הארץ בכלל ועכ"ז יתכן שיזיק לאיזה תבואה פרטית · וכן הרעם תכליתו בטבע לעשות הארץ ספוגית בכדי שתוכל להכיל מי גשמים · ויתכן שיבוא ממנו רע פרטי כי ישרוף הבתים או ימית איזה ב"א בפגעו אותם · וכן התורה האלהית היא ענין טבעי ר"ל נתנה הש"ית להשלים הטבע · ד"מ בעילת הנדה והזבה מזקת לבועלה על כן היא מאוסה בטבע כל אדם בכלל למען ימלט מרע · אך בפרט אין ידוע מתי ישלמו ימי הזיבה וביאדה התורה שהוא אחר ספירת ז' נקיים · ובעבור היות התורה והמצוה ענינים טבעיים כאמור לכן משפט אחד להמה עם הדברים הטבעיים שיועילו לרבים עם כי יבוא לפעמים היזק לקצת אישים פרטיים ע"י חקי התורה · כמו שצותה להמית הרשע למות על פי שנים עדים · והנה יקר מקרהו לפעמים שיעידו שני בני בליעל באיש צדיק וישר ויהרג על לא חמס בכפו כמו שקרה לנבות היזרעלי · שלא חששה התורה לרע פרטי באישי הלזה אחר שרוב העדים הם אנשים נאמנים כי הרוב והכלל הוא העיקר אשר לפיהם ימשך טוב ה' ודעת הפרטי אין נחשב בעיניו למאומה ככתוב טוב ה' לכל והוא באחד ומי ירשיענו (אסף ס"ב פ') : לא יתכן כל מה שראוי בכל איש · כמו שלפעמים יוולד איש עוור ושרוע או אלם וחסר הדעת · ואין זה נגרע בחק הטבע להיותו ענין פרטי ובלתי מאודי : וחילוף זה נמנע · ענין מנע הוא שהגזורה הטבעית תשלים כל איש פרטי : כדמות

ולפי זאת הבחינה גם כן אי איפשר שיהיו התורות נתונות לפי ענייני האנשים והזמנים המתחלפים כדמות הרפואה אשר רפואת כל איש מיוחדת לפי מזגו הנמצא בשעתו , אבל צריך שתהיה ההנהגה התורייה מוחלטת כוללת לכל ואע"פ שהיא ראויה לקצת אנשים ולאחרים אינה ראויה , כי אלו היה לפי האנשים היה נופל ההפסד בכל ונתת דבריך לשיעורים , ומפני זה אין ראוי שיקשרו העניינים המכוונים כונה ראשונה מן התורה לא בזמן ולא במקום , אבל יהיו החקים והמשפטים מוחלטים סתם וכוללים כמו שאמר יתעלה הקהל חקה אחת לכם , ואמנם יכוון בהם התקנות הכוללות על הרוב כמו שבארנו , ואחר הקדימי אלו ההקדמות אתחיל לבאר מה שכונתי לבארו :

פרק חמשה ושלשים

ראיתי לחלוק המצות כלם לפי זאת הכוונה אל י"ד כללים : הכלל הראשון כולל המצות אשר הם דעות שרשיות והם אשר ספרנום בהלכות יסודי התורה ומן הכלל הזה עוד התשובה והתעניות כמו שאבאר , ולא יאמר בנתינת הדעות האמתיות והמועילות כאמונת התורה מה תועלתה כמו שביארנו : הכלל השני לל

כדמות הרפואה . שהיא לפי כל מחלה פרטית לכן עם היות שמצות התורה הן רפואות הנפש כמו רפואות הגוף עד"הכ כי אני ה' רופאך , עכ"ז אין הרופא והמחוקק שוים בערך אחד כי הרופא צריך לעיין בחולים פרטיים כי לא יתן שם רפואה אחד לכל החולים משא"כ המחוקק שהוא מעיין לחוקק חקים טובי' לכלל אף כי יקרה לפעמים רע לאיש פרטי כי הוא כשומר הבריאות הטוב לכל הבריאים או לרובם עם שלא יטיב למעט החולים : לא בזמן ולא במקום . אשר הפך זה כתב החוקר בס' המדות שהמחוקקי' הנימוסיים צריך שיעיינו להניח חקים טובים ומשפטים ישרים לפי טבע המדינה והזמן עכ"ל , משא"כ הנימוס האלהי' שהוא ענין נצחי בכל זמן ומנהג קיים בכל מקום כטבע הנוהג מנהג אחד בכל זמן ובכל מדינה , כי הלא דבריו ית' כאש השורף פה ובמדינת תוגרמה ובכל זמן , וזהו ההבדל שבין הדת האלהיות שהיא כוללת , לדת נימוסית שהיא פרטית : נאום המבאר דברי הרב ז"ל כנים ואמתיים במצות שהם חובות הגוף אך לא במצות שהם חובות הארץ וחובות הבית שאינם נוהגים אלא בארץ ובפני הבית , ויותר מזה שגם שאר המצות עיקר מעשיהם אינם אלא בארץ כאמרם ז"ל בספרי ואבדתם מהרה אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל היו מצוינים במצות וכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים וכו' , והוא עד"הכ כאשר אינם יודעים משפט אלהי הארץ (מ"ב י"ז) :

ראיתי לחלוק המצות . אמנם כן חלק הרב ז"ל כללי המצות בהלכותיו לי"ד חלקים ולכן נקרא ספרו ספר הי"ד היא היד החזקה אשר להרב ז"ל , וכל יורדי ים התלמוד בחניות המומחה המה ראו מעשי תקפו וגבורתו של הרב ז"ל בשקלי וטריא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא , וללמד לעם ה' חקי התורה ומצותיה בדרך קצרה וקלה אשר על כן פיו יקבנו בשם משנה תורה לב' כוונות א' להורות כי זאת תורת המשנה שבע"פ , ב' היתה כוונתו שכל תלמיד עם מבין ילמד תורה שבכתב ותיכף אל אחריה ישנה משנה התורה לדעת כל הלכה ברורה בזמן קצר להרחיק המעיין מהאריך העיון בנבכי ים התלמוד כי השקפת העיונים האמתיים ממנו קשה עד מאד עד כי מי שלא יאיר לו אור שכלו האמתי ידמה לו כאלו הם במחשכים ע"ד אמרו ז"ל במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי , ור' זירא צייס מאה תעניתא דלשתכח מני' תלמוד בבלי , והנה היתה מחשבת הרב ז"ל ללמד בקצרה הלכות ברורות למען יהיה פנוי להשכיל באמתו ית' , והן בהיות שכוונתו ז"ל רצויה , הנה אין מעשיו רצויים כי אין מדרש בלי חומר רמב"ם , והנה הוא הרב ז"ל נותן יד לבעלי החידוד כי על ידו כאריות גברו בעלי הפלפול והחידוד האריכו למעניתם בחידודא שקודם לנכונה של הלכה על אמיתתה , והנה האריך במקום שאמר לקצר : דעות שרשיות . הדעות האמיתיות הם תכלית התורה ונאמרו בתחלה , ע"ד סוף מעשה במחשבה תחלה להורות שהידיעות האמיתיות הם עיקר הכל ותכלית כל

מעשה

כולל המצות הנתלות באסור ע״ז והם אשר מנינו אותם בהלכות ע״ז ורע שכלאי בגדים וערלה וכלאי הכרם הם ג״כ מזה הכלל כמו שיתבאר , וסבת זה הכלל ג״כ ידועה מפני שהיא לאמת הדעות האמתיו׳ ולהשאירם לנצח בהמון : הכלל השלישי כולל המצות התלויות בתקון המדות והם אשר ספרנום בהלכות דעות , ויודע שבטוב המדות תשלם חברת בני אדם וקבוציהם אשר הוא הכרחי לסדור בני אדם : הכלל הרביעי כולל המצות התלויות בצדקות ובהלואות ובמתנות ומה שנמשך עמהם כערכין והרמין ודיני המלוה והעבדים וכל המצות אשר מנינו בספר זרעים מלבד הכלאים והערלה , וסבת אלו כולם מבוארת כי תועלתם חוזרת על הכל חלילה כי העשיר היום הוא או זרעו יהיה עני למחר והעני היום הוא או בנו יהיה עשיר למחר : הכלל החמישי כולל המצוות התלויות במניעת העול והחמס והם אשר כלל אותם ספרי נזיקין מחבורינו , ותועלת זה הכלל מבוארת : הכלל הששי כולל המצות התלויות בדיני ממונות כדין גנב וגזלן ודין עדים זוממין ורוב מה שספרנום בספר שופטים , ותועלת כל אלו מבוארת שאם לא יענש החוטא והחומס לא יסתלק נזק בשום פנים ולא יסתלק חושב להרע , ולא כשטות החושבים שהנחת דיני התשלומין הוא חמלה על בני אדם אבל הוא אכזריות גמורה והפסד סדר המדינה , אבל החמלה הוא מה שצוה בו השם יתעלה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך : הכלל השביעי כולל דיני ממון התלויים בעסק בני אדם קצתם עם קצתם כהלואה והשבירות והפקדונו׳ והמקח והממכר וכיוצא באלו והירושו׳ מזה הכת והם המצות אשר ספרנום בספר קניין ומשפטים , ותועלת זה הכלל מבוארת כי זה השתתפות בממון הכרחי לבני אדם בכל מדינה ואי אפשר בלא נתינת דרכי יושר באלו העסקים ולשערם שיעור מועיל : הכלל השמיני הוא כולל מצות הימים הידועים כלומר שבתות וימים טובים והם אשר ספרנום בספר זמנים , והתורה בארה עלת כל יום מהם וזכרה סבתו ושהוא להגיע אל דעת אמתי או למנוחת גוף או לשניהם יחד כמו שאני עתיד לבאר : הכלל התשיעי כולל שאר העבודות הכוללות המעשיות בתפילה וק״ש ושאר מה שספרנום בספר אהבה מלבד המילה , ותועלת זה הכלל היא מבוארת שהוא כלו מעשים שמחזקים הדעות באהבת השם יתעלה ומה שצריך שיאמן בו ושייוחס אליו : הכלל העשירי כולל המצות התלויות במקדש וכליו ומשרתיו והם המצות אשר ספרנום בספר עבודה , וכבר קדם לנו זכרון תועלת זה הכלל : הכלל העשתי עשר כולל המצות התלויות בקרבנות והוא רוב המצות אשר ספרנום בספר עבודה וספר קרבנות , וכבר קדם לנו זכרון תועלת המצות בקרבנות בכלל ואיך היה ההכרחי בזמן ההוא : הכלל השנים עשר כולל המצות התלויות בטומאות ובטהרות , והכונה בכולם בכלל להתרחק מהכנס למקדש כדי שיהיה לו כנפש גדולה ויהיו יראים ופוחדים ממנו כמו שאני עתיד לבאר : הכלל השלשה עשר כולל המצוות התלויות באסור מאכלים ומה שנתלה בהם והם המצות אשר זכרנום בהלכות מאכלות אסורות ונדרים ונזירות בזה הכלל , והכונה בכל זה לפסוק רוב

התאוה

מעשה , וכמו שפתח הכתוב תחלה בעשרת הדברות אנכי ולא יהי׳ לך כן פתח הרב ספרו בקיום הדעות האמתיות והרחקת הכוזבות : כמו שיתבאר , בפרק שאח״ז : חוזרת על הכל , העוני הזה גלגל חוזר בעולם כאמרם ז״ל : ותועלת זה הכלל מבוארת , שהוא הסרת הנזק מב״א זה לזה , והנה הכלל החמישי הלזה היה ראוי להיות קודם הכלל הרביעי כי הסרת הניזק הוא קודם במדינה להטבת הטוב עד״הכ סור מרע ועשה טוב : אבל הוא אכזריות , כי החומל על הרשעים הוא מתאכזר על הצדיקים , והן היום רבו החומסים בכל עיר ועיר הלווים רשעים ולא ישלמו כי יקחו סחורות בשווקים ובערי הסוחרים ונשארים בביתם ויש קונה עולמו בשעה אחת ואין איש נחם על רעתו כי לא יחשב לו

עון

התאוה והשלות בבקשת הערב ולשום תאות המאכל ומשתה תכלית כמו שבארנו בפתיחת אבות מפירוש המשנה : הכלל הארבעה עשר כולל המצות הגתלות באסור קצת הביאות והם אשר ספרנום בספר נשים ובהלכות איסורי ביאה וכלאי בהמה מזה הכלל · והכונה באלו גם כן למעט המשגל ולמעט מותר תאות הביאה בכל אשר יוכל ולא יעשה תכלית כמעשה הסכלים כמו שבארנו בפירוש מסכת אבות והמילה גם כן בזה הכלל · וכבר נודע שהמצות כולם יחלקו שני חלקים · מצוות שבין אדם למקום · ומצות שבין אדם לחברו · ואשר בין אדם לחברו מאלו הכללים אשר חלקנום וספרנום הם הכלל החמישי והששי והשביעי וקצת השלישי · ושאר הכללים הם בין אדם למקום , והוא שכל מצוה בין שתהיה עשה או לא תעשה ויהיה הכונה בה ללמד מדה טובה או דעת או תקון מעשים שהם מיוחדים לאדם עצמו וישלימוהו הן יקראו אותם שבין אדם למקום · ואף על פי שעל דרך האמת יביאו לעניינים שבין אדם לחברו אך אחר אמצעות דברים רבים ובבחינת כוללות ואינם באים לנזק אחרים מתחלה והבן זה · ואחר שהגדתי מצוות אלו הכללים אשוב למצו' כל כלל מהם מצוה מצוה ממה שיחשב שאין תועלת בה או שהיה דין שלא יושכל כלל ואבאר עלתה ומקום תועלתה מלבד המעט אשר לא השגתי הכונה בהם עד היום :

פרק ששה ושלשים

המצות אשר כלל אותם הכלל הראשון · והם הדעות אשר ספרנום בהלכות יסודי התורה · סבת כלם מבוארת השתכל בהם אחת אחת תמצא אמתת הדעת ההוא ושהוא עניין מופתי · וכן כל מה שבא מן הזרוז והאזהרה ללמוד וללמד מבואר התועלת כי אם לא תהיה שם חכמה לא יהיה שם מעשה טוב ולא דעת אמיתי · וכבוד חכמי התורה גם כן מבואר התועלת שאם לא יהיו גדולים בעיני בני אדם ומכובדים לא ישמעו אל דבריהם במה שיישירו אליו מן הדעות והמעשים · ובכלל זאת המצוה ג"כ להתנהג בבשת ובענוה ר"ל אמרו מפני שיבה תקום · ומזה הכלל ג"כ המצות אשר צונו להשביע בשמו והזהירנו מהשבע לשקר או לשוא, כל זה מבואר העלת שזה כבוד הש"י אלה הם מעשים מביאים להאמין גדולתו · וכן המצוה אשר צונו לצעוק אליו בעת צרה ר"ל והרעותם בחצוצרות וגו' · היא מזה הכלל מפני שהוא פעלה שיתחזק בה הדעת האמתי · והוא שהשם יתעלה משיג ענייננו ובידו לתקנם אם נעבדהו ולהפסידם אם נמרהו · לא שנאמין שהוא מקרה ודבר שאירע · וזהו עניין אמרו

עון נדבר , והאשמה על מי שיש בידו להוכיח ולהודיע אותם חומר עון הגזל עד שדור המבול שהיו ביניהם שלשה חלאים ארסיים שהם ע"ז ג"ע וש"ד שאמרו ז"ל עליהם יהרג ואל יעבור וע"כו לא גוועו כי אם בעון הגזל ככתוב כי מלאה הארץ חמס ואמרו ז"ל לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל , ויותר מהמה יש אשמה על השליטי' אשר כח בידם להציל עשוק מיד עושקו ומושכים את ידיהם מהציל :

המצות אשר כלל · והם הדעות , כבר התבאר שאמונות הדעות האמיתיות הוא האושר האנושי והצלחתו האמתית והוא מותר האדם מן הבהמה כי עם היות השכל המעשי אם כל חי מרגיש להשכיל בו טוב או רע כפי טבעו הנה עכ"פ אין לסוס ב"ח חלק בשכל העיוני לדעת האמת והשקר במעשי האלהים כי אם האדם ע"כ בעיוני זה ראוי להמלא מותרו על כל חי ובשלימותו יהיה מאושר באושר האנושי והוא זה יתן שארית נצחי לבעליו ככתוב והחכמה תחיה בעליה , על כן האמונות האמיתיות מביאות את בעליהן לחיי העוה"ב וצדיק באמונתו יחיה-לנצח לא יראה שחת : לא יהי' שם מעשה טוב · הנמשך מהשכל המעשי : ולא דעת אמיתי · הנמשך לשכל העיוני , ושניהם יחד נכללים

[illegible]

אמרו אם תלכו עמי קרי ר"ל שאני כשאביא לכם אלו הצרות לענוש אתכם אם תחשבו בהם שהם מקרה אוסיף לכם מן המקרה ההוא כפי מחשבתכם יותר חזק ויותר קשה · והוא ענין אמרו והלכתם עמי בקרי והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי · כי האמינם שהוא במקרה ממה שמחייב התמדתם על דעותם הרעות ועל מעשה העול ולא ישובו מהם כמו שאמר הכית אותם ולא חלו · וכן צונו להתפלל אליו ולהתחנן לו ולצעוק לפניו בעת צרה · ומבואר הוא שהתשובה ג"כ מזה הכלל ר"ל מן הדעות אשר לא יסודר מציאות אנשי התורה אלא בהאמין אותם · שאי אפשר לשום אדם שלא יחטא ויפשע אם שיסכל בדעת שיבחרהו או מדה והוא בלתי נבחרת באמת או לתגבורת תאוה או כעס · ולו יאמין האדם שלא יוכל לתקן זה המעוות לעולם היה מתמיד על טעותו ואפשר שהיה מוסיף במריו אחר שלא נשארה לו תחבולה אך עם אמונת התשובה יתקן וישוב לטוב שבעניינים ויותר שלם ממה שהיה קודם שיחטא · ולזה רבו המעשים הקיימים זה הדעת האמתי המועיל מאד ר"ל · הוידויים · והקרבנות על השגגות וכן על קצת הזדונות · והתעניות · והעניין הכולל לתשובה מכל חטא לסור ממנו · וזאת היא תכלית זה הדעת · ואלו כולם תועלתם מבוארת :

פרק שבעה ושלשים

המצוות אשר כלל אותם הכלל השני · הם המצות אשר ספרנום בהלכות ע"ז ומבואר הוא שהם כלם להציל מטעות עבודה זרה ומדעות אחרות בלתי אמתיות התגלגלו עם עבודה זרה · כמעונן · ומנחש ומכשף · וחובר חבר · ושואל אוב וזולתם מן הכת שלהם · וכשתקרא כל הספרים אשר זכרתי לך יתבאר לך שהכשוף אשר תשמע אותו הוא מפעולות שהיו עושים אותם · הצאבה · הכשדיים · והכלדיים · ויותר היה במצריים ובכנעניים · היו מביאים לחשוב בהם או היו חושבים שבהם יעשו מעשים נפלאים במציאות אם לאיש אחד או לאנשי מדינה · והמעשים ההם אשר יעשו אותם המכשפים אין ההקש נותן אותם ולא יאמין השכל שהם יחייבו דבר כלל · כמו שיכוונו לקבץ צמח ידוע בעת ידוע או ילקח מן הדבר הפלוני מספר הפלוני ומכך מספר כך · והוא שער גדול מאד ואני אכללהו לך בשלשה מינים · האחד מהן מה שנתלה בדבר מן הנמצאות צמח או בעלי חיים או מוצא · והשני מה שנתלה בהגבלת זמן שיעשו בו המעשים ההם · והשלישי פעולות אנושיות שיעשו · כרקוד · או טפוח · או הצווח · או השחוק · או שישכב על הארץ פרקדן · או לשרוף דבר · או לעשן בעשן ידוע · או דברים ידובר בהן מובנים או בלתי מובנים · אלו הם מיני מעשה הכשוף · ויש פעולות כישוף שלא ישלמו אלא בכל אלו הפעולות · באמרם ילקח כך וכך עלה מן הצמח הפלוני · ויקחהו בהיות הירח במעלה הפלונית · בעת שהוא ביתד מזרח או זולתו מן היתדות · וילקח מקרן הבהמה הפלנית או מזיעתה או משערה או מדמה שיעור כך והשמש בחצי השמים דרך משל או במקום מוגבל וילקח מן המוצא הפלוני או ממוצאים רבים · ויותך במולד כן והככבים על ערך כך · אחר כן תדבר ותאמר כך ואתה תעשן בעלין ההם וכיוצא בהן לצורה

אחת גדר בחכמה האמורה אשר פי שנים לה חכמה מעשית וחכמה עיונית : והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי · כי הסור השגחתו ממנו ונהיה מוכנים למקריים ופגעי הטבע :

המצוות אשר כלל אותם הכלל הב' · בזה יבאר טעמי המצוות הנתלות באיסור ע"ז ובאיסור לכת בחקות העמים :
אין ההקש · אין ההקשה השכלית מכרחת שיתחייב מהם דבר כלל : לקבץ צמח ידוע · ע"ד אמרו ז"ל לאדם לקיטת קשואים , והנה דעת הרב ז"ל שאין כשפים ממש ואין מציאות לשדים אבל כל מעשה המכשפים הם

לצורה החיא חמותכת ויארע כך , ויש פעלות כשוף יחשבו חושבים שהם ישלמו באח׳ מן המינין ההם , ורוב מעשה הכישוף האלו יתנו בהן שיהיו העושות נשים על כל פנים , כמו שנמצא שזכרו בהוצאות המים שעשרה נשים בתולות ילבשו חלי ובגדים אדומים וירקדו דוחקות אחת חברתה הולכות לפנים ושבות לאחור וירמזו לשמש והשלמת הפעל ההוא הארוך עד שיצאו המים לפי מחשבתם , וכן זוכרים שארבע נשים תשכבן על גבן ותגבהנה רגליהן מסופקות ויאמרו כך ויעשו כך והם על זאת ההצעה המגונה ויסור הברד היורד על המקום ההוא , והרבה מאלו ההבלים והשגעונות ולא נמצאם כלל שיתנו בפעלתם אלא נשים , וא״א לפעולת הכישוף מבלתי הבטה בענייני הככבים , ר״ל שהם יחשבו שזה הצמח מחלק הכוכב הפלוני , וכן כל בית וכן כל מוצא ייחסוהו לכוכב , וכן יחשבו שהפעולות ההם אשר בעשותם אותם יעשה להם הכשוף הם מיני עבודות לכוכב ההוא וירצהו הפעל ההוא או המאמר ההוא או העשון ולזה יעשה לנו מה שנרצה : ואחר זאת ההקדמה אשר התבאר לך מקריאת ספריהם הנמצאים עתה בידינו שכבר הודעתים לך שמע דברי , אחרי שכונת התורה כולה וקטבה אשר עליו הסוב הוא הסרת ע״ז ומחות זכרה ושלא יחשב בככב מן הככבים שהוא מזיק או מועיל בדבר מאלו העניינים הנמצאים לבני אדם שזה הדעת הוא המביא לעבדם , התחייב בהכרח שיהרג כל מכשף כי כל מכשף הוא עובד ע״ז בלא ספק , אבל בדרכים מיוחדים זריי׳ בלתי דרכי עבדת ההמון לאלהות ההם , ולהיות הפעולות ההם כלם אמנם התנהג ברובם שיעשום הנשים אמר מכשפה לא תחיה , ועוד לחמלת בני אדם בטבע להרוג הנשים , ולזה בארה ג״כ בע״ז לבד , איש או אשה , וכפל ואמר את האיש או את האשה , מה שלא בא כמו זה לא בחלול שבת ולא בזולתו , וסבת זה רוב החמלה עליהם בטבע , וכאשר היו המכשפים חושבים בכישופיהם שהם עושים מעשה ושהם בפעולות ההם מגרשים החיות הרעות מן העירות כאריות והנחשים וכיוצא בהן , ויחשבו ג״כ שהם בכישופיהם ידחו מיני נזקים מצמח האדמה , כמו שנמצא להם פעלות שיחשבו שהם ימנעו רדת הברד , ופעלות יהרגו התולעת מן הכרמים עד שלא יפסידם , וכבר האריכו בהריגת תולעת הכרמים ר״ל הצאבה ודרכי האמרי ההם הנזכרים בספר עבדת הנבטיה , וכן יחשבו שיש להם פעולות ימנעו נפילת עלי האילן ונשירת הפרי , ומפני אלו העניינים המפורסמים או כלל בדברי הברית שבעבודת ע״ז ומעשה הכשוף ההם אשר תחשבו שירחיקו מכם אלו הנזקי׳ בהם יחולו הצרות ההם בכם אמר והשלחתי בכם את חית השדה וגו׳ , ואמר ושן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר , ואמר פרי אדמתך וכל יגיעך וגו׳ , ואמר כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגור וגו׳ , ואמר זתים יהיו לך וגו׳ , עקר העניין שכל מה שהתחכמו בו עובדי ע״ז לחזק עבודתם ולהעמידם לעד ולהביא בני אדם לחשוב שהם דוחים נזקי׳ ידועים ומביאים תועלות מיוחדות כלל בדברי הברית ואמר שבעבדתה ימנעו התועלות ההם ויחולו הצרות ההם , הנה התבאר לך אתה המעיין למה כוונה התורה לאותם פרטי הקללות והברכות הנכללות בדברי הברית וייחדם מזולת׳ , ודע שיעור זאת התועלת הגדולה ג״כ , ולהרחיק מכל מעשה הכישוף הזהיר מעשות דבר מחקותיהם ואפי׳ במה שנתלה במעשה העבדה וכיוצא בהן ר״ל כל מה שיאמר שהוא מועיל מתוה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נוהג לפי דעתם , כמנהג הסגלות והכחות המיוחדות , והוא אמרו ובחקותיהם לא תלכו , ולא תלכו בחקות הגוים , והם אשר יקראום ז״ל דרכי האמורי , מפני שהם

סעיפי

דמיונות בדויים , אולם הרמב״ן ז״ל ורבים וכן שלימים עמו אומרים שיש מציאות לשדים ויש ממש בכשוף , וכן הוא דעת חז״ל , ומהות השדים ר״ל חמרם מורכב מב׳ יסודות שהם אויר ואש כפי דעת הרמב״ן ז״ל : ובחקותיהם לא תלכו ד׳ ונו׳

בעניני מעשה המכשפים , שהם דברים לא יגזרם היקש טבעי , אך הם מושכים למעשה הכשוף אשר הם נסמכים לענייני הכוכבים בהכרח , ויתגלגל העניין להגדיל הככבים ולעבדם ולרוממם , ואמרו בפירוש כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי , רוצים בזה שכל מה שיגזרהו העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור , וכן כאשר נאמר אילן שמשיר פירותיו טוענו באבנים או סוקרו בסקרא , הוקשה על זה המעשה בשלמא טוענו באבנים כי הכי דליכחוש חילי' אלא סוקרו בסיקרא מאי טעמא וכו' , הנה התבאר שסקירא בסקרא וכל מה שדומה לזה ממה שלא יגזרהו ההקש הטבעי אסור לעשותו משום דרכי האמורי , וכן אמרו בשליא של מוקדשין תקבר , אמרו אין תולין אותה באילן ואין קוברין אותה בפרשת דרכים מפני דרכי האמורי , ואל יקשה עליך מה שהתירו מהם במסמר הצלוב ושן השועל , כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהן שהוציא אותם הנסיון והיו משום רפואה , והולכין על דרך תלות העשב שקורין בערבי פאבינא ובלע"ז פיאוני"אה על הנכפה , ונתינת צואת הכלב למורסות הגרון , והעישון בחומץ ומרק שיט למרסות המכות הקשות , כי כל מה שנתאמת נסיונו באלו אע"פ שלא יגזרהו ההיקש הוא מותר לעשותו , מפני שהוא רפואה ונוהג מנהג שלשול הסמנין המשלשים , והעלה בידך אלו הנפלאות ממאמרי זה אתה המעיין ושמרם כי לוית חן הם לראשך וגו' , והנה בארנו בחבורנו הגדול שהקפת פאת ראש ופאת זקן אסור מפני שהוא תקון כומרי עבודה זרה , והוא הסבה ג"כ לאסור השעטנז כי כן היה תקון הכומרים ג"כ היו מקבצים בין הצמח ובעלי חיים בלבוש אחד והיה חותם אחד מן המוצאים בידו תמצא זה כתוב בספריהם , והוא הסבה ג"כ באמרו לא יהיה כלי גבר על אשה וגו' , תמצאהו בספר טומטום יצוה שילבש האיש בגד אשה צבוע כשיעמד בככב נוגה ותלבש האשה השרין וכלי המלחמה בעמדה למאדים , ובו ג"כ אצלי סבה אחרת והוא שזה הפעל מעורר התאוה ומביא למיני זנות , ואמנם אסור ההנא' בעבודה זרה מבואר מאד , שפעמים יקרה לשבור אותה וישאירה ותהיה לו למוקש , אפילו אם שברה ויצקה או מכרה לעכו"ם נאסרה דמיה בהנאה , וסבתו כי הרבה פעמים יחשבו ההמון הענינים המקריים סבות עצמיות , כמו שנמצא רוב בני אדם אומרים שאחר ששכן פלוני בזה הבית או קנה זאת הבהמה או זה הכלי העשיר והוסיף ממונו וכי היו מבורכים לו , וכן תהיה אפשר שיקרה לאיש אחד שתצליח סחורתו וירבה ממונו מן הדמים ההם ויחשבהו לסבה ושברכת דמי הצורה ההיא הנמכרת גרמה לו זה ויאמין בה , מה שכונת התורה כולה הפך האמונה ההיא כמו שהתבאר מכל דברי התורה , לזאת היא הסבה בעצמה באסור הנאת צפוי נעבד ותקרובת עבודה זרה וכלים מפני שננצל מן המחשבה ההיא , כי היתה אמונתם בהם בזמנים ההם גדולה מאד עד שהיו חושבים שיחיו וימיתו ושכל טוב ורע מאתם רוצה לומר הככבים , ומפני זה עשתה התורה חזוקים להסיר הרעת ההוא , בברית , ועדים , ושבועות חמורות , ובאלות הנזכרות , והזהיר להשמר לקחת דבר ממנה וליהנות בה , והודיענו השם יתעלה שאם יתערב מדמויה שום דבר עם ממון אדם

יאבד

ובזה תבין כי כל הסגולות הנאמרים בספרים הם אסורים משום דרכי האמורי , ואחרי הפלוסופים הולכים גם אחר מנהג המקומות וכן קליעות השערות ופלפולם המנהג בהם הוא העיקר ואין בהם משום חקות העמים זולתי הנזכר בגמ' : מה שהתירו מהם במסמר הצלוב · שהתירו לצאת בשבת בר"הר במסמר של הנתלה וזה לא יגזרהו ההקש השכלי שיהיה בו רפואה , והתשובה כי בזמן ההוא היו חושבי' שהורה הנסיון שהוא מרפא והנה העולה מן הנסיון שוה לעולה מן המוחש כמבואר בהגיון (שער ח') והוא יותר נעלה מן הנגזר בהקש השכלי , והמבואר עוד שהכח המדמה יש לו

סגולה

יאבד הדבר ההוא כל הממון ההוא ויכלהו · והוא אמרו ולא תביא תועבה אל בתיך וגו׳ · כל שכן שאין להאמין שיש בה ברכה · וכשתעיין בכל המצוות שבאו בעבודה זרה אחת אחת תמצא סבתם מבוארת והיא להסיר הדעות הרעות ולהתרחק מהם עד הקצה האחרון · וממה שנתעורר עליו הוא שנותני הדעות השקריות שאין עקר להם ולא הועיל בם יערימו ויעשו תחבולה לחזק אמונתם · באמרם לבני אדם שמי שלא יעשה הפעלה ההיא המחזקת לאמונה ההיא והמקיימת אותה לנצח תחול עליו המכה הפלונית · ואפשר שתארע המכה ההיא במקרה יום אחד לאדם אחד ויכוין אל הפעלה ההיא וימשך אחר הדעת ההוא · וידוע מטבע בני האדם בכלל שרוב פחדם ויראתם היא מאבדת הממון והבנים · ולזה פרסמו עובדי האש בזמנים ההם שכל מי שלא יעביר בנו ובתו באש ימותו בניו · ואין ספק שמפני זאת ההרחקה ימהר כל אחד לעשותו לרוב חמלתו ופחדתו על הבן ולמעוט הפעולה וקלותה שאין שם אלא להעבירו על האש · וכל שכן בהיות עניין הבנים הקטנים מסור לנשים וידוע מהירות האמין הנשים לכל דבר וחלשת שכלם בכלל · ומפני זה עמדה התורה כנגד זאת הפעלה מאד ועשתה ברה מן החזוקים מה שלא עשתה בשאר מיני ע״ז למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי · ואחר כן הגיד הנאמן מפי השם ואמר שזה העניין אשר יעשהו להחיות הולד במעשה ההוא יאבד השם עושהו ויכרית זרעו · אמר ונתתי את פני באיש ההוא ובמשפחתו · ודע שרושם הפעולה ההיא נשאר עד היום לפרסומו בעולם · הלא תראה המילדות יקחו הנערים הקטנים בחתול וישימו עשון בלתי טיב הריח על האש ויניעו הנער ההוא על העשן ההוא שעל האש · וזה מין מן ההעבר׳ באש בלא ספק אין מותר לעשותו · והסתכל רוע ערמת נותן זה הדעת איך השאירו וקיימו בזה הרמיון עד שעמדה כנגדו התורה אלפים מן השני׳ ולא נמחה זכרו ועומד רשומו · וכן עשו עובדי ע״ז בענייני הממון ושמו לחק שיהיה אילן אחד נעבד והיא האשרה ילקח תבואתי יקריבו קצתה ויאכלו שאריתה בבית ע״ז כמו שבארו בדיני האשרה · וכן שמו לחוק שראשית פרי כל אילן שפריו נאכל יעשה בו כן ר״ל שיקריבו קצתו ויאכלו קצתו בבית ע״ז · ופירסמו ג״כ שאי זה אילן שלא יעשה כן בראשית פריו ייבש האילן ההוא וישל פריו או תמעט תבואתו או תארע לו מכה · כמו שפרסמו שכל ולד שלא יעבירו אותו באש ימות ולפחד בני אדם על ממונם מהרו ג״כ לזה · ועמדה התורה כנגד על זה הדעת · ואמר יתעלה בשריפת כל מה שיוציא האילן העושה פרי לשלשת השנים כי קצתם יתנו פרי אחר השנה · וקצתם יתנו תחלת תבואתם אחר שנתים · וקצתם אחר שלש וזהו הרוב למי שיטע כדרך שבני אדם נוטעין באחר מן

השלשה

מבוא גדול ברפואת הגוף כי אם ידמה על דבר מה שהוא רפואה לו הוא זה ירפא לו ככתוב רוח איש יכלכל מחלהו , לכן כל מה שידמה לדעתו שהוא רפואה לו הוא זה ירפא לו , והוא הדבר שאמר הרב ז״ל כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהן שהועיל אותם הנסיון , ובזה תבין כי שקר ההשגה הבל התפיסה מה שתפסו בזה על הרב ז״ל באמרם שהוא סותר עצמו כי עם העיון הדק הטיב יראה שאין כאן לא סתירה ולא מבוכה כלל ודברי הרב ז״ל נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת : ולא נמחה זכרו · שאלני איש שכל מחכמי האומות לאמר הן אתם היהודים דורשים אל המתים כי מנהגכם ללכת להתפלל על קברי המתים בימים ידועים לכם וכבר התפלא עליכם הנביא ישעי׳ באמרו הלא עם אל אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתים , לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר ואם אין זה דרישת מתים ממש מכ״מ הוא זכר לדבר כמו עישון הילדי׳ הנשאר זכר למולך , השיבותי אין אנחנו דורשים אל המתים , ואין אנחנו מתפללים נכחם בלתי לה׳ לבדו אבל אנחנו קובעים מקום לתפלה על קבריהם להיותנו נכנעי׳ בעת התפלה בכח זכרון המתי׳ השוכני׳ שם , ויען ויאמר אין זכרון המתים גורם כניעה כי אם עצבון והיא מדה בלתי הגונה למתפלל כ״א השמחה ככתוב עבדו את ה׳ בשמחה , וע״כ נאסרו הכהנים עובדי ה׳ מלהטמא למתים , אז פיהו פתח בחכמת

הקבלה

השלשה דרכים המפורסמים , והם נטיעה , והברכה , והרכבה , לא תביט למי שיזרע גרעין או עצם שהתורה לא תתלה החקים אלא בדברים שהם על הרוב , ורוב מה שתאחר הנטיעה תחילת תבואתה בארץ ישראל הוא לשלש שנים , ויעד לנו יתעלה אשר באבוד זאת התבואה הראשונה והשחתתה תרבה תבואות האילן אמר להוסיף לכם תבואתו , וצוה באכילת נטע רביעי לפני ה׳ , תחת שהיו אוכלים ערלה בבית ע״ז כמו שבארנו , וממה שזכרוהו גם כן עע״ז הקדמונים בעבדת הנבטי׳ שהם היו מעפשים דברים שזכרום וישמרו בהם בוא השמש במעלה ידועה , ומעשה כישוף רבים , וחשבו שהדבר ההוא יהיה מזומן ביד כל אחד , וכשיטע אדם אילן עושה פרי יזרה סביבו או במקומו מן הדבר ההוא המעופש וימהר להצמיח האילן ולהת פריו מהרה יותר מן הנהוג , וזכרו שזה עניין נפלא מאד ונוהג מנהג הטלסמאות ושהוא ענין יותר נפלא מכל מיני הכישוף כלם במהר יציאת פרי כל עץ עושה פרי , וכבר ביארתי לך והודעתיך בריחת התורה ממעשה הכישוף כולם , ולזה אסרה התורה כל פרי שיתן האילן הג׳ שנים מיום נטיעתם ואין צריך אם כן למהר נתינת פריים לפי מה שהיו חושבים , ואחר ג׳ שנים יוציאו רוב האילנות הנותנים פרים בארץ ישראל לפי מנהג טבעם , ולא נצטרך למעשה הכשוף ההוא המפורסם אצלם אז , והבן אלו הנפלאות גם כן , ומן הדעות המפורסמות בזמנים ההם אשר השאירום הצאבה שהם אמרו בהרכבת האילן באילן אחר , כשיעשה במולד כך ויעושן בכך וכך ויאמר עליו כך וכך בעת ההרכבה , יבא מן המורכב ההוא דבר שחושבים עליו שהוא מועיל תועלות גדולות המפורסם מכל מה שזכרוהו , הוא מה שזכרו בתחלת ספר העבודה הנבטי׳ בהרכבת הזית באתרוג , והאמת אצלי שספר רפואות שגנז חזקיה מזה הכת היה בלא ספק , וכן זכרו עוד שבעת הרכבת מין במין זולתו צריך שיהיה החוטר אשר ירצה להרכיבו ביד נערה יפה ואיש ישגלנה משגל מגונה רוצה בו שלא כדרכה , ובעת חבורם על זה הדרך תרכיב האשה הנטע באילן , ואין ספק שזה היה מפורסם ולא היה שם מי שלא היה עושה כן וכ״ש למה שתתחבר אליו מהנאת המשגל עם התועלות בתועלות ההם , ומפני זה נאסר הכלאים , ר״ל הרכבת אילן באילן , בעבור שנתרחק מסבררת ע״ז ומתועבות משגליהן היוצאים מדרך הטבע , ומפני הרכבת אילן נאסר לקבץ אי זה שני מיני זרעים שיהיו ואפילו לסמכן זה לזה. אתה תמצא כשתשתכל בפרוש זאת המצוה הרכבת אילן לוקין עליה בכל מקום מן התורה מפני שהוא עקר האזהרה , וכלאי זרעים כלומר סמכם זה לזה לא נאסר רק בא״י , וכן זכרו בבאור בספר העבדה ההוא כי מנהגם היה לזרוע שעורה וחרצן יחד וחשבו שלא יהיה הכרם טוב אלא בזה , ולכן אסרה התורה כלאי הכרם וצותה לשרוף הכל , כי חקות הגוים כלם אשר היו חושבים שהם כחות וסגולות , ואפילו דבר שלא יהיה בו ריח ע״ז נאסר , כמו שבארנו באמרם

אין

הקבלה ואמר נטעס הדבר מסוד יחודי הנשמות ואמר כי אין בזה איסור דריסת המתים להיות שהנשמות חיות הנה , ואני שמתי לפני מחסום ולא עניתיו עוד כי ידעתיו מאיזה כת הוא , שהשתיקה יפה מהדבור : נטיעה והברכה והרכבה · נטיעה הוא עקירת אילן ממקום למקום או נטיעת ענף ויחור , והברכה היא שכופפין ענף ויחור לארץ ומכסין בעפר על אמצעיותו והוא משריש בארץ ונעשה אילן בפני עצמו , והרכבה הוא שמנקבין אילן מה ותוחבין לתוכו ענף ויחור של אילן אחר , ושלש אלה ממהרין לעשות פרי משא״כ נטיעת הגרעין של הפוחים או עצם של גודגניות שמאחרין לגדל פרי ; דברים שזכרום · דברים ידועים להם : מזה הכת היה · ר״ל שהיו כתובים רפואות ממעשה כשופים

שלא

אין תולין אותה באילן וכו' , ואסרה חקותיהם כלם אשר יקראו דרך האמורי , למה שנמשך אליהם מע"ז · כשתסתכל מנהגיהם בעבדתם תמצא , מיני עבודה יפנו בהם לככבים , ומינים יפנו בהם לשני המאורים הגדולים , והרבה פעמים יבחרו מולדי מולות לזריעה ועשונים והקפים יקיף אותם הנוטע או הזורע מהם מי שיקיף ה' הקפות לה' הככבים המשרתים מלבד שני המאורים , ומהם מי שיקיף ז' הקפות לז' המשרתים אשר שני המאורים בכללם , ויחשבו שאלו כלם כחות וסגולות מועילות מאד בעבודת האדמה להביא בני א"ם לעבודת הככבים , ונאסרו חקות הגוים ההם כלם בכלל ואמר ולא תלכו בחקות הגוי וגו' , ומה שהיה מהם יותר מפורסם ויותר פשוט או היה בו ביאור במין ע"ז יחד בו האסור , כערלה , וכלאים , וכלאי הכרם , והתימה אצלי מאמר רבי יאשיה בכלאי הכרם והוא הלכה עד שיזרע חטה ושערה וחרצן במפולת יד , אין ספק אצלי שראה עקר העניין ההוא מדרכי האמורי , הנה כבר התבאר לך בביאור אין ספק בו שאסור , שעטנז , וערלה , וכלאים , היא מפני ע"ז ושאסור חקותיהם הרמוז אליו הוא למה שנמשך אליו מעבודה זרה כמו שבארנו :

פרק שמונה ושלשים

המצוות הכולל אותם הכלל השלישי , הם אשר ספרנום בהלכות דעות · ותועלת כלם מבוארת מפני שהכן כלם מדות שבהם יתוקן עניין חברת בני אדם , וזה מבואר בעניין שלא אצטרך להאריך בו , ודע שבקצת המצות גם כן מה שהכונה לקנות מדה טובה ואע"פ שהם קצת מעשים ויחשב בהם שהם גזרת הכתוב בלא תכלית ואנחנו נבארם אחת אחת במקומותם , ואמנם אלו אשר בפרטם בהלכות דעות הנה התבאר בכלם בפירוש שהכונה בהם קנות המדות הנכבדות ההם :

פרק תשעה ושלשים

המצוות אשר יכללם הכלל הרביעי , הם מה שכלל אותם ספר זרעים מחבורינו , מלבד הכלאים , וכן דין ערכים וחרמים , וכן המצות אשר ספרנום בהלכות מלוה ולוה , ואשר ספרנום בהלכות עבדים , אלו המצות כלם כשתשתכל בהן אחת אחת תמצאם גלויי התועלת בחמלת העניים והדלים ולעזור האביונים במינים חלוקים ושלא יציק לצריך ולא יענה לב איש חלוש בענינו כאלמנה ויתום וכיוצא בהן , אמנם מתנות עניים ענינם מבואר ג"כ , עניין התרומה והמעשר כבר באר סבתם כי אין לו חלק ונחלה עמך , וכבר ידעת סבת זה כדי שיהיה זה השבט כולו מיוחד לעבודת השם ולידיעת התורה , ולא יתעסק לא בחרישה ולא בזריעה רק יהיה לשם לבד , כמ"ש .

שלא גזר עליהם ההקש הטבעי ולא הוציא אותם הנסיון : למה שנמשך אליהם מע"ז · להיות שהמנהגים ההם נסתעפו מע"ז , ועלינו להתרחק מע"ז מרחק רב :

המצוות הכולל אותם הכלל הג' · הם כלם תיקון המדות שבין איש לרעהו המביא להיות נעזר איש מרעהו , ובשמירתם ישלם התיקון המדיני אשר ממנו ימשך האושר הגשמי והצלחת בני האדם לחיות חיים עריבים ונעימים במצאם כל טוב בהיותם בשלום יחד איש את אחיו יעזורו :

המצוות אשר יכללם הכלל הד' · הוא המדבר ממצוות מתנות עניים לקט שכחה ופאה וזולתם : כדי שיהיה זה השבט · והבט וראה חכמת עם בני ישראל איך התחכמו לתת מוצא לכל דבר חכמת בינה ביניהם וזה כי הבדילו שבית העם להיות בטלים ממלאכה למען יהיו פנוים לעסוק בתורה ובחכמה , שבט לוי נבדלו לעסוק בתורה כאמור

כמ"ש יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה וגו' · ותמצא דברי התורה במקומות רבים הלוי הגר והיתום והאלמנה ימנה אותו תמיד בכלל העניים בעבור שאין לו קניין · אבל מעשר שני צוה להוציאו במזון לבד בירושלים להיות זה מביא בהכרח לעשות ממנו צדקה · מפני שלא היה יכול להוציא רק במאכל ובמשתה יקל על האדם לתתו ראשון ראשון · ויביא להתקבץ במקום אחד שתתחזק האהבה והאחוה בין בני אדם חוזק רב · אבל נטע רבעי עם מה שיש בו מריח ע"ז והתלותו בערלה כמה שזכרנו · הוא נוהג מנהג התרומה והחלה והבכורים וראשית הגז שהוא ליתן ראשית כל דבר לשם לחזק מדת הנדיבות ולמעט תאות המאכל וקנות הממון · וכן זה העניין בעצמו בלקיחת הכהן זרוע ולחיים וקיבה · שלחיים מראשית גוף ב"ח והזרוע הוא הימין והוא תחלת מה שיסתעף מן הגוף גם כן וקיבה ראשית בני מעים כולם · אבל מקרא בכורים יש בו מדת ענוה גם כן · שהוא לוקח סל על כתפיו ומודיע חסדי השם וגמולותיו להודיע לבני האדם · שמעבודת השם הוא שיזכור האדם עתות צרתו ועניני מצוקותיו כשירחיב השם לו · וזאת הכונה חזקה אותה התורה במקומות רבים וזכרת כי עבד היית וגו' · מפני שפחד מן המדות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ובנחת · רצוני לומר הבעיטה והגאוה ועזיבת הדעות האמיתיות · פן תאכל ושבעת · ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו' · ומפני זאת היראה צוה במקרא בכורים בכל שנה לפניו יתעלה ולפני שכינתו · וכבר ידעת ג"כ חוזק התורה לזכור המכות שחלו על המצריים תמיד · למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים · ואמ' ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו' · ובדין היה לעשות כן בזה העניין מפני שהם עניינים שמאמתים הנבואה והגמול והעונש א"כ כל מצוה שמביאה לזכרון דבר מן הנפלאות או להתמיד האמונה ההיא כבר נודע תועלתה · ובביאור אמר בבכור אדם ובכור בהמה ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו וגו' · על כן אני זובח לה' · ואמנם היות זה מיוחד בבקר וצאן וחמור הוא מבואר · שאלו הם הבהמות הבייתות שמגדלים אותם בני אדם והם הנמצאים ברוב המקומות וכל שכן בא"י וכל שכן אצל ישראל שאנחנו כולנו רועים אבותינו ואבות אבותינו רועי צאן היו עבדיך וגומר אמנם הסוסים והגמלים אינם נמצאים על הרוב ולא בכל מקום השתכל בשלל מדין לא תמצא בו מבעלי חיים רק בקר וצאן וחמור · כי מין החמור לבד הוא הכרחי לבני אדם כולם · וכל שכן למי שיש לו עסק בשדות וביערים ויהי לי שור וחמור · אך הגמלים והסוסים אינם נמצאים על הרוב אלא ביחידים בקצת מקומות אמנם עריפת פטר חמור הוא להיות זה מביא לפדותו בהכרח · ולזה נאמר מצות פדייה קודמת למצות עריפה · ואמנם כל המצות אשר ספרנום בהלכות שמיטה

כאמור , ושבט יששכר נבדלו לעסוק בהלוך הכוכבים ותכונת השמים ככתוב מבני יששכר יודעי בינה לעתים , שבט לוי לקחו תבואה במורה חלף נחלתם ויתרון אחד ממ"ג בקירוב בתבואת הארץ כפי החשבון המגיע לחלקם , שכר הוא להם חלף עבודתם שהיו עובדים במקדש בעד כל ישראל , יעוין מה שכתבנו (אמרי בינה דף ל"ה) בפי' הכתוב כי שכר הוא לכם וגו' , ויששכר נטל חלקו במו"מ מזובלון על כן רבתה החכמה בעם ה' כמו שנראה זה מחשבון העיבור אשר ירשנו מאבותינו עד שכל האומות שהיו מחשבי' מעולם חשבון אחר בלכו נתעה בחשבונן בימי שנותן והוכרחו לבסוף לקחת מפינו תורה , ולא יקשה עליך ממה שאין לנו יד ושם בחכמת הטבע מורשה מאבותינו כי היתה זאת בעבור התפרסם באומה דברים שאמרתי לך על פה אי אתה רשאי לכותבם , ומי חכם יודע מבין הוא זה יראה פניני המדע מפוזרים במקומות רבים מהתלמוד והמדרשים וזה יעיד על אמתת אמרנו יעוין ספר המדות שלנו (בהערה לשלישי) : שתתחזק האהבה · כי גדולה לגימה שמקרבת את בעליה וזה בני איוב עשו משתה בית איש יומו למען רבות האהבה ביניהם : מקרא בכורים · הוא לזכור טוב השי"ת עלינו ולדעת כי לא בכחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה כי רועי צאן היו אבותינו וגו'

שמיטה ויובל מהם לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם כמו שאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל וגו׳ , ושתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה , ומהם חנינה בעבדים ועניים כלומר השמטת כספים והשמטת עבדים , ומהם עיון בתקון הפרנסה והכלכלה על ההתמדה , והוא היות הארץ כולה שמורה לבעלים אי אפשר בה מכירה לצמיתות והארץ לא המכר לצמיתות וישאר ממון האדם שמור עליו ועל יורשיו , הנה זכרתי סבת כל מה שכולל אותו ספר זרעים מחבורינו , מלבד כלאי בהמה ויתבאר טעמו , וכן המצות אשר ספרנום בהלכות ערכין וחרמין כולם הולכים על דרך הצדקות , מהן מה שהוא לכהנים , ומהן מה שהוא לבדק הבית , ובכולן ג״כ יגיע לאדם מדת הנדיבות ושיבוז האדם לממון לכבוד השם ולא יקפוץ יד , כי רוב ההפסד הבא במדינות בין בני אדם אמנם הוא מפני ההריצות על הממון והרבות ממנו ורוב התאוה להוסיף נכסים וכבוד , וכן כל המצות אשר ספרנום בהלכות מלוה ולוה תשתכל בהן אחת אחת תמצאם כולם חמלה על האביונים ורחמנות וחנינה עליהם , ושלא תתבטל תועלת הכרחית במזון ר״ל שלא יחבל רחים ורכב , וכן כל המצות אשר ספרנום בהלכות עבדים כולם חמלה רחמנות וחנינה לאביונים , ומרוב הרחמנות יציאת עבד כנעני חפשי בחסרון אחד מאבריו שלא יתחברו בו העבדות והבטול ואפי׳ בהפלת שן כל שכן על זולת מהאברים , ואין מותר ג״כ להכותו אלא בשוט או בקנה וכיוצא בו כמו שבארנו במשנה תורה , ועם זה כשירבה להכותו עד שימיתהו יהרג עליו כשאר בני אדם , ואמרו לא תסגיר עבד אל אדוניו , עם היותו רחמנות יש בזאת המצוה תועלת גדולה והוא שנתנהג בזאת המדה הנכבדת , והוא שנעזור מי שיעזר בנו ונשמרהו ולא נסגירהו ביד מי שברח מלפניו , ולא די שתעזור מי שיעזר בך אלא שאתה חייב לעיין בתקוניו ותטיב לו ולא תכאיב לבבו בדברים , והוא אמרו יתעלה עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר בטוב לו לא תוננו , ועוד שחייב זה הדין בפחות שבבני אדם והוא העבד כ״ש אם יעזר בך איש נכבד שראוי לך לעשות מה שראוי לו , ונגד זה העניין ג״כ שהעובר המעול כשיעזר בנו לא יעזר ולא ירוחם ולא יחסרו ממנו דין כלל , ואפילו בא להעזר בנכבד שבדברים והגדול שבהם והוא אמרו מעם מזבחי תקחנו למות , הנה זה בא להעזר בש״י ונתלה במה שהוא מיוחס לשמו ולא עזרו אבל צוה להסגירו ביד בעל הדין אשר ברח מלפניו , כ״ש מי שבא להושע באיש מבני אדם שאין צריך להושיעו ולא לרחם עליו , שהרחמנות על העבריינים אכזריות הוא על כל הברואים , אלו הם המדות השוות בלא ספק אשר הם מכלל חוקים ומשפטים צדיקים , ולא כמדות הסכלים אשר יחשבו למעלות שישובח האיש בהן על עזרו ושמרו מי שיזדמן עושק או עשוק כמו שהוא מפורסם בדבריהם ושיריהם , א״כ כל מצוה שבאה בזה הכלל מבוארת העלה גלויה התועלת :

המצות

ולולי עוזרנו ה׳ לא הי׳ לנו נחלת שדה וכרם ולזה מתחיל בגנות ומסיים בשבח : יציאת עבד כנעני · כי השכל יורה שהוא מין אנושי עם היותו משונה בעודו על כן לא הי׳ מן הראוי להתעמר בו ולמכרו ממכרת עבד , אבל התורה התירה להתעמר בו בעבור קללת נח, והנה השוה התורה אותו במקצת לבהמה ר״ל בענין ההתעמרות ובמקצתו לבני אדם ר״ל שיצא לחפשי בחסרון אבר , ויהרג עליו בעליו כשימיתהו · ולא יוסגר לבעליו בברחו : ולא כמדות הסכלים · וזה גם היום סכלים רבים בינינו וחסידים שוטים יחשבו למצוה להציל העשוק מיד העושק הפך המצוה הנכונה ככתוב והצילו גזול מיד עושק :

המלות

פרק ארבעים

המצוות אשר כללם הכלל החמישי , הם אשר ספרנום בספר נזיקין , והם כולם בהסרת העול ומנוע ההזק , ולרוב האזהרה על מניעת ההזק חייב האדם בכל נזק שיבא מממונו או מסבת פעולתו ממה שאפשר לו לשמרו מהזיק ולזה חייבנו בנזקין שיבא מבהמותינו עד שנשמרם וכן אש ובור מפני שהם ממעשה האדם ואפשר לו לשמרם עד שלא יבא מהם נזק , וכלל אילו הדינים מן היושר מה שאעיר עליו , וזה ששן ורגל ברשות הרבים פטור , שהוא ענין שאי אפשר לשמרו ומה שיבא מהן מנזק ג"כ שם הוא מעט , ומי ששם דבר ברשות הרבים הוא שפשע בנפשו ונתן ממונו לאבוד , ואמנם יהיה חייב על השן והרגל בשדה הניזק , אמנם הזק הקרן והדומה לו אשר אפשר לשמרו בכל מקום וא"א להולכים ברשות הרבים לחשמר מן הנזק ההוא דינו בכל מקום אחד , ויש בו הפרש בין תם למועד , שאם יהיה המעשה ממי שלא הורגל בו יתחייב חצי נזק , ואם יהיה מעשה הנזק ממי שנמשך עליו ונודע בו יתחייב נזק שלם , ושם דמי העבד בכלל חצי נזק בן חורין בכלל , שאתה תמצא ערכי אדם שמרובה בהן ששים שקלים ודמי העבד כסף שלשים שקלים , והיות הבהמה נהרגת כשתהרוג אדם אינו לקחת דין ממנה כמו שירחיקו עלינו הצדוקים אבל הוא לקחת הדין מבעליה , ומפני זה נאסר ליהנות בבשרה , מפני שיפליג בעל הבהמה לשמרה וידע שאם תהרוג גדול או קטון בן חורין או עבד יפסיד דמיה על כל פנים , ואם תהיה מועדת יתחייב כופר מוסף על אבדת דמי' , והיא הסבה בעצמה בהריגת בהמה נרבעת מפני שיזהר בעל הבהמה בה וישמרה כשמרו אנשי ביתו שלא תעלם מעיניו , שחמלת בני אדם על ממונם כחמלתם על נפשם , וקצת בני אדם יגדיל ממונו על נפשו , אמנם להשוות ביניהם הוא על הרוב , ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו , וממה שכלל אותו זה הכלל עוד הוא הריגת הרודף , וזה הדין ר"ל שיהרג מי שישתדל לעשות החטא קודם שיעשהו אינו מותר כלל אלא בשני המינין האלו , והוא רודף אחר חברו להרגו , ורודף אחר ערות אדם לגלותה , להיותה עול שא"א לתקן מעותו אחר היותו , אמנם שאר העברות אשר בהן מיתת ב"ד כעבודה זרה ושבת אשר לא יזיק בהן לזולתו אבל הן דעות לא יהרג בהם על המחשבה עד שיעשה , וכבר נודע שאסור תאות מפני החמדה והחמדה מפני הגזל הנה בארוהו ז"ל , ואמנם השב אבידה הענין בו מבואר שעם היותו מדה מעולה בתקון העניינים הוא ג"כ ממה שתועלתו חוזרת חלילה , שאם לא יחזיר אבדת זולתו לא יחזירו לו אבדתו , כמו שאתה אם לא תכבד הוריך לא יכבדוך בניך , וכמו זה הרבה , אמנם היות רוצח בשגגה גולה הוא להשקיט נפש גואל

המצוות אשר כללם הכלל הה' · ישוב יקרב אל השכל דיני נזקי ממון לאמר כי לא גזירת הכתוב הם אבל נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת : שן ורגל · אם הבהמה של המזיק אכלה תבואת הניזק או שברה כליו בר"הר פטור המזיק , כי הניזק הוא הפושע במה שהניח חפציו בר"הר המשותף לכל בלי שמירה : הזק הקרן · הנגיחה או הבעיטה בגוף הבהמה ורגלה : חצי נזק · בעבור שלא נודע אם שור נגח לכן דמי היזקו הוא כממון המוטל בספק וחולקין ר"ל שהנזק והמזיק בתשלומין : שמרובה בהם ששים שקלים · צ"ע כי הערך היותר מרובה באדם הוא ערך הזכר מבן ך' עד בן ס' נו"ן שקלים , אבל יתכן שהעבד נחשב כאשה בערך כמו שיחשבו ז"ל לעולם נשים ועבדים וקטנים , והנה הערך הגדול אשר באשה הוא מבת עשרים עד בת ששים שלשים שקל , ואולי כן דעת הרב ז"ל ונפל טעות בדפוס וצ"ל שמרובה בהם חמשים שקלים ודמי העבד כאשה כסף שלשים שקלים , ויקשה עוד מה שהשוה הכתוב האמה לעבד בנגיחה משא"כ בערכין : שאסור התאוה מפני החמדה שהבדל שבין החמדה והתאוה התאוה היא התחלת התשוקה והיא רפויה והחמדה היא תכלית התשוקה בהתחזק המדה המביא לידי גזל ככתוב וחמדו שדות וגזלו (מיכ' ב') , ואמ' כאמרם

גואל הדם עד שלא יראה מי שבאה התקלה הזאת על ידו · והלה חורתו במות האיש אשר הוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל · שבזה תנוח דעת הגואל אשר נהרג קרובו · שזה עניין טבעי לאדם כל מי שתקראהו צרה כשתבא ג"כ לזולתו כיוצא בה או גדולה ממנה ימ"א נחמה בזה על מקרהו ואין במקרה מות בני אדם אצלנו יותר גדול ממיתת כהן גדול · ואמנם עגלה ערופה תועלתה מבוארת · כי המביא אותה היא העיר הקרובה אל החלל ועל הרוב ההורג הוא ממנה וזקני העיר ההיא מעידים עליהם השם שהם לא התרשלו בתקון הדרכים ובשמירתם ולתייר כל שואל דרך כמו שבא הפירוש בדברי רז"ל ולא נהרג זה מפני ששכחנו התקוני' הכוללים אנחנו לא נדע מי הרגו · וא"א על הרוב עם החקירה ויציאת הזקנים והעומדים ולקיחת העגלה שלא ירבו דברי בני אדם ואולי בפרסום העניין יודע ההורג ויאמר מי שידעו או שמע עניינו או הורוהו על זה אמתלאות פלוני הוא ההורג · כי אחר שיעמד אדם ויאמר ואפילו אשה פלוני הרגו לא תערף העגלה · וכבר נודע שמי שידע ההורג וישתוק ממנו והם העידו השם על עצמם שלא ידעוהו יהי' בזה עזות גדולה ואשם גדול א"כ אפילו אשה אם תדעהו תאמר · ואחר שיודע הגיעה התועלת. שאם לא יהרגוהו בית דין המלך יהרגהו שיש לו להרוג באמתלאות ובדרמי · ואם לא יהרגהו המלך גואל הדם יהרגהו ויערים עד שיתנכל עליו להרגו · הנה כבר התבאר שתועלת עגלה ערופה היא לפרסם ההורג · והזק זה העניין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בן ולא יזרע לעולם · שבעל הארץ יעשה כל התחבולה ויחקר עד שיודע ההורג כדי שלא תערף העגלה ולא תאסר ארצו עליו לעולם :

פרק אחד וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל הששי · הם לקחת הדין מן החוטא · ותועלתם בכלל ידועה וכבר זכרנוה · ואמנם פרטיהם ודין כל חלק שבא בהם שמע אותם · שם עונש כל חוטא לזולתו בכלל שיעשה בו כמו שעשה בשוה · אם הזיק בגוף ינזק בגופו ואם הזיק בממון ינזק בממונו · ויש לבעל הממון למחול ולהקל · אמנם ההורג לבד לחזק חטאתו אין מקילין לו כלל ולא ילקח ממנו כופר · ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו · ומפני זה אלו חיה הנהרג שעה אחרת או ימים והוא מדבר ושכלו טוב ויאמר הניחו הורגי הנה מחלתי וסלחתי לו אין שומעים לו · אבל נפש בנפש בהכרח בהשוות הקטן לגדול והעבד לבן חורין והחכם לסכל · שאין בכל חטאת האדם יותר גדול מזה · ומי שחסר אבר יחוסר אבר · כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו · ולא תטריד רעיונך בהיותינו עונשים הנה בממון · כי הכונה הנה לתת סבת הפסוקים ולא סבת דברי התלמוד · ועם כל זה יש לי במה שאמרו בו התלמוד דעת ישמע פנים בפנים · והמכות אשר א"א לעשות כיוצא בם בשוה דינם

כאמרם ז"ל חמדה לאנסי בלא דמי משמע , ובזהר אר"י מאי ולא תתאוה כיון דכתיב ולא תחמוד דהאי בהאי סגי , וכאין איכון מארי קשוט חמידא חד דרגא תאוה דרגא אחרא חמידא דאי יכיל אזיל למיסב דיליה בגין האי חמידא דנקט אזיל למעבד עובדא , תאוה לאו הכי דהא אפי' דלא ינקוט אורחא למהך אבתריה , והא אוקמוה חברייא , הנה יאמר שהקדמה מביאה לידי מעשה משא"כ התאוה : ואמנם עגלה ערופה · הרמב"ן ז"ל כתב שיש בו סוד מסודות הקרבנות הנעשים בחוץ כמו שעיר המשתלח ופרה אדומה :

המצות אשר כלל אותם הכלל הששי · בזה הפרק יסקול העונשים עם העברות והתכונות כמו יראה כי כל בכל יבין ר"ל איש כגמול ידיו יעשה לו כתורה וכמצוה : לתת סבת הפסוקים · ר"ל לתת טעם הדין הנאמר בפסוק

דינם בתשלומין, רק שבתו יתן ורפא ירפא, ומי שהזיק בממון ינזק בממונו כשעור ההוא בשוה, אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו, רוצה לומר הדבר אשר לקח וילקח ממנו כיוצא בו, ודע כי כל אשר יהיה מן העברה והחטא יותר נמצא ויותר קרוב להעשות ראוי שיהיה ענשו יותר קשה כדי שימנעו ממנו, והעניין שאינו נמצא רק מעט עונשו יותר קל, ומפני זה היה תשלומי גונב צאן כפל תשלומי שאר המטלטלים רוצה לומר תשלומי ארבעה ובתנאי שהוציאם מתחת ידו במכר או ששחטם, מפני שמנהגם היא על הרוב תמיד להיותם בשדות וא"א לשמרם כמו ששומדים הדברים שבתוך המדינה ומפני זה מדרך הגונבים אותם שימהרו למכרם עד שלא יורעו אתם, או לשחוט אותה בעבור שתשתנה צורתם, ומפני זה היה ענש העניין הנמצא יותר גדול ותשלומי גנבת הבקר הוסיף בו אחד מפני שגנבתן קלה יותר כי הצאן ירעו מקובצים ואפשר לרועה לשומרם ויותר מה שאיפשר לנגבם הוא בלילה אמנם הבקר ירעו מפוזרים מאד כבר נזכר זה בספר העבודת הנבטיה ואי אפשר לרועה לשומרם ותרבה בהם הגנבה, וכן דין עדים זוממים שיעשה בהם כמו שחשבו לעשותו בשוה, אם חשבו להרג יהרגו אם חשבו להכות יוכו אם חשבו לחייב ממון יחויבו ממון בשוה, הכוונה בכל זה להשוות העונש והעברה, וזהו העניין היות המשפטים צדיקים ג"כ, ואמנם היות הגזלן לא יחויב לשלם דבר נוסף על צד הקנס, שהחומש אינו רק לכפרה על שבועת השקר אבל על גזלתו אינו מוסיף כלום, הוא מפני מיעוט מציאות הגזל, שנזק הגנבה יותר נמצא מן הגזל, שהגנבה אפשר בכל מקום והגזל א"א בתוך המדינה כי אם בקושי, ועוד שהגנבה אפשר בדברים הגלויים ובדברים המוצנעים והגזל א"א אלא בנגלה, ואפשר לאדם להשמר מן הגזלן ולעמוד כנגדו וא"א כן עם הגנב, ועוד שהגזלן ידוע ויבוקש וישתדלו להוציא מידו מה שלקח והגנב אינו ידוע, ומפני אלו הסבות כלם חייבו הגנב קנס ולא חייבו הגזלן קנס :

הקדמה רע שגודל העונש וחוזק צערו וקטנותו וקלות סבלו יהיה בבחינת ארבעה דברים, הראשון גודל החטא, שהפעולות שיבא מהם הפסד גדול עונשם גדול והמעשים שהפסדם מועט עונשם מועט, והשני רוב המצאו, שהדבר שהוא נמצא יותר ראוי שימנע בעונש חזק אמנם מה שימצא מעט במעט מן העונש עם מיעוט המצאו מספיק במניעתו, והשלישי רוב ההסתה בדבר, שהעניין שהאדם נסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו

בפסוק ושם נאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ולא נאמר בפירוש דמי אבר, וכבר הקשו הצדוקי' על דין התלמוד לאמר איך יתכן לאמר שהכוונה בעין תחת עין דמי עין, הלא יצא משפט מעוקל שהעשיר השונא לרעהו ינקר עינו או יכרות ידו בנקום נקם וישלם לו דמי אברו והוא עול כי אין שום אדם מרוצה למכור אבריו ולכרתם, והתשובה כי יותר עול הוא אם נקח עין ונפש תחת עין ע"כ יותר ראוי לדון בזה עונש ממון כי אין לשופט להכניס את עצמו בספק נפשות, והנה לפי הכתוב והיושר היה ראוי להיות נדון כאשר תחת אבר אלא שמבלתי יכלתנו לדון אבר תחת אבר ע"כ הוכרחנו לענוש בעונש ממון על צד הכוונה השניה, והנה הרב ז"ל נותן טעם לדין הפסוקי' שהוא הכוונה הראשונה, אך לא לדין התלמוד שהוא ע"ל הכוונה השניה מציאת מות, והנה יאמר הרב שנטעם דין התלמוד דבר ידבר בו פנים בפנים עם תלמידו הנאמן אשר למענו כתב זה הספר כאמור בפתיחה לראשון, וכפי הנראה הוא אסור מפני שנות הגלוי כי על כן עמד טעמו בו ע"כ אין לפרשו מפי הסברא ובלב נבון תנוח חכמה, אולם דעת החבר שגם הכוונה הראשונה בעין תחת עין על עונש ממון כי פי' עין תחת עין לדעתו שוה לאמרו ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש, שהכוונה על כופר נפש, כמבואר (בכ"ד לשלישי מכוזרי), אמנם מה שחלקו הנרבוני והרש"ע בענין מחסר אבר בין שוגג למזיד, לא נמצא חילוק זה בדברי חז"ל :

הקדמה דע שגודל, יבאר טעמי ארבעת שפטים הרעים אשר בדיני התורה, והם מיתות ב"ד, וכריתות, ומלקות

אליו מאד או לרוב ההרגל או שיש בהנחתו צער גדול בידוע שלא ימנע ממנו אלא על יראת דבר גדול · והרביעי קלות עשות המעשה ההוא בהסתר ובהעלם בעניין שלא ירגיש בו זולתו כי מניעת זה אי אפשר אלא ביראת עונש גדול וחזק ואחר זאת ההקדמה דע שסדר הענש בדברי התורה ארבע מעלות · מעלת חיוב מיתת בית דין · ומעלת חיוב כרת · עם האמונה שזה החטא מן החטאים הגדולים · ומעלת חיוב מלקות · והוא ההכאה ברצועה ולא יאמן בחטא ההוא שהוא מן החטאים הגדולים אבל הוא לאו לבד או מיתה בידי שמים , ומעלה לא תעשה שאין בה מלקות והיא כל לאו שאין בו מעשה · חוץ מנשבע , וממר · בעבור מה שהוא חייב להאמינו מהגדלת השם יתעלה · וממר , שלא יביא זה לבזות בקרבנות המיוחסות לשם יתעלה · ומקלל את חבירו בשם , להיות הזק הקללה להמון יותר גדולה מהזק שנופל בגוף , וזולת אלו מלאוין שאין בהן מעשה ההפסד שבא מאתם הוא מעט ואי אפשר ג״כ להשמר ממנו מפני שהם דברים לבד · ואלו היה בו מלקות לא היה נמלט אדם מהכאת גבו כל השנה · ולא יצוייר בהם התראה ג״כ · ובמספר ההכאות ג״כ יש חכמה · מפני שיש לתכליתם קצבה · ולאנשים אין קצבה · כי לא יכו כל איש אלא בשיעור סבלו ותכלית ההכאה ארבעים ואפילו סובל מאה , אמנם חיוב מיתות ב״ד לא תמצא אותו בדבר מן המאכלות האסורות , מפני שאין בהם הפסד גדול ואין האדם ניסת בהן מאד כאשר הם נסתים בהנאת המשגל · ובקצת המאכלות כרת · כדם · לרוב תאותם וזריזותם לאכלו בזמן ההוא למין ממיני עבודה זרה כמו שהתבאר בטמטם · ומפני זה בא בו זה החזוק הגדול · וכן בחלב יש בו כרת · למה שיהנו בו בני אדם וכבר כבד בו הקרבן להגדילו , וכן הכרת בחמץ הפסח · ואוכל ביום הצום · למה שיש בו מן הצער , ולמה שמביא אליו מן האמונה שהם מעשים יחזקו דעות שהם פנות התורה , ר״ל יציאת מצרים ונפלאותיה · ואמונת התשובה כי ביום הזה יכפר עליכם וגו׳ · וכן חייב כרת , בנותר · ופגול · ולטמא שאכל קדש, כמו שחייב באכילת החלב הכונה להגדיל עניין הקרבן כמו שהתבאר , אבל מיתת בית דין תמצאה בעניינים הגדולים אם בהפסד אמונה או בחטא גדול · ר״ל · כע״ז וגילוי עריות · ושפיכת דמים · וכל מה שמביא לזה · ובשבת להיותו מקיים אמונת חדוש העולם · ובנביא השקר · וזקן ממרה · לרוב ההפסד הבא מהם · ומכה אביו ואמו ומקלל אביו לרוב העזות שיש בו והיותו מפסיד סדר הבית אשר הוא החלק הראשון מן המדינה · אבל בן סורר ומורה · הוא בעבור מה שיגיע אליו מעניינו מפני שהוא עתיד להרוג על כל פנים , וגונב נפש מפני שהוא מביא אותו להריגה · וכן הבא במחתרת אמנם הכנים עצמו להרוג כמו שבארו ז״ל · ואלו השלשה רצוני לומר בן סורר ומורה · וגונב נפש ומכרו · והבא במחתרת · בידוע שהם שופכי דמים בסוף , לא תמצא מיתת בית דין בדבר אחר אלא באלו הדברים הגדולים · ולא כל העריות במיתת ב״ד אלא מה שהוא מהן יותר קל להעשות ויותר נמצא ויותר מגונה ומכוער ומה שהאדם ניסת אליו יותר , ומה שאינו כן הוא בכרת לבד · ולא כל מיני ע״ז ג״כ במיתת בית דין אלא עקרי עבודתה · כמתפלל לה · ומתנבא בשמה · ומעביר באש · ואוב · וידעוני · ומכשף · ומבואר הוא שאחר שאי אפשר מבלתי עונשים ומשפטים · שא״א אם כן מבלתי העמיד שופטים מפוזרים בכל עיר ועיר , וא״א מבלתי עדים · וא״א מבלתי מלך · שיפחדו ויראו ממנו וימנע במינים רבים מן המניעה ויחזק יד השופטים ויסמך אותם · הנה בארתי סבת כל המצוות אשר כפרנום בספר שופטים · וצריך שנתעורר על מעט

מהם

ומלקות, ומכת מרדות , אשר בם נכנסים ארבעת מיני העונשים : מפני שהוא עתיד להרוג עכ״פ י ונ״ע
לאם יסי׳ נדון בסקילה החמורה כי אע רלא היה דינו בסייף הקל וזה שלא רלא עדיין ימות בסקילה החמור :
לא בסייף

מהם שנזכרו שם לפי עניין זה המאמר , מזה מה שנתלה בזקן ממרא אומר , כי כאשר ידע השם יתעלה שמשפטי זאת התורה יצטרכו בכל זמן לפי התחלף המקומות והחדושים ולפי הנראה מן העניינים להוסיף על קצתם ולגרוע מקצתם הזהיר מן התוספת ומן המגרעות , ואמר לא תוסף עליו גלא תגרע ממנו כי היה זה מביא להפסד סדרי התורה ולהאמין בה שאינה מאת השם, והותר ג"כ לחכמי כל דור רצוני לומר בית דין הגדול לעשות סייגים כדי לקיים משפטי התורה האלו בעניינים שיתחדשו לשמור התורה וישאירו הסייגים ההם קיימים לנצח , כמ"ש ועשו סייג לתורה , וכן הותר להם ג"כ לבטל קצת מעשה התורה ולהתיר קצת הנזהר ממנו לפי עניין אחר ולפי מאורע אחר , אבל לא יעמידוהו לדורות כמו שביארנו בסדר פי' המשנה בהוראת שעה ובזאת ההנהגה תתמיד התורה אחת ויתנהג כל זמן ובכל מאורע כפי הצריך לו , ולו היה זה העיון החלקי נמסר לכל אחד מן החכמים היו בני אדם נפסדים לרוב המחלוקת והסתבכות הדעות , והזהיר יתעלה שלא יעשו זה שאר החכמים אלא ב"ד הגדול לבד וצוה להרוג מי שיחלוק עליהם , שאם יחלוק עליהם כל מעיין בטלה הכונה המכוונת ובטלה התועלת : ודע שמעשי העבירות יחלק לד' חלקים האחד מהם האנוס , השני השוגג , הג' המזיד , הרביעי העושה ביד רמה , אמנם האונס כבר נאמר בו שלא יענש ואין עליו חטא כלל אמר יתעלה ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות , ואמנם השוגג יש בו חטא כי אלו הפליג להתישב ולהזהר לא באה שגגה לידו אלא שלא יענש כלל ואמנם צריך כפרה ומפני זה מביא קרבן , וחלקה התורה בו בין יחיד הדיוט למלך וכהן גדול או מורה הלכה , ולמדנו מזה שכל עושה או מורה הלכה לפי השתכלותו אם לא יהיה בית דין הגדול או כהן גדול הוא מכת המזיד ואינו נמנה בכלל השוגגים ומפני זה יהרג זקן ממרא ואף על פי שעשה והורה לפי ראות עיניו , אבל ב"ד הגדול יש להם להורות כפי ראות עיניהם ואם טעו נעשו שוגגים כמו שאמר יתי , ואם כל עדת ישראל ישגו וגו' , ומפני זה העקר אמרו רבותינו ז"ל שגגת תלמוד עולה זדון , ר"ל כי המקצר בחכמה ויורה ויעשה כפי קצורו אמנם הוא כמזיד , שאין דין מי שאכל חתיכת חלב הכליות והוא חושב שהוא חלב האליה כמי שאכל חלב הכליות והוא יודע שחלב הכליות הוא אלא שאינו יודע שחלב הכליות הוא מן החלב האסור , שזה אע"פ שמקריב קרבן הוא קרוב למזיד , וזה אם הוא עושה מעשה לבד , אבל המורה הלכה לפי השתכלותו הוא מזיד בלי ספק , שלא נצל הכתוב בחטא ההוראה כטענת שגגה אלא לב"ד הגדול לבד , אבל המזיד יתחייב הדין הכתוב , או מיתת ב"ד , או מלקות , או מכת מרדות על לאוין שאין לוקין עליהי , או חיוב ממון , אבל העבירות

ההם

להוסיף על קצתם · אמנם כן טבע החקים הנימוסיות להשתנות לפי שינוי הזמן והמקום כאליהו בהר הכרמל וכעלי האשרה בימי ירובעל : ר"ל ב"ד הגדול · והנה אנחנו חייבים לקיים הסייגים כמצות התורה כי הם עצם מצות התורה הכוללים בלאו דלא תסור , וזה דווקא באותן שנתקנו בימי בית שני שהיו עושים הכל ברוה"ק , אך הסייגים שנתקנו אחר חורבן הבית אינם אלא תקנות טובות בעלמא , ואין מברכים על עשייתם כי אין נכנסים תחת גדר לאו דלא תסור והמקיים אותם צריך לכוון בקיומם שהוא מקיימם משום תיקון חז"ל לא משום מצוה כי אז עובר על בל תוסיף כ"כ החבר (בכ"ה לשלישי מכוזרי) , לכן אין דין זקן ממרא נוהג כי אם בפני הבית : האחד מהם האנוס · מדובר גם בכבודות (בעשירי לחמישי מס"המ) : אמנם האנוס · האנוס פטור ואין בו עון כלל והשלשה הנשארים שהם השוגג והמזיד והעושה ביד רמה הם החוטאים ונענשים איש איש כגודל עוונו , ולהם שם בשלשת לשונות של ווידוי הנאמרים על הסדר האמור והם חטאתי עויתי פשעתי , החטא הוא השוגג , והעון הוא המזיד , והפשע הוא המרד העושה ביד רמה עד"הכ מלך מואב פשע בי : שאין דין מי שאכל חתיכת חלב הכליות · כ"כ החוקר (ביו"ד לחמישי מס"הא

ההם שהשוה בהן בין שוגג למזיד הוא לרוב המצאם בקלות, להיותן דברים בעלמא שאין בהן מעשה, ר"ל שבועת העדות, ושבועת הפקדון, וכן שפחה חרופה יקל עניינה לרוב מציאותן, מפני שהיא משולחת בהפקר, שאינה לא שפחה גמורה ולא בת חורין גמורה ולא אשת איש גמורה כמו שבארה הקבלה בפירוש זאת המצוה, אבל העושה ביד רמה הוא המזיד שיעיז פניו ויעבור בפרהסיא שזה אינו עובר לתאבון לבד ולא לעשות מה שמנעה התורה לעשותו לרוע מדותיו לבד אבל לחלוק על התורה ולעמוד כנגדה מפני זה אמר, את ה' הוא מגדף, והוא יהרג בלא ספק, ולא יעשה זה אלא מי שעלה בלבו דעת אחרת לחלוק בו על התורה, ומפני זה בא הפירוש המקובל בע"ז הכתוב מדבר מפני שהוא חולק על פנות התורה, כי לא עבד אדם כוכב כלל אלא מי שהאמין בו הקדמות כמו שבארנו בחבורינו פעמים, וכן הוא הדין אצלי בכל עבדה שיראה ממנה סתירת התורה או המחלוקת כנגדה, ואפי' אכל אדם מישראל בשר בחלב או לבש שעטנז, או הקיף פאת הראש, לבזיון התורה מפני דעת שיתבאר ממנו שאינו מאמין שזאת התורה אמת, הוא אצלי הנאמר עליו את ה' הוא מגדף ויהרג מיתת כפירה לא מיתת עונש כאנשי עיר הנדחת שיהרגו מיתת כופרים לא מיתת עונש ולזה ממונם בשרפה ואינו ליורשיהם כשאר הרוגי בית דין, וכן אני אומר בעדה מישר' שזדו לעבור על אי זו מצוה שתהיה ועשו אותה ביד רמה יהרגו כולם, וראיה לדבר עניין בני גד ובני ראובן שבא בהם ויאמר כל העדה לעלות עליהם לצבא ואחר כן באר להם בשעת ההתראה שהם כבר כפרו בהסכימם על העבירה ההיא וכפרו בתורה כלה, והוא אמרם להם לשוב היום מאחרי ה', והשיבו הם גם כן אם במרד וגו', והעלה בידך אלו העקרים גם כן בעונשים, וממה שכלל אותו גם כן ספר שופטים למחות את זכר עמלק, שכמו שיענש האדם האחד ראוי שתענש המשפחה האחת או האומה האחת, בעבור שישמעו שאר המשפחות ויראו ולא ירגילו בהפסד כי יאמרו שמא יעשה בנו מה שנעשה בבני פלוני, עד שאם יולד בהם איש רע מפסיד אשר לא יחוש לרעת נפשו ולא יסתכל ברע שיעשהו לא ימצא עוזר ממשפחתו שיעזרהו על דעותיו שירצה לעשותם עמלק אשר התחיל להלחם בסייף אמר למחות זכרו בסייף ועמון ומואב שעשו מה שעשו דרך כילות וגרמו הזק בערמה נענשו להרחיקם מן החתון ושיתרחק האדם מאהבתם לא דבר אחר, כל אלו העניינים שיעור אלהי לעונשין שלא יהיה בו לא תוספת ולא חסרון אלא כמו שבאר יתע' כדי רשעתו, וממה שכלל אותו זה הספר התקנת יד ויתד, כי מכונת זאת התורה כמו שהודעתיך הנקיון והזהר מן התלכלוכין והמאוסין ושלא יהיה האדם כבהמות, ובזאת הכונה גם כן חזוק האמנת הנלחמים באילו המעשים שהשכינה שורה ביניהם כמו שאמר בסבת זה, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך, וגלגל עניין אחר ואמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, להזהיר ולהפחיר ממה שהוא ידוע מזנות אנשי החיל במחנה שיארך עמדם חוץ לבתיהם, וצונו ית' בפעולות שיזכירו אותנו שהשכינה שורה בתוכנו מפני שננצל מן המעשים ההם ואמר והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר, עד שבעל קרי צוה להוציאו מן המחנה עד שיערוב שמשו ואחר יבא אל המחנה, עד שיהיה בלב כל אדם שהמחנה כמקדש ה' ושאינו כמחנות הגוים להפסד ולעבירות והזיק זולתם וקחת ממונם לא לדבר אחר אבל כונתינו אנחנו הישיר בני אדם לעבדת השם נסדר עניגיהם, כבר הודעתיך שאני אמנם אתן סבת הנראה מן הכתוב, וממה שכלל אותו גם כן זה הספר דין אשת

מס"המ) ז"ל שנה בכלל האסור חייב שהי' לו ללמוד ולא למד, שנה נפרט פטור: אלא מי שהאמין בו הקדמות. ר"ל שהאמין שהשכל הוא כח בכוכב ההוא, וא"כ לפי דעתו הכוכב ההוא קדמון כקדמותו, וא"כ הוא כופר בתורה האומרת

אשת יפת תאר ׳ וידיעת אמרם לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ׳ ועם זה יש בכלל זאת המצוה מן המדות הטובות שצריך שיתנהגו בהם החשובים מה שאעיר עליו ׳ והוא שאע״פ שגבר יצרו עליו ולא יוכל לסבול ולכוף את יצרו ׳ צריך שייחדנה במקום נסתר ׳ והוא אמרו אל תוך ביתך ׳ ואין מותר לו שילחצנה במלחמה ׳ כמו שבארו שם שאין מותר לבועלה פעם שניה עד שינוח אבלה ותשקוט דאגתה ׳ ואין מונעין אותה מהתאבל ומן הבכי ולא מהמנע מן הרחיצה כמו שכתוב ובכתה את אביה ואת אמה ׳ כי לבעלי האבל מנוחה בבכייה ועורר אבלם עד שיחלשו כחות הגופנים מסבול המקרה ההוא הנפשי ׳ כמו שלבעלי השמחה מנוחה במיני השחוק ׳ ומפני זה חמלה התורה עליה ושם הרשות בידה מכל זה עד שתלאה מן הבכי ומן האבל ׳ וכבר ידעת שהוא בעלה בגיותה ׳ וכן כל השלשים יום תחזיק בתורתה בפרהסיא ואפי׳ בע״ז ולא יחלקו עליה באמונה עד הזמן ההוא ׳ ועם זה אם לא ישיבנה אל חקי התורה לא תמכר ולא יעבד בה ׳ הנה שמרה התורה קרבת המשגל ואע״פ שהיא בקצת מרי ר״ל היותה אז גויה ועם זה אמר ׳ לא תתעמר בה תחת אשר עניתה ׳ הנה התבאר מה שבאלה המצות מן המדות הטובות והתבארו סבות כל מצות זה הספר :

פרק שנים וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל השביעי ׳ והם דיני ממונות אשר ספרנום בקצרת ספר המשפטים וקצת ספר קניין וסבתם מבוארת ׳ וזה שהם שיעור משפטי יושר בעסקים הנהוגי׳ בין בני אדם בהכרח ׳ ושיעזרו העוסקים זה את זה להועיל כל אחד את חבירו ׳ לא שיכוין האחד משני העוסקים לרבות חלקו בכל ושיהיה הוא המרויח מכל צד ׳ התחלת זה שלא יהיה שום אונאה במכר אלא הריוח הנהוג הידוע ׳ והניח בהם תנאים שיתקיים בהם המכר ׳ והזהיר אפילו מאונאת דברים כמו שנודע ׳ ואחר כך דין ארבעה שומרים ׳ ואפני היושר בו מבואר ׳ והוא ששומר חנם ׳ שאין תועלת לו כלל בזה העניין ואמנם הוא גומל חסד הוא פטור מן הכל ׳ וכל נזק שיארע הוא מכים בעל הממון ׳ ושואל ׳ שהתועלת כולה שלו ובעל הממון הוא הגומל אותו חייב בכל ׳ וכל הנזקים המתחדשים הוא מכים השומר ׳ אבל נושא שכר ׳ והשוכר ׳ בכל א׳ משניהם רצוני לומר השומר ובעל הממון משתתפים בתועלת ׳ ולזה נחלקו הנזקים בין שניהם ׳ מה שיבא מנזק מפני מעוט השמירה הוא מכים השומר ׳ והוא גניבה ואבידה ׳ כי הגנבה והאבדה באה מפני שלא שמר שמירה מעולה ׳ והנזקים שאין תחבולה למונעם והיא שבורה ושבויה ומתה ׳ הם מכים בעל הממון ׳ ואחר כן הפליג בחמלת השכירי׳ לעוניים ׳ ואמר למהר שכרם ושלא יונו אותם בדבר מרינם ׳ ר״ל שינתן לו כפי עבודתו ׳ ומן הרחמנות עליו שלא ימנע ואפי׳ הבהמה מלאכול ממה שהם עושים בו מן המזונות כפי משפטי זאת המצוה ׳ ומדיני ממונות גם כן הירושות ׳ והם מדה מעולה רצוני לומר שלא ימנע האדם טוב ממי שהוא ראוי לו ׳ ואחר שהוא הולך למות שלא יקנא ביורשיו ולא יפזר ממונו אבל יניחהו למי שהוא יותר ראוי לו מכל בני אדם והוא הקרוב לו יותר לשארו הקרוב אליו ממשפחתו ׳ וכבר באר שהבן

קודם

הלומרת שכל ונלתו הוא מחודש כלתי הוא לבדו קדמון ׳ ואחר שהתורה כלה ניתנה מרועה אחד לכן המספר בקלתה כסופר בכלה וחייב מיתת הכופרים :

המצוות אשר כלל אותם הכלל הו׳ ׳ רוני דיני ממנות קלוים ביושר המוסכם ממניחי הנימוס המדיני כי כל העוסק במ״ומ על יושרם הוא סומך וע״כ אמרו ז״ל דינא דמלכותא דינא ׳ וע״כ יש לדון בדיני ישראל אם אפשר ׳ ואף כי דייני ישראל הלדיקים אין מעבין את הדין ואין ערכין בשכרם כמוהם ׳ אך יכרית ה׳ כל דיין לוקח שוחד להטות משפט

קודם ואח"כ הבת ואח"כ האח ואחר כך אחי אביו · כמו שהוא ידוע · ויבכר הגדול שבבניו מפני שאהבתו קודמת ולא ימשך אחר תאותו · לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' · וזאת המדה תשמרה ותחזקה זאת התורה הישרה מאד ר"ל נשיאת פני הקרובים והטיב להם כמו שאמר הנביא ועוכר שארו אכזרי · ודברי התורה בצדקות לאחיך לענייך וגו' · והחכמים ז"ל משבחים מאד מדת האדם שיהיה מקרב את קרוביו ונושא את בת אחותו וכבר הודיעתנו התורה בזאת המדה הפלגה גדולה מאד · והוא שהאדם צריך לישא פנים לקרוביו ולקרב מאד כל מי שיש לו עמו אחוה ואפי' חטא לו וחמסו · ואפי' היה הקרוב ההוא בתכלית ההפסד אי אפשר לו מבלתי שישא פנים לקרובו אמר יתעלה לא תתעב אדומי וגו' כן כל מי שהצטרכת אליו יום אחד וכל מי שקבלת ממנו תועלת ומצאתו בעת צרה ואע"פ שהרע לך אחר כן צריך שתזכור לו מה שקדם אמר יתעלה לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו וכבר התפרסם רוב מה שהרעו אותנו המצריים אחר כן ראה כמה מדות טובות למדנו מאלו המצוות ושני אלו אינם מזה הכלל השביעי אבל מפני נשיאת פני הקרובים בירושות התגלגל בנו המאמר למצרי ואדומי :

פרק שלשה וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל השמיני הם אשר ספרנום בספר זמנים וסבת כולם מבוארת בתורה מלבד מעט אמנם עניין השבת טעמו מפורסם ואין צריך לביאור כבר נודע מה שבו מהמנוחה עד שיהי' שביעית חיי האדם בהנאה ובמנוחה מן העמל והטורח שלא ימלט ממנו קטן וגדול עם מה שמתמיד ומקיים הדעת הנכבד מאד

אשפט לעות אדם בריבו / ומעור עיני חכמים היושבים אתו בדין כי הוא זה יותר גרוע משודדי יער כי נגד השודד יוכל האדם להלחם או לברוח מפניו וזה יגזול הבעל דין בבטחו עליו :

המצוות אשר כלל אותם הכלל הח' · כתב החוקר קביעת ימי מנוחה ושמחה בעם הוא ענין הכרחי במדינה / וזה כי המנוחה אחר הטורח והעמל יתן העונג ויעיר הזריזות אל העבודה לעשות בכל מלאכה / וגם נאמר כי ראוי לכל מחוקק לקבוע ימי מנוחה לעמו בימי השמחה / ומאשר אין שמחה כשמחת אסיפת תבואת הארץ לכן ראוי שיהיו החגים בימי האסיפה שאז תגדל השמחה וירב העונג / ומהאמור תבין טוב טעם ודעת חכמת התורה בקביעת ימי חגינו במועדם אשר להם שם בשלשת זמני אסיפת תבואת ארצנו / השעורים בפסח וחטים בשבועות / ויתר כל התבואות בחג האסיף / וצונו לשמוח לפניו בהקרבה מן התבואה ההיא המבוכרת במועדה קרבן לה' העומר מן השעורים בפסח / שתי הלחם מן החטים בשבועות ושאר בכורי הפרות המתבשלים בעתם / ולקיחת הד' מינים בחג האסיף מלבד זכר מקריים הטובים אשר קרה אותנו בזמניהם / יציאת מצרים בפסח / ומתן תורה בשבועות / וישיבה בסכות במדבר / והנה תכלית החגים הנמוסיות הוא להשיג על ידן עונג גשמי / לא כן חלק יעקב כי תכלית שבתות ה' ומועדיו הם להשיג על ידן עונג רוחני בהשכלת אמיתו אשר הם פרי חיינו ותבואת מעשינו / ועל כן הוא מנהג קדמון לנו ללכת בשבתות ובחגים ובמועדים לנביאים ולת"ח לקחת תורה מפיהם ככתוב מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת / והנה ראשית המועדים הוא השבת ותכליתו לזכור חידוש העולם בבחינת המלוה ויציאת מצרים בבחינת המלווה / ולהתענג על ה' בהשכלת אמתו ר"ל בהשכלת האמת אשר נשיג בחכמה אשר יסד בפועל כפו / ולתת לו תודה מעין השבת פעולותיו בחכמה ככתוב מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' / כי שמחתני ה' בפעלך במעשה ידיך ארנן / ואלו החיים שהאדם חי בשבת בחיי ההתבוננות קראו ז"ל בשם נשמה יתירה / וזה כי כל ימות החול האדם חי בחיי דל"חמ שהם שינה אכילה הרגשה מדבר על הסדר מוסיף עליהם השבת שבו יחיה המשכיל חיי התבוננות שהוא חיי המלאכים כטעם והחכמה תחיה בעליה / ובפסח ישכיל המשכיל בגודל יכולת הבורא בשינוי הטבע אשר לקח לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים / ובשבועות יחשב דרכו בהשגחה אשר ממכון שבתו השגיח לתת

מאד לדורות והיא האמונה בחדוש העולם : ועניין צום כיפור גם כן סבתו מבוארת שהוא נותן דעת התשובה והוא היום שירד בו אדון הנביאים בלוחות שניות ובשרם בסליחת חטאם הגדול והיה היום ההוא לנצח יום תשובה ועבודה גמורה ולזה נאסרה בו כל הנאה גשמית וכל טורח ותועלת הגוף רוצה לומר המלאכות אין עושים בו רק הוידויים רצוני לומר שיודה בחטאיו וישוב מהם אבל הימים הטובים הם כלם לשמחה ולקבוצים שיש להם הנאה שבני אדם צריכים אליהם ברוב ויש מהם תועלת גם כן בעניין האהבה שצריך שתהיה בין בני אדם בקבוצים המדיניים ויחוד הימים ההם יש לו סבה , פסח , עניינו מפורסם , והיותו שבעה ימים , מפני שהקף השבעה ימים הוא הקף בינוני בין היום השמשי והחדש הירחי , וכבר ידעת שלזה ההקף מבוא גדול בעניינים הטבעיים , וכן הוא עוד בעניינים התוריים , כי התורה תתדמה בטבע תמיד ותשלים העניינים הטבעיים על צד אחד , כי הטבע איננו בעל מחשבה והשתכלות , והתורה שיעור והנהגת השם שחנן השכל לכל בעל שכל , ואין זה כונת הפרק ונשיב למה שאנחנו עתה בו , ושבועות , הוא יום מתן תורה , ולהגדיל היום ההוא נמנו הימים מן המועד הראשון אליו כמי שממתין בו הנאמן שבאוהב ושהוא מונה היום וגם השעות וזאת היא סבת ספירת העומר מיום צאתינו ממצרים עד יום מתן תורה שהוא היה הכונה והתכלית ביציאתם באמרו , ואביא אתכם אלי , ולא היה המראה הגדול ההוא אלא יום אחד , כן זכרונו בכל שנה יום אחד , אבל אכילת מצה אלו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו ולא היה מתבאר עניינו , כי הרבה פעמים יאכל האדם מין אחד מן המאכלים שני ימים או שלשה , ואמנם יתבאר עניינו ויתפרסם

לתת לעמו תורה ומצוות לשום להם שארית בארץ החיים , ובחג האסיף מחשב עת האספו כבוא מועד לאתו מן העולם , וידמה בנפשו שהעו"הז הוא כפרוזדור בפני עו"הב וראוי להתקין עצמו בפרוזדור כדי שיכנס ממנו לטרקלין , והנה אנחנו בארץ הלזו גרים ותושבים כימי שנותינו בהם שבעים שנה אשר אליהם רומזים שבעת ימי החג יום לעשר שנים , וצוונו לעשות פעל דמיוני לזה הגרות אשר בעו"הז , והוא שנצא מבתינו לגור בסוכה דירת ארעאי למען נתן אל לבנו שמכל הקניינים אין דבר קבוע אבל כלם אובדים לשעתם ובהיות העולם דומה לאכסדרא שרוח צפון פתוחה ר"ל פתוחה ליצ"הר הנקרא צפוני עד"הכ מצפון תפתח הרעה ואחי' כאמרם ז"ל הבא לטמא פותחין לו ע"כ דיה לסוכה שתשי' בת שלש דפנות כברייתו של עולם , ואחר יוצא מהסוכה לחוג יום שכלו טוב והוא ש"ע , ורומז לעו"הב שהנשמה נצררה לפני ה' , ונקרא ג"כ שמחת תורה , ע"ד אמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו , ורומז ג"כ אל היי ההתבוננות הבא מכח השכל העיוני שהוא החוש השמיני באדם , כילד החושים החיצוניים הם חמשה , הפנימיים הם המשותף והמדמה , השכל המעשי , השכל העיוני הוא השמיני בו ישכיל פועל אלהים ומעשהו , בו ילכו המשכילים מחיל אל חיל בהשגה בחייהם ובמותם לא יפרדו כאמרם ז"ל צדיקים אפי' בעו"הב אין להם מנוחה : יום תשובה · היתה זאת מטוב ה' על ישראל לטהר נפשותינו פעם אחת בשנה כרופא המטהר הקיבה פעם אחת בזמן ידוע ואיננו מניח להתרבות בו המותרות פן יהיה זה סבה לחליים ארסיים ממיתים , ככתוב כי אתכם אהבתי על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם : הוא הקיף בינוני · כי בו יסוב הירח רביע הגלגל מהשמש : מבוא גדול בעניינים הטבעיים · והלא תראה שכל החליים משתנים משבעה אל שבעה , וגם מי המבול נשתנה מו' אל ז' ולזה המתין נח משבעה לשבעה ע"כ היו כל השביעיות בזמן קודש , שבת שמטה יובל : תתדמה בטבע · כבר אמנו זה שהטבע יטיב בטובות כולליות והתורה בפרטיות והלא תראה איך תשמור את האדם מחליים מתדבקים קרי וזוב וצרעת האדם והבית והבגדי' , וכל זה בנסיונות טבעיות ר"ל בנקוי בהסגרים משבעה לשבעה : נמנו הימים · בעבור שהיתה הכוונה לעשות החג ביום בכורי קציר חטים כמו שקדם וזה תלוי במשך הימים שמן קציר שעורים על כן צוה למנות נו"ן יום כי בזה הזמן יבכרו החטים בא"י , והמקובלים כתבו שאלה הנו"ן יום רומזים לנו"ן שערי בינה אשר בדרכם ינוחו אל התורה ואל העבודה לדעת את ה' ולדעת תורתו אשר לידיעה זו לה שם בשלשה בחינות ולהם חמשים שערים , א' ידיעת פירושי התורה להם לב' מדות

ויתפרסם בהתמיד אכילתו היקף שלם · כן ראש השנה יום אחד · מפני שהוא יום תשובה והערות בני אדם משכחתם · ומפני זה יתקע בו בשופר כמו שבארנו במשנה תורת · וכאלו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום כמו שהוא מפורסם בקבלת האומה מעניין עשרת ימים שבין ר"ה ויום הכפורים · ואמנם סכות · אשר הכונה בו הששון והשמחה · הוא שבעת ימים מפני שיתפרסם העניין · והיותו בזה הפרק הנה באר התורה סבתו · באספך מן השדה · ר"ל עת המנוחה והפנאי מן העסקים ההכרחיים · וכבר זכר אריס"טו במאמר התשיעי מספר המדות שכן היה העניין מפורסם באומות מקדם · אמר בזה הלשון הקרבנות הקדומים והקבוצים היו אחרי אסוף התבואות והפירות כאלו היו הקרבנות מפני הרוחה זהו לשונו · ועוד שישיבת הסוכה בעת ההיא אפשר לסבלה · אין חום גדול ולא (נ"א קור) מטר מצער · ושני המועדים האלה · רוצה לומר · סוכות · ופסח · מלמדים דעות ומדות · אמנם הדעת בפסח · הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות · אמנם הדעת בסוכות · להתמיד זכר אותות המדבר לדורות · אמנם המדות · הוא שיהיה האדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה בעבור שירבה להודות לשם ושילמוד מדת ענוה ושפלות · יאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לנו · וכן יצא מן הבתים לשכון בסכות כמו שיעשו השרויים בצער שוכני המדברות · לזכור שכן היה ענייננו בתחלה · כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו' · ונעתקנו מן העניין ההוא לשכון בבתים המצויירים במקום הטוב שבארץ והשמן שבה בחסד השם וביעדיו לאבותינו · בעבור שהיו אנשים שלמים בדעותם ומדותם · ר"ל אברהם יצחק ויעקב · שזה ג"כ הוא ממה שהתורה תלויה עליו ר"ל שכל טוב שהטיב השם לנו וייטיב אמנם הוא בזכות אברהם יצחק ויעקב אבותינו · מפני ששמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · אבל צאתנו מסכות למועד שני ר"ל שמיני חג העצרת · הוא להשלים בו מן השמחות מה שאי אפשר לעשותו בסכות אלא בבתים הרחבים ובבניינים · אמנם ארבעה מינים שבלולב כבר זכרו ז"ל בו קצת סבה על צד הדרשות שדרכם ידוע למי שהבין דרכיהם · וזה שהם אצלם כרמות מליצת השיר · לא שהדבר ההוא הוא עניין הפסוק ההוא · ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים · החלק האחד · ידמה שהם אמרום על צד באור ענין הפסוק ההוא · והחלק השני · הוא מבזה אותם ויחשבם לשחוק אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה עניין הפסוק · והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב שהם עניין הפסוק ושמשפט הדרשות כמשפט הדינין המקובלים · ולא הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יספק עניינם על בעל שכל · והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא · והיו עושים אותה הכל כמה שיעשו המשוררים מזמרי השיר · אמרו רז"ל תני בר קפרא · ויתד תהיה לך על אזניך · אל תקרי אֲזנֶיך אלא אָזנֶיך · מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה יתן אצבעו בתוך אזנו · ואני תמיה אם זה התנא אצל אלו הסכלים כן יחשוב בפירוש זה הפסוק ושזאת היא כונת זאת המצוה · ושהיתד הוא האצבע · ואֲזנֶיך הם האונים · איני חושב שאחד ממי ששכלו שלם

דר"י הגלילי, ב' ידיעת תולדות דיני התורה להם י"ג מדות דר' ישמעאל, מספר שניהם מ"ה והרמז מה אדם ותדעהו, ג' ידיעת ה' על פי פעלו ר"ל לפי מחקר החכמה אשר יסד בפעלו, וזה נודע בהיקשים הגיוניים הכלולים בי"ד מינים ושלש תמונות והפכים כלם לד' מיני התמונה הראשונה לבד כמבואר (בביאור לו' מהגיון) מספר כלם מ"ט, והפליאה היא ראשית המחקר כי אם לא יפלא האדם לא יתעורר לחקור ככתוב ראשית מחקר פליאה וגו' (אסף חית ז') מספר כלם חמשים : היקף שלם · היקף כל ימי השבוע : במאמר התשיעי · טעות סופר הוא כי הוא זה בתשיעי למאמר השמיני ממנו בסופו, וז"ל שם כי הזבחים הקדומים והקהלות יראה שהיו עושים אחר אסיפת התבואה לקח המעשרות

עלם יחשב זה · אבל היא מליצת שיר נאה מאד · הזהיר בה על מדה טיבה · והוא כי כמו שאסור לומר דבר מגונה · כן אסור לשמעו · וסמך זה לפסוק על צד המשל השיר · וכן כל מה שיאמר במדרשות אל תקרי כן אלא כך · זהו עניינו · וכבר יצאתי מן הכונה אלא שהיא תועלת יצטרך אליה כל בעל שכל מאנשי התורה הרבנים · ואשוב אל סדר דברינו · והנראה לי בארבעת מינים שבלולב · שהם שמחה בצאתם מן המדבר · אשר היה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות · אל מקום האילנות נותני פרי והנהרות · ולקח לזכרון זה הנאה שבפירות הארמה · והטוב שבריחו · והיפה שבעלין · והטוב שבעשבים ג"כ · ר"ל ערבי נחל · ואילו הארבעה מינין הם אשר קבצו שלשת הדברים האלה · האחד מהם · רוב מציאותם בארץ ישראל בעת ההיא והיה כל אדם יכול למצאם · והעניין השני · טוב מראה ורעננותם ויש מהם טובים בריחם והם אתרוג והדס · אבל לולב וערבה אין להם ריח לא טוב ולא רע · והעניין השלישי · עמדם על לחותם ורעננותם בשבעה ימים מה שאי אפשר זה באפרסקים ורמונים ובאספרגל ובאגס וכיוצא בהן :

פרק ארבעה וארבעים

המצות אשר כלל אותם הכלל התשיעי · הם המצות אשר ספרנום בספר אהבה · וסבת כולם מבוארת · רצוני לומר שכונת העבודות ההם זכרון השם תמיד ויראתו ואהבתו ושמירות המצות כולן · ושיאמין בשם ית' מה שהוא הכרחי לכל בעל דת שיאמינהו והם התפלה וקריאת שמע וברכת המזון ומה שנדבק בהן וברכת כהנים ותפילין ומזוזה וציצית וקנות ספר תורה וקרות בו לעתים · כל אלו הם מעשים שילמדו דעות מועילות · והכל מבוא' נגלה אינו צריך לדברים · אחר מפני שהוא כפל דברים לא דבר אחר :

המצוות

המעשרות: יחשב זה · וכיוצא בזה אמרם ז"ל קבל דוד לה"ר שנאמר הנה הוא בלא דבר (פי' אין בו תורה) וכתיב ויקחהו מלא דבר (פי' מלא תורה), אשר לפי פשוטו הוא עיר נכתבה בגבולי הארץ, וכבר אמרו ז"ל בכיוצא בזה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אבל כפי הנראה כל עניני מדרשיהם ז"ל הם כנים ונאמנים בבחינת עצמם אם ללמד מדות טובות או מעשים טובים, ולמען לא ישכחו וכרונם מלבנו עשו להם מזכרת בכתובים על דרך אמרם ז"ל אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתיר אסתיר פני מהם, וכמו דרשת לא דבר החמור אמרו ז"ל ע"פ קינה ודימונה ועדעדה, כל שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין, וכזה דרשו על צקלג ומדמנה וסנסנה, כל מי שיש לו צעקת לגימא וכו' (גיטין ז' ע"א) כל אלה הדרשות ודומיהם עשו להם סימניות בכתובים להיות למזכרת כמו סימני המסורה ולא יחשבו בהם כלל שזה פשט הכתובים, ומי שחושב על חז"ל שדעתם לפרש הכתובים במדרשיהם כאלה הוא חושב על חז"ל רע לאמר כי לא ידעו הבין במקרא לכן מי חכם יבין דעת כי הנכון מה שכתבתי, וכענין זה הוא אמרם ז"ל אל תקרא כאמרם ז"ל ע"פ מה ה' אלהיך שואל ממך, אל תקרא מה אלא מאה רומז למאה ברכות, הוא כענין סימן בעלמא, וכן באמרם ז"ל אין מובנו אלא זה, לאו כללא הוא בכל מקום שנאמר כי אם במקום האמור אין מובנו אלא כמו שאמרו, אשר כזה יתבאר אמרם ז"ל ע"פ אם בחקותי תלכו אין אם אלא לשון בקשה בבקשה מכם בחקותי תלכו, ולו הי' זה כלל כולל כ"מ שנאמר אם הנה יעמוד כנגדו אם בחקותי תמאסו לכן מוכרח לומר שאין זה כלל כולל כל מקום שנאמר זה בכתובים :

המצות אשר כלל אותם הכלל הט' · הם המעשי' לאלהים המורים שהוא האלהים ואנחנו עמו אשר מזה הם הק"ש והתפלה והנחת תפילין, וטעמם מבואר שהוא למען האמין אמונות אמיתיות כמו שהש"י הוא בעל יכולת להרע ולהיטיב ומשגיח לתת לאיש כדרכיו ועונה לקוראיו וזולתם :

פרק חמשה וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל העשירי , הם אשר ספרנום בהלכות בית הבחירה והלכות כלי המקדש והעובדים בו והלכות ביאת המקדש , וכבר הגדנו תועלת זה הכלל על דרך כלל , וידוע שעובדי ע"ז היו מכוונים לבנות היכליהן ולהעמיד צלמיהם במקום הגבוה שימצא שם על ההרים הרמים , ולזה בחר אברהם אבינו ע"ה הר המוריה בהיותו הגבוה שבהרים אשר שם ופרסם שם ביחוד ה' , ויחד המערב שקודש הקדשים במערב , והוא עניין אמרם שכינה במערב , ובארו רבותינו ז"ל בגמרא יומא שאברהם אבינו ייחד המערב ר"ל בית קדש הקדשים , וסבת זה אצלי שמפני שהיה הדעת מפורסם אז בעולם עבודת השמש ושהוא האלוה , אין ספק שבני אדם היו כלם פונים למזרח , מפני זה פנה אברהם אבינו למערב בהר המוריה ר"ל במקדש עד שישים אחוריו לשמש , הלא תראה ישראל בעת כופרם ושובם לדעות הקודמות הרעות ההם מה עשו , אחוריהם אל היכל השם ופניהם קדמה והם משתחוים קדמה לשמש , והבן זאת הפליאה , ואין ספק אצלי ג"כ שהמקום אשר יחדו אברהם בנבואה היה ידוע אצל משה רבינו ואצל רבים שאברהם צוה אותם שיהיה בית עבודה כמו שבאר המתרגם ואמר ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא , ואמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא וכולי , ואשר לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט , אבל רמז אליו ואמר , אל המקום אשר יבחר ה' וגו' , יש בו אצלי שלש חכמות , האחת מהן , שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה , והשנית , שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם , והשלישית , והיא החזקה שבהם , שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו , והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה כמו שנפל בבקשת הכהונה , ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך שיצוה לבנותו ותסתלק המחלוקת , כמו שבארנו בספר שופטים , וידוע שהאנשים ההם היו בונים היכלות לכוכבים והיו משימים בהיכל ההוא הצורה שהיו מסכימים לעבדה ר"ל צורה מיוחסת לכוכב אחד או לגלגל אחד , וצונו אנחנו שנבנה היכל לשמו יתעלה ונשים בו הארון שיש בו שני לוחות אבנים שבהן אנכי ולא יהיה לך , וכבר נודע שפנת אמונת הנבואה קודמת לאמונת התורה , שאם אין נביא אין תורה והנביא לא תבואהו הנבואה רק באמצעות מלאך , ויקרא מלאך ה' : ויאמר לה מלאך ה' וזה הרבה מלספור , עד שמשה רבינו תחלת נבואתו היה במלאך , וירא אליו מלאך ה' בלבת אש , הנה התבאר שאמונת מציאות המלאכים קודמת לאמונת הנבואה ואמונת הנבואה קודמת לאמונת התורה , וכאשר סכלו אנשי הצאבה מציאות השם יתעלה וחשבו שהנמצא הקדמון אשר לא ישיגהו העדר כלל הוא הגלגל וכוכביו ושכחו' שופעות ממנו על הצלמים וקצת האילנות רצונו לומר האשרות , חשבו שהצלמים והאילנות הם אשר ישימו דברי הנבואה בפי הנביאים

המצוות אשר כלל אותם הכלל העשירי · הנה הוא כנותן טעם לשבח בענין בנין בית הבחירה וכליו : וכבר הגדנו תועלת זה הכלל , רומז אל האמור (בל"ב מזה) שהיה מנהג קדמון לבנות היכלות לע"ז ולהקריב בם קרבנות לע"ז ומאשר לא הי' אפשר לעקור מנהג עבודת האל לגמרי צוה לבנות בית לשם ה' : והם משתחוים קדמה לשמש · טעות סופר הוא כי הראוי והמה משתחויתם קדמה לשמש (יחז' ח') : והבן זאת הפליאה · ר"ל עם היות שלא הי' יכול לעקור כלל העבודה לגמרי עכ"ז עקר עקירה חלקית ר"ל אחר שלא הי' אפשר בלי יחוד צד ורוח אשר אליו ישתחוה המשתחוה בחר ברוח מערב שהוא הפך הרוח אשר בחרוהו עובדי ע"ז : ופלח וצלי · כן מ"א פסוק ויקרא אברהם שם המקום ההוא וגו' , והנה יפרש מלת שם כאלו היא מנוקדת בקמץ ומלת המקום כאלו כתובה במקום , ויהי' טעם ויקרא כמו וקראתי בינם לרם , שענינו תפלה : שבהן אנכי ולא יהיה לך · שהיא הוראה על ע"ז הפך מעשיהם

ששמו

הנביאים וידברו עמהם בחזון ויודיעו אות' מה שיועיל ומה שיזיק · כמו שבארתי לך מדעתם בנביאי הבעל ובנביאי האשרה , וכאשר התבאר האמת לחכמים ונודע במופת שיש נמצא שאינו גוף ולא כח בגוף , והוא האל האמתי ושהוא אחד · ושיש ג"כ נמצאות אחרות נבדלות שאינם גופית והוא ששפע עליהם טובו ואורו יתעלה והם המלאכים כמו שבארנו · ואילו הנמצאות כולם הם זולת הגלגל וכככביו , נודע באמת שהמלאכים ההם הם אשר ישימו דבר אמת בפי הנביאים לא הצלמים והאשרות · הנה התבאר במה שהקדמנוהו שאמונת מציאות המלאכים נמשך אחר אמונת מציאות השם · ובהן תתכן הנבואה והתורה · ולחזוק אמונת זאת הפינה צוה הש"י לעשות על הארון צורת שני מלאכים · לקיים מציאות המלאכים באמונת ההמון אשר הוא דעת אמתי שני לאמונת מציאות השם והוא התחלה לנבואה ולתורה ומבטל עבודה זרה כמו שבארנו ואילו היתה צורה אחת ר"ל צורת כרוב אחד · היה בו הטעאה גם כן שהיו חושבין שהיא צורת האל הנעבד · כמו שהיו עושים עע"ז או שהמלאך הוא איש אחד גם כן · והיה מביא לקצת שניות · וכאשר עשה שני כרובים עם ביאור ה' אלהינו ה' אחד · יתבאר קיום הדעת במציאות המלאכים ושהם רבים , והיה העניין בטוח מתעות בהם בני אדם שיחשבו שהם אלוה אח' שהשם אחד והוא ברא אלו הרבים · ואחר כן הושמה מנורה לפניו · לכבוד ולתפארת לבית · כי הבית שדולק בו הנר תמיד הנסתר בפרכת יש לו בנפש מעלה גדולה · וכבר ידעת חזוק התורה באמונת גדולת המקדש ויראתו עד שיגיע לאדם מדה הענוה והתמלה ורכות הלבב כשיראהו ואמר · מקדשי תיראו · וסמכו בשמירת שבת להזק יראת המקדש · והצרך למזבח הקטורת ומזבח העולה וכליהם מבואר אבל השלחן והיות עליו הלחם תמיד לא ארע בו סבה · ואיני יודע לאיזה דבר איחס אותו עד היום · אבל האזהרה מהיות אבני המזבח גזית שלא יניף עליהם ברזל , כבר ידעת הסבה שנתנו בו באמרם אינו דין שיונף המקצר על המאריך , וזה טוב על צד הדרשות כמו שזכרנו · והסבה בו מבוארת וזה שעע"ז היו בונים מזבחותיהם באבני גזית והזהיר מהדמות בהם · ושיהיה המזבח מאדמה לברוח מהדמות בהם אמר מזבח אדמה תעשה לי · ואם א"א עשותו מבלתי אבנים יהיו בצורתם הטבעית לא יחצבו · כמו שהזהיר ואבן משכית ומנטוע כל עץ אצל מזבח ה' · והכונה כולה אחת והוא שלא נעבוד השם כדמות עבודתם החלקות אשר היו עושין אותה לנעבדיהם ועל זה העניין הזהיר בכלל ואמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני ר"ל שלא יעשו כן לשם לסבה אשר אמר כי כל תעבת השם אשר שנא עשו לאלהיהם וכבר ידעת פרסום עבודת פעור בזמנים ההם אשר היתה בגלוי הערוה מפני זה צוה הכהנים לעשות מכנסים לכסות בשר ערוה בעת העבודה ושלא יעלה למזבח עם כל זה במעלות אשר לא תגלה ערותך עליו ואמנם היות השמירה והסבוב סביב למקדש תמיד הוא לכבד אותו ולפארו ושלא יהרסו הסכלים גם כן והטמאים אליו ולא בעת האנינות וכל מי שלא רחץ גופו כמו שיתבאר ומכלל הדברים המביאים להגדיל המקדם ולפארו עד שיגיע ·

שמונה בהיכלים ע"ו : צורת שני מלאכים . כבר ביאר (בנ"ע לראשון) טעם מה שיחסו העופפות והכנפים למלאכים , וכבר ביאר (בי"ד וט"ו לשני מהכוזרי) אל מה ירמוז הארון והכרובים וגם נאמר שב"המ רומז לאדם וכחות נפשו , והארון מונח ירמוז אל האצטומכה , והארון ירמוז אל הראש , והכרובים המעורות כזכר ונקבה ירמוז אל שני כחות השכל ר"ל השכל המעשי והשכל העיוני שהעיוני שופע על המעשי , יעוין ביאורנו שם או המדמה והשכל הכללי שמבין שניהם יוצא מציאות הנבואה כאמור בפרקי הנבואה המבואר (מל"ב לשני עד סופו) וככתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים , והנה בעבור היות הכח השכלי מכונה בשם צלם כמבואר (בא' לראשון) בפי' הכתוב נעשה אדם בצלמנו , לכן נעשו הכרובים הרומזים אל זה הכח בצורת הנערים מבני אדם ; לא אדע בו סבה . שם (כוזרי י"ד לשני)

נאמר

שיגיע לנו יראה ממנו שלא יבא אליו לא שכור ולא טמא ולא מי שלא רחץ ראשו רצוני לומר פרוע ראש וקרוע בגדים ושכל עובד יקדש ידיו ורגליו ולהגדיל הבית עוד הגדיל מעלה עובדיו ונבדלו הכהנים והלוים · וצוה להלביש הכהנים בגדים נאים ומלבושים יפים וטובים בגדי קדש לכבוד ולתפארת ושלא ישמש בעבודת בעל מום ולא בעל מום לבד אלא הכעורים ג״כ פוסלים בכהנים כמו שהתבאר בתלמוד זאת המצוה ומפני שההמון לא יגדל אדם אצלם בצורתו האמתית אלא בשלמות איבריו ויופי בגדיו והמכון שתהיה לבית גדולה ותפארת אצל הכל · אבל בין לוי שאינו מקריב ואין חושבין עליו שהוא מכפר עונות כמו שבא בכהנים · וכפר עליו וכפר עליה · אך הכוונה בו אמירת השיר לבד הוא נפסל בקול · כי המכון ג״כ בשיר להפעל הנפש בדברים ההם ולא יפעלו הנפשות רק לקולות ולנגונים הערבי׳ ועם כלי השיר ג״כ כמו שהיה הענין במקדש תמיד · ואפי׳ הכהנים ג״כ הכשרים העומדים במקדש מוזהרים משבת בו ומהכנס אל ההיכל בכל עת ומהכנס לקדשי הקדשים כלל אלא כהן גדול ביום הכפורים ד׳ פעמים ולא יותר · כל זה להגדיל המקדש · וכאשר היו שוחטים במקום המקודש בהמות רבות בכל יום ומחתכין בו הבשר ושורפין ורוחצין בו הקרב והכרעים · אין ספק שאלו היו מניחים אותו על זה הענין היה ריחו כריח מקומות הבשר · מפני זה צוה להקטיר בו הקטורת שתי פעמים בכל יום · בבקר ובין הערבים · להטיב ריחו וריח בגדי כל העובד בו · ככר ידעת אמרם מריחו היו מריחים ריח הקטרת · וזה ג״כ ממה שמעמיד יראת המקדש · אבל אם לא היה לו ריח טוב כל שכן אם היה לו שכנגדו · הירה מביא בלב האדם הפך ההגדלה · כי הנפש תתרחב מאד לריח הטוב ותטה אליו ותתרחק מן הריח הרע ותברח ממנו · אבל שמן המשחה יש בו שני תועלות · להטיב ריח מה שימשח בו · ולהאמין גדולת הדבר הנמשח וקדושתו והיותו נבדל לטובה משאר מינו · אדם יהיה · או בגד · או כלי · הכל שב ליראת המקדש · שהיא סבה ליראתו · מפני התחדש הפעלות בנפש האדם בעת שיכנס אליו וירבו הלבבות הקשים ויכנעו · אשר התחכם השם כל זה ההתחכמות בעצות מרחוק לרככם ולהכניע בעת שיבאו אל הבית , כדי שיקבלו מצות השם המיישרות וייראוהו · כמו שבאר לנו בלשון התורה ואמר · ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך כל הימים · הנה התבאר לך התכלית המכוונת בכל אלו הפעולות מה היא · ואמנם סבת האזהרה מעשות כשמן המשחה והקטרת מבוארת מאד · כדי שלא יריחו הריח ההוא אלא שם · ויהיה אז ההפעלות עליהם יותר · ושלא יחשב ג״כ כל מי שימשח בזה השמן או בכיוצא בו יהיה נכבד · ויתחדשו בעבור זה הפסדים גדולים ומחלוקות · אמנם היות הארון נשא בכתף לא על העגלות · מפני ההגדלה בו מבוארים · ושלא תפסד לו תכונה וצורה · ואפי׳ בהוציא הבדים מן הטבעות · וכן לא תפסד צורת האפוד והחשן ואפי׳ בהסיר האח׳ מן האחר · ושתתוקן מלאכת הבגדים כולם באריגה מבלתי חתוך עד שלא תפסד צורת האריגה · וכן הזהיר כל אדם מעובדי המקדש שלא יתעסקו במלאכת חברו · כי המלאכות והעסקים המסורים לרבים · אם לא ייוחד כל איש למלאכה מיוחדת יפול ההתרשלות והעצלה מן הכל · ומבואר הוא שזאת ההדרגה במקומות אשר נתנו · לחר הבית דינים · ולחיל דינים · ולעזרת נשים דינים בפני עצמם · ולעזרה דינים אחרים · וכן עד קדש הקדשים · שזה כולו תוספת הגדלה ונתינת יראה יתרה בלב כל מכוין אליו · הנה כבר זכרנו סבות חלקי זה הכלל כלו :

המצוות

נאמר ז״ל אכל המנורה להדבק בה אור החכמה והדעת והשולחן להדבק בו הטובות הגופיות כאמרם ז״ל הרוצה להחכים ידרים להתעשר יצפין :

סשלמת

המצוות אשר כלל אותם הכלל העשתי עשר · הם אשר ספרנום בשאר ספר עבודה ובספר קרבנות · וכבר זכרנו תועלתם בכלל · ועתה אתחיל לתת טעם כל אחת ואחת לפי השגתי · ואומר כי כבר אמרה התורה כפי מה שפירש אונקלוס שהמצריים היו עובדים מזל טלה · מפני זה היו אוסרים לשחוט הצאן · והיו מואסים רועי צאן · אמר הן נזבח את תועבת מצרים · וכן היו כתות מן הצאבה עובדים לשדים · והיו חושבים שהם ישובו בצורת העזים · ולזה היו קוראים לשדים שעירים · וכבר התפשט הדעת הזה מאד · ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זובחים · ולזה היו אוסרים הכתות ההם גם כן אכילת העזים · אבל שחיטת הבקר כמעט שהיו מואסים אותו רוב עובדי ע"ז · וכלם היו מגדלים זה המין מאד · ולזה תמצא אנשי הודו עד היום לא ישחטו הבקר כלל · ואפי' בארצות אשר ישחטו שאר מיני בעלי חיים · ובעבור שימחה זכר אלו הדיעות אשר אינם אמתיות · צונו להקריב אלו השלשה מינים לבד · מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם · עד שיהיה המעשה אשר חשבוהו תכלית המרי · בו יתקרבו אל השם · ובמעשה ההוא יכופרו העונות · כן מרפאים הדעות הרעות אשר הם חליי הנפש האנושי בהפך אשר בקצה האחרון · ומפני זאת הכונה בעצמה צונו לשחוט כבש בפסח ולהזות דמו במצרים על השערים מחוץ · לנקות עצמנו מן הדיעות ההם ולפרסם שכנגדם · ולהביא להאמין שהמעשה אשר תחשבו בו שהוא סבה ממיתה · הוא המציל מן המות · ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף · גמול פרסום העבדה בעשות כל מה שהיו מרחיקין אותו עובדי ע"ז · וזהו הטעם בבחירת השלש המינין האלה לבד לקרבן · מחובר אל היות אילו השלשת מינין גם כן נמצאים מאד · ולא כמעשה עובדי ע"ז שהיו מקריבים האריות והדובים והבהמות המדבריות כמו שזכר בטמטם · ומפני שרוב בני אדם לא היו יכולים להקריב בהמה · צוה להקריב קרבן ג"כ ממין העוף · מן הנמצא בארץ ישראל יותר , ומן הנאה והקל למוצאו · והם התורים ובני יונה · ומי שלא תמצא ידו די העוף · יקריב לחם עשוי באי זה מין שיהיה ממעשה הלחם המפורסם בזמנים ההם · אם מאפה תנור · או מאפה מחבת · או מאפה מרחשת · ומי שיכבד עליו הלחם האפוי יקריב סולת · וזה כלו למי שירצה ואחר כן באר לנו שזה המין מן העבדה ר"ל הקרבנות · אם לא נעשהו כלל אין חטא עלינו כלל · אמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא · ומפני שעובדי ע"ז לא היו מקריבים לחם אלא שאור · והיו בוחרים להקריב העניינים המתוקים ומלכלכים קרבניהם בדבש · כמו שהוא מפורסם בספרים אשר ספרתי לך · וכן לא תמצא בדבר מקרבנותם מלח · מפני זה הזהיר השם מהקריב כל שאור וכל דבש · וצוה בהתמדת המלח על כל קרבנך תקריב מלח · וצוה להיות הקרבנות כולם תמימים על הטוב שבענייניהם · שלא יבא להקל בקרבן ולבזות במה שהקריבו לשמו יתעלה · כמו שאמר הקריבהו נא לפחתך וגו' · ולזה הטעם גם כן הזהיר מהקריב מה שלא ישלמו לו שבעת ימים · להיותו חסר במינו · והיותו נמאס · מפני שהוא כנפל · והוא הטעם באסור אתנן זונה ומחיר כלב לפחיתות שניהם · והוא הטעם כהקרבה הגדול מן התורים ואפרוחי יונים · אי זהו הטוב שבהם · מפני שהגדול שביונים אין בו עריבות · והוא הטעם בהיות המנחות בלולות בשמן ומן הסולת · כי זרע השלם

המצוות אשר כלל אותם הכלל הי"א · הם מעשה הקרבנות : וכבר זכרנו תועלתם בכלל · (בל"ב מזה) שהיתה זאת העבודה לה' לעקור זכר ע"ז מהעולם : כפי מה שפי' אונקלוס · הן נזבח את תועבת מצרים ת"א הא נדבח ית בעירא דמצראי דחלין ליה : היו קוראים לשדים שעירים · נאום המפרש עם היות אלה שדים כערער בלשון רז"ל בלי את ואזות למען דעת הוראתם ולידתם במשפחותם לבית אבותם , עכ"ז חפשתי בדרות המומה ומלאתי להם משפחה ושבע בעברי והם שמה יעידו על יחוסם באותותם לבית אבותם , ונגדרם למהותם , ואומר שדים

השלם והערב · ונבחרה הלבונה · לטוב ריח עשנה במקומות אשר בהם ריח הבשר הנשרף · ומפני הגדלת הקרבן · ושלא יהיה נמאס ונבזה · צוה להפשיט העולה · ולרחוץ הקרב והכרעי' · אע"פ שכולם נשרפין · ותמצא זאת הכונה ישמרה תמיד · ויזהיר ממנה · באמרכם שלחן ה' מגואל הוא וניבו נבזה אכלו · והוא הטעם גם כן שלא יאכל קרבן ערל · ולא טמא · ולא יאכל אחר שנטמא ולא יאכל אחר זמנו · ולא כשיחשב עליו מחשבה רעה · ושיאכל במקום מיוחד · אבל העולה שהיא כולה לה' לא תאכל כלל · ומה שיקריב בשביל חטא · והוא החטאת והאשם · יאכל בעזרה · וביום שחיטתו ולילו לבד · אבל השלמים אשר הם למטה מהם · והם קדשים קלים · יאכלו בכל ירושלים לבד · ויאכלו ממחרת היום לא אח"כ · מפני שאחר כך יקבלו זוהמא ויפסדו · ומפני הגדלת הקרבן · וכל מה שהוא מיוחד לשמו ית' חייב עלינו שכל מי שיהנה מן ההקדש מעל · וצריך כפרה · ותוספת חומש · אע"פ שהוא שוגג · וכן אין מותרת עבודה בקדשים · ולא גזתם מפני הגדלת הקרבן · ועל צד הסייג חייב דין התמורה · כי אלו היה מותר להמיר הרע בטוב · היה ממיר הטוב ברע ויאמר שזהו יותר טוב · על כן נגזר בו והיה הוא ותמורתו יהיה קודש · אבל מה שצונו בו מהיות הפודה דבר מקדשיו מוסיף חומש טעמו מבואר · כי אדם קרוב אצל עצמו וטבעו לעולם לנטות אל הכילות ולחוס על ממונו · ולא היה מדקדק בדמי ההקדש ולא היה מראה אותו בכל הצריך עד שיעמד על אמתת דמיו · על כן חייבו להוסיף עד שימכר לזולתו בשויו · כל זה כדי שלא יבזו מה שנקרא בשמו ית' ומה שיתקרב אליו בו · אבל טעם שריפת מנחת כהן מפני שכל כהן יש לו להקריב קרבנו בעצמו · ויהיה אם כן מביא מנחה ואוכל אותה הוא בעצמו וכאלו לא עשה דבר · כי מנחת יחיד לא היה קרב ממנה אלא לבונתה וקומץ · ולא די מעוט זה הקרבן אלא שיאכלנו מי שהביאו · ולא יראה א"כ עבודה כלל · מפני זה היא נשרפת : אמנם החקים המיוחדים בפסח · והוא שיאכל צלי אש לבד · ובבית אחד · ועצם לא תשברו בו · כל אלו טעמם מבואר · כי כמו שהמצה מפני החפזון שלא היה שם פנאי לעשות תבשיל ולתקן מאכלים · ואפילו להתאחר לשבור עצמותיו ולהוציא מה שבהן נאסר כי כבר זכר עקר הענין בכל אלו · והוא אמרם ואכלתם אותו בחפזון · ואין עם החפזון פנאי לשבר העצמות · ולא לשלוח ממנו מבית לבית ולהמתין השליח עד שישוב · שאלו כלם מעשה ההתרשלות והפנאי · והכונה היתה להראות החפזון והמהירות כדי שלא יתאחר אחד מהם ולא יוכל

לצאת

שדים נגזרים משורש שדד וממובן שודד שהוא שם הונח להורות על התקיף בלי אמת וצדק / אשר ככה הדמיונות הכוזבים שודדי האמת והצדק מהכח השכלי נקראים בזה השורש מזה המובן שדים / והנה בו תמורת הדגש כמו נלוז תצא שהראוי תצה / וכשהש"ית מנצח ומשדד אלה השודדים לכל ישודדו אויביו נקרא על שם הפעולה בשם שדי / ולזה כאשר שמר על האבות להצילם משוד מלכי ארץ מנמרוד ואבימלך ופרעה ככתוב ויוכח עליהם מלכים אל תגעו במשיחי / נאמר על זה וארא אל אברהם וגו' באל שדי / אולם אלוה הוא שם לתקיף ובעל יכולת אמיתי וצדיק כמו השופטים והמושלים ומלאכי אלהים וזה טעם אמרו יזבחו לשדים לא אלוה / פי' לתקיף מדומה לא אמיתי והוא השעיר / והנה השעירים להם שם בשלשה שעירים עזים שדים / נקראים שעירים על שם רבוי שערם / ועזים על שם תקפם ועזותם לדלג על החומות הגבוהות כי שורש עז עזז שענינו תוקף ועוז / ושדים על שם תקפם המדומה כי אין תקפם רק למראה עינים לדלוג ולקפץ לא להתגבר על זולתו / ובזה תבין מהות השדים ומציאותם כפי נדרש בכתובים ועתה בני אם חכם אתה ישמח לבך במצאך האמת כבעל כל הון / ואם כסיל ישנא דעת טוב ודמה לך כאלו לא אליך פי קראתי / ואל יעצרו בך חימה וכעס בחיק כסילים ינוח : ועצם לא תשברו בו · בזהר לאחזאה ביה קלנא ובכל אינון טעוון דמצראי דהא גרמין הוו רמאן בשוקא ואתו כלבי והוו גררין להון מאתר לאתר ודא קשיא להון מכולא / והוו מצראי טמרי לון גו עפרא · ודא ביטול ע"ז מסיטרא דלהון : ולא לשלוח ממנו מבית לבית · ע"כ נאמר בבית אחד

יאכל

לצאת עם המון העם ויוכלו להזיקו · והתגבל לו וצוה לעשות העניינים ההם לנצח · לזכרון איך היה העניין · כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה וגו׳ · אבל היותו בלתי נאכל אלא למנויו · הוא לזרז ללוקחו · ושלא ישען כל אחד על אוהבו ועל קרובו ועל מי שנזדמן ולא ירגיש בו מתחלת הזמן · ואמנם היותו אסור לערלים · כבר בארוהו חז״ל שאמרו הם בטלו מצות מילה כשארך עמודם במצרים להדמות למצריים · וכאשר צוה אותנו במצות הפסח והתנה בו שלא ישחט אלא אחר מילת עצמו ובניו ובני ביתו ואז יקרב לעשותו · מלו כלם והיה דם מילה מתערב בדם פסח לרב הנמולים כמו שזכרו · ואל זה רמז באמרו · מתבוססת בדמיך · דם פסח ודם מילה : ודע · כי הדם היה טמא מאד בעיני הצאבה · ועם כל זה היו אוכלים אותו מפני שהיו חושבים שהוא מזון השדים · וכשאכל אותו מי שאכלו כבר השתתף עם השדים ויבואוהו ויודיעוהו העתידות כמו שידמו ההמון ממעשי השדים · והיו שם אנשים שהיה קשה בעיניהם אכילת הדם כי הוא דבר שימאסהו טבע האדם · והיו שוחטים בהמה ומקבלים דמה בכלי או בחפירה ואוכלים בשר השחוטה ההיא סביב דמה · והיו מדמין במעשה ההוא שהשדים יאכלו הדם אשר הוא מזונם והם יאכלו הבשר · ובזה תהיה האהבה והאחוה והרעות להם · בעבור שאכלו כלם על שולחן אחד ובמושב אחד · ויבאו להם השדים ההם לפי מחשבתם בחלום ויגידו להם העתידות ויועילו להם · אילו כלם דעות שהיו נמשכין אחריהם בזמנים ההם ובוחרים אותם · והיו מפורסמות לא היה ספק לאחד מן ההמון באמתתם · ובאה התורה השלימה ליודעיה · להסיר אלו החליים הנאמנים ואסרה אכילת הדם · ועשתה חזוק באסורו כמו שעשתה בע״ז בשוה · אמר ית׳ ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם · כמ״ש בנותן מזרעו למלך ונתתי את פני באיש ההוא · ולא בא זה הלשון במצוה שלישית מלבד ע״ז ואכילת דם שאכילתו היתה מביאה למין ממיני ע״ז והיא עבודת השדים · וטהרה הדם ושמה אותו מטהר מה שיגיע בו · והזית על אהרן ועל בגדיו וקדש הוא ובגדיו · וצותה להזותו על המזבח · ושמה העבודה כלה לשופכו שם לא לאספו · ואמר ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר ושם ישפך · וכמו שאמר ואת כל הדם ישפך וגו׳ · ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך · וצוה לשפוך דם כל בהמה שתשחט אע״פ שאינה קרבן אמר על הארץ תשפכנו כמים · אח״כ הזהיר מלהתקבץ סביבו ולאכול שם אמר ולא תאכלו על הדם וכאשר התמיד מריים ונמשכו אחרי המפורסם אשר גדלו עליו ולהתחבר אל השדים באכלם סביב הדם · צוה יתעלה שלא יאכל בשר תאוה במדבר כלל · אבל יהיה הכל שלמים · ובאר לנו סבתו כדי שישפך הדם על המזבח ולא יתקבצו סביבו · ואמר למען אשר יביאו בני ישראל וגו׳ · ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים · אבל נשאר עניין החיה והעוף · מפני שלא יבא קרבן מחיה כלל ולא קרב עוף שלמים · וצוה יתעלה אחר זה שכל חיה ועוף שמותר לאכלם · כשישחט יכסה דמו בעפר · עד שלא יתקבצו עליו לאכול סביביו · ונשלמה הכונה להפר האחוה בין מי שאחזם שד באמרת · ובין שדיהם · ודע שזמן זאת האמונה היה קרוב לימי משה רבינו · והיו בני אדם נמשכים אחריה מאד ונפתים בה · תמצא זה כתוב בשירת האזינו יזבחו לשדים לא אלוה · וכבר בארו החכמים עניין אמרו לא אלוה · אמרו שהם לא פסקו מעבודה דברים נמצאים עד שעבדו דמיונות · לשון ספרי לא דיין שהם עובדי׳ חמה ולבנה כוכבים ומזלות · אלא שעבדו בבואה שלהם · ובבואה הוא שם הצל · נשוב אל מה שאנחנו בו

דע

ואבל : שאחוז שד באמת · ר״ל בין האדם המאמין בם ובין אלהם שנפסד שכלו מאחיזת דמיונותיו הכוזבי׳ בעקבו כאמור , ובין השדים שחוץ לנפש אשר אין מציאות להמה : עד שעבדו דמיונות · הוא הדבר שאמרנו שגדר השדים הם דמיונות הנפש שאין להם מציאות חוץ לנפש ; ובבואה הוא שם הצל · ר״ל צללי הדמיונות המחשיכים אור השכל , והנה צל

רעיוניהם

רע שלא נאמר בשר תאוה אלא במדבר לבד · כי מן הדעות ההם המפורסמות שהשדים שוכנים במדברות ושם ידברו ויראו · ואמנם במדינות ובישוב אינן נראין · עד שמי שירצה מאנשי המדינות לעשות דבר מאלו השגעונות יצא מן המדינה ליערות ולמקומות שאינם מיושבים · ולזה הותר בשר תאוה אחר שנכנסו לארץ · ועוד שתגבורת החולי ההוא תמעט בלא ספק וימעטו הנמשכים אחר הדעות ההם ג"כ · וגזור שהיה כבר מאד קרוב לנמנע שיבא כל מי שירצה לאכל בשר בהמה לירושלם · מפני אלו הטעמים לא אסר בשר תאוה אלא במדבר: ודע שכל מה שהיה החטא יותר גדול היה קרבנו ממין פחות יותר · ומפני זה היה שגגת ע"ז שעירה לבד · ושאר חטאת יחיד כשבה או שעירה · כי הנקבה היא פחותה מן הזכר מן כל מין · ואין חטא יותר גדול מע"ז ואין חלק מין יותר פחות משעירה · ולהגדיל מעלת המלך היה קרבן שגגתו שעיר · אבל כהן גדול וצבור אין שגגתן מעשה גמור אך היא הוראה · ומפני זה הבדיל קרבנם בפרים · ובע"ז שעירים · וכאשר היו החטאים שמקריבים בעבורם אשם למטה מן החטאים שמקריבים בעבורם חטאת · היה קרבן אשם איל · או כבש מן הצאן · עלה מינו וחלק מינו בהיותו זכר מן הצאן · הלא תראה העולה מפני שהיא כולה כליל · עלה חלק מינה ולא תהיה אלא זכר · ולפי זאת הכונה חסר הנוי וחרית הטוב ממנחת חוטא ומנחת סוטה · מפני שהיא ג"כ לחשד חטא · והזהיר מהקריבה בשמן ולבונה וחסר ממנה זה הנוי · להיות מביאה בלתי טוב ונאה במעשיו · וכאילו יעירהו זה להתשובה ושיאמר לו לנגזת מעשיך היה קרבנך יותר חסר מכולם · והסוטה שמעשיה יותר מגונים מן השוגג היתה קרבנה מחמר יותר פחות שהוא קמח שעורים · כבר נמשכו טעמי אלו החקים כולן על סדר · וענינם נפלא מאד · וכבר זכרו רז"ל טעם היות הקרבן ליום השמיני של מלואים עגל בן בקר לחטאת · לכפר על מעשה העגל · וכן חטאתו של יום הכפורים פר בן בקר לחטאת לכפר על מעשה העגל · ולפי זה הענין אשר זכרוהו יראה לי שהטעם בהיות החטאות כולן ליחיד ולצבור שעירים · ר"ל הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעירי יום הכפורים ושעירי ע"ז · סברת כל אלו אצלי היות רוב מריים וחטאתם אז בהקריבם לשעירים · כמו שבאר הכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים · אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים · בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז למכירת יוסף הצדיק · שנאמר בעניינו וישחטו שעיר עזים · ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך · כי כונת כל אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד · כמו שנאמר וחטאתי נגדי תמיד · ושצריך כפרה על החטא ההוא הוא וזרעו וזרע זרעו בעבודה שתהיה ממין המרי ההוא · רוצה בזה שאם יהיה המרי בממון יפזר ממונו בעבודה · ואם יהיה המרי בהנאת גופו ייגע גופו ויטריחהו בעבדת העבודה והצום ולקום בלילות · ואם יהיה המרי במדה מן המדות יעמד כנגדה בהפך המדה ההיא · כמו שבארנו בהלכות

רעיוניהם הם רואים כשדים: קרוב לנמנע · וכבר התבאר בב' מקומות בתורה שהתר אכילת הבשר הוא בענין התר אשת יפת תאר כי אין חפץ לה' בהשחתת הב"ח לכן יש למנע באכילתו שלא לאכלו כי אם מתוך תאוה יתרה כאמרם ז"ל למדה תורה ד"א וכו', וכ"כ לאמר וכי תאכל נפשך לאכל בשר כי ירבה לך מאד או תזבח ואכלת כנפשך שבעך ודוח לך (אסף א"א נ"ו): ממין פחות יותר · למען יבז החוטא בעיניו וישתדל לשוב בתשובה: ומפני זה הבדיל קרבנם · ככתוב ואם הכהן המשיח יחטא וגו', אשר נשיא יחטא וגו' (ויק' ד'): שמקריבים בעבורם אשם · הם ששה אשמות אשם מעילות ככתוב נפש כי תמעול מעל וגו' והביא את אשמו לה' איל תמים וגו' (שם) ולכלם קרבנם איל: חסר הנוי והריח הטוב ממנחת חוטא · הוא הנשבע על שקר ככתוב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו', שלא הי' למנחתו נוי בשמן וריח בלבונה ככתוב לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה וגו' (שם ה'): ממין המרי ההוא · הוא התובע המשכל

בהלכות דיעות וזולתם · ואם יהיה המרי בעיון ר"ל שיאמין דעה בלתי אמתי לקוצר יד שכלו והתרשלו מן החקירה ומהתיחדו לעיון · יעמד כנגדו בפגית מחשבתו מכל דבר מעניני העולה רק במושכל לבד · ויחשוב וידקדק במה שצריך שיאמן באמת · כאמרו ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי · והוא משל על ההפסק והעמידה אצל הספק · כמו שבארנו בתחלת זה המאמר · כמו שתראה שנעשה באהרן באשר נכשל במעשה העגל · היה קרבנו וקרבן כל מי שקם מזרעו תחתיו פר ועגל · וכאשר היה המרי בשעיר עזים היה העברה בשעיר עזים · וכאשר יתישבו אלו הענינים בנפש יהיה מביא בלא ספק להיות המרי קשה בעיני האדם ויזהר ממנו עד שלא יכשל אדם בו ויצטרך לכפרה ארוכה וטורח ואפשר שלא תשלם הכפרה · וישמר האדם בעבור זה מן חטא מתחלת הענין ויברח ממנו · וזאת תועלת מבוארת מאד · והעלה בירך זאת הכונה ג"כ : והנה ראיתי להעירך הנה על ענין נפלא מאד ואע"פ שפשוטו יראה שאינו מעניין המאמר והוא אמרו בשעיר חטאת ראש חדש לבד חטאת לה' · מה שלא נאמר בשעירי הרגלים כולם ולא בזולתם מן החטאות · וטעמו מבואר אצלי מאד והוא שאלו הקרבנות אשר יקריבום הצבור לפרקים ר"ל המוספים הם כולם עולות · ובכל יום ויום מהם שעיר עזים אחד לחטאת והוא היה נאכל · אבל העולות כולם נשרפות · ולזה באר בהן אשה לה' · ולא אמר חטאת לה' ולא שלמים לה' מפני שהיו נאכלים · עד שהחטאות שהיו נשרפות לא היה ראויים שיאמר בהן אשה לה' כמו שאבאר טעמו בזה הפרק · ולזה לא יצוייר שיאמר בשעירים חטאת לה' · בהיותם נאכלים לא נשרפים כולן · וכאשר חשש שידמו בשעיר ראש חדש שהוא קרבן ללבנה · כמו שהיו עושים המצריים מהקריב ללבנה בראשי החדשים באר בו שזה למצות השם לא ללבנה · ואין לחוש זה החשש בשעירי הרגלים ולא בזולתם אחר שהימים ההם אינם ראשי חדשים · ואין להם סימן טבעי יבדילם אבל התורה נתנה אותי בחסכמה · אבל ראשי החדשים של לבנה אינה מהנחת התורה · והאומות היו מקריבים בהם לירח · כמו שהיו מקריבים לשמש בעת זריחתו ובעת בואו במעלות ידועות · כמו שהתפרסם בספרים ההם · ומפני זה חדש הלשון בזה השעיר · ונאמר בו עולה לה' · להסיר המחשבות ההם והנחלות בלבבות ההם החוליס חליים נאמנים · ודע זאת הפליאה גם כן ודע שכל חטאת שיאמן בו שהוא מכפר חטא גדול או חטאים גדולים · כמו חטאת העלם וכיוצא בו · הם נשרפים כולם מחוץ למחנה לא על המזבח כי לא ישרף על המזבח אלא העולה והדומה לה · ומפני זה נקרא מזבח העולה כי שריפת העולה ריח ניחוח לה' · וכן כל אזכרה ריח ניחוח וכן הוא בלא ספק · מפני שהוא להסיר דעות ע"ז כמו שבארנו · אמנם שריפת אלו החטאות · הכונה בהם שזה החטא כבר נמחה זכרו ונעדר כמו שנעדר זה הגוף הנשרף · ולא נשאר מן המעשה ההוא זכר · כמו שלא נשאר לזה החטאת זכר · אבל אבד בשרפה · ואין ענשם ריח ניחוח לה' אבל הפכו ר"ל עשן נמאס ונתעב · ומפני זה נשרפים חוץ למחנה · והלא תראה מנחת סוטה מה נאמר בה מנחת זכרון מזכרת עון · לא שהיא דבר מרצה · וכאשר היה שעיר המשתלח לכפרת חטאים גדולים כולם · עד שאין חטאת צבור שיכפר מה שהוא מכפר · וכאלו הוא נושא כל החטאים · מפני זה לא נרצה לזביחה ולא לשריפה ולא להקבר כלל · אלא הרחיקו תכלית ההרחקה ויושלך בארץ גזרה · ר"ל

המסקל : על ההפסק והעמידה אצל הספק · כאלו ישים יד לפיו שלא ידבר יותר מבלי דעת : בתחלת זה המאמר · בפתיחה לראשון ורומז אל המספק האמור שם אם שימשך אחר שכלו וישליך מה שידע מהשמות הנה המושלים והמסופקים או שישאר עם מה שהבין ולא ימשך אחר שכלו והוא בפחד ובוכה מפניהם : חטאת לה' · והדרש ידוע ויש לו סוד איננו מזה הענין : ויושלך בארץ גזרה · ר"ל שהוא הקרבן נמאס לפני הש"י יותר מחטאת הנשרפת עד שנעכור מיאוסו נוה להוליכו

ר"ל שאין בה יישוב ׳ ואין ספק לאדם שהחטאים אינם משאות שיעתקו מגב איש אחד לגב איש אחר ׳ אבל אלו המעשים כולם משלים להביא מורא בנפש עד שתתפעל להשובה ׳ כלומר שכל מה שקדם ממעשינו נקינו מידם והשלכנום אחרי גוינו והרחקנים תכלית ההרחקה : אבל הקרבת היין אני נבוך בו עד היום ׳ איך צווה להקריבו ׳ וכבר היו עובדי ע"ז מקריבים אותו ׳ ולא נראה לי בו טעם ׳ אבל זולתי נתן לי בו טעם ׳ שאמר כי הטוב שבדברים לכח התאוה אשר מבועה הכבד ׳ הוא הבשר ׳ והטוב שבדברים לכח החיונית אשר מבועה הלב ׳ הוא היין ׳ וכן הכח אשר מבועה המוח והיא הנפשיית ׳ יערב לה הניגון בכלים ׳ ומפני זה התקרב כל כח אל השם בנאהב שבדברים לו ׳ והיה הקרבן הבשר והיין ושמע קול ר"ל השיר ׳ וטעם תועלת התג הזה ׳ ידוע למה שיגיע לאדם מן הקבוץ ההוא ׳ מהתחדש התורה בהפעלות ההוא והתאהב בני אדם וחברה קצתם אל קצתם ׳ וכל שכן מצורת הקהל אשר טעמה מפורש ׳ למען ישמעו ׳ וכן דמי מעשר שני להוציאו שם כמו שבארנו ׳ וכן נטע רבעי ומעשר בהמה ׳ יהיה שם אם כן בשר מעשר ויין נטע רבעי ומעות מעשר שני ׳ כדי להרבות המזונות שם ׳ ולא הורשה למכור דבר מאלו ולא לאחרו מזמן לזמן ׳ אלא כמו שאמר יתעלה שנה שנה ׳ ועל כרחו יעשה בהם צדקה ׳ וכבר הזהיר על הצדקה במועדים ואמר ושמחת בחגיך אתה ובנך ובתך וגו׳ ׳ הנה זכרנו טעם פרטי זה הכלל וחלקים רבים מהם :

פרק שבעה וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל השנים עשר ׳ והם אשר ספרנום בספר טהרה ׳ ואע"פ שכבר זכרנו תועלתם בכלל ׳ אני מוסיף עליהם ביאור ואתן טעם זה הכלל כראוי ׳ ואח"כ אתן טעם מה שהתבאר לי טעמו מפרטיו ׳ ואומר שזאת תורת השם אשר נצטוה בה משה רבינו והתיחסה אליו ׳ לא באה רק להקל העבודה והטורחים ׳ וכל מה שאיפשר שתרמה בקצתם שיש בו צער או טורח גדול ׳ אינו רק מפני שאינך יודע המנהגים ההם והדעות הנמצאות בימים ההם ראה ההפרש אשר בין שישרוף האדם את בנו לעבודת אלהיו ׳ ובין שישרוף בן יונה לעבודת אלהינו ׳ כתוב בתורי כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ׳ וזאת היתה עבדתם לאלהיהם ומעבודתיה בכיוצא בזה לשרוף בן יונה או מלא כף סולת ׳ ולפי זה העניין הוכיח השם אומתינו בעת מרותה ׳ עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי ׳ ונאמר עוד בזה העניין ׳ המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה

להוליכו אל הר עזז וקשה הצליחה הנקרא עזאזל מטעם עזז ואזל שהוא שם מורכב ותאר להר קשה ההליכה ושם ימות מיתה משונה / ועכ"פ הוא קרבן לה׳ כמו השעיר הב׳ / ובזוהר אמר שעזאזל הוא שם תאר לשטן והש"ית צוה לתת זה השעיר שוחד לשטן למען יהפך לישראל לאוהב וכמלך שצוה לתתמנה מסעודתו לכלבו ואין עלינו אשמה אחר שהוא מצות השם / אך לדעת הרב ז"ל יהיה טעם זה פגום כי הוא כנותן יד לפושעים הפך הכוונה בכלל הקרבנות : שהחטאים אינם משאות י עם היות שאינם משאות לגוף עכ"ז הם משאות לנפש עד שמפני כובד משאם לא תוכל לעלות אל מקרה עד"הכ מי יודע רוח האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה / וכן יאמר המשורר כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני : אבל זולתי נתן לי בו טעם י יתכן שירמוז אל החבר אשר כן יאמר (בי"ד לשני מהכוזרי) : רוצה לומר השיר י והוא הדבר שאמרו ז"ל אין אומרים שיר אלא היין : החג הזה י ר"ל חג הסכות :
המצוות אשר כלל אותם הכלל הי"ב י הם הלכות טומאה וטהרה : זכרנו תועלתם בכלל י ר"ל שיהי׳ לב"הנו גדולה בנפש : רק להקל העבודות והטורחים י כי כמו שגאל גופותינו מן העבודות והשעבוד לפרעה כמו כן גאל נפשותינו

מאפליה מרוע אמר עמי רדנו לא נבא עוד אליך · ר"ל אי זו מצורת טורח היתה להם בזאת התורה עד שיצאו מכללה וכבר קראנו השם יתעלה : ואמר מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וגו' · כונת אלו הפסוקים כולן ענין אחד · וזאת היא הקדמה גדולה לא תסור משכלך · ואחרית אומר כבר בארנו שהכונה כולה היתה במקדש להתחדש בו התפעלות לבא אליו ושייראו ויפחד כאמרו · את מקדשי תיראו וכל דבר נכבד כשיתמיד האדם לראותו יחסר מה שבנפש ממנו וימעט מה שהיה מגיע בגללו מן ההתפעלות · כבר העירו החכמים ז"ל על זה הענין ואמרו שאין טוב להכנס למקדש בכל עת שירצה · וסמכו זה לאמרו הוקר רגלך מבית רעך · ומפני שהיתה זאת הכונה · הזהיר הש"י הטמאים מהיכנס למקדש עם רוב מיני הטומאות · עד שכמעט שלא תמצא אדם טהור רק מעטים · כי אם ינצל ממגע נבלה לא ינצל ממגע אחד משמנה שרצים הנופלים תמיד בבתי' ובמאכלים ובמשקים · והרבה פעמים ירמסם האדם דרך הליכתו · ואם ינצל כזה לא ינצל ממגע נדה או זבה או זב או מצורע או משכבת · ואם ינצל מאלו לא ינצל משכיבת אשתו או מקרי · ואפילו הטהור מאלו הטומאות לא הותר לו להכנס למקדש עד שיעריב שמשו · ולא הותר לו להכנס בלילה במקדש פי' אפילו משיעריב שמשו כמו שהתבאר במדות ובתמיד · ובלילה ההוא ישכב עם אשתו על הרוב או תתחדש לו סבה מסבות הטומאה וישכים ביומו כאתמולו ויהיה זה כולו סבה להתרחק מן המקדש ושלא ידרכו בו בכל עת · וכבר ידעת אמרם אין אדם נכנס לעזרה לעבודה ואפילו טהור עד שהוא טובל · באלו הפעולות תתמיד היראה ויגיע ההתפעלות המביא לכניעה המכוונת · וכל אשר תהיה הטומאה יותר נמצאת יהיה הטהרה ממנה יותר כבידה וזמנה יותר ארוך · ההתאהל עם המתים וכ"ש הקרובים היא יותר נמצאת מכל טומאה ואין לה טהרה אלא עם אפר פרה עם רוחק מציאותה ואחר שבעת ימים · והזיבות והנדות יותר ממגע טמאים · מפני זה צריכין שבעת ימים ואשר יגע בהם יום אחד · ולא תשלם טהרת זב וזבה ויולדת אלא בקרבן · מפני שהוא מעט מציאות מן הנדות ואלו כולן ג"כ דברים מכוערים נמאסים ר"ל זב וזבה ונדה ומצורע ומת ונבלה ושרץ ושכבת זרע : ועלו בידינו מאלה המשפטים תועלות גדולות ורבות · אחת מהן להתרחק מן הכיעור והמיאוס והשנייה שמירת המקדש והשלישית לישא פנים למנהג המפורסם כי היה מטורת הצאבא הגדול בענין הטומאה מה שתשמעהו עתה והרביעי להקל הטורח ההוא מעל האדם ושלא ימנעהו ענין הטומאה והטהרה מעסק מעסקיו : כי זאת המצוה של טומאה וטהרה אינה נתלית רק במקדש וקדשיו לא בזולתם : בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא אבל לזולת' אין חטא עליו אם ישאר טמא כל אשר ירצה ויאכל חולין טמאין כמו שירצה · והמפורסם מדעת הצאבה עד זמננו זה בארצות המזרח ר"ל שארית המגורתי · שהנדה תהיה בבית בפני עצמה · וישרפו המקומות אשר תלך עליהם · ומי שמדבר עמה יטמא · ואפילו אם עבר רוח על הנדה ועל הטהור יטמא · ראה כמה בין זה ובין אמרנו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה · ולא יאסר ממנו רק בעילתה כל ימי טומאתה ומן המפורסם שבדעותם עד זמננו זה ·

שכל

נפשותינו מן העבודות לע"ז שהיה טורח גדול ועול קשה על עובדיהם עד שגם בניהם היו שורפי' לאלוהיהם את כל א רחקה התורה לעקור זכרה מלב האדם ולהביא עבודות קלות תחתיהן להקריב לה' חלב ודם בהמות וגם בזה לא היתה הכוונה כי אין חפץ לה' בעבודת האדם לו אין צורך ככתוב אם חטאת מה תפעל בו וגו' אם צדקת מה תתן לו וגו' · אבל כוונת התורה שיעבוד האדם לגופו ונפשו ללמוד מדות טובות ודעות אמיתיות באלהות אשר הם יתנו האושר והצלחה לגוף בזה והאושר נפשי לנפש בבא · אבל מאשר היו אלה העבודות מורגלות אצלם להיות עבודת האלהות ע"כ לא יכול לעקרם מכל וכל והתירם להיות לאל אמת עכ"פ והקל בעבודתם כפי יכלתו · והנה מי שלא ידע גודל טורח ע"ז אשר

היה

אבל מה שיבדל מן הגוף משער או צפורן או דם הוא טמא , ומפני זה כל ספר אצלם טמא , מפני שהוא נוגע הדם והשער , וכל מעביר תער על בשרו יטבול במים חיים , וכיוצא באלו הטרחים אצלם רבים מאד , ואנחנו אין לנו טומאה וטהרה אלא בקדש ובמקדש , אמנם אמרו יתעלה והתקדשתם והייתם קדושים , אינם בעניין טומאה וטהרה כלל , לשון ספרא זו קדושת מצוה , וכן מה שאמר קדושים תהיו אמרו זו קדושת מצות , ומפני זה קרא העברה על המצות גם כן טומאה , אמר באבות המצות ועקריהם שהם , ע"ז וגלוי עריות , ושפיכות דמים , אמר בעבודה זרה , כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי , ובגלוי עריות , אל תטמאו בכל אלה , ובשפיכות דמים , ולא תטמאו את הארץ , הנה התבאר שמלת טומאה נאמרת בשתוף על שלשה ענינים , נאמרת על מדות האדם ועברו על המצוה בו ממעשה או דעת , ועל הזיהומים ועל הליכלוכים , טמאתה בשוליה , ועל אלו העניינים המדומים , ר"ל מגע דבר פלוני או משא דבר פלוני או לשאת דבר פלוני על כתפיו , ועל זה המין האחרון אמרו אין דברי תורה מקבלין טמאה , וכן הקדושה נאמר בשיתוף על שלשת עניינים שכנגד אלו השלשה , ומפני שאי אפשר להטהר מטומאת מת אלא אחר שבעת ימים ובמציאות אפר הפרה ג"כ והיו הכהנים צריכים תמיד להכנס אל המקדש להקריב , הזהיר כל כהן מטומאת מת לבד , רק להכרח גדול אשר יכבד עניינו על הטבעים , ר"ל להמנע מקרוב אל האבות ואל הבנים ואל האחים ולעמוד עמהם ולנגוע בהם , ולרוב הצרך להיות כהן גדול במקדש תמיד , לאמרו והיה על מצחו תמיד , הוזהר מלטמא למת כל עקר ואפילו לאלו הקרובים , הלא תראה איך זאת האזהרה אינה כוללת הנשים , בני אהרן ולא בנות אהרן , מפני שאין הנשים צריכות בהקרבה , ומפני שאי אפשר שלא ישגה אדם מישראל ויכנס למקדש טמא , או יאכל קדשים והם טמא , או אפשר שיעשה זה במזיד כמו שיעשו הרשעים העבירות הגדולות והם מזידים , צוה מפני זה להקריב קרבנות שיכפרו על טומאת מקדש וקדשיו , קצתם לזדון וקצתם לשגגה לפי מיניהם , והם שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים , ושעיר המשתלח , כמו שהתבאר במקומותיו , כדי שלא יעלה בלב המזיד שלא עשה רעה גדולה בשטמא מקדש ה' , רק ידע שנתכפר לו בשעיר אמר ולא ימות בטומאתם , ואמר ונשא אהרן את עון הקדשים , ונכפל זה העניין הרבה , אבל טומאת צרעת כבר בארנו עניינה , ורבותינו ז"ל ג"כ בארוהו , והודיעו אותו והעקר המוסכם עליו שהוא עונש על לשון הרע , ושהשנוי ההוא יתחיל בכותלים , ואם עשה תשובה הוא המכוון , ואם עמד במריו יתפשט השנוי ההוא לכלי משרתיו וכלי ביתו , אם עמד במריו יתפשט אל בגדיו ואח"כ לגופו , וזהו מופת מקובל באומה כמי סוטה , ותועלת זאת האמונה מבוארת מצורף אל היות הצרעת מתדבקת וכל בני אדם מואסים אותה ובדלים ממנה וכמעט שהוא בטבע , אך היות טהרתה בעץ ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפורים כבר נודע טעמם במדרשות ואמנם אינו נאות בכונתינו , ואני לא ידעתי עד היום טעם אחד מהם , ולא טעם עץ ארז ואזוב ושני תולעת בפרה

היה מאד , ורואה עתה עבודות אלהינו כתורה וכמצוה יחשב לו זה לעמל וטורח רב , מה שאין הענין כפי מחשבתו כי היה זה קולא גדולה לשטתו כערך יודעי עבודת השם ועבודות ע"ז אשר היו בימים ההם : כל ספר אצלם טמא . כל מגלח בשבור נגיעתו בדם הקוזה ובתגלחת השער , וכן בזהר נחשבו השער והצפרנים למותרות ומקום אחיזה לקליפות , וגם שם מזכיר דעת הקדמונים בחומר טומאת הנדה והפרישה ממנה : אבל טומאת צרעת . והחבר (בל"א לשני מכוזרי) יאמר בטעם טומאת הצרעת והזיבות שהם מטעם טומאת מת וזה כי המת הוא מת כלם והצרעת הוא מת חלקי ואבר אחד , והזרע הנפסד הוא מת כחני שהי' בכח להיות אדם בעל נפש : ולא טעם על ארז ואזוב ושני תולעת בפרה

בפרה אדומה · וכן אגודת אזוב שמזים בה דם הפסח איני מוצא דבר שאסמך עליו ביחוד אלה המינים · וטעם קרא פרה אדומה חטאת הוא מפני שהיא משלמת טהרת טומאת מת להכנס למקדש ולאכול בקדשים אח"כ · כונת הענין שהוא אחר שנטמא נאסר עליו להכנס למקדש ולאכול קדשים לעולם · לולא זאת הפרה שנשאה זה החטא · כציץ שהוא מרצה על הטומאה · וכשעירים הנשרפים · ומפני זה היה העוסק בפרה ובשעירים הנשרפים מטמא בגדים · כשעיר המשתלח אשר יאמין בו כי מרוב מה שנשא מן העונות הוא מטמא מי שנגע בו הנה כבר זכרנו מזה הכלל טעמי מה שידענו לתת בו טעם כפי מה שנראה לנו :

פרק שמונה וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל השלשה עשר · הם אשר ספרנום בהלכות מאכלות אסורות ובהלכות שחיטה · ובהלכות נדרים ונזירות · וכבר בארנו בזה המאמר ובפירוש אבות הועלת זה הכלל באור גמור בדברים רחבים מאד · ועוד נוסיף עליו באור בזכרון פרטי המצות המנויות שם ואומר כי כל מה שאסרתו התורה עלינו מן המאכלים מזונם מגונה · ואין בכל מה שנאסר עלינו מה שיספק שאין חזק בו רק החזיר והחלב · ואין הענין כן כי החזיר יותר לח ממה שצריך · ורב הפסולת והמותרות · ורוב מה שמאסתו התורה לרוב לכלוכו ומזונו בדברים המאוסים · וכבר ידעת הקפדת התורה על ראיית הלכלוכים ואפילו בשדות במחנה כל שכן בתוך המדינה · ואלו היתה מותרת אכילת החזיר היו השווקים עם הבתים יותר מלוכלכים מבית הכסא כמו שתראה ארצת הצרפתים היום · כבר ידעת אמרם פי חזיר כצואה עוברת דמי · וכן חלב הקרב משביע ומפסיד העכול ומוליד דם קר מרובק · ושרפתו היתה יותר ראויה מאכילתו · וכן הדם והנבילה קשים להתעכל ומזונם רע · וידוע שהטרפה תחלת נבלה היא · ודע שאלו הסימנים רוצה לומר העלאת גרה ושסיעת פרסה בבהמות · וסנפיר וקשקשת בדגים · אין מציאותם סבת ההתר ולא העדרם סבת האסור · ואמנם הם סימן יודע בו המין המשובח מן המין המגונה · וטעם גיד הנשה כתוב · ואמנם טעם אבר מן החי הוא היותו מקנה ומלמד אכזריות · ועוד שכן היו עושים אז מלכי הגוים · תם לעבודה זרה היו עושים כן : ר"ל שהיו חותכין מן הבהמה אבר ידוע ואוכלים אותו ואמנם איסור בשר בחלב עם היותו מזון עב מאד בלא ספק ומוליד מלוי רב אין רחוק אצלי שיש בו ריח עבודה זרה אולי כך היו עושין בעבודה מעבודותיה או בחג מחגיהם וממה שמחזק זה אצלי זכר התורה אותו שני פעמים תחלת מה שצותה עליו עם מצות החג שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך כאלו אמר בעת חגיכם ובואכם

בפרה אדומה · והקונטרס זהר חניתא הנדפס פה ברלין לדוגמא בעלמא ז"ל ויקחו אליך פרה אדומה · ת"א כפקודא דא רמיזא רזא דגלגלא ותחי' לנחמת אבלית דלא יתכנסון בנין דהאי מיתא לא אתאביד לעלמין אלהין ומין חיהו להדרא בגוי חייא · עיי"ש כי שם ביאר שהוא רמז לענין ההוי' וההפסד בארבעה מיני דלא"מ ואיך הכל הי' מן העפר והכל שב אל העפר ושב מן העפר אל ההויה :

המצוות אשר כלל אותם הכלל הי"ג · הם מאכלות האסורות בכוזרי בכ' לשני הוא בכוון טעם שאנחנו באומות כלב באיברים שהוא רב החליים ורב הבריאות · וכמו שהלב לוקח היותר זך מן הדם והיותר בריא אשר לא יקרה לו ממנו חלה ומבע כן אנחנו לוקחים מהמזונות המזון היותר בריא והיותר מועיל לגוף ואת הדבר שכתב הרב ז"ל בטעם המאכלים האסורים : איסור בשר בחלב · פילון היהודי הוא ידידי' האלכסנדרי כתב הטעם שהוא מדת אכזריות להפסיד האם במזון שהכין הטבע לחיותו · וכתב עליו בעל מאור עינים שטעמו זה קרוב שדעת דוקי לנו · ויתכן

ובואכם לפני לא תבשל מה שתבשל שם על דרך פלוני כמו שהיו הם עושים זהו הטעם החזק אצלי בענין ואמנם לא ראיתי זה כתוב במה שראיתי׳ מספרי הצאבה ואמנם מצות שחיטת בהמה היא הכרחית מפני שהמזון הטבעי לבני אדם הוא מין הזרעים והצומחים בארץ ומבשר בעלי חיים והטוב שבבשר הוא מה שהותר לנו לאכלו וזה מה שלא יסופק בו רופא וכאשר הביא הכרח טוב המזון להריגת בעלי חיים כונה התורה לקלה שבמיתות ואסרה שיענה אותם בשחיטה רעה ולא בנחירה ולא יחתוך מהם אבר כמו שבארנו , וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר ב״ח כי אהבת האם ורחמיה על הולד אינו נמשך אחר השכל רק אחר פעל הכח המדמה הנמצא ברוב בעלי חיים ׳ כמו שנמצא באדם ׳ והיה זה הדין מיוחד בשור ושה ׳ מפני שהם מותר לנו אכילתם מן הבייתות הנהוג לאכלם ׳ והם אשר תכיר מהם האם את הולד וזהו הטעם ג״כ בשלוח הקן ׳ כי הביצים אשר שכבה האם עליהם והאפרוחים הצריכים לאמם על הרוב אינם ראויה לאכילה ׳ וכשישלח האם ותלך לה לא תצטער בראות לקיחת הבנים ׳ ועל הרוב יהיה סבה להניח הכל ׳ כי מה שהיה לוקח ברוב הפעמים אינו ראוי לאכילה ׳ ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות כל שכן בבני אדם ׳ ולא תקשה עלי באמרם על קן צפור יגיעו רחמיך וגומר ׳ כי הוא לפי אחרת מעתי הדיעות אשר זכרנום ר״ל דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא הרצון לבד , ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני ׳ וכבר זכרנו באור התורה לטעם כסוי הדם והיותו מיוחד בחיה טהורה ועוף טהור , ועם מה שצותנו התורה מאיסור המאכלים האסורים צותנו ג״כ בנדרי אסר ׳ והוא כי כשיאמר אדם זה הלחם אסור עלי או זה הבשר אסור עלי ׳ נאסר עליו לאכלו ׳ כל זה להרגיל לקנות מדת ההסתפקות , ולחסום תאות המאכל והמשתה ׳ אמרו נדרים סייג לפרישות ומפני שהנשים ממהרות לכעוס לקלות הפעלותם וחולשת נפשם ׳ אלו היה ענין שבועותיהם ברשותם היה בזה צער גדול בבית ומחלקת והפסד סדר , בהיות זה המין מן המזון מותר לאיש ואסור לאשה ׳ וזה אסור על הבת ומותר לאם ׳ ומפני זה סמך העניין לבעל הבית בכל מה שיש לו בו נזק או תועלת ׳ הלא הראה שמי שהיא ברשות עצמה ואינה נמשכת אחר בעל הבית להנהיגה דינה כדין האנשים בנדרים ׳ ר״ל מי שאין לה בעל ומי שאין לה אב או מי שבגרה ׳ וטעם נזירות מבואר מאד והוא הפרישות מן היין אשר הפסיד מן הראשונים והאחרונים רבים ועצומים כל הרוגיו וגם אלה ביין שגו ׳ ובא מרין הנזירות מה שתראה מאיסור כל אשר יעשה מגפן היין , להרחקה יתירה עד שיספיק לאדם ממנו הדבר הצריך ׳ כי הנשמר ממנו נקרא קדוש ׳ וחושם במדרגת כהן גדול בקדושה ׳ עד שלא יטמא אפילו לאביו ולאמו כמוהו ׳ זאת הגדולה מפני שפירש מן היין :

פרק תשעה וארבעים

המצוות אשר כלל אותם הכלל הארבעה עשר הם אשר ספרנום בספר נשים , והלכות איסורי ביאה ׳ וכלאי בהמה ׳ ומצות מילה מזה הכלל ׳ וכבר הקדמנו להגיד תכלית כונת זה הכלל ׳ ועתה אחל לבאר פרטיו

ויתכן שהוא אומר טעם הפסוק כמו שאמר הרב ז״ל בטעם מחסר אבר שיחוסר אבר כפשוטו של כתוב כמבואר (במ״א מזה) : והסרה שיענה אותה בשחיטה רעה ׳ מזה ראיה כי יפה עושים החסידים החדשים המהדרים אחר סכין של שחיטה המחודד ואינם שוחטים בסכין חלוק בלי חידוד השוהה לשחוט :

המצוות אשר כלל אותם הכלל הי״ד ׳ הם איסורי הביאה : וכבר הקדמנו ׳ כבר אמר (בנ״א מזה) שהטעם כדי

פרטיו ואומר · מן הידוע כי צריך אדם לאוהבים כל ימיו · וכבר ביאר זה אריס"טו בויאמר התשיעי מספר המדות
אם בעת בריאותו והצלחתו יהגה בחברתם · ובעת צרתו יצטרך אליהם ובזקנותו וחולשת גופו יעזר בהם · וזאת
האהבה נמצאת בבנים יותר ויותר גדולה וכן בקרובים · ולא תשלם האהבה והאחוה והעזר בקרובים רק ביוחסים ,
עד שהמשפחה האחת כשקבצה אבי אב אחד ואפילו אבי אב רחוק · יהיה ביניהם בעבורו אהבה ועזר קצתם
לקצתם וחמלת קצתם על קצתם אשר היא אחת מכונות התורה הגדולות · ומפני זה נאסרה הקדשה למה שיש
בההרה מהפסד היחס · והיות הנולד ממנה נכרי לבני אדם כלם לא ידע לעצמה קרוב ולא יכירהו אחד מקרוביו ·
וזהו הרע שבעניינים לו ולאביו · ועניין אחר גדול בטעם איסור הקדשה והוא מניעת רוב תאות המשגל והתמדתו
כי בהתחלף גופי הקדשות תוסיף התאוה · כי לא יתעורר האדם לגוף אחד שהרגיל בו תמיד · כהתעוררו לגופות
מתחדשות חלוקי הצורות והענינים ובאסור הקדשות תועלות גדולה מאד והיא מניעת הקטטות · כי אלו היתה
הקדשה מותרת · היו באים אל אשה אחת אנשים רבים בעת אחת לפי המקרה ולא היו נמלטים מהמחלוקת ,
וברוב הפעמים היו הורגים זה את זה או היו הורגים אותה · כענין הנודע מאז · ובית זונה יתגוררו · ולמנוע אלו
הרעות העצומות ולהביא התועלת הכוללת והיא ידיעת היחסים נאסרה הקדשה והקדש · ולא נמצא צד היתר
למשגל רק ביחד אשה ולישא אותה במפורסם · כי אלו היה די לו ביחודה לבד · היו רוב בני אדם מביאים קדשה
לבתיהם זמן אחד מוסכם בין שניהם ויאמר שהיא אשתו · ומפני זה צוה לעשות מעשה אחר שייחדה אליו בו
והוא האירוסין · ושיפרסם הדבר והוא הנשואין ויקח בועז עשרה נשים וגו׳ ופעמים שלא יהיה ביניהם הסכמת
אהבה ושלום ולא יסודר עניין ביתם והותר לו לגרשה · ואלו היתה מתגרשת בדבור לבד או בהוציאה מביתו ,
היתה האשה מחזרת אחר פשיעה ויוצאה ואומרת כי גרושה היא · או כשתזנה עם אדם תאמר היא והנואף שכבר
נתגרשה ולזה נצטווינו שלא יתכן לגרש רק בספר שיעיד עליו וכתב לה ספר כריתות ומפני שחשד הזנות והספקות
הנופלות בו על האשה רבות מאד · נצטווינו בדיני סוטה · אשר הענין ההוא מביא לכל אשה בעולה שתשמור
עצמה בתכלית השמור · כדי שלא יחלה לב בעלה עליה מפני פחד מי סוטה · שאף רוב הנקיות הבטוחות בעצמן
היו פודות עצמן מן המעשה ההוא אשר יעשה בה בכל ממונן · ואף המות טוב מן הבושת הגדול ההוא , והוא
פריעת ראש האשה · וסתירת שערה · וקריעת בגדיה עד שיתגלה לבה והקפתה בכל המקדש לעיני הכל נשים
ואנשים ובפני בית דין הגדול , וימנעו מפני זה הפחד חליים גדולים מפסידים סדר בתים רבים , ומפני שכל נערה
בתולה היא עומדת להנשא לכל מי שיזדמן , לא חייב המפתה אותה רק שישאנה · כי הוא הטוב לה בלא ספק
ויותר רופא מחצה ויותר מתקן ענינה משישאנה זולתו , ואם לא תרצה בו היא או אביה יתן המוהר · והוסיף
בעונש האונס לא יוכל לשלחה כל ימיו · ואמנם טעם היבום כתוב · כי היה מנהג קדום קודם מתן תורה ,
והשאירהו התורה · וצותה לעשות החליצה · מפני שהמעשים ההם היו מגונים במנהגי הזמנים ההם · ואולי יברח
מן הגנות ההוא וייבם · מבואר הוא זה בתורה ככה יעשה לאיש וגו׳ · ונקרא שמו בישראל וגו׳ , ואפשר ללמוד
ממעשה יהודה מדה חשובה ויושר משפט · וזה מאמרו תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה · ובאור זה
שבעילת קדשה קודם מתן תורה היה כבעילת האדם אשתו אחר מתן תורה · ר"ל שהיה מעשה מותר לא היה
אדם מרחיק אותו כלל , ונתינת שכר המותנה עליו לקדשה אז בנתינת כתובת אשה לה עתה בעת הגרושין ר"ל

שהוא

לפסוק התורה : במאמר התשיעי · בי"ג ממנו : כי היה מנהג קדוש · נב"ר אמרן ז"ל שיהודה התחיל בזה המנהג , והיה
הינוס בלחים והנהגה בקרובים :

משכבו

שהוא דין מדיני האשה שחייב עליו לתתו · ומאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז · מלמד אותנו שעניני המשגל כולם ואפי' המותר מהם הוא בשת עלינו לדבר בו , וראוי לשתוק ממנו ולהסתירו · ואפי' אם יגרום הפסד ממון · כמו שתראה יהודה עשה באמרו טוב שנפסיד וישאר לה מה שבידה משנתפרסם לבקש ונוסיף בשת · וזאת היא המדה אשר למדנו מן העניין ההוא ואמנם היושר אשר למדנו ממנו הוא אמרו לנקית עצמו מגזלתה ושהוא לא שנה ולא בטל מה שהסכים עמה עליו הנה שלחתי הגדי הזה · אין ספק שהגדי ההוא היה טוב במינו מאד · ומפני זה רמז אליו ואמר · הזה · וזהו היושר אשר ירשו מאברהם יצחק ויעקב · שלא ישנה אדם בדבורו · ולא יחליף תנאו · ושיתן לכל איש חקו משלם · ושאין הפרש בין מה שיהיה בידו מממון חברו · ע"ד הלואה · או ע"ד פקדון , או על אי זה צד שיתחייב לו משכירות או זולתו ושכתובת כל אשה כדין כל שכר שכיר ואין הפרש בין כובש שכר שכיר ומי שיכבוש חקי אשתו ואין הפרש בין עושק שכיר או מתעולל עליו להוציאו מבלי שכירות או שיעשה כן עם אשתו עד שיוציאנה מבלי מוהר : הלא תשתכל ברוב יושר אלו החוקים ומשפטים צדיקים איך שפטו במוציא שם רע · והוא כי אין ספק כי זה האיש הרע לא אהב אשתו אשר הוציא עליה שם רע , ולא מצאת חן בעיניו · ואלו היו רוצה לגרשה כדין כל מגרש אשתו לא היה לו מונע מזה · אך היה מתחייב לתת לה חוקה הראוי לה , ושם לה עלילות דברים כדי להפטר ממנה בלא תשלומין · והוציא עליה דבה ודבר שקר להחזיק בחקה שיש לה עליו והוא חמשים כסף · כי זהו מוהר הבתולות הקצוב בתורה , ומפני זה גזר עליו הש"י לשלם מאה כסף · (כי זהו מוהר הבתולות) נמשך אחר העקר אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו · וכדין עדים אממין כמו שבארנו , כן זה המוציא שם רע חשב להפסידה חמשים כסף הראוים לתת לה · ישלם מאה , וזה ענשו על שהיה כובש חוקה הראוי לה והשתדלו להחזיק בו · ויהיה ענשו על שפתת מעלתה והוציא עליה קול הזנות שהיו פוחתין מעלתו כשהכוהו ברצועה, כאמרו וייסרו אותו, והיה עונש על בחירתו התאוה ובקשו ההנאה לבד · שנתחייב להחזיק בה עולמית, לא יוכל שלחה כל ימיו כי לא הביאו אל כל זה רק היותה כעורה בעיניו, כן ירפאו המדות הרעות כשיהית רופאים המצוה האלהית , לא נסורו אופני היושר · מבוארים גלויים בכל דיני זאת התורה עם ההשתכלות הטוב · השתכל איך השוה בין דין מוצא שם רע אשר חשב להחזיק בחוק הראוי עליו לתתו ובין דין גנב שלקח ממון חברו · ושם דין עדי זוממין אשר זמם להזיק ואע"פ שלא בא ההזק כדין מי שהזיק וחמס ר"ל גנב ומוציא שם רע · הדין בשלשתן תורה אחת ומשפט אחד , הפלא מאד מתוכן משפטי הש"י כמו שתתמה מתוכן מעשיו · אמר הצור תמים פעלו , יאמר כי כמו שמעשיו בתכלית השלמות כן משפטיו בתכלית היושר , אבל דעותינו קצרי יד מלהשיג שלמות כל מעשיו ויושר כל משפטיו, וכמו שנשיג קצת נפלאות מעשיו , באיברי ב"ח ותנועת הגלגלים · כן נשיג יושר קצת משפטיו · ואשר יעלם ממנו משני המינים יחד הוא יותר מן הנגלה לנו הרבה מאד : ואשוב אל כונת הפרק · ואמנם אסור העריות הענין בכלם שב למעט המשגל ולמאוס בו ושלא ירצה ממנו כי אם מעט מוער · אם איסור זכור ואיסור בהמה מבואר מאד · אחר שהענין הטבעי נמאס להעשות רק לצורך כל שכן העניין היוצא חוץ לטבע ולבקש ההנאה לבד · והעריות מן הנקבות כלם יקבצם עניין אחד · והעניין ההוא הוא שכל אחת מהן נמצאת על הרוב עם האיש שנאסרה עליו תמיד בביתו · והיא ממהרת לשמוע לו לעשות רצונו · וקריבה להמצא אליו לא יטרח להזמינה · ואי אפשר לשופט להרחיק על אדם כשימצאו אלו עמו · ואלו היה דין הערוה כדין הפנויה ר"ל שיהיה מותר לישא אותה ושלא יהיה בה מן האיסור רק שאינה אשתו · היו רוב בני אדם בכשלון ונותם תמיד · וכאשר נאסרה בעילתן כל עיקר ונמנע

לנו מניעה גדולה ר״ל במיתת בית דין ובכרת · ושאין שם שום צד התר על בעילתם · יש לבטוח בזה שלא יכוין האדם אליהם ושלא יהרהר בהם כלל · והיות הערוה ממהרת וקרובה להמצא כאשר זכרנו מבואר מאד · וזה כי האדם כשיהיה לו אשה · מן הידוע שאמה וזקנתה ובתה ובת בתה ואחותה נמצאות עמו ברוב העתים על הרוב · ושהבעל פוגש בהם תמיד בצאתו ובבואו ובעשותו מלאכתו · וכן האשה הרבה פעמים תעמוד עם אחי בעלה ואביו ובנו · וכן מציאות האדם על הרוב עם אחיותיו ודודותיו ואשת דודו והיותו גדל עמהם הוא מבואר מאד · ואלו הם כל העריות של שאר בשר · זהו אחד מן העניינים אשר בעבורם נאסר שאר בשר · ואמנם העניין השני הוא אצלי להזהיר במדת הבשת · כי היות זה המעשה בין השרש והענף עזות גדולה מאד · רצוני לומר לבעול האם או (נ״א עם) הבת · ונאסר על שרש וענף שיבעול אחד מהם את חברו · ואין הפרש בין שיבעול השרש או הענף או שיתקבצו שרש וענף בבעילת גוף שלישי · רצוני לומר שיתגלה גוף א׳ גילוי משגל לשרש וענף · ומפני זה נאסר לקבץ בין אשה ואמה ולבעול אשת האב ואשת הבן · שאלו כלם הם גלוי ערות גוף אחד לערות שרש וענף · והאחים כשרש וענף וכאשר נאסרה האחות נאסרה אחות האשה ואשת האח · שהיא התקבץ שני אישים שהם כשרש וענף בבעילת גוף שלישי · וכאשר החמיר באיסור קבוץ האחים ושם אותם כשרש וענף וגם כגוף אחד · אסר מפני זה בעילת אחות האם ג״כ שהיא במקום האם ואחות האב שהיא במקום האב · וכמו שלא נאסרה בת אחי האב ולא בת אחות האב כן לא נאסרה ברת האח ולא בת האחות הקש אחד · ואמנם היות אחי האב מותר באשת בן אחיו והיות בן האח אסור באשת אחי אביו · הוא מבואר לפי הטעם הראשון · כי בן האח נמצא על הרוב בבית אחי אביו ושייכותו עם אשת אחי אביו כשייכותו באשת אחיו · ואמנם אחי האב אינו נמצא כן בבית בן אחיו ואין שייכות לאחי האב עם אשת בן אחיו · הלא תראה שהאב בעבור שהוא שייך עם אשת בנו כשייכות בנו באשתו היו שני האסורין שוין ובמיתה אחת · וטעם איסור בעילת נדה ואשת איש מבואר אין צריך לבקש לו טעם · וכבר ידעת שאסור לנו ליהנות בערוה על אי זה צד שיהיה ואפילו בראיית העין והוא שיכוין ליהנות כמו שבארנו בהלכות איסורי ביאה · ושם פיארנו שאין מותר בתורתינו להרהר במשגל כלל וגם לעורר הקושי כלל ושהאדם כשיתקשה מבלתי כונה ראוי לו שישוב רעיוניו למחשבה אחרת · וישתכל בדבר אחר עד שיסור הקושי · אמרו החכמים ז״ל במוסריהם המשלימים החסידים · בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש · אם ברזל הוא נמוח · ואם אבן הוא מתפוצץ · שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ סלע · הוא אומר לבנו דרך מוסר כשתתקשה ותכאב · לך לבית המדרש ותקרא וחלוק ושאל וישאלוך יסור ממך הכאב ההוא בלי ספק · ותמה מאמרו מנוול · כי זה באמת נוול גדול הוא · ואין המוסר הזה מצד התורה לבד כי העניין הזה גם כן אצל הפילוסופים · כבר הודעתיך דברי אריס״טו בלשון אמר זה החוש אשר הוא חרפה לנו · ר״ל חוש המשוש · המביא לבחור המאכל והמשגל · והוא קורא בספריו האנשים הבוחרים המשגל ואכילת מיני התבשילים · הפחותים · וירחיק פה ויאריך לשון בגנותם ובפחיתותם ויתלוצץ עליהם · ימצא זה בספר המדות אשר לו · ובספר ההגדה והספור · ולפי זאת המורה החשובה אשר ראוי לכוין אליה ולהחזיק בה · הזהירו חכמים ז״ל מהסתכל בבהמה ועוף בשעה שנזקקין זה עם זה · וזהו הטעם אצלי באסור כלאי בהמה · כי בידוע שלא

משכהו לבית המדרש · כלומר אם עלו ברעיוניך הרהורי התאוות הפנה מחשבותיך לעסק הרהורי תורה אז לא ירכבו הרהורי התאוות וילכו הלוך וחסור: חרפה לנו · לדעת הרמ״בן ז״ל הוא שבח ובאמת המתנהג בו כפי הטבע הוא חרפה לנו והמתנהג בו כפי הדת הרי זה משובח:

יתעורר איש ממין א' לבעול איש ממין אחר על הרוב אם לא ירכיבוהו עליו בידים כמו שתראה אלו הפחותים מולידי הפרדים עושים תמיד, ומאסה התורה שישפיל איש מישראל מעלתו לזה המעשה, למה שבו מן הפחיתות והעזות שיתעסק בדברים שמאסה התורה לזכרם כל שכן לעמוד עליהם ולעשותם רק בעת הצורך ואין צורך לזאת ההרכבה, ויראה לי כי טעם אסור קבוץ שני מינים באי זה מעשה שיהיה אינו רק להרחיק מהרכבת שני מינים, ולא לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, כי אם יקבץ בין שניהם פעמים ירכיב אחד מהם על חברו, והראיה על זה היות הדין הזה כולל לזולת שור וחמור, אחד שור וחמור ואחד כל שני מינין אלא שדבר הכתוב בהווה, וכן המילה אצלי אחד מטעמים למעט המשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת עד שימעט במעשה הזה, וכבר חשבו שזאת המילה היא השלמת חסרון יצירה, ומצא כל חולק מקום לחלוק ולומר, איך יהיו הדברים הטבעיים חסרים עד שיצטרכו להשלמה מחוץ, עם מה שהתבאר מתועלת העור ההוא לאבר ההוא ולא נתנה מצוה זה להשלים חסרון הבריאה, רק להשלים חסרון המדות והנזק ההוא הגופני המגיע לאבר ההוא, הוא המכוון, אשר לא יפסד בו דבר מן הפעולות שבהם עמידת האיש ולא תבטל בעבור' ההולדה, אבל תחסר בו התאוה היתרה על הצרך והיות המילה מחלשת כח הקוש, ופעמים שתחסר ההנאה, הוא דבר שאין ספק בו, כי האבר כשישפך דמו ויוסר מכסהו מתחלת בריאתו יחלש בלי ספק, ובבאור אמרו החכמים ז"ל הנבעלת לערל קשה לפרוש ממנו, זהו החזק בטעמי המילה אצלי, ומי היה מתחיל בזה המעשה רק אברהם אבינו ע"ה, אשר נודע מיראת חטאו מה שזכרו החכמים ז"ל באמרו, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה, ויש במילה עוד ענין אחר צריך מאד, והוא שיהיה לאנשי זאת האמונה כלם, רצוני לומר מאמיני יחוד השם, אות אחד גשמי שיקבצם, ולא יוכל מי שאינו מהם לומר שהוא מהם והוא נכרי, כי פעמים יעשה האדם כן כדי להגיע אל תועלת או כדי להתנכל על אנשי זה הדת, אך זה הפעל כלומר המילה לא יעשהו אדם בו או בבניו רק מתוך אמונה אמתית: כי אין זה שרט בשוק או כויה בזרוע אבל ענין שיהיה קשה מאד, וידוע גם כן רוב האהבה והעזר הנמצא באנשים שהם כלם בסימן אחד ושהוא על צורת ברית, וכן זאת המילה הוא הברית אשר כרת אברהם אבינו על אמונת יחוד השם. וכן כל מי שימול יכנס בברית אברהם להאמין היחוד, להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, וזה גם כן ענין חזק כראשון בטעם המילה, ואפשר שהוא יותר חזק מן הראשון, ושלמות זאת התורה וקיומה לא תשלם כי אם במילה, ויש בהיותה בימי הקטנות שלש חכמות, הראשונה שאלו הונח הקטן עד שיגדל, אפשר שלא היה עושה, והשנית שלא יכאב בכאב הגדול לרכות עורו וחולשת דמיונו, כי הגדול יפחד וירעד מן הענין שידמה היותו קודם היותו, והשלישית שהקטן יבוזו לו יולדיו בעת לידתו, שלא התחזקה עדיין הצורה הדמיונית המביאה לאהוב אותו יולדיו, כי הצורה הדמיונית ההיא נוספת תמיד בראיה, והיא גדלה עם גדולתו, ואחר כן תתחיל להתחסר ולהמחות ג"כ ר"ל הצורה הדמיונית כי אין אהבת האב והאם את הבן בעת לידתו כאהבתם אותו והוא בן שנה, ולא אהבת בן שנה כאהבת בן שש, ואלו הונח שנתים ושלוש, היה מביא לבטל המילה לחמלת האב ואהבתו אותו, אבל סמוך ללידתו הצורה ההיא הדמיונית חלושה מאד, וכל שכן אצל האב אשר הוא מצווה בזאת המצוה, והיות המילה בשמיני, הוא מפני שכל בעלי חיים כשיולד הוא חלוש מאד בתכלית לחותו, וכאלו הוא עדיין בבטן, עד סוף שבעה ימים, ואז ימנה מרואי אויר העולם, הלא תראה כי גם בבהמות שמר זה הענין, שבעת ימים יהיה עם אמו, כאלו קודם זה הוא נפל, וכן האדם אחר שהשלים שבעה ימול, והיה הענין קציב ולא נתת דבריך לשיעורין: וממה שכלל אותו גם כן זה הכלל האזהרה מהפסיק כלי המשגל מכל

דבר

דבר מבעלי חיים · נמשך אחר עקר חקים ומשפטים צדיקים · ר"ל שישוה אדם הדברים כלם · לא ירבה במשגל כאשר אמרנו · ולא יבטל ג"כ לגמרי · אבל צוה ואמר פרו ורבו · כן הכלי הזה יחלש במילה ולא יעקר בחתוך · אבל יונח העניין הטבעי על טבעו וישמר מן התוספת · והזהיר מלישא פצוע דכא וכרות שפכה ישראלית · מפני שהיא בעולה נפסדת ולבטלה · והנשואין ההם יהיו מכשול לה ולתובע"ה וזה מבואר מאד · ולהתרחק מעריות אסר לבעול ממזר בת ישראל · להודיע הנואף והנואפת שאם יעשו יפסידו בזרעם הפסד שאין לו תקנה · ולפחיתות בני הזונים ג"כ תמיד בכל לשון ובכל אומה פאר זרע ישראל מהתערב בהם ממזרים · ולמעלת הכהנים נאסרה להם זונה וגרושה וחללה · וכהן גדול אשר הוא הנכבד שבכהנים נאסרה עליו אפי' אלמנה ואפי' בעולה · וזה כלו טעמו מבואר · ואם נאסר התערב ממזרים בקהל השם כ"ש עבדים ושפחות · ואסור חתון הגוים כבר נכתב טעמו בתורה · ולקחת מבנותיו לבניך · וכל מה שנעלם טעמו מרוב החוקים אינו רק להרחיק טע"ז · ואלו הפרטים אשר נעלם ממני טעמם ולא ידעתי תועלתם · הוא מפני שאין הדברים הנשמעים כדברים הנראים לעין · ובעבור זה אין זה השיעור אשר ידעתי אני מדעות הצאבה ממה ששמעתיו מן הספרים במה שידע אותו מי שראה מעשיהם הגלוים · וכ"ש בהשתקע הדעות ההם מהיום אלפים שנה והמחות שמם · ואלו ידענו פרטי המעשים ההם ושמענו חלקי אותם הדעות · היה מתבאר לנו הטעם ואפני החכמה בחלקי מעשה הקרבנות והטמאות וזולתם ממה שלא ידעתי טעמו אבל אין לי ספק בזה כי הכל היה למחות הדעות ההם בלתי אמתיות מלב האדם · ולבטל המעשים ההם שאין בם מועיל אשר כלו הימים בתהו והבל ובטלו הדעות ההם מחשבת האדם מחקור ציור מושכל ומעשות מעשה מועיל · כאשר בארו לנו נביאינו ואמרו · כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה · ואמר ואחרי אשר לא יועילו ואמר ירמיהו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל הסתכל כמה גדול זה ההפסד · ואם הוא דבר שצריך להשתדל האדם בכל יכלתו להסירו אם לא ורוב המצות כמו שבארנו אינם רק להסיר הדעות ההם ולהקל הטרחים הגדולים הכבדים והעמל והצער שהיו עושים האנשים ההם לעבודת אלהיהם וכל מצות עשה או לא תעשה שיעלם ממך טעמו אינו רק רפואת חולי מן החוליים ההם אשר לא הונהנו לדעתם היום ישתבח השם על זה זהו מה שיאמינהו מי שיש לו שלמות וידע אמתת מאמר הש"י לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני הנה זכרתי פרטי המצות כלם אשר כלל אותם זה הכלל והעירותי על טעמם ולא נשאר מהם דבר שלא נתתי בו טעם רק חלקים מעטים ואע"פ שעל דרך האמת כבר נתתי גם בהם טעם יקל לאיש תבונה להוציאו מכח דברינו : (נשלמו טעמי המצות)

פרק חמשים

יש כאן דברים שהם סתרי תורה גם כן כבר נכשלו בהם רבים וצריך לבארם והם אלו הספורים אשר ספר בתורה אשר יחשבו רבים שאין תועלת בזכרם בספרו הסתעף המשפחות מן נח ושמותם ומקומותם וכן בני שעיר החורי וספר המלכים אשר מלכו בארץ אדום וכיוצא בהם · וכבר ידעת אמרם שמנשה הרשע לא היה מרבה מושבותיו הפחותים רק ברקדוקי אלו המקומות · אמרו היה יושב ודורש בהגדות של דופי היה אומר לא היה לו למשה

יש כאן דברים · עוד יתוסף יתר לבאר טעם ספורי המעורבות המובאים בתורת ה' אשר כפי ההשקפה הראשונה הם לא לעזר ולא להועיל ונאמר וי לאינון טפשין דעלמא דאינון אמרין דהנך ספורין דאורייתא לית בהון צרוך וכו'

למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע , ואני אודיעך כלל אחד , ואשוב אחר כן אל הפרטים כאשר עשיתי בטעמי המצות : דע כי כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה אם לאמת דעת שהוא פנה מפנות התורה או לתקון מעשה מן המעשים , עד שלא יהיה בין בני אדם עול והמס ואני אסיר לך הספק כאשר היתה פנת התורה שהעולם מחודש ואשר נברא תחלה היה איש אחד ממין האדם והוא אדם הראשון ולא היה באורך הזמן אשר מאדם עד משה רבינו רק אלפים וחמש מאות שנה בקרוב ואלו בא להם זה הספור לבד היה האדם מסופק בדבר כי נמצאו אז בני האדם מפוזרים בקצוות הארץ כלה ומשפחות חלוקות ולשונות חלוקים רחוקים מאד והוסר הספק הזה ביחסם כלם וזכרון הסתעפם וזכור שמות המפורסמים מהם פלוני בן פלוני ושנותיהם ולהגיד מקום שכנם והטעם המביא להתפזרם בקצות הארץ והטעם המביא להחלק לשונותם ושמתחלה היו במקום אחד ושפה אחת לכולם , כי כן ראוי להיותם בני איש אחד : וכן ענין ספור המבול וספור סדום ועמורה ללמוד מהם ראיה על הדעת

וגו' , והנה הרב ז"ל יורה דעה שכל סיפור היה מוכרח להכתב לדורות : והטעם המביא לחלק לשונותם . החבר (בלמ"ד לראשון מהכוזרי) הכריע שהלשונות הם הסכמיות מבני אדם מורה על זה חבורם משם פעל מלה ואותיות , והנה שהסכמה תורה כי היו המסכימים יחד בזמן ובמקום וקבוץ כל ב"א יחד מורה על החידוש ושהם כלם בני איש אחד , וכבר ביארנו טעם בנין המגדל והפלגת הלשונות לפי המנהג הטבעי וזה כי הדור ההוא בראותם שהחמס אשר בדור המבול הפריד הקיבוץ המדיני והיה זה הפירוד סבת השחתתם ככתוב כי מלאה הארץ חמס , הסכימו להתנהג בהפך לקיים הקיבוץ לשבת יחדו במדינה אחת למען יעזרו קצתם מקצתם ויקחו ערובתם בחיים נעימים ולמען חקום עצתם זו בנו להם מגדל גבוה שיראה מרחוק למען יהי' לאות ולסימן לכל הולך דרך לדעת תשובתו אל מקומו למען לא יפרדו לעולם , אך הש"ית ידע כי לא טובה עצתם זו כי לא זה הקיבוץ ולא זה העזר הנרצה בשבת יחד , כי אם אדרבא הפרידם על פני האדמה הוא הטוב להם הוא עוזרם ומגינם , וזה כי האדם הוא בעל צרכים רבים כפי טבעו , הוא מוכרח לתבואות ארץ שונות הגדלים בארצות שונות ארץ חטה ושעורה וגפן תאנה ורמון אורז וכוסמין וזולתם מתבואות הארץ אשר לא מעפר אחד יצמחו והוא צריך למתכותים ארץ יצוק נחושה ומוצא לכסף ומקום לזהב יזוקו וכיוצא בזה בשאר הצרכים אשר מציאותם במקומות נפרדים והנה ראה הש"ית שהפירוד הוא יותר טוב להם מהקיבוץ יען כי בזה יעזרו להיות בנעימים כי איש את אחיו יעזורו בטוב הנמצא בארצו ולא יחסרו כל טוב , על כן נתן אל לבם להמציא מלאכות שונות אשר בנין המגדל הוא התחלתם אשר זו היתה נסבה לפילוג לשונות שונות כי כל כת מבעלי מלאכה אחת היו מוכרחים להמציא להם שמות ופעלים למלאכתם ולכליהם אשר ישמשו גם ככתוב ברבות העבודה רבה מבטא שפתים וגו' (אסף ח"א כ"ה) , וזה סבת הפלגת הלשונות אחר אשר משם נפרדו איי הגוים במושבותם לארצותם למצוא הכרחי בני אדם להיות גם עזר לרעיהם ויעזרו בהם בטוב אשר בארציהם : וכן ענין ספור המבול . גם היו מוכרח לספר ענין המבול למען לא יכחשו על פניו דרכו בענין החידוש במה שנמצא על ראשי ההרים הגבוהים החופרים בעומק הארץ דגי הים מאובנים פא"ר שטיי"רעי פי"ש בל"א , והנה יאמרו מאמיני הקדמות שזה לאות שהעולם קדמון והים והיבשה מחליפי' וממירים מקומם מעולם כי ברבות הימים ימוטו הרים בלב ימים והימים ישובו יבשה , על כן ביארה התורה ספור המבול לידע ולהודיע כי מציאות אלה הדגים המאובנים הי' מאת המבול אשר על ההרים יעמדו מים , ויתכן ג"כ שהי' זה בעת הבריאה בעת שכלול הארץ בששת ימי המעשה שאז ג"כ היו שטים מגרפות עפר במי תהום רבה נמוטו הרים בלב ימים ככתוב על ההרים יעמדו מים מן גערתך ינוסון ר"ל מגערת ה' יקוו המים נסו המים אל העומק , והיתה זו בכח רוח אלהים חזק המרחפת על פני המים אשר בכח תנועת הרוח התנועעו הרגבים ונלכו כמו נד שבר על שבר יחדו ידובקו אז העלו המים שרטון במקום מבלעדי מקום כפי איכות התנועה כאשר יעשו המים עם הקרח הנורא בעת יזורבו , ואז עלו הרים וירדו בקעות והמים בטבעם ירדו לעומק , והנה כינה נסיבת הרוח בשם גערה כאמרו מן גערתך ינוסון כמו שכינה אמרו ויולך ה' את הים ברוח קדים , בשם גערה ככתוב ויגער בים סוף יעוין מש"פ בהקדמה

הרעת האמתי והוא אך פרי לצדיק אך יש אלהים שופטים בארץ וכן ספור מלחמת תשעת המלכים להודיע המופת בנצוח אברהם באנשים מתי מספר ואין מלך עליהם ד׳ מלכים גדולים ועוד הודיענו איך חם לבבו על קרובו בעבור שגדל על אמונתו ומסר נפשו לסכנה המלחמה כדי להצילו והודיענו ג״כ בהסתפקיתו ושובע נפשו והיותו בז לממון ומתפאר בטוב המדות והוא אמרו אם מחוט ועד שרוך נעל : אמנם ספור משפחות בני שעיר ויחסם בפרט הוא מפני מצוה אחת והוא שהש״י צוה למחות זכר עמלק לבד ועמלק אמנם היה בן אליפז מן תמנה אחות לוטן אך שאר בני עשו לא צוה להרגן וכבר נתחתן עשו עם בני שעיר כמו שהתבאר בכתוב והוליד מהם ומלך עליהם ונתערב זרעו בזרעם ושבו ארצות שעיר כלם והמשפחות ההם מיוחסות למשפחה הגוברת אשר הם בני עשו וכ״ש זרע עמלק כי הוא היה הגבור שבהם ואלו לא התבארו היחסים ההם ופרטיהם היו כולם נהרגים בפשיעה לכן באר הכתוב משפחותיהם ואמר שאלו שתראו אותם בשעיר ומלכות עמלק אינם כלם בני עמלק אבל הם בני פלוני ובני פלוני ונתיחסו לעמלק להיות אמם מעמלק זה כלו יושר מה״שם עד שלא תהרג משפחה בתוך משפחה אחרת כי הגזרה לא היתה רק על זרע עמלק וכבר בארנו אופני החכמה בה : וטעם ספרו המלכים אשר מלכו בארץ ארום כי מכלל המצוות לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא ואלו המלכים אשר זכר אין אחד מהם מארום · הלא תראה שהוא מיחס אותם ומיחס ארצותם פלוני ממקום פלוני ופלוני מפלוני והקרוב אצלי שהיו מנהגיהם ועניניהם מפורסמים ר״ל עניני המלכים ההם אשר לאדום ושהם הכניעו בני עשו והשפילום והזכירם השם בהם כאלו אמר בחנו באחיכם בני עשו שהיו מלכיהם פלוני פלוני ופלוני ומעשיהם היו מפורסמים כי לא המליכה אומה איש שאינו מיחסה שלא ציער אותה צער גדול או קטון · סוף דבר כמו שאמרתי לך מרוחק דעות הצאבה ממנו היום כן דברי הימים ההם נעלמו ממנו היום ואלו ידענום וידענו המקרים אשר קרו בימים ההם היה מתבאר לנו בפרט טעם רוב מה שנזכר בתורה : וממה שצריך שתדעהו כי אין בחינת הספורים הנכתבים כבחינת העניינים הנראים כי בעניינים הנראים פ״טים מביאים לדברים צריכים מאד א״א לזכרם מפני האריכות וכשיתבונן האדם בספורים ההם יחשוב שיש בהם אריכות או כפל דברים ואלו היה רואה מה שסופר היה יודע צורך מה שנאמר ומפני זה כשתראה בתורה ספורים בזולת המצות ותחשוב שהספור ההוא אין צורך לזכרו או שיש בו אריכות אינו רק להיותך בלתי רואה הפרטים המביאים לזכור מה שנזכר · ומזה סדר זכר המסעות יראה

מפשוטו

בהקדמה הב׳ לח״ב מאסף , ולו חכמו ישכילו זאת המחקרים לא היו גוזרים לאמר שהיו שם מבולים רבים , כאשר שמענו כן ראינו כחוקר קריניר בראותו שחפרו החופרים בעומק הארץ ק״ל רגלים ומצאו הארץ סדרים זה על גב זה , סדר עפר וסדר חול וסדר עפר גינה וכן הלאה או גור אומר שהי׳ שם מבולים כמספר הסדרים וכל מבול העלה שרטון וסדר עפר אחד , אך כפי האמת נעשה זה בששת ימי המעשה שהיו או תנועות שונות נמי תהום רבה מסבות רוחות שונות שנתחדשו באויר וכל תנועה שונה העלה שרטון וסדר עפר שונה והתמידה זאת התנועה בשלשת ימים הראשונים בלקח עפר להולך ורגבים ידובקו על ידי תנועת הרוח המרחפת ע״פ המים , ובעבור זה סיפר נשיבת הרוח שלא לתן פתחון פה לבונים מאמיני הקדמות : אך יש אלהים שופטים בארץ · שלא יאמר האומר כי במקרה נחרבו הערים האלה , וכן סיפור שכרות נח הוא למכן דעת סבת הכושיים ר״ל סבת המכרם ממכרת עבד עד שרבים מהאומות חשבו להצילם מיד שוסיהם לבלתי התעמר בם ולא עלתה להם כי מאת ה׳ היתה זאת למען תתקיים קללת נח את כנען עבד עבדים יהי׳ לאחיו , וסיפור שכרות לוט הוא ג״כ לידע ולהודיע יחס ב׳ האומות אשר יצוה עליהם לאמר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ושניהם בנו את ממלכת בית ישראל : ואלו המלכים · לפי דעת חכמי הקבלה

נרמז

מפשוטו של עניין שזכר מה שאין תועלת בו כלל ומפני זאת המחשבה העולה על הלב אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה' ומקום הצורך אליו גדול מאד מפני שכל המופתים אינם אמתיים רק מי שראם · אך לעתיד ישוב זכרם ספור · ואפשר שיכזיבם השומע · וידוע שאי אפשר להיות וגם לא יצוייר שיהיה מופת עומד קיים לדורות לבני אדם כלם · וממופתי התורה מן הגדולים שבהם · עמוד ישראל במדבר ארבעים שנה והמצא בו המן בכל יום והמדבר ההוא כמו שזכר הכתוב · נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים · והם מקומות רחוקים מאד מן הישוב · בלתי טבעיים לאדם · לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות ואמר בהם גם כן ארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם · וכתוב בתורה לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם · ואלו כלם מופתים גדולים גלוים נראים · וכאשר ידע השם יתעלה שאפשר לפקפק באלו המופתים בעתיד · כמו שמפקפקין בשאר הספורים ויחשב שעמידתם היתה במדבר קרוב מן הישוב שאפשר לאדם לעמוד בו · (האדם) כאלו המדברות ששוכנים בהם הערביים היום · או שהם מקומות שאפשר לחרוש בהם ולזרוע ולקצור · או להזון באחד הצמחים אשר היו שם · או שמטבע המן לרדת במקומות ההם תמיד · או שיש במקומות ההם בארות מים · ומפני זה הסיר המחשבות ההם כלם · וחזק ענייני אלו המופתים כלם בבאור המסעות ההם שיראו אותם הבאים וידעו גודל המופת · בעמוד מין האדם במקומות ההם ארבעים שנה · ולזה הטעם בעצמו · החרים יהושע מי שיבנה יריחו לעולם · להיות המופת ההוא קיים עומד · כי כל מי שיראה החומה ההיא שוקעת בארץ · יתבאר לו שאין זה תכונת בניין שנהרס אבל נשקע במופת · וכן אמרו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו · היה מספיק בספור ויעלה בלב האדם מתחלת מחשבת · כי כל מה שבא אחריו בזה העניין הוא הארכת דברים אין צריך · ר"ל אמרו ובהאריך הענן וגו' · ויש אשר יהיה הענן וגו' או יומים וגו' · ואני אודיעך טעם אלו הפרטים כלם · וטעמם הוא לחזק העניין ההוא · לסלק בו מה שהיו האומות חושבים אז ומה שיחשבו עד היום · שישראל תעו בדרך ולא ידעו אנה ילכו · כאמרו נבוכים הם בארץ · וכן קוראים אותו הערביים עד היום · ר"ל המדבר ההוא קוראים אותו מדבר התעירה · ויחשבו שישראל תעו ולא ידעו הדרך · והתחיל הכתוב לבאר ולחזק כי המסעות ההם שהיו בלתי מסודרות · ושובם בקצתם פעמים , והיות זמן עמידתם בכל מסע חלוק זה מזה · עד שהיה מעמדם במסע אחד שמונה עשרה שנה · ובמסע אחד יום אחד · ובאחר לילה אחד · הכל בשיעור אלהי · ולא היה תעיה לדרך · רק לפי העלות עמוד הענן · ומפני זה פרט הפרטים ההם כלם · וכבר בארה התורה כי הדרך ההוא קרוב וידוע וסלול · ר"ל הדרך אשר בין חורב אשר באו אליו בכוונה כמו שצוה הש"י · תעבדון את האלהים על ההר הזה · ובין קדש ברנע אשר היא התחלת הישוב · כמו שבא בכתוב · והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך · והדרך ההוא מהלך אחד עשר יום · כאמרו אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע ואין זה מה שאיפשר לתעות בו ארבעים שנה · אבל טעם העכוב הוא מה שכתוב בתורה · וכן כל עניין שיעלם ממך טעם זכרו · יש לו סבה הזקה · והנהיג העניין כלו על העקר אשר העירונו ז"ל עליו · כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם הוא :

יש

נרמז סוד גדול מסודות האצילות באלה המלכים שהוא סוד שברי הכלים וערוב טוב ברע אשר עד היום עלינו ואת המוטל לברר וללבן הטוב מהרע וכן ספורים רבים זולתו יש בהם סודות נפלאים לפי דרכם ואין לנו בזה עסק בביאורם :

זה

זה הפרק אשר נזכרהו עתה אינו כולל תוספת ענין על מה שכללו אותו פרקי זה המאמר · ואינו רק כדמות חתימה · עם באור עבודת משיג האמתיות המיוחדות בשם יתע׳ אחר השגתו אי זה דבר הוא · והיישירו להגיע אל העבודה ההיא אשר היא התכלית אשר יגיע אליה האדם · והודיעו איך תהיה ההשגחה בו בעולם הזה עד שיעתק אל צרור החיים · ואני פותח הדברים בזה הפרק במשל שאשאהו לך · ואומר כי המלך הוא בהיכלו ואנשיו כולם קצתם אנשי המדינה וקצתם חוץ למדינה ואלו אשר במדינה מהם מי שאחוריו אל בית המלך

ומנמת

זה הפרק · יבאר במשל ומליצה איכות דביקות ההשגחה במושגח · והנה ישא במשל פיו שמלך אחד הי׳ במדינה והיו אנשי המדינה נכספים להדבק במלך ולהיות עמו · והיו מבקשים נסבות איככה יבוא אל היכלו להדבק בו · ונחלקו בזה לשש כתות · כמבואר היטיב בדברי הרב ז״ל במשל ובמשל · וכענין זה נשא המשורר אסף משלו במליצה חידה והוא ממשל משל למלך שהיה לו פלטין נאה ומשובח מאד לא נמצא דוגמתו מעולם ועד עולם ממזרח שמש ועד מבואו והיו בו סגולות מלכים שהם מרפא לנפש ותאוה לעינים ונחמדים להשכיל · והיה המלך איש חסיד מאד עם כל עבדיו ומרוב טובו וחסדו נדבה רוחו אותו לפתוח הפלטין להראות העמים והשרים את יפיו למען יקחו ערובתו ויחיו חיים נעימים כל הימים בזכרם את המראה אשר ראו עיניהם · ויצו המלך ויעבירו קול בכל מלכותו לאמר ליום הכסא יפתח הפלטין ויעמוד פתוח שבעת ימים מי האיש החפץ לראותו בכל אות נפשו יבוא ויראה את היכל המלך בתי נכאותו וגנזכיו ועליותיו ובתי חמדתו · וצוריהם ומקלעת פקעים המחוקים על הקירות וכל אוצרות המלך וסגולותיו · אין מעצור לו לראות · אז יחלק אנשי המלך לחמשת מחלקות · המחלקות הראשונה אמרו מה בצע כי נראה את היכל המלך הלא מראה העינים איננו משביע רעבון המעים · הלא טוב לנו לבלות זה הזמן בשובע שמחות לכן נלכה נא אל בית היין ונתעלסה באהבים במאכלים מחמדים ושתיית ממתקים · ובתענוגות בני אדם שדה ושדות · המחלקות הב׳ אמרו טוב מראה עינים מהלך נפש · הנה לדקה עשה אתנו המלך לפתוח לנו את היכלו להראותנו את יקר תפארת גדולתו וכבוד אשרו לטוב לנו כל הימים בזכרנו את היכלו ואם לא עכשיו אימתי יפתח עוד · וימהרו לבוא אל היכל המלך ומגודל התשוקה מהרו לדבר וילכו להשמעות אזניהם אל היכל המלך ולא חקרו היטיב איה איפו מקומו · ומאשר לא ידעו הדרך אל היכל המלך הלכו בתעה ויבואו אל היכלי שרי המלך אשר גם המה היו קרית כלולי יופי וישבו שמה ויתענגו למראה עיניהם כל הזמן ההוא והיכל המלך לא ראו · המחלקות הג׳ חקרו על מקום ההיכל וישמעו מפי מגידי אמת אנה הוא וילכו בדרך ישרה לא יכשלו בה ויבואו עד לפני שער המלך · וימהרו לבוא אל בית השער · וישאו עיניהם ויראו והנה מחוקה על הקירות ציורים יפים מאד מקלעת פקעים ומלופים זהב מעשה צייר חכם יורה דעה בציורין ליראה מפני המלך · ויהי כראותם הציורים כי תאוה הם לעינים ונחמדים להשכיל ביראת המלך ויתענגו מאד למראה עיניהם ויואילו לשבת שמה כל ימי המראה · המחלקות הד׳ באו ג״כ בית השער ויראו המראות הנוראות ויפלאו מאד וישתגעו ממראה עיניהם · ויאמרו אל לבם אם כה בבית השער מה יוכל היות בבתי גוואי והנה הזמן קצר והמראה מרובה על כן לא נתמהמה בערובת השער כי אם נמהר נרוצה בית המלך פנימה וימהרו ויבואו הפרמונה ויראו והנה הוא מקום רחבת ידים והיא מלאה רחובות ושוקים כאחת ערי הממלכות וילכו בין הרחובות ויתעו לבוא מקום גדודי חיות אשר היו למלך ויטרפו מהם רבים · וקצתם באו למקום שהי׳ שם אבק השריפה מונח על רצפת אבנים והיו במנעליהם יתדות ברזל · והוציאו אש מהאבנים בשעת פסיעותיהם ותלת האש באבק השריפה ויהיו לשריפה מאכולת אש כרגע וקצתם נשמטו בשחיתות וצלתם באשר לא ידעו ללכת בדרך ישרה וסלולה וילכו ארחות עקלקלות ויהיו למשחית · המחלקות הה׳ באו השערה וישאו עיניהם ויראו כל תבנית מלחמות נוראות מחוקה על הקירות ותבנית מדינות רבות חריבות שהחריב המלך במרדם בו וייראו מאד לנפשותם מפני המלך ויאמרו אל נא נמהר לבוא פנימה בית המלך עד נדרשה ונחקורה דרך המלך אשר בה נעלה ונבוא בית המלך פנימה ומנהג הבאים אל המלך ובמה יתנו כבוד ומורא למלך כי מלך נורא הוא על כל מלכי ארץ · וישאו עיניהם ויראו והנה בירכתי הקירות מצויירים צורות רחובות ושווקים ורחביהם · פה מעונות אריות והררי טרף · ופה בתי נכאות וסגולות מלכים פה דרכים ישרים בם יעלו לאור באור

ומתמת פניו בדרך אחרת׳ ומהם מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו ומבקש לבקר בהכלו ולעמוד לפניו אלא שעד היום לא ראו פני חומת הבית כלל ׳ מן הרוצים לבא אל הבית מהם שהגיע אליו והוא מתהלך סביבו מבקש למצא השער ׳ ומהם מי שנכנס בשער והוא הולך בפרוזדור ׳ ומהם מי שהגיע עד שנכנס אל תוך הבית והוא עם המלך במקום אחד שהוא בית המלך ׳ ולא בהגיעו אל תוך הבית יראה המלך או ידבר עמו ׳ אבל אחר הגיעו אל תוך הבית א״א לו מבלתי שישתדל השתדלות אחרת ואז יעמוד לפני המלך ויראהו מרחוק או מקרו׳ או ישמע דבר המלך או ידבר עמו והנני מפרש לך זה המשל אשר חדשתי׳ לך ׳ ואומר אמנם אשר הם חוץ למדינה ׳ הם כל איש מבני אדם שאין לו אמונת דת לא מדרך עיון ולא מדרך קבלה ׳ כקצות התורך המשוטטים בצפון ׳ והכושיים והמשוטטים בדרום והדומים להם מאשר אתנו באקלימים האלה ודין אלו כדין בעלי חיים שאינם מדברים ואינם אצלי במדרגת בני אדם ׳ ומדרגתם בנמצאות למטה ממדרגת האדם ולמעלה ממדרגת הקוף ׳ אחר שהגיע להם תמונת האדם ותארו והכרה יותר מהכרת הקוף ׳ ואשר הם במדינה אלא שאחורוהם
אל

החיים ׳ ופה נתיבות עקלקלות ומצרי שאול אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל כי אם ילכו שאולה ויפלאו ממראה עיניהם וישתוממו כשעה חדא ויבינו במקרה הציור כי הוא מורה דרך ישרה להולכי בית המלך ׳ ויקחו את הציור בלבבם אחר היראה אשר שמו לפניהם וילכו בית המלך פנימה בדרך ישרה כאשר הורה אותם הציור המחוקה על הקיר ׳ וישמרו בנפשותם לבלתי נטות ימין ושמאל ׳ וילכו בטח אין שטן ואין פגע ויבואו בהיכלי המלך ויתענגו גם למראה עיניהם ׳ ויבואו בחצר גנת ביתן המלך ויתעדנו לריח בשמיו וישבו בצל עלי רענניו וינפשו במי מעיניו ׳ וילכו עד בית המלך ויראוהו נשקף בעד החלון וגם המלך ראה אותם וישלח להם משאות וארוחה ׳ ויהי ביום השביעי והנה קול קורא לאמר שכל זר אשר לא מבני היכל המלך יצא בטרם יסגרו השערים ויסגרו הדלתות ולא יפתחו עוד ׳ ויצאו אלה רואי פני המלך שמחים וטובי לב ׳ ואלה אשר מכת הד׳ נשחתו ׳ ואלה ר״ל אנשי הכת הג׳ נשארו בשער והכת הב׳ נשארו בהיכלו הסרים ואנשי הכת הא׳ נשארו בבית המשתה תעו בשכר נבלעו מן היין ׳ זה הוא ענין המשל ׳ והנמשל המלך הוא זה המלך ה׳ צבאות המטיב ומתחסד עם כל נוצר כמבואר למתבוננים חסדי ה׳ ואופני טובותיו עם כל יצור ׳ והיכלו המפואר הוא העולם ומלואו ׳ אשר בהיכלו זה כלו אומר כבוד והדר פעלו ית׳ והנה קול אומר קרא פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים ויראה כבוד אלהים והדר גאונו אשר בהיכלו כלו אומר כבוד כי למען הראותו שלימותו ית׳ מבחינת שלימות יצוריו הובא הנה כמ״שכ הר״י ז״ל בע״ת שתכלית הבריאה היתה למען הראות שלימותו ית׳ על ידי בחינת שלימות יצוריו המעידים על שלימותו ׳ והנה עת לדרוש את ה׳ כימי שנותינו שבעים שנה אשר זה מדת זמן פתיחת היכל המלך ה׳ לפני כל איש ׳ והנה בואת המראה יחלקו בני אדם לחמשת כתות ׳ הכת הא׳ המה הרבים והגרועים החושבים מחשבות און לאמר שאין תכלית האדם בעולמו כי אם לרדוף ולהשיג טרף חקי גויתו ולצבור הון ועושר בביתו ואין עסקם כל ימיהם כי אם במ״ומ לעשות מקנה וקנין ההון והם דומים לשותי יין ושכר האמור אשר אין פועל אלהים ומעשהו נחשב בעיניהם למאומה ככתוב והיה כינור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה׳ לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו ׳ הב׳ הם עובדי עכו״ם והם דומים לתועי רוח אשר חשבו על אחד הסרים שהוא המלך ׳ הג׳ הם קצת התלמודיים מבני ישראל אשר אין נפשם ללמוד שום חכמה ודעת זולת התלמוד ומתענגים עליו בחכמת החידוד ופלפול החלוקים כל ימיהם ׳ והם דומים לבאים בשער המלך ומתענגים שם למראה אמלתראותיו כל ימי חייהם כי הן אמת שהתלמוד המביא לידי מעשה ׳ זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו ליראה את ה׳ כל הימים ולעשות רצונו ית׳ כתורה וכמצוה ׳ אמנם לא בזה לבדו בחר ה׳ ׳ כי היראה איננה רק ראשית והגעה לחכמה ר״ל השכלת אמתו ית׳ הבאה אל אחרי״ ככתוב ראשית חכמה יראת ה׳ ׳ ואם אין חכמה אין יראה ׳ כלומר אין תכלית ליראה כי במה נחשבה הגעה אם לא עלה עמה השגת התכלית ׳ הכת הד׳ הם המתפלספי׳ מבני ישראל המשליכים אחרי גווס התורה והמצוה ולא נגע יראת ה׳ בלבבם גם באלה לא בחר ה׳ ׳ והם דומים לאשר מהרו ללכת מהבית שער פנימה ולא ידעו הדרך הישרה למלך וילכו
נקעה

אל בית המלך · הם בעלי אמונה ועיון , אלא שעלו בידם דעות בלתי אמתיות · אם מטעות גדולה שנפל בידם בעת עיונם · או שקבלו ממי שהטעם · והם לעולם מפני הדעות ההם כל אשר ילכו יוסיפו רוחק מבית המלך , ואלו יותר רעים מן הראשונים הרבה · ואלו הם אשר יביא הצרך בקצת העתים להרגם ולמחות זכר דעותם שלא יתעו זולתם · והרוצים לבא אל בית המלך ולהכנס אצלו אלא שלא ראו בית המלך כלל · הם המון אנשי התורה רצה לומר עמי הארץ העוסקים במצות · והמגיעים אל הבית ההולכים סביבו הם התלמודיים אשר הם מאמינים דעות אמתיות ומדרך קבלה ולומדים מעשה העבודות · ולא הרגילו בעיון שרשי התורה ולא חקרו כלל לאמת אמונה · ואשר הכניסו עצמם לעיין בעקרי הדת כבר נכנסו לפרוזדור · ובני האדם שם חלוקי המדרגות בלא ספק , אבל מי שהגיע לדעת מופת כל מה שנמצא עליו מופת · וידע מן הענינים האלהיים אמתת כל מה שאפשר שתודע אמתתו · ויקרב לאמתת מה שאי אפשר בו רק להתקרב אל אמתתו · כבר הגיע עם המלך בתוך הבית , ודע בני שאתה כל עוד שתתעסק בחכמות הלמודיות ובמלאכת ההגיון · אתה מכת המתהלכים סביב הבית לבקש השער , כמו שאמרו רז"ל על צד המשל עדין בן זומא מבחוץ · וכשתבין הענינים הטבעיים כבר נכנסת בפרוזדור הבית · וכשתשלים הטבעיות ותבין האלהיות כבר נכנסת עם המלך אל החצר הפנימית ואתה עמו בבית אחד , וזאת היא מדרגת החכמים והם חלוקי השלמות : אבל מי שישים כל מחשבתו אחר שלמותו באלהיות והוא נוטה כלו אל השם יתעלה והוא מפנה מחשבתו מזולתו וישים פעולות שכלו כולם בבחינת הנמצאות ללמוד מהם ראית על הש"י לדעת הנהגתו אותם על אי זה צד אפשר שתהיה מהם אשר באו אל בית המלך וזאת היא מדרגת הנביאים יש מהם מי שהגיע מרוב השגתו ופנותו מחשבתו מכל דבר זולתי הש"י עד שנאמר בו ויהי שם עם ה' וגו'

נטעה ונזוקו ובמשלו כאלישע אחר שהציץ ונפגע , הכת הה' הם המחזיקים ביראת ה' ולומדים התלמוד על מנת לשמור ולעשות ורואים בתורה הדרך אשר בה יעלו ויבואו להשכיל באמתו בל יעזבו היראה ובל יזניחו החכמה כי שתיהן רוכבי' בהם למדים יתנהגו במעשים ביראת ה' כתורה וכמצוה , וישכילו בשכל בפועל אלהים ומעשהו ויתבוננו חסדי ה' אשר יסד בכל נוצר למען יבחן אין ערך שלימותו ית' מבחינת שלימותם , אלה אמנם השרידים אשר גם בחר ה' והם דומים לאותם שלמדו מהציורים אשר בבית שער המלך דרך המלך ונמשל לר' עקיבא נדמו שנכנס בשלום ויצא בשלום , וכל זה המשל מבואר היטב בדברי אסף (ת"ב ל"ה) פרשה המתחלת ארמון מפואר והיכל מלך רב חבל , וכבר יצאנו מענין לענין וממשל למשל ונשוב לבאר דברי הרב ז"ל : הם בעלי אמונה ועיון · הם עובדי ע"ז שאחוריהם אל ה' והם משתחוי' קדמה לשמש ככתוב : והמגיעים אל הבית · יכנה התורה בשם בית עש"הכ בחכמה יבנה בית , כי נובלות חכמה של מעלה תורה : ההולכים סביבו · יסודי הדת יכנה בשם חומת הבית כמו שחומת הבית הם עיקרו כן שרשי הדת הם עיקריו ומי שלא חקר על אמתת יסודי הדת שרוי בלא חומה , וחקירה זו למצוה תחשב לדעת הרב ז"ל וכן כתב בעל החובות וכ"כ הרב בעל בינה לעתים בפי' הכ' דרך אמונה בחרתי משפטך שויתי , פי' דרכי האמונה בחרתי במחקר השכלי אך המשפטים שויתי הבלתי ידועים בטעמם לידועים , לקיימם גם יחד בלי מחקר : כל מה שנמצא עליו מופת · כמו מציאותו ית' ואחדותו ושלילת הגשם ממנו ית' , לאפוקי אמונת החידוש שלא יעמוד עליו המופת כמבואר (בי"ו לשני) : ויקרב לאמתת · ר"ל הדברים אשר לא יעמוד עליהם המופת כמו החדוש והנבואה יקרבם עכ"פ אל השכל עד' שלא יהיו זרים אצלו : ודע בני · כמו שעשה שלשה מחלקות בתורה , סביב הבית , ובפרוזדור ועם המלך , כן עשה החלוקה בעינה בחכמה על הסדר שאמור למודיות טבעיות ואלהיות : ללמוד מהם ראיה על הש"ית . ר"ל לבחון התכמה המיוסד בכל נמצא שהחכמה מורה על החכם פ"בי כי אין חכם כה' , והוא הדבר אשר נוה בעל החובות להוסיף בכל יום בחינה בחכמת הטבע על בחינת תמול כי זאת הבחינה היא הדעת את ה' על פי פעלו ואפס זולתה לדעת אותו :

וגו׳ ישאל ויענה וידבר עמו במעמד ההוא המקודש ומרוב שמחתו במה שהשיג לחם לא אכל ומים לא שתה כי התחזק השכל עד שנתבטל כל כח עב שבגוף , ר"ל מיני חוש המשוש , ויש מן הנביאים מי שיראה לבד , ויש מהם מי שיראה מקרוב , ומהם מי שיראה מרחוק כאמרו מרחוק ה׳ נראה לי , וכבר הקדמנו לדבר במדרגות הנבואה : תשוב אל ענין הפרק , והוא להזהיר שישים האדם מחשבתו בשם לבדו אחר שהגיע אל ידיעתו כמו שבארנו , וזאת היא העבודה המיוחדת במשיגי האמתות , וכל אשר יוסיפו לחשוב בו ולעמוד אצלו תוסיף עבודתם , אבל מי שיחשוב בה׳ וירבה לזכרו מבלי חכמה אבל הוא נמשך אחר קצת דמיון לבד או נמשך אחר אמונה שמסרה לו זולתו , הוא אצלי עם היותו חוץ לבית ורחוק ממנו בלתי זוכר השם באמת ולא חושב בו כי הדבר ההוא אשר בדמיונו ואשר יזכר בפיו אינו נאוה לנמצא כלל אבל הוא דבר בדוי שבדהו דמיונו כמו שבארנו בדברינו על התארים , ואמנם ראוי להתחיל בזה המין מן העבודה אחר הציור השכלי , והיה כאשר תשיג השם ומעשיו כפי מה שישכלהו השכל , אחר כן תתחיל להמסר אליו ותשתדל להתקרב לו ותחזק הדבוק אשר בינך ובינו והוא השכל , אמר אתה הראתה לדעת וגו׳ , ואמר וידעת היום והשבות אל לבבך וגו׳ , ואמר דעו כי ה׳ הוא האלהים , והנה בארה התורה כי זאת העבודה האחרונה אשר העירונו עליה בזה הפרק , לא תהיה אלא אחר ההשגה , אמר לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם , והנה בארנו פעמים רבות כי האהבה היא כפי ההשגה , ואחר האהבה תהיה העבודה ההיא אשר כבר העירו רז"ל עליה , ואמרו זו עבודה שבלב , והיא אצלי שישים האדם כל מחשבתו במושכל הראשון ולהתבודד בה כפי היכולת , ולזה תמצא דוד ע"ה שצוה שלמה בנו והזהירו מאד בשני הענינים האלה , רצוני לומר להשתכל בהשגתו , ולהשתדל בעבודתו אחר ההשגה , אמר ואתה שלמה בני

דע

ישאל ויענה . זה בעבור היותו מיודעי שמו על פי פעלו כמאמר ר׳ אבא בר ממל במ"ר על שם פעולותי אני נקרא , על כן יקרא את ה׳ באמת ובזה יהי׳ מקורב לאלהים ככתוב קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת , יקרא ויענה ככתוב אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו : לחם לא אכל . כמו שבשביעת הגוף מזון גשמי השבע הנפש הרוחנית ותתמיד עם הגוף , כן בשביעת הנפש מזון רוחני ישבע הגוף ויתמיד עם הנפש על כן לא אכל משה ארבעים יום כי רבת שבעה לה נפשו מזון רוחני מזיו השגתו ית׳ , וכמזון הזה ישבעו החסידים ביום הבוס , והרעב בלוחו הנה זה לאות כי אין לו מזון רוחני כי חוטא הוא , וזה אמרו ז"ל מי שאינו יכול להתענות נקרא חוטא : מי שיראה לבד . ר"ל שיראה מראות אלהים מבלי שמיעת דיבור מה כאצילי בני ישראל שכתוב בהם ויחזו את האלהים , ולא נדבר עמהם : שיראה מקרוב . אחרי מושכלות מועטות ומבוררות , וקצת יראוהו מרחוק ר"ל אחרי מושכלות רבות ובלתי מבוררות : וזאת היא העבודה המיוחדת . ר"ל עיקר עבודת ה׳ היא עבודת ההשגה שהיא עבודה שבלב , ועל העבודה הזאת יזהיר המשורר באמרו עבדו את ה׳ בשמחה פי׳ עבדוהו בשמחת ההשגה : וירבה לזכרו מבלי חכמה . כמרגלא בפי בעל השליחים וקצת החסידים שוטים אשר רגל על לשונם לאמר בל"א ח"ח גא"ע , וכמו כן אשר יתארוהו בדרך התארים , אלה איפה עם היותם חוץ לבית הנה גם קוראים אותם בשקר , אם שאין המצויר ברעיונם מסכים עם המציאות שחוץ לנפשם , או שידברו בו בלי ציור רעיוני כלל , וכבר שמענו קצת חסידים שוטים מזכירים את ה׳ בכל עת אפי׳ בתפלת ש"ע בשם עא"טי ועל כיוצא בם נאמר קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם : כאשר תשיג השם ומעשיו . כבר מבואר שא"א להשיג השם מבלי מעשיו ככתוב וראית את אחורי וגו׳ ר"ל הנמצאים הנמשכים אחרי , כי אין ערך ודבר גבורה אשר במציאות יורה על מציאות הש"ית אשר ידו עשתה כל זאת ורמז לדבר וראית את אחורי אחור בגי׳ גבורה , ואל זה רמזו ז"ל באמרם אנכי ולא יהי׳ לך מפי הגבורה שמענו , ר"ל מיד הגבורה הנראה במציאות : והוא השכל . כל מה שתוסיף להשכיל את ה׳ על פי מעשיו כן ירבה וכן יפרוץ הדביקות בינו ובינך וכן אמרו ז"ל ע"פ ובו תדבק , הדבק במדותיו ר"ל בידיעה ובפעולה : אתה הראית לדעת . ר"ל העיקר תלוי בידיעה וכן וידעת היום וגו׳ , דעו כי ה׳ הוא האלהים

דע את אלהי אביך ועבדהו אם תבקשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזנחך לעד ׳ והאזהרה לעולם היא על ההשגות השכליות לא על הדמיוניות ׳ כי המחשבה בדמיונות לא תקרא דעה ׳ ואמנם תקרא העולה על רוחכם ׳ הנה התבאר כי הכונה אחר ההשגה היא להמסר אליו ׳ ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד ׳ וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות ׳ ומפני זה ירבה כל חסיד להפרד ולהתבודד ולא יתחבר אם אדם רק לצורך הכרחי :

הערה ׳ הלא בארתי לך שזה השכל אשר שפע עלינו מהשם יתע׳ הוא הדבוק אשר בינינו ובינו ׳ והרשות נתונה לך אם תרצה לחזק הדבוק הזה תעשה ׳ ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו תעשה ׳ ולא יתחזק זה הדבוק רק בהשתמשך בו באהבת השם ושתהיה כונתך אליה כמו שבארנו ׳ וחלשתו תהי׳ בשומך מחשבתך בדבר זולתו ، ודע שאתה לו היית החכם שבבני אדם באמתת החכמה האלהית ׳ כשתפנה מחשבתך למאכל צריך ׳ או לעסק צריך ، כבר פסקת הדבוק ההוא אשר בינך ובין השם ית׳ ואינך עמו או וכן הוא אינו עמך ׳ כי היחס ההוא אשר בינך ובינו כבר נפסק בפעל בעת ההיא ׳ ומפני זה היו מקפידים החסידים על השעות שהיו בטלים בהם מלחשוב בשם והזהירו ממנו ואמרו ׳ אל תפנו ، אל מדעתכם ، ואמר דוד שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט ׳ הוא אומר איני מפנה מחשבתי ממנו ׳ וכאלו הוא יד ימיני אשר לא ישכחה האדם כהרף עין לקלות תנועתה ׳ ומפני זה לא אמוט כלומר לא אפול ׳ ודע שמעשה העבודות האלו כלם ׳ כקריאת התורה ׳ והתפלה ، ועשות שאר המצוות ׳ אין תכלית כונתם רק להתלמד ולהתעסק במצות הש״י ולהפנות מעסקי העולם ׳ וכאלו אתה התעסקת בו יתעלה ובטלת מכל דבר זולתו ׳ אבל אם תתפלל בהנעת שפתיך ופניך אל הכותל ואתה חושב במקחך וממכרך   ותקרא התורה בלשונך ולבך בבנין ביתך ׳ מבלי בחינה במה שתקראהו ׳ וכן כל
אשר

האלהים , הרי כי הידיעה תליא מלתא : דע את אלהי אביך ועבדהו ׳ פי׳ דעהו ידיעה שכלית ואחר כך עבדהו עבודה בלב : אם תבקשנו ׳ כבר אמרנו (בביאורנו לראשון מכורי) בביאור הכ׳ כי שמש ומגן ה׳ , שהשגחתו ית׳ הולכת במישרים לישרים בלבותם כדמות ניצוצי אורה , וא״כ כמו שקבלת האור תלוי במכין את עצמו לעמוד במישרים נוכח השמש , ככה קבלת אור ההשגה תלוי במקבל המכין א״ע להשכיל באמתו ולעבדו בלבו כאמור : כי המחשבה בדמיונות לא תקרא דעה ׳ ר״ל האמורה אצל הש״י , כי באמת יאמר על הידיעה הדמיונית כמו הידעתם את לבן , שהוא נאמר על צורת לבן המדומה בדמיון יודעו , וזה הרבה ויותר מזה שיאמר ג״כ על ההרגשה החושית כמו ויודע בהם את אנשי סכות :

הערה ׳ שזה השכל , יעיר אוזן לשמוע כלומדי ההשגחה הפרטית מה זו נסבת דביקותה במושגח או הפרדה : באהבת השם ׳ מהמבואר שלא יפיק אדם רצון והשגחה מאת רעהו כי אם באהבתו אותו , לכן לא תכון השגחת הש״ית כי אם באהבה כאמור , וכבר כתב החוקר (בשני לשמיני מס״המ) שסבת האהבה אשר בין ב׳ אוהבים הוא דמיון מה שביניהם ומבלעדי מציאות הדמיון אין מציאות לאהבה לכן לא יתכן שיפיק האדם אהבה והשגחה מהש״ית בלתי אם ידמה אליו אם בעשות רצונו או בחשבו בחכמה אשר יסד בשמים ובארץ כמוהו , וכל זה בלי הפסקה אפי׳ רגע אחד כי כמו הסר מנוכח השמש אל תחת מסך מבדיל בינו לשמש , כרגע ההסרה יחשך עליו אורו כן אור ההשגחה ישקע ברגע הפסק ההשכלה באמתו , ומזה תבין כי הכסילים שונאי דעת את ה׳ לפי רצונו וחכמתו יסד בשמים ובארץ לא עליהם יורת ה׳ השגחה פרטית אבל הם מושגחים בהשגחה כוללת מינית כמו שיורח השמש אורו על שדי חמד והרי בשמים להוציא לחם וכל טוב מן הארץ ובכללם יזרח ג״כ על נבלת חי או טינופת וצואת האדם המונח בירכתים כן הדבר הזה : ואתה חושב במקחך ׳ כבר אמר לך אחד הללה אחת בטעם למה נאמ׳ יהיו לרצון אחר גמר ש״ע כי הוא זה יען שבש״ע יתפלל האדם באמרי פיו למלאות די מחסורו , ולכן יהגה בא״נ למלאות הרנחה , ועל שתי אלה נתפלל בסוף ימלא ה׳
משאלות

אשר תעשה מצוה תעשנה באבריך , כמי שיחפור חפירה בקרקע או יחטוב עצים מן היער , מבלי בחינת ענין
המעשה ההוא לא מי שצוה לעשותו ולא מה תכלית כונתו , לא תחשוב שהגעת לתכלית , אבל תהיה אז קרוב
כמי שנאמר בהם , קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם : ומכאן אתחיל להיישירם אל תכונת ההרגל והלמוד ,
עד שתגיע לזאת התכלית הגדולה , תחלת מה שתתחיל לעשות שתפנה מחשבתך מכל דבר כשתקרא ק"ש
ותתפלל , ולא יספיק לך מן הכונה בק"ש בפסוק ראשון ובתפלה בברכה ראשונה , וכשתרגיל על זה ויתחזק בידך
שנים רבים , תתחיל אחר כך כל אשר תקרא בתורה ותשמענה שתשים כל לבבך וכל מחשבתך להבין מה שתשמע
או שתקרא , וכשיתחזק זה בידך גם כן זמן אחר , תרגיל עצמך להיות מחשבתך לעולם פנוי בכל מה שתקראהו
משאר דברי הנביאים , עד הברכות כולם , תכוין בהן להבין מה שתהגה בו ולבחון ענינו , וכשיזדככו לך אלו
העבודות ותהיה מחשבתך בהם בעת שתעשם נקיה מן המחשבה בדבר מעניני העולם הזהר אחר כן מהטריד
מחשבתך בצרכיך או במותרי מאכלך , וסוף דבר תשים מחשבתך במילי דעלמא , בעת אכלך או בעת שתותך
או בעת חיותך במרחץ או בעת ספרך עם אשתך ועם בניך הקטנים או בעת ספרך עם המון בני אדם אלו זמנים
רבים ורחבים המצאתים לך לחשוב בהם בכל מה שתצטרך אליו מעניני הממון והנהגת הבית ותקנת הגוף ואמנם
בעת מעשה העבודות התוריות לא תטריד מחשבתך אלא במה שאתה עושה כמו שבארנו אבל בעת שתהיה
לבדך בפני עצמך מבלתי אחר , ובעת הקיצך על מטתך הזהר מאד מלשום מחשבתך בעתים הנכברים ההם
בדבר

שאלות פינו והגיון לבנו לטוב , ישא רוח תפלתו כי הבל היא , וכבר אמרו ז"ל שהתפלה הראויה להתקבל צריכה
כוונת הלב שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך , פי' אם תכין המתפלל לבו אז תקשיב אזנך , ואמרו רחמנא לבא בעי ,
ר"ל כוונת הלב , ומהמבואר שהמבטא הוא כדמות גוף והכוונה המכוון בה הוא כדמות נשמה לה ע"כ אמרו ז"ל
המתפלל בלא כוונה כאלו עשה גוף בלא נשמה , וידוע כי הגוף אשר בלי נשמה מעלה סרחון לשעה קלה , ומהמבואר
שהתפלה היא במקום קרבן וא"כ המתפלל בלי כוונה דומה למי שהקריב זבחי מתים ונבלה סרוחה לפני המקום ח"ו ,
וכבר העירותי בל"ק שבערך הש"י אשר אליו נתפלל אין צורך למבטא השפתים כי הרהור והמחשבה לבד די כי הוא ית'
יודע תעלומות לב , אך בערכנו אנחנו המתפללים יש צורך למבטא השפתים כי הוא יעיר הכוונה ויישר הסדר וע"כ
נתקנה בלחש שהיא אמצעי בין הדיבור שהוא להשמיע השומע ובין המחשבה , ולכן נקראת תפלה מטעם ראו פניך לא
פללתי שפי' לא דנתי בלבי , ולפ"ז א"כ אם לא יכוון המתפלל את לבו מה מקום לתפלתו אחר שאיננו משיג התכלית
המכוון ממנה , לכן ישמע החכם וילמד פי' התפלה הוא ובניו למען ידע מוצא שפתיו ויכוון את לבו בתפלתו ולא ירבה
להתפלל תחינות ובקשות שמות נוסחות מחוברים אשר מקרוב באו , כי טוב מעט בכוונה מהרבות בלא כוונה , ואם בעל
נפש משכלת הוא אזי יוסיף לקח לדעת לפני מי הוא עומד בתפלתו שהוא ית' מחויב המציאות בבחינת עצמו על כן
הוא אחד פשוט בתכלית בלי שום הרכבה והגשם ומשיגים חלף הלך לו מעצמותו ית' על כן יכוון בתאריו כוונות
נאותות לעצמותו ר"ל באופן שלא יחייבו רבוי וגשמות ומשיגיו בעצמו ית' אם ככה הוא עושה אז יהי' מהקוראים את
ה' באמת יקרא ויענה ככתוב אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו : וכשתרגיל על זה , ההרגל הוא העיקר בעבודת
ה' לטוב או לרע ככתוב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה , אך ההרגל במעשה בלי השכל על
התכלית הוא ענין רע והנוהג מנהגו זה בתפלתו עליו נאמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה : להבין מה
שתהגה בו , ר"ל להבין החכמה אשר יסד ה' בו ואיך היתה ואת שיהי' זה מזון לגוף מוליד דם טוב , ואיכנה זרועיה
צמית על צלמי שדה , כי ידיעה כזו היא הדעת את האלהים על פי פעלו ככתוב דע אלך ותדע אלהיך (אסף ח"א
מ"ט) , והחבר (בע' לשליש' מהכוזרי) כתב בטעם ברכת הנהנין שההזדמנות להנאה כופל ההנאה , עיי"ש (ובסי'
יו"ד) כוונת ברכות התפלה כי טוב פתר : ובעת הקיצך על מטתך , פי אז הוא זמן ההתבודדות ועת לחשוב עם
נפשו

בדבר אחר אלא בעבודה ההיא השכלית והיא להתקרב אל השם ולעמוד לפניו על הדרך האמתית אשר הודעתיך לא על דרך התפעליות הרמיוניות זאת התכלית אצלי אפשר להגיע אליה מי שיכין עצמו לה מאנשי החכמה בזה הדרך מן ההרגל : אבל בהגיע איש מבני אדם מהשגות האמתיות ושמחתו במה שהשיג לעניין שיהיה בו מספר עם בני אדם ומתעסק בצרכי גופו ושכלו כלו בעת ההיא יהיה עם הש"י והוא לפניו תמיד בלבו ׳ ואע"פ שגופו עם בני אדם על הדרך שנאמר במשלים השיריים אשר נשאו לאלו העניינים ׳ אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק ׳ זאת המדרגה איני אומר שהיא מדרגת כל הנביאים רק אומר שהי׳ מדרגת מרע"ה הנאמר עליו ׳ ונגש משה לבדו אל ה׳ ונאמר בו ויהי שם עם ה׳ ׳ ונאמר לו ואתה פה עמוד עמדי ׳ כמו שבארנו מענייני אלו הפסוקים ׃ וזאת ג"כ מדרגות האבות אשר הגיע קרבתם אל הש"י עד שנודע שמו בהם לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמי לעולם ׳ והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו שכרת עם כל אחד מהם ברית קיימת ׳ וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳ ׳ כי אלו הארבעה ר"ל האבות ומ"ר ׳ התבאר בהם מן ההתאחדות בשם ר"ל השגתו ואהבתו מה שהעיד עליו הכתוב ׳ וכן השגחת השם בהם ובזרעם אחריהם גדולה והיו עם זה מתעסקים בהנהגת בני אדם והרבות ממון ומשתדלים במקנה ובכבוד ׳ והוא אצלי ראיה שהם כשהיו עושים המעשים ההם לא היו עושים אותם רק באבריהם לבד ולבותם ודעותם לא יסורו מלפני השם ׳ ויראה לי כי אשר חייב היות אלו הארבעה עומדים על תכלית זה השלמות אצל השם והשגחתו עליהם מתמדת ואפי׳ בעת התעסקם להרבות הממון ׳ ר"ל בעת המרעה ועבודת האדמה והנהגת הבית ׳ היה מפני שתכלית כוונתם היתה בכל המעשים ההם להתקרב אל הש"י קרבת גדול ׳ כי תכלית כונתם כל ימי חייהם להמציא אומה שתדע השם ותעבדהו ׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ׳ הנה התבאר לך כי כונת כל השתדלותם היתה לפרסם יחוד השם בעולם ולהיישיר בני אדם לאהבתו ׳ ומפני זה זכו לזאת המדרגה ׳ כי העסקים ההם היו עבודה גדולה גמורה ׳ ואין זאת מדרגה שיחשוב כיוצא בו להיישיר להגיע אליה ׳ אבל המדרגה ההיא אשר קדם זכרה לפני זאת אפשר להשתדל להגיע אליה בהרגל ההוא אשר זכרנוהו ׳ ואל השם נשא תחנה ותפלה להסיר ולהרחיק המונעים המבדילים בינינו ובינו ׳ ואע"פ שרוב המונעים ההם הם מאתנו כמו שבארנו בפרקי זה המאמר ׳ עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם ׳ והנה נגלה אלי עיון נפלא מאד יסירו בו ספקות ויתגלו בו סודות אלהיות ׳ והוא שאנחנו כבר בארנו בפרקי ההשגחה ׳ כי כפי שיעור שכל כל בעל שכל תהיה ההשגחה בו ׳ והאיש השלם בהשגתו אשר לא יסור שכלו מה (נ"א מהשם) תמיד תהיה ההשגחה בו תמיד ׳ והאיש השלם ההשגחה אשר תפנה מחשבתו קצת עתים ׳ תהי׳ ההשגחה בו בעת חשבו בשם לבד ׳ ותסור ההשגחה ממנו בעת עסקו ׳ ולא תסור ממנו אז כסורה ממי שלא ישכיל כלל ׳ אבל תמעט ההשגחה ההיא ׳ אחר שאין לאיש ההוא השלם בהשגתו בעת עסקו שכל בפעל ׃

ואמנם

נפשו החכמה המיוסדת בפועל אלהים ומעשהו ככתוב והקולות היא תשוקתך ׳ וכבר ביארנו (שפת אמת בהערה לשורש שיח) ששיחה עניינה מחשבה בכ"מ אשר באה בכתובים ויהי׳ לפ"ז פירושו כאשר תקיץ משכבך כן תעירך החכמה לחשוב בה ׳ והנה יאמר הרב ז"ל שלא יגלה העת אשר יעור משכבו להיותה עת התבודדות ועת לדרוש את ה׳ ׳ וכן אמרו ז"ל הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה ה"ז מתחייב בנפשו: אני ישנה ולבי ער ׳ ידמה עסקי העולם לשינה ׳ וע"כ הלב מבין וקול אלהים דופק בו: שהיא מדרגת משה ׳ יתכן שאל זאת רמז במסוה שנתן על פניו בעת פסק מדבר עם השם או עם ישראל כאלו כוונתו שבעת יעסקו הדברים בישובו של עולם אוי בעסקם אל יחד

כנגד

ואמנם הוא אז משיג בכח קרוב , והוא דומה בעת ההיא לסופר המהיר בשעה שאינו כותב , ויהיה מי שלא השכיל השם כלל כל עיקר , כמי שהוא בחשך ולא ראה אור כלל , כמו שבארנו באמרם , ורשעים בחשך ידמו , ואשר השיג וכונתו כלה על מושכלו , כמי שהוא באיר השמש הבהיר , ואשר השיג והוא מתעסק , דומה בעת עסקו למי שהוא ביום המעונן שלא תאיר בו השמש מפני העב המבדיל בינו ובינו , ומפני זה יראה לי כי כל מי שתמצאהו רעה מרעות העולם מן הנביאים או מן החסידים השלמים , לא מצאהו הרע ההוא רק בעת השכחה ההיא , ולפי ארך השכחה ההיא או פחיתות העניין אשר התעסק בו יהיה עוצם הרעה ואחר שהעניין כן כבר סר הספק הגדול אשר הביאו הפילוסופים לשלול השגחת השם מכל איש ואיש מבני אדם ולהשוות ביניהם ובין אישי מיני שאר בעלי חיים , והיתה ראייתם על זה מצוא החסידים והטובים רעות גדולות , והתבאר הסוד בזה , ואפי' לפי דעתם , ותהיה השגחת הש"י מתמדת במי שהגיע לו השפע ההוא המזומן לכל מי שישתדל להגיע אליו ועם הפנות מחשבת האדם והשיגו הש"י בדרכים האמתיים ושמחתו במה שהשיג א"א שיקרה אז לאיש ההוא מין ממיני הרעות כי הוא עם השם והשם עמו , אבל בהסיב מחשבתו מהשם אשר הוא אז נבדל מהשם , השם נבדל ממנו , והוא אז מזומן לכל רע שאפשר שימצאהו , כי הענין המביא להשגחה ולהמלט מיד המקרה הוא השפע ההוא השכלי , וכבר נבדל קצת העתים מן החסיד ההוא הטוב , או לא הגיע כלל לחסיד (נ"א לרשע) ההוא הרע , ולזה אירע לשניהם מה שאירע , והנה התאמתה אצלי זאת האמונה ג"כ מדברי התורה אמר ית' והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ומבואר הוא שהסתרת הפנים הזאת אנחנו סבתה , ואנחנו עושים זה המסך המבדיל בינינו ובינו והוא אמרו ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה ואין ספק כי דין היחיד כדין הצבור , הנה התבאר לך כי הסבה בהיות איש מבני אדם מופקר למקרה ויהיה מזומן לאכול כבהמות , הוא היות נבדל מהשם , אבל מי שאלוהיו בקרבו לא יגע בו רע כל עקר , אמר הש"י אל תירא כי אתך אני ואל תשתע כי אני אלהיך , ואמר כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך , כי כל מי שהביא עצמו עד ששפע עליו השכל ההוא תדבק בו ההשגחה וימנעו ממנו הרעות כלם , אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם , ואמר הסכן נא עמו ושלם , ואמר פנה אליו ותשלם מכל רע , התבונן בשיר של פגעים , תראה שהוא מספר ההשגחה ההיא הגדולה והמחסה והשמירה מכל הרעות הפוגעות הכוללות והמיוחדות באיש אחד זולתי שאר בני אדם לא מה שהוא נמשך מהם אחר טבע המציאות ולא מה שהוא מהם מצער בני אדם , אמר כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יסך לך ותחת כנפיו

כבודו ונפעלם אל תבואת נפשו כי מגמת פניו להשכיל באמתו בכל עת : לא מצאהו הרע ההוא רק בעת השכחה , מה שהתפלא הקרשקש מענין זכרי' שנהרג בהנבאו והי' או דבוק בה' , אין זה פלא כי יתכן שהכעס אשר כעס עליהם אחרי הנבאו הפריד דבוקו מה' כאמרם ז"ל כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת , וסבת פירוד הדביקות רבים הם ופירוד כרגע גורם רעה רבה ככתוב כי רגע אחד אעלה בקרבך וכלתיך : והוא אז מזומן לכל רע · ר"ל שהחסיד ההוא מוכן לכל מקרה אשר יקרהו לשעתו כי אין מציל : או לא הגיע כלל לרשע ההוא הרע · כנ"ל והטעם שבת צדיק ורע לו הוא הבדלו מן ההשגחה כאמור , ונשאר מטרה למקריים כאמור , או ר"ל גם יתכן שבמקרה לא בא לרשע הרע אשר קרה לשעתו כי אם חץ יעוף במסלתו והרשע עומד במקרה על צדו הנה לא יגע בו החץ , אך לא בהשגחה היתה זאת ההצלה לרשע כי אם במקרה כמו שפגע המקרה בצדיק שלא בהשגחה כאמור : ולזה אירע לשניהם · ר"ל לצדיק הרע ולרשע הטוב : שהסתרת פנים הזאת אנחנו סבתה · ר"ל שאנחנו עושים מסך מבדיל בינינו לבין אלהינו בעברנו על תורתו או [illegible] קנו מהשכיל באמתו , ואנחנו במסך המבדיל האמור כאדם העומד באור השמש ולפתע פתאום שופך

מסך

פנפיו תחסה צנה וסוחרה אמתו לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים , והגיע מספור השמירה מצער בני אדם שאמר שאתה אלו יקרה שתעבור במלחמת חרב פושטת ואתה על דרכך עד שיהרגו אלף הרוגים משמאלך ועשרת אלפים מימינך לא יגע בך רע בשום פנים אלא שתראה ותביט משפט השם ושלומתו לרשעים ההם שנהרגו ואתה בשלום , והוא אמרו יפול מצידך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש רק בעיניך תבט ושלומת רשעים תראה , וסמך לו מה שסמך מן ההגנה והמחסה , ואח"כ נתן טעם לזאת השמירה הגדולה , ואמר כי הסבה בזאת השמירה גדולה באיש הזה , כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי וכבר בארנו בפרקים הקודמים שעניין ידיעת השם היא השגתו , וכאלו אמר זאת השמירה באיש הזה היא בעבור שידענו וחשק בי אח"כ , וכבר ידעת ההפרש שבין אוהב וחושק , כי הפלגת האהבה עד שלא תשאר מחשבה בדבר אחר אלא באהוב ההוא הוא החשק , וכבר בארו הפלוסופים כי הכחות הגופניות בימי הבחרות ימנעו רוב מעלות המדות , כל שכן זאת המחשבה הזכה העולה ביד האדם משלמות המושכלות המביאות לחושק השם יתעלה , כי מן השקר שתעלה ביד האדם עם רתיחת הליחות הגופניות , כי כל אשר יחלשו כחות הגוף ותכבה אש התאוות יחזק השכל וירבה אורו ותזך השגתו וישמח במה שהשיג , עד כשיבא האיש השלם בימים ויקרב למות תוסיף ההשגה ההיא תוספת עצומה , ותרבה השמחה בהשגה ההיא והחשק למושג עד שתפרד הנפש מן הגוף אז בעת ההנאה ההיא , ואל זה העניין רמזו החכמים במות משה אהרן ומרים ששלשתם מתו בנשיקה (ואמר) שאמרו וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' , מלמד שמת בנשיקה , וכן נאמר באהרן על פי ה' וימת שם וכן במרים אמרו אף היא בנשיקה מתה אבל לא זכר בה על פי ה' להיותה אשה ואין טוב לזכור זה המשל בה , הכונה בשלשתן שמתו בעניין הנאת ההשגה ההיא מרוב החשק , ונמשכו החכמים ז"ל בזה המאמר על דרך מליצת השיר המפורסמות שתקרא שם ההשגה המגעת עם חוזק חשק הש"י נשיקה , באמרו ישקני מנשיקות פיהו , וזה המין מן המיתה אשר הוא המלט מן המות על יד האמת לא זכרו החכמים ז"ל שהגיעה רק למשה ואהרן ומרים , אבל שאר הנביאים והחסידים הם למטה מזה , אך כולם תחזק השגת שכלם עם המות , כמו שנאמר והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך , וישאר השכל ההוא אח"כ לנצח על עניין אחד , כי כבר הוסר המונע אשר היה מבדיל

מסך מבדיל בינו ובין השמש ומחשיך לעצמו שלא השמש פעל זה החושך כי אם האדם העושה המסך , כמו שביארנו (בראשון לראשון מכוורי) בביאור הכתוב כי שמש ומגן ה' : כי כבר הוסר המונע · ר"ל הוסרו התאוות הגשמיות המתנגדים ומונעים את האדם מהשיג התאוות הרוחניות ר"ל השגת המושכלות , ועל כן קראו ז"ל יום מיתת הצדיק בשם יומא דהלולא רבה כי הוא יום חתונתו ויום שמחת לבו למצוא כחם וראשית אונם של התאוות הרוחניות באין מעיק להם , ומהמבואר עוד שרגשת התאוות הגשמיות עושה רושם בנפש וכפי חוזק ההשתקעות בהם כן ירבה חוזק הרושם וכן יפרץ קישור הנפש עם הגוף כי הנפש נטה לשבת עד עם החומר בעבור רבוי השקעו בתאוותיו לכן אלה הרשעים שלוי עולם המושקעים ברגשות התאוות החמריות יקשה עליהם פרידת הנפש מן הגוף להיותם כמו עצם אחד , משא"כ הצדיקים אשר מגמת פניהם להתענג על ה' בהשכלת אמתו , לכן אין קשור נפשם עם הגוף ורושם התאוות החמריות חזקים כ"כ לכן נקל עליהם המות , וזה שאמרו ז"ל מיתת רשעים כי חיזרא בגבבא דעמרא פי' כהוצאת הקוץ מגיזת הצמר שהוא צותק עמו נמר ר"ל קשה להפרד ונשארים על הנפש רושם התאוות החמריות , ומיתת הצדיקים כמשחל בניתא מחלבא , פי' קלה כהוצאת השער מהחלב הבלתי נשאר עליו רושם החלב כן לא ישאר על נפש הצדיק שום רושם מהתאוות החמריות , והרמ"בן ז"ל כתב בענין מהות הגיהנם שהכל הולך אחר הגמר ר"ל שהרשעים נדונים בצער וכאב החולי שמתו בו שהוא הולך ומתגבר בנפשם מי שמת בחלי הקדחת יגבר בנפשו חלי הקדחת עד בלי תכלית אחר

בינו ובין מושכלו בקצת העתים , ויעמוד בהנאה הגדולה ההיא , אשר איננה ממין הנאת הגוף , כמו שבארנו בחבורנו וביאר זולתנו לפנינו : ושים לבך להבין זה הפרק , והשתדל בכל יכלתך , להרבות העתים ההם אשר אתה בהם עם ה' או שאתה משתדל להגיע אליו , ולמעט העתים ההם אשר אתה בהם עם זולתו ובלתי משתדל להתקרב אליו , ובזאת ההישרה די לפי כוונת זה המאמר :

פרק שנים וחמשים

אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לברו בביתו כישיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גדול , ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך , ומפני זה מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת , יעור משינתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם ואלו היה דוד ושלמה , והמלך ההוא הדבק המחופף הוא השכל השופע עלינו , שהוא חבוק אשר בינינו ובין הש"י וכמו שאנחנו השגנוהו באור ההוא אשר השפיע עלינו , כאמרו באורך נראה אור , כן באור ההוא בעצמו הוא משקיף עלינו ובעבורו הוא תמיד עמנו משקיף ורואה , אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' והבן זה מאד : ודע כי באשר ידעו זה השלמים , תגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד השם ויראתו ובשתם ממנו בדרכים אמתיים לא דמיוניים , מה ששם צפונותיהם עם נשותיהם ובבית המרחץ כנגליהם עם שאר בני אדם , כמו שתמצא מנהג חכמינו המפורסמים עם נשותהם מגלה טפח ומכסה טפח , ואמרו ג"כ אי זה צנוע זה הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום , וכבר ידעת הזהירם מלכת בקומה זקופה , משום מלא כל הארץ כבודו , לישב בלב בני אדם כאלו המעשים כלם העניין אשר זכרתי לך , והוא שאנחנו תמיד בין ידי השם ית' ולפני שכינתו נלך ונשוב , וגדולי חכמינו ז"ל היו נמנעים מלגלות ראשם להיות השכינה מחופפת על האדם ומסוככת אותו , וכן היו ממעטים בדבריהם לזאת הכונה , וכבר בארנו מה שראוי לבארו במיעוט הדברים באבות ,

כי

המות , וכן בשאר החליים , וכיוצא בזה נאמר בעונג הרוחני המכונה בשם גן עדן שהוא הולך אחר החתום , ומי שהתענג בעת מותו לרעיוני מושכלות תלמודיות יתענג גם אחר מותו ביתר שאת ויתר עילוי , ומי שהתענג על ה' בהשכלת אמתו כן ירבה וכן יפרוץ ענגו גם אחרי מותו , ומזה נשתרבב המנהג ללמוד אצל כל חולה עם יציאת הנפש למען עורר העונג הרוחני בנפשו והיה לו לאור עולם , אך יש ללמוד אצל כל חולה החכמה שהיה רגיל לעיין בה ולהתענג עליה בבריאותו מי שהתענג בלימוד משניות ותלמוד ילמדו לפניו משניות , ומי שהי' רגיל ללמוד זהר וקבלה ילמדו לפניו זהר , ומי שהי' רגיל להשכיל באמתו יעסקו לפניו בהשכלת אמתו , יען בזה יקל להם לעורר תאות נפשו להתענג על ה' בעונג שהי' רגיל בו כי מצא מין את מינו וניעור להתענג על ה' בתענוגים רוחניים כימי עולם , מי יתן בבוא עת פקודתי תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהם :

אין ישיבת האדם . זה הפרק מדובר בו נכבדות מענין האהבה והיראה שהתיהן מתאימות בשלימות ואושר ההצלחה האנושית האמתית , ושלמד דעת איך הוא הדרך לקנותם , והנה הוא הרב ז"ל יועץ בשכל שידמה האדם בנפשו כאלו הוא עומד נוכח המלך ה' צבאות תמיד וזה יהיה נסבה להיות יראתו על פניו תמיד ולא יעשה דבר כי אם הרצוני לפניו והיתה זו נסבה אל דביקות ההשגחה אשר כן יאמר המלך דוד שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט , פי' שויתי ה' לנגדי תמיד והיתה זו נסבה שלא אמוט לעולם להיותי מושגח ממנו כי הוא ית' מימיני לעזור אלי : מלגלות ראשם . טעם איסור גילוי הראש והיותו לבושת וגם לחרפה בעצמו , הוא להיות שעור האדם מראשו ועד רגליו הוא מנוקב נקבים דקים פאר"י בלצו , ודרך הנקבים ההם יוצא ונקמת הזיעה שהוא עכול שני כדרך הנוצה היוצא מפני העכול

כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים . וזה הענין אשר העירותיך עליה הוא הכונה ממעשי התורה כלם , כי בפרטים ההם המעשיים כלם ובעשותם תמיד תגיע רגילות ליחידים החסידים עד שישלמו השלמות האנושי , ויפחדו מהשם וייראו ממנו וידעו מי עמהם ויעשו אח"כ מה שראוי , כבר באר השם ית' כי תכלית מעשי התורה כלם הוא להגיע אל האדם זה ההפעלות , אשר כבר בארנו במופת בזה הפרק למי שירע האמתות אמתת חיוב הגעתו אליו ר"ל יראתו ית' ולפחד מדברו , אמר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך , התבונן איך באר לך כי הכונה היתה מכל דברי התורה הזאת תכלית אחת , והיא ליראה השם הנכבד והנורא . והיות זה התכלית מגעת במעשים הרעהו מאמרו בזה הפסוק , אם לא תשמור לעשות הנה התבאר שהיא תגיע מן המעשים שהם עשה ולא תעשה אבל הדעות אשר למדתנו התורה והם השגת מציאותו ית' ואחדותו הדעות ההם ילמדונו האהבה כאשר בארנו פעמים וכבר ידעת רוב האזהרה שהזהירה התורה על האהבה ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך כי שתי התכליות והם האהבה והיראה יגיעו בשני הדברים , האהבה תגיע בדעות התורה הכוללות השגת מציאות הש"י על אמתתה והיראה תגיע בכל מעשה התורה כמו שבארנו והבן זה הביאור :

פרק שלשה וחמשים

זה הפרק כולל פירוש ענייני שלשה שמות שהוצרכנו לפרשם והם חסד ומשפט וצדקה , וכבר בארנו בפרוש אבות שחסד ענינו ההפלגה באי זה דבר שמפליגים בו , ושמושו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר , וידוע שגמילות הטוב כולל שני ענינים , הא' מהם לגמול טוב מי שאין לו חק עליך כלל , והשני להטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהיה ראוי , ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל , ומפני זה כל טובה

הטבעת שהיא עכול ראשון והנה שניהם הם לבושת וגם לחרפה מפני באשם ובאתכם ובפרט זיעת הראש שהיא רבה מאד כמו שנראה על הכובעים ומפני זה נהגו לרחוץ המקומות המגולים והוא קדוש ידים ורגלים , אולם האומות לא חששו לזו הזוהמא על כן עשו גילוי הראש פעל דמיוני לכניעה כאלו הסרת הכובע תרמוז כי מלבד הוא במדת כובעו : האהבה תגיע בדעות התורה . ומן מוצא הדברים תשכיל שכל מצות התורה ופלפול התלמודי וספרא וספרי וזולת אלה הספרים המדברים מתוצאות המצות והלכותיהן כלם נכללים תחת גדר היראה כי הם מביאים את בעליהם ליראת ה' , והיא ראשית חכמה , אך האמונות והדעות כמו אמונת החידוש והשגחה והשכר והעונש , וקבלת התפלה והתשובה , ואמונת חיוב מציאותו בבחינת עצמו ושלילת הגשם והמקריים והתארים ממנו ואמונת האחדות הפשוטה בו ית' וכיוצא בם מאמונות התורה והשכלה והמחקר באמיתתם כל זה לחכמה תחשב הכלולה במדת האהבה שהשגתה היא עקרת כל התורה כלה , ובעבורה כל המצות וכל הלימוד כמ"ש הרב בעל החובות בשער האהבה , והנה האהבה שהוא עצם החכמה היא העומדת ברומו של עולם והיא תכלית כל התורה כלה ורשעי כסל מזלזלים בה , את בעליה ישגיאו ואוהב ישגיאו ושנאה זו תמית את בעליה ככתוב כל משנאי אהבו מות , והפכו החכמה תחיה בעליה :

זהו הפרק , שחסד ענינו הפלגה , אם הפלגת הטובה או הפלגת החרפה כמו פן יחסדך שומע , והנה חסד ענינו לובן , עד שהחסידה הלבנה נקראת ע"ש לבנונתה חסידה לבינה בלשון ארמי , ואת החסידה ת"א ית חוריתא , וידוע שהמתביישים ילבנו פניו ככתוב לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו , וכן כל המקבל טוב מה לפי

טובה שתגיע מאתו ית' תקרא חסד, חסדי ה' אזכיר, ובעבור זה המציאות כלו ר"ל המצאת הש"י אותו הוא חסד, אמר אמרתי עולם חסד יבנה ענינו בנין העולם חסד הוא, ואמר בספור מדותיו ית', ורב חסד, ומלת צדקה, היא נגזרת מצדק, והוא היושר, והיושר הוא להגיע כל בעל חק לחוקו ולתת לכל נמצא מן הנמצאות כפי הראוי לו, ולפי הענין הראשון לא יקראו בספרי הנבואה החוקים שאתה חייב בהם לזולתך כשתשלם צדקה, כי כשתפרע לשכיר שכרו או תפרע חובך לא יקרא צדקה, אבל החוקים הראוים עליך לזולתך מפני מעלות המדות כרפואת מחץ כל לחוץ יקרא צדק, ומפני זה אמר בהשבת המשכון ולך תהיה צדקה, כי כשתלך בדרך מעלות המדות כבר עשית צדק לנפשך המשכלת כי שלמת לה חוקה, ומפני זה תקרא כל מעלה מדות צדקה, אמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, ר"ל מעלת האמונה וכן אמרו עליו השלום וצדקה תהיה לנו, אבל מלת משפט, הוא לחן כמה שראוי על הנדון יהיה חסד או נקמה, כבר התבאר שחסד נופל על גמילות חסד גמור וצדקה על טובה שתעשה אותה מפני מעלות מדות להשלים בה נפשך, ומשפט פעמים שתהיה תולדתו נקמה ופעמים שיהיה טוב, וכבר בארנו בהרחקת התארים, כי כל תאר שיתואר בו הש"י בספרי הנביאים הוא תאר מעשיו, והיה לפי המציאו הכל נקרא חסיד, ולפי רחמיו על העניים ר"ל הנהגתו ב"ח בכחותיהם יקרא צדיק, ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות המצטרפות וזמן הרעות הגדולות המצטרפות אשר חייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא משפט, והנה נכתבו בתורה אלו הג' שמות, השופט כל הארץ צדיק וישר הוא ורב חסד, וכוונתנו היתה בפרש ענייני אלו ג' השמות הצעה לפרק הבא אחר זה :

עם

לפי חסד הוא מתבייש כאמרם ז"ל בזהר מאן דאכיל דלאו דליה בהיל לאסתכולי בזה, ע"כ נקראים הענקת חנם והחרפה בשם חסד : ולפי הענין הראשון י ר"ל לפי הוראתו היושר, ואל תבהל תעמוד ממה שאמר הכתוב כי אדם אין צדיק בארץ וגו' וא"כ אם היושר באדם אין כ"ש שאין שם חסיד וא"כ איך יאמר המלך שמרה נפשי כי חסיד אני, אף כי פליאה דעת איך תלה בזכות עצמו, לכן תדע ותבחן כי כמו שהחכם נקרא אם מי שעשה דבר מה בסבות ומסובבים, או המבין דבר העשוי כבר בסבות ומסובבים, ככה החסיד פי שנים למקוראיו, א' העושה חסד כמו הש"י נקרא חסיד, ב' הוא המתבונן חסדי ה' ביצוריו נקרא ג"כ חסיד, ווידוע כי המתבונן חסדי ה' ביצוריו הוא נשמר מרשעי כסל ככתוב לי קוו רשעים לאבדני עדותיך אתבונן פי' רשעי כסל היו מייחלים לאבדני מן העולם בעבור שאני מתבונן שלימות היצורים המעידים על שלימותך כי שלימות הפעולה מעיד על שלימות פועלה וממציאה, והנה המלך בעבור שהיה מתבונן חסדי ה' על כן נשמר מחלה הרשעים אשר בדורו, ולמען יצילהו ה' מרעתם אשר חשבו להרע לו התפלל שמרה נפשי מרעת הכסילים שונאי דעת כי דורש חסד אני על כן ישטנוני תחת רדפי טוב : או תפרע חובך לא יקרא צדקה י אל תפלא ממה שא"הכ ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בשכבר אמרנו שכל מצות ה' על ענין אינם כמצות האדון על עבדיו שהאדון מקבל תועלת מעבודתם כמו' שיצוה לעבדיו לחרוש חרישו ולשמור צאנו, אבל מצות ה' על עבדיו לעשות הטוב להם, לא לתועלתו ית' כלל הם, ככתוב אם צדקת מה תתן לו, ולפ"ז ידמו מצותיו על עבדיו כמצות הרופא על החולה, אל תאכל צונן ואל תשכב באחד פן יכבד עליך חליך, והנה אם בוא יבוא החולה אל הרופא אחר הרפאו לאמר שלם לי שכר מה ששמעתי למצותיך, הלא יהיה לשחוק, אשר כן היה ראוי שכל עושי מצוות הש"י לא יקבלו פרס כי לתועלת נפשם צוום ד"מ צוה באיסור ביאת הנדה והזונה למען לא ידבק בו חליה ותחי נדתה ויבתה עליו וכיוצא בם בשאר המצוות אין גמולה מוצאת לעושיהם כאמור, ועכ"ו מצד החסד הק"בה משלם גמול לשומרי מצותיו כאלו הטיב הוא ית' תועלת במעשיהם, וזה אמרו ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו :

שם

פרק ארבעה וחמשים

שם חכמה נופל בלשון עברי על ד' דברים · הוא נופל על השגת האמתות אשר תכלית כוונתם השגתו ית' שמו · אמר והחכמה מאין תמצא ונו' · ואמר אם תבקשנה ככסף וזה הרבה · ונופל על ידיעת המלאכות אי זו מלאכה שתהיה · וכל חכם לב בכם · וכל אשה חכמת לב · ונופל על קנות מעלות המדות · וזקניו יחכם · בישישים חכמה · כי הדבר שיקנה האדם בחכמה בזקנה לבד הוא ההכנה לקבל מעלות המדות · ונופל על הערמה והתחבולה · הבה נתחכמה לו · ולפי זה הענין אמר · ויקח משם אשה חכמה · ר"ל בעלת ערמה ותחבולה · ומזה הענין חכמים המה להרע · ואפשר שיהיה ענין החכמה בלשון העברי מורה על הערמה ושמוש המחשבה · פעמים יהיה הערמה ההיא וההתחכמות או לקנות מעלות שכליות · או לקנות מעלות מדות או ללמוד מלאכת מעשה · או יהיה ברעות ובמדות מגונות הנה התבאר שחכם יאמר לבעל המעלות השכליות ולבעל מעלות המדות ולכל בעל מלאכת מעשה ולבעל תחבולות במעשים מגונים וברעות : ולפי זה הביאור יהיה החכם בכל התורה על אמתתה נקרא חכם משני פנים · מצד מה שכללה התורה ממעלות השכליות · ומצד מה שכללה ממעלות המדות · אלא שמפני היות השכליות אשר בתורה מקובלות בלתי מבוארות בדרכי העיון · נמצא בספרי הנביאים ודברי חכמים שמשימים ידיעת התורה מין א' · והחכמה הגמורה מין אחר · החכמה הגמורה היא אשר התבאר

שם חכמה · ברצות הרב ז"ל לבאר כתוב אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' על כן הקדים לבאר גדר החכמה יען כי לא רבים יחכמו ונגדר החכמה ומהותה עד שהאוילים והכסילים שונאי חכמה יכנו ללצון בשם חכמה , יעויין (אמרי בינה שער ב') בגדר א"כד , ומה גם כי משמעות הכתוב יורה דעה שהחכמה נאמרת על השכלות שונות כשיפוק בהיותו שולל התהלה מקנתה ומחייב לקנתה , והנה יאמר שהחכמה לה שם בארבע גדרים : השגת אמתות · יעוין אלות הגיון שער י"ד בענין הפילוסופים העיוניים והמעשיים ומשם תבין כי השגות האמתות היא השגת האמת בשכל העיוני בענינים ההכרחיים ר"ל בפועל אלהים וממשהו שאין ביד האדם לשנות בו דבר כאשר בשכל המעשי : אשר תכלית כוונתם · תכלית זאת ההשכלה היא דעת את ה' לפי החכמה אשר יסד בילוריו , והיא הרמוזה באמרו השכל וידוע אותי : והחכמה מאין תמצא · השאלה אתן עליה ותנדק שבחכמה העיונית (שתכליתה לדעת האמת והשקר בפועל אלהים ומעשהו) ידבר הכתוב שפועלה בלתי מורגש לאנוש על כן השאלה אמריה תאמר מאין היא באמת ר"ל מי יסדה , משא"כ בחכמה המעשית , (המשתמשת לדעת טוב ורע בפועל האדם ומעשהו) שבה אפס מקום לשאלת מאין תמצא בהיות פועלה ידוע שהוא האדם אשר לפי שכלו פעל ועשה טוב או רע : אם תבקשנה ככסף · גם בזה דבר הכתוב מחכמה העיונית , וזה נשמע מסיפא דקרא באמרו אז תבין יראת ה' , והטעם מי זה יחפש בנרות הנסיון עיקספער"מענט בלעז טבע החכמה אשר יסד ה' בכל נמצא הוא יבין יראת ה' הרוממה הבאה מהתבוננות גדולת הבורא , משא"כ החכמה המעשית אשר לאדם דרכה בדעת טוב ורע עם היות לה חלק במורא שמים הנה עכ"פ לא חלק לה בבינה האמורה : ידיעת המלאכות · ירצו לשכל המעשי שהאדם משתמש בו לעשות מלאכתו טובה או רעה : הוא ההכנה לקבל מעלת המדות · כי בעת הזקנה תשקוט רתיחת הדם על כן אז עת לקנות מדות מעולות , כמ"שב החוקר בראשון לראשון ז"ל על כן אין הנער תלמיד הגון במדיניות : ונופל על הערמה · כבר כתבנו (בשפת אמת בהערה לשורש חכם) ההבדל שבין חכמה לערמה , והוא כי חכמה תאמר על כל הקש הנולד מן ב' הקדמות הנודעות בסבותיהם , וערמה הוא ההקש הנולד מן ב' הקדמות ידועות בהרגשה אך מופשטות מידיעת סבותיהם לכן נקראת ערמה שענינה הפשטה אם הפשטת בגדים או הפשטת ידיעה : נקרא חכם משני פנים · ר"ל חכם עיוני וחכם מעשי , ככתוב ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה , כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' , זה רמוז לחכמת הדעות , ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים , זה רמוז לחכמת המעשים : החכמה הגמורה היא אשר התבאר בה במופת

התבאר בה במופת מה שלמדנוהו מן התורה ע"ד הקבלה מן השכליות ההם ׳ וכל מה שתמצא בספרים מהגדלת החכמה והשיבותה ומיעוט קוניה ׳ לא רבים יחכמו ׳ והחכמה מאין תמצא וכיוצא באלו הפסוקים הרבה כלם יורו על החכמה ההיא אשר תלמדנו המופת על דעות התורה ׃ ואמנם בדברי החכמים ז"ל הוא ג"כ הרבה מאד ר"ל שגם הם משימים ידיעת התורה מין אחד וישימו החכמה מין אחר ׳ אמרו ז"ל על מר"עה ׳ אב בתורה ׳ אב בחכמה ׳ אב בנביאים ׃ ובא בשלמה ויחכם מכל האדם ׃ אמרו ולא ממשה ׳ כי הוא רוצה באמרו מכל האדם מכל אנשי דורו ומפני זה תמצא שהוא זוכר הימן וכלכל ודרדע בני מחול החכמים המפורסמים אז ׃ וזכרו החז"ל ג"כ שהאדם נתבע בידיעת התורה תחלת ׃ ואח"כ הוא נתבע בחכמה ׃ ואח"כ הוא נתבע במה שראוי עליו מתלמודה של תורה ׳ ר"ל להוציא ממנו מה שראוי לעשות ׳ וכן ראוי שיהיה הסדר שיודעו הדעות ההם תחלה ע"ד קבלה ׳ ואח"כ יתבארו במופת ׳ ואח"כ ידוקדקו המעשים המטיבים דרכי האדם ׳ וזה לשונם ז"ל בהיות האדם נתבע על אלו העניינים הני על הסדר הזה ׃ אמרו כשאדם נכנס לדין ׳ תחלה אומרים לו קבעת עתים לתורה פלפלת בחכמה ׳ הבנת דבר מתוך דבר ׳ הנה התבאר לך שידיעת התורה אצלם מין אחד ׳ והחכמה מין אחר ׃ והוא לאמת דעות התורה בעיון האמתי ׃ ואחר מה שהצענוהו לך שמע מה שאומר ׳ כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים ׳ שהשלמיות הנמצאות לאדם ד' מינים ׃ הראשון ׃ והוא הפחות שבהם והוא אשר עליו יכלו ימיהם אנשי העולם ׳ הוא שלמות הקניין ׃ ר"ל מה שימצא לאדם ממומון ובגדים וכלים ועבדים וקרקעות וכיוצא באלו ׳ ושיהיה האדם מלך גדול הוא מזה המין וזה שלמות שאין דבקות בינו ובין האיש ההוא כלל ׃ אבל הוא יחס אחר רוב הנאתו דמיון גמור ׃ ר"ל שזה ביתי וזה עבדי וזה הממון שלי ואלו הם גדודי וצבאי ׳ וכשיבחן גופו ימצא הכל חוצה לו ׃ וכל אחד מאלו הקניינים הוא מה שהוא נמצא בפני עצמו ׳ ומפני זה כשיעדר היחס ההוא ישכים האיש ההוא אשר היה מלך גדול אין הפרש בינו ובין הפחות שבבני אדם מבלתי שישתנה דבר מהדברים ההם אשר היו מיוחסות אליו ובארו הפילוסופים כי מי שישים השתדלותו וטרחו לזה המין מן השלמות לא טרח רק לדמיון גמור והוא דבר שאין לו קיימא ואפילו יתקיים בידו הקניין ההוא כל ימי חייו לא יהיה לו בעצמו שום שלמות ׃ והמין הב'

יש

במופת ׃ ולפ"ז א"כ התורה והחכמה הן ענין אחד / התורה היא קבלת הדעות האמיתיות באמונה מן המצוה / והחכמה היא המחקר והבירור על אמתתן / ומזה נסתעפו שתי משפחות רעות בישראל האומרים אמור שדברי התורה ודברי החכמה הם מתנגדים אלה לאלה / והם כת האפיקורסים וכת הכסילים / האחת מהם והם האפיקורסים מחזיקים בחכמה כפי העולה על רוחם ועוזבים את התורה / וכת הכסילים מחזיקים בתורה ועוזבים את החכמה / אלה אומרים האחרונים הם יראי חטא ואלה הראשונים הם חכמים בעיניהם / ושניהם הם לא לעזר ולא להועיל כי אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה / ומעט הם בני עליה שהחכמה והיראה מתאימות בהן האומרים אמור שהתורה והחכמה שתיהן נתנו מרועה אחד אשה את אחותה תפיה לעזר / הן אלה השלישיים הם שלומי אמוני ישראל הנשענים משתי הפאות הקודמות גם יחד / האפיקורסים יחשבום לכסילים באמרם כל שומר מצוה הוא כסיל / והכסילים יחשבום לאפיקורסים באמרם כל חכם הוא אפיקורס / על כן יצא משפט מעוקל שהיותר שלם באדם יחשב יותר גרוע ופחות באדם / וצדיק כביר ירשיעו / ועל השלם באדם כזה אשר התורה אור מתניו והחכמה אזור חלציו יאמר הנביא כי בזוי מאד יחשב בבני אדם עד שעליו יאמרו המושלים מי עור כמשולם ועור כעבד ה' ׃ לא טרח רק לדמיון גמור ׃ על כן נקרא כל קנין אשר מזה המין בשם קניינים המדומים / והכבוד המושג מהשתררות והממשלה על ב"א נקרא הכבוד המדומה כי מהותם הוא הדמיון שבעל הקנינים מדמה בנפשו לאמר אני הקונה ואלה קניני / והמושל ידמה אני השר ואלה משרתי / וראוי לדעת כי ברצוננו לבחון אין ערך ודבר מעלות מיני השלימות זה על זה אזי יבחן זה באשר נשים לבנו

יש לו התלות בגוף האדם יותר מן הראשון , והוא שלמות תבנית הגוף ותכונתו וצורתו , ר"ל שיהיה מזג האיש ההוא בתכלית השווי ואבריו נערכים חזקים כראוי , וזה המין ג"כ מן השלמות אין לעשותו תכלית כוונה , מפני שהוא שלמות גופני ואין לו לאדם מאשר הוא אדם אבל מאשר הוא ב"ח , וישתתף בזה עם הפחות שבב"ח ג"כ , אלו הגיע כח א' מבני אדם עד התכלית האחרון לא ישיג לכח פרד א' חזק כ"ש כח אריה או כח פיל , ותכלית זה השלמות כמו שזכרנו שישא משא כבד או ישבר עצם עב וכיוצא בזה ממה שאין תועלת גופנית גדולה בו אף תועלת נפשית נעדרת מזה המין , והמין השלישי הוא שלמות בגוף האדם יותר מן השני והוא שלמות מעלות המדות והוא שיהיו מדות האיש ההוא על תכלית מעלתם ורוב המצות אינם רק להגיע אל זה המין מן השלמות וזה המין מן השלמות ג"כ איננו רק הצעה לזולתו ואינו תכלית כונה בעצמו , כי המדות כולם אינם רק בין האדם ובין זולתו וכאלו זה השלמות במדותיו הוכן בה לתועלת בני אדם ושב כלי לזולתו שאם תעלה בלבך שא' מבני אדם עומד לבדו ואין לו עסק עם אדם נמצאו כל מדותיו הטובות עומדות בטלות אין צריך להם ולא ישלימוהו בדבר אמנם יצטרך אליהם ויקבל תועלתם עם זולתו , והמין הד' הוא השלמות האנושי האמתי והוא כשיגיעו לאדם המעלות השכליות ר"ל ציור המושכלות ללמוד מהם דעות אמתיות באלהיות וזאת היא התכלית האחרונה והיא משלמת האדם שלמות אמתי , והיא לו לבדו , ובעבורה יזכה לקיימות הנצחי , ובמה האדם אדם : ובחן כל שלמות מן הג' השלמיות הקודמים תמצאם לזולתך לא לך ואם א"א לפי המפורסם מבלעדי חיותם גם לך הם לך ולזולתך , אבל זה השלמות האחרון הוא לך לבדך אין לאחר עמך בו שתוף כלל , יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך , ומפני זה ראוי לך שתהיה להגיע אל זה הנשאר לך , ולא תטרח ולא תיגע לאחרים אתה השוכח נפשך עד ששחר לובן פניה במשול הכחות הנופניות עליה כמו שנאמר בראש המשלים השירים

ההם

לבנו אל יקר תפארת מעלת השלימות התכליתי אשר במין ההוא , ואם נושא השלימות ההוא הוא עלם נכבד או יש מעלה והדר לשלימותו ואליו ראוי להתדמות , ואם הוא נבזה אזי ראוי להתרחק ממנו , והנה שלימות העושר בבחינת עצמו איננו כלום כי מה בצע בעושר היאכל ממנו הלא אוהב כסף לא ישבע כסף , אבל המושג תמורתו הוא תכליתו כי בבחינת התמורה והחלפין יקנה הכסף את הכל בדי הסיפוק והעונג , והנה כאשר נשים לב אל היותר שלם בזה התכלית יהי' החזיר , כי יש לו די הסיפוק ועונג לרוב כי הוא אוכל כל דבר תעוב ומלוכלך המצוא לו מאד ואף גם מתענג על כל טינופת בהתגוללו בו , וע"כ אמרו ז"ל לית עתיר מחזירא , לכן מי האיש החפץ בשלימות העושר הלא יחפוץ להדמות לחזיר ואליו לא יגיע בשלימות עשרו עכ"פ , והגבור חפצו להתדמות בשלימותו לסוס או לפיל בגבורתו ואליו לא יגיע , וככה בעל שלימות המדות המשלימים בין איש לרעהו אם בשלילת ההיזק או בהכנת הטוב , אשר בבחינת שלילת היזק חפצו להתדמות לנמלה הרחוקה מגזל , ובבחינת הכנת הטוב חפצו להידמות לעוף הרחם החונן מטובו לריעיו , והנה כל השלימים האלה חפצם להתדמות לפחותים מהם על כן זה לאות שאין יתרון מעלה לאלה השלימיות , אולם מי האיש החפץ להשלים נפשו בהשכלת אמתו ר"ל לראות פועל אלהים ומעשהו בהשכל ודעת החכמה המיוסדת בו , הוא זה חפצו להתדמות בשלימותו זה למלאכי אלהים אשר זה חייהם ר"ל שאין להם חיי הפרנסה כי אם חיי ההתבוננות חסדי ה' במציאות והשכלת אמתת אשר יסד בפעולותיו , והנה המשכיל האמור חפצו להתדמות בשלימותו זה אל עלם נעלה מאד ממנו במציאות שהוא מלאך אלהים , והנה זה לאות כי יתרון מעלה והדר לזה השלימות ר"ל להשכלת אמתו מכל השלימיות האמורים אשר להם שם בשלשה מינים עושר גבורה חכמת תיקון המדות , על כן אין ראוי להתהלל בהם כי אם בהשכלת אמתו ככתוב אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל העשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה

חפצתי

ההם הנשואים לזה העניין , אמר בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי , וכזה הענין בעצמו אמר פן תתן לאחרים הודך ושנותיך לאכזרי , הנה בארו לנו הנביאים גם הם אלו העניינים בעצמם , ופרשו אותם לנו כמו שיפרשום הפילוסופים , ואמרו לנו בפירוש שאין שלמות הקניין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המדות שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו ולא לבקש אותו , ושהשלמות שראוי להתהלל בו ולבקשו הוא ידיעת הש"י שהיא החכמה האמיתית , אמר ירמיהו באלו השלמיות הארבעה כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו , ואל יתהלל הגבור בגבורתו , ואל יתהלל עשיר בעשרו , כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי , השתכל איך לקחם כפי סדרם אצל ההמון כי השלמות הגדול אצלם עשיר בעשרו , ואחריו גבור בגבורתו , ואחריו חכם בחכמתו ר"ל בעל המדות הטובות כי האיש ההוא ג"כ גדול בעיני ההמון אשר להם נאמרו הדברים ומפני זה סדרם על הסדר הזה וכבר השיגו החכמים ז"ל מזה הפסוק אלו העניינים בעצמם אשר זכרתים ובארו לנו מה שבארתי לך בזה הפרק והיא שהחכמה הנאמרת סתם בכל מקום והיא התכלית היא השגתו ית' ושאלו הקניינים שיקנם הארם שישימם סגולתו ויחשבם שלמות אינם שלמות , ושמעשה התורה כלם ר"ל מיני העבודות וכן המדות המועילות לבני אדם כלם בעסקיהם קצתם עם קצתם כל זה אין לדמותו אל התכלית האחרון ולא ישוה בו , אבל הם הצעות בגלל זה התכלית , ושמע דבריהם באלו העניינים בלשונם והוא בבראשית רבה , שם נאמר כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה , וכתוב אחר אומר וכל חפציך לא ישוו בה , חפצים אלו

מצוות

מפלאי נאום ה' , ר"ל התבוננות חסדי ה' ומשפטיו וצדקתו בארץ הוא הדעת אותו ככתוב נודע ה' משפט עשה , וטעם כי באלה חפצתי ר"ל השפעת שלש אלה הפעולות ממני אינה כחיוב האור מהשמש אבל הם ברצון כדעת החידוש , וי"ל כי באלה חפצתי להראותם לשלימים , ואחי' כמ"ש הר"י ז"ל בתכלית הבריאה שהיתה כדי להראות שלימותו לשלימים : ובגבורה יזכה לקיימות הנצחי · כי כאשר השכל מן הכח אל הפועל ישוב השכל והמשכיל והמושכל לאחדים כמבואר (בס"א לראשון) וחיו כלם לנצח בגלל המושכל המיני שהוא נצחי : בני אמי · ראש הכתוב אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי וגו' , והטעם הכח השכלי יאמר שהוא שחור ר"ל חשך משחר שכלו , כי היתה נסבת זה השחרות הבטת השמש בו ר"ל תשוקת השגת כל החמודות הנעשים תחת השמש , יען כי בני אמי ר"ל כחות הנפש שמוני שומרת דברים שאינם שלי ר"ל פחות התאוות הם הסיתוני להשכיל איך לאסוף קנינים ושלימות מדומי' שאינם שלי באמת , כרמי שלי לא נטרתי , אך השכלת אמתו שאין לזולתי חלק בה בלתי לי לבדי , לא השכלתי : פן תתן לאחרים הודך · ראש הענין כי נופת תטפנה שפת זרה , פי' התאוה תחליק אמריה אל השכל לשמוע אליה להשכיל איך ירבה עליו עבטיט הקנינים המדומים והנה הוא מוכיח אותו שלא ישמע לה ולא יעבוד ע"ז בערכו פן יתן לשאר כחות הנפש הוד מלכותו כי לו נאה המלוכה , לא להיות עבד לשאר כחות הנפש , ושנותך לאכזרי , מה שאתה ראוי לחיות לנצח כטעם והחכמה תחיה בעליה , הנה בשמעך למתאוה יתאכזר עליך ויקחם ממך כי תמות כטעם ואל תהי סכל הרבה למה תמות בלא עתך : כפי סדרם · ר"ל כסדרם מן הפחות אל המעולה לדעת ההמון כאלו יאמר אל יתהלל בשלימות היותר גרוע שהוא תיקון המדות (הנרמז במלת חכמתו שכינוי הוא"ו שב אל האדם אשר כפי שכלו ינהיג מדותיו לפי זמנו ומקומו וטבעו ולא לזולתו לשפוט שפוט בתיקון מדותיו כאמרם ז"ל אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו) , וגם אל יתהלל בגבורתו שהוא שלימות יותר נעלה מתיקון המדות , ואף גם זאת אל יתהלל בעשרו שהוא יותר נעלה מב' השלימיות האמורים : אבל הם הצעות · כל מצות התורה והתלמוד המביא לידי מעשה הם הצעה להשיג החכמה שהיא התכלית האחרונה לאדם ככתוב ראשית חכמה יראת ה' , והנה היראה כוללת התורה שבכתב והתורה שבע"פ שעסקם במצות מעשיות ובמדות , והחכמה כוללת המחקר באמתת האמונות והדעות אשר באו בתורה , וההשכלה בפעל אלהים ומעשהו ולדעת שלימות ממציאם לפי בחינת שלימותם , כל זה לחכמה יחשבו

שהיא

מצוות ומעשים טובים , חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות , חפצי וחפציך לא ישוו בה אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי , ראה קוצר זה המאמר ושלמות אמרו , ואיך לא חסר דבר מכל מה שאמרנוהו והארכנו בבאורו ובהצעותיו : ואחר שזכרנו זה הפסוק מה שכולל מן הענינים הנפלאים , וזכרנו דברי החכמים ז"ל עליו נשלים כל מה שהוא כולל , וזה שלא הספיק לו בזה הפסוק לבאר שהשגתו ית' לבד היא הנכבדת שבשלמיות כי אלו היתה זאת כונתו היה אומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי , והיה פוסק דבריו , או היה אומר השכל וידוע אותי כי אני אחד , או היה אומר כי אין לי תמונה , או כי אין כמוני ומה שדומה לזה , אבל אמר שאין להתהלל רק בהשגתו ובידיעת דרכיו ותארים ר"ל פעולותיו , כמו שבארנו באמרו הודיעני נא את דרכיך וגו' ובאר לנו בזה הפסוק שהפעולות ההם שראוי שיודעו ויעשה בהם , הם חסד ומשפט וצדקה , והוסיף ענין אחר צריך מאד והוא אמרו בארץ , אשר הוא קוטב התורה , ולא כמחשבת ההורסים שחשבו שהשגחתו יתעלה כלתה אצל גלגל הירח , ושהארץ ומה שבה נעזב , עזב ה' את הארץ , אינו רק כמו שבאר לנו

שהיא עיקר הכל ותכליתם , וכבר העירותי בצדק שכל מצוות התורה באו בתורה שבכתב דרך כלל ובתורה שבע"פ דרך פרט איך תיעשה כל מצוה ועל פי התורה שבע"פ נזכרים ונעשים כל המצוות , והנה מצות אמונת חיוב מציאותו בבחינת עצמו ית' הנשמע מכתוב אנכי ה' אלהיך , ומצות אמונת אחדותו הנשמע מכתוב הא' של ק"ש , ושלילת הגשמות וזולתם מהאמונות והדעות הבאות בתורה דרך כלל , פרטיהם בלתי מתבארים בתלמוד כי אם במחקר לדעת ההבדל שבין מחויב המציאות בבחי' סבתו ובין מחויב המציאות בבחינת עצמו , וגדר האחד הפשוט האמיתי וזולתם כלם מתבארים במחקר וקיום ידיעת אלה המצוות על בוריין לא יתכן מבלעדי ההשכלה במחקר כמו שלא יתכן קיום מעשה שאר מצוות התורה מבלעדי ההשכלה בתלמוד , ומהמבואר כי כל השלש עשרה עיקרי האמונות והדעות רובן מתבארי' במושכלות המחקר על כן היתה השכלת המחקר מעיקרי הדת , וזה הפך דעת ההמוני האומרים אין חפץ לה' במחקר ומהמבואר כי הבלתי יודע מבין לפי המחקר ענין חיוב המציאות בבחינת עצמו וענין האחד הפשוט האמיתי איננו קורא את ה' באמת ולא עובד לאלהי אמת , והוא הדבר שכתב הרב בעל החובות לא יוכל לעבוד עלות העלות כי אם נביא או פילסוף וזולתם עובדים זולתו , לכן מי זה ירא אלהים ישכיל באמתו ויהיה מעובדי השם באמת ויודעי שמו על פי פעלו יקרא את ה' באמת ויענה ככתוב אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו , וכבר כתבנו זה : ותארים ר"ל פעולותיו , אחר שאין במציאות רק הוא ית' ופעולותיו ומהמבואר בקבלה ובאלהות שבו ית' אין לנו השגה כלל כי אם בפעולותיו , לכן תהי' השגת פעולותיו הוא עצם השגתו ית' ככתוב וראית את אחורי ופני לא יראו ת"א ית דבתרי ר"ל הפעולות הנמשכים אחרי פוסטרי"ארי בלעז , ודקדמי פריא"רי בלעז לא יתחזון כי שלימות פעולותיו הם עדות על שלימותו ית' אשר בראם בחכמה ובם נראה גודל יכלתו וחכמתו ועל כן נקראים בשם תמונת ה' ככתוב ותמונת ה' יביט כי משה היה רואה בם דמות תמונת ה' כ"בי ר"ל שלימותו ית' כמסתכל באספקלרי' המאירה ורואה דמות תמונת העומד נכחה : הם חסד ומשפט וצדקה , ר"ל השגת הש"י לה שם בשלשה בחינות , א' התבוננות חסדי ה' עם כל נוצר אשר בראו על הטוב שבעיניו בנאות אבריו כפי תועלתו , ובמציאות טרף חקו את הכל עשה בחכמה והוא מחסד ה' על כל מעשיו , ב' ראוי להתבונן משפט ה' אשר יסד בעולמו בכלל להציל העשוקים מיד עושקיהם , ובמשפט הזה לקח לו גוי מקרב גוי במסות ובאותות ובזה נודע בעולם ככתוב נודע ה' משפט עשה , ג' להשכיל צדקותיו אשר הוא עושה עם כל בשר אם בבנין אבריו כפי הנאות לטבעו אם בקנין טרף חקו כמו שנתן כח לשממית לארוג הרשתות לצוד הזבובים למאכלה וליונה להקיא מאכלו לאפרוחיה וכיוצא בם כמו שאמר דוד נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו , ומצדקתו נתן לנו התורה והחכמה אשר בה נשכיל באמתו ונחיה בה חיי עולם ככתוב והחכמה תחיה בעליה : והוא אמרו בארץ , מזה תבין שאין הק"בה מעמיס על המשכילי' להשכיל מושכלות נשגבות אשר בעולמות העליוני' אשר לא יבין המשכיל ממהותם זולתי דברים מופשטים ממהות כי לא נתן לנו ה' חוש להשיג בו הרוחני , לכן

לנו על יד אדון כל החכמים , כי לה' הארץ , יאמר שהשגחתו ג"כ בארץ כפי מה שהיא כמו שהשגיח בשמים כפי מה שהם , והוא אמרו כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ , ואח"כ השלים הענין ואמר כי באלה חפצתי נאם ה' , ואמר בחסד במשפט וצדקה חפצתי נאם ה' , ר"ל שכוונתי שיצא מכם חסד משפט וצדקה בארץ , כמו שבארנו בי"ג מדות , כי הכוונה להדמות בהם ושנלך על דרכם , א"כ הכוונה אשר זכרה בזה הפסוק , הוא באורו , ששלמות האדם אשר בו יתהלל באמת , הוא להגיע אל השגת השם כפי היכולת , ולדעת השגחתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם איך היא , וללכת אחרי ההשגה ההיא בדרכים שיתכוין בהם תמיד לעשות חסד ומשפט וצדקה , להדמות בפעולות השם , כמו שבארנו פעמים בזה המאמר , זהו מה שראיתי לשומו בזה המאמר , ממה שאחשוב שהוא מועיל מאד לכיוצא בך , ואני מקוה עליך שעם ההשתכלות הטוב תשיג כל הענינים שכללתי בו בע"ה , והוא יזכנו וכל ישראל חברים למה שיעד לנו , אז תפקחנה עיני העורים ואזני חרשים תפתחנה , העם ההולכים בחשך ראו אור גדול , יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם :

קָרוֹב מְאֹד הָאֵל לְכָל קוֹרֵא , אִם בֶּ־אֱמֶת יִקְרָא וְלוֹ יִשְׁעֶה •
נִמְצָא לְכָל דּוֹרֵשׁ יְבַקְשֵׁהוּ , אִם יַ־הֲלוֹךְ נִכְחוֹ וְלֹא יִתְעֶה •

לא בא הקב"ה בטרוניא עם המשכילים , אבל חפצו שנשכיל טבעי כל הדברים אשר בארץ המה כי הוא זה אשר שם בבחנו עליו לדעת החכמה אשר יסד בהם , ומהם נראה כבוד אלקינו והדר גאונו ונדע כי אין חכם כה' , וזה אמרנו בארץ , אולם המשכילים אשר נתן ה' להם לב לדעת בחכמת הקבלה ועינים לראות מראות אלהים מהמשמשים לפנים במרום , המה יפרשו מלת בארץ על ארץ החיים העליונה אשר ה"א תענה את הכל כנודע למשכיל על דבור בלי מה , עד"הכ בספר יצירה עשר ספירות בלי מה , וכיוצא בזה שמעתי אחד קדוש דרוש דרש מלת חכמה כמין חומר ב' מלות מורכבות איך מה , והוראתה על הדיבור באיך שההשכלה במהות הדבר , ודורשי רשומות דרשוהו כמין חומר כח מה , והרמז אל הכח השכלי אשר באדם שמספרו מה כטעם מה אדם ותדעהו , ואין לנו בעת עסק במושכלות כאלה , ולפי הפשוט שבשם מורה על כח ההכרה בלשון עברי וכן הוא בלשון ארמי , ויכירה ת"א וחכים יתה : כי באלה חפצתי , כבר בארנו זה על פנים שונים : לכיוצא בך , נוכח התלמיד החשוב ר' יוסף ב"ר יהודה האמור בפתיחה דבר הרב ז"ל : ראו אור גדול , וכמו שהאור יאיר מחשכי הגשם ויוציא הגוונים מאפילה לאורה , ככה תאיר החכמה מחשכי השכל ותוציא המושכלות מבלי דעת אל הדעת ככתוב חכמת אדם תאיר פניו , ומי שאין בו חכמה דומה לעטלף לא ראה אור בהיר , ועליו נאמר וכסיל בחושך הולך , וכמו שכל הולך בחשך יכשל במכשולים רבים ככה יכשלו הכסילים במכשול עונם כאמרם ז"ל אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות ועל כן נקשר הרשע עם הכסל ככתוב רשע כסל , והפכו יאמר החכם שקראהו באיוב שים שם שכל לא יעמוד החטא , יען כי באור החכמה יראה החכם מכשול עונו ויסור ממנו , לא כן הרשעים הכסילים אשר בחשכה יתהלכו לא ידעו במה יכשלו ועליהם נאמר ורשעים בחושך ידמו , ועל החכמים יאמר והחכמה תחיה בעליה , ועוד תוכן לאומר אשר החכמה קורין נהרה על כל בשר , והיה אור החכמה שבעתים כאור החמה , או אז יודע ה' לכל , כי תגלה ותראה שלימותו לעין כל למקטון ועד גדול ככתוב ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים , כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם , כה יתן וכה יוסיף להאיר עינינו במאור תורתו ונזכה כלנו במהרה לאורו א"כיר . נשלם הדפוס ויחוס הביאור יום ה' ע"רח הק"נו , ואני בן ס"ד שנה מעת לעת , וכאשר עזרני ה' עד כה , כה יתן וכה יוסיף לחמכני להחל ולכלות יתר החבורים אשר עלו ברעיוני להדפיסם אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל והיו לאור עולם , כה דברי הדורש טוב לעמו יצחק הלוי איש סטנאב •

יִתְבָּרֵךְ צוּר חֲבָלַי קֵרְבַנִי , הֲלוֹם לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל יְשָׁרִים •
אַף יִתְמְכֵנִי שֶׂכֶל , סְבָלִים טוֹעֵי נְתִיבוֹת אוֹרָה בְּמֵישָׁרִים •

כללי פרקי המורה

חלק ראשון

א ביאור צלם ודמות להסיר ספקת בצלם אלהים ברא אותו ·

ב התיר קושית השואל על אוכלי עץ הדע' בהיות' כאלהים יודעי טוב ורע ·

ג יבאר תמונה ותבנית להסיר ספקת ותמונת ה' יביט ·

ד בא' ראה והביט וחזה להסי' ספקת מהביט אל האלהים, ויחזו האלהים ·

ה יבאר בו ענין ויסת' משה פניו וענין ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ·

ו שתוף שם איש ואשה ואח ואחות להסיר ספקת ה' איש מלחמה ·

ז שתוף ילד ובאר ענין ויולד בדמותו כצלמו ·

ח שתוף מקום להסיר ספקת ברוך כבוד ה' ממקומו ·

ט שתוף שם לכסא להסיר ספקת השמים כסאי ·

י ירד ועלה להסיר ספקת ארדה נא ואראה, ויעל מעליו אלהים ·

יא ישב להסיר ספקת כי האונס ישב אלהים את האדם על הארץ, והיושבי בשמים ·

יב קימה להסיר ספקת אתה תקום תרח' ציון וקומה ה' ויפוצו אויביך ·

יג עמידה להסיר ספקת ועמדו רגליו ביום ההוא ·

יד שתוף אדם להסיר ספקת ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו, ואף על פי שלא זכר אותו ·

טו נצב עליו ירמז הסלם ועולי' ויורדי' בו להתי' ספקת והנה ה' נצב עליו ·

טז שתוף שם צור ובאו' ונצבת על הצור אשר פירושו על הכח הבור' להסיר ספקת צור עולמים ·

יז הזכיר דרכי החכמים לדבר בחידות ובהסתר הסודות ·

יח קרב ונגש ונגע יבאר ענין ונגש משה לבדו להסיר ספקת נגע בהרים ויעשנו ·

יט מלא כל הארץ להסיר ספקת וכבוד ה' מלא ·

כ שתוף רם ונשא ·

כא שתוף עבר ובאר ענין ויעבר ה' על פניו ויפרש בו סודות ·

כב להסיר ספקת ובא ה' אלהי כל קדשים עמך ·

כג יציאה להתיר ספקת כי הנה ה' יוצא ממקומו ·

כד הליכה להתיר ספקת וילך ה' אלכה ואשובה אל מקומי ·

כה שכן עתיד להתיר ספקת ושכנתי בתוך בני ישראל וישכון כבוד ה' ·

כו באור הוצרך אשר לחץ התור' לדבר בלשון בני אד' בתארי' עליו יתעלה בעבור אשר לא נוכל להאמין במציאות אלו בדמיונים גופיים ולא נבין הענין האמתי ועל כן אנו צריכין להאמין במציאת שו הפועלי' כלם רחוקים מהבורא יתעלה כמו אכילה ושתיה ותנועה וזולתם ·

כז וצריך לבאר כל זה להמון כי זה נשמר אנקלוס הגר בתרגום וירד ה' וכל הדומה לו ותרגם אותו יקרא דה' כלומר כי הנגלה היה כבוד ה' נברא לא עלם הבורא ויזכור בו ההפרש בין נבואת החלום ובין המחזה ובין ויהי דבר ה' אלי ·

כח שתוף רגל יבאר בו ענין ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ויזכור כי אנקלוס נזהר תמיד להרחיק הגשמות מהבורא ·

כט שתוף עצב ובאר ענין ויתעצב אל לבו

ל אכל להסיר ספקת אש אוכלה הוא ·

לא יזכור בו קצת שכל בני אדם וכי יש לו גבול וחק אשר לא יעברנהו ויש דברים אשר לא יוכל השכל להשיגם ויש אנשי' יבינו בקלת למוד ואחרים לא יבינו בכל יגיעה ולמו' ואין שבוש כלל בחכמת הלמודים ויאמר כי מונעי האדם ממצוא החכמה ד' דברי' אהבת השררה, ועומק סודו' החכמה, וסכלות הלומדי', והלומד עם התרשלותו ושינהג במנהגים רעים ·

לב יבאר בו שיקרה לאות להשגות השכליות והביא בו ענין הכתוב דבש מצאת אכול דייך ·

לג יבאר אין צרי' לסדר הלמוד בחכמו' ולישב הענינים בלב המקצרים להשיג ונתינת סבת למה דברו בחידות ולמה נקראו יסודות ·

לד יבאר חמש הסבות המונעו' לפתוח הלמוד בחכמות האלהות ·

לה יבאר איך צרי' שימסו' בקבל' מתחל' לכל הרחקת ההגשמה מהשם יתעלה והסרת הדמוי ·

לו יבאר על אי זה צד יאמר שהשם רצה או קצף ובאר קצף וחרון אף וקנאה שנמצא בכתוב הוא על עובדי ע"ז על כן כל המאמין כי יש לבורא גוף הוא רשע ומרגיז מכל עובד ע"ז ושאין עובד עבודה זרה מכחיש במציאות הא' ·

לז שתוף שם פנים וביאר ופני לא יראו

לח שתוף שם אחור ובאר וראית את אחורי, ואחרי ה' ·

לט שתוף לב ובאר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך להסיר ספקת ויאמר ה' אל לבו ·

מ שתוף רוח להסיר ספקת רוח

כללי פרקי המורה

חלק שני

מסכים לדעת התורה והחכמים והנביאים ·

ו ביאר בו שהמלאכי' כמלאכים ושמלאך שם משותף לכמה ענינים ·

ז ביאר שהשכלים והגלגלים משיגים לפעולותיה' ויש להם רצון ובחירה ·

ח הביא דעות הקודמים של תנועת הגלגלים קולות נוראים עצומים ·

ט דבר על מספר הגלגלים לפי דעות הראשונים ואיך הנחתם ·

י הצריך לבאר מה שאמרו שהנהגת זה העולם התחתון בכחות שופעו' מן העליונים וכי יש לכל יסוד מד' יסודות כדור שהוא התחלת כחות היסוד ההוא וסבות כל תנועה גלגלית ד' סבות וד' כחות הכוללו' הבאות תחלה מן הגלגל ופיר' ענין אמרם שמלאך שליטו של עולם ·

יא דבר בענייני הכונ' ובסדר השפע' ההנהגה ·

יב הצריך לבאר ענין השפע הנאמר בחק הבורא ית' ובחק השכלים ובחק הגלגלים ועל אי זה נאמר מקור מים חיי' את ה' כי עמך מקור חיי' ·

יג הביא דעות האנשי' בקדמות העול' או חדושו ויסוד תורת משה רבינו ודעת אברהם אבינו באמרו ה' אל עולם ודעת הכתוב באמרו קונה שמי' וארץ ושהזמן מכלל הנבראות ·

יד הזכיר דברי אריס"טו והנמשכים עמו בקדמות העולם ·

טו יבאר בו שאין לאריס"טו מופת על קדמות העולם ·

טז מה שיאמינהו בזאת השאלה ·

יז ביאר שאין להביא ראי' מטבע הדבר אחר הויתו ושלימותו על ענין הדב' בעת תנועתו להויה והצריך לסתור דברי אריס"טו שאמר שהחמר הראשון לא הווה ולא נפסד ולסתור אמרו שהתנועה הסבובית אין לה התחלה ·

יח סותר הדרך אשר זכרו מאמיני הקדמו' שיתחייב לנו לפי מחשבתם שהש"י יצא מן הכח אל הפועל כשיפעל עת אחת ולא יפעל בעת אחרת וסתר הדרך השני והג' יחייבו בהם קדמות העולם ·

יט דבר על האומרים בקדמות שיראו מזה המציאות שהיה מאצל הבורא על צד החיוב והוא ביאר כי לפי דעתינו הוא הכל בכונת מכוין לא על צד החיוב והצריך להתוכח עם אריסטו על דרך שאלה ומענה ·

כ יזכור כי אריס"טו יביא מופת כי הדברי' הטבעיי' אינם כפי שיזדמנו אלא שאינם בכונת מכון ורצון רוצה וזה הרב ידבר על היות העולם ברצון רוצה ·

כא כי יש מאמיני קדמות העולם אומר כי הבורא פעל את העולם אך אי אפשר שיפעל עת אחת ולא עת אחרת אבל אם היה יהיה תמיד והוא משיב עליהם ·

כב ידבר בו כי הסכים אריס"טו וכל פילוסוף כי הדבר פשוט לא יתחייב ממנו אלא פעל אחד פשוט והמורכב יתחייב ממנו פעלים מורכבים וכן הסכימו כלם כי לא יתחייב אי זה דבר מאי זה דבר כמו שיהיה מן הבהמה עוף או מן הצמח אבן או מן האיכות כמות וכן הסכימו כלם כי כל יפעל אשר יפעל בכונה ורצון לא בטבע פעל פעלים מתחלפי' וכן הסכימו כלם כי הכלל אשר מורכב מעצמים מתחלפי' הרכבת מזג וזה הרב ישוב אל אריס"טו האומר כי האומר כי מן השכל הפשוט התחייב אחד למטה ממנו ומן השני שלישי עד אחרון והאחרון כמו כן פשוט אם כן מאין יצא המורכב על דרך חיוב דבר מדבר ואיך יתחייב מן הפשוט האחרון מורכב ויעמיק בזה הרבה ·

כג יזכור בו לבל ישית לבו באדם אם ישמע שום טענה חזקה בקדמות שיעזוב אמונת החדו' כי אם יעשה זאת יהרס פנת אמונתו ותורתו והוא מאמין על הבורא רעה גדולה ורעה חולה רק צריך ברצותו אלה הסברו' ואלה האמונות שיכריע מה שראוי להכריע ולהגביר הנכון והראוי ויאמ' כי אחרי אשר אריסטו חזק טעותו בטענותי הכשדים ומופתיהם איך לא נחזק אנחנו טענותינו בדברי משה רבינו ע"ה ·

כד ידבר בו בסדר תנועת הגלגלים והיות מהלכי הכוכבים נאותים עם הנראה לעין וידבר בו על ענייני הגלגלים ויתמיד בו שקרות גלגל היקף ויציאת מרכז ·

כה יזכור בו כי הדברים הגורמים שלא נאמין בקדמות העולם שני דברים האחד כי הבורא אין לו גוף וזה במופת וע"כ נצטרך כשנמצא פסוקים אשר יחייבו לבורא גוף שנסבור בהם סברות נקרות עם השכל והמופת אבל קדמות העולם לא בא עליו מופ' ואין ראוי שנכחיש דברי תורה על דבר שהוא אפשרי והענין השני כי אם נאמין כי אין לבורא גוף לא יהרוס פנות התור' ולא יכזיב כל נביא אך אם נאמין בקדמות על דעת אריס"טו שהוא החיוב זה יהרוס עקר התורה ויכזיב האותות והנפלאות אשר נעשו ואם נאמין בחדוש יהי' האותו' מקובלות ונכונו' והתור' מקובלת ·

כו ידבר בו על פרקי ר' אליעזר וכי הוא תמה על דברו אשר אמר כי השמים נבראו מאור לבוש הבורא והארץ נבראה משלג שתחת כסא כבודו ויתמה עליו שהרי היה מאמין כי העולם נברא מאין ולא מדבר וידבר על מה שאמרה התורה במעשה לבנת הספיר ·

כז יזכור בו כי כשנאמין שהעולם נברא תתקיים לנו התורה אך לא אמר כי יאבד זה העולם אחרי היותו וזאת האמונה לא תבטל התורה כשנאמין שהעול' יעמוד לעד כמו שאמר דוד יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד ·

כח יזכור כי רבים מהמוננו יחשבו כי שלמה ע"ה היה מן המאמינים בקדמו' העול' בעבור שאמר והארץ לעולם עומדת והחכם יבאר כי מחשבתם עליו שקר ·

כט כי מה שאמר שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אינו אומר כי העולם יאבד אלא משל ויזכור כל הפרשה מתחלתה כדי לחזק ולקיים כי הוא משל ויאמר כי כאשר השמים החדשי הוא משל ויזכור כי רבותינו אמרו כי לא נשתנה דבר מן העולם אחר ששת ימי בראשי' וכל האותות שנעש' נעשה וזולתו מששת ימי בראשי' גזר הבורא על הברואים ההם שישתנו בעת האותות לצורך שעה וידבר על המשלים אשר ראו הנביאי' כמו מקל שקד ויהי' פתרונו כי שוקד אני על דברי לעשותו ·

ל ידבר בו על מלת בראשית ועניניה ועל תהו ובהו והמים הנחלקים מלמעלה למטה ויגלה שם סודות רבות ממעשה בראשית ובריאת חוה ועץ הדעת ·

לא יבאר בו טעם מצות שבת ·

לב יבאר על הנבואה ומה שיאמרו בו אנשי עולם והפילוסופים ומה שנאמין בו אנחנו ·

לג ידבר בו על מעמד הר סיני ·

לד יזכור בו כי הנה אנכי שולח מלאך לפניך הוא כנוי לנבי' אשר שלח להם כאשר מלאכו ויאמר הנה מלאך ה' ·

לה יאמר כי בארבע מעלות נבדלה נבואת משה מנבואת שאר הנביאים ועל כן לא יוכל אדם לדבר בו ולדע' סודה כמו סודות שאר הנביאים ·

לו בענייני הנבואה ·

לז ידבר בו על כח השכל הנאצל על האדם הוא מעלות רבות העליונה מכלם הוא הנבואה והתיכונה חלום של נבואה והשפלה הקסם ·

לח יזכור בו כי יש לכל אדם מאמין לב וימלאנו לבו לעשו' הדברי' הצריכי' לו וכן כח ההרגש והשעור והסברא ונמצא בבני אדם כי מי שישער הדב' ויסבור אותו כפי מה שהוא וכאשר ירצה לעשות דבר הוא סובר בלבו מה שיתחדש לו מן המענה ההוא ותצא סברתו נכונ' ויש א' שסברתו אינה נכונה ויאמר כי יש לנביאים האמתיים כחות גדולות אשר ידעו בהם מה שעתיד להיות וזה אין כח בסברא ובשכל לדעת בשום פנים בלי נבואה וזכר הנביאים כדי להוצי' מהם בת מתנבאים מלבם וקוסמי' ·

לט יזכור בו נבואת משה רבינו לא לא דמתה לנבואת נביא לא לפניו ולא לאחריו כי חדש תורה חדשה וקרא אומה אחת להאמין בתורה ·

מ יזכור בו טבע בני אדם שיהיו כלם מסכימים על מנהיגום ותיקונים וע"כ נצטרכו לשופטים ומנהיגים כי המלאכים יש להם יכולת לכוף האדם לעשות מצות הנביא וידבר על נביאי השקר ועל נימוסי האומו' ויחלק המנהגי' לשלש' חלקים חלק יהיה בנבואה וחלק יהיה בנימוסי האומות וחלק ממנהגים נהוגים ולקוחי' מאומה אחרת ויזכר אופני המבחן לכלם ומבחן האיש השלם ·

מא יזכור בו בענין החלום מהו וירד ה' ומראה ומחזה וכי מעלות הנביאים ארבע ·

מב ידבר בו בענין הנבואה וראיית המלאך וענין וירא אליו ה' וענין ויאבק איש עמו וענין לבן ובלעם והאתון ונבוא' הגר המצרית ומנוח ואשתו וענין וימצאהו איש והנה תועה ·

מג ידבר בענין הנבואה וחלום של נבואה וכי הם כלם על דרך משל כגון נתן וזכריה והסוסים וההרי' ונבואת יחזקאל וחומת אנך ·

מד יזכור כי הנבואה אשר תהיה במרא' או בחלום איפשר שיראה לנביא הבורא או ישמע קול מדבר או יראה צורת איש או ישמע קול בלי תבונה ·

מה יזכור בו מעלת הנבואה וכי יש לנביא זמן ידוע לנביא כי אינו מתנבא כל ימי חייו ואיפשר שיתנבא פעם אחת בכל ימי חייו או שתים ויאמר המחבר כי מעלת הנבואה אחת עשרה ·

מו יזכיר בו כל מה שראו הנביאים בנבואה מענייני המעשים אשר אינן עושים כגון ישעיה אשר הלוך ערום ויחף שלש שנים ויחזקאל אשר צוהו לאפות על גללי צאת האד' והוא היה בבבל ובא לירושלם ברגע אחד וחתר בקיר וענין האזור של ירמי' הכל היה במראה הנבואה ויחשבו עמי הארץ כי הכל אמת וחתר אשר

אשלאנו כתוב במראות אלהים הביאנו אל ארץ ישראל ידע כי שאר המעשים היו במראות אלהים ואע"פ שלא נזכר בהם שהיה במראה ׃

מז ידבר בהפלגות הכתוב והמליצות אשר נאמרו בהם להפליג ואינם אמתיים לעולם כמו ערים גדולות ובצורות בשמים ואשר כגובה ארזים גבהו לבל ישתבשו המחשבו׳ להאמין בדברים אלו שהם אמת כי אינם אלא משל ׃

מח יזהיר לשום לב לזה הפרק מכל הפרקי׳ ויאמ׳ בו כי השמו הקרובו׳ כלם אשר מהם נבראו הנבראים בין שיהיו טבעיות או מקריות כי כל הסבות ההם מיוחסות לבורא והם באים מכח אדם ומצאנו בהם לשון אמירה ודבר וצווי וקריאה ושליחות כי בעבור שהעיר הבורא לב האדם לעשות דבר יאמרו כי הנביא עשה הכל כמו שנאמר על הרוח ישלח דברו וימסם ועל הים ויעמד רוח סערה ועל המטר ועל העבי׳ אצוה ועל גבורת האויב על ישראל אני צויתי למקודשי ועל שמעי בן גרא כי ה׳ אמר לו קלל את דוד ועל ישועת יוסף הצדיק שלא מלך ויתירהו ועל אליהו הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך ויאמר יוסף לא אתם שלחת׳ אותי הנה כי האלהי׳ ועל יונה ויאמר ה׳ לדג וכל אלה הדברים מפני שהם באים מכח רצון הבורא יחס אותם אליו כאלו הוא דבר אליהם או שלחם או צוה אותם ׃ ובהיות האדם שומר אלו הענינים ימלט ממכשולות רבות וספקות עמוקות ויגיע אל האמת בע"ה ׃

חלק שלישי

א יזכור בו צור׳ ארבע חיות ויאמר כי פני שור פני כרוב וכי הוא סוד גדול

ב יזכור כי לכל חיה ארבע פני׳ וארבע כנפים וארבע ידים וכי צורת כל חיה מהם צורת אדם וידבר על תנועתם ומרוצתם והפאה אשר ירוצו אליה וידבר על אופן א׳ בארץ וארבע׳ האופנים וכי גבותם מלאות עינים וידב׳ על תנוע׳ האופנים ׃

ג יזכור מה שראה יחזקאל במרכבה השנית וכי האופנים אל מקום אשר יפנה הראש אחריו ילכו מלאות עינים וכי אופן אחד אצל הכרוב אחד ואלה הד׳ חיות הם אחת ׃

ד יזכור בו כי יונתן בן עוזיאל תרגם באופנים כי הם בעבור כי עיניהם כעין תרשיש ופי׳ אותו אבן טבא כמו שפי׳ אנקלס לבנת הספיר ׃

ה יזכור בו כי יחזקאל בכל מה שהשיג משלו המורו׳ אמר וארא והנה שלשה פעמים אמר בתחלה וארא והנה רוח סערה והשנית וארא החיות והשלישי׳ וארא כעין חשמל ושלשתם לדעת רבינו הקדוש הם מעשה מרכבה וכי ההשג הראשון׳ אשר אמר וארא כעין חשמל היא העליונה מכלם

ו יזכור כי מה שראה יחזקאל ראה ישעיה והמשילו על זה לב אנשים א׳ בן עיר וא׳ בן כפר ׃

ז יזכו׳ בו למה שנזכרה בה השגה אשר היה בה זמן המראה והחדש והיום אך לא יגלה טעם ויאמר כי יש לו ענין גדול ויזכור בו נפתחו השמים ותהי עליו שם יד ה׳ ולמה אמר כי יש לרקיע דמות ועניין הקשת ופי׳ חשמל ובסוף זה הפר׳ יחתום ענין המרכבה ואמ׳ כי לא יגלה מסודותיה יות׳ ממה שזכר לא ברמז ולא בדבו׳

ח יתחיל בענין אחר ויאמר כי הגופו׳ הנפסדו׳ הם נפסדים מפני החומר לא מפני הצורה ויזכור היאך המשיל שלמה אשת איש זונה לחומ׳ הגופ׳ והצור׳ כמו הבעל כי הזונה לא תמצא פנויה כמו שהחמ׳ לא ימצא בלי צור׳ וידבר על התאו׳ הרעות כמו המאכל והמשקה והמשגל ויאמר שאין בלשון הקדש שם אמתי לבעילה ׃

ט יאמר בו כי החומר הוא מסך מבדיל מהשיג הבורא ועל זה נאמר ישת חשך סתרו ׃

י ידבר בו על האפס ויאמר כי מבטל שום פעל הוא גורם אפיסתו כמו מי שנקר עין הוא גורם העורון וכן מי שכבה האור כשימנעה הוא פועל החשך ועל זה נאמר יוצר אור ובורא חשך ויזכור בו פירוש והנה טוב מאד ׃

יא יזכור התלאות הבאות על האדם מפני העסקים והתאות ׃

יב ידבר על המאשימים הזמן הגורם להם רע וחסרון וכי חכם אחד חבר ספר על רוב תלאות בני אדם וכי היה טוב לאדם שלא נברא וזה הרב ישוב על דבריו ויבאר חסרון שכלם וידבר בעניני ספק בני אדם וכי המשכיל אין לו לבקש תוספו׳ ׃

יג יבאר בו כי בני אדם יחקרו לבקש תכלית מה היה סוד בריאת העולם ויאמר כי אין ראוי לאדם לבקש על זה כי לא יוכל להגיע אליו כמו שאמר על דברת בני האדם אשר לא ימצא האדם את המעשה אבל צריך לומר כי הכל נברא בעבור חפצו וכן אם יאמר אדם כי זה העולם נברא בעבור האדם הוא סכלות ׃

יד יזכור בו מרחקי הגלגלים וסוף

הגלגל התשיעי העליון ·

טו ידבר על טבע התנועה כי לא ישתנ' כמו תנועות עלות המים למעלה וירדת האש למטה ולהיו' האחד יותר מן השנים והפרט יותר מן הכלל וכדומה לזה ידענו כי כל זה נמנע וטבע תנועתו לא ישתנה ·

טז ידבר על ידיעת הבורא ענייני בני האדם וכי יש מהפילוסופי' אומ' כי לא ידע ענייני הנמצאים והם בעיניו כלא היו ·

יז ידבר על השמירה כי הבורא שומר בני אדם וכי הם נחלקים בשמירה לה' חלקים ·

יח ידבר גם כן בענייני השמיר' ויאמר כי איננה כמו שיחשבו הפילוסופים דבקות בכל הברואים בהמות ורמש אלא בבני אדם לבדם ·

יט יזכור בו כי השם יתעלה שלם בלא שום חסרון וכי הם הכסילי' אומרי' אין הבורא יודע ענייני בני אדם ויזכור מה ששאלו אנשים מרופאי דורו כי כשיאמר הנוטע אוזן כן צריך לומר היוצר פה לא יאכל אם הבורא לא יצעק ומשיב על דבריה' ·

כ ידבר בו על ידיעת הבורא ושאין יחס בינו ובינינו ·

כא ידבר ג"כ על ידיעת הבורא ·

כב יזכור בו ענין איוב וחבריו והשטן ועניניו ·

כג יזכור בו בענין איוב ומה היתה כונת דבריו ודברי חביריו ודברי אליהו ומה הוסיף על האחרי' וכי אמונת איוב נוטה לאמונת ארים"טו ואמונת אליפז נוטה לאמונתנו ואמונת בלדד נוטה לכת הנבדלים ואמונת צופר לכת המרגישים ·

כד ידבר בו על הנסיון והעקדה ומהו טעם הנסיון ולמה ינסה הבורא לבני אדם ·

כה ידבר בו כי פעולו' בני אדם נחלקי' לד' או פועל שחוק או פועל בטל או פועל נכון ויביא ראי' כי פוע' הבור' אינו אחד משלשת אלה הראשוני' אבל הוא האחרון והוא פועל נכון ·

כו ידבר בו על המצו' אם יש להם טעם או לא ·

כז יאמר כי כונת המצות הנתונות לנו לשתי תועלות לתקון הגוף ולתקון הנפש וזהו אשר בעבורו יהיה לנו הגמול הטוב בשני עולמות ·

כח ידבר בו בענייני הטעמים של מצות ויזכור טעם רוב המצות ·

כט ידבר בו על ענין אברהם אבינו אשר אירע לו בארץ מולדתו ועם אנשי דורו ואיך הושלך בבית הסוהר בעבור אמונתו ויזכור איך בטל אמונת' ויאמר כי לא היה אדם יכול לדעת טעם רוב המצות לולא אשר ידע מנהגי הכשדים והם היו הטעם לאלו המצות ·

ל ידבר על אמונת האומות ודתיהם בהיותם עובדים הכוכבים ועל כן נצטוינו לבל נעבדם ·

לא יזכור בו כי יש אנשים אומרים כי לא נכון לפרש טעם למצות ויבאר תשובה עליהם ·

לב יאמר כי פעולת הבורא הולכים על סדר וכי כל אבר שיש בגוף טעם למה נברא כך ולמה נעשה בצורת כך ויאמר כי יש כן בפעולו' המצו' טעם וירפה לדבר בזה וידב' על הקרבנו'

לג יבאר בענין הטהרה והקדוש' מטנף תאות המאכלים והנשים אחרי טהרת הלב ·

לד יאמר כי המצות כוללת כל האומה ואינה לקצתם בלתי קצתם אלא לכלם שלא הביט לדבר הזר ·

לה יחלקו בו כל המצות אשר יבאר טעמם לי"ד חלקים כמו שעשה בחבורו במשנה תורה ·

לו יזכור מצות החלק הראשון והם הלכו' יסודי התור' ויזכו' טעמיהם ·

לז בענין החלק השני מן המצות בהלכו' ע"ז ויזכור טעמיה' וטעם הזכרה מעבודתם ויזכור ממנהגי האומות ועבודתם דברים רבים ׃

לח יזכור בו מצות החלק השלישי והם הלכות דעות ·

לט יזכור בו החלק הרביעי והוא מצות ספר זרעים ויבאר טעמיהם ·

מ יזכור בו החלק הה' והוא ס' נזיקין ויבאר טעמיהם ·

מא יזכור בו החלק הששי והוא מצות העונשין וחובל בחברו ויבאר טעמיהם ·

מב הוא החלק השביעי מצות ספר משפטי' וספר קנין ויבאר טעמיהם

מג והוא החלק השמיני ידבר בו במצות ספר זמנים ויבאר טעמיהם ·

מד והוא החלק התשיעי במצות ספר אהבה ויבאר טעמיהם ·

מה והוא החלק העשירי בהלכות בית הבחירה וכלי המקדש והעובדי' אותו וביאת המקדש ·

מו והוא החלק האחד עשר יזכור בו הנשאר ממצות ספר עבודה וספר הקרבנות ויבאר טעמיהם ·

מז והוא החלק השני' עשר והם ממצות ספר טהרה ויבאר טעמיהם ·

מח והוא החלק השלשה עשר בהלכות מאכלות אסורות והלכות שחיטה והל' נדרי' ונזירו' ופירוש טעמיה' ·

מט והוא החלק הארבעה עשר בהלכות קדושין ואסורי סדר נשים ואסורי ביאה וכלאי בהמה ומצות מילה ויבאר טעמיהם ·

נ יזכור בענין סתרי תורה וספקות כגון משפחת בני נח שלא נודע למה נזכרו וכן בני שעיר החרי והמלכים

כללי פרקי המורה

אשר מלכו בארץ אדום ויפרש טעם כל זה ·

נא יזכור בו מעלת עבודת הבורא ואיך ישיג האמתות המיוחדת לו ולכמה חלקים נחלקים בני אדם בעבודת האל ויזהיר איך יברר אדם להיותו עניו וצנוע בתכלית הענוה והצניעות כי זה עמוד היראה ·

נב הנהגת השלם איך תהיה ומה הוא תכלית התורה והמצות ·

נג יזכור בו פירוש ג' מלות חסד ומשפט וצדקה ·

נד יזכור שתוף שם חכמה והפרש בין התורה והחכמה אפילו לפי רבותינו ז"ל למה תכלית האדם ובאר בו פסוק אל יתהלל חכם בחכמתו :

פירוש מהמלות זרות אשר במאמר הנכבד מורה צדק

נאום יצחק הלוי · ידוע שהמבטא בלי תבונה הוא כגוף בלא נשמה · על כן החובה על כל מחבר לפחת רוח חיים במליצותיו למען לא יהיה כדורש אל המתים · ככתוב ואם בינה פחה רוח חיים בהרוגים יחיו מתיך נבלותיך יקומון (אסף ח"א י"ט) · והנה הרב החכם ר' שמואל בר"י אבן תבון מעתיק ס' המורה מערבי אל עברי בהיותו כמוכרח לחדש מלות זרות משקלי שמות ובניני פעלים חדשים בהעתקתו על כן הוכרח לפרש דבריו · אולם בהיותו כועס על החכם ר' יהודה ן' אלחריזי אשר הקדימו לבאר ביאור מלות זרות בלי תבונה בעומק הדברים · על כן מרוב שיחו וכעסו האריך למענית‍ו · ומהמבואר שהבנת רעיוני המליצה הוא תבונת הערך שבין נושאי המאמר לנשואיהם אשר האריכות ביניהם יפסיד רגשת הערך כאשר אנחנו רואים בחכמת המוזיק אשר בהאריך הזמן בין הקולות הנערכים תפסד הנגינה כי לא יורגש הערך להשמעות האזנים · וככה יקרה בציורים הנערכים בהאריך המקום בין הנערכים לא יורגש הערך והיופי על כן ימתקו המליצות הקצרות להשמעות אזנים ויתייפו הילדים הקטנים למראת עינים · ככהיב כיפי היונק למראה עינים המליצה הקצרה להשמעות אזנים (סס מ"ט) על כן ראיתי כי טוב לבוא אחריו · ולקצר באמריו · כאמרם ז"ל לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה ·

והנה כל המלות שהביא הוא ז"ל אבארם ג"כ לא אפיל מדבריו ארצה ואף כי אשים עליהם נוספית · אך לא בלשונו וסידורו · ועוד ראיתי כי טוב להורות על מקומם במלות הנינן ולהעתיק רובי המלות ללשון אשכנז ולטיין · למען יבין המעיין ולא יתעה ·

אות א

איש ואשה הונחו להורות על זכר ונקבה מכל חי, ומורים ג"כ על כל המתחברים יחד אף כי אינם מסוג החי, ומורים ג"כ על אישי כל מין, ועל כל מין כללי, כמבואר (בשער הראשון) ·

אך או מקרה או חק צופעלליגקייט, לו שם בשלשה, א' מקרה קיים בעשטענדיגע צופעלליגקייט, אקצידענס אינספארבילי, והמה המקריי' המתמידי' על נושאיה' כשחרות הכושי נוספת וכלובן בסיד וכיוצא בם מהמקריים הנשואים על נושאיהם בכל עת כי אין מקרה בלי נושא, ב מקרה נפרד כעמידה וישיבה לאדם אונבעשטענדיגע צופעלליגקייט אקצידענס סופרובילי, ג מקרה נשוא על מקרה כמו מקרה הזמן הנשוא על מקרה התנוע' הנשוא על עצם המתנוע' ונדרו כל משיג ממשיגי העצם שישוער כלו בחלק ממנו כמו הלובן והאוד' שהחל' מהם יגיד על כלו ד"מ אם הוא אודם חזק או רפוי, ולו כנוים בלשון חכמי' יאוך יתאייך והוא מאמ' מהיו"ד מאמרו' ·

אמת ענינו קיום הדבר והתמדת מציאותו כמו מימיו נאמנים פי' קיימים ומתמידים במציאות ומזה יאמר ואמת ה' לעולם, חסדו ואמתו ר"ל קיומו שהוא מקיים את כל נבראו בחסדו, ושם ממנו אמת מורה על הדעת המקויימת מבין המסופקות, וכמו שהחוט המשולש לא במהרה ינתק ויש לו קיום ככה הדעת המוסכמת אשר לה שם בשלשה מסכימים נקרא אמת, ר"ל בהסכים הדיבור והמחשבה והמציאות בהסכמה אחת או יקום דבר ויצדק אמת ככתוב ברתוקות שלשה ירתק אמת (אסף ח"א מ"ב) והם המה תלת קשרי דמהימנותא הנזכר בספר הזהר, וכ"ב

הרב המורה (בנו"ן לראשון) , וממנו נבו הכונים בעת מאמתים פי' מאמיני דעות אמיתיות כפי הסכמת השכל לא המקובלות לבד ·

אנה הוא מאמר יאמר על יחס הדבר אל מקומו המיוחד או הכולל כתשובתנו על שאלת השואל אנה ראובן , ונאמר הנה הוא בבית המיוחד או בעיר הכולל או במדינה שיותר כולל ·

אששים מלה תלמודית , שם לצבע תכליתי הנעשה מעלים ידועים אינדיגא בלעז והוא גוון בלויא בלשון אשכנז ·

אפשר אינגליך , פוסיבלע בלשון רומי מלה ארמית הוראתה יכולת המציאות אשר בין נמנע המציאות ובין המחויב המציאות כאמרנו אפשר שימטר היום או לא ימטר · וכבר התבאר גדרו (בד' למלות ההגיון) :

אופק האריזאנט בלעז , מלה ערבית והוא שם האופן המדומה המפריד בין חלקי כדור הארץ המואר ובין חלקיו החשוך ·

אשעריה שם לכת ידועה מהמדברי' כמבואר (בי"ז לשלישי) ·

אות ב

הבדל אונטערשייד , דיפירענציא שם הגדר העצמי המורכב מסוג והבדל מיני כאמרנו בגדר האדם שהוא חי מדבר , יהי' אמרת חי הוא הסוג הכולל כל מין חי , ומדבר הוא הבדלו המבדילו משאר המינים כמבואר בי"וד למלות ההגיון) ·

בהיר דורכזיכטבאהר , ניטידא שם לגשמים שהאור מפלש ועובר בם מעבר אל עבר , והם הגשמיים שנקבי הפארי שלהם הולכים ביושר עד שקרני האור ההולכים ביושר יכולים לעבור בם בלי מעצור , והמקובלים יקראו זה בשם אור נוקב ·

בטל שם לשקר שאין לו מציאות כלל כאמור איש שהארץ שטוחה , ושקר הוא שיוכל להיות אלא שהוא שקר לשעתו כאמור איש שראובן עומד בשעה זו והוא באמת יושב בשעה ההיא ·

תבנית פארם שם לתאר כל גשם וציורו המושג בחוש ·

בעל שיעור שם מורה על כל גשם בעל מדה אחת כאורך הקו או בעל ב' מדות כאורך ורוחב השטח , או בעל ג' מדות כאורך ורוחב ועומק אשר למעוקב ·

בשר יאמר לפעמים על האדם לבדו , כי השחית כל בשר , לפי פשוטו ·

אות ג

גבנונית ערהאבן קאנפעקט שם לצד העליון מן כל גוף מעוקם או של הגלגל , כמו הרים גבנונים , ובדברי חז"ל גבנונית הגלגל ·

גדר ערקלעהרונג דיפיניציא , שם גדרי מבואר במלת הבדל ·

גוף או גשם קערפער הם שמות נרדפי' הונחו להורות על עצם בעל שלשה מרחקי' אורך רוחב ועומק , והוא מורגש לאחד החושים ·

גזרה אורטייל אדר זאטץ יודיציום , שם לדיבור המורכב מנושא ונשוא כאמרנו ראובן אכל , והוא ג"כ שם להקש בעל ב' הקדמות מצורפים בגבול האמצעי מולידי התולדה כאמרנו כל א' ב' , כל ב' ג' , א"כ כל א' ג' כמבואר כל זה (בראשון ושני למלות ההגיון) ·

גלגל ספעהרא שם ה"ל על כל כדור עגול , אטום או חלול , כמו גלגלי הכוכבים והיסודות ·

גלגל יוצא המרכז שהו"ל על גלגל איזה כוכב הסובב על מרכז בלתי מרכז הארץ כמצויר בתמונה א (לכ"ד משני) ·

גלגל הקף שם גלגל קטן הסובב בעובי גלגל נושאו כמו גלגל הקף ה ו ז אשר בעובי גלגל א ב ג ד נושאו אשר בתמונ' ב (לכ"ד משני)

גשם מבואר במלת גוף ·

גשם חמישי שהו"ל על חומר השמים המשונה בטבעו מחומר הד' יסודות להיות שהוא בלתי מקבל ההוי' והפסד כמוהם ·

אות ד

המדברים שם כת ידוע מבני אדם אשר אין חכמה להם רק בדבור אך השכל והמציאו' אינם מסכימי' עמהם , ומה גם היום רבים מבעלי יהודה אין כחם אלא בפה לעשות הקשים הלליים אין בם תבונה לעושיהם אף כי לזולתם , והם מתנשאים לאמר כי זה השער לה' שלימים יבואו בו , לכן יתגאו לאמר לנו נתנו השלימות למורשה ואפס כערכנו , ועל כיוצא בם נאמר אם איש שפתים יצדק , וכל יודע שבין שהמבטא בלי תבונה הוא כגוף בלי נשמה , לכן כל הולך תמים דורש שלימות יפח נשמת רוח חיים באפי מליצותיו ולא ירבה חללים על פני האדמה ככתוב אל תהי כסיס עגור יצפצף אין הבין וכאויל יביע אולת ובל ידע מה , כי רבים חללים הפילה האולת ועצומים הרוגי הפתיות , ואם בינה פחה רוח חיים בהרוגים יחיו מתיך נבלותיך יקומון (אסף ח"א י"ט) ·

כח מדמה איינבילדונגס קראפט , הוא כח נפשי המדמה דמיוני המוחשי' שכבר הורגשו כמו שידמה דמיון צורת קרוביו ומיודעיו שכבר מתו והוא נאמן בבריתו בפשוטו המוחשים כי לא ידמה מה שלא הרגיש כלל בחוש כמו

שלא ידמה הסומא מבטן מהות האור והגוונים כלל, וכן החרש מלידה לא ידמ׳ מהות הקול, אך הוא מכוב בהרכבה כמו שידמה דמיון אדם בעל כנפים מעופף באויר, או ספינת ברזל שטה באויר, ופעולות כאלה נקראים דמיונות כוזבים ׃

דעת מושכל או מושכל ראשון גרונד אונד הויפטואטץ אקסיאמאטא, המה המושכלו׳ הנודעות לכל אדם בלי מופת ובלי קבלה מגולתו כידיעה שהחלק קטן מהכל ׃

דעות שכליות וועלט וויזהייט פילוסופיא, הם ידיעות ואמונו׳ נתאמתו במופת לא בקבלה לבד ׃

דעות אלהיות לעהרי פון גאט סליענליא דומינו, או מה שאחר הטבע הם ידיעות בלתי נתלות בגש׳ ומקריו כידיעה שהש״ית הוא מחויב המציאות בבחינת עצמו ע״כ הוא עצם אחד פשוט בתכלית הפשיטות כי כל מורכב הרכבתו היא סבת מציאותו וכל מה שיש סבה למציאותו איננו מחויב המציאות בבחינת עצמו, וכיוצא בם, והר״ש בר״י כלל בזה ידיעת הגלגלים והוא משגה כי ידיעת הגלגלים היא כלולה בגדר חכמה הלמודית ׃

אות ה

הגיון לאגי״קא בלעז, היא חכמה תלמד דעת את בעליה מלאכת ההקשים ועשות המופתים ואיך יישר המבעת עם הרעיון כמבואר בס׳ מלות ההגיון שחבר הרמ״בם ז״ל ואנחנו הוספנו עליו הגהות ולוחות וציורים על ההקשים למען יראה כל מעיין תמונת ההקש בחוש הראות ויקל לו ׃

הווה והויה שם לכל מתחדש בעל׳ ר״ל בלונג לורא עלמית בהתחדשו כמו בהתהוות האפרוח מהבילה נקרא זה החדוש בשם הויה ׃

הזיה סופיסטראי, דברי חדודין של הבל, ושרשו נזה מטעם כן יזה גוים רבים (ישעי׳ נ״ב), שענינו דיבור וכבר נהג הכתוב לכנות הדבור בלשון טפטוף והזאה כמו והטף אל דרום פי׳ דבר והנבא אל אנשי נגב, ור״ש ן׳ תבון כתב שהוא מטעם הווים שוכבים שענינו דיבור והוא טעות כי שם נאמר על הכלבים, ואיך יתוארו הכלבי׳ בדיבור, ואולי יהיה פירוש שורש הזה בב״הק החיה שהכלבים הומים בשנאם בריגן היין בלשון אשכנז ׃

היולי שהו״ל על החומר הראשון המשותף לארבע היסודות ואין לו צורה ידועה אבל כל הצורות חולפות ובאות עליו ומציאותו איננו לא בכח ולא בפועל במבואר (בט׳ למלות הגיון), מאטעריא פרימו בלעז ׃

המון פעבל מאלטיטאדא, שהו״ל על סכלי האדם, ונקראי׳ ככה בעבור שהם הרבים, הפך המשכילים שהם יחידי סגולה ובני עליה מעט ׃

הפך אוואקעהרונג קונטראַרעטאס, שהו״ל על שני מקריים מתנגדים נשואים בנושא אחד בזמנים שונים, או בנושאים מתחלפים בזמן אחד, כמו החום והקור, והוא ב׳ מינים, א׳ שביניהם אמצעי כמו החום והקור שביניהם הפושר, ב׳ שאין ביניהם אמצעי כזוג ונפרד, וזה אמנם יאמר על ב׳ מקריים מתנגדים ששניהם הם ענינים נמצאים, אולם כל ב׳ מקריים מתנגדים שהאחד לבד נמצא והב׳ הוא סילוקו זה נקר׳ קנין והעדר כמו הראות והעורון, כמבואר (בי״א למלות ההגיון), ויש משפטים ר״ל מאמרים הפכיים וה׳ לגוס כאמרנו כל אדם חי אין אדם אחד חי, ובשיהיה משפט אחד מחייב כללי והב׳ שולל חלקי כמו כל אדם חי, אין כל אדם חי, ומשפטים כאלה נקראים סותרים, וכשיהיו הסותרים שניהם חלקיים יהיו שניהם אמת כאמרנו קצת האד׳ כותב, קצת האד׳ אינו כותב, כמבואר (בד׳ למלות ההגיון) יעו״ש ׃

ההתהפך בשוה, אומגקעהרט קונטראריא, הוא כל משפט ר״ל כל מאמר שיתהפך וישוב הנושא לנשוא והנשוא לנושא ונשאר צודק כאמרנו מן לא אדם אחד משופף, לא מעופף אחד אדם, וככה כל משפט שולל כולל כאמרנו כל חי איננו דומם, יתהפך ויאמר כל דומם איננו חי, ונשאר צודק וכן כל משפט מחייב כולל שהנשוא בלתי כולל יותר מהנושא יתהפך בשוה כאמרנו כל חי מרגיש, כל מרגיש חי, כמבוא׳ כל זה (בה׳ למלו׳ ההגיון) יעו״ש ׃

הריסה כל הקרב אל דבר מה שאינו ראוי והגון לדבר ההוא, כמו מי האיש שלא למד מלאכת ההגיון ורוצה ללמוד אלהות, הוא זה נקרא הורס להשיג דבר שאינו ראוי להשגתה עדין ׃

אות ז

זהר ענינו כמו בהירו׳ יעוין מלת בהיר ׃

מוזהר שהו״ל על ירח חטא הזהיר במצוות ׃

זויעות שה״ול על הברקים פעולמי׳ לנפ״ים בלעז ׃

אות ח

חדוד מחודד חדודית, מורה על תמונה הרחבה מלמטה ומיצרה ועולה עד תשוב אל נקודה אחת כחידוד של חנית ׃

סחודד האלטוונה שהו״ל לגשם מעוקב רחוב בתחתיתו

ומיצר

ומיצר ועולה כעין עמוד מחודד בראשו ·
חוש המשוש שהו"ל על רגשת כל חי מרגיש כל דבר הנוגע וממשש בעור בשרו , ומספר החושים הם חמשה לארבעה מהן יש כלים מיוחדים , עין לראות , אוזן לשמוע , אף להריח , חיך לטעום , ויתרון המשוש שהוא בכל אברי הגוף · ירגיש הלח והיבש הקור והחום רך וקשה ·

חכמת הטבע נאטור לצהרי פיזיקא , שהו"ל על העיון המוטבע בכל הגשמים בבחינת הויתם והפסדם והמקריים החולפים ובאים עליה' ואיכות התחלקותם למיני' וסוגים , חברו בהם המחקרים ספרים הרבה , והרב המורה ז"ל יכנה זאת החכמה בשם מעשה בראשי' , יען כי זה המנהג הטבעי הוסד בכל נוצר בששת ימי בראשית , ונהויתם דבר הכתוב בפרשה בראשית ·

חכמת אלהות לצהרי פאן גאט סלייכליא דומינא , או מה שאחר הטבע מעטאפיזיקא , שהו"ל על העיון במושכלות עצמיים נפרדים מחומר כמו באל ומלאכיו ·

חלק הבלתי מתחלק או עצם פרדי אונאדין שבניאו המדברי' , הם חלקי קטנים מאד אשר לא יקבלו החלוקה עוד מפני קטנותם ומהרכבתם ופרודם יתהוו כל ההויות כמבואר (בע"ב לראשון) ·

מחלוקת מופתית , שהו"ל על החולק על הדבר שנתברר במופת ·

מוחלט שהו"ל על הדבר הנגמר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע

חלל הגלגל או קוטב הגלגל או קערורית הגלגל , שהו"ל על חלל הפנימי של כל גלגל אשר נגד עבר הנבנונים ·

חלק מין , שהו"ל על כח וחבורה מאיזה מין המשותפים בשיתוף מה כמו כח הפילוסופי או כח המקובלי' מבני אדם נקראים בשם חלק מין כאמור איש שב"א חלוקים על מינים רבים ·

חמשת כוכבי נבוכה , הם שצ"ם נ"כ , ועם חמה ולבנה הם שבעה ·

חמר שהו"ל על ההיולי הפושט צורה ולובש צורה ·

מחצב או מקור , שהו"ל על מיני המתכותיים ומיני גפרית ומלח הנחצבי' מן הקרקע ·

חק פי' שנים לו במזון , א' ענינו חיובי וראוי כמו חק לכהנים , ומזה נאמ' מי שאין לו עליו חק , ב' הוא ביאור שם זהוא כאשר נאמר איזה שם בסוג והבדל שבולי כאמרנו בחק האדם שהוא חי נוחק , ונקרא ג"כ רושם בלייבנונג דיסינבאליא , ובניניו חקקתיו יוחקו , ענינו רשמתי ירשמו ·

אות ט

טבע נאטור שהו"ל על המנהג הקבוע לכל נוצר אשר במציאות זהוא מלה תלמודית כאמרם ז"ל מטבע שטבעו חכמים בגיטין ר"ל החקים והמנהגים שחקקו בגיטין ואני כבר מצאתי לו שם בל"הק והוא הבל כמבואר (שפת אמת) שורש הבל , ונאמר ולא רצון במתי הבל (אסף ח"א ו') ·

ענינים טבעיים , ר"ל דברי' מתהוים במנהג הטבע ולא במלאכה ·

אות יוד

יעד ענינו זימון וזמן בל"הק , ואם לבנו ייעדנה , פי' יזמיננה , מועד לאתך , פי' זמן לאתך , והמעתיק שימש בו בבנין הקל על ענין כדר הטוב לאמר יעד טוב כלומר גדר להטיב , ובבנין פועל ישמש בו על הנודר להרע ויאמר ממנו מיעד רע ·

התיחדות , יאמר על התאחד עצם מה במקרה אחד מן המקריים הרבים הראוים לבוא עליו אם לפי השכל או לפי המעלה על הרעיון , ונשתמש בו הרב בי"ט לשני ·

יסודות התורה , יאמר על עיקרי התורה כמו הי"ג עיקרים ·

ישות שהו"ל על מציאו' דבר מה שהוא דבר יש וכנגדו העדר המציאו' , ונק' החכמה תושיה מלשון יש בעבור שבכחה יתהוה כל ישות ככתוב כלם בחכמה עשית , והיא עצם עו"שב ככתוב להנחיל אוהבי יש ·

אות כ

כדור גוף עגול כעין תפוח , בלאטי"ש גלעו , וגדרו שכל הקוים היוצאים מן המרכז ר"ל מן הנקודה האמצעית אל המקיף שוים ·

כהון או קוסם שהו"ל על כח נפשי שבקצת ב"א אשר בכחו יגידו העתידות , אך לא בכח נבואה ·

כיהו ענינו בערה כמו ולא כהה בם ·

כזב ענינו ידוע , ויעוין (בשפת אמת) בהערה לשורש שוא ההבדל שבין לשונות של שקר ·

כח הדברי או כח מדבר דער פער־שטאנד אינטעלליקטוס , שהו"ל על כח השכל אשר בנפש אשר בו ישכיל הענינים הכללים והדברים המופשטים מחמריהם ומקריה' אשר לא יושגו בחוש

כח משער , שהו"ל על הכח הנפשי אשר בו ישער האדם ויבין אומד כל דבר ושיעורו ואיך יפול כל דבר עתיד ·

הכנה טבעית , דבר המיוחד בטבע לפעול או להתפעל בפעולה ידועה , ובכר ההכנה יקרא דבר מה שהוא

שהוא נכח, ונאמרה אל הפעולה יקרא מה שהוא נפועל ·

תכלית השלמה וסוף, ועד תכלית אור עם חשך, וגו׳ה ג״כ על הסבה התכליתית אשר מארבע סבות של כל פעול שהם החומר והצור׳ הפועל והתכלית, אשר בעבורה נעשית אבויכם, ענטלאצק, פינים, כמבואר בש׳ (למלות הגיון) ·

במה או כמות דיא אינגי קוואנ״ טיטעט, שהו״ל על כל בעל שיעור היוצאים נשיעור וגבול במדה ובמשקל ובמשורה, וגדרו כל דבר שאי אפשר שישוער כלו בחלק ממנו כי אם תקח חלק קטן מאיזה שטח בעל שיעור וגבול לא תוכל לשער בהשערה דעיונית מזה החלק כמות גודל כל השטח כלו, אף כי תוכל למדוד בו כי החלק מודד את הכל, ושני שנים לכמה, א׳ כמה מתפרד כמו המספר שכלם מורכבים מחלקים יתכן שיספרהו ויכנסו ביניהם חלקים אחרים, ב׳ כמה המתדבק והוא שאיאותו בלתי מורכב מחלקים נפרדים כמו הזמן והקור והקו והשטח והמעוקב, ושם בדברי הר״ש בר״י נפל שיבוש, ובמחילה מכבוד הרב החכם דמ״ד שנזדקרה לפניו משגה נפי׳ לזה (בינ״ד למלות הגיון) במשלו משל לכמה הבלתי מתפשט, החוק והחולשה, החכמה והסכלות, כי החולשה והסכלות אינם מקריים כי אם העדרי קניני החוזק והחכמה במבואר (בי״א משם) ·

הברח נאטוועגדיג נעצעסאריוס, ענינו חיוב וכנגדו הוא הנמנע והאפשרי הוא התפשר במבואר (בד׳ למלות הגיון) ·

אות ל

לבישת צורה, הכויה והפסד יקרא לבישת צורה והפשטת צורה ר״ל אול הצורה בחמר והעדרה ·

לו הוא מאמר יאמר על גוף הטפל בגוף אחר ונצחק עמו בתנועת העתקה אם טבעי כצור הבהמה וקליפת עץ, או מלאכותי כמלבושי האדם וכלי ויינו וולתם ·

לצים שהו״ל על בעלי חכמת הנגלה ושם העושים הקשים מהקדמות מקובלות והקשיהם נקראים הקשים הלציים שלוטי דורך דיא אויטריטעט עקסאוטוריטאטי, או מאמרי׳ הנדיים במבואר (בא׳ למלות ההגיון) ·

למודיות או שמושית או רגיליות אעם קונסט גיאומיטריא שהו״ל על חכמה ידועה אשר תלמד את בעליה לחשוב חשבונות וערכי שיעורים נערכים אם בחכמת המספר או בחכמת המדידה או בחכמת מהלכי הכוכבים, וזאת היא ראשית החכמות בה ישתמשו להרגיל התלמידים וללמדם השכלת האמתו וע״כ נקראת בנ׳ שמו הנוכרי׳, ואחריה ילמדו טבעיות ואלהיות ·

אות מ

מגסטי שם לספר כולל חכמת התכונה, חברו בטלמיוס ·

מדיני שם תאר לאדם השוכן במדינה למען יעזור מבני אדם וולתו, ואין מטבעו לעמוד לבדו במדבר כחיתו יער ·

מהות ווצון שהו״ל על עצמות כל דבר והוא ידיעת אמתו וצורתו לפי גדרו כאמרנו בגדר האדם ועצמותו שהוא חי מדבר, וזה מהותו ·

מופת הוכחה לאמת דעת בהקש בנוי על ב׳ הקדמות לקוחות מהמונחים, או מהמושכלות הראשונות והשניות, או מהנסיון, בלוה יקרא מופת ואלקוחות מהמקובלות או מהמפורסמות נקראו׳ ראיות, כמבואר (בח׳ למלות הגיון) ·

מין שהו״ל על המינים שתחת הסוג ככתוב עושה פרי למינהו, והושאל להורות על כתות בני אדם שונים בדעות או בשאר שינויים ·

מיני התנועה הם ד׳ כמבואר (בד׳ מההקדמות לשני) ·

מלאכותי תאר לדבר הנעשה במלאכה לא בטבע ·

נמנע אונמעגליך שהו״ל על דבר שא״א להיות והפכו הוא המחויב להיות כמבואר (בד׳ למלות ההגיון) ·

מרכז מיטל פונקט צענטרום, שם ערבי מורה על הנקודה האמצעית שבתוך העגול או הכדור שכל הקוים היוצאים ממנה אל העגולה הם שוים זה לזה ·

משוש ענינו נגיעת גשם בגשם או קו בקו ושטח בשטח ·

משאים שם לכת פילוסופים ידועים הנמשכי׳ אחר דע׳ ארים״טו, ואלו נקראו׳ משאים בס״ין ועי״ן ע״ש גוסעם מחוץ לעיר בלמודם ולא ישבו למו למען שמירת הבריאות ·

מתי מאמר יאמר על יחס הדבר ומציאותו בזמן מוגבל אשר יגבלהו מראשית מציאותו עד אחריתו ·

מאמר ההנדי, שהו״ל על ההקשים הלציים וכבר ביארנו זה במלת לץ ·

אות נ

הנחה דעת מוסכמת מהמניח אותה ·

נטיית הגלגל שהו״ל על איזה גלגל שחגורתו נוטה מחגורת משוה היום לצפון ודרום ·

נפש לה שם בשלשה, א׳ נפש הצומחת

הצומחת, היא כח הגידול בכל צמח ושמירתו עד יבוכר, ב' נפש כל חי מרגיש בקצת החושים החמשה או בכלם, והיא בחוברת עם הנפש הצומחת האמור כי הב"ח גם הוא יגדל ויצמח מהקוטן אל הגודל ונשמר, ג' נפש מדברת או משכלת באדם, והיא בחוברת עם נפש הצומחת ונפש המרגשת, כי גם האדם יגדל ויצמח בכח נפש הצומחת, וירגיש בחמשת החושים בכח המרגשת, אולם ישכיל במדברת עניני' אשר אין בכח החוש להשיגם, ועכ"פ שלשתם הם נפש אחת בעלת פעולות שונות ·

נצב שהו"ל על זוית נצבת רעכט ווינקל אנגלאס רעקטא, יקראוהו הפילוסופי' בשם קו נצב על קו או שטח נצב על שטח, וגדרה אם יעמד קו נצב על קו שוכב במישרי' עד שתחיכת העיגול אשר תחזיק הזוית תהיה רביע עיגול ר"ל ק"פ מעלות, וגם אם נאריך הקו השוכב מהעבר הב' להזוית תחזיק הזוית השנית ג"כ ק"פ מעלו' אזי יאמר על זה ב' הזויית שהם זויות נצבות ·

נצח או נציח, שהו"ל על עולם הנשאר נצח ר"ל הבלתי נעדר לעולם ·

אות ס

סבה ומסובב, או עלה ועלול, שהו"ל על השפע' המשפיע איזה עצם מעצמיו כמבואר (בש"ע לראשון) ·

השגה לה שם בשלשה, א' השגה חושית והיא הרגשת כל מורגש באחד החושים, ב' השגת כל מושכל בשכל, ג' השגת הנפרד מחומר כמו השגת המלאכי' והשכליי' הנפרדים · וזאת החלוקה היא בבחינת המושגים אולם בבחינת המשיג יחלקו אל שבע מחלקות וא' שמנה, והם חמשת החושים והמדמה והשכל והנבואה, ורמז לדבר אין חלק לשבעה וגם לשמנה ·

סגולה לו שם בשלשה הבדלים, א' יורה על ענין נחמד, ומזה נהגו לקרוא לכל שלם מבני אדם הסגולה מבני אדם, או איש חמודות ככתוב דניאל איש חמודות, ב' הבדל מיני הבלתי מעמיד לאדם כמו הצחוק ורוחב הצפרני' נקרא ג"כ סגולה איינגנטיאולכי פיקוליארי, והם מתהפכים כי יאמר כל אדם צוחק, כל צוחק אדם, כמבואר (ביו"ד למלות הגיון), ג' הבדל המקריי כמו סגולת ההבדל וההשתתפות הנאמר בחכמה הלמודית, סגולת ההבדל יאמר על כל ב' קוים שוני' אשר אי אפשר למצוא קו שלישי שימדוד בגדלו את כל אחד מהם בשלימות בלי שברים, וסגולת ההשתתפות יאמר על ב' קוים שונים אשר נוכל להמציא קו שלישי שימדוד את כל אחד בכפילת שיעורו כמה פעמים מבלי שארית שברים ·

סוג שהו"ל על ענין הכולל תחתיו מינים רבים כמו סוג הצמח הכולל תחתיו מיני אילנות שונים ומיני ירקות וזולתם גאטונג גינוס, ויש סוג עליון וסוג אמצעי וסוג תחתון כמבואר (ביו"ד למלות הגיון) ·

סובב יתארוהו לגלגל ולדבר מקיף הקפה סבובית ·

שכל ענינו השכלה והתבוננות בדבר הבלתי נודע מהנוד' וחלקי השכל הם שנים שהן ארבעה א שכל האנושי, פי שנים לשכלו א' נק' שכל המעשי, ב' שכל העיוני, המעשי עסקו במושכלות שתכליתם השגת טוב או רע, וביד האדם לעשות בם כרצונו כמי שישכיל איך יתרוב לעצמו בגד טוב או רע או איך יעשה מלאכתו טובה או רעה וזולתם, וזה החלק מהשכל ניתן באדם להשיג על ידו ערך חקו כטוב לו, והוא באדם במקום כח ההכנה ובטבע דיסטינ"קט בלעז אשר לעזר ב"ח להשיג על ידו טרף חקם, וכל מושכלותיו יתוארו בטוב או רע כלומר פעל זאת המלאכה טוב או רע, ונקראו בשם מלאכיות מעשיות אצלאניטי קינסטי, ארטים איצלאניקי, השכל העיוני עסקו במושכלו' שתכליתם השגת האמת בפועל שאין ביד האדם לשנות בם דבר, וזה השכל ניתן באדם להשכיל בפועל אלהים ומעשהו איך הוסדו כמו להשכיל אם הארץ שטוחה או כדורית ואם הוא מתנועעת או נחה וכיוצא בם מהמושכלות שתכליתם השגת האמת או השקר בפעולות שאין ביד האד' לשנות בם דבר והעיקר שכל מושכלותיו יתוארו באמת או שקר אין בטוב ורע חלקם, ונקראים בשם מלאכות עיוניות, בטראכטענדי קינסטי ארטים ספיקולאט" עיוני, ב הוא השכל הנפרד מחומר גם הוא פי שנים לו במין א' שכל האל ומלאכיו אשר אין בחומר חלקם, ב' הוא השכל הפועל, וגדרוהו הפילסופי' שהוא העלול האחרון מהמלאכי', והוא המוציא שכלנו מן הכח אל הפועל, ובאורו נראה אור המושכלות, כי כמו השמש יאיר הגוונים לעיני בשר, כן השכל הפועל יאיר המושכלות לעיני הבחינה, והשכל הפועל האמור הדבקים נפשו' המשכילי' אחרי הפרדן מגויותיהם והוא גן עדן ונקרא גם כן ·

שכל עשירי הוא השכל הפועל האמור והוא עשירי לשכלי השעת הגלגלים שעליו שיש לכל גלגל שכל מיוחד והם ז' לז' כוכבי לכת ושמיני לגלגל הכוכבים הקיימים, ותשיעי לגלגל החלק ר"ל הבלתי מכוכב, וזה העשירי הוא למטה מכלן ·

שכל נקנה או נאצל שהו"ל על שכלי בני אדם הקוני' שכלם ממושכלו'

שהכמת

החכמה אשר יסד ה' בעולמו ·

מושכל ראשון גרונד אונד הויפט זאץ, אקסיאומאטא, שהו"ל על כל מושכל שאין לו ידיעה בתחלה ר"ל הנודע בלי מופת כמו הידיעה שהכל גדול מהחלק ממנו, ושכל ב' שיעורי' שכל אחד שוה לשלישי, שוים בעינם ·

סמיכות ב' דברים, ענינו עירוב ב' דברים אם בהרכבה שכנית או מזגית כמ"ש במלת הרכבה ·

לא סר ולא יסור יאמר על כל דבר נצחי שלא נעדר ולא יעדר ·

אות ע

העברה פי שנים לו במובן א' יאמר על הדבור הנם ר"ל אשר לא בדיוק כראוי כאמרנו על צד ההעברה שהש"ית הוא פועל רע, אך על צד הדייקות, הרע איננו מפעולת פועל כי אם בא מהעדר פעולת הטוב, ב' יאמר על העברת המחשבה כראוי להיות כאמרנו העובר על המחשבה שהארץ אפשר להיות שטוחה לא כדורית כמבוא' בהקדמה העשירית (לע"ב מראשון) ·

עגלה הוא עיגול סובב סביב מרכז שכל הקוים היוצאי' מן המרכז אל העגולה שוים ·

הועילהו ענינו תועלת ר"ל למדהו והקנהו דעת ·

נעלה או נסתלק ענינו סילוק ·

על דעת או לפי דע' מובן אחד להמה ·

על מה שהוא עליו או לפי מה שהוא שוים במובן ·

ענינים אלהיים או דעו' אלהיות יאמר על מושכלו' התכונה והשכליי' הנפרדי' כמבואר במלת דעות אלהיות ·

עצם נתעלם יאמר על מהות כל נמצא כפי מה שהוא בעצמו ר"ל לבדו הוא ואיננו נשוא בנושא כמו הט' מאמרו' הנשארי' כמבואר (בי"ב למלות הגיון) וזעזן טובסטאנציא, ועלם פרדי נתבאר במלת חלק ·

ערך או יחס, הוא ערך ב' שיעורים שונים השוים לערך ב' שיעורים שונים אחרים כאמרנו ערך או יחס ג' אל ו' שוה לערך ו' אל י"ב ·

עתה או עתות, שהו"ל על הזמן הבינוני המורכב מעבר ועתיד כי אין הזמן עומד בעצמו ·

עתק העתקת גוף ממקום למקום כמו המעתיק הרים, ונשתמשו בו להעתקת דברים וספר מלשון אל לשון כאמרנו זה הספר העתיקו פלוני או נעתק ע"י פלוני ·

אות פ

פלוסוף בלשון יון אוהב חכמה וממנו יאמרו ידיעות והקשים פילוסופיות, מתפלסף ·

נפסד פירוד כל מורכב עד שמעזיר צורתו ומלבים צורה אחרת נקרא הפסד, כי אין העדר והפסד מוחלט (ר"ל שוב הדבר לאין) בטבע, כי אם ברצון הבורא ית' ·

פועל הוא המשנ' דבר מה ממה שהי', והדבר שנעשה בו זה השינוי נקרא מתפעל: וההבדל שבין מה שהוא בכח ובין מה שהוא בפועל ביארנו במלת הכנה ·

שיתפעל הוא מאמר יאמר על כל הולך ומשתנה בפעולת ההשתנות בארבעה מיני התנועות א' בתנועת העלם שהיא ההויה וההפסד, ב' בתנועת הכמה והיא הצמיח' וההיתוך ג' בתנועת האיכות והיא ההשתנות, ד' בתנועת האנה והיא ההעתקה ·

שיפעל הוא מאמר יאמר על כל הולך ומשנה שנויים במתפעל ממנו בפעולת ההשתנות בארבעה מיני תנועו' הנזכרי' כי כל מתפעל ומשתנ' יש לו פועל ומשנ' ·

פירוש או ביאור ענינו ידוע ·

פרדי שהו"ל על עלם פרדי מבואר במלת חלק ·

פשט פי שנים לו במובן א' יורה על עלם שאין בו הרכבה כאמרנו אחד הפשוט, ב' הפשטת צורה במבואר במלת לבישה ·

אות צ

צאבה שם כת עובדי כ"ומ קודם מ"ת:

צורה לה שם בשלשה מובנים, א' תאר כל גוף כפי מה שהוא תבניתו ונקראהו ג"כ צורה מלאכותית, ב' ענינו כמו תבונה ואיכות כאמרנו צורה מצורת הנבואה, ג' הוראתה על הצורה העצמית ונקראת הצורה הטבעי' או הצורה המינית כמבואר (בט' למלות ההגיון) ·

ציור דמיון המדמה וציורו או ציור שכלי ·

צרוף או הצטרפות או יחס געגן אייגאנדר האלטונג ריlאציא, ענינו הדבר הנודע בהקש לזולתו כמו אדון ועבד, אב ובן, שלא יקרא אדון אם אין לו עבד ולא יקרא עבד אם אין לו אדון, וממנו יאמר שם המקרה אדנות עבדות והפעל ממנו בהצטרפו' לזולתו ·

אות ק

מקבל אל המקרה באיזה נושא נקרא קבלה: הקדמה מבואר במלת גזרה ·

קיים מדברים שהו"ל אצל אנשי המדנ' על קו אשר ימצא לו קו זולתו אשר ימדדהו כלו, ואשר אין לו קו שימדדהו כלו בלי שארית שברים נקרא

קו שאינו מדבר ·

קו השוה, או משוה היום עקווא‌טר בלעז, הוא אופן מדומה שהוא סובב בגלגל ממזרח למערב בין ב׳ קוטבי העולם באמצעותם ממש, ר״ל במרחק ק״פ מעלות לקוטב הצפוני וכן לדרומי ·

קוטב שה״ול על ידות הגלגלים אקס״ין בלעז שעליהם סובבי׳ הגלגלים ממערב למזרח בתנועותיהם העצמיות וממזרח למערב בתנועת הגלגל היומי, ואלה ב׳ הקוטבי׳ הם ב׳ נקודות מדומות בגלגל אחד לצפון ואחד לדרום הצפוני נקרא נארד פאל והדרומי נקרא זיד פאל, והם רחוקים מהחגורה בכדי ק״פ מעלות מזה ומזה וקלת ישמשו במלת קוטב להורות על חלל הפנימי של הגלגל ·

קוטר דורכשניט דיאמעטר, שה״ול על קו ישר העובר בעגולה על מרכזה וחולק העגולה לב׳ חצאים שוים, או העובר במרובע מזוית לזוית וחולק המרובע לשני משולשים שוים ונקרא בדברי חז״ל אלכסון ·

קנין ישמשו במלה זאת על קניני המדו׳ שישובו טבע מוטבע במרגיל עצמו בהם ·

מקום שה״ול על המקיים וסובל בעצמו ב׳ מרחקי׳ אורך ורוחב ועומק: מקור התבאר במלת מחלב ·

קצר ענינו קטנות וע״ל ההשאלה קוצר השכל וליאות: מקרה התבאר במלת איך ·

יותרו הקשרים, ענינו יותרו הספיקות ·

אות ר

ראוי ענינו מחויב ומוכרח: ראיה התבאר במלת מופת ·

רדף ענינו ידוע ושמשו בה בעלי החכמה בענין הסמסך אחר הדבר, ונקראת תולדת ההקש בשם רדיפה כמבואר (בששי למלות הגיון) ·

רוחנית שה״ול ע״ל השפעת הכחות העליונים, והנה אמונת קדמוני עכו״ם היתה שהכוכבים משפיעי׳ רוחניותם על נביאיהם לנבאותם ·

ריקות אמונת המדברים שיש מקומו׳ ריקים בעולם אין שם חומר כלל ובריקות ההוא יתנועעו העצמים הפרדיים להתקבץ ולהתפרד שהוא אצלם הוי׳ והפסד, רושם התבאר במלת חק ·

הרכבה שכנית, יאמר על עירוב ב׳ מינים שכל אחד ניכר ועומד בפני עצמו כמו עירוב חטין ושעורים ·

הרכבה מזגית יאמר על עירוב ב׳ מינים שונים שאין כל אחד עומד וניכר בפני עצמו כמו עירוב יין במים ·

אות ש

תשבורת שה״ול על חכמת החשבון ונקרא ככה ע״ל שם חיבור חלקי השברים יחד ברי״ש בל״א ·

השגחה ענינו עיון, ומזה נשתמשו בענין השגח׳ הש״י בעולמו השגחה מינית ואישית ·

שלמות לו שם בשלשה, א׳ שלימות הגוף ר״ל שיהי׳ האדם בריא אולם במזגו ואיבריו, ב׳ שלימות המדות ג׳ שלימות השכל המעשי והעיוני הגופני והמדות נקרא שלמות ראשון, והשכלי נקרא שלמות אחרון, ומהמבואר כי שלימות האדם הוא אש״ו על כן נאמר אשרי בכל מקום בלשון רבים כי אושר האנושי ושלימותו אשר בו יבדל משאר ב״ח הם שנים א׳ אושר המדות הכלולים ביראה, ב׳ אושר השכל שהוא שלם החכמה זה ראשון וזה ר״ל אושר השכל הוא אחרון כטעם ראשית חכמה יראת ה׳, וזה טעם אשרי האיש אשר לא הלך, פי׳ אשריו של איש שיתרחק ממדות גרועות ויאחז בחכמה, בתורת ה׳, רומז לשכל העיוני, ובתורתו רומז לשכל המעשי ·

שוללות ענינו העדר מוליך יוצאים שולל, פי׳ מוליך החכמים בהעדר עצה וחכמה, ומזה נהגו החכמים לאמר שלילת התארים ממנו ית׳, משפט שולל פערניינדר זאטץ נעגאטיפוס, והוא הפך החיוב כאמרם משפט מחייב ביאהנדר זאטץ ·

שם לו שם בשלשה סוגים, א׳ שמות נבדלים פרטידן בריטנדי ווערטער, והם שכל שם מהם מורה ענין מיוחד כמו כסא שולחן ומנורה, ב׳ שמות נרדפים גלייך בדייטנדי ווערטער, והוא שענין אחד יש לו שמות הרבה כמו אדם איש אנוש, ג׳ שמות משותפים גלייך לויטנדי ווערטער, והם שכל שם מהם מורה על ענינים רבים שונים כמו עין האדם ועין המים ועין הלבע, והמשותפים יחלקו לששה מחלקות, א׳ משותפים גמורים, ב׳ מוסכמים, ג׳ מסופקים, ד׳ הנאמרים בכלל ויחוד, ה׳ מושאלים, ו׳ מעותקים, כמבואר בפנים (בי״ג ממלות הגיון) ·

שמות באים זה אחר זה, הוא כל דבר שיש לו כמה שמות נרדפים, ויזכר במליצה כמה פעמים הנה ליופי המליצה ישנה המלין שמו בכל פעם, ככתוב בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז, וולתו ונקרא זה שמות באים זה אחר זה ·

שער ענינו השערה כבר ביארנוהו במלת כח , ושיעור התבאר במלת בעל שיעור ·

שער שהו"ל על שערי כניסה ויציאה כמו שערי העיר , והושאל לפרקי הספרים להיות נקראים שערים בעבור שדרכם נכנסים ויוצאים המשכילים להבין במדע ידוע כאלו אמר זה השער לידיעה זו משכילים יבואו בו , ומזה נתפשט המנהג לצייר בהתחלת כל ספר כמו שער , ויתכן שנהגו לקראו שער מטעם ההשערה הרעיונית ככתוב וימצא מאה שערים , והטעם שכל דברי הפרק ההוא הם השערה רעיונית אחת , ומזה המובן נהגו ז"ל לקרוא קצב המקח בשם שער כאמרם ז"ל עד שיצא השער ר"ל עד שיצא הקצב המשוער ·

שפע ענינו רבוי כמו שפעת מים , ומזה נהגו חז"ל לכנות מתת טובו ית' הרבים בשם השפעה כי הוא ית' משפיע רב טוב כשפע מים ככתוב כי עמך מקור חיים , פי' הוא ית' המקור שממנו נובע שפעת הקיום התמידיים לכל הנמצאים כשפע מים נאמנים ·

שקיעת מקומות , יאמר על פתיחת פי הארץ לבלוע את יושביה כאשר קרה לקרח ועדתו , והסבה בזה הוא שהארץ ביום הבראה טרם נשתכללה פור התפוררה במוטו הרים בלב ימים שטו מגרפותיה על פני המים ומרוח חזק מרחפת ע"פ מים נקבצו המגרפות יחד ואז בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו שבר על שבר יחדו נלבו כמו כיפים ומערות , כאשר יעשה הקרח הנורא בעת יזורבו אשר רגביהם יצברו זה ע"ג זה וביניהם חלולים כעין כיפים , והנה יש שם בבטן הארץ חומר גפריתי בוער באש לפרקים כאשר יוצא מאיזה סבה , וכאשר יתמלאו אלה המערות מעשן הגפרית העולה מהבערה וירבה העשן עד לא תוכל המערה להכיל אותו אז תבקע הארץ וישקעו המקומות ויפלו יושביה ·

אות ת

תאר ענינו תבנית כל צורה המובנת לחוש , ככתוב כתאר פני המלך , יתארהו בשרד ·

תורה ענינו הוראה אם להאמין אמונות ודעות אמיתיות , או לעשות חקים ומשפטים כתורה ובמצוה ככתוב יורו משפטיך ליעקב ·

תמונה שהו"ל על צורה המוחשת תמונת כל סמל , ויורה ג"כ על דמות תמונת כחות פעולותיו ית' השוקדים במציאות ככתוב ותמונת ה' יביט , במבואר (שפת אמת) בהערה לשורש מון ·

תנועה יומית , שהו"ל לתנועת הגלגל היומי המבריח כל הגלגלים ומסבבם ממזרח למערב הפך תנועותיה' הרצוניות השובבים ממערב למזרח ·

תנועה מקומית היא תנועת ההעתקה ממקום למקום והיא הקודמת שבתנועות הארבעה כמבואר (בי"ד להקדמות משני) ·

דיא גאיינליכי טעהטיגקייט מהרב מהו' יצחק הלוי איש סטנאב , איזט הינלענגליך בקאנט · — מאן ווייס דס ער זייט לאנגן יאהרן זיך מיט דער העבראישן ליטראטור אונד געלעהרזאמקייט בשעפטיגט , אונד דער געלעהרטן וועלט אויף מאנכפאלטיגי ווייזע ניצליך געוועזן איזט · ניכט אללין האט ער איינגי שריפטן פֿרפֿערטיגט , וואפֿאן איך נור דען אסף אנפֿיהרן וויללן , וועלכי זאוואהל אין אבזיכט איהרס אינגרן ווערטס , אלס אין אבזיכט דעם פֿארטראגס , דען בעסטן שריפטן איהרר ארט אן דיא זייטע געזעצט צו ווערדן פֿרדיהנן ; ניכט אללין האט ער זעהר שעני לעקסיקא פראטעהרט אונד פֿרבעסרט הערויסגגעבן , דערן וועהרט ענטשידן איזט ; זאנדרן ער ערווירבט זיך נאך טעגליך איין גראססעס פֿרדינסט אום דיא העבראישי ליטראטור דאדורך , דס ער דיא בעסטן מאראלישן אונד פילאזאפישן — פילאזאפישן שריפטן , דיא מייסטנס זעלטן אונד קאסטבאר געווארדן זינד , ניא אויפלעגט , אונד מיט ערקלעהרנדן אנמערקונגן , אפט מיט איינגן קאמענטאריען בגלייטעט ·

זעהר וויצרייך פֿרגלייכט ער אין זייני שריפטן , דען רייכן מיט דען געלעהרטן · ביידי , זאגט ער , ערפֿילן נור דאן איהרי בשטימונג , ווען זיא פאן איהרם איבערפֿלוס נוץ בעטטן איהרר נעבנמענשן , פֿרניפֿטיגן גברויך מאכן , אונד , זעצט ער הינצו , לעגן דיא רייכן אפט קראנקן הייזר אן , מאנכי ריקזיכט אויף זיך , זאנדרן אויף איהרי ליידנדי נעבנמענשן , אום וויא פיל בילליגר איזט עס דען זעלן ארצט צו אונטרשטיצן , דער דיא בעסטן זעלן ארצנייען אנשאפֿט , אום זיא אין אויפלאג צו בריגגן , אונד דאדורך דיא פֿר= ברייטונג זא מאנכפעלטיגר פֿארורטהיילי צו פֿרהינדרן , געוויס אויך דער אונטרשטיצר ברויכי ווערדר דעם ארצטס נאך דער היילמיטל ·

דארויף גריגדט ער נון זיין גאנץ׳ דס איהם וואהלהאבנדי אייננר אין זיינן באיהונגן בחילפליך זיין אונד פרספרעכן אללן , איהם יעהרליך איני הערום גוגעבנדי טריפטן געגן בילליגי פרייזי אבלונעהמן ·

דא פרב ר׳ יצחק הנ״ל נון אין אנעהרערן ריקזיכטן אכטונג פרדיענט , אונד בריטס דורך ערפאהרונג גלייגט האט , דס ער ניכטס אלס זעהר גוטי טריפטן טיילס נייא אויף לעגט , טיילס זעלבסט פרפערטיגט : זא פרבינדן וויר אונס לו גלייך :

איהם יעהרליך אללי זייני לו פרלעגנדי טריפטן , יעדאך דס זיא ניכט מעהר אלס יעדר זיך פרבונדן האט בייא זיינר אונטרשריפט בטראגן , אונד אין בילליגן פרייזן אנגזעלט זינד , געגן באארי לאהלונג אבלונעהמן ·

אלה נדיבי העם שלומי אמוני חברת **מרפא לנפש** · המתנדבים בעם להיות לעזר ולהועיל ברפיאת חליי הנפש המשכלת כעין חברת בקור חולים אשר רוח נדיבת תסמכם להיות מעיר לעזור לענים ברפיארת חליי הגוף · אלה איפו נדיבות יעצו למנות רופא מומחא אשר רפוא ירפא עניי הדערת מוכי נגעי הנפש מעוני תחלואי השכל · הם העומדים על הפקודים לתת לכסף מוצא להדפים ספרים יקרים חדשים עם ישנים והיה פריים למרפא ועליהם לתרופה להתיר פה של מעולה לדבר בדברים העומדים ברומו של עולם · הם על נדיבות יקומו לקבל כל איש מהם מהספרים הנרפסים בערך סך ידוע לשנה כקציב איש על שמו · תהי משכורתם שלימה והיה מעשה הצדקה שלום : שנת ונדיב נדיבות יעץ ·

ר׳ אברהם בר״ל בר״נ	5 ר״ע	ר׳ ברוך קעסלין בה״ש	5	ר׳ יחיאל בר״ל מק״ב	5
ר׳ אייזק בר״ד יפה ו׳ ספרים		ר׳ דוד פ״ל	10	ר׳ ליברמאן שלעזינגר	5
ר׳ אייזק העלפט	5	ר׳ דוד בר״א	10	ר׳ ליזר ביטין	5
ר׳ אייזק אייכל	6	ר׳ דוד ב״ר הלל מפ״ש	5	ר׳ מאיר פ״ל בק״ב	5
ר׳ אייזק בריחמי בפוונן	5	ר׳ זיסל אוסטראדי בה״ש	5	ר׳ מענדיל בר״א בגלוגא	5
ר׳ אליהו בוקי בפפ״דא	6	ר׳ חיים ב״ר הירש בדעסוי	5	פראפעסר הירץ	5
ר׳ בונם בר״ד יפה	12	ר׳ טעבלי פ״ד	5	ר׳ שמואל לוי בר״שא	12
ר׳ בנימין בר״פ	5	ר׳ יאקב בר״ד יפה	6	ר׳ שמואל וואלרבורג בה״ב	5
ר׳ בערמן ב״ר זעליגמאן מק״ב	5	ר׳ יום טוב בנעט מרוסיא	5		
ר׳ בער ב״ר חיים כ״ץ מק״ב	5	ר׳ יוסף פלים דאקטר	6		

ואלה הנדיבים הבאים על ההתום גם הם לקבל ג׳ חלקי ספר המורה כל חלק במקח אי ר״ם וי״ב פ״ק · יהיי שמם לעולם לכבוד ולתפארת · וצדקתם תעמוד לעד למשמרת · לדורות עולם למזכרת ·

ר׳ אברהם בר״ב ה״ש	ר׳ וואלף פ״ל בק״ב	ר׳ משה בריחמי בעמבין
ר׳ אהרן שמעון ב״ר מאיר מש״ל	ר׳ זלמן ב״ר זעליגמאן בראנדנבורג	ר׳ משה קראניק בגלוינא
ר׳ אליהו בר״מ בגלוגא	ר׳ יעקב לוי בגלוינא	ר׳ משה ב״ר יאקב האן בה״ב
ר׳ אייזק בר״מ באמבורג	ר׳ יעקב בער כ״ץ בגלוינא	ר׳ נחמן ב״ר שמחה בר״א
ר׳ ברוך שלאחוב	ר׳ יעקב ב״ר שמואל מאמטשנוב	ר׳ נתן אורנשטיין בווין
ר׳ גדליה ב״ר שמשון ה״ש בה״ב	ר׳ יעקב ני״ם בש״ל	ר׳ עוריאל ב״ר אליהו בפפ״דא
ר׳ דניאל יפה · מדינה	ר׳ ליב בר׳ פנחס כ״ץ בפפ״דא	ר׳ קאפל ש״ג בפאמרן
ר׳ דניאל בר״שו לוי	ר׳ ליב וואלירשטיין בפ״פדא	ר׳ ראובן ברעסלא
ר׳ הירש וואסיר עריליננר בפיורדא	ר׳ מאיר ב״ר דוד סוחט בליסא	ר׳ שמואל בר״א בל״ב
ר׳ הירש האללי בק״ב	ר׳ מרדכי בלאך דאקטר	ר׳ שמעון בר״מ בל״ב
ר׳ הירץ קראסניק		

[illegible] the number of men [illegible] the total is 330,000 [illegible] the sum of Israel 300,000. [illegible] very probable that a cipher has been [illegible] [illegible] and [illegible] the very numbers contained in the old [illegible] [illegible] expressed originally in the letters, which [illegible] numbers in [illegible]. It should also [illegible] here, that the [illegible] was a mere point, [illegible] easily inserted where it was not, and totally omitted where it really was. The Greeks, in [illegible] and their [illegible] the use of their [illegible] [illegible] and [illegible] any of their numerals, it is well known, is a common [illegible] by a thousand.

This might serve, perhaps, to account for the [illegible] in the numbers of the [illegible], and also for the remarkable circumstance, that in all numbers above a thousand, in the books of the Old Testament, before the time of Ezra, there are only about six that end with one 0, and not half that number which end with any other figure. All the rest end with two or three 0's, [illegible] instances, as they appear from the Concordance, [illegible].

[illegible] this author has [illegible] attempted to [illegible] some more [illegible] accounts—the enormous numbers mentioned in the [illegible] [illegible] three of the [illegible], and the [illegible] has succeeded better than could have been expected. The same mode of correction has been applied with success to two or three passages of Herodotus and [illegible] Siculus. See [illegible] [illegible] where the reader will find much curious information and conjectural criticism on the present subject.

If any one should be disposed to doubt the [illegible] of the numbers in the Bible, as they now stand, it may be only necessary for him to refer to the learned Dr. Kennicott's Dissertations on the State of the Hebrew Text, where the subject is frequently mentioned; or, particularly to the three copies of the catalogue of those who returned from the captivity, in consequence of the decree of Cyrus. These three copies, taken from Ezra, Nehemiah, and Esdras, notwithstanding the many varia-